

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ

ΑΘΗΝΑΙ — 1975

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ 1939

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

Ἀπό τινος παρατηρεῖται καὶ παρ' ἡμῖν γενναία ὁρμὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Λαογραφίας τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τόπους ἐκδιδομένων περιοδικῶν, τὰ ὅποια ὡς ἓνα τῶν κυρίων σκοπῶν τῆς ἰδρύσεώς των ἔταξαν τὴν λαογραφικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ τόπου των. Τὸ αὐτὸ δεικνύει καὶ ἡ ἀθρόα συμμετοχὴ συλλογέων εἰς τοὺς λαογραφικοὺς διαγωνισμοὺς, τοὺς προκηρυσσομένους κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, διὰ τῶν ὁποίων τὸ Ἀρχεῖόν μας ἐπλουτίσθη ἤδη μὲ ἀξιολόγους τινὰς συλλογὰς. Ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὴν προσοχὴν τῶν συλλογέων εἴλκυσαν ἀνέκαθεν ὠρισμένα μόνον εἶδη τῆς δημώδους φιλολογίας, ἰδίᾳ τὰ τραγούδια, αἱ παροιμίαι καὶ αἱ παραδόσεις· τοῦναντίον αἱ λοιπαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ δὲν ἠρευνήθησαν μέχρι τοῦδε ἐπαρκῶς. Αἰτία τούτου εἶναι, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συλλογέων, καὶ ὅταν τύχῃ νὰ γνωρίζουν τὰς ὁδοὺς τῆς λαογραφικῆς ἐρεύνης, ἔχουν ὅμως ἑλλιπῆ γνῶσιν τῆς εὐρύτητος τοῦ λαογραφικοῦ ἔργου καὶ ἐκ τούτου περιορίζονται εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐπιπολαίαν παρατήρησιν τῶν φαινομένων τοῦ βίου τοῦ λαοῦ.

Πρὸς καθοδήγησιν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ συμβάλουν εἰς τὸ ἔργον τῆς πλήρους καὶ ἀκριβοῦς λαογραφικῆς ἐξερευνήσεως τῆς χώρας ἐκρίθη σκόπιμον νὰ συνταχθοῦν ἐρωτηματολόγια, ἀναφερόμενα εἰς τὰς κατὰ παράδοσιν πράξεις καὶ ἐνεργείας τοῦ λαοῦ καὶ παρέχοντα σαφεῖς ὅπως οὖν ὑποδείξεις τῶν θεμάτων, περὶ τὰ ὅποια στρέφεται ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα. Ἐπειδὴ δ' ἡ σύνταξις τῶν ἐρωτηματολογίων τούτων γίνεται ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ ὕλης, διὰ τοῦτο ἡ ἐκδοσις αὐτῶν ἀκολουθεῖ τὰς ἀνάγκας τῆς κατατάξεως ταύτης καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα τὴν ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν λαογραφικῶν φαινομένων ὑποδεικνυομένην σειράν¹.

¹) Τὰ ἐρωτηματολόγια ταῦτα ἐκδίδονται καὶ εἰς ἰδιαίτερα τεύχη. Τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια ἐδημοσιεύθησαν ἤδη κατὰ μέγα μέρος ἐν τῇ Ἑπετηρίδι Ἑταιρ. Κρητικῶν σπουδῶν 1 (1938) 467 κέ.

Οἱ μέλλοντες νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὰ ἐρωτηματολόγια πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ταῦτα δὲν ἐξαντλοῦν τὰ ἐξεταστέα ζητήματα καὶ ὅτι ὁ ἐρευνῶν ἐπὶ τόπου τὰς συνηθείας τοῦ λαοῦ θὰ ἔχη ἴσως πολλὰ ἀκόμη νὰ παρατηρήσῃ καὶ σημειώσῃ· ἀντιθέτως δι' ἄρκετὰ ἐκ τῶν ζητημάτων, τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὰ ἐρωτηματολόγια ἡμῶν, ἐνδέχεται νὰ μὴ δύναται νὰ δοθῇ ἐνιαχοῦ ἀπάντησις. Ἄλλ' ὅταν ἔχη τις νὰ διαπιστώσῃ τὴν ὑπαρξιν ἐθίμου τινός, δὲν πρέπει ν' ἀρκῇται εἰς ξηρὰν ἀπάντησιν εἰς τὸ τιθέμενον ἐρώτημα, «ναὶ» ἢ «ὄχι», ἀλλὰ νὰ παρέχῃ σαφῇ καὶ ἀκριβῇ περιγραφὴν τῶν τελουμένων. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ὀξεῖα καὶ ἀσφαλὴς παρατήρησις, ἐκθεσις σαφὴς καὶ λεπτομερὴς· πολλάκις δ' ἡ φωτογραφία εἶναι σαφεστέρα καὶ διδακτικωτέρα καὶ τῆς ἀρίστης περιγραφῆς.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ διστάζῃ κανεὶς ν' ἀσχοληθῇ μὲ θέμα τι λαογραφικὸν καὶ νὰ καταγράψῃ τὴν σχετικὴν ὕλην, καὶ ἂν ἀκόμη τὰ κατ' αὐτὸ εἶναι ἄλλοθεν γνωστὰ ἢ δημοσιευμένα. Ὅταν ἐργάζεται τις εὐσυνειδήτως, ὅταν παραλαμβάνῃ ἀμέσως παρὰ τοῦ λαοῦ, ὃς εἶναι βέβαιος, ὅτι πάντοτε συνεισφέρει κάτι νέον καὶ ἄξιον λόγου· πρῶτον, διότι τὰ γλωσσικὰ μνημεῖα καὶ αἱ συνήθειαι τοῦ λαοῦ παρουσιάζουν πάντοτε παραλλαγὰς καὶ δεύτερον, διότι τὴν λαογραφικὴν ἐρευναν ἐνδιαφέρει τὰ μέγιστα καὶ ἡ γεωγραφικὴ ἐξάπλωσις ἐνὸς φαινομένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΙΝ

Α'. Γενικά.

α) Πῶς ἦτο ἄλλοτε ὠργανωμένη ἡ Κοινότης; Ὁργάνωσις τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ἀμύνης τοῦ συνοικισμοῦ διὰ τὸν φόβον ἐπιδρομῆς ληστῶν, πειρατῶν ἢ ἀτάκτων ὁρδῶν (γενιτσάρων, ντελημπάσηδων, Ἀλβανῶν κλπ.).

1. — Συγκρότησις τοῦ συνοικισμοῦ: συστήματα κατοικιῶν· κάστρο, πόρτες, πολεμίστρες, θερμίστρες· πύργοι (κούλιες), μπούρτζια, καταφύγια, κρύπται κλπ.

2. — Μέσα καὶ τρόποι ἀμύνης τοῦ συνοικισμοῦ ἢ τῶν ἐργαζομένων εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς ἀμπέλους: βίγλες, βάρδιες, φυλαχτάδες· μπαϊράκια, φωτιᾶς κλπ.

3. — Ἀρχηγία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀμύνης κλπ.

β) Ὁργάνωσις τῆς Κοινότητος ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας (χολέρας, πανούκλας, γρίπης, εὐλογίας) ἢ σιτοδείας. Τρόποι ἐπισιτισμοῦ, ἀπομόνωσις ἀσθενῶν, ταφὴ τῶν νεκρῶν κτλ.

γ) Συνέλευσις τοῦ κοινοῦ ἢ τῶν προεστῶν τῆς περιφερείας. (Μάζωξη ἢ λόντζα). Τόπος καὶ χρόνος συνελεύσεως (μεσοχώρι, λιβάδι ἢ ὠρι-

σμένη ἐκκλησία). Δικαίωμα συμμετοχῆς. — Αἰτίαι συγκλήσεως καὶ θέματα συζητήσεως. — Ἀποφάσεις. Διατάξεις ἐξ ἀποφάσεως τῆς συνελεύσεως· π. χ. τὰ εἰσαγόμενα ἐμπορεύματα ν' ἀφῇνονται ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀγοράν, κατόπιν δ' ἐπιτρέπεται ἡ χονδρική πώλησις εἰς ἐμπόρους (πατέντα Σύρου, Λήμνου κλπ.). Ἐγγραφα σχετικά.

Β'. — Ἔθιμα σχετικά μὲ τὴν διοίκησιν τῆς Κοινότητος καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς κοινοτικῆς περιουσίας (Δημόσιον Δίκαιον).

α) Κοινοτικοὶ ἄρχοντες καὶ κοινοτικὰ συμβούλια (ἄλλοτε καὶ τώρα).

1. — Ὄνόματα αὐτῶν, ὡς *Γέροντες, Πρωτόγεροι, Προεστοί, Ἐμπροῖστοί, Ἐπίτροποι, Σύντυχοι, Κοιζαμπάσηδες* κλπ. *Γεροντεῖό, Δωδεκάδα, Κλήρα* κλπ.

2. — Ἐκλογή ἀρχόντων. Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλεξίμου καὶ τοῦ ἐκλογέως. (Εἰς τὰ Κυρδάμυλα τῆς Χίου π. χ. τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶχον μόνον οἱ λεγόμενοι *πάροικοι*, δηλ. οἱ πληρώνοντες κτηματικὸν φόρον, ὅχι καὶ οἱ ναυτικοί, ἐν δὲ τῇ πρωτεύουσῃ τῆς νήσου οἱ δημογέροντες ὑπεδεικνύοντο μόνον ἀπὸ ὠρισμένα γένη, τὰ ὅποια ἐκαλοῦντο τῶν *Μισέδων*, δηλ. κυρίων). Τόπος καὶ χρόνος τῆς ἐκλογῆς. Κόμματα. Ἀναγγελία τοῦ ἀποτελέσματος ὑπὸ τοῦ κήρυκος. *Μπουγιουρδία* σχετικά μὲ τὴν ἐκλογὴν Ἐπιτρόπων. Ἐγγραφα διορισμοῦ, *πατέντες* κλπ. Χρόνος θητείας, περιπτώσεις παραιτήσεως ἢ καθαιρέσεως Ἐπιτρόπου ἢ ἄλλου ἀρχοντος.

3. — Ἐγκατάστασις τῶν νέων ἀρχόντων. Πότε καὶ κατὰ ποῖον τρόπον ἐγίνετο αὕτη; Ἀπονομή τιμητικοῦ μανδύου εἰς τὸν Κοιζάμπαση ὑπὸ τοῦ Ἀγᾶ (*μπινίσι, καφτάνι*). — Κατάργησις παλαιότερων διατάξεων καὶ διακήρυξις ἐτέρων ὑπὸ τῶν νεωστὶ ἐκλεγέντων ἀρχόντων.

4. — Ἔργα καὶ ἐξουσία δημογερόντων:

1) ἡ κατανομή τῶν φόρων μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ ἡ εἴσπραξις αὐτῶν,

2) ἡ ἐνοικίασις τῶν βουνῶν καὶ τῶν λιβαδίων τῆς Κοινότητος,

3) ἡ φύλαξις τοῦ τόπου ἀπὸ καταπατήσεις ξένων,

4) ἡ ἐκδίκασις τῶν ἀναφυομένων διαφορῶν κληρονομικοῦ δικαίου κλπ., (ἢ *Ἐσωτέρω*), ὁ κολασμὸς τῶν ἀτακτούντων (τὸ *ζάφτι* στοὺς *ἄτακτους*) κτλ.,

5) ἡ ἐκτίμησις τῶν ἀγροζημιῶν καὶ ὁ καθορισμὸς προστίμων,

6) τ' ἀγορανομικὰ ἔργα (ἐπίβλεψις τῆς ἀκριβείας τῶν σταθμῶν, καθορισμὸς τῆς τιμῆς τοῦ κρέατος κλπ.),

7) ὁ καθορισμὸς τῆς ἐνάρξεως τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν (σπορᾶς, θερισμοῦ, τρυγητοῦ κλπ.),

8) ὁ διορισμὸς τῶν κατωτέρων ἀρχῶν, τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν ἐφόρων τῶν σχολείων κτλ.

5. — Αἱ ἀπολαβαὶ τῶν δημογερόντων, αἱ νόμιμοι (τὸ γεροντιάτικο) καὶ τὰ λεγόμενα τυχερά (πρὸβλ. *χαραιοφάδες*). Ὁ Ἐπίτροπος Σύρου λ. χ. ἐλάμβανεν ἐτησίως 60 γρόσια, ἀλλ' εἶχε καὶ ἐκτάκτους προσόδους (*ἰντζέρτα*).

6. — Ἔργα καὶ ἐξουσία ἄλλων εἰδικῶν ἀρχῶν, π. χ. τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς σχολικῆς Ἐφορείας κλπ.

7. — Λογοδοσία ἀρχόντων, παράδοσις λογαριασμῶν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ.

β) Ὑπάλληλοι καὶ ὑπηρετεῖται τοῦ κοινού.

1. — Ὁ νοτάριος ἢ καντζιλλιέρης, συμβολαιογράφος «βαλμένος ἀπὸ τὸ Κοινόν», οἱ λογαριαστιάδες, διὰ νὰ καταστρώνουν τὰ «τεφτέρια», ὁ ἐπιστάτης τοῦ γιालοῦ (ἐν Σύρῳ) διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς καθάρσεως (*καραντίνα*), ὁ ἐπιστάτης τοῦ χωριοῦ ἦτοι «ἀπάνω εἰς τὲς ζημιές» κτλ.

2. — *Κήρυκας*, διαλαλητής ἢ διαναλητής, *κεχαγιᾶς*, *ντελάλης*. *Κράχτης*, σημαντηράδες κλ. Τρόποι διαλαλήσεως, τυπικαὶ ἀρχαὶ καὶ κατακλεῖδες (π. χ. *Προσταγὴ* ἀπὸ τὶς γέροντες καὶ ἀπὸ τὶς ἀντζάδες... *Ἀκοῦτεν*, *παροῖκοι*; *Χίος*).

3. — *Φύλακες*, *νυχτοφύλακες*, *πασβάντες*, *βιγλιάρηδες* (ἐν Σύμῃ), *πορτάρισσα* (ἐν Χίῳ), *φυλαχτιάδες* (ἐν Θεσσαλίᾳ).

4. — *Δραγάτες*, *βαργιᾶνοι* (Ἰκαρία), *γλεπιοὶ* (Σύμη), *κρισεντάρηδες* (Κυδωνίαι). Σήματα πρὸς δῆλωσιν τῆς περιφερείας, τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐπιτηρεῖ κλπ.

5. — Ἀγελαδάρης, βουδοβοσκὸς (Ἰκαρία), *κατσικάρης* κλπ.

6. — *Νεροκράτης*, *νεροφόρος*, ὁ κανονίζων τὴν διανομὴν τοῦ νεροῦ.

γ) Φόροι κοινοτικοὶ καὶ τρόπος εἰσπράξεως αὐτῶν. Εἶδη φόρων: τὸ βοϊδιάτικο, τὸ τουλουμάτικο, τὸ τοπιάτικο, τὰ ντατσερικὰ κτλ. *Μάννα*, τὸ μητρῶν τῶν φορολογουμένων. Εἰσπράκτορες φόρων. Ἐγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν κατανομὴν καὶ εἰσπραξίν τῶν φόρων ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

δ) Εἰσφοραὶ δι' εἰδικοὺς σκοπούς:

1) διὰ τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς πτωχοὺς (*πανταχοῦσα*),

2) διὰ τὸν ἱερέα (τὰ παπαδικά, τὸ δημοδιὸ (Λῆμνος), ἡ λειτουργιὰ κτλ.),

3) διὰ τὸν ἀρχιερέα (τὸ στεφανιάτικο, τὰ φιλότιμα, τὰ μπατίκια τῶν παπάδων),

4) διὰ τὸν διδάσκαλον τοῦ χωρίου, (τὸ δευτεριάτικο ἢ σαββατιάτικο),

5) διὰ τὸν ἀγροφύλακα, τὸν ἀγελαδάρην κτλ.,

6) διὰ τὸν σιδηρουργὸν (*γύφτον*),

7) διὰ κοινοτικὰ ἔργα κτλ.

Τρόπος καταβολῆς τῆς εἰσφορᾶς: εἰς εἶδος ἢ εἰς χρήματα, κατὰ περιτροπὴν ὑφ' ἑκάστου τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος κτλ.

ε) Νομή κοινοτικῶν κτημάτων. Ἐλευθερία νομῆς.

1. — Πῶς γίνεται ἡ διανομή τῶν κοινοτικῶν ἀγρῶν καὶ λιβαδίων μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου; Διὰ κλήρου ἢ κατὰ τὸ δικαίωμα τῆς προτεραιότητος; (Εἰς τὴν Παρπαριά τῆς Χίου π. χ. ὅ,τι ἐπρόφθανε καθεὶς ν' αὐλακιάσῃ καὶ νὰ σταυρώσῃ μὲ τὰ βόδια του, αὐτὸ ἐδικαιοῦτο νὰ τὸ σπείρῃ). Ἐγινέ ποτε νέα διανομή κοινοτικῆς ἢ δημοσίας γῆς εἰς τὸν τόπον σας καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

2. — Ὁ καταλαμβάνων κοινοτικὴν γῆν ἀποκτᾷ δικαίωμα πολυχρονίου κατοχῆς; Καταβάλλει ἐνοίκιον δι' αὐτήν; (Εἰς τὰ Κριτσὰ λ.χ. Κρήτης, ἂν ἀφήσῃ κανεὶς ἐπὶ τριετίαν ἀκαλλιέργητον τὸ χωράφι πού κατέλαβε, χάνει τὸ δικαίωμα τῆς κυριότητος· τὰ δένδρα ὅμως, πού ἐφύτευσεν εἰς αὐτό, μένουν εἰς τὴν κατοχὴν του).

3. — Πῶς κανονίζεται ἡ ἐλευθέρα βόσκησις τῶν ζώων (βοδιῶν, προβάτων κλπ.) εἰς τὰ θερισμένα χωράφια ἢ εἰς τὰ τρυγημένα ἀμπέλια τοῦ χωρίου; (ἀπολ' - σιὰ ἐν Αἰτωλίᾳ, ἀξαπολυσώνας ἐν Ἰκαρίᾳ, ξαπολ' τῆς ἐν Δήμνῳ, στημὸς ἐν Λακωνίᾳ). Δικαιοῦται ὁ ἰδιοκτήτης νὰ περιφράξῃ τὸ χωράφι του καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν βόσκησιν τῶν κτηνῶν τῶν κατοίκων; Ἄλλα ἔθιμα περὶ βοσκῆς.

4. — Διαχείρισις τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας (βακουφικὰ κλπ.)

ζ) Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Κοινότητος· π. χ. *ἡνυχουμέτρ'* = ἡ ἀπογραφὴ (ἐν Αἰτωλίᾳ)· *συνέλεψη* ἢ *μάζωξη* ἢ *λόντζα* = ἡ γενικὴ συνέλευσις· *γεροντομάζωξη* = ἡ συνεδρία τῶν Γερόντων· ἡ *μάννα* = τὸ κτηματολόγιον· τὸ *πουνγγί* τῆς χώρας, τὸ *Ρεγίστρο*, τὰ *ἰντζέρτα*, ἢ *καταβολή*, ὁ *Κωροσπότζης*, εἰσπράκτωρ διοριζόμενος ὑπὸ τῆς Κοινότητος ἐν Πόντῳ κτλ.

Γ'. Ἐθιμα ἐμφαίνοντα προτέραν κατὰ γένη ἢ πατριάς διαίρεσιν τοῦ χωρίου.

α) Ἐκλογὴ δημογερόντων ἐξ ὠρισμένων μόνον γενῶν· π. χ. εἰς τὰ Καρδάμυλα τῆς Χίου ἐξελέγοντο κατ' ἔτος τέσσαρες Γέροντες, εἰς ἐξ ἐκάστου γένους τῶν Πονηράδων, τῶν Ἀσπιώτηδων, τῶν Κυμινάδων, τῶν Νικολούδων. Σχηματισμὸς συμβουλίου ἀπὸ τὰ μέλη ὠρισμένων γενῶν· π.χ. ἐν Πάργᾳ οἱ *φάρες* ἦσαν 17, ἀπὸ τὰ μέλη δ' αὐτῶν ἐσχηματίζετο συμβούλιον.

β) Κοινὸς ἅγιος, ἰδιαιτέρα ἐκκλησία· π.χ. εἰς τὴν Χιμάραν κάθε πατριά εἶχε τὴν ἐκκλησίαν της καὶ τὸν ἱερέα της. — Ἐκκλησίαι οἰκογενειακαί.

γ) Κοινὰ γεύματα τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου εἰς πανηγύρεις εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα· εἶναι ἡ θέσις ὠρισμένη καὶ ἀμετάβλητος δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ὑπάρχει σχέσις συγγενικὴ μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν, πού κάθηνται πλησίον ἀλλήλων; Ἐγείρονται κατὰ τὰ γεύματα ταῦτα

προπόσεις καὶ ὑπὸ τίνων καὶ κατὰ ποίαν σειρὰν; Μήπως κατὰ τὴν τάξιν τοῦ γένους ἢ τῆς ἡλικίας;

δ) Μάχαιρα οἰκογενειακὴ, διὰ τῆς ὁποίας σφάζονται οἱ χοῖροι κατὰ σειρὰν εἰς ὅλα τὰ σπίτια τῆς οἰκογενείας (ἐν Πλάτῃ Μάνης). Ἑστίασις τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας κατὰ τὰ χοιροσφαξίματα.

ε) Κοινοὶ τάφοι διὰ τὰ μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γένους.

Δ'. Διάκρισις κοινωνικῶν τάξεων.

α) Ὄνόματα:

Νικλιῖνοι καὶ φαμέγιοι, μεγαλογενῆτες καὶ ἀχαμνόμεροι ἐν Μάνῃ· Ἀφεντάδες καὶ πονχειριοί, κυράδες καὶ πονχειριῆς ἐν Μελενίκῳ· Φερεφέοι καὶ τὸ τσόλι ἢ παρταλοζούπουνο ἐν Σωζοπόλει· Πάροικοι καὶ κοντζουφλά ἐν Χίῳ· Ἀρχόντοι, παρακατινοί, χωριάτες ἐν Θήρᾳ· Καλόσειροι καὶ κακόσειροι εἰς τὰ Σφακιά· Μεσαρία, ἡ μεσαία τάξις ἐν Λέσβῳ· Σαρτουριά, ὁ ὄχλος, ἡ φτώχεια ἐν Δημητσάνῃ κτλ. — Προσωνυμίας τιμητικαί: Μισέ, κύρ, κυράτζα, κοκκῶνα κτλ.

β) Γνωρίσματα διακριτικὰ τῆς τάξεως· π.χ. ἡ κολαῖνα, ὕφασμα χρυσοῦφαντον τῶν δώδεκα Κανακαρῶν τῆς Κάσου κατὰ παλαιότερους χρόνους, τὸ ταρακλί τῶν Ἀθηναίων ἀρχοντισσῶν κλπ. — Προνομιοῦχος θέσις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κ.ά.

γ) Ποῦ ἔνεκα τῆς διακρίσεως ταύτης δὲν ὑπῆρχεν ἐπιγαμία μεταξὺ τῆς ἀνωτέρας καὶ τῆς κατωτέρας τάξεως;

Ε'. — Κοινωνικαὶ σχέσεις καὶ κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία.

α) Συμμετοχὴ ξένων εἰς οἰκογενειακὰς ἐορτάς.

1. — Ἐπισκέψεις. Κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία: ὑποδοχὴ, χαιρετισμοὶ καὶ εὐχαί, φιλήματα· προπομπὴ (ξεπροβόδισμα), εὐχαὶ κατ' αὐτήν· προσφοραὶ (κεράσματα, φιλέματα).

2. — Συμπόσια εἰς διαφόρους ἐορτάς, κατὰ τὰ χοιροσφάγια καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις: φιλεῖα, ξεφάντωμα, ξεφαντωσιὰ κτλ.

β) Δῶρα: ἀποδοσίμι, σκουτελικό, ξετελιάτκο (ἐν Λήμνῳ), πέτσα ἢ δίσκος κλ. τὸ μαγεῖρευμα ποῦ στέλλεται ὡς δῶρον εἰς συγγενεῖς, γείτονας καὶ φίλους.

γ) Ἑσπερίδες: ἀπουσπερίδα, ποσπέρι, νυχτέρι, παρακάθι, βεγγέρα, καλεστική, παρακαμούδα κτλ. Τραγούδια, χοροὶ καὶ παιγνίδια κατ' αὐτάς.

δ) Ὁ ἐκ τῆς συμμετοχῆς τραπέζης δεσμός· πρβλ. ἐφάγαμε ψωμί καὶ ἀλάτι μαζί, ψωμόφιλος, ψωμοπάτης κλ. Οἱ λησταὶ δὲν κακοποιοῦν ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ἔφαγαν ψωμί, οὔτε παίρνουν ψωμί ἀπὸ τὸ σπίτι ποῦ ἐπάτησαν.

ε) Ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς γέροντας καὶ τοὺς κατέχοντας ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν. Προσφωνήσεις αὐτῶν, τιμητικαὶ διακρίσεις.

ς) Διακοπὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων κατόπιν κοινῆς συμφωνίας διὰ κοινὴν βλάβην, διὰ κακοὺς τρόπους κτλ.

Γ'. Ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία.

α) Εἰς ὑποθέσεις ἰδιωτικὰς:

1. — Βοήθεια εἰς τὴν καλλιέργειαν ἀγροῦ ἢ ἀμπέλου, εἰς τὸν θερισμὸν ἢ τὸν τρυγητόν, εἰς τὴν συλλογὴν ἐλαιῶν, εἰς τὴν μεταφορὰν ξύλων ἢ δοκῶν, μυλοπετρῶν κλπ., εἰς τὸ ξάσιμο καὶ τὸ γνέσιμο τῶν μαλλιῶν, εἰς τὸ σπάσιμο ἀμυγδάλων κλπ. προπάντων εἰς ἡμέρας ἐορτῶν (*μικρόσκολες, ἀλαφρόσκολες*). Πῶς βοηθεῖται ὁ πτωχὸς ποὺ θέλει νὰ συστήσῃ ποίμνιον; — Τρόποι προσκλήσεως. Ὑποχρέωσις τοῦ προσκαλοῦντος νὰ φιλεύσῃ τοὺς βοηθοὺς του. — Ὄνομασίαι: *Παρακαλιὰ* (Αἰτωλ.), *κάλεσμα* (Σκῦρος), *κρασοφιλεῖα* ἢ *ξέλαση* (Πελοπόν.), *ἀγγαρεῖα* ἢ *ἀγγαρικοί*, *ξάστρουσες*, *σπάστρουσες* (Ἀν. Κρήτη), *ληνοβόθηθο* (Ἀράχοβα), *παρασπόρι* (Λακωνία), *μεντζι* (Θράκη), *γιαρντίμ* (Λήμνος) κτλ.

2. — Βοήθεια εἰς τὸ κτίσιμο σπιτιοῦ: μεταφορὰ ξύλων, λίθων, πλακῶν κλπ.

3. — Ἀλληλοβοήθεια, ὅταν δύο οἰκογένειαι συμφωνοῦν νὰ ἐργάζωνται ἀπὸ κοινοῦ ἐναλλάξ εἰς τὰ κτήματά των, δηλ. τὴν μίαν ἡμέραν ἢ ἐβδομάδα εἰς τὰ κτήματα τῆς μιᾶς καὶ τὴν ἄλλην εἰς τὰ τῆς ἄλλης (*ἀντιβόθεια* ἐν Εὐβοίᾳ, *δανεικαριές* ἐν Κορώνη, *ἀργάτες δανεικοὺς* ἐν Ἀν. Κρήτη, *δαν'καριὰ* ἐν Λέσβῳ, *κούα* ἐν Κύπρῳ). Βόσκησις τῶν ζώων μὲ τὴν σειρὰν (*βοσκειό*).

4. Ἀλληλοβοήθεια κατὰ τὰ χοιροσφάγια διὰ τὴν παρασκευὴν παστῶν κλπ. Συνήθειαι κατ' αὐτά.

β) Εἰς ἐκτέλεσιν κοινοτικοῦ ἔργου:

1. — Ἀγγαρεῖα διὰ τὴν κτίσιν ἐκκλησίας, σχολείου, γεφύρας ἢ διὰ τὴν κατασκευὴν δρόμου, ὑδραγωγείου κλπ.

2. — Ἀγγαρεῖα διὰ τὴν καλλιέργειαν κοινῶν κοινοτικῶν κτημάτων· π. χ. τὸ χωράφι τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀμανὴν τῆς Χίου ὁργώνουν 60—70 ζευγάρια μαζί· ἡ ἡμέρα ὠρίζετο ἄλλοτε ὑπὸ τῶν δημογερόντων.

3. — *Παγάνα* ἢ *παγανιά*. Κοινὴ ἔξοδος τῶν χωρικῶν εἰς καταδίωξιν λύκου, ληστοῦ, φυγοδίκου ἢ εἰς ἀναζήτησιν ἀπολεσθέντος ἢ κλαπέντος ζώου. — Τιμαὶ καὶ ἀμοιβαὶ ἀνδραγαθήσαντος (π. χ. διὰ φόνον ἄρκτου· περιφορὰ τοῦ δέρματος ὑπὸ τοῦ φονεύσαντος αὐτὴν καὶ φιλοδωρήματα τῶν χωρικῶν).

4. — *Βάρδιες* διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ χωρίου εἰς περιπτώσεις κινδύνου κλπ.

Ζ'. Φιλοξενία.

α) Τὸ ἔθιμον τῆς φιλοξενίας.

1. — Ποῖος θεωρεῖ ὑποχρέωσίν του νὰ φιλοξενήσῃ τὸν ξένον; ὁ πρῶτος συναντήσας ἢ ὁ εὐπορώτερος τῶν κατοίκων; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Κύπρου ὁ ξένος φιλοξενεῖται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν ὑφ' ἐκάστου, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἀποστέλλουν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φιλοξενουντος κρασιά, φαγητὰ κλπ. Ὁ ξένος ὀφείλει νὰ ἐπισκεφθῇ ὅλας, εἰ δυνατόν, τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου. Ὁμοίως ἐν Χίῳ. Δῶρα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ.

2. — Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ ζυμώνουν καὶ «*κουλλουρούλα τοῦ Χριστοῦ*» (Ἀράχοβα) ἢ γὰ βγάξῃ ὁ οἰκοδεσπότης ἀπὸ τὸ φαγητὸν τῆς οἰκογενείας μερίδα διὰ τὸν ξένον, ποὺ ἐνδέχεται νὰ περάσῃ; (*πάρτε τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἰκαρίῳ*). Πῶς διατίθεται ἡ μερίς αὕτη; Μοιράζεται τὴν ἐπομένην εἰς τοὺς πτωχοὺς; — Πρόσκλησις εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ τυχόντος διαβάτου (*Μονοκάμπι Ἰκαρίας*).

3. — Ξενῶνες, ἰδιαίτερα δωμάτια διὰ τοὺς διαβατικούς ξένους (*ἀμιλικὸ ἐν Ἡπείρῳ*).

4. — Δοξασίαι περὶ φιλοξενίας· π. χ. ὁ προσφέρων ποτήριον ὕδατος εἰς ξένον δροσίζει τοὺς συγγενεῖς του εἰς τὸν Κάτω Κόσμον.

β) Ξενηλασία. Ἐλήφθη τυχὸν ἀπόφασις νὰ μὴ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὸ χωρίον οἱ ξένοι; Ἐκ τίνος αἰτίας;

Η'. Ὁ βίος ἐν τῇ ξενιτείᾳ.

α) Ἔθιμα κατὰ τὴν ἀποδημίαν.

Τὰ *ξεκινήματα* (*κανίσκι ἢ ζύμωμα* τῶν συγγενῶν καὶ φίλων), τὸ *ξεπροβόδισμα*. Εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ συγγενεῖς παίρνουν κλαδιὰ κρανιάς ἢ κέδρου ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου ἐγένεν ὁ χωρισμός, καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλοι, ὅταν ὁ ξενιτευόμενος βγαίῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, χύνουν στὸ κατώφλι νερὸ (νόμισμα;) καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν σκουπίζουν. Εὐχαὶ κατὰ τὸ ξεπροβόδισμα. Ἄλλαι συνήθειαι.

β) Ἡ ξενιτεία.

Τὰ *καλοκινήματα* (γλυκὰ καὶ ἄλλα δῶρα πρὸς τὸν ξενιτεμένον), *παράκλησες*, *ἄναμμα καντηλιῶν σ' ἐρημοκλήσια* κτλ. *Τ' ἀγνάντεμα*, ἔξοδος εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἐγένεν ὁ ἀποχωρισμός. Μέσα ἀλληλογραφίας· δίστιχα καὶ διάφορα ἐκφραστικὰ μέσα.

γ) Ὁ γυρισμός.

1. — Τὰ *σαχήκια*. Κροῦσις τοῦ κώδωνος τῆς ἐκκλησίας, πυροβολισμοὶ κλ.

2. — Τὰ *ἐρχούμενα*, τὰ *καλωσορίσματα*. *Κανίσκι*, ἐπισκέψεις.

3. — Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ ξενιτεμένου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ προσφέρουν ματσέτο, μικρὰν ἀνθοδέσμην ἐπὶ δίσκου, ἄλλου τὸν ραντίζουν μὲ ἄρωμα, αὐτὸς δὲ δίδει ἔκτακτον εἰσφοράν.

δ) Δοξασίαι περὶ τῆς ξενιτείας. Ὁ θάνατος ἐν τῇ ξένῃ. Παροιμίαι καὶ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς.

Θ'. Ἡ οἰκογένεια καὶ αἱ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς σχέσεις.

α) Ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας:

Ὁ πατέρας, ὁ κύρης, ὁ ἀφέντης, ὁ ἀφεντίτης, ὁ φιντᾶς, ὁ μπαμπᾶς κτλ. Ἡ μητέρα, ἡ μάννα, μά. Ὁ παπποῦς, ὁ νόνος, ὁ μέγας, ὁ λυκοπάππος κτλ. Ἡ γιαγιά, ἡ νόνα, ἡ κυρούλα, ἡ κύρω, μαννὴ, μαννίτσα, μάκω, μακούσω, μαννᾶ, καλομάννα, καλημά, καλήνα, ἡ μεγάλη, ἡ λυκομάννα κτλ. Ὁ ἀδερφός, ὁ κυρίτης, ὁ γιάγας κτλ. Ἡ ἀδερφή, ἡ πούλα, ἡ τσατσά κτλ. Ὁ θεός, ὁ μπάρμπας, ὁ λάλας, ὁ τσίτης κτλ. Ἡ θειά, ἡ ἄμνια κτλ. Τὰ λυκοπρόγονα κτλ.

β) Προσωνυμίαι καὶ προσφωνήσεις.

1. Πῶς προσωνυμεῖται ὁ σύζυγος ὑπὸ τῆς γυναικός; Πῶς ἡ σύζυγος ὑπὸ τοῦ ἀνδρός; π. χ. ἐκεῖνος (Ἄν. Κρήτη), αὐτός, ὁ δικός μου, ὁ πατέρας μας, ὁ πατέρας τῶν παιδιῶν (Ἡπειρος), ὁ ἐμᾶς (Μεσαρά), ὁ ἀνθρωπός μου (Σύμη), ὁ νοικοκύρης μου κτλ. Ἡ φαμίλια μου, ἡ δική μου ἢ μὲ τὸ ἀνδρωνυμικόν.

2. Πῶς προσφωνεῖται ὁ πενθερὸς καὶ ἡ πενθερά, ὁ ἀνδράδελφος καὶ ἡ ἀνδραδέλφη ὑπὸ τῆς νύμφης καὶ αὐτὴ ὑπ' ἐκείνων; π. χ. Ἀφέντη, πατέρα, μάννα, κυραμάννα, κυράτσα κτλ.

3. Πῶς προσφωνοῦνται οἱ μεγαλύτεροι ἀδελφοὶ ὑπὸ τῶν μικροτέρων;

γ) Δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

1. — Ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ ἐξουσία.

2. — Ἡ θέσις τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ ἢ τῆς πρωτοτόκου κόρης ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

3. — Ἡ θέσις τοῦ ὑστεροτόκου (στερνοπαίδι, στερνοκούκι, μανάρι).

4. — Ἡ θέσις τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς ἀπέναντι τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ.

Ι'. Ἡ θέσις τῆς γυναικός.

α) Ἐν τῷ οἴκῳ.

1. — Πῶς θεωρεῖται ἡ ἀπόκτησις θήλεος τέκνου; Πῶς ὁ πρόωρος θάνατος κοριτσιοῦ; Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν κόρην· π. χ. ξενογωνιά, ξενοφοκοῦ, τὸ ἀδύνατο μέρος. Καλότυχη, ποὺ τὴν πάντρεψες μὲ μιὰ πήχη παννὶ μονάχα! (διὰ κορίτσι ποὺ ἀπέθανε νήπιον).

Ζ'. Φιλοξενία.

α) Τὸ ἔθιμον τῆς φιλοξενίας.

1. — Ποῖος θεωρεῖ ὑποχρέωσίν του νὰ φιλοξενήσῃ τὸν ξένον; ὁ πρῶτος συναντήσας ἢ ὁ εὐπορώτερος τῶν κατοίκων; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Κύπρου ὁ ξένος φιλοξενεῖται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν ὑφ' ἐκάστου, οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἀποστέλλουν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φιλοξενούντος κρασιά, φαγητὰ κλπ. Ὁ ξένος ὀφείλει νὰ ἐπισκεφθῇ ὅλας, εἰ δυνατόν, τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου. Ὁμοίως ἐν Χίῳ. Δῶρα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ.

2. — Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ ζυμώνουν καὶ «κουλλουρούλα τοῦ Χριστοῦ» (Ἀράχοβα) ἢ γὰ βγάξῃ ὁ οἰκοδεσπότης ἀπὸ τὸ φαγητὸν τῆς οἰκογενείας μερίδα διὰ τὸν ξένον, ποὺ ἐνδέχεται νὰ περάσῃ; (πάρτε τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἰκαρίᾳ). Πῶς διατίθεται ἡ μερίς αὕτη; Μοιράζεται τὴν ἐπομένην εἰς τοὺς πτωχοὺς; — Πρόσκλησις εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ τυχόντος διαβάτου (Μονοκάμπι Ἰκαρίας).

3. — Ξενῶνες, ἰδιαίτερα δωμάτια διὰ τοὺς διαβατικούς ξένους (ἀμιλικὸ ἐν Ἡπείρῳ).

4. — Δοξασίαι περὶ φιλοξενίας· π. χ. ὁ προσφέρων ποτήριον ὕδατος εἰς ξένον δροσίζει τοὺς συγγενεῖς του εἰς τὸν Κάτω Κόσμον.

β) Ξενηλασία. Ἐλήφθη τυχὸν ἀπόφασις νὰ μὴ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὸ χωρίον οἱ ξένοι; Ἐκ τίνος αἰτίας;

Η'. Ὁ βίος ἐν τῇ ξενιτείᾳ.

α) Ἔθιμα κατὰ τὴν ἀποδημίαν.

Τὰ ξεκινήματα (κανίσκι ἢ ζύμωμα τῶν συγγενῶν καὶ φίλων), τὸ ξεπροβόδισμα. Εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ συγγενεῖς παίρνουν κλαδιὰ κρανιάς ἢ κέδρου ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου ἔγινεν ὁ χωρισμός, καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλοῦ, ὅταν ὁ ξενιτευόμενος βγαίνῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, χύνουν στὸ κατώφλι νερὸ (νόμισμα;) καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δὲν σκουπίζουν. Εὐχαὶ κατὰ τὸ ξεπροβόδισμα. Ἄλλαι συνήθειαι.

β) Ἡ ξενιτεία.

Τὰ καλοκινήματα (γλυκὰ καὶ ἄλλα δῶρα πρὸς τὸν ξενιτεμένον), παράκλησεις, ἀναμμα καντηλιῶν σ' ἐρημοκλήσια κτλ. Τ' ἀγνάντεμα, ἔξοδος εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἔγινεν ὁ ἀποχωρισμός. Μέσα ἀλληλογραφίας· δίστιχα καὶ διάφορα ἐκφραστικὰ μέσα.

γ) Ὁ γυρισμός.

1. — Τὰ σαχαήκια. Κροῦσις τοῦ κώδωνος τῆς ἐκκλησίας, πυροβολισμοὶ κλ.

2. — Τὰ ἐρχοῦμενα, τὰ καλωσορίσματα. Κανίσκι, ἐπισκέψεις.

3. — Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ ξενιτεμένου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν Ἰθάκην τοῦ προσφέρουν *ματσέτο*, μικρὰν ἀνθοδέσμην ἐπὶ δίσκου, ἄλλοῦ τὸν ραντίζουν μὲ ἄρωμα, αὐτὸς δὲ δίδει ἔκτακτον εἰσφοράν.

δ) Δοξασίαι περὶ τῆς ξενιτείας. Ὁ θάνατος ἐν τῇ ξένῃ. Παροιμίαι καὶ τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς.

Θ'. Ἡ οἰκογένεια καὶ αἱ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς σχέσεις.

α) Ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας:

Ὁ πατέρας, ὁ κύρης, ὁ ἀφέντης, ὁ ἀφεντίτης, ὁ φιντᾶς, ὁ μπαμπᾶς κτλ. Ἡ μητέρα, ἡ μάννα, μά. Ὁ παπποῦς, ὁ νόνος, ὁ μέγας, ὁ λυκοπάππος κτλ. Ἡ γιαγιά, ἡ νόνα, ἡ κυρούλα, ἡ κύρω, μαννὴ, μαννίτσα, μάκω, μακούσω, μαννᾶ, καλομάννα, καλημά, καλήνα, ἡ μεγάλη, ἡ λυκομάννα κτλ. Ὁ ἀδερφός, ὁ κυρίτης, ὁ γιάγιας κτλ. Ἡ ἀδερφή, ἡ πούλα, ἡ τσατσά κτλ. Ὁ θεός, ὁ μάρμπας, ὁ λάλας, ὁ τσίτης κτλ. Ἡ θειά, ἡ ἄμνια κτλ. Τὰ λυκοπρόγονα κτλ.

β) Προσωνυμίας καὶ προσφωνήσεις.

1. Πῶς προσωνυμεῖται ὁ σύζυγος ὑπὸ τῆς γυναικός; Πῶς ἡ σύζυγος ὑπὸ τοῦ ἀνδρός; π. χ. ἐκεῖνος (Ἄν. Κρήτη), αὐτός, ὁ δικός μου, ὁ πατέρας μας, ὁ πατέρας τῶν παιδιῶν (Ἡπειρος), ὁ ἐμᾶς (Μεσαρά), ὁ ἀνθρωπός μου (Σύμη), ὁ νοικοκύρης μου κτλ. Ἡ φαμίλια μου, ἡ δική μου ἢ μὲ τὸ ἀνδρωνυμικόν.

2. Πῶς προσφωνεῖται ὁ πενθερός καὶ ἡ πενθερά, ὁ ἀνδράδελφος καὶ ἡ ἀνδραδέλφη ὑπὸ τῆς νύμφης καὶ αὐτὴ ὑπ' ἐκείνων; π. χ. Ἀφέντη, πατέρα, μάννα, κυραμάννα, κυράτσα κτλ.

3. Πῶς προσφωνοῦνται οἱ μεγαλύτεροι ἀδελφοὶ ὑπὸ τῶν μικροτέρων;

γ) Δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

1. — Ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ ἐξουσία.

2. — Ἡ θέσις τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ ἢ τῆς πρωτοτόκου κόρης ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

3. — Ἡ θέσις τοῦ ὑστεροτόκου (στερνοπαίδι, στερνοκούκι, μανάρι).

4. — Ἡ θέσις τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς ἀπέναντι τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ.

Ι'. Ἡ θέσις τῆς γυναικός.

α) Ἐν τῷ οἴκῳ.

1. — Πῶς θεωρεῖται ἡ ἀπόκτησις θήλεος τέκνου; Πῶς ὁ πρόωρος θάνατος κοριτσιοῦ; Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν κόρην· π. χ. *ξενογωνιά*, *ξενοφοκοῦ*, τὸ ἀδύνατο μέρος. *Καλότυχη*, ποὺ τὴν πάντρεψες μὲ μιὰ πῆχη παννὶ μονάχα! (διὰ κορίτσι ποὺ ἀπέθανε νήπιον).

2. — Εἰς ποίαν ἡλικίαν συνήθως οἱ γονεῖς ὑπανδρεύουν τὰς θυγατέρας των; Λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ θέλησις τῆς κόρης διὰ τὴν σύναψιν συνοικεσίου; Τί γίνεται, ἂν ἡ κόρη ἀκολουθήσῃ τὸν ἐκλεκτὸν τῆς; Ἀποξενώνεται;

3. — Πόθεν προσωνυμεῖται ἡ ὑπανδρος γυνή; ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῆς οἰκογενείας του; ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς τῆς; Πρὸβλ. *Γιάνναινα*, ἢ γυναικα τοῦ Γιάννη, *Γιαννακόνη*, ἢ νύφη τοῦ Γιαννάκου, ἢ *Κατέρω Κώστα*, ἢ κόρη τοῦ Κώστα (ἐν Χιμάρα).

4. — Εἰς ποίας περιπτώσεις τοῦναντίον τὰ παιδιὰ καὶ αὐτὸς ὁ σύζυγος προσωνυμοῦνται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς; π.χ. ὁ *Γιάννης τῆς Βασίλως*.

5. — Θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῇ τραπέζῃ. Παρακάθεται ἡ γυνή, ὅταν εἶναι ξένος εἰς τὸ τραπέζι; Παρουσιάζονται αἱ ἀδελφαὶ τῆς μνηστῆς κατὰ τὰ ἀρραβωνιάσματα;

6. — Ἀποκτᾷ ἡ γυνή μεγαλυτέραν ἐκτίμησιν καὶ ἀξίωμα μετὰ τὴν ἀπόκτησιν τέκνου καὶ μάλιστα ἄρρενος; Ποία ἡ θέσις τῆς, ἂν ἀποδειχθῇ στεῖρα;

β) Ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

1. — Ἐξοδος τῆς γυναικὸς ἐκ τῆς οἰκίας. Ἐξέρχεται ἡ κόρη ἢ ἡ νέα γυναικα μόνη ἢ πρέπει νὰ συνοδεύεται πάντοτε ἀπὸ τὸν πατέρα, τὸν ἀδελφὸν ἢ τὸν σύζυγον; Ποία ἡ συνήθεια σήμερον καὶ ποία πρὸ 40-50 ἐτῶν;

2. — Πηγαίνουν τὰ κορίτσια εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὰς Κυριακὰς ἢ μόνον εἰς μεγάλας ἑορτάς; Ποία ἦτο ἡ συνήθεια ἄλλοτε; Ποῦ ἐστέκοντο;

3. — Ὅταν πηγαίνουν ἢ ἐπιστρέφουν ἀπὸ τῆ δουλειᾶ ἢ ἀπὸ τὸ πανηγύρι, πηγαίνουν ὁ μὲν ἄνδρας καβάλλα εἰς τὸ ζῶον, ἡ δὲ γυναικα πεζῇ; Φορτώνεται ἡ γυναικα ξύλα καὶ ἄλλα βάρη εἰς τὴν ράχιν;

4. — Ἑορταὶ γυναικῶν. Πότε καὶ πῶς γίνονται αὗται;

5. — Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι περὶ κοινῶν γυναικῶν π.χ. *πολιτική*, *παστρική*, *καύκα*, *μορόζα*, *σινιόρα* κτλ.

ΙΑ'. Ἰδῖαι κοινωνίαι.

α) Ἀδερφοποιτοί. Βλ. Ζητήματα Λαϊκοῦ Δικαίου, Β΄.

β) Κλέφτες καὶ λησταί. Τὰ ἰδιαίτερα νόμιμα καὶ ἔθιμά των.

1. — Σεβασμὸς τῶν ἀνθρώπων τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ὁ ληστὴς ἔφαγε ψωμί.

2. — Σεβασμὸς τῶν ξένων γυναικῶν. Ὑποστήριξις τῶν ἀδυνάτων.

3. — Ἐξαγορὰ αἰχμαλώτου, λύτρα, δῶρα κτλ.

4. — Τιμωρία καταδοτῶν ὑπὸ ληστῶν. Τρόποι παραδειγματισμοῦ.

5. — Αἱ σφραγίδες τῶν ληστῶν. Αἶμα ἀντὶ μελάνης κτλ.

γ) Ἀδελφᾶτα. Ἐταιρεῖται μοναχῶν ζώντων κοινοβιακῶς. Ἐθῖμα αὐτῶν.

ΙΒ'. Συντεχνίαι καὶ σωματεῖα. Σχέσεις τῶν ἐργοδοτῶν πρὸς τοὺς ἐργάτας, τῶν ὑπηρετῶν πρὸς τοὺς κυρίους.

α) Συντεχνίαι καὶ σωματεῖα (*ἐσνάφια* ἢ *ρουνφέτια*) ἐπαγγελματιῶν· π. χ. ραπτῶν (*ἀμπατζήδων*), τεκτόνων (*δουλγέρηδων*), γουναράδων, μυλωνάδων κλ.

1.—Ἐκλογὴ προέδρου καὶ συμβούλων ὑπὸ τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῶν μελῶν. (Πρωτομαῖστωρ ἢ πρωτομάστορας, *προεστοί*, οἱ *Δώδεκα* ἢ ἡ *Δωδεκάρα* κλπ.). Ἔργα καὶ ἐξουσία τοῦ πρωτομάστορα καὶ τῶν συμβούλων.

2.—Μαθητεία, δοκιμασία καὶ ἀναγόρευσις μαστόρων (*τσιράκια*, *καλφάδες*, *μαστόροι*). Τέλη καταβαλλόμενα ὑπὸ τοῦ ἀναγορευομένου. Σύμβολα τῆς ιδιότητος· π. χ. σκέπαρνον ὀπισθεν τῆς ζώνης ὡς σύμβολον διὰ τὸν μαῖστορα τῶν δουλγέρηδων, ξύλινος πῆχυς εἰς τὴν χεῖρα διὰ τὸν κάλφαν κττ.

3.—Γραπτὰ καὶ ἄγραφα θέσμια, ρυθμίζοντα τὰς μεταξὺ τῶν μαστόρων σχέσεις καὶ τὰς τῶν ὑφισταμένων πρὸς τοὺς προϊσταμένους καὶ τὰνάπαλιν. Ἐκδίκασις τῶν ἀναφυομένων διαφορῶν καὶ τῶν πλημμελημάτων, τῶν διαπραττομένων ὑπὸ μέλους τινὸς τοῦ ἐσναφίου ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἐπαγγέλματός του· καθορισμὸς ποινῶν κλπ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν μελῶν.

4.—Ἔσοδα καὶ ἔξοδα, διαχειρίσις τῆς περιουσίας τοῦ σωματείου.

5.—Προστάτης Ἅγιος, ἐτησίᾳ ἐορτὴ τῆς συντεχνίας· ἀρτοκλασία, μνημόσυνον τῶν ἀποθανόντων μελῶν. Διασκεδάσεις, ἐκδρομαὶ κλπ.

6.—Ἀγαθοεργίαι· ἐλεημοσύναι εἰς πενόμενα μέλη τῆς συντεχνίας, εἰς χήρας καὶ φυλακισμένους· ἐξαγορὰ καὶ ἀπελευθέρωσις χριστιανῶν σκλάβων· συνδρομαὶ εἰς ἐκκλησίας κλπ.

β) Τσελιγκάτα:

1.—Ποῖος ὁ σύνδεσμος τῶν μελῶν τοῦ τσελιγκάτου μεταξὺ τῶν; Εἶναι οὗτος ἀπλῶς συνεταιρικός ἢ συγγενικός; Μήπως ἀποτελοῦν μίαν πατριάν;

2.—Ἐκλογὴ τσέλιγκα. Ἔργα καὶ ἐξουσία αὐτοῦ.

3.—Ἰδιαίτερα νόμιμα καὶ ἔθιμα τοῦ τσελιγκάτου· π. χ. ἀνασυγκρότησις τοῦ ποιμνίου ἀτυχήσαντος ποιμένος διὰ συνεισφορᾶς τῶν μελῶν τοῦ τσελιγκάτου.

γ) Σχέσεις ἐργοδοτῶν πρὸς ἐργάτας, ὑπηρετῶν πρὸς κυρίους.

1.—Ὄνόματα· ἀφεντικό, μπαλῆς (ὁ ἐπιστάτης), ἀργάτης, μεροδουλιάρης, μισταρκὸς κλπ. Λοῦλος, φαμέγιος, πουργός, παιδᾶς, παραγιός, τσοπανέρ' κλπ. Λούλα, βάγια, παρακόρη, παραπαίδα κλπ.

2.—Τρόπος προσλήψεως ὑπηρετῶν καὶ ἐργατῶν. Χρόνος θητείας κλπ.

3.—Ἀμοιβαὶ καὶ δικαιώματα αὐτῶν. Ἀπολυσία ἢ ἀμολυσά ἤτοι ἀφεςις καὶ ἀσυνδοσία τῶν ὑπηρετῶν κατὰ μίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους (τὴν 15 Αὐγ. ἐν Λήμνῳ).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Α'. Γενικά.

α) Λέξεις, ὅροι καὶ φράσεις νομικαί:

Δίκη, κρίση, ἀγωγή στήν Ἑσωτέρα ἢ στήν Ἐξωτέρα, ἀγκαλῶ, κρισολογοῦμαι, κονκουβαγίζω (ἐν Μάνῃ) ἢ φαίζω τὸ δικαστὴ (ἐν Βιθυνίᾳ = διαφθείρω διὰ δώρων), τουρκοφάγετον (ἐν Πόντῳ = τὸ ἀδίκως καταληφθὲν ἢ καταβροχθισθὲν), δανεικολογοῦμαι, καρποτρῶγω, σιδεροκέφαλα (πρόβατα), σηκωματάρικα (δένδρα) κτλ.

β) Ἐνηλικιότης.

1. - Ἀπὸ ποῖον ἔτος τῆς ἡλικίας θεωροῦνται ἐνήλικα τὰ ἄρρενα καὶ ἀπὸ ποῖον ἔτος τὰ θήλεα τέκνα; (ἐντροπάτησε, ἐγυναικώθηκε ἐν Κρήτῃ, γυνικεύτηκε ἐν Λήμνῳ). Γίνεται καμία τελετὴ πρὸς πίστῳσιν τῆς ἐνηλικιώσεως; Ἐπέρχεται καμία μεταβολὴ εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ ἐνηλικιουμένου; Διαβάζει ὁ ἱερεὺς καμίαν εὐχήν; εὐλογεῖ τὰ νέα ἐνδύματα;

Πράξεις αὐτεξουσίῳ ἐνώπιον συμβολαιογράφου ἢ ἄλλης ἀρχῆς. Ἐγγραφα διαλύσεως ὑπεξουσιότητος.

2. - Τί συμφωνίαι γίνονται, ὅταν ὁ πατὴρ (ἢ ἡ μήτηρ) στέλλῃ τὸ ἀνήλικον τέκνον του νὰ ἐργασθῇ εἰς συγγενῇ ἢ φίλον;

3. - Πῶς γίνεται ἡ συμφωνία, ὅταν ἡ ἀνήλικος κόρη στέλλεται νὰ ἐργασθῇ ὠρισμένα ἔτη εἰς συγγενικὴν ἢ φιλικὴν οἰκογένειαν μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τὴν ὑπανδρεύσουν; ἐγγράφως ἢ ἀγράφως;

4. - Ἐχει ὁ ἐνήλικος πλήρη ἐλευθερίαν δράσεως, χωριστὰ οἰκονομικὰ κλπ. ἢ ἐξακολουθεῖ εἰς ὠρισμένα ζητήματα νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θέλησιν καὶ ἀπόφασιν τοῦ πατρός;

Β'. Οἰκογενειακὸν δίκαιον.

α) Ἀρραβῶν.

1. - Συνήθεια ν' ἀρραβωνιάζουν οἱ γονεῖς τὰ τέκνα των ἀπὸ τῆς νηπιακῆς ἡλικίας. Ὑπάρχει ἀκόμη ἡ συνήθεια αὕτη; Συμφωνία συμπεθεριάσματος μεταξὺ ἐγκύων γυναικῶν.

2. - Κατὰ ποῖον τρόπον συνιστᾶται ἡ μνηστεία; Δῶρα ἀρραβῶνος. Ἀμοιβὴ προζηντοῦ.

3. - Θέσις τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ εἰς τὸ σπίτι τῆς μνηστῆς. Σχέσεις πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τοὺς οἰκείους της.

4. - Διὰ ποίους λόγους καὶ κατὰ ποῖον τρόπον λύεται ἡ μνηστεία;

5. - Τί γίνονται τὰ δῶρα τοῦ ἀρραβῶνος ἐν περιπτώσει διαλύσεως αὐτοῦ ἢ ἐν περιπτώσει θανάτου ἐνὸς ἐκ τῶν μεμνηστευμένων;

6. - Ὑποχρεοῦται ὁ γαμβρὸς νὰ καταβάλλῃ ἀποζημιώσεις, ἂν ἐγκαταλίπη τὴν μνηστὴν του;

7. - Προκύπτει προσβολὴ διὰ τὴν μνηστὴν ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος; (*φιλημένη, ἀπαρτισμένη* κτλ.).

β) Γάμος.

1. - Ἡλικία νυμφευομένων. Εἶναι συνήθες, ἡ νύμφη νὰ εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ γαμβροῦ; Διὰ ποῖον λόγον; - Τηρεῖται σειρὰ εἰς τὴν ὑπανδρεῖαν τῶν ἀρρένων καὶ τῶν θηλέων; Ποῖον τὸ ἔθιμον;

2. - Προικίζονται καὶ τὰ ἄρρενα τέκνα; Τί παίρνει ὁ νυμφευόμενος υἱὸς ἀπὸ τὸν πατέρα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ γάμου; (*Προικοδορεά, ἐμβατίκια, μπατίκια*). Ἄλλα δῶρα πρὸς τοὺς νεονύμφους (*κεράσματα, στεφανιάτικα, χαρίσματα* κτλ.).

3. - Προικισμὸς κόρης. Εἶδη προικὸς (*τράχωμα, προικιά* κλπ.). *Μεταθανατίκια*. Ὑπάρχουν περιορισμοὶ ὥς πρὸς τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ ποσὸν τῆς προικὸς καὶ ποῖοι; Πότε ἡ μητέρα ἀρχίζει νὰ ἐτοιμάζῃ τὴν προῖκα τῆς κόρης της; Δίδεται ἀπαραιτήτως σπῖτι *προικιό*;

4. - Κανονισμὸς προικὸς. Ὑπάρχει καμία προτίμησις εἰς τὸν προικισμὸν τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς εἴτε κατὰ τὸ ποσὸν εἴτε κατ' ἀντικείμενον τῆς προικὸς; Μήπως παίρνει ὥς προῖκα τὴν προῖκα τῆς μητέρας της; ἢ εἶναι συνήθεια νὰ παίρῃ τὸ πλεῖστον ἢ τὸ ὅλον τῆς πατρικῆς περιουσίας; (*Κανακαρά, κανακάρισσα, πρωτοκόρη*). Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ κρατεῖ ὁ πατέρας κτῆμα τι ὥς *γεροντομοῖρι*;

5. - Ἀναλαμβάνουν οἱ συνιστῶντες τὴν προῖκα, δηλ. ὁ πατὴρ ἢ οἱ ἀδελφοὶ τῆς νύμφης, ὑποχρεώσεις εἰς τὸ διαρκές; (*καλλιέργειαν προικίου, διατροφὴν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τοῦ νέου ἀνδρογύνου* κτλ.).

6. - Προγαμιαία δωρεὰ πρὸς τὴν νύμφην. Πῶς λέγεται κοινῶς; Πότε καὶ κατὰ ποίους τύπους γίνεται; Εἰς τί συνίσταται αὕτη; Γαμήλια δῶρα.

7. - Προικοσύμφωνα. Λέξεις πρὸς δήλωσιν αὐτῶν (*ἀρεσκευιά, ἀγκλαβή, ἀνεγκλαβή, ἀνεθίβολο, χαρτί* κτλ.). Τύποι, καθ' οὓς γίνονται.

8. - Ἐξαγορὰ τῆς νύμφης. (Ἐν Μάνῃ *πορταριάτικα* τὰ ἀρχαῖα «ἔδνα»). Μήπως συνηθίζεται νὰ καταβάλλῃ ὁ γαμβρὸς πρὸς τοὺς γονεῖς τῆς νύμφης χρηματικόν τι ποσὸν ἢ νὰ δίδῃ εἰς αὐτοὺς ἀγροὺς ἢ βόας κατὰ τὴν ζήτησιν τῆς νύμφης; (*ἀντιπροῖκι ἐν Θεσσαλίᾳ, μπαμπᾶ χακὶ ἐν Θράκῃ*).

9. - Ἀρπαγὴ τῆς νύμφης. Ποῦ ἐξακολουθεῖ ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ ποῖον

τρόπον συντελείται ἡ ἀναγνώρισις τοῦ τοιούτου γάμου: Προσφεύγει ὁ ἀπαγωγεὺς εἰς τὴν προστασίαν ἄλλης οἰκογενείας ἢ *γενιᾶς*;

10. - Θεώρητρον (*θεώρετρα* ἐν Πόντῳ, *θέρετρα* ἐν Σινώπῃ, *θώρετρα* ἐν Σωζοπόλει), τὸ δῶρον ποὺ δίδεται εἰς τὴν ὑπανδρευομένην κόρην διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας της. Ποῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ εἰς τί συνίσταται;

11. - Τί γίνεται, ἂν ἡ νύμφη δὲν εὔρεθῇ παρθένος;

12. - Πότε δίδεται *ἀπανωπροίκι*; Πότε *παλληκαριάτικο* ἢ *ἀγριλίκι*; Εἰς τί συνίστανται ταῦτα;

13. - Στειρότης. Τί γίνεται, ἂν ἡ σύζυγος ἀποδειχθῇ στεῖρα; Ὑπάρχει ἡ συνηθία νὰ προσλαμβάνεται δευτέρα σύζυγος πρὸς τεκνοποιῖαν; (*σύγκρια*). Ποία εἶναι τότε ἡ θέσις τῆς πρώτης συζύγου; Ποῦ ἐξακολουθεῖ τὸ ἔθιμον νὰ ὑφίσταται καὶ ποῦ ὑπῆρχε, ἀλλ' ἐξέλιπε;

14. - Ἐγκατάστασις τοῦ γαμβροῦ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύμφης (*σώγαμπρος*). Ὑπὸ ποίους ὅρους γίνεται τοῦτο; Ποῖα δικαιώματα ἀποκτᾷ καὶ ποίας ὑποχρεώσεις ἀναλαμβάνει οὗτος;

15. - Ἀπαλλοτριώσεις τῶν προικῶν. Ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεσις ἀμφοτέρων τῶν συζύγων;

16. - Περιουσιακὰ δικαιώματα τῆς συζύγου. Ἡ προῖξ τῆς συζύγου ὑπέκειτο ἄλλοτε εἰς τὰ χρέη τοῦ συζύγου;

γ) Λύσις τοῦ γάμου.

1. - Ποία ἡ τύχη τῆς προίκος καὶ τῶν γαμηλίων δώρων ἢ χαρισμάτων ἐν περιπτώσει θανάτου τῆς γυναικὸς ἀτέκνου; Ποῦ ἰσχύει τὸ ἀξίωμα: τὸ *γονικό* στο *γονικό*; Τί συμβαίνει, ἂν ὑπάρχουν τέκνα;

2. - Ἡ χήρα, ἂν εἶναι ἄτεκνος, παραμένει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συζύγου ἢ ἐπανέρχεται εἰς τὸν πατρικόν της οἶκον; Διατρέφεται ἀπὸ τὴν περιουσίαν τοῦ συζύγου της, ἂν δὲν ἔλθῃ εἰς δεύτερον γάμον;

3. - Εἰς ποῖον περιέρεται ἡ προῖξ καὶ τὰ δῶρα ἐν περιπτώσει διαζυγίου; Παρέχει ὁ σύζυγος ἀποζημίωσιν πρὸς διατροφήν τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων; (*ἀνακαφᾶς* ἐν Κύπρῳ).

4. - Πῶς κρίνεται ὁ ἐρχόμενος εἰς δεύτερον γάμον; Ἄλλως κρίνεται ὁ ἀνὴρ καὶ ἄλλως ἡ χήρα γυνή;

δ) Υἱοθεσία.

1. - Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται υἱοθεσία; Ὄνομα υἱοθετουμένου (*ψυχοπαίδι*, *ψυχοκόρη*, *παραπαίδι*, *ἀναθρεφτός*, *ἀναγιωτός* κλπ.).

2. - Τρόποι υἱοθεσίας: ἔγγραφα καὶ πράξεις συμβολικαί. Πρβλ. τὸ *πέραςε*

(τὸ παιδί) ἀπὸ τῆς *μανίκα* τοῦ ἢ ἀπ' τὴν *τραχηλιά* της. Ποῦ τελεῖται ἡ *πράξις* αὕτη; Εἰς τὴν ἐκκλησίαν;

ε) Ἀποκήρυξις καὶ ἀποκλήρωσις τέκνου.

1. - Λέξεις πρὸς δήλωσιν ἀποκηρύξεως (*ἀπόπαιδο*, *ἀπόονον*, *ἀποξενώνω*).

2. - Λόγοι ἀποκηρύξεως καὶ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

3. - Πράξεις συνοδεύουσαι τὴν ἀποκήρυξιν· π. χ. ὅταν μία κόρη φύγῃ μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾷ, ὁ πατέρας της τὴν ἀποξενώνει καὶ τῆς καίει ἐπιδεικτικὰ τὰ προικιά, γιὰ τὸν *ντρόπιασε* (Ἀν. Κρήτη).

ς) Ἀδελφοποιία (*Ἀδερφωσά*, *ἀδερφοχτοσύνη* (Κρήτη), ἡ συνομολόγησις σχέσεως ἀδελφῶν μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων προσώπων).

1. - Ὄνομα ἀδελφοποιητῶν (*ἀδερφοποιτός*, *ἀδερφοφτός*, *σταυραδέρφια*, *σταυροκουριάδοι*, *βλάμηδες*, *μπράτιμοι*, *μπραζέρηδες* κλπ.) καὶ τῶν συγγενῶν (*σταυραδερφή*, *σταυρομάννα*, *σταυροπατέρας*, *σταυροθειά* κλπ.).

2. - Τρόποι συνάψεως τῆς ἀδελφοποιίας (*ἀλλάζουν τὰ ὑποκάμισά των* ἢ *ἀδελφώνουν τὰ αἵματά των* ἢ ἐνώνονται δι' ἱεροτελεστίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κλπ.). Ποία ἡ σημασία καὶ ἡ θέσις τῆς *σταυραδερφῆς* διὰ τὴν ἀδελφοποιίαν;

3. - Ἀποτελέσματα τῆς σχέσεως αὐτῆς (π. χ. ἀπαγορεύεται νὰ πάρῃ ἀδερφοποιτὸς ὡς γυναῖκα τὴν *σταυραδερφή* του).

ζ) Σχέσις μεταξὺ βαπτιστικῶν ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νονοῦ (*καλαδέρφια*, *συναδέρφια*). Ποία ἡ σχέση μεταξὺ παιδίων, ποὺ ἐθήλασαν τὸ αὐτὸ γάλα; (*βυζαδέρφια*).

η) Ἐπιτροπεία καὶ κηδεμονία.

1. - Ποῖα πρόσωπα ἀναλαμβάνουν τὴν ἐπιτροπείαν ἢ κηδεμονίαν τῶν ὀρφανῶν; Τί γίνεται, ὅταν ἡ χήρα ἔλθῃ εἰς δευτέρον γάμον; Ποῖος διαχειρίζεται τὰ ὀρφανικὰ κτήματα; Ὀρφανικὴ Τράπεζα (Ἀν. Κρήτη). Ἐγγραφα συστάσεως ἐπιτροπείας.

2. - Συγγενικὸν συμβούλιον. Εἰς ποίας περιπτώσεις συγκαλεῖται καὶ ποῖοι τὸ ἀπαρτίζουν;

Γ'. Κληρονομικὸν δίκαιον.

α) Διαδοχὴ ἐκ διαθήκης.

1. - Ἐγγραφα διαθηκῶν. Τρόπος καταρτισμοῦ διαθήκης. Γίνεται καὶ προφορικὴ διαθήκη ἐνώπιον τοῦ ἱερέως καὶ ἄλλων μαρτύρων;

2. - Κανονισμὸς διανομῆς τῆς κληρονομίας ὑπὸ τῶν γονέων δι' ἄλλου τρόπου, π. χ. διὰ πράξεως αὐτῶν ἐν ζωῇ (νέμησις).

3. - Κληροδοτήματα εἰς βαπτιστικὸν ἢ ἄλλα πρόσωπα, π. χ. παροίκους (*παροικομοίρι*) ἢ εἰς ἐκκλησίαν, μοναστήρια κλ. (*γυχομερίδιο*, *ἀγιάτικο*, *μπάτικο* κλ.).

β) Διαδοχή ἐξ ἀδιαθέτου.

1. - Κληρονομικὰ δικαίωματα. Τὰ τέκνα κληρονομοῦν ἐξ ἴσου; ἢ εἶναι διάφορον τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα τῶν ἀρρένων ἀπὸ τῶν θηλέων; Μήπως ὁ πρωτότοκος υἱὸς ἢ ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ κληρονομοῦν κατ' ἄλλον λόγον; (*Προτιμές, κανακάρης, κανακαρά, διπλοκανακάρης, πρωτογιός, πρωτοκόρη*). Ποίας ὑποχρεώσεις ἔχουν τότε οἱ πρωτότοκοι; Ἐάν δ' ὁ πρωτότοκος ἢ ἡ πρωτότοκος ἀποθάνουν πρὸ τοῦ γάμου των, εἰς ποῖον περιέρχεται ἡ πατρικὴ καὶ ἡ μητρικὴ περιουσία;

2. - Ποῖος κληρονομεῖ, ὅταν ὁ πατὴρ ἀποθάνῃ χωρὶς ἀρρενα ἀπόγονον; Τὸν κληρονομοῦν αἱ θυγατέρες του ἢ οἱ πλησιέστεροι ἀρρενες συγγενεῖς του, ὅπως εἰς τὴν Χιμάραν;

3. - Μοιράζεται ἡ πατρικὴ περιουσία καὶ ζῶντος τοῦ πατρός; Πῶς κάμνει τότε ὁ πατέρας τὴν διανομήν; Κρατεῖ μερίδιον καὶ διὰ τὸν ἑαυτὸν του; (*γεροντομοίρι, γεροντοτρόφι, ψυχομοίρι*). Πῶς κανονίζεται ἐν γένει ἡ συντήρησις τῶν γερόντων γονέων; (π. χ. τοὺς βγάζουν *ξεκονόμηση* ἢ τοὺς κάνουν τὰ παιδιὰ τους *μῆνες* ἢ *ἐβδομάδες*, Δυτ. Κρήτη). Πῶς κανονίζονται τὰ πατρικὰ χρέη;

4. - Ἐάν ἀποθάνῃ ἀκληρος ὁ υἱὸς ποῦ ἔλαβε *γονικὸ* κτῆμα, ποῖος τὸ κληρονομεῖ;

5. - Πῶς γίνεται ἡ διανομὴ τῆς πατρικῆς περιουσίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, ἂν δὲν ὑπάρχῃ διαθήκη; (τὸ σπίτι, τὰ σκεύη, τὰ ἐπιπλα, τὰ δένδρα, ὁ μύλος κτλ.). Μήπως *ρήχνουν λαχνό*; Πῶς γίνεται τότε τὸ *λάχνισμα*; (*Ἀδερφομοίρια*). Κληρονομοῦν καὶ αἱ προικισθεῖσαι θυγατέρες; Κατὰ τὴν διανομήν τῆς περιουσίας ὑπολογίζεται καὶ πᾶν ὅ,τι οἱ υἱοὶ ἔλαβον ἐκ τῆς πατρικῆς περιουσίας ζῶντος τοῦ πατρός (λχ. λόγῳ σπουδῶν, δι' ἰδίαν ἐπιχείρησιν κτλ.);

6. - Πῶς μοιράζεται ἡ μητρικὴ περιουσία;

7. - Κληρονομικὸν δικαίωμα τῆς ἐπιζώσης συζύγου (*ἀνδρομοίρι*) ἢ τοῦ ἐπιζῶντος συζύγου (*γυναικομοίρι*). Ὁ ἐπιζῶν λαμβάνει ἐκ τῆς ἀκινήτου περιουσίας τοῦ θανόντος συζύγου ἐν κτῆμα.

8. - Τί γίνεται ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος συζύγου, ἂν ἀποθάνῃ καὶ τὸ μόνον ὑπάρχον τέκνον; (*τριμοιρία*).

9. - Εἰς ποῖον περιέρχεται ἡ κληρονομία, ἂν δὲν ὑπάρχουν συγγενεῖς;

Δ'. Ἐμπράγματον δίκαιον.

α) Κυριότης.

1. - Σημεῖα κυριότητος ἐπὶ ἀγρῶν (*σύνορα, σημάδια, κοῦκκοι, κόπες, κίονα, μάρτυρες, ροστάσια, ἀντάκια, στρατόνια, σταλίκια* κτλ.), ἐπὶ δένδρων κλπ.

2. - Σημεῖα ἀπαγορεύσεως νομῆς εἰς θεωρισμένους ἀγρούς, τρυγημένας ἀμπέλους κλπ. (σαμακώνω ἐν Αἰτωλῖα, σκλιδιάζω ἐν Ἡπείρῳ, σφακώνω ἢ κλαδώνω ἢ στένω τρουλλιά ἐν Κρήτῃ κλπ.).

3. - Σύμβολα ἰδιοκτησίας προβάτων, αἰγῶν, βοῶν, ἡμιόνων, σκύλων, χηνῶν, ὀρνίθων κλπ. (χαράγματα, σφραγίσματα, σημεῖα διὰ χρώματος κλπ.). Ποῖαι αἱ ἀνάλογοι προσωνυμῖαι τῶν ζώων; (π. χ. προβατῖνα ἀλακεράφτα, δεξοσκήζαφτη, τρυπάφτα, αἶγα ζερβοκλινάφτα, κοντρούλα κλπ.).

4. - Κατάστασις ἐγκαταλελειμμένων καὶ ἀδεσπότην κτημάτων (ἐρμιά, βεράνικα, ἀγιάτικα). Πῶς ἀποκτᾶται ἡ κυριότης ἐπὶ ἀδεσπότην ἢ χέρσων ἀκινήτων;

5. - Μεταβίβασις κυριότητος. Ἑγγραφή εἰς εἰδικὸν βιβλίον (μάννα, χιλιομέτρι), βούλλωμα. Ἄλλα ἔγγραφα κυριότητος (ταπί κλπ.).

6. - Ὁριζόντιος ἰδιοκτησία, ὅταν κάθε πάτωμα ἢ διαμέρισμα τῆς ἰδίας οἰκίας ἀνήκῃ εἰς διάφορον πρόσωπον.

7. Δικαιώματα ἐπὶ στασιδίων ἐν τῷ ναῷ. Σχετικὰ ἔγγραφα.

β) Δουλεία.

1. - Δικαίωμα διόδου (ἐμπασά, ἐμπασοβγασιά, διάβα, πέραμα, ἀράδισμα) ἐπὶ κτήματός τινος. Πῶς ἀποκτᾶται τὸ δικαίωμα αὐτό; Πῶς ἀπαλλάσσεται ὁ βεβαρημένος μὲ δουλείαν ὁδοῦ ἐπὶ τοῦ κτήματός του;

2. - Δικαίωμα οἰκοδομήσεως ἐν ἀγρῷ ἢ κήπῳ, κτήσεως δένδρων ἐν ξένῳ ἀγρῷ κλπ.

γ) Ἐμφύτευσις.

Δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις τοῦ ἐμφυτευτοῦ. (Ἀνεστάτης ἐν Χίῳ, νοβελιάρης ἐν Αἰγίῳ κλπ.). Μετὰ πόσα ἔτη ὁ ἐμφυτευτὴς γίνεται συνιδιοκτήτης ἢ λαμβάνει εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ μέρους τοῦ κτήματος;

δ) Ἀρδευσις.

1. - Τρόποι ἀποκτήσεως κυριότητος ἢ δουλειῶν ἐπὶ τοῦ ὕδατος.

2. - Τρόποι διανομῆς τοῦ ἀρδευτικοῦ ὕδατος. Κύκλιος ἀρδευσις. Ὠροσκόπιον ἐνδὸς ἡμερονυκτίου (ἀπὸ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου, τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀστρῶν κλπ.). Νεροκράτης.

3. - Ἀναδασμοὶ ὑδάτων. Ἐκ ποίων λόγων γίνονται;

4. - Παραβάσεις. Ποιναί.

ε) Ἐμπράγματος ἀσφάλεια.

1. - Ἐνέχυρον. Πότε δικαιοῦται ὁ πιστωτὴς νὰ προβῇ εἰς πώλησιν τοῦ ἐνεχύρου; (πρβλ. τὴν φράσιν «πουλήσεως, ξενήσεως»). Κρατεῖ μόνον τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτὸν ἢ γίνεται κύριος ὁλοκλήρου τοῦ ἀντικειμένου;

2. - Τί γίνονται τὰ ἐνέχυρα, ἂν ὁ χρεώστης ἀποθάνῃ καὶ ἀφήσῃ ἀνήλικα;

ζ) Ἀγροζημίαι.

Ἐκτίμησις τῆς ζημίας. Ἐκτιμητής. Ἀποκοπή, ποδοκόπι κλπ.

Ε'. Ἐνοχικὸν δίκαιον.

α) Γενικὰ περὶ συμβάσεων.

1. - Ἐγγραφα πιστοποιοῦντα συμβάσεις. Πῶς καταρτίζονται; Μάρτυρες. Ὑπογραφή ἀγραμμάτου. Σφράγισις.

2. - Συμβάσεις καταρτιζόμεναι προφορικῶς. Τί λαμβάνεται ὡς ἀπόδειξις, ὅτι συνήφθη τοιαύτη σύμβασις;

3. - Ἔθιμα κατὰ τὴν σύναψιν ἢ ἐκτέλεσιν συμβάσεων (χειραψία, τόκα παρόλα κλ.).

4. - Εἰς ποίας περιπτώσεις δίδεται ἀρραβὼν (καπάρο); Ποίας συνεπείας ἔχει ἡ ἀθέτησις τῆς συμφωνίας; Χρηματικὴ ποινή.

5. - Οἰκογενειακοὶ συνεταιρισμοί. Κληρονομικοὶ συνεταιρισμοί (π. χ. ἡ ἐξ ἀδιανεμήτου κατοχῇ ἐλαιοτριβείου, ἀλευρομύλου κλπ.).

β) Συμβάσεις δι' ἐκμετάλλευσιν ἀγροτικῶν κτημάτων, ποιμνίων κλπ. Συνεταιρισμοί, μισθώσεις.

1. - Συνεταιρισμὸς μεταξὺ κτηματίου καὶ καλλιεργητοῦ, μεταξὺ ἰδιοκτῆτου ποιμνίου καὶ βοσκοῦ (κολληγιά, σεμπριά). Ὅροι συμφωνίας: πρβλ. χωράφι μεσιακό, τιμσάροκον, ἔντροπο ἢ τριτάρικο, ἀναπεντάρικο, γιώμορο, ἡμορο, μόρτη, χωραφοσκέπαση κλπ., πρόβατα ἄψοφα ἢ σιδεροκέφαλα, κεφαλιάτικα, ξεχαρτζισιὰ κλπ. ἐλιὲς σημισακές, τριτάρικες, πενταμοιριά, ξεκοφτικὲς κλπ. Ὑποχρεωτικὰ δῶρα (καρίσκια, πεσκέσια), ἀγγαρεῖαι κτλ.

2. - Συνεταιρισμὸς μεταξὺ γεωργῶν δι' ἀροτρίασιν, θερισμόν, ἀλώνισμὸν κλπ. (συζευτάδες ἐν Κρήτῃ, ζευγάρι ἐβδομαδιάρικο, ἓνα τετάρτι βόι ἐν Κεφαλληνίᾳ). Συνεταιρισμὸς μεταξὺ βοσκῶν διὰ κοινήν βόσκησιν καὶ τυροκομίαν (σμίχτες, φισιαδόροι, κοινατόροι, κοπατσιάρηδες κλπ.).

3. - Συνεταιρισμὸς μεταξὺ γυναικῶν διὰ κάψιμο φούρνου, διὰ τυροκομίαν (μητᾶτο, Κρήτῃ), διὰ θρέψιμο μεταξοσκώληκος, κλώσσημα πονλιῶν, καμάτεμα μαλλιῶν κλπ.

4. - Συμβάσεις δι' ἀλώνισμα, διὰ χρῆσιν μύλου, πλάστιγγος, φούρνου, καζανιοῦ κτλ. (ἀλώνιστικό ἢ ἀλωνιάτικο, ἀξάι ἢ ἀλεστικό, πύρα φούρνου ἢ φουρνιάτικο, καζανιάτικο, καπίτσιν (ἐν Πόντῳ) κλπ. - Ἄλλαι ἀμοιβαὶ εἰς εἶδος ἢ ἀνάλογον ἐργασίαν (π. χ. ὅταν λέγουν: τὸ κλειοῦμε στ' ἀγῶγι κτλ.).

5. - Ἐνοικίασις λιβαδιοῦ (ρόμι, πάχτος), κατοικίας (νοίκι) κλπ.

6. - Μίσθωσις καὶ ἀμοιβὴ ἐργάτου, φύλακος, βοσκοῦ κλπ. Εἶδος συμφωνίας: μὲ τὴν ἡμέραν (μὲ τὸ μεροκάματο, ταῖστὸς ἢ σύψωμος), μὲ τὸν μῆνα ἢ μὲ τὸ χρόνο (παραγιός, μισταρκός). Ἀποκοπή, ξέκοπο, κάμπαλο (ἐν Ἡπείρῳ), καπάλιν (ἐν Κύπρῳ) κλπ. Στοιχοχάρτι, τὸ συμφωνητικόν. Πότε ἀρχίζει ἡ μίσθωσις καὶ πότε τελειώνει; π. χ. ἀπ' Ἀη-Γιωργίου ἕως Ἀη-Δημητρίου ἢ ἀπὸ τῆς Παναγίας ἕως... (Συνόρατα τοῦ χρόνου). Τὰ γλυτώματα· δῶρα κλπ.

7. - Πρόσληψις ὑποτακτικοῦ. Ὅροι συμφωνίας.

γ) Ἀγοραπωλησίαι.

1. - Δειγματοληψία διὰ τὴν ἀγορὰν ἐλαίου, οἴνου, σίτου κλπ. Τρόποι πωλήσεως (πουλῶ μὲ τὸ ζύγι· λιανοπουλῶ, πουλῶ μαζεμένο (μονοτάρι [Κορώνη], μονοκάμπανο [Κρήτη]· πουλῶ ἀποκοπή ἢ κοντουράδα, τὸ βγάζω στὸ μεζάτι). Προπώλησις (μπροχώνω [Κρήτη], σελάμι), ἐπὶ δηλώσει (ἄκοπο, ἐν Κρήτῃ), ὅταν ἡ τιμὴ καθορίζεται ἀργότερα ἐκ τῆς ἀγοραίας ἀξίας. Μὲ τὸ σελέφι, ὅταν ὁ κίνδυνος ἀφορᾷ τὸν πωλητὴν κλπ. Μεσῖτες, μεσιτεία.

Ὅροι ἀγοραπωλησίας ζῶων· π. χ. εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην «τὰ ζῶα πουλιοῦνται ἀπὸ σκοινὶ σὲ σκοινί· δηλ. ἅμα δώση ὁ ἀγοραστής τὰ χρήματα καὶ πάρῃ σὲ δικό του σκοινὶ τὸ ζῶο, τότε δὲν μπορεῖ πιά νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ, ἐκτὸς ἂν ἔχῃ ἐσωτερικὸ ἐλάττωμα, π. χ. νὰ τὸ πιάνῃ πόνος· ἀλλὰ καὶ τότε, διὰ νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ, ἔπρεπε νὰ τοῦ εἶχε εἰπεῖ ὁ πωλητής: σοῦ τὸ πουλῶ σαξελίμικο, δηλ. μὲ ὅλα του τὰ σωστά. Ἄν τοῦ εἶπῃ: σοῦ τὸ πουλῶ ὡς βγῇ, τότε καὶ ἐλάττωμα νὰ ἔχῃ, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ἐπιστρέψῃ». Ποῖον τὸ σχετικὸν ἔθιμον ἀλλοῦ; Τρόποι πωλήσεως ποιμνίων. Μὲ μίαν τιμήν; (τῶνα μὲ τᾶλλο;) χωρὶς διαλογὴν;

2. - Προτίμησις συγγενῶν ἢ γειτόνων ὡς ἀγοραστῶν κατὰ τὴν ἐκποίησιν ἀκινήτων μὲ τὸ ἴδιον τίμημα. Π. χ. εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην, «ἂν ὁ γείτων (σεφής) ἐμάνθανεν, ὅτι τὸ γειτονικόν του κτῆμα ἐπωλήθη, ἐπήγαινε τὸ βράδυ εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ χωρίου καὶ ἐνώπιον ὅλων ἔλεγε: Μαρτύροι νά 'στε, πῶς δὲν ἀφήνω τὸ σεφηλίκι μου. Κατόπιν ἔλεγε Καλησπέρα σας. Ἔτσι ἦτο διαλελυμένον κάθε συμβόλαιον μὲ ἄλλον καὶ ἔπαιρνε αὐτὸς τὸ χωράφι. Ἄν ὁμως λησμονοῦσε κ' ἔλεγε πρῶτα τὸ καλησπέρα καὶ κατόπιν τὸ μαρτύροι νά 'στε, ἔχανε τὸ δικαίωμα».

3. - Ἀνταλλαγὴ ἀκινήτων, ζῶων, καρπῶν κλπ. (τράμπα). Χρήματα ἢ ἄλλο εἶδος πρὸς ἐξίσωσιν. Σχετικαὶ φράσεις· π. χ. Δῶσε μου ἕνα γουρνάκι νὰ σοῦ δώσω πέντε ὀκάδες λάδι (Ἀν. Κρήτη)· πανωβάζω χρήματα (Κορώνη)· πανουτίμ' (Σάμος, Αἰτωλία), ἀπανήβαση (Χίος). Γίνεται ἀλλαξὰ γιὰ ἕνα-δύο χρόνια; (προσαμπόκο, Λήμνος).

4. - Ἀρραβῶν (καπάρο, καπαρώνω· πέι (Κρήτη, Κύπρος)· προκάλι (Χίος). Τί γίνεται ἐν περιπτώσει ἀθετήσεως τῆς συμφωνίας; - Ἐνέχυρον. Ποινικὴ ρήτρα.

5. - Ἔθιμα συνοδεύοντα τὴν ἀγοραπωλησίαν (π.χ. *Κόβουν τὴν κλωστή, δίνουν χέρι κλπ.*). *Κεράσματα*, εὐχαί. Δίδει ὁ πωλητὴς καὶ τὸ *καπίστρι* τοῦ ζφόν ἢ τὸ κρατεῖ;

6. - Πωλητήρια ἔγγραφα. Πῶς συνετάσσοντο; Ποῖαι αἱ τυπικαὶ φράσεις;

7. - Πλειστηριασμός. Πώλησις «εἰς τὸ κοινὸν μεζάτι» ἢ *στοῖ ἰκάντο*. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαί: π. χ. *δίδω τὸ πρᾶμα ντου στοῦ τελάλη* (Κρήτη), *ἔχω ἄστα ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ χτήματα* (Κεφαλληνία)· *τὸ βάρεσαν στοῖ σφυρὶ ἢ στοῖν τσόκο· κρούω, ἀρτηρῶ, ἀντιβατιάζω· ἀρεῖς - ἀρεῖς ἢ ἀλὰ τρέ, ἀβάντσα πίλια κλπ.*

δ) Δάνειον. Τόκος.

1. - Χρεωστικὰ ἔγγραφα (*δμόλογα*). Εἶναι ἀναγκαῖοι οἱ μάρτυρες, ὅταν ἡ ὁμολογία γραφῇ διὰ χειρὸς τοῦ δανειζομένου; Ἔχει ἡ ληψοδοσία τὴν αὐτὴν πίστιν, ἂν σημειωθῇ μόνον εἰς τὸ κατάστιχον τοῦ δανειστοῦ; Παραγράφεται ἐκ τῆς πολυκαιρίας τὸ δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ;

2. - Ὑποθήκη, ἐνέχυρον (*ἀμανάτι, ἀμάχι· ἀμαχεύω = ἐνεχυριάζω* (Λακωνία)· *ἀσκόνταφτον* = κτῆμα ἐλεύθερον πάσης ὑποθήκης (Χίος).

3. - Ἐγγύησις. Ὑποχρεώσεις ἐγγυητοῦ.

4. - Τόκος εἰς χρῆμα, εἰς εἶδος (*διάφορο, προβέντι*). Ἀνώτατον ὄριον τόκου (*προστύχι, ὁ μεγάλος τόκος, Ζάκυνθος*). Εἶδη δανεισμοῦ: Π. χ. *δανεῖζω σιτάρι ἔντριπο, ἀναπεντιάριχο, νειόμα, ξανανιωτὸ ἢ τὸ ἕνα ἀνάμισν, τὸ ἕνα ἄλλο, πατητὸ λάδι ἢ τὸ μυθιαχτό, τὸ σελέμι* (πρβλ. *σελέμικα* = ἀδικοπαρμένα) κλπ. Προθεσμία ἄτοκος (*βαντές*).

ε) Τρόποι ἐξοφλήσεως, ἔγγραφα χρεωλυσίας. Ἐξόφλησις μὲ δόσεις (*ἀράτες, Παξοί*).

ς) Συμβιβασμός καὶ διαιτησία.

Πῶς γίνεται ἡ διαιτησία; Ποῖοι ὀρίζονται διαιτηταὶ (*ἀποκοφτιάδες, μεσῖτες γιὰ νὰ τοοὶ συμβάσουν* (Κρήτη), *τιμητάδες, ἀρμπίτοι* (Χίος); Πῶς ἐξασφαλίζεται ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως; Ἐγγραφα διαιτησίας παλαιά.

ζ) Δωρεά.

1. - Ἐγγραφοὶ ἢ ἄγραφοι δωρεαὶ παντὸς πράγματος ἢ ἀκινήτων εἰς ἀναδεκτοὺς, ἐγγόνους, νεονύμφους ἢ εὐαγῇ ἰδρύματα (*ἀφιερώματα εἰς ἐκκλησίας, μοναστήρια κλπ. βαλτὰ* (Αἰτωλ.), *βακούφικα κλπ.*). Ὁ σκοπὸς τῆς δωρεᾶς (π. χ. «διὰ τὴν ψυχὴν του, διὰ νὰ ἔχη τὸ μνημόσυνόν του καὶ τὸ κοιμητήριον» κλπ.). Κρατεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὁ δωρητὴς δικαίωμά τι; (π.χ. «ὥστε ὅπου νὰ ζῇ νὰ παίρνη τὰς ἐλιές»).

2. - Σχαρίκια.

η) Βρετίκια. Τί γίνεται, διὰ νὰ εὗρεθῇ τὸ χαμένο πρᾶγμα ἢ διὰ νὰ γνω-

σθῆ εἰς ποῖον ἀνήκει τὸ εὐρεθέν; Εἶναι ὑποχρεωτικὸν τὸ δῶρον πρὸς τὸν εὐρόντα;

Γ'. Ἐμπορικὸν δίκαιον.

α) Τρόποι ἐμπορίας (τράμπα, ἀλλαξιά, μὲ λαχνὸ κλπ.). Ἐμπορικὴ ἀγοραπωλησία (Πβλ. ἀνωτέρω Εγ.).

Τρόποι ἐκθέσεως ζώου ἢ ἄλλου ἀντικειμένου πρὸς πώλησιν κλπ. Ἐθιμοτυπία κατὰ τὴν πώλησιν.

β) Ἐμπορικὰ κατὰστιχα καὶ ἄλλα μέσα λογαριασμοῦ, ὡς ἡ τσέτουλα, οἱ γραμμὲς πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα κτλ.

γ) Ἐβδομαδιαῖαι ἀγοραί. Ἐμποροπανηγύρεις. Πλανόδιοι ἔμποροι.

δ) Πτώχευσις. Κατάσχεσις τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου.

Ζ'. Ποινικὸν δίκαιον.

α) Ἀντίληψις περὶ ποινῆς.

«Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ» ἢ «κατὰ ποῦ πουλεῖς θ' ἀγοράσης, κατὰ ποῦ σπείρης θὰ θερίσης» κτθ.

β) Ποιναὶ ἐγκληματούντων.

1. - Πόμπιεμα, γεβέντισμα, γάνα κτλ. Τρόποι διαπομπεύσεως καὶ αἷτια προκαλοῦντα αὐτήν. (Ἀνάστροφα ἐπὶ ὄνου. Περιβολὴ γυναικείας ἐνδυμασίας ἢ περιαγωγὴ τοῦ πομπευομένου γυμνοῦ καὶ δεσμίου διὰ τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ τοῦ κήρυκος, διαλαλοῦντος τὸ ἐγκλημα αὐτοῦ. Κτυπήματα τενεκέδων καὶ σιδηρικῶν, ὕβρεις, σφενδόνησις ἀκαθαρσιῶν κλπ. Διαπόμπευσις μοιχῶν καὶ μοιχαλίδων, κλεπτῶν κλπ.

2. - Κούρεμα, ξύρισμα γενείου, μύστακος κλπ. Κουρεμέν', κουτρούλα κλπ.

3. - Ἀσβόλωμα καὶ μούντζωμα κέρατα, τηγάνι.

4. - Ἄλλαι ποιναί: ραβδισμὸς καὶ μαστίγωσις, ἀποκοπὴ χειρὸς, φούρκα, ἀλυσίδες, χτίσιμο, ἀνάθεμα, ἀφορισμὸς κτλ. Διακοπὴ (ἢ στέρησις) τῶν κοινωνικῶν σχέσεων διὰ προδοσίαν ἢ διὰ κακοὺς τρόπους.

5. - Τιμωρία χρεωκόπων ἢ πτωχευσάντων. Εἰς τί συνίσταται αὕτη; Πῶς γίνεται;

6. - Σχολικαὶ ποιναί: τραύηγμα αὐτιῶν, ὀρθοστασία στὸ ἓνα πόδι, γονάτισμα σὲ μυτερὰ πετραδάκια, νηστεία, φάλαγγας κλπ.

γ) Ἐκδίκησις (αὐτοδικία), βεντέτα.

Ποῦ συνηθίζεται αὕτη καὶ διὰ ποίας αἰτίας; Τὸ διαγούμισμα. Ξέβγαλμα (ἐξοδος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ λεγομένου ξεβγαλιτῆ), ἀνακωχὴ (τρέβα). Τρόποι

5. - Ἔθιμα συνοδεύοντα τὴν ἀγοραπωλησίαν (π.χ. *Κόβουν τὴν κλωστή, δίνουν χέρι κλπ.*). *Κεράσματα*, εὐχαί. Δίδει ὁ πωλητὴς καὶ τὸ καπίστρι τοῦ ζώου ἢ τὸ κρατεῖ;

6. - Πωλητήρια ἔγγραφα. Πῶς συνετάσσονται; Ποῖαι αἱ τυπικαὶ φράσεις;

7. - Πλειστηριασμός. Πώλησις «εἰς τὸ κοινὸν μεζάτι» ἢ στὸ *ἰκάντο*. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαί: π.χ. *δίδω τὸ προῖμα ντου στοῦ τελάλη* (Κρήτη), *ἔχω ἄστα ἀπάνω σ' αὐτὰ τὰ χτήματα* (Κεφαλληνία); *τὸ βάρεσαν στὸ σφυρὶ ἢ στὸν τσόκο κρούω, ἀρτηρῶ, ἀντιβατιάζω ἀρεῖς - ἀρεῖς ἢ ἀλὰ τρέ, ἀβάντσα πίλια κλπ.*

δ) Δάνειον. Τόκος.

1. - Χρεωστικὰ ἔγγραφα (*δόμολογα*). Εἶναι ἀναγκαῖοι οἱ μάρτυρες, ὅταν ἡ ὁμολογία γραφῇ διὰ χειρὸς τοῦ δανειζομένου; Ἐχει ἡ ληψοδοσία τὴν αὐτὴν πίστιν, ἂν σημειωθῇ μόνον εἰς τὸ κατάστιχον τοῦ δανειστοῦ; Παραγράφεται ἐκ τῆς πολυκαιρίας τὸ δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ;

2. - Ὑποθήκη, ἐνέχυρον (*ἀμανάτι, ἀμάχι, ἀμαχεύω = ἐνεχυριάζω* (Λακωνία); *ἀσκόνταφτον* = κτῆμα ἐλεύθερον πάσης ὑποθήκης (Χίος).

3. - Ἐγγύησις. Ὑποχρεώσεις ἐγγυητοῦ.

4. - Τόκος εἰς χρῆμα, εἰς εἶδος (*διάφορο, προβέντι*). Ἀνώτατον ὄριον τόκου (*προστύχι, ὁ μεγάλος τόκος, Ζάκυνθος*). Εἴδη δανεισμοῦ: Π.χ. *δανεῖζω σιτάρι ἐντριτο, ἀναπεντιάριχο, νειόμα, ξαναριωτὸ ἢ τὸ ἓνα ἀνάμισον, τὸ ἓνα ἄλλο, πατητὸ λάδι ἢ τὸ μπιθιαχτό, τὸ σελέμι* (πρὸβλ. *σελέμικα* = ἀδικοπαρμένα) κλπ. Προθεσμία ἄτοκος (*βαντές*).

ε) Τρόποι ἐξοφλήσεως, ἔγγραφα χρεωλυσίας. Ἐξόφλησις μὲ δόσεις (*ἀράτες, Παξοί*).

ς) Συμβιβασμός καὶ διαιτησία.

Πῶς γίνεται ἡ διαιτησία; Ποῖοι ὀρίζονται διαιτηταί (*ἀποκοφτάδες, μεσῖτες* γὰρ νὰ τοσοῖ *συβάσουν* (Κρήτη), *τιμητάδες, ἀρμπίτοι* (Χίος); Πῶς εξασφαλίζεται ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως; Ἐγγραφα διαιτησίας παλαιά.

ζ) Δωρεά.

1. - Ἐγγραφοὶ ἢ ἄγραφοι δωρεαὶ παντὸς πράγματος ἢ ἀκινήτων εἰς ἀναδεκτοὺς, ἐγγόνους, νεονύμφους ἢ εὐαγῇ ἰδρύματα (*ἀφιερώματα* εἰς ἐκκλησίας, μοναστήρια κλπ. *βαλτὰ* (Αἰτωλ.), *βακούφικα* κλπ.). Ὁ σκοπὸς τῆς δωρεᾶς (π.χ. «διὰ τὴν ψυχὴν του, διὰ νὰ ἔχη τὸ μνημόσυνόν του καὶ τὸ κοιμητήριον» κλπ.). Κρατεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὁ δωρητὴς δικαίωμά τι; (π.χ. «ὥστε ὅπου νὰ ζῇ νὰ παίρνῃ τὰς ἐλίες»).

2. - Σχαρίκια.

η) Βρετίκια. Τί γίνεται, διὰ νὰ εὑρεθῇ τὸ χαμένο προῖμα ἢ διὰ νὰ γνω-

σθῆ εἰς ποῖον ἀνήκει τὸ εὐρεθέν; Εἶναι ὑποχρεωτικὸν τὸ δῶρον πρὸς τὸν εὐρόντα;

Σ'. Ἐμπορικὸν δίκαιον.

α) Τρόποι ἐμπορίας (τράμπα, ἀλλαξιά, μὲ λαχνὸ κλπ.). Ἐμπορικὴ ἀγοραπωλησία (Πβλ. ἀνωτέρω Εγ.).

Τρόποι ἐκθέσεως ζώου ἢ ἄλλου ἀντικειμένου πρὸς πώλησιν κλπ. Ἐθιμοτυπίαι κατὰ τὴν πώλησιν.

β) Ἐμπορικὰ κατάστιχα καὶ ἄλλα μέσα λογαριασμοῦ, ὡς ἡ τσέ-τουλα, οἱ γραμμὲς πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα κτλ.

γ) Ἐβδομαδιαῖαι ἀγοραί. Ἐμποροπανηγύρεις. Πλανόδιοι ἔμποροι.

δ) Πτώχευσις. Κατάσχεσις τῆς περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου.

Ζ'. Ποινικὸν δίκαιον.

α) Ἀντίληψις περὶ ποινῆς.

«Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ» ἢ «κατὰ ποῦ πουλεῖς θ' ἀγοράσης, κατὰ ποῦ σπείρης θὰ θερίσης» κτθ.

β) Ποιναὶ ἐγκληματούντων.

1. - Πόμπιεμα, γεβέντισμα, γάνα κτλ. Τρόποι διαπομπεύσεως καὶ αἷτια προκαλοῦντα αὐτήν. (Ἀνάστροφα ἐπὶ ὄνου. Περιβολὴ γυναικείας ἐνδυμασίας ἢ περιαγωγή τοῦ πομπευομένου γυμνοῦ καὶ δεσμοῦ διὰ τῆς ἀγορᾶς ὑπὸ τοῦ κήρυκος, διαλαλοῦντος τὸ ἐγκλημα αὐτοῦ. Κτυπήματα τενεκέδων καὶ σιδηρικῶν, ὕβρεις, σφενδόνησις ἀκαθαρσιῶν κλπ. Διαπόμπευσις μοιχῶν καὶ μοιχαλίδων, κλεπτῶν κλπ.

2. - Κούρεμα, ξύρισμα γενείου, μύστακος κλπ. Κουρεμέν', κουτρούλα κλπ.

3. - Ἀσβόλωμα καὶ μούντζωμα· κέρατα, τηγάνι.

4. - Ἄλλαι ποιναὶ: ραβδισμὸς καὶ μαστίγωσις, ἀποκοπὴ χειρὸς, φούρκα, ἄλυσίδες, χτίσιμο, ἀνάθεμα, ἀφορισμὸς κτλ. Διακοπὴ (ἢ στέρησις) τῶν κοινωνικῶν σχέσεων διὰ προδοσίαν ἢ διὰ κακοὺς τρόπους.

5. - Τιμωρία χρεωκόπων ἢ πτωχευσάντων. Εἰς τί συνίσταται αὕτη; Πῶς γίνεται;

6. - Σχολικαὶ ποιναὶ: τραύηγμα αὐτιῶν, ὀρθοστασία στὸ ἓνα πόδι, γονάτισμα σὲ μυτερὰ πετραδάκια, νηστεία, φάλαγγας κλπ.

γ) Ἐκδίκησις (αὐτοδικία), βεντέτα.

Ποῦ συνηθίζεται αὕτη καὶ διὰ ποίας αἰτίας; Τὸ διαγούμισμα. Ξέβγαλμα (ἔξοδος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ λεγομένου ξεβγαλιτῆ), ἀνακωχὴ (τρέβα). Τρόποι

συμφιλιώσεως τῶν ἀντιμαχομένων οἰκογενειῶν: Γεροντική, ψυχικὸ ἢ ψυχαδεργοσύνη, ψυχαφέντης κλπ. (Μάνη), προσκύνησις (Χιμάρα) κλπ.

Η'. Ποινικὸν δικονομικὸν δίκαιον.

α) Ἀποδεικτικὰ μέσα ἐγκλημάτων (θεοκρισίαι).

1. - Δοκιμασία τῆς ἀγνείας: π. χ. ἡ νύμφη κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ πατεῖ ἐπάνω εἰς δερμάτινον κόσκινον· ἂν τρυπήσῃ τὸ κόσκινον, ἀποδεικνύεται ἄσπιλος. - Διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος γυναικὸς ἐδίδετο εἰς αὐτὴν νὰ κρατήσῃ σίδηρον πεφυρακτωμένον (Ναύπακτος).

2. - Δοκιμασία τῆς γνησιότητος τοῦ Τιμίου Ξύλου, τῶν Ἀγίων λειψάνων καὶ τῶν κωνσταντινάτων: π. χ. τὸ Τίμιον ξύλον ἐπιθέτουν εἰς ὄρνιθα, τὴν ὁποίαν κατόπιν πυροβολοῦν, ἢ τὸ θέτουν εἰς ἄλευρον, τὸ ὁποῖον ζυμώνουν χωρὶς προζύμι κτλ.

3. - Δοκιμασία κλέπτου: τὸν ὀρκίζουσιν ἔμπροσθεν θαυματοουργοῦ εἰκόνης (τὸν *pāne* στήν *ξεκαθαρωσύνη*· ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ κλέπτης, τότε ἀνοίγει ἡ μύτη του, Ἀν. Κρήτη), τοῦ δίδουν νὰ καταπίῃ ἄρτον τῆς Μεγ. Πέμπτης· ἂν δὲν τὸν καταπίῃ εὐκόλως, φανερώνεται ἡ κλοπὴ· τοῦ κάνουν *νταβέτι*, δηλ. πρᾶξιν μαγικὴν πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ κλέπτου κτλ.

β) Λαϊκὰ δικαστήρια (κατὰ τὰς Ἀπόκρεως καὶ τὴν Δευτέραν τοῦ γάμου). Δίκαι ἀστεῖαι, καθ' ἃς ἐπιβάλλονται καὶ πρόστιμα εἰσπραττόμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΔΙΟΝ

Α'. Ὁ πόθος διὰ παιδιὰ. Στειρότης καὶ μέσα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς.

α) Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν στειραν γυναῖκα ἢ μὲ τὸ ἄκληρον ἀνδρόγυνον: *ἄκληρη*, *ἄτεκνη*, *ἄβγια* (Κρήτη), *ἄβζια* (Κάλυμνος). Παροιμίαι: Ἄκληρος ἄθεος ἢ ἀκλερίτης ἀθεΐτης (Κυνουρία). Ἄκλερον κορμὶν καὶ νεκρὸν ἐλικία (Πόντος) ἐπὶ τῶν ἀνικάνων πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν.

β) Τὸ ὄνειδος τῆς ἀτεκνίας. Εἰς ποῖα μέρη ὁ ἱερεὺς δὲν δέχεται τὴν προσφορὰν τῶν ἀκλήρων διὰ τὴν λειτουργίαν; Ποῦ δὲν δανεῖζονται προζύμι ἀπὸ γυναῖκα ἄτεκνη;

γ) Ἀντιλήψεις διὰ τὸ ἓνα καὶ διὰ τὰ πολλὰ παιδιὰ: π. χ. Ἐνα-κανένα. - Δὲ θὰ σβήσῃ τ' ὄνομά του κτλ.

δ) Μέσα πρὸς θεραπείαν τῆς στειρότητος.

1. - *Παράκλησες*. Προσφυγὴ εἰς ἁγιάσματα καὶ χάρες.

2. - Προσφυγὴ εἰς ἰάτραινες (κομπομαμμές) καὶ εἰς μαγγανείας (εἰς τὰ ὄξω).

Ἀχνίσματα, καταπλάσματα, βότανα (βληχώνι ἢ φλησκούνι, καλάνθρωπος κλπ.) καὶ *μαντζούνια*. (Τρόπος παρασκευῆς, χρῆσις κλπ.) - Μαγικοὶ τρόποι πρὸς τεκνογονίαν: Νὰ φάγῃ κουλλούρα ἀπὸ καινούργιο, πρωτοκαμένο φουῖρνο· νὰ καθίσῃ ἐπάνω στὴ μυλόπετρα, ὅταν γυρίζουν τὸν μύλο πρώτη φορὰ· νὰ πάρῃ εὐχὴν ἀπὸ γυναῖκα, τὴν ὥρα ποὺ γεννᾷ ἢ νὰ πηδήσῃ τρεῖς φορές ἐπάνω ἀπὸ τὰ καταλόγια κλπ. Εἰς τὴν Κάρπαθον ἡ γυναῖκα, ποὺ δὲν κάνει παιδί ἢ δὲν τῆς στέκονται τὰ παιδιά, γίνεται ἀδερφοποιτὴ μ' ἓναν ξενοχωρίτην, δηλ. κάνει εἰκονικὸν γάμον μὲ αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ ἱερέως. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο καὶ πῶς;

ε) Μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἀρρενογονίαν.

Ἀρσενικοβότανο, σιρνικουχόρι ἢ *ἀγοροβότανο*. - Ἄλλοι τρόποι· π.χ. διὰ νὰ γεννήσουν ἀρσενικό, αἱ γυναῖκες εἰς μὲν τὴν Λευκάδα πατοῦν γυμνόποδες ἐνὶ ἀρότρου τοποθετημένον εἰς τὸ κατώφλιον τῆς Ἐκκλησίας, εἰς δὲ τὴν Ἑπειρὸν πρέπει νὰ φάγουν *πάννα* ἀπὸ ἀρσενικὸ παιδί. Εἰς τὴν Ζάκυνθον, ἅμα μία γυναῖκα θέλῃ ν' ἀποκτήσῃ παιδί τοῦ ἰδίου γένους μὲ μίαν ἄλλην, πρέπει νὰ φάγῃ τὸν ὀμφάλιον λῶρον τοῦ τέκνου ἐκείνης. - Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς γεννήσεως θηλέων· π.χ. καρφώνουν τρεῖς καρφιά εἰς τὸν τοῖχον λέγουσαι: *καρφώνω τις τσοῦπες καὶ κάνω ἀρσενικά* (Μεσολόγγι) ἢ βγάζουν τὸ ὄνομα τοῦ κοριτσιοῦ Σταμάτα, διὰ νὰ σταματήσουν τὰ θηλυκά.

ς) Ἀνεμογκάστρι. Εἰς ποίαν ἐπήρειαν ἀποδίδεται; Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ ἀποδίδουν εἰς διαβολικὴν ἐνέργειαν; - Πειράγματα τῶν γυναικῶν.

ζ) Μέσα πρὸς πρόκλησιν στειρώσεως ἢ πρὸς περιορισμὸν τῶν γεννήσεων. Βότανα: *ἄτεκνο, ἄτεκνόχορτο, στερφοβότανο, γυναικόχορτο, μουρνόχορτο*. «Ὅποια τὸ μυριστῆ (τὸ ἄτεκνο) παιδί δὲν κάνει καὶ ὅποια τὸ φάῃ κάνει ἑπτὰ χρόνια καὶ παιδί. Γύρω στὸ ἄτεκνο κανένα βότανο δὲ φυτρώνει» (Παρνασσός). Μαγικαὶ πράξεις.

Β'. Ἐγκυμοσύνη.

α) Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἔγκυον καὶ μὲ τὰς ἀδιαθεσίας τῆς ἔγκυμοσύνης. *Βαρούμεν'* (Θράκη), *βαρνασμένισσα* (Πόντος), *κατάβαρη* (Κύπρος), *φορτωμέν'* (Ἑπειρος), *γομαριασμένη* (Μάνη), *ἀγκαστρωμέν'*, *ἐμποδος* (Πόντος). - *Βλάφτεται, βλαφτουριάζεται, ἔχ' κακοψύχ'* (Θράκη), *ἔχει κακὰ βλαψίδια* (Κρήτη).

β) Τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὰς ἀδιαθεσίας τῆς ἔγκυμοσύνης (ἀπὸ τὰ

κακοιφνήματα). Ἐν παράδειγμα: σφάζουν μαῦρον πετεινὸν μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ δίδουν εἰς τὴν ἔγκυν νὰ φάγῃ (Θράκη). - Διατί εἰς μερικά μέρη ἡ ἔγκυος προσπαθεῖ νὰ κρύψῃ τὴν ἔγκυμοσύνην της; Διὰ νὰ μὴ γεννηθῇ ἄσχημο τὸ παιδί της; ἢ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸ κακὸ μάτι;

γ) Ἑτοιμασίαι διὰ τὴν γένναν: τὰ σπάργανα καὶ τὰ ροῦχα τοῦ μωροῦ. Δεισδαιμονίαι κατὰ τὴν ὕφανσιν, τὸ κόψιμο καὶ ράψιμο αὐτῶν κλπ.

δ) Κίσεις (τὰ λεγόμενα *πιθυμητούρια*). Ποῖα ἀποτελέσματα ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ εἰς τὸ παιδί ἢ εἰς τὴν ἰδίαν ἡ ἀνεκπλήρωτος ἐπιθυμία ἔγκυου; Παραδείγμ.:

1. - Ἡμπορεῖ νὰ λιποθυμήσῃ τὸ ἔμβρυον (τὸ παιδί *κρούγεται*, Κρήτη). Τρόποι διὰ νὰ *συνεφέρῃ* τὸ παιδί: δίδουν εἰς τὴν ἔγκυν νὰ πῇ ἀνθόνερο ἢ ἡ ἰδία σβήνῃ ἀναμμένο κάρβουνο εἰς ἓνα ποτήρι μὲ κρασί καὶ τὸ πίνει ἢ διαλύει ἀλεύρι μέσα σὲ πολὺ κρύο νερὸ καὶ τὸ πίνει ἢ ψήνῃ χταπόδι ξερὸ καὶ τὸ βάζει στὸν ἀφαλὸ της κττ.

2. - Ἡμπορεῖ νὰ γεννήσῃ τέρας ἢ νὰ *σημειωθῇ* τὸ παιδί.

3. - Ἡμπορεῖ νὰ *πρησθῇ* ἢ *θιγῇ* τοῦ μαστοῦ της (*τρίχωμα*). Ἐπφδαὶ καὶ σχετικὰ ἱατρικά. Ἐν παράδειγμα: *χελιδονοφωλιά* διαλυμένη μέσα σὲ ξύδι τυλίγεται μέσα εἰς ἓνα κομμάτι ἀπὸ πάννα φούρνου καὶ ἐπιδένεται εἰς τὸν μαστόν.

4. - Δυνατὸν νὰ *κάνῃ* στὰ μάτια, δηλ. νὰ χάσῃ τὴν ὄρεξιν, ν' ἀδυνατίσῃ καὶ ν' ἀποβάλῃ. - Μέσα θεραπείας.

ε) Ἀποβολή. Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται αὕτη; (Πρβλ. τὴν πίστιν διὰ τὴν Ἀρπάχτρα. Σχετικαὶ φράσεις: *σκοτώθη* = ἀπέβαλε κλπ.).

Προφυλακτικὰ κατὰ τῆς ἀποβολῆς: *Κρατητήρας*, *ἀνεβασταχτήρας* (περίσπτον μὲ τὸ ἄβγὸ μαύρης κόττας, πού τὸ ἔβαψαν πρῶτο τὴν Μεγ. Πέμπτῃν καὶ τὸ ἀφῆκαν ἐπὶ χρόνια εἰς τὸ εἰκονοστάσι, ἢ μ' ἓνα ἀστροπελέκι ἢ ἄλλο τι). Ἔως πότε φορεῖ τὸν κρατητήρα ἡ ἔγκυος; - Πότε ἡ ἀποβολὴ θεωρεῖται ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἔγκυου; ἂν συμβῇ εἰς τοὺς ζυγούς ἢ εἰς τοὺς μονοὺς μῆνας;

ς) Ἄλλαι προφυλάξεις κατὰ τῆς ἀποβολῆς ἢ τοῦ προώρου τοκετοῦ. Π.χ. Δὲν σηκώνει ἡ ἔγκυος βαρὶὰ πράγματα, δὲν περνᾷ ἀπὸ μέρη πού τῆς προκαλοῦν φόβον, φροντίζουν νὰ μὴν τῆς λείψῃ *ὄτι μυριστῇ* ἢ *λιμπιστῇ* (νὰ πάρῃ τοῦλάχιστον *μυρωδιά*). - Σχετικαὶ διηγήσεις.

ζ) Ἀπαγορεύσεις πρὸς ἀποτροπὴν ἐνδεχομένης βλάβης τοῦ παιδίου. Παραδείγματα: Δὲν πρέπει ἡ ἔγκυος νὰ *πηγαίνῃ* εἰς κηδεῖας μηδὲ ν' ἀσπασθῇ νεκρόν, διὰ νὰ μὴ γίνῃ τὸ παιδί της *κίτρινο* ἢ *λιγόκαρδο*: δὲν πρέπει νὰ φάγῃ *λαγὸ*, διότι τὸ παιδί της θὰ *λαγοκοιμᾶται* ἢ θὰ *φοβᾶται*: δὲν πρέπει νὰ φάγῃ *κρέας χοιρινὸ* ἢ *χταπόδι* ἢ *σαλιγκάρια*, διότι τὸ παιδί της θὰ *βγάζῃ χοιράδες* κλπ. Δὲν πρέπει νὰ *βάξῃ κλειδί* στὴ μέση της ἢ νὰ *πηδᾷ βέργα*, διότι

τὸ παιδί θὰ γεννηθῇ *λουροδεμένο* κττ. Ἐπίσης δὲν κλέπτει, δὲν βαπτίζει παιδί, δὲν δανείζεται μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σκεῦος καπνισμένον κλπ.

Ἀπαγορεύσεις ὠρισμένων πράξεων πρὸς ἀποφυγὴν θηλυγονίας.

Ποῖαι πράξεις ἀπαγορεύονται, διὰ νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί ἀνάποδα; (π.χ. δὲν βάζουν τὰ ξύλα ἀνάποδα στὴ φωτιά).

η) Τήρησις τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀγίου Συμεὼν (3 Φεβρουαρίου) ἢ καὶ τῶν τριῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Φεβρουαρίου (*Συμόγιορτα*), ὡς καὶ τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος, Ἀγ. Ἀζαρία, Ἀγ. Εὐσταθίου, Ἀγ. Τρύφωνος. - Διηγήσεις διὰ σημειωμένους. - Παροιμίας: π. χ. Ὁ Τρύφος τρίφτ' τὰ κόκκαλα, | ἢ Παναγιά τὰ πλάθ' | κι ὁ Σύμος τὰ σημειών' (Θράκη).

θ) Ἐνέργειαι πρὸς ἐπίτευξιν εὐτοκίας (ὠκυτόκια) π. χ. κύλισμα εἰς τὴν *κυλίστρα*, κυπήματα τῶν Βαΐων, θυσία πετεινοῦ κτλ. Προσφυγὴ εἰς ἁγίους βοηθοὺς (Παναγίαν, Ἅγιον Ἐλευθέριον, Ἅγιον Αὔκουλον κλπ.).

ι) Προγνωστικὰ τοῦ γένους τοῦ ἐμβρύου.

1. - Ἀπὸ ὠρισμένα σημάδια τοῦ προσώπου τῆς ἐγκύου, ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς κοιλίας καὶ ἀπὸ διαφόρους ὁρέξεις ἢ ἐνεργείας τῆς ἐγκύου (πρβλ. *καθάρια μούρη* - *καθάρια κόρη*).

2. - Ἀπὸ ὠρισμένα ἀπαντήματα ἢ εὐρήματα καὶ ἀπὸ διαφόρους οἰωνισμούς π. χ. ἀναλόγως τοῦ προσώπου ποὺ θὰ ἴδῃ πρῶτον ἐξερχομένη εἰς τὴν ὁδὸν μὲ τὴν βέργαν τοῦ ἀντιοῦ (*γκάρδιο*), μόλις τελειώσῃ τὸ παννὶ εἰς τὸν ἀργαλειό.

3. - Ἀπὸ σημεῖα λαμβανόμενα ἐκ τῆς πυρᾶς (ἐμπυροσκοπία) π. χ. σπόροι πορτοκαλίου ἢ ἀραβοσίτου ρίπτονται εἰς τὴν πυράν, μεθ' ὃ παρατηροῦν, ἂν οὗτοι θὰ καοῦν ἢ θὰ ἐκτιναχθοῦν ἔξω τῆς πυρᾶς. Ὡμοπλατοσκοπία. Σπλαγχνοσκοπία. Ποῖα τὰ παρατηρούμενα σημεῖα καὶ ποῖα ἡ ἐξήγησις αὐτῶν;

4. - Ἀπὸ τὰς φάσεις τῆς σελήνης.

ια) Πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς εὐγονίαν.

Πίστις ὅτι τὸ παιδί θὰ ὁμοιάσῃ ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον θὰ ἴδῃ ἡ ἐγκυος κατὰ τὸ πρῶτον σκίρτημα αὐτοῦ. Ἀνάρτησις εἰκόνης τῆς Παναγίας κτλ. - Εἰς μερικὰ μέρη εἰς τ' ἀπονιψίδια τῆς μαμμῆς νίπτονται ὥραϊαι γυναῖκες, διὰ νὰ γίνῃ εὐμορφο τὸ παιδί.

ιβ) Δεισιδαίμονες συνήθειαι εἰς περίπτωσιν ἀποβολῆς ἢ γεννήσεως νεκροῦ.

Ποῦ θάπτεται τὸ ἀποβαλλόμενον ἔμβρυον καὶ διατί ἐκεῖ; π. χ. εἰς τὸν Πόντον τὸ γεννηθὲν νεκρὸν τὸ σπαργανώνουν καὶ σύροντες κατὰ γῆς τὸ φέρουν πρὸς ταφήν ἄλλως πατεῖ τὴν μάνναν. - Δοξασίαι περὶ τοῦ ἀποβαλλομένου ἐμβρύου (*τελώνια* κλπ.). Κάνοντας καὶ λοιπαὶ τιμωρίαι (*φόνισσα*).

Γ'. Γέννησις.

α) Πρόσκλησις τῆς μαμμῆς καὶ τῶν συγγενῶν. - Εὐχαὶ καὶ πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς διευκόλυνσιν τοῦ τοκετοῦ.

Εὐχαὶ τῶν προσερχομένων: *Καλὴ εὐκολία καὶ καλὴ λευτεριά. Γλυκεῖα φωνὴ καὶ ὀγλήγορη. Χέλια!* κτλ. - Λύσιμο τῆς ποδιᾶς καὶ τῆς ζώνης καὶ σχετικαὶ εὐχαί, σχίσιμο τοῦ ὑποκαμίσου καὶ ἀνάλογοι ἐπικλήσεις: π. χ. *Σκιστήτε ἀόρια καὶ βουνὰ καὶ ἡ θυγατέρα μου γεννᾷ* (Κρήτη). - Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ χέρι τῆς *Παναγίας* κτλ. - Κτυπήματα τῆς δυστοκούσης μὲ τὸ ὑπόδημα τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὰ νῶτα: *Ἐγὼ σὲ φόρτωσα καὶ ἐγὼ σὲ ξεφορτώνω* καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἰς μερικὰ μέρη δίδουν εἰς τὴν ἐπίτοκον νὰ πῇ ἄλλας διαλελυμένον εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς πενθερᾶς ἢ ἀπόπλυμα ἐκ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν της. - Κλείουν τὰς θύρας τοῦ δωματίου τῆς ἐπιτόκου ἢ τὰς ἀνοίγουν: Τῆς βγάζουν τὰ δακτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια: Ἄλλαι συμβολικαὶ πράξεις.

β) Θέσις τῆς γυναικὸς κατὰ τὸν τοκετόν:

Ὁρθή ἢ εἰς τὰ γόνατα: εἰς δύο πέτρες σὰν *πυρομάχια* ἢ εἰς τὸ *σκαμνί*; Περιγραφή καὶ χρήσις τοῦ σκαμνίου ἢ σελλίου τῆς μαμμῆς. Ἐνέργειαι τῆς μαμμῆς καὶ τῶν βοηθῶν της (*καρτοῦσα, παραμαμμή, ἐμπροσμαμμή, μπροσμαμμή, καρδιοβαστοῦσα, σ'κωτοῦ* κλπ.) εἰς περιπτώσεις δυστοκίας. - Ἀντισηπτικά (ξύδι ἢ ἄλλο τι:)

γ) Ὑστερον ἢ ἄκλουθο. (*Λευτέρι, ταίρι, ἀδρέφι, κατάπουδου, φταπάποδο, συντρόφιν, ντύμα, κ'ττάρ', τσνττάρι*). Τρόποι ἐνεργείας, διὰ νὰ πέσῃ τὸ ἄκλουθο (Πρόκλησις ἐμέτου). Κατατεμαχισμός, ταφή καὶ κάρφωμα ἢ κάψιμο τοῦ ὕστερου. Διὰ ποίους λόγους γίνεται τοῦτο;

δ) Προσωπίδα ἢ ἀντιπρόσωπο, καταπροσωπίδι ἢ διπροσωπειό, *πάννα, τσίπα, σκέπη* (τὸ ἄμνιον). *Παιδί μὲ τσίπα*. Χρήσις: *φυλαχτά* ἀπὸ τὴν τσίπα. Μερικαὶ μητέρες φυλάσσουν τὴν τσίπα εἰς τὸ εἰκονοστάσι καὶ τὴν δεικνύουν εἰς τὸ παιδί των, ὅταν πρωτοκινῇ διὰ τὸ σχολεῖον ἢ τὴν βάζουν εἰς τὴν σάκκα του.

ε) *Παιδί μὲ τρίχες στὴν οὐρὰ* ἢ *σιτὸ σβέρκο* (ἀντρειωμένος). Τὸ ντελάλημα τοῦ ἀντρειωμένου. Πῶς γίνεται καὶ ἀπὸ ποῖον; - Δοξασίαι περὶ τῶν τερατομόρφων ἢ σημειωμένων παιδίων (*παράλλαμα*, π. χ. *παιδί γεννηθὲν μὲ δόντια* κττ.) Δοξασίαι περὶ τῶν διδύμων καὶ τριδύμων.

ς) Πρῶται περιποιήσεις λεχοῦς:

1. - Ζώσιμο τῆς κοιλίας (μὲ τὴν ζώνην τοῦ ἀνδρός:).

2. - Ἰατρικὰ καὶ μέθοδοι διὰ τὴν ἀνάταξιν τῆς μήτρας. (*Φτέρνισμα* καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι τῆς μαμμῆς, *γιὰ νὰ πάῃ ἡ μήτρα στὸν τόπο της*. - *Στερόχορτο*

διὰ τὸν πόνον τῆς στέρας (μήτρας). Εἰς τὴν Κάρπαθον τὰ στεροπόνια τῆς λεχῶνας τὰ κόβουν μὲ τὸν πέλεκυν!—Καταπλάσματα, γιὰ νὰ πάρουν τὴ βράση καὶ λοιπὰ λατρικὰ εἰς περίπτωσιν ἐπιλοχίου πυρετοῦ.

3. - Ἀγρίσματα μὲ μυρωδικὰ (δενδρολίβανον, ἀλιφασκιά, λεμονόφυλλα κτλ.). Σβήσιμο κεραμιδιῶν (7 ἢ 9 τὸν ἀριθμόν), ἀφοῦ πυρακτωθοῦν, μὲ κρασί καὶ διάφορα μυρωδικὰ (λιθόπυρα, βήσσαλα κλπ.) Πότε καὶ πῶς γίνεται τοῦτο;

4. - Καθαρισμὸς τοῦ προσώπου τῆς λεχοῦς ἀπὸ τὴν πάργα (μὲ τὸ ροῦχο τοῦ ἀνδρός της, ποτισμένο μὲ τὸν ἰδρῶτα του (Κρήτη).

5. - Κατάκλισις τῆς λεχοῦς καὶ συναφεῖς πράξεις· π. χ. εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην, ἂν ἡ μητέρα θέλῃ νὰ σταματήσουν τὰ παιδιὰ, κατακλίνεται ὑπὲρ τοὺς πόδας ὑψηλά· ἂν θέλῃ τὸ κατόπιν τέκνον νὰ εἶναι ἀγόρι, πλαγιαίνει δεξιὰ κττ.

ζ) Πρῶται περιποιήσεις νεογνοῦ.

1. - Ἀφαλόκομμα. Πῶς γίνεται; Φυλάσσεται ὁ ὁμφάλιος λῶρος ἢ ἀπορρίπτεται ξηραίνόμενος; Ποῦ ἀπορρίπτεται καὶ διατί ἐκεῖ; ἢ ἀφιερώνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν;

2. - Ἀλάτισμα τοῦ βρέφους καὶ λούσιμο. Πῶς γίνεται καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Τί ἄλλο ρίπτουν εἰς τὸ νερό; Ποῦ χύνονται τὰ νερά; Ἀσήμωμα τοῦ βρέφους. Ἄλλαι συνήθειαι κατὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ λουτρόν· π. χ. εἰς τὴν Κύπρον ρίπτουν εἰς τὸ ἀπόλουμα τοῦ βρέφους μίαν πέτραν, διὰ νὰ σφίξῃ τὸ κεφάλι του, ὅπως ἡ πέτρα, καὶ νὰ ἔχῃ στερεὸν νοῦν, τὸ δὲ ἄλλας (νοῦς τοῦ μωροῦ) δαυεῖται πρὸ καιροῦ ἢ ἐπίτοκος ἀπὸ καλὴν καὶ φρόνιμον οἰκοδέσποιναν. Εἰς μερικοὺς τόπους ἀλείφουν τὸ νήπιον μὲ μέλι καὶ στάχτη.

Παροιμίαι καὶ ἄλλαι ἐκφράσεις σχετικαὶ μὲ τὸ ἀλάτισμα.

3. - Σπαργάνωμα καὶ φάσκωμα. Κάλυμμα τῆς κεφαλῆς (φακιόλι ἄσπρο). Ποῖον λόγον ἔχει; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡπείρου ἐπὶ 40 ἡμέρας τὸ μωρὸ δὲν τοῦ φοροῦν ροῦχα, ἀλλὰ τὸ τυλίσσουν μ' ἓνα πουκαμισάκι μέσα σ' ἓνα σακκί. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο καὶ διατί;

4. - Διάπλασις τοῦ κρανίου, τῆς μύτης καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ βρέφους.

5. - Κοπή τοῦ χαλινοῦ, χάραγμα καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι τῆς μαμμῆς ἐπὶ τοῦ βρέφους. Εἰς μερικὰ μέρη ἡ μαμμή κόβει τὸ χαλινάρι κάτω ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ βρέφους ἢ ξελαιμίζει τὸ μωρό, δηλ. καθαρίζει διὰ τοῦ δακτύλου τὸν λαιμόν του κάμνουσα σταυρὸν ἐπὶ τοῦ τοίχου, γιὰ νὰ μὴ ξερονᾷ τὸ παιδί (Κρήτη). Εἰς ἄλλα μέρη ἡ μαμμή χαράσσει τὸ βρέφος εἰς τὸν αὐχένα, διὰ νὰ φύγῃ τὸ κακὸ αἷμα ἢ τὸ ξυρίζει εἰς τὴν πλάτην, ἀλείφουσα αὐτὸ πρῶτον μὲ αὐγὸ καὶ ζάχαρι, διὰ νὰ γίνῃ τὸ παιδί γλυκοαίματον, καὶ κατόπιν μὲ ράβδους θείου καὶ ζάχαριν, διὰ νὰ μὴ βγάξῃ σπυριά· τέλος σταυρώνει καὶ γητεύει τὸ βρέφος πρὸς πρόλη-

ψιν παντός κακοῦ. Ποία γητεῖα λέγεται; - Ἐνσταλάξεις εἰς τὰ μάτια τοῦ μωροῦ γάλακτος μητρικοῦ, λεμονίου, κρασιοῦ κλπ.

6. - Συμβολικαὶ πράξεις σκοποῦσαι τὴν ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τῆς υἱείας τοῦ νεογνοῦ. Π. χ. τοῦ φοροῦν παλαιὸν ὑποκάμισον τοῦ πατρός του ἢ τὸ περνοῦν ἀπὸ τοῦ λύκου τὸ στόμα (ἓνα ξύλινον κύκλον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι προσκολλημένον δέρμα λύκου). Εἰς τὴν Κύπρον καίοντες διὰ λαμπάδος ἀνοίγουν ὀπὴν εἰς ἓνα ἄσπρο παννὶ ἢ εἰς ὑποκάμισον τῆς θείας τοῦ παιδίου καὶ διὰ τῆς ὀπῆς εἰσάγουν τὴν κεφαλὴν του. Εἰς πολλὰ μέρη δίδουν εἰς τὸ βρέφος ὠρισμένα ὀνόματα μέχρι τῆς βαπτίσεώς του (Δράκος, Δρακοῦ, Σιδέρης κλπ.).

η) Παράδοσις τοῦ βρέφους εἰς τὴν μητέρα. - Πῶς γίνεται αὕτη καὶ μὲ ποίους λόγους καὶ πράξεις συνοδεύεται; Παραδείγματα: εἰς τὴν Κύπρον ἡ μαμμη κυλᾷ τὸ βρέφος ἀπὸ τοὺς μαστοὺς τῆς λεχοῦς ἕως τοὺς πόδας της τρεῖς φορὰς λέγουσα: Ἐσὺ ποὺς τὸ ἐγέννησες, ἐσὺ γὰρ τ' ἀναγιώσῃς. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, Ἀργολίδα, Κρήτην κ. ἄ. ἡ μαμμη ἐρωτᾷ τὴν λεχῶ: Ἀρνὶ θέλεις ἢ κατσίκι; καὶ ἡ λεχῶ ἀπαντᾷ: Ἀρνί. Εἰς τὴν Θράκην ἡ μαμμη κοσκινίζει ἐπάνω ἀπὸ τὴν λεχῶνα κουφέτα, καρύδια κλπ. μὲ μεταξωτὸ κόσκινο. Ἄλλας τινὰς συνηθείας βλ. εἰς τὰ Θρακικὰ τ. Α' σ. 129 κ. ἑ.

θ) Ἡ εὐχή. - Πρόσκλησις τοῦ ἱερέως. Ἀγιασμὸς τῶν παρευρεθέντων κατὰ τὸν τοκετόν. Γεννητούρια ἢ λουχουνίκια ἢ κούμουλλα: δῶρα πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους.

ι) Ἐστίασις γενεθλίων (τῆς Παναγίας τὸ τραπέζι ἢ τὰ γεννητούρια, τὸ πογονίκι κτλ.) καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα. - Εἶδη φαγητῶν. Εὐχαὶ καὶ δῶρα πρὸς τὴν λεχῶ καὶ τὸ νεογέννητον: πογονίγια ἢ μπουγανίγια, κανίσκια, παραμόνια, λοχουσιάτικα, νιόψυχο, ραντίσματα, γεννόφυλλα κλπ.) Εἰς τί συνίστανται ταῦτα; Οἰωνισμοί: Ἄν εἶναι (τὸ γεννηθὲν) ἀγόρι, τῆς στέλνουν δίπλες, γιὰ νὰ διπλώσουν τ' ἀγόρια, ἂν εἶναι κορίτσι, τῆς στέλνουν ἄλλα γλυκὰ (Σπάρτη).

ια) Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν γέννησιν ἄρρενος καὶ ποῖαι κατὰ τὴν γέννησιν θήλεος τέκνου; (πυροβολισμοί, γλυκύσματα κλπ. Ἐξοδος τῆς μαμμῆς εἰς τὰς ὁδοὺς μὲ φακιόλιον ἀνάλογον πρὸς τὸ γένος τοῦ γεννηθέντος). Ποῦ ἀναγράφεται ἡ γέννησις τέκνου; (Εἰς τὴν Λέρον ὁπισθεν τῶν εἰκονισμάτων τῶν ἀγίων).

ιβ) Προγνωστικὰ διὰ τὸ γένος τοῦ ἐπομένου τέκνου.

Ἐὰν τὸ νεογέννητον βάζῃ τὰ πόδια του τὸ ἓνα ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο, τὸ κατόπιν γεννηθισόμενον θὰ εἶναι ἀγόρι (Κρήτη). Ἄν γεννηθῇ τὸ παιδί φούσκη φεγγαριοῦ, καὶ τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι ὅμοιον ἂν γεννηθῇ χάση φεγγαριοῦ, τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι διαφορετικόν (Σπάρτη).

ιγ) Λοξασίαι καὶ ἀποφθέγματα σχετικά μὲ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, καθ' ἣν γεννᾶται τὸ παιδί. Π. χ. "Ἄν τὸ παιδί γεννηθῇ στὴ γέμωσι φεγγαριοῦ, δὲν τὸ βαστοῦνε ροῦχα (πετσοκαταλυτής), ἂν στὴ λίγωσι, δὲν τὰ λεῖ εὐκόλα (Ἄν. Κρήτη)· ἂν γεννηθῇ πλουσουρανα (δηλ. ὅταν ὁ οὐρανὸς εἶναι γεμᾶτος ἄστρα), γίνεται πλούσιον, ἂν γεννηθῇ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, γίνεται καλλικάντζαρος. Τί κάμνουν, διὰ νὰ μὴ πάρουν τὸ παιδί αὐτὸ οἱ καλλικάντζαροι; Παιδί ἢ ζῆο δὲν εἶναι καλὰ νὰ γεννηθῇ βασίλεμα ἡλιοῦ ("Ἡπειρος)· τοῦναντίον τὸ γεννῶμενον περὶ τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς θὰ εἶναι εὐτυχισμένον καθ' ὅλην τοῦ τὴν ζωὴν (Πόντος). - Ποῖαι δοξασίαι ὑπάρχουν διὰ τοὺς σαββατογεννημένους;

Σχετικαὶ διηγήσεις.

ιδ) Ἀσμάτια καὶ παροιμίαι, σχετικά μὲ τὰς διαφόρους ἡλικίας.

ιε) Ποία ἐξήγησις δίδεται εἰς τὰ παιδιὰ διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀδελφοῦ; Ποῖος φέρνει τὰ μοῦρα;

Δ'. Λοχεία.

α) Λέξεις, παροιμίαι καὶ φράσεις σχετικά μὲ τὴν λεχώ. Π. χ. "Ὡς τὲς σαράντα μέρες τὸ μνημὴν τῆς λιχούσας ἔν' ἀνοιχτὸν (Κύπρος).

β) Δαίμονες βλάπτοντες τὰς ἐπιτόκους καὶ τὰς λεχοῦς: κακὰ ἀερίκα, Γελλοῦ, Νεράϊδες, Καλότυχες, Ἄλῃς, κουτσοδαιμόνιο κλπ.

Προφυλακτικὰ κατὰ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας:

1. - Ἐπὶ κλήσις τῆς βοηθείας ἁγίων (τῆς Παναγίας, τῆς Ἀγίας Λεχούσας, τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου, Ἀγίου Στυλιανοῦ, Ἀγίου Συμεὼν κλπ.).

2. - Ψωμί, ἀλάτι, σκόρδον, σαποῦνι, σκούπα, μαυρομάνικο μαχαίρι, μιτάρια κλπ. ὑπὸ τὸ προσκέφαλον ἢ ὑπὸ τὴν στρωμνὴν τῆς λεχοῦς.

3. - Κανδήλα ἢ πῦρ ἄσβεστον ἐντὸς τοῦ δωματίου.

4. - Δὲν ἀφήνεται μόνη ἐπὶ 3 ἢ 9 ἢ περισσοτέρας ἡμέρας. Τί γίνεται, ἂν πρόκειται ν' ἀπουσιάσῃ ἐπ' ὀλίγον ὁ φύλαξ; (Ἡ σκούπα ἐπὶ τῆς στρωμνῆς ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας).

5. - Δὲν ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς λεχοῦς κατὰ τὴν νύκτα οὔτε εἰσάγεται φῶς ἀπ' ἔξω κλπ. Ὁ ἐρχόμενος ἔξωθεν πρέπει νὰ θυμιασθῇ μὲ λιβάνι καὶ μαρουτί ἢ νὰ διασκελίσῃ ἀναμμένον δαυλὸν ἢ νὰ καρφώσῃ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὴν θύραν κττ.

6. - Ἄλλαι συνήθειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἀποδιοπόμπησιν δαιμόνων ἢ τὴν ἀποτροπὴν κακοῦ. Σταυρώματα, ἔξευμενισμοὶ καὶ ἐξορκισμοὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Παραδείγματα· εἰς τὸν Πόντον χύνουν ἀπὸ τὰ παράθυρα νερὸ καὶ μέλι· εἰς τὴν Κρήνην (Τσεσιμέ) τὰς τρεῖς πρώτας νύκτας μετὰ τὸν τοκετὸν κοιμοῦνται

ψιν παντός κακοῦ. Ποία γητεῖα λέγεται; - Ἐνσταλάξεις εἰς τὰ μάτια τοῦ μωροῦ γάλακτος μητρικοῦ, λεμονίου, κρασιοῦ κλπ.

6. - Συμβολικαὶ πράξεις σκοποῦσαι τὴν ἐνίσχυσιν καὶ στερέωσιν τῆς ὑγείας τοῦ νεογνοῦ. Π. χ. τοῦ φοροῦν παλαιὸν ὑποκάμισον τοῦ πατρός του ἢ τὸ περνοῦν ἀπὸ τοῦ λύκου τὸ στόμα (ἓνα ξύλινον κύκλον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι προσκολλημένον δέρμα λύκου). Εἰς τὴν Κύπρον καίοντες διὰ λαμπάδος ἀνοίγουν ὀπὴν εἰς ἓνα ἄσπρο παννὶ ἢ εἰς ὑποκάμισον τῆς θείας τοῦ παιδίου καὶ διὰ τῆς ὀπῆς εἰσάγουν τὴν κεφαλὴν του. Εἰς πολλὰ μέρη δίδουν εἰς τὸ βρέφος ὠρισμένα ὀνόματα μέχρι τῆς βαπτίσεώς του (Δράκος, Δρακοῦ, Σιδέρης κλπ.).

η) Παράδοσις τοῦ βρέφους εἰς τὴν μητέρα. - Πῶς γίνεται αὕτη καὶ μὲ ποίους λόγους καὶ πράξεις συνοδεύεται; Παραδείγματα: εἰς τὴν Κύπρον ἡ μαμμη κυλᾷ τὸ βρέφος ἀπὸ τοὺς μαστοὺς τῆς λεχοῦς ἕως τοὺς πόδας τῆς τρεῖς φορὰς λέγουσα: Ἐσὺ ποὺς τὸ ἐγέννησες, ἐσὺ γὰρ τ' ἀναγιώσῃς. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, Ἀργολίδα, Κρήτην κ. ἄ. ἡ μαμμη ἐρωτᾷ τὴν λεχῶ: Ἀρνὶ θέλεις ἢ κατσίκι; καὶ ἡ λεχῶ ἀπαντᾷ: Ἀρνί. Εἰς τὴν Θράκην ἡ μαμμη κοσκινίζει ἐπάνω ἀπὸ τὴν λεχῶνα κουφέτα, καρύδια κλπ. μὲ μεταξωτὸ κόσκινο. Ἄλλας τινὰς συνηθείας βλ. εἰς τὰ Θρακικὰ τ. Α' σ. 129 κ. ἑ.

θ) Ἡ εὐχή. - Πρόσκλησις τοῦ ἱερέως. Ἀγιασμός τῶν παρευρεθέντων κατὰ τὸν τοκετόν. Γεννητούρια ἢ λουχονίκια ἢ κούμουλλα: δῶρα πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους.

ι) Ἐστίασις γενεθλίων (τῆς Παναγίας τὸ τραπέζι ἢ τὰ γεννητούρια, τὸ πογονίκι κτλ.) καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα. - Εἶδη φαγητῶν. Εὐχαὶ καὶ δῶρα πρὸς τὴν λεχῶ καὶ τὸ νεογέννητον: πογονίγια ἢ μπουγανίγια, κανίσκια, παραμόνια, λοχουσιάτικα, νιόψυχο, ραντίσματα, γεννόφυλλα κλπ.) Εἰς τί συνίστανται ταῦτα; Οἰωνισμοί: Ἄν εἶναι (τὸ γεννηθὲν) ἀγόρι, τῆς στέλνουν δίπλες, γιὰ νὰ διπλώσουν τ' ἀγόρια, ἂν εἶναι κορίτσι, τῆς στέλνουν ἄλλα γλυκὰ (Σπάρτη).

ια) Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν γέννησιν ἄρρενος καὶ ποῖαι κατὰ τὴν γέννησιν θήλεος τέκνου; (πυροβολισμοί, γλυκύσματα κλπ. Ἐξοδος τῆς μαμμῆς εἰς τὰς ὁδοὺς μὲ φακιόλιον ἀνάλογον πρὸς τὸ γένος τοῦ γεννηθέντος). Ποῦ ἀναγράφεται ἡ γέννησις τέκνου; (Εἰς τὴν Λέρον ὀπισθεν τῶν εἰκονισμάτων τῶν ἁγίων).

ιβ) Προγνωστικὰ διὰ τὸ γένος τοῦ ἐπομένου τέκνου.

Ἐὰν τὸ νεογέννητον βάζῃ τὰ πόδια του τὸ ἓνα ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο, τὸ κατόπιν γεννηθισόμενον θὰ εἶναι ἀγόρι (Κρήτη). Ἄν γεννηθῇ τὸ παιδί φούσκωση φεγγαριοῦ, καὶ τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι ὅμοιον ἂν γεννηθῇ χάση φεγγαριοῦ, τὸ ἐπόμενον θὰ εἶναι διαφορετικὸν (Σπάρτη).

ιγ) Λοξασίαι καὶ ἀποφθέγματα σχετικά μετὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, καθ' ἣν γεννᾶται τὸ παιδί. Π. χ. "Ἄν τὸ παιδί γεννηθῇ στὴ γέμωσι φεγγαριοῦ, δὲν τὸ βαστοῦνε ροῦχα (πεισοκαταλντίς), ἂν στὴ λίγωση, δὲν τὰ λεῖ εὔκολα (Ἄν. Κρήτη)· ἂν γεννηθῇ πλουσουραυὰ (δηλ. ὅταν ὁ οὐρανὸς εἶναι γεμᾶτος ἄστρα), γίνεται πλούσιον, ἂν γεννηθῇ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, γίνεται καλλικάντζαρος. Τί κάμνουν, διὰ νὰ μὴ πάρουν τὸ παιδί αὐτὸ οἱ καλλικάντζαροι; Παιδί ἢ ζῷο δὲν εἶναι καλὰ νὰ γεννηθῇ βασίλεμα ἡλιοῦ (Ἡπειρος)· τοῦναντίον τὸ γεννιόμενον περὶ τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς θὰ εἶναι εὐτυχισμένον καθ' ὅλην τοῦ τὴν ζωὴν (Πόντος). - Ποῖαι δοξασίαι ὑπάρχουν διὰ τοὺς σαββατογεννημένους;

Σχετικαὶ διηγήσεις.

ιδ) Ἀσμάτια καὶ παροιμίαι, σχετικά μετὰς διαφόρους ἡλικίας.

ιε) Ποῖα ἐξηγήσεις δίδεται εἰς τὰ παιδιὰ διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀδελφοῦ; Ποῖος φέρνει τὰ μωρά;

Δ'. Λοχεία.

α) Λέξεις, παροιμίαι καὶ φράσεις σχετικά μετὴν λεχώ. Π. χ. "Ὡς τὶς σαράντα μέρες τὸ μνημὴν τῆς λιχούσας ἔν' ἀνοιχτὸν (Κύπρος).

β) Δαίμονες βλάπτοντες τὰς ἐπιτόκους καὶ τὰς λεχοῦς: κακὰ ἀερίκα, Γελλοῦ, Νεράϊδες, Καλότυχες, Ἄλῃς, κοντσοδαιμόνιο κλπ.

Προφυλακτικὰ κατὰ τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας:

1. - Ἐπὶ κλήσις τῆς βοηθείας ἁγίων (τῆς Παναγίας, τῆς Ἀγίας Λεχούσας, τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου, Ἀγίου Στυλιανοῦ, Ἀγίου Συμεὼν κλπ.).

2. - Ψωμί, ἀλάτι, σκόρδον, σαποῦνι, σκούπα, μαυρομάνικο μαχαίρι, μιτάρια κλπ. ὑπὸ τὸ προσκέφαλον ἢ ὑπὸ τὴν στρωμνὴν τῆς λεχοῦς.

3. - Κανδήλα ἢ πῦρ ἄσβεστον ἐντὸς τοῦ δωματίου.

4. - Δὲν ἀφήνεται μόνη ἐπὶ 3 ἢ 9 ἢ περισσοτέρας ἡμέρας. Τί γίνεται, ἂν πρόκειται ν' ἀπουσιάσῃ ἐπ' ὀλίγον ὁ φύλαξ; (Ἡ σκούπα ἐπὶ τῆς στρωμνῆς ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας).

5. - Δὲν ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς λεχοῦς κατὰ τὴν νύκτα οὔτε εἰσάγεται φῶς ἀπ' ἔξω κλπ. Ὁ ἐρχόμενος ἔξωθεν πρέπει νὰ θυμιασθῇ μετὰ λιβάνι καὶ μπαρούτι ἢ νὰ διασκελίσῃ ἀναμμένον δαυλὸν ἢ νὰ καρφώσῃ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὴν θύραν κττ.

6. - Ἄλλαι συνήθειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἀποδιοπόμπησιν δαιμόνων ἢ τὴν ἀποτροπὴν κακοῦ. Σταυρώματα, ἔξευμενισμοὶ καὶ ἔξορκισμοὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Παραδείγματα· εἰς τὸν Πόντον χύνουν ἀπὸ τὰ παράθυρα νερὸ καὶ μέλι· εἰς τὴν Κρήνην (Γεσιμὲ) τὰς τρεῖς πρώτας νύκτας μετὰ τὸν τοκετὸν κοιμοῦνται

τρεις Μαρίας εις την οικίαν της λεχοῦς. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ γέννα γίνεται μυστικά, διὰ νὰ μὴ γίνῃ λόγος, βουή, καὶ βουϊστῇ ἢ λεχῶνα καὶ πάθῃ ἀπὸ δυστοκίαν ἢ ἄλλα κακά. Εἰς τὴν Σαμοθράκην κ. ἄ. ὁ τοκετὸς δὲν γίνεται εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἐπιτόκου, ἀλλ' εἰς ἄλλην, συγγενικὴν ἢ γειτονικὴν οἰκίαν, ἡ δὲ λεχὼ ἐπιστρέφει μετὰ 15-20 ἡμέρας εἰς τὴν οἰκίαν της. Ποῦ ἄλλοῦ γίνονται ταῦτα;

γ) Προφυλάξεις τῆς λεχοῦς ἀπὸ τὴν βασκανίαν.

Ἀντιβασκάνια (σταυρός, ἐλὶὰ τῶν Βαγιῶν, σκόρδο μονόφυλλο, φλουρὶ ἢ βραχιόλι μὲ κόκκινη ἢ μπλάβη κλωστή κλπ.). Ἀπόκρουσις τῆς λεχοῦς ἢ μόνον τοῦ προσώπου της ἀπὸ τοὺς ξένους (ἄσπρο φακιόλι εἰς τὸ πρόσωπον ἢ ἄσπρο σεντόνι ἐμπρὸς εἰς τὸ κρεβάτι ἢ εἰς τὸ στρῶμα της).

δ) Ἀρμενιάσμα. - Ποῦ καὶ εἰς ποίας περιπτώσεις λέγεται, ὅτι ἡ λεχῶνα ἀρμενιάζεται; Ἀπὸ τί προέρχεται τοῦτο; Φάρμακα καὶ μαγικαὶ πράξεις κατὰ τοῦ ἀρμενιάσματος. Παράδειγμα: εἰς τὴν Στενήμαχον δένουν στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ κόκκινο γνέμα, γιὰ νὰ δεθῇ ἡ Ἀρμενους, νὰ μὴν ἀρμενιαστῇ ἢ λεχοῦσα.

ε) Αἱ τροφαὶ τῆς λεχοῦς κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἡμέρας καὶ κατόπιν. Ποῖαι τροφαὶ ἀπαγορεύονται καὶ διατί; Ὁ πρῶτος χυλὸς τῆς λεχῶνας (ἀρφανὴ ἐν Κύπρῳ, σούγλη ἐν Κιμῳῳ). Εἰς μέρη τινὰ τῆς Θράκης τὸ γάβανο (πινάκιον) καὶ τὸ κοντάλι, μὲ τὰ ὅποια ταγίζουσιν τὴν λεχῶνα εὐθὺς μετὰ τὸν τοκετόν, πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχείριστα (ἄσυρτα), εὐθὺς δὲ τὰ θάπτουν εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ μὴ φάγῃ ἄλλος μὲ αὐτά. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

ς) Τὸ γάλα τῆς γυναίκας. Συνήθειαι σχετικαὶ μὲ αὐτό.

1. - Γιὰ νὰ κατεβῇ τὸ γάλα: προσφυγὴ εἰς ἀγιάσματα (Ἀγία Γαλατιανή), χρῆσις περιάπτων (γαλοῦσα, γαλατόπετρα), τροφαὶ εἰδικαὶ (φασόλια, χταπόδι) καὶ καταπλάσματα (εἰς τὸ στήθος, εἰς τὰ νῶτα), βότανα (μανόγαλο). Εὐχαὶ καὶ ἐπωδαί, ὅταν τῆς γυναίκας δὲν ἔρχεται τὸ γάλα. Εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ λεχὼ ἔτρωγε ψωμὶ ταξιδιάρικο, δηλ. ποὺ νὰ ἔχῃ περάσει θάλασσα.

2. - Τὸ πρῶτον γάλα τῆς μητέρας (κολάστρα, μοός). Ποῦ τὸ χύνουν; Ἰδιότητες αὐτοῦ. Εἰς ποίας ἀσθενείας μεταχειρίζονται τὸ γάλα τῆς γυναίκας ὡς ἱατρικόν;

3. - Τί κάμνουν, γιὰ νὰ μὴ ματιαστῇ τὸ γάλα; ἢ διὰ νὰ μὴ πάρῃ ἡ μία τὸ γάλα τῆς ἄλλης; Σταυρώματα, ἐπωδαί.

4. - Τί κάμνουν, ἂν τὸ γάλα ἔλθῃ πολὺ; π. χ. τὸ ἀρμέγει στὴν παντόφλα της καὶ τὸ χύνει σὲ μέρος, ποὺ δὲν πατιέται ποτὲ στὴ φωτιά, γιὰτὶ τότε ξεραίνονται τὰ στήθια της (Σπάρτη).

5. - Γιὰ νὰ ξανάρθῃ τὸ χαμένο γάλα. Διάφοροι μαγικοὶ τρόποι καὶ ἐπω-

δαί. Π. χ. κάμνουν τὴν συκιά συντέκνισσα (Κρήτη), στέλνουν ψωμί ἄζυμο στὴν ἀγέλη (Θράκη) κτλ.

6. - Τί κάμνουν, ὅταν πονέσουν τὰ βυζιά τῆς γυναίκας ἢ οἱ ρῶγες τῶν βυζιῶν; Τρόποι μεταβιβάσεως τῶν πόνων. Ἰατρικά, ἔξορκισμοὶ καὶ ἐπωδαί.

7. - *Γιὰ νὰ κοπῇ τὸ γάλα.* Ἐπιθέματα ἐπὶ τῶν μαστῶν καὶ ἄλλοι τρόποι (π. χ. αἱ Κρητικαὶ γυναῖκες γυρίζουν τὴ γαλοῦσα ὀπίσω εἰς τὴν πλάτην, ἐπιλέγουσαι ἐπωδὴν τινα).

8. - Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν θηλάζουσαν γυναῖκα.

ζ) Τὸ σήκωμα τῆς λεχῶνας. - Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται; Ποῖος σηκώνει τὴν λεχῶ καὶ ποῖαι πράξεις συνηθίζονται τότε; Π. χ. εἰς μερικὰ μέρη εἰς τὸ δάπεδον, ὅπου ἔκειτο πρὶν ἢ στρωμνὴ, καίουν στουπὶ καὶ συγχρόνως βάζουν τὴν λεχῶνα νὰ πατήσῃ σίδερο ἢ κρομμύδι εἰς τὸ κατώφλιον τοῦ δωματίου, λέγοντες ἀναλόγους εὐχάς. Εἰς τὴν Κύπρον ἡ λεχῶ τῇ συνοδείᾳ τῆς μαμμῆς σταυρώνει τὸ σπῖτι καὶ ρίπτει τεμάχια ἄρτου εἰς τὰς γωνίας, διὰ ν' ἀπομακρύνῃ τὰ κακὰ πνεύματα. - Φιλοδωρήματα τῆς μαμμῆς κατὰ τὸ σήκωμα τῆς λεχῶνας (σαποῦνι ἄβρεχο, κρομμύδια, ἀλάτι καὶ φασόλια).

η) Τὸ λούσιμο τῆς λεχῶνας. - Πότε γίνεται καὶ ποῖα χόρτα ρίπτονται εἰς τὸ νερό; Συνήθειαι κατ' αὐτό.

θ) Δεισιδαιμονίαι διὰ τὴν ἀσαράντιστη. Π. χ. Νὰ μὴ τὴν ἰδῇ ὁ ἥλιος οὔτε τὸ πρωῒ, ὅταν ἀνατέλλῃ, οὔτε τὸ βράδυ, ὅταν δύῃ· νὰ μὴν ἰδῇ εἰς καθρέπτην· νὰ μὴν ἰδῇ λείψανον, νύμφην ἢ ἄλλην λεχῶ· νὰ μὴ πλησιάσῃ εἰς φοῦρνον (διατί;). Ὅμοίως δὲν πρέπει νὰ πηδήσῃ αὐλάκι μὲ νερὸ ἢ νὰ ἐπισκεφθῇ ξένην οἰκίαν (διατί;).

Ποίας προφυλάξεις λαμβάνει, ὅταν ἀναγκασθῇ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν; (π. χ. πιάνει τὸ σίδερο τῆς πόρτας ἢ φορεῖ πέταλον ζώου περὶ τὴν ὀσφὺν ἢ ἄλλα ἀντιβασκάνια (σχόρδον, γαλάζια χάνδρα κλπ.).

"Αλλαι δεισιδαιμονίαι. Παραδείγματα: "Αμα σὲ μιὰ γειτονιά ὑπάρχουν δυὸ λεχῶνες, ἀλλάσσουν τὰ δαχτυλίδια τους (Ἀμβρακία). - "Αμα μία λεχῶ ἰδῇ ἄλλην καὶ τύχη ν' ἀδιαθετήσῃ τὸ παιδί της, συναντᾶται κάπου μὲ αὐτήν, ἀνταλλάσσουν τὰ βρέφη των καὶ καθήμεναι *ράχη μὲ ράχη* τὰ βυζαίνουν καὶ κατόπιν φεύγουν, χωρὶς ἢ μία νὰ ἰδῇ τὴν ἄλλην (Σαράντα Ἐκκλησίαι).

Ποία συνήθεια ἐπικρατεῖ, ἂν ἡ λεχῶ ἀποθάνῃ ἀσαράντιστη; (π. χ. εἰς τὴν Θράκην «πᾶνε στὸν τάφο της τὴν ὥρα πού βασιλεύει ὁ ἥλιος καὶ ρήχνουν ἓνα μαστραπᾶ νερό, γιὰ νὰ δροσίζεται ἡ δροσοφορτωμένη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;)

ι) Ὁ Σαραντισμός.

1. - Μετάβασις τῆς λεχοῦς εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Ἀπαντήματα. Εἴσοδος αὐτῆς

μετὰ τοῦ βρέφους εἰς τὸν ναόν, περιφορὰ τοῦ βρέφους περὶ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν. - Ποία συνήθεια ἐπικρατεῖ, ὅταν καθ' ὁδὸν ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τύχη νὰ συναντηθοῦν δύο λεχῶνες; - Εἰς ποίαν ὥραν τῆς ἡμέρας γίνεται ἡ μετάβασις τῆς λεχοῦς εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Διατὶ εἰς μερικοὺς τόπους προτιμᾶται ἑσπερινὴ ὥρα; - Τί γίνεται, ἂν ἡ λεχὼ ἀναγκασθῇ νὰ ταξιδεύσῃ, προτοῦ σαραντίσῃ; (*Μισή σαράντιση*).

2. - Εἰς μερικοὺς τόπους ἡ λεχὼ πρὸ τῆς ἐκκλησίας πηγαίνει εἰς τὸ λουτρόν, ὅπου τὴν ὑποδέχονται συγγενεῖς καὶ φίλοι γυναῖκες. Εὐχαὶ καὶ πράξεις συμβολικαὶ κατὰ τὸ λουτρόν.

3. - Ἐπιστροφὴ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἐπισκέψεις εἰς συγγενικὰς οἰκίας. Φιλοδωρήματα πρὸς τὸ νεογνὸν μετ' ἀναλόγων εὐχῶν π. χ. ἐν Κύπρῳ τοῦ χαρίζουν ἐν ἀργυροῦν νόμισμα, ἐν τεμάχιον ἄλατος καὶ ἓνα βῶλον ζαχάρεως λέγοντες: *ὅσα παίρνει φέρν' ἡ θάλασσα νὰ τὰ κάμῃς ἔσσω σου*. Τὰ τεμάχια δὲ τοῦ ἄλατος καὶ τῆς ζαχάρεως φυλάττονται ἕως τὴν ἡμέραν τῆς βαπτίσεως, ὅτε ἀλέθονται καὶ ρίπτονται τὸ μὲν ἄλας εἰς τὸ φαγητόν, ἡ δὲ ζάχαρις εἰς τὸν καφὲν (*ἀναροῦς τοῦ μωροῦ*). Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἡ μητέρα κάμνει χαλβᾶν, ἀπὸ τὸν ὅποιον πρέπει νὰ φάγουν πρῶτα αἱ ὄρνιθες (διατί:).

4. - Προλήψεις σχετικαὶ μετὰ τὴν εὐκὴ π. χ. ὅσο πρωτύτερα ἀπὸ τὸ σαράντισμα παίρνει ἡ λεχὼ τὴν εὐκὴ, τόσες μέρες κόβει τοῦ παιδιοῦ (Βόλος).

5. - *Διπλοσαραντίδια*, ἡ 80^η μετὰ τὸν τοκετὸν ἡμέρα.

ια) Ὑπάρχει πουθενὰ ἡ συνήθεια ἐπὶ τινος ἡμέρας μετὰ τὸν τοκετὸν νὰ μένῃ ὁ σύζυγος κατακεκλιμένος ἢ νὰ μὴν ἐξέρχεται καθόλου εἰς τὸ κοινόν; κτλ.

Ε'. Φροντίδες περὶ τῶν νεογνῶν.

α) Ἡ κούνια.

1. - Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι αὐτῆς: *σκαφίδι, νάκα, βαβάκι, νανούρ', νανούδ', κουνίν, μπεσίκι, σαρμανίτσα* κλπ. - Ὑλῃ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται ὁ τρόπος κατασκευῆς καὶ σχῆμα. - Ὀνοματολογία τῶν μερῶν αὐτῆς. Διακόσμησις καὶ συμβολικαὶ παραστάσεις (π. χ. σταυρὸς χαραγμένος μετὰ μπαρούτι κλπ.). - Τὸ πρῶτο στρώσιμο τῆς κούνιας (ὑπὸ τῆς μαμμῆς;) - Σύστημα δι' ἀποχέτευσιν τῶν οὐρῶν (*καλάμι, σιλέβρ Πόντος*).

2. - Ποῦ κοιμίζονται τὸ μωρὸ κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὴν γέννησιν ἡμέρας; Ποῦ τὸ κοιμίζονται, ὅταν τὸ παίρνουν μαζί εἰς τὴν ἐξοχὴν (εἰς τὸ χωράφι ἢ εἰς τὸ ἀμπέλι); *Ἀτζιγκανόκουνια* (Κρήτη). Πῶς τὸ μεταφέρουν εἰς τὸν δρόμον; (*νάκα, μελούτη, νταβριτζίκος* κτλ.). - Λεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μετὰ τὴν κούνια: δὲν

τὴν κινεῦν κενὴν (διατί;)· δὲν τὴν κινεῦν δύο ἄτομα συγχρόνως· δὲν κοιμίζουσιν τὸ μωρὸ εἰς τὸ στρώμα τῶν γονέων καὶ μάλιστα μεταξύ των (διατί;).

β) Ὁ ὕπνος τοῦ μωροῦ.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν πλαγιαῖζουσιν τὸ μωρὸ εἰς τὴν κούνια; Ἀπὸ ποῖον πλευρὸν τὸ πλαγιαῖζουσιν; - Σταυρώματα, ἐξορκισμοί, γητειές, ναναρίσματα. - Τί κάμνουν οἱ ἐπισκέπται, ὅταν φεύγουν, διὰ νὰ μὴ πάρουν τὸν ὕπνον τοῦ μωροῦ; - Τί κάμνουν, ὅταν τὸ παιδί κλαίῃ καὶ δὲν κοιμᾶται; Τί πιστεύουν, ὅταν τὸ παιδί κλαίῃ ἢ γελᾷ μέσα εἰς τὸν ὕπνον του; Τί τοῦ τραγουδοῦν, ὅταν ξυπνᾷ;

γ) Τὸ πρῶτον τάγισμα καὶ ὁ πρῶτος θηλασμός.

1. - Τί δίδουν εἰς τὸ νεογνὸν τὴν πρώτην ἢ τὰς πρώτας τρεῖς ἡμέρας, προτοῦ θηλάσῃ; Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τοῦ δίδουν ζωμὸν ἀπὸ ρόδι, εἰς τὴν Κάρπαθον τὸ πρῶτον βρωμάτισμα (μέλι ἀνακατωμένο μὲ λίγο τριμμένο μοσχοκάρυδο) τὸ κάνει μιὰ καλόφαη γυναῖκα.

2. - Πῶς ἐπονομάζουσιν τὴν γυναῖκα, πὺν θὰ θηλάσῃ τὸ νεογέννητον; Ποῖα σχέσις δημιουργεῖται μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῆς βυζάστρας ἢ τῆς παραμάννας καὶ τῶν παιδιῶν τῆς; (βυζαδέρφια). Τρόπος ἀμοιβῆς τῆς παραμάννας.

Συνήθειαι κατὰ τὸν πρῶτον θηλασμόν· π.χ. εἰς τὴν Θράκην κρατοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς λεχοῦς ἓνα κόσκινον μὲ ψωμί, ἄλας καὶ κρασί.

δ) Τὰ κατὰ τὸν θηλασμόν. Ἄλλαι τροφαὶ τοῦ νηπίου.

Πότε τοῦ δίδουν διὰ πρώτην φορὰν ξένην τροφήν; Τοῦ δίδουν μασημένην τροφήν; (μασουλήθρα, τάγισμα βούκας). - Ποίαν τροφήν δὲν πρέπει νὰ τοῦ δώσουν, πρὶν ὁμιλήσῃ καὶ διατί; (π.χ. εἰς τὴν Κρήτην δὲν δίδουν τοῦ μωροῦ ψάρι, διότι γίνεται βουβό). Πότε τοῦ πρωτοδίδουν νερό; - Δοξασίαι καὶ προλήψεις δι' ὅσους ἐθήλασαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἢ ἐθήλασαν καὶ μετὰ τὸ ἀπόκομμα.

ε) Τὸ πρῶτον λουτρὸν τοῦ παιδιοῦ (Κολυμπήσια, κοιλ'μπίδια, κολυμπηθήκια κλπ.).

Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται καὶ ποῖα τὰ τελούμενα κατ' αὐτό; (Ἑστιάσεις, χαρίσματα κλπ.). - Τὰ κάκανα, ἐν Θράκῃ (Φάγε, λύκε, χόρτασε, βλ. Θρακικά Α' 132).

ς) Τὸ γράψιμο τῆς Μοίρας. - Ποίαν ἡμέραν ἔρχονται οἱ Μοῖρες νὰ μοιράνουν τὸ παιδί; (τὴν τρίτην (τὰ τρινύχτια) ἢ τὴν πέμπτην ἢ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν (τὰ ἑφτά); Ποῦ γίνεται ἐορτὴ μὲ συγκέντρωσιν τῶν συγγενῶν καὶ προετοιμασίας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν Μοιρῶν; (Τράπεζα ἐστρωμένη μὲ φαγητὰ καὶ ποτά, ἐπικλήσεις: ὦ Μοῖρες, Μοῖρες τῶν Μοιρῶν! ἔλατε νὰ μοιράσετε τὸ παιδί τοῦ....). Μαντινάδες στὰ ἑφτά.

Πίστις, ὅτι ἡ τύχη τοῦ παιδιοῦ εἶναι γραμμένη εἰς τὸ μέτωπον ἢ ἄλλου. Παραοιμίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἀναποτρέπτου τῶν ἀποφάσεων τῶν Μοιρῶν.

Γνωρίζετε καμίαν διήγησιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μητέρα ἀκούει τὴν ὁμιλίαν τῶν Μοιρῶν, ὅτι δηλαδὴ τὸ παιδί της θὰ πεθάνῃ, ἅμα καὶ τὸ δαυλὶ ποὺ καίει εἰς τὸ τζάκι;

ζ) Οἱ εὐχῆς καὶ ἄλλαι συνήθειαι τῶν ἐφτὰ ἢ τῶν ὀχτώ.

Πότε ἡ μαμμὴ φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ πάρῃ τίς εὐχῆς; (στὶς ὀχτὼ ἢ στὶς σαράντα;) Ποῖαι ἄλλαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν τὴν ἐβδόμην ἢ ὀγδόην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν ἐν σχέσει μὲ τὸ παιδίον; (π. χ. εἰς τὴν Μάνην ὁ ἱερεὺς συνοδεύων τὴν μαμμὴν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν οἰκίαν, σταματᾷ ὅπου εὗρη πέτρα ριζιμιὰ καὶ κρατῶν οὕτω τὸ βρέφος, ὥστε οἱ πόδες του νὰ πατήσουν ἐπὶ τοῦ βράχου, λέγει: «Χαίρου, Γῆ, καμάρωνα, καινούργια πόδια σὲ πατοῦσι». Ποῦ ἄλλοῦ ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια αὕτη; - Εἰς τὴν Τῆλον ἡ μαμμὴ τὴν πρωτὴν τῆς ὀγδόης ἡμέρας ἐξέρχεται τῆς θύρας καὶ στρεφομένη πρὸς ἀνατολὰς ὑψώνει τὸ βρέφος λέγουσα: «Ἀβγε τὸ καλορίζικο νὰ ἰδῇς τὸν ἥλιο!»

η) Βασκανία (κακὸ μάτι, φταρμός, γλωσσοφαγιά).

Τί κάνουν, διὰ νὰ μὴ βασκαθῇ τὸ παιδί, ὅταν τὸ φασκίωνουν, ὅταν τὸ κοιμίζουν, ὅταν πρόκειται νὰ τὸ βγάλουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπíti; Ἀντιβασκάνια: σκόρδο, ματόπετρες, φλουριά, σταυροί, διάφορα ἄλλα φυλαχτά, π. χ. λιβάνι ἀπὸ τὸ «ἐξαιρέτως» κλπ. - Ἀποτροπιασμοὶ καὶ ἐξορκισμοί: π. χ. Φτοὺν στὰ μάτια τὰ κακά!, - σκόρδα καὶ κτσὰ βελόνια στὰ μάτια σ' (Θράκη). - Ποῖοι θεωροῦνται, ὅτι ἔχουν κακὸ μάτι καὶ βασκαίνουν; (π. χ. ὁποῖος ξαναβύζαξε, ὁποῖος ἔχει σμιχτὰ φρύδια κλπ.).

θ) Θεραπεία τῆς βασκανίας (ξεμάτιασμα).

Συμπτώματα τῆς βασκανίας. - Μὲ ποίους τρόπους ἐξακριβώνουν, ὅτι τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο; (Μὲ τὸ λάδι, μὲ τὸ ἀλάτι κτλ.). - Τί κάνουν, διὰ νὰ ξεματιαστῇ τὸ παιδί, ἂν εἶναι γνωστὸς αὐτὸς ποὺ τὸ μάτιασε; Τί, ἂν εἶναι ἄγνωστος; (Σταυρώματα μὲ μοσχοκάρφι, μὲ μονόκερο κλπ. Ἐξορκισμοί, γητέματα κατὰ τῆς βασκανίας).

ι) Δαίμονες βλάπτοντες ἢ ἀρπάζοντες τὰ βρέφη καὶ μάλιστα τὰ ἀβάπτιστα ἢ τὰ ἀσαράντιστα.

Ὄνόματα, δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν (Γελλοῦ, Μουσουμπιά, Νεράϊδες κλπ.). Μέσα προφυλακτικὰ κατὰ τῶν δαιμόνων· π. χ. ψωμί ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι ἢ ψαλίδι ἀνοικτὸ κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, ἓνα κόσκινο κάτω ἀπὸ τὸ στρῶμα τοῦ μωροῦ· ἐπίσης τὸ μηκόνιον (πίσσα, μαυρὶ) εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας κτλ.

Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι:

1) διὰ νὰ μὴ νυχτοπατηθῇ τὸ παιδί· π. χ. δὲν ἀφήνουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὰ σπάργανα ἔξω, δὲν μιλοῦν στὸ παιδί τὴ νύχτα, οὔτε τὸ φιλοῦν κτλ.

2) διὰ νὰ θεραπευθῇ ἀπὸ *νυχτοπάτημα* (ἐξορκισμοί, γητέματα κλπ.),

3) διὰ νὰ ἐπιστραφῇ τὸ παιδί, ποὺ ἄλλαξαν οἱ νεράϊδες (ἐκθεις εἰς τρί-
 στρατο ἢ εἰς ἐκκλησίαν καὶ διάφοροι μαγικαὶ πράξεις. Πρὸβλ. τὸ *κουλλούριον* τοῦ
μωροῦ ἐν Κύπρῳ κτλ.).

ια) Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι, ὅταν δὲν στεριώνουν
 τὰ παιδιὰ.

1. - *Τρυποπέραςμα* ἢ πέραςμα ἀπὸ τρύπιο λιθάρι ἢ ἀπὸ τὴν λεκάνην τοῦ
 σκελετοῦ (*κατίνα*) μεγάλου ζώου ἢ ἀπὸ στεφάνι καμωμένο κατὰ μαγικὸν τρόπον.
 Π.χ. τρεῖς Μαρίαι παίρνουν τὸ παιδί, μόλις γεννηθῇ, καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς φορὲς
 ἀπὸ ἓνα στεφάνι, καμωμένο μὲ κλῆμα ἢ ἀπὸ ἓνα ἀσημένιο στεφάνι, καμωμένο μὲ
 τὰ νομίσματα, ποὺ μάζεψαν ἀπὸ τρεῖς (ἢ ἑπτὰ ἢ σαράντα) Μαρίες ἢ ἀπλῶς
 πρωτοστέφανες γυναῖκες. Βραχιόλι ἢ κρίκος ἢ σκουλαρίκι, καμωμένο καθ' ὅμοιον
 τρόπον. Εἰς μερικοὺς τόπους κόβουν ἓνα ὑποκάμισον τοῦ πατέρα του καὶ τοῦ
 κάνουν *ποκαμισάκι* καὶ τοῦ τὸ φοροῦν· ἄλλοι παίρνουν παλαιὰ φορέματα ἀπὸ
 τρεῖς Μαρίες ἢ ἀπὸ πρωτοστέφανες γυναῖκες. Εἰς τὸν Πόντον μία γραῖα περνᾷ
 τὸ βρέφος ἀπὸ τὸ πουκάμισό της ἢ ἀπὸ τὴν τραχηλιά της. Τὸ ἴδιον συνηθίζεται
 καὶ εἰς τὴν Θράκην, ἀλλὰ τῆς γραίας αὐτῆς πρέπει νὰ ζοῦν ὅλα τὰ τέκνα.

2. - Εἰκονικὴ πώλησις καὶ ἔξαγορά τοῦ βρέφους. Ὀνομασία τοῦ πωληθέν-
 τος (*Ποῦλος, Πουλίτσα, Πουλημένος*). - Υἱοθεσία ὑπὸ γυναικὸς πολυτέκνου καὶ
 ἔξαγορά ὑπὸ τῆς μητρός.

3. - Τάξιμο εἰς ἁγίους (*ταμένος, ταματάρης, σκλαβάκι τῆς Παναγίας*). Θητεία
 εἰς ἱερόν, ἀμφίεσις μὲ καλογηρικὰ ράσα, μέγας ἁγιασμός.

4. - Ἐκθεις τοῦ βρέφους (εἰς τρίστρατον ἢ ἐκκλησίαν) καὶ βάπτισις αὐτοῦ
 ὑπὸ τοῦ εὐρόντος ἢ τοῦ πρώτου τυχόντος διαβάτου. Ὀνοματοθεσία (*Ζήσης, Πο-
 λυχρόνης, Στέργιος, Σιδέρης* κτλ.).

5. - Ἄλλοι μαγικοὶ τρόποι: Π.χ. γδύνουν τὸ παιδί ἐπάνω εἰς ἓνα μνημα
 καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ τὰ ρούχα του. Εἰς τὴν Ἡπειρον γυναῖκες, ὀνομαζόμεναι Στα-
 μάτες, τὴν Μ. Πέμπτην γνέθουν, λαναρίζουν καὶ ὑφαίνουν σπάργανα καὶ μὲ αὐτὰ
 φασκιώνουν τὸ παιδί· ἔτσι σταματᾷ ὁ Χάρος. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν θάπτουν εἰς
 τὸ κατώφλιον τῆς θύρας μίαν χελώνην, *γὰ νὰ τὴν ξεπερνᾷ ἡ γυναῖκα, ὅσον
 καιρὸ εἶναι ἀγαστρωμένη*. - Ἄλλοι προσέχουν νὰ μὴν πατήσῃ ἢ ἐγγίσῃ τὸ παιδί
 τὴν γῆν, ἕως ὅτου βαπτισθῇ.

ιβ) Τί πιστεύουν, ὅταν μετὰ τὴν γέννησιν ἐνὸς παιδίου συμ-
 βαίνει ν' ἀποθνήσκουν τὰ ἄλλα; - Ἀδερφοδιώχτης, στριγγλάκι, βόμπρας, παιδί
 μὲ τὴ μῦγα. Πῶς διακρίνεται; Μὲ ποίους τρόπους ἀποτρέπεται τὸ κακόν;

ιγ) Τί κάμνουν, διὰ νὰ μὴ ζηλεύῃ ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ τὸ νεογέννητον;

ιδ) Δεισιδαιμονίαι καὶ οἰωνισμοὶ περὶ βρεφῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: Δὲν τ' ἀφήνουν ποτὲ μοναχά. Δὲν εἰσάγουν κατὰ τὰς ἐπτά πρώτας ἡμέρας ζεστό ψωμί ἢ φαγητὸν μέσα εἰς τὸ δωμάτιον, διὰ νὰ μὴ *ψωμνιάση* (κιτρινίσῃ) τὸ παιδί. Ἡ μητέρα ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀπὸ τῆς γεννήσεως δὲν φιλεῖ τὸ βρέφος τῆς καὶ κατόπιν δὲν τὸ φιλεῖ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν τράχηλον (διὰ ποῖον λόγον;) Ἄν τὸ νήπιον ἴδῃ τὸ πρόσωπόν του εἰς τὸν καθρέπτην, θὰ φέρῃ καὶ ἄλλο ἀδέρφι (Κρήτη) ἢ ὑπάρχει φόβος νὰ τρελλαθῇ (Θράκη). - Πῶς θεωρεῖται τὸ παιδί, ἂν ἡ κορφὴ τῆς κεφαλῆς του σχηματίζεται ὀπίσω καὶ πολὺ χαμηλά; Πῶς, ὅταν ἔχῃ δύο κορφές; - Τί πιστεύουν διὰ τὸ ἀπαλό, τὴ νηδυνά, τοῦ παιδιοῦ; - Τί κάμνει ἡ μητέρα, διὰ ν' ἀποκτήσῃ τὸ παιδί τῆς κόκκινα μάγουλα; (ἔκθεσις εἰς τὸν ἥλιον, πότισμα μὲ κόκκινο κρασί κλπ.). Εὐχαί, ὅταν τὸ μωρὸ *φταρνίζεται* κτλ.

ιε) Μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ ἢ πρὸς θεραπείαν καχεκτικῶν παιδίων:

1. - Ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀσθενικὸν καὶ δὲν παχαίνει.
2. - ὅταν κλαίῃ πολὺ καὶ δὲν μερώνῃ (π. χ. εἰς τὰ χωρία τῶν Ἀγρῶν τὸ ποτίζουν ἓνα μείγμα ἀπὸ μητρικὸν γάλα, γάλα ἀπὸ τηγάνι, λάδι καὶ μπαρούτι· εἰς τὴν Θράκην ἀφήνουν τὴ φασκιά του εἰς ἓνα σταυροδρόμι τὴν ὥραν, ποὺ γυρίζει ἡ ἀγέλη εἰς τὸ χωριό, ὥστε νὰ περάσουν ἀπὸ πάνω τῆς τρεῖς ἀγελάδες).
3. - ὅταν συχνοπέφτῃ τὸ παιδί (π. χ. παραγγέλλουν τῆς νουνᾶς του καὶ τοῦ φτειάνει μιὰ κουλλούρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὸ περνοῦν τρεῖς φορές).
4. - ὅταν παραληρῇ καὶ τρίζῃ τὰ δόντια του εἰς τὸν ὕπνον.
5. - ὅταν φοβῇται τὴν νύκτα ἢ γενικῶς πάσχη ἀπὸ φόβου.
6. - ὅταν σκύλα (ἢ λεχὼ ἢ καὶ ἄλλος τις) διασκελίσῃ τὸ παιδί ἢ τὰ ροῦχα του.
7. - γιὰ νὰ μὴν *πιάν' ἢ κατάρα* τῆς *μάννας* (π. χ. φορεῖ ἢ ἰδίᾳ δακτυλίδι μὲ γαλάζια πέτρα ἢ γαλάζια γυάλινη βραχιόλα (Θράκη).

ις) Ποία συνήθεια ἐπικρατεῖ, ὅταν μία γυναῖκα ἐπισκεφθῇ μὲ τὸ βρέφος τῆς διὰ πρώτην φορὰν συγγενικὴν ἢ ξένην οἰκίαν; Τί χαρίζουν εἰς τὸ μωρό;

ιζ) Τὰ νύχια τοῦ μωροῦ.

Πότε καὶ ποῖος τὰ πρωτοκόβει; Ποῦ τὰ ρίπτει; Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ αὐτά. (Π. χ. πρὶν χρονίσῃ τὸ παιδί, δὲν τοῦ κόβουν τὰ νύχια, διότι γίνεται κλέπτης. Εἰς τὴν Κρήτην τὰ πρῶτα νύχια τοῦ παιδιοῦ τὰ ρίπτει ἡ μητέρα εἰς τὴν σακκούλα τοῦ πατέρα του, γιὰ νὰ τοῦ *τρέχουνε οἱ παράδες*· εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην μὲ τὰ πρῶτα νύχια κάμνουν φυλαχτὸ διὰ τὸ κακὸ μάτι).

ιη) Τὰ μαλλιά τοῦ μωροῦ.

Πότε καὶ ποῖος τὰ πρωτοκόβει; Φυλαχτὸ μὲ τὶς πρῶτες τρίχες. Εἰς με-

ρικούς τόπους τὰς φυλάσσουν εἰς τὴν στεφανοθήκην. Ἄλλαι δεισιδαίμονες συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τὰ πρῶτα μαλλιά τοῦ παιδιοῦ.

ιβ) Ὁδοντοφυΐα.

1. - Τί κάμνει ἡ μητέρα, διὰ νὰ βγάλῃ τὸ παιδί της εὐκολὰ τὰ δόντια; (Εἰς τὴν Κρήτην ἡ μητέρα βράζει σιτάρι ἢ σχίζει τὸ πουκαμισάκι τοῦ μωροῦ· εἰς τὴν Βιθυνίαν κάμνει γλυκόπιττα καὶ μοιράζει εἰς τὴν γειτονιά. (Πρβλ. δουντόπιττα ἐν Λέσβῳ). Ἐξετάζουν ποῖον δόντι βγαίνει πρῶτα;

2. - Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν τὸ παιδί ἀλλάζῃ τὰ δόντια; Σχετικὰ ἄσμάτια (π. χ. *Νά, κουρούνα, κόκκαλο* κτλ. ἢ *Νά, πόντικα, τὸ δόντι μου*).

κ) Τὸ ἀπόκομμα.

Πότε καὶ μὲ ποίους τρόπους ἀποκόβουν τὸ παιδί; Βότανα καὶ ἀλοιφαὶ (ἀλησμονίτης). Ποίας προφυλάξεις λαμβάνουν, διὰ νὰ μὴν πάθῃ τὸ νήπιον; Δεισιδαιμονίαι διὰ τὸν περισσοβυζασμένον.

κα) Διὰ νὰ ὁμιλήσῃ τὸ παιδί ἢ νὰ γίνῃ καθαρόγλωσσον: π. χ. εἰς τὴν Κύπρον τοῦ δίδουν νὰ φάγῃ τὸ Πάσχα ἄβγὸ πέρδικας, εἰς τὴν Βιθυνίαν τὸ ποτίζουν νερὸ ἀπὸ ἀκοίμιστο καντήλι. - Διὰ νὰ γίνῃ τὸ παιδί ἔξυπνον, εἰς τὴν Αἰτωλίαν τοῦ περνοῦν μιὰ βροχαλίδα ἀπὸ τὸν κόρφο του.

κβ) Τὸ περπάτημα τοῦ μωροῦ.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὸ περπάτημα: *ἀρχονδίζει, μπουσουλάει* (Ἡπειρος, Θεσσ.), *λαπουδεύει* (Πόντος), *κάνει δέντρα, σιάθκι μπλίτσα* (Ἀδριανούπολις), *κάνει σιράτα* κτλ.). Μὲ ποίους τρόπους ὑποβοηθοῦν τὸ νήπιον νὰ περπατήσῃ γρήγορα; (*στραταρίδα, στρατίστρα, στρατούρα, πουρπατήρα, πιρβατούρα, παρπατούσα* κλπ). Εἰς τὴν ἀνατ. Κρήτην δὲν φιλοῦν τὸ παιδί κάτω ἀπὸ τὰ πόδια καὶ τρίβουν τὶς πατοῦσες του μὲ μυαλὸ λαγοῦ. Τί κάμνουν, ὅταν τὸ παιδί τῶν ἀργήσῃ νὰ περπατήσῃ; Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ πρῶτο περπάτημα.

κγ) Ἔθιμα κατὰ τὴν συμπλήρωσιν ἔτους ἀπὸ τῆς γεννήσεως (*γεννητούρια*).

Τράπεζα εἰς συγγενεῖς καὶ φίλους. Εἰς τὴν Στενήμαχον «ἡ μαμμή φέρει τὴν πίτταν, τὴν ὁποῖαν πηδῶσα καὶ εὐχὰς ἀπαγγέλλουσα κόπτει σταυροειδῶς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς μητρός». - Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν «οἱ συγγενεῖς (ἢ γείτονες) ἔκλεπτον τὸ παιδί, τὸ ἐνέδυσον ἀλλόκοτα, τὸ ὥπλιζον, τοῦ ἔδεναν κόκκινη κλωστή ἀπὸ τὸν ὄμον εἰς τὴν μασχάλην, συνδέοντες τὰ δύο ἄκρα μὲ κλειδαριὰ καὶ τὸ παρέδιδον εἰς τὴν μητέρα». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

κδ) Πρόγνωσις ἐπαγγέλματος.

Πότε καὶ μὲ ποίους τρόπους μαντεύουν τὸ ἐπάγγελμα, ποὺ θ' ἀκολουθήσῃ τὸ παιδί, ἅμα μεγαλώσῃ;

κε) Παιδικαὶ ἀσθένειαι καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

Συμπτώματα ἐκάστης ἀσθενείας. - Μέσα διαγνώσεως, προληπτικά καὶ θεραπευτικά μέσα. - *Βότανα*· πότε τὰ μαζεύουν καὶ ποία ἡ χρῆσις των; *Μαντζούνια* τρόπος παρασκευῆς. - Ἄλλα ἱατρικά. - Τρόποι μεταβιβάσεως τῆς ἀσθενείας εἰς δένδρα, ζῶα ἢ ἄλλους ἀνθρώπους. *Τρουποπέρασμα*. Ἐξορκισμοὶ καὶ κατάδεσμοι. *Γητέματα* σχετικὰ μὲ ἐκάστην ἀσθένειαν.

1. *Ψωροφύτης* ἢ *μυροφύτης* (*Κουφός* ἢ *ψημένος* ἐν Κρήτῃ). 2. *Μαγουλάδες*, *χοιράδες*. 3. *Γλυκὲς* ἢ *σαγρι* (σπυρία τοῦ προσώπου). 4. *Λειχήνα*. 5. *Ἀφθα*. 6. *Χαλινάρι* (στοματίτις). 7. Ὀδοντόπονος. 8. Ἀφτόπονος. 9. Ματόπονος. 10. Κριθαράκι. 11. *Λύσιμο* τοῦ ἀφαλοῦ (φαλόπονος κλπ.). 12. Γαστρικά καὶ ἐντερικά νοσήματα. 13. *Λιβίθρες* (ἐλμινθες). 14. *Κουρίματα*. 15. *Σπλήνα*. 16. Πυρετοὶ ἐλώδεις. 17. Ἰλαρά. 18. Ὀστρακιά. 19. Εὐλογιά. 20. Διφθερίτις. 21. Κωκύτης. 22. Ἐρυσίπελας. 23. Χρυσή. 23. *Μερμηγκιές*. 24. *Καλογέροι*. 25. *Τὸ γλυκὺ* (σεληνιασμός) κτλ.

Ἄλλαι παιδικαὶ ἀσθένειαι μὲ τὰ τοπικά των ὀνόματα: 27. *Τὸ καλὸν* (οἱ νευρικοὶ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καταλαμβάνεται τὸ παιδί, Κύπρος). 28. *Ἡ δρωτοίλα* ἢ *δρωτάριν*. 29. *Τὸ περνάριν*. 30. *Τὸ κακὸ γαῖμα*. 31. *Τὸ ἀμπεδοκλάδι* ἢ *ἀμπέλι* ἢ *πιριγκλάβιν*. 32. *Σουφροίτης* κτλ.

Γ'. Τὰ ἐκθέτα.

α) Γίνεται ἐκθεσις καὶ τέκνων νομίμων (πρβλ. *ἀγνομάννα*).

β) Ποῦ τὰ ἐκθέτουν καὶ ποία συνήθεια ἐπικρατεῖ ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ εὐρόντος (Βάπτισις, νίοθεσία).

γ) Πῶς γίνεται ἡ νίοθεσία ἐκθέτου; Ὀνοματοθεσία (*Βρετός*). Παρωνύμια νόθων.

δ) Δοξασίαι περὶ ἐκθέτων· π. χ. εἰς τὰ Σχωρέτσιανα τῆς Ἡπείρου «ὅταν γίνεται μεγάλη πλημμύρα, νομίζουν ὅτι τοῦτο γίνεται πρὸς καθαρισμόν τῆς γῆς ἀπὸ ἐκτεθέντος νόθου, γιὰτὶ ἔρρξαν τοὺν κουπανέλλ'».

Ζ'. Βάπτισις.

α) Ὀνόματα ἀβαπτίστων βρεφῶν:

Δράκος, *Δρακούλα*, *Μπούλης*, *Μπούλιω*, *Τσούπης*, *Τσούπα*, *Κουτσουβέλης*, *Τσιουτσιούλης*, *Πατσούρα*, *Χριστοδούλης* κτλ.

β) Βάπτισις νεκρῶν ἢ ἐτοιμοθανάτων βρεφῶν.

1. Κατὰ ποίους τρόπους βαπτίζουν ἓνα παιδί, ἂν γεννηθῇ ἀσθενικόν

καὶ φοβοῦνται, ὅτι θ' ἀποθάνῃ; (κανδηλοβάφτισμα, νεκροβάφτισμα). Ὀνοματοθεσία. - Βαπτίζεται τοῦτο καὶ κανονικῶς ὑπὸ ἱερέως, ἐὰν ἐπιζήσῃ;

2. - Ποῦ θάπτεται τὸ νεκροβαφτισμένο; Ποῦ τὸ ἀβάπτιστον;

3. - Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὰ ἀβάπτιστα παιδιὰ (τελώνια, σμερδάκια, βρικόλακες ἢ τι τοιοῦτον). Πίστις ὅτι εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν ἐγκαλοῦν τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα των.

Δοξασίαι περὶ βρεφῶν, τὰ ὅποια ἀπέθανον μετὰ τὴν βάπτισιν.

γ) Ὁ ἀνάδοχος (νουνός, σύντεκτος, κουμπάρος, πατρὴς κλπ.).

1. - Ποία ἡ συνήθεια διὰ τὸν ὀρισμὸν ἢ τὴν ἐκλογὴν ἀναδόχου; Σχετικαὶ παροιμίαι: π. χ. *Τὸν ὅμοιο ζοῦ συμπέθερο, | τὸν κάλλιο ζοῦ κουμπάρο* (Μάνη).

Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται ἀλλαγὴ ἀναδόχου;

Ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἔργου τῆς βαπτίσεως (ψυχικὸ μεγάλο: «Ὅσα παιδιὰ κἀνὴ κανεῖς Χριστιανούς, τόσα κεριά θὰ καῖνε ἐμπρὸς τοῦ σιὸν ἄλλον κόσμου» (Κάρπαθος).

2. - Πῶς γίνεται ἡ ἀναγγελία τῆς γεννήσεως τέκνου εἰς τὸν νουνὸν ἢ τὸ κάλεσμα τοῦ νουνοῦ; Δῶρα τῶν γονέων πρὸς τὸν νουνὸν καὶ τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸ νεογέννητον. Εἰς τὸ Βραχώρι τῆς Ἡπείρου λ. χ. στέλλουν εἰς τὸν νουνὸν μιὰ μεγάλη σιταρένια κουλλούρα μὲ κεντίδια καὶ αὐτὸς κόβει μὲ τὸ στόμα τρεῖς μπουκιές, γιὰ νὰ μιλήσῃ τὸ παιδί γρήγορα καὶ στέλλει μιὰ χουφτίτσα ρῦζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ τ' ἀναδεχτούρι. Εἰς τὸν Πελεκᾶνον Σιατίστης ὁ νουνὸς στέλλει ἓνα ἀπλόχερο κριθάρι, γιὰ νὰ προνκόβῃ τὰ κουμπάρουδια, ὅπως προνκόβ' τὸν κθάρ.

3. - Ἐτοιμασίαι διὰ τὴν βάπτισιν: τὰ βαφτιστικὰ (σαντολίστικα ἢ φιλιωταίστικα, φωτίκια, ράματα, ἀναβόλιο κτλ.), τὰ διὰ τὴν βάπτισιν χρειώδη κτλ.

δ) Ἡ βάπτισις.

1. - Ποῦ καὶ κατὰ ποίαν ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως γίνεται συνήθως ἡ βάπτισις τοῦ παιδίου; Ἐξετάζεται ἡ φάσις τῆς σελήνης ἢ ἡ ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος, καθ' ἣν θὰ βαπτισθῇ τὸ παιδί: Π. χ. «Σάββατον, σῶσμα τῆς βδομάδας, σώνονται τὰ θηλυκά». - Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι: π. χ. ὁ ἴδιος νουνὸς δὲν πρέπει νὰ βαπτίσῃ δύο παιδιὰ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, διότι τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο θὰ πεθάνῃ. Οἱ γονεῖς δὲν πρέπει νὰ παρίστανται κατὰ τὸ μυστήριον τῆς βαπτίσεως καὶ ἐρωτώμενοι δὲν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα τοῦ τέκνου των ἐπὶ τινὰς ἡμέρας.

2. - Ποῖον τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος διὰ τὴν ὀνοματοθεσίαν; Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται παρέκκλισις ἀπὸ τὸν κανόνα; Ἀναγγελία τοῦ ὀνόματος εἰς τοὺς γονεῖς (τὰ χαρίκια).

3. - Προγινωστικὰ διὰ τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἐν γένει διὰ τὸ μέλλον τοῦ βαπτιζομένου ἢ διὰ τὸ γένος τοῦ ἐπομένου παιδίου ἀπὸ τοὺς σχηματισμοὺς ποὺ κά-

μνει τὸ λάδι χυνόμενον εἰς τὴν κολυμβήθραν. - Πρὸς ἀποτροπὴν θηλυγονίας ὁ νουνὸς κατὰ τὴν βάπτισιν κοριτσιοῦ φορεῖ τὸ σακκάκι του ἀνάποδα, γὰρ νὰ γυρίσ' πιδὶ (Αἰτωλία).

4. - Πράξεις συμβολικαὶ κατὰ τὸ βάπτισμα ἢ μετ' αὐτό. Ἐν παράδειγμα· εἰς τὴν Ἁν. Κρήτην «ἅμα βαφτιστῇ τὸ παιδί, ὁ παπῆς δένει μιὰ κορδέλλα μὲ τρεῖς κόμπους (σταυρώματα ἢ σταυρόκομπους), τὴν περνᾷ ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ σάντολου (ἀναδόχου) καὶ περνᾷ τὸ παιδί ἀπὸ μέσα, ἀφοῦ τὸ ντύσῃ ἢ μαμμῇ· προβλ. τὸ κρέμασε στὸ λαιμό ντον· τοὺς σταυρόκομπους τοὺς λύνουν εἰς τὸ τραπέζι, πὺν ἐπακολουθεῖ τὴν βάπτισιν.

5. - Ἄλλαι προλήψεις· π.χ. τὸ παιδί πρέπει κατὰ τὸ βάπτισμα νὰ κλάψῃ. Ποῦ πλύνονται τὰ ροῦχα τοῦ παιδιοῦ, πὺν τοῦ ἐφόρεσαν εἰς τὴν βάπτισιν; (εἰς τὴν θάλασσαν ἢ ἄλλου;) Ποῦ χύνονται τὰ νερά;

6. - Τὸ ἀξίωμα τοῦ νονοῦ. Ταξίματα, μαρτυριάτικα.

ε) Παράδοσις τοῦ νεοφωτίστου ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου εἰς τὴν μητέρα.

Λόγοι καὶ εὐχαὶ συνοδεύουσιν τὴν παράδοσιν· π.χ. Ὁβριὸ μου δωσες, Ρουμιὸ σοῦ δίνω. Νὰ σοῦ ζήσῃ! Νὰ τὸ φλάξ' ὥς τὰ δώδιστα χρόνια ἀπὸ φωτιά καὶ νὰ γέν' καλὸς ἄνθρωπος (Αἰτωλία).

Πράξεις συμβολικαί· π.χ. εἰς τὴν Κεσάνην τῆς Θράκης τοποθετοῦν ἐντὸς τῆς θύρας τὸ ὑνί, σκεπασμένον μὲ ὕφασμα, ἢ δὲ μητέρα πατεῖ ἐπ' αὐτοῦ καὶ λαμβάνει τὸ βρέφος ἀπὸ τὸν νουνόν, ἀσπαζομένη τὴν χεῖρα του. Εἰς τὴν Ἁν. Κρήτην σβήνουν τὴν λαμπάδα μέσα εἰς ἓνα ποτήρι κρασί καὶ τὸ πίνουν ὁ σύντεκνος μὲ τὴ συντέκνισσα, ἀνταλλάσσοντες εὐχάς, ὥς Ἀξιο τὸ μιστό σου, σύντεκνε! — Ἀξιο νὰ τὸ κάμῃ ὁ Κύριος! Καλὰ ἀνατροφία. Καλοπότηγο νὰ ναι κτλ.

ς) Ἑστίασις. (Τὸ τραπέζι τοῦ νονοῦ, πογονίγια, μπουγανίγια).

1. - Φαγητὰ καὶ γλυκύσματα, τραγοῦδια τῆς βάπτισης καὶ εὐχαί· π.χ. Ἀπού ἔβαλε τὸ ἔλαιος, νὰ βάλῃ καὶ τὸ κλῆμα! (Κρήτη).

2. - Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν ἐστίασιν ταύτην· μαντικὴ (ὠμοπλατοσκοπία). πράξεις ἀποβλέπουσαι εἰς τὸ νὰ γίνῃ τὸ παιδί καλόφαγο· διάφοροι ἄλλαι συνήθειαι· π.χ. ἡ μαμμὴ ἔχουσα κουλλούραν καὶ καρύδια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της περιφέρει γύρω εἰς τὴν τράπεζαν φωνάζουσα· Ἰχα - χού, μίχου - χόν!, ἕως ὅτου πέσουν τὰ καρύδια γύρω εἰς τὰ πόδια τῶν παιδιῶν (Στενήμαχος).

3. - Δῶρα τοῦ παπποῦ ἢ τῆς γιαγιάς πρὸς τὸ νεοφώτιστον (μπατίγια)· σκεκούμενο πρᾶμα, μιὰ ἀμυγδαλιά, μιὰ συκιά, μιὰ ἐλιά κττ. (Ἁν. Κρήτη).

ζ) Ἡ ἀπὸ βαπτίσεως συγγένεια.

Σχέσεις ἀναδόχου καὶ ἀναδεκτοῦ, ὥς καὶ ἀναδεκτῶν τοῦ αὐτοῦ ἀναδόχου μεταξύ των (συναδέρφια).

Προνόμια καὶ καθήκοντα τοῦ ἀναδόχου :

1. - Ἡ πρώτη μετάληψις τοῦ ἀναδεκτοῦ.

2. - Δῶρα τῆς πάραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, τῶν Φώτων καὶ τοῦ Πάσχα (φωτίκι). Εἰς τί συνίστανται ταῦτα καὶ μέχρι ποίας ἡλικίας συνηθίζονται :

3. - Ἄλλαι ὑποχρεώσεις τοῦ νονοῦ π. χ. ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ βρέφους καταβάλλει αὐτὸς τὰ ἔξοδα τῆς κηδείας.

Η'. Ἀνατροφή.

α) Χοροὶ καὶ παιγνίδια νηπίων :

1. - Ταχταρίσματα (ντιλilίσματα, μπεχλεντίσματα). Παραδείγματα :

Τάχι - τάχι - τάχι του
κι οὔλοι τραγουδᾷ του
κι οὔλοι πέσι του νὰ ζῇ
κι νὰ μὴν ἀβασκαθῇ ("Αγραφα).

Τὸ παιδὶ θέλει χορό,
θέλ' αὐτό, θέλει κοκὸ κτλ.

2. - Παιγνίδια τῆς μητέρας, διὰ νὰ κάμῃ τὸ μωρὸ της νὰ γελάσῃ καὶ νὰ χαρῇ.

Μιμήσεις φωνῶν ζώων (τῆς γάτας, τοῦ σκύλου, τοῦ ἀρνιοῦ κλπ.). Ἄλλα παιγνιδάκια π.χ. : Τὸ κουπεπέ, τὰ ποδαράκια, τὰ δαχτυλάκια, τὰ παλαμάκια, τὸ πηγουνάκι, ἡ φωτίτσα κλπ. Παράδειγμα :

Πάει, πάει τὸ μερμηγκάκι
γιὰ ψωμάκι, γιὰ τυράκι
στοῦ παιδιοῦ μου τὸ λαιμάκι.

3. - Ἐπιφωνήματα καὶ θωπευτικαὶ ἐκφράσεις τῆς μητέρας :

Χόποντα ! - Μανάρι μου, πουλάκι μου, καναρίνι μου - ὁ ρήγας μου, ὁ γαμ-
προύλης μου κτλ.

β) Παιδικὰ ᾠσμάτια. Π. χ.

Φράγκο, λελέγκο,
παῖξε τὴν καμπάνα,
νὰ κατεβοῦν οἱ Φράγκοι,
νὰ φᾶνε μακαρούνια
μὲ τὰ χρυσὰ πιρουνία.

γ) Προσευχαί, πὸν μανθάνει ἡ μητέρα στὸ παιδί της, καὶ λοιπὴ θρησκευτικὴ διαπαιδαγώγησις (τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, ψυχοφελὴ ἀλφάβητα, δωδεκάλογος). Ἡ θεία μετάληψις (τὸ χρυσὸ δοντάκι).

Παραδείγματα παιδικῶν προσευχῶν:

*Ἔλα, Χριστέ, νὰ φᾶμε
καὶ Παναγιά κουβάνε (Θράκη).*

*Ἦφαγα κ' ἐχόρτασα,
τὸν Θεὸν ἐδόξασα
κ' εἶπα: Λόξα νὰ ᾗξης, Θεέ μου,
Παναγία καὶ Χριστέ μου (Κρήτη).*

*Πέφτω, κάνω τὸ σταυρό μου,
ἄρματα ᾗχω στὸ πλευρό μου
δοῦλος τοῦ Θεοῦ λογοῦμαι
καὶ κανένα δὲ φοβοῦμαι (Κρήτη).*

δ) Ἀπαγορεύσεις πράξεων πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ.

Π. χ. νὰ μὴ σφυρίζῃ τὴν νύκτα, διότι μαζεύονται οἱ διαβόλοι· νὰ μὴ βάζῃ τὸ ψωμί ἀνάποδα, διότι μουντζώνει τὸ Θεὸ κτλ.

ε) Διδασκαλία σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἱερεῖς, τοὺς γέροντας κλπ. καὶ τρόπων καλῆς συμπεριφορᾶς.

Π. χ. νὰ φιλῇ χέρι· νὰ μὴ κάθεται μὲ τὸ ἓνα πόδι ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο· ὅταν πίνῃ νερὸ ἐνώπιον ἄλλων, νὰ στρέφῃ τὸ πρόσωπον πρὸς τὰ πλάγια ἢ ὀπίσω κτλ.

ς) Ἐξηγήσεις διαφορῶν φυσικῶν φαινομένων πρὸς τὰ παιδιά:
Π. χ. διὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἥλιος πάει νὰ ταῖσῃ τὰ παιδιά του.

ζ) Ἐκφοβισμοὶ νηπίων.

Ὁ μοῦτος, ὁ μπαμπούλας, ὁ γέρος, ὁ λύκος. Ὁ Ἑβραῖος πὸν κλέφτει τὰ παιδιά, ὁ κατσίβελος κτλ.

η) Τιμωρίαι παιδίων καὶ σχετικαὶ προλήψεις:

Π. χ. τὰ παιδιά δὲν τὰ χτυποῦν μὲ τὴ σκούπα (διατί;).

θ) Παιδικὴ γλῶσσα.

Αἱ πρῶται λέξεις τοῦ παιδιοῦ: μπαμπᾶ, ταιᾶ, μαμιά, μπρού, τσιτσι, τζίτζι, νινί, νανά κτλ. μὲ τὴν σημασίαν των.

Θ'. Σχολικὰ ἔθιμα (ἄλλοτε καὶ τώρα)

α) Σχολικὰ εἶδη:

Ἡ σάκκα (φύλακας, ἀφύλακας, χαρτοφύλακας, στέκα, μαρούδα κλπ.), ἡ

πλάκα ἢ πινακίδα, τὸ πετροκόρυτλο, ἢ τζάππα κλπ. - Τὰ τοπικά των ὀνόματα. - Ὑλη, ἐκ τῆς ὁποίας κατασκευάζονται κτλ.

β) Συνήθειαι κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν μαθημάτων.

Πῶς «ἀξίωσαν» ἄλλοτε ἓνα μαθητὴν, ὅταν προήγετο ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην; - Ποία συνήθεια ἐπικρατεῖ, ὅταν τὸ παιδί πηγαίνει διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ σχολεῖον; Π. χ. ἡ μητέρα παίρνει ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τὸ *φάλι* (ὀμφάλιον λῶρον) τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ τὸ δείχνει, γιὰ νὰ μαθαίνει τὰ γράμματα (Ἐν Κρήτῃ)· ἄλλοῦ τοῦ βάζει εἰς τὴν σάκκα του τὴν πάννα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγεννήθηκε. - Πειράγματα τῶν παλαιῶν μαθητῶν.

γ) Τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σύστημα. Μαθήματα.

Πίνακες καὶ μέθοδοι πρὸς διδασκαλίαν τῆς πρώτης ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς. Τὰ *σκολειαρόπουλα* ἢ *γραμματικούδια* ἢ *δασκαλούδια* ὁ *πρωτόσκολος*, ὁ *ἁρμουνεντής*, ὁ *εὐταξίας* κλπ. Τὸ *δεῖχτρον* ἢ *δειχνί* κλπ. - Ἀναγνώσματα: *Κτωήχι*, *ψαλτήρι* κλπ. - *Σταυροβοήθει*. - Μαθήματα ἀπαγγελίας: π. χ.

«Ἄρξον, χεῖρ μου ἀγαθή,
γράψον γράμματα καλά,
μὴ δαρθῆς καὶ παιδευθῆς
κ' εἰς τὸν φάλαγγα βαλθῆς».

Μαθητικαὶ προσευχαὶ (τὰ *βλόγια*). Ψυχωφελῇ ἀλφάβητα, δωδεκάλογοι κλπ.

δ) Παιγνίδια μαθητῶν. Αἰνίγματα, καθαρογλωσσήματα κλπ.

ε) Ἀγυρμοὶ μαθητῶν.

Π. χ. τὴν 1^{ην} Μαρτίου *ἐγύριζαν τὴν χελιδόνα*, τὴν Μεγάλην Πέμπτην τὸν Σταυρόν, ψάλλοντες εἰδικὰ ᾄσματα.

ς) Σχολικαὶ τιμωρίαι.

Ἐλαφραὶ τιμωρίαι: Ὁρθοστασία ἐπὶ ἑνὸς ποδός, τράβηγμα τοῦ αὐτιοῦ, γονάτισμα κλπ. Βαρεῖαι τιμωρίαι: Φάλαγγας, ἀκάβαλλος κλπ.

ζ) Τρόποι ἀμοιβῆς τῶν διδασκάλων κατὰ παλαιότερας ἐποχάς:

Τὸ *δευτεριάτικο* ἢ *σαββατιάτικο* ἢ *βδομαδιάτικο* (χρήματα προσφερόμενα ἐκάστην Δευτέραν ἢ Σάββατον ὑπὸ ἐκάστου μαθητοῦ). Ἐγγραφα συμφωνιῶν δι' ἰδιαιτέραν διδασκαλίαν. *Κανίσκια*, *σκουτελικά* καὶ λοιπὰ δῶρα πρὸς τὸν διδάσκαλον.

Ι'. Ἐπαγγελματικὴ μαθητεία.

α) Πρόσληψις μαθητευομένου εἰς ἐργαστήριον, μύλον, πλοῖον κλπ. (*τοιράκι*, *μοῦτσος* κλπ.). Ἔργα καὶ ὑποχρεώσεις αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν μα-

στόρων καὶ τοῦ προΐσταμένου. Θέσμια γραπτά καὶ ἄγραφα, ρυθμίζοντα τὰς σχέσεις τῶν ὑφισταμένων πρὸς τοὺς προΐσταμένους.

β) Ἀμοιβαὶ καὶ δικαιώματα τῶν μαθητευομένων.

Μανθάνουν τέχνην μὲ πληρωμὴν; Κατὰ ποίαν ἡμέραν τοῦ ἔτους ἔχουν ἄδειαν; (ἀπολυσιό). Στοιχείηση.

γ) Δοκιμασία μαθητευομένου καὶ ἀναγόρευσις αὐτοῦ εἰς κάλφαν ἢ μάστορην. Πῶς ἐγίνετο τὸ ἀξίωμα του; Σύμβολα ἐκάστου τεχνίτου.

ΙΑ'. Παιδικαὶ ἐορταί.

Ἀγυρμοὶ καὶ ἄλλαι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῶν παιδίων

α) κατὰ διαφόρους ἐορτάς (Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Φῶτα, 1^η Μαρτίου, Πρωτομαγιά, τοῦ Λαζάρου, τῶν Βαΐων, τὴν Μεγάλην Πέμπτην καὶ Μεγάλην Παρασκευήν, τὸ Πάσχα, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα, τοῦ ἁγίου Τρύφωνος, τὴν 1^ην Αὐγούστου κλπ.). Στολισμοὶ καὶ μεταμφιέσεις. Τραγούδια ἐορταστικά καὶ εὐχετικά. Συμμετοχὴ τῶν παιδίων εἰς τὰς ἐορτάς τοῦ ἔτους, τοὺς γάμους κλπ. Διάφοροι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῶν παιδίων. Π. χ.

1. - Ἀνάβουν φωτιὰς (πότε; μὲ ποίαν ὕλην; πῶς τὴν μαζεύουν; τραγούδια καὶ χοροὶ γύρω στὴ φωτιά· πήδημα τῆς φωτιᾶς κτλ.).

2. - Περιφέρονται καθ' ὁμάδας. Τί κάμνουν εἰς τὰ σπίτια ποὺ ἐπισκέπτονται; Μερικὰ παραδείγματα: εἰς τὴν Λῆμνον τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ μικρὰ παιδιὰ γυρίζουν στὰ λοῦκ-λούκ. «Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζουν καὶ λέν: Λοῦκ-λούκ! Καλημέρα σας κι Ἀγιοβασίλ'ς. Τοὺς δίνουν λουκούμια (ζυμαρικά σπιτήσια, ἀλειμμένα μὲ λάδι καὶ σουσάμι), καρύδια, σταφίδες καὶ τὰ μαζεύουν στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο λοῦκ-λούκ, λοῦκ-λούκ· χαλοῦν τὸν κόσμον. Οἱ νοικοκυρὲς τὰ δέχονται μὲ καλὴ καρδιά καὶ τοὺς λέν: Κάτ'σι, γὰ κάτ' κ' ἡ κλωσσα μας! - Εἰς τὴν Στενήμαχον τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς «πᾶν οἱ κουπέλις μὲ μιὰ στάμνα κ' ἓνα ραβδί ἀποὺ κρανιὰ στοὺν ποντάμ'. Γιμίζ'ν τὴν στάμνα κι χτυποῦντι μὲ τὸν ραβδί κι λέν: «Κι τοὺν χρόν'». Τοὺν προῦ' μὲ κείνου τοὺν ραβδί γυρίζ'ν στὰ συγγενικά τὰ σπίτια κι χτυποῦν τ' ἀθροῶπ' κι λέν' «Κι τοὺν χρόν'». Ἔτσ' γίνιτι κι τοὺν μπουνδιακὸ (= ποδαρικό). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

β) εἰς ἄλλας περιστάσεις· π. χ. ἐν ἀνομβρίᾳ διὰ τὴν πρόκλησιν βροχῆς (περπερούνα, Καληνίτσα) κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΑΙΔΙΑΙ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΠΑΙΔΩΝ¹

Γενικά.

α) Ἐκλογὴ τάξεως.

Μὲ ποίους τρόπους καθορίζεται ἡ σειρά τῶν παικτῶν; Πῶς ἐκλέγεται ὁ ἀρχηγὸς (ἡ μάγνα) τοῦ παιγνιδίου;

Λαχνίσματα: 1. Μὲ τὸ κρύψιμο μικροῦ ἀντικειμένου. Μαντική διὰ τὴν εὕρεσιν αὐτοῦ (π. χ. τραύηγμα τριχῶν ἀπὸ τὰ βλέφαρα, ἀπαγγελία ρυθμικῆ στίχων). Παράδειγμα:

Ὅποιο - τό χεῖ
δὲν τ' ἀ - φήκη,
ξερὸ - κόκκα -
λο νὰ - μείνη.

2. Μὲ τὸ ρήξιμο μικροῦ ἀντικειμένου (βώλου, πέτρας, πέννας) εἰς ἓνα σημάδι.

3. Κορώνα ἢ γράμματα; Ἡλιος ἢ βροχή; Βρόχα ἢ ξέρα; κττ.

4. Μονὰ ἢ ζυγά;

5. Κορτὸ ἢ μακρὸ;

6. Μὲ τὸν κόμβον μανδηλίου.

7. Μὲ τὴν ρυθμικὴν ἀπαγγελίαν λέξεων· π. χ.

Ἀνέβηκα στὴν πιπεριά νὰ κόψω ἓνα πιπέρι
κ' ἡ πιπεριά τσακίστηκε καὶ μοῦ ὅσπασε τὸ χέρι.

β) Μὲ ποίους τρόπους χωρίζονται οἱ παῖκται εἰς ὀμάδας; Π.χ.

1. Μὲ τὰ δάκτυλα. (Τί παίρνεις; μεσιανὸ ἢ δείχτη;).

2. Μὲ συνθηματικὰς λέξεις (οὐρανὸς - ἥλιος, φεγγάρι - ἀστέρι, μῆλο - σῦκο).

γ) Ἀλλαι συνήθειαι κατὰ τὰς παιδιάς:

1. Διὰ τὴν εὕρεσιν ἀπολεσθέντος ἀντικειμένου (κατάδεσμοι, καρφώματα κλπ.). Παράδειγμα: Δένω, δένω (ἢ καρφώνω)! — Τί δένεις; — Τὸ δαίμονα! — Τί σῶκαμε; — Μοῦ πῆρε τὸ τόπι. — Νὰ πάη νὰ τὸ βρῇ!

¹) Καλὸν ὑπόδειγμα περιγραφῆς παιδιῶν ἀποτελεῖ ἡ συλλογὴ τοῦ Δ. Λουκοπούλου, Ποῖα παιγνίδια παίζουν τὰ ἑλληνόπουλα, Ἀθήναι 1926, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ παραπέμπομεν κατωτέρω χάριν σαφηνείας. Περὶ συστημάτων κατατάξεως παιδιῶν βλ. Εὐ. Παυλίνη, Ἡ παιδία. Ἐν Ἀθήναις.

2. Διὰ τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ ψευδομένου ἢ τοῦ πταίσαντος (τοῦ ζαβολιάρη). Ὁ ὅρκος τῆς ἀλεποῦς κλπ.

3. Διὰ τὴν σύναψιν φιλίας ἢ τὴν διακοπὴν τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ παικτῶν.

4. Εὐχαὶ καὶ ἀπευχαὶ κατὰ τὸ παιγνίδι, διὰ νὰ κερδίσῃ ὁ φίλος καὶ νὰ χάσῃ ὁ ἀντίπαλος.

δ) Ποινὰὶ ἡττωμένων κατὰ τὰ παιγνίδια.

1. Περιφορὰ τοῦ νικητοῦ ἐπὶ τῶν χειρῶν ἢ ἐπὶ τῶν νώτων.

2. Περιπάτημα μὲ τὰ τέσσερα.

3. Κτυπήματα τῆς μύτης διὰ τοῦ μέσου δακτύλου (πρβλ. ἀρχ. σκανθαρίζειν).

4. Κτυπήματα διὰ λωρίου ἐπὶ τῆς ράχεως.

5. Μίμησις φωνῶν ζώων.

6. Ἀπαγγελία ὠρισμένων στίχων κττ.

ε) Συνθηματικὴ γλῶσσα κατὰ τὰς παιδιὰς.

ΠΑΙΔΙΑΙ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ

Α'. Μονήρεις ἀσχολίαι

(παιγνίδια, ποὺ παίζουν τὰ παιδιὰ κατ' ἄτομον).

Περιγραφή τοῦ παιγνιδίου μὲ τὸ τοπικόν του ὄνομα. Ὑλὴ καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὅποιον κατασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς παιδιᾶς ὑπ' αὐτῶν τῶν παιδίων. Φωτογραφίαι, εἰ δυνατόν, πρὸς διασάφησιν.

Παραδείγματα τοιούτων παιγνιδίων μὲ τὰ κοινότερα ὀνόματά των:

1. Τὸ ἄλογο. - 2. Τὸ στεφάνι. - 3. Ἡ σβούρα. - 4. Ὁ ἀετός. - 5. Ἡ σκάστρα ἢ τὸ χτυπάρι. - 6. Ἡ λιτσιλίστρα ἢ τσιλίστρα. - 7. Τὸ λάστιχο. - 8. Ἡ τσαμπούνα. - 9. Ἡ βούβα ἢ βούγγα. - 10. Ὁ σβούντουρας ἢ τὸ γκριγκανίδι. - 11. Ὁ μπούρμπουλας. - 12. Ἄλλα παιγνίδια διὰ τὴν παραγωγὴν ἤχου ἢ κρότου (τὸ κολοκύθι, τὸ καλάμι, οἱ χτυπαριές, ἡ τρακατρούκα). - 13. Διάφοροι ἀπασχολήσεις μικρῶν παιδίων, ὥς κατασκευὴ ἀθυρμάτων (κοῦκλες, κοκοράκια, καραβάκια), κηροπλαστικὴ κλπ.

Β'. Κοινοπραξίαι

(παιγνίδια ποὺ παίζονται ἀπὸ δύο ἢ περισσότερα ἄτομα, τὰ ὅποια συνεργοῦν διὰ τὴν ἐπίτευξιν κοινοῦ ὠρισμένου σκοποῦ).

Παραδείγματα τοιούτων παιδιῶν :

1. Οἱ κοῦκλες. (Βάπτισις, γάμος τῆς κούκλας κλπ.).
 2. Τὰ σπίτια, τὰ καλυβάκια, ὁ φοῦρνος, τὸ μαντρί καὶ ἄλλα κτίσματα.
 3. Ἡ μαμὰ καὶ ὁ μπαμπᾶς. Οἱ κουμπάρες. Ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρὸς κτλ.
 4. Τὸ ἀργαστήρι ἢ τὸ μαγαζί. Ὁ μπακάλης. Ὁ πωλητὴς καὶ ὁ ἀγοραστής.
- (Βλ. Λουκοπούλου, Ποιὰ παιγνίδια παίζουν τὰ ἑλληνόπουλα, σελ. 204 καὶ 205).
5. Οἱ στρατιῶτες. Γυμνάσια, ψευδομάχαι κλπ.
 6. Ἡ πάπια μὲ τὰ παπάκια.
 7. Ἡ κλωσσο καὶ ὁ κόρακας.
 8. Τὰ προβατάκια ἢ τ' ἀρνάκια (Λουκοπ. αὐτ. σ. 175).
 9. Ὁ Μπαρμπαβασιλῆς (τὸ χλιμπέρι, τὸ ριζό, ποὺ ξεκούφανε τὸ ζῶ) ἢ τὸ κουτσὸ τὸ ποδάρι (Πάππο, παίρνω τὸ κοντάρι καὶ χτυπῶ τὸν καβαλλάρη).
 10. Τὸ τσιμπητὸ (τσιμπί τσιμπί τὸ λεφτὸ (ἢ τὸν αἰτὸ) ἢ τζίμπι τζίμπι, κόρακα, ποῦ τὰ πᾶς τὰ πρόβατα κτλ. ἢ Ἀκριβίτσα - βίτσα καὶ καλογερίτσα κτλ. Ἔνα μοῦ δίδει, τράκα - τσιούκα, πέγκα - λέγκα κτλ.
 11. Κυκλικοὶ χοροί. (Γύρω - γύρω ὅλοι ἢ γύρω - γύρω τ' ἄλωνάκι κτλ.).
 12. Διαλογικαὶ παιδιαὶ ἐν κύκλῳ μὲ ἓνα παιδί εἰς τὸ μέσον ἢ καὶ ἔξω τοῦ κύκλου. Παραδείγματα :

- α) Ποῦ θὰ πᾶς, κυρὰ - Μαρία; δὲν περνᾷς, δὲν περνᾷς... (Λουκόπ. 187).
- β) Μαρία - Σοφία, ποῦ ἔναι τὰ παιδάκια σου; (κλιμακωτὸς διάλογος).
- γ) Ὁραία γκριζο, ραῖ - ραμαζάνσε... Σ' ἀγαπῶ, σὲ λατρεύω κτλ.
- δ) Ἡ Ἑλένη (Ἡ μικρὴ Ἑλένη κάθεται καὶ κλαίει...).
- ε) Ἡ πεταλούδα. (Ποῦ εἶσαι πεταλούδα; τραλαρά - λαρά — Εἶμαι μέσ' στὸ κλουβάκι, τραλαρά λαρά...).

- ς) Τζὶν τὰ πιάτα μου. Ποιὸς χτυπᾷ τὴν πόρτα μου... ἢ Ὁράντες ράντες κτλ.
- ζ) Τὸ κατσουλάκι. (Τί ἔγιναν τὰ ψάρια; — Τά φαγε ἡ γάτα κτλ.).

13. Διαλογικαὶ παιδιαὶ μὲ δύο κύκλους ἢ στοίχους παικτῶν κινουμένων ἐν ρυθμῷ :

- α) Ἡ ἄλυσίδα ἢ ἡ μέλισσα ἢ Ὁ παπᾶς ὁ γούμενος. (Ἔχεις πάπλωμα χρυσό; — Ἔχω καὶ μεταξωτό...) (Λουκοπ. 177). Ὁ Γιάννης ὁ στρατολάτης. Τὸ πάντρεμα.
- β) Ἔνα λεπτὸ τὸ σκόρδο, γκέο, γκέο, γκέο... (Λουκοπ. 188 - 190).
- γ) Καλησπέρα τ' ἀηδόνη, τ' ἀηδόνη τὸ παγόνι (Λουκοπ. 191).
- δ) Ἀνάμεσα τίς δυὸ χοροὶ χορεύ' ἢ Σύρμον καὶ ἡ Οὐβριά...
- ε) Ἡ κυρὰ Πινακωτὴ (Πινακωτὴ, Πινακωτὴ. — Ἀπὸ τὸ ἄλλο μου τ' αὐτί...).

14. Διάλογοι ἅπλοῖ καὶ κλιμακωτοί :

α) Σ' ἀγαπῶ, σ' ἀγαπῶ. — Ποῦ μὲ βάνεις;...

β) Κικίκου. — Τί λές, κοκοτέ μ'; — Ποῦ 'ν' οἱ κοπέλλες;...

15. Ἡ κούνια. Τρόποι κατασκευῆς. Τραγουδία τῆς κούνιας (π. χ. Κούνια, νιρὸ δὲν ἔχουμε τοὶ πγοιὸς θὰ πάη νὰ φέρη;... (Κυδωνία).

16. Ἡ τραμπάλα ἢ δραμπάλα. Πῶς κατασκευάζεται; Τί τραγουδοῦν; (π. χ. Τράμπα, τραμπαλίζουμαι, πέφτω καὶ τσακίζουμαι κτλ. ἢ Ζύα, ζύα, δαίμονα, | μὴ σὲ πάρη δαίμονας κτλ.). (Λουκοπ. 158).

17. Τὸ σκαμνάκι ἢ καρεκλάκι ἢ βαβαλάκι ἢ ποῦ τὸ πᾶμε τοῦτο; (Λουκ. 193).

18. Τὰ καράβια (ἔταν ὁ ἕνας σηκῶγη τὸν ἄλλον εἰς τὰ νῶτα ἐναλλάξ) μὲ τοὺς σχετικὸν διαλόγους: (Τί 'ναι πάνω; — Οὐρανὸς ἢ Τί θεωρεῖς; — Τὸν οὐρανὸ ἢ Πόσα ἀστέρια ἔχει ὁ οὐρανός; Λουκοπ. 157).

19. Τὰ σκαμνάκια ἢ ὁ ξεροπόταμος ἢ τὸ προατολάγκ' (Πόντος. Λουκοπ. 156).

20. Ἡ κωλοθημονιά. — 21. Ἡ πορδοβαρέλλα. — 22. Τὸ τρίκωλον (Πόντος) ἢ κροκωλιά (Κύπρος) κτλ.

Γ'. Ἀνταγωνισμοὶ

(παιγνίδια, εἰς τὰ ὅποια ἀντενεργεῖ ἄτομον πρὸς ἄτομον ἢ ὁμάς πρὸς ἄτομον ἢ ὁμάς πρὸς ὁμάδα).

Ι. Ἀνταγωνισμὸς ἀτόμου πρὸς ἄτομον

α) εἰς ἐνεργείας σωματικὰς

1) διὰ τὸν ἔλεγχον μυϊκῆς δυνάμεως (ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα):

1. Τὸ τρέξιμον ἢ ἡ τρεχάλα. — 2. Τὸ πῆδημα (ἀπλοῦν καὶ τριπλοῦν).

3. Ἄλλα πηδήματα: Ὁ ἀβγατιστῆς ἢ ἡ ἀβγατιστὴ (Λουκοπ. 155), τὸ σκουφάκι, τὸ ἕνα μας τὰ δύο μας, ἐντεκούλια - δωδεκούλια κτλ.

4. Τὸ λιθάρι. — 5. Τὸ τζιρίτι (ἁκόντιον). — 6. Ἡ σφεντόνα.

7. Τὸ πάλαιμα. Λέξεις καὶ ἐκφράσεις σχετικαὶ μὲ τὸ πάλαιμα: π. χ. παλαίστρα ἢ θὰ σὲ πάρω ἢ θὰ μὲ πάρης· καταπουνάω ἔφαε ἡ μύτη τ' χῶμα κτλ.

8. Ἀρσις βαρῶν (διὰ τῶν χειρῶν, διὰ τῶν ὀδόντων).

9. Ἐλξις (ἀρχ. ἐλκυστίνδα).

10. Κολύμβημα καὶ θαλάσσαι παιδιαί.

2) διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς δεξιότητος:

1. Τὸ τόπι (κινῶ γιὰ μία — ἀκίνητο, ἀμίλητο, ἀγέλαστο, κοντσό, τούρ, μπιανέρα, στεφάρι — κινῶ γιὰ δύο κτλ.). Διάφοροι ἄλλαι σφαιρίσεις.

2. Διάφοροι σκοπεύσεις: στὸ σημάδι, πλόκος ἢ κούτσινας κτλ.

3. Οἱ βῶλοι. Διάφορα παιγνίδια μὲ βῶλους ἢ καρύδια, βαλμένα σὲ μιὰ

γραμμή, μέσα σὲ κύκλο (ρόδα), στὸν κοῦκκο, στὴ γούβα ἢ στὶς γουβίτσες, στὴν κεραμίδα κλπ. Μὲ ποίους τρόπους ὀρίζεται, ποῖος θὰ ρίψη πρῶτος; (Λουκοπ. 59-63. 87).

4. Τὰ λακκάκια ἢ λακκουδάκια (Λουκοπ. 46)· τὰ φυσιὰ (αὐτ. 49)· ζῖν-ζῖν-τόπ (Ἄργη Κόρακα, Ἀναμνήσεις ἐξ Ἀγχιάλου).

5. Οἱ ἀμάδες· παλλέτια (Κρήτη), πλάκες (Κύπρος), λάμπαζα (Πόντος), (Λουκοπ. 64), ὁ μπούτης (αὐτ. σ. 66).

6. Τὰ τσουνία (μὲ 9 ξύλα ὀρθία) (ἀρχ. πασσαλισμός).

7. Τὰ κότσια ἢ οἱ βασιλιάδες (ἀστράγαλοι) (Λουκοπ. 99-109).

8. Τὰ πεντόβολα, τὸ δεκάγουλο, οἱ ἐννιάδες (Λουκοπ. 82. 85. 86).

9. Κορώνα-γράμματα, Μᾶρκος ἢ κοπέλλα, τὸ ψηλὸ (Λουκοπ. 110, 111).

10. Τὸ τοιχάκι ἢ ὁ τοίτος (Λουκοπ. 115).

11. Τὸ στριφτὸ ἢ τὸ τσίκ ἢ βαρειτούλι ἢ ἡ χτυπητὴ (ἀρχ. στρεπτίνδα).

12. Τὰ καρφιά, τὰ παλούκια ἢ καζίκια (ἀρχ. κυνδαλισμός).

13. Ψωμάκια ἢ πιτιάκια, πεταλίδια ἢ κονταλάκια, δεκαλίστρες κτλ. (ἀρχ. ἐποστρακισμός).

14. Καλόγερος, καραμάνα ἢ κοντσόγινδο, καραμπάνα, φεγγαράκι ἢ πετροφέγγαρο, ζυγός, κοντσονήλιος, σάλιακας ἢ χοχλιός. Τὸ κοντσάκι (Λουκοπ. 88-98).

15. Ἀτριβίτσα - βίτσα.

16. Ἡ πρέζα (πωλητὴς καὶ ἀγοραστής).

17. Τὸ λουρὶ (ἀρχ. ἱμαντελιγμός).

18. Τὸ δαχτυλίδι.

3) διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἱκανότητος τῆς λαλιᾶς:

1. Καβούκι (ὅταν μετροῦν ἀπνευστὶ ἕως τὰ ἑκατόν).

2. Ἡ πάπια (αὐγὸ καὶ πάλι αὐγὸ καὶ πάλι κίρκινο αὐγὸ).

3. Σκουληκομερμηγκότρυπα καὶ ἄλλα καθαρογλωσσήματα.

β) Ἀνταγωνισμοὶ εἰς ἐνεργείας διανοητικὰς. Παραδείγματα:

1. Τριῶδι, τρίλια, τρίτσα, τριῶτα (Λουκοπ. 139).

2. Τεσσερώτα (Λουκοπ. 143).

3. Ἐννιάρα ἢ ἐννιάπετρο, δεκάρα, δωδεκάρα (Λουκοπ. 141 καὶ 144).

4. Οἱ λάκκοι (Λουκοπ. 137). Τὰ κιόσια (αὐτ. 146).

5. Ὁ μικρὰ ἢ οἱ κολοκύθες (Λουκοπ. 152).

6. Ἀριθμοὶ ἢ γράμματα.

7. Ἡ κολοκυνθιά ἢ τὸ δέντρο, (Καστελλόρ.). Ἀρίτης-παρίτης (Σάμος-Χίος), τὰ καντηλέρια (Κωνσταντινούπολις), ὁ φορτωμένος (Λουκοπ. 201).

8. Ἡ χήνα.

9. Τὸ πουλάκι ἢ ὁ κορδομπάις.
10. Πουλίδες καὶ πετεινοί.
11. Γιάντες, τὸ ζινάπιν (Κύπρος), τὸ φιλιπὶ (Κίος).
12. Τὸ μπίζ ! (Λουκοπ. 168).
13. Τίνος εἶναι ἐπάνω - κάτω; ἢ Πόσα φύλλα ἔχει τὸ δέντροι (Λουκοπ. 203). — Πίτια - πίτια καὶ λονκάνικα. — Μέλι ἢ ξύδι;

14. - Αἰνίγματα.

γ) Ἀνταγωνισμοὶ εἰς ἐνεργείας βουλευτικές.

1) Ὑποχρεωτικὴ μίμησις τῶν κινήσεων τοῦ ἄλλου:

1. Πετάει - πετάει! (Λουκοπ. 195).

2. Ἐμπρὸς - ὀπίσω.

3. Κροῦσις χειρῶν.

4. Τοῦ διαβόλου τὸ τραγούδι.

2) Ὑποχρεωτικὴ ἀκίνησις:

1. Τ' ἀγκούις.

2. Βουβοί.

3. Ἀγέλαστοι.

4. Τὸ δελίασμα (Μάνη). Συντηρηχτὸ (Κρήτη).

II. Ἀνταγωνισμὸς ομάδος πρὸς ἄτομον ἢ ομάδος πρὸς ομάδα

α) χωρὶς νὰ ὑπάρχη κοινὸν ὁμαδικὸν συμφέρον.

Μερικὰ παραδείγματα μὲ τὰ κοινότερα ὀνόματά των:

1. Τὸ κρυφτὸ ἢ τὸ κρυφτούλι, τὸ χωστὸ κλπ. (Λουκοπ. 165 καὶ 167).
2. Τὸ κυνηγητὸ (αὐτόθι 21).
3. Τὸ κοντσό, κοντσαμνιά ἢ ἀμολυσιὰ ἢ κακὴ καβούρα (αὐτόθι 22).
4. Κάθουμαι - δὲν κάθουμαι, φανεροφάναρο ἢ κωλοκαθιστός.
5. Λύκε, λύκε, εἰς' ἐδῶ;
6. Ἡ γρίτσα (Γρίτσα, γρίτσα, ποῦ πᾶς; ...).
7. Ζύμη ἢ προζύμι (Λουκοπ. 28).
8. Τὸ πουλί - τὸ πουλί. Τὸ λουρί. Μίρμιλλος (Κύπρος) (Λουκ. 206. 207).
9. Ἡ τυφλόμυγα (φλομυῖα, φλομύδα, τυφλοπάνα, τυφλίτης, ὁ στραβός, ὁ Τυφλογιάννης, ἡ βαβούλα, ἡ μαμίτσα, ἡ ταιντισιλεπία (Πόντος) (Λουκοπ. 163).
10. Ἀναφέ μου τὸ κεράκι ἢ ἡ φωτιά (Μάνη) ἢ τὸ ψαλιδάκι (Τήλος). Πέτρα, γῆς. Πίτουρα μία! Πιάνουμε τὸ ξύλο (Λουκοπ. 170 καὶ 171).
11. Γάτα καὶ ποντίκι ἢ ἡ γατίτσα (Λαογρ. 6, 152).
12. Ἡ κουρούνα ἢ κρακρούνα (Λουκοπ. 26), τὸ μοίρασμα (αὐτόθι 24).

13. Τὸ μαντηλάκι ἢ ἀκονάκι (Λουκοπ. 34 καὶ 35).
14. Ἐψήθη ἢ ψήθηκε! (ἀρχ. χυτρίνδα).
15. Ἡ γουρούνα ἢ γουρουνίτσα (Λουκοπ. 132).
16. Ὁ παπᾶς ἢ ἡ παπαδιά (Λουκ. 173), ὁ φεσαῖς (Σύμη), ὁ τουραῖς (Χιμάρα).
17. Ἡ τσοκαρία ἢ ἐλευθερία, τὰ κουραδέλια, ὁ τριντζελας (Λουκοπ. 72 καὶ 74).
18. Τὸ κλωτσοσκούφι (φεσλεμέ, Πόντος).
19. Τὸ τριπόδι, καμάκα ἢ κατσαμάκα ἢ δράνια (Σάμος) (Λουκοπ. 79).
20. Τὸ δαχτυλιδάκι.

β) Ἀνταγωνισμὸς ομάδος πρὸς ἄτομον ἢ ομάδος πρὸς ομάδα μὲ κοινὸν ὁμαδικὸν συμφέρον.

1. Ἡ σκλάβα ἢ τὰ σκλαβάκια ἢ ἀμπάριζα ἢ ἀμπάρες, ἡ φωτιά (Ἄρτα) (Λουκοπ. 29).
2. Κουτσαλωνάκι (κουτσὸ κυνηγητὸ καθ' ομάδας).
3. Τ' ἀηδόνη, τ' ἀηδόνη ἢ τὸ μέλι - μέλι ἢ ὁ Μάης.
4. Περγᾶ - περγᾶ ἢ μέλισσα ἢ τρανηχτήρα (Μάνη) (Λουκοπ. 180).
5. Ἡ καμήλα ἢ ξυλογαῖδάρα. (Ὁρθοπουλιά (Παρνασσίς), ἀπάν' καβάλλα (Ἄχαρν.), καμπλίτσα (Μακεδ.), ὀρθομηλιά (Καλαβρ.), ἀμπάρι (Βέροια), τὸ λουτροῦ (40 Ἑκκλ.) (Λουκοπ. 160) κλπ.
6. Σάνταλα - μάνταλα, λέντσε (Μάνη), σάμι - σάμι τὸ λουρὶ (Κάρπαθ).
7. Τὸ μαυροσιάφυλο (Κορώνη), οἱ κοκκάλες (Σύμη) σιγάλα - σιγάλα (Λιβήσιον).
8. Τόπα - γύρα ἢ ζόπ - ζόπ - τιριζόπ (Αἰτωλ.) τὸ μέσα ἀλώνη (Ἄμφισ.) τὸ λεμονάκι (Βιθυν.) (Λουκοπ. 53 καὶ 55).
9. Τόπα μία (Ἡπειρ.) ἢ βαρετὸ τόπι (Καράβρυτα). Ἀμπάριζα (Αἰτωλ.) (Λουκοπ. 37). Τὸ μπαλόνι (Λουκοπ. 40).
10. Ἡ πυροσιὰ (Μακεδ.), (ἀπάλα Ἡπειρ.) ἢ ἀφάλα (Αἰτωλ.) (Λουκοπ. 51).
11. Ἡ σκλέντζα ἢ κλέντζα, ἀτσελέγκι (Κρήτη) (Λουκοπ. 123 καὶ 127).
12. Τὸ τσελέκι ἢ ξυλίκι ἢ τσυλίκια, ἡ λέγγα (Λουκοπ. 129 καὶ 131).
13. Τὰ καστέλλια, τὸ καστρί, ἡ τσιούκα (Λουκοπ. 70).
14. Τὰ ρούμπαλα (Ἄχαρν.), οἱ καλόγριες (Παρνασσίς) (Λουκοπ. 67).
15. Τὰ σημάδια ἢ σημαδάκια (Λουκ. 69).
16. Ὁ τόκας (Λουκ. 76), ὁ τόκλας ἢ πίτσιος (Λουκ. 77).
17. Οἱ κλέφτες (Λουκ. 174).
18. Πόλεμος, πετροπόλεμος κλπ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ
ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΛΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ

1940

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΓΑΜΟΝ ¹⁾

Α'. Προξενεία.

1. — Ποῖος ἀναλαμβάνει τὸ ἔργον τοῦ προξενητοῦ; Προξενητὴς (ἢ προξενήτρια) ἐξ ἐπαγγέλματος ἢ κανεῖς ἐκ τῶν συγγενῶν; Ὅφείλει οὗτος νὰ τηρήσῃ ὠρισμένους τινὰς τύπους κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου του; Π. χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «ὁ προξενήτης πηγαίνει σιὸ σπίτι τῆς νύφης μὲ φανάρι ἀναμμένο· χωρὶς νὰ ᾿χη ἀναμμένο τὸ φανάρι του, δὲν τὸν δέχονται σιὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ ὅσο εἶναι αὐτὸς μέσα σιὸ σπίτι, τὸ φανάρι δὲν παύει νὰ καίῃ» (Ἀρχεῖον Θρακ. Θησ. 5,150). Εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου ἄλλοτε οἱ προξενήτρες «βάζανι μνιά φ'νίκα (= μαντήλα) μαύρ' στοὺν κιφάλ'· ἔπιανι σιὰ κασιάγουνά τς (= κατωσάγωνα) ὡς τὴν κουρφή τ' κιφαλιού· σιτὴ φ'νίκα ἀπουπάν' βάζαν' ἓνα κηρὶ ὀρθιὸ· τό διναν ἱκεῖ μ' ἓνα σπάγγου ἢ τό ᾿χουναν μέσ' σιτὴ φ'νίκα στοὺν πλάι, γιὰ νὰ παγαίν' μπρὸς ἡ προξενεία· τοὺ κηρὶ εἶνι φώτισ'».

2. — Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις, γιὰ νὰ πιάσ' ἡ προξενεία. Μερικὰ παραδείγματα: ἡ προξενήτρια φορεῖ παράταιρες κάλτσες (μιά κόκκινη καὶ μιὰ μαύρη), γιὰ νὰ μὴ ματιαστῇ, ἡ κρατάει ἀπάνω της μιὰ προσωπίδα (ἄμνιον,

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ Α' ἐτ. τῆς Ἑπετηρίδος ταύτης, σ. 149.

Τὸ περὶ γαμηλίων ἐθίμων κεφάλαιον, ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον περὶ τῶν κατὰ τὴν τελευτήν, ἔλαβον ἑκτασιν μεγαλυτέραν τῆς δοθείσης εἰς τὰ προηγούμενα, καὶ διότι εἰς τὰ κεφάλαια ταῦτα τὸ ὕλικόν ῥεεῖ ἀφθονώτερον, καὶ διότι ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐπιστηθῇ ἰδιαιτέρως ἡ προσοχὴ τῶν συλλογέων ἐπὶ τῶν ζητημάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀπεκάλυψεν ἡ συστηματικὴ ἔρευνα, ἡ ἐνεργηθεῖσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ τῶν ἀποστολῶν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Πρὸς τούτοις διὰ τῆς παραθέσεως πλειόνων παραδειγμάτων καὶ ἡ γνῶσις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀφορμᾶται εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ συλλογεὺς λαογραφικῆς ὕλης, πλουτίζεται καὶ τὰ τιθέμενα διὰ τοῦ ἐρωτηματολογίου ζητήματα διασαφύνται ὡς οἷόν τε πληρέστερον. Περὶ πολλῶν ἐκ τῶν ζητημάτων τούτων βλ. τὰς περὶ γάμου καὶ τελευτῆς μελέτας τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφ. Σύμμεικτα, τ. Β' σ. 218 - 283 καὶ τ. Γ' σ. 232 - 362.

ταίπα) παιδιοῦ ἢ κρατεῖ τὰ δάκτυλα τῆς χειρός της κολλημένα μὲ ἀγιοκέρι ἢ πτύει εἰς τὸν τοῖχον λέγουσα: ὅπως κολλάει τὸ σάλιο μου στὸν τοῖχο, νὰ κολλήσῃ κι ὁ λόγος, ποὺ θὰ πῶ. Ἀκόμη προσέχει νὰ μὴ σκοντάψῃ στὸ δρόμο, νὰ μὴ μὲ τὸ δεξιὸ πόδι στὸ σπῖτι, συνδανλίζει τὴ φωτιά κττ. Ποίαν ἀπὸ τὰς πράξεις αὐτὰς ἢ τί ἄλλο συνηθίζουν αἱ προξενήτριαι εἰς τὸν τόπον σας;

Ἄλλαι ἐνέργειαι, γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ ἡ προξενειά. Πρὸς τὴν φράσιν:

Βάλε σκούπα καὶ φαράσι,

προξενειὰ νὰ μὴ χαλάσῃ (Βογατσικόν).

3. — Τυπικαὶ φράσεις διὰ τὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως.

Π.χ. *Ἄν εἶναι τῆς τύχης, θὰ γίνῃ ἢ ἂν εἶν᾽ ἀπὸ Θεοῦ, καλὴ στερέωσις, κι ἂν δὲν εἶναι, ἔδωπα τό εἶπαμε κ' ἔδωπα νὰ μείνῃ* (Μεσσηνία) *ἢ ὅταν θέλετε σεῖς ἕνα, θέλομε μεῖς δέκα!* ἢ *δὲν ἔχομε καιρὸ* κττ. Ἐκδηλώνουν οἱ οἰκεῖοι τῆς κόρης τὴν δυσ-αρέσκειάν των, ἂν ἡ γενομένη πρότασις δὲν εἶναι ἀρεστή; Κατὰ ποῖον τρόπον; Πρὸς τὴν συμβουλήν, ποὺ ἔδιδαν κάποτε πρὸς τὴν προξενήτριαν εἰς τὴν Μεσημβρίαν *«ἄμα πῆαινε πούποτα καὶ δὲν ἄρεζαν δὲ γαμβρό, ὅτι δὲν ἔρχονταν σὲ σκάλα κεῖνος ὁ γαμβρός: Μὴ βάῃς, καμὲν', μὴ σκῶσ' νε δὴ βισινὴ σ' καὶ δὴ βάλ'νε σιτὴ γορφὴ σ'.* (Πισινή, ἢ ὀπισθία ἄκρα τῆς φούστας).

4. — Συνεννοήσεις (μιλήματα) διὰ τὴν προῖκα. Γίνεται συνάντησις συγγενῶν πρὸς τοῦτο; ἢ δίδεται ἁπλῶς διὰ τοῦ προξενητοῦ πρόχειρος σημείωσις τῶν προικῶν (ξώφυλλο ἢ ξωφύλλι, φατούρα ἐν Ἑπείρῳ, τὸ ἴσο ἐν Σκύρῳ); Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πότε συντάσσεται τὸ τελικὸν προικοσύμφωνον; Π.χ. ἐν Ἀρ-τοισίτῃ τοῦ Ζαγορίου πρὸ τοῦ δείπνου τῶν ἐπισήμων ἀρραβῶνων σχίζεται ἡ φατούρα καὶ συντάσσεται τὸ προικοσύμφωνον, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπογράφουν οἱ γονεῖς, ὁ ἱερεὺς καὶ τρεῖς μάρτυρες.

5. — Τὰ τελειώματα. Πίστωσης τῆς συμφωνίας διὰ τῆς παροχῆς ἐγγυήσεως (καπάρο, Ρουμλούκι) ἢ δώρων, τὰ ὁποῖα ὁ μελλόννυμφος ἀποστέλλει διὰ τοῦ προξενητοῦ εἰς τὴν ἐκλεκτὴν του (φλουρὶ ἢ ἄλλο σημάδι, λογοσοῦμαδο ἢ πρῶτο κέρασμα (Θράκη), χάρες ἢ χαρίσματα (Κάλυμνος, Λιβύσιον). Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν ἄλλοτε ἐστέλλετο γασμαῶς (καλύπτρα) καὶ φλουρὶ ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ, μαντήλι καὶ πιάτο μὲ χαλβᾶ καὶ λουλούδια ἐκ μέρους τῆς νύφης, ἐνῶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Θράκης ἐδίδετο τότε τὸ μπαμπᾶ χακί, δηλ. χρήματα εἰς τὸν πατέρα τῆς νύφης. Εἰς τὴν Καστορίαν προσκαλοῦνται οἱ συγγενεῖς, ὁ δὲ πατέρας (ἢ ἡ μητέρα) τοῦ γαμβροῦ ἀνακοινῶναι εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρραβῶνας τότε ὁ προξενητὴς διαβάζει τὸ ξεστοίχι (προικοσύμφωνον) καὶ τὸ παραδίδει μαζὶ μὲ τὸ δακτυλίδι τῆς νύφης εἰς τὸν πατέρα τοῦ γαμβροῦ· κατόπιν παίρνει τὸ δακτυλίδι τοῦ γαμ-

βροῦ καὶ τὸ πηγαίνει εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης. Εἰς τὸ Βογατσικὸν στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ ἐπήγαιναν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ ἄλλαζαν τὸ νισάν' (= σημάδι)· φεύγοντες ἄφηναν μίαν ἀδελφήν τοῦ γαμβροῦ καὶ αὕτη «ξερρίζωνε 10-15 τρίχες ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς νύφης καὶ τίς παράδινε στὸ γαμπρό, γιὰ νὰ μὴ τοῦ τὴν ἀλλάξουν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται (ἢ ἐγένετο) τοιοῦτόν τι;

Ρίπτονται τότε πυροβολισμοὶ πρὸς ἀναγγελίαν τῶν ἀρραβώνων;

6. - Μαντική ἢ μαγικά μέσα διὰ τὴν σύναψιν συνοικεσίου. Π. χ. εἰς μέρη τινὰ τοῦ Πόντου συνεβουλεύοντο τὸν ἀστρολόγ, ἂν συμπίπτουν τὰ ζῳδια τῶν δύο νέων.

7. - Ἀμοιβαὶ προξενητοῦ ἢ προξενητρίας π. χ. ἓνα ζευγάρι παπούτσια εἰς τὸ Ρουμλούκι, ἓνα ποσοστὸν ἐπὶ τῆς προικὸς ἄλλοῦ.

Β'. Ἀρραβῶν.

α) Ὀνομασία τοῦ ἀρραβῶνος· λέξεις καὶ ἐκφράσεις σχετικαὶ μὲ αὐτόν.

Π. χ. Ἀρραβῶνα, ἀρρεβωνήσια (Αἰτωλ. Ἀρκαδ. Ἡπ.), σιάσματα (Ἡπειρος, Ρόδος, Λήμνος), συμβάσματα, σώσματα (Θεσσαλία), χαρτώματα (Κύπρος), σουμάδεμαν (Πόντος)· ἀρραβωνιάζω, ἀρραβωνιαστικός· ἀρμάζω, ἀρμαστός (Σάμος, Κάλυμνος)· συνιβάζω, συνιβασκός, συνβασκός (Σκοπός), σνιβασκός (ΝΑ Μακεδονία), συμβασμένος (Αἰτωλ.), ἀσύβαστος (Ἡπειρ.), σαστικός (Κύμη), σιαστικός (Μέγαρα, Ἡπειρος, Χίος, Ρόδος, Λήμνος)· σουμαδεμένος, σουμαδεμέντσα (Πόντος), σεμαδεμένο (Ἀνακοῦ)· χαρτωμένος (Κύπρος), λογοστεμένος (Κρήτη) κλ.

Ποία ἢ κοινὴ ὀνομασία τοῦ δακτυλίου ἀρραβῶνος; Π. χ. δαχλίδ' (Σιάτιστα), ἀρρεβῶνα (Πελοπόνν.), σημάδ' (Τζουμέρκα), σουμάδ', βέρα, βεργέττα κλ.

β) Ὁ ἐπίσημος ἀρραβῶν.

1. - Μὲ ποίας λέξεις διακρίνεται οὗτος καὶ ποίας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος ἀπαγορεύεται ἡ τέλεσις αὐτοῦ; (ἢ ἀρρεβῶνα ἐν Μεσσηνίᾳ, ἢ μιγάλ' ἀρραβῶνα ἐν Θράκῃ, ὁ χαιρετισμὸς ἐν Καστορίᾳ, τὸ μεγάλο μαντήλι ἐν Βογατσικῷ, τὰ τρανὰ ἀρραβωνιάσματα ἐν Σκοπῷ, τὰ σιάσματα ἐν Ζαγορίῳ). Προλήψεις: π. χ. εἰς τὸ Τσεπέλοβον ἀρραβῶν δὲν γίνεται τὴν Δευτέραν καὶ Τρίτην, γιὰ νὰ μὴ διφτιρώσ' κί τριτώσ' οὔτε τὸ Σάββατον, γιὰτὶ εἶνι σώσ' μου τς βδουμάδας.

2. - Ἡ πομπὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Προηγεῖται κάλεσμα ἐκ μέρους τῆς νύφης; Πῶς γίνεται τοῦτο; Μετέχουν τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ οἱ γονεῖς του; Συνοδεύει ἱερεὺς; Εἰς τὸν Σκοπὸν προηγεῖται ὁ προξενητὴς μὲ τὴν γυναῖκα του, κρατοῦντες τὰ πανέτρια καὶ ἔπονται ὁ γαμπρός, οἱ γονεῖς του, οἱ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι καλεσμένοι ὥρα βραδινή, μὲ τὰ φανάρια ἀναμμένα.

3. — Ἐθιμα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύφης: σταυρὸς εἰς τὴν θύραν μὲ μέλι, τὸ ὑνὶ καὶ ἓνα ρόδι εἰς τὸ κατώφλι τῆς θύρας κτλ. Εἰς τὴν Μέσα Μάνην χύνουν λάδι σταυροειδῶς εἰς τὸ κατώφλιον, ὃ δὲ γαμβρὸς εἰσερχόμενος ρίπτει 1-2 τάληρα. Χαιρετισμοί. Εὐχαί.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ὁ ἀρραβὼν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ: Μὲ ποίαν τότε πομπὴν ὁδηγεῖται ἐκεῖ ἡ νύφη καὶ ποῖα τὰ ἔθιμα κατὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τοῦ γαμβροῦ; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον «ἐμπρὸς πᾶνε οἱ βιολιτζήδες τραγουδῶντας καὶ παίζοντας. Ἀπὸ πίσω ἀμέσως ἡ νύφη βασιτῶντας στὰ χέρια της ἓνα λαήνι ἢ ἓνα σταμνάκι πλουμιστό, γεμᾶτο νερὸ καὶ λουλούδια. Ἀκολουθοῦν παιδιὰ συγγενικά, πού νὰ ἔχουν τοὺς γονεῖς των, βασιτῶντας πιατέλα καλὴ μὲ γλυκά, οἱ γονεῖς κι ὅλο τὸ σόϊ τῆς νύφης, φέροντας δῶρα γιὰ τὸ γαμπρὸ καὶ τοὺς συμπεθεροὺς, πού περιμένουν μπρὸς στὴν πόρτα του. Σὰ φτιάση ἡ νύφη μὲ τὸ συμπεθεριό, θὰ σταματήσουν καὶ θὰ τοὺς χαιρετήσουν μὲ τραγούδια - παινέματα τοῦ γαμπροῦ (τραγούδια τῆς πίττας). Ὁ γαμπρὸς καὶ οἱ δικοὶ του θὰ τοὺς τραγουδήσουν ἄλλα παίνια καὶ καλωσορίσματα, θὰ ράνουν τὴ νύφη μὲ λεπτὰ καὶ ρύζι». Εἰς τὸν Κάσπακα τῆς Λήμνου «μιά γυναῖκα μονοστέφανη στέκεται στὴν πόρτα καὶ κρατεῖ ἓνα πιάτο μὲ μέλι, ἀμύγδαλα ξεφλουδιστὰ κ' ἓνα φλουρί. Ἡ νύφη παίρνει μὲ τὸ ἀκροδάχτυλο λίγο μέλι καὶ κάνει τρεῖς σταυροί, ἓναν σιὸ ἀνώφλι κι ἀπὸ ἓναν δεξιὰ κι ἀριστερά. Ἐχουν καὶ μιὰ καρπέτα καὶ ποκάτω ἓνα μαχαίρι μαυρομάνικο, γιὰ νὰ γέν' σὰ τὸ σίδερο γερὴ, ἅμα πατήσ', καὶ ποπάνω ἓνα ρόδ'. Ἡ νύφη πατάει πὰ σιὸ ρόδ' καὶ τὸ σπάει τὴν ὥρα κείν' οἱ ἄλλες γυναῖκες σπρώχνουν τὴ νύφ', τὴ χτυποῦν μπουνιές, κοιτοῦν νὰ τὴν πετάξ' νε μέσα. Τὴν ταῖζουν καὶ τὸ φλουρί. Κεῖνο τὸ ρόδ' τὸ τρῶνε παλληκάρια, ἄντρες, γιὰ νὰ κἀν' νε ἀγόρια. Τραπέζι ὕστερα καὶ χορὸς... Τ' ἀρραβωνιάσματα γίνονται Σάββατο ἢ Κυριακῇ. Ἀλλή μέρα πάλι πηγαίνουν τὸ γαμπρὸ στῆς νύφης τὸ σπίτι. Καὶ κείνος τὰ ἴδια πατοῦσε πὰ σιὸ ρόδ'». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη;

4. — Ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνος. Ἡ παρουσίασις (τὸ προσκύνημα) τῆς νύφης. Ποῖος εἰσάγει τὴν νύφην εἰς τὴν αἵθουσαν καὶ ποῖος εἶναι ὁ στολισμὸς αὐτῆς; Ἀπὸ ποίαν ὕλην εἶναι κατεσκευασμένοι οἱ δακτύλιοι; Ποῖος ἀλλάζει τοὺς δακτυλίους; Ὁ ἱερεὺς ἢ ἄλλος τις; — Ὁ μετ' «εὐλογητοῦ» ἀρραβῶν εἰς μέρη τινὰ τοῦ Πόντου ἐθεωρεῖτο *μισσοστεφάνωμαν*, ὃ ἄνευ «εὐλογητοῦ» ἀρραβῶν ἐλέγετο ἀπλῶς *σουμάδ'*. Εἰς τὴν Ἀρτσιίσταν Ζαγορίου τοὺς δακτυλίους τοὺς βάζουν σ' ἓνα πιάτο μὲ ρύζι καὶ κατόπιν τοὺς εὐλογεῖ ὁ ἱερεὺς. Εἰς τὸ Ἀδραμύττιον «ἓνας πό' χει πατέρα καὶ μάννα σταυρώνει τὰ δαχτυλίδια καὶ τ' ἀλλάζει τοὺς δίνει κι ἀπὸ 'να μπάτσο: ὅπους πουνεῖ οὐ μπάτσους, ἔτσ' νὰ πουνῆς ἰσὺ τοῖν ἄντρα σ' κι αὐτὸς ἰσένα». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Τὸ *κέραςμα* τῆς νύμφης (τὰ *ξένια* ἐν Λέρῳ, τὰ *ξενιάσματα* ἐν Κυζίκῳ) ἦτοι δῶρα διὰ τὴν νύμφην, ριπτόμενα εἰς τὸν δίσκον. Ἐπιστρέφονται ταῦτα ἐν περιπτώσει διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος; Τί ἄλλο χαρίζει ὁ γαμβρὸς κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας εἰς τὴν μνηστήν; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τῆς χαρίζει μιὰ ρόκα μὲ *κεντήματα*, εἰς τ' Ἀνώγεια τῆς Κρήτης τῆς χαρίζει μικρὰν καὶ κομπὴν μάχαιραν, τὴν ὁποίαν αὕτη φέρει κατόπιν εἰς τὴν ζώνην. Ποῖον εἶναι τὸ ἔθιμον ἄλλοῦ;

Τὸ *τάισμα* τοῦ γαμβροῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον *ταΐζουν* τὸν γαμβρὸν μέλι.

Τὸ *φίλημα* τοῦ μνηστήρος. Εἶναι συνήθεια ὁ μνηστὴρ νὰ φιλῇ τὴν μνηστήν κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος; Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτσισίταν τῆς Ἡλείρου «ὁ γαμβρὸς εἰσέρχεται εἰς τὸ δωμάτιον τῆς μνηστῆς καὶ προσπαθεῖ ν' ἀσπασθῇ αὐτήν, ὑποκύπτουσιν εἰς τὴν βίαν». Εἰς τὴν Καστορίαν «τὴν φιλεῖ μπροστὰ σ' ὅλο τὸν κόσμον».

δ.—Τὸ προικοσύμφωνον (*ἀνεθίβολο*, *ἀγκλαβή*, *ἀνεγκλαβή*, *ἀρεσά*, *ἀρεσκειά*, *ξεστοίχι*, *ἀρραβωνοχάρτι*, *προικοχάρτι* κλπ.). Πότε συντάσσεται τοῦτο καὶ ὑπὸ τί-νος; Τύπος συντάξεως αὐτοῦ καὶ καθομολόγησις ὑπὸ τῶν γονέων. Μάρτυρες. Καταχώρησις εἰς τὸν κώδικα τῆς Μητροπόλεως. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον ἐπήγαιναν ὁ συμπέθερος εἰς τὸ σπίτι τῆς νύμφης μὲ τὸν παπᾶ κ' ἔγραφαν τ' *ἀνεθίβολο*.

Στοιχεῖα ἀπαραίτητα τῆς προικὸς κατὰ τόπους· π.χ. μία κασέλλα, δύο στρῶ-σες, δύο παπλώματα, ἔξ προσκεφαλάδες, 10–15 ὑποκαμισόβρακα, τζουμπέδες, πε-σκίρια, χαλκῶματα ἦσαν τ' ἀπαραίτητα προικιὰ διὰ τὴν κόρην τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν (1750) 10–12 *φορεσιὲς ἀκέριες* εἰς τὸ Ρουμλούκι, *ζυμώτρα σκάφη* καὶ *πλύνουσα σκάφη* εἰς τὴν Λατοίδα Κρήτης, *σπίτι* εἰς τὴν Λῆμνον κ. ἄ. Τοῦναντίον εἰς τὴν Κρήτην κάθε νέος, πού θὰ πανδρευθῇ, πρέπει νὰ ἔχῃ κάμει σπίτι. Εἰς τὸ Ρουμλούκι ὁ γαμβρὸς στέλλει εἰς τὴν νύμφην βαμβάκι καὶ μαλλί, διὰ νὰ ὑφάνῃ τὰ ροῦχα τῆς. Ποῖαι εἶναι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοῦ; Προστίθεται καὶ προγα-μιαία δωρεὰ καὶ *παραπροίκι*;

Ποῦ ἀντιθέτως ὁ γαμβρὸς καταβάλλει χρηματικόν τι ποσόν, ὡς ἐξαγορὰν τῆς νύμφης; π.χ. *μπαμπᾶ χακὶ* εἰς χωρία τινὰ τῆς Θράκης, *τῆς μάννας τὸ γάλα* (400–1000 δραχμαὶ) εἰς τὸ Ρουμλούκι, χρήματα ἢ βόδι κλπ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Μακεδονίας κτλ.

Ποῖος ὁ τύπος τοῦ προικοσυμφώνου προκειμένου περὶ ψυχοκόρης;

Περὶ προικισμού τῆς πρωτοτόκου κόρης βλ. Ζητήματα Λαϊκοῦ Δικαίου, Β, β' ἐν Ἑπετηρίδι ΛΑ 1939 σ. 111.

6.—Συμβολικοὶ λόγοι καὶ πράξεις πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς συμφωνίας. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον οἱ γονεῖς τῶν μνηστευομένων «*δίναν τὰ χέργια, φέρναν γῦρο καὶ λέγαν: Ἀπὸ σήμερα μεροῦ ζ' μπεθέρ' κι ἀχώρ'στ'. Μήτε γὺν ν' ἀκοῦς*

μήτε γὼ νὰ γλέπω. Καὶ ζ' *d* Γιάνν' (νὰ ποῦμε) νὰ μᾶς ἀξώσ' ὁ Θός! » Ἐν Χαλδίᾳ Πόντου ὁ πατέρας τοῦ νέου σηκώνεται καὶ ζητεῖ τρεῖς τὴν νέαν ὥς σύζυγον τοῦ υἱοῦ του· ὁ πατέρας τῆς κόρης ἀπαντᾷ καταφατικῶς καὶ ὁ ἀρραβὼν λήγει. Πρβλ. τὰ ἐν Σκοπῶ ἐπιζόμενα, ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 5,151 κέ.

7. – Κουφέτα. Μελόπιττα (ἀρραβανόπιττα, Πόντι). Συγχαρητήρια καὶ εὐχαί. Εἰς τινὰ μέρη ἀνακατεύουν τὰ γλυκὰ τῆς νύφης μὲ τὰ γλυκά, ποὺ φέρνει ὁ γαμβρός, εἰς ἓνα δίσκον καὶ κατόπιν τὰ μοιραῖζουν. Εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου τὴν Κυριακὴν μετὰ τὸν ἀρραβῶνα ἡ νύφη στέλλει εἰς τὸν γαμβρὸν μελόπιτταν στολισμένην μὲ ἀμύγδαλα καὶ ὁ κόσμος μετὰ τὴν ἐκκλησίαν πηγαίνουν νὰ χαιρετήσ' ἢ τὴ μελόπ'ιττα.

8. – Ἑστίασις ἀρραβόνων. Δῶρα τοῦ γαμβροῦ διὰ τὸ τραπέζι (ἀρνὶ ἢ ψάρια, πίτιες, δίπλες, γλυκά, κρασί). Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ μεταφέρουν μέσα σὲ τρεῖς κόφες τρία παιδιὰ μὲ πατέρα καὶ μητέρα (ἀμφιθαλῆ) μαζί μὲ ἄλλα δῶρα διὰ τὴν νύφην (φορέματα, καθρέπτην, κτένα, ψαλίδι). Εἰς τὴν Ἱεράπειραν τῆς Κρήτης ὁ γαμβρὸς στέλλει ἓνα δίσκον γεμᾶτον ψάρια, στολισμένο μὲ χρυσόχαρτα: ὥς εἶναι τὰ ψάρια ἄφωνα, ἐτσὰ νὰ ἴναι καὶ τ' ἀντρόνιο, νὰ μὴ μαλώνη. Εἰς ἄλλα χωρία τῆς Κρήτης «τὸ πρῶτο δῶρο ἦταν ἓνα ζευγάρι ἄσπρα περιστέρια μὲ τὸν ἀρραβῶνα δεμένο στὸ λαιμό τους ἢ ἄσπρο ἀρνὶ ἢ μιὰ μπουτίλια μέλι». Ποῖον τὸ σχετικὸν ἔθιμον ἄλλου;

Συνήθειαι κατὰ τὸ τραπέζι τῶν ἀρραβόνων. Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας γαμβρὸς καὶ νύφη «περνοῦν τὸ χέρι τους σὲ μιὰ κουλλούρα καὶ τρανοῦν καθένας πρὸς τὸ δικό του μέρος». – Πυροβολισμοί. Δῶρα τῆς νύφης πρὸς τοὺς καλεσμένους. Εὐχαὶ κλ.

γ) Σχέσεις μεμνηστευμένων.

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ γαμβροῦ, ἡ πρώτη χειραψία. Εἰς τὸν Πόντον ὁ γαμβρὸς προσεκαλεῖτο ἐπισήμως (γαμπρολάλᾳ ἢ γαμπροκαλέσματα), ὅτε καὶ διενυκτέρευε. Εἰς τὴν Θράκην (Καστανιές) ὁ ἀρραβωνιαστικὸς «ἓνα βράδ' ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα πηγαίν' μ' ἓνα δικό τ' μεγαλύτερο συγγενῆ στὸ σπίτι τῆς ἀρραβωνιαστικῆς του, γιὰ νὰ φιλήσ' τὸ χέρ' τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς. Τὴν πεθερὰ θὰ δώσ' ριγάλο (δῶρο) μετζήτ', μισὴ λίρα ἢ μιὰ, ἀναλόγως τῇ δύναμὴ τ'».

Ποῖαι εἶναι κατόπιν αἱ σχέσεις του πρὸς τὴν μνηστήν; Π. χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος ὁ ἀρραβωνιαστικὸς κρεμάει τὴν καπότα του καὶ τὸ ραβδί του στῆς νύφης, δηλ. μπαίνει πὰ ἐλεύθερα.

Ἐπισκέπτεται ἡ νύφη τὸ σπίτι τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Μάνην,

τὴν Σιάτισταν κ. ἄ. τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται. Εἰς τὴν Σκῦρον ἡ μνηστὴ ζυμώνει πίττα καὶ τὴν πᾶσι στὴν πλαστήρα ἔκτοτε εἰσέρχεται ἐλευθέρως.

δ) Δῶρα κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἀρραβῶνος.

Εἰς ποίας ἐορτὰς ἢ ἄλλας περιστάσεις ὁ ἀρραβωνιαστικὸς ἀποστέλλει δῶρα εἰς τὴν μνηστὴν; Π. χ. ἀρνὶ καὶ λαμπάδα κατὰ τὸ Πάσχα. Ἐν Σιγῇ τῆς Βιθυνίας τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας, ποὺ θὰ μεταλάβῃ ἡ μνηστὴ διὰ πρώτην φορὰν, ὁ γαμβρὸς στέλλει ἓνα μεγάλο σιμίτι καὶ λουκούμια, τὰ ὅποια ἐκείνη μοιράζει εἰς τὰς φίλας τῆς, γιὰ νὰ κολλήσουνε κι αὐτές. Εἰς τὴν Νίσυρον τὴν 20 Ὀκτωβρίου ὁ ἀρραβωνιαστικὸς προσφέρει εἰς τὴν νύφην ἓνα μαντήλι μὲ μούσμουλα, κάσιανα, καρύδια, πορτοκάλια κλπ.

ε) Ἡ προῖκα καὶ ἡ ἐτοιμασία τῆς.

Πότε ἡ μητέρα ἀρχίζει νὰ ἐτοιμάζῃ τὴν προῖκα τῆς κόρης τῆς; Βοήθεια διὰ τὸ τελείωμα τῶν προικιῶν.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι σχετικῶς μὲ τὴν φύλαξιν τῶν προικιῶν; Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε κοντὰ εἰς τὸ φορτισέρι μὲ τὰ προικιά ἔβαζαν κουταλίτες μὲ τὸ μέλι καὶ ἔλεγαν:

*Κόπιασε, κυρὰ νυφίτσα,
φάε, φάε κουταλίτα,
μὴν πειράξης τὰ προικιά κτλ.*

ς) Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι

1. — πρὸς πρόκλησιν ἀγάπης π. χ. βρέχουν ροῦχο μὲ μαννόγαλο καὶ μ' αὐτὸ ἐγγίζουσιν τὸν ἀρραβωνιαστικὸν ἢ ρίχνουν μαννόγαλο στὸ μελάνι καὶ τοῦ γράφουν (Λοζέτσι Ἡπ.).

2. — πρὸς πρόκλησιν ἔχθρας καὶ διαλύσεως τοῦ ἀρραβῶνος π. χ. ρίχνουν ἓνα γάτη κ' ἓνα σκύλο στίς πόρτες τῶν συμπεθερῶν καὶ λένε: ὡς μαλώνει ὁ γάτης μὲ τὸ σκύλο, ἔτσι νὰ μαλώνουν κ' οἱ συμπεθέρες (Κρήτη).

Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου;

ζ) Βίαια ἀρραβωνιάσματα.

Π. χ. εἰς τὴν Μάνην ἐνίστε, ὅταν ἡ πρότασις τινος ἀποκρουσθῇ, οὗτος πηγαίνει νύκτα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νέας καὶ πυροβολεῖ, ἐνῶ ἄλλος τις ἀναφωνεῖ: ἀρραβωνιάζεται ὁ δεῖνα τὴν δεῖνα. Πρβλ. τὴν ἀρπαγὴν τῆς μαντήλας ἢ τὸ κόψιμο τῆς κοτσιδάς ἐνὸς κοριτσιοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκ τούτου ἐθεωρεῖτο ὑποχρεωμένον νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν ἀρπαγα, εἰς Μενίδιον κ. ἄ.

Γ'. Ἡ πρὸ τοῦ γάμου ἐβδομάς.

(Προπαρασκευαστικὰ ἔθιμα)

α) Γενικά.

1. — Λέξεις, φράσεις καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν γάμον. (*Γάμος*, *χαρά*, *ἀρμασιὰ* (Κύπρος), *βλόγα*, *βλόα*, *βλόημα* (Σίφνος) κλ. — *Ἀρμάζω*, *στεφανώνω*, *παστολοῶ*, *βλογάω* κλ. — *Γαμολόγος*, *γαμιώτης* (Κύθν. Καστορ.), *γαμουλιώτης* (Κρήτη), *γαμουλιάτης* (Κύθηρα). — Παροιμίαι: *Πχ. Ἐφαγε τὸ κουλλούρι του.* — *Μιά φορὰ μπαίν' ἡ νύφη στὸν παστό.* — *Κι ὁ μικρὸς γάμος τούμπανα κι ὁ μεγάλος τούμπανα κλ.*

2. — Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν χρόνον τῆς τελέσεως τοῦ γάμου καὶ μὲ διαφόρους ἄλλας συμπτώσεις. Π. χ. *Ἄν ἡ ἑορτὴ τῆς ἁγίας Μαύρας συμπέσῃ Δευτέραν, εἰς τὴν Ἀράχοβαν δὲν ξεκινᾷνε τὸν γάμο Δευτέρα οὔτε πάλι Τρίτη τὸν ξεκινᾷνε Τετάρτη.* Ἐπίσης *Μάη μῆνα δὲν παντρεύονται, γιατί πεθαίνει ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ τους.* Καὶ ἀπὸ δύο γάμους τὸν ἴδιο χρόνο στὸ ἴδιο σπίτι ὁ ἓνας μόνον θὰ προκόψῃ. — Ἐξετάζεται ἡ φάσις τῆς σελήνης διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον τὸ γάμο δὲν τὸν κάνουν σὲ χασοφεγγαριά, γιὰ νὰ μὴ χαθῇ τὸ ἀντρόγυνο.

3. — Πότε καθορίζεται ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π. χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὴ βραδεῖα τοῦ ἀρραβῶνα ὠρίζανε καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου». Εἰς τὸ Ρουμλούκι ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου ὀρίζεται εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ ἀρραβῶνος «ὕστερα ἀπὸ 3-5 μῆνες τὸ πολὺ, καὶ ἡ συμφωνία θεωρεῖται πλέον ἱερὰ γι' αὐτό, ἂν τύχῃ καὶ τὰ συμπεθερικά πειραχτοῦν τὸν καιρὸ τοῦ ἀρραβῶνος καὶ τὸ κορίτσι θέλῃ τὸ γαμπρό, εἶναι ἐλεύθερο νὰ πάῃ στὸ σπίτι του» (*Αγγ. Χατζημιχάλη).

Γίνεται συμβολικὴ ἢ ἄλλη τις εἰδοποίησις τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου; Π. χ. εἰς Τζαῖζι Πυλίας ὁ γαμβρὸς στέλλει εἰς τὴν νύμφην κατὰ τὴν πρὸ τοῦ γάμου Κυριακὴν τὸ «ντεμπίχι δηλ. ἀρνί, κρασί, πίττα, νὰ τὴν εἰδοποιήσῃ, ὅτι τὴν ἄλλη Κυριακὴ θὰ στεφανώσουμε».

4. — Ὁ παρὰ νυμφος (κουμπάρος ἢ νοῦνος).

Ποῖος συνήθως ἀνταλλάσσει τοὺς νυμφικοὺς στεφάνους, ὁ ἀνάδοχος τοῦ γαμβροῦ ἢ ἄλλος τις, διοριζόμενος πρὸς τοῦτο; Ποῖαι αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ κουμπάρου; Συμπαραστατεῖ καὶ ἡ κουμπάρα κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου; Εἰς τί κυρίως μετέχει; Παίρνει ὁ κουμπάρος καὶ παρακούμπαρο; Ποῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ διορίζουν τρεῖς ἢ καὶ περισσοτέρους κουμπάρους; Ποῖον τὸ ἔργον ἐκάστου; Π. χ. εἰς τὴν Πυλίαν ὁ παρακούμπαρος βαπτίζει κατόπιν τὸ δεύτερον τέκνον.

5. – Οἱ *παράγαμπροι* ἢ *μπράτιμοι* (οἱ «*νυμφαγωγοὶ*» ἢ «*νυμφευταὶ*» ἢ «*παράνυμφοι*» τῶν ἀρχαίων). Ποία ἢ κατὰ τόπους ὀνομασία τῶν καὶ ἐκ τίνων ἐκλέγονται; Π. χ. ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ γαμβρὸς ἐκλέγει ἀπὸ τοὺς σπιτικούς του, ποὺ ἔχουν πατέρα καὶ μητέρα, δύο *μπρατίμους*. Οὗτοι ἐν Σκοπῷ Θράκης, Ἰκαρία κ.ά. λέγονται *παράγαμπροι*, ἐν Ἠπείρῳ *ἀδισφονπτοί*, ἐν Καλαβρύτοις κ.ά. *μπραζέρηδες*, *βλαμάδες* κλ. Πῶς γίνεται ὁ διορισμὸς καὶ τὸ κάλεσμα τῶν παράγαμπρων; Π. χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν τοὺς *καλνοῦν* μὲ *κουλλοῦρες* καὶ μὲ *πιάτο φαγί*, εἰς τὸ Ρουμλούκι μὲ *κανίσκια*.

Γίνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρᾶξις τις, συμβολίζουσα τὸν ἰδιαίτερον αὐτῶν δεσμὸν πρὸς τὸν γαμβρόν; Π. χ. ἐν Καρναῖς Καβακλὶ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου περιζωννύονται μετὰ τοῦ γαμβροῦ διὰ τῆς ἁγίας ζώνης, διὸ καὶ λέγονται *ἀδερφοποιοὶ* ἢ *σταυραδέρφια*, *βλάμηδες* ἢ *μπράτιμοι*. Ποία εἶναι τὰ ἔργα τῶν; Ποία τὰ ἔργα τοῦ *δέβερα* ἢ *διβερόζ*, ποὺ συνώδευε τὸν γαμβρόν εἰς τόπους τινὰς τῆς Θράκης; Ποῦ τὸν συνοδεύουν κορίτσια; (ἐν Μεσημβρίᾳ αἱ ἐξαδέλφαι τοῦ γαμβροῦ, *καλῖνες* λεγόμεναι).

6. – *Παραστέκει* τὴν νύμφην γυνὴ *παράνυμφος*; (Πρβλ. τὴν «*νυμφεῦτριαν*» τῶν ἀρχαίων). Π. χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης, τὴν Ἰκαρίαν κ.ά. *παράνυφη* λέγεται κόρη ἀμφιθαλῆς, ἡ ὁποία λούει, κτενίζει καὶ στολίζει τὴν νύμφην, τὴν συνοδεύει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ συγκοιμᾶται μετ' αὐτῆς τὴν Κυριακὴν βράδυ. Εἰς τὴν Κερασσοῦντα τοῦ Πόντου *παρανύφσσα* λέγεται ἡ γραῖα, ποὺ προπορεύεται λαμπαδηφοροῦσα κατὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς τῆς οἰκίας, *παρανύφισσα* ἐν Σινώπῃ ἡ νουνὰ τῆς νύμφης, ἡ ὁποία καὶ τὴν λούει *ἔγγυα* ἐν Καστορίᾳ «*ἡ γυναῖκα ποὺ τὴν παραστέκει καὶ τὴν δασκαλεύει*» καὶ τέλος τὴν ὀδηγεῖ τὴν Δευτέραν βράδυ *στὸν νυφιάτ'κο τὸν οὐντᾶ φλάχτρεις* ἐν Παλίγγῳ ἢ *παργέν'φες* ἐν Πωγωνίῳ αἱ τρεῖς γυναῖκες, ποὺ μένουν πλησίον τῆς νύμφης καὶ συγκοιμῶνται μὲ αὐτὴν μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς Τρίτης *στρώστρα* ἐν Καρναῖς Καβακλὶ ἡ στρώνουσα τὴν νυμφικὴν κλίνην. Ποῦ ἄλλου ὑπάρχει τοιοῦτον ἔθιμον;

7. – Ἄλλα βοηθητικὰ πρόσωπα. Ὁ *καλεστής*, οἱ *παραστεκάμενοι* (Παγγαῖον), ὁ *πρωτοσυμπέθερος* (Πάπιγγον), ἡ *προζύμω* (Καρναί) κτλ. Ἐκ τίνων ἐκλέγονται καὶ ποῖον τὸ ἔργον ἐκάστου;

8. – Μητροπολιτικαὶ ἀδελφαὶ γάμου. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸν βαθμὸν τῆς συγγενείας ἢ τῆς ἡλικίας τῶν νυμφευομένων. Τὰ σχετικὰ παλαιὰ ἔγγραφα.

β) *Τὰ κάλεσματα.*

1. – Κατὰ ποίαν ἡμέραν καὶ μὲ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ πρόσκλησις εἰς τὸν

γάμον; Γραπτῶς ἢ προφορικῶς; ἢ μὲ τὴν ἀποστολὴν ζαχαρωτῶν ἢ καρπῶν, κουλλουριῶν, κηρίων κλπ.; Γίνεται καὶ κάλεσμα τῆς νύφης καὶ τοῦ κουμπάρου καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παρνασσίδος «τὸν γάμο τὸν κινᾶν Δευτέρα. Πέντε ἄντρες, στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ, πᾶνε νὰ καλέσουν τὴ νύφη 2-3 ὥρες τῆς νύχτας μὲ τὸ κἀνιστρο. Στὸ κἀνιστρο βάζουν ροῖδο, καρυδομύδαλα, λουκούμια, ἓνα μπουκάλι κρασί. Κατόπιν πᾶνε στὸν παπᾶ καὶ στὸ νουνό τοῦ γαμπροῦ, ποὺ θὰ στεφανώσῃ. Καὶ σ' αὐτοὺς δίνουν γλυκύσματα ἀπὸ τὸ κἀνιστρο. Τῇ Δευτέρα πρωὶ πάει ἡ μάνα παντοῦ λέοντα: νὰ ῥθῇτε σήμερα νὰ στήσουμε τὰ προικιά, τοὺς γίκους. Τὴν Τετάρτη 3 ἢ 5 ἢ 7 παντρεμένες (καλεστούδισσες) ἔχοντας γαρύφαλλα στὸ κἀνιστρο καὶ μπουκαλάκι οὔζο πηγαίνουν καὶ καλοῦν τὸ χωριὸ ἐκ μέρους τῆς νύφης, ἐνῶ στὰ σπίτια τίς φιλεῖουν ροῖδα, καρυδομύδαλα γιὰ τὴ νύφη. Ὅμοίως τὴν Παρασκευὴ καλεῖ ὁ γαμπρός». Εἰς τὸ Ρουμλούκι τὸ κάλεσμα γίνεται τὴν Παρασκευὴν μὲ στενοὺς συγγενεῖς «ἔχουν σ' ἓνα τουρβάδι τὰ καλέσματα, ζαχαρωτὰ διπλωμένα σὲ ἄσπρο χαρτί καὶ δεμένα μὲ τὸ χράδι, δηλ. μὲ κόκκινη κλωστή». Εἰς τὸν Σκοπὸν τὸ κάλεσμα γίνεται μὲ τὴν προξενήτρα «γυρίζει τὰ σπίτια καὶ δίνει ζαχαρωμένα γαρύφαλα (μοσχοκάρυα), διπλωμένα στὸ χαρτί, καὶ μαστίχα». Εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου τὴν Παρασκευὴν ἓνα παιδί «γυρίζει μὲ τὴν πλόσκα καὶ καλεῖ στὸ γάμο» (πρὸβλ. σήμερο θὰ περάσῃ ἡ πλόσκα), ἐνῶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς Ἡπείρου καλοῦν μὲ μῆλο ἢ πορτοκάλι ἢ μὲ κουλλούρι. Εἰς τὴν νύφην στέλλεται κουλλούρα καὶ ζαχαρωτὰ μὲ ρύζι καὶ σιτάρι. Εἰς τὴν Σινώπην καὶ τὸν Πόντον τὸ κάλεσμα ἦταν πίττα καὶ κερὶ, στελλόμενα τὸ πρωὶ τῆς Πέμπτης (εἰς τὸν Πόντον κοκκινόκωλον κερὶ), εἰς τὴν Κύπρον λαμπάδα καὶ γλυσταρχές (κουλλοῦρες) τόσαι, ὅσαι ἦσαν καὶ τὰ μέλη τῆς προσκαλουμένης οἰκογενείας. Εἰς τὴν Ἀγιάσσον τῆς Λέσβου κορίτσια, φιλαινάδες τῆς νύφης, καλοῦν τὸ Σάββατον μ' ἓνα πιάτο ρύζι μὲ ζάχαρι (ζερδέ). Εἰς τὴν Τήλον ὁ γαμβρὸς μὲ τοὺς παρანύμφους καὶ ἄλλους περιέρχεται τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου μὲ λύρας καὶ ᾠσματα τὸ χωρίον καὶ προσκαλεῖ ὅλους τοὺς χωρικοὺς εἰς τὸν γάμον, ἐνῶ εἰς τὴν Κάσον ἐκαλοῦντο ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι τῆς νήσου.

2. — Ποῖος ὁ τύπος τῶν γραπτῶν προσκλητηρίων;

3. — Ποῦ τὸ κάλεσμα τοῦ κουμπάρου καὶ τῶν παράγαμπρων (μπρατίμων) γίνεται μὲ κανίσκια καὶ πομπήν; Π. χ. εἰς τὸ Ρουμλούκι συνοδεῖα ἀπὸ κορίτσια, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῇς μίαν γυναῖκα συγγενῇ τοῦ γαμπροῦ πηγαίνουν τὸ Σάββατον ἀπόγευμα εἰς τὸ σπίτι τοῦ νουνοῦ κανίσκι, διὰ νὰ τὸν προσκαλέσουν εἰς τὸν γάμον, καὶ στήνουν ἐκεῖ χορόν. Ὅμοίως προσκαλοῦνται καὶ τὰ μπρατίμια. Ἔχει

ὁ κουμπάρος τὸ δικαίωμα νὰ καλέσῃ καὶ αὐτὸς τοὺς δικούς του εἰς τὸν γάμον;

4. — Εἰς τὴν Σκῦρον ἡ νύφη ὀκτὼ ἡμέρας πρὸ τοῦ γάμου συνοδεία συγγενῶν πηγαίνει εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ καλεῖ τοὺς προσφιλεῖς τῆς νεκρῆς νὰ παρευρεθῶν εἰς τὸν γάμον. Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται τοῦτο;

γ') *Τὸ φλάμπουρο ἢ τὸ μπαϊράκι τοῦ γάμου.*

Ἄλλαι αὐτοῦ ὀνομασίαι: τὸ σερβελί (Λιβύσσιον), ἡ *μηλιά* (Καρναὶ Θράκης) κλ

Πότε κατασκευάζεται τὸ φλάμπουρο καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Τραγούδια καὶ χοροὶ σχετικοὶ μὲ τὸ φλάμπουρο. Ποῖος στήνει τὸ φλάμπουρο καὶ εἰς ποῖον μέρος τῆς οἰκίας; Ποία εἶναι ἐν γένει ἡ χρῆσις του;

Παραδείγματα. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου τὸ Σάββατον ἔκαμναν τὸ φλάμπουρο: ἔπαιρναν ἓνα ξύλο, μιὰ ψιλὴ βέργα καὶ στὴν ἄκρᾳ τῆς βέργας ἔδεναν ἓνα μαντήλ' καλὸ κ' ἓνα κομμάτ' παννὶ ἀπὸ τὸ νυφικὸ φουστάν' τῆς νύφης καὶ ξερὸ βασιλικὸ κ' ἔμπηγαν κ' ἓνα λεμόν' στὴν ἄκρᾳ. Τὸν καιρὸ πὺν τὸν ἔκαμναν τὸν τραγουδοῦσαν κι ὅλα:

Βασιλικέ μου φλάμπουρε,
τί στέκεσαι καὶ καρτερεῖς;
— Γὼ καρτερῶ νὰ πάρω εὐκὴ,
νὰ πάρω εὐκὴ 'πὸ τὸ Θεὸ
καὶ λόγο 'πὸ τὸν κύρη μου....

Ὑστερα τὸν ἔπαιρνε (τὸν φλάμπουρο) μιὰ πρωταξαδέρφη τοῦ γαμπροῦ, ἔπαιρνε καὶ τὸν γαμπρὸ κοντὰ κι ὅλοι οἱ συγγενεῖς πιάνονταν καὶ χόρευαν τὸν φλάμπουρο:

Βαῖ, ματάκια μ', γλέπετε καλὰ
δῶ στὴ γειτονιά,
κλέφτες ἂν ἔχουμε,
νὰ τίς τσακώσετε.
Φέρτε τίς ἐδῶ
νὰ τίς δείρουμε
μὲ βασιλικὸ
καὶ μὲ βάρσαμο.

Εἰς τὴν Λήμνον κρεμοῦσαν τὸ φλάμπλο ἀπὸ τὴν Τετάρτην: ἔδεναν σ' ἓνα καλάμι ἓνα μεγάλο μαντήλι κινκᾶτο (= κόκκινον) κ' ἔμπηγαν ἀποπάνω ἓνα ρόδι καὶ πολλὰς τρεῖς (= τέλια). Τὸ κρεμοῦσαν στὴν ἀξάτα ἢ σιὸ παράθυρο καὶ ρῆχναν καὶ τρεῖς ντουφεκιές, νὰ μάθῃ τὸ χωριό, ὅτι ὁ γάμος πιά γίνεται. Στὴν ἄκρᾳ τοῦ μαντηλιοῦ ἔδεναν ἓνα νόμισμα καὶ κατόπιν, τὴν Κυριακὴ μετὰ τὴν στέψιν,

τὰ παλληκάρια πήγαιναν μὲ τὸ φλάβλο ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸν νὰ τὸ παρατρέξουν ὅποιος ἤθελε παραβγῇ, τὸ ἔπαιρνε. Τρέχουν γυμνοὶ ἕνα ποκάμισο καὶ ἕνα σῶ-
βρακο. Καμιά φορά, ἅμα δὲ μέναν σύμφωνοι, τὸ πῶλεῦαν κιόλα». — Εἰς τὰ Βέν-
τζια τῆς Δυτ. Μακεδονίας τὸ φλάμπουρο εἶναι ἄσπρο τετράγωνο παννὶ μὲ κόκκι-
νο σταυρὸ εἰς τὸ μέσον, στολισμένον μὲ κόκκινο σκοῦλο (βαμμένο μαλλί) καὶ μὲ
βασιλικό· στὸ σταυρὸ τοῦ κονταριοῦ εἶναι μπηγμένα τρία μῆλα. Εἰς Βισοκὰ Κα-
λαβρύτων χρησιμοποιοῦν τὴν σημαίαν τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὴν ὁποίαν δένουν ἕνα
μαντήλι, εἰς δὲ τὴν αἰχμὴν τοῦ κοντοῦ ἐμπηγνύουν μῆλον. Εἰς τὸ Ρουμλούκι καὶ
ὁ νοῦνος καὶ οἱ μπράτιμοι ἔχουν καθένας τὸ δικό του χλάμπουρο.

δ) Τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου.

1. — Τ' ἄλεσματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι διὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου; Π. χ.
εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ ἄλεσμα «τὸ πάει στὸ μύλο ἕνα κορίτσι, ποὺ νὰ 'χη πατέρα
καὶ μάννα· ὅλα τ' ἄλεσματα θὰ σταματήσουν, γιὰ ν' ἄλεση ὁ γάμος. Τὸ ἄλεσμα
τοῦ γάμου δὲν ξαϊάζεται, γιὰτὶ δὲν προκόβουν τὰ νιόνυφα». Εἰς τὴν Μάνην τὸ
σιτάρι τὸ καθαρίζουν γυναῖκες καλορίζικες (ἀμφιθαλεῖς) μὲ τραγούδια.

Ποῦ ἔξακολουθοῦν ν' ἄλθουν τὸ σιτάρι τοῦ γάμου εἰς τὸν χειρόμυλον; Εἰς
τὴν Τήλον ὁ γαμβρὸς προσκαλεῖ γυναῖκας, διὰ ν' ἄλθουν εἰς τὸν χειρόμυλον τὸ
σιτάρι καὶ τὸ κριθάρι τοῦ γάμου, καὶ τὸ βράδυ παραθέτει εἰς τὸ σπίτι τῆς νύ-
φης δεῖπνον εἰς αὐτὰς μὲ τραγούδια καὶ χορούς.

2. — Τὸ ἀνάπιασμα τῶν προζυμιῶν. Τὸ ζύμωμα.

Ποῖαν ἡμέραν ἀναπιάνουν τὰ προζύμια εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ καὶ ποῖαν
ἡμέραν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν,

1) *ὅταν φέρουν νερὸ διὰ τὸ ζύμωμα*; Π. χ. εἰς τὸ Μανιάκι Μεσ-
σηνίας τὴν Τετάρτην πρωτὶ «ντένουν κοριτσίστικα ἕνα ἀγόρι 17-18 χρονῶν καὶ
τοῦ δίνουν τὸ σταμνί, ποὺ θὰ φέρῃ τὸ νερὸ ἀμίλητο. Ἀπὸ πίσω ἀκολουθοῦν ἄλ-
λοι πολλοί· αὐτοὶ χαλνοῦν τὸν κόσμον, φωνάζουν καὶ τραγουδοῦν:

τρέχουν τὰ νερά, τρέχουν καὶ οἱ βρύσες,
τρέχει καὶ ὁ γαμβρὸς νὰ πάῃ στὴ νύφη».

2) *ὅταν κοσκινίζουν τ' ἀλεύρι*. Π. χ. εἰς τὴν Ἀρτσιόσταν τῆς Ἠπείρου
τὸ ἀλεύρι τὸ κοσκινίζει ἕνα παιδί 12-15 ἐτῶν (ἀμφιθαλὲς), ποὺ φορεῖ σελάχι καὶ
πιστόλια εἰς τὴν μέσην καὶ μαντήλι εἰς τὸ κεφάλι, εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὸ κοσκινί-
ζουν τρία ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια ἀμφιθαλῇ, ἀλλαχοῦ τρεῖς πρωτοστέφανες.
Εἰς τὰ χωρία τῆς Κορώνης σβήνουν τὰ φῶτα καὶ ὁ ἕνας ἀλευρῶναι τὸν ἄλλον
ὅλοι γίνονται ἄσπροι.

3) *ὅταν ἀναπιάνουν τὸ προζύμι*. Πῶς προμηθεύονται τὸ προζύμι διὰ

τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου καὶ ποῖος τὸ ἀναπιάνει; Ἀσήμωμα τῆς σκάφης. Τραγουδία καὶ χοροί. Εἰς τὴν Ἰμβρον τὸ προζύμι διὰ τὸν γάμον τὸ κρατοῦσαν ἀπὸ τὸν προηγούμενον μῆνα εἰς τὴν Ἀρσιίσταν τὸ προμηθεύονται ἀπὸ τρεῖς Γιάνναινες. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «ἔπαιρναν ἓνα κορίτσ', μιὰ καλίνω, μὲ μάννα μὲ μπαμπᾶ θαλὰ τὴ βάλ'ν ἓνα καλπάκ κ' ἓνα μαχαίρ' καὶ θαλὰ κἀν' τὰ προζύμια. Ὑστερα θαλὰ πάη ὁ γαμπρὸς ἀγκρυφίως νὰ βάλ' μέσ' στὸ προζύμ' ἓναν παρᾶ. Ἐκεῖν' πάλε θὰ τὸν πατήσ' μιὰ χονφτιά ἀλεύρ' στὸ πρόσωπο, γιὰ ν' ἀσπρίσ', νὰ γεράσ'. Τὸ ἴδιο κορίτσ' θαλὰ κάμ' πάλε τὸ προζύμ' στῆς νύφ'ς τὸ σπίτ'. Κατόπ' γύρω στὸ προζύμ' χορεύνε τρία τραγουδία». Εἰς τὴν Λάσταν τὸ προζύμι «τ' ἀναπιάνει ἓνα σερνικὸ παιδί, ποὺ νὰ ἔχη πατέρα καὶ μάννα», εἰς τὴν Αἰτωλίαν τρία ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια, εἰς τὰς Καρυνὰς Καβακλὶ ἓνα συγγενικὸ κορίτσι (ἢ προζύμω), ἐνῶ δύο κορίτσια, ντυμένα τὸ ἓνα ὡς νύφη καὶ τὸ ἄλλο ὡς γαμβρός, χορεύουν γύρω στὴ σκάφη. Εἰς τὴν Σινώπην ἡ παρανύφισσα (νουνὰ τῆς νύφης) ἔπιανε τὰ προζύμια, ἐνῶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ «ἡ κουμπάρα κάμνισκε τὸ προζύμι» κατόπιν «χορεύανε τὸ προζύμι». Ποῦ οἱ παριστάμενοι ρίχνουν νομίσματα καὶ ὀπωρικὰ (σῦκα, καρύδια, ἀμύγδαλα) εἰς τὴν σκάφην;

4) *ὅταν ζυμώνουν τὰ κουλλούρια καὶ τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λευκάδα τὰ κουλλούρια τοῦ γάμου τὰ ζυμώνουν δύο κορίτσια ἀπὸ τὰ ὁμορφότερα τοῦ χωριοῦ, ντυμένα ἀνδρικὰ μὲ πιστόλι εἰς τὴν ζώνην. Εἰς τὴν Λήμνον τὴν Τετάρτην ζυμώνουν τὰ κουλλουράκια, γιὰ νὰ καλέσουν, καὶ βγάζουν ἔξω στὴν ἀξάτα (ἢ στὸ παράθυρο) τὸ φλάμπλο, σημεῖον ὅτι εἶναι γάμος. — Ποῖα τραγουδία τραγουδοῦν καὶ χορεύουν τότε; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας χορεύουν τὸ σκαφιδάκι:

Σκαφιδάκι στορνεμένο κ' ἐμορφοπελεκημένο...

εἰς τὴν Λάσταν: Ἀλεύρια μ' ἀλεσμένα, φιλοκλισαρισμένα,
καὶ σύ, προζύμι ἀφράτο.....

Παρασκευὴ εἰδικῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου. Ἰδιαιτέραι αὐτῶν ὀνομασίαι: τὸ *κουλλούρι* τῆς νύφης (ξεχωριστὸ πλουμάτο), τὰ *κουλλούρια* τῶν προουκολόων (Δυτ. Κρήτη), ὁ *πρωτόπλαστος* (Μεσημβρία), ὁ *πρόπκαστος* (Σιάτιστα) κτλ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*τρεῖς γυναῖκες πρωτοστέφανες πᾶιναν τὴν Παρασκευὴ στοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτ', θαλὰ κἀν' τὸν πρωτόπλαστο καὶ θαλὰ πᾶν' ἀλόγερα στὸ φουῆρο ἀπὸ τὸ ὕφεναν καὶ θαλὰ χορέψνε αὐτὲς οἱ τρεῖς. Εἶχαν καὶ τὸ τραγούδι τς, τοῦ πρωτόπλαστου τὸ τραγούδ'». Τὸ πρωτόψωμο εἰς τὰ Λακκοβίκια ζυμώνεται τὴν Πέμπτην ἀπὸ ἀμφιθαλῆ παρθένον καὶ τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες μὲ τραγουδία. Ἐν Χαλδίᾳ Πόντου ζυμώνουν τὴν Τετάρτην τὰ ψα-*

θύρια, κουλλούρια, με τὰ ὁποῖα τὴν ἐπομένην προσκαλοῦν εἰς τὸν γάμον· τότε ζυμώνουν καὶ τὸ *νεγαμοψώμ'*, ψωμί με ζάχαριν καὶ βούτυρον, εἰς τὸ ὁποῖον καρφώνουν κλώνους μηλέας, κοπέντας ὑπὸ ἀνυπάνδρου νέου, εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων προσκολλοῦν τεμάχια ζύμης. Εἰς τὸν Κάσπακα τῆς Λήμνου ἡ νύφη ζυμώνει τὴν Πέμπτην εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ «τὸ πρῶτο ζυμωτό· τῆς βάζουν ἓνα κόκκινο τσεμπέρι καὶ ὀλίγες τρεῖς χρουσές (=τέλια) καὶ τὴν περεχοῦν μετὰ τὰ κουφέτα. Ἀπὸ κεῖνο τὸ ζυμωτό θὰ κἀν'νε τὸ κλεφτοψώμ', με ζάχαρη, κανέλλα, μασίχα κλπ. καὶ θὰ τὸ ψήσουν μονάχο στὸ φούρνο· ὕστερα καλνοῦν κορίτσια, βάζουν στὸ κεφάλι τῆς νύφης ἓνα κόκκινο μπ'γασὶ (παννὶ) καὶ τρεῖς μονοστέφανες γυναῖκες κόβουν τὸ ψωμί ἐπάνω στὸ κεφάλι τῆς νύφης σὲ τρία κομμάτια καὶ μοιράζουν ἓνα κομμάτι στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ἄλλο στὴ γειτονιά καὶ τὸ τρίτο τὸ στέλνουν στὸ σπίτι τῆς νύφης. Παίρνει καθένας ἓνα κομματάκι καὶ τὸ βουτῶ στὸ μέλι δίνουν καὶ στὴ νύφη ἓνα κομματάκι ἀπὸ τὰ τρία κομμάτια, γιὰ νὰ εὐφορήσ' ἡ νύφ'. Κι ὅλοι οἱ καλεσμένοι θανά ἔχουν ἀπὸ μιὰ μπουκουνιά κλεφτοψώμ' ἀπάνου τς γιὰ 'πὸ κάθε κακό, γιὰ φυλαχτικό. Τ' ἄρμενα ἀρμενιάζουν καὶ προφνυλάγονται οἱ συγγενεῖς, τ' ἀντρόγενο μετὰ τὸ κλεφτοψώμ'». Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «τὸ Σάββατον πολὺ πρῶτ' κορίτσια μετὰ μάννα καὶ πατέρα ζύμωναν στὸ σπίτι τῆς νύφης δύο πρωτόψωμα, ἓνα γιὰ τὸν γαμπρὸ καὶ ἓνα γιὰ τὴν νύφη, καὶ 4-5 σινιὰ λεκούμια καὶ τὰ ἔστελναν στὸ φούρνο μετὰ τὰ ὄργανα. Κατόπιν ὁ παπᾶς ἔβαζε τὸ πρωτόψωμο ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τοῦ γαμπροῦ, ἐδιάβαζε μιὰ εὐχή καὶ τὸ ἔκοβε σταυρωτὰ σὲ τέσσερα κομμάτια καὶ τὰ ἐμοίραζαν· τὸ ἴδιο ἔκαμνε διὰ τὸ πρωτόψωμο τῆς νύφης». Εἰς τὰ Βένιζια τὸ Σάββατο βράδυ σπάνουν τὸ πλιόπλαστο ἐπάνω στὸ κεφάλι ἑνὸς ἀρσενικοῦ παιδιοῦ, ποὺ ἔχει τοὺς γονεῖς του· τότε χαλνοῦν καὶ ἓνα μελίτσι.

Σχετικαὶ δεισிடαιμονίαι: π. χ. εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην, «ὅταν ζυμώνουν γαμοκούλλουρα, δὲν κάνουν παραπίθθια, γιὰτὶ παίρνουνε τὸ γούρι τῆς νύφης».

3.—Τὰ ξύλα διὰ τὸν φούρνον. Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν πηγαίνουν νὰ κόψουν ξύλα διὰ τὸν γάμον; Εἰς τὸ Τσερβάρι τῆς Ἠπείρου γυναῖκες καλεσμένες πηγαίνουν τὸ Σάββατον νὰ φέρουν τουρτουριά καὶ ἐπιστρέφουν φορτωμένες μετὰ γαμήλια ἄσματα καὶ μετὰ τὸ μπαῖράκι ἐμπρός. Συνοδεῖα μετὰ λύρες καὶ ἄλλα ὄργανα ἐκκινεῖ καὶ εἰς τὸ Λιβύσσιον, προηγουμένης τῆς σημαίας τοῦ γάμου (*σερβελί*). Χοροὶ καθ' ὁδόν, γεῖμα εἰς τοὺς βοηθοὺς. Καινούργια σχοινιά διὰ τὰ φορτώματα κτλ.

4.—Τὸ ψήσιμο τῶν ψωμιῶν. Σχετικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ νύφη τὴν Παρασκευὴν ἔστελλε εἰς τὸν γαμπρὸν ἓνα μαντήλι καὶ αὐτὸς ἔδενε εἰς τὸ ἄκρον γρόσια καὶ τὸ ἔστελλε εἰς τὸν φούρνον νὰ τὸ κρεμάσῃ· τὰ

χρήματα ἦσαν τὰ ψηστικά. Ἐκεῖ ἔμενε κρεμασμένο ἕως τὴν Δευτέραν, σημάδι πῶχει χαρά. Εἰς τὴν Λῆμνον τὰ κορίτσια συνηθίζουν νὰ κλέβουν ἀπὸ τὸν φοῦρνον ἓνα ἀπὸ τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου καὶ νὰ τὸ μοιράζουν: τό'χουν σὲ καλὸ νὰ κλέβουν, γιὰ νὰ γίνουν τὰ παιδιὰ ἔξυπνα (κλεφτοψώμ').

ε') *Παρασκευὴ ζυμαρικῶν καὶ γλυκυσμάτων.*

Πρόσκλησις γυναικῶν διὰ τὸ κοπάνισμα ἢ τρίψιμο τοῦ σταριοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην προσκαλοῦν σὶὸν τρίφτη: τρίβουν τὸ σιτάρι, ποὺ θὰ κάμουν τὸ κατσάκι, ἓνα εἰδικὸν φαγητὸν τοῦ γάμου.

Γλυκύσματα: δίπλες, πίττες, χαλβās, πιλάφι κλ.

ς') *Αἱ τελευταῖαι ἐτοιμασίαι (τὰ ξετελέματα) καὶ ἡ ἔκθεσις τῶν προικιῶν.*

1. — Γάνωμα τῶν χαλκίνων σκευῶν, πλύσιμο καὶ σιδέρωμα τῆς προίκας, γέμισμα στρωμάτων, καπλάντισμα παπλωμάτων κλ. Γίνεται ἑορταστικὴ τις συγκέντρωσις δι' αὐτά; Ποῖαι αἱ κατὰ τόπους συνήθειαι; Π.χ. εἰς τὸ Λιβύσσιον τὰ χάλκινα σκεύη γανώνονται, παιζούσης τῆς λύρας καὶ τῶν συγγενῶν ραινόντων τοὺς τεχνίτας. Εἰς τὴν Κορώνην γυναῖκες καὶ κορίτσια πλύνουν τὰ προικιά τὴν Δευτέραν καὶ Τρίτην, ὃ δὲ γαμβρὸς ἀσημῶνει τίς σκάφες, τὴν Τετάρτην τὰ σιδερώνουν καὶ τὴν Παρασκευὴν ξαίνουν τὰ μαλλιά καὶ γεμίζουν τὰ στρώματα. Εἰς τὴν Λάσαν τῆς Γορτινίας ἡ νύφη τὴν Παρασκευὴν στέλλει κορίτσια νὰ φέρουν φτέρη, γιὰ νὰ γιομίσουν τὰ προικιά (τὰ γιομῖδια), εἰς τὸ Λιβύσσιον τὰ γεμίζουν μὲ φύλλα δάφνης, τὰ ὅποια τρυγοῦν ἄδοντες ἄσματα ἐγκωμιαστικὰ τῆς νύφης. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. τὸ στρῶμα τῆς νύφης τὸ γεμίζει τὴν Δευτέραν μία τυχερὴ γυναῖκα παντρεμένη καὶ κατόπιν κυλῖει τρία μικρὰ τυχερὰ παιδάκια ἐπάνω στὸ στρῶμα. Εἰς τὴν Λευκάδα τὴν Πέμπτην τὸ ἀπόγευμα γίνονται τὰ καρφώματα τῶν στρωμάτων: «ἡ μητέρα τῆς νύφης βάζει μέσα στὸ στρῶμα ἓνα μεγάλο κονιλλούρι, τὸ πρωτόπλαστο, καὶ συγχρόνως ρίπτει ἀμύγδαλα, καρύδια, φοιντούκια, σῦκα, σταφίδες καὶ κουφέτα, ὥς καὶ ὅλοι οἱ προσκεκλημένοι. Τὸ στρῶμα ράπτεται προσωρινῶς, τὸ ἀπόγευμα δὲ τῆς Δευτέρας, ἀφοῦ μοιράσουν τοὺς καρποὺς εἰς τοὺς καλεσμένους, ράπτεται στερεὰ καὶ στρώνεται ἡ νυμφικὴ κλίνη».

2. — Ποίαν ἡμέραν ἡ νύφη ἀπλώνει ἡ κρεμᾶ ἢ στένει τὴν προῖκα καὶ μὲ ποίας πράξεις συνοδεύεται τοῦτο; (τὰ καρφοπροίκια ἐν Μεσσηνίᾳ). Παραδείγματά τινα: Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουν» πρῶτα δίπλες, τίς μελώνουν καὶ τρῶνε, γιὰ νὰ χαιρετήσουν τὰ καλορίζικα. Κατόπιν ἀπλώνουν ἓνα σχοινὶ καὶ ρίχνουν ἐπάνω τὰ προικιά καὶ στέλνουν καὶ προσκαλοῦν (μὲ ἓνα γαρύφαλο στὸ χαρτί) τὸν γαμπρό, τὴν πεθερὰ καὶ τὸν πεθερὸ κλ. νὰ πὰν ν' ἀσημώσουν τὰ προικιά κρατοῦν ἓνα

σεντόνι τεντωμένο κι ὅποιος ἔρχεται ρίχνει μέσα ἀμύγδαλα, χρήματα κτλ. ἐνῶ τραγουδοῦν: *Εὐκήσου με, μαννούλα μου, τώρα μέσ' στὰ προικιά μου κτλ.* Εἰς τὴν Ἀρτοτίαν τὰ προικιά τὰ γικιάζουν τὴν Παρασκευὴν, ἀλλὰ ἓνα παιδί μὲ μάννα καὶ πατέρα κρημνίζει τὸν γίκο τρεῖς φορές· τὰ προικιά τὰ σπέρνουν μὲ κουφέτα καὶ ρύζι, ἀνάμεσα δὲ βάζουν μῆλα καὶ βαμβάκι. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τὴν Παρασκευὴν ἀπόγευμα ὁ κουμπάρος προσκαλεῖ «*τὰ κοπιάσετε, θὰ πᾶμε νὰ ρά-
νουμε τὰ προικιά τ' ἀπόγεμα. Τὰ ραίνουν μὲ λουλούδια καὶ κουφέτα. Στὸ κά-
νιστρο τῆς νύφης βάζουν καὶ κινὰ καί, ὅταν χορεύουν, ἔχουν ἓνα βαθὺ πιάτο
μὲ κινὰ καὶ φεύγοντας βουτοῦν μέσα τὰ δάχτυλά τους*».

3. — Τὰ *μπογαλίκια* (ἀσπρόρροχα ὡς δῶρα διὰ τοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμ-
βροῦ). Ποῖα ἀφήνονται ἄκοπα καὶ διατί; Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας παλαιότερα «*δὲν
ἄνοιγαν τὶς τραχηλιές τῶν γυναικείων ὑποκαμίσων, πλὴν δύο, ποὺ προωρίζοντο
διὰ τὶς Καλοκυράδες*».

ζ') *Ὁ στολισμὸς τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου* (νυφροστόλι, νυφειὸ (Κωστί,
Πόντος), παστός (Δωδεκάνησος, Μεσημβρ.) ἢ μπάστος (Κρήτη), μναιὸ κτλ.

1. — Πότε καὶ πῶς στολίζεται ὁ παστός; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν κατὰ
τὰ «*παστοπήγια*»; Π.χ. εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνου τὰ κορίτσια τοῦ χωρίου
μαζεύονται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ (ἢ τῆς νύφης) καὶ στολίζουν τὸν παστό:
«*καρφώνουν ἓνα σεντόνι στὸν τοῖχο, ἔτσι ποὺ ἡ μέση του νὰ εἶναι ἐπάνω στὴ
γωνιά· σ' ὅλη τὴν ἐπάνω ἄκρη τοῦ σεντονιοῦ βάνουν βάτο, σὰ γιrolάντα, μὲ τὶς
ἄκρες του πρὸς τὰ κάτω καὶ κρεμοῦν τρία μεγάλα κουλλούρια, ἓνα στὴ μέση κ'
ἓνα ἀπὸ κάθε ἄκρη. Στὸ κάτω μέρος τοῦ σεντονιοῦ εἶναι γωνιακὸς καναπὲς ἢ
πεζούλα, ὅπου στρώνουν καλὰ ροῦχα καὶ καθίζουν τὴ νύφη. Κατὰ τὸ στρώσιμο
τοῦ παστοῦ τραγουδοῦν: Καλὰ νὰ τοῦ στρώσετε τοῦ νύφης τὸ στρωμάτισο
κτλ. καὶ εἰς τὸ τέλος σκορπίζουν ἐπάνω στὸν παστό ρύζι, κουφέτα, λεφτιά, μπα-
μπακόσπορο καὶ κυλιοῦν ἐπάνω ἓνα παιδί, ἀγόρι ἢ κορίτσι» (Μ. Λιουδάκη).
Πρβλ. τὰ τραγούδια τοῦ κρεββάτου ἐν Ρόδῳ:*

*Ἐστέσαμέν τον τὸν παστόν,
ποπάν' καὶ κάτω πλουμιστόν.....*

Εἰς τὴν Κερασσοῦντα ἡ νύφη ἔμπαινε στὸ νυφειό, μίαν γωνίαν τοῦ δωμα-
τίου, κλειομένην διὰ παραπετάσματος, ἀπὸ τὴν Πέμπτην.

2. — Ποῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ κρεμοῦν εἰς τὸν παστόν τὸ λεγόμενον
κλουβί; Π.χ. εἰς τὸ Κωστί τῆς Θράκης «*περιτυλίσσουν λεπτὲς βέργες κυδωνιάς
μὲ κόκκινο καὶ ἄσπρο βαμπάκι, τὶς δένουν σταυρωτά, ὥστε ν' ἀποτελέσουν μίαν*

στεφάνην καὶ ἀπὸ τὰ ἄκρα των κρεμοῦν ἄρμαθιές (μπρουλιές) ἀπὸ σταφίδες μὲ ἓνα καρῦδι εἰς τὸ ἄκρον καὶ ἓνα λεμόνι εἰς τὴν μεσαίαν μπρουλιάν. Τὶς μπρουλιάζουν τὰ κορίτσια εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης μὲ τραγούδια καὶ τὰ παλληκάρια μεταφέρουν τὸ κλουβὶ τὴν Κυριακὴν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μαζὶ μὲ τὸ προνικὶ τῆς νύφης καὶ τὸ κρεμοῦν ἐκεῖ πὺν στέκεται ὁ γαμπρός».

3. – Πότε καὶ ὑπὸ τίνων στρώνεται ἡ νυμφικὴ κλίνη; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον τὴν Πέμπτην συγκαλοῦνται συγγενεῖς καὶ φίλοι νὰ στρώσουν τὸ κρεββάτι, μεθ' ὃ γίνεται τὸ πλούμισμα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε τὸ νυμφικὸ κρεββάτι τὸ ἔστρωναν γυναῖκες *μονοστέφανες καὶ ἀπίκρατες* τὸ ἔρραιναν μὲ ζαχαρωτὰ καὶ ἔβαζαν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι ἑννέα ἀμύγδαλα, ἀνάμεσα δὲ στὰ στρώματα ἓνα ψαλίδι ἀνοιχτὸ καὶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ παλαιὸ δίκτυ γιὰ τὰ μάγια» (Δ. Καμπούρογλου). Εἰς τὰς Κυδωνίας προσκαλοῦσαν τὸ ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς τὶς φιλαινάδες τῆς νύφης, πὺν εἶχαν ἐν ζωῇ τοὺς γονεῖς των, καὶ ἔστρωναν τὸ νυμφικὸ κρεββάτι καὶ κατόπιν ἐχόρευαν.

η') *Τὰ δῶρα τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην.*

1. – Μὲ ποίαν λέξιν διακρίνεται κατὰ τόπους ἡ ἀποστολὴ τῶν δώρων αὐτῶν; (Π.χ. τὸ *σινὶ* ἢ τὰ *σινιά* (Δυτ. Μακεδονία), τὰ *πανέρια* (Λήμνος), τὰ *κανίσκια*, οἱ *χάρες*, τὰ *προβοδήματα*, τὰ *μποχτσαλίκια*, τὰ *θώρετρα* (Σωζούπολις), τὰ *γανήλα* (Πόντος).

Εἰς τί συνίστανται τὰ δῶρα ταῦτα καὶ κατὰ ποίαν ἡμέραν στέλλονται; Π.χ. εἰς τὰς παλαιὰς Ἀθήνας ὁ γαμπρὸς ἔστελλε τὴν Πέμπτην μέσα εἰς τὸ σινὶ λουτρίκια, ταμπακέρα ἀσημένια μὲ χτένι, τσιμπιδάκι, σαπούνι, κινὰ καὶ χρήματα. Εἰς τὴν Λήμνον στέλλονται τρία πανέρια: τὸ ἓνα ἔχει τὰ νυφικά (*κατρέφτ'*, ἄρμαθιά ἀπὸ φλουριά, φόρεμα, παπούτσια), τὸ ἄλλο τὰ *ζεθερχᾶτα* (τ' πεθεροῦ π' κάμσο κλ.) τὸ ἄλλο ρακί, κρασί κλ. Εἰς τὸν Πόντον ὁ γαμπρὸς στέλλει τὴν ἑσπέραν τῆς Πέμπτης τὰ *συμπόσα* (δισάκκιον μὲ φαγητὰ καὶ ποτὰ) καὶ τὰ *κανόνᾱ* (8 γρόσια διὰ τὴν πενθεράν, 1 γρόσιον διὰ τὸ *ποδοπλύσιμαν* τῆς νύφης, 1 γρόσιον διὰ τὸ *ράψιμον* τοῦ φορέματος, 1 ζευγὸς ὑποδημάτων καὶ ἓν *ψαθύρ'* (πίττα), τὴν ὁποίαν κόπτει ὁ ἱερεὺς καὶ διανέμει εἰς τὸν πενθερὸν καὶ τὸν παρὰνυμφον. – Ποῖοι τὰ μεταφέρουν καὶ μὲ ποίαν πομπήν; Ὑποδοχὴ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, χοροὶ καὶ ἄλλα ἔθιμα. Π.χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν ἓνας ἀδελφὸς τῆς νύφης σπάζει εἰς τὸ κεφάλι του μιὰ κουλλούρα (*μπουγάτσα*) καὶ τὴν μοιράζει εἰς τοὺς καλεσμένους. Φεύγοντες οἱ *μπράτιμοι* φορτώνονται τὰ σινιά, γεμᾶτα δῶρα διὰ τὸν γαμβρόν.

2. – Στέλλονται μὲ τὸ σινὶ καὶ χρήματα ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν

νύμφην ἢ πρὸς τὸν πενθερὸν καὶ πῶς λέγονται ταῦτα; Π.χ. εἰς τὰς Καρυνὰς Καβακλί ὁ γαμβρὸς μαζί μὲ τὰ γαμήλια δῶρα θέτει εἰς τὸ σινὶ καὶ τὸ ἀγαλίκ', δηλ. ποσὸν τι χρημάτων (70-150 φράγκα), δῶρον πρὸς τὸν πενθερὸν ὡς ἐξαγορὰν τῆς νύμφης. (Πρβλ. τὰ *θέρετρα* ἐν Σινώπῃ, *θώρετρα* ἐν Σωζουπόλει, *θεώρετρα* ἐν Πόντῳ).

Ποῦ στέλλεται καὶ κερὶ εἰς τὴν νύμφην καὶ ποία ἡ σημασία τούτου;

3. - Τί στέλλεται εἰς ἀνταπόδοσιν ἐκ μέρους τῆς νύμφης;

θ') *Τὸ λουτρὸν τῶν μελλονύμφων. Τὸ πλέξιμο τῆς νύμφης.*

1. - Πότε λούεται ἡ νύμφη καὶ πότε ὁ γαμβρός; Πῶς καταρτίζεται ἡ συνοδεία τῆς νύμφης, ὅταν τὴν ὀδηγοῦν εἰς τὸ λουτρὸν, καὶ πῶς ἡ συνοδεία τοῦ γαμβροῦ; Τί τραγουδοῦν καθ' ὁδὸν καὶ τί εἰς τὸ λουτρὸν; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὰ κορίτσια συνώδευαν τὴν νύμφην τὴν νύκτα τῆς Παρασκευῆς εἰς τὸ λουτρὸν μὲ τὰ ὄργανα καὶ ἐξερχόμενα ἐχώρευαν γύρω εἰς τὸ λουτρὸν. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὸ Σάββατον πρῶτ' ἢ *προσκαλέστρα* προσκαλοῦσε τὶς φιλαινάδες καὶ τοὺς συγγενεῖς τῆς νύμφης καὶ ὅλοι μαζί τὴν συνώδευαν εἰς τὸ λουτρὸν προηγεῖτο γυναικα μὲ *βενέτικο* πανέρι, ὅπου τὰ λουτρικά, καὶ ἠκολούθει τὸ *γαμοσιόλι*, δηλ. οἱ προσκεκλημένοι μὲ τὰ παιγνίδια. Τραγούδια κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ λουτροῦ, χοροὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ σπίτι. Τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου μὲ ὁμοίαν πομπὴν συνωδεύετο καὶ ὁ γαμβρὸς εἰς τὸ λουτρὸν. Ὅμοίως εἰς τὴν Σινώπην ἐπροσκαλοῦσαν κόσμον μὲ τὸν *πρωτόγερο* καὶ συνώδευαν εἰς τὸ λουτρὸν πρῶτα τὸν γαμβρὸν καὶ κατόπιν τὴν νύμφην, τὴν ὁποίαν ἔλουε ἡ *παρὰνύμφισσα*, δηλ. ἡ νουνά της.

2. - Πῶς γίνεται τὸ λουτρὸν τῶν μελλονύμφων, ὅπου δὲν ὑπάρχει δημόσιος λουτρὸν; Ποῖος μεταφέρει τὸ νερὸ καὶ ποῖος λούει τὴν νύμφην; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον τὸ Σάββατον δύο κορίτσια φέρουν τὸ νερὸ ἀπὸ τὴν βρύσιν καὶ τὸ παραδίδουν εἰς τὸν γαμβρὸν, ὁ ὁποῖος τὸ χύνει εἰς τὸ καζάνι. Κατόπιν λούονται μαζί μὲ τὴν νύμφην, ἡ ὁποία τοὺς χαρίζει τὸ ὑποκάμισον καὶ τὸ *μποῦστο* της. Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης τὴν λούουν ἐπίσης τὸ Σάββατον πολὺ πρῶτ' ἢ τρία κορίτσια «ἀμφιθαλῆ», συλλουόμενα καὶ αὐτά, καὶ κατόπιν τὴν πλέγνε τραγουδῶντας:

*Σάββατο βραδὺ μὲ διῶξαν οἱ γονιοί μου,
ποὺ τὰ σπύτια τσου...*

Εἰς τὴν Σκῦρον τ' ἀπολ' σίδρια ἦτοι «τὰ νερά, ποὺ λούστηκαν ὁ γαμπρὸς κ' ἡ νύμφη, τὰ ρίχνουν στὴν ἴδια λεκάνη. Τὰ φυλᾶνε τρεῖς μέρες κ' ὕστερα τὰ χύνουν στὶς τέσσερις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ κάνουν ἀγόρια».

3. - Πότε γίνεται τὸ πλέξιμο τῆς νύφης καὶ ποῖσι τὴν πλέκουν; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὸ Σάββατον «συνοδεία ἀπὸ τὴν συντέκνισσα καὶ τίς καλῖνες (ἑξαδέλφες τοῦ γαμβροῦ) ἐπήγαινε μὲ τὰ τέλια καὶ τίς πλέχτρες (κορδέλλες μὲ φλονοῖ) καὶ μὲ τὴ γάιδα στῆς νύφης τὸ σπῖτι νὰ πλέξουν τὴ νύφη. Οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἔκλειναν τὴν πόρτα καὶ ἀπὸ μέσα ἐστέκονταν 2-3 παλληκάρια, τὰξαδέρφια τῆς νύφης, καὶ ζητοῦσαν τραγούδια ἀπὸ τίς καλῖνες, γιὰ ν' ἀνοίξουν. Ἀφοῦ τραγουδοῦσαν τραγούδια τῆς νύφης καὶ τῶν παλληκαριῶν, ἀνοίγει ἡ πόρτα. Πρῶτα ἔκαμναν τὸ προζύμ': μιὰ πρωταξαδέρφη τοῦ γαμβροῦ ἐκοσκίνιζε τ' ἀλεύρι φορῶντας καλπάκι στὸ κεφάλι καὶ μαχαίρι στὴ ζώνη, ἔπειτα ἐκοσκίνιζαν καὶ δύο παλληκάρια, ἀναποδογυρίζοντας τρεῖς φορὲς τὴν πυκνάδα. Μετὰ τὸ κορίτσι ἐζύμωνε τὸ προζύμι, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν: Μαννέ μου, τὴν εὐχή σου στὸ πρῶτο τὸ προζύμι κτλ. Ὑστερα ἡ συντέκνισσα ἀναφτεν ἓνα κερὶ καὶ πῆγαινε κ' ἔπαιρνε τὴ νύφη ἀπὸ τὴν κάμαρα καὶ τὴν ἐκάθιζε νὰ τὴν πλέξῃ τὸ πρόσωπο τῆς νύφης ἣταν σκεπασμένο μ' ἓνα τσεμπέρι βυσσινύ. Πρῶτα ἔπλεκεν ἡ συντέκνισσα, κατόπι τοῦ γαμβροῦ οἱ συγγενεῖς ὅλοι τῆς ἔκαναν 40 πλεξούδια, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν:

Φέριτε νερὸ ροδόσταμο καὶ φιλντισένιο χτένι
νὰ πλέξουμε τὴ νύφη μας τὴν καλοκαρδισμένη...

ἢ Μὲ πούλησες, μαννέ μου, γιὰ ἓνα δαχτυλίδι
δῶσ' το, μαννέ μου, πίσω καὶ ξαναγόρασέ με... κλ.

Τὸ κερὶ πάντα ἀναμμένο. Ὑστερα ἐκάρφωναν στὰ πλεξούδια τὰ τέλια καὶ τίς κορδέλλες». Πῶς λέγονται ἄλλοι τὰ κορίτσια, ποὺ λούζουν καὶ κτενίζουν τὴν νύφη;

4. - Εἰς τὰ ὄρεινὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ λούσματα τοῦ γαμβροῦ γίνονται ὡς ἑξῆς: καθίζουν τὸν γαμβρὸν εἰς ἓνα βαρέλι τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ βάζουν εἰς τὰ γόνατα ἓνα ταψὶ γεμᾶτο νερὸ μὲ λεμονόφυλλα καὶ ἄλλα μυριστικά· κατόπιν οἱ παριστάμενοι τὸν σταυρώνουν ἑνας-ἑνας στὸ κούτελο, δηλ. τὸν κερνοῦν ἓνα τάληρο ἢ περισσότερα, ρίχνοντάς τα στὸ ταψί. Οἱ ἀνύπαντροι κατόπιν πίνουν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ βαρελιοῦ, «γιὰ νὰ στρέξῃ στὸ κεφάλι τους». Ποία εἶναι ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλου;

ι') Ἡ κινὰ ἢ τὰ κινιάσματα.

Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: τὰ κινάγματα (Πόντος), τὸ κινιάσιμο (Κωστί), τὸ σχένιασμα (Κύπρος), τὸ ἀλειχάνισμα (Ρεῖσοδερε) κττ. Κινὰ ἢ ἀλειχάνη, κοκκίνη βαφή, μὲ τὴν ὁποίαν βάφονται μαλλιά καὶ νύχια τῆς νύφης κλπ. Ποῖαι

αἱ συνήθειαι κατὰ τὰ *κινιάσματα*; Πῶς χορεύουν τὴν *κινά*; μὲ ποῖα τραγούδια; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «ἐκαλοῦσαν τὸ Σάββατο βράδυ κορίτσια καὶ παλληκάρια νὰ χορεύουν τὴν *κινά*, νὰ κινιάσουν τὴ νύφη. Αἱ γυναῖκες ἐζύμωναν τὴν *κινά* καὶ κατόπιν τὰ παλληκάρια τὴν ἔπαιρναν στὰ χέρια, ἄναβαν πέντε κεριά καὶ τὴν ἔτρεχαν λόγερὰ τὴν ἀσήμωσαν καὶ τὴν ἐχόρευαν: τὴν βαστοῦσε στὸ χέρι ὁ πρόβodos καὶ χόρευε κατόπιν ἔβαφαν τὰ δάχτυλα τῆς νύφης κι ὅλοι οἱ καλεσμένοι ἔβαφαν τὸ δάχτυλό τους τὸ *μολογὸ* (= μικρό). Εἰς τὸ Ἀλμαλὶ Μαλγάρων τὸ Σάββατον τὰ μεσάνυχτα «ἐκκινεῖ συνοδεία ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μὲ φανούς, προηγουμένης τῆς νουνᾶς, ἡ ὁποία κρατεῖ *γάβανον*, δηλ. βαθὺ πινάκιον μὲ *κινάν*. Ἡ νύφη σκεπασμένη μὲ καλύπτραν κάθεται εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου, ἐνῶ πλησίον τῆς τοποθετεῖται ἡ *κινά* μὲ τρία κηρία καίοντα εἰς τὰ χεῖλη τοῦ γαβάνου. Κάθε καλεσμένος ρίπτει νόμισμα εἰς τὸν γάβανον καὶ ἐμβαπτίζει εἰς τὴν *κινάν* τὸν δάχτυλον, τὸν ὁποῖον ἡ νύφη περιδένει μὲ τεμάχιον ἐκ τῆς καλύπτρας τῆς. Ἀφοῦ *κνιστοῦν* ὅλοι, *χορεύουν τὴν κινά* αὐτὸς δηλ. ποὺ σέρνει τὸν χορὸ κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα τὸν γάβανον μὲ τὴν *κινάν* καὶ τὰς ἀναμμένας λαμπάδας. Τὴν νύφην τὴν *κ'ινιάζει* ἡ νουνά. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ καλεσμένοι προσπαθοῦν νὰ κλείσουν ὅ,τι ἡμποροῦν καὶ νὰ τὰ μεταφέρουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ». Εἰς Ρεῖσοδερε τῆς Σμύρνης ἔβαζαν τὴν ἀλειχάνη σὲ μιὰ μεγάλη σουπιέρα καὶ εἰς τὸ μέσον ἓνα κομμάτι ζύμη μ' ἓνα φλουρί.

ια') *Τὰ σφαχτὰ τοῦ γάμου.*

Πότε σφάζονται τὰ ζῶα διὰ τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου καὶ ποῖαι αἱ κατὰ τὴν σφαγὴν των συνήθειαι; Π.χ. εἰς τὴν Λευκάδα τὸ Σάββατον σφάζουν τράγον καὶ πυροβολοῦν πρὸς ἀναγγελίαν, ὅτι «αἵματώθη», ἤρχισεν ὁ γάμος. Εἰς τὴν Μάνην τὰ σφαχτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἄρρενα (κριοὶ ἢ τράγοι) καὶ νὰ εἶναι μονὰ (3, 5, 7), προσφέρονται δὲ ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ, ἀλλ' ἓνα ἀπὸ αὐτὰ πρέπει νὰ ἐπιστραφῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτα, ὥς καὶ δέκα ἄρτους (*χαρόπιτες*) κατὰ σφακτόν, μεταφέρουν τὸ Σάββατον συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ *καλορίζικοι* (δηλ. ἀμφιθαλεῖς), *κανισκαραῖοι* λεγόμενοι.

ιβ') *Εἰδικὰ φαγητὰ καὶ γλυκύσματα.*

Ποῖα τὰ ὀνόματά των καὶ ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον συνηθίζεται τὸ *κεσκέκι*, κρέας βρασμένον μὲ κοπανισμένον σῖτον. Εἰς τὴν Μάνην τὸ σφαχτὸ βράζει ὁλόκληρον ἐντὸς λέβητος μὲ σιτάρι. Ὁ *χόντρος* ἐν Μέσα Μάνη γίνεται μὲ σιτάρι κοπανισμένο καὶ μὲ *λεῖο*, δηλ. τεμάχια ἐντέρων, σπληνὸς κλ. ἐπιπασσόμενα ἐπ' αὐτοῦ. Κατὰ τὸ βράσιμο τοῦ χόντρου τραγουδοῦν:

Σιδεροσιές μου μπρούτζινες, κακάβια μ' ἀσημένια,
σταράκι μ' ἀλεξαντρινό, βράσε καὶ καλοβράσε,
νά φάγ' ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός . . .

Τὸ ρεσιὸ ἐκ σίτου κοπανισμένοι, κρέατος, λίπους, τυροῦ τετριμμένου καὶ μυρωδικῶν (Κύπρος), ὁ σνλὸς (χνλὸς) ἐκ σίτου (Ἀνακοῦ Καππαδοκίας) κλ.

1γ') *Τὰ κανίσκια τῶν καλεσμένων*, ἤτοι δῶρα στελλόμενα διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου (τὰ *καλαθιάτικα*, Σκῦρος). Π.χ. εἰς τὰ ὄρεινά τῆς Πυλίας ὅλοι οἱ χωρικοὶ χαρίζουν εἰς τὸν γαμβρὸν ἀπὸ ἑνα πινάκι σιτάρι διὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ γάμου, εἰς δὲ τὴν Ἀρτοτίναν τῆς Αἰτωλίας στέλλουν τὴν Παρασκευὴν ἢ τὸ Σάββατον ἑνα φόρτωμα ξύλα καὶ πετοῦν ἐπάνω εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης κλάδους δένδρων. Εἰς τὴν Μάνην, τὴν Κρήτην κ. ἄ. κάθε καλεσμένος στέλλει εἰς τὸν γάμον 2-3 ψωμιά, πατάτες, λάδι καὶ πολλάκις ὀλόκληρο σφαχτό, κρασί κλ. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὰ δῶρα τῶν καλεσμένων (ἄρνιά, κρασιά, γαλοπούλες, γλυκύσματα) τὰ ἔπαιρναν ἀπὸ κάθε σπίτι μὲ τὰ παιχνίδια. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

1δ') *Ἡ προικοπαράδοσις.*

1. — Πότε καὶ μὲ ποίαν πομπὴν παίρνουν τὰ προικιά; Ποῖοι στέλλονται πρὸς τοῦτο καὶ πῶς τὰ μεταφέρουν; Ἐξετάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλόγων; Τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια κατὰ τὴν μεταφοράν των; Ραντίσματα, δεισιδαίμονες πράξεις. — Παραδείγματα: Εἰς τὰς παλαιὰς Ἀθήνας ἔπαιρναν τὰ προικιά τὸ Σάββατον μὲ τὰ ὄργανα «τὰ ἐφόρτωναν εἰς ἄσπρα ἢ κόκκινα ἄλογα, περιτιοῦ πάντοτε ἀριθμοῦ, εἰς τὰ ὁποῖα ἔδιδαν ψωμί μὲ μέλι. Εἰς τὰ ἄλογα ἐκάθιζαν παιδιὰ ἄρρενα, ἀμφιθαλῆ, καθ' ὁδὸν δὲ ἔρραιναν τὰ προικιά μὲ ρύζι καὶ βαμβακόσπορο» (Δ. Καμπούρογλου). Εἰς τὸ Λασιθί τῆς Κρήτης οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης πᾶνε τὰ προικιά εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ τὴν Παρασκευὴν: ἐμπρὸς τὸ εἰκόνημα, κατόπιν τὰ προικιά κ' ἑνα σταμνὶ γεμᾶτο σιτάρι, εἰς δὲ τὸν δρόμον τὰ ραίνουν μὲ καλορίζικα (λουλούδια, ρύζι, σιτάρι, ροβίδια). Ἀφοῦ τ' ἀπλώσουν, χορεύουν καὶ γλεντοῦν. Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην εἰς τὴν κασέλλα βάζουν καὶ πέτρες «γιά νά 'ναι γεροὶ καὶ δυνατοὶ ὁ γαμπρὸς καὶ ἡ νύφη» καὶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ «μπάζουν πρῶτο-πρῶτο τὸ σίδερο». Εἰς τὴν Καστορίαν τὰ προικιά τὰ παίρνουν οἱ παραστεκάμενοι τὴν Κυριακὴν, ὀλίγον πρὶν πάρουν τὴν νύφην, μὲ τραγούδια καὶ βιολιά. Εἰς τὴν Κερασσοῦντα ὁμῶς τὸ σεντούκι τῆς νύφης μὲ τὰ προικιά ἐστέλλετο τὴν Τρίτην πρωΐ καὶ ἠνοίγετο ἐνώπιον πολλῶν συγγενῶν καὶ φίλων, συνηθροισμένων πρὸς τοῦτο.

2. — Πότε μετρεῖται τὸ τράχωμα καὶ ὑπὸ τίνος; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν ὁ

πενθερός ἐπήγαινε τὴν Παρασκευὴν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ καὶ ἐμετροῦσε τὸ τράχωμα. Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὰ μετρητὰ (φλουριά, τάλαρα, σφάντζικες) τὰ ἔκαναν ἀρμολογιά καὶ τὰ κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸ τοῦ ἀλόγου, ὅπου καθόταν ἡ νύφη. Ἔτσι ἔδειχναν πόσο τράχωμα εἶχε πάρει».

3. — Πῶς γίνεται ἡ παραδόσις προικῶς οἰκίας εἰς τὸν γαμβρόν; Π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε ὁ προικοδότης ἔπαιρνε χῶμα ἀπὸ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς οἰκίας, τὸ ἔθετε μέσα εἰς ἓνα μαντήλι καὶ τὸ παρέδιδεν εἰς τὸν γαμβρόν λέγων: *Σοῦ παραδίνω τὸ σπίτι, ἀνώγια, κατώγια καὶ μ' ὅλη τὴν ἀφουσία του*, δηλ. περιοχὴ, παραρτήματα κτλ. Εἰς τὴν Λήμον ἡ μητέρα τῆς νύφης κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν νεονύμφων ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν παραδίδει εἰς τὸν γαμβρόν τὸ κλειδί τοῦ σπιτιοῦ της.

ιε') Ἀλλὰ ἔθιμα τῆς πρὸ τοῦ γάμου ἐβδομάδος.

1. — Τὰ ἀλείμματα. Εἰς τὸν Βελβενδὸν ὁ γάμος ἀρχίζει τὴν Τετάρτην μὲ τὰ ἀλείμματα: γυναῖκες καὶ κορίτσια ἀσπρίζουν τὸ σπίτι τραγουδῶντας. Κάθε ἄνδρας ἐμφανιζόμενος ἐκεῖ ἀλείφεται μὲ ἀσβέστη.

2. — Ἔθιμα τῆς παραμονῆς τοῦ γάμου.

Ἡ πίττα τοῦ γαμβροῦ καὶ ἡ πίττα τῆς νύφης. Μὲ ποίαν πομπὴν στέλλονται; Ἐστίασις καὶ χοροὶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ ἢ τῆς νύφης. *Καθένας καὶ μὲ τὸ ἔξοδό του*; Εὐχαί, χαρίσματα κτλ. Ὑπάρχει τὸ ἔθιμον ὁ γαμβρὸς νὰ πηγαίνει μὲ συνοδείαν τὸ Σάββατον βράδυ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ νὰ ξημερώνονται μὲ χοροὺς καὶ ξεφαντώματα;

3. — Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἀποσόβησιν κακοῦ καὶ ἐπιτευξιν εὐτυχίας, τελούμεναι κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου.

Παραδείγματα. Εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τοῦ Πηλίου ὁ παπᾶς πηγαίνει τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου μὲ τὸν γαμβρόν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ «ἀλλάζει τρεῖς φορὲς τὰ δαχτυλίδια· κατόπιν ἡ μάννα τῆς νύφης φέρνει ἓνα ζουνάρι καὶ ζώνει τὸν γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη, γιὰ νὰ μὴ χωρίσῃ τ' ἀντρόγυνο». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν ἡ νύφη τὸ Σάββατον παίρνει 3 ἢ 5 ἢ 7 μικρὰ τυχερὰ παιδιὰ, ἀγόρια τριῶν ἕως δέκα ἐτῶν, καὶ τὰ λούζει μονάχη.

4. — Ἡ τελευταία νύκτα τῆς νύφης εἰς τὸ πατρικὸ τοῦ σπίτι. Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Θεσπρωτίας ἡ νύφη τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου της κοιμᾶται εἰς τὸ κατώι, εἰς τὰ Βέντζια τῆς Μακεδονίας κοιμᾶται μ' ἓνα μικρὸ ἀγόρι. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

Δ'. Ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου.

α') Τὸ ξύρισμα τοῦ γαμβροῦ.

Πότε γίνεται καὶ ποῖαι αἱ κατ' αὐτὸ συνήθειαι; Τί τραγουδοῦν, ὅταν ξυρίζεται ὁ γαμβρός; Ποῦ ἀπορρίπτονται τὰ νερὰ καὶ αἱ τρίχες τοῦ ξυρίσματος;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Λάισταν πηγαίνουν τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς εἰς τὴν βρύσιν καὶ φέρουν νερό, διὰ νὰ λούσουν καὶ ξυρίσουν τὸν γαμβρόν· αὐτὸς κάθεται εἰς ἓνα βαρέλι τοῦ νεροῦ καὶ κρατεῖ ἐμπρός του ἓνα ταψὶ μὲ νερό, μὲ λεμονόφυλλα μέσα, οἱ δὲ παριστάμενοι τὸν ἀσημώνουν. Εἰς τὰ Βέντζια «τὸ νερὸ τὸ φέρνει ὁ μικρότερος, ὁ ἀνύπαντρος μπράτιμος· ὁ ρουνὸς λούζει καὶ ξυρίζει τὸν γαμπρό, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν· τὸ νερὸ καὶ τὴ σαπουνάδα τὰ ρίχνουν σὲ τρεχάμενο νερό, ἀφοῦ πρῶτα δώσουν στὸ γαμπρὸ νὰ πιῇ μιὰ σταλιά». Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ὁ γαμβρὸς κάθεται εἰς τὸ νεγαμοσκάμν', ὁ δὲ παράνυμφος τυλίσσει τὴν κεφαλὴν του σταυροειδῶς μὲ ἐρυθρὸν μεταξωτὸν νῆμα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ὁ κουρεὺς σπάνει ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τοῦ γαμβροῦ ἓνα ἄβγὸ καὶ προσέχουν νὰ μὴ πέσουν τρίχες ἀπὸ τὰ γένεια καταγῆς· τὰς μαζεύουν καὶ τὰς κρύβουν· κατόπιν τὴν Πέμπτην μετὰ τὸν γάμον πρῶτ', «προμὴ νὰ ξημερώσ', γαμπρὸς καὶ νύφη παίρνουν τὴν πετσέτα, ποὺ ξουρίσκειν ὁ γαμπρός, μὲ τὰ ξουρίσματα μέσα, θέτουν μέσα καὶ προζύμ' (ἀπὸ τοῦ γάμου τὸ προζύμ') καὶ πᾶνε μὲ τὸ δέβερο (πρωτεξάδελφο τοῦ γαμπροῦ) νὰ τὸ ρήξ'νε στὸ ρέμα». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου καὶ ποῖοι λόγοι φέρονται πρὸς δικαιολόγησιν αὐτῶν;

β') Τὸ ντύσιμο τοῦ γαμβροῦ.

1. -- Ποία ἦτο ἄλλοτε ἡ ἐνδυμασία τοῦ γαμβροῦ; Π.χ. εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ὁ γαμπρὸς ἐφόρει μακρὸν ποδηῆρες ἐπανωφόριον (τελμίν), ἐκρέμα σπάθην εἰς τὸ πλευρὸν (καράουλάκ) καὶ περιέδενε τὴν κεφαλὴν μὲ μεταξίνην ζώνην καὶ μανδηλίον (τσινέαν). Τώρα τὴν σπάθην φέρει ὁ παράνυμφος. Εἰς τὴν Ὑδραν ἐφόρει μπινίσι, τὸ ὁποῖον ἦτο κτῆμα τῆς Κοινότητος, ἐκρέμα σπάθην εἰς τὸ πλευρὸν καὶ μίαν μεγάλην κουλλούραν, ζυμωμένην μὲ μέλι, εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον. Τί διατηρεῖται σήμερον εἰς τὴν ἐνδυμασίαν τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὴν παλαιὰν συνήθειαν εἰς διαφόρους τόπους;

2. Ποῖος ἐνδύει καὶ στολίζει τὸν γαμβρόν; (Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον ὁ κουμπάρος, εἰς τὴν Μεσημβρίαν τρία παλληκάρια). Μὲ ποίας πράξεις συνοδεύεται τὸ ντύσιμο τοῦ γαμβροῦ καὶ μὲ ποῖα τραγούδια; Π.χ. εἰς τὴν Μάνην τραγουδοῦν:

Γαμπρέ μ', ὄντες στολίζεσαι καὶ δένεις τὰ κουμπιά ζου,
χρυσᾶς λαμπάδες στέκουνσι κοντὰ στὴν ἀφεντιά ζου.

Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζουν τὸ γαμπρὸ νὰ πατήσῃ μέσα σ' ἓνα σιδε-
ροσίγι, ὅπου ἔχουν ρίξει κονφέτια, ρύζι, δεκάρες καὶ φλουριά. Προτοῦ φορέσουν
τὸ σακκάκι του, περνοῦν ἓνα ἀτσαλένιο μαχαίρι καὶ στὸ ἓνα καὶ στὸ ἄλλο τὸ
μανίκι τρεῖς φορές, γιὰ νὰ εἶναι ἀτσαλένιος καὶ πάντα νικητὴς νὰ βρίσκεται ὁ
γαμπρός. Μετὰ τὸ ντύσιμο 4-5 φίλοι τὸν σηκώνουν ψηλὰ (τὸν ἀξώνουν) καὶ ὁ
γαμπρὸς τάζει». Εἰς τὴν Κύζικον σπάνουν ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι του ἓνα ψωμί,
γιὰ νὰ στερεώσῃ τὸ στέφανον. Εἰς τὸ Καρατσόλι τοῦ Τιρνάβου αἱ γυναῖκες,
πρὶν στολισθῇ ὁ γαμβρός, χορεύουν τὰ γαμπριάτικα (ἐνδύματα), κρατοῦσαι καθε-
μία ἓνα ἀπὸ αὐτά. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὸ Σάββατον βράδυ τραγουδοῦσαν τὰ
ρουῖχα τοῦ γαμπροῦ:

Τοῦ γαμπροῦ μας τὰ ρουχίσια

δίπλες, τρίπλες διπλωμένα...

3. — Ποῦ ὁ γαμβρὸς ὑποχρεοῦται, προτοῦ ἐνδυθῇ, νὰ πῇ ἀπὸ τὰ ἀποπλύ-
ματα τῶν χειρῶν τῶν γονέων του; Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο;

4. — Ποῦ τὰ φορέματα τοῦ γαμπροῦ εἶναι δῶρον τῆς νύφης; Π.χ. εἰς τὸ
Λιβύσσιον ἡ νύφη ἔστελλε τὸ πρῶτ' τῆς Κυριακῆς τὰ γαμπρίκια (ἑσώρρονχα,
σαλβάρι, κοντογούνη κλπ.) ἐν πομπῇ ἐπροπορεύετο ὁ ἱερεὺς καὶ δύο παιδιά, κρα-
τοῦντα ἐντὸς μανδηλίων τὰ γαμπρίκια, καὶ ἠκολούθει ἡ συνοδεία μὲ λύραν καὶ
ῥσματα. Ὁ ἱερεὺς θυμιᾷ καὶ εὐλογεῖ τὰ γαμπρίκια, ἐκφωνῶν τὰ *καλορίζικα*, οἱ
δὲ οἰκεῖοι τὰ ἀσημώνουν. Κατόπιν ὁ γαμβρὸς ἐνδύεται, ἐνῶ οἱ οἰκεῖοι τραγου-
δοῦν ῥσματα ἐπαινετικά.

5. — Τί φοροῦν τοῦ γαμπροῦ, γιὰ νὰ μὴ πιάσουν τὰ μάγια, νὰ μὴ τὸν
ἀμποδέσουν; (παλιὸ σῶβρακο ἢ ἄπλυτη φανέλλα ἢ τὸ μπρὸς πίσω τῆς φανέλλας
κλ. ἓνα κομμάτι δίχτυ ἢ ρύζι καὶ σουσάμι μέσα στὸ παπούτσι, κλειδαριὰ κλειδω-
μένη κλ.).

γ') *Τὸ στολίσμα τῆς νύφης.*

1. — Ποῦ στολίζεται ἡ νύφη; Π.χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Πυλίας «τὴ νύφη τὴν
ἀλλάζουν σὲ ἄλλο σπίτι, ὅχι στοῦ πατέρα της, κι ἀφοῦ ντυθῇ, τὴν κρύβουν στὸ
ρωγὸ (μέρος τοῦ κατωγιοῦ, ὅπου φυλάγουν τὸ σανό)». Ποία ἡ αἰτιολογία τού-
του; — Διαρρηθμίζεται καταλλήλως ἡ θέσις, ὅπου θὰ στολίσουν τὴν νύφην; (νυφο-
στόλι, παστός, τέντα κλ.). Εἰς τὸ Βλαχώρι Θεσπρωτίας τὴν νύφην τὴν στολίζουν
πίσω ἀπὸ ἓνα σεντόνι.

2. — Ἡ νυμφικὴ ἐνδυμασία.

Τὸ ράψιμο τοῦ νυφικοῦ. Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου τὸ νυφικὸ φόρεμα
τὸ ράβουν 7 μονοστέφανες γυναῖκες. Εἰς τὴν Κύθνον τὴν νύφην βοηθοῦν νὰ

ράψη τὰ νυφικά της μερικὰ κορίτσια, αἱ λεγόμεναι *νυφοστόλοι*. Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «στὰ προὐτ'ὰ τὰ χρόνια κάθι σοὶ εἶχι κ' ἕνα βρακὶ γιὰ δ' νύφ'. Μιὰ μιὰ πὺν γίνταν νύφ', φοροῦσι τὸν βρακὶ αὐτό. Βαστοῦσι 30-40 χρόνια. Τὸ κρατοῦσαν τρεῖς λεύτερις κὶ βρακῶναν δὴ νύφ'». Ἐπικρατεῖ ἄλλοῦ ἢ συνήθεια αὐτή; Ποῖος δαπανᾷ διὰ τὴν νυμφικὴν ἐνδυμασίαν; ὁ γαμβρὸς ἢ ὁ πατέρας τῆς νύφης; Μὲ ποίαν πομπὴν στέλλεται αὕτη ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ;

3. — Ποῖος στολίζει τὴν νύφην; Εἰδική τις στολιστρά ἢ νέαι ἀμφιθαλεῖς (κοπέλλες *μανναδοκυρουδάτες* ἐν Ἀν. Κρήτῃ); Ποῖαι συνήθειαι τηροῦνται κατὰ τὸν στολισμὸν τῆς νύφης;

Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τῇ νύφῃ «τὴν ἔντυνε ἡ συντέκνισσα μὲ τίς καλῖνες (ἑξαδέλφες τοῦ γαμβροῦ). Ἡ συντέκνισσα μὲ τὸ κερὶ ἀναμμένο πῆγαινε κ' ἔπαιρνε τὴ νύφην ἔπο τὰ κορίτσια, πὺν τὴν εἶχαν κρυμμένη· τίς ἔδινε μπαξίσ' καὶ τὴν ἔπαιρνε καὶ τὴν ἔντυνε, ἐνῶ οἱ καλῖνες τραγουδοῦσαν:

Νύφη μ', γιὰτὶ στολίζεσαι;

— Τιγὰρ ἐγὼ στολίζομαι;

Γὼ καρτερῶ νὰ πάρω εὐκὴ,

νὰ πάρω εὐκὴ ἔπο τὸ Θεὸ

καὶ λόγο ἔπο τὸν κύρη μου...

Κατόπιν τὴν χόρευεν ἡ συντέκνισσα μὲ τὴ λαμπάδα ἀναμμένη». Εἰς τὸ Βογατσικὸν οἱ συγγενεῖς, «πρὶν ἀλλάξουν τὴ νύφην, πᾶνε γλυκὰ καὶ θρέβουν τὴ νύφην». Εἰς τὰς Κυδωνίας «βάζανε τὴ νύφην νὰ πατήσῃ στὸ σινὶ καὶ τὴ ντύνανε, γιὰ νὰ ἔναι σιδερένια». Εἰς τὸ Ρουμλούκι «κάτω ἀπὸ τὴν ψάθα, ὅπου κάθεται ἡ νύφη καὶ τὴν ἀλλάζουν, ἔχουν βαλμένο τὸ σιδερένιο λουρὶ τοῦ ἀλετριοῦ, γιὰ νὰ στεριώσῃ σὰν οὐ σίδηρους». Ἐπειτα τρεῖς πρωτοστέφανες γυναῖκες παίρνουν τὸ λουρὶ, πὺν σκαλώνεται τὸ ἀλέτρι, καὶ τὸ περνοῦν τρεῖς φορὲς στὸ σῶμα τῆς νύφης, γιὰ νὰ μὴν ἀρμενιάζεται (νὰ μὴ ματιάξεται) καὶ νὰ εἶναι σβέλτα, σὰν τὸ λουρὶ. Τὰ ροῦχα της τὰ βάζουν μέσα στὸ κόσκινο μὲ ζαχαρωτά, ρύζι κλ. καὶ τὰ ρίχνουν ὅλα τρεῖς φορὲς ἐπάνω της (Ἀγγ. Χατζημιχάλη). Εἰς τὸ Ἀλμαλὶ Μαλγάρων, ἀφοῦ ἀλλάξουν καὶ μαντηλίσουν τὴ νύφην, «τὴν ραντίζουν στὸ πρόσωπο μὲ νερὸ καὶ ἀλάτι, βουτῶντας βασιλικὸ καὶ λέγοντας: ὁ,τ' εἴπαμε νερὸ κὶ ἀλάτι.» Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «τὴν δεξιὰ κάλτσα τῆς φοροῦσεν ὁ πατέρας της, βάζοντας μέσα ἕνα χρυσὸ νόμισμα, τὴν ἀριστερὴν ἢ μητέρα». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

4. — Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν, ὅταν ντύνουν καὶ στολίζουν τὴν νύφην;

Π.χ. Νύφη μ', ὄντες γεννιούσανε, ὁ ἥλιος ἐκατέβη,

καὶ ζοῦ ἔδωκε τὴν ἐμορφιά καὶ πίζου πάλ' ἀνέβη (Μάνη).

5. — Τί φοροῦν τὴν νύμφην, γιὰ νὰ μὴ τὴν πιάνουν τὰ μάγια; Π.χ. ἓνα λιγδερὸ ροῦχο κατὰσαρκα (Πυλία) ἢ μιὰ σακκοράφα στὸ ζουνάρι (Βλαχώρι) ἢ ἓνα ψαλιδάκι ἀνοιχτὸ στὸ δεξιὸ παπούτσι, γιὰ νὰ κοποῦν οἱ κακὲς οἱ γλῶσσες ἢ σταυρὸ μὲ κατράμι, γιὰ νὰ πατήσῃ τὸν τρισκατάρατον (Ἀθῆναι) ἢ ἀχυλιὰ καὶ ἀβγότσεφλα στὸ παπούτσι της (Λῆμνος).

6. — Ὁ νυμφικὸς πέπλος καὶ ὁ ἄλλος στολισμὸς τῆς νύμφης. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα τῆς νυμφικῆς καλύπτρας; Π.χ. παρθενικὸ (Λιξούρι), μπόλια (Ὑδρα, ὅπου αὕτη ἐλαμβάνετο ἀπὸ τὴν Κοινότητα), μαφόρι (Οἰνὴ Πόντου), φ'νίκα (Λέσβος), τσίπα, βέλο κλπ. Ἀπὸ ποῖον ὕφασμα γίνεται ἡ καλύπτρα αὕτη καὶ τίνος χρώματος εἶναι; Ποῦ συνηθίζεται νὰ εἶναι κοκκίνη;

Ὁ ἄλλος στολισμὸς: γιρλάντα ἀπὸ ἄνθη λεμονέας, κέρινα σκουλαρίκια καὶ καρφίτσα ὁμοίως ἀπὸ ἄνθη λεμονέας, τὰ ὁποῖα ἐνιαχοῦ φέρει μαζὶ μὲ ἄλλα δῶρα ὁ κουμπάρος. Ταῦτα εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης λέγονται νυφοστόλια καὶ εἶναι δῶρα τοῦ γαμβροῦ, στελλόμενα ἐν κανίστρω. Ἐκεῖ ἄλλοτε τὰ βλέφαρα τῆς νύμφης ἐχρίοντο μὲ ἀσπράδι ἀβγοῦ, «γιὰ νὰ μὴν παίξουν».

δ') *Ἐναρξεις τῆς τελετῆς τοῦ γάμου. — Ἡ ἐπίσκεψις πρὸς τὸν παράνυμφον καὶ ἡ παραλαβὴ αὐτοῦ.*

Γίνεται ἐκκλησιασμὸς καὶ μετάληψις τῶν μελλονύμφων τὴν πρωτὴν τῆς Κυριακῆς; — Μὲ ποίαν πομπὴν γίνεται ἡ ἐπίσκεψις πρὸς τὸν παράνυμφον καὶ ἡ παραλαβὴ αὐτοῦ;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου ὁ γαμβρὸς, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν παράγαμπρο, τὶς καλῖνες (ἐξαδέλφες του) καὶ τὸν ὀργανοπαίκτην, ἐπήγαιναν εἰς τοῦ σύντεκνον τὸ σπίτι μὲ τὸ κανίς: ἓναν ταβᾶ, ὅπου εἶχε ἓνα πιάτο φαγὶ καὶ ἓνα ψωμάκι μὲ σταφίδες καὶ μιὰ δούκλα (πλόσκα) κρασί. Ὁ γαμβρὸς ἔβανε τὸ κανίς' μπροστὰ στὸ σύντεκνο, τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι καὶ ὅλη ἡ συνοδεία ἐκάθητο εἰς τὸ τραπέζι. Εἰς τὸ Πάπιγγον ὁ γαμβρὸς, συνοδευόμενος ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς ἀδερφοπούς, ἐπισκέπτεται τὸν νουνόν, φιλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ τῆς νουνᾶς καὶ δέχεται τὰς εὐχὰς των. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτὴν ὁ πρωτοσυμπέθερος στήνει τὸ μπαριάκι. Εἰς τὴν Καστορίαν ὁ γαμβρὸς πηγαίνει μὲ τὰ ὄργανα καὶ μὲ ὅλους τοὺς καλεσμένους εἰς τοῦ νουνοῦ καὶ τὸν παραλαμβάνει μὲ τὸ κανίσκι του, δηλ. ἓνα σφαχτό, στολισμένον μὲ λουλούδια καὶ μῆλα χρυσωμένα εἰς τὰ κέρατα, καὶ σινὶ μὲ τὸ στεφανομάντηλο, τὶς λαμπάδες κλπ.

ε') *Ἡ πομπή διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς νύμφης.*

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ συνοδεία (τὸ *ψίκι*, ὁ *γαμόστολος* (Πόντος), τὸ *γαμοστόλι* (Σιγὴ Βιθ.), τὸ *συμπεθεριακὸ* (Σιάτιστα), οἱ *γαμουλιῶτες* (Κρήτη) κλπ.; Πᾶνε ὅλοι *καβάλλα στ' ἄλογα*, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ νύφη εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιον χωρίον; Μὲ τί στολίζουν τ' ἄλογα; Ποῦ πατεῖ ὁ *γαμβρός*, διὰ νὰ *καβαλλικέψη*; (στὸ *ὄνι*, εἰς τὰ Βέντζια). Προηγεῖται κανεὶς *σημαιοφόρος*; Τί *σημαίαν* κρατεῖ; Τί *συνηθίζεται*, πρὶν ὁ *γαμβρὸς* ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν οἰκίαν του; Π.χ. εἰς τὸν *Ναίμονα* «*μιὰ γυναῖκα τρανοῦσε φωτιά ἀπὸ τὸ τζάκι κι ὁ γαμπρὸς περνοῦσε ἀποπὰν' ἀπ' τὴ φωτιά*».

Ἄλλα παραδείγματα: Εἰς τὸ Λασίθι τῆς Κρήτης τῆς πομπῆς προηγοῦνται δύο παιδιὰ μὲ τὰ στέφανα καὶ μὲ τὶς λαμπάδες, κατόπιν ἔρχεται ὁ *γαμβρὸς* μὲ τὸν *κουμπάρο* καὶ ἀκολουθοῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι μὲ *λύρα* ἢ *βιολί*: τὸν μὲν *γαμβρὸν* κρατοῦν ἀπὸ τὰ χέρια δύο *παλληκάρια*, τὸν δὲ *κουμπάρο* δύο *κοπέλλες*. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ *γαμβρὸς* εἶναι *ἔφιππος* σὲ *γρίβο* ἄλογο, εἰς δὲ τὸ Βογατσικὸν ἱππεύει ὁ νοῦνος μὲ *μιὰ πλόσκα* *κρασί* καὶ *μιὰ κουλλούρα* εἰς τὸ *δισάκκι*. Εἰς τὴν Ἀμισὸν *γυναῖκες* καὶ *παρθένοι* *πεπλοφοροῦσαι* συνοδεύουν τὸν *γαμβρὸν* (*παρανυφσάδες*), ἀλλ' εἰς ἄλλα μέρη τοῦ Πόντου «αἱ *παρανύφσαι*, ὅταν ἐκκινή ὁ *γαμόστολος*, *χορεύουν* *τεταγμένοι* εἰς *γραμμὴν* ἓνα *πρωτότυπον* *χορόν*, λεγόμενον *μαντήλια*, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδον». Εἰς τὰ Βέντζια «*δυὸ σχαργιάτες* *τρέχουν* *καλπάζοντες* πρὸς τὸ σπίτι τῆς νύμφης ὅταν φθάσῃ τὸ *συμπεθεριακὸ* μὲ τὸ *φλάμπουρο* ἔμπρὸς καὶ ἐνῶ ὅλοι εἶναι *καβάλλα*, ὁ *γαμπρὸς* *ρίχνει* ἓνα *μῆλο* *στὸ σπίτι* τῆς νύμφης καὶ *προσπαθεῖ* νὰ τὸ *περάσῃ* ἀπὸ τὴν ἄλλη *μεριά*, ἐνῶ ἡ νύφη τὸν *πολεμάει* ἀπ' τὸ *παράθυρο* μὲ *ρεβίθια*. Ὁ *πατέρας* τῆς νύμφης *πηγαίνει* τότε καὶ *κατεβάζει* τὸ *γαμπρὸ* ἀπὸ τ' ἄλογο καὶ τὸν δέχεται *στὴν ἀγκαλιά* του ἑκείνος τοῦ *φιλεῖ* τὸ *χέρι*». Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡπείρου τῆς ἐπίππου συνοδείας προηγεῖται ὁ *βλάμης*, κρατῶν τὸ *μπαεράκι* ἥτοι *σημαίαν* μὲ *σταυρὸν* ἐπὶ τοῦ *κοντοῦ*, εἰς τὰ ἅκρα τοῦ ὁποίου εἶναι *καρφωμένα* ἓνα *ρόδι*, ἓνα *μῆλο* κ' ἓνα *πορτοκάλι* καὶ τέσσερα *μαντήλια* *κρεμασμένα*.

2. — Ποῖα *τραγούδια* *τραγουδοῦν* καθ' ὁδὸν καὶ ποῖα *ἀπέξω* ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύμφης;

3. — Ποῦ ὁ *γαμβρὸς* εὐρίσκει *κλειστήν* τὴν *θύραν* τῆς οἰκίας τοῦ *πενθεροῦ*; Ποῖα *τραγούδια* *τραγουδεῖ* τότε ἡ *συνοδεία* τοῦ *γαμβροῦ*; Ποῖαι αἱ *σχετικαὶ ἐνέργειαι* καὶ *πράξεις*, διὰ ν' ἀνοίξῃ ἡ *θύρα*; Π.χ. εἰς τὴν Ὑδραν ὁ *γαμβρὸς* *ιστάμενος* πρὸ τῆς *ἐξωθύρας* *κτυπᾷ* *τρεῖς* *φορὰς* τοὺς *πράκους* τῆς *πόρτας* μὲ τὸ *σπαθί*, πὺν *φέρει* *κρεμάμενον* εἰς τὸν ὦμον τέλος *κόβει* μὲ τὸ *σπαθί* *μιὰ* *κουλλούρα* σὲ τέσσερα *κομμάτια* καὶ τὰ *πετᾷ* μέσα *στὸ σπίτι*. Εἰς τὰ *Ρεβενοχώρια* τῆς *Θεσσαλίας* ὁ *γαμβρὸς* ὁρμᾷ *ἔφιππος* καὶ *κτυπᾷ* μὲ τὴν *μάχαιραν* τὴν *θύραν*

τῆς πενθερικῆς οἰκίας, ἐνῶ εἰς τὰς Φερὰς τῆς Θράκης καταφέρει κατ' αὐτῆς λάκτισμα. — Κατὰ ποίους ἄλλους τρόπους ἐπιτυγχάνεται ἡ εἴσοδος τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς συνοδείας του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πενθεροῦ; (Πρβλ. *τάματα* τοῦ κουμπάρου, *πορτιάτικο* (Γιάνιτσα Καλαμῶν), δῶρα σὶς *ζυμῶτρες* (Λακκοβίγια) κλ.). Εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ γαμβρός, προτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, ρίπτει μῆλον ἢ ρόδι εἰς τὴν στέγην, ἢ δὲ νύφη κατόπιν δένει μαντήλι μὲ τρεῖς κόμπους γύρω εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ νουνοῦ.

4. — Ποῦ οἱ γονεῖς τῆς νύφης ὀφείλουν νὰ τάζουν δῶρα εἰς τὸν γαμβρόν, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπίτι (*μπατίκια*); Εἰς τί συνίστανται τὰ δῶρα αὐτά; Εἰς τὴν Κάρπαθον οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἐξέρχονται καὶ παραλαμβάνουν τὸν γαμβρόν.

5. — Τὰ τελούμενα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ γαμβροῦ. Π.χ. οὗτος θέτει πρῶτον τὸν δεξιὸν πόδα εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας.

ς') *Ἡ γαμήλιος πομπή, ὅταν παίρνουν νύφη ἀπὸ ἄλλο χωριό.*

1. — Πῶς ὀνομάζεται κοινῶς ἡ πομπὴ αὕτη; Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατ' αὐτήν; Π.χ. ἄλογο κόκκινον διὰ τὸν γαμβρόν μὲ κόκκινον μαντήλι εἰς τὸ καπίστροι, τὸν δὲ γαμβρόν *κατεβάζουν ἀπ' τὸ κεφάλι* τοῦ ἀλόγου, «*γὰ νὰ πάῃ ἐμπρός*» (Λῆμνος). Εἰς τὴν Κύπρον οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἀπαιτοῦν νὰ *ξεπεζέψῃ* ὁ γαμβρός καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον πεζός. — Τὰ *συχारीκια*: ὁ *σχαριάτης* ("Αμφισσα), ὁ *συχარიκιάρης* (Καλάβρυτα), οἱ *συχარიάτηδες*, δηλ. ἀγγελιαφόροι (Βογατσικόν) κλ.

2. — Πῶς φέρεται ἡ νύμφη; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἱππεύει εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ ἀλόγου τοῦ γαμβροῦ, εἰς τὴν Θράκην φέρεται ἐφ' ἀμάξης συρομένης ὑπὸ βοῶν.

3. — Ποία ἡ συνήθεια, ὅταν περνοῦν ἀπὸ βρύσιν ἢ ἄλλο *τρεχούμενο νερό*; Ποία, ὅταν περνοῦν ἀπὸ ἄλλο χωριό; Π.χ. εἰς τὰ Βέντζια «*βάζουν μὴν ἡλικιωμένη γυναῖκα νὰ κεράσῃ τὴν νύφη καὶ νὰ τὴν ξεσκεπάσῃ. Ἄν δὲν ξεσκεπαστῇ ἡ νύφη, πιστεύουν, ὅτι σίγουρα θὰ πέσῃ χαλάζι σ' αὐτὸ τὸ χωριό*».

4. — Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας, μετὰ τὴν στέψιν, ὅτε ἔμελλον οἱ νεόνυμφοι νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸ χωριόν, τὰ παλληκάρια ἔμαζεύοντο εἰς τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, «*ἔπιαναν ἄλυσίδα καὶ δὲν ἄφηναν νὰ φύγῃ ἡ νύφη, ἂν ὁ γαμβρός δὲν τοὺς ἐπλήρωνε τὸ πρακπαστί. Ἔτσι ἔλυναν τὴν ἄλυσίδα καὶ περνοῦσεν ἡ νύφη*». Ποῦ ἄλλοῦ σινηθίζεται τοιοῦτον τι;

ζ') *Τὸ πάρσιμο τῆς νύφης (τὸ νυφόπαρμαν)*

Λαϊκαὶ συνήθειαι, ὅταν παίρνουν τὴν νύφην ἀπὸ τὸ πατρικόν της.

1. — Ὑποδοχή, ζώσιμον καὶ ράπισμα τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὴν Ὑδραν π.χ., τὴν Δωρίδα, τὸ Βογατσικόν, τὸν Ναίμονα κ. ἄ. ἡ πενθερὰ ὑποδεχομένη καὶ ἀσπα-

ζομένη τὸν γαμβρὸν τοῦ καταφέρει ράπισμα, εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ ζώνει τὸν γαμβρὸν καὶ συγχρόνως τὸν ραπίζει, εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡπείρου τὸν κτυπᾷ τρεῖς ἐλαφρὰ εἰς τὸν ὦμον. Ποῦ τὸ ράπισμα τοῦ γαμβροῦ γίνεται ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν ἢ ἀπὸ μίαν θείαν τῆς νύφης;

2. — Τὰ παπούτσια τῆς νύφης. Ποῖος τὰ φέρνει καὶ ποῖος τὰ φορεῖ εἰς τὴν νύφην; Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου τὰ παπούτσια τὰ φέρνει μέσα εἰς ἓνα τροβᾶ ἢ ἀδελφὴ τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ τὴν ποδένουν οἱ βλαμάδες. Εἰς τὴν Λάσπην τῆς Αἰτωλίας ἡ νύφη ἐκείνον, πού θὰ τῆς φορέσῃ τὰ παπούτσια, τὸν χτυπᾷ μιὰ γροθιά. — Πολλαχοῦ τὰ κορίτσια γράφουν τ' ὄνομά τους εἰς τὰ παπούτσια τῆς νύφης. Διατί;

3. — Ἡ παράδοσις τῆς νύφης. Ποῖος τὴν ξεβγάνει καὶ εἰς ποῖον τὴν παραδίδει; Ποῖα τὰ δῶρα τοῦ γαμβροῦ (ἢ τοῦ παρανύμφου), διὰ νὰ πάρῃ τὴν νύφην;

Παραδείγματα: Εἰς τοῦ Σαρατσᾶ τῆς Πυλίας τὴν νύφην παραδίδει ὁ ἀδελφός της εἰς τὸν γαμβρόν, ὁ ὁποῖος τοῦ δίδει ἓνα τάληρον, (τὰ βυζαστικά ἢ παραδοτικά ἐν Μάνη). Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου «ὁ γαμβρὸς γονιπετεῖ παρὰ τὴν ἐστίαν, τοῦ καθίζουν δ' εἰς τὰ γόνατα ἓνα μικρὸ ἀγόρι. Ἀφοῦ γευματίσουν, ἡ μητέρα κρατοῦσα τὴν νύμφην ἐκ τῆς χειρὸς τὴν παραδίδει εἰς τὸν γαμβρόν λέγουσα: «ἐσὲν ἐδῶκα τὸν Θεὸν καὶ ἀτὲν ἐδῶκα ἐσέν» (τρῖς). Ὁ γαμβρὸς ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τῆς πενθερᾶς, δίδων εἰς αὐτὴν νόμισμά τι (σοὺτ χακί = τὰ βυζαστικά) καὶ κρατῶν τὴν νύμφην ἐξέρχεται». Εἰς τὴν Πυλίαν ὁ γαμβρὸς «χτυπᾷ τὴ νύφη μὲ λεπτὰ». Ἄλλοι ὁ γαμβρὸς δίδει κέρασμα (χρυσὸ ἢ χάρτινο παρᾶ ἢ κόσμημα) εἰς τὴν νύφην ἢ εἰς τὶς κοπέλλες, πού τὴν τριγυρίζουν (τραγουδίστριες), καὶ παίρνει τὴν νύφην. Πῶς λέγεται κατὰ τόπους τὸ κέρασμα αὐτὸ καὶ εἰς τί συνίσταται; (Π.χ. ἀγριλίκι εἰς Καταφύγιον).

4. — Ἄλλαι συνήθειαι, προτοῦ πάρουν τὴ νύφη. Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. «ἡ πεθερὰ παίρνει τὸ γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη σὲ ἰδιαίτερο δωμάτιο καὶ τοὺς ραντίζει μὲ ἀλάτι, «για νὰ λειώσουν οἱ κατάρες». Εἰς τὴν Λάσπην τῆς Αἰτωλίας μέσα εἰς τὸ παπούτσι τῆς νύφης χύνουν κρασί, ἡ δὲ νύφη τὸ ροφᾷ καὶ τὸ πτύει εἰς τὸ μαντήλι της, «για νὰ μὴν ἀβασκαίνεται». Εἰς τὴν Αἶνον πίνει μιὰ σταγόνα νεροῦ ἀπὸ τὴν λεκάνην, ὅπου οἱ γονεῖς της ἔπλυναν τὰ χέρια των. Εἰς τὴν Λάσταν γαμβρὸς καὶ νύφη, πρὶν ξεκινήσουν διὰ τὴν στεφάνωσιν, τρώγουν εἰς τὸ κατώγι ἓναν κόκορα «μὲ ἓνα κουτάλι καὶ ἓνα πιρουνί». Συνηθίζεται τοιοῦτον τι εἰς τὸν τόπον σας καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνεται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο;

5. — Ἡ ἔξοδος τῆς νύφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ ὁ ἀποχαιρετισμὸς αὐτῆς. Ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῶν οἰκείων.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου ἡ νύφη ἑσταμάτα πρὸ τοῦ κατω-

φλίου τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ ἐστερέωνεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πόδα, ὥστε ὁ νέος μόλις διὰ τῆς βίας ἠδύνατο νὰ τὴν ἐξαγάγῃ, ἐνῶ ἡ μουσικὴ ἀνέκρουε τὸν *ἐχπαστὸν* (=ἐξόδιον), αἱ δὲ *παρανύφσαι* ἐχόρευον. Εἰς μέρη τινὰ τῆς Μακεδονίας ἡ νύφη, ἐνῶ κατέρχεται τὴν κλίμακα τῆς πατρικῆς οἰκίας, σταματᾷ, στρέφεται πρὸς Α καὶ προσκυνεῖ τρεῖς, ἐνῶ δὲ ἐξέρχεται εἰς τὴν αὐλήν, χύνουν πρὸ τῶν ποδῶν τῆς νερό. Εἰς Ἀλμαλὶ Μαλγάρων, ἀφοῦ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, «γυρίζει καὶ προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς θύρας, ἐνῶ γυναῖκες περιτρέχουσιν τὴν οἰκίαν ὀλολύζον εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παρνασσίδος «ἡ νύφη κάνει τρεῖς μετάνοιες: ἀφήνει γειὰ στὸ σπίτι, καὶ περνώντας ἀπὸ τῇ βρύση θὰ πετάξῃ μέσα στὸ νερὸ λεπτὰ καὶ θὰ κάνῃ πάλιν τρεῖς μετάνοιες στὴ βρύση». Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας, «ὅταν ἡ νύφη βγαίνῃ ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι, ἡ συντέκνισσα κρατεῖ ἐμπρὸς ἓνα κερὶ ἀναμμένο». Ἄλλοῦ ἡ νύφη βγαίνοντας ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σκορπᾷ ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω χρήματα, ποὺ τῆς δίδει ἡ μητέρα τῆς. Εἰς τὴν Μέσα Μάνην ὁ πατέρας παραδίδει τὴν κόρην του εἰς τὸν γαμβρόν, γαμβρὸς δὲ καὶ νύφη κρατούμενοι ἀπὸ τὰς χεῖρας πατοῦν μὲ τὸν δεξιὸν πόδα εἰς μίαν πέτραν *ριζιμιάν*. Ποία ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλοῦ;

η') *Ἡ μετάβασις εἰς τὴν ἐκκλησίαν.*

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ *πομπή* πρὸς τὴν ἐκκλησίαν; Ποῖος προηγεῖται τῆς πομπῆς καὶ ποῖοι ὀδηγοῦν τὴν νύμφην καὶ τὸν γαμβρόν; Ἀκολουθοῦν τὴν πομπὴν καὶ τὰ κορίτσια (οἱ *τραγουδίστρες* ἢ *καλῖνες*); Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα προπορεύεται μία γραῖα λαμπαδηφοροῦσα, *παραμάννα* ἢ *παρανύφσα* καλουμένη, εἰς τὸν Ἐπτάλοφον Δυτ. Μακεδονίας μία κόρη, ἡ *ἀδερφοφτή*, προηγεῖται κρατοῦσα κλάδον. Εἰς τὴν Ἄνδρον τὴν νύμφην συνοδεύει μία παρθένος, ἡ *παράνυφη*, εἰς τὸ Πογώνι τῆς Ἡπείρου τρεῖς γυναῖκες, οἱ *παργένυφες* τὴν συνοδεύουν ἕως τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, παραμένουσιν ἐκεῖ ἕως τὴν ἐπαύριον τοῦ γάμου. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας τὴν νύμφην ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ πατέρας τῆς ἢ ὁ ἀδελφός τῆς, τὸν δὲ γαμβρόν μία ἀδελφὴ ἢ πρωτεξαδέλφη του. Ἀλλαχοῦ τὴν νύμφην ὀδηγεῖ ἡ συντέκνισσα ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἡ ἀδελφὴ ἢ ἐξαδέλφη τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τὸ ἄλλο.

2. — Ποῦ ἡ νύμφη ὀδηγεῖται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔφιππος ἢ ἐφ' ἀμάξης; Ποῦ ὀλόκληρος ἡ νυμφικὴ πομπὴ εἶναι ἔφιππος; Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν καὶ τὸ Βογατσικὸν παλαιότερα ἡ νύφη ἐπήγαιεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καβάλλα εἰς ἄλλογο, τὸ ὁποῖον ὠδηγοῦσαν οἱ *μπράτιμοι*, βαδίζοντες ὅλο δεξιὰ, ὅταν δ' ἐφθάναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν κατέβαζεν ἀπὸ τὸ ἄλλογον ὁ πενθερός τῆς. Εἰς τὰ χωρία Ἀνασελίτης, ὅταν πλησιάζουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, περιφέρουν τὴν νύμφην τρεῖς περὶ αὐτήν.

3. -- Τί συνηθίζεται κατὰ τὸ ξεκίνημα τῆς νύφης καὶ τί, ἕως ὅτου φθάσῃ ἡ συνοδεία εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ὅταν ἡ νύφη ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ σπίτι της, πετάει ἓνα καρφὶ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην καὶ σπέρνει κουφέτα. Εἰς τὸ Ρουμλούκι «ἓνας μπράτιμος βοηθεῖ τὴν νύφην ν' ἀνέβῃ στὸ ἄλογο (ἓνα ἄσπρο ἄτι, τὸ ὁποῖον πρωτύτερα τὸ τρέχει ἐπὶ μίαν ὥραν ἓνας καβαλλάρης, διὰ νὰ τὸ κουράσῃ). Ἡ νύφη ὀρθία ἐπάνω στὸ ἄλογο προσκυνάει τρεῖς φορὲς τὸν ἥλιο. Κατόπιν βγάζει ἀπὸ τὴν τσέπη της ἓνα κλίμι, μικρὸ πρόσφορο, τὸ σπάει στὴ μέση καὶ τὸ ἓνα κομμάτι ρίχνει στὰ κεραμίδια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ ἄλλο τὸ κρύβει στὸν κόρφο της — θὰ τὸ ρίξῃ ἀργότερα στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ μέσα στὸ σακκὶ μὲ τ' ἄλεύρι, γιὰ νὰ τοῦ φέρῃ *μπερεκέτι*. — Οἱ γύρω τὴν ραντίζουν μὲ γέννημα καὶ ρύζι, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν: *Τὶ στέκεσαι χρυσὴ μηλιά; Τὶ δὲν κινᾷς; / Παραπονῶ τὴ μάννα μου καὶ δὲν κινῶ* Πρὶν ξεκινήσουν, ὁ γαμπρός, χωρὶς νὰ κοιτάξῃ τὸ σπίτι τῆς νύφης, σηκώνει τὸ χέρι του καὶ ρίχνει πρὸς τὰ ὀπίσω του τὸ τσεκούρι του τρεῖς φορὲς, γιὰ νὰ προκόψουν. Ὅταν φθάσουν στὴν ἐκκλησίαν, πάλιν ἡ νύφη προσκυνάει τρεῖς φορὲς τὸν ἥλιο καὶ ρίχνει ψηλὰ στὸν ἀέρα ἓνα μῆλο ἢ ἓνα ρόδι. Κατόπιν τῆς φέρνουν ἓνα μικρὸ ἀγοράκι, τὸ παίρνει στὰ γόνατά της, τὸ ἀγκαλιάζει καὶ τοῦ δίνει ζαχαρωτά. Ἐνας πρῶτος ἐξιδέλφος τοῦ γαμπροῦ κατεβαίνει τὴ νύφη ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ τὴν σηκώνει ψηλὰ τρεῖς φορὲς *τὴν ἀξιώνει*» (Ἀγγ. Χατζημιχάλη). Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε, πρὶν ξεκινήσῃ ἡ νύφη διὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἐρράντιζαν τὸν δρόμον μὲ ἀμίλητο νερό, πὺν περιεῖχεν ἀλάτι, «*γιὰ νὰ λειώσουν οἱ κατάρες*». Εἰς τὴν Ἀργυροῦπολιν τοῦ Πόντου ἡ γαμήλιος πομπή, ὅταν ἔφθανεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἔσταματοῦσε, ὁ δὲ γαμβρὸς ἔσειε τρεῖς κώδωνας καὶ κατόπιν ἐρωτοῦσε τὴν νύφην: *Γιὰ τίναν ἔπλασέν σε ὁ Θεός; Καὶ ἐκείνη ἀπήντα: Γιὰ τ' ἐσέν τὸν κωδωνιάτην*. — Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου; Ποῦ οἱ συνοδεύοντες τὴν πομπὴν κρατοῦν λαμπάδας ἢ δαδιὰ ἀναμμένα; Μὲ τί ραίνουν τοὺς μελλονύμφους ἀπὸ τὰ σπύτια, πὺν περνᾷ ἡ γαμήλιος πομπή;

4. Ποῖα ἀπαντήματα καθ' ὁδὸν θεωροῦνται ὡς κακοὶ οἰωνοί; Ἀσημώνει ἡ νύφη κάθε νερὸ πὺν θὰ περάσῃ;

θ') *Ἡ στέψις* (τὰ στεφανώματα).

1. — Ποῦ γίνεται ἡ στέψις; εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις;

2. — Ἡ εἴσοδος τῆς νύφης εἰς τὸν ναόν. Ποῖαι συνήθειαι προηγούνται; Δύο παραδείγματα: Εἰς τὸ Βογατσαϊκὸν «πρὶν ἀρχίσῃ τὸ μυστήριον, ὁ παλᾶς ἐξομολογεῖ τοὺς μπρατίμους, τὸν γαμπρὸ καὶ τὸ μπρατιμούλι φιλιοῦνται ἀναμεταξύ

τους στο στόμα κ' ἔτσι γίνονται πιά ὅλοι ἀδελφοί (ἀδελφοποιΐα). Τότε τὸ μπρατιμούλι μὲ τὸν παπᾶ πηγαίνουν καὶ φέρνουν τὴ νύφη ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας· ἡ νύφη δίνει τοῦ παιδιοῦ ἓνα μῆλο καὶ αὐτὸ τῆς τραναίει τὴ σκέπη· τότε ὁ παπᾶς τὴν παραλαμβάνει καὶ τὴν ὁδηγεῖ δίπλα στὸ γαμπρό». Εἰς τὰ Βέντζια, ὅταν ἡ νύφη ἔρχεται ἀπὸ ἄλλο χωριό, τὴν φέρνουν τρεῖς φορὲς γύρω στὴν ἐκκλησία τραγουδώντας:

*Νικκλησιΐσα φουντωτή, φουντωτή καμαρωτή,
πῶς ἀδέχικis τὰ κηριά, νὰ δεχτῆς κι αὐτὴν τὴ νιά.*

Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα;

3. – Θέτει ὁ ἱερεὺς ἐρώτημα εἰς τοὺς μελλονύμφους, ἂν ὁ ἓνας θέλῃ τὸν ἄλλον;

4. – Τὰ στέφανα. Ἀπὸ ποίαν ὕλην κατασκευάζονται ταῦτα καὶ ὑπὸ τίνων;

Π.χ. ἀπὸ κλῆμα ἐφτάκοιλο ἢ ἐφτακοίλι (Λῆμνος), ἀπὸ κλάδον ἐλαίας ἢ δάφνης, ἀπὸ ἄνθη πορτοκαλλέας ἢ ἀπὸ χρυσοειδῆ σύρματα κλ.

Τηροῦνται κανόνες καὶ τύποι ὠρισμένοι κατὰ τὴν στεφανηπλοκίαν; Π.χ. εἰς τὰ Κύθηρα, τὴν Θήραν κ.ἀ. τὰ κλήματα διὰ τοὺς στεφάνους κόπτονται ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῶν μελλονύμφων μὲ πομπὴν καὶ ἄσματα καὶ πυροβολισμούς, πλέκονται δὲ ὑπὸ παρθένων ἀμφιθαλῶν, αἱ ὁποῖαι τὰ στολίζουν μὲ πολυτελεῖς ταινίας, ἄδουσαι γαμήλια δίστιχα εὐχετικά.

Ποῦ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν στέψιν στέφανα ἀργυρᾶ τῆς ἐκκλησίας; Μήπως καμία οἰκογένεια ἔχει ἰδιαίτερα, «πατρῶα» στέφανα;

5. – Τὸ κοινὸν ποτήριον. Ποῖοι πίνουν ἀπὸ τὸ κοινὸν ποτήριον, τρώγοντες καὶ τὸν ἐμβαπτιζόμενον ἄρτον; Μόνον οἱ νυμφίοι; ἢ καὶ ὁ παράνυμφος καὶ παῖς τις ἀμφιθαλῆς; Ποῦ τὸ ὑπόλοιπον πίνουν οἱ ἄγαμοι ἐκ τῶν κεκλημένων (Ζάκυνθος, Μαυρομάτι Ἐλικῶνος, Κύθηρα, Λιξούρι) ἢ καὶ ὅλοι οἱ κεκλημένοι (Κύζικος, Ἀρτάκη); Εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν Προύσης ὁ ἱερεὺς, πρὶν μεταδῶσθαι οἶνον καὶ ἄρτον τῆς λειτουργίας εἰς τοὺς νυμφίους, ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς καρύδια καὶ μέλι, τὰ ὁποῖα ἔφερεν ἡ κουμπάρα. Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡλείου ἀντὶ ποτηρίου οἴνου παρεῖχεν ὁ παράνυμφος δοχεῖον πλήρες μέλιτος καὶ ἄρτου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔτρωγον οἱ νεόνυμφοι, ὁ παράνυμφος καὶ οἱ βλάμηδες. Εἰς Παρπαριὰν τῆς Χίου προσφέρουν εἰς τοὺς παρευρισκομένους *καρυδόμελο*. Ποῦ μετὰ τὴν στέψιν παρατίθεται κοινὴ τροφή εἰς τοὺς νεονύμφους;

Ποῦ ὑπάρχει τὸ ἔθιμον νὰ θραύῃ ὁ ἱερεὺς (ἢ ὁ παράνυμφος) τὸ ποτήριον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔπιον οἱ νυμφίοι, ρίπτων αὐτὸ ἐπὶ τοῦ πατώματος; Οἰωνισμοὶ διὰ τὴν τεκνογονίαν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν τεμαχίων, εἰς τὰ ὁποῖα θραύεται τὸ ποτήριον. Εἰς τὸ Ρουμλούκι «ἡ νουνὰ βάζει τὸ φλιντζανάκι, ποὺ εἶχε τὸ κρασί,

κάτω ἀπὸ τὴ βελέντζα, γιὰ νὰ τὸ σπάσῃ ὁ γαμπρὸς στὸ γῦρο τοῦ Ἑσαΐα».

6. — Ὁ χορὸς τοῦ Ἑσαΐα. Ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα; Π.χ. *ἀγία χοροφία* (Σύμη). Τὰ καταχύσματα. Μὲ τί ραίνουν τοὺς νεονύμφους κατὰ τὸν χορὸν καὶ κατόπιν; (ρύζι, κριθάρι, ἄνθη, νομίσματα, βαμβακόσπορον).

7. — Τὸ φίλημα τῶν στεφάνων καὶ τὰ κατ' αὐτό. Τὰ δῶρα πρὸς τοὺς νεονύμφους μετὰ τὴν λύσιν τῶν στεφάνων (*κεράσματα, χάρες, χαρίσματα* κτλ.).

Π.χ. εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, Λάσταν κ.ἄ. αἱ φίλαι καὶ συγγενεῖς τῆς νύφης, ἐνῶ φιλοῦν τὰ στέφανα, δωροῦν ἓνα μεταξωτὸν μανδήλιον εἰς τὸν γαμβρόν, συνοδεύουσιν τὸ δῶρον τῶν μὲ ἐν ράπισμα. Εἰς Τζαΐζι Πυλίας, Δελφούς κ.ἄ. τοῦ χτυποῦν τὰ χέρια μπρὸς τὰ μοῦτρα του. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ρούμελης θέτουν δίσκον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς νύφης καὶ ἐπ' αὐτοῦ οἱ παρευρισκόμενοι ρίπτουν νομίσματα, τὰ ὅποια κατόπιν ἡ νύφη τρυπᾷ καὶ στολίζει μὲ αὐτὰ τὸν λαιμόν της. Ὅσαι γυναῖκες φοροῦν μαῦρα εἰς τὸ κεφάλι, βάζουν ἐπάνω κάτι ἄσπρο καὶ ἔτσι φιλοῦν τὰ στέφανα.

8. — Τὰ δῶρα τοῦ κουμπάρου μὲ τὰς τοπικάς τῶν ὀνομασίας: *στεφανιάτικο* (Κύζικος), *στεφανοσκέπασμα* (Θεσπρωτία), *στεφανορίζιμο* (Αἶνος), *κρεμασίδι* (Θήρα), *ἀναβόλι* κτλ.

9. — Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν στέψιν. Μέσα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ *δεσέματος*. Τί φοροῦν ἐπάνω τῶν οἱ στεφόμενοι πρὸς τοῦτο; Π.χ. εἰς τὸ Λασιθί ἡ νύφη «*βαστᾷ πάνω της μιὰ σαρανταποδαροῦσα μέσα σ' ἓνα μασούρι*», ἄλλοῦ ζώνεται μὲ δίχτυ κλπ. ἢ ἀφήνουν *ξεκλείδωτη* τὴν κλειδαριὰ τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*στὰ στήθια τῆς νύφης βάζουν ψωμί, λίγα τρίμματα*». Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Θεσπρωτίας, ὅπου ἡ στεφάνωσις γίνεται εἰς τὸ σπῖτι τῆς νύφης, «*βγάζουν ὅλον τὸν κόσμο ὅξω καὶ κλείνουν τὶς πόρτες τοῦ σπιτιοῦ*». Συνήθειαι, ὅταν ἐκφωνῇται τὸ «*ἓνα φοβῆται τὸν ἄνδρα*» κτλ.

Τί θεωρεῖται κακὸς οἰωνὸς κατὰ τὴν στέψιν; Π.χ. ἡ πτώσις τῶν στεφάνων ἢ τοῦ δακτυλίου ἀρραβῶνος.

10. — Συνήθειαι κατὰ τὴν ἐξοδον ἐκ τοῦ ναοῦ. Π.χ. ἐν Οἰνότη Πόντου ἔθραυον ἐν σκεῦος παρὰ τοὺς πόδας τῶν νεονύμφων ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ναοῦ.

11. — Αἱ λαμπάδες τῆς στέψεως. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς συνήθειαι καὶ προλήψεις; Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας μία γυναῖκα ἔκοπτε εἰς τὸ σπῖτι τῆς νύφης τὰ φυτίλια τῶν λαμπάδων καὶ τὰ παρέδιδε εἰς τὴν μητέρα τῆς νύφης, «*γιὰ νὰ μὴ δέσουν τ' ἀντρογόγυνο*». Ποῖοι κρατοῦν τὰς λαμπάδας εἰς τὴν ἐκκλησίαν;

12. — Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἡ στεφάνωσις γίνεται εἰς τὸ σπῖτι τῆς νύφης; Π.χ. εἰς τὴν Εὐρυτανίαν «*στεφανώνουν σὲ στερεὸ μέρος νὰ μὴν*

είναι πάτωμα μὲ σανίδια, ἀλλὰ ἰσόγειο μὲ χωματένιο ἔδαφος». Εἰς τὴν Μάνην ἢ στεφάνωσις γίνεται τὸ Σάββατον βράδυ· ὁ γαμβρὸς πηγαίνει ἔχων δεξιὰ ἓνα νέον (τὸν *κούζουνον*) καὶ ἀριστερὰ μίαν νέαν (τὴν *κουζούναν* ἢ *κουζόραν*), εἰσερχόμενος δ' εἰς τὸ σπίτι τοῦ πενθεροῦ κάθεται ἐπάνω εἰς ἓνα σάκκον πλήρη σίτου ἢ ἀλεύρου. Ὁ γάμος ὁμως, δηλ. ἡ παραλαβὴ τῆς νύφης, γίνεται τὴν ἐπομένην μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν.

13. — Οἰωνισμοὶ ἀπὸ *κουφέτα* τῆς στέψεως ἢ ἀντικείμενα τῆς στολῆς τῶν νεονύμφων. Π.χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν πιστεύουν, «ὅτι ἡ νέα ποὺ θὰ πρωταρπαῇ ὅ,τι τύχη νὰ πέσῃ ἀπὸ τὴν στολὴν τῆς νύφης (κατὰ τὴν στέψιν) παντρεύεται κι αὐτὴ μέσα στὸ χρόνο».

ι') *Ἡ ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν.*

1. — Πῶς σχηματίζεται ἡ πομπὴ μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν νεονύμφων ἐκ τοῦ ναοῦ; Ποῦ αἱ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν συνήθειαι; Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Πάπιγγον «μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ ναοῦ ὁ νουνός, οἱ νεόνυμφοι, οἱ ἀδερφοπτοὶ καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς πιάνονται εἰς τὸν χορόν, τὸν ὁποῖον σέρνει ὁ πρωτοσυμπέθερος, κρατῶν τὸ *μπαῖράκι*, ἀφοῦ δὲ φέρουν ἓνα-δύο γύρους διευθύνονται ἐν χορῷ, βαστάζοντες ἀνημμένας λαμπάδας, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας ἀναμένει βουβαλάμαξα, εἰς τὴν ὁποίαν μετὰ τὴν ἔξοδόν των ἐπιβαίνουν οἱ νεόνυμφοι μὲ τοὺς συγγενεῖς. Τῆς πομπῆς προηγεῖται ἡ σημαία τοῦ γάμου (ἢ *μηλιά* ἢ τὸ *κῆς*), ἡ γκαῖντα καὶ νέοι καὶ νέαι συγκαθίζοντες, ἐνῶ αἱ ἐπιβαίνουσαι τῆς ἀμάξης γυναῖκες τραγουδοῦν γαμήλια ἄσματα. Εἰς τὸ Βλαχώρι Θεσπρωτίας «*κόβουν στὴ μέση τοῦ δρόμου μιὰ μπογάτσα καὶ κάθε καλεστός παίρνει ἓνα κομμάτι*». Καταχύσματα ἀπὸ τὰς παροδίους οἰκίας κλπ.

Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. εἰς τὸ Λοζέται τῆς Θεσπρωτίας «*δὲν βγαίνουν ἀπὸ τὴν πόρτα ποὺ μπῆκαν στὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν παραθύρα καὶ πᾶνε ἀπὸ ἄλλον δρόμον*».

2. — Τί τραγούδια τραγουδοῦν, ὅταν πηγαίνουν πρὸς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ; Ποῦ συνηθίζεται νὰ γυρίζουν σπίτι μὲ τὰς λαμπάδας ἀναμμένας; Εἰς τὴν Λήμνον φθάνοντες εἰς τὸ σπίτι τὶς *σβήνουν* μὲ τὸ δεξιὸ πόδι.

3. — Τί γίνεται, ἂν καθ' ὁδὸν συναντηθοῦν δύο συμπεθεριά; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*μπουμπουλώνουν* τὶς νυφάδες μὲ τὰ *μαντήλια* τους κι *ἀλλάζουν* καὶ τὰ *δαχτυλίδια* τους· *εἶδεμῇ, ἀπάνω στὸ χρόνο ἢ μία θὰ πάθῃ κακό*». Εἰς τὴν Ὑδραν ἡ μία μουντζώνει τὴν ἄλλην, εἰς τὴν Σπάρτην «*βάζουν νερὸ στὸ στόμα τους καὶ ἡ μιὰ μπουχάει τὴν ἄλλη*», ἐνῶ εἰς τὴν Μάνην λέγουν:

*Καλορίζικη κ' ἐσύ, καλορίζικη κ' ἐγώ,
παιῦδά κ' ἐσύ, παιῦδά κ' ἐγώ.*

4. — Συνοδεύουν τὴν πομπὴν αὐτὴν καὶ οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης; Ποῦ ἡ γαμήλιος πομπὴ διευθύνεται πρῶτον εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης; Ποῖαι ἐθιμοτυπίαί γίνονται ἐκεῖ καὶ πότε οἱ νεόνυμφοι ὁδηγοῦνται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ; Γίνεται τότε ἀποχωρισμὸς ἢ παράδοσις τῆς νύφης ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῆς;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεθώνην γυρίζουν πρῶτα στὸ σπίτι τῆς νύφης, γιὰ νὰ φάῃ ἡ νύφη (τὰ πιστρόφια), καὶ κατόπιν διευθύνονται εἰς τοῦ γαμβροῦ. Τότε εἰς ἓνα τρίστρατο γίνεται ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τοὺς σπιτικούς τῆς νύφης (τὰ ξεπίστροφα). Τότε εἰς μὲν τὴν Λάσταν τῆς Γορτυνίας ὁ στενώτερος συγγενὴς τοῦ γαμβροῦ τοὺς ἔδιδεν ἓνα ἀσημένιο νόμισμα, εἰς δὲ τὴν Μεγαλόπολιν ὁ γαμβρὸς ἔρριπτε κατὰ πρόσωπον τῆς νύφης χάλκινον νόμισμα, τὸ *χαράτσι*. Εἰς τὴν Μάνην ἢ συνοδεία, πρὶν φθάσῃ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, σταματᾷ κοντὰ εἰς μίαν πέτραν *ριζιμιάν*, οἱ δὲ νεόνυμφοι θέτουν ἐπ' αὐτῆς τὸν πόδα· τότε ὁ πατέρας ἢ ὁ ἀδελφὸς παραδίδει τὴν νύμφην εἰς τὸν γαμβρὸν εὐχόμενος νὰ ζήσουν κλπ. ὁ δὲ γαμβρὸς *κερνᾷ* τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς τὰ λεγόμενα *παλληκαριάτικα*.

5. — Ἀγὼν δρόμου ἢ πάλης. Ἐπαθλα. Πρὸβλ. τὴν συνήθειαν τῆς Δήμου διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ φλάμπουρου, ἀνωτέρω σελ. 128, κ. ἐ. Εἰς τὸ Ἀλμαλὶ τῶν Μαλγάρων ἐγένετο ἀγὼν πάλης μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ τῆς ἐκκλησίας, παρισταμένου τοῦ γαμβροῦ. Ὁ νικήσας τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους ἐκηρύσσετο νικητὴς καὶ ἐλάμβανεν ὡς ἔπαθλον μανδήλιον τοῦ γάμου· ἐγένετο δὲ καὶ ἀγὼν ἐφίππων. Ἀπαντᾷται ἄλλοῦ ἢ συνήθεια αὕτη;

ια') *Ἡ εἴσοδος τῶν νεονύμφων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Οἰωνισμοὶ καὶ μαντικὴ κατ' αὐτήν.*

1. — Τί τραγουδοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν ἢ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύμφης; Παραδειγμα:

*Ἐβγα, κυρὰ καὶ πεθερά,
νὰ καρτερέσης τὰ παιδιά·
φέρε μέλι, φέρε γάλα
νὰ μελώσουμε τὴ νύφη,
νὰ τὴ μπάσουμε στὸ σπίτι.*

Τί ἄλλο συνηθίζεται εἰς τὴν αὐλὴν πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύμφης; Π.χ. εἰς τὴν Μάνην *ρίχνουν* τὰ *κεράσματα* τῆς νύμφης (χορήματα, φορέματα, μανδήλια) σ'

ένα πιάτο, τὸ ὁποῖον κατόπιν θραύουν ἢ εἰς ἓνα κόσκινο, τὸ ὁποῖον πυροβολοῦν, ρίπτοντες αὐτὸ εἰς τὸν ἀέρα.

2. — Ἐξορκισμοὶ τοῦ κακοῦ καὶ θυσίαι (*κουρμπάνια*) γινόμεναι πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν ἐπαρχίαν Ἀρτης ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν τῆς νύμφης «*κάνει στὸ ἐπάνω πορτόξυλο τρεῖς κοψές, λέγοντας: Κόβω, κόβω. Ἄλλος τὴν ἐρωτᾷ: Τί κόβεις; — Τὴν ἀστέρα τῆς νύμφης*». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ κάποιος ἀπὸ τοὺς παρενρισκομένους κτυπᾷ διὰ πελέκεως ἓνα στῦλον τῆς οἰκίας τρεῖς φορὰς καὶ ἔτσι ἐξορκίζει κάθε κακόν, ἐνῶ εἰς τὴν Λευκάδα ἡ ἰδία ἡ νύφη καταφέρει διὰ πελέκεως τρία κτυπήματα εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς θύρας.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ σφάζουν ἀρνὶ ἢ πετεινὸν πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας; Π.χ. ἐν Κῦπρῳ, Τήνῳ κ.ἀ. ὁ γαμβρὸς σφάζει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου ὄρνιθα, ἐν Ἀπολλωνιάδι Προύσης, Ζαγορίῳ κ.ἀ. πρόβατον ἢ πετεινόν.

3. — Ὑποδοχὴ τῆς νύμφης ὑπὸ τῆς πενθερᾶς. Κατὰ ποίους τρόπους ὑποδέχεται αὕτη τὴν νύμφην; Δῶρα καὶ ἄλλαι προσφοραὶ. Εὐχαί.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ πενθερὰ χαιρετίζει τὴν νύμφην μὲ τὸ *καλῶς οὐρίστε*, τῆς χαρίζει ἓνα δαχτυλίδι καὶ τῆς προσφέρει λουκούμι καὶ νερὸ ἢ ἓνα ποτήρι κρασί, κατόπιν δὲ τῆς δίδει εἰς τὰ χέρια ἓνα μικρὸ ἀγοράκι. Προηγούμενως ἡ νύφη ρίπτει εἰς τὴν στέγην τοῦ σπιτιοῦ ἓνα καρφί. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἴμου ἡ πενθερὰ (ἢ ἡ ἀνδραδέλφη) ὑποδέχεται τὴν νύμφην «*μ' ἓνα κόσκινο στὸ κεφάλι μέσα τὸ κόσκινο ἔχει κριθάρι ἀρχίζει τότε ἡ πεθερὰ νὰ χορεύῃ καὶ νὰ χουγιάζῃ καὶ νὰ κλωτσᾷ τὴν πόρτα, γιὰ νὰ κἀνῃ τὴ νύφη νὰ γελάσῃ, νὰ μπῇ γελαστὴ μέσα*». Ὅσο δὲ γελοῦσε ἡ νύφη, *ἐκείνη χόρευε*. Ὑστερα *ἔστρωνε ἡ πεθερὰ ἓνα παννὶ καὶ περνοῦσε τὴ νύφ' μέσα στὸ σπῖτ'». Εἰς τὰ Βένιζια «ἡ πεθερὰ στέκεται στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μ' ἓνα ἀσημένιο νόμισμα στὰ χεῖλη. Ἡ νύφη, ἀφοῦ προσκυνήσῃ τὴν πεθερὰ τῆς, παίρνει μὲ τὰ χεῖλη τῆς ἀπὸ τὰ χεῖλη τῆς πεθερᾶς τῆς τὸ νόμισμα». Εἰς τὴν Περίστασιν τῆς Θράκης ἡ πεθερὰ ὑποδέχεται τὴν νύμφην εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας κρατοῦσα μὲ τὸ ἓνα χέρι χαλινάρι καὶ ψωμὶ καὶ μὲ τὸ ἄλλο πέλεκυν καὶ τὴν καλεῖ ὅπως τὰς ὄρνιθας: *κός - κός!*». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «*στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ στέκουν οἱ μπράτιμοι μ' ἓνα μαχαίρι καὶ ἀνάμεσά τους ἡ μητέρα τοῦ γαμπροῦ μὲ δυὸ ψωμιὰ στὰ χέρια· διὰν ἔλθουν οἱ νεόνυμφοι, ἀκκουμπάει τὰ ψωμιὰ πάνω στὰ στέφανα καὶ τὰ χαιρετάει*». Ποῖον εἶναι τὸ ἔθιμον ἄλλου;*

4. — Τάματα τῆς πεθερᾶς (ἢ τοῦ πεθεροῦ), διὰ νὰ πεζέψῃ ἡ νύφη ἢ διὰ νὰ ἔμβῃ εἰς τὸ σπῖτι: ἀμπέλι ἢ χωράφι, χάλκινον σκεῦος, ἀγελάδα, πρόβατον κλπ. (*μπατίκια*). Πρβλ. τὸ ἄσμα τῆς Ἀρτσιόστης:

«Πέζα, νύφη. — Δὲν πεζεύω,
θέλω τάγμα νὰ πεζένω,
τάγμα ἀπὸ τὸν πενθερό μου.....

5. — Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἡ νύμφη ὀδηγῇται ἔφιππος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ; Ποῖος τὴν κατεβάζει ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ τί συνηθίζεται, πρὶν ξεκαβαλλήσῃ ἡ νύφη; Παράδειγμα: Εἰς τὸ Τζαῖζι τῆς Πυλίας ἡ νύφη κρατεῖ ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τῆς ἑνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ σκύβοντας ἐμπρός, ὀπίσω, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ χύνει ἀπὸ ὀλίγο κατόπιν βάζει ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι τῆς ἑνα ψωμί, τὸ σπάνει καὶ πετᾷ τὰ κομμάτια πάλιν πρὸς τὰς τέσσαρας διευθύνσεις· ἔπειτα παίρνει ἐπάνω εἰς τὸ ἄλογο ἕνα ἀγοράκι καὶ τὸ ἀσπάζεται. Τέλος ὁ πενθερὸς τὴν παίρνει ἀγκαλιά, τὴν γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω στὸ ἄλογο καὶ κατόπιν τὴν ἀφήνει νὰ πατήσουν τὰ πόδια τῆς χάμω.

6. — Τί συνηθίζεται, ὅταν ἡ νύμφη φέρεται ἐφ' ἀμάξης; Ποῦ συνηθίζουν νὰ σπάνουν τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης; Π. χ. εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ «ἡ πενθερά, κρατοῦσα ἄρτον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τρία ἀνημμένα κηρία εἰς τὴν δεξιάν, περιτριγυρίζει τρεῖς τὴν ἀμαξαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐπιβαίνουν οἱ νυμφῖοι. Τότε ὁ πενθερὸς τῆς νύμφης ἐξαγγέλλει τὰ δῶρα τῆς, ὁ δὲ νουνὸς τὰ καταγράφει. Συγχρόνως κάποιος διὰ πελέκεως κτυπᾷ τρεῖς τὸν στῦλον τῆς οἰκίας, ἐξορκίζων πᾶν κακὸν πνεῦμα ἐκ τῆς οἰκίας. Τότε ἔθραυον καὶ τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης. (Πρὸβλ. ὅμοιον ἔθιμον τῆς Βοιωτίας, ἀναφερόμενον ὑπὸ Πλουτάρχου, Κεφ. καταγρ. Ρωμ. 29). Ἐν 40 Ἐκκλησίαις ἐκλεπτον τὸν ζυγὸν ἢ ἕνα τῶν τροχῶν τῆς ἀμάξης. Ἐν Ζαγορίῳ συντρίβουν τὸ σάγμα τῆς ἡμιόνου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐφέρετο ἡ νύμφη.

7. — Τὸ θρέψιμο ἢ τὸ μέλωμα τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ.

Μελόπιττα ἢ παστέλλι ἀπὸ σουσάμι, μέλι καὶ καρύδια προσφέρονται εἰς τοὺς νεονύμφους ὑπὸ παρθένον, συγγενοῦς τοῦ γαμβροῦ, κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῶν εἰς τὴν οἰκίαν «για νὰ περάσουν γλυκασμένοι τὴ ζωὴ τους» (Γορτυνία, Κρήτη) ἢ τοὺς ταῖζουν μέλι καὶ καρύδι (Ἀβία Μάνης). Εἰς τὸν δῆμον Μαλευρίου ἡ πενθερὰ ἀλείφει διὰ τῶν δακτύλων τὸ στόμα τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμβροῦ μὲ μέλι. Εἰς τὰ χωρία τῆς Πύλου αὕτη παρουσιάζει τεμάχιον ἄρτου, ἐκ τοῦ ὁποίου πρέπει οἱ νεόνυμφοι νὰ φάγουν, πρὶν εἰσελθῶν εἰς τὴν οἰκίαν (εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας προσφέρει ἄρτον μὲ ἄλας). Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ πενθερὰ προσέφερεν εἰς τὴν νύμφην «ἕνα πιάτο προζύμι (για μπερεκέτ') κ' ἕνα ποτήρι γλυκὸ τριαντάφυλλο μὲ κυδῶνι ἐπάνω στὸ προζύμι, για νὰ ᾿ναι γλυκειὰ ἡ νύφη».

8. — Τὸ σταύρωμα τῆς θύρας.

Μὲ τί ἡ νύφη (ἢ ὁ γαμβρὸς) σταυρώνει, δηλ. ἀλείφει σταυρωτά, τὴν θύραν, τὸ ἀνώφλιον ἢ τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας; Μὲ μέλι ἢ μὲ βούτυρον; ἢ μὲ

ζύμην (ὥς εἰς τὸν Πόντον); Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ ἡ νύφη, ἀφοῦ ἀλείψῃ μὲ βούτυρον τοὺς παραστάτας τῆς θύρας, ρίπτει ὀπισθὲν τῆς τὸ πινάκιον μὲ δύναμιν καὶ τὸ θρυμματίζει. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου; Γίνεται σταύρωμα καὶ τῆς ἐστίας;

9. — Ἄλλαι πράξεις καὶ ἐνέργειαι τῆς νύφης κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς. Τί πατεῖ εἰσερχομένη; (σίδερο; ὑνὶ ἢ ἄξιαν; ἢ χάλκινον σκεῦος; ρόδι;) Εἰς τὸν Ταξιάρχην (Αἰτωλ.) «*τυλίγουν τὸ ὑνὶ καὶ τὸ στατέρι σ' ἓνα μπάλωμα μαῦρο, τὰ βάνουν στὴν πόρτα καὶ θὰ τὰ δρασκελίσῃ ἡ νύφη*». Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο; Μήπως σκορπίζει ἡ νύφη ρόδι εἰς τὴν αὐλὴν ἢ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας; Τί πιστεύουν διὰ τὰ σπειριὰ τοῦ ροδιοῦ αὐτοῦ ὅσοι τὰ τρώγουν; Εἰς τὸ Πάπιγγον ἡ νύφη σκορπίζει εἰς τὴν αὐλὴν ρύζι ἢ σιτάρι, εἰσέρχεται δὲ εἰς τὴν οἰκίαν ὑπερπηδῶσα τὴν προῖκα τῆς, τὴν ὁποῖαν ἔχουν ἐκφορτώσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς ἐσωθύρας.

Ἄλλαι ἐνέργειαι τῆς νύφης. Π.χ. πετᾷ εἰς τὴν στέγην τῆς οἰκίας ἓνα καρφὶ ἢ μιὰ κουλλούρα, ποὺ φέρνει ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς. Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡπείρου κλωναράκια δάφνης καὶ ἐλαίας, περασμένα εἰς κλωστήν, φράσσουν τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ ἡ νύφη τὰ διασπᾷ καὶ τὰ ρίχνει πισώπλατα. Ἄλλου ἡ νύφη «*μπαίνει μὲ τὸ χρυσολάγηνο γεμᾶτο νερό, παρμένο κατὰ μαγικὸν τρόπον*». Εἰς τὴν Λευκάδα ἡ νύφη εἰσερχομένη χύνει νερό, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προηγουμένως ἔπιε, εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀναποδογυρίζει λαγήνι γεμᾶτο νερό, διὰ νὰ φέρῃ τὸ ποδαρικό τῆς ἀφθονίαν. Ποῦ ἡ νύφη εἰσερχομένη ἀσπάζεται τὸν δεξιὸν παραστάτην τῆς θύρας ἢ τὸ κατώφλιον αὐτῆς; Ποῦ εἰσερχομένη φιλεῖ τὸ πόδι τῆς πενθερᾶς ἢ πίνει νερὸ ἀπὸ τὸ παπούτσι τῆς πενθερᾶς, ποὺ τὸ ἔχουν βαλμένο εἰς τὸ κατώφλι; ἢ χτυπᾷ τὸ κεφάλι τῆς εἰς τὸν τοῖχον;

10. — Τρόποι εἰσαγωγῆς τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τζαῖζι τῆς Πυλίας ἡ πενθερὰ «*δένει νύφη καὶ γαμπρὸ μ' ἓνα τσεμπέρι καὶ τοὺς τρανᾷ μέσα στὸ σπίτι*», ἐνῶ ἓνα ἀγοράκι ἀφήνεται εἰς τοὺς ὤμους των (καβάλλα). Ποῦ ἡ πενθερὰ δένει τοὺς νεονύμφους μὲ τὰ νιόλουρα ἢ μὲ τὰ ἡνία τῶν ἵππων καὶ τοὺς εἰσάγει οὕτως ἐξευγμένους; Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «*τῆς κρεμάγανε τῆς νύφης ἀπὸ τὸ νῶμο τὰ λουριά, ποὺ δένει ὁ γαμπρὸς τὰ βόδια του, καὶ τῆς δίνανε στὰ χέρια τὸ ἀλέτρι, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς ἐσταύρωνε τὸ ἀνώφλι μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι*». Εἰς τὰ Σύλατα καὶ τὴν Σινασσὸν ἡ νύφη εἰσήρχετο βιαίως, ὠθοῦσα ὀρμητικῶς τὴν θύραν τῆς οἰκίας τοῦ γαμβροῦ καὶ ἔχουσα βρέφος εἰς τὰς ἀγκάλας. Ποῦ συνηθίζεται νὰ εἰσέρχεται ἡ νύφη ἀνάρπαστος, διὰ νὰ μὴ πατήσῃ καὶ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας; Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡπείρου ἡ νύφη εἰσέρχεται ὑπερπηδῶσα κόσκινον ἢ σωρὸν ἀπὸ φλοκωτά. Εἰς τὰς Καρυὰς Καβα-

κλί οἱ νεόνυμφοι πατοῦντες ἐπὶ τάπητος σύρονται βιαίως ἐντός, χωρὶς νὰ θέσουν τὸν πόδα των ἐπὶ τῆς γῆς. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἀλλοῦ;

11. — Καταχύσματα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς εἰσόδου. Π.χ. εἰς τὸ Ἀλμαλὶ Μαλγάρων ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ραντίζει τοὺς νεονύμφους μὲ σιτάρι, ἡ δὲ νουνὰ ρίπτει βαμβακόσπορον.

12. — Τὰ μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης.

Παραδείγματά τινα: Εἰς τὸ Ρουμλούκι ὁ γαμβρὸς «παραμονεύει πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ δωματίου καὶ χτυπᾷ τὴ νύφη τρεῖς φορὲς στὴν πλάτη μ' ἓνα παπούτσι. Ἡ νύφη κατόπιν μπαίνει στὰ δωμάτια καὶ ψάχνει νὰ βρῇ τὸ ὄνι, ποὺ εἶναι κρυμμένο πίσω ἀπὸ μιὰ πόρτα. Ἐπειτα διευθύνεται στὸ μέρος, ὅπου εἶναι τὸ σακκὶ μὲ τ' ἀλεύρι, καὶ ρίχνει μέσα τὸ κομμάτι ἀπὸ τὸ κλίκι, ποὺ ἔφερεν ἀπὸ τὸ πατρικὸ τῆς σπíti μέσα στὸν κόρφον τῆς». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «ἡ πενθερὰ πιάνει τὴ νύφη ἀπ' τὸ χέρι, τὴν ὁδηγεῖ στὴν παρσιὰ, τὴν φέρνει μπροστὰ στὸ τζάκι καὶ τῆς χτυπάει τὸ κεφάλι στὸ μπουχαρί, ἔτσι γιὰ νὰ εἶναι στερεωμένη καὶ ν' ἀγαπᾷ τὸ καινούργιον σπιτικὸ τῆς». Ὅμοίως εἰς τὴν Βήσανην καὶ τὸ Πογώνι τῆς Ἡλείρου ἡ νύφη εἰσερχομένη εἰς τὸ σπíti ὁδηγεῖται εἰς τὴν ἐστίαν (ἢ εἰς τὸν φοῦρνον) καὶ τὴν προσκυνεῖ, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνδρίτσαιναν προσκυνεῖ τὰ εἰκονίσματα τῶν ἁγίων. Εἰς τὴν Ἀρτσιίσταν τῆς Ἡλείρου «ἡ νύφη ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῶν ἀδερφοπτιῶν εἰς ἓνα δωμάτιον, ὅπου προσέρχονται καὶ οἱ φ'λάχτρες, ἡ δὲ πενθερὰ κρατοῦσα εἰς μὲν τὴν δεξιὰν λαένι πλήρες οἴνου, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν δᾶδα ἀνημμένην προσφέρει εἰς τοὺς νεονύμφους τρεῖς κονταλιὰς βραστῆς ὀρυζῆς». Ποῦ ἀλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα; Χορεύεται εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων κανεῖς εἰδικὸς χορὸς; Βλ. κατωτέρω σ. 159, Χοροί.

13. — Οἰωνισμοὶ διὰ τὸ πρῶτον τέκνον τοῦ ἀνδρογύνου. Π.χ. τὸ πανέρι τῆς νουνᾶς ρίπτεται ἐπὶ χαμηλῆς τιнос στέγης καὶ παρατηροῦν ἂν θὰ πέσῃ τ' ἀπίστομα (ἀγόρι) ἢ τ' ἀνάσκελα (κορίτσι). Εἰς τὸ Ρουμλούκι κυλίουν εἰς τὴν αὐλὴν τρεῖς φορὰς τὸ κόσκινο, ποὺ εἶχε μέσα τὴν ζώνην τοῦ γαμβροῦ καὶ διάφορα ραντίσματα, καὶ παρατηροῦν, ἂν θὰ πέσῃ μὲ τὴν βάσιν ἐπάνω ἢ κάτω.

14. — Ποῦ ἀποτίθενται τὰ στέφανα καὶ ποῦ αἱ λαμπάδες τῆς στέψεως; Μαντικὴ ἐκ τῶν λαμπάδων. Π.χ. εἰς τὸ Ἀλμαλὶ Μαλγάρων τὰ στέφανα τοποθετεῖ ὁ νουνὸς ἐπάνω εἰς τὴν δίπλαν (μεσοδόκην τῆς οἰκίας) καὶ συγχρόνως χτυπᾷ τρεῖς διὰ μαχαίρας τὴν δοκὸν τὸν ἐρωτοῦν: *Τί κόβ'ς; — Τς νύφ'ς τὴ γαστέρα, ἀπαντᾷ. Τὰ κεριὰ τῆς στεφάνωσης εἰς πολλὰ μέρη τὰ μπήγουν στὰ ψωμιὰ τῆς νύμφης καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ τ' ἀφήνουν νὰ καῖνε. Ὅποιο κερὶ καιγότανε πιὸ μπροστὰ, ἦταν σημάδι πὼς θὰ πεθάν' πιὸ μπροστὰ ἀπ' τὸν ἄλλον. (Ναίμονας). Εἰς τὴν Ἰθάκην τὰ πλέκουν σὰν στεφάνι καὶ τ' ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὴν νυμφικὴν κλίνην.*

ιβ') *Ἡ νύφη στὸ νυφοστόλι ἢ στὸν παστό.*

1. — Πῶς λέγεται κατὰ τόπους τὸ μέρος, ὅπου ὀδηγεῖται ἡ νύφη μετὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, καὶ πῶς τοῦτο καταρτίζεται; (*Νυφοστόλι* (Γορτυνία), *παστός* (Μεσημβρία, Δωδεκάν.), *μπάστος* (Κρήτη), *νυφεῖον* ἢ *νυφειὸν* (Πόντος), *ἀγκωνή* (Ἡπειρος) κλ. Στέκει ἐκεῖ ὀρθή καὶ *προσκυνᾷ* ἢ τὴν καθίζουσιν ἐπάνω σὲ βαρέλι (Γορτυνία) ἢ σὲ σάκκον ἀλεύρου (Μάνη); ἢ ποῦ ἄλλου;

2. — Ποῖος ἀποκαλύπτει (*ξεμπουμπουλώνει*) τὴν νύμφην; ὁ πενθερός ἢ ὁ μεγαλύτερος ἀνδράδελφος; Ποῖαι αἱ συναφεῖς πράξεις; Π. χ. εἰς τὴν Λάσαν ὁ πενθερός βγάζει τὴν σκέπη ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς νύφης, αὕτη δὲ παίρνει ἀπὸ τὸ στόμα του μὲ τὸ στόμα της ἓνα ἀσημένιο νόμισμα. Εἰς τὴν Σινώπην ἡ νύφη «τοποθετεῖται ὀρθία εἰς τὴν πρὸς Α κόχην τῆς παστάδος, ὁ δὲ γαμβρὸς ἔρχεται καὶ τῆς ἀφαιρεῖ τὴν καλύπτραν, θέτων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της πολύτιμόν τι».

3. — Ποῖοι μένουν πλησίον τῆς νύμφης ὡς συνοδοί; Π. χ. ἓνα κορίτσι, ἡ λεγομένη εἰς τὴν Ἰκαρίαν *παράνυφη* ἢ δύο κορίτσια, λεγόμενα *παραστόλια* εἰς μέρη τινὰ τῆς Μακεδονίας· μία γυναῖκα ὕπανδρος ἐν Καστορίᾳ, λεγομένη *ἔγγνα* ἢ γυναῖκες συγγενεῖς τῆς νύφης (μάννα, νουνά) λεγόμεναι *φ'λάχτρις* εἰς τὸ Πάπιγγον, Λοζέτσι κ.ά. μένουν μαζί της εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον ἕως τὴν ἑσπέραν τῆς Τρίτης καὶ συγκοιμῶνται μετ' αὐτῆς τὰς νύκτας τῆς Κυριακῆς καὶ τῆς Δευτέρας.

4. — Ποῖα τραγούδια ἢ μαντινάδες (δίστιχα) τραγουδοῦν, ὅταν ἡ νύφη καθίσῃ εἰς τὸν παστόν; Οἱ *κουνιάδες* ἢ ἄλλοις τις; Πρὸς τὰ *παστικά* τῆς Κρήτης.

5. — Διανομὴ κουφέτων ἢ ξηρῶν καρπῶν (καρύων, ἀμυγδάλων) ὑπὸ τῆς νύφης. Εἰς τὴν Μάνην ἡ νύφη τὰ διανέμει καθημένη ἐπάνω εἰς σάκκον πλήρη ἀλεύρου. Ἄλλου ἡ νύφη τυλίγει τὰ κουφέτα εἰς τεμάχια ἀπὸ τὸν πέπλον της καὶ τὰ μοιράζει εἰς τὰς φίλας της, «γιαὶ νὰ ὀνειρευτοῦν ποιὸν θὰ πάρουν». Εἰς τὴν Παρπαριὰν τῆς Χίου ὁ ἱερεὺς μοιράζει τὰ *στεφανοκόλλικα*, εἰς τὴν Κάρπαθον τὰ *παρθενόκουκκα*. Εἰς Βισοκὰν Καλαβρύτων περιφέρουν ἀγγεῖα μὲ μέλι, σῖκα καὶ οἶνον. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

6. — Τὸ πρῶτον κοινὸν γεῦμα τῶν νεονύμφων. Τί τρώγουν οἱ νεόνυμφοι, ἀφοῦ καθίσουν εἰς τὸν παστόν; Π. χ. εἰς τὴν Χαλδίαν ὁ γαμβρὸς εἰσερχόμενος εἰς τὸ νυμφεῖον συντρῶγει μετὰ τῆς νύμφης τὸ *νεγαμοψώμ*. Εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας οἱ καλεσμένοι ἐνεπήγνυνον εἰς ἓνα ἄρτον νομίσματα ἀντὶ δώρων, ὁ ἄρτος δ' αὐτὸς προσεφέρετο μετὰ ἁλατος εἰς τὴν νύμφην, ἡ ὁποία ἔτρωγεν ἀπὸ αὐτὸν μιὰ *βούκα*, ἄλλην δὲ βούκα προσέφερεν εἰς τὸν γαμβρόν. Εἰς τὸ Πάπιγγον γαμβρὸς καὶ νύμφη γεύονται διὰ κοινοῦ κοχλιαρίου ὀρυζαν βρασθῆν, πίνουν δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου. — Ποῦ παρατίθενται ὡς δεῖπνον εἰς τοὺς νεονύμφους

περιστεραί; Ποῦ ἀπαγορεύεται εἰς τὴν νύμφην νὰ φάγῃ ὅ,τιδήποτε τὴν πρώτην ἡμέραν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀνδρός της; Διατί;

7. — Διανέμει ἡ νύμφη δῶρα εἰς τὰ πεθερικά καὶ τοὺς λοιποὺς οἰκείους της μετὰ τὴν εἴσοδόν της εἰς τὸ σπίτι; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι;

γ') *Τὸ συμπόσιον τοῦ γάμου.*

1. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια, πρὶν καθίσουν οἱ καλεσμένοι εἰς τὸ τραπέζι, νὰ κάμνουν ἓνα ἢ τρεῖς γύρους πέριξ τῆς τραπέζης; Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ τοὺς γύρους αὐτοὺς ἔκαμνεν ὁ νοῦνος μὲ ὅλους τοὺς καλεσμένους. — Δίδεται σύνθημα ὅτι ἤρχισε τὸ γλέντι; (π.χ. εἰς πυροβολισμὸς εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας). Ὑποχρεώνεται ἡ νύμφη, πρὶν ἀρχίσῃ τὸ συμπόσιον, νὰ ἐκστομίσῃ ἄσεμνόν τινα φράσιν;

2. Ποῦ τὸ γαμήλιον γεῦμα γίνεται ἐξ ἐράνου; Πρὸβλ. τίς προουβέντις ἦτοι ἄρτους καὶ φαγητά, ποὺ προσκομίζουν οἱ κεκλημένοι εἰς τὸ τραπέζι (Αἰτωλία κ.ά.)

3. — Ποῖος ἔχει τὸ πρόσταγμα εἰς τὸ τραπέζι τοῦ γάμου; Ποῖοι βοηθοῦν καὶ πῶς λέγονται κοινῶς; (Π.χ. παραστεκάμενοι ἐν Καστορίᾳ κ.ά., τατζήδες ἐν Αἰτωλίᾳ, ἀδερφουπτοὶ ἢ βλαμάδες ἐν Ἡπείρῳ). Ὅριζεται κανεὶς ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ οἴνου; Παρακάθηνται αἱ γυναῖκες εἰς τὴν ἰδίαν τράπεζαν μὲ τοὺς ἀνδρας ἢ εἰς χωριστὴν τράπεζαν;

4. — Ποία ἡ θέσις τοῦ κουμπάρου εἰς τὴν τράπεζαν; Ποία ἡ τῶν καλεσμένων τοῦ κουμπάρου; (πρὸβλ. τοὺς μουζούρηδες τῆς Δυτ. Κρήτης). Τί προσφέρεται εἰς τὸν κουμπάρον ἐκ τοῦ ψητοῦ; Πλάτη ἢ κεφάλι;

5. — Προπόσεις (ἐντολές) καὶ εὐχαί. Π.χ. εἰς μέρη τινὰ καθέννας μὲ τὴν σειρὰν τοῦ ἀξιῶναι ἓνα κουπάρι εἰς ὑγείαν ἄλλον, λέγων εὐχὴν τινα ἢ τραγούδι, ἐκεῖνος δ' ἀπαντᾷ: «Καλῶς ὥρισε τὸ γιομᾶτο σας, κύριε νοῦνε! Τὸ πίνω τοῦτο καὶ ποίονε νὰ βρῶ;» Ἄλλη πρόποσις:

Ἐδῶ σὲ τοῦτ' τὸ ποτηράκι
εἶναι ἓνα πουλάκι
καὶ λαλεῖ καὶ κελαῖδεῖ:
τίρι λίρι τιριλί,
νὰ ζήσουν τὰ νεόνυμφα!

Ἀστεῖοι διάλογοι (κῶμοι). Π.χ. κατὰ τὸ δεῖπνον μερικοὶ ξετιμᾶνε τοὺς παρευρισκομένους, δηλ. τοὺς λέγουν ὅ,τι σέρνει ἢ σκούπα δῶρον εἰς τὸν ξετιμητή.

6. — Τὸ ψητὸ τοῦ κουμπάρου. Πότε προσφέρεται; Ἀστεῖοι διάλογοι κατὰ τὴν προσκόμισιν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν π.χ. τὸ φέρουν τρεῖς μετημφιεσμένοι μ' ἓνα χορτὶ εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀρνιοῦ, περιέχον ἀστείαν τινὰ φράσιν· διάλογος τῶν μετημφιε-

σμένων πρὸς τοὺς συμποσιάζοντας. Εἰς τὴν Λῆμνον τὸ *κουμπαριάτικο* (σφαχτὸ) τὸ ἔβραζαν εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ τὸ *μοίραζαν* τὴν Δευτέραν· τὸ ἔλεγαν *ξερόβραστο* καὶ ἐχαιρετοῦσαν «ἄξιος ὁ κουμπάρος».

7. — Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν εἰδικῶς εἰς τὸ τραπέζι τοῦ γάμου; Τραγούδια ἐγκωμιαστικά τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ. Ἰδιαίτερα τραγούδια διὰ τὸν κουμπάρον. Εἰς τὴν Σκῦρον «τὸ *πρῶτο* τραγούδι, ποὺ θὰ ποῦν στὸ τραπέζι τοῦ γάμου καὶ στὸ χορὸ, θὰ εἶναι γιὰ τοὺς πεθαμένους».

8. — Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸ τραπέζι τοῦ γάμου. Π.χ. εἰς τὴν Μάνην ἡ τάβλα δὲν κλείνει, δηλ. δὲν κάθεται κανεὶς εἰς τὰ δύο ἄκρα τῆς τραπέζης. Ποῦ τὸ γαμήλιον γεῦμα δὲν γίνεται τὴν Κυριακὴν, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἢ ἄλλην ἡμέραν;

ιδ') Χοροί.

Ποῖοι οἱ εἰδικοί χοροὶ τοῦ γάμου καὶ πότε χορεύεται ἕκαστος; Ποῖα ἡ ὀνομασία ἑκάστου καὶ μὲ ποῖα τραγούδια καὶ ποίας πράξεις συνοδεύεται ἕκαστος χορὸς; Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεθώνης μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν νεονύμφων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμπροῦ «*βάζουν* *στὴν μαντήλα τὴν πίττα*, ποὺ ἔφερεν ἡ νύφη ἀπὸ τὸ σπίτι της, καὶ τὴν χορεύουν, ἐνῶ ἡ πεθερὰ τραγουδεῖ: *Τῆς νύφης μας ἡ τάβλα...*» Εἰς τὴν Χαλδίαν τοῦ Πόντου γίνεται τότε τὸ *θύμισμαν*: ὁ ἱερεὺς φορῶν τὸ πετραχήλι του καὶ κρατῶν θυμιατὸν πιάνεται πρῶτος εἰς τὸν χορὸν μὲ ἑπτὰ μονοστέφανα ζεύγη καὶ μὲ τοὺς νεονύμφους· οἱ χορευταὶ κρατοῦν κηρία ἀνημμένα, ὁ δὲ ἱερεὺς ᾄδει μὲ ἀργὸν ρυθμὸν: *Ἀρχὴν* *ὅταν εὐλόγησεν κύριος ὁ Θεὸς μας...* Τότε γίνεται καὶ τὸ λεγόμενον *ἀποκαμάρωμαν*, δηλ. ὁ ἱερεὺς ἀνασηκώνει τὸν πέπλον καὶ ἔκτοτε ἡ νύμφη ἀποκαλύπτει τὸ πρόσωπον. Τότε καὶ δῶρα δίδονται εἰς αὐτήν. Εἰς τὴν Λευκάδα ὀφείλουν ὁμοίως ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι νὰ συγχορεύσوين μετὰ τῶν νεονύμφων τοὺς λεγομένους *τρεῖς γύρους* ᾄδοντες: *Ἔχω γιὸ κάνω χαρά, / κάν' ἡ νύφη μας παιδιά...* Εἰς τὴν Σιάτισταιν τὸ ἀπόγευμα χορεύεται εἰς ἀνοικτὸν μέρος ὁ λεγόμενος *τρανὸς χορὸς*, εἰς τὸν ὁποῖον πιάνονται καὶ τὰ δύο συμπεθεριά, ἐξάρχοντος τοῦ νούνου (*γουνίτικος χορὸς* ἐν Βογατσικῷ). Εἰς τὴν Λῆμνον ἀργὰ πρὸς τὰ μεσάνυχτα χορεύεται ὁ *ζεθεριακός*: ὁ *κουμπάρος* παίρνει τὸ γαμπρὸ καὶ ἡ *κουμπάρα* τὴν νύφη καὶ πάνε νὰ τοὺς ἀνταμώσουν καὶ λένε τὸ τραγούδ': *Χέρι μὲ χέρι πιάσανε καὶ ἡ καρδιά τσου τρέμει...*

ιε') Τὸ ξεπροβόδισμα τοῦ νούνου καὶ τῶν καλεστῶν.

Πότε γίνεται καὶ μὲ ποῖα τραγούδια συνοδεύεται τοῦτο; Π.χ.

Ἄιστε, παιδιά, νὰ φύγωμε... ἢ *Κατέβαιναν οἱ Τσαρσινοὶ...* (Καστορία).

15') *Ἡ πρώτη νύκτα τοῦ γάμου.*

1. — Ποῖος στρώνει τὴν νυμφικὴν κλίνην; Π.χ. εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ μιὰ γυναῖκα πρωτοστέφανη (ἢ *στρώστρα*) στρώνει τὸ κρεβάτι καὶ τὸ πρωτὶ λαμβάνει ὡς δῶρον τὰ χρήματα, ποὺ ρίπτονται εἰς τὸ στρώμα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἔστρωνεν ἡ *προξενήτρα*, εἰς τὸ Βογατσικὸν ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λήμνον ὁ νουνὸς τὴν Δευτέραν βράδυ «*χαλνᾷ τὸ νυφοσιόλ'* (τὴ *γιοῦκερ*), ἐνῶ κάποιος ἄλλος σπάζει ἓνα *λαγήν'*, κατόπιν στρώνει καὶ *κυλᾷ* ἓνα ἀγόρι πάνω στὸ στρώμα. Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. στρώνει γυναῖκα, ποὺ ἔχει ἀρσενικὰ παιδιά.

2. — Ποῦ ἡ νυμφικὴ κλίνη δὲν στρώνεται εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, ἀλλὰ εἰς ἄλλο σπίτι; Ποία ἡ διδομένη ἐξήγησις τούτου; Π.χ. εἰς Τζαῖζι Πυλίας «τὸ κρεβάτι τὸ στρώνουν δυὸ γυναῖκες ἀπὸ τὴ σειριὰ τοῦ γαμπροῦ σ' ἓνα ἄλλο σπίτι καὶ βάνουν ἓνα παιδί *σερνικό*, μὲ μάννα καὶ πατέρα, καὶ *κυλιέται* ἐπάνω στὸ κρεβάτι· κατόπιν ἡ *κουμπάρα* *ξεντύνει* τὴ νύφη, ἐνῶ ἄλλη γυναῖκα ὁδηγεῖ τὸν γαμπρὸ εἰς τὸν νυμφικὸν *θάλαμον*». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλου;

3. — Ποῦ ἡ νύφη δὲν κοιμᾶται τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου μὲ τὸν γαμβρόν, ἀλλὰ τὴν δευτέραν ἢ τὴν τρίτην νύκτα; Μὲ ποῖον συγκοιμᾶται αὕτη ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ; (Μὲ τὴν πενθεράν ἢ μὲ τὴν νουνάν; ἢ μὲ τίς *φυλάχτρες*;) Εἰς τὴν Καστορίαν κοιμᾶται μὲ τὴν *ἐγγνα*, γυναῖκα ποὺ «*τὴν παραστέκει καὶ τὴν δασκαλεύει καὶ ὅλη τὴ Δευτέρα τὴν ταῖζει*», ἀφοῦ δὲ γίνῃ τὸ *γλύκαιμα* τῆς νύφης μὲ τὰ γλυκὰ ποὺ φέρουν τὴν Δευτέραν τὸ ἀπόγευμα οἱ καλεσμένοι, ἡ *ἐγγνα* ὁδηγεῖ τὴν νύφην *στὸν νυφιάτικο τὸν οὐντᾶ*.

4. — Ποῖαι ἄλλαι πράξεις προηγούνται κατ' ἔθιμον τῆς ἀποχωρήσεως τῶν νυμφίων εἰς τὸν κοιτῶνα; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν, ἀφοῦ ἔφευγε τὸ πολὺ τὸ πλῆθος, ἔθεταν ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι διάφορα φροῦτα (ἀμύγδαλα, καρύδια, σταφίδες) καὶ *μουσταλαμπάδες* καί, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς κερνοῦσε, ἡ νύφη ἔδινε τὰ φροῦτα εἰς τοὺς καλεσμένους. Ἐπειτα τὰ παλληκάρια ἔθεταν στὰ γόνατα τοῦ γαμπροῦ ἓνα ἀπὸ τὰ *μαξιλάρια* τῆς νύφης καὶ ὁ γαμπρὸς ἔρριχνε γρόσια, *γιὰ νὰ κάμουν τεσιλὶμ τὴ νύφ'* (= νὰ τοῦ παραδώσουν τὴ νύφη). Μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ ἔκαναν τὴν ἐπομένην *μπουγάτσα*. Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μικροῦ Αἵμου «*τὴν ὥρα ποὺ ἤθελαν νὰ φύγουν ἡ σὺδέκνισσα κ' ἡ συμπεθέρα, χόρευαν τὸ χορὸ τῆς νύφ'ς, γυροῦσαν τρεῖς φορὲς ἀλόγερα κι ὁ γαμπρὸς ἔκλεπτε τὴ νύφ' καὶ πάγαινε στὸν οὐντᾶ. Ἡ σὺδέκνισσα πάγαινε μέσα, ξέντυνε τὴ νύφ' καὶ τὴν ἄφηνε*». Εἰς χωρία τινὰ τοῦ Διδυμοτείχου τρεῖς γραῖαι παραλαμβάνουν τὴν νύφην καὶ μετὰ ἔλεγχον τῆς παρθενίας αὐτῆς τὴν παραδίδουν εἰς τὸν γαμβρόν. Ποῦ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον γυναῖκες ἔξωθεν αὐτοῦ τραγουδοῦν εἰδικὰ τραγούδια;

5. — Ποῖαι αἱ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ὥραν τῆς κατακλίσεως; Π.χ.

ὄπλον χρησιμεῦσαν εἰς φόνον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὰς Κυδωνίας ἡ νύφη ἔδενε τὸ κεφάλι τῆς μὲ ἄσπρο τουλπάνι, ὃ δὲ γαμβρὸς ἐφοροῦσε ἄσπρο σκουφο, *γιά νὰ γίνουν γέροι*.

6. — Ὑπάρχει ἡ περίπτωσις νὰ γίνεται μὲν τὸ στεφάνωμα, ἀλλ' οἱ νεόνυμφοι ἐπ' ἀρκετὸν διάστημα νὰ μὴ συζοῦν; Διατί;

ιζ') *Συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τοὺς ἐρχομένους εἰς δεύτερον γάμον.*

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Κοτύωρα «ὁ γάμος τῶν χήρων γινότανε χωρὶς πομπές, πάντα τῇ νύχτι». Εἰς τὴν Σκῦρον, «ἅμα ξαναπαντρεύονταν χῆρος ἢ χήρα, τὸ στεφάνι τὸ ἔβαζαν στὸν ὦμο καὶ ὄχι στὸ κεφάλι». Εἰς τὸ Πάπιγγον ἡ στέψις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν γίνεται εἰς τὸ σπίτι καὶ μάλιστα εἰς τὸ μαγειρεῖον, πού εἶναι λιθόστρωτον, καὶ ὄχι εἰς σανιδούστρωτον δωμάτιον, *γιά νὰ εἶναι ὁ γάμος στερεός*. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ζώνουν τῇ νύφει μὲ βάτο, πού ἔχει ρίζες, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ φουσιάνι, *γιά νὰ ᾖ ριζοβολημένη καὶ ρίχνουν μιὰ δεκάρα χάλκινη στὴν πόρτα νὰ τὴν ἀδρασκελίσῃ ἡ νύφ'*». Εἰς τὴν Μάνην ἡ νύφη δὲν εἰσέρχεται διὰ τῆς θύρας, ὁπόθεν ἐξῆλθε τὸ λείψανον τῆς πρώτης, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραθύρου.

Ποῖαι πράξεις ἐνεργοῦνται τότε ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς νεκρᾶς; Π.χ. εἰς τὴν Θράκην «ὅταν χηρεὺς ξαναπαντρευτῇ, τὴν ὥρα πού στεφανώνεται πηγαίνει μία συγγενὴς τῆς πρώτης γυναίκας στὸ κοιμητήριον καὶ ρίχνει ἐπάνω στὸν τάφο της ἓνα μαστραπᾶ νερό *γιά δροσιὰ καὶ γιά νὰ μὴ τὴν κακοφανῇ*» (Θρακικὰ Β 145).

ιη') *Διαπόμπευσις ἀταίριαστον γάμου, ἐκδίκησις ἀντεραστοῦ κλ.* Π.χ. εἰς τὴν Νάξον τοὺς χτυποῦν τὰ κούρταλα (τενεκέδες ἢ κουδούνια) κττ.

Ε') Τὰ μετὰ τὸν γάμον.

α') *Ἡ πρωϊνὴ ἔγερσις.*

1. — Συνηθίζεται νὰ τραγουδοῦν ἔξω ἀπὸ τὸν νυμφικὸν θάλαμον, διὰ νὰ ἐξυπνήσουν τοὺς νεόνυμφους; Ποῖα τραγούδια τραγουδοῦν; (τὰ ξυπνητούρια ἐν Κύθνῳ, τὸ παραξύπνημα ἐν Κύπρῳ). Π.χ.

*Ξύπνα, νιὲ καὶ νιόγαμπρε,
καὶ ξημέρωσε*

2. — Δίδει ὁ γαμβρὸς ἢ οἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι του εἰς τὴν νύμφην δῶρόν τι τὴν αὐγὴν τῆς ὑστεραίας τοῦ γάμου; Τοῦτο εἰς τὴν Κύπρον λέγεται *ξημέρωμα*. Εἰς τὴν Κάρπαθον ἡ πενθερὰ δίδει εἰς τὸν γαμβρὸν δῶρόν τι, συνήθως ἀγρόν (τ' ἀνοιχτίκι), καὶ οὕτω οἱ παρὰνυμφοὶ ἀνοίγουν τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Εἰς τὴν

Μεσημβρίαν «ὁ γαβρὸς τῇ Δευτέρᾳ θὰ δὲ χύσ' ἡ νύφ' νὰ πλυνθῇ καὶ θὰ δὴ ρίξ' μπαχτοῖς' (δῶρον) μιὰ λίρα, δυὸ λίρες καὶ τὸ λέγανε τῆς λεκάνης μπαχτοῖς'».

3. — Τί παρατίθεται ὡς φαγητὸν εἰς τοὺς νεονύμφους τὴν πρωτὴν τῆς ὕστεραίας τοῦ γάμου; (πετεινὸς ἢ ψητὰ περιστέρια (ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Καλάμαις), γεμιστὴ ὄρνιθα (ἐν Κιζίκῳ, Καρπάθῳ κ.ά.). Εἰς τὰς Ἀθήνας τὰς κεφαλὰς τῶν πιτσουνιῶν, ποὺ ἔτρωγαν οἱ νεόνυμφοι μετὰ τὴν πρωτὴν ἔγεροῖν των, τὰς ἔδεναν εἰς ὕφασμα καὶ τὰς ἐκρέμων εἰς τὸ εἰκόνισμα τῆς Παναγίας.

β') Ἀγνείας ἔλεγχος καὶ ἡ εὐωχία τῆς Δευτέρας.

1. — Ἐπίδειξις τοῦ ὑποκαμίσου ἢ σινδονίου καὶ περιφορὰ αὐτοῦ μέσα σ' ἓνα κόσκινο (Καστελλόριζον) ἢ ἐπὶ δίσκου ἀνθοστολίστου (Τσιβέρι Ἀργονεῖς) ἢ εἰς τὴν κορυφὴν σημαίας (Λευκάς) κττ. Πυροβολισμοὶ καὶ κεράσματα τοῦ ὑποκαμίσου (Μάινη). Ἄλλοι συμβολισμοί π.χ. «ἅμα ἦταν ἡ νύφ' ταχικιά, τὸ ρακὶ μέσ' σιὸ μπουνκάλ' τὸ ἔβαφαν κόκκινο» (Ναίμονας).

2. — Ἐστίασις καὶ εὐθιμία, διότι ἡ νύφη βγῆκε ταχικιά ἢ μὲ τὴν τιμὴν της. Διατάλῃσις τοῦ γεγονότος. Ἀστεῖαι πράξεις καὶ ἄσεμνολογίαι κατὰ τὴν διασκέδασιν: κρέμασμα τῆς νύφης καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ τῶν καλεσμένων· σαμάρωμα τοῦ νούνου, δικαστήριον καὶ ἀστεῖαι ποιναί.

Ποῦ εἰς τὴν τράπεζαν τῆς Δευτέρας παρακάθηνται μόνον γυναῖκες ὕπανδροι, διασκεδάζουσαι μὲ πότους καὶ ἄσεμνα ἄσματα; (κρεμνοῦν ἢ μιὰ στήν ἄλλῃ κρεμμύδια, σκόρδα, μεταμφιέζονται, περιφέρουν φαλλὸν κ.τ.τ.).

3. — Ἄλλαι συνήθειαι: π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν τὴν Τρίτην κάνουν λαλαγιῖτες καὶ στέλλουν εἰς τὴν μητέρα καὶ τὴν γειτονιά, «γιατὶ ἡ νύφη ἦταν ἐν τάξει».

4. — Ποῖα τὰ ἐπακόλουθα, ἂν ἡ νύφη δὲν βγῇ μὲ τὴν τιμὴν της;

5. — Τὰ δῶρα τῆς νύφης πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἀνδρός της. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὰ δῶρα τῆς νύφης τὰ διένεμον τὴν Δευτέραν ἢ τὴν Τρίτην τὰ παλληκάρια μὲ τὰ ὄργανα.

γ') Ἡ πρώτη ἐξοδος τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὰ πρῶτα ψώνια.

Πότε γίνεται τοῦτο καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν τρία παλληκάρια, μὲ μάννα καὶ πατέρα, παίρνουν τὴν Τετάρτην τὸν γαμπρὸ καὶ τὸν κατεβάζουν στὴν ἀγορά, ὅπου κάνει τὰ πρῶτα ψώνια γιὰ τὸ σπῆτι του.

Γίνεται καὶ περιφορὰ τοῦ γαμβροῦ εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου περιφέρουν τὸν γαμπρὸν τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου μ' ἓνα φανάρι καὶ ἓνα πεσκίρι εἰς τὴν ἐξοχὴν, «γιατὶ νὰ τὸν νύφουν τὸν πιλαλοῦν, τοῦ ρίχνουν χῶματα, μὲ ἓνα λόγο, τὸν παιδεύουν».

δ') *Ἡ ἐπίσκεψις τῆς νύφης εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς τὸ πηγάδι.*

1. — Ποίαν ἡμέραν γίνεται καὶ μὲ ποίαν πομπήν; Ἀσημώνει ἡ νύφη τὸ νερό; Κατὰ ποῖον τρόπον; Κάμνει καὶ ἄλλας τυχόν προσφορὰς εἰς τὴν πηγὴν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ νύφη τὴν Δευτέραν πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν καὶ τὴν ἀλείφει μὲ βούτυρον, ρίπτει δὲ εἰς τὸ νερὸν νομίσματα καὶ ψωμί. Εἰς τὴν Ἑπειρον τὴν νύφην συνοδεύουν κορίτσια μὲ τραγούδια τὴν τρίτην ἡμέραν καί, ὅσο νὰ φθάσουν εἰς τὴν βρύσιν, ἡ νύφη χύνει εἰς τὸν δρόμον νερὸ ἀπὸ ἓνα μπρίκι. Ὅταν φθάσουν ἐκεῖ, σπέρνει ρύζι γύρω εἰς τὴν βρύσιν καὶ κατόπιν ρίπτει εἰς τὸ νερὸ τρία κομμάτια ψωμί. Κατόπιν γεμίζει τὸ μπρίκι τῆς νερὸ καὶ γυρίζει μὲ κλαδιὰ κρانيᾶς εἰς τὸν ὄμον καὶ χύνει τοῦ πεθεροῦ καὶ τῆς πεθερᾶς τῆς νὰ νιφθοῦν. Εἰς τὸν Ναίμονα ἡ νύφη τὴν Πέμπτην τὰ χαράματα «παίρνει ἓνα μικρὸ μαζί της καὶ πάει μὲ τὰ μπακίρια σ' ἓνα πηγάδ' νὰ φέρῃ νερό. Γυρνᾷει τρεῖς φορὲς γύρω γύρω στὸ πηγάδ' καὶ ἀφὴν' ἐκεῖ τὸ προζύμ' ποὺ ἔκαναν τὸ Σάββατο σπῖτι της, πρὶν τὴν πλέξουν. Τὸν παλιὸ καιρὸ πηγαινε στὴ θάλασσα καὶ πετοῦσε τὸ προζύμ' μέσ' στὴ θάλασσα». Εἰς τοῦ Σαρατσᾶ τῆς Πυλίας οἱ συνοδεύοντες τὴν νύφην φοροῦν κάποιο ἀπὸ τὰ ρονχικά της καὶ τρέχουν «ἄλλος μὲ κονδούνια καὶ ἄλλος μὲ μαγκοῦρες σὰν τραγιά καὶ σὰν τσοπάνοι!».

2. — Ποῖαι πράξεις ἐπακολουθοῦν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς συνοδείας εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὸ Ἀλμαλὶ τῶν Μαλγάρων ἡ νύφη ραντίζει τὸ σπῖτι μὲ τὸ νερό, ποὺ φέρνει ἀπὸ τὴν βρύσιν, χύνουσα ἕξ αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σπιτιοῦ. Κατόπιν ἡ νουνὰ δίδει ρόκα καὶ βαμβάκι εἰς τὴν νύμφην, ἡ ὁποία κάθεται κάτω ἀπὸ τὴν μεσοδόκην τοῦ σπιτιοῦ καὶ γνέθει τρεῖς κλωστές ἅμα τὶς γνέσῃ, πετᾷ τὴ ρόκα ἐπάνω ἀπὸ τὴ μεσοδόκην ἂν ἡ κλωστή δὲν κοπῇ, τὸ ἀντρώγυνο θὰ ζήσῃ πολλὰ χρόνια. Ὑπάρχει ἄλλοῦ ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Μεσημβρίαν ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὴν βρύσιν ἐγένετο τὴν Πέμπτην. Ὑστερα «ὁ σῦδεκνος θανά πάρ' ἓνα ζευγάρ' κακάβια κ' ἤθελ' ἅ τὰ γεμίσ' μὲ γέννημα καὶ νὰ προσκαλέσ' δὴ νύφ καὶ τὸ γαδρὸ καὶ τὶς τὰ ἔκανε δῶρο μὲ δὴ δοξάγα τς. Τὸ γέννημα κεῖνο τό ὅπερνεν ὕστερα γαδρὸς νὰ δοῦν τὸ τυχερό τς».

3. — Ποῦ ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὴν βρύσιν γίνεται καὶ τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς στέψεως καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν; Π.χ. εἰς τὸ Βογατσικὸν ἡ νύφη συνοδευομένη ἀπὸ κορίτσια καὶ γυναῖκες πηγαίνει μὲ τὸν μπράτιμο εἰς τὴν βρύσιν, προσκυνᾷ τρεῖς φορὲς καὶ ρίχνει εἰς τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ στόμα της ἓνα νόμισμα, ἐνῶ τὰ κορίτσια τραγουδοῦν: Βρύση μου, βρυσούλα μου, | ἤρθα πρωῒ, τὸ πρωῖνό, | νὰ πάρω κρύο κρυὸ νερό, | νὰ πάω σπῖτ' τὴ μάγνα μου καὶ τὸν πατέρα μου, | γιατί κόμα σήμερα εἶμαι στὴ μάγνα μου | καὶ στὸν πατέρα μου, | νὰ τοὺς δροσίσω κιλ.

ε') *Τὸ νύψιμον τῶν ποδιῶν.*

Εἰς Ρεῖσδερε «ἡ νύφη τὴν Δευτέραν μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κουνιάδες ἢ τὶς συν-
νυφάδες τῆς γυρίζει ὅλα τὰ σπίτια τῶν συγγενῶν τοῦ γαμπροῦ καὶ τοὺς πλένει
τὰ πόδια καὶ τοὺς χαρίζει ἀπὸ ἓνα ζεῦγος κάλτσες, τὶς ὁποῖες καὶ τοὺς φορεῖ». Εἰς
τὴν Χαλδίαν Πόντου τὰ *ποδαρονεψίματα* ἐγίνοντο τὴν Τετάρτην ἢ τὴν Πέμπτην.

ς') *Τὰ πισιρόφια* (*πιστόφια, πιστροφίκια, γυρίσματα, γαμπροκάλεσμαν* κλπ.)

Ποίαν ἡμέραν ἡ νύφη ἐπιστρέφει εἰς τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι καὶ μὲ ποίαν
συνοδείαν καὶ ποῖα τραγούδια; Πόσον διαρκεῖ ἡ παραμονή τῆς ἐκεῖ καὶ ποῖαι
αἱ σχετικαὶ ἐθιμοτυπία; Π.χ. εἰς τὴν Σιάτισταν τὴν Τρίτην βράδυ συνοδεῖα ἀπὸ
τοὺς σπιτικούς τοῦ γαμβροῦ ἐκκινεῖ μὲ τὰ ὄργανα πρὸς τὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ
μὲ τραγούδια: *"Εβγα, μάννα καὶ πεθερά, νὰ δεχτῇς τὰ νιόγαμπρα ὑποδοχή, δεῖ-
πνον* κλπ. Ἐκεῖ οἱ νεόνυμφοι παραμένουν ἕως τὸ Σάββατον βράδυ. Εἰς τὸν Σκο-
πὸν τὴν Παρασκευὴν τὸ ἀπόγευμα ἡ προξενήτρα παραλαμβάνει τὴν νύφην καὶ
τὴν ὀδηγεῖ εἰς τὸ πατρικὸ τῆς, ὃ δὲ γαμβρὸς ἔρχεται μὲ τοὺς γονεῖς τοῦ τὸ βράδυ.
Ποῦ προσέχουν ν' ἀποτελῇ ἡ συνοδεῖα περιττὸν ἀριθμὸν (3, 5, 7 κέ); Εἰς τὸ
Λοζέτσι Ἡπείρου ἡ μάννα δίνει στὴν κόρη τῆς, ὅταν φεύγῃ, *μιὰ μαύρη κόττα*
γιὰ νὰ ᾗ καλὴ τύχη (πρὸς τὴν παροιμίαν: *«μαύρη κόττα ἄσπρη μοῖρα»*).

ζ') *Τὸ πρῶτον μετὰ τὸν γάμον λουτρόν.*

Πότε γίνεται καὶ μὲ ποίαν συνοδείαν καὶ τάξιν; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην ἡ
παρανύφισσα τὸ πρῶτον Σάββατον ὠδηγοῦσε τὴν νύφην εἰς τὸ λουτρόν κρα-
τῶντας ἓνα κερὶ ἀναμμένο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν ἡ νύφη τρία Σάββατα, τὸ ἀπό-
γευμα, πηγαίνει εἰς τὴν μητέρα τῆς καὶ λούζεται. Εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα Πρού-
σης ἑωρτάζοντο οἱ *σαράντα τοῦ λουτροῦ*.

η') *Ὁ ἀντίγαμος ἢ ἡ ἀντίχαρα* (τὰ *γιομίσια* (Σιάτιστα), τὰ *σιργιανίσματα*
(Βογατσικόν), τὰ *ἐφτά* (Πόντος), τὰ *ὀχτώμερα* (Ἀθῆναι), ἡ *ἀντίχαρα* (Λήμνος).

Εἰς τί συνίσταται καὶ πότε γίνεται ὁ ἀντίγαμος; Π.χ. εἰς τὴν Κύζικον τὴν
πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὸν γάμον οἱ νεόνυμφοι πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
ὃ δὲ ἱερεὺς εἰς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τοὺς διαβάζει μίαν εὐχὴν: *διὰ νὰ*
ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, «πρέπει νὰ ρίξουν παράδες εἰς τὸ κόκκινο ζουνάρι,
ποὺ κρατοῦν στὴν πόρτα τοῦ παλληκάρια». Κατόπιν κάνουν ἐπισκέψεις εἰς συγγε-
νικὰ καὶ φιλικὰ σπίτια. Εἰς τὴν Λήμνον οἱ νεόνυμφοι πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκ-
κλησίαν συνοδευόμενοι ἀπὸ τὸν κουμπάρον καὶ βαδίζοντες *ὅλο δεξιὰ*. Εἰς τὸ Λο-

ζέτσι (Ήπ.) ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας προσφέρει εἰς τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν νύφη ἀπὸ ἓνα φιώρο.

θ') *Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν πρώτων 40 ἡμερῶν, σχετικαὶ μὲ τοὺς νεονύμφους.*

Παραδείγματα: Εἰς πολλὰ μέρη ἡ νύφη καθ' ὅλην τὴν ἐβδομάδα δὲν σκουπίζει, ὁ γαμβρὸς δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸ σπίτι ("Υδρα).— Πότε ἡ νύφη ἀρχίζει τὶς δουλειές; Εἰς τὸ Βλαχώρι Ήπ. εὐθὺς τὴν ἐπομένην τοῦ γάμου «πάει μὲ τὴν πεθερὰ καὶ ζαλώνεται τὸ μεγαλύτερο ζαλίκι, ποὺ μπορεῖ».— "Αν δύο γάμοι γίνουν συγχρόνως, δὲν πρέπει ἡ μία νύφη νὰ ἰδῇ τὴν ἄλλην, πρὶν περάσουν ὀκτὼ (Γιάνιτσα Καλαμῶν) ἢ 40 ἡμέραι (Σίφνος). "Αν τυχὸν συναντηθοῦν, σκεπάζουν τὸ πρόσωπόν των μὲ μαντήλι καὶ ἀσπάζονται ἡ μία τὴν ἄλλην λέγουσαι: *Νὰ χαίρεσαι τὸν ἄντρα σου κ' ἐγὼ τὸν ἐδικόν μου*. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἡ νεοπαντρεμένη ἐπὶ 40 ἡμέρας «δὲν πάει ν' ἀλέση στὸ μύλο». Εἰς τὰ ἹΑγραφα ἡ νύφη «ἕως τὶς σαράντα πηγαίνοντας γιὰ νερὸ μὲ τὴ βαρέλλα, περνάει κάθε φορὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσκυνάει». Εἰς τὴν Λήμνον ὁ γαμβρὸς δὲν βγαίνει ἔξω τὴν Τρίτη, γιατί εἶναι κατσοποδιασμένος (= γρουσουζης). Ὁ γαμβρὸς δὲν πρέπει νὰ χύσῃ νερὸ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τὴν νύκτα οὔτε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν, ἂν ἀκούσῃ τὴν νύκτα τὸ ὄνομά του (Πόντος) κλ.

ι') *Προλήψεις καὶ συνήθειαι, ἀφορῶσαι τοὺς νεονύμφους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους.*

Π.χ. ἡ νύφη νὰ μὴν ἰδῇ ἄλλη νύφη ἢ λείψανο καὶ νὰ μὴ βαφτίσῃ παιδί, πρὶν χρονιάσῃ. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «προτοῦ χρονίσῃ ἡ νύφη, δὲν βάζουν κλωσσα, δὲν φυτεύουν λουλούδια καὶ δὲν κάνουν κουκούλια, γιατί χάνεται ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ». Εἰς χωρία τινὰ τῆς Ἡπείρου οἱ νυφάδες τοῦ ἔτους μαζεύονται τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου καὶ ξεκινοῦν μὲ τραγούδια διὰ τὸ βουνόν, ὅπου μαζεύουν βάρια διὰ τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των «τὶς χτυποῦν μὲ βάρια ἐπευχόμενοι μὲ γειά». Καὶ τὸ μεσημέρι τῆς Λαμπρῆς οἱ νύφες ἀλλάζουν πασκαλιὰ μὲ τὴ μάννα τους καὶ τὴ νουνά τους (Λοζέτσι Ἡπείρου). Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. οἱ νιόπαντρες γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τηροῦν ἀργίαν, «γιατὶ κοιλοπονάει ἡ Παναγία, καθὼς καὶ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου, γιατί:

τ' ἅγιο Θυμοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω».

Εἰς τὴν Ἀγχιάλον συνήθιζον τὴν ἐορτὴν τοῦ Προδρόμου (7 Ἰαν.) νὰ ρίπτουν τοὺς νεονύμφους εἰς τὴν θάλασσαν, τὰς δὲ νεονύμφους γυναῖκας νὰ βρέχουν μὲ θαλασσινὸ νερὸ «γιὰ γερωσύν». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι ἄλλοι;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ

Α' Τὰ πρὸ τῆς τελευτῆς.

α') *Προγνωστικὰ τοῦ θανάτου κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.*

1. — Προμηνύματα ἐκ τῶν πτηνῶν ἢ ἄλλων ζώων.

Ποίων ζώων αἱ φωναὶ θεωροῦνται κακὸς οἰωνός; Τί λέγουν καὶ τί κάμνουν, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακόν; Π.χ. εἰς τὴν Κομοτηνὴν, ὅταν φωνάξῃ ἡ κουκουβάγια λέγουν τρεῖς φορὲς:

*Ὅσα ρέματα περνᾷς,
μαῦρο αἷμα νὰ ξερνᾷς
ψαλίδι στὴν οὐρά σου,
κόκκαλο στὸ λαιμό σου,*

καὶ φτοῦν τρεῖς φορὲς. Ἐξετάζουν καὶ πόσες φορὲς θὰ φωνάξῃ ἡ κουκουβάγια; Π.χ. κατὰ τοὺς Κρητας, «ἂν φωνάξῃ ἡ ζάρα μιὰ φωνὴ στὴ στέγη τοῦ ἄρρωστον, θὰ πεθάνῃ», κατὰ τοὺς Κεφαλλῆνας, ἂν φωνάξῃ 1, 3, 5 φορὲς, εἶναι καλὸς οἰωνός, ἂν φωνάξῃ 2 ἢ 4 φορὲς, κακός. Τί λέγουν καὶ τί κάμνουν, ὅταν οὐρλιάξῃ ὁ σκύλος ἢ λαλῇ ἡ κόττα σὰν κόκορας;

Ποῖον εἶναι τὸ κοινὸν ὄνομα τῆς κουκουβάγιας κατὰ τόπους; Π.χ. *χαροπούλι* (Ἀράχοβα Παρν.), *νεκροπούλι* (Νάξος), *στριγγλοπούλι* (Ζάκυνθ., Κεφαλλ.), *κακοπούλι* (Κερ.) *καόνι* (Κύθηρα).

2. — Ἐξ ἐξηγήσεως ὀνείρων.

Παραδείγματα: Ἄν ἴδῃ κανεῖς, ὅτι καίεται ὁ *καβαλλάρης*, δηλ. τὸ κορυφαῖον ξύλον τῆς οἰκίας, σημαίνει, ὅτι θ' ἀποθάνῃ ὁ νοικοκύρης. «Ἄν γυνὴ ἴδῃ καθ' ὕπνου, ὅτι ἐκουρεύθῃ, θ' ἀποθάνῃ ὁ σύζυγός της».

3. — Ἐξ ὠρισμένων κινήσεων ἢ ἐκφράσεων τοῦ ἀσθενοῦς.

Π.χ. εἰς τὸ Λασίθι «ἄμα ὁ ἄρρωστος ἀνεμαζώνει τὰ ροῦχα του, καταλαβαίνουντε πὼς θὰ πεθάνῃ». Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον τῆς Καστορίας «ὅταν τοῦ βαρὺ ἀσθενοῦς τὸ ἀριστερὸ μάτι δακρύξῃ, σημαίνει, ὅτι κλαίει ἡ ψυχὴ του καὶ θὰ πεθάνῃ». Εἰς τὰς Κυδωνίας πιστεύουν, ὅτι «τρεῖς ἡμέρες (ἢ καὶ 10-15 ἡμέρες) πρωτύτερα ὁ ἄρρωστος χαροσκιάζεται, βλέπει τὸ Χάρο καὶ σταματᾷ τὸ μάτι. Ἄμα τὸν δῇ καλὸ, γελᾷ, ἄμα τὸν δῇ ἄγριο, φοβᾶται καὶ κλαίει».

4. — Ἐξ ἄλλων φαινομένων, παρατηρουμένων ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς.

Π.χ. εἰς τὴν Ἄν. Κρήτην πιστεύουν, ὅτι «σὲ μερδικοὺς ἀνθρώπους, ὁπότε

σιμώνη ὁ θανατός τως, ἀνοίγει τὸ ψειριό ντως, δηλ. ἓνα μῆνα, δυὸ μῆνες, πέντε μῆνες παραμπρὸς γεμίζουνε ψεῖρες, συρμός· ἀλλάσσουν τζοις τὴν ταχινὴ κι ἀργὰ εἶναι πάλι γεμᾶτοι. Τσοὶ μέρες ἀπὸν σιμώνει ὁ θάνατός τως, χάνονται ὅλως διόλου οἱ ψεῖρες». Ποῦ ἄλλου πιστεύεται τοῦτο ἢ καί τι παρόμοιον;

5. — Ποῖοι μαντεύουν τὸν θάνατον; Π.χ. κατὰ τοὺς Κρήτας ὁ παπᾶς τῆς ἐνορίας καὶ «αὐτοὶ ποὺ θωροῦνε τσ' ἀποθαμένους» ξέρουν ἂν θὰ πεθάνῃ ἢ ὄχι ὁ ἄνθρωπος, πρὶν ἀκόμη ἀρρωστήσῃ. «Σαράντα μέρες πρωτύτερα τότε βαστοῦνε οἱ ἀποθαμένοι καὶ τότε γυρίζουνε. Δὲν τὸ μολογοῦνε ὁμως, γιατί τρώνε ξύλο ἀπὸ τσ' ἀποθαμένους». Ποῦ ἄλλου ὑπάρχει ἡ πίστις αὕτη;

β) Συγχώρησις. Ἡ εὐχὴ πρὸς τὰ τέκνα καὶ τὰ κατ' αὐτήν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ ὄρεινὰ χωρία τῆς Πυλίας «πρὶν κοινωνήσῃ ὁ παπᾶς τὸν ἄρρωστο, τὸν ἀλλάζουν, τοῦ βάνουν τὰ καλά του. Ὑστερα θὰ μαζωχτοῦν παιδιὰ κι ἀγγόνια γύρω του νὰ τὰ σχωρέσῃ καὶ νὰ τοὺς δώκῃ τὴν εὐκὴ. Θὰ τοῦ φέρουν ἓνα λιοφτόκλαρο (κλαρὶ ἀπὸ ἑλιά) κ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ θὰ τὸ βουτᾶ μέσα καὶ θὰ ρεντίζῃ τὸν καθένανε σταυρωτὰ στὸ κεφάλι, ὅπως στὸν ἁγιασμό, λέγοντάς του: «Σχωρεμένος νὰ εἶσαι, τὴν εὐχή μου νὰ 'χῃς». Εἰς τὴν Μύκονον, τὴν Κάρπαθον κ. ἄ. ὁ ἐτοιμοθάνατος τοὺς ραντίζει μὲ νερὸ κι ἁλάτι, λέγοντας: «Ὡς λειώνει τὸ ἁλάτι, νὰ λειώσουν οἱ κατάρες μου». Εἰς τὰς Κινδωνίας κ. ἄ. «ἅμα ἔχῃ (ὁ ἐτοιμοθάνατος) κακὴ καρδιὰ μὲ κανένα, τὸν φωνάζουν καὶ κεῖνον νὰ σχωρεθοῦνε. Φέρουνε ὕστερα τὸν παπᾶ καὶ μεταλαβαίνει ὁ ἄρρωστος».

γ) Ἡ μετάληψις τοῦ ἐτοιμοθανάτου.

1. — Μὲ ποίαν συνοδείαν καὶ τάξιν πηγαίνει ὁ ἱερεὺς, διὰ νὰ κοινωνήσῃ τὸν ἄρρωστον; Κατὰ τὸν Λασκαράτον «μὲ ἀναμμένες τὲς λαμπάδες καὶ μὲ μιὰ καμπάνα, ποὺ τὴν κουβαλοῦν μαζί καὶ τὴ σημαίνουν νεκρώσιμα». Ποῦ γίνεται τοῦτο;

2. — Τί κάμνουν, ἂν δὲν προφθάσουν νὰ μεταλάβουν τὸν ἄρρωστον; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «τὸν μεταλαβαίνουν οἱ σπιτικοὶ μὲ τὸν ἁγιασμό, ποὺ ἔχουνε φυλαγμένον ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων». Εἰς τὸ Ρέθυμνον «ἔταν πεθάνῃ κάποιος καὶ δὲν προφθάσουν νὰ τὸν μεταλάβουν, ἅμα τὸν θάψουν, παίρνουν ἓνα καντήλι ἀπὸ τὴν εἰκόνα μπροστὰ καὶ τὸ χύνουνε σταυρωτὰ ἐπάνω του».

3. — Τί πιστεύουν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ποὺ ἀπέθανε ἀμετάλαβος (ἢ ἀμεταλήβητος;) Γίνεται βρικόλακας; ἢ τί ἄλλο;

δ) Τὸ ψυχορράγημα.

1. — Λέξεις καὶ ἐκφράσεις δηλοῦσαι, ὅτι ὁ ἀσθενὴς πνέει νὰ λοίσθια: π.χ. ψυχομάχημα, ψυχομάχισμα (Κρήτη), ἀγκομαχητὸ (Μάνη), χαροπάλεμα (Κάρπα-

θος)· ὁ ἄρρωστος ἀγγελοσκιάζεται, στένει τὸ μάτι (Κρήτη), ἀγγελοκρίνεται ἢ ἀγγελοφοριέται (Μάνη), ἀγγελοκρούεται (Βλάστη Μακεδ.), βλέπει, εἶδε τὸν ἀγγελό του (Καστ.), ἀγγελοκόβεται· ἐσήκωσε ρόχο (Λάστα Γοργ.), εἶναι στὸ ζύγι (Ἡπειρ.), εἶναι ἔζυγος (Κύθηρα)· εἶναι στὰ δύο (Σηλυβρία, Στενήμαχος), εἶναι στὰ δίχωτα (Πόντος)· ὁ δεῖνα γέρος ἐλαχτοκόπησε τὸ Χάρο (=τὸν ἐκλώτισε, διέφυγε) κτλ.

2. — Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὸ ψυχομάχημα. Διηγήσεις περὶ φοβερῶν ὕψεων, τὰς ὁποίας βλέπει ὁ ψυχορραγῶν. Χάρος, χαροπάλεμα. Ἄγγελος, ψυχοστασία (ζύγισμα τῆς ψυχῆς). Ἄλλαι ἀόρατοι σκηναί, συμβαίνουσιν περὶ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς (Βλ. Ἐπ. ΛΑ 1940, σ. 44 κ. ἑ.).

Παραδείγματα: «Πρὶν πεθάνῃ ὁ ἄρρωστος, ἀρχίζει νὰ τότε τραυᾷ ὁ Χάρος καὶ τότε γριλώνει τὸ μάτι του» (Γρίζι Πυλίας). «Ὅτὸ ψυχομαχῇ ὁ ἄνθρωπος, περνᾷ ἀπὸ ἑπτὰ δικαστήρια, μὰ τὸ ὕστερο εἶναι τὸ πιὸ δύσκολο. Ἐκεῖ ἀποφασίζεται ποῖος θὰ κερδίσῃ τὴν ψυχὴν, ὁ δαίμονας γῆ ὁ ἄγγελος (Ἄν. Κρήτη). «Ὅτὸ ψυχομαχῇ ὁ ἄνθρωπος, πᾶνε οἱ γι-ἀποθαμένοι καὶ τοσοῦτοι θεωρεῖ ὁ ἄρρωστάρης καὶ τῶσε μιλεῖ καὶ τῶσε γελά, μ' ἀνὲν τῶι μολογήσῃ, βουβαίνεται» (Ἄν. Κρήτη). «Ἀμα ἔχῃς καλὴ καρδιά, ξεψυχᾷς σὰν τὸ πουλὶ (Καστορία).

3. — Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ παράτασις τῆς ἀγωνίας τοῦ θανάτου; Τί κάμνουν, γὰρ νὰ ἀναπαντῇ ὁ ἄρρωστος γρηγορώτερα; Παραδείγματα:

1^{ον} «Δὲ βγαίνει ἡ ψυχὴ ἐνός, ποὺ ἔχει κατάρρα ἀπὸ γονικά. Τὸν ραντίζουν μὲ νερό, πῶχει ἁλάτι μέσα λειωμένο, καὶ λένε: Θέ μ', λένουσέ τουν, νὰ γέν' νιρὸ κι ἁλάτι ἢ κατάρρα πῶχ'! Ἔτσι ξεψυχᾷ» (Αἰτωλία).

2^{ον} «Ἄν ἀδίκησε κανένα καὶ τυχαῖν νὰ εἶναι πεθαμένος, παίρνουν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ ροῦχο του, τὸ καῖνε καὶ καπνίζουν μ' αὐτὸ τὸν ἄρρωστο» (Κυκλάδ.).

3^{ον} «Ἀμα ἓνας ἔχ' κάψ' ζ'γὸ (ζυγὸ), δὲ βγαίν' ἡ ψ'χή τ'. Τότε βάζουν ἓνα κομμάτι ζ'γὸ κατ' ἀπ' τὸ μαξ'λάτ' τ' (Λήμνος, Λέσβος), ἢ κατ' ἀπὸ τὸ κρεββάτι του (Κίμωλος), ἢ ἀκκουμποῦν τὸ ζυγὸ πάνω σιτὸν ἄρρωστο (Σκῆρος) ἢ τοῦ βάνουν τὸ ζυγὸ στὸ λαιμό, γιὰτὶ ἔχει κατάρρα (Σέρφυρος). Ἔτσι βγαίνει ἡ ψυχὴ του». Ὁμοίως «ἀπ' τὸ ὦμὸ τὸ μετὰξ' (πρὶν τὸ ψήσ'ς) δὲ γάν' νὰ ράψ'ς, γιὰτὶ δὲν ξεψυχᾷς γιὰ νὰ ξεψ'χῇς, θὰ τ' θέσ'ς στὸ προσκέφαλο ὦμὸ μετὰξ'» (Λέσβος).

4^{ον} «Ὅποιος ξεστραλικώνει (= βγάζει τὰ στραλίκια, δηλ. τὶς πέτρες ποὺ χωρίζουν τὰ σύνορα) δὲν ξεψυχᾷ γιὰ νὰ ξεψυχῇ, τοῦ βάνουν κατ' ἀπ' τὸ μαξιλάρι ἓνα κομμάτι στραλίκι καὶ ξεψυχᾷ (Δυτ. Κρήτη).

5^{ον} «Ἀμα ὁ ἄρρωστος περιμένῃ κανένα ξενιτεμένο, ἀργεῖ νὰ ξεψυχῇ· τότε τοῦ δίνουμε τὴ φωτογραφία του ἢ τοῦ ρίχνουμε ἓνα ροῦχο τοῦ ξενιτεμένου ἐπάνω του». Ἄν τὸ πρόσωπον αὐτὸ εἶναι μὲν παρόν, ἀλλὰ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὑποστῇ ψυχικὰς συγκινήσεις, τότε παίρνει μὲ τὴν παλάμην τρεῖς φορὰς νερὸ

καὶ τὸ χύνει εἰς ἓνα ποτήρι· αὐτὸ δίδεται εἰς τὸν ψυχορραγοῦντα (*Αδριαν.).

6^{ον} «*Όταν κανεῖς ξεψυχᾷ καὶ οἱ γύρω του κλαῖνε, τυραννιέται ἡ ψυχὴ του γι' αὐτὸ βγάζουν τὴ μάγνα ἔξω ἀπ' τὸ δωμάτιο τοῦ ἀρρώστου*». Πρβ. τὴν φράσιν: αὐτὸς τραύαγε ἀπὸ χιές, ἀλλὰ τὸν ἀντισκόφανε (= ἐμποδίσανε) (Καλάβρυτα).

7^{ον} «*Όποιος ἄκουσε τὸ ψαλτήρι (δηλ. τὴν εὐχὴν διὰ ψυχορραγοῦντα) δὲν ξεψυχᾷ, ἂν δὲν τοῦ τὸ διαβάσουνε*» (πολλαχοῦ).

8^{ον} «*Καμιὰ φορὰ λείπεται ζάλα (= δὲν ἔχει κάμει ὅσα βήματα χρειάζεται) καὶ γι' αὐτὸ τυραννᾷται τότε τότε σηκώνουνε καὶ περπατεῖ λίγο καὶ πομένει σὰν τὸ πουλάκι*» (Κρήτη).

4. — Ἄλλαι πράξεις ἢ μαγγανεῖαι πρὸς ἀνακούφισιν τῆς ἀγωνίας τοῦ θνήσκοντος. Π.χ. γυρίζουν τὸν ψυχορραγοῦντα κατὰ ἡλιοῦ (Καστορία), ἀνετολικά (Λασιθήσι) ἢ νεκρικά (μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς) (Σύμη)· λύουν τοὺς κόμβους τῶν ἐνδυμάτων ἢ τῆς μανδήλας του, τὴν ζώνην του κλ., βγάζουν τὰ καρφιὰ ἀπὸ τοὺς μανδάλους τῶν θυρῶν (Χίος) κλ. Εἰς τὴν Κύπρον «ἅμα ἐννοήσουν, ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἀποθνήσκει, καταβιβάζουν αὐτὸν καταγῆς καὶ θέτουν ἐπὶ ἀπλοῦ σακκίου». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο καὶ ποία ἡ διδομένη ἐξήγησις; Εἰς τὴν Καστορίαν «τοῦ δίνουν κρασί καὶ λάδι, γιὰ νὰ μαλακώσουν τὰ μέσα του».

5. — Ἐπικλήσεις ἀγίων, π.χ. τοῦ Ἀγ. Ἐλευθερίου ἐν Κοτυώροις: «*Ἀε Λευτέρ' ι-μ', γιὰ δὸς γιὰ ἔπαρ'*» (= ἡ δῶσε ἡ πᾶρε).

6. — Ἀνάγνωσις εὐχῆς. «*Παρακαλοῦν τὸν παπᾶ νὰ τὸν διαβάσ' γιὰ νὰ πεθάν'*» (*Αδριαν.). Ποία ἡ εὐχὴ αὕτη καὶ πῶς λέγεται κοινῶς; Ποία τὰ ἐπιζόμενα κατ' αὐτήν; Π.χ. *Ψυχορραοῦσα* (Κύθνος), *ψ'χολαλοῦσα* (Λήμνος), *ψ'χολογοῦσα* (Λέσβ. Μάδυτος), *ἀναπασιμάρι*, (Ζάκυνθος), *παραστάσιμο* (Λασιθήσι), *ἀγγελολοδιάβαση* (Θράκη), *ἐλευτεροχάρι'* (Κοτύωρα) κλ. Εἰς τὸ Βλαχώρι Ἡπείρου «ὁ παπᾶς τοῦ διαβάσει τὸ τετραβάγγελο καὶ τὸ ψαλτήρι κατόπιν βγάζει τὸ παπούτσι του καὶ τὸν πατᾶ στὸ μέτωπο, στὸ στήθος καὶ στὴν κοιλιά».

7. — Ἄλλαι ἐνέργειαι τῶν οἰκείων κατὰ τὸ ψυχορράγημα. Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν «*ἀνάβουν κερὶ καὶ τὸ δίνουν νὰ τὸ κρατᾷ, γιὰ νὰ φωτίζεται ἡ ψυχὴ του, ποῦ θὰ βαδίσῃ*». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλὶ «συγγενὴς τις ἢ φίλος λαμβάνει τὸν ψυχορραγοῦντα ἐπὶ τῶν γονάτων, ἕως ὅτου παραδώσῃ τὸ πνεῦμα, κρατῶν λαμπάδα ἀνημμένην».

ε') *Πρόσκλησις τοῦ Θανάτου.*

Ἐνέργειαι ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ βίου. Ἀναφέρεται ὅτι εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ἅμα γηράσουν πολὺ, «*βγάζουν τὸ τσιαμπέρι τς ἢ τοῦ φέσι τς ἀπουλάν' ἀπ' τοὺν μπατζᾶ (καπνοδόχην), γιὰ νὰ τὶς δῇ ἡ Θιὸς κὶ νὰ τὶς πάρ'*».

Β'. Τὰ μετὰ τὴν τελευτήν.

α') *Δέξεις, ἐκφράσεις καὶ παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὴν τελευτήν. Π.χ. *ἔμεινε, ἐβούλωσε, μᾶς ἄφησεν ὑγείες, πάει στὴ συχώρεση, τό 'πιδε τὸ ποτήρι του, σώθ' κε τὸ λάδι του, τό 'φαγε τὸ ψωμί του, ἐγλύτωσε, ὑπνώσε* (Ἀνακοῦ Καππ.) κτλ. Κατάραι: π.χ. *Νὰ τὸν γράψουνε στὸ βήσσαλο* (Κύμη) κτλ.

β') *Αἱ πρῶται μετὰ τὴν ἐκπνοὴν ἐνέργειαι τῶν οἰκείων.*

1. - Ἀναγγελία τοῦ θανάτου διὰ γοερῶν κραυγῶν. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «αἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ θανόντος παρευρεθεῖσαι συγγενεῖς καὶ φίλοι γυναῖκες, λυσίκομοι καὶ τὰ στήθη τύπτουσαι ἐξέρχονται ἐπὶ τοῦ δώματος ἢ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας καὶ διὰ γοερῶν θρηνηλογιῶν διαδίδουσι τὴν εἶδῃσιν τοῦ δυστυχήματος». Ἐν Καρπάθῳ «μόλις ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, οἱ παριστάμενοι συγγενεῖς *σύρουν τὸ μονόφωνο*, δηλ. ἐκβάλλουν γοερὰς κραυγὰς καὶ ὁ κόσμος λαμβάνων εἶδῃσιν τρέχει εἰς τὸ σπίτι τοῦ πένθους». Ὁμοίως εἰς τὴν Χίον. Πρβλ. τὴν φράσιν τῶν Σαμοθρακῶν «*Ἀπόψι τὰ μισάνυχτα γαργαρίζαν, ἐπὶ τῶν ἀγρίων κραυγῶν, τὰς ὁποίας ἐκβάλλουν ἐξερχόμεναι εἰς τὴν θύραν οἱ συγγενεῖς τοῦ νεωστὶ ἀποθανόντος, ὅπως ἀναγγεῖλουν τὸν θάνατον εἰς τοὺς συγχωριανοὺς των*».

2. - Ἀνοιγμα τῶν παραθύρων καὶ τῶν θυρῶν. Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «ἵνα μὴ κατακλεισθῇ ὁ ἄγγελος». Ποῦ τοῦναντίον κλείονται θύραι καὶ παράθυρα καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Στρωμίνιαν Νευπακτίας «*ἅμα πεθάνῃ κανένας, βουλώνουν καλὰ πόρτες καὶ παράθυρα, γιὰ νὰ μὴ βγῇ ὁ ξὼς ὁ Χάρος. Τότε ἓνας σπιτικὸς φωνάζει: Χάρο, ἄφ' το (τὸ παιδί, τὸν γέροντα). Ποῦ τὸ πᾶς; Τὸ ἐπαναλαμβάνει πολλὴ ὥρα, γιὰ ν' ἀκούσῃ ὁ Χάρος, μήπως καὶ τ' ἀφήσῃ, καὶ γιὰ νὰ μὴ τολμήσῃ ἄλλη φορὰ νὰ πάρῃ κανένα ἀπὸ τὸ σπίτι*». Εἰς τὴν Μάνην «κλείοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νεκροῦ κλείουσι συγχρόνως τὰ παράθυρα καὶ τὴν θύραν, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ ἱερεὺς καὶ ἀναγνώσῃ τὴν εὐχὴν, τὴν λεγομένην ψυχαμπόλησιν».

3. - Ἀλλαι ἐνέργειαι τῶν οἰκείων. Π.χ. «*Μόλις ξεψυχήσῃ ἄνθρωπος, τὸν γυροῦν ἀντήλια, τὸ πρόσωπο νὰ βλέπῃ τὸν ἥλιο, ἀνοίγουν ὅλα τὰ παράθυρα καὶ τίς πόρτες, ἀνάπτουν κερὶ πᾶν' ἀπ' τὸ κεφάλι του καὶ θυμιάζουν μὲ θυμιατὸ ἢ μὲ κεραμίδα τοῦ σπιτιοῦ* (Τσανδῶ). Εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «*χύνουν ἀμέσως τὸ νερὸ τοῦ σταμνιοῦ καὶ πᾶνε καὶ φέρονε ἄλλο, γιὰτὶ στὸ νερὸ ποὺ εἶχε τὸ σταμνὶ ἠπλυνεν ὁ ἄγγελος τὸ σπαθὶ ντον, ὅντὸν ἤσφαξε τὸν ἀποθαμένον*». Πολλαχοῦ σκεπάζουν ἢ ἀντιστρέφουν τὸν καθρέπτην κλ.

γ') Αἱ πρῶται περιποιήσεις τοῦ νεκροῦ.

1. - Τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν καὶ τοῦ στόματος. Ποῖος κλείνει τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος; Τὰ παιδιά του ἢ ἄλλος κανεὶς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην «σαλιώνουν τὰ δυὸ μεγάλα δάχτυλα, σκύνουν χάμαι στὴ γῇ, τὰ τρίβουν στὸ χῶμα καὶ λέν: Τούτ' ἡ γῆς πὺν σ' ἔθρεψε, τούτῃ θὰ σὲ φάῃ. Κατόπι μ' ἐκεῖνα τὰ δάχτυλα τὸν καλύβγουν», δηλ. τοῦ κλείνουν τὰ μάτια. - Περιδέονται αἱ σιαγόνες τοῦ νεκροῦ διὰ μανδηλίου;

2. - Διὰ ποῖον σκοπὸν γίνεται τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν; Ποία ἡ πρόληψις, ἂν τυχὸν δὲν κλείσουν καλὰ τὰ μάτια τοῦ νεκροῦ;

3. - Σχηματισμὸς τοῦ λειψάνου. Φροντὶς νὰ τεντωθῇ ὁ νεκρὸς, ἐφ' ὅσον εἶναι ζεστός; νὰ λουώσουν τὰ πόδια του, νὰ σταυρωθοῦν τὰ χέρια του, νὰ πάρῃ τὸ σχῆμα του τὸ λείψανο.

δ') Λοῦσις, ἀλειψις, σαβάνωμα.

1. - Ποῖος ἐκδύει, λούει καὶ σαβανώνει τὸν νεκρόν; Κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων ἢ ξένη γυναῖκα; Πῶς προσονομάζεται αὕτη; (π.χ. ἀλλάχτρια, νεκραλλάχτρια, σαβανώτρα, λαζαρώτρα).

Πῶς ἐκδύεται ὁ νεκρὸς; Π.χ. εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «ἄμα ξεψυχοῦσε, τοῦ σκίζαμε τὰ ροῦχα (μὲ τὸ χέρι, ὄχι μὲ ψαλίδι) καὶ τὰ ρίχταμε στὴ θάλασσα». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὰ νεκρόρρουχα τὰ 'σκιζε ἡ νεκραλλάχτρια καὶ τὰ 'βγαζε ὄχι ἀπ' τὸ κεφάλι, ἀλλὰ ἀποκάτω τὰ 'παιρνε ἡ νεκραλλάχτρια». Εἰς τὴν Νάξον «τῶν πεθαμένων τὰ ροῦχα τὰ βγάζουνε βιάστικα καὶ τὰ βγάζουνε ἀνάποδα».

2. - Πῶς γίνεται ἡ λοῦσις τοῦ νεκροῦ; Μὲ νερὸ ἢ μὲ κρασί ἢ μὲ ξίδι; Εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ νερὸ τὸ βράζουν μὲ φύλλα λεμονέας ἢ πορτοκαλέας καὶ μὲ ἄλλα μυρωδικὰ χόρτα. - Πλύνεται ὅλον τὸ σῶμα ἢ μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ; ἢ ἀπλῶς ἐπιχρίονται ὠρισμένα μέρη τοῦ σώματός του; Ποῦ ἀπορρίπτεται τὸ δοχεῖον μὲ τὸ κρασί ἢ τὸ νερό;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην «πλύνουν ὅλο τὸ σῶμα μὲ μιὰν ἄσπρη πετσέτα, πὺν τὴν βουτοῦν στὸ κρασί. Μέσα στὸ κρασί ἔχουνε βάλει καὶ μερικὲς σταγόνες λάδι. Λεκανίδα καὶ πετσέτα τὰ ρίχτουν μέσα στὸν τάφο, ὅταν τὸν θάψουν». Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν «βουτοῦν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μέσα σὲ κρασί καὶ τὸν πλύνουν τὸ πρόσωπο». Εἰς τὰς Κυδωνίας ἡ ἀλλάχτρια «τοῦ κάνει σταυρὸ μὲ κρασί, μὲ λάδι στὴν πλάτη, στὸ στῆθος, στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια. Τὸ κουπάκι, πὺν ἔχει τὸ κρασί καὶ τὸ λάδι, τὸ πετοῦν στὴ θάλασσα».

3. - Σάβανον (ἀνεβόλι (Κρήτη), μύζαρον, (Κύπρος). Σαβάνωμα, σαβανωτής.

Τί ὕφασμα μεταχειρίζονται διὰ σάβανον καὶ πῶς γίνεται τὸ σαβάνωμα;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σέριφον «ἡ σαβανώτρα παίρνει τρεῖς πῆχες ἀμερικάνικο παννί, τὸ διπλώνει σὲ δύο καὶ μὲ τὸ κερί, ποὺ καίει στὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ, τὸ καίει στὴ μέση καὶ κάνει τὴν τρυπά ποὺ θὰ περάσῃ τὸ κεφάλι του (ἀνοίγει λαιμουδιά). Ψαλίδιδὲν ἐπιτρέπεται». Καὶ εἰς τὴν Καστορίαν «στὸ σάβανο δὲν βάζουν ποτὲ ψαλίδι· τὸ σκίζουν μὲ τὸ χέρι, ἀφοῦ κάμουν ἀρχὴ μὲ δυὸ πέτρες· βάζουν τὴ μιὰ ἀποκάτω καὶ μὲ τὴν ἄλλη χτυποῦν καὶ κάνουν ἀρχή, γιὰ νὰ κοπῇ τὸ παννί. "Οταν τὸν σηκώσουν, ἐκεῖ ποὺ εἶχαν τὸν νεκρὸ ἀφήνουν τὶς δυὸ πέτρες καὶ ψωμί. "Οταν γυρίσουν ἀπ' τὸ θάψιμο, παίρνουν τὰ ροῦχα, ποὺ ἦταν ξαπλωμένος ὁ νεκρός, καὶ τὰ πετοῦν, καθὼς καὶ τὶς πέτρες καὶ τὸ ψωμί». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὸ σάβανο εἶναι ἀπὸ κάμποι παννί. Κόβουμε λουρίδες ἀπὸ τὰ πλάγια τοῦ σάβανου καὶ τὸ δένουμε μὲ μιὰ θελιά. Δὲ δένουμε κόμπο, γιατί δένεται ὁ νεκρός καὶ δὲ λειώνει. "Ο,τι νὰ τὸν ράψῃς ἐκείνη τὴν ἡμέρα τὸν νεκρὸ, κόμπο δὲν κάνουμε». Καὶ εἰς τὴν Κρήτην «τόνε δένουνε (τὸν νεκρὸ) στὴ μέση μὲ λουρίδες, ποὺ σκίζουνε ἀπὸ τὰ ἄκρα ἀπὸ τ' ἀνεβόλι. Ἀπὸ αὐτὸ κόβουνε λουρίδες καὶ δένουνε τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια. Τώρα οἱ πρὸ πολλοὶ τὰ δένουν μὲ κορδέλλες». Εἰς τὴν Κύπρον δένουν χειρὰς καὶ πόδας τοῦ νεκροῦ διὰ καννάβιδος. Εἰς τὴν Κορώνην θεωροῦν μυστήριον νὰ δώκῃ κανεὶς σάβανο γιὰ ξένον τρεῖς πῆχες παννί. Ἀλλὰ οἱ γέροι τό 'χουν τὸ σαβανὸ τους ἑτοιμὸ στὴν κασσέλλα τους. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ προσφέρῃ τὸ ὕφασμα διὰ τὸ σάβανον ὅποια ἔχει παννὶ στὸν ἀργαλειό;

ε') *Ἐνδυσις καὶ στολισμός. Στέφανοι καὶ ἄνθη. Νεκρικός δακτύλιος.*

1. – Ποῖα ἐνδύματα ἐνδύουν τὸν νεκρὸν καὶ μὲ ποῖαν λέξιν τὰ διακρίνουν; (π.χ. νεκρικάτα (Ἀράχοβα), θανατίκια (Καλάβρυτα), χωμαῖσο, τὸ πουκάμισο, ποὺ ἔχουνε γιὰ τὸ θάνατο (Λιανοκλάδι). Πῶς στολίζουν τὸν νεκρὸν, ἂν εἶναι νέος ἢ γέρον, ἄγαμος ἢ ἐγγαμος;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Πυλίαν κ. ἂ. «οἱ γέροι ἔχουν ἀφόρηγῃ ἀλλαξιά, ποὺ τὴν φυλάνε γι' αὐτὴ τὴ δουλειά (δηλ. γιὰ νὰ ταξιδέψῃ μὲ δαῦτα ὁ νεκρὸς στὸν κάτω κόσμος). "Αν εἶναι καμιὰ νιόνυφη, τῆς φοροῦνε τὰ νυφιάτικά της». Εἰς τὸ Ἰνναχώριον τῆς Κρήτης «τοῦ βάνουν τὸ σάβανο καὶ ἀπέξω τοῦ βάνουν ἀφόρετα ποὺ ἢ τὰ 'χει ἐπίτηδες ραμμένα πρωτύτερα ἢ τοῦ τὰ ράβουν ἐκείνη τὴν ὥρα· τὴ βελόνα ποὺ τὰ ράβουν, τὴν καρφώνουνε σ' ἓνα μαξιλάρι γεμάτο νεραντζόφυλλα καὶ τὴν παίρνουν οἱ πεθαμένοι μαζί των». Εἰς τὴν Σέριφον «τοῦ βάζουν τὰ ἄλλα ροῦχα, ἀλλὰ δὲν τὰ κουμπώνουν, γιὰ νὰ μπορῇ νὰ πετᾷ στὸν οὐρανό».

Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα εἶναι ἀνύπαντρος, τοῦ βάζομε στεφάνι νυφιάτικο.

Τοῦ τὸ φέρνει ὁ νορός. "Αν εἶναι παντρεμένος, τοῦ βάζουμε τὰ στεφάνια τοῦ γάμου του. "Οποῖος ἔρθῃ κρατάει λουλούδια καὶ τὰ βάζει ἐπάνω στὴν κάσσα». Εἰς τὴν Λάσταν Γορτυνίας «τοῦ βάζουν στὸ κεφάλι στεφάνι ἀπὸ κλῆμα, τριγυρισμένο μὲ ἄσπρο χαρτί, ἂν ὁ πεθαμένος εἶναι ἀνύπαντρος». Εἰς τὸ Λιβύσσιον, ἂν ὁ νεκρὸς ἦτο νέος ἄγαμος, «ἤδοντο γαμήλια ἄσματα».

Μὲ ποῖα ἄνθη στολίζουν κατ' ἐξοχὴν τὸν νεκρόν; Π.χ. εἰς τὴν Νάξον τὸν στολίζουν μὲ βασιλικό· «τὸν βασιλικὸ ποτὲ δὲν τὸν μεταχειρίζονται σὲ γάμο».

2. — Νεκροπάπουτσα. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τοῦ φοροῦν καινούργια παπούτσια χωρὶς πρόκες, γιὰ νὰ μὴν ἔχῃ βάρος τὸ σῶμα». Γενικῶς τὰ παπούτσια (ἢ οἱ παντόφλες) εἶναι ἀπαραίτητα «γιατὶ τὸν κόσμον, ποὺ γύρ' σε, θὰ τὸν γυρίσ' πάλαι δὲν κ'άν' νὰ ἴναι ἀξιόλ'τους, νὰ πατῇ στ' ἀγκάθια».

3. — Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὸ ἄλλαγμα τοῦ νεκροῦ. Π.χ. «Ὅσες θὰ βοηθήσουν στὸ ἄλλαγμα παίρνουν νερὸ καὶ πλύνουν τὰ χέρια τους· κατόπιν τὸν ραντίζουν καὶ λένε: Χαλάλι ὅ,τι σ' ἔκανα, καὶ τοῦ βάζουν τὰ ροῦχα» (Κυδωνίαι). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θοράκης αἱ γυναῖκες, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸ ἄλλαγμα τοῦ νεκροῦ, κόβουν ἀπὸ τὸ σάβανον ἓνα τετράγωνον τεμάχιον, τὸ ὁποῖον κατόπιν ράπτουν ἐπὶ τοῦ χιτῶνος των, γιὰ νὰ μὴ τρέμουν τὰ χέρια τους. Εἰς τὴν Ἰμβρον «κόβουν στὴ μέση μιὰ λειτουργιὰ ζεστή καὶ βάζουν τὰ δάχτυλά τους, τὰ νύχια τους, μέσα ὅσες ἔπιασαν τὸ νεκρό».

ζ') Ἡ εὐχή καὶ τὰ κατ' αὐτὴν τελούμενα.

Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «ἀφοῦ ἀνεβολιάσουν (= σαβανώσουν) καὶ ἀλλάξουν τὸν νεκρόν, ἔρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει τὸ συχωρετικό, γιὰ ν' ἀναπαύσῃ ὁ Θεὸς τὴν ψυχὴν του. Τότε χύνουνε τὸ νερὸ ποὺ ἔχει τὸ σταμνὶ τοῦ σπιτιοῦ καὶ πᾶνε στὴ βρύση καὶ φέρουνε ἄλλο, γιατί σιτὸ νερὸ αὐτὸ ἔπλυνεν ὁ ἄγγελος τὸ σπαθὶ του, σὰν ἔσφαξε τὸν ἀποθαμένο». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. «ὅταν διαβάσῃ ὁ παπᾶς τὸ νεκρό, σπάζουν ἐκεῖ ἐμπρὸς ἓνα πιάτο».

Ποῖοι ὀφείλουν νὰ παρευρίσκωνται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐχῆς; Τί κάμνουν, ἂν ἔξ ἀνάγκης ἀπουσιάσῃ κανεὶς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτης;

ζ') Τὸ ἄγγελμα τοῦ θανάτου (τὸ διαλάλημα).

Πῶς ἐγένετο τοῦτο ἄλλοτε καὶ πῶς σήμερον; Π.χ. Εἰς τὴν Τσανδῶ Θοράκης «ὁ καντηλανάφτης ἐγύριζε τὸ χωριὸ καὶ διαλαλοῦσε: ὁ αἰόιδιμος... ἀπέθανε καὶ νὰ ὀρίσετε εἰς τὴν κηδεῖαν του». Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν ἀναγγέλλουν τὸν θάνατόν τινος λέγουν: Χαρὰ τὸ σπῖτι σας, ὁ τάδε πέθανε». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον ὁ κρᾶχτης κρατῶν ξύλινον κρόταλον περιήρχετο τοὺς δρόμους κρούων αὐτό.

η) *Ἡ πρόθεσις τοῦ νεκροῦ.*

1. — Ποῦ ἀποθέτουν τὸν νεκρόν, ἀφοῦ τὸν ἐνδύσουν; Εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης ἢ ἔξω εἰς τὸ προστώον (*χαγιάτι*); Ποῦ τὸν τοποθετοῦν; Ἐπάνω εἰς σανίδας ἢ εἰς τὸ νεκροκρέββατο ἢ κάτω εἰς τὸ ἔδαφος; Π. χ. εἰς τὴν Σπάρτην «ὅσο νὰ φέρουνε τὴν κάσσα, βάζουνε τὸν νεκρὸ σ' ἓνα σανίδι πὺν ἀκκουμπᾷ σὲ δυὸ καρέκλες». Εἰς τὴν Ὑδραν «παλαιότερα κάθε ἐνοριακὴ ἐκκλησία εἶχε ἓνα νεκροκρέββατο. Ἀμα ἐτελείωνε τὸ σαβάνωμα, ἔβαζαν τὸν νεκρὸ στὸ νεκροκρέββατο». Εἰς τὴν Κορώνην «θὰ στρώσουν χάμω ἓνα σεντόνι καὶ θὰ τὸν ξαπλώσουν ἐπάνω στὸ σεντόνι καταλιακοῦ (τ. ἔ. πρὸς Α.)

2. — Σχηματισμὸς τῆς σοροῦ. Πῶς τοποθετεῖται ὁ νεκρός; Μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολὰς ἢ πρὸς δυσμὰς ἢ πρὸς τὴν αὐλῆιον θύραν; Ποία ἡ ἐξήγησις τούτου; Σκεπάζεται τὸ πρόσωπον καὶ τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ ἢ ἀφήνεται ἀκάλυπτον; Πῶς σχηματίζονται αἱ χεῖρες; Ποίου χρώματος εἶναι αἱ ταινίαι, μὲ τίς ὁποίας δένονται αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες τοῦ νεκροῦ;

3. — Τὸ νεκρικὸν προσκεφάλαιον. Μὲ ποίαν ὕλην γεμίζεται τοῦτο; π. χ. εἰς τὴν Σπάρτην μὲ πορτοκαλόφυλλα, εἰς τὴν Βαμβακοῦ μὲ καρυδόφυλλα, εἰς τὰ Βρέσθαινα, τὰ Σφακιά κ. ἄ. μὲ φύλλα ἐλαίας, εἰς Βασσαράν μὲ ἄχυρα. Εἰς τὴν Θράκην ὡς νεκρικὸν προσκεφάλαιον χρησιμοποιεῖται τὸ γαμήλιον, πλήρες ἀνθέων τοῦ γάμου, ἐπιμελῶς φυλασσόμενον. Εἰς Τσανδῶ Θράκης «τὰ λουλούδια, πὺν εἶναι ἐπάνω στὸ νεκρὸ, θὰ τὰ βάλουν στὸ μαξιλάρι ἀπὸ τὸ σπιτικὸ λινὸ παννὶ σ' αὐτό, ὅσες γυναικες εἶναι ἐκεῖ, θὰ βάλουν ἀπὸ δυὸ-τρεῖς βελονιές. Δὲν κάνει νὰ τὸ ράψῃ μιά. Θὰ τὸ βάλνε στὰ πόδια του μέσα στὸ κιβούρι καὶ στὸν τάφο ἢ σαβανώτρα θὰ ρίξῃ μέσα στὸ μαξιλάρι καὶ λίγο χῶμα καὶ θὰ τὸ βάλῃ».

4. — Νεκρικαὶ λαμπάδες, ἀκοίμητο καντήλι, λιβάνι, εἰκόνισμα.

Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «μετροῦν τὸ ἀνάστημα τοῦ νεκροῦ μὲ βαμβακερὴ κλωστή καὶ τὴν μεταποιοῦν εἰς λαμπάδα, τὴν ὁποῖαν καὶ ἀμέσως ἀνάπτουν ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ. ἄ. «παίρνουνε μέτρο μ' ἓνα φτιλὶ ἴσια μὲ τὸ μπόϊ τοῦ νεκροῦ καὶ μ' αὐτὸ φκειάνουνε τὸ κερὶ μὲ τὰ ἴσια του. Ὑστερα τὸ μαζώνουν κουλλεύρα καὶ τὸ βάζουν πάνω στ' ἀστήθι τοῦ νεκροῦ. Ὅσο κερὶ ἀπ' αὐτὸ μείνῃ ἄκαγο, τὸ κόβουν σὲ τρεῖς κεριά καὶ τὸ βράδν βράδν, τρεῖς μέρες στὴν ἀράδα, τὸ φέρνουν καὶ τ' ἀνάβουν μέσα στὸ κιβούρι καὶ ρίχνουν καὶ νερό».

5. — Τί ἄλλο θέτουν πλησίον τοῦ νεκροῦ ἢ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ἐξεψύχησεν οὗτος; Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «θέτουν πινάκιον πλήρες σίτου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στήνουνσι σταυροειδῶς δύο ἐσβεσμένα κηρία ἢ δύο μικρὰ καλά-

μια». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδριανουπόλεως «παρὰ τὴν λαμπάδα θέτουν ποτήριον πλήρες ὕδατος, ἵνα πίνη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ τινες προσέχουν εἰς τὸ ὕδωρ νὰ ἴδουν, ἂν ταράσσεται τοῦτο, καθ' ἣν ὥραν θὰ πίνη ἡ ψυχὴ». Εἰς τὴν Καστορίαν «βάζουν ἓνα ποτήρι νερὸ καὶ ἓνα ποτήρι κρασί. Ὅποιο λιγοστέψη πρῶτα, αὐτὸ ἐζήτησεν ἡ ψυχὴ του νὰ πιῇ». Εἰς τὴν Λέσβον «βάζουν στὸ πλευρό του φωμί, λάδι, κρασί· θὰ τὰ πάρ' μαζί τ'». Εἰς τὴν Ἰμβρον «βάζουν μιὰ πέτρα καὶ ἓνα ποτήρ' νερό». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Πόσας ἡμέρας ἀφήνονται ταῦτα ἐκεῖ καὶ διατί; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὰς συνηθείας αὐτὰς δοξασῖαι περὶ ψυχῆς;

6. — Ἀλλαι προσφοραὶ πρὸς τὸν νεκρὸν ἐν τῇ προθέσει, ὡς προσφορὰ τῆς κόμης ὑπὸ συγγενῶν γυναικῶν, καρπῶν κλ. ὑπὸ ξένων γυναικῶν. Τὰ χαιρετίσματα. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἰμβρο τῶν Σφακίων «μόλις ξεψυχήσῃ ὁ ἄνθρωπος, οἱ ἀδελφές του, ἡ σύζυγος καὶ ἡ μητέρα του κόβουν τὰ μαλλιά τους καὶ σκεπάζουν τὸν νεκρὸ (ἢ τυλίγουν μ' αὐτὰ τὸν λαιμὸ τοῦ νεκροῦ). Οἱ μακρινὲς συγγενεῖς ξεπλέκουνε τὰ μαλλιά τους καὶ κλαῖνε καὶ τὰ τρανοῦνε κι ὅσα βγοῦνε τὰ δίδουνε στὸ νεκρό». (Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;) Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ἂν εἶναι καμιά πικραμένη, θὰ τοῦ πάῃ μαντιζέττο (ἀνθοδέσμην), κυδώνι, πορτοκάλι, νὰ πάῃ τὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸν ἀπάνω κόσμος». Εἰς τὴν Στενήμαχον «βάζουν ἀνάμεσα στὰ πόδια τοῦ νεκροῦ μῆλο ἢ ἄλλο φρούτο, γιὰ νὰ τὸ δώσῃ στὸν κάτω κόσμος στοὺς νεκροὺς συγγενεῖς ἢ γιὰ νὰ τὸ φάῃ ὁ ἴδιος στὸ ταξίδι του». Εἰς τὴν Ἰμβρον «ὅποιος θέλει νὰ στείλῃ κάτι τι στοὺς δικούς του ποὺ πέθαναν ἐκεῖνον τὸν χρόνον, θὰ στείλῃ εἴτε ἓνα πιάτο σιτάρι εἴτε ζάχαρη εἴτε καρύδια ἢ ἀμύγδαλα. Τὰ θέτουν τριγύρω στὸ νεκρό, καθὼς καὶ ἄνθη, κεργιά καὶ λίβανο». Δίδουν καὶ γράμμα πρὸς μεταβίβασιν; (πρὸβλ. μαζεύει ὑπογραφὰς (ἢ γράμματα) γιὰ τοὺς πεθαμένους).

7. — Ὁβολός. Ὑπάρχει ἡ συνηθεῖα νὰ θέτουν νόμισμα (ἀργυροῦν ἢ χαλκοῦν;) εἰς τὸ στόμα ἢ εἰς τὸ θυλάκιον ἢ εἰς τὸ ὑπόδημα τοῦ νεκροῦ; Πότε γίνεται τοῦτο; ὅταν ὁ νεκρὸς εὐρίσκεται ἐν τῇ προθέσει ἢ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ; Πῶς ὀνομάζεται τὸ νόμισμα τοῦτο καὶ διὰ ποῖον σκοπὸν δίδεται εἰς τὸν νεκρόν; Π.χ. περατίκι (= διὰ πέραμα, Μ. Ἀσία), πέραντρο, «γιὰ νὰ δώσῃ τὸν ἄγγελον καὶ νὰ περάσῃ τὸ γιοφύρι» (Τσανδῶ). Οἱ Κρητεῖς «μέσα στὸ παπούτσι τοῦ νεκροῦ βάνουν ἓνα νόμισμα, μιὰ δραχμὴ, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μνημα ποὺ δὰ κείτεται» (Σητεία). Οἱ Λήμνιοι «βάζουν στὴν τσέπη τοῦ νεκροῦ ἓνα μαντήλι μὲ λεφτὰ μέσα, 5 - 10 φράγκα, ἴσως χρωσιῶ πούπετα, νὰ 'χ' νὰ πλερώσ'». Ποῦ μαζὶ μὲ τὸ νόμισμα δίδουν εἰς τὸν νεκρὸν καὶ ἓνα κλειδί, «γιὰ ν' ἀνοίξῃ τὴν θύραν τοῦ παραδείσου»;

8. — Νεκρικὸς δακτύλιος μὲ τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ θανάτου. Ποῦ συνηθίζεται οὗτος;

θ') *Ἐπικήδειος θρήνος. Μοιρολόγημα.*

1. - Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὸν ἐπικήδειον θρήνον καὶ τὸ μοιρολόγημα. Π.χ. *Κόφτουνται, ρίχνουν τὰ μάγουλά τους, μαγουλοσέρνουνται, τρανομαγουλίζονται, τζαγκουρνομαδιούνται, στηθοδέρνεται, στηθοκρούγεται, σκοτώνουν τὰ γόνατά τους, σιάχτες πάνω της* κτλ. *Ἀρχινῶ ἢ στιῶ τὸ μοιρολόγι, πιάνω ἢ παίρνω τὸ μοιρολόγι ἢ καταλόγι ἢ ἀνακάλημαν (Κύπρος) ἢ σύθρηνο (Νάξος) κτλ. Λέει τὰ ἡρώδια του (Ἀράχοβα), ἀρχίζουν νὰ ἡγωνιάζω (= νὰ μοιρολογοῦν) (Σκοπὸς) κτλ. Χαιρετισμὸς πρὸς τὸν νεκρὸν (Μάνη: ἀδέρφι, ἀδέρφι) καὶ εὐχαὶ πρὸς τοὺς πενθοῦντας: *Ζωὴ σὲ λόγου σας. Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς χαρίσῃ τὴν ὑπομονή.* Ἄλλο κακὸ νὰ μὴ δῆτε. Νὰ σᾶς ζήσουν τ' ἀποδέλοιπα. Τὴν εὐχή του νὰ ἔχουμε* κτλ.

2. - Τρόπος μοιρολογήματος. Κατὰ ποίαν διάταξιν κάθηνται αἱ μοιρολογοῦσαι γυναῖκες; Καταγῆς ἢ ἐπὶ χαμηλῶν скаμνίων ἢ ἐπὶ τῶν γονάτων ἢ ἐπὶ πετρῶν; Ἀποτελοῦν ἓνα χορὸν ἢ διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχόρια; Ποία ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι καὶ κατὰ ποῖον τρόπον συνεχίζεται τοῦτο; Ρυθμικαὶ κινήσεις, ἐκφωνήσεις, θρήνοι καὶ κοπετοὶ: στηθοκοπήματα, τραύηγμα μαλλιῶν κτλ. Χαιρετισμοί.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Γρίξι Πυλίας «*δταν μοιρολογοῦν, μπαμπουλώνουνται σφιχτά, νὰ μὴ φαίνονται οὔτε τὰ μάτια τους. Τὸ ἴδιο μοιρολόγι τὸ λένε ὅλοι. Πιάνει πρῶτα μιὰ καὶ τὸ λέει καὶ ὕστερα τὸ πιάνουν κι ὅλοι οἱ ἄλλοι μαζί. Ὑστερα πιάνει ἄλλος καὶ λέει ἄλλο, καθένας μὲ τὴ σειρά του*». Εἰς τὴν Σπάρτην «*τὸ πρῶτο μοιρολόι τὸ λέει ἡ μάννα τοῦ νεκροῦ ἢ κάποιος ἄλλος καὶ ἀπαντοῦν οἱ ἄλλες πὺν εἶναι θλιμμένες...* Ἄν τύχη καὶ πῇ (ἢ ξένη) μέσα στοῦ μοιρολόι τὸ ὄνομα τῆς μάννας, π.χ. «*Τῇ μάννα σου ποῦ τὴν ἀφήνεις;*» θὰ πιάσῃ τὸ χέρι τῆς μάννας νὰ τὴν χαιρετήσῃ. Ὁ χαιρετισμὸς γίνεται πάνω ἀπὸ τὸ φέρετρο. Τὸ ἴδιο θὰ κάμῃ καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους πὺν θὰ πῇ τ' ὄνομά τους μέσα στοῦ μοιρολόι χαιρετιῶνται πάνω ἀπὸ τὸ φέρετρο». Εἰς τὴν Σάμην Κεφαλληνίας αἱ μοιρολογοῦσαι κρατούμεναι ἀπὸ τὰς χεῖρας σχηματίζουν ἄλυσιν. Εἰς τὰ Βρέσθαινα τῆς Λακωνίας διαιροῦνται εἰς δύο ἡμιχόρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει μίαν ἑξαρχον τοῦ θρήνου. Ἡ ἑξαρχος τοῦ ἡμιχορίου ἀρχίζει τὸ μοιρολόγι, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται πρῶτον μὲν ἀπὸ τὰς γυναῖκας τοῦ ἡμιχορίου τῆς, ἔπειτα δὲ ἀπὸ ὅλας μαζί τὰς γυναῖκας τοῦ ἄλλου ἡμιχορίου. Εἰς Ρεῖσδερε «*οἱ πὺν στενοὶ συγγενεῖς, πὺν πᾶνε στοῦ νεκροῦ, κρατοῦνε ἀπὸ ἓνα μπρίκι καφὲ ἢ ματζουράνα καὶ δίνουνε στοὺς πενθισμένους: «Ναί, πιέ τονε ν' ἀντέχῃς. Κ' ἡ Παναγία τό ἔπαθε καὶ νὰ ἔχῃς ὑπομονή*».

3. - Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ προσλαμβάνεται ξένη γυναῖκα, διὰ νὰ κλαύσῃ

τὸν νεκρὸν (μοιρολογίστρα); Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν πλήρῳσαν καὶ τραγουδοῦσε μὲ ξέπλεκα μαλλιά». Ποία ἡ ἀμοιβή της;

4. - Συνηθίζουν αἱ γυναῖκες νὰ τραγουδοῦν μοιρολόγια καὶ ἐν γένει νὰ ἀσκοῦνται εἰς τὸ μοιρολόγημα κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας των εἰς τὸ χωράφι ἢ εἰς τὸν ἐργαλεῖον;

5. - Αἱ μοιρολογοῦσαι αὐτοσχεδιάζουν κατὰ τὴν περίστασιν ἢ τραγουδοῦν τὰ γνωστὰ δίστιχα μοιρολόγια; Ποῖα ἄλλα τραγούδια τραγουδοῦν κατὰ τὸ μοιρολόγημα; Π.χ. «Ἡ Ἀρετὴ καυκίστηκε πὺς Χάρο δὲ φοβᾶται» κτλ.

ι') **Ἡ φύλαξις τοῦ νεκροῦ** (τὸ ξενύχισμα, ἡ παραμονή).

Διὰ ποίους λόγους παραμένουν ὅλη νύχτα ἥτοι ξενυχτοῦν τὸν νεκρό; Ἐξακολουθοῦν καὶ τὴν νύχτα οἱ θρηνοὶ; Διατὶ ὅχι; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν φύλαξιν τοῦ νεκροῦ συνήθειαι;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «τὸν νεκρὸ πάντα τὸν ξενυχτᾶνε» κάθονται γύρω-γύρω καὶ τότε φυλᾶνε. Προσέχουνε νὰ μὴ δρασκελίσῃ τίποτε τὸν πεθαμένο, ἔτσι καθὼς τὸν ἔχουνε χάμω, οὔτε γάτα οὔτε σκυλὶ οὔτε ἄνθρωπος ἀκόμη, γιατί βουρκολακιάζει». Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου «τὴ νύχτα δὲ μοιρολογᾶνε. Μὲ τὸ βασίλεμα τοῦ ἡλιοῦ παύουνε τὰ μοιρολόγια καὶ τὰ κλάματα, γιατί ὁ Χάρος πάει τοὺς νεκροὺς μὲ τὸ βασίλεμα νὰ πιοῦνε νερὸ καὶ τοὺς θολώνουν τὸ νερὸ τὰ κλάματα». Εἰς τὴν Καστορίαν, Αἰτωλίαν κ. ἄ. «βάζουν φροῦτα τοῦ καιροῦ, μῆλα, καῖσιά, γιὰ νὰ ξενυστάξουν» λένε αἰνίγματα, παραμύθια, γιὰ νὰ περάσῃ ἡ βραδεῖά». Εἰς τὴν Ὑδραν «σκεπάζουνε τὸ πρόσωπο τοῦ πεθαμένου μ' ἓνα μαντηλάκι ὡς τὸ πρωῒ. Τὸ μαντηλάκι αὐτὸ ὕστερα τὸ φυλᾶνε. Ἄν εἶναι γονιὸς ὁ πεθαμένος, τὸ μαντηλάκι αὐτὸ εἶναι ἡ εὐχή, κρατάει μέσα τὴ σκέπη τοῦ προσώπου του». Μὲ τί σκεπάζουν τὸν νεκρὸν ἄλλοι; Εἰς τὴν Ἰσανδρῶ Θράκης «ὁ νεκρὸς πρέπει νὰ μείνῃ μιὰ βραδεῖά στὸ σπῖτι, νὰ γίνῃ ἡ παραμονὴ του καὶ τῆς Παναγίας τὸ πικροβούκι. Παραμονὴ εἶναι τὸ τραπέζι, πὺν γίνεται τὸ βράδυ στὴν κάμαρα πὺν πέθανε. Ὁ νεκρὸς εἶναι στὴ μέση σκεπασμένος καὶ γύρω κάθονται καὶ τρώγουν καταγῆς. Ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ γειτόνοι θὰ πᾶνε στὸ πικροβούκι τῆς Παναγίας. Ὁ καθεὶς θὰ πάγῃ ὅ,τι θέλει: φασούλια, ρύζι, ἐλιές, κρασί, ρακί, ὅλο νηστήσιμα τὰ περισσεύματα δὲν τὰ σηκώνουν, τὰ σκεπάζουν μὲ τὸ ταβλομέσαλο, γιὰ νὰ ἔλθουν νὰ φάγουν τὴ νύχτα οἱ ψυχές». Καὶ εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «τὸ βράδυ ἔστρωναν γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ χάμω τραπεζομάντηλα, ἔβαζαν τὰ φαγητὰ ἐπάνω κ' ἐκάθιζαν ὅλοι ὅσοι θὰ ξενυχτοῦσαν τὸν νεκρό. Ἐτρωγαν κ' ἔπιναν κ' ἔκαναν συχώριο». Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται τοῦτο;

Ἄν παρ' ὅλην τὴν προσοχὴν πὺν καταβάλλουν, πηδήσῃ ἐπάνω ἀπὸ τὸν νε-

κρὸν γάτα, τί κάνουν, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακὸν ποὺ φοβοῦνται; Διατὶ φοβοῦνται ἰδιαιτέρως τὸ πῆδημα τῆς γάτας;

ια') *Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ*, ἐφ' ὅσον ὁ νεκρὸς εὑρίσκεται ἀκόμη ἐν τῇ προθέσει.

1. - Διὰ νὰ μὴ βρικολακιάσῃ ὁ νεκρὸς. Π.χ. ἡ σαβανώτρα τοῦ φράσσει τὸ στόμα μὲ βαμβάκι ἢ τοῦ ἐπιθέτει κήρινον ἢ ξύλινον σταυρὸν εἰς τὸ στόμα.

2. - Διὰ νὰ μὴν πάρῃ μαζί του ὁ νεκρὸς τὴν τύχην του. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Θράκην «παίρνουν μὲ μιὰ κλωστή ἢ μ' ἓνα σπάγγο τὸ μέτρο τοῦ πεθαμένου, πόσο εἶναι τὸ μάκρος του. Αὐτὸ τὸ χώνουν μέσα σὲ μιὰ τρυπα τοῦ τοίχου πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ ν' ἀφήσῃ τὴν τύχην του ὁ πεθαμένος, νὰ μὴν τὴν σηκώσῃ καὶ τὴν πάρῃ ἀπὸ τὸ σπῖτι». Εἰς τὴν Καστορίαν «ἄμα πεθάνῃ ὁ νοικοκύρης, ὁ πατέρας, παίρνουν λίγες τρίχες ἀπὸ τὰ μαλλιά του, κόβουν κ' ἓνα νυχάκι, τὰ τυλίγουν σβῶλο σὲ κερὶ καὶ τὰ κρύβουν στὰ θεμέλια, στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ μείνῃ ἀπὸ τὸ νοικοκύρη κάτι μέσ' στὸ σπῖτι». Εἰς τὰ χωρία τῆς Ἀνασελίτσης αἱ γυναῖκες ποὺ ἀλλάζουν τὸν νεκρὸν «τοῦ κόβουν τὰ νύχια ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, τὰ μπήγουν μέσα σ' ἓνα κομμάτι κερὶ καὶ τὰ ρίχνουν στὸ ἀμπάρι μὲ τ' ἀλεύρι, γιὰ νὰ μὴν πάρῃ μαζί του τὸ κισμέτ ὁ πεθαμένος, ἀλλὰ νὰ μένῃ στὸ σπῖτι». Εἰς τὰ χωρία τῆς Λευκάδος, ἂν ὁ νεκρὸς ἀφήνῃ μικρὰ παιδιὰ, τοῦ βάζουν ἐπάνω στὸ στήθος ἢ στὸ δεξιὸ χέρι ὀλίγο ψωμί καὶ παρακινοῦν τὰ παιδιὰ του νὰ τὸ πάρουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ νὰ τὸ φάγουν. Εἰς τὰ περίχωρα Ἀδριανουπόλεως «ἐνῶ ὁ νεκρὸς εἶναι ἐκτεταμένος μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, περιφέρουν πέριξ αὐτοῦ τρεῖς φορὰς τεμάχιον ἄρτου, τὸ ὁποῖον ἔπειτα φυλάττουν ἐν κιβωτίῳ, ὅπως ἡ ἀφθονία τοῦ σίτου μείνῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ».

3. - Διὰ νὰ δέσουν ἢν ἂ καρφώσουν τὸν Χάρον. Ἐξορκισμοί, κατάδεσμοι, καταπατταλεύσεις. Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν «μόλις πεθάνῃ κανεὶς, δένουν ἓνα μαντήλι στὸ κάγκελλο τῆς σκάλας, γιὰ νὰ δέσουν τὸ κακό». Εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ τὰ χωρία τῆς Μαντινείας «κόπτουν ἐκ τοῦ σαβάνου μακρὰν λωρίδα, τὴν ὁποῖαν ἀναρτῶσι πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἢ εἰς τὴν δοκὸν τῆς στέγης, «γιὰ νὰ δέσουν τὸν Χάρον, ἂν ξανάρθῃ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Διδυμοτείχου «ὄντα σηκώνουμι τοὺν πεθαμένον ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἓνα καρφὶ κεῖ ἀπ' θὰ τιλειώσ' κι τοὺν σκιπάζμι στὴ γῆς¹⁾, νὰ μὴν πιθάν' ἄλλους». Εἰς τὸ χωρίον Γριῆζι «μπήγουνε μιὰ πρόκα χάμου», εἰς τὴν Μεσημβρίαν τρία καρφιά κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι. Εἰς τὴν Σκῦ-

¹⁾ Τὸ δάπεδον τοῦ σπιτιοῦ εἶναι χωμάτινον.

ρον «τὸν παλιὸ καιρό, σὰν πέθαινε ἡ μάνα ἢ ὁ πατέρας, ἔπαιρναν τὸ μεγαλύτερο παιδί, τὸ ἔγδυναν θεόκωλο καὶ τὸ ἔβγαζαν ἔξω στὴν πόρτα, στὸ σκαλοπάτι, νὰ τὸ δῇ ὁ Χάρος, νὰ φοβηθῇ καὶ νὰ φύγῃ, νὰ μὴν ξαναρθῇ. Ἐκεῖ πάνω στὸ κατώφλι τὸ ἔλουζαν καὶ τ' ἀπόνερα τὰ ἔρριχναν στὶς τέσσερες γωνιὲς τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ ξορκίσουν τὸ Χάρο».

4. — Ἀλλαι σχετικαὶ συνήθειαι: ἓνα χρόνο δὲν φυτεύουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ πεθαμένου τίποτε, γιὰ νὰ μὴ ριζῇ μαζὶ μὲ τὸ φυτὸν ρίζες καὶ ὁ θάνατος. Ποῖα εἶναι ἡ συνήθεια, ἂν εἰς τὸ ἴδιον σπίτι ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀποθάνῃ καὶ ἄλλο πρόσωπον; Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον βάζουν ἐπάνω εἰς τὸ λείψανον μιὰ κλειδαριά, εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στὸ χρόνο μέσα στὸ ἴδιο σπίτι, βάνουν στοῦ δεύτερου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουνε μαζὶ του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ».

Γ') Ταφή.

α') Ἡ ἐκφορὰ (τὸ ξόδι ἢ τὸ σήκωμα τοῦ νεκροῦ).

1. — Τὸ φέρετρον. Ποῖαι αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι του; Π.χ. νεκροκρέββατο, ξυλοκρέββατο (Κεφαλλ. Ἀδριαν.), κιβούρ' (Πάνορμος), κάσσα, νεκρόκασσα (Νάξος, Πυλία), καδελέττο (Ἀν. Κρήτη), καντελέττο (Ἀμοργός), καντηλόττο (Παξοί), λατιτέρα (Χίος, Σάμος, Μεσσηνία), λιτιέρα (Σέριφος), τσιβέρα (Σίφνος), στάγκα (Κύθνος), τέμπλα (Ἀρτοτίνη), ταππούτιν (Κύπρος) κτλ.

Ποῦ μεταχειρίζονται ἐν κοινὸν φέρετρον, ἀνῆκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὴν ταφήν ὄλων τῶν ἐνοριτῶν (ἢ μόνον τῶν πτωχοτέρων); Πῶς ἐνταφιάζεται ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ὁ νεκρός; Χωρὶς κάσσα; Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπ. «στὸν τάφο στρώνουν κυπαρίσσια κ' ἓνα μαξιλάρι μὲ χῶμα καὶ θάφτουν τὸ νεκρό. Οἱ παλιοὶ ἄφηναν κατάρα: «Μὴ με θάψετε σὲ κάσσα! θέλω ἐκεῖ κάτω στὸ χῶμα νὰ μὲ θάψετε». Καὶ μοσκοβολαίει ὁ τάφος ἀπ' τὰ κυπαρίσσια».

Σχῆμα καὶ τρόπος κατασκευῆς τοῦ φερέτρου. Π.χ. εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «τὸ κιβούρι τὸ κάνουν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ νεκροῦ τὸ μέτρο τὸ παίρνουν μὲ ἄγρια κληματσίδα καὶ τὴν βάζουν μέσα στὸν τάφο». Εἰς τὴν Ἀρτοτίναν «παλιότερα ἔπαιρναν τοὺς ἀνθρώπους στὴν τέμπλα, φορεῖο ἀπὸ ξύλα, καὶ πάγαιναν καὶ τοὺς ἔθαφταν· σήμερα τοὺς βάνουν στὴν κάσσα· παίρνουν μέτρο ἀπ' τὸ λείψανο μὲ μιὰ βέργα ἀπὸ βάτο. Μ' αὐτὸ μετρᾷνε τὰ σανίδια καὶ τὰ κόβουνε ἴσια ἴσια. Ἄν τὴν φτιάσουνε μεγαλύτερη, πεθαίνει κι ἄλλος ἀπ' τὸ σπίτι· τὸ μέτρο αὐτό, δηλ. τὸ βάτο, τὸ κόβουν καὶ τὸ κάνουν τρεῖς σταυροὺς καὶ τοὺς πετᾷνε μέσα στὴν κάσσα, ἓναν στὸ κεφάλι, ἓναν στὴ μέση κ' ἓναν στὰ πόδια, πρὶν

τὸν *χώσουν*». Εἰς τὸ Γύθειον «ἡ κάσσα περιβάλλεται διὰ λευκοῦ ὑφάσματος, ἂν ὁ ἀποθανὼν κατέλιπε τέκνα ἄρρενα, ἄλλως περιβάλλεται διὰ μέλανος».

2. — Ποῖοι σηκώνουν τὸν πεθαμένο; Οἱ συγγενεῖς του (τὰ παιδιὰ του, τ' ἀδέλφια του) ἢ εἰδικοὶ νεκροφόροι ἐπ' ἀμοιβῇ (*σηκωτάδες ἐν Χίῳ*); Συνοδεύουν τὴν ἐκφορὰν ὑποχρεωτικῶς τὰ μέλη τῆς συντεχνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν ὁ ἀποθανών;

3. — Σκεπάζεται τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἢ μένει ἀκάλυπτον; Διὰ ποῖον λόγον; Π.χ. ἐν Μάνη ὁ νεκρὸς καλύπτεται, «ἵνα μὴ πάθωσιν αἱ ἔγκυοι βλέπουσαι τυχὸν αὐτόν». Ποῖοι οἱ φερόμενοι λόγοι ἄλλου;

4. — Ποῖον ἔθιμον ἐπικρατεῖ, ὅταν βγάζουν τὸν νεκρὸν ἀπὸ τὴν πόρταν τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. σπάνουν τὸ πιάτο (ἢ τὴν λεκάνην) ποὺ εἶχαν τὸ κρασί ἢ τὸ ξίδι, μὲ τὸ ὁποῖον ἔπλυναν τὸν νεκρόν, ἢ μίαν στάμναν μὲ νερὸ ἢ ἓνα ποτήρι ἢ τὴν κεραμίδα, ποὺ εἶχαν τὸ θυμίαμα ἢ ὅ,τι ἄλλο ποὺ σπάει. Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν «*χύνουν ὅσο νερὸ ἔχουν στ' ἀγγεῖα καὶ πηγαίνουν στὴ βρύση καὶ παίρνουν καινούργιο*». Εἰς τὸ χωρίον Γρίζι τῆς Πυλίας «*ισακᾶνε ἓνα κανάτι, σπάζουν τὸ χουλιάρι του καὶ μπήγουνε καὶ μιὰ πρόκα χάμουν*». Ὁμοίως εἰς Ραβδᾶν τῆς Μεσημβρίας «*ὅταν βγάζουν τὸν νεκρό, χτυποῦνε ἓνα καρφὶ κεῖ, ποῦ ἔταν ὁ νεκρὸς καὶ σπᾶνε κ' ἓνα αὐγὸ καταγῆ*». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «*ὅταν σηκών'νε τὸ νεκρὸ καρφὼν'νε τρία καρφιά πάμ' στὰ σανίδια ποκάτ' πὲ τὸ κρεββάτ'.* Πὰ στὸ στρώμα *ρίχν'νε ἓνα σίδερο, χύν'νε καὶ κομμάτ' νερό, πλύν'νε τὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ οἱ ἄνθρωποι, νὰ εἶναι κρουσνοί*». Εἰς τὰ Μάλγαρα «*ἄμα ἐκφέρουν τὸν νεκρὸν τῆς οἰκίας, ρίπτουν ἀμέσως εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ τὴν πυροστιὰν ἀνάποδα (ἀπὸ τῆς θύρας πρὸς τὴν ἐστίαν), ρίπτουν τὰ νεκρικὰ ἐνδύματα ἔξω τῆς οἰκίας καὶ τὰ φέρουν πρὸς πλύσιν*». Τί συνηθίζεται ἄλλου;

Ποῖος θραυεῖ τὸ ἀγγεῖον; στενός τις συγγενής ἢ φίλος τοῦ ἀποθανόντος; ἢ κάποια γυναῖκα ἡλικιωμένη; Διατὶ ἀπαγορεύεται τοῦτο εἰς νέον; Ποία ἐξηγήσεις δίδεται διὰ τὴν θραῦσιν τοῦ ἀγγείου ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ; (π.χ. *γιὰ νὰ σκιάξουνε τὸ Χάρο — νὰ τ' ἀκούσῃ ὁ Χάρος καὶ νὰ μὴν ξανάρθῃ, νὰ ξεσπάσῃ τὸ κακὸ στὸ κεφάλι τοῦ Χάρου ἢ ἄλλο τι*;) Τί ἐπιλέγει ὁ θραύων τὸ ἀγγεῖον; (π.χ. *νὰ 'ναι σιδερένιοι οἱ πεινοί! ἢ ἔνανε μᾶς ἐπῆρες, μωρὲ Χάρε, νάντοτος!* Ἀλλοτε δὲ *μᾶς παίρνεις, ἦ, ὅπως σπάζει τὸ κεραμίδι, ἔτσι, ρὲ Χάρο, νὰ σπάσῃ τὸ κεφάλι σου, ἂν ξανάρθῃς*). Ποία ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλου;

β') Ἡ νεκρώσιμος πομπή.

1. — Πῶς καταρτίζεται ἡ πομπὴ αὕτη; Ποῖος προηγεῖται; Π.χ. εἰς τὴν Σίφνον «*προηγεῖται παῖς κρατῶν τὸ κᾶντι, ὄργανον χαλκοῦν ἐν εἶδει κώδωνος*

ἀνεστραμμένον, τὸ ὁποῖον κρούει πενθίμως». Εἰς τὸ Ἀλμαλὶ Μαλγάρων «τῆς νεκρικής πομπῆς προηγείται γυνὴ κρατοῦσα ἐπὶ κεφαλῆς σιδ' ῥοσίν' περιέχον πέντε φλαγοῦνες (= ἄρτους πεπατημένους ὡς πίττες) καὶ τυρὸν ἢ ἐν νηστησίμοις ἡμέραις κουκιὰ νερόβραστα, λέγονται δὲ *σχώριο*». Εἰς τὴν Ἀρτοτίναν «ἄμα ξεκίναγαν νεκρὸ ἀνύπαντρο, τουφέκαγαν. Μπροστὰ ἀπ' τὴν κηδεῖα πᾶνι ὁ μαῦρος φλάμπουρας. Στὸ σταυρό, ποὺ ἦταν στὴν κορφὴ στὸν φλάμπουρα, ἔμπηγαν τρία μῆλα. Τὸν φλάμπουρα τὸν ἔμπηγαν στὸν τάφο καὶ γύριζαν». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

Εἰς τὴν Τσανδῶ τῆς Θράκης «μπροστὰ πηγαίνει τὸ κιβουροκάπακο, οἱ κουλίκες, τὰ κουφέτα καὶ οἱ ἐλιές (διὰ τὸ σχώριο), ὁ Σταυρός, τὰ Ἑξαπτέρυγα, ὁ παπᾶς καὶ κατόπι τὸ λείψανο. Ἀπὸ πίσω πρῶτα οἱ ἄντρες καὶ μετὰ οἱ γυναῖκες». Ποῖος χρησιμεύει ὡς σταυροφόρος κατὰ τὴν κηδεῖαν; Π. χ. ἐν Λακωνίᾳ τὸν σταυρὸν φέρει ὁ τελευταῖος πενθῶν, δηλ. ἐκεῖνος, τοῦ ὁποῖου τελευταῖον ἀπέθανεν οἰκεῖός τις.

2. – Τιμαὶ ἀπονεμόμεναι εἰς τὸν νεκρόν. Ἐξετάζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν συνοδόντων ἱερέων; (3-5-7-9, δηλ. πάντα μονός;) Ποῦ εἰς τὰς κηδεῖας μεταχειρίζονται τὸ πέπλο καὶ τὶς ντόλτσες; Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «μετὰ τὰ Ἑξαπτέρυγα καὶ τὸν Σταυρὸν ἀκολουθοῦσε τὸ πέπλο, ἓνα μεγάλο μαῦρο βελούδο μὲ μιὰ χρυσὴ νεκροκεφαλὴ καὶ δυὸ κόκκαλα εἰς τὸ μέσον, καὶ ἀγγελούδια εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας. Τὸ πέπλο τὸ κρατοῦσαν τέσσαρες καὶ δύο κρατοῦσαν τὶς ντόλτσες, μεγάλες ἄσπρες λαμπάδες. Καὶ τὰ δύο τὰ ἔπαιρναν ἐπὶ πληρωμῇ ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν».

3. – Παρακολουθοῦν αἱ γυναῖκες τὴν κηδεῖαν καὶ μάλιστα αἱ νέαι, ἢ ἀναμένουν εἰς ὠρισμένον μέρος, διὰ ν' ἀσπασθοῦν τὸν νεκρόν; Π. χ. εἰς τὴν Χίον αἱ γυναῖκες κάθηνται εἰς τὴν ὁδὸν καὶ μοιρολογοῦν, ἕως ὅτου ἡ νεκρική συνοδεία ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν πρὸς τὴν οἰκίαν· ἐκεῖ, ἔξωθεν τῆς οἰκίας, δίδεται τρισάγιον, αἱ δὲ οἰκεῖαι ἀσπάζονται τὸν νεκρόν καὶ ἡ συνοδεία ἔξακολουθεῖ τὴν πορείαν τῆς ἕως τὴν ἔξοδον τοῦ χωρίου. Εἰς τὴν Μάνην αἱ γυναῖκες παραμένουν ἔκτος τοῦ ναοῦ μοιρολογοῦσαι, καθ' ὃν χρόνον ἐντὸς αὐτοῦ ψάλλεται ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, εἰς δὲ τὴν Νίσυρον σχηματίζουσαι κύκλον εἰς τὸν νάρθηκα ἔξακολουθοῦν νὰ μοιρολογοῦν. Ὁμοίως εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, «οἱ γυναῖκες δὲν μπαῖναν πρῶτα μέσα (στὴν ἐκκλησίαν). Κάντανε στὸ πρόκλιτο καὶ ντὴ μαργορούσανε μὲ ρακιὰ ποῦταν λιγοθυμισμέν'».

4. – Παρακολουθοῦν τὸ λείψανον οἱ γονεῖς, ὅταν εἶναι ὁ πρῶτος νεκρὸς τῆς οἰκογενείας; Π. χ. εἰς τὴν Λακωνίαν ὁ πατὴρ δὲν παρακολουθεῖ τὴν κηδεῖαν ἄρρενος τέκνου του, διότι ἄλλως δὲν ἔχει ἐλπίδα νὰ γεννήσῃ ἄλλο ἄρρεν. Εἰς τὴν Χίον οἱ οἰκεῖοι δὲν συνοδεύουν τὸ λείψανον μέχρι τοῦ τάφου, ἀλλ' ἐπι-

στρέφουν ἀπὸ τὸ ἥμισυ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ τάφου εἰς τὴν οἰκίαν.

5. — Εἰς τὴν Μάνην κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ νεκροῦ «*σπεύδουν ταχέως*» πρὸς τὸν ναόν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ πῶς ἐξηγεῖται ἡ σπουδὴ αὐτή;

γ') *Ἡ περιφορὰ διὰ τῶν ὁδῶν.*

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ περιφέρουν τὸν νεκρὸν ἀνὰ τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς καὶ τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως ἢ τοῦ χωρίου; Ἐξακολουθοῦν οἱ θρηνοὶ καὶ οἱ κοπετοὶ τῶν γυναικῶν καθ' ὅλην τὴν διαδρομὴν; Τί συνηθίζουν νὰ κάμνουν οἱ περίοικοι κατὰ τὴν διέλευσιν τῆς νεκρικῆς πομπῆς;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος τὸν νεκρὸν μετὰ τὴν ἐκκλησίαν «*τὸν περνοῦν βόλτα κι ἀπὸ τὴν ἀγορὰ*», εἰς δὲ τὴν Ὑδραν «*τοῦ κάνουν μεγάλη βόλτα ἂν εἶναι μάλιστα νέος, τὸν περνᾶνε ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν φίλων, ἀπὸ τοὺς δρόμους πὺν πέρναγε, ἀπὸ τὸ μαγαζί του*». Εἰς τὴν Κορώνην καὶ τὰ πέριξ χωρία «*τὸ λείψανον τὸ περνοῦν ἀπ' ὅλο τὸ χωριὸ ἀπ' ὅποιο σπίτι κι ἂν περάσῃ μπροστὰ σφαλοῦνε τὰ παράθυρα καὶ τίς πόρτες καὶ χύνουνε στὸ δρόμον τὸ νερὸ πὺν εἶναι μέσα στὸ κανάτι, καὶ πᾶνε ὕστερα στὴ βρύση καὶ φέρουν ἄλλο*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τοὺς Ἐπιβάτες τῆς Θράκης «*ρίχνουν ἀπὸ τὸ παράθυρον τὸ νερὸ τῆς κάμαρας, γιὰ νὰ δροσιστῇ ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ καὶ νὰ πιοῦν οἱ πεθαμένοι*». Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἂν τύχῃ νὰ διέλθῃ λείψανον πρὸ τῆς οἰκίας, χύνουν ὅλον τὸ ὑπάρχον ἐν τῇ οἰκίᾳ ὕδωρ, διότι ἐν ταύτῃ περιπτώσει τὸ νερὸ εἶναι *θράσιο* (θρασὺ) ἥτοι ἀκάθαρτον, ἀχρηστον, μίasma τῆς οἰκίας καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ χυθῇ ἀμέσως, διὰ νὰ καθαρισθῇ ἡ οἰκία, γιὰτὶ σκουληκιάζει τὸ νερὸ, ὅταν διέλθῃ τὸ λείψανον. Εἰς τὴν Σκῦρον «*βγαίνουν καὶ χύνουν νερὸ ἔξω ἀπὸ τίς πόρτες, γιὰ νὰ γλιστρήσῃ ὁ Χάρος, νὰ μὴ μπῇ καὶ πάρῃ κανένα*». Ποία ἐξηγήσεις ἐπικρατεῖ εἰς τὸν τόπον σας σχετικῶς μὲ τὸ ἔθιμον αὐτό; Μήπως συνηθίζουν νὰ ρίπτουν καὶ συντρίβουν εἰς τὸν δρόμον τὸ πήλινον ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχυσαν τὸ νερόν;

Ἄλλαι συνήθειαι κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ νεκροῦ. Π.χ. εἰς τὴν Χίον ἡ νεκρικὴ συνοδεία ὀφείλει νὰ κάμῃ πάντοτε δεξιὰ τὸν γῦρον, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Εἰς τὴν Κορώνην πρέπει νὰ *σιαν-ρώσουν τὸ δρόμον*, δηλ. κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸ νεκροταφεῖον νὰ μὴ διέλθουν ἐκ τῆς ἰδίας ὁδοῦ, ἀλλὰ νὰ τὴν τάμουν μόνον ἐγκαρσίως. Εἰς τὴν ΝΑ Μακεδονίαν «*ὅταν περνᾷ κηδεῖα, ὅλοι παίρνουν σὰ χέρια τῶν ἑνα κομμάτι σίδερο ἢ ἑνα σιδερένιον ἐργαλεῖον, γιὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν τὸ σίδερο*». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχουν αἱ συνήθειαι αὗται;

δ') *Ὁ ἐνταφιασμός.*

1. - Ὁ τάφος. Ὑπάρχουν τάφοι οἰκογενειακοὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον (ὡς ἐν Μάνη) ἢ εἰς τὸ ὑπόγειον ἰδιοκτητοῦ ἐκκλησίας, (γονικὸν ἐν Χίῳ, θαφτικὸ ἐν Ἰθάκῃ);

Ποῖαι διατυπώσεις τηροῦνται, ὅταν ἀνοίγουν παλαιὸν τάφον, διὰ νὰ θάψουν ἄλλον νεκρόν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὶς τέσσερεις πρῶτες σκαπεθιὲς πρέπει νὰ τὶς παίξῃ σταυρωτὰ ὁ παπᾶς ἄλλοιῶς εἶναι κίνδυνος νὰ γρατίσῃ (= νὰ πειραχτῇ ἀπὸ τὰ κακὰ πνεύματα) κείνος ποὺ θὰ τὸν ἀνοίγῃ. Κι ὅσοι θέλουν νὰ βλέπουν τοὺς πεθαμένους πιάνουνε χῶμα ἀπὸ τὶς τέσσερεις αὐτὲς σκαπεθιὲς».

Τὸ μέτρον διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μὲ μιὰ βέργα παίρνουν τὰ ἴσια τοῦ νεκροῦ καὶ μετρᾷν κάτω στὴ γῇ».

Ἄλλοι τρόποι κατασκευῆς τοῦ τάφου· π.χ. εἰς τὴν Τατάρναν Ἀγρᾶφων «μπήχνουν πλάκες ἀπὸ τὶς τέσσερεις πλευρὰς τοῦ τάφου, τὶς φυλάχτριες, καὶ ὕστερα πλακοστρώνεται ἀπὸ πάνω ὁ τάφος σὰν ἁλώνι».

2. - Τὸ κατέβασμα τοῦ νεκροῦ ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ ἡ κατάθεσίς του ἐν αὐτῷ. Δύσιμο χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐπιθέματα ἐπὶ τοῦ στόματος κλ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σέριφον «τοῦ λύνουν τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, γιὰ νὰ ᾖ ἐλεύθερος νὰ πετᾷ. Γράφει κατόπιν ὁ παπᾶς πάνω σ' ἓνα γλαστράκι (κεραμίδι) μίαν πεντάλφα καὶ τοῦ τὸ βάζει στὸ στόμα, γιὰ νὰ μὴ βρικολακιάσῃ». Εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «ἡ σαβανώτρα θὰ κατέβῃ στὸν τάφο νὰ πάρῃ τὰ ροῦχα του, θὰ τὸν σκεπάσῃ καὶ τὸ πρόσωπο μὲ τὸ παννί, ποὺ τὸν σκέπασαν στὴν παραμονή, θὰ λύσῃ τὰ χέρια, τὰ πόδια καὶ τὸ σαγόνι, θὰ πάρῃ τὸ μαξιλάρι μὲ τὰ μαλλιά καὶ θὰ βάλῃ τὸ μαξιλάρι μὲ τὰ λουλούδια (ἢ μὲ τὸ χῶμα)». Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ὁ ἱερεὺς «πλάττει μικρὸν σταυρὸν ἐκ κηροῦ καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ βάλλει βῶλον λιβάνου, προσαρμόζει δὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ νεκροῦ. Ἐπίσης ἐπὶ κεραμιδίου, εἰλημμένου ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας τοῦ νεκροῦ, χαράττουσι τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ μὲ τὰ γράμματα ΙΣ-ΧΣ-ΝΙΚΑ καὶ τὸ ἐπιθέτουν ἐπὶ τοῦ κηρίνου σταυροῦ, ἵνα μὴ βρικολακιάσῃ». Εἰς τὴν Κύμην ὁ ἱερεὺς «ἐγγράφει εἰς βήσσαλον (= ὄστρακον) τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ καὶ τὸ ρίπτει εἰς τὸν τάφον».

Ἐπαναλαμβάνεται τὸ μοιρολόγημα, ὅταν ὁ νεκρὸς τοποθετῇται παρὰ τὸν τάφον; Κατὰ τινα ἀνακοίνωσιν «εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν εἰς τὴν Πάνορμον ὑπῆρχαν μοιρολογίστριες καὶ τὰ βιολιά ἔπαιζαν πένθιμα». Εἶναι ἀκριβὴς ἡ πληροφορία αὕτη;

3. - Ποία ἡ ἐνέργεια τοῦ ἱερέως, ὅταν ἐκφωνῇ τὸ «Γῇ εἰ καὶ εἰς γῇν ἀπελεύσει;» Τί ἐπιχέει ἐπὶ τοῦ νεκροῦ; ὕδωρ ἢ οἶνον ἢ ἔλαιον; ἢ πηλόν, τὸν ὅποιον κατασκευάζει ἐπὶ τοῦ πτύου; Θραύεται τότε καὶ ἡ λάγηνος ἢ τὸ ἀγγεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ «χοή» αὕτη; Ὑπάρχει ἡ συνήθεια ἀντὶ ἀγγείου νὰ θραύεται

ἐπὶ τοῦ τάφου ἓνα κεραμίδι; Ποῦ ἀπορρίπτονται τὰ θραύσματα; ἐντὸς τοῦ τάφου; Τί κάμνουν τότε καὶ ὅλοι οἱ συνοδεύοντες τὴν κηδεῖαν;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Μάνην «ὁ ἱερεὺς λέγων: Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ... θραύει τὴν ἔχουσαν τὸ ὕδωρ λάγνηνον καὶ ρίπτει αὐτὴν ἐν τῷ τάφῳ», ἐνῶ ἄλλου (Τσανδῶ, Κίος, Ἀμισός, Ρεῖσδερε) χύνει σταυρωτὰ οἶνον ἐκ φιάλης ἐπὶ τοῦ νεκροῦ. Εἰς τὰς Κυδωνίας «ὁ παπᾶς χύνει λίγο λάδι σταυρωτὰ πάνω στοῦ νεκροῦ, λειώνει κατόπιν χῶμα μαζὶ μὲ κρασί ἐπάνω στοῦ φκνάρι, τὸ χύνει ἐπάνω στοῦ νεκροῦ καὶ λέει: «Χοῦς εἰ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει». Εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας «ὁ παπᾶς παίρνει χῶμα ἀπὸ χάμω καὶ λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι τῆς Παναγίας καὶ τ' ἀνακατεύει, γὰ γίνῃ λάσπη, καὶ ἀλείφει τὰ μάτια τοῦ πεθαμένου γὰ χορτάσουνε, γιατί τὸ μάτι εἶναι ἀχόρταγο. Τὴν ὥρα ποὺ τὸ κάνει αὐτὸ λέει: Χοῦς εἰ καὶ εἰς χοῦν ἀπελεύσει». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ὁ παπᾶς ἤθελ' ἂ μνημονέψ' κ' ἔπαιρνε μὲ τὸ φκνάρ' χῶμα κ' ἔριχνε ἀπάν' τὸ λάδ' σταυρὸ καὶ τὸ σκόρπαγε ὅλο ἀπάν' στοῦ σῶμα τ' πεθαμέν' κ' ἔλεγε:

Χόρτασ', ἀχόρταγε,
χώρησ', ἀχώρηγε,
αἰωνία σου ἡ μνήμη! (τρὶς)

Ὑστερα ἔπαιρνε ἓνα κεραμίδ', χάραζε ἀπάνου ΙΣ - ΧΣ - ΝΙΚΑ, οὐλα τὰ κακὰ σκορπᾷ καὶ τὸ ἔδινε τὸ νεκροθάφτ' καὶ τὸ ἔβαζε στοῦ στόμα τ' πεθαμέν'. Ὑστερα βάζαν τὸ καπάκ' κ' ἡ κόσμους θὰ γὰ ἔριχνε χῶμα τρεῖς φορὲς καὶ θὰ γὰ τὸν σχωροῦσε». Εἰς τινὰ μέρη, ἀφοῦ τοποθετήσουν τὸν νεκρὸν ἐντὸς λάκκου, ρίπτουν ἐπ' αὐτοῦ ἀναμμένους ἄνθρακας, ἐπιχύνοντες καὶ κανδήλιον. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου, ἀφοῦ θάψουν τὸν νεκρὸν, ὅλοι οἱ συνοδεύοντες ρίπτουν ὀλίγον χῶμα καὶ λέγουν: «Οὐτὶ σὺ ἔπὲ μένα, οὔτε γὰρ ἔπὲ σένα», εἰς δὲ τὴν Ἀμισὸν «πίνοντες οἶνον (διὰ συχώριο) σπένδουσιν ἐπὶ τοῦ τάφου, τρώγοντες καὶ κόλλυβα».

4. - Ἀλλαι προσφοραὶ πρὸς τὸν νεκρὸν. Τροφαί, ποτά, κοσμήματα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, συνθαπτόμενα μετὰ τοῦ νεκροῦ ἢ τιθέμενα ἐπὶ τοῦ τάφου.

Παραδείγματα: Εἰς χωρία τῆς Ἀδριανουπόλεως «συνθάπτουσι τὸ σταμνίον τοῦ ὕδατος πλήρες, ἵνα πίνη ὁ νεκρὸς κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ὁδοιπορίαν», ὁμοίως εἰς τὰς Καρυὰς Θράκης «μετὰ τοῦ νεκροῦ ἐν τῷ τάφῳ κλείουσι λάγνηνον πλήρη ἡγιασμένου ὕδατος καὶ λοιπά», εἰς δὲ τὰ Σβέρδια Λήμνου «βάζουν ἓνα ποτήρ' νερὸ μέσ' στοῦ χῶμα». Εἰς τὴν Κύπρον «ρίπτουν μετὰ τοῦ νεκροῦ εἰς τὸν τάφον καὶ τὸ πινάκιον ἔκκεινο μετὰ τοῦ σίτου, ὅπερ ἀπὸ τῆς οἰκίας ἔφερον ὡς προσφορὰν εἰς τὸν νεκρὸν». Εἰς τὴν Στενήμαχον, μόλις χωθῇ τὸ φέρετρον, οἱ παριστάμενοι «ρίχνουν πάνω στοῦν τάφο κόλλυβα, κρασί, καὶ ἄν

εἶναι νέος, γλυκύσματα». Εἰς τὴν Θράκην «τοῦ ρίχνουν καὶ λεφτά, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ ταξίδι του στὸν κάτω κόσμος». Εἰς τὴν Μάνην «συνθάπτουν μετὰ τοῦ νεκροῦ πολλάκις πράγματα προσφιλῇ εἰς αὐτὸν καὶ τὰς τιλλομένας τρίχας ρίπτουσιν εἰς τὸν τάφον»· ἡ χήρα κόπτουσα μέρος ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς ταινίας τῆς ἐσθῆτος της, τὸ ρίπτει εἰς τὸν τάφον. Εἰς τὴν Λέσβον, «ἅμα εἶναι γριά, βάζουν (μέσα στὸν τάφο) ἀδράχτ', γιὰ νὰ κἀν' κ' ἐκεῖ ἀδράχτ'», εἰς τὰ χωρία δὲ τῆς Πυλίας «τὰ παλιὰ χρόνια, ἂν τύχαινε νὰ πεθάνῃ κανεὶς μέγας, τοῦ βάνανε σιὰ χέρια του τὸ δερπάνι, πὼς εἶναι ζευγολάτης, γιὰ νὰ πάῃ νὰ θερίσῃ στὸν κάτω κόσμος». Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «σὲ νέες γυναῖκες βάζουν τσατσάρα καὶ γυαλί, σκουλαρίκια, δαχτυλίδια», εἰς δὲ τὰς Καρυὰς Θράκης «ἐὰν ὁ νεκρὸς εἶναι μαθητής, θέτουνσι πλησίον τοῦ προσκεφαλαίου βιβλία, ἐὰν γέρων, κομβολόγιον», ὁμοίως εἰς τὴν Μακεδονίαν τὰ παιγνιδάκια ἐνὸς παιδιοῦ, τὰ βιβλία καὶ τὸ μελανοδοχεῖον ἐνὸς μαθητοῦ κλπ. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον; Τοποθετοῦνται τροφαὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸν τάφον ἅμα τῷ ἐνταφιασμῷ;

5. - Σχώριο (ἢ μακαριά) παρὰ τὸν τάφον. Τί συνηθίζουν νὰ μοιράζουν εἰς τοὺς παρευρισκομένους εἰς τὴν ταφήν; κόλλυβα ἢ ψωμάκια, εἰδικῶς παρασκευαζόμενα πρὸς τοῦτο; Πὼς ὀνομάζονται καὶ ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρν. «μοιράζουν ψυχούδια ἢ λουκούμια· κἀνουν δηλ. πιτταλιές, τὶς κόβουν τετράγωνα καὶ βάζουν κανέλλα καὶ σουσάμι ἀπάνω καὶ τὶς ρίχνουν στὸ φούρνο· βράζουν καὶ στάρι καὶ δταν σηκώσουν τὸ νεκρό, παίρνουν μαζί τους δύο καλάθια ψυχούδια καὶ δύο μικρὰ χειροκόφιντα στάρι βρασμένο· μόλις χῶσουν τὸ λείψανο στὸ νεκροταφεῖο, δίνουν στὸν κόσμο δυνὸ ψυχούδια καὶ μιὰ φούχτα στάρι». Εἰς τὴν Κίον μοιράζουν τὸ ζεστό, μικρὰ ψωμάκια μὲ κανέλλα ψιλοτριμμένη ἐπάνω, ποὺ τὰ βουτοῦν στὸ κρασί, εἰς τὴν Σινώπην τὸ χλιὸ ψωμί, εἰς τὴν Χίον τὸ ψυχοπίττι, εἰς τὴν Κρήτην τὸ ψυχικό, εἰς τὴν Λέσβον βλογίδια, εἰς τὴν Ἰμβρον παραβγαστικά κέ. Εἰς τὰ χωρία τῆς Τήνου μοιράζουν ξεροτήγαντα, λεπτὰ φύλλα ζύμης, τὰ ὅποια περιπτύσσουν κυλινδροειδῶς καὶ τηγανίζουν μὲ λάδι. Εἰς τὸ Γρίζι «μόλις σκελᾶσουν τὸ μνήμα, κἀνουν τὸ σχώριο πάνω ἀπὸ τὸν τάφο. Ζυμώνανε ψωμί σιὸ σπίτι καί, ἂν ἐκεῖνος ποὺ πέθανε ἦταν ζευγολάτης, τὸ σταυρῶσαν πάνω ἀπὸ τὰ χέρια του, τὸ κόβαν σὲ κομματάκια καὶ τὸ μοιράζαν ἕνα γῦρο, γιὰ νὰ τὸν σχωρέσουν. Μοιράζαν ἀκόμα καὶ κρασί καὶ στάρι». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδριανουπόλεως, «ἂν ὁ ἀποθανὼν εἶναι ἄγαμος, μοιράζουν ζαχαρωτὰ χρυσωμένα καὶ παξιμίδια, ἂν ἔγγαμος, μόνον παξιμάδια». Ὁ ἱερεὺς βουτᾶ στὸ κρασί ἕνα παξιμάδι, τὸ τρισαγιάζει καὶ τὸ δίδει εἰς τὸν πλησιέστερον συγγενῇ τοῦ ἀποθανόντος, τὸ ὁποῖον τρώγει πίνων καὶ ἐκ τοῦ οἶνον ἐκ τοῦ ἰδίου ποτηρίου πίνουν καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς, κατόπιν δὲ μοιράζουν παξιμάδια καὶ κρασί εἰς ὅλους

τοὺς παρισταμένους». Εἰς Μουσταφᾶ πασᾶ, «μετὰ τὴν ταφὴν κάθηνται παρὰ τὸ μνήμα καὶ διανέμονται ὁ ἄρτος, τὰ κόλλυβα καὶ τὰ ζαχαρωτά, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ ρίπτονται καὶ ἐπὶ τοῦ μνήματος, ἵνα φάγωσι καὶ οἱ κόρακες». Εἰς τὴν Μάνην εἰς τοὺς παρακολουθήσαντας τὴν κηδεῖαν παρέχεται ἡ πιᾶτα, πλήρης βραστῆς φάβας, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος ἐμβάπτει τεμάχιον ἄρτου καὶ *σχωρονᾷ* τὸν νεκρόν». Πρέπει δὲ ἀπὸ τὰ *σχώρια* νὰ πάρουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι εἰς τὸ νεκροταφεῖον. «*γὰρ νὰ μὴ χολιάσῃ ὁ πεθαμένος*». Ποῖον εἶναι τὸ σχετικὸν ἔθιμον εἰς τὸν τόπον σας;

6. — Διευθέτησις τοῦ τάφου. Σύμβολα ἐμφαίνοντα τὸ φύλον, τὴν ἡλικίαν καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νεκροῦ. Λαϊκὰ ἐπιγράμματα ἐπὶ τῶν τάφων, δίστιχα κλπ. Σταυρός, λίθος κλ. σήματα τῶν τάφων.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «*ἄμα ὁ νεκρὸς ἦταν λεύτερος, στένουν ἀπάνω στὸν τάφο του ἕναν μαῦρο φλάμπουρα*». Εἰς τὸν δῆμον Οἰνούντος «ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ νέου τίθεται τὸ λεγόμενον *μπαῖράκι* ἥτοι σταυρός, εἰς οὗ τοὺς τρεῖς βραχίονας ἐμπηγνύονται πορτοκάλια, μῆλα, ἄνθη καὶ ἐξαρτῶνται μισσῆνες ἥτοι *μανδήλια μεταξωτά*». Ἐν Βασσαρᾷ θέτουν τεμάχιον ὑφάσματος, *γὰρ νὰ κάρῃ ἡ τσούπα τὰ προικιά στὸν ἄλλον κόσμον*, εἰς δὲ τὰ χωρία τῆς Ἀρκαδίας «*στοὺς τάφους τῶν νέων βάνουν κόκκινο μαντήλι, στῶν γερόντων σκοῦρο καὶ στῶν κοριτσιῶν ἄσπρο, σὰ σημαῖες*». Εἰς τὴν Ὑδραν «*ἄσπρος σταυρός, ἂν ὁ νεκρὸς ἦτο νέος, μαῦρος σταυρός, ἂν ἦτο γέρος*». Μαρτούρι, ὁ λίθος, ὁ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ τιθέμενος (Κρήτη).

Εἰς τὴν Κορώνην «*τὸ ταφεῖο τὸ κάνουν μακρουλὸ σὰν νεκρόκασσα, μὲ πεζουλᾶκι γύρω-γύρω βάνουν καὶ κεφάλι καὶ κάνουν καὶ ντουλαπάκι γὰρ τὸ καντήλι. Τὸ κεφάλι γίνεται χτιστό, ψηλότερο ἀπὸ πίσω καὶ χαμηλότερο κατὰ μπρὸς καὶ ἀπάνω βάνουν πλάκα καὶ ζωγραφίζουν σταυρό, κυπαρίσσια, ταφεῖο, ἐκκλησίαι, ὅ,τι θέλει ὁ καθένας καὶ γράφουν ἀποκάτω καὶ τ' ὄνομα τοῦ πεθαμένου, τὴν ἡλικίαν του καὶ πότε πέθανε. Τὸ ντουλαπάκι ἀνοίγει στὸ πίσω μέρος ἢ στὸ μπρὸς κ' ἔχει πορτούλα σανιδένια ἢ τζαμένια. Μέσα βάνουν κ' ἕνα φαναράκι, ὅπου καίει τὸ καντήλι. Δίπλα ἢ μέσα βάνουν ἕνα λαηνάκι μὲ τρούπιον πάτο γὰρ τὰ κερδιά. Ἄν δηλαδὴ ἀνάψουν κερὶ καὶ φυσᾷ ἀέρας ἢ βρέχῃ, γὰρ νὰ μὴ σβῇ, τὸ σκεπάζουν ἀποπάνω μὲ τὸ λαηνάκι καὶ βαστάει*».

Σύμβολα ἐγχάρακτα ἐπὶ τῆς πλακὸς ἢ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ: ψαλὶς διὰ ράπτῃν, κώπη ἢ πλοιάριον διὰ ναυτικόν, ζυγαριὰ διὰ παντοπώλην, ἀδράχτι διὰ γραΐαν κτλ. Ἐπιτάφια ἐπιγράμματα, δίστιχα κλ.

Π. γ. *Τὶ μὲ κοιτᾷς, ὦ διαβάτα;*

Ὅπου εἶσαι ἤμουν καὶ ἐδῶ ποῦ ἤλθον, θὰ ἔλθῃς».

ε') *Μέτρα κατὰ τῆς τυμβωρυχίας.*

Π.χ. σχίζουν τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ πλέον ἡ χρησιμοποίησίς των, στέκουν ἕως τὸ τέλος, διὰ νὰ μὴ τοῦ πάρουν τὰ παπούτσια κλ.

ς') *Καῦσις νεκρῶν.*

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ καίουν τοὺς νεκρούς; Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης ἔθαπτον τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ τὴν νύκτα «στὰ κρυφὰ ξέθαβαν τὸν νεκρὸ οἱ συγγενεῖς του, τὸν μετέφεραν ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, στὸ δάσος, καὶ τὸν κρεμοῦσαν ἀπὸ ἓνα δέντρο· ὥστερα ἔμπηγαν ἀνάμεσα στὰ δάχτυλά του (τῶν ποδιῶν καὶ χειρῶν) δαδιὰ κομματάκια καὶ τ' ἀναβαν. Ἔτσι ἔπαιρνε φλόγα ὅλο τὸ κορμὶ καὶ γινόταν στάχτη, πὺν τὴ μάζευαν σ' ἓνα σταμνὶ καὶ τὴν ἔκρυβαν σὲ μυστικὸ μέρος τοῦ σπιτιοῦ». (Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ, 4,71). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτόν τι;

ζ') *Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι νεκροθαπτῶν. Μαντικὴ διὰ τῶν σκαπτικῶν ὀργάνων.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μάνην «πρὶν ἐξεέλθουν ἐκ τοῦ τάφου οἱ θάπτοντες τὸν νεκρόν, δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὰς γυναῖκας νὰ κλαίουν, μετὰ δὲ τὴν ταφὴν θέτουν ἀξίνην καὶ πτυάριον σταυροειδῶς, εἰς τινὰ δὲ μέρη ὁ ἱερεὺς χύνει ἐπ' αὐτῶν ὕδωρ, μὲ τὸ ὁποῖον καὶ οἱ νεκροθάπται πλύνουν τὰς χεῖρας των». Εἰς τὴν Λήμνον «τὰ ἐργαλεῖα πὺν θὰ σκάψουν τὸν τάφο, τ' ἀφήν'νε τρεῖς μέρες ἐκεῖ». Εἰς τὸ Σαμοκόβιον Ἄν. Θράκης «οἱ νεκροθάπτες φεύγοντας ἀπὸ τὸ σπῖτι τοῦ πεθαμένου παίρνουν μὴ λωρίδα παννὶ καὶ τὸ κρύβουν κάπου, ἔξω στὴν αὐλὴ τους. Μετὰ 40 ἡμέρες τὸ παίρνουν πάλι, τὸ πλύνουν καὶ τὸ βάζουν γιὰ μπάλωμα σ' ἓνα ροῦχο τους, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν τὰ χέρια τους». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ ἀπὸ τοὺς νεκροθάπτας;

η') *Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν κηδεῖαν ἐν γένει.*

1. – Νὰ μὴ πταρμισθῇ ἢ χασμηθῇ κανεὶς τὴν ὥραν τῆς κηδείας. Παράδειγμα: «Ἀνὲ φθιαρμιστῇ κανεὶς τὴν ὥρα τῆς κηδείας, θὰ ποθάνῃ κι αὐτὸς ὀγλήγορα. Γιὰ νὰ γλυτώσῃ τὸ θάνατο, βγάνει ντελόγο ἓνα ροῦχο ὁποπάνω του ἢ κόβγει ἓνα κομμάτι ροῦχο ντου καὶ τὸ πετᾷ μέσα στὸ καδελέττο (νεκροκράβατο) τ' ἀποθαμένον. (Ἱεράπειρα. Ἡ ἰδίᾳ πρόληψις εἰς Καστορίαν, Ὑδραν, Σωζόπολιν, Ἀμισόν). Κακὸς οἰωνὸς θεωρεῖται καὶ τὸ νὰ χασμηθῇ κανεὶς ἐνώπιον λειψάνου.

2. – Νὰ μὴ γυρίσῃ κανεὶς νὰ ἰδῇ πίσω τὴν ὥραν τῆς κηδείας. «Ἀν' ὁ παπᾶς γυρίσῃ καὶ ἰδῇ πίσω του, πεθαίνει ἀμέσως καὶ ἄλλος ἄνθρωπος». (Μυτιλήνη,

Ἀδριανούπολις). «Οἱ γυναῖκες ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ λείψανο δὲν πρέπει νὰ γυρίζουν νὰ κοιτᾶν πίσω τους, γιατί θ' ἀπομείνουν ξερὲς ἢ θὰ πεθάνῃ κανένας συγγενής τους» (Νάξος). Εἰς τὴν Ἰμβρον οἱ συγγενεῖς, ὅταν φεύγουν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον, παίρνουν ἀπὸ μιὰ πέτρα καὶ τὴν ρίχνουν πίσω των, «χωρὶς νὰ γυρίσουν νὰ δοῦνε. Αὐτὸ τὸ κάνουν τρεῖς φορές, ὅσο νὰ γυρίσουν στὸ σπίτι. Λένε ὅτι χτυποῦνε τὸ Χάρο μ' αὐτὲς τίς πέτρες, νὰ μὴν ξαναπάῃ πιά σ' αὐτὸ τὸ σπίτι».

3. — Νὰ μὴ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον εἰς τὸ σπίτι των, ἀλλὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀποθανόντος, «διὰ νὰ πάρουν πίσω τὰ ἄμφοδα τοῦ ἀγγέλου· διότι νομίζουν ὅτι ἄλλως ὁδηγοῦν τὸν ἄγγελον τοῦ θανάτου ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον εἰς τὴν οἰκίαν των» (Σύμη). Ὁ ἐπιστρέφων ἐκ κηδείας πρέπει νὰ καθίσῃ ἐπὶ λίθου, πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του (Μάνη). Οὔτε πρέπει νὰ ρίψῃ οὗτος βλέμμα εἰς μεταξοσκώληκας, εἰς λεχώ, εἰς ἀσθενῆ, διότι τοὺς βλάπτει μὲ τὸ μάτι του. Κακὸν εἶναι ἐπίσης νὰ ἀνοίξῃ κανεὶς κιβώτιον τὴν ἡμέραν ἐκείνην (Κύπρος).

4. — «Ὁσὴν ὥρα εἶναι νεκρὸς στὸ χωριό, δὲν παρὰσύρουντε (σαρῶνουντε) οἱ νοικοκυράδες τὰ σπύθια ντως, γιατί ἔρχονται ὅλοι οἱ χωριανοὶ ἀποθαμένοι καὶ πάει καθαεὶς στὸ σπίτι ντου νὰ δῇ τοὶ συγγενεῖς του καὶ ἀνὲ δῇ νὰ παρὰσύρουντε, φεύγει ντελόγο, γιατί θαρρεῖ, πὼς δὲν τόνε θέλουντε. Γι' αὐτὸ καὶ βάνουντε ὅλοι λιβάνι, γιὰ ν' ἀποδεχτοῦνε τὸ ἀποθαμένους τως» (Ἱεράπειρα). Ἄλλοι δὲν σκουπίζουν, ἅμα φύγῃ ὁ νεκρὸς, «γιὰ νὰ μὴ σύρῃ κι' ἄλλους» καὶ «ἂν σαρώσουν, τὰ σαρίδια μένουν εἰς τινα γωνίαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας».

5. — «Ἀπὸ σπίτι νεκροῦ ἐννιά μέρες ὕστερα ἀπ' τὸ θάνατο δὲ στέλγουν ν' ἀλέσουν στὸ μύλο» (Αἰτωλία). Διαιτί;

6. — «Ὅποιος πάει πρώτη φορὰ σὲ μνημα, ὅταν κηδεύουν, θὰ πάρ' ἕνα ἄλλος, καμμιὰ συγγενής, χῶμα καὶ θὰ τοῦ ρίξ' τρεῖς φορές ἀπ' τὸ κεφάλ' σιακάτ' χῶμα. Λένε, πὼς γιὰ νὰ μὴ φοβᾶται τὸ κάμν'ν» (Σβέρδια Λήμνου).

7. — Ποῖαι προλήψεις ἐπικρατοῦν

1) ἅμα τὸ λείψανο εἶναι γελαστό,

2) ἅμα ὁ πεθαμένος εἶναι ὁμορφος στὴν κάσσα του,

3) ἂν κουννηθῇ τὸ κεφάλι του, τὴν ὥρα ποὺ βάζουν τὸ νεκρὸ στὴν κάσσα,

4) ἂν βρέχῃ στὴν κηδεία καὶ βραχῇ τὸ λείψανο,

5) ἂν ἔχῃ ὁ νεκρὸς τὸ ἕνα ἢ καὶ τὰ δύο του μάτια ἀνοιχτά,

6) ἂν κανεὶς πεθάνῃ Τρίτη,

7) ὅταν ὁ νεκρὸς τριμηνίξῃ, τ.ἔ. ἀποθάνῃ 23^{ην} τοῦ μηνὸς καὶ μέχρι τῶν 40 παίρνῃ ἡμέρας ἀπὸ τρεῖς μῆνας, κττ.

8. — Δεισιδαίμονες συνήθειαι, ἂν μετὰ θάνατον μέλους τινὸς τῆς οἰκογενείας

συμβαίνει ν' αποθνήσκουν ἀλλεπαλλήλως καὶ ἄλλοι. Π.χ. εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισὸν «λέγουν ὅτι ὁ νεκρὸς δὲν κεῖται ὅπως πρέπει εἰς τὸν τάφον ἢ ὅτι δαγκάνει τὸν δάκτυλόν του ἢ ὅτι βυζαίνει τὸν δάκτυλόν του. Τότε ἀνασκάπτουν τὸν τάφον καὶ ἂν εὔρουν τὸν νεκρὸν νὰ κεῖται ὄχι κανονικὰ ἢ νὰ δάκνη τὸν δάκτυλόν του ἢ νὰ ἔχη εἰς τὸ στόμα του ἄκραν τινὰ τοῦ σαβάνου του, ἀποκόπτουν τὴν κεφαλὴν του καὶ τὴν θέτουν εἰς τὰ ὀπίσθιά του μέρη».

9. – Γίνεται ἀνασκαφὴ τῶν ὁστῶν ἢ ἐπισώρευσις λίθων ἐπὶ τοῦ τάφου ἀτόμου πολλὰ ἀδικήσαντος τὸ κοινὸν (δηλ. ἀνάθεμα);

10. – Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι: Νὰ μὴν κοιμᾶται κανεὶς εἰς ὦραν κηδείας, νὰ μὴ ἐργασθοῦν ἐξ ἡμέρας, νὰ μὴ σφάξουν τὸ γουρουνί, ἂν πεθάνῃ ὁ νοικοκύρης κ.τ.τ.

Δ) Τὰ μετὰ τὴν ταφήν.

α') Ὁ ἀπὸ τοῦ νεκροῦ καθαρισμός.

1. – Ἀπόνιψις χειρῶν. Ποῦ γίνεται αὕτη; Ἐπὶ τοῦ τάφου ἢ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος, ὅταν ἐπιστρέφουν εἰς αὐτήν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέκονται ὅλοι γύρω στὸν τάφο καὶ νίβονται ἀπλώνοντας τὸ δεξιὸ χέρι τους μὲ κρασί καὶ νερό». Εἰς τὴν Λήμνον «κεῖνοι, ποὺ ἀλλάζουν τὸν νεκρό, πλύνουν τὰ χέρια τους σὲ μιὰ κούπα μὲ κρασί· ὕστερα θὰ πλυθοῦν καὶ μὲ νερὸ καὶ νιφτιάδα ἀπὸ τὴ βρύση. Κι ὅταν φύγουν ἀπ' τὸν τάφο, ὅλοι θὰ περάσουν ἀπ' τὴ βρύση καὶ θὰ πλύνουν τὰ χέρια τους». Ἄλλοῦ τὸ νίψιμο τῶν χειρῶν γίνεται πλησίον τῆς ἐξωθύρας ἢ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας τοῦ ἀποθανόντος· εἰς μέρη τινὰ τῆς Θράκης «εἰς τὸ νερό, μὲ τὸ ὁποῖον νίπτονται, σβήνουν ἕνα ἀναμμένο κάρβουνο» ἢ ἔχουν ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ κεραμίδια λίγα ἀναμμένα κάρβουνα καὶ ὅσοι γυρνοῦν ἀπὸ τὸ μνήμα πλύνονται ἐπάνω σ' αὐτήν. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια οἱ ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὴν κηδείαν, ἀφοῦ πλυθοῦν καὶ χωρὶς νὰ σκουπίσουν τὰ χέρια των, νὰ ἐγγίζουν τρεῖς φορὲς φλόγα φωτὸς ἢ πυρᾶς ἀνημμένης; Ποῖος ὁ σκοπὸς τῶν πράξεων αὐτῶν; Ποῦ νίπτουν ὄχι μόνον τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ μαντήλι καὶ τὸ τσεμπέρι των;

2. – Καθαρισμὸς τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ. Π.χ. εἰς τὸ Γριζι Πυλίας «ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο ὁ παπᾶς θὰ γυρίσῃ στὸ σπίτι. Θὰ ἔχουν σαρωμένα καὶ τὰ σαρίδια μαζωμένα στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ ρούχα τοῦ πεθαμένου, ἐκεῖνα ποὺ φοροῦσε τὴν ὥρα ποὺ ξεψύχησε, τὰ ἔχουν καμωμένα ἕνα σωρὸ στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ διαβάζει ὁ παπᾶς καὶ τὰ λιβανίζει ἔχουντε λιβάνι καὶ καίει. Θὰ διαβάσῃ ὁ παπᾶς τὴν εὐχὴ κ' ὕστερα θὰ νιφτιῇ. Τὸ νερό, ὅσο μείνῃ στὸ κανάτι, πρέπει νὰ τὸ χύσουν, γιὰτὶ ὁποῖος τὸ πιῇ θὰ πεθάνῃ μέσα

στο χρόνο. Την ίδια μέρα ή στις τρεις πάνε και τὰ πλένουν σὲ τρεχούμενο νερό καὶ ἐκεῖνα ποὺ φόρηγε καὶ τὰ στρωσίδια του οὐλα. Ὑστερα τὰ μοιρίζουν στοὺς φτωχοὺς, γιὰ νὰ συχωρέσουν». Εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «ἄμα γυρῶσιν ἀπὸ τὴν κηδεῖα, δὲν βάνουν μέσα τὰ ροῦχα ποὺ εἶχαν σκεπασμένο τὸν ἀποθαμένο· τ' ἀφήνουν ὅξω καὶ καλοῦν τὴ σαραντίστρα (= γητεύτρα) καὶ τὰ σαραντίζει· παίρνει νερό, βουτᾷ τὰ δάχτυλά της μέσα, τὰ ραντίζει καὶ λέει: σαράντα, τριάντα, εἴκοσι, δέκα, ἕνα, κιανένα. Κατ' ἐπὶ τὰ βάζουν μέσα». Εἰς Ρεῖσοδερε Σμύρνης «μόλις φύγῃ ὁ νεκρὸς ἀπὸ τὸ σπῖτι, πλύνουν τὰ νεκρόρροχα ἀμέσως γιὰ ν' ἀλαφρώσῃ ἡ ψυχὴ», εἰς τὴν Σκῦρον τὰ πλύνουν τὴν τρίτην ἡμέραν καὶ «ἂν δὲν προλαβαίνουν ὅλα, πλύνουν ἕνα τοῦλάχιστο». Πολλαχοῦ «σὰ σηκώσουν τὸ λείψανο, σαρώνουν ἀνάποδα» (ἀπὸ τὰ ἔξω πρὸς τὰ μέσα)· εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὰ σαρίδια πάνε καὶ τὰ ρίχνουν στὰ δίστρατα, ὅχι ἄλλοῦ· δὲν κάνει!»

3. - Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ πυρός. Διὰ ποῖον λόγον γίνεται αὕτη; Π. χ. εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην χύνουν ὅλο τὸ νερὸ τοῦ σπιτιοῦ «μήπως καὶ ὁ ἄγγελος ξέπλυνε μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπαθὶ του». Μετὰ τὴν κηδεῖαν φέρνουν ἀπὸ τὴν βρύσιν καινούργιο νερό. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ σβήνουν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας κάθε φωτιά εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος καὶ νὰ ἀνάπτουν νέαν φωτιάν;

β') *Περίδειπνα* (Μακαριά, παρηγοριά, (παληγοριά, περιβοργιά), νεκρόδειπνο, τάφος, κοινό, πορθηιάτικο, συχώριο, στερνάρα κλπ).

1. - Πῶς ὀνομάζεται κοινῶς τὸ γεῦμα, ποὺ παρατίθεται μετὰ τὴν κηδεῖαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος; Φέρει καθεὶς τὸ φαγητόν του ἢ γίνεται ἐτοιμασία ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ ἀποθανόντος; Εἰς μερικὰ μέρη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας δὲν ἀνάπτουν πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος. Ἐπὶ πόσας ἡμέρας ἐξακολουθοῦν τότε οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι νὰ στέλλουν φαγητὰ ἢ γλυκὰ εἰς τὴν πενθοῦσαν οἰκογένειαν; καὶ πῶς λέγονται ταῦτα; (Π. χ. παρηγοριᾶς ἐν Χίῳ καὶ Ἑπτανήσῳ, πικροφάγια ἐν Φολεγάνδρῳ).

Ποῖα τὰ φαγητὰ τῆς παρηγοριᾶς; Ἀπαγορεύεται τὸ κρέας; Ὑπάρχουν εἰδικὰ πρὸς τοῦτο φαγητά; Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον μαγειρεύουν τὸ μάτσι, μὲ σούπα μὲ ζυμαρικά, ποὺ βράζουν μὲ μέλι καὶ κανέλλα καὶ τὴν στέλλουν οἱ συγγενεῖς. Εἰς τὴν Καστορίαν, Ἄρταν κ. ἄ. «τρῶνε μόνο ψαρικό· εἰς Ρεῖσοδερε κ. ἄ. «κάναν ψαρόσουπα μὲ τὸ λεμονάκι, μακαρόνια καὶ τὰ ἔστειλαν στὸ σπῖτι τοῦ νεκροῦ οἱ παρα῔ξω. Κρέας δὲν ἔτρωγαν ὥς τις σαράντα. Τζάκι δὲν ἄναβαν ὀχτὼ μέρες». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μόλις πεθάνῃ κανεῖς, τὸ κρέας, ἂν τύχῃ νὰ ἔχουν μέσα στὸ σπῖτι, τὸ βγάζουν ὅξω ἀπ' τὸ δωμάτιο». Τοῦναντίον εἰς τὸ Γρίζι Πυλῆς

«σφάχνουν σφαχτό, φτειάχνουν καὶ φάβα ἢ φάβα ἀπαραίτητη». Ὅμοίως εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κουρέντων τῆς Ἡπείρου, ὅπου τὸ περίδειπνον λέγεται κοινό, σφάζουν ἓνα ἢ περισσότερα σφαχτὰ καὶ κάθε συγγενικὴ οἰκογένεια φέρνει κανίσκι, δηλ. μιὰ τυρόπιττα, ψωμί καὶ κρασί. Εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «στὸ πορθηιάτικο (= φαγητὸ τοῦ νεκροῦ), ψήνουνε φασουλόριζο, κουκιά, χόντρο· ζυμώνουν ἐπίτηδες χορίθινα ψωμιά, ὅχι κουλλοῦρες».

2. - Τὸ τραπέζι τῆς μακαριᾶς. Ποῦ ἀποτίθενται τὰ φαγητά; εἰς συνήθη ὑψηλὴν τράπεζαν ἢ εἰς χαμηλὰ τραπεζάκια ἢ καταγῆς, εἰς τὸ πάτωμα; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «στρώνουν χάμω ἀπάνω στὸ χαλὶ πεσκέρια ἀγιοταφίτικα, καθίζουν ὅλοι γύρω-γύρω καὶ τρῶν τὴ σούπα (φασόλια, ὅ,τι δῆποτε). Εἰς τὴν Ἀταλάντην «δὲν στρώνουν τραπέζι, ἀλλὰ κάθονται χάμω καὶ τρῶνε. Τρώγοντας ἀφήνει ὁ καθένας στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ ἀπὸ ἓνα ψίχουλο ἢ κάτι παρόμοιο γιὰ τὸ νεκρό». Ὅμοίως εἰς Λοζέτσι Ἡπείρου «ὁχτὼ μέρες στὴ σειρά ὅλοι οἱ συγγενεῖς, οἱ νονοί, οἱ γνωστοί, κάθε πρωῒνὸ κάνουν τηγανίτες, πᾶνε στὸ σπῆτι τοῦ νεκροῦ, τίς βάζουν καταῆς καὶ τρῶνε. Δὲ στρώνουν τάβλα στὸ νεκρό· στρώνουν μιὰ πετσέτα καταῆς, τίς βάζουν ἐπάνω, κάθονται κι αὐτοὶ κάτω καὶ μοιριολογοῦν μαζί:

«Τί κάθεσαι, νοικοκυρά, καὶ ξυλοκουβεντιάζεις;

— Φίλοι, καλῶς ὠρίσεται κ' ἐμᾶς κακῶς μᾶς βοῆταν.....

Εἰς χωρία Ἀδριανουπόλεως «δὲν ἐτρωγαν διὰ περόνης ἢ κοχλιαρίου, ἀλλὰ διὰ τῆς χειρός, διὰ τὰ μὴ χουλιاریσ' ὁ θάνατος καὶ ἄλλους». Ποῦ ἄλλοῦ γίνονται ταῦτα;

3. - Ἡ μακαριά μὲ τὸ κρασί. Ἐκτὸς τῶν φαγητῶν τί ἄλλο παρατίθεται ἐπὶ τῆς τραπέζης; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἓνα ποτήρι μὲ κρασί γιομάτο τὸ βάνουν καὶ στέκεται στὴ μέση στὸ τραπέζι. Ἀπ' αὐτὸ κανένας δὲν πίνει εἶναι τοῦ νεκροῦ. Τὸ κοιτᾶνε. Κάποτε ἔρχεται μιὰ μυῖγα παρδαλούλα καὶ πετάει γύρω στὸ ποτήρι. Αὐτὴ, λένε πὼς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου. Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν «βάζουν καταγῆς τραπέζια χωρὶς τραπεζομάνδηλα καὶ πετσέτες. Πάνω στὰ τραπέζια βάζουν ἓνα ποτήρι κρασί, ἓνα καρβέλι ψωμί ἀλάκερο κ' ἓνα πιάτο βρασμένο σιτάρι καὶ κηριά... Ἀφοῦ μαζευτοῦν ὅλοι, ἓνας ἀπὸ τοὺς σπιτικούς, τοὺς πιὸ κοντινοὺς τοῦ πεθαμένου, πίνει τὸ ποτήρι τὸ κρασί. Ἄν εἶναι παιδὶ ἢ κορίτσι ἀνύπαντρο, πίνει τὸ κρασί ἢ μάννα, ἂν ἄντρας, ἢ γυναῖκα του κλπ. (Πρὸβλ. «πικρὸ ποντήρ' ἦπια ἢ μαύρη μ'»).

Εἰς τὴν Σινώπην «οἱ παραστεκάμενοι τοῦ σπιτιοῦ ἔχουν ἐτοιμάσει στὸ δωμάτιο ποὺ πέθανεν ὁ ἄνθρωπος ἓνα τραπέζι ἔχουν κόψει φέτες ψωμί, βάζουν καὶ κρασί σὲ μιὰ σουπιέρα. Ὁ παπᾶς διαβάζει τρισάγιο καὶ κατόπιν χορίτσια παίρ-

νουν κομματάκια ψωμί, τὰ βουτοῦν μέσα στὸ κρασί καὶ δίνουν σὲ καθένα ἀπὸ ἓνα κομμάτι. Αὐτὸς τὸ παίρνει, τὸ τρώει καὶ λέει: ὁ Θεὸς σχωρέσοι τογε. "Αμα τελειώση ἡ μακαριά, φεύγουν ὅλοι οἱ ἄλλοι καὶ μένουν οἱ στενοὶ συγγενεῖς καὶ οἱ φτωχοὶ καὶ τρῶνε τὴ σούπα». Εἰς τὴν περιοχὴν Ἀδριανουπόλεως, πρὶν παρακαθίσουν εἰς τὴν μακαριάν, ρίπτουν τεμάχια ἄρτου εἰς μέγα ποτήριον οἴνου καὶ πίνουν ἐκ τοῦ ἰδίου ποτηρίου ὅλοι ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος. Κατόπιν τρώγουν πιλάφι, τυρὶ καὶ κρόμμυα καὶ ἐν νηστείᾳ ἐλαίας. Ἀφοῦ δὲ φάγουν τὴ μακαργιά, θέτουν ἓνα κάρβουνον εἰς τι ποτήριον πρασίνου χρώματος καὶ τεμάχιον σιδήρου, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ θλίψις». Ποῦ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἱερέως ἀπὸ τὴν παρηγοριὰν θραύουσιν ὀπισθεν αὐτοῦ κεραμίδα:

4. - Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ γίνεται ἡ παρηγοριὰ εἰς τὸ νεκροταφεῖον, πλησίον τῆς ἐκκλησίας; Π. χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Ζακύνθου εὐθὺς μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν στήνουν τραπέζια καὶ πάγκους πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ νεκροταφεῖου γιὰ τὸ συχώριο. Ποῦ μετὰ τὴν μακαριάν συνήθιζον νὰ ρίπτουν τὸ λιθάρι ἢ νὰ τρέχουν ἀγωνιζόμενοι ποῖος θὰ προσπεράσῃ;

5. - Γίνονται νεκρικὰ δεῖπνα καὶ κατὰ τὰ μνημόσυνα (παπαδοφιλέματα ἐν Μάνη, ψαλμός ἐν Κοτυώροις, μακαριά ἐν Ἀρτη); Π. χ. ἐν Μπλιτζίνα Μακεδονίας οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι πηγαίνουν μὲ ἐτοιμασίαν φαγητῶν καὶ τὴν 9ην μετὰ τὸν θάνατον ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν καί, πρὶν εἰσελθουν εἰς αὐτήν, φωνάζουν ἔξωθεν, μοιριολογοῦν καὶ κατόπιν τρώγουν. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «τὴ μακαριά τ' γκάνεις ὅποτι θέλ'ς, στίς σαράντα, στίς τρεῖς μῆνες. Σφάζεις μιὰν ὄρθα, ἓνα ζουριανὸ κι καλαίνεις τίς συγγενεῖς κι τρῶσι».

γ') Ἐλεημοσύναι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ.

Διανομὴ σίτου, ἐνδυμάτων, χρημάτων κλπ. εἰς τοὺς πτωχοὺς.

Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ τὰ πλύνουν καὶ τὰ μπαλῶνουν καὶ κατόπιν τὰ μοιράζουν στοὺς φτωχοὺς. Μόνο μιὰ φορεσιὰ κρατοῦν νὰ τὴν δώσουν στὰ σαράντα. Τὰ ροῦχα τὰ δίνουν πλυμένα, μπαλωμένα· ὅπως θὰ τὰ δώσης, ἔτσι θὰ τὰ βρῇ ὁ νεκρὸς σου». Πρέπει δὲ τὰ ροῦχα τοῦ νεκροῦ νὰ μὴν τὰ ἰδῇ τὸ φεγγάρι καὶ νὰ μὴ τὰ δρασκελίσῃ γάτα (Ἀδριανούπολις).

Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ, ποὺ θὰ βγάνουν ἀπὸ τὸ τσουκάλι ἀνήμερα τ' Ἀγιοβασιλειοῦ, τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ σχωρεθοῦνε οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα».

Ἡ ἐλεημοσύνη δίδεται εἰς τὸ ὄνομα ὠρισμένου ἐκ τῶν ἀποθανόντων; Π. χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «στ' ὄνομα τοῦ πεθαμένου θὰ διναν μιὰν ἐλεημοσύνη, θὰ ἐντυγαν ἓναν φτωχό, θ' ἀναλάμβαναν τὴν διατήρησιν μιᾶς φτωχῆς οἰκογενείας» κλ.

δ') Ἄλλαι νεκρικαὶ συνήθειαι τῶν τριῶν ἢ σαράντα πρώτων ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς δοξασταὶ περὶ ψυχῆς.

Λύχνος ἢ ἀκοίμητο καντήλι, προσφυραὶ σίτου ἢ ἄρτου καὶ ὕδατος εἰς τὸν νεκρὸν ἐπὶ τοῦ τάφου ἢ εἰς τὴν θέσιν, ὅπου οὗτος ἐξέπνευσεν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Τὸ καλημέρισμα τοῦ νεκροῦ κτλ.

Παραδείγματα: Εἰς Ἑξαμίλιον Θράκης «τὴν πρώτην βραδεὶά μετὰ τὴν κηδείαν μαζεύονται οἱ συγγενεῖς εἰς τὸ σπίτι τοῦ κηδευθέντος, ὅπου γεμίζουν ἕνα πιάτο νερὸ καί, ἀφοῦ στήσουν εἰς τὰ χεῖλη του τρία κηρία, τὸ τοποθετοῦν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ νεκρὸς ἐξεψύχησε. Πέριξ αὐτοῦ κάθηνται οἱ συγγενεῖς, μέχρις ὅτου λειώσουν τὰ κηρία καὶ σβήσουν μόνα των. Κατόπιν ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ ἐν λόγῳ πιάτου πίνουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι, πρῶτα οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ κατόπιν ὅλοι οἱ ἄλλοι. Αὐτὸ διαρκεῖ τρεῖς νύχτες καὶ λέγεται ξενύχι». Εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου «σιτὸ μέρος πὺν πέθανε ὁ νεκρὸς τρεῖς βραδεῖες χύνουν νερὸ καὶ πλύνουν τὸ μέρος, κρεμοῦν καὶ μαρχαμᾶ (= πετσέτα) στὴν πόρτα, νὰ σφουγγίξ' τὸ μαχαῖρ' ὁ ἄγγελος, νὰ φύγουν τὰ αἵματα. Λέει πὺς βλέπουν αἵματα καὶ τὰ πλύνουν». Εἰς τὴν Τσανδῶ «τρεῖς βραδεῖες σιτὸ μέρος πὺν ξεψύχησεν ὁ νεκρὸς βάζουν μιὰ πράσινη πινάκα μὲ νερὸ καὶ τρεῖς βοῦκες ψωμί, ἀνάπτουν τὴ λαμπάδα, πὺν ἔκαιε σιτὸ κεφάλι τοῦ πεθαμένου, καὶ θυμιάζουν τὸ νερό. Ἡ ψυχὴ θὰ ἔλθῃ νὰ πιῇ νερό· μιὰ μυγίτσα λογουρίζει καὶ λένε πὺς αὐτὴ εἶναι ἡ ψυχὴ του, πὺν τρεῖς βραδεῖες ὅλο ἐκεῖ τρογυρνᾷ. Ὁ ἄγγελος ὡς τὰ σαράντα τὴν τρέχει δῶ καὶ κεῖ θὰ πάρῃ τὰ κόλλυβά της κ' ὅστερα θὰ πάγ' σιτὸν τόπο της, ἀφοῦ πρῶτα ζυγισθῇ. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀέρας». Εἰς τὴν Αἰτωλίᾳ, «λένε πὺς ὁ πεθαμένος διψάει ὡς τις τρεῖς μέρες κεῖ μέσα πὺν εἶναι θαμμένος. Τοῦ φέρουν λοιπὸν ὡς τις τρεῖς μέρες ἀράδα κάθε βράδυ ἀπὸ ἕνα τσουκάλι νερὸ καὶ τὸ χύνουν σιτὸ κεφάλι του, γιὰ νὰ πιῇ». Ὁμοίως εἰς τὸ Ἀλμαλὶ Μαλγάρων «ἐν ἡ δύο κοράσια πηγαίνουν τρεῖς κατὰ σειρὰν ἡμέρας περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὸν τάφον καὶ ποτίζουν τὸν τεθαμμένον, ἂν δ' εἶναι λεχώ, ποτίζεται σαράντα κατὰ σειρὰν ἡμέρας». — Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χύνουν ἐντὸς τοῦ τάφου οἶνον δι' ὁπῆς ἐπίτηδες ἀνοιγμένης:

Εἰς τὴν Νάξον «ἀφήνουν τὸ σπίτι τρεῖς μέρες ἀσκούπιστο, γιὰτὶ ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου τριγυρνᾷ ἐκεῖ καὶ μπορεῖ νὰ τὴν πετάξῃς μὲ τὰ σκουπίδια». Εἰς τὴν Περιστερὰν Θράκης «ἂν πεθάνῃ βρέφος, ἡ μητέρα του κοιμᾶται τρεῖς νύκτες εἰς ἄλλο σπίτι, διότι τὴν ζητεῖ καὶ κλαίει». Εἰς τὰ Σφακιά ὁλόκληρον 40ήμερον ἀπὸ τοῦ θανάτου «ἡ χήρα ἢ ἡ μήτηρ τοῦ νεκροῦ θέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης ὅλα τὰ ἐτοιμασθέντα φαγοπότια καὶ ὕδωρ, ἀνάπτει κηρίον ἢ λύχνον, εἰτα θυμιάζει ἐπ' αὐτῶν λέγουσα:

*Ἐκεῖ πὺν δείπνησ' ὁ Χριστὸς κ' οἱ Δώδεκ' Ἀποστόλοι
νὰ τρώῃ καὶ νὰ χαίρεται, ἄντρα μου, ἡ ψυχὴ σου.*

Ταῦτα πράττει καὶ λέγει ἡ γυνὴ καὶ εἰς ὅλα τὰ νενομισμένα μνημόσυνα τοῦ ἔτους. Ταῦτα διανέμονται εἰς πτωχὰς οἰκογενεῖας.

Πῶς γίνεται τὸ *καλημέρισμα* τοῦ νεκροῦ τὴν ἐπομένην τοῦ ἐνταφιασμοῦ του; Τί τοῦ πηγαίνουν; Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «οἱ συγγενεῖς πολὺ πρῶτ' ἔπαιοναν ἓνα πανέρι μεγάλο, γεμᾶτο φροῦτα, σῦκα, μῆλα κλ. καὶ πῆγαιναν στοὺς νεκροταφεῖο. Ἐκεῖ διάβαζεν ὁ παπᾶς τρισάγιο καὶ μοίραζαν τὰ φροῦτα στοὺς φτωχοὺς».

Ε'. - Μνημόσυνα.

α') *Τὰ κατ' ἰδίαν μνημόσυνα.*

1. - Κατὰ ποῖα χρονικὰ διαστήματα γίνονται ταῦτα καὶ πῶς διακρίνονται; Π.χ. τὰ *τρίμερα* ἢ τὰ *τρίτα*, τὰ *νιάμερα* ἢ τὰ *ἐννιαῖτα* (Γρίτζι), τὰ *εἴκοσι* ἢ τὰ *εἰκοσιὰ* (Κίος), τὰ *σαράντα*, τὰ *τριμήνια*, τὰ *ξαμήνια*, τὰ *ἐννιαμήνια*, τὰ *χρόνια*, τὰ *διπλόχρονα* (Κύθνος), τὰ *τριπλόχρονα* (Νάξος). Γίνεται μνημόσυνον καὶ κατ' ἐκάστην ἐπέτειον τοῦ θανάτου; (τὰ *συναπαντήματα* ἐν Ἰνναχωρίῳ Κρήτης, τὰ *χρονογύρια* ἐν Οἰνῇ Πόντου).

Ποῖαι ἄλλαι διακρίσεις γίνονται μεταξὺ μνημοσύνων; Π.χ. ἐν Σινασσῶ Καππαδοκίας τὰ μνημόσυνα διεκρίνοντο εἰς μικρὰ (*ἄμωμες*) καὶ μεγάλα, τὰ ὅποια ἐλέγοντο *κανίσκια* μὲν, ὅταν διενέμοντο καὶ τροφαὶ εἰς πτωχοὺς, *μνημόσυνα* δέ, ὅταν μόνον κόλλυβα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἔπειτα γεῦμα ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ἐπίσης ἐν Χίῳ λέγεται τὸ μνημόσυνον *ταγιστόν*, ὅταν γίνεται μὲ ζαχαρωτὰ καὶ φαγητά.

2. - Πῶς γίνεται ἡ πρόσκλησις εἰς μνημόσυνον; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρῶν. «στὶς *σαράντα*, στὶς *ἑξ μῆνες* καὶ *στοὺς χρόνους* ρογεύουν *στὰ σπίτια* *στάθ'*, δηλ. *μοιράζουν κόλλυβα* μ' ἓνα *πιατέλλο* ἀπὸ τὸ *καλάθι*. *Παρασκευὴ βράδυ* *θὰ ρογέψης* τὸ *στάθ'* *γιὰ νὰ ρθουν* τὸ *Σάββατο* *στοὺς μνημόσυνον*». Εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας «ἡ *σαβανώστρα* *στὰ σαράντα* *μοίραζε* *στὰ σπίτια* *κεσεδάκια* *μὲ κολλυβοζούμι* κ' ἔλεγε σὲ *ποιὰ ἐκκλησίᾳ* *θὰ γίνῃ* τὸ *μνημόσυνον*». Ὁμοίως εἰς τὰ Κοτύωρα «*μιὰ γυναῖκα* ἢ *παιδιά* *μὲ κόλλυβα* *μέσα* *σὲ πιάτα* *ρηχὰ* τοῦ *φαγητοῦ* *προσκαλοῦσαν* *στοὺς μνημόσυνον* *τοὺς φίλους*».

3. - Ποῖον ἐκ τῶν μνημοσύνων τούτων θεωρεῖται μεγάλο μνημόσυνον καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτὸ α) ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ β) ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ; Χοαὶ ὕδατος ἢ οἶνου καὶ προσφοραὶ τροφίμων εἰς τὸν νεκρόν. Ἐστίασις πτωχῶν, ἐλεημοσύναι καὶ ἀγαθοεργίαι ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ. Διανομὴ κολλύβων, ἄρτων ἢ γλυκυσμάτων.

Παραδείγματά τινα: Εἰς τὴν Σέριφον «*στὶς* *τρεῖς μέρες* *ἀπὸ* τὸ *θάνατο*

κάνουν ένα πιάτο κόλλυβο, τὸ πᾶνε ἐπάνω στὸν τάφο, τὸ μνημονεύει ὁ παπᾶς καὶ κατόπιν σποῦνε τὸ πιάτο ἐπάνω στὸν τάφο καὶ σκορπίζονται τὰ κόλλυβα, γιὰ νὰ φᾶνε οἱ πεθαμένοι». Εἰς τὴν Τσανδὼ τῆς Θράκης «τὴν τρίτη μέρα πολὺ πρωῒ, πὺν ἀκόμα τὸ ἄστρο εἶναι στὸν οὐρανό, οἱ σπιτικοὶ θὰ πᾶνε στὸ μνήμα νὰ τρισ-αγιάσνε. Ἀνάφτουν κεριά, θὰ θυμιάσουν τὸν τάφο ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα μὲ τὴν κεραμίδα τοῦ σπιτιοῦ, θὰ χύσουν τὸ νερὸ τῆς πινάκας ἐπάνω στὸ μνήμα νὰ δρο-σιστῇ ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου, τίς τρεῖς βοῦκες παραχώνουν ἐπάνω στὸν τάφο καὶ τὴν πινάκα ἀφήνουν μπρούμυτα ἢ τὴν σπάνουν ἐπάνω στὸ μνήμα, καθὼς καὶ τὸ πινάκι, πὺν εἶχε τὸ κρασί». Εἰς τὴν Ἀνασελίτσαν Μακεδονίας «στὶς τρεῖς μέρες τὸ πρωῒ φέρουν στὸ μνήμα πίττα, γλυκό, λαγγίτες καὶ φροῦτα, σταφύλια, ἀπίδια, πορτοκάλια, κυδώνια κ. ἄ. καὶ τὰ μοιράζουν μεταξὺ τους οἱ γυναῖκες». Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν «τὴν 40ὴν ἡμέραν μετὰ τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μνημόσουνον πηγαίνουν εἰς τὸ μνήμα καὶ ἐπιχέουν ὕδωρ. Πάλαι συνήθιζον νὰ σφαγιάζωσι θύματα (κουρμπάνια) καὶ νὰ τὰ διανέμουν κατὰ μερίδας μετὰ τῶν κολλύβων καὶ ἄρτου εἰς τὰς οἰκίας». Ὅμοίως εἰς τὴν Σκῦρον «κάνουν καὶ κουρμπάνι, φαῖ μὲ κρέας καὶ ρύζι, καὶ τὸ μοιράζουν στοὺς φτωχοὺς σὲ μονὰ σπίτια (3, 5, 7, 9) γιὰ τὸ σχω-ριο». Εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης «στὰ τρίμερα καὶ στὰ νιάμερα κάνανε κόλλυβα, στὰ σαράντα καὶ στὰ ξάμηνα, στὰ νιάμηνα καὶ στὰ χρόνια κάνανε πίττες· ἀραιώναμε μέλι καὶ βουτούσαμε κομμάτια πίττες κ' ἡβγαίναμε στοῖι δρόμοι βράδυ βράδυ, πὺν γύριζεν ἡ ἀργατεία ἀπὸ τῆ δουλειά, καὶ τοὺς δίναμε κ' ἔπαιρναν νὰ σχωρέ-σουν». Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν μνημοσύνων χύνουν οἶνον ἐν-τὸς τῶν τάφων δι' ἐπίτηδες ἀνοιγμένης ὀπῆς. (Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;) Χύνουν οἶνον ἐκ ποτηρίου πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ:

Εἰς τὸ Γρίζι Πυλίας «στὰ σαράντα βράζανε λεβέτια δλάκερα μὲ στάρι καὶ μὲ φαγητὰ διάφορα, σφάχνανε σφαχτό, μαγειρεύανε φάβα, ρύζι, κάθε λογῆς φαγιά. Στρώνανε τραπέζια ὅξω σὲ πλατώματα καὶ μαζενοῦτανε ὅλο τὸ χωριό. Ὑστερα δὲν κάνανε τραπέζια, μονάχα φαῖ μοιράζανε στὰ σπίτια. Τώρα δὲ μοι-ράζουνε παρὰ τὸ στάρι». Εἰς τὸ Βλαχώρι τῆς Ἡπείρου «στὰ σαράντα πηγαίνει ὅλο τὸ χωριό καὶ τρώει, ἕνας ἀπὸ κάθε σπίτι. Καθένας ὅμως κρατᾷ καὶ τίς πίττες του καὶ τὴ ρακὴ του». Εἰς Μουσταφᾶ Πισᾶ κατὰ τὸ μνημόσουνον τῶν σαράντα «ἐτοιμάζεται τράπεζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας τοποθετοῦνται μία φιάλη μὲ ρακὴν, δύο πινάκια πλήρη φαγητῶν, ἓν βαθὺ πινάκιον μὲ κολλυβόζωμον, σταμνίον πλήρες ὕδατος, προσφορά, κόλλυβα, ἄρτοι, μία πετσέτα καὶ μία πλήρης ἐνδυμασία. Οἱ προσ-κεκλημένοι φέρουν φαγητὰ καὶ ἄρτον καὶ κάθηνται περὶ τὴν τράπεζαν. Ὁ ἱερεὺς ἔρχεται καὶ ψάλλει τὸν Ἀμωμον ἐκτενῶς μετ' Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελίου νεκρω-σίμων, μεθ' ὃ ἡ οἰκοδέσποινα προσφέρει εἰς τὸν ἱερέα σταμνίον ὕδατος, ὅστις

ἐκχέει ἐξ αὐτοῦ ὀλίγον ὕδωρ, τὸ αὐτὸ δὲ κάμνουν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι, ἐκχέοντες ὕδωρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σταμνίου. Ἡ οἰκοδέσποινα διανέμει τεμάχια ἄρτου καὶ φαγητὰ εἰς τοὺς παρευρισκομένους καὶ προσφέρει εἰς τινα ἐξ αὐτῶν ὀλόκληρον τὴν ἐνδυμασίαν (ὑποκάμισον, ἐσώβρακον, βραχίον, περικνημίδας, ὑποδήματα, ἐπενδύτην, πῖλον, πετσέταν καὶ πρόσφορον). Ἄν μνημονεύεται γυνή, γυναικίαν ἐνδυμασίαν. Εἰς ἄλλον προσφέρει ψάθραν, στρώμα, προσκέφαλον καὶ πρόσφορον· εἰς ἄλλον τὴν τράπεζαν μὲ ὅλα τὰ ἐπ' αὐτῆς. Ἐπειτα τρώγουν καὶ φεύγουν οἱ ἐλεθθέντες». Ἐπίσης εἰς τὴν Σινώπην «στὶς ἐννιά μέρες τὸ πρωτὶ πηγαίνουν οἱ συγγενεῖς σιὸ σπῖτι τοῦ νεκροῦ καὶ ζυμώνουν ψωμάκια ἐκατοδραμίστικα, τὰ ψήνουν καὶ τὰ ἔχουν τὸ μεσημέρι ἔτοιμα. Ἄλλες μαγειρεύουν, ψήνουν κρέας μὲ ροβίθια, πιλάφι, κλ. Τὸ μεσημέρι καλοῦν ὅλους τοὺς φτωχοὺς, μένουν κ' οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι, στρώνουν χάμω ἐπάνω σιὸ χαλὶ τ' ἀγιοτάφικα πεσκίρια, βάζουν ἐπάνω τὰ φαγητὰ καὶ κρασί μὲ ζάχαρη, καθίζουν καὶ ὅλοι γύρω, παίρνει καθένας τὸ ψωμάκι του (τὸ χλίο ψωμί), τὸ κόβει μὲ τὸ χέρι, ὅχι μὲ μαχαίρι, βουτᾷ πρώτα ἓνα κομμάτι σιὸ κρασί καὶ εὐχεται: Θεὸς σχωρέσοι τοτε. Ἄλλο κακὸ νὰ μὴ δῆτε. Καλὴ παρηγοριά».

Γίνονται γεύματα παρὰ τοὺς τάφους κατὰ τὰ μνημόσυνα;

Τί ἄλλο μοιράζεται μετὰ τῶν κολλύβων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς τὴν οἰκίαν κατὰ τὰ μνημόσυνα; Π.χ. εἰς τὴν Ἑπειρον μοιράζονται ἀναπάψμα, τεμάχια ἄρτου τετράγωνα, βουτηγμένα εἰς κρασί ἢ εἰς μέλι, ψυχούδια ἐν Δημητσάνῃ, ἀπαλεριά ἐν Χίῳ, φουγάσα ἐν Τήνῳ, βλογίδια εἰς Ἀγιάσσον Λέσβου, κουμπανάκια ἐν Ἱεραπέτρᾳ, ψυχόπιττες ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των;

4. – Λειτουργίαι τελούμεναι ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος (ψυχολειτουργία ἐν Ἀραχόβῃ, μακάριση ἐν Ἀρτοτίνᾳ, σαραντάρι ἐν Κρήτῃ, συλλεΐτουργο πολλαχοῦ). Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτοτίναν «τὶς μεγάλες σαρακοστάδες φκειάν'νι μακάρισ' (= μεγάλη λειτουργία), φκειάν'νι στάρ', ψ'χούδια (ψωμάκια) πᾶνι στ'ν ἐκκλησίᾳ καὶ κρασί στ'ς τοῖτοις, ρακὶ σιὰ παγούρια, φασούλια... γιὰ σχώριον». Σαραντάρι ἐν Κρήτῃ εἶναι 40 λειτουργίαι εἰς τὴν σειρὰν «γιὰ νὰ μνημονεύουνε τὰ πεθασμένα», Σαββατόχρονο δὲ εἰς τὴν Νάξον ἢ ἐπιμνημόσυνος λειτουργία, ἢ τελουμένη κάθε Σάββατον ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τινός.

5. – Μνημόσυνα τελούμενα ἐκτάκτως κατόπιν ἐνυπνίου ἢ ὀπτισίας. Πρβλ. τὰς φράσεις Κοτυωριτῶν τοῦ Πόντου: «ὁ σχωρεμένον ὁ πάππο μ' ἐροματίαςέ με» ἢ «ἴστεα ἐκάθουνγε κ' ἔπλεκα ἢ σχωρεμέντσα ἢ μάννα μ' ἔρθεν σ' ὀμμάτιά μ' ἀπάν' ἢ ἐφάνθε με».

6. – Πρόνοιαι περὶ τελέσεως μνημοσύνων καὶ κολλύβων, περὶ ἀμοιβῆς ἱερέων κλπ. ἐξόδων ἐν διαθήκαις. Πρβλ. τὰ ἱκανὰ ἐν διαθήκαις Χίου, τὸ ψυχομοῖρι ἢ ψυχομερίδιον Κύθνου, γιὰ τὸ μακάριο Τήνου κλ.

β') Γενικά μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν ψυχῶν (Ψυχοσάββατα).

1. — Ποῖα εἶναι τὰ Σάββατα τῶν ψυχῶν; Εἶναι τὰ Σάββατα τῶν Ἀπόκρεω ἢ τὰ πέντε πρῶτα Σάββατα τῆς Μεγ. Σαρακοστῆς; Ποῖον ἐξ αὐτῶν θεωρεῖται τὸ κατ' ἐξοχὴν Σάββατον τῶν ψυχῶν;

2. — Ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Ψυχοσαββάτων (τὰ Ψυχοπαράσκενα) ἐπὶ τῶν τάφων ἢ κατ' οἶκον; Π.χ. κάμνουν κόλλυβα καὶ προσφορὰς διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Σαββάτου καὶ διὰ τὸ μνήμα. Εἰς τὴν Θράκην «μαγειρεύουν ριζόγαλο (κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα τῆς Ἀποκριᾶς) ἢ φασούλια καὶ λαθύρι, βάζουν μαῦρο πιπέρι καὶ μοιράζουν στὰ σπίτια γιὰ σχώρεση στὰ πιάτα. Θὰ πᾶνε καὶ στὴν ἐκκλησίᾳ κρασί καὶ τὸ μεριδοχάρτι». Εἰς τὴν Μάνην τὴν παραμονὴν τοῦ Ψυχοσαββάτου χύνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι κρασί καὶ νερὸ ἢ θέτουν ψωμί, κερὶ, σπερνὰ καὶ συγχρόνως χύνουν κρασί καὶ νερό». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

3. — Ποῖα ἡ ὀνομασία τῆς ἱεροτελεστίας, ποὺ γίνεται κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα; (Συλλεΐτουργο, δωδεκαλεΐτουργο ἢ σκουτέλι, σαραντάρι ἢ σαρανταλεΐτουργο κλ.). Ποῖαι αἱ συνήθειαι κατὰ τὰ Σάββατα ταῦτα; Π.χ. εἰς τὴν Χίον τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς «μοιράζουν εἰς τὴν γειτονίαν λαγάνες μὲ τυρὶ καὶ κρασί, γιὰ νὰ μακαρίσουν τὰ πεθαμένα». Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν μοιράζουν τὴν κρασοψυχιά, δηλ. τεμάχια ἄρτου σχήματος ρόμβου, ἐπιχρισμένα μὲ μέλι καὶ κανέλλαν καὶ διαβρεχόμενα δι' οἶνου.

4. — Ποῦ τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς λέγεται τοῦ Ρουσαλιοῦ καὶ πῶς ἐορτάζεται; Ποῖαι δοξασίαι περὶ ψυχῶν ἀναφέρονται εἰς τὸ Σάββατον τοῦ Ρουσαλιοῦ; Ποῦ τὰ Ρουσάλια γίνονται τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου καὶ ποίαν ἡμέραν ταύτης; Γίνεται τότε καμία πανήγυρις ἢ ἐπικρατοῦν ἔθιμα ἰδιάζοντα; Π.χ. εἰς τὸ Κωσταράζι Καστορίας «τῆς Πεντηκοστῆς σκύβουν στὴν ἐκκλησίᾳ, γονατίζουν, γιὰτὶ περνοῦν οἱ πεθαμένοι. Πρέπει νὰ σκύψουν μὲ κλεισμένα τὰ μάτια· βάζουν στὰ μάτια φύλλα ἢ τριαντάφυλλα, γιὰ νὰ μὴ βλέπουν καθόλου· ἐπειδὴ, ἂν τὴν ὥρα, ποὺ περνοῦν οἱ πεθαμένοι, ἔχουν ἀνοιχτὰ τὰ μάτια, τοὺς γνωρίζουν, κλαῖνε καὶ λυπιοῦνται καὶ δὲ θέλουν νὰ πᾶνε μὲ τοὺς ἄλλους στὴ σειρά». Εἰς τὴν Φράγκαν, συνοικισμὸν ποιμένων παρὰ τὸ Αἶγιον, «ἡ ἐορτὴ τῶν Ρουσαλιῶνε ἐορτάζεται τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς οὕτω: Συναθροίζονται οἱ κάτοικοι ἀπὸ πρωΐας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κομίζοντες τυρὸν καὶ κρέατα ἐψημένα κατατεμαχισμένα, ἐν οἷς καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ σφαγέντος θύματος, ἰδίᾳ ἀρνίου, καὶ αὕτη ἐψημένη. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱεροτελεστίας ἐξέρχονται οἱ ἐκκλησιασθέντες καὶ κάθηνται ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας κατὰ σειρὰν καὶ κατὰ ἡλικίαν. Αἱ γυναῖκες τότε διανέμουν τὰ τεμάχια τοῦ κρέατος ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ ἱερέως, εἰς τὸν ὁποῖον δίδουν τὴν κεφαλὴν, εἰς δὲ τὸν κατόπιν τοῦ ἱερέως καθήμενον βοηθὸν αὐτοῦ ἢ

ψάλτην δίδουν τὴν πλάτην. Κατόπιν ἄρχεται ἡ διανομὴ τοῦ τυροῦ». Ἐν ἡκολούθει χορὸς ἢ διασκέδαισις δὲν ἐνεθυμεῖτο ὁ ἀνακοινώσας τὰ ἀνωτέρω (Λαογραφ. Δ', 324). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἡ ἐορτὴ αὕτη; Ποία ἡ ἔννοια τῆς φράσεως: «Τοῦ Ρουσαλιοῦ τὸ Σάββατο ποτὲ του νὰ μὴν ἔρθῃ» καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως κάθε ἐργασίας κατὰ τὰ Ψυχοσάββατα;

5. — Σκοπὸς καὶ ὠφέλεια τῶν μνημοσύνων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ. Π.χ. «Εὐτοῦνα πᾶνε κανίσκια στὸ Θεό. Τὰ παίρνει ὁ ἄγγελος καὶ τὰ πάει στὸ Θεό, γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ. Ἄμα δὲν τοὺς κἀνῃς στᾶρι καὶ λειτουργία, ἔρχονται στὸν ὕπνο σου καὶ σοῦ τὰ ζητᾶνε» (Κορώνη). «Τὸ στᾶρι τὸ βράζουν, γιὰ νὰ χτυπήσῃ ὁ ἀχνὸς ἀπάνω στὸ Θεό» (Καστορία). Εἰς τὰς Κυδωνίας τὰ σαράντα γίνονται 2-3 μέρες πρὶν, «γιὰ νὰ πάῃ τὸ κόλλυβο στὸν ἄλλον κόσμον, πρὶν ἀπὸ τὸ νεκρό. Γιατὶ ὁ νεκρὸς γυρίζει 40 μέρες κι ἀπάνω σὲ 40 πάει στὸν ἄλλον κόσμον καὶ βρίσκει τὰ κόλλυβα». «Ἐν περνοῦσαν οἱ κανονισμένες ἡμέρες (3, 9, 40), χωρὶς τὸ μνημόσυνο, ὁ πεθαμένος θὰ ἔπαιρνε κι ἄλλον σπιτικό του στὸν τάφο» (Κοτύωρα).

γ') *Κοινὴ ἔξοδος ἐπὶ τοὺς τάφους κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς* (Χριστοῦγεννα, Πρωτοχρονιά, Μεγ. Παρασκευὴν, Πάσχα, τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ Σταυροῦ).

Δεήσεις (τρισάγιασμα) ἐπὶ τῶν τάφων, χοαὶ καὶ προσφοραὶ τροφῶν εἰς τοὺς νεκρούς ἢ εἰς πτωχοὺς. Π.χ. εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης «κάθε Μεγάλῃ Παρασκευῇ καθέννας ποὺ εἶχε πεθαμένα ἔκανε ἓνα στεφάνι, ἔπαιρνε καὶ μιὰ λαμπάδα μεγάλη μὲ κορδέλλα καὶ πααίναμε στὰ μνήματα καὶ ὅσην ὥρα λένε τὰ μοιρολόγια τοῦ Χριστοῦ, ἐμοιρολογούσαμε κ' ἐμεῖς, καθέννας τὸ νεκρό του». Εἰς τὴν Νίσυρον «τὸ Μέγα Σάββατον λίαν πρωτὶ κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Ἐπιταφίου στολίζουν τὸν (ὑποτιθέμενον) νεκρὸν μὲ τὰ ἐναπολειφθέντα αὐτῷ ἐνδύματα ἐν τινὶ κεντρικωτέρῃ ὁδῷ, δι' ἧς μέλλει νὰ διέλθῃ ὁ Ἐπιτάφιος. Πέριξ τοῦ ὑποτιθεμένου νεκροῦ μητέρα, ἀδελφαὶ καὶ πολλαὶ ἄλλαι γυναῖκες συγγενεῖς μοιρολογοῦν». Εἰς τὴν Καστανιὰν τῆς Λακεδαίμονος «πλεῖσται οἰκογένειαι μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, παραλαμβάνουσαι μεθ' ἑαυτῶν φά πασχαλινά, τυρὸν καὶ ἄρτον, μεταβαίνουν εἰς τὸ κοιμητήριον καὶ ἀποθέτουσι ταῦτα ἐκάστη ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἰδίων αὐτῆς οἰκείων. Τὰ τροφίμα ταῦτα συλλέγουσιν ὕστερον πτωχοὶ καὶ παιδία». Εἰς χωρία τινὰ τῆς Μάνης τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα γίνονται τὰ λεγόμενα *παραστασίματα*: οἱ ἱερεῖς ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς στολὰς, προηγούμενων σταυρῶν, οὓς φέρουν οἱ λεγόμενοι *σταυροφόροι* (οὗτοι δ' εἶναι οἱ συγγενεῖς τῶν νεωστὶ ἀποθανόντων), καὶ σημαίων καὶ πολλοῦ πλήθους παρακολουθοῦντος, πορεύονται εἰς τὰ νεκροταφεῖα καὶ κάμνουν δεήσεις ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων. Τὰ ἐπὶ τῶν τάφων ἀβγά, τὰ ὁποῖα θέτουν οἱ συγγενεῖς, λαμβάνουν οἱ

ἱερεῖς καὶ οἱ σταυροφόροι». Εἰς τὴν Θράκην «ξημέρωμα τῆς Ἀναλήψεως πηγαίν'νε στὸ νεκροταφεῖο καὶ ρίχνουν ἐπάνω στοὺς τάφους ἓνα μαστραπᾶ νερό, δροσιὰ γιὰ τὶς ψυχές. "Οἱ τῆς Ἀναλήψεως θὰ κἀν'νε γαλατόπιτες· τὶς πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τὶς προσφέρουν ὑπὲρ τῶν νεκρῶν». Εἰς τὰ Κοτύωρα «τὸ Σάββατο τοῦ Ἀγίου Πνεύματος (τ' ἀεπνευμάτονος) πηγαῖναν οἰκογενειακῶς στὰ νεκροταφεῖα μὲ φαγώσιμα ἀπὸ τὸ πρωῒ καὶ διημέρευαν ἐκεῖ». Περιγραφὴν νεκροδείπνων ἐν νεκροταφείῳ Κων/πόλεως τὴν 14 Σεπτεμβρίου βλ. ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ 1926 σ. 131 κέ.

δ') Τὰ κόλλυβα καὶ ὁ κολλυβόζωμος.

1. – Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι τῶν καὶ ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τῶν: Σπερνὰ ἢ κουκκιά ἐν Καλαβρύτοις, μπούλια, συχώρια καὶ σπερνὰ ἐν Ἀρχαδίᾳ, σχωρέτια παρὰ Σαρακατσαναίοις, πικρὰ ἐν Σίφνῳ· κολλυβόζουμο (Εὐβοία), κολλυβόχ'λε (Σκῦρος), τὸ ψυχὸ (Κυδωνίαι) κλ. Ἐν Σιγῇ τῆς Βιθυνίας «πλύνουν τὸ σιτάρι τρία νερὰ καὶ τὸ παστρεύουν τρεῖς φορὲς, κατόπιν τὸ στήνουν καὶ βράζει· τὸ πρωῒ τὸ στραγγίζουν σ' ἓνα πανέρι καὶ τὸ περχύνουν μὲ κρύο νερὸ γιὰ δροσιὰ τῆς ψυχῆς. Ὑστερα ἀνάβουν τὸ κερί, βάζουν λιβάνι στὸ λιβανιστήρι καὶ ἔπειτα τ' ἀπλώνουν σ' ἓνα τραπέζι ἢ καὶ χάμω πάνω σ' ἓνα παννὶ καὶ κἀνουν τρεῖς μετανοίες καὶ παρακαλοῦν νὰ συχωρεθοῦν οἱ ψυχές. Ὑστερα ἐτοιμάζουν τὸ κόλλυβο· μὲ τὴ ζάχαρη ἀνακατεύουν καὶ καρύδ', ἀλεύρι καβουρντισμένο στὸ φούρνο, ρόδι, ἀμύγδαλα, καρύδια, σταφίδες, κουκουνάκια, ζαχαράτα» κλ. Εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «τὸ κόλλυβο ποὺ βράζει δὲν τὸ σκεπάζνε, γιὰ νὰ πάγ' ὁ ἀχνὸς στὶς ψυχές. Ὑστερα στρῶνε θλιμμένο τραπέζι καταγῆς καὶ φιλεῦνε ὅσες εἶναι ἐκεῖ, γιὰ νὰ δῶσνε σχώρεση στὰ πεθμένα». Εἰς τὴν Κορώνην «στὶς ὀχτὼ μέρες τὸ μεσημέρι, σὰ βράση τὸ σιτάρι, τὸ ἀπλώνουν. Ἐχουν ἐπάνω σ' ἓνα μεγάλο τραπέζι στρωμένο ἓνα σετόνι καὶ ἀπλώνουν τὸ σιτάρι. Τὸ κἀνουν σὰν ἄνθρωπο, χωρίζουν χέρια, πόδια, κεφάλι, καρφώνουν κ' ἐπάνω στὸ κεφάλι ἓνα κερί ἀναμμένο καὶ ὕστερα κάθονται γύρω καὶ τὸ μοιρολογᾶνε, σὰ νὰ εἶχανε τὸν πεθμένο μπρὸς τοὺς. Σὰν τελειώσῃ τὸ μοιρολόγι, συγυρᾶνε τὸ σιτάρι· βάνουν μέσα σταφίδες, μαϊντανό, κανέλλα, ροϊδιὲς κτλ. Στὶς σαράντα γίνεται τὸ μεγάλο μνημόσυνο. Πρέπει νὰ γίνουν σαράντα πατήματα, (δηλ. μὲ τὴν σφραγίδα τῆς προσφορᾶς)· γι' αὐτὸ πλάθουν σαράντα προσκομιδάκια καὶ τὰ μεράζουνε σὲ σπίτια φτωχικά, ποὺ νὰ ἔχουνε μικρούλια ποῦναι ἀγγελουδάκια. Στέλνουνε καὶ στὸ νεκροθάφτη ἓνα πιάτο κόλλυβα καὶ τὸ προσκομίδι του». Ὅταν ἡ νοικοκυρὰ ἐτοιμάζῃ κόλλυβα διὰ τὶς ψυχές, θέτει χωριστὰ μέρη ὀνοματισμένα εἰς τὸν καθένα, προσφέρουσα ἐκάστου νεκροῦ τὸ ὄνομα:

Εἰς τὴν Χίον μέρος ἀπὸ τὸ σιτάρι τὸ βράζουν πολὺ, ρίχνουν μέσα καὶ σταφίδες, κωπανισμένα ἀμύγδαλα, καρύδια, μέλι καὶ ζάχαρη, ἀνακατεύουν καὶ

ὀλίγο ἀλεύρι καὶ ὅλα ψήνονται μαζί καὶ γίνονται χυλός. Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν Παρασκευὴν πρωτὶ τῶν Ψυχῶν ἔσμιγαν οἱ συγγενεῖς, 4-5 νοικοκυρές, ἔβαζε καθεμία λίγο σιτάρι κ' ἔψηναν μαζί τὰ κόλλυβα· μετὸ ζουμί ἔκαναν τὸ ψυχό: ἔβαζαν μέσα ζάχαρη, ἀλεύρι, καρύδια, κουκουνάρια καὶ γίνονταν πηχτό».

Πότε καὶ εἰς ποίους μοιράζεται ὁ χυλός τῶν κολλύβων;

2. - Ὁ δίσκος τῶν κολλύβων καὶ ὁ στολισμὸς αὐτοῦ. Ποῖα δοχεῖα μεταχειρίζονται διὰ τὰ κόλλυβα καὶ πῶς λέγονται κατὰ τόπους; Π.χ. νάπφος ἐν Ἀμοργῷ λέγεται μεγάλη ξυλίνη λεκάνη, μονοκόμματη, ἐντὸς τῆς ὁποίας θέτουν τὰ κόλλυβα. Ἐν Ρόδῳ διὰ τὰ κόλλυβα μεταχειρίζονται χαλκίνους ταβάδες, οἱ ὁποῖοι λέγονται νοchioί ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας των ἀπεικονίζονται ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐα, τὸ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ὁ Ἄδης. Ἄλλοι τὰ κόλλυβα τὰ μεταφέρουν εἰς ἓνα πανέρι ἢ κάνιστρον, τὸ ὁποῖον εἰς μερικὰ μέρη «γνύνουν ἀπόξω μὲ παννὶ ἄσπρο, ἂν εἶναι νέος ὁ πεθαμένος, ἢ μὲ μαῦρο, ἂν εἶναι ἡλικιωμένος». Εἰς τὴν Καλλίπολιν «ἡ ζωγραφία τῶν κολλύβων λέγεται στόρισμα· καθεὶς ἐκ τῶν παρισταμένων θέτει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν κολλύβων ζάχαριν χρωματισμένην, μετὴν ὁποίαν στέλλει εἰς τὸν πεθαμένον χαιρετίσματα».

3. - Τὰ ζωντανὰ κόλλυβα ἢ σπερνά, ποὺ στέλλουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὰς ἑορτάς, διὰ νὰ μνημονευθῇ τὸ ὄνομα τοῦ ἑορτάζοντος. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Δωρίδα κ. ἄ. «τὰ σπερνά γιὰ τοὺς ζωντανοὺς τὰ βάνουν δεξιὰ τῆς ὥραιας Πύλης, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας· γιὰ τοὺς πεθαμένους τὰ συχώρια τὰ βάνουν ἀριστερά, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ». Ποῦ ἄλλοι συνηθίζεται τοῦτο:

ε') *Μεριδοχάρτι ἢ ψυχοχάρτι ἢ ἀναματολόι.*

Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «εἶχαν ἓνα τετραδιάκι μικρὸ μ' ἓναν σταυρὸ ἀπέξω κ' ἔγραφαν μέσα τὰ ὀνόματα τῶν πεθαμένων ὅλης τῆς οἰκογενείας. Τὸ εἶχαν φυλαμένο σὶ εἰκονοστάσι. Ἀμα ἦτανε καμιά ἡμέρα τῶν νεκρῶν ἢ εἶχαν λειτουργία, ἔπαιρναν καὶ τὸ ἀναματολόι, τὸ ἔδιναν σὶ τὸν παπᾶ κ' ἐμνημόνευε τὰ πεθαμένα». Ὑστερα τὸ ἔπαιρναν πίσω καὶ τὸ φυλάγανε σὶ εἰκονοστάσι».

ς') *Ψυχοκέρι ἢ νεκροκέρι.*

Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Π.χ. εἰς τὴν Χαλκίδα «ὅσες ψυχὲς λείπουν ἀπὸ τὸ σπῆτι, ὅσους γράφουν δηλ. σὶ ψυχοχάρτι (τὸ ρουνό, τὴ ρουνά, τὸν πατέρα, τὴ μητέρα κλπ.), τόσες μπαμπακερὲς κλωστὲς διάζονται, ὅπως διάζονται τὸ παννί, καὶ κάθε μιὰ τὴν ὀνοματίζουν: αὐτὴ εἶναι τοῦ πατέρα, αὐτὴ εἶναι τῆς μάνας κτλ. Ὑστερα ὅλες μαζί τίς κλωστὲς αὐτὲς τίς στρίβουν καὶ τίς βουτοῦν σὲ ἀναλυμένο κερί καὶ κάνουν ἓνα τουπάκι (κουβάρι) ὡς μισὴ ὀκά, τὸ ψυχοκέρι.

Αὐτὸ τὸ ψυχοκέρι τὸ ἀνάβουν στὴν ἐκκλησία σὲ ὅλους τοὺς ἐσπερινούς καὶ τὶς ἀκολουθίες τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, μὰ καὶ κάθε φορὰ πὺν θὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία τὸ παίρνουν μαζί τους καὶ τὸ ἀνάβουν, ἢ ἂν μείνουν σπῖτι τους τὴν ὥρα τοῦ ἐσπερινοῦ, τὸ ἀνάβουν μπρὸς στὸ εἰκονοστάσι καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ κάψῃ ὡς μία σπιθαμὴ ἐπάνω - κάτω καὶ ὕστερα τὸ φυλᾶνε». Εἰς τὴν Ὑδραν τὴν Μεγ. Πέμπτῃ καὶ τὴν Μεγ. Παρασκευὴν «ὅλα τὰ σπῖτια στέλνουν ἀπὸ μιὰ λαμπάδα γιὰ τὶς ψυχὲς πὺν ἔχει τὸ καθένα τους». Εἰς τὴν Κορώνῃ «ὅταν ἀνάβουν τὸ κερὶ τους ἀπὸ τ' ἅγιον φῶς, ὅσοι ἔχουν πεθαμένο, πηγαίνουν καὶ ἀνάβουν κι ἀπὸ ἓνα κερὶ γιὰ κάθε πεθαμένο μπροστὰ στὸ Χριστό, γιὰ νὰ κάνη κι αὐτὸς Ἀνάστασι στὸν Κάτω κόσμος».

5) Πένθη.

α') Τὸ πένθος τῶν οἰκείων. Ἐκδηλώσεις καὶ διάρκεια πένθους.

1. - Ἐνδείξεις πένθους περὶ τὴν κόμην καὶ τὴν στολὴν. Ποῦ συνηθίζεται (ἢ συνηθίζετο) ἡ σύζυγος, ἡ μητέρα καὶ αἱ ἀδελφαὶ τοῦ νεκροῦ ν' ἀποκόπτουν τὴν κόμην των, νὰ μὴν ἀλλάσσουν ἀσπρόρρουχα ἐπὶ ἓν ἔτος ἢ ἐπὶ 40 ἡμέρας, νὰ φοροῦν ἀνάστροφα τὰ φορέματά των ἐπὶ τινὰς ἡμέρας; Π. χ. εἰς Ρεῖσοδερε Σμύρνης (ὡς καὶ εἰς Σφακιὰ καὶ Κοτύωρα), μόλις «πέθαινε ὁ ἄνθρωπος, ἂν ἦτανε νέος, ἢ χήρα γυναῖκα του ἢ ἡ μάνα του ἠκόβανε τὰ μαλλιὰ τους. Ἀκόμα, ἅμα ἦτανε νέος, ἠβάφανε πονκάμισο καὶ βρακιὰ καὶ τὰ φορούσανε τρεῖς χρόνια. Βάφανε μαῦρα καὶ τὰ τραπεζομάντηλα καὶ τὰ μπαουλοσκεπάσματα». Εἰς τὸ Γαρδίκι Λαρίσης (ὡς καὶ εἰς τὰ Σφακιὰ) οἱ ἄνδρες φοροῦν 40 ἡμέρας ἀνάποδα τὰ φορέματά των, ὕστερα μαυροφοροῦν. Εἰς τὴν Σκῦρον «τὰ παλιὰ χρόνια οἱ γυναῖκες δὲν ἄλλαζαν ἓνα χρόνον γιὰ θλίψη, τώρα τὸ φυλᾶνε μόνο 40 μέρες. Οἱ ἄντρες στὴ θλίψη φοροῦνε τὸ μαντήλι μαουλίκα (= γυναικεῖα, δηλ. διπλωμένο τριγωνικὰ καὶ δεμένο κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι)». Τοῦναντίον εἰς τὴν Ἐπάνω Σκάλαν τῆς Θεσπρωτίας αἱ γυναῖκες πὺν πενθοῦν φοροῦν τὸ σιγγούρι ἀνάποδα καὶ δένουν ἔτσι τὸ μαντήλι, ὥστε ὁλόκληρος ἡ κεφαλὴ των μένει ἀκάλυπτος, δηλ. τὸ δένουν ὡς ζώνην περὶ τὸ μέτωπον, σχηματίζουσαι ὀπισθεν κατὰ τὸ ἰνίον κόμβον, ἐκ τοῦ ὁποίου κατέρχονται τὰ ἄκρα. Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν κηδείαν φοροῦν «τὰ πιὸ καλά τους ροῦχα, ἔστω καὶ ἂν εἶναι πολύχρωμα, καὶ εἰς τὸ κεφάλι θὰ βάλουν ἀπαραιτήτως ἄσπρο φοινίτσι. Ἀπὸ αὔριον ὁμως τὰ βάφουν ὅλα ἴσαμε τρεῖς χρόνια». Εἰς τὰς Καρυὰς Καβακλί, «ἡ χήρα παρακολουθοῦσα τὴν κηδείαν (τοῦ ἀνδρός της) ἐνδύεται νυμφικῶς καὶ στολίζεται δι' ἀνθέων».

2. - Ἀλλαι ἐνδείξεις πένθους. Πένθος εἰς τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ (τὸν

καθρέπτην, τὰς εἰκόνας καὶ φωτογραφίας), τὴν ἀλληλογραφίαν κλπ. Εἰς τὴν Ὑδραν «μπογιατίζουνε μαύρη τὴν ὁξώπορτα καὶ τὸν τοῖχο τοῦ δρόμου σὲ ὕψος ἐνὸς μέτρου τοῦλάχιστον». Ὅμοίως εἰς τὴν Ἰκαρίαν βάφεται ὅλη ἡ οἰκία ἔξωθεν μαύρη ἢ τοῦλάχιστον χαράσσεται ἐπὶ τῆς ἑξωτερικῆς τῆς ὄψεως ταινία μαύρη. Εἰς τὴν Σκῦρον «ὥς νὰ περάσουν τρία χρόνια, δὲν ἀσβεστῶνουν καὶ δὲν ἀποσαίρουν τὰ σπίτια καὶ ὅσο βαστᾷ τὸ πένθος σκεπάζουν τοὺς καθρέφτες». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ γράμμα ποὺ θὰ στείλουν καίουν τὴν ἄκρη τοῦ χαρτιοῦ καὶ τοῦ φακέλου». Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ κόπτουν οἱ πενθοῦντες τὴν χαίτην τῶν ἵππων τῶν;

3. - Διάρκεια πένθους. Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «οἱ χαροκαμένες ἕνα χρόνο δὲν βγαίνουν πονθενά, οὔτε στὴν ἐκκλησία δὲν πηγαίνουν κ' ἕνα χρόνο τίς μεγάλες γιορτές, Χριστούγεννα, Ἀρχιχρονιά, Πάσχα, δὲν κάνουνε χρυστόψωμα, οὔτε γλυκά, οὔτε κολλίκια τὸ Πάσχα. Τὰ μαῦρα τὰ φοροῦσαν τρία χρόνια. Σαράντα μέρες οἱ χαροκαμένες δὲν ἔτρωγαν κρέας, μόνον ψάρι, γιατί ἔλεγαν πὼς τρῶνε τ' ἀπεθαμένου τὰ κρέατα».

β') Συμμετοχὴ γειτόνων καὶ φίλων εἰς τὸ πένθος. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί.

Π. χ. εἰς τὰ Σφακιά οἱ ἔξω τῆς οἰκογενείας συγγενεῖς «κιτρινοβάφουν τὴν στολήν των». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γυναῖκες ἡλικιωμένες, φίλες ἢ γειτόνισσες, μένανε καὶ κοιμόντανε μὲ τὴ χήρα, ποὺ πενθοῦσε, ἐννιά μέρες τοῦλάχιστον, γιὰ νὰ τὴν παρηγοροῦν καὶ νὰ τῆς κρατοῦν συντροφιά». Εἰς τὰς Κυδωνίας «κ' οἱ γειτόνισσες 40 μέρες δὲν πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία. Καὶ τίς γιορτές, ποὺ οἱ χαροκαμένες δὲν κάνουν γλυκά οὔτε βασιλόπιτα, τοὺς πηγαίνουν ἀπέξω οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι».

Ζ') Τελευτὴ παίδων.

α') Συνήθειαι κατὰ τὴν θανάην καὶ τὴν κηδείαν βρέφους ἢ νηπίου.

Π. χ. εἰς τὴν Ἠπειρον «ἄμα πεθάνῃ μωρό, τὸ παίρνει ἢ τὸνὰ καὶ τὸ πάει στὴν ἐκκλησία κι ἀπὸ κεῖ πάλι μόνῃ τῆς στὸ νεκροταφεῖο καὶ τὸ θάφτει ὁ παπᾶς». Εἰς τὴν Μεθώνην «σὲ μικρὸ παιδί, ἂν τύχῃ καὶ πεθάνῃ, οὔλα τὰ ἔξοδα, ροῦχα, κεριά, παπάδες, εἶναι τοῦ νουνοῦ. Λένε πὼς πάει τὸ παιδάκι καὶ τοῦ εἰτοιμάζει τὴ θέση του στὸν παράδεισο».

β') Γίνεται μνημόσυνον δι' ἀποθανόν νήπιον; Π. χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἄμα πέθαινε μικρὸ παιδί, δὲν τοῦ ἔκαναν μνημόσυνα. Μονάχα στὰ σαράντα ἔκαναν ψωμάκια μικρά, τὰ σφράγιζαν μὲ τὸ σουφραῖστο (- σφραγίδα) καὶ τὰ μοίραζαν στὰ παιδιά. Αὐτὰ ἦταν τὰ λειτουργοῦδια».

γ') Ἀνακομιδὴ. Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «τὰ πρῶτα παιδιά κάθε οἰκογενείας,

δταν τὰ θάφουν, δὲν τὰ ξεθάφτουν, γιὰ νὰ κρατᾶν τὴν πλάκα τοὺς καὶ νὰ μὴν πάρουν καὶ ἄλλα παιδιὰ τῆς οἰκογενείας στὴ μαύρη γῆ».

Η') Τελευτὴ ἱερέων.

Ποῖοι ἐνδύουν τὸν ἱερέα καὶ εἰς ποίαν στάσιν τὸν θάπτουν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σπάρτην «ἄμα πεθάνῃ παπᾶς, μπαίνουνε μέσα τρεῖς παπάδες καὶ τὸν ἀλλάζουνε. Κλειοῦνε δὲν κάνει νὰ μπῇ κανεὶς ἄλλος· δὲν κάνει νὰ τὸν δῇς πεθαμένο. Τὸν κηδεύουν σκεπασμένο». Εἰς μερικὰ χωρία τῆς Κρήτης «ἄμα ἐτοίμαζαν τὸ νεκρό, ἔπιαναν γύρω του οἱ ἑπτὰ παπάδες κ' ἡ παπαδιὰ μπροστὰ καὶ ἔκαναν τὸν «ἀγγελικὸ χορό». Ἐψάλλαν τὰ εὐλογητάρια καὶ σήκωναν τὸν παπᾶ μὲ τὴν καρέκλα τέσσερις παπάδες». Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πρῶτα χρόνια τοὺς παπάδες τοὺς θάφταν καθιστούς. Τώρα ρωτοῦν τὴν παπαδιὰ, ἂν θὰ ξαναπαντρευτῇ· ἂν πῇ ναί, τὸν θάφτουν ἴσιο, ὅπως καὶ τοὺς κοσμικοὺς· ἂν πῇ ὄχι, τὸν θάφτουν καθιστό, ὅπως τὸν δεσπότη». Ὅμοίως εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Ἀνασελίτσαν, «ἂν ὁμως ἡ παπαδιὰ ἀργότερα ἀλλάξῃ ἰδέα καὶ πάρῃ τὴν ἀπόφαση νὰ παντρευτῇ, πρέπει νὰ πάῃ στὸ μνήμα καὶ νὰ τὸ κλωτοῇ τρεῖς φορές. Ἐτοὶ ὁ παπᾶς ξεθροιάζεται».

Θ') Ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων.

(Τὸ ξέχωμα ἢ ξεχωμάτισμα, τὰ ξεχώσματα, τὸ ξεχώνιασμα).

1. — Μετὰ πόσα ἔτη καὶ κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ ἀνόρυξις τοῦ τάφου; Αἱ σχετικαὶ περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν δοξασαί. Π.χ. εἰς τὴν Ὑδραν ἡ ἀνακομιδὴ γίνεται ἡ «στὰ τρία ἢ στὰ πέντε χρόνια. Προτιμᾶνε δὲ ἡμέρα Σάββατο, γιὰτὶ λένε πὼς τότε ἔχουνε οἱ ψυχὲς πιὸ ἀνάπαυση». Εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας «ξεχώνουν στὰ δυὸ χρόνια, στὰ τρία τὸ πολὺ. Δὲν κάνει νὰ μπῇ στὰ τέσσερα μὲ κανέναν τρόπο. Καμπόσοι τοὺς βγάζουν καὶ στὸ χρόνο ἐπάνω, γιὰτὶ λένε πὼς, ἄμα ἔχῃ κανεὶς καλὴ ψυχὴ, λειώνει γλήγορα κι ὅσο μένει μέσ' στὴ γῆς τότε βαραίνει τὸ χῶμα, ποὺ τὸν πλακώνει». Τοῦναντίον εἰς Τσανδῶ Θράκης τοὺς ξεχωματιάζουν στὰ ἑπτὰ χρόνια τὸ Σάββατο μετὰ τὸ μεσημέρι». Θεωρεῖται ἀπαραίτητος ἡ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων καὶ διατί;

2. — Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ἀνόρυξιν τοῦ τάφου. Π.χ. εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην, «δταν ἀνοίγουνε τὸ μνήμα, παίζει πρῶτα ὁ παπᾶς τέσσερις σκαπεθιές. Ὅποιος θέλει νὰ θωρῇ τὰ ἀποθαμένους (δηλ. τὶς ψυχὰς τῶν νεκρῶν) πιάνει ἀπὸ τὴν πρώτη σκαπεθιά τοῦ παπᾶ μιὰ χουφδιὰ χῶμα καὶ τὸ ρίχνει μπροστὰ του ἢ πίσω του».

3. - Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ὀστέων. Ποῦ ἀποτίθενται τὰ ὀστᾶ; Εἰς τὸ ὀστεοφυλάκιον (κοκκαλίστρα ἐν Ἀβίᾳ Μάνης) ἢ ἐπαναθάπτονται εἰς τὸν τάφον;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Τσανδῶ Θράκης «οἱ συγγενεῖς τὸ Σάββατο μετὰ τὸ μεσημέρι παίρνουν τὸν παπᾶ καὶ πᾶνε στὸ κοιμητήριον, δίνε τρισάγιο καὶ τὸν ξεχωματιάζνε. Πλένουν τὰ κόκκαλα μὲ κρασί καὶ τὰ βάζουν σὲ πανέρι σκεπασμένο μὲ ἄσπρο μπόγο καὶ τὰ πᾶνε στὸ σπίτι. Συγγενεῖς καὶ γειτόνοι πᾶνε ἐκτὶ κεριά, λουλούδια, θυμιάμα, ὅπως καὶ στὸν νεκρὸ καὶ κάνουν κόλλυβα. Τὸ βράδυ τρεῖς, τέσσερες γυναῖκες παίρνουν τὸ πανέρι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τ' ἀφήνουν ἔξω ἀπ' τὰ Δημόθυρα, μπροστὰ στὴν καντήλα τοῦ Χριστοῦ· θὰ κοιμηθοῦν μιὰ βραδειὰ στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ τὸ πρωτὶ μετὰ τὴν λειτουργίᾳ τὰ κάμνε κηδεῖα. Ὁ παπᾶς φορεμένος θὰ τὰ διαβάσῃ καὶ μὲ τὰ ἑξαπτέρυγα, τὶς ψαλμωδίες καὶ μὲ ὄλο τὸ πλῆθος θὰ πᾶνε στὸ νεκροταφεῖο καὶ θὰ τὰ ταφιάσνε στὸν ἴδιον τάφο. Θὰ μοιράσνε καὶ κόλλυβα καὶ ψωμί». Εἰς τὸ Χατζηγύριον Κεσσάνης «τὸν πεθαμένο τὸν ξεχώνουν τὸ Σάββατο τῶν Ψυχῶν πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Τὰ ὀστᾶ τὰ πλύνουν μὲ κρασί, τὸ δὲ κρανίον τὸ δένουν μὲ ἄσπρον κεφαλόδεμα καὶ τὸ στολίζουν μὲ λουλούδια τῆς ἐποχῆς, τὸ βάζουν μέσα σὲ κόσκινον μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ ὁ παπᾶς τὸ τρισαγιάζει. Ἐπειτα μοιράζουν κομμάτια γαλατόπιττα καὶ κρασί καὶ μακαρίζουν». Ποία εἶναι ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλου;

4. - Τί πιστεύουν, ἂν ὁ πεθαμένος εὗρεθῇ ἄλειωτος (ἀδέξιος ἐν Λακωνίᾳ); Πρὸς τὴν φράσιν «δὲν τὸν δέχτηκεν ἡ γῆ». Τί συνηθίζουν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει; Π.χ. εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «στὰ μνήματα τῶν ἄλειωτων κάνουνε ἑφταπάπαδο· ἑπτὰ παπάδες γονατίζουν ἀπάνω στὸν τάφο, πότε ὁ ἓνας καὶ πότε ὁ ἄλλος καὶ διαβάζουνε εὐχές, γιὰ τὰ λειώσῃ ὁ ἄλειωτος». Εἰς τὴν Σκύρον «ἔβαζαν ἄλλοτε τὸν νεκρὸ μέσα σ' ἓνα τσουβάλι ἢ σ' ἓνα στρωματόντυμα καὶ τὸν γύριζαν 40 μέρες σὲ 40 ἐκκλησίες, ἔστηναν τὸν νεκρὸ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν λειτουργοῦσαν σαράντα φορὲς γιὰ τὰ λειώσῃ».

5. - Μαντικὴ ἐκ τῶν λειψάνων. Π.χ. ἂν τὰ κόκκαλα εἶναι κίτρινα, ἦταν καλὸς ὁ ἄνθρωπος (Σπάρτη). Τοῦ ἐπιόρκου ἡ χεὶρ εὗρεσκεται ἄλειωτη, τοῦ συκοφάντου αἱ τρίχες ἄλειωτοι κτλ.

6. - Δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν. Π.χ. ἂν ἓνας δυστυχῇ συνεχῶς μετὰ τὸν θάνατον πατρός, μητρὸς ἢ ἄλλου στενοῦ συγγενοῦς, πιστεύεται ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ πατρικῆς ἢ ἄλλης ἀρᾶς· διὸ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τὸ ἐκ τῆς πλύσεως τῶν ὀστέων ὕδωρ δίδεται εἰς τὸν δυστυχοῦντα, ἵνα πῖῃ ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου (Ἀδριανούπολις).

I') 'Ο θάνατος ἐπὶ ξένης.

1. - Τὸ μοιρολόγημα καὶ τὸ μνημόσυνον τοῦ ἐν τῇ ξένῃ ἀποθανόντος.

Π. χ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «*δταν πεθάν' κανεῖς μακριά, βάζουν τὰ ροῦχα του καὶ τὴ φωτογραφία του καὶ τὸν καταλογιάζουν*». Ὁμοίως εἰς τὴν Μάνην «*τό 'χουντε συνήθειο, σὰν πεθάνῃ κανεῖς στὴν ξενιτειά, δταν θὰ τοῦ κάμουν τίς σαράντα, νὰ βάλουνε τὰ ροῦχα του κάτω, νὰ τὰ στολίσουνε καὶ νὰ τὰ μοιριολογήσουνε, σὰν νὰ 'χουντε τὸν ἴδιο τὸν πεθαμένο μπροστά τους*».

2. - Κηδεῖα ξένου. Διάφοροι συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὴν Ἱεράπετραν «*ᾄμα εἶναι ξενομπάτης (= ἀπὸ ξένο χωριὸ) ὁ ἀποθαμένος, τοῦ ρίχνανε λεφτὰ στὸν τάφο, γιὰ νὰ πλερώσῃ τὸ χῶμα ποὺ τὸν σκεπάζει, γιὰ νὰ μὴν τοῦ εἶναι βάρος στὴν ψυχῇ*». Ξενοταφειὸ ἐν Κρήτῃ ὁ ἰδιαιτερος χῶρος, ὁ πρὸς ταφὴν τῶν ξένων.

II') Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν καὶ περὶ Ἅδου.

1. - Ἐπιφάνεια ψυχῶν καὶ νεκρῶν. Π. χ. «*τὴν στιγμὴν ποὺ ἀποθνήσκει ὁ ἀσθενής, ἡ ψυχὴ του μεταβαίνει εἰς τοὺς οἰκείους καὶ εἰς τοὺς στενοὺς φίλους καὶ κρούει τὴν θύραν ἢ ἐκπέμπει ἀναρθρον φωνήν. Τοῦτο λέγεται πρόφασις: ἔκαμε πρόφαση, λέγουν. Οἱ ἀκούοντες τὸν κρότον ρίπτουν τεμάχιον ἄρτου*» (Μάνη). «*Ὅταν ἀκούεται λιβανὶ ἀπὸ δρόμο, χωρὶς νὰ 'χουντε λιβάνι βαρμένο, περνᾷ ἀποθαμένος κι ὅλοι λένε: 'Ο Θεὸς σχωρέσοι τὸν ποὺ περνᾷ*» (Ἱεράπετρα). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν πιστεύουν ὅτι «*ἡ ψυχὴ παρουσιάζεται πολλὰς φορὰς σὰ μνῆγα καὶ τὴν βλέπουν μόνον οἱ καθαροί. Αὐτὴ ἡ μνῆγα εἶναι ἄσπρη, σὰν τὴ μελισσούλα*». Εἰς τὴν Καστορίαν «*μέσ' στίς 40 μέρες περιμένουν ν' ἀκούσουν βήματα, πόρτες, γιὰτὶ θὰ ῥθῇ ὁ νεκρὸς νὰ γυρίσῃ ὅλο τὸ σπίτι, δὲν ἀφήνει ἄκρη. Μετὰ 40 μέρες φεύγει πιά ἡ ψυχὴ γιὰ τὸν ἄλλον κόσμον*». Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

2. - Οἱ βιαίῳ θανάτῳ τελευτῶντες. Βρέφη ἀποθνήσκοντα ἀβάπτιστα. Παραδόσεις περὶ βρικόλακων. Τί εἶναι οἱ βρικόλακες; Πῶς ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ποίας βλάβας προκαλοῦν εἰς αὐτούς, εἰς τὰ πράγματα τοῦ σπιτιοῦ, εἰς τὰ πρόβατα, εἰς τὰ σπαρτὰ κτλ.; — Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποι, διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐπὶ ἡμέρᾳ τοῦ βρικόλακα; Ἐξορκισμοί, καρφώματα, ξέχωμα καὶ ἐξορισμὸς ἢ καῦσις τοῦ πτώματος.

3. - Δοξασίαι περὶ νεκρῶν καὶ Ἅδου. Π. χ. «*Στίς τρεῖς ἡμέρες ποὺ θὰ θάψουνε τὸν ἄνθρωπο πάει τὸ φίδι καὶ τοῦ βγάνει τὰ μάτια καὶ τὰ τρώει*» (Κορώνη). «*Στὸν ἄλλο κόσμον οἱ ψυχὲς πίνουν τὸ νερὸ τ' Ἀλήσμονα καὶ ξεχνοῦν τὰ περασμένα· δὲ γνωρίζουν καθόλου ἢ μιὰ τὴν ἄλλη*» (Σκῦρος).

Κεφ. Α'. Ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν

Α'. Γενικά. Ὁργάνωσις τῆς Κοινότητος	Σελ. 100
Β'. Ἔθιμα σχετικὰ μετὰ τὴν διοίκησιν τῆς Κοινότητος κλ.	101
Γ'. Ἔθιμα ἐμφαίνοντα προτέραν κατὰ γένη ἢ πατρίδος διαίρεσιν τοῦ χωρίου	103
Δ'. Διακρίσις κοινωνικῶν τάξεων	104
Ε'. Κοινωνικαὶ σχέσεις καὶ κοινωνικὴ ἐθιμοτυπία	104
Ζ'. Ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία	105
Ζ'. Φιλοξενία	106
Η'. Ὁ βίος ἐν τῇ ξενιτείᾳ	106
Θ'. Ἡ οἰκογένεια καὶ αἱ μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς σχέσεις	107
Ι'. Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς	107
ΙΑ'. Ἰδία κοινωνίαι	108
ΙΒ'. Συντεχνίαι καὶ σωματεῖα. Σχέσεις τῶν ἐργοδοτῶν πρὸς τοὺς ἐργάτας, κλ.	109

Κεφ. Β'. Ζητήματα τοῦ λαϊκοῦ δικαίου

Α'. Γενικά	110
Β'. Οἰκογενειακὸν δίκαιον	110
Γ'. Κληρονομικὸν δίκαιον	113
Δ'. Ἐμπράγματον δίκαιον	114
Ε'. Ἐνοχικὸν δίκαιον	116
Ζ'. Ἐμπορικὸν δίκαιον	119
Ζ'. Ποινικὸν δίκαιον	119
Η'. Ποινικὸν δικονομικὸν δίκαιον	120

Κεφ. Γ'. Ζητήματα σχετικὰ μετὰ τὸ παιδίον

Α'. Ὁ πόθος διὰ παιδιὰ. Στειρότης καὶ μέσα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς	120
Β'. Ἐγκυμοσύνη	121
Γ'. Γέννησις	124
Δ'. Λοχεῖα	127
Ε'. Φροντίδες περὶ τῶν νεογνῶν	130
Ζ'. Τὰ ἔκθετα	136
Ζ'. Βάπτισις	136
Η'. Ἀνατροφή	139
Θ'. Σχολικὰ ἔθιμα	140
Ι'. Ἐπαγγελματικὴ μαθητεία	141
ΙΑ'. Παιδικαὶ ἐορταί	142

Κεφ. Δ'. Παιδιὰ καὶ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα παίδων

Γενικά	143
Α'. Μονήρεις ἀσχολίαι	144
Β'. Κοινοπραξίαι	144
Γ'. Ἀνταγωνισμοὶ	146

Κεφ. Ε'. Ζητήματα σχετικὰ μετὰ τὸν γάμον

Α'. Προξενεῖα	118
Β'. Ἀρραβῶν	120
Γ'. Ἡ πρὸ τοῦ γάμου ἐβδομάς	125
Δ'. Ἡ ἡμέρα τοῦ γάμου	140
Ε'. Τὰ μετὰ τὸν γάμον	161

Κεφ. ΣΤ'. Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν

Α'. Τὰ πρὸ τῆς τελευτῆς	166
Β'. Τὰ μετὰ τὴν τελευτὴν	170
Γ'. Ταφή	179
Δ'. Τὰ μετὰ τὴν ταφήν	189
Ε'. Μνημόσυνα	194
Ζ'. Πένθη	201
Ζ'. Τελευτὴ παίδων	202
Η'. Τελευτὴ ἱερέων	203
Θ'. Ἀνακομιδὴ τῶν ὁσίων	203
Ι'. Ὁ θάνατος ἐπὶ ξένης	205
ΙΑ'. Δοξασίαι περὶ ψυχῶν καὶ νεκρῶν καὶ περὶ Ἀδου	205

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ 1941 - 1942

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΓΕΙΑ, ΜΑΓΙΚΑΙ ΣΥΝΗΘΕΙΑΙ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ *

I - ΓΕΝΙΚΑ

α) *Δέξεις και φράσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν μαγείαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν.*

Π. χ. *μαγεύω, μαεύω, μαντεύω*, (π. χ. αὐτὸς ξέρει καὶ μαντεύει τὴν ἄλεπού = κάμνει μάγια, ὥστε ν' ἀπομακρυνθῇ ἡ ἄλεπού ἀπὸ τὸ κοιτέτσι), *μαντουλουγάου* (Αἰτωλ.), *γητεύω, ξορκίζω, ξαστρίζω, ἀστρονομίζω* (=ἐκθέτω τι ὑπὸ τὰ ἄστρα), *ἐρεμιάζω* (=ζυγίζω ἀσθενῇ μετ' ἔρημα (ἀδέσποτα) χάλκινα σκεύη πρὸς θεραπείαν, Αἶνος), *τριστρατιάζω* (=ρίπτω εἰς τὸ τρίστρατο, Παξοί), τὸν *βάζει στὴν ἀνέμη* (δηλ. ἡ γυναῖκα «λέει διάφορα λόγια, ἐνῶ μαζώνει τὴν ἀνέμη, γιὰ νὰ θεραπεύσῃ κάποιον, ποὺ ἔχει βλαφτὴ ἀπὸ ξωτικά») κτλ. *Κάλεσμα* = πρόσκλησις δαιμόνων (Κύπρ., Κάρπαθ.). *Ἐκεῖνη ἔχει καλὸ ἀστριακὸ ἢ τῆς στρέχει* = ἐπιτυγχάνουν αἱ μαγγανεῖαι τῆς (Κέρκ.). — *Μαῖσσα, μάντισσα, μαῖστρα, πετρομαῖσσα* = ἡ δεινὴ μάγισσα, ποὺ ἠμπορεῖ καὶ πέτρες νὰ δέσῃ καὶ νὰ βλάβῃ (Κύθν.), *τζατζοῦδες* (Κοτύωρα). — *Μάγια, μαντουλονγήματα*, «θὰ τοῦ ἔχουνε καμωμένα τίποτε ἀπέξω». — *Παρατηρήματα* = προλήψεις (Δυτ. Κρήτη) κτλ.

β) *Μάγοι καὶ μάγισσαι.*

1. Ἡλικία, προσωπικαὶ ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες αὐτῶν. Δύναμις ἀποδιδομένη εἰς τοὺς μάγους: δύνανται νὰ μεταμορφοῦνται, νὰ γίνωνται ἀφαντοί, νὰ σηκώνωνται ὑψηλὰ εἰς τοὺς ἀέρας, νὰ κατεβάζουν τὸν οὐρανὸ μετ' ἄστρα,

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰς μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας τοῦ λαοῦ, ἠκολούθησα τὸ σύστημα, τὸ ὑποδειχθὲν ὑπὸ Ε. Hoffmann - Kraye ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens τόμ. 1, 1927, σ. 67. Τοῦτο ὡς βάσιν διαιρέσεως τῆς ὕλης θέτει τὸν σκοπὸν ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαγικῆς ἢ δεισιδαίμονος πράξεως ἢ ἐνεργείας. (Βλ. τοῦ αὐτοῦ Volksglaube und Volksbrauch, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Germanische Philologie (Festschrift für O. Behagel) Heidelberg 1934).

να ἐμποδίζουν καράβια κ.τ.τ. Εἰς ἓνα συμαϊκὸν παραμῦθι μάγισσα μπαίνει σ' ἓνα πιθάρι, σηκώνεται στὸν ἀέρα σὰν ἀνέφαλο καὶ πηγαίνει ὅπου θέλει.

2. Τρόποι ἀποκτήσεως μαγικῆς ἱκανότητος. Π. χ. εἰς τὰς 40 Ἐκκλησίας πιστεύουν, ὅτι, «για νὰ πιάνεται κανεὶς ἡ μαντεία, πρέπει τὴν ὥρα ποὺ γίνεται σεισμός, νὰ προλάβῃ νὰ μετρήσῃ τρεῖς πιθαμὲς στὴ γῆ ἀπάνω...» «Γυναῖκες δὲ μεσαίας ἡλικίας περιφέρονται τὴν πρώτην Μαΐου εἰς ἀσύχναστα μέρη τὴν νύκτα γυμναὶ καὶ κυλίσονται εἰς τὰ χόρτα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ μυστηρίου τῆς μαγείας» (Θρακ. Ἑπετηρὶς 1897 σ. 196).

γ) *Μαγικὴ τέχνη.*

1. Διδασκαλία ἢ μετάδοσις τῆς μαγικῆς τέχνης ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς νεώτερον. Κατὰ ποίους τρόπους γίνεται ἡ μετάδοσις αὐτῆς; Π. χ. «ἄμα ἓνας πῇ τὴ γητειά, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ ὁ ἄλλος, τὴ λέει πολλὰς φορὲς, ὅσο νὰ τὰ ἐντυπώσ' καὶ κατόπ' θ' ἀνοίξῃ ἐκεῖν' τὸ στόμα νὰ τὴ φυσήσ' τρεῖς φορὲς μέσ' στὸ στόμα καὶ τότε παίρν' τὴν τέχνη—φού φού φού, τρεῖς φορὲς» (Λῆμνος) ἢ πτύει εἰς τὸ στόμα.

2. Μαγγανεῖαι. Ἐνέργειαι, διὰ τῶν ὁποίων οἱ μάγοι ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ δαιμονικὰ ὄντα, ἰδίᾳ διὰ τὸ «κάλεσμα» τοῦ διαβόλου, τῶν νεράιδων καὶ ἄλλων δαιμόνων, τοὺς ὁποίους οἱ μάγοι καθιστοῦν δῆθεν ὑπηρετικούς εἰς τοὺς σκοποὺς των, διὰ τὸ κατέβασμα τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ ὁποῖον δῆθεν μεταμορφώνουν εἰς ἀγελάδα, διὰ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα τῆς εἰς τὰς μαγγανείας των κλπ. Εἰς τί συνίστανται αἱ τέχναι αὗται; Συνομιλίας μάγων (ἰδίᾳ τῶν ζουδιαρέων) μὲ νεράιδες, βρικόλακες καὶ ἄλλους δαίμονας, πάλῃ πρὸς αὐτούς. Ἄλλα μέσα καὶ μέθοδοι μαγικῆς τέχνης: χειρονομίαι, κόμβοι, καρφώματα, δεσίματα, γητέματα, καπνίσματα κτλ. Τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους ταῦτα ἐνεργοῦνται.

3. Τόποι, ὧραι καὶ τρόποι ἐνεργείας μάγων καὶ μαγισσῶν. Ἐν παραδείγμα: «Δύο γυναῖκες δλόγυμνες ἔρχονται σὲ σταυροδρόμι τὰ μεσάνυχτα καὶ σπέρνουν ἁλάτι μὲ τ' ἀλέτρι. Αὐτὸ τὸ κάνουν, γιὰ νὰ πεθάνῃ ἡ νὰ πάθῃ κακὸ μεγάλο κάποιον πρόσωπο, ποὺ τοὺς εἶναι μισητὸ» (Μέγαρο).

4. Μέσα ἀσφαλίζοντα τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μαγγανείας: σημάδια ἥτοι τρίχες ἢ ἀποκόμματα ἐκ τῶν ὀνύχων ἢ ἐνδυμάτων τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ μαγεία κττ.

Ἄλλοι τρόποι συντελοῦντες εἰς τὴν δραστικωτέραν ἐνέργειαν τῶν μαγγανευμάτων: γυμνότης, βλασφημίαι, ψευτιά, κλοπή, ἄστροφα ἀπέρχεσθαι, ἀνάστροφα ἐνδύεσθαι, ἀντίστροφα γράφειν (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά), ἀμίλητα, ἀνεπίστροφα, μονόμερα κττ., ἀγνεῖα, μυστικότης κτλ. Π. χ. Ἡ μητέρα τῆς κόρης

ἡ ἄλλη γραῖα καβάλλα εἰς ἓνα ραβδί, μὲ ρόκα εἰς τὸ χέρι καὶ μὲ σακκούλα στάχτη γυρίζει τρεῖς φορὲς γύρω εἰς ἓνα ἔρημο σπίτι καὶ ἔπειτα πηγαίνει καὶ φωνάζει εἰς τὴν θύραν τοῦ νέου (Λέσβος). Γιὰ νὰ ἐπιτύχη ἡ παρυσκευὴ τῶν ἑπταζύμων (τὰ ὁποῖα ἐν Λέσβῳ λέγονται *διαβουλονψώμ'*) «πρέπει ἡ ζυμώνουσα, ἀρχομένη μὲν τοῦ ἔργου νὰ βλασφημήσῃ τρεῖς, ζυμώνουσα δὲ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὸ κράτος πραγματικῆς ἀγανακτήσεως, ἐπικαλουμένη καὶ αὐθις τὸν Διάβολον»· εἰς τὴν Ἰθάκην πιστεύουν, ὅτι «πρέπει ἡ βάφουσα νὰ πῇ κ' ἓνα ψέμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὸ χρῶμα». Εἰς τὸν Μαραθόκαμπον πιστεύουν πὺς «πρέπει νὰ πῇς μιγὰλ' ψιφτιά, γιὰ νὰ πιτύχ' οὐ σουλμάς (= φκειασίδι). "Ἄν δὲν πιτύχ' ἡ ψιφτιά, θὰ γίν' μαύρον τὸν πρόσουπου τς γυναίκας σὰν τοῦ τ'γάν'».

δ) *Μαγικὰ βιβλία* (Σολομωνική, Ιατροσόφια, Κυπριανάριον κτλ.).

Εἰς ποίας περιστάσεις ἀναγινώσκεται ἡ εὐχὴ τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἁγ. Τρύφωνος; Ἀλφάβητον ἢ χαρακτηῖρες σολομωνικῆς, βαρβαρικὰ ὀνόματα, πλανῆται ἀγαθοποιοὶ καὶ κακοποιοί, ἄγγελοι καὶ δαίμονες ὥρων, ὀνόματα αὐτῶν.

ε) *Σκεύη καὶ ὄργανα μαγικά.*

Δακτύλιοι μαγικοί, σφραγῖς Σολομῶντος, πεντάλφα (εἰς ποίας ἐνεργείας χρησιμοποιοῦνται;). *Κουνενός* = τὸ δοχεῖον, ὅπου αἱ μάγισσαι ρίπτουν κουκκιά καὶ κάμνουν μάγια (Κρήτη). «*Ἡ γριὰ Γ. (στὴν Ἀρτοτίνα) κρατεῖ σὲ σακκουλίτσα κόκκαλο ἀπὸ πεθαμένο, σκόρδο μονογούλικο, κουσιαράκι, πεντάρες ἀπὸ πεθαμένον. Μ' αὐτὰ μαντολοῖζει*».

Ἄλλα ὄργανα μαγικῆς τέχνης: μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ περόνι, βατοκόκκαλο, καβουροκόκκαλο, ἁγιοκωσταντινάτο, ματοστάτης, ἁγία ζώνη τῆς Παναγίας (ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις της;), σκούπα, σιδηροῦς τρίπους κλπ.

ς) *Μαγικαὶ βοτάναι.*

Ἰδιότητες, τρόποι συλλογῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Ὁ ἀπήγανος, ὁ μαγιολύτης ἢ τὸ ἀπολησμονόχορτο, τὸ βαγιόκλημα, ἡ ἀσκελετούρα, ἡ γλυκερήθρα, τὸ φιδοχόρταρο, τὸ σερχοχόρτι (Αἰτωλ.), ὁ μάραντος, ὁ πύραντος, τὸ ἀναστοβότανο, ὁ ζώντοχος, ἡ ἀκουμένη κτλ.

ζ) *Ἄλλα μαγικὰ μέσα.*

Μαννόγαλα, μυελὸς πουλιοῦ (προπάντων κόρακος), σβηστοκέρι, σκατοπούλια, ἀμίλητο νερό, ἀνάεργον νερό, κατράμι κτλ. Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς καὶ ἡ χρῆσις ἑκάστου;

Εὐκταία ἢ συλλογὴ δειγμάτων ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκευῶν, ὀργάνων καὶ βοτανῶν.

η) *Διηγήσεις περὶ μαγισσῶν.*

Μηνύσεις καὶ καταδίκες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μετερχομένων τὰ μαγικά. Παραδόσεις περὶ μάγων καὶ μαγισσῶν.

θ) *Ἡ «ἀπ' ἔξω» ἐνέργεια.*

Αἰτίαι ὑπερφυσικαὶ (ἢ ἀστρικαί), εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος, ἡ κακοτυχία ἢ ἡ συμφορὰ: βασκανία ἢ κακὸ μάτι, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξη (νεράϊδες, ξωτικά, Ἀσθένειες κτλ.), ἀνεμος ἢ κακὸς αἶρας, μάγια, καιρικαὶ ἢ ἀστρικαὶ ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία. Π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοῦς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν, ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «*πουνκάτω ἴπουν τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ*» εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποία πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, νὰ εὔρουν καὶ νὰ σβήσουν, διὰ νὰ σβήσῃ ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλου;

Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ προσωποποιίας ἐπιδημικῶν νόσων, π. χ. πανούκλας, χολέρας, εὐλογιάς, γρίπης κλπ.

ι) *Διάγνωσης τῆς ἔξωθεν ἐπηρείας (Πόθεν τὸ βλάψιμο;).*

Μέσα καὶ τρόποι ἀνακαλύψεως ἢ διαγνώσεως τῆς μαγείας. Π.χ. «ὅταν φοβᾶται κανεῖς, λειώνουν μολύβι μέσα σὲ νερό, διὰ νὰ ἴδουν ἀπὸ ποῦ προέρχεται ὁ φόβος» (Κύπρος). «*Γιὰ νὰ ἰδῇς ἂν ἓνας ἔχη ἄντεσμα, πᾶρε ἓνα σφογγομάντηλο, μέτρησέ το μὲ τὴν πιθαμὴ σου. Ἀμα τὸ βρίσκῃς κάθε φορὰ μακρύτερο, ἔχει ἀπ' ἄντεσμα*» (Αἰτωλ.). «*Ἡ γυναῖκα τοῦ ἀρρώστου τοὺς ἔδωσε ἓνα σκουτί του καὶ τὸ πᾶν τῆς μάντισσας. Μόλις τὸ εἶδε ἐκείνη, εἶπε, ποῦ ὁ ἄρρωστος εἶναι βαρειά; εἶχε πατήσῃ, δίχως νὰ τὸ ξέρῃ, τὸ τραπέζι τῶν ξωτερικῶν, ἐκεῖ στὸ δρόμο ποῦ περπάταε. Ὡσπου νὰ τήνε φέρουνε (τὴ μάντισσα) στὸ χωριό, πέθανε ὁ ἄνθρωπος*» (Ζιζάνι Πυλίας).

II. - ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠ' ΑΓΑΘῶ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ
(ΕΠΩΦΕΛΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

Α'. Ἀποτροπή κακοῦ.

α) Βασκανία.

1. Λέξεις καὶ φράσεις, εὐχαί, κατάραι, παροιμίας, σχετικαὶ μετὰ τὴν βασκανίαν. Π. χ. Βασκαίνω, βασκανία, βάσκαμα, ξεβασκαντής· ματιάζω, μάτιασμα, ματόπιασμα, ματιασμένος, ξεματιάζω· φταρμίζω, φταρμός, φτάρμισμα κλπ. ἀποσκιαίνον, ἀποσκαμός (Μάνη)· ἀβασκουβότανον, βασκαντήρα (Χαλκιδική), φυλαχτό, φυλαχτάρι κλπ. Πίζελος (ὁ εὐκόλως βασκαινόμενος (Πόντος).— Μάτι μὴ τὸν πιάσῃ! Ἀφκιάρμιστά του! (Κρήτη). Πιάνει τὸ μάτι τζη, ποὺ νὰ χυθῇ! (Νάξος). Τὸ μάτι τὴν πέτρα σπορίζει (=σχίζει) κττ.

2. Βάσκανοι ἄνθρωποι. Ποῖοι ἔχουν κακὸ μάτι; Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς Μ. Λιουδάκη (Ἀνατ. Κρήτη) «φταρμίζουντε 1) οἱ ἄθρῳποι ἀπὸ ὧν τὰ φρύδια ντως σμιχτά, οἱ κολλιτσοφρούδηδες· 2) ὅσες γυναῖκες ἔχουντε μεγάλα μάτια, μεγάλα δόδια, μεγάλα βυζά· 3) οἱ περισσοβυζασμένοι, —τάξε καὶ καλὰ κεινιοὶ ἀπὸ ὧν πλιά πολὺ γάλα τῇ μάννας τως φαγωμένο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε». Κατὰ τινες ματιάζουν τὰ μαῦρα μάτια, κατ' ἄλλους τὰ γαλανά. Θέλουν καὶ ματιάζουν οἱ βάσκανοι ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν; Τὸ ἓνα μάτι ἔχουν κακὸ ἢ καὶ τὰ δύο; Διηγῆσεις περὶ βασκάνων. Οἱ ἔχοντες κακὸ μάτι ἔχουν καὶ κακὸ ἀπάντημα; δηλ. εἶναι κακοήσκιωτοι; Ποῖαι προφυλάξεις λαμβάνονται δι' αὐτούς;

3. Βασκαινόμενα ὄντα: προπάντων τὰ παιδιὰ καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, ζῶα, ποίμνια, κάθε πρᾶμα καλόν, ζωντανόν, (ἀλλὰ καὶ δένδρα καὶ χωράφια) μπορεῖ νὰ πάρῃ ἀπὸ μάτι. Πῶς ἐκδηλώνεται ἡ βασκανία καὶ ποῖα τ' ἀποτελέσματά της; Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην πίστιν «φταρμίζονται (=ματιάζονται) 1) οἱ ἀλαφροήσκιωτοι, 2) οἱ ὁμορφοὶ ἄνθρωποι, τὰ ὅζα καὶ τὰ πολυφορτωμένα δεντρά, 3) ἀπὸν τὰ ὅζα φταρμίζονται πλιά καλὰ οἱ χοῖροι.» Ὅτινα γεννᾷ ἢ γουρουνά καὶ τῇ δῇ κακὸ μάτι, τοτεσὰ εἶναι καίλικη νὰ κἀνῃ τὰ γουρουνά καὶ νὰ τὰ τρώῃ ντελόγο ἓνα-ἓνα, 4) πολὺ φταρμίζεται ἡ λουχούνα καὶ τὸ μωρὸ παιδί, 5) τὰ φτάζυμα, 6) τὸ τυροκομεῖόν, 7) οἱ κυνηγοὶ καὶ οἱ ψαράδες, 8) οἱ γι-ἀνυφαντοῦδες, 9) τὸ μεταξαριόν, 10) τὰ δεντρά κτλ.» (Μ. Λιουδάκη). «Ἀμα ματιαστῇ κανεῖς, μπουμπουκιάζει τὸ πρόσωπό του (=βγάνει ἐρύθημα) καὶ ἔχει γενικὴ στενοχώρια» (Καστορία). «Ὅτ' κεφαλόπονος εἶναι, ἔρχετ' ἀπὸ τὸ βάσκαμα» (Θράκη). «Ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα, δὲν πῆζει τὸ τυρὶ» (Μανιάκι). «δὲν βγαίνει τὸ βούτυρο» (Κοζάνη). Ποῖα ἡ πίστις ἄλλου;

4. Μέσα προφυλάξεως καὶ ἀποτροπῆς τῆς βασκανίας:

(α) Λέξεις ἢ φράσεις ἀποτρεπτικαὶ καὶ πράξεις προληπτικαί. Φτύσιμο, μουντζούρωμα, φάσκελο, κάπνισμα, κάλτσα ἢ φόρεμα ξανάστροφα φορεμένο κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ὄντα γλέπη κανεῖς προκομμένο πράμα, ἤγουν παιδί ὁμορφο καὶ γερό ἢ χωράφι καλὸ ἢ ζῶο ἢ ὅ,τι ἄλλο χρειαζούμενο, καὶ εἶναι φόβος μὴ τ' ἀβασκάνη, λέει: Τφού, μὴν πάρη ἀπὸ μάτι!» ἢ «τφού! νὰ μὴν ἀβασκαθῇ» ἢ «κακὰ μάτια νὰ μὴν τὸ ἰδοῦν!». Εἰς τὴν Νίσυρον λέγουν «Σκόρδα κι ἁλάτσι στὸ μάτι σου νὰ κάτση»· εἰς τὴν Κύμην «Φτοῦν στ' ἄρμιστά του!». Εἰς τὸ Βογατσιακὸν βρέχουν τὸ ἄκρον συνήθως τοῦ μέσου δακτύλου διὰ σιέλου καὶ ἐπαλείφουν τὸ ἄκρον τῆς γλώσσης τοῦ νηπίου λέγοντες: «Τφού, μασκαρᾶ, νὰ μὴ βασκαθῇς!». Εἰς τὴν Νάξον συνήθως βάζουνε τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ξανάστροφη ἓνα ροῦχο, γιὰ νὰ μὴν τὸ πιάνη μάτι, καὶ «ἂν ἡξέρης πὼς ἐνοῦς πιάνει τὸ μάτι ντον, ἰὰ νὰ μὴ σὲ μαθιάση, ἅμα σὲ δῇ στὴ στράτα, πρέπει νὰ τότε φασκελώσης, δίχως νὰ σὲ δῇ». Εἰς τὴν Ἑπειρον εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ βάνουν μιὰ δαχτυλιὰ γάνα (μιὰ βοῦλλα ἀπὸ καπνιά) στὸ μέτωπο, γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνωνται».

(β) Προβασκάνια. Φυλαχτιά, βασκαντιῆρες, ματοπιάστρες κτλ. Ὑψηλ., ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατασκευάζεται τὸ φυλαχτό, καὶ τρόπος τῆς κατασκευῆς του:

(1) Δι' ἀνθρώπους. Ποῖα εἶναι τὰ «φυλαχτιά» διὰ τὰ παιδιὰ καὶ ποῖα διὰ τὴν λεχὼ καὶ τοὺς μεγάλους ἐν γένει; Ποῖα θεωροῦνται δραστικώτερα; Τί εἶναι τὸ λιόκρινο καὶ τὸ παντζέχρι; Ποίων δένδρων ἢ θάμνων τὸ ξύλον θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τὴν κατασκευὴν φυλαχτοῦ; (τραγουλιά, τσιτλεμίκι κτλ.) Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ νὰ φκειάσουν τὸ φυλαχτό, βάνουν μέσα σὲ παννάκι (ἢ πετσάκι) λιβανόσπειρο σερχὸ (ὄλοστρόγγυλο σὰ σκάγι ἢ βόλι), μεγαλοπεφτίσια ὕψωση, τρία σιταρόσπειρα, μονογούλικο σκόρδο, μπαρούτι, κομμάτι ἀπὸ ἀσβοτόμαρο, κινά, χρυσαιφικό· αὐτὰ τὰ συρράβουν καὶ κρεμοῦν τὸ φυλαχτὸ στὸ παιδάκι». Ἄλλοι, «σκοτώνουν τὴν Πρωτομαγιά ὀχιά, παίρνουν τὸ κεφάλι της ἢ κανένα κόκκαλο, τ' ἁλατίζουν, τὸ κλειοῦνε σὲ παννάκι μέσα καὶ τὸ κρεμοῦν γιὰ φυλαχτό».

(2) Διὰ ζῶα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «τὸ γαῖδουράκι γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαίνεται, τοῦ κρεμοῦν ξύλινο κουτάλι. Γιὰ τὰ πρόβατα παίρνουν ἓνα κουδούνι χωρὶς βρονταλίδι, μέσα βάνουνε ὕψωση, ἓνα κομματάκι λιβάνι, σκόρδο μονογούλικο, τρία σιταρόσπειρα, λίγο μπαρούτι, λίγη ρίζα ἀπὸ παλαμονίδα κ' αὐτὰ τὰ σφαλᾶνε μέσα. Τὸ ζουμπουλᾶνε τὸ κουδούνι καὶ τὸ κρεμοῦνε σ' ἓνα πρόβατο. Αὐτὸ εἶναι τὸ φυλαχτὸ ὅλης τῆς σιάνης». Ἄλλοι, «τὰ ζηλεμένα τὰ ζῶα, πρὶν νὰ τὰ βγάλουν στὴ βοσκή, τὰ κατουρᾶνε, γιὰ νὰ μὴν τὰ δῇ κακὸ μάτι καὶ τ' ἀβασκάνη. Τοὺς προχαλίζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κάτουρο κι αὐτὸ τὰ φυλάει ἀπὸ τὸν ἀβασκαμὸ» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸ Μανιάκι, «ὅταν ματιάζονται τὰ πρόβατα καὶ δὲν πῆζῃ τὸ τυρί,

πᾶμε καὶ βρίσκουμε ἓνα χορτάρι, ποὺ τὸ λέμε βασκαντούρα, καὶ πλένουμε τὶς βεδούρες μ' αὐτὸ κι ὅλα τ' ἀγγεῖα καὶ τότε τὸ τυρὶ πήζει». Ἐπέξοδος κατὰ τῆς βασκανίας διὰ φαλλοῦ, φασκέλου καὶ ἄλλων χειρονομιῶν.

Διηγήσεις περὶ βασκανίας ζώων: Ποῖα τὰ προβασκάνια διὰ τοὺς μεταξοσκώληκας;

(3) Δι' ἄψυχα ὄντα (σπίτια, μαγαζιά, ἐργαστήρια, δένδρα, ἄνθη, ἀγρούς): κρανία καὶ κέρατα πρὸς προφύλαξιν ἀγρῶν, ἀμπέλων, στάβλου, στάνης, δένδρων κτλ. κουλλούρα γιὰ «ἀπόκρουμα» τοῦ σπόρου κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Λῆμνον «ἓνα καλαμούδ' τόσο, μικρούλ', τὸ κάνουν σταυρὸ καὶ μὲ κλωστή μεταξένια κινκάτ' (=κόκκινη) τὸ βάζουν πίσ' ἀπ' τὴ βόρτια τὸ τ'λίζ' σταυρωτὰ σαράντα φορὲς καὶ τίποτα δὲ βλοχωρεῖ (=προχωρεῖ). Καὶ κατασάγωνο ἀπὸ γουρτζέλ' (=γουρούνι) τὸ βάζουν μέσα στὴ γουνιά ποὺ μαγερεύουν, τὸ κρεμνοῦν ἐκεῖ, τό 'χουν γιὰ καλὸ. Καὶ τ' ἀχαμνά τ' τὰ κρεμνοῦν σ' ὅρτια πουμεῖσα, στὸ μάνταλο. Ἐκεῖ βρίσκονται ὅσο ποὺ νὰ σφάξουν ἄλλο· τότε τὰ πετοῦν καὶ βάζουν τὰ φρέσκα. Αὐτὸ ἦταν γιὰ νὰ μὴ βασκαίνεται τὸ σπῖτ', νὰ μὴν τὸ πιάν' τὸ μάτ'. "Οταν ἓνας ἄνθρωπος ἔμπαινε μέσα στὸ σπῖτ' αὐτό, νὰ πιστρέφ' τὸ κακὸ τὸ μάτ'». Εἰς τὸ Σούλι «παραδέχονται πὼς τὰ χωράφια, ἅμα ἔχουν καλὲς σπαρμουδιές, ρόκες, σιτάρια... ἀβασκαίνονται ἀπ' τὰ κακὰ τὰ μάτια. Γι' αὐτὸ πάνω σ' ἓνα σουβλί ἢ καμιὰ φούρκα κρεμοῦν κάρρακλο (=κρανίον) ἀπὸ ἄλλογο ἢ ἀπὸ βόϊδι». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον Νάξου «τὸ κόκκαλο τῆς κεφαλῆς τοῦ γαϊδάρου τό 'χουνε πὼς εἶναι καλὸ γιὰ τὴ βασκανία καὶ τὸ κρεμνοῦνε σὲ καλὰ δέντρα (κυδωνιὲς κτλ.)» Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλου;

5. Διάγνωσις βασκανίας· ἀνακάλυψις βασκάνου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιὰ τὸν ἀβασκαμὸ παίρνουν ἓνα ποτήρι μὲ νερό. Παίρνουν ἀναμμένο κάρβουνο, νοματίζουν τὸ πρόσωπο ποὺ ἔχουν ὑποψία πὼς ἀβάσκανε καὶ ὕστερα ρίχνουν τὸ κάρβουνο μέσα στὸ νερό. "Αν πάῃ στὸν πάτο στὸ ποτήρι, λένε πὼς αὐτὸς ποὺ νομάτισαν τ' ἀβάσκανε, ἀλλιῶς ὄχι. Βάνουν ὕστερα γι' ἄλλους, ὥσπου νὰ βροῦν αὐτὸν ποὺ ἀβάσκανε, κι ἅμα τὸν βροῦν, στέλνουν ἓνα φλυντζάνι νὰ φτύσῃ μέσα, γιὰ νὰ ποτίσουν τὸν ἀβασκαμένον. "Αν πεισμώσῃ καὶ δὲ φτύσῃ, λένε πὼς ὁ ἀβασκαμὸς δὲν πιάνει». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν σ' ἓνα τσανάκι νερὸ καὶ ὕστερα ἀρχίζουν καὶ χύνουν σιταματινὲς λάδι καὶ κάθε φορὰ ποὺ ρίχνουν τὸ λάδι νοματίζουν ἓνα πρόσωπο ποὺ ἔχουν ὑποψία. "Αν τὸ λάδι δὲν ξεμπλάσῃ (=διαλυθῇ), θὰ πῇ τότε πὼς τὸ πρόσωπο ποὺ 'βαλες στὸν νοῦ σου ἔχει νὰ κάνῃ μὲ τὸ μάτι. "Αν σκορπίσῃ, θὰ πῇ πὼς δὲν ἔχει νὰ κάνῃ». Εἰς τὸ Καστανόφυτον τῆς Καστορίας «πετοῦν ἁλάτι στὴ φωτιά· ἅμα κάμῃ κρότον, τὸ παιδί εἶναι ματιασμένο». Ποῖοι τρόποι συνηθίζονται σχετικῶς εἰς τὸν τόπον σας;

6. Τρόποι θεραπείας της βασκανίας:

α) Τὸ κάπνισμα. Μὲ ποίας οὐσίας καπνίζεται ὁ βασκανθεὶς, καὶ μὲ ποίαν γητεῖαν ἢ ξόρκι συνοδεύεται τοῦτο; Π. χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν ἓνα θυμιατό, τὸ ἀνάβουν καὶ θυμιάζουν τὸ ματιασμένο μὲ τὴν ἐλιά τῶ Βαγιῶ ἢ μὲ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ πουλλιά (= ἄνθη). Ἄν μποροῦν νὰ κόψουν κ' ἓνα κομματι ἀπ' τὸ φόρεμα ἐκείνου πὺν ὑποψιάζονται, τόσο τὸ καλύτερο. Ἀκόμη κόβγεις ἀπὸ τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ κατώφλιο, πὺν περνοῦν κ' ἐχθροὶ σου, ἢ ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ἀνθρώπου, πὺν ὑποψιάζεσαι, ἓνα κομματάκι ξύλο καὶ βάζεις πάνω σιὰ κάρβουνα καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ θυμιάζεις τὸν ἄνθρωπο καὶ λές: Φύε, κατὸ ἡ βαούρα, | φύε, κατὸ ἡ καταλαλιά, | φύε, κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά, | φύε ἀπὸν τὰ μαλλάτια του, τὸ ἀπὸν τὰ φρουάτια του Ὑστερα παίρνεις τρία-τέσσερα κάρβουνα τοῦ θυμιατοῦ καὶ τὰ νοματίζεις, δηλ. βάζεις σιὸ νοῦ σου πρόσωπα, πὺν μπορεῖ νὰ ἔχουν ματιάσει τὸ παιδί, καὶ τὰ σβήνεις μέσα σ' ἓνα τσανάκι μὲ νερό, κοντὰ σιὸ κεφάλι τοῦ ματιασμένου. Μαζὶ μὲ τὰ κάρβουνα ρίχνεις καὶ λίγο ἀλάτι καὶ λέεις: Ὡς λνεῖ τ' ἀλάτι σιὸ νερό | τὸ νέφαλο σιὸν οὐρανό, | νὰ λύση, νὰ σκορπίση | τὸ κακὸν ἐμμάτι | τὸ ἢ κατὸ ἡ γλωσσοφαγιά . . . Ἀπὸ τὰ νοματισμένα κάρβουνα, πὺν θὰ βουλιάζουν σιὸ νερό, καταλαβαίνει ποιὸς ἐμάτιασε τὸν ἄνθρωπο. Ὑστερα ἡ γητεῦτρα μετροῦ ἀνὰ πέντε-πέντε (5-10-15-20-25) ὥς τὰ 40 καὶ ραίνει τὸ παιδί μὲ τὸ νερό, κάνοντάς του καὶ ἓνα σταυρὸ σιὸ κούτελο. Τὸ φτυοῦν ὅλοι ὅσοι εἶναι μέσα σιὸ σπίτι καὶ τελειώνει ἡ γητεῖα. Τὸ νερὸ τὸ παίρνουν καὶ τὸ ρίχνουν σιὸ τρίζιστρα». Εἰς τὴν Θράκην καπνίζουν τὸ παιδί μὲ τρίχες ἀπὸ τὴ φανέλλα ἐκείνου πὺν τὸ ἐμάτιασε, ἂν ξέρουν ποιὸς εἶναι.

β) Τὸ πέραςμα ἐπάνω ἀπὸ φωτιά. Π. χ. εἰς τὴν Ἡπειρον «τὰ μικρὰ τὰ παιδιά, ὄντα θὰ τὰ φασκιώσουν τὸ βραδύ, ἢ καὶ τὰ μεγαλύτερ' ἀκόμη, τὰ περνοῦν τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴ ἴστια, (τὴ φωτιά τῆς γωνιᾶς) καὶ λέν: πίσω τὸ κακό, πίσ' ἀβασκοσύνη, τρεῖς φορὲς κ' ὕστερα τὰ βάνουν καὶ κοιμοῦνται καὶ λέν πὼς τάχα ἡ φωτιά παίρνει τὴ βασκανία, ἂν ἔτυχε νὰ τὰ ματιάξῃ κανένας». Εἰς τὴν Ναυπακτίαν διὰ τὴν βασκανίαν γίνεται χρῆσις τῆς «ἀναποδοφωτιᾶς», δηλ. πιάνουν φωτιά μὲ τὰ πριουβολ'κά (τσακμάκια) ἀνάποδα, ἥτοι μὲ τὰς χεῖρας ὀπισθεν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἀναποδοφωτιὰ πρέπει νὰ τὴν πιάσῃ ἓνας πὺν νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα Γιάννης. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἡ ἀναποδοφωτιὰ καὶ εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις;

γ) Τὸ ράντισμα ἢ πότισμα μὲ νερό, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρρίφθησαν κάρβουνα ἀναμμένα ἢ ἀλάτι ἢ λάδι τῆς καντήλας ἢ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά τοῦ βασκάνου ἢ στάχτη ἀπὸ τρεῖς τρίχες τῆς κεφαλῆς του. Ἄλλοι εἰς τὸ νερὸ αὐτὸ βυθίζουν πρωτύτερα μονόκερο (τ. ἔ. σταυρὸν ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα ἢ ἄλλο ὁστοῦν, ὁ

όποιοι ριπτόμενοι εἰς τὸ ὕδωρ παράγει φυσαλίδας) ἢ νεραϊδόμηλο ἢ στάχτη ἀπὸ ἀναποδοφωτιά ἢ τι τοιοῦτον. Τὶ νερὸ χρησιμοποιοῦν; (ἀμίλητο; ἀρπαξιμιό; ξαστρισμένο;) Ποίου εἶδους ἀγγεῖον μεταχειρίζονται, διὰ νὰ ξαστρίσουν τὸ νερό; (πινάκι πράσινο;). Σπάνουν καὶ αὐγὸ μέσα στὸ νερό;

Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον, «ἀφοῦ μὲ τὰ ἀναμμένα κάρβουνα ἀνακαλύψουν τὸ βασκαῖνον πρόσωπον, παίρνουν ἀπὸ τὸ μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον εἶχε περάσει, ὀλίγον χῶμα, τὸ διαλύουν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ δίδουν ἐξ αὐτοῦ νὰ πῇ ὁ βασκαμένος». Εἰς τὴν Θράκην συνηθίζουν τὸ ἐξῆς γήτεμα: «Θὰ πάρνε τ' αὐγὸ, ποὺ γέννησε ἡ ὄρνιθα μετὰ τὸ μεσημέρι, καὶ τὸ βράδ', μόλις νυχτώσῃ, θὰ πάρνε ἀρπαχικὸ νερὸ σ' ἓνα πράσινο πινάκ' ἀπὸ τὴ βρύσ', κρυμμένο κάτ' ἀπ' τὴν ποδιά. Ἡ μὰ θὰ βαστάῃ τὸ πινάκ' μπρὸς στὸ πρόσωπο τοῦ ματιαγμένου καὶ ἡ ἄλλη σπάνει τὸ αὐγὸ, παίρνει καὶ μὰ κόκκινη κλωστή, τὴ βελονιάζει στὸ βελόνι, τοιμπᾶ μὰ σκελίδα σκόρδο καὶ τὴ βάζει μέσα στὸν κρόκο καὶ ἓνα ἀσημένιο παρᾶ. Παίρνει ἀπὸ τὴ γωνιά τρία μικρὰ ἀναμμένα κάρβουνα, τὰ σταυρώνει τρεῖς φορὲς ἐπάνω στὸ πινάκ', τὸ καθένα ξεχωριστά, καὶ τὰ σβήν' μέσα στὸ πιάτο. Τὸ πράσινο πινάκ' μὲ τὸ νερὸ, τὸ αὐγὸ, τὸ σκόρδο, τὴν κόκκινη κλωστή καὶ τὸν παρᾶ θὰ τὸ βγάλ' ἔξω σ' ἄσπρα, ὅπου θὰ μείν' ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξαστριστη. Πρωῖ, ἀκόμα πρὶν ξημερώσ', θὰ τὸ πάσ' καί, ἐνῶ ἀκόμα κοιμᾶται ὁ ματιαγμένος, θὰ τὸν πλύν' τὸ πρόσωπό τ' ἀνάτρεχα, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τ' καὶ θὰ πῇ τρεῖς φορὲς: 'Ανάτρεχα ἤρθε, ἀνάτρεχα νὰ παγαίν'! καὶ μὲ τὴν ἀνάποδη τῆς μπροστιέλλας τῆς τὸν σκουπίζ'. Τὸ πινάκ' θὰ τὸ σπᾶσ' ἐμπρὸς στὴ βρύσ' ἢ σὲ σταυροδρομ' καὶ θὰ πῇ: Νὰ φύγ' τὸ κακὸ! "Αν εἶναι ματιαγμένο τὸ παιδί ἢ ὁ μεγάλος ἄνθρωπος, τὸ αὐγὸ ψήνεται καὶ γίνεται σὰ σφουγκᾶτο. Τὸ ἴδιο γήτεμα κάνουν, ὅταν εἶναι ματιαγμένα ζῶα, βουβάλια, γελάδες, σκουλήκια (μεταξοσκώληκες)».

δ) Τὸ σταύρωμα μὲ τὸ ἅλατι. Παράδειγμα: «Θὰ πάσ'ς μὲ τρία δάχ'λα ἅλατ', θὰ τοὺ φέρ'ς γύρω στοὺν πρόσωπό τ', ἀρχινῶντα ἀπ' τὴν κούτρα καὶ θὰ λές: Μαῦρε ἀγιλάδα γέν'σι μέσα στοὺν μισουχώρ' κ' ἔκανι μαύρου μισκάρ', τοὺ εἶδαν κόσμους καὶ θαμάθμαν. "Αν εἶναι ἔπο ἄντρα νὰ σκάσουν... κτλ. (Μάλαγα). "Αλλαι χρήσεις τοῦ ἁλατος πρὸς θεραπείαν τῆς βασκανίας: π. χ. βάζουν στὸ στόμα τοῦ βασκαμένου ἅλατι ἢ λειώνουν τὸ ἅλατι στὸ νερὸ, λέγοντες: ὅπως λειώνει τὸ ἅλατι, ἔτσι νὰ λειώσῃ τὸ κακὸ τὸ μάτι ἢ ρίχνουν ἅλατι στὴ φωτιά, λέγοντες: "Ὅπως σκάει τὸ ἅλατι, ἔτσι νὰ σκάσῃ τὸ μάτι κτλ.

ε) Τὸ σταύρωμα μὲ φύλλα ἐλιάς ἢ βέργια, μὲ μοσχοκάρφια ἢ μὲ μαχαίρι μαυρομάνικο κτλ. Π. χ. "Ὅταν εἶναι θαρμισμένο (ματιασμένο) τὸ παιδί, παίρνουν ἐννιά φύλλα ἐλιάς ἀπὸ τὰ Βέργια, σταυρώνουν τὸ παιδί καὶ λένε:

Αὐτὸ σέ'δαν, δυὸ σ' ἐθάρμισαν, τρεῖς σ' ἐγιάνα | τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὸ λένε τρεῖς φορές.

ς) Τὸ φτύμα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐβάσκανε, ὡς μέσον θεραπείας. Εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν ἔχουν ὑποψία ἀπὸ καμιά γυναῖκα πὼς ἀβάσκανε τὸ παιδί, στέλνουν καὶ τῆς χαλεύουν (= γυρεύουν) τὸ σάλι τῆς στοὺ φλυτζάνι καὶ τὸ φέρνουν κι ἀλείφουν τὸ παιδί, ποὺ δὲ μπορεῖ, στοὺ πρόσωπο ἢ διὰ τῆς βίας τοῦ βάνουν λίγο στοὺ στόμα, ὅσο γιὰ τὸ καλό». Εἰς τὴν Καλοσκοπὴν Παρνασσίδος «ἂν δὲν ξέρουν ποιὸς τὸ μάτιασε (τὸ παιδί ἢ τὸ ζῶον), πρέπει νὰ γυρίσῃ ἕνας νὰ μαζέψῃ 40 φτύσματα καὶ νὰ τὰ πιῇ ὁποῖος ἀβασκάθηκε».

ζ) Τὸ μέτρον ἀπὸ τὸ ἓνα ἕως τὸ ἐννέα καὶ ἀπὸ τὸ ἐννέα ἕως τὸ ἓνα (τρεῖς ἢ ἐννέα φορές). Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο; Εἰς τὴν Νάξον «ἀριθμοῦν ἐννέα φορές, διότι ἐννέα εἶναι οἱ τρυπες τοῦ ἀνθρώπου ποὺ βγαίνει ὁ ἀέρας». Μὲ ποίας ἐπιδόξας καὶ πράξεις συνοδεύεται τὸ μέτρον; Π. χ. εἰς τὸ Λασήθι «ὅταν φταρμιστῇ κιανεῖς, τότε σταυρώνουνε καὶ λένε «Ἀπὸν τὸ' ἐννιά στο' ὀχτώ, ἀπὸν τὸ' ὀχτώ στο' ἐφτά, ἀπὸν τὸ' ἐφτά στο' ἕξε, ἀπὸν τὸ' ἕξε στοὺ πέντε, ἀπὸν τοὺ πέντε στοὺ τέσσερεις, ἀπὸν τοὺ τέσσερεις στοὺ τρεῖς, ἀπὸν τοὺ τρεῖς στοὺ δύο, ἀπὸν τοὺ δύο στὴ μία, ἀπὸν τὴ μιὰ στὴν καμιά» (φτεῖ δεξιὰ) φτού! Κατόπιν μετροῦνε τίς τρυπες τ' ἀνθρώπου: ἓνα, δυό, τρεῖς, τέσσερεις, πέντε, ἕξε, ἐφτά, ὀχτώ, ἐννιά (φτεῖ ἀριστερὰ) φτού! Λέει τρεῖς φορές τὸ πρῶτο καὶ τρεῖς τὸ ἄλλο».

η) Ἐξορκισμοὶ (δέσιμο ἢ κάρφωμα ἢ ἀποπομπὴ τῆς βασκανίας εἰς τὰ ὄρη). Πρὸβλ. εὐχὴν τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ: «δεσμεύω καὶ καταργῶ πάντα τὰ πονηρὰ πνεύματα, τὰ ἀκάθαρτα, καὶ πάντα πονηρὸν ὀφθαλμόν», καὶ φυλακτήριον: Ὅρκίζω σε, βασκανία, εἰς τὸν Θεὸν τὸν μέγαν... ἵνα φοβηθῇς καὶ δεθῇς κτλ. (Λαογρ. Θ', 65).

θ) Διάφοροι ἄλλοι τρόποι (δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου κλπ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «παίρνουν στὴ βρύση χλωρὰ μούσκλια, παγαίνουν στὴ φωτιά τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: ὅσο βαστᾶνε χλωρὰ τὰ μούσκλια, τόσο νὰ βασταχτῇ κι ὁ ἀβασκαμὸς (αὐτουνοῦ ποὺ εἶναι ἀβασκαμένος)».

β) Ἀποτροπιασμοὶ κατὰ παντὸς κακοποιοῦ δαίμονος ἢ ἄλλου κακοῦ στοιχείου.

1. Διὰ τῆς χρήσεως ὠρισμένων ἀντικειμένων, τεχνητῶν ἢ φυσικῶν, μελῶν τοῦ σώματος ζώων, φυτῶν κλπ. Π. χ. μαχαίρι, βελόνι, ψαλίδι, πέταλο, κλειδί, πυροστιά, ὑνί, σίδερο ἐν γένει ἢ ἄλλο μέταλλον· νερό, ἄλας, θαλασσινὸ νερό· φωτιά, δαυλὸς ἀναμμένος, κάρβουνο, στάχτη· κατράμι, πίσσα.

σκόρδο, σκυλλοκρομμύδα, δάφνη, ἀπήγανο, πύραντος, μάραντος καὶ ἄλλαι μαγικαὶ βοτάναι· σκούπα· ψωμί, προζύμι· σίελος, αἷμα, μαννόγαλα· ὑποκάμισον· δίχτυ, κέρατο, πετεινός, κατωσάγωνο γουρουνιοῦ, φίδι κτλ.

Ἡ δύναμις τούτων πολλάκις ἐνισχύεται

(α) ἐκ περιστάσεως, οἷον εὐρέσεως, κλοπῆς, ἐκθέσεως ὑπὸ τὰ ἄστρα κτλ. Π.χ. πρᾶγμα εὐρεμένο ἢ κλεμμένο, μονόμερα καμωμένο, ἀνάποδα βαλμένο, σχοινὶ κρεμασμένου κττ.

(β) ἐξ ὥρισμένου ἀριθμοῦ, ἰδίᾳ περιττοῦ: 3, 5, 7, 9.

(γ) ἐκ χρόνου καὶ τόπου: ὥρα νυκτερινή, ἡμέρα ὠρισμένη—τρίστρατο, σταυροδρόμι, κατώφλι σπιτιοῦ κττ.

(δ) ἐκ χρώματος: κόκκινο ἢ μαῦρο· π.χ. μαυρομάνικο μαχαίρι κττ.

(ε) ἐκ θείας ἐνεργείας: ὕψωμα Μεγάλης Πέμπτης, λουλούδια τοῦ Ἐπιταφίου, δάφνες τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, κόκκινο αὐγό, ἡ ἁγία Ζώνη τῆς Παναγίας κτλ.

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸν Πόντον συμβουλεύουν: «Τὴν νύχταν τὸ μωρὸν ὄντας θὰ κουβαλῆς, βάλεν ἀπάν' ἀθες (=ἐπάνω του) ψωμίν». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τὸ Μάρτη βγάνουμε ἓνα κόκκινο παννὶ ὅξω 'πὸ τὸ παράθυρο καὶ τὸ δένουμε σ' ἓνα σίδερο, σ' ἓνα ξύλο, καὶ στέκει 'κεῖ, ὅσο νὰ βγῇ ὁ Μάρτης». Εἰς τὴν Θράκην «ὅταν ὑπάρχη ἐπιζωφτιά βάφουν τὰ μέτωπα καὶ τὰ κέρατα τῶν βοῶν δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, σιναπίδι καλουμένης». «Γιὰ νὰ μὴ πιάνουνε τὰ μάγια καὶ οἱ συκοφαντίες, συμβουλεύουν εἰς τὴν Ὑδραν, «βάνε τὸ πονκάμισό σου ἀνάποδα, ἔχε καὶ σιτὸ σπῖτι σου μαῦρο κόκκορα ἢ πέταλο πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα εἶναι καλό, διώχνει τὸ κακό». «Τὸ δίχτυ φυλάει ἀπὸ τὰ μάγια κι ἀπὸ τὰ ζωτερικά» (Σῦρος). «Χοιρόλιμους ἀκούει κι θὰ κριμάσω τσῆ γ' ρούνας σιδιρένια κρουκέλλα» (Σάμος).

2. Διὰ λόγων (λέξεων ἢ φράσεων ἀποτροπιαστικῶν, μαγικῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν). Π. χ. «κλούβια μάγια κι ἄπιαστα», ἐκφωνεῖ ὅστις εἰς τὸν δρόμον ἢ ἄλλοῦ εὐρίσκει πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι μάγια (κόμβους κλπ.) καὶ θέλει νὰ τὰ πιάσῃ, χωρὶς νὰ βλαβῇ ἀπὸ αὐτὰ (Κεφαλλην.). Ὅταν ὁ Πόντιος ἀναφέρῃ ζημίαν ἢ κακόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔπαθε, λέγει: «Κωφὸν τοῖ διαβόλ' ἔ' ὦτίν». «Φύλαττε Κύριε!» ἢ «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ» κττ. Εἰς ποίας περιπτώσεις λέγονται ταῦτα;

3. Διὰ συμβόλων καὶ σχημάτων ἢ χειρονομιῶν: πεντάλφα, σταυρός, κόμβος, φαλλός, αἰδοῖον, φάσκελο, μούντζα κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σύμην «χαράττουν συνήθως ὀπισθεν τῶν θυρῶν πεντάλφα, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν, ὡς πιστεύουν, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας, «ἅμα ἰδῇ κανεῖς

φάντασμα με κέρατα μεγάλα, πού πλακώνει τὸν κοιμισμένο, τὸ πρωὶ πού θὰ σηκωθῇ θὰ κατραμώσῃ τὴν πόρτα, δηλ. με κατράμι θὰ κάνῃ σταυρὸ στὴν πόρτα, γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ ὁ σταυρὸς τὸ φάντασμα νὰ μπῇ στὸ σπίτι ἄλλῃ βραδιά».

4. Διὰ πράξεων συνοδευομένων πολλάκις ὑπὸ λόγων: κωδωνισμοί, κτυπήματα, θραῦσις ἀγγείων, πυροβολισμοί, ἄλλοι κρότοι καὶ θόρυβοι. Σταύρωμα, φτύσιμο, μαγάρισμα, κατούρημα, μούντζωμα, μοντζούρωμα, ἀλύχτημα κτλ. Π.χ. «Τὴν παραμονὴ τ' Ἀπὸ Μάρκ' βροντᾶν τὰ σαγάνια, γιὰ νὰ μὴ βγαίνουν τὰ φίδια τοῦ καλονκαίῳ» (Εὐρυτανία). «Τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρωὶ, τὴν ὥρα πού πετάει ὁ παπᾶς στὴν Ἐκκλησίᾳ τὶς δάφνες καὶ βαρᾶνε οἱ καμπάνες, ὅσοι ἔχουν ὄπλα ρίχνουν ντουφεκιὰ, ὅσοι δὲν ἔχουν σπάζουν ἓνα τσουνκάλι, ἓνα ἀγγεῖο, ὅ,τι ἔχουν. Ἄν τύχῃ καὶ δὲ σπάσουνε, τό 'χουνε γιὰ κακὸ» (Κορώνη). «Ὅταν οὐρῇ τις, ὀφείλει νὰ πτύσῃ τρεῖς καὶ νὰ λέγῃ τὰ ἑξῆς κατὰ νοῦν: Σηκῶστε, κυρὲς κι ἀρχόντισσες, σηκῶστε τὰ ποδάρια σας νὰ μὴ σᾶς κατουρήσω». (Ἀποτείνεται δηλ. πρὸς τὶς νεράιδες) (Καλλίπολις). «Ὅντα σὲ κυνηγοῦν τὰ σκυλιά, μούντζωνέ τα με τὸ ζερβὶ τὸ χέρι σου ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ φόρεμά σου κ' ἔτσι δὲ σὲ πλησιάζουν» (Ἡπειρος).

5. Εἰδικῶς διὰ τῆς δημιουργίας μαγικοῦ κύκλου ἢ μαγικοῦ φραγμοῦ, τὸν ὁποῖον, ὡς πιστεύεται, ἀδυνατοῦν οἱ δαίμονες νὰ ὑπερβοῦν.

(α) Μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι. Εἰς ποίας περιστάσεις χαράττεται κατὰ γῆς ὁ κύκλος αὐτός; Ἕνας ἢ πολλοὶ ἐπάλληλοι κύκλοι; Τί ἄλλο κάμνει προσέτι ὁ δεισιδαίμων, διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὸν δαίμονα, εὐρισκόμενος μέσα εἰς τὸν κύκλον; (Σημειώνει σταυρούς; καρφώνει τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι εἰς τὸ μέσον τοῦ κύκλου; λέγει ἐξορκισμούς; καὶ ποίους;) Π. χ. «Ἀπὸ τὰ σταυροδρόμια δὲν κάνει νὰ περνᾷς τὴ νύχτα, γιατί βγαίνουνε ξωτικά. Ἄν εἶναι ἀνάγκη νὰ περάσῃς, καλὸ εἶναι νὰ βαστᾷς μαχαίρι μαυρομάνικο καὶ νὰ ξορκίζῃς τὰ ξωτικά λέγοντας μέσα σου: «Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ κι ὅλα τὰ κακὰ σκοποῦ». Κι ἂν φανῇ κανένα κακὸ, με τὸ μαυρομάνικο νὰ κάνῃς ἓναν κύκλο στὴ γῆ καὶ νὰ μπῇς μέσα στὸν κύκλο· τότε τὰ ξωτικά δὲν σὲ πειράζουνε» (Ὑδρα).

(β) Μὲ νῆμα (περισχοινισμὸς χωρίου, νημάτωνσις ἢ ζώσιμο ἐκκλησίας). Κατασφάλισις τοῦ χώρου (κλείδωμα με μαγικὴ κλειδαριά). Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται ταῦτα καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν; Πῶς παρασκευάζεται τὸ νῆμα διὰ τὴν περιζώσιν τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ χωρίου; (μονοήμερις κλωσμένο ἀπὸ παρθένους ὀνομαζομένας Μαρίας, 3 ἢ 40 τὸν ἀριθμόν; ἢ ἀπὸ γυναῖκες πρωτοστέφανες; Τὸ γνέθουν νύκτα; Γυμνές; πῶς ἄλλως;). Γίνεται καὶ κλείδωμα τοῦ χωρίου με μαγικὴ κλειδαριά;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Καρωτὴν Διδυμοτείχου «Σαράντα γυναῖ-

κες πρωτοσιέφανες μαζεῦκαν ἓνα βράδ' κ' ἔμασαν βαμπάκ', τοὺν ἔβγαλαν ἀπ' τοὺν τοικρίζ', καθάρσαν τοὺν σπόρου κὶ τοὺν στοίβαξαν μὲ τοὺν δόξα, ἓνα δοξάρ' κὶ οὐ-
λες γκουλιόμπαρες (=γυμνές). "Αλλ' στοίβαζι κὶ ἄλλ' ἔγνιθι... Κ' ἓνας σιδεράς
μὲ τὴν γυναῖκα τ', κ' ἔκεῖν' γκουλιόμπαρ', ξετύναι', ἔκαμαν μνιὰ κλειδουνιὰ τὴν
νύχτα στοὺν ντιμιτζιδίκου (=σιδεράδικο). Ἡ γυναῖκα τρανοῦσι μ'χάνια κὶ οὐ
ντιμιτζιῆς ἔφκiani τὴν κλειδουνιὰ... Ἀπ' τ' ἰκείνου τοὺν γνέμα εἶχαν ἓνα ἀδράχ' γνέμα,
ὅσον χρειασιῇ νὰ τ'λίξ'ν τοὺν χουργιὸ ἀπόξου. Κὶ τοῦ' φιραν λόνρα - λόνρα
τοὺν γνέμα πὺν μνιὰν ἄκρμα τοὺν χουργιὸ κὶ τοὺν ντάμουσαν, τοὺν κουμπόδισαν ἰκεῖ
κὶ τοὺν κλειδουσαν κείνου τοὺν ράμμα κεῖ μὲ κείν' τὴν κλειδουνιὰ, νὰ μὴ μπαίν'
μέσα ἀρρώστεια» (Λαογραφία Ζ, 472). Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων, διὰ νὰ προ-
φυλάξουν τὸ χωριὸ των ἀπὸ τὸ στοιχειὸ τῆς Ἀράχοβας «μιά μάγισσα ἀράπισσα
ἐδιάταξε τοὺς Βελλαῖτες νὰ βάλουν τρία ἀπάρθυνα κοράσια νὰ γνέσουνε ἀπὸ μιὰ
κλωνὰ μονοκόμματη μονοήμερινὰ καὶ νὰ βάλουνε σταυρωτὰ γύρω στὸ χωριὸ
τέσσερα ἀφόρηγα περόνια καὶ νὰ δέσουνε τὴν κλωνὰ γύρω γύρω στὸ χωριὸ
ἀπάνου σιὰ τέσσερα περόνια...». Εἰς τὴν Λῆμνον «μιά γυναῖκα ξετύλιγε τὸ νῆμα
καὶ ἄλλη τὸ ἔθαφτε μὲ τὸ χῶμα ὥς πὺν ἔφεραν γύρω ὅλο τὸ χωριὸ».

Ποῖαι ἄλλαι τυχὸν πράξεις ἐνεργοῦνται πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιδιωχομέ-
νου σκοποῦ; Π.χ. Εἰς τὴν Καρωτὴν ἐνήργησαν καὶ καθοσίωσιν τοῦ περισχοινι-
σθέντος χώρου διὰ χαράξεως εἰς αὐτὸν τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ: Ἀπὸν μνιὰν
ἄκρμα πάλι τοὺν χουργιὸ ὡς τν ἄλλ' μέσ' ε τ μέσ', ἀπὸ τούτην τὴ μέσ' πάλι ὡς
τν ἄλλ' σταυρουτιά, θὰ πάρον ὀγιὸ νουμάτ' ἓνα ζιβγάρ' βόδγια κ' ἓνα ἄλιτρον
κ' ἓνας θὰ σέρον' τὰ βόδγια κείνα κ' ἓνας θὰ πχιάν' τᾶλιτρον κὶ μὲ τᾶλιτρον τὴ
γῆς θὰ τὴν γκαρτσανάει (=χαράσση) σταυρουτιά, θὰ σταυρών' ντ γῆς ἀπὸ βουργια
ἔστο νότου, ἓνα ἔτσ' / κ' ἓνα ἔτσ' - (+), θὰ σταυρώσ' τοὺν χουργιό. Γύρου γύρου
δὲ θὰ πάη' γύρω εἶνι τοὺν γνέμα. Κλειδών'ν τοὺν χουργιὸ κὶ τοὺν σταυρών'ν μέσα
κὶ δὲ μπαίν' ἀρρώστια μέσα (Λαογρ. Ζ' 472).

(γ) Μὲ περιφερικὴν ἀροτρίασιν διὰ διδύμων μόσχων. Περιστάσεις
καθ' ἃς γίνεται ἡ περιάρσις τοῦ χωρίου προληπτικῶς: 1) κατὰ τὴν ἰδρυσιν
νέου συνοικισμοῦ (ἐγκαίνια ἢ γκαίνιασμα χωριοῦ) (Λαογραφ. Ζ' σ. 474 καὶ 506),
2) μόλις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου ἐμφανισθῇ ἐπιδημία ἢ ἄλλο τι κακὸν ἀπειλῇ
ὀλόκληρον τὸ χωρίον ἢ τὴν πόλιν, 3) κατ' ἔτος εἰς ὠρισμένην ἡμέραν (τὴν πρώ-
την τοῦ ἔτους ἢ ἄλλην ἡμέραν (περιοδικῶς). Ἐνεργεῖται τίποτε ἐκ τοῦ φόβου
μήπως τὸ κακὸν ὑπείσεδυσεν ἤδη καὶ λανθάνη ἐν τῷ χωρίῳ; Γίνεται δηλ καὶ
καθαρμὸς τοῦ χωρίου ἢ τῶν κατοίκων αὐτοῦ καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ποῖοι
ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται ἀπαραιτήτως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ μοσχάρια; (δίδυμα; μι-
κρά; 40 μόλις ἡμερῶν ἢ ὅλως ἄβαλτα στὸ ζυγὸ; ἢ βόδια μαῦρα;), τὸ ἀροτρον

(ψευτάλετρο με ξύλα μικρά, μονοημερίς φτειαγμένο; σιδερένιο ή άσημένιο;), τούς ζευγολάτες (να μην είναι δευτεροπαντρεμένοι, γυμνοί), τὸ ὄργωμα; (ζερβοοργώνουν, διὰ νὰ εἶναι ἡ πρᾶξις τελεσφόρος). Τί γίνονται τὰ μοςχάρια μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀροτριάσεως; Θανατώνονται καὶ θάπτονται ἐντὸς λάκκου ἢ ἐγκατοργνύονται ζῶντα; Πρὸς ποῖον ἄρα γε σκοπὸν;

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βελλὰ Καλαβρύτων «ἐπήρανε ἓνα μουσκάρι 40 ἡμερῶν καὶ ἐφτειάσανε μονοημερίς ἄλλετροι (ψευτάλετρο με ξύλα μικρά), καὶ ἐξέψανε τὸ μουσκάρι καὶ τὸ ἐγυρίσανε γύρου στὸ χωριό, καὶ ἐκάμανε μιὰν αὐλακιά γύρου τριγύρω, ἴσια πὺν ἐσημάδευε ἡ αὐλακιά λιγάκι. Καὶ ἀπὸ τότες δὲν ἐξαναμπῆκε τὸ στοιχειό». Τὸ γκαίνιασμα τῆς Παλιοχούνης (Εὐρυτανία) ἐγινε μὲ ὀγδοὺς μ' σκάργια διπλάρκα (= δίδυμα) καὶ μὲ ζ' γάλιτρα σιδερένια. Ἦφιραν ἓνα γύρου τοῦ χουργιὸ καὶ ἅμα ἐκλεις' οὐ γύρους αὐτὸς μὲ τὰ μ' σκάργια ζεμένα, τὰ σφαξαν καὶ τὰ θάψαν μαζί μὲ τὰ ζ' γάλιτρα. Λὲν πὼς τὰ μ' σκάργια αὐτά, ὥσπου νὰ τιλειώσ' τοὺ γύρου, ψουφοῦσαν—ἦταν μικρὰ καὶ δὲ βαστοῦσαν—κ' εἰς' τὰ θάψαν. Λὲν πάλι πὼς, ἂν δὲν ψουφοῦσαν, τὰ ἤφιραν πούλλες βόλτις ὥσπου νὰ ψουφήσουν». (Λαογρ. Ζ' 475). Συνδυάζεται τυχὸν ἡ περιάρσεις τοῦ χωρίου με περισχοινισμόν αὐτοῦ;

(δ) Μὲ ἀσφάκες καὶ ἄλλους ἀκανθωτοὺς θάμνους. Π. χ. εἰς τὴν Κυνουρίαν, διὰ νὰ προφυλάξουν τὰ ποίμνια ἀπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν Καλλικαντζάρων «φράζοννε γύρω-γύρω τὸ μαντρί με νιὰ ἀράδα ἀπὸ ἀσπαραγγιές».

(ε) Μὲ δωδεκαμερίτικη στάχτη ἢ με φωτιὲς ὀλόγυρα ἀναμμένες. Π. χ. πολλαχοῦ τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων «χύνουν στάχτη (δωδεκαμερίτικη) γύρω στὸ σπίτι, πιστεύοντες ὅτι δὲν ἔρχονται εἰς τὸ ἐξῆς ἐρπετὰ μέσα εἰς τὸ σπίτι». «Τὰ πρόβατα ἅμα ἔχουν σπλῆνα, πρέπ' ν' ἀνάψουν γύρω στὸ γρέκι φωτιὲς ἀπὸ πυξάρι. Κεῖνος ὁ καπνὸς εἶναι πικρὸς κ' εἶναι γιαιτρικὸ γιὰ τὴν ἀρρώστεια αὐτῇ». (Καβακλὶ Β. Θράκης).

(ς) Μὲ περιαγωγὴν ἁγίων εἰκόνων, λειψάνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἢ μαγικῶν πραγμάτων περὶ τὸ χωρίον ἢ περὶ τὸ λιβάδιον. Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πρὸς ποῖον εἰδικῶς σκοπὸν γίνεται ἡ περιφορὰ τούτων. Π. χ. οἱ Μεσσήνιοι ποιμένες διὰ νὰ σώσουν τὸ ποίμνιον ἀπὸ τὸ σμερδάκι «παίρνουν τρεῖς παπᾶδες με τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ γυρίζουν εἰς ὅλο τὸ σύνορο τοῦ λιβαδιοῦ καὶ σὲ κάθε λίγο βάνουν ἀπὸ ἓνα σταυρὸ ξύλινο». Εἰς τὴν Θράκην ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας ὁ γύφτος, ἀφοῦ κατασκευάσῃ γυμνὸς τὴ νύκτα τὸ σίδερο, πὺν ἔχει τὴ δύναμη νὰ διώκῃ τοὺς βλάπτοντας τὰ κτήνη δαίμονας, «παίρνει κείνου τοῦ σίδερου καὶ βγαίζει νύχτα καὶ γυρίζει γκόλιαβους (γυμνὸς) τὸ χουργιὸ οὐλο τρεῖς φορές». Μὲ τὴν περιφορὰν αὐτὴν θέτει τὸ χωρίον ὅλον ὑπὸ τὴν προ-

στασίαν τοῦ μαγικοῦ σιδήρου. Ἄλλα παραδείγματα λιτανειῶν καὶ περιφορῶν εἰκόνων κλπ. βλ. ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 506.

(ζ) Μὲ ὁροθέτησιν γινομένην πέριξ τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον θέλουν νὰ προφυλάξουν (ὑψωμα δένδρων εὐρισκομένων περὶ χώρὸν τινα, ἢ τοποθέτησις σταυρῶν ἢ κόκκινων αὐγῶν ἢ κηρίων ἀνημμένων εἰς τὰς 4 ἄκρας ἢ εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος πέριξ τοῦ χωρίου ἢ τῆς μάνδρας κλπ.). Π. χ. τῇ Γόλιανη Εὐρυτανίας τῇ γκῆνιαζαν (=ἐγκαινιάζαν) τῇ Διφτέρᾳ τῆς Λαμπρῆς. Οὐ παπᾶς βγῆκε μὴ τις εἰκόνας, τίς ἤφιριν ἓνα γύρου στοὺν χουργιὸ μὲ ὑψωμα στὰ χέρια. Ἐνα γύρου στοὺν χουργιὸ σὲ κάθι πινηῖτα μέτρα ἢ καὶ λιγώτερον ἢ καὶ περισσότερον, ὅπ' βρῆσαν κλαροὶ (=δέντρον, πουργά, φιλικ'), τοὺν τρυποῦσαν μὴ ν' ἀρίδα κ' ἔβαναν μέσα ὑψωση. Γι' αὐτὸ τοὺν χουργιὸ δὲν τοὺν βαρεῖ χαλάζ'. Τὰ κλαργιὰ πὺν ὑψουναν δὲν τὰ χαλοῦσαν καμνιά φουρά. Ὑψουμένα κλαργιὰ βροῖοκουντ' ἀκόμα στήν Κ'φάλα». Βλ. ἄλλα παραδείγματα Λαογραφ. Ζ' σ. 475-476, ἀρ. 17 καὶ 19. Εἰς τὴν Μάνην «τοὺς παλαιότερους χρόνους τὰ χωριά κατεσκεύαζαν εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος τέσσαρες κολῶνες καὶ ἐπ' αὐτῶν τοποθετοῦσαν ἓνα σταυρό, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς δαίμονας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸ χωριό. Αὐτὸ λέγεται σταυροπύργι».

γ) Ἐξαπάτησις τοῦ δαίμονος. Κόσκινο, ἢ δέσμη ἀπὸ στάχυα ἀνηρτημένα εἰς τὴν ὀροφὴν ἢ ὀπισθεν τῆς θύρας κ. τ. τ. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον οἱ χωρικοὶ ἀναρτοῦν εἰς τὴν ὀροφὴν τῆς οἰκίας μιὰ φτύκα, δηλ. δέσμην σταχυῶν, πιστεύοντες, ὅταν περὶ τὰ μεσάνυχτα εἰσέλθῃ εἰς τὴν οἰκίαν ὁ δαίμων, διὰ νὰ βλάβῃ τοὺς ἐνοίκους, ὅτι ἀπασχολεῖται ἀπαριθμῶν τὰ ἄγανα τῶν σταχυῶν, (ἀλλοῦ τις τρυπὲς τοῦ κοσκίνου), ἀλλ' αἴφνης κραῖζει ὁ πετεινὸς καὶ γίνεται σκούνη καὶ ἀχλιά. Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν ἔχουν πεθάνει δυὸ στὸ χρόνο ἢ κοντύτερα μέσα στὸ ἴδιο σπίτι, βάνουν στοῦ δεύτερου τὴν τσέπη μιὰ κουτσούνα (κούκλα) καὶ τὴ θάφτουν μαζί του, γιὰ νὰ μὴν τριτώσῃ».

δ) Δίωξις, κατάδεσις ἢ καταπερόνησις τοῦ διαβόλου, τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων, ἐπιβλαβῶν ζώων ἢ ζωῶν (ὄφεων, σκορπίων, λύκων, ἀετῶν, ψύλλων κλπ.), κλεπτῶν, ἀνταγωνιστῶν κλπ., τῆς χαλάζης, τοῦ σίφουνα κλπ., τῆς ἀστοχίας (ἀναποδιᾶς), τῆς βοῆς τῶν πρᾶγματιῶν κλπ.

1. Ἐξορκισμοί, γητέματα: Ἐξορκιστὰ καὶ ἐξορκίστριες. Δύναμις καὶ ἄλλαι ιδιότητες αὐτῶν. Εἶδη καὶ τρόποι ἐξορκισμοῦ (διαβάσματα, σταυρώματα κλπ.). Μέσα καὶ ὄργανα ἐξορκισμοῦ καὶ γητέματος (κόκκαλα, μαχαίρια κλπ. πεντάλφα). Λέξεις καὶ φράσεις ἐξορκιστικαί, ἐπφδαὶ κλπ. Μερικὰ παραδείγματα:

«Ἀπὸ τὸ φουστάνι ἢ τὸ φόρεμα ἀνδρὸς τρελλοῦ κόβουν ἓνα κομματάκι

μικρὸ ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ τὸ στέλνουν σὺς ξορκίστρες. Αὐτὲς κάνουν τὰ ξόρκια, καὶ ἂν πιάσουν, τότε γερεῖει ὁ ἄνθρωπος (Ἀμβρακία). Εἰς τὴν Σίφνον πρὸς ἐξορκισμόν βρικολάκων ἢ νεκρῶν, ὅταν τὸ σῶμα των δὲν διαλύεται εἰς τὴν γῆν, ὁ ἱερεὺς σχηματίζει ἐκ κηροῦ λειτουργηθέντος μίαν πεντάρφα καὶ τὴν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν. Εἰς τὴν Λάστιαν Γορτυνίας, «εἰς πόνον βυζιοῦ ἔγραφον εἰς χαρτὶ τρεῖς σταυρούς, τρεῖς πεντάλφες, Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος κτλ. Ἡλί Ἡλί λαμὰ σαβαχθανὶ καὶ τὸ ἐκολλοῦσαν μὲ μέλι ἐπὶ 24 ὥρας». Εἰς τὴν Κάρπαθον, «ὅταν θέλῃς νὰ γλυτώσῃς ἀπὸ τὸ βραχνᾶ, πρὶν πλαγιάσῃς, λέεις: «Ὅταν ἔρχεσαι, βραχνᾶ |, ἀποὺν τὴν ἀνεκαπνά |, μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ | τσαὶ τὰ φύλλα τοῦ ἐντροῦ | τσαὶ τὸν ἄμμο μὲ τὸ φτυάρι | τσαὶ τὴ θάλασσα μὲ τὸ κοντάλι». Εἰς τὴν Κρήτην γητεύουν τὴν θέρμην ὡς ἐξῆς: «Πιάνεις ἕναν πιάττο καὶ κάνεις τρεῖς σταυρούς μὲ τὸ μελάνι καὶ ἀπείς λὲς τὴ γηθειά: Στήτω ὁ ἥλιος κατ' ἀνατολὰς | στήτω καὶ ὁ ρῖγος, ὁ τριταῖος, ὁ καθημερινός |. Ἀη Γιάννη Πρόδρομε, | βοήθησε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ... | Ἀπείς τὴν ἀποπῆς πλύνεις τὸ πιάττο καὶ δίδεις τ' ἄρρωστιάρη νὰ πιῇ τ' ἀπόπλυμα».

Εἰς ποίας περιπτώσεις οἱ γητειᾶς δὲ στρέγουν δηλ. δὲν φέρουν τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα; εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται τοῦτο; Π. χ. τὸ ξόρκι ἅμα τὸ πῆς ἄλλου, δὲν κλεῖ δηλ. δὲν πιάνει πιά, λέγουν εἰς τὴν Κορώνην.

2. Κατάδεσμοι, καρφώματα, κατορύξεις. Εἶδη καταδέσμων καὶ τρόποι καταδέσεως: (ἁμπόδεμα, καρφόδεμα, πετροδέμα, σπαριτόδεμα, ρτουφεκόδεμα, κουλλουρόδεμα, σφακτόδεμα). Κατάδεσις διὰ κλείθρου κτλ. (Περὶ αὐτῶν ἴδε Λαογραφίαν Θ' σελ. 473 κέ.). Ὑλὴ καὶ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζεται τὸ ὄργανον τῆς καταδέσεως Ἐπφδὴ συνοδεύουσα τὸν κατάδεσμον ἢ τὴν καταπερόνησιν. Τόπος ὅπου τὸ ὄργανον κατορύσσεται ἢ ρίπτεται (ἐντὸς τάφων, φρεάτων, ὑπὸ τὸ κατώφλιον κλπ. ἢ εἰς τὴν θάλασσαν). Σκοπός, δι' ὃν ἡ κατάδεσις γίνεται.

Μερικὰ παραδείγματα: Πῶς δένουν τοὺς ποντικούς. Εἰς τὴν Κίον «κεῖνος ποὺ θὰ πιάσῃ σκουλήκια (= μεταξοσκώληκας) πηγαίνει τὴ Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ κρατεῖ ἕνα σπάγγο. Σὲ κάθε Εὐαγγέλιο δένει ἕνα κόμπο καὶ λέει: Δένω τοὺς ποντικούς μου. Ἔτσι δένει 12 κόμπους καὶ λέει 12 φορὲς τὸ δένω τοὺς ποντικούς μου. Αὐτὸ τὸν σπάγγο κατόπιν τὸν κρεμᾷ στὰ τσαρδάκια καὶ ἔτσι δὲν κατεβαίνουν οἱ ποντικοὶ νὰ πειράξουν τὰ μεταξοσκουλήκια».

Κατάδεσμος τῆς Πανούκλας, τοῦ διαβόλου καὶ παντὸς ἄλλου κακοποιοῦ στοιχείου δι' ἐμπήξεως σιδηρῶν ἡλῶν εἰς δένδρα, τοίχους, παραστάδας θυρῶν καὶ εἰς τὸ ἔδαφος. Π. χ. εἰς τὸ Μεσολόγγι «καρφώνουν τρία καρφιὰ στὸν τοῖχο καὶ εἰς καθένα ποὺ καρφώνουν, λέγουν: καρφώνω τίς τσοῦπες (δηλ. τὸν δαίμονα, τὸν προκαλοῦντα τὴν θηλυγονίαν) καὶ κάνω ἄρσεικά». Εἰς τὴν Καρωτὴν τοῦ

Διδυμοτείχου αὐτὸς ὁ Θάνατος καταδεσμεῖται διὰ καρφώματος εἰς τὴν γῆν· «ὄντα σκῶνουμε τοῖν πιθαμένον ἀπ' καταῆ, κροῦμι ἕνα καρφί, ὅ,τι καρφί, κεῖ ἀπ' θὰ τιλειώσ' κι τοὺν σκιπάζμι στὴ γῆς, νὰ μὴ πιθάν' ἄλλους». Βλ. Λαογραφίαν, τ. Ζ' σ. 518.

3. Δίωξις καὶ ἀποπομπὴ τοῦ δαίμονος εἰς ὄρη, μεταβίβασις ἀσθενείας καὶ λοιπῶν κακῶν εἰς ἄνθρωπον ἢ ζῶα, εἰς δένδρα ἢ θάμνους ἢ διάφορα ἀντικείμενα. Ἐγκατάλειψις εἰς τόπον τινά, κλπ. Πρὸβλ. τοὺς ἔξορκισμούς: «Στ' ἄγρια βουνὰ καὶ στ' ἄκαρλα τὰ δέντρα, κεῖ ποὺ δὲ λαλάει πετεινός, ζευγίτης δὲν κάμνει, ἢ ὅπου μικροῦ παιδιοῦ κουλλούρα δὲν φέρεται, κόττα δὲν κακκαριέται κττ.

Παραδείγματα: Ἡ περιορική ἢ τὸ θερμόργιο (πυρετὸς μετὰ ρίγους ἐπανερχόμενος κατὰ περιόδους) θεραπεύεται εἰς τὸ Ληξούρι κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: κόβει μιὰ ξορκίστρα τὰ εἴκοσι νύχια τ' ἀρρώστου. Ὑστερα τοῦ παίρνει τὸ μαντήλι ἀπὸ τὴν τσέπη του καὶ τρία δίλεφτα. Με μιὰ ψαλίδα τοῦ κλαδέμιτος κόβουνε σὲ τρία τὸ κάθε δίλεφτο καὶ δένουνε τὰ κομμάτια ὅπως καὶ τὰ νύχια στὶς λουρίδες ποὺ ἔχουνε σχίσει τὸ μαντήλι. Ἐπειτα τὰ κρεμοῦν ὅλα αὐτὰ σὲ κανένα δέντρο μακριά. Ὅποιος τὰ λύσῃ παίρνει αὐτὸς τὴν ἀρρώστεια κ' ἔτσι ὁ ἄλλος γιαιτρεύεται». Εἰς τὴν Θράκην «τὰ κλαψιάρικα παιδιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τρυπα τοῦ φράχτη. Περνοῦν οἱ σκύλοι ἀπ' ἐκεῖ καὶ παίρνουν τὴν κλάψα. Ἡ παίρνουν τὴ φασκιά τοῦ μωροῦ καὶ τὸ πρωτὶ ποὺ περνοῦν τὰ γελάδια τὴ ρίχνουν κατὰ γῆς· τὰ γελάδια περνοῦν ἀπὸ πάνω καὶ παίρνουν καὶ τὴν κλάψα». Εἰς τὴν Ἡπειρον «παίρνουν ἕνα κομμάτι ψωμί, σταυρώνουν τὸ παιδί ποὺ κλαίει συχνά, λὲν κι' ἄλλα μυστικὰ λόγια κ' ὕστερα τὸ κομμάτι αὐτὸ τὸ ρίχνουν στὴν ἀγέλη. Ὅποιο βόδι φάει τὸ κομμάτι παίρνει καὶ τὴν κλάψα τοῦ παιδιοῦ». Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου «ὅταν εἶναι γρινιασμένο τὸ μωρό, τοῦ βγάζουνε τὸ πουκαμισάκι του καὶ τὸ πᾶνε μισὴ ὥρα δρόμο σὲ μιὰ μικρὴ ἐκκλησοῦλα Ἁγία Εὐλόγη καὶ ἀφήνουν ἐκεῖ, τρυπώνοντάς το σὲ μιὰ σχισμὴ τοῦ βράχου τὸ πουκαμισάκι καὶ μ' αὐτὸ περνάει ἡ γρίνια τοῦ παιδιοῦ».

4. Δέσις καὶ λύσις ἀψύχων ἀντικειμένων, ὡς ντουφεκιοῦ, οἰκιακῶν σκευῶν, παγίδος, τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νερῶν, τῶν δένδρων κττ. (Βλ. τοιούτους καταδέσμους εἰς Λαογραφ. Θ' 108).

ε) Καθαρμός καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ.

1. Διὰ πυρᾶς καὶ μάλιστα μὲ τὸ ἄναμμα καινούργιας φωτιᾶς. Εἰς ποίας ἀσθενείας ἢ γιὰ τρῖσσα ἢ ὁ λαϊκὸς ἱατρὸς μεταχειρίζεται τὴ φωτιά (τὸν ἀναμμένον δαυλόν, τὸ πυρωμένο σίδερο κττ.) πρὸς θεραπείαν καὶ κατὰ ποίους

τρόπους; Γίνεται καὶ πέρασμα τοῦ ἀσθενοῦς ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ περιφορὰ αὐτοῦ περὶ τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας;

Π. χ. εἰς τὴν Ἀγχίαλον «ἦμα κακοπάθ' τὸ παιδί (κακόπαθε λέγαμ' ἀπὸ ἀγέρας) εἴτε γιὰ ἀνπνία εἴτε γιὰ ἄλλ' ἀσθένεια, ἀνάβουν τὰ δαυλιὰ στὸ παραγών', τὰ τρανοῦν λιγάκι μπρός, ὥστε νὰ ᾗ λιγάκ' μέρος νὰ περνάη ἀποπίσω τὸ παιδί. Στὸ παραγών' κάθεται στὴ μιὰ κόχ' ἢ νενέ (=μητέρα) καὶ στὴν ἄλλ' ὁ μπαμπᾶς (ἢ) καὶ μεγαλύτερος ἀδρεφὸς καὶ μεγαλύτερ' ἀδρεφὴ) καὶ τὸν ἄρρωστο τὸν παίρν' ὁ ἕνας, τὸν περνάει πίσ' μετὰ τὰ δαυλιὰ καὶ τὸν δίν' στὸν ἄλλον. Θὰ τὸν περάσ' καὶ πᾶμ μετὰ τὴ φωτιά νὰ καπνιστῇ, θὰ τὸν δώκ' στὸν ἄλλον, τρεῖς φορὲς αὐτὸ καὶ γιαιτρεύεται. Κι' ὅσο δὲ λαλήσουν οἱ πετεινοί, δὲν ἀνοίγουν τὴ θύρα τοῦ σπιτιοῦ, μὴ τυχὸν κι' ἐρῇ τὸ ξωτικὸ μέσ' στὸ σπίτι». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὐτή;

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἀνάπτεται καινούργια φωτιά (ἢ διαβολοφωτιά ἢ ξυλοφωτιά;) Μόνον ὅταν ἐνσκήπτῃ ἐπιζωοτία ἢ καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιδημικῆς νόσου τῶν ἀνθρώπων; Μήπως ἀνάπτεται κατ' ἔτος πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ πυρὸς τῶν ἐστιῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον; Πῶς ἀνάπτεται ἡ φωτιά αὐτή; Διὰ προστριβῆς ξηρῶν ξύλων ἢ περιστροφικῆς κινήσεώς των; Πότε γίνεται καὶ ποῦ; (Νύκτα, εἰς μέρος ἀπόκεντρον τοῦ δάσους ἢ τοῦ βουνοῦ ἢ ἐντὸς τοῦ χωρίου;). Ποῖα ξύλα χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πυρὸς; (κέδρα, φιλουργιά;). Ποῖοι ἄλλοι ὄροι πρέπει νὰ τηρῶνται, διὰ νὰ βγῇ ἀπὸ τὰ ξύλα ἡ φωτιά; (Π. χ. σβέσις τῶν πυρῶν καθ' ὅλον τὸ χωρίον, οἱ ἐργαζόμενοι πρὸς παραγωγὴν τοῦ νέου πυρὸς πρέπει νὰ εἶναι μονονόματοι, ἀριστερόχειρες, γυμνοί, ἄγνοί, ἀδελφοὶ δίδυμοι ἢ ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος υἱὸς τῶν αὐτῶν γονέων, μονογενεῖς, νὰ μὴ ὀμιλοῦν κτλ.). Πέρασμα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιά ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ φωτιές, καψάλισμα ἢ κάψιμο μετὰ δαυλὸν ἀναμμένον ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἐπακολουθεῖ ἄλλη τις πρᾶξις διὰ τὸν καθαρμὸν τῆς ἀγέλης ἀπὸ τὸ μίasma; (ὀλοκαύτωσίς τινος ἐκ τῶν ἀσθενῶν ζώων, ἰδίᾳ χοιριδίου ἀλειφομένου μετὰ πίσσαν. Ἐπ. ΛΑ 1943—44 σ. 42).

Ἀνανέωσις τοῦ πυρὸς εἰς τὰς ἐστίας ἀπὸ τὴν καινούργια φωτιά. Ἰδιότητες τῆς στάκτης τῆς φωτιᾶς αὐτῆς καὶ χρῆσις. Ποῖον τὸ αἶτιον τῆς ἐπιζωοτίας κατὰ τὴν λαϊκὴν δοξασίαν; (βρικόλακες, χαμοδράκι ἢ σμερδάκι). Δοξασίαι περὶ γενέσεως τοῦ ποιμενικοῦ τούτου δαιμονίου καὶ περὶ τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ ἐπὶ τὰ βροσκήματα.

Ἀνάπτονται πυραὶ εἰς τὸν τόπον σας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα (24 Ἰουνίου); Τὰς πηδοῦν μόνον τὰ παιδιὰ ἢ καὶ μεγάλοι; Διατὶ τὰς πηδοῦν; Πότε ἄλλοτε ἀνάπτονται ὅμοιαι πυραὶ καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν;

Π. χ. τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ καύσουν ἢ ἀποδιώξουν τοὺς καλλικαντζάρους, εἰς τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸν Σιφώτ.

2. Δι' ὕδατος, ἰδίᾳ θαλασσίου. Περιστάσεις, καθ' ἃς γίνονται τοιοῦτοι καθαρμοί. Π.χ. «ὅταν σκευὸς τι οἰκιακὸν μολυνθῇ, εἰς τὸ Ἀραβάνιον (Καππαδοκίας) *σαραντίζουν* το, δηλ. τὸ ἐκπλύνουν 40άκις ἐν τῷ ὕδατι καὶ ἀγνίζεται τρόπον τινά». Εἰς τὴν Σάμον, Σμύρνην κ. ἄ. παίρνουν τῆς Ἀναλήψεως νερὸ ἀπὸ 40 κύματα· μὲ αὐτὸ ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο «καὶ ὅποτε τύχη πρήξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅ,τι ἄλλο, βρέχουν μὲ αὐτὸ ἓνα παννάκι καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχη ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος μὲ κακὸ ποδαρικό, ραντίζουν πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακόν». Ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας εἰς τὴν Θράκην κ.ἄ. «*περνοῦν* τὰ ζῶα ἀπὸ *τρεχούμενο νερὸ* ἢ ἀπλῶς τὰ ραντίζουν μὲ νερό». Διὰ τὸν καθαρμὸν ἀπὸ τοῦ νεκροῦ (ἀπόνισιν χειρῶν, καθαρμὸν τῶν ἐνδυμάτων, τῆς οἰκίας κλπ.) βλ. Ζητήματα Ἑλλ. Λαογρ. τευχ. Α' 125 κ. ε. Πρέπει τὸ νερὸ νὰ εἶναι «*καινούργιο*» δηλ. ν' ἀντληθῇ νεωστὶ ἀπὸ τὴν πηγὴν; ἢ νὰ εἶναι ἀπὸ σπηλιὰ (*ἀνεμονέρι* ἢ *βρωμονέρι*) ἢ ἀπὸ ἁγιασμόν; ἀμίλητο ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐνισχυμένον; π. χ. νὰ ἔχη ἐκτεθῇ εἰς τὰ ἄστρα ἢ ἐπὶ τάφου καθ' ὅλην τὴν νύκτα κττ.) Ποία ἡ χρῆσις τοῦ τοιοῦτου ὕδατος διὰ τὸν καθαρμὸν ἢ τὴν θεραπείαν; Π.χ. «*ἡ βαρβαρίτσα* (= καντήλα στὰ χέρια) *χάνιτι*, *ἄμα τμ πλύν'ς μὲ κ' φαλόνηρο*» (= νερὸ ποὺ πιάνεται σὲ κουφάλες δένδρων, ὅταν βρέχη) (Αἰτωλία). Εἰς τὸν Πόντον «ὅταν τινὰ *πιάση* τὸ *αἷμα*, θεραπεύουνσι καταιονίζοντες ὕδωρ θαλάσσιον διὰ *ξύλοκοσκίνου*, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουνσι ἑπτὰ ζεύγη κοχλιαρίων καὶ ἓν».

3. Διὰ περιαγωγῆς ἀνθρώπου ἢ ζῴου ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ τὸ λιβάδιον πρὸς περισυναγωγὴν τοῦ μιάσματος (φαρμακοὶ κλπ.) καὶ διὰ κατορύξεως ἢ ἐνταφιασμοῦ τοῦ καθάρματος. Κατόρυξις ζώντων ζώων κλπ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) ἐν περιπτώσει ἐπιζωοτίας, ἀφοῦ ἀνάψουν καινούργια φωτιά καὶ περάσουν τὰ ζῶα καὶ ἀπὸ τρυπα ποὺ ἀνοίγουν εἰς ἓνα ὄχθον τῆς γῆς, ἐνῶ ἀκόμη τὰ ζῶα καὶ ὅλος ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι συνηγμένος «*παίρνουν ἓνα γ'ρουνάκ', τ'ἀλείφτουν κατράμ' κι τοὺ δίνουν φουτιά. Κεῖνον κουάεύει* (=τρέχει) *μὲς' στοὺν κόσμον, στ' ἀγιλάδια γιλάει οὐ κόσμους κι τοὺ παραχώνουν*... *Κι τοὺ γ'ρουνάκ' μὲ τὴν καινούργια τὴ φουτιά τ' ἀνάφτουν*» (Ἑπ. ΛΑ 1943-44 σ. 42). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾶται ἡ συνήθεια αὕτη; Κατὰ τινὰ παράδοσιν «ἡ πανώλης κατὰ τὸν ἱερὸν ἀγῶνα... ἐφείσθη τοῦ Λειβαριζίου, διότι πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτε ἐπεδήμει ἡ νόσος ἐν Πε-

λοποννήσῳ, οἱ τότε κάτοικοι τοῦ Λειβαριτζίου πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς ἀπὸ τῆς πανώλους μέλλοντος κινδύνου ἔθαψαν ζῶν, ὥς ἐξιλαστήριον θῦμα, γυφτόπουλον». Γνωρίζετε ὁμοίαν παράδοσιν ἐξ ἄλλου τόπου τῆς Ἑλλάδος; Εἰς τίνας περιπτώσεις συνηθίζουν νὰ θυσιάζουν ἢ νὰ καίουν ἢ νὰ θάπτουν ἢ νὰ καρφώνουν ἐν μόνον ζῶν ζωντανὸν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ σωθῇ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀγέλης; Π.χ. εἰς τὸ Τριφύλλι (Δυτ. Θράκης) «δῶδικοι χρόνια πανούκλα ἔπισι δῶ· θέρισι κὶ θέρισι... Μιὰ γριὰ ὠνειρεῦκιν: «ἓνα δαμάλ' κόκκ'νον θὰ τοῦ κόψ'τι» εἶπεν. Κουρμπάν' (=θυσία) τό καμαν κὶ σ'κῶθκιν ἡ Πανοῦκλα πουμέσ' ἀπ' τοῦ χουρ-γιώ». Κατὰ τὰς συνηθείας τῶν χωρικῶν τῆς Ἀργολίδος, ἅμα πάθουν τὰ πρόβατα ἀπὸ λάβωμα, «πρέπει ὁ τσομπᾶνος νὰ σφάξῃ ἓνα, νὰ πάρῃ τὴ σπλῆνα του, νὰ τὴν καρφώσῃ μ' ἓνα ἄβαλτο καρφὶ εἰς ἓνα σταυροδρόμι καὶ νὰ μὴν περᾶσῃ πλέον ἀπὸ καὶ τὰ πρόβατά του» (Λαογρ. Ε' 647, 4).

Κατὰ τοὺς Θράκας (Καλλίπολ.) «διὰ νὰ καρποφορήσῃ ἀγρός τις, πρὶν σπαρῇ, πρέπει εἰς μίαν τῶν γωνιῶν αὐτοῦ νὰ ταφῇ ἀρτιγέννητον γαλίδιον». Περὶ ζῶων χρησιμευόντων εἰς ἀποδιοπόμπησιν τοῦ κακοῦ καὶ περὶ καθαυμάτων ἐν γένει βλ. Λαογρ. Ζ' 507—512.

4. Δίοδος δι' ὁπῆς πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ «τρυποπέρασμα, πέραςμα ἀπὸ «τρῦπες ὁποῦ τὲς κατασκευάζουν εἰς τοὺς ὄχθους τῆς γῆς», πέραςμα διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, δι' ὑποκαμίσου μονομερίτικου, διὰ διχαλωτοῦ δένδρου ἢ διὰ τεχνητῆς σχισμῆς δένδρου κτλ. Πέρασμα ἀπὸ ὁπὴν φυσικὴν ἢ τεχνητὴν εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς βράχους ἢ ἀπὸ διχάλην ἢ σχισμάδα δένδρου ἢ διὰ στεφάνης ἢ κρίκου σιδηροῦ, ἢ ἀπὸ σφῆνες ἢ ἀπὸ μονομερίτικο πονκάμισο κτλ.

Λεπτομέρειαι: 1) Διὰ ποίαν αἰτίαν γίνεται τὸ τρυποπέρασμα; Ἐκ περιστάσεώς τινος ἢ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν περιοδικῶς; 2) Εἰς ποῖον τόπον κατασκευάζεται ἡ τρῦπα διὰ τὸ πέραςμα ἀσθενοῦς ἢ ἀσθενῶν ἀνθρώπων ἢ ζῶων (εἰς σταυροδρόμι ἢ τρίστρατον ἢ σύνορον μεταξὺ δύο ἢ τριῶν χωρίων; ἢ εἰς τὴν περιοχὴν ἄλλου χωρίου ἢ εἰς μέρος ποῦ νὰ μὴν ἀκούγεται ὄρνιθα;) 3) Εἰς ποίαν διεύθυνσιν κατασκευάζεται ἡ ὑπόγειος δίοδος; ἡ ἐξοδος εἶναι πρὸς Α ἢ πρὸς Ν ἔστραμμένη καὶ διατί; 4) Πότε γίνεται τὸ πέραςμα, τὴν νύκτα ἢ πολὺ πρωί; 5) Κατὰ ποῖον τρόπον κατασκευάζεται τὸ μονομερίτικο πονκάμισο; (40 παρθένοι ἢ μονοστέφανες γυναῖκες γυμνές γνέθουν τὸ βαμβάκι, ὑφαίνουν καὶ ράβουν τὸ ὑποκάμισον ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας).

Παραδείγματα: «βγαίν' μινὰ ἀρρώστια, πχοιός ξέο' θεϊκή, ποὺ ἀγέρα, πουλλοί, οὐλ' ν' ἀρρουσταίν'ν, ἀγέρας.» Ἀμα περάϊσ' ἀπὸν ξένου σύνουρου, φκιάν'ς στὴ γῆς ἀπκάτ' μινὰ τρῦπα, θὰ γιοφύρ' (δηλ. μὲ δύο στόμια), ἂν εἶνι γιὰ τὰ πράματα, τρανή, ἂν γι' ἀνθρῶπ', μικρή, καὶ περνοῦν» (Καρωτὴ Διδυμοτείχου).

«Τὰ κλωσσοπούλια μόλις γεννηθοῦνε, τὰ περνοῦν μέσ' ἀπ' τὸ κρικέλι τῆς πόρτας (πολλαχοῦ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «ὅσες ἔχουν παιδιά, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάσῃ τοῦ Θεριστῆ ἡ παγίδα, τὰ σιδεροδένουν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Κληδόνου, τότε ποὺ γίνονται οἱ φωτιές, περνοῦν ὅλες πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἀμα περάσουν καὶ σβήσουν ὅλες οἱ φλόγες καὶ μένουν μόνον σταχτωμένα κάρβουνα, τότε παίρνει μιὰ γυναῖκα δυὸ δρεπάνια καὶ πάει κοντὰ στὴ φωτιά, τὰ κρατεῖ καὶ τὰ δύο μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ κάνε κύκλο τὸ σιδηρὸ μέρος τῶν δρεπανιῶν. Ὁ κύκλος τῶν δρεπανιῶν βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴ φωτιά. Ἡ μητέρα περνοῦ τὸ μωρό της μέσα ἀπὸ τὰ δρεπάνια τρεῖς φορὲς καὶ λέει: Τὸ ἀτσαλοδένω νὰ μὴν τὸ πιάσῃ ἡ παγίδα τοῦ Θεριστῆ». Ἀλλὰ παραδείγματα βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ Ζ' 471 — 3, 497 — 513 καὶ ἐν Ἑπ. ΛΑ 1943 — 44 σ. 32 κέ.

ς) Ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κακοῦ

1) μὲ εἰκονικὴν πώλησιν 2) μὲ ἀλλαγὴν 3) μὲ κηδεῖαν ἢ ἄλλα μέσα ὑποθετικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βλαπτομένου. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «... κεινὰ ποὺ δὲ τζῆ ζοῦν τὰ κοπέλια τζης, τὸ πουλεῖ σὲ μιὰν ἄλλη πολυπαιδοῦσα ποὺ νὰ ἔναι ὅλα τζης τὰ κοπέλια κεφαλοπύρωτα. Πάει καὶ τῇ λέει: πουλῶ σου τὸ κοπέλι μου, ἀγοράζεις το; — Ἀγοράζω το, καὶ τῇ δίδει ἓνα λίγο προῖμα. Μὲ τὰ λεφτὰ κειανὰ πάει κι' ἀγοράζει κερεὶ καὶ λιβάνι καὶ τὸ καίει στὴν ἐκκλησίᾳ». Εἰς τὴν Κορώνην αὕτῃ ποὺ ἀγοράζει «γιὰ μιὰ φέτα ψωμί» τὸ παιδί, τὸ βαφτίζει, ἀλλὰ «ὅπως κι ἂν τὸ βγάνουνε, εἴτε Γιάννη, εἴτε Μαρία εἴτε ἄλλο τι ὄνομα, θὰ τὸ φωνάζουνε πάντα σ' ὅλη του τὴ ζωὴ Ποῦλο ἢ Πουλίτσα». Εἰς τὴν Σῦρον «ὅποια ἔχει παιδί ἄρρωστο—ποὺ τ' ἄλλαξαν οἱ Καλὲς Κυράδες καὶ ζαρώνει σὰ γριὰ — πάει στὴ Φραγκόχωρα ποὺ εἶναι ἓνα ξωκκλήσι ἢ Ἀγία Μαρία, καὶ τ' ἀλλάζει ἐκεῖ: τοῦ βγάζει τὰ παλιά του ροῦχα καὶ τοῦ βάζει καινούργια». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸν ὀρκισθέντα εἰς τὸ δικαστήριον, μόλις θὰ ρθῇ σπῖτι του, τὸν βάζουν ν' ἀλλάξῃ φορέματα». Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν ἅμα κτυπηθῇ κανένας θεριστῆς ἀπὸ τὴν μπαρμπαροῦσα (κόκκινον ἑρπετόν, εἶδος θαλασσίου κάβουρα) «μένει ἐπὶ πολὺ ἀναίσθητος, οἱ δὲ χωρικοὶ κηδεύουν αὐτὸν τυπικῶς, νομίζοντες ὅτι ἡ κηδεῖα ἰατρεύει». Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν «ἅμα κανέναν τοῦν φάῃ οὐ σκουρπιός, τότε, γιὰ νὰ γιρέψ' πρέπει νὰ τοῦν κλάψῃ ἡνιὰ Μαρί». Ποῦ ἀπαντᾷται συνήθεια ὁμοία μὲ τὰς προηγουμένας:

ζ) Ἄλλαι μαγικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ κακοῦ ἢ πρὸς θεραπείαν:

1. Κάπνισμα μὲ ὠρισμένας, ἰδίᾳ δυσώδεις, οὐσίας (βότανα, πα-

λιοτσάρουχα, τρίχας ἄρκτου ἢ καμήλου, κόπρον κτλ.). Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἅμα ἡσκιώνωνται τὰ πρόβατα, πᾶνε καὶ ἀνάβουνε φωτιὲς τρανές, καῖνε παλιοτσάρουχα, παλιοπαπούτσια καὶ σκροῦμπο ἀπὸ μάλλινα ροῦχα». Εἰς τὰ Κοτύωρα «γιά τοὺς βλαμμένους (ἀπὸ τῆ θέα πεθαμένον, σκοτωμένον κτλ.) βάζανε στὸ θυμιατὸ λιβάνι καὶ ἓνα κομμάτι ἀπὸ σάβανο ἢ ἐσώρρουχο τοῦ πεθαμένου, ἀπὸ τὸν ὅποιον ὑπόκειται ὅτι ἔπαθε. Ἄν εἶχε προσβληθῇ ἀπὸ θέα ἀρρώστον, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ ποὺ πάτησε καὶ τὸν ἀποκάπνιζαν μ' αὐτὰ τρεῖς φορὲς λέγοντας: τὸ γιαιτρικό σ' αὐτὸ νὰ ἔν'».

2. Γεῦσις ἢ κατάποσις ὠρισμένων οὐσιῶν διαλελυμένων εἰς τὸ ὕδωρ ἢ μεῖγματος ἐξ αὐτῶν, παρεσκευασμένου κατὰ μαγικὸν τρόπον ἢ ἐπάλειψις ἢ πλύσις τοῦ ἀσθενοῦς δι' αὐτῶν.

Μερικὰ παραδείγματα: «τὰ μικρὰ παιδάκια πετᾶνε σφήνα, σὰν κατέβασμα. Γιὰ νὰ θεραπευθῇ, πρέπει νὰ πάρουν μιὰ σφήνα ἀπὸ τὸ μύλο καὶ μιὰ ἀπὸ ἀλέτρι καὶ νὰ τὶς κόψουν, νὰ τὶς κάνουν στάχτη καὶ νὰ ποτίσουν τὸ παιδάκι τρεῖς πέφτες ἢ τρία χάσια φεγγαριοῦ ἀπὸ μιὰ κουταλιά τὴν κάθε φορά» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). Εἰς τὴν Ἑρεσσὸν (Λέσβου) «ἐὰν τὰς συνέβαινε κάτι καὶ ἐτρόμαζαν, διὰ νὰ τὰς περάσῃ ὁ φόβος, ἔπαιρναν ἀπὸ τρεῖς ἀνατολικοὺς φούρνους μουτζούρα, τρεῖς κορυφὲς μαντζουράνας, τρεῖς κόκκους μαστίχης καὶ μαρμαρόμπαγο (σκόνη μαρμάρου) καὶ τὰ ἔβγαζαν στ' ἄστρα ἐπὶ τρεῖς νύκτες καὶ ἔπειτα ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ μεῖγμα». «Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ὅταν κάποιος ἀσθενῇ βαρέως, παίρνουν ἓνα μεγάλο φλασκὶ (κολοκύθα), ἐντὸς τοῦ ὁποίου θέτουν λιβάνι, κερὶ, βελόνια, κοσμήματα ἢ καὶ χρήματα ἀργυρᾶ, χύνουν δὲ ἐντὸς γάλα καὶ αὐγὸ καὶ κατασκευάζουν ἓνα μεῖγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀλείφουν τὸν ἀσθενῇ τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέραν, λέγοντες διάφορα τρίστιχα».

Ἄλλοῦ «ποτίζουν τὸν ἄρρωστο μὲ χῶμα, ποὺ παίρνουν ἀπὸ σταυροδρόμι ἢ ἀπὸ τάφο ἢ ἀπὸ μέρος ὅπου ἄνταισεν, εἴτε τὸν πόνεσε τὸ μάτι, εἴτε τοῦ ὀρθοπόνογος νὰ ποῦμε». Κατὰ ποῖον τρόπον παίρνουν τὸ χῶμα ἢ διάφορα πράγματα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό; Ποίους τρόπους μεταχειρίζονται, διὰ νὰ θεραπεύσουν τὸν σεληνιασμόν, τὸν φόβον, τὴν χρυσὴν (ἵκτερον), τὸ βλάψιμο ἢ τὸ νταΐσιμο κτλ.;

3. Περιένδυσις μὲ ὑποκάμισον ἢ φόρεμα τοῦ πατέρα ἢ μὲ φόρεμα «πολυκούρελο», δηλ. κατεσκευασμένον ἀπὸ κουρέλια, προερχόμενα ἀπὸ σπίτια μὲ ὑγιῇ παιδιά, ἢ κομμένο καὶ ραμμένο ἀπὸ γυναῖκα ποὺ νὰ μὴν ἔχη ἄχ (δηλ. εὐτυχῇ) ἢ μὲ μονομερίτικο πουκάμισο». Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ πέριξ «γιά νὰ εἶναι τὸ παιδί τυχερό, τὸ πρῶτο πουκάμισο τὸ κόβουν ἀπὸ παλιὸ τοῦ πατέρα», ἄλλοῦ φοροῦσιν εἰς αὐτὸ παλαιὸν ὑποκάμισον

τοῦ πατρός. Εἰς τὴν Λέσβον «ὅποια ἔχει ζοῦρκο τὸ μωρὸ (ἄρρωστιάρικο) γυρνᾷ σὺς μαννάδες, πόχουν γερά παιδιά, καὶ παίρνει ἀπὸ καθεμιά τους ἓνα κουρέλι. Κάνει ἔτσι ἓνα πολυκούρελο φόρεμα καὶ τὸ βάζει ἐπάνω στὸ δικό της τὸ μωρὸ νὰ τὸ φορῇ». Διὰ τὸ μονομερίτικο πουκάμισο καὶ ἄλλας ὁμοίας περιπτώσεις βλ. Λαογρ. Ζ' 497 — 499.

4. Κύλισμα ἀσθενοῦς ἐπάνω εἰς χλόην ἢ εἰς σταυροδρόμι ἢ ἐπὶ τάφου. Πότε τὸ παιδί λέγεται πὼς εἶναι πατημένο, βλαμμένο, νταισμένο, ἀστοχημένο; Ποῖον τὸ αἷτιον τούτου; Τί κάμνουν διὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος εἶναι νεκροπατημένος καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐπιζητοῦν τὴν ἴασίν του;

Μερικὰ παραδείγματα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «ὅταν τὸ παιδί εἶναι ἀστοχ' μένου, (ἀδύνατο, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ ἀπάνω του) τὸ παίρνουν καὶ τὸ πᾶν στὸ σταυροδρόμ' καὶ τὸ κυλοῦν ἐκεῖ». Εἰς τὰ χωριά τοῦ Διδυμοτείχου «ὅποιος ἔχ' φαγούρα πααίνει τ' ἤν Γεωργιοῦ σαμπάχλια, πρὶν νὰ κρούξ' ὁ ἥλιος, πααίνει καὶ κυλιέται μέσα στὸ κριθάρι καὶ κατακλίζεται ἐκεῖ καὶ δροσίζεται, νὰ περνᾷ ἡ ἀρρώστεια ἐκείνη. Αὐτὸ τὸ κάνουνε καὶ τὸ Μάη. Βγαίνει τὰ ροῦχα, γκουλιόμπαρος (γυμνός), ξεντύνεται ὅλος καὶ θὰ γκυλιστῇ μέσα στὰ χορτάρια καὶ εἶναι γιατρικό». Εἰς τὰ Κοτύωρα «πηγαίνανε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο (ἐκείνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε) τρεῖς φορές, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγῃ: ἔπαρ' τὸ ντέρτι μ' καὶ δός με τὸ ντερμάνι μ' (= πᾶρε τὴν πάθησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου)». Τί κάμνουν ἂν τὸ βρέφος ἀπεκοιμήθῃ καθ' ὃν χρόνον διήρχετο κηδεῖα; Εἰς τὴν Σινώπην «σφάζουν ἀρνίον εἰς τρίστρατον καὶ πρῶτ' λύνουσι τὸ βρέφος ἐν τῷ μνήματι τοῦ νεκροῦ, λαμβάνοντες καὶ χῶμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ποτίζουν τὸ βρέφος πρὸς θεραπείαν». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ἡ θυσία αὕτη; τί ἀπογίνεται τὸ σφάγιον; τὸ τρώγουν ἢ τὸ παραχώνουν κάπου;

5. Προσφορὰ μειλιγμάτων εἰς τὸν διάβολον, εἰς τὰς Καλὰς Κυράδες κλπ. Σπονδαὶ καὶ θυσίαι εἰς δαιμονικὰ ὄντα (Στοιχειὰ κλπ.), καλόπιασμα τῆς νυφίτσας κλπ. Ποῖα παθήματα ἀποδίδονται εἰς ἐπήρειαν τῶν Νεράιδων καὶ πῶς τίς καλοῦν, διὰ νὰ κάμουν καλὰ τὸν νεραϊδοπαρμένον; Εἰς ποίας περιστάσεις γίνονται θυσίαι ἢ ἄλλαι προσφοραὶ πρὸς ἐξευμενισμόν ἢ ἀποδίωξιν στοιχειῶν, καλλικαντζάρων κλπ.;

Παραδείγματα: «Ἐπειδὴ τὸ καράβι δὲν εἶχε δρόμο, γιατίς ἦτανε βαστούμενο (= στοιχειωμένο), μινὰ γεναῖκα εἶπε στὸ γαραβοκύρη: Νὰ βρῇς ἓνα βετεινὸ ἐνοῦς χρονοῦ μαῦρο, ἄσπρο πούπουλο δὲ θὰ ν' ἔχ'. Θὰ τὸν σφάξῃς, ὅταν βασιλέψ' ὁ ἥλιος, ὥστερα νὰ διασταυρώσ'ς δὴ βλώρ' πρῶτα καὶ δὴ βρύμ' καὶ

κατόπι δεξιὰ κι ἀριστερὰ τὸ καράβι κι ὅταν βγῆς ὁξω νὰ ρήξης δὸ βτεινό. οὔτε νὰ μιλήσῃς οὔτε πίσου νὰ γυρίσῃς νὰ ἰδῆς. Καὶ τότες θὰ λευτερώσῃς τὸ καράβι πὲ τὸ στοιχειό» (Ναίμονας).

Εἰς τὴν Θράκην «ἐν καιρῷ εὐλογίας κατασκευάζουν οἱ χωρικοὶ πλακοῦντας καὶ κρεμῶσιν αὐτοὺς ὑπεράνω τῆς θύρας. Ἐνίοτε ἐκθέτουν ἐπὶ παραθύρου των τεμάχιον σακχάρεως ἢ θέτουν μέλι ἐντὸς πρασίνου πινακίου καὶ ἐκθέτουν τοῦτο εἰς τὰς ὁδοὺς». Εἰς τοὺς Γαλανάδες Νάξου «κοσκινίζουν ἄλεϋρι ἑπτὰ φορὲς καὶ μ' αὐτὸ κάμνουν ἓνα ψωμάκι ἀνέβαστο. Κατόπιν παίρνουν μιὰ πετσέτα, πηροῦνι, κουτάλι, μαχαῖρι, πιάτο, λαῆνι, ποτῆρι καὶ ἓνα ποτῆρι μέλι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀμεταχείριστα, τὰ παίρνουν δὲ δύο ἄνδρες καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ στρώνουν τραπέζι εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑποψιάζονται ὅτι οἱ διαβόλοι καὶ οἱ καλὲς κυράδες ἔσκιαξαν τὸν ἄνθρωπον καὶ φεύγουν. Δυὸ ὥρες μετὰ τὸ μεσονύκτιον πηγαίνουν καὶ βλέπουν καὶ τότε, ἂν μὲν ὁ ἄρρωστος εἶναι γιὰ νὰ γίνη καλά, οἱ διαβόλοι θὰ ἔχουν τζουγκρανίσση τὸ ψωμάκι καὶ θὰ ἔχουν ἐγγίξη καὶ στὸ μέλι· ἂν ὅμως εἶναι γιὰ νὰποθάνη, τὰ πράγματα παραμένουν ἄθικτα». Διὰ τὸ κάλεσμα τῶν Ἀναράων εἰς τὴν Κάρπαθον βλ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Σύμμ. Καρπ. 1932 σελ. 242—245. Τί κάμνουν «γιὰ νὰ καλοπιάσουν τὴ νυφίτσα; Τί τῆς προσφέρουν;

6. Πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον ἢ κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον ἢ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, ἄγγιγμα τῶν ἱερῶν ἀμφίων κλπ. ἀπομυρίσματα, ἀπονιψίδια κλπ. Μαγικαὶ τελεταὶ ἐν ἐκκλησίᾳ. Π.χ. εἰς τὴν Θράκην «ὅταν ξεντύνεται ὁ ἱερουργὸς παπᾶς τὰ ἀμφιά του, τὰ βάζει πάνω σὲ ἄρρωστον γιὰ νὰ γιαιτρευτῇ. Καὶ σὰν πλυθῇ, ποτίζει μὲ τ' ἀπονιψίδια τὸν ἄρρωστον νὰ γιάνη». Εἰς τὸ Πυργὶ τῆς Χίου, ὅταν ἀσθενῇ παιδίον τι, ἄρρεν ἢ θῆλυ, τὸ λαμβάνει γραῖα τις καὶ τὸ φέρει ἐν συνοδείᾳ ἱερέως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐνθα ἐκδύουσιν αὐτὸ καὶ τὸ ἐναποθέτουσι· πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης ἀφοῦ ἀνάψωσι τρία κηρία ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς εὐχὰς τινας, ἔπειτα περιάγεται τὸ παιδίον γυμνὸν περὶ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν καὶ ἀκολούθως ἐναποτίθεται καὶ πάλιν πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης. Μετὰ ταῦτα τὸ ἐνδύουσι δι' ἄλλων φορεμάτων καὶ ἀφίνουσι τὰ παλαιὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οὕτω τὸ λαμβάνει καὶ αὐθις ἢ γραῖα συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τὸ φέρει εἰς τὴν οἰκίαν τῶν γεννητόρων (Κανελλάκη, Χιακὰ Ἀνάλ. 362). Εἰς τὸ Λασσηθὶ «ὅταν ἔρθῃ ἀρρώσθεια τῶν ὁξῶ, μαζεύουν ὅλοι οἱ χωριανοὶ σ' ἓνα μέρος τὰ ὁξὰ ντως σὲ ἓνα πλατὺ μέρος. Καθένας ποὺ πηγαίνει ἐκεῖ βασιτᾶ καὶ μιὰ χαχαλιὰ ἀλάτσι καὶ τὸ βάνουνε ὅλοι σὲ μιὰ μεγάλη λεκανίδα. Πάει καὶ ὁ παπᾶς καὶ τὰ φκολογᾷ. Ἀμα τῶνε διαβάσουνε τσ' εὐχὲς, πιάνουνε δυὸ τὸ πετραχῆλι τοῦ παπᾶ, καθαεῖς ἀπὸ τῇ μιᾷ μπάντα, βάνουνε καὶ τὸ εὐαγγέλιο

ἀπάνω καὶ περνοῦνε ὅλα τὰ ὀξὰ ἀπὸ κάτω. Τὴν ὥρα ποὺ περνοῦνε ὁ παπᾶς πιάνει ἀλάτοι καὶ τὰ ραντίζει».

7. Χρησὶς κηρίων Ἐπιταφίου, εἰκόνοσ ἡ κανδηήλας ἁγ. Νικολάου κλπ. εἰς ἀποτροπὴν κακοῦ (καταιγίδος, τρικυμίας, σφοδροῦ ἀνέμου κλπ.). Π. χ. εἰς τὰ παραλία τῆς Θράκης «ὅταν φυσᾷ νότος καὶ θέλουν νὰ φυσήσῃ βορρᾶς, προπάντων αἱ γυναῖκες τῶν ναυτιλλομένων, βυθίζουσ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Νικολάου καὶ τρέχουσ ἐπιστρέφουσαι χωρὶς νὰ στρέψουσ εἰς τὰ ὀπίσω». Εἰς τὴν Νίσυρον «ὅταν ἡ θάλασσα εἶναι τρικυμιώδης καὶ θέλουν νὰ γίνῃ γαλήνη, παίρνουσ τὸ κανδηήλι μιᾶς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ χύνουσ τὸ περιεχόμενόν του εἰς τὴν θάλασσαν· κατόπιν πλένουσ τὸ κανδηήλι μέσα εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Κόρινθον «βγάζουσ ἔξω καὶ ἀνάβουσ τὸ κερί τοῦ Ἐπιταφίου καὶ λέγουσ «ὡς σβήνῃ τὸ τσερί, εἰσὶ νὰ σβήσῃ τὸ ὁ τσαιρὸς τὸ ἡ φουρτουῖνα». Βγάζουσ ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τῆς Παναγίας τὴν εἰκόνα κανένα φουστάνι ἢ λαχουρὶ ἢ ἄλλο τίποτε ρούχο ἀπὸ τὰ τάματα καὶ ὁ καιρὸς μαϊνέρει». Ὅμοίως ἀντικείμενα χρησιμεύσαντα εἰς ἱεροτελεστίας. Π. χ. σχοινίον ἀποκαθηλώσεως (μιμικῆς πράξεως ἐν ναοῖς Κεφαλληνίας τὴν Μεγ. Παρασκευὴν) προφυλάσσει καὶ θεραπεύει περιοδικοὺς πυρετοὺς καὶ ἄλλας νόσους, τιθέμενον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τοῦ ἀσθενοῦς.

8. Ἐνέργεια δι' ὁμοίου ἢ ἀναλόγου ἢ ἀντιθέτου. Π.χ. ἡ χρυσὴ κόβεται μὲ χρυσὴ κλωστή (Φιλιππούπολις). Δὲ σαρώουσ διὰ νὰ μὴ σαρώσῃ καὶ ὁ Χάρος κττ. Μοιράζουσ πίτταν ἀτρώπητην εἰς τὰ παιδιὰ, διὰ νὰ μὴ τρυπήσῃ ἡ εὐλογία τὸ πρόσωπον τοῦ ἀσθενήσαντος ἔξ εὐλογίας παιδίου. Εἰς τὴν Ρόδον «ὅταν φυσᾷ δυνατὸς ἄνεμος πολλὰς ἡμέρας, τότε ἀνεβαίνει στὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ τῆς μία κόρη, ποὺ εἶναι ὑστερόπαιδο καὶ λέγει: «Υστερὴ εἶμαι καὶ ἡ ὑστερή σου νὰ ναι». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, «ἅμα βλέπουσ πῶς τρόμπα καὶ χαλάζι θὰ πέσῃ, βγάζουσ τὴν πυροσιὰ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, τὴν τοποθετοῦν ἀνάποδα καὶ ρίχνουσ καὶ λίγο ἀλάτι πάνω. Τὸ κακὸ λένε πῶς ξεμακραίνει».

Ὅμοιον ἢ ἀνάλογον κατὰ παρετυμολογίαν ἢ ἀπλὴν συνήχησιν: π.χ. Ὅταν ἐν τῷ ναῷ λέγεται τὸ «ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας», ὅποιοι ἔχουσ κανένα πόνον ἢ κανένα μαράζι, τὸ πιάνουσ καὶ λένε: «Ξερανέ το, Παναῖα μου». (Ἡπειρος). Εἰς τὴν Ἀμβρακίαν «τῆς Ἀνάληψης οἱ γυναῖκες λούζουσ γιὰ ν' ἀναληφτῇ ἀπ' τὸ κιφάλι τ'ς κάθε βρώμα».

9. Κτυπήματα διὰ κλάδου δένδρου. Π. χ. εἰς τὴν Χίον «ἅμα ἀναφωῶσιν ἐξανθήματα ἐπὶ τοῦ σώματος, προσκαλοῦσι γραΐδιόν τι, τὸ ὁποῖον εἰσάγει τὸν πάσχοντα ἐντὸς τριχίνου σάκκου καὶ τὸν κυλίνει πέντε καὶ δέκα φορὰς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφέρει καὶ λόγους τινὰς καὶ κρατοῦσα κλάδον φοίνικος τὸν

κτυπᾶ ἑλαφρῶς. Τούτου γενομένου θεραπεύονται τὰ ἔξανθήματα».

10. Διάφοροι ἄλλοι μαγικοί τρόποι ἀπαλλαγῆς ἀπὸ κακοῦ. Π. χ. Μονομερίτικη λειτουργία. Εἰς τὴν Κορώνην ὅταν τύχη ἀρρώστεια ἢ ἄλλο τι, εἶναι πολὺ καλὸ νὰ κάνη κανεὶς *μονομερίτικη λειτουργία*. Αὕτῃ γίνεται ἔτσι: «*Τρία κορίτσια καθαρὰ, σηκώνονται ἀφῶτιγα ἀκόμη καὶ ἀναπιάνουν προζύμι, ὕστερα ζυμώνουν, πλάθουν τὴ λειτουργιὰ, ἀνάβουν τὸ φούρνο καὶ τὴν ψήνουν. Βγαλμένος ὁ ἥλιος εἶναι κιόλας ἡ λειτουργιὰ ψημένη, τὴν πᾶνε στὸν παπῶ καὶ τὴν προσκομίζει καὶ δίνουν ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀντίδερο στὸν ἄρρωστο καὶ τοῦ κάνει πολὺ καλόν*».

η) Προληπτικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποσόβησιν δαιμονικῆς ἐπηρείας.

1. Εὐφημισμοί, ἰδίᾳ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας (Ἀρχιμηνιά, Ἀρχιχρονιά, Καθαρὰν Δευτέραν κλπ). Π.χ. ὅταν εἰς οἰκίαν, ὅπου ὑπάρχει λεχώ, ἀσθενήσῃ κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων, δὲν λέγουν ὅτι ἀσθενεῖ, ἀλλ' ὅτι εἶναι σιδερωμένος, ἐκ φόβου μὴ πάθῃ καὶ ἡ λεχώ. Ὅμοίως ἀγγελικὸ λέγεται ἡ ἀσθένεια νηπίου, (Κρήνη Μ. Ἀσίας). Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅταν μιλοῦν γιὰ κάτι κακό, (ἀρρώστεια, πόνεμα κλ.), ἅμα δεῖξουν τὸ μέρος, λένε: *Νὰ ἐκεῖ, σταυρωμένο νὰ ᾖ ἡ γιὰ καλὸ τὸ πιάνω*. Εἰς τὴν Αἴνον «ὅταν ἐρωτήσουν τινὰ περὶ τοῦ παιδίου του, ἂν εἶναι δικό του, ἀπαντᾷ: «*τοῦ Θεοῦ εἶναι*», ἐκ φόβου μήπως τὸ χάσῃ. Εἰς τὴν Χίον, ὅταν εἴπῃ κανεὶς ἀπαίσιόν τι, «ἐμπτύει εἰς τὸν κόλπον του καὶ συγχρόνως ἐκφωνεῖ: «*Χώματα σὴ γλῶσσα μου*» κ.τ.τ.

2. Φύλαξις ἢ ἀπόκρυψις τριχῶν ἢ ἀποκομμάτων τῶν ὀνύχων ἢ τῶν ἐνδυμάτων εἰς ὅπας τοίχων κλπ. διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσουν εἰς μαγανείας ἐχθροῦ, καὶ ἄλλαι προφυλάξεις. Π.χ. τὰ μαλλιά, ποὺ μένουν στὸ χτένι, δὲν τὰ καῖνε, γιὰ νὰ μὴ κάβρουν τὴ μοῖρα τους οὔτε τὰ πετοῦν, ἀλλὰ τὰ κρύβουν σὲ μιὰ τρυπὰ στὸν τοῖχο. (Ἦπ.).

3. Χρῆσις φυλακτῶν καὶ ἄλλαι ἀντιμαγικαὶ ἐνέργειαι.

Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας.

α) *Περίπτα φέροντα εὐτυχίαν*: τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας, τὸ πουνκάμιο τοῦ φιδιοῦ, ἡ προσωπίδα τοῦ παιδιοῦ (ἄμνιον), ἡ γαλατόπετρα, ἡ λυκοχαβία καὶ εἴ τι ἄλλο. Ποῖαι αἱ ἰδιότητες ἐκάστου; Πῶς παρασκευάζεται τὸ κοκκαλάκι τῆς νυχτερίδας ἢ ἄλλα ἀντικείμενα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν; Ποῖα ἀντικείμενα θεωροῦνται «*γουργιδικὰ*» ὥς ἐκ περιστάσεως ἐνισχυμένα; (Π.χ. μέλη σώ-

ματος ανθρώπου θανατωθέντος, τεμάχιον ἀπὸ τὸ σχοινὶ κρεμασμένου ἢ πνιγμένου, ξίφος δημίου, ὁ πέπλος νύφης κ.τ.τ.).

Μερικὰ παραδείγματα: Σχοινὶ πνιγμένου φέρει πλούσιον καὶ καλὸν γάμον εἰς ἐκείνην ποὺ τὸ κρατεῖ (Ἀθηναί). «Ὅταν ἀλλάξῃ τὸ φίδι τὸ τομάρι του, οἱ γυναῖκες ποὺ πᾶνε γιὰ ξύλα, τὸ βρίσκουνε καὶ τὸ παίρνουνε. Τὸ βάζουνε στὴν ἄγια τράπεζα καὶ παίρνει σαράντα λειτουργίες καὶ τό'χουνε καὶ τὸ κρατᾶνε σὲ δικαστήρια καὶ σὲ ἄλλες σπινδαῖες ὑποθέσεις καὶ πετυχαίνουνε. Καὶ ὅταν πάῃ κάποιος, γιὰ νὰ τοὺς κοροϊδέψῃ, κανεῖς ταχυδακτυλουργὸς ἢ ὅποιοςδήποτε ἄλλος, δὲ μπορεῖ, γιὰτὶ κεῖνος ποὺ κρατεῖ φιδιοτόμαρο, βλέπει τὰ πράγματα, ὅπως εἶναι» (Σπάρτη). «Τὸν πέπλο τῆς νύφης (εἰς τὸ Κορδελλιὸ τῆς Σμύρνης) εἶναι καλὸ νὰ τὸν φορέσουν 40 πρωτοστέφανες νυφάδες. Ἀμα τὸν φορέσουν κ' οἱ σαράντα, τότε τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὸν κρεμοῦν στὸ ἱερό. Ὅταν ἔχῃ καμιά πετύχη στὸ γάμο τῆς κ' ἔχουν πετύχει κ' οἱ ἄλλες ποὺ φόρεσαν τὸν πέπλο τῆς, τῆς τὸν ζητᾶνε ὅλες ὅσες εἶναι νὰ παντρευτοῦν, ποιά θὰ τὸν πρωτοφορέσῃ». «Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἕνας φύγῃ ἀπ' τὸ χωριὸ (Σιτίστα τῆς Αἰτωλίας) καὶ πάῃ στὴν ξενιτειά, παίρνει μαζί του λιθαράκι ἀπ' τὸν τόπο του. Ἀμα φτάσῃ στὸ μέρος τὸ ξένο ποὺ θὰ μείνῃ, τὸ πετάει, εἶναι καλὸ γι' αὐτόν».

β) *Πράξεις καὶ ἐνέργειαι καθ' ὁμοιότητα ἢ καὶ ἀναλογίαν.* (Ὁμοιότης πράξεως φέρει ὁμοιότητα καταστάσεως). *Συμβολικαὶ εὐχαὶ καὶ ἄλλα σύμβολα.*

Παραδείγματα: Αἱ γυναῖκες, εἰς τὰ Μοσχονήσια, ἐπανερχόμεναι ἔξωθεν, φέρουν λίθον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ νὰ εἶναι στερεοκέφαλοι. Ἡ λεχὼ πατεῖ σίδερο τὴν τρίτην ἡμέραν, διὰ νὰ «σιδερωθῇ», ἢ στίς ἐννιά κατέρχεται τῆς κλίνης, διότι ἔτσι γίνεται «νιά». (Σχέσις παρετυμολογική). (Κύθνος). Ἡ «πλόσκα» πρέπει νὰ γυρίζῃ δεξιὰ, διὰ νὰ ἔρχωνται δεξιὰ καὶ τὰ πράγματα. Μέλι μὲ καρῦδι (ἢ ἀμύγδαλο) προσφέρεται εἰς τοὺς νεονύμφους, πρὶν εἰσελθοῦν εἰς τὸ σπίτι, διὰ νὰ εἶναι καὶ ἡ ζωὴ των γλυκειὰ σὰν τὸ μέλι. Εἰς τὴν Λέσβον τὴν πρωτομαγιά γραῖα σταυρώνει μὲ μέλι τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ τὰ μέτωπα τῶν γυναικῶν, διὰ νὰ εἶναι σὰν τὸ μέλι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Σύμην «ὅτι καὶ ῥοσκάψουν (= ἅμα τελειώσουν τὴν σκαφὴν καὶ τὴν σποράν), σποῦν τὸ ρόδι», δηλ. τὸ ρίπτουν μὲ ὀρμὴν κατὰ γῆς, διὰ νὰ πληθύνουν οἱ σπόροι, ὥς οἱ κόκκοι τοῦ ροδιοῦ. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν «ἅμα φουσᾷ νοθιά, γιὰ νὰ γυρίσῃ βορρᾶς, βγαίνει μιὰ γυναῖκα στὸ δῶμα τῆς ὀλόγδυμνῃ, ὥς τὴν ἐγέννησεν ἡ μάνα τῆς, καὶ βγάνει τὴν ἀνέμη καὶ γυρίζει ἀμέσως βορρᾶς». Εἰς τὴν Ὑδραν «ὅποιος ἔχει ξενιτεμένους καὶ θέλει νὰ τοῦ γυρίσουνε γλήγορα, πρέπει πάντα νὰ ῥῃ ἀπάνω στὴ σιδεροστιὰ καζάνι μὲ νερό». Εἰς τὴν Ἀνακοῦ πιστεύουν ὅτι, «ἅμα κανεῖς ἀνεβαίνει εἰς λόφον ἢ βουνόν, πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνα κουφάκι, ἥτοι τεμάχιον ἐλαφρο-

πετρας, καὶ θὰ ἀνεβῇ τότε ἐλαφρότερον». Εἰς τὴν Μυτιλήνην πιστεύουν ὅτι «τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ποῦ θὰ πρωτοβάλλῃς ξύδι πρέπει νὰ εἶσαι θυμωμένος, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ ξύδι δυνατό». Εἰς τὸ Κατιρλί τῆς Βιθυνίας «ὅταν ἀρμέγουν πρώτη φορὰ τὴν ἀγελάδα ποῦ γέννησε, χύνουν τὸ γάλα στὴ θάλασσα λέγοντας «ὅπως δὲ στερεύει ἡ θάλασσα, ἔτσι νὰ μὴ στερέψῃ καὶ ἡ ἀγελάδα μου».

Σχέσις ἐτυμολογικὴ τῆς πράξεως ἢ γλωσσικὴ. Π.χ. ἡ νύμφη εἰσερχομένη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ σπείρει ρῦζι, γιὰ νὰ ριζώσῃ (Ἦπ.).

Ἐν Σύμῃ δὲν νυμφεύονται τὴν ἑβδομάδα τῆς τυρινῆς, διὰ νὰ μὴ τυραννιοῦνται. Εἰς τὴν Κύπρον πρὸς θεραπείαν τῆς Κατεβασιᾶς (ὀφθαλμικῆς παθήσεως) καταφεύγουν εἰς τὸν παπᾶν, διὰ νὰ διαβάσῃ τὰς Καταβασίας.

γ) *Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ διαφορὰν ἢ ἀντίθεσιν καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς ἐπώδαί.* Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κύπρον «τὰ κορίτσια, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν καὶ διὰ νὰ μὴ βγάλουν καρφῖτες ἢ καντῆλες μαῦρες, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Μαύρης πίνουνσι γάλα».

δ) *Κτυπήματα διὰ ράβδου ἢ κλάδων βατῶν ἢ ἐλαίας ἢ χόρτων.* Π.χ. Εἰς τὴν Στενήμαχον κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ κοπέλλες πᾶν μὲ μνιά στάμνα καὶ ἓνα ραβδί ἀπὸ κρανιά στὸ ποτάμι. Γεμίζουν τὴ στάμνα καὶ χτυποῦνται μὲ τὸ ραβδί καὶ λέν: «Κὶ τοῦ χρόν'!». Εἰς τὴν Λέσβον αἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς κτυπῶνται μὲ τσουκνίδες εἰς τὴν πλάτην, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά των. Κτυπήματα πρὸς εὐτοκίαν κλπ.

ε) *Στοιχειώσεις κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.* (Στοιχειῶνω = δημιουργῶ στοιχεῖο διὰ τῆς θυσίας πετεινοῦ ἢ ἄλλου ζώου τὰ ὁποῖα ἀντικατέστησαν ἀνθρώπινα θύματα)· ἡ ψυχὴ δηλ. τοῦ σφαγέντος ζώου, διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος προσηλοῦται εἰς τὸ κτήριον, γίνεται στοιχεῖο καὶ φυλάττει καὶ περιέπει αὐτό.

Πῶς γίνεται ἡ στοιχειώσις οἰκοδομήματος, γεφύρας, πλοίου κλ.; Διὰ θυσίας ζώου (πετεινοῦ, ἀρνίου, γάτου μαύρου ἢ ἄσπρου;) ἢ δι' ἐντοιχίσεως αὐτοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα; ἢ δι' ἐξορκισμοῦ (τ. ἔ. μὲ νομάτισμα) ἢ ἄλλου τρόπου; Ποῦ θυσιάζεται τὸ ζῷον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Ἐντοιχίζεται ἡ κεφαλὴ του εἰς τὰ θεμέλια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Σάμον τὸν θεμέλιον λίθον ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς σκιᾶς τοῦ ἀρνίου ἢ ἄλλου ζώου, τὸ ὁποῖον ὀρίζεται πρὸς θυσίαν καὶ κατόπιν τὸ σφάζουν καὶ τὸ θάπτουν ἄλλου, μὴ τρώγοντες καθόλου ἀπὸ τὸ κρέας του. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο; Στοιχειώσεις γίνεται καὶ μὲ μόνην τὴν σκιάν ἀνυπόπτου γέροντος, ἂν ἐπιθέσουν ἐπ' αὐτῆς τὸν θεμέλιον λίθον ἢ καὶ μόνον μὲ τὸ μέτρον τῆς σκιᾶς ἀνθρώπου, ἂν τὴν μετρήσουν κρυφὰ διὰ νήματος, ἢ διὰ ράβδου καὶ ἐντοιχίσουν τὸ μέτρον εἰς τὰ θεμέλια. (Ἡ σκιά δηλ. ταυτίζεται μὲ τὴν ψυχὴν). Π. χ. *Περγαλιὸ* εἰς τὴν Ζάκυνθον λέγεται ὁ ἡσκιος τοῦ σπιτιοῦ.

«Περγαλιὸ γίνεται καὶ κάθε ἄνθρωπος, πὸν τύχη καὶ περάση τῇ σιγμῇ πὸν ρίχεται τὸ θεμέλιο καὶ ὁ ἥσκιος του πλακωθῇ ἀπὸ τοσὶ πέτρες. Τότε ὁ ἥσκιος γίνεται *Περγαλιό*». Παραδόσεις περὶ στοιχειώσεως κτηρίων, γεφυρῶν, πλοίων κλπ.

ζ) *Στοιχειώσεις θησαυρῶν, τρόποι εὐρέσεως καὶ συλήσεως αὐτῶν*. Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐστοιχειώθη ὁ θησαυρός· δηλ. διὰ θυσίας ἀνθρώπου ἢ ζώου ἐδημιουργήθη τὸ στοιχεῖο πὸν φυλάσσει τὸν θησαυρὸν ἢ δι' ἀπλοῦ ἐξορκισμοῦ, δηλ. μὲ νομάτισμα; Π.χ. «*Εκεῖνος πὸν πάει καὶ παραχὼν' τὰ χρήματα σιτὴ γῆς μέσα σὲ μνιὰ πέτρα ποκάτ', μαζὶ μὲ τὰ χρήματα βάν' ἓνα σκοινὶ καὶ τὸ νοματίζ': νὰ γέν'ς φίδ' νὰ φυλάῃς τὰ γρόσια.*» *Εκεῖνα τὰ χρήματα στοιχειώνονται τότες καὶ δὲ μπορεῖ κανεὶς τότες γιὰ νὰ τὰ βγάν'»* (Ναίμονας).

Ἀποκάλυψις καὶ εὗρεσις τοῦ θησαυροῦ. Συνήθως τὴν ὑπόδειξιν τοῦ τόπου, ὅπου εἶναι κεχωσμένος ὁ θησαυρός, κάμνει αὐτὸς ὁ φύλαξ τοῦ θησαυροῦ, ἐπιφαινόμενος καθ' ὕπνους ὑπὸ μορφὴν ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον εὖνοεῖ καὶ συγχρόνως τοῦ φανερῶναι τὸ εἶδος τῆς θυσίας, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κατοχὴν του (προπάντων θῦμα ἀνθρώπινον). Ἀλλοτε ὁ θησαυροθήρας πρέπει μόνος «μὲ σουμάδια» νὰ διαγνώσῃ τοῦτο· π.χ. κοσκινίζει στάχτη καὶ παρατηρεῖ τὰ σημεῖα, πὸν ἀπετυπώθησαν τὴν νύκτα ἐπάνω εἰς αὐτὴν (πατημασιές, χαράκια, κουκκίδες)· ἔτσι μαθαίνει τί θέλει τὸ στοιχεῖο, διὰ νὰ ἐξευμενισθῇ ἢ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ ἐκεῖ (ζῶον; ὄρνιθα, πετεινόν, σκύλον; ἢ ἄνθρωπον ἢ καὶ προσφορὰν ἀναίμακτον κτηρίων καὶ θυμιάματος;).

Ἀλλὰ καὶ μαγικαὶ πράξεις ἀναφέρονται εἰς εὗρεσιν τοῦ θησαυροῦ. Π.χ. χρήσις τῆς Σολομωνικῆς μὲ τὸ σιδερόχορτο, χρήσις ἀλειμματοκτηρίων (κτηρίων ἀπὸ ἀνθρώπινο ξύγγι) (βλ. σχετικὴν δίκην εἰς ἄρθρον Γ. Βλαχογιάννη ἐν ἐφημερίδι Πρωτῆς, 29-11-1931), ἐξορκισμῶν κλπ. (Διὰ περισσοτέρας εἰδήσεις βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α' ἀρ. 404-446, Β' σελ. 1003-1051, Γ. Μέγα, Παραδ. περὶ θησαυρῶν ἐν Λαογραφίᾳ Δ' 22-34).

ζ) *Μαγικαὶ συνήθειαι ἐν ἀνομβρίᾳ.*

1. Περπεροῦνα. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματα αὐτῆς; Π.χ. *μπιρμπιρίτσα* (Ἄγραφα), *πιπερίτσα* (Ἀρκαδ.), *βερβερίτσα* (Κούρεντα), *μπαρμπαροῦσα* (Σχωρέτσιανα), *πιπεριά* (Ἰστιαία), *παπαροῦνα* (Ζαγόρι, 40 Ἐκκλῆς.) *λαπατᾶς* (Μέτραι), *κουσκοντέρα* (Πόντος, Σταυρί). Μιμικὴ τελετὴ πρὸς πρόκλησιν τῆς βροχῆς. (Μίμησις πράξεως ἢ καταστάσεως ἐπιφέρει αὐτὴν ταύτην τὴν πρᾶξιν ἢ κατάστασιν): περιφορὰ παιδίου (συνήθως κοριτσιοῦ ὀρφανοῦ) ἀνὰ τὸ χωρίον ἢ ἀνὰ τοὺς ἀγρούς, περιενδεδυμένου μὲ πράσινα χόρτα· ἑμμετροὶ ἐπικλήσεις

τῶν παιδίων, ποὺ τὸ συνοδεύουν, διὰ βροχὴν καὶ χοροί· εἰς κάθε σπίτι τὸ περιχύνουν μὲ νερό. Διάφοροι παραλλαγαὶ τοῦ ἔθιμου. Π. χ. εἰς τὸν Πολύγυρον «ἄλλοτε ἦτο ἔθιμον, ὅταν δὲν ἔβρεχε, νὰ γδύνουν ἓνα κορίτσι 17-20 χρόνων καὶ στολίζοντάς το μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια (μαγκοῦτες, πανερίτσια, παπαροῦνες κλπ.) νὰ κάνουν λιτανεία, δηλ. νὰ τὸ περιφέρουν στὰ χωράφια καὶ στὸ χωριὸ μ' ἓνα στεφάνι στὸ κεφάλι καὶ νὰ λέν τὸ παρακάτω τραγούδι: *Πιπιρίτσα πιρπατεῖ, | τὸν Θεὸ παρακαλεῖ: | Βρέξι Θε μου, μιὰ βρουχή, | μιὰ βρουχή, μιὰ σιγανή, νὰ ἀνθίσουν τὰ χουράφια, | νὰ καρπίσουν τ' ἀμπιλάκια. | Γκούβρον, γκούβρον τὰ σιτάρια, κὶ λαμνὶ τὰ κριθαράκια*». Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκη) «μαζώνονται τὰ κορίτσια, φοροῦν παλιὰ ροῦχα καὶ τὸ ἓνα τὸ κορίτσο γύρω γύρω τὸ στολίζουν μὲ πράσινα χόρτα - τὸ κορίτσο αὐτὸ πρέπει νὰ ᾖ ὀρφανὸ - καὶ πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια στὸ ποτάμι καὶ βρέχονται ὅλα μὲ τὰ ροῦχα τους πέφτουν μέσα στὸ νερὸ ὁλόκληρα παίρνουν κ' ἓνα μπακιράκι στὸ χέρ' μὲ νερὸ καὶ βάνουν καὶ μιὰ φοῦντα πράσινα χόρτα μέσα καὶ γυρίζουν στὸ χωριὸ σὲ κάθε σπίτ'. Χορεύουν ἀπὸ τρεῖς φορὲς καὶ τὸ στολισμένο τὸ κορίτσο δροσιζ'. Κι ὅταν χορεύουν, τραγουδοῦν: *Πιρπιροῦνα πιρπατοῦσι | καὶ τὸ Θεὸ παρακαλοῦσι: | Βρέξε, Κύριε μ', στάξε, Κύριε μ', | γιὰ νὰ γίνουν τὰ ψωμάκια | καὶ τῆς μπάμπως τὰ βυζάκια. | Περπέρω, Δροσέρω (τσάκισμα). Σὲ κάθε σπίτι τὴν Πιρπιροῦνα βγαίν' ἡ νοικοκυρὰ καὶ βρέχ' ὅλο τὸ χορὸ καὶ τὴ χαρίζουν ἀλευρι, κερί, θυμίαμα, ἄλας, ψωμί, αὐγὰ καὶ τυρί*».

Εἰς τὸν Πόντον περιέφερον τὴν «κουσκουτέρα: μία μεγάλη σκούπα ἀπὸ «τσουχαβέλ», (ἓνα εἶδος θάμνου ἀκανθωτοῦ) μὲ χέρια, ντυμένη μακρὺν χιτῶνα μάλλινον (τσόχα) χρώματος μαύρου, μὲ κόκκινη ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν ὀσφύν. Τὸ ἀνδρεῖκελον αὐτὸ ἐκρατοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια δυὸ παιδιὰ ἢ ἔφηβοι καὶ τὸ περιέφεραν στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψάλλοντα πρὸ τῆς ἐξωθύρας: Λαϊστέρα, Κουσκουτέρα κτλ. Κάθε οἰκοδέσποινα ἔχυνε πάνω στὴν «Κουσκουτέρα» ἀρκετὸ νερό».

2. Κατακλυσμοί, ἐμβάπτισις ἀνθρώπων ἢ ὁμοιώματος (κούκλας) ἢ ἀγίας τινὸς εἰκόνης εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, ρῖψις κεράμου ἢ λαγήνου (κλεμμένης) εἰς ποταμόν κτλ. Χούχουτος ἢ Κούκερος, Ἁγίος Ἰωάννης (εἰς τὴν Κύπρον) κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστί (Ἀνατ. Θράκης) «ὅταν δὲν ἔβρεχε, μαζεύονταν μερικοὶ ἡλικιωμένοι, πάγαιναν στὴ βρύση κ' ἐπαιρναν νερὸ σ' ἀγγεῖα κὶ ἅμα εὔρισκαν κανένα στὸ δρόμο, τοῦ ἔρρηχαν ἓναν κουβᾶ, ὥστε νὰ θυμώσ'. Ἄν θυμῶνε, τὸ εἶχαν γιὰ καλὸ νὰ θυμώσ', ὥστε νὰ θυμώσ' κὶ ὁ Θεός, νὰ βρέξ'». Εἰς τὸ Βογατσικόν, «ὅταν δὲν βρέξη, βοιτοῦν μιὰν εἰκόνα μέσ' τὸ νερό, μέσ' στὸ ποτάμ', καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ, ἕως ὅτου βρέξη». Εἰς τὴν Θράκην (Ἀδριανούπολιν, Μάλγαρα) ὅταν ἐπικρατῇ ἀνομβρία,

παίρνουν ἢ μᾶλλον κλέπτουν τρία καινούργια κεραμίδια (εἰς Πεντάλοφον Δυτ. Μακεδ. μιὰ καινούργια στάμνα) καὶ τὰ ρίχνουν κρυφὰ στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξῃ. Εἰς τὰ Μάλγαρα κλέπτουν τὴν σκούπα πτωχῆς γραιῖας καὶ τὴν ρίχνουν στὸ πηγᾶδι· τὰ δάκρυα τῆς γραιῖας θὰ προκαλέσουν καὶ τὰ δάκρυα τοῦ οὐρανοῦ.

3. Λιτανεῖται (λέση). Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασ.) «ὅταν δὲν βρέξῃ, γίνεται λέση στὸν ἄη Νικόλα πρὸς τὸ δρόμο τῶν Δελφῶν ψέλνει ὁ παπᾶς ἁγιασμό, ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορές στὸ δρόμο κατὰ διαστήματα». Θρᾶκες χωρικοὶ (ἐγκατεστημένοι τώρα εἰς τὸ Πολύκαστρον τοῦ Ἀξιοῦ) συνηθίζουν τὴν δέησιν των πρὸς τὸν Προφήτην Ἡλίαν διὰ βροχὴν νὰ συνοδεύουν καὶ μὲ θυσίαν δημοτελῆ προβάτων. Ἄλλοτε εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκης), σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Μακεδ.), μετὰ τὸν Ἀηγιώργη καὶ πρὶν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', γίνεται χωργιαν'κὸ κουρμπάν' σφάζονται καμιά δεκαριά ἕως δεκαπενταριά πρόβατα ἄρσενικά, ἄσπρα καὶ μαῦρα, ὅ,τ' τύχ' (θηλυκὰ νὰ μὴν εἶναι). Τὸ κάμνουν γιὰ βροχὴν, γιὰ νὰ βρέξ' ὁ καιρὸς, δέση στὸν προφήτ' Ἡλία. Δὲν γίνεται τ' Ἀηλιᾶ, γιατί βροχὴ τότε δὲ χρειάζεται· τώρα χρειάζεται περισσότερο, ἔτσι τὸ βρῆκαν. «Στὸ Σιναπλὶ τὸ κουρμπάνι γινόταν στὸ παλικλῆσ' τοῦ προφήτ' Ἡλία. Ἐδῶ τώρα στὸ Πολύκαστρο πάλι ὁξω, σ' ἓνα ὕψωμα (μπαῖρ) τὸ κάμουμε, ὄχι στὴν ἐκκλησία. Τὸ κάμουμε Δευτέρα νὰ μὴν εἶναι γιορτή, γιορτὴ τοῦ χωριοῦ νὰ εἶναι, νὰ γιορτάσουμε ἐπίτηδες, νὰ τιμήσουμε τὸν προφήτ' Ἡλία, νὰ μᾶς λυπηθῇ ὁ Θεὸς νὰ βρέξ'». Ὅλοι οἱ χωρικοί, οἱ συνοικοῦντες σήμερον εἰς τὸ Πολύκαστρον (Σιναπλιῶτες, Ραβδιῶτες, Πόντιοι, Καυκάσιοι) μαζεύτηκαν στὸ «μπαῖρ» τὴν Δευτέραν (29 Ἀπριλίου 1937) καὶ ἔκαμαν δέση γονατιστοί. Τὴν προηγουμένην τὰ κορίτσια ἔκαμαν περπεροῦνα· ἐπῆγαν στὸ ποτάμι καὶ ἔπесαν ὅλα στὸ νερὸ καὶ κατόπιν ἐγύρισαν ὅλα τὰ σπίτια καὶ ἐσύναξαν ἁλεῦρι, κερὶ, θυμίαμα, ἄλας κλπ. Τὰ συναχθέντα ἐδιέβασεν ὁ παπᾶς μαζὶ μὲ τὸ κουρμπάνι, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν κοινὴν ἐστίασιν (Γ. Μέγας).

4. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς πρόκλησιν βροχῆς, π.χ. κρέμασμα βατραχοῦ ἢ χελώνης ἀναποδογυρισμένης ἐκ δένδρου ἢ πασσάλου. Π.χ. στὰ Χρύσοβα (Ἀγράφων) «ἅμα θέλουν νὰ βρέξῃ, κρεμοῦνε χελῶνες ἀπὸ ψηλὰ παλούκια, μπηγμένα στὰ χωράφια». Εἰς τὸν Πόντον «ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία, ὅτι μπορούσαν νὰ προκαλέσουν βροχὴν, καίγοντας ἓνα ζωντανὸ φίδι στὴ φωτιά». (Ποντ. Φύλλα Β' 418).

η) *Καθοσίωσις εἰς τὸν διάβολον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προστασίας ἡ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ ἢ ἄλλων δαιμονικῶν ὄντων*, δηλ. παράδοσις ἀνθρώπων ἢ ζώων εἰς αὐτόν. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ἄμα θέλουν οἱ τσοπαναραῖοι νὰ φ'λάῃ ὁ δαίμονας τὰ πρόβατά τους, νὰ μὴν παθαίνουν

τίποτα, παίρνουν ένα σκυλοκόκκαλο και τὸ ξουφλερεύουν, τὸ λεπταίνουν πελεκῶν-
τας το, και τὸ φκειάνουν σὰ βελόνι. Αὐτὸ τὸ μπηχγουν πίσω στὸ μπουτι τοῦ
βαρβάτου κριαριοῦ. "Υστερα παραδίνουν («νὰ πάρ' ὁ διάολος!» δηλ. λένε) τὸν
κούτλα, τὸν κόφτη, τὴν καρδάρα... ὅλα ὅτι ἔχει ἡ τσουπαναριά στὸ δαίμονα.
Τὸ βαρβάτο αὐτό, βελονιασμένο, ὅπως λένε, ἔρχεται ὁ καιρὸς καὶ μαρκαλάει τὶς
προβατίνες. "Ολα τ' ἀρνιά, πὺν γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὸν τὸν σπορίτη, βγαίνουνε βε-
λονιασμένα στὸ μπουτι, δηλ. ἔχουνε κι αὐτὰ τὸ κοκκαλάκι στὸ μπουτι καὶ τὰ
φυλάει ὁ δαίμονας· «γιατὶ εἶναι μαγαρισμένα». Τὸ κάνουνε αὐτό, γιὰ νὰ παγαί-
νουν καλά: προκόβουν τὰ πράματα. Ἀλλὰ τὸ κρέας τους εἶναι ἄνοστο».

θ) Ἀπειλὰι ἀκάρπων δένδρων πρὸς καρποφορίαν. Π.χ. «ὅταν ἡ καρυδιὰ
δὲν κἀνῃ καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη (στὴν πρώτη Ἀνάσταση)
καὶ χτυποῦν τὸν κορμὸ της μὲ τὸ μανάρι τρεῖς βολὲς καὶ λέγουν: «Χριστὸς
Ἀνέστη! Κάνεις καρυὰ καρύδια; ἢ νὰ σὲ κόψω;».

III. ΜΑΓΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΕΠΙ ΚΑΚῶ· Ἡ ΒΛΑΒΗ· ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ (ΕΠΙΒΛΑΒΗΣ ΜΑΓΕΙΑ)

α) Πρόκλησις κακοῦ.

1. Κατάδεσμοι καὶ καρφώματα πρὸς βλάβην μισουμένου προσώπου ἢ
ζώων καὶ πραγμάτων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον (νὰ τὸν κάμουν νὰ τρελλαθῇ
ἢ νὰ βουβαθῇ (γλωσσόδημα), ν' ἀποθάνῃ, νὰ παρατήσῃ τὸ σπίτι του ἢ νὰ τοῦ
καταστραφοῦν τὰ σπαριά του, τ' ἀμπέλια ἢ ὅλα του τὰ κτήματα).

Οἱ κατάδεσμοι συνίστανται

(α) εἰς τὴν κατόρυξιν (ἐντὸς μάλιστα τάφου) ὁμοιώματος τοῦ μισουμένου
(κούκλας κηρίνης ἢ ἀπὸ κουρέλια) ἢ ἀντικειμένων ἀνηκόντων εἰς τὸν μισούμενον,

(β) εἰς τὴν καταπερόνησιν ὁμοιώματος τοῦ ἐχθροῦ (ἢ καὶ ἀπλῆς πλακὸς
σάπωνος) διὰ καρφίδων ἢ καρφίων ἢ πασσαλίσκων καὶ εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ
εἰς ἓνα πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν,

(γ) εἰς τὴν κατάχωσιν ἀντικειμένων, μαγικῶς παρασκευασθέντων, ὑπὸ τὸ
κατώφλιον τῆς οἰκίας τοῦ μισουμένου καὶ

(δ) εἰς τὸ δέσιμον κόμβων ἐπὶ νήματος ἢ σχοινίου.

2. Μὲ ποίας ἀρὰς ἢ ἄλλους μαγικοὺς λόγους συνοδεύεται ὁ κα-
τάδεσμος ἢ τὸ κάρφωμα; Χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπλῆ εἰκὼν ἢ ἡ σκιά τοῦ μισου-
μένου διὰ τὸ κάρφωμα; Γίνεται κάρφωμα καὶ ἐπὶ δένδρῳ; Ὅποια πρέπει νὰ
εἶναι τὰ καρφιά; (πχ. ἀφόρηα, ἄβρεχα, μονόπυρα). Πότε γίνεται τὸ κάρφωμα;
(μετὰ τὸ μεσονύκτιον; κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς σελήνης;).

Κάρφωμα ανθρώπου κατὰ τὰ ἐθιζόμενα ἐν Κρήτῃ: «Παρασκευὴ ἔτσι οἱ ὀχτὼ ἀλλὰ τούρκα (ἦτοι τὴν 2 μ. μ. ὥραν) θὰ βασιῆς μιὰν πλάκα σαποῦνι ἀφόρητα καὶ πέντε βελόνες; ἀφόρητες κι αὐτές. Θὰ πῆς πέντε φορὲς τὰ παρακάτω λόγια καὶ κάθε φορὰ θὰ καρφώνῃς μιὰ βελόνα εἰς τὸ σαποῦνι: «Ὡς ἐκάρφωσαν τὸ Χριστὸ εἰς τὸν Τίμιο σταυρό, ἔτσι καρφώνω κ' ἐγὼ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ δεῖνα, στανικῶς τοῦ Θεοῦ καὶ θεληματικῶς τοῦ Διαβόλου μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Γαραζαήλ. Καρφώνω τοὺς 365 ἁρμόνους τοῦ ῥάχης του, τοὺς φύλιασες τῶν κοκκάλων τοῦ σώματός του, καρφώνω τοὺς σφεντύλους τοῦ ῥάχης του καὶ ὅ,τι ἀνάπαψη ἔχει ἢ θάλασσα, ἔτσι ἀνάπαψη νὰ ἔχῃ τὸ σῶμα του, ὅσον καιρὸ τὸν ἔχω καρφωμένο στὸ σαποῦνι». Ἄλλα εἶδη καρφωμάτων ἴδ. ἐν Λαογραφίᾳ, Η' 323 — 346. Θ' 504 κέ.

Κατ' ἄλλους «ἅμα θέλ'ς νὰ πιθάν' ἕνας, πᾶρι ἕνα αὐγὸ κι νὰ τοῦ χῶῃς στοὺν τάφου μνιανοῦ πὺν πέθανι, τοῦ ἰδίου βράδ' πὺν τοὺν ἔθαψαν' κι τὴν αὐγὴ νὰ τοῦ πάρ'ς πίσου μὴ τὰ χαράματα κι νὰ τοῦ θάψ'ς μπρουστά ἔτσι πόρτα κεινοῦ πὺν θέλ'ς νὰ πιθάν'. Στὶς σαράντα μέρις δὲ γλυτών'!

3. Διάφορα ἄλλα μάγια: Π.χ. «μαλλιά γυναικεία, σαποῦνι, καρφιὰ τυλιγμένα σ' ἕνα μαντήλι κάτω ἀπὸ μιὰ πλάκα στὸ κατῶφλι τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα τὸ δρασκελίσῃ ἐκεῖνος πὺν τοῦ τὰ ἔχουν καμωμένα, τότε πιάνουνε» (Μεσσηνία) ἢ διάφορα πράγματα παρμένα ἀπ' τὰ τριστρατά: «θὰ παίρν'ς τρία τρία ἀπ' οὐλα τὰ σόδια ἀπ' θὰ βρῆς, λ'θάσ', κιαραμίδ', κακαράντζις, τσάκνα, κόκκαλα, χαρτιά καὶ θὰ τὰ βάν'ς σ' ἕνα κουμμάτ' παννί, κομμένο ἀπὸ τὸ σάββανο ἐνὸς πεθαμένου, πρὶν τὸν χάσ'νι, ἅμα τοὺν χουματίσ' οὐ παπᾶς». Αὐτὰ «τ' ἀφήν'ς οἱ νὰ καλὴ μεριά, νὰ τὰ βρῇ κειὸς π' θὲς νὰ πιθάν' κι λὲς κι λόγια κι φεύγ'ς. Ἄμα τοῦ πιάσ' αὐτὸς μὴ τὰ χέρια τ' οἱ σαράντα μερουλὶς δὲ γλυτών', τοῦ Θεοῦ πατέρα νὰ χ'» (Εὐρυτανία). Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν κρεμοῦν τ' Ἀγναντιοῦ (Ἀγ. Ἰγνατίου) στὶς καρκέλλες τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ του κοῦκλα ἀπὸ κουρέλια: δένουν σ' ἕνα κουρέλι πιπέρι (κόκκινο καὶ μαῦρο), κάρβουνο, κεραμίδα, κάλτσες, τὰ φκειάνουν σὰν ἄνθρωπο, τὸ μπογιατίζουν καὶ τὸ κρεμοῦν».

4. Ἄλλα «μάγια» μὲ κόλλυβα, μὲ σβηστοκέρια, μὲ ὑδράργυρο καὶ ἀλάτι κλπ. Π.χ. παίρνεις κερί καὶ τὸ λειώνεις στὸ τηγάνι, βάνεις μέσα καὶ γάνα ἀπὸ κακάβι. Ἀπ' αὐτὸ τὸ μείγμα φτειάνεις κεριά, τὰ σβηστοκέρια. Αὐτὰ τ' ἀνάβεις, τὰ βοντᾶς ὕστερα σὲ νερό, πὺν ἔχει μέσα καπνιά καὶ ξεῖδι, τρεῖς φορὲς καὶ λὲς κάθε φορὰ: ὅπως σβεῖ τὸ κερί, νὰ σβηστῇ ὁ δεῖνας (Αἰτωλ.). Σβηστοκέρια ἀπὸ ξύγκι πεθαμένου. Ὅσες φορὲς ἔσβησαν τὸ κερί αὐτὸ «τόσους ἐχθροὺς θὰ ἐσκοτώναν» (Μάνη).

β) *Παρακώλυσις ἀγαθοῦ* (καρποφορίας ἀγρῶν, ἀμπελῶν, δένδρων, γεννή-

σεως προβάτων, αἰγῶν, ἀγελάδων κττ.). Π.χ. εἰς τὰ Ἄγγραφα «τὴν πρωτομαγιά πολλὰς κακὰς γυναῖκες καὶ ἀνάποδες, ποὺ κάνουν στραπάτσες, παίρνουν μιὰ τσαντήλα καὶ πᾶνε μπροστὰ ἀπὸ κεῖ ποὺ θὰ βοσκήσουν τὰ πρόβατα καὶ τὰ γίδια καὶ σφογγίζουν τὰ χόρτα, νὰ πάρουν τὴ δροσιὰ ἀπ' τὰ πράματα. Τοὺς παίρνεις τὴ δροσιὰ; δὲν προκόβουν».

γ) *Κλοπὴ ἢ ἀρπαγὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν ἢ τῶν ποιμνίων καὶ ἀγελῶν ἢ τῆς εὐτυχίας τοῦ πλησίον.*

Μαγικαὶ ἐνέργειαι καὶ πράξεις ἀποβλέπουνσαι εἰς τοῦτο. Π.χ. τὴν πρωτομαγιά «γυνὴ δλόγυμνος (μαῖστρα) ἔρχεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ δεσμεύει πρὸς ἀλήλας τὰς κορυφὰς σταχύων τινῶν εἰς τὰς τέσσερας ἄκρας τοῦ ἀγροῦ» ἢ «ἄνδρες μετερχόμενοι τὴν μαγείαν (μαντουφόρ') τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔπαιρναν πῆλινον ἀγγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγέμιζον μὲ κεχρί· ἔπειτα, ἀφοῦ ἔτρωγον τρεῖς φορὰς διὰ τοῦ δακτύλου ἐκ τῶν περιττωμάτων των, ἔτρεχον ὅλως γυμνοὶ εἰς τοὺς ἰδικούς των ἀγροὺς καὶ ἔρριπτον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὸ κεχρί. Τοῦτο δὲ ἔπραττον διὰ νὰ ἔλθῃ ὅλη ἡ εὐτυχία τῶν γειτόνων εἰς αὐτούς» (Χατζηγύριον Ἀνατ. Θράκης). «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὅσοι ἔχουν ἀγελάδες ἐξέρχονται τῆς οἰκίας των καὶ κόπτουσι τεμάχιον ξύλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γείτονός των, ὅστις ἔχει ἀγελάδας περισσοτέρας καὶ καλυτέρας τῶν ἰδικῶν των. Πρὸς τοῦτο δὲ πορεύονται σιωπηλοὶ καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τοῦτο γίνεται, ἵνα κλέψωσι τὸ γάλα τοῦ γείτονος. Ὅστις δὲ θέλει νὰ κλέψῃ σὺν τῷ γάλακτι καὶ τὸ βούτυρον, ὀφείλει νὰ πορευθῇ γυμνὸς ὥς ἐξηλθεν ἐκ κοιλίας μητρός». — Τί εἶναι τὰ λεγόμενα *σκατοπούλια*; Πῶς ἐκκολάπτονται καὶ εἰς τί χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν μάγων;

IV. ΦΙΛΤΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΠΑΙ. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΙ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

α) *Φίλτρα*. «Φίλτρα εἰσὶ τὰ φιλίας καὶ ἀγάπης ποιητικά, δι' ὧν, ὥς φλυαροῦσί τινες, δύνανται ἔλκειν τινὰ πρὸς τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν».

Εἰς τί συνίστανται τὰ *μάγια* τῆς ἀγάπης καὶ πῶς κατασκευάζονται τὸ *κοκκαλάκι* τῆς *νυχτερίδας*, τὸ *μαννόγαλα*, τὸ *βοτάνι* τῆς ἀγάπης, τὸ *τετραφύλλι*, τὸ *ἀνάλι*, τὸ *δάκρυο* τ' ἀμπελιοῦ κλπ.; Φίλτροκατάδεσμοι καὶ διάφορα «*γραψίματα*» (χαρακτῆρες ἐκ τῆς Σολομωνικῆς) «*φυλαχτὰ ἀγάπης*» ἢ ἄλλα παρασκευάσματα ἢ τεχνάσματα μαγικὰ (οἷον ἀνάμειξις τοῦ αἵματος ἀνδρὸς καὶ γυναικός, γραφὴ ἐπιστολῆς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, κόνις ὀστέων νεκροῦ, παρασκεύασμα μὲ σπέρμα τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἰδρώτα καὶ περιττώματα αὐτοῦ κλπ.), Ἐξορκισμοὶ ἢ γητειᾶς κλπ.

Μερικά παραδείγματα: «Όταν θέλῃ καμιά γὰ τὴν ἀγαπήσῃ κάποιος καὶ γὰ ἔναι παντοῦ μαζί της, παίρνει ἀρκετὲς πῆχες φακυρόλα (λινοκόρδελο) ἄσπρη, ὥστε γὰ φτιάσουνε γὰ γίνουνε σαράντα κόμποι. Σαράντα βραδιές, σὲς δώδεκα ἢ ὥρα, βγαίνει ἔξω καὶ κοιτάζει τὸν οὐρανὸ καὶ βλέπει τὰ τρία ἄστρα. Ὁ νοῦς της πρέπει γὰ καρφωθῇ σὲ ἄστρα καὶ λέει: Τρία ἄστρα εἶναι στὸν οὐρανό, τό ἔνα πεινάει, τ' ἄλλο διαβάει καὶ τ' ἄλλο νυστάζει. Στὸ πρῶτο δίνω φαί γὰ φάῃ, στὸ ἄλλο δίνω νερό γὰ πιῇ, στὸ τρίτο δὲν τοῦ δίνω ἔπνο γὰ κοιμηθῇ. Δένω τὸ νοῦ του, δένω τὸ λογισμό του, δένω τὸ ἀριστερὸ ἀρχίδι τοῦ γιοῦ τῆς τάδε (λέει τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του) γὰ μένα τὴν τάδε (λέει τὸ ὄνομά της) τὴν κόρη τῆς τάδε (λέει τ' ὄνομα τῆς μητέρας της). Αὐτὸ θὰ τὸ πῇ τρεῖς φορὲς καὶ ἀπάνω στὴν τρίτη φορὰ θὰ δέσῃ τὸν κόμπο. Θὰ τὸ κάμῃ σαράντα μέρες, γὰ δέσῃ τοὺς σαράντα κόμπους. Αὐτὴ τὴ φακυρόλα θὰ τὴν κρατῇ πάντα ἐπάνω της. Νὰ προσέξῃ γὰ μὴν τὴ χάσῃ, γιατί θὰ λυθοῦνε ὅλα. Ὅσο τὸ κρατᾷ ἐπάνω της, θὰ τὸν ἔχῃ πάντα κοντά της, δὲν κοιτάζει ἄλλη γυναῖκα» (Σπάρτη). Ἄλλο: «Πᾶρε ἄσπρη ὀρνιθα καὶ σφάξε τὴν καὶ πᾶρε τὸ αἷμα της καὶ τὸ πτερόν της καὶ γράψον τοὺς ἀκολουθούσους χαρακτήρας — παραθέτει διάφορα καβαλιστικά ψηφία — καὶ κάψε τους καὶ πᾶρε τὴν στάχτην αὐτὴν καὶ ρίξε τὴν εἰς τὴν πόρταν της καὶ ἔρχεται εἰς ὥρας τέσσαρας καὶ σὲ βρίσκει. Ἡ νέα παίρνει ἀμάλλιαγα πουλιά, τὰ ρίπτει ζωντανὰ στὴ φωτιά καὶ λέγει: Ὅπως λαχταρίζουν τὰ πουλιά, γὰ λαχταρίσ' καὶ ὁ . . . γὰ μένα». Περὶ φιλτροκαταδέσμων βλ. Φ. Κουκουλέν ἐν Λαογρ. Θ'. 59-62, 94-96, 469-471.

β) «Διακοπαὶ» ἢ μίσσηθρα (μισσητικὰ ἐν Κρήτῃ), «τὰ μίσους καὶ ἐχθρας ποιητικά», γλῶσσαι ὄφεων, οὐραὶ θηρίων κλπ. Πρβλ. τὸ δίστιχον:

Φίδια μοῦ μαγερέψανε μὲ τῆς συκιᾶς τὸ γάλα,
γὰ γὰν τὰ φάγω ν' ἀρνησιῶ τὰ μάτια σου τὰ μαῦρα (Λευκάδος).

Παραδείγματα: «Όταν θέλῃ ἡ μάνα γὰ μισήσῃ ὁ γυιὸς της κάποια κοπέλα ποὺ τὴν ἀγαπᾷ, παίρνει ἀλατόνερο καὶ ραντίζει τὸ κρεββάτι τοῦ νέου ἢ παίρνει σπειριὰ ἀλάτι καὶ τὰ σκορπίζει κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι τοῦ γυιοῦ της (Σπάρτη). Ἄν θέλουν ἓνα ἀδρόγυνο γὰ μαλώνῃ συνεχῶς, πιάνουν ἓνα σκύλο καὶ μιὰ γάτα καὶ τοὺς πλένουν στὸ ἴδιο νερό. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ χύνουν ἐμπρὸς στὴν πόρτα τοῦ ἀνδρογύνου μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι τοῦ λοιποῦ θὰ μαλώνουν ὅπως ὁ σκύλος μὲ τὴ γάτα (Σάμος). Εἰς τὴν Χαλκίδα συνηθίζουν τὰ ἐξῆς: Ὅταν θέλουν ν' ἀποσπάσουν τὴν ἀγάπην ἐνὸς προσώπου πρὸς ἄλλο, μάλιστα ἐνὸς ἀνδρός, παίρνουν τὸ κολλάρο τοῦ ἀνδρός αὐτοῦ καὶ τὸ πλένουν μὲ λίγο νερό. Κατόπιν μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ψήνουν καφὲ καὶ τοῦ δίνουν λέγοντες: Ὅπως

δὲν μπορεῖ νὰ γυρίσῃ καὶ νὰ ἰδῇ τὸν σβέροκο του, ἔτσι νὰ μὴν μπορῇ νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῇ καὶ τὴν τάδε».

γ) *Δύσις ἐχθρας προκληθείσης διὰ μαγικῶν μέσων.*

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀντιμαγικά.

δ) *Δέσις ἀνδρογύνου.* Κατάδεσμος πρὸς παρακώλυσιν τῆς συνουσίας τῶν νεονύμφων (ἀμπόδεμα, δέσιμο, ἀπόδεμα, δεσμός, δεσά, δῆμαν, πάτημαν κτλ.) (Βλ. Λαογραφ. Θ' 73-93, 450-469).

1. Κατάδεσμοι παρόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Πότε ἀκριβῶς γίνεται ἡ μαγγανεία; Ὄταν ὁ ἱερεὺς ἀναφωνῇ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς» ἢ ὅταν ἀπαγγέλλῃ «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; ἢ καθ' ἣν στιγμὴν λέγει «στέφεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ δεῖνα τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ δεῖνα» ἢ τί ἄλλο;

Τρόποι ἀμποδέματος: Ὁ καταδέων, παρὼν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου, (α) κάμνει ἓνα ἢ τρεῖς ἢ ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν ἢ νῆμα μετάξης ἢ εἰς μανδήλιον ἢ εἰς τρίχα κεφαλῆς κτλ. λέγων σχετικὰ λόγια: *δένω τὴ νύφη καὶ τὸ γαμπρὸ ἢ τι τοιοῦτο*, (β) κλείει *κλειδωριὰν ἢ σουγιάν* ἢ ἄλλο τι ἢ βάλλει μάχαιραν εἰς τὴν θήκην της. Π.χ. εἰς τὸ Ἰνναχώριον Κρήτης «ὅταν παντρεύεται κάποιος καὶ θέλουν νὰ τὸν δέσουν, παίρνουν μιὰ βελόνα, στέκονται πίσω ἀπὸ τὸ ἀνδρόγυνο τὴν ὥρα πού τοὺς στεφανώνουν, λυγίζουν τὴ βελόνα, καὶ περνοῦν τὴ μύτη της μέσα ἀπὸ τὴν τρυπά της βελόνας καὶ λένε διάφορα λόγια προσκαλῶντας τὸ διάβολο, καὶ τ' ἀνδρόγυνο εἶναι δεμένο».

2. Κατάδεσμοι ἀπόντος τοῦ καταδέοντος κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου. Οὗτος ἢ δένει ἀπλῶς ἓνα κόμβον εἰς τὴν ζώνην του ἢ δένει τρεῖς τὰς χεῖρας ἔμπροσθεν καὶ τρεῖς ὀπίσθεν λέγων: «*Κίνησε διαβολοσμπέθερος νὰ πάῃ νὰ διαβολοσμπεθεριάσῃ τὸ νέο ἀντρόγενο· κίνησε διαβολόπαπας κλπ.* ἢ πηγαίνει εἰς ἐρημικὸν μέρος, καθ' ἣν ὥραν τελεῖται ὁ γάμος καὶ ἐκεῖ δένει διὰ σπάγγου κλάδον κρανιάς ἢ κλῶνον σπάρτου λέγων: «*δένω καὶ κομποδένω τὸ γαμπρὸ δεῖνα*» (σπαρτόδεμα) ἢ δένει ἑπτὰ κόμβους εἰς κλωστήν λινὴν ἢ μεταξωτὴν καὶ θέτει τὸ νῆμα κάτωθεν πέτρας ριζιμιᾶς καὶ τὸ σκεπάζει μὲ πέτραν (πετρόδεσμα) ἢ γράφει ἐπὶ χάρτου τὸ ὄνομα τοῦ καταδενομένου μὲ τὰς σχετικὰς λέξεις π.χ. «*ἐδῶ δένω τὸν δεῖνα* (γράφισμο) ἢ καὶ ποτίζει τὸν νεόνυμφον μὲ μαννόγαλα ἢ ἄλλο μαγικὸν παρασκεύασμα, χρησιμοποιῶν συνήθως «σημάδια» ἥτοι ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς τὸν μαγευόμενον (π.χ. χῶμα τῶν πατημάτων του, τρίχας κλ.).

3. Τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ καταδέων ἐξασφαλίζει τὴν ἐνέρ-

γειάν του. Π.χ. ρίπτει τὸ νῆμα με τοὺς κόμβους ἢ τὴν κλειδαριὰν εἰς πηγάδι ἢ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ γεμίζει με τὰ δεματικά τὴν κάνην ὅπλου καὶ πυροβολεῖ.

ε) *Προφυλακτικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ἀμποδέματος.*

Τοιαῦτα εἶναι: 1. Ὁ γαμβρὸς φορεῖ κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τὴν ζώνην τοῦ ἱερέως ἢ ἔχει ἐπάνω του μαυρομάνικο μαχαῖρι ἢ τεμάχιον ἀλειτουργικοῦ δικτύου ἢ ψαλίδα ἢ δέρμα φιδιοῦ ἢ δακτύλιον ἀνήκοντα εἰς νεκρὸν ἢ τετραευ-
 ἀγγελον ἢ σουσάμι καὶ ρύζι μέσα στὰ παπούτσια του ἢ τι τοιοῦτο. - 2. Περι-
 ζώνεται διὰ κλάδου βάτου, περιτυλιγμένου με δίχρωμον μετάξι ἢ διὰ κλάδου
 κλήματος ἢ ἄλλου τινός. - 3. Εἰς τῶν συγγενῶν δένει καὶ κατόπιν λύνει τὸ ἀνδρό-
 γυνον ἢ τὸν ἓνα τῶν νεονύμφων. - 4. Ἡ πενθερὰ ἢ ἄλλος τις κατὰ τὴν παραμο-
 νὴν τοῦ γάμου ἢ ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ μυστηρίου κλείει διὰ κλειδίου τὸ συρτάριον
 ἢ πᾶν ἀντικείμενον ποὺ κλείεται διὰ κλειδίου καὶ τὰ ἀνοίγει μετὰ τὴν τελετὴν. - 5.
 Ποτίζουν τοὺς νεονύμφους με μαγικόν τι παρασκεύασμα, π. χ. κόνιν ἀπὸ πού-
 πουλα μαύρης ὄρνιθος, τὰ ὅποια καίονται με πυρίτιδα μαζί με ἄλλα πράγματα
 παρμένα ἀπὸ τρίστρατον κλπ. - 6. Ἰδιαιτέραι προφυλάξεις διὰ τὴν νύμφην: π.χ.
 θέτουν ψαλίδι μέσα εἰς τὸ ὑπόδημα τῆς νύμφης ἢ τῆς φοροῦν φόρεμά τι ἄπλυ-
 τον ἢ ἀνεστραμμένον. - 7. Θέτουν κάτωθεν τῆς νυμφικῆς κλίνης ψαλίδιον, «για
 νὰ κοποῦν οἱ κακὲς γλῶσσες καὶ τὰ μάγια», πληκτρον κώδωνος κλπ. Ἄλλαι
 προφυλάξεις π.χ. ἡ στέψις γίνεται κρυφὰ ἢ τὴν νύκτα.

ς) *Λύσεις ἀνδρογύνου*, δηλ. ἀπαλλαγὴ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ ἀμπόδεμα διὰ μα-
 γικῶν μέσων ἢ ἐξορκίων (λύσιμο, ξαμπόδεμα, λύμαν κλπ.).

Τρόποι λύσεως: 1) Λύσεις τῶν κόμβων ἢ καῦσις τοῦ νήματος ὑπ' αὐτοῦ
 τοῦ καταδέσαντος ἐνώπιον τῶν ἀποδεθέντων ἢ ξεκλείδωμα τῆς κλειδαριᾶς. 2)
 πέρασμα τοῦ γαμβροῦ διὰ θαλάσσης. 3) διάβασμα ἐξορκισμῶν ἢ γητειῶν με
 ἀναλόγους μαγικὰς πράξεις. Ἐν παραδείγμα: *Πᾶρε κορακοχολὴ καὶ μελισ-
 σουβόλαδο, ἴσια καὶ τὰ δύο, καὶ ὡς ἀλειφτῇ ὁ ἄντρας ὅλο τὸ κορμί του καὶ ὡς
 γράψῃ τὸ τροπάριο τῆς Πεντηκοστῆς: «Λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴν φλόγα»*
 (Γορτυνία). (Ἄλλα παραδείγματα ἐν Λαογρ. Θ' 79-92).

V. ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

*Δοξασίαι καὶ πράξεις ἄσχετοι πρὸς μαντικούς σκοποὺς ἢ ἐνεργείας ἐπ'
 ἀγαθῷ ἢ κακῷ τοῦ ὑποκειμένου τελουμένας. Ἀπαγορεύσεις (tabou).*

Α'. *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ με τὸν ἄνθρωπον, τὰ ζῶα, τὴν φύ-
 σιν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.*

α) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικαί με τὸν ἄνθρωπον.*

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἑπειρον «ὅποιες δὲν γεννοῦν σερχὰ παιδιὰ κ' ἔχουν ὅλο κοπέλλες, τρῶν ἀφαλὸ ἀπὸ παιδιὰ (= ἀγόρια), γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτὲς σερχὰ». Πρὸβλ. τὰ σερχικοβότανα, ποὺ βρίσκουν στὰ βουνά, ἢ καὶ στὰ σπλάγχνα τῶν ζώων· «ἄμα τὸ φᾶν αὐτές, ποὺ κάνουν ὅλο κοπέλλες στὴν ἀράδα, κάνουν ὅλο σερχὰ». (Ἑπ.). Ἡ ἔγκυος δὲν τρώγει λαγό, γιὰτὶ θὰ λαγοκοιμᾶται τὸ βρέφος, οὐδὲ χέλυ, γιὰτὶ θὰ πάσχη ἀπὸ ἐξανθήματα (Ἑπ.).

Αἱ πληγαὶ τοῦ φονευθέντος αἱμάσσουν πρὸ τοῦ φονέως· ἐκτοξεύουν αἷμα, ὅταν πλησιάσῃ ὁ φονεύς. Ὁ φονεύς, ἂν βασιτᾷ τὸ ὄπλον, μετὰ τὸ ὅποιον ἐσκότωσε, δὲν ἡμπορεῖ νὰ περπατήσῃ καὶ τὸν πιάνουν· «τότε τρώει τὸ αἷμα του» (Μεσσηνία-Μάνη). «Ἡπιασέν τογε τὸ αἷμα του» λέγεται ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τρόμου, ποὺ καταλαμβάνει τοὺς φονεῖς, ὅταν βλέπουν τὸ θῦμα των ἀσπαῖρον πρὸ τῶν ποδῶν των· πιστεύεται δὲ ὅτι ὁ φονεύς ἐλευθεροῦται τοῦ πάθους τούτου, ἂν ἀπομυζήσῃ καὶ καταπίῃ τὸ αἷμα τοῦ φονευθέντος ἐκ τῆς μαχαίρας του. Πρὸβλ. τὴν φρόσιν: θ' ἀποσύρω τὸ αἷμα σου σὶ ἀχειλί μου (Ἀπύρανθ. Νάξου).

Ὁ πρῶτος ποὺ θὰ μπῇ τὸ πρωῒ στὸ σπίτι μας, μᾶς κάνει ποδαρικό· «τὸ πιὸ σπουδαῖο ποδαρικό εἶναι τὴν πρωτοχρονιά καὶ τὴν πρώτη τοῦ Σεπτέμβρη· ὕστερα εἶναι τοῦ μήνα, ὕστερα τῆς ἐβδομάδας κ' ὕστερα τῆς μέρας. Ἀλλουνοῦ εἶναι καλὸ τὸ ποδαρικό του, ἀλλουνοῦ κακὸ» (Ἀπύρανθος Νάξου).

Τὸ ἴδιο μετὰ τὸ χερικό: νὰ κάμω ἐγὼ ἀρχὴ πού 'ναι τὸ χερικό μου καλὸ (Γαλανάδες Νάξου) καὶ τὸ ἀπάντημα (ἄντισμα, ἀναραχός)· π.χ. δὲν ἔχει καλὸ ἄντισμα, δηλ. ἡ συνάντησίς του δὲν θὰ βγάλῃ σὲ καλὸ. Κάθε νοικοκυρὰ πρέπει νὰ 'χῃ προζύμι στὸ σπίτι τῆς, γιὰτὶ τὸ προζύμι εἶναι ἡ δύναμις τοῦ ἀνδρός (Ἰνναχώριον Κρήτης). Τὴν τελευταία μπουκιὰ τὸ ψωμί δὲν πρέπει κανεὶς νὰ τὴν ἀφήκῃ, γιὰτὶ εἶναι ἡ δύναμή του (Κορώνη). Ἐὰν τὸ προζύμι ἐκτεθῇ εἰς τὴν θέαν τῆς σελήνης, χάνει τὰς ιδιότητάς του (Κρήτη). Ἡ ἀκουγὴ εἶναι σκώληξ, ὁ ὅποιος πιστεύεται ὅτι ζῇ μέσα εἰς τὸ αὐτὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων· ὅταν ψοφήσῃ ὁ σκώληξ αὐτός, παύει κανεὶς νὰ ἀκούῃ (Μαζαίϊκα Καλαβρ.).

β) *Δοξασίαι και πράξεις σχετικαί μετὰ τὰ ζῷα.* «Παντέρμου λέγουν εἰς τὴν Σάμον τὸ ζῷον καὶ τὸ κτῆμα τὸ στρίγλικον, τὸ κακόντυχον, τὸ ὅποιον δῆθεν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην ὅλους τοὺς οἰκείους καὶ κυρίους του καὶ ἔμεινε μόνον». Τὰ μυρμήκια μέσα στὸ σπίτι φέρνουν εὐτυχία (Καστορία). «Ὅτινα ξεκερώνουνε μέλισσες καὶ τύχη κιανεὶς νὰ 'χῃ κακὸ μάτι ἢ κακὸ ρώτημα, οἱ μέλισσες τότε πνίγουνε» (Ἰνναχώριον Κρήτης). Ὅταν ὁ ποντικὸς φάγῃ ἀντίδωρον, μεταβάλλεται εἰς νυχτερίδα (Σωζόπολις).

γ) *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ τὴν φύσιν.*

Τὸ πρῶτο φρούτο, πὺν θὰ κάμῃ νιόφυτο δέντρο δὲν τὸ τρώνε· τὸ πειτοῦν. "Οποῖος τὸ φάῃ, λένε πὼς πεθαίνει (Αἰτωλία). Τὸ καλοκαῖρι τὸ ξερχό, ἂν τύχη νὰ φκειάσουν στὸ χωριὸ ἀσβεσταριά, λέν πὼς ἡ ἀσβεσταριά ἔδεσε τὴ βροχή, γι' αὐτὸ δὲ βρέχει ("Ηπειρος).

δ) *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας.*

«Πρόσεξε νὰ μὴ χτυπήσης τὸ πρῶτο τουνηγι, γιατί εἶναι γιὰ κακό σου» (Μύκονος). "Αμα κλέβουν μιὰ κόττα, τὴν τρών πάνω σ' ἓνα στρώμα, γιὰ νὰ μὴ πιαστοῦν οἱ κατάρες γιὰ τὸν κλέφτη (ἴσως διότι συνήθως ὁ καταρώμενος λέγει: Μπά, πὺν νὰ τὴν φάῃ στὸ στρώμα, μπὰ πὺν νὰ τοῦ τὴν πᾶνε στὸ κρεββάτι νὰ τὴν φάῃ...). Σὰν εἶναι κακιὰ ἡ ὥρα, πιάνουν οἱ κατάρες (Ἀδραμύτιον). Τὸ ἐνὶ (ἀλέτρι) δὲν τὸ καῖνε στὴ Σκῦρο «καὶ ζ' γὸ δὲ γκάφνε, γιατί τὸν δ' λεῖνε τὸ 'χουμ' κρεῖμα» (Λήμνος). Κανένας νιὸς δὲν φυτεύγει καρδιάν, γιατί ἄμα μεγαλώσῃ τὸ δέντρο καὶ δῇ τὴν θάλασσα ἡ κορφὴ του, θὰ πεθάνῃ ἐκεῖνος πὺν τὴν ἐφύτρε. Γι' αὐτὸ μόνον οἱ γέροι φυτεύγουν καρδιὰς σὶὰ χωριά (Ρόδος).

Ἀπαγορεύσεις (tabou): Τὰ δωδεκάμερα δὲ μπαλώνουν, γιὰ νὰ μὴ παλώσουν τὰ σύννεφα· τὴ νύχτα δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκαντιζέλ'.

Τὰ δωδεκάμερα εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲν ἔτρωγαν ἐλιές, γιὰ νὰ μὴ βγάξουν καλογήρους, οὐδὲ ψάρια «γιατί εἶναι λαχτάρα». Δὲν κάνει νὰ πατήσῃ κανεὶς ψωμί ἢ νὰ κάψῃ τὴν ψύχα τοῦ ψωμοῦ, ἢ νὰ στηρίξῃ τὰ μάγουλά του μετὰ τὰ δυὸ χέρια ἢ νὰ συμπλέκῃ τὰ χέρια (κλείνει τὴν τύχη του) κτλ. Ἡ γυναῖκα δὲν πρέπει νὰ σφαῖν πουλὶ (διὰ νὰ τὸ σφαῖν, πρέπει νὰ φορέσῃ τοῦ ἀνδρός της τὰ ὑποδήματα (Κῶς). "Οποῖος πατᾶ (σταφύλια), δὲν πρέπει νὰ 'ναι κοιμισμένος μετὰ γυναῖκα· εἶναι τσαναμπετιά (Κύθνος).

Β'. *Δοξασίαι καὶ πράξεις σχετικαὶ μετὰ ὑπερφυσικά ὄντα: στοιχειά, δράκους, ἀράπηδες, χαμοδράκια, καλλικανιζάρους, ἀνασκελᾶδες, νεράϊδες, λάμιες, στρίγγλες, διαβόλους, φαντάσματα, βραχνᾶ, ἀσθένειες, μοῖρες, βρικόλακες, νεκρούς, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἄστρα κλπ.*

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «τὴ νύχτα δὲν παρὰσούρουνε, κι ἂν παρὰσούρουνε, δὲ ρίχνουνε τὰ φινόκαλα ὄξω, γιατί ποβγάνουνε τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ». Εἰς τὴν Καστορίαν «ὅταν ἔπεφτε κανεὶς, ἔρχιχναν σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ζάχαρη, νερὸ κ' ἔσπαζαν ἓνα αὐγὸ λέγοντας: "Ο,τι μετὰ πῆρες νὰ μετὰ δώσης κι ὅ,τι σὲ πῆρα σὲ τὸ δίνω». «Τὸ κυνηγι εἶναι δαιμονικὸ πρᾶμα καὶ πάντοτε σὶὰ φύλαμα παρησιάζονται πολλὰ πρᾶματα» (Πυλῖα). «Ὁ στρατολάτης, πὺν

θά τοῦ παντήξῃ λαγός στο δρόμο ντου, θά βρῇ μεγάλες δυσκολίες στὴ δουλειά ντου, γιατί ὁ λαγός εἶναι διάβολος» (Ἀνατ. Κρήτη). Στὴν Κύπρο ἡ ἀγριοσυκιὰ (ἀρκοσυτζά) θεωρεῖται κατοικητήριο τοῦ Διαβόλου καὶ πολλές μαγικὲς πράξεις, ὅπως τὸ δῆμμαν, τὸ κάρφωμαν, γίνονται πάνω σὲ κορμὸ συκιᾶς, μὰ πάντοτε μοναχιασμένης καὶ φυτεμένης σὲ τόπο ἔρημο. Μέσ' στο μύλο εἶναι πάντα κάτι κροῦσμα. Καὶ στὰ λιοτριβειὰ δὲν κοιμᾶται κανεὶς, γιατί κρατιέται, μονγκαίνει (εἶναι κρουσματάρης οἱ μηχανές) (Ἀράχοβα Παρν.). Δὲν ἀφίνουν τὴν πυροστιά χωρὶς τσουκάλι στὴ φωτιά, γιατί ὁ πειρασμός βάζει ἐπάνω τὸ τσουκαλάκι του (Σύμη), ἢ κάθεται ὁ ἴδιος ἐπάνω (Ἀδριανούπολις). Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ ἑσπέρας τῆς πρώτης τοῦ ἔτους φαγητὰ ἐπὶ σινίου τίθενται ἐπὶ τῆς στέγης, ὅπως ὄντα τινὰ καλούμενα ἀπεμᾶς καλοὶ φάγωσι». «Ἐγὼ, λέγει χωρικὴ ἀπὸ τὸ Καινούργιο Χωριὸ Πυλίας τὸ 1939, ἔχασα ἓνα παιδὶ ἀπὸ τὶς Ἀνεράιδες. Μοῦ τὸ εἶπε κιόλας: "Ἀχ, μάννα, οὐλές ἦταν ἔμορφες, μὰ ἐκείνη ἡ μπροστινὴ μὲ τὰ κόκκινα μ' ἔκαψε!" Ἐξῆ ἦτονε καὶ χορεύανε ὅξου ἀπὸ τὸ σπίτι, στο πλατωματάκι κ' ἔμπαινε ἡ μπροστινὴ μέσα καὶ ποιὸς ξέρεי τί τὸν ἔκανε καὶ λιγωνότανε τὸ παιδί, τό 'καιγε ἡ κάψα. Ἐγὼ δὲν ἔδινα πίστη στὰ λόγια του, ἀνὲ τό 'λεγα καὶ τῆς θειᾶς μου, ποὺ ἤξερε ἀπ' αὐτά, θά τὸ γλυτώναμε, θά 'βανα τὸ παιδί νὰ κοιμᾶται μὲ τὸν πατέρα του, ποὺ ἔχει καμωμένο φόνο, καὶ δὲ θά τὸ πείραζαν, γιατί ἅμα κανεὶς ἔχῃ καμωμένο φόνο, τὰ νεραϊδικὰ τὸν σκιάζονται». «Ἄμα ἔχει ματώσει κανεὶς τὸ χέρι του, δὲν τὸν πειράζουνε τὰ ζωτικὰ οὔτε κανένα κακὸ τότε πιάνει». «Καὶ τὰ ροῦχα, τὴν προῖκα, τὰ παίρνουνε οἱ Καλὲς Κυράδες. Ἄμα ἀνοίξης τὴ νύχτα τὰ μπαοῦλα σου, τὴν ἄλλη μέρα εἶναι ὅλο αἵματα. Κάνουνε γάμο, γεννητούρια καὶ παίρνουνε τὰ ροῦχα τῶν κοριτσιῶν καὶ τὰ φορᾶνε. Τὰ φέρουνε πίσω, ἀλλὰ εἶναι ματωμένα, λερωμένα, λαδωμένα. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει ποτὲ ν' ἀνοίξῃ κανεὶς τὴ νύχτα μπαοῦλο». Εἰς τὰ χωριὰ τῆς Πυλίας «ὅταν βγαίῃ ὁ ἥλιος τὸ πρωῒ, ἀφοῦ κάνουν τὸ σταυρό τους, τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλημέρα, ἦλιε μ', καλὸ βράδυ, (τρεῖς φορὲς) ὅπως πυρώνεις οὐλὸνε τὸ γόσμο, ἔτσι καὶ μένα καὶ τὰ παιδάκια μου. Ὅταν πάλι βασιλεύῃ ὁ ἥλιος, πάλι τότε χαιρετᾶνε. Τοῦ λένε: Καλὸ βράδυ, ἦλιε μου, νὰ μὴ σοῦ βρεθῇ ἐμπόδιο στο δρόμο σου». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὴν Κρήτην χαιρετοῦν τὴν νέαν σελήνην λέγοντες: Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι | κι ἀπὸν σ' ἔπλασεν ὁμάδι | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήσῃ | μαῦρον ὄφι νὰ πατήσῃ.— Δὲν κάνει νὰ κατουρᾶνε κατάντικρυ στὸν ἥλιο, γιατί παθαίνουν ἀπὸ λιόκριση (ἄδυναμία μεγάλη καὶ ἀνορεξιά, κίτρινη χροιά προσώπου).

VI. ΜΑΝΤΕΙΑΙ ΕΚ ΜΑΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙ

Δεκανομαντεία, χειρομαντεία, χαρτομαντεία (Βλ. Κεφ. 8 Μαντική).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΜΑΝΤΙΚΗ

Γενικά. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν μαντικήν. Π. χ. *σημάδι, γοῦρι* (καλὸς οἰωνός), *προσήμαδο* (κακὸς οἰωνός, Νίσυρ.)· δὲν τό *ἔχω* σὲ καλὸ παρατήρημα (= προοιωνίζομαι δυσάρεστα, Κρήτη)· *δέλνει* σὲ κακὸ (Ἦπ.)· αὐτὸς *ἔχει* καλὸ *ἀνάχαρο* (Μεθώνη). *Μοιραίνω* (= λέγω τὴν μοῖραν, Καλάβρυ.), *μοιράρης, μοιράρισσα* (Κρήτ.), *ρίχτης* (Καλάβρυ.), *μάντης* (= προφήτης, μάγος καὶ ἐν γένει ὁ ἀθίγγανος ἢ πλανόδιος σιδηρουργὸς ἢ γανωματῆς, ποὺ ἀσχεῖ καὶ τὴν μαντικήν καὶ τὴν μαγείαν ἐν Κύπρῳ). *Ρουματίστηκα* (= ὠνειρεύτηκα) καὶ *ξεδιάλυνα* τ' *ὄνειρο* (Ἰμβρ.) κτλ.

Μάντεις καὶ μάντισσαι, ἐξηγηταὶ ὀνείρων καὶ ἄλλων σημείων. Μέσα καὶ τρόποι μαντικῆς τέχνης.

I. ΦΥΣΙΚΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO NATURALIS)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει φυσικὰ σημεῖα, τ. ἔ. σημεῖα ἀφ' ἑαυτῶν παρεχόμενα.

Α'. Φυσιογνωμικά.

Ποῖα σημεῖα τοῦ σώματος ἢ ἄλλα «σύμβολα» ἐκλαμβάνονται ὡς προδηλοῦντα τὸ μέλλον ἢ τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου; Τί οἰωνίζονται ἐξ αὐτῶν;

α) *Αἰ ἐλάται τοῦ σώματος.* Τί δηλοῦν; Π.χ. κατὰ παλαιὸν τι χειρόγραφον «ἐὰν εἰς τὸ μάγουλον τοῦ ἀνδρός, πλούσιος ἔσται· ἐὰν εἰς τὸ στῆθος, πένης ἔσται· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ γυναικὸς δηλοῖ. Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς πόδας ἔχωσιν ἐλαίαν, πολύτεκνοι ἔσονται». Ἐλιά μέσα εἰς τὰ φρύδια φανερώνει χηρείαν (Σμύρνη), εἰς τὰ χεῖλη δυστυχίαν εἰς ὅλην τὴν ζωὴν (Λέσβος). Ποῖα ἢ σημασία των ἄλλου;

β) *Μάτι.* «Μάτι φτερωτὸ δηλοῖ ἀνδρείαν, μάτι βαθουλὸ κλίσιν πρὸς κλοπὴν» (Ἦπ.). Τί προοιωνίζονται ἐκ τούτων ἄλλου;

γ) *Αὐτιά.* «Μεγάλ' αὐτιά πολύχρονος» (Κρήτη, Λέσβος). Κατὰ τοὺς Ποντίους ὁ ἔχων μεγάλα αὐτιά ἔχει κλίσιν εἰς τὴν κλοπὴν (Πόντ. Ἑσραήλ).

δ) *Ὀδόντες.* Κατὰ τοὺς Κρήτας «Κεινοσὰ ποὺ ἔχει ἀρὰ δόδια γίνεται πλοῦσος, κεινοσὰ ποὺ ἔχει πυκνὰ γίνεται φτωχός. Ἄλλοι λένε πὺς τὰ ἀρὰ δόδια εἶναι γνώρισμα τοῦ ψεύτη: ἀροδόντα κι ἀρομάλλα | καὶ καθάρια ψοματάρια» (Ἱεράπετρα). Κατὰ τοὺς Κυπρίους ὁ *ναρκοδόνας* (ἀραιοδόνης) εἶναι βραχύβιος.

«Οἱ μαῦρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ δόδια εἶναι γράμματα· ὅποιος ἔχει τέτοιες μαθαίνει πολὺ τὰ γράμματα» (Ἄν. Κρήτη).

ε) **Μέτωπον.** Γραμμαὶ καὶ σχῆμα τοῦ μετώπου. Π.χ. «Ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον πολὺ μεγάλον εἶναι ὀκνηροί, βιερῆς καὶ παρομοιάζουν τὰ βόδια· ὅσοι ἔχουν τὸ μέτωπον μικρὸν καὶ στενὸν εἶναι ἀμαθεῖς, ἄγριοι, λαίμαργοι καὶ παρομοιάζουν τοὺς χοίρους» (Ἦπ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ σχῆμα τοῦ μετώπου ἄλλοι;

ς) **Κεφαλὴ.** «Τὸ μυτερὸ κεφάλι εἰς τὴν κορυφὴν δηλοῖ τὸν ἄνθρωπον σταθερόν, ἄγριον καὶ φθονερόν» (Ἦπ.).

ζ) **Μαλλιά κεφαλῆς.** Προβλ. τὸ δίστιχον: *Κόκκινη τρίχα, μάτια γαλανὰ | καρδιὰ τοῦ διαβόλου ψυχὴ τοῦ Σατανᾶ.* Ὁ ἔχων δύο κορυφὰς (ἐκ τῆς συστροφῆς τῶν τριχῶν τοῦ κρανίου) θὰ ὑπανδρευθῇ δύο φορές (πολλαχοῦ) ἢ ξένο βίον θὰ φάῃ (Πάγγαιον).

η) **Φρύδια.** Γνώμη: «Μὴν ἐμπιστεύεσαι εἰς τὰ σταυρωτὰ φρύδια».

θ) **Σῶμα τριχωτόν.** Σωρεία τριχῶν ἐπὶ τοῦ σώματος δηλοῖ καλὴν τύχην (ζούδας)· ἄζουδος ὁ κακότηχος (Κρήτη).

ι) **Γραμμαὶ παλάμης.** «Ἐὰν αἱ γραμμαὶ τῆς χειρὸς εἶναι κλεισταί, τότε ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι δυστυχὴς» (Γαλαξειδί). Ἀπὸ τὸ μῆκος τῶν διαφόρων γραμμῶν καταλαβαίνει κανεὶς πόσα ἔτη θὰ ζήσῃ, ποίαν τύχην ἔχει, πόσον μεγάλη καρδιὰ ἔχει, ποῖες διανοητικὲς ἱκανότητες ἔχει. Ἐὰν ἡ γραμμὴ τῆς ζωῆς εἶναι διακοπτομένη, σημαίνει ἀσθένειες.

ια) **Δάκτυλοι χειρὸς.** «Ὅτινα τεντώσῃς τὰ δαχτύλια σου καὶ γυρίζουνε πρὸς ἀπάνω, εἶσαι δοτερός (= ἐλεήμων), ὅτινά 'ναι ντρέτα (= ἴσια) γῇ λίγο καμπουρωτά, εἶσαι τζιγκούνης» (Ἀνατ. Κρήτη).

ιβ) **Στίγματα δυνύχων.** Οἱ ἄσπρες κουκκίδες ἀπάνω σὰ νύχια εἶναι εὐκὲς (Κρήτη), κατ' ἄλλους κατάρες (Ἀμβρακία).

ιγ) **Σημειωμένοι ἄνθρωποι, σημαδιακοί.** Καμπούρης, κουτσός, σπανός, κασιόδης κλπ. Π.χ. οἱ ἀνάπηροι ἔχουν τύχη (Λέσβ.).

ιδ) **Τσίπα.** «Γεννημένος μὲ σκούφια», εὐτυχὴς (Ζάκυνθος).

Β'. Παλμοί.

Τί μαντεύουν ἀπὸ τοὺς διαφόρους παλμοὺς καὶ μὲ ποίας πράξεις ἐπιζητοῦν τυχὸν νὰ ἐξακριβώσουν τὸ συμβησόμενον ἢ ν' ἀποτρέψουν τὸ ἐπαπειλούμενον κακόν;

α) **Παλμός ματιοῦ** (παίξιμο, πετάρισμα, λάγγεμα, σπάραγμα κλπ.). Π.χ. «Όταν ξεπετᾷ τὸ μάτι, ἂν εἶναι τὸ ἀριστερό, θ' ἀκούσωμε ἢ θὰ πάθωμε κακό, ἅμα ξεπετᾷ τὸ δεξιό, ἄνθρωπο θὰ δοῦμε, μουσαφίρης θὰ μᾶς ἔρθῃ (Κρήτη). Ἀποσπῶντες τρίχας ἐκ τῶν βλεφάρων μαντεύουν (ἐν Θράκη κ. ἀ.) ἀπὸ ποῖον μέρος πρέπει ν' ἀναμένουν τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν νοματίζοντας.

β) **Βόμβος αὐτιοῦ**. Π.χ. «Ἄμα βοῖζῃ τὸ αὐτί, ἂν εἶναι τὸ δεξιό, θὰ ἔχωμε εἶδηση δυσάρεστη, ἂν εἶναι τ' ἀριστερό, εὐχάριστη (Κυδωνίαι, ἄλλου ἀντιστροφως). Εἰς τὴν Κάρπαθον, όταν σφυρίζῃ τ' αὐτί κανενός, τοῦ κτυπᾷ τσακουμάκι μὲ τὰ δυὸ του δάχτυλα (τὸ μεγάλο καὶ τὸ μεσαῖο) δυὸ τρεῖς βολές καὶ τὸ σταυρώνει καὶ λέγει: Καλὴ φωνή, καλὴ λαλιά, καλὸς μαντατοφόρος. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν «σκοῦν» ὁμοίως τὸ χέρι τοὺς πότε στὸ ἓνα αὐτί, πότε στὸ ἄλλο καὶ λένε: Ἄν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ, κι ἂν εἴν' ὀχτρός νὰ σκάσῃ.

γ) **Κνισμός παλάμης, ρινός, παρειῶν, λαιμοῦ, ράχης, πέλματος** κλπ. Π.χ. Ἄν ἔχῃς φαγούρα στὸ ἀριστερὸ χέρι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι θὰ πάρῃς χρήματα γι' αὐτὸ τὸ φιλοῦν καὶ τὸ ἀνακατεύουν στὰ μαλλιά τους, διὰ νὰ λάβουν πολλά. Ἐὰν στὸ δεξιὸ χέρι, θὰ δώσῃς χρήματα (Ἄργος). Ὅντα σὲ τρώῃν τὰ μάγουλα ἢ οἱ μύτες, δέλνει λύπη καὶ στενοχώρια (Ἡπ.). Ὅταν σὲ τρώγῃ ἡ ράχη σου, σοῦ λένε: ξύλο θὰ φᾶς (πολλ.). Ὅταν σὲ τρώγουν τὰ φρύδια, κάποιον θὰ δῇς (Τήνος). Εἰς τὴν Καστορίαν «ἅμα τοὺς καίῃ ὁ λαιμός, λένε: κάπου μ' ἔχουν ξαπλωμένη» (δηλ. κάπου μιλοῦν γιὰ μένα). «Ότινα τρώγουν οἱ πατοῦχες τῶν ποδιῶν, λένε πὼς θὰ βάλουνε καινούργια παποῦτσα» (Ἀν. Κρ.), ἢ θὰ κάμῃς ταξιδοί (Λέσβ.).

δ) **Πταρμός**. Εὐχὴ πρὸς τὸν πταρνιζόμενον: Γειά σου κι ἀλήθεια λές! ἢ Μὲ τίς ὑγεῖες σου! Σημασία: ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας, ἐνθύμησις ἀπόντος. Γιὰ νὰ βρεθῇ ποιὸς ἔχει τὴν κουβέντα του, νοματίζει στὰ δάχτυλά του ἐπάνω καμπόσα ὀνόματα. Ἐπειτα δίδει τὰ δάχτυλά του νὰ πιάσουν τὸ ὄνομα ποῦ ἔχει τὸ δάχτυλο ποῦ θὰ πιάσουν, κεῖνος ἔχει τὴν κουβέντα του (Ἀν. Κρ.). Μὲ ποίους ἄλλους τρόπους ζητοῦν ν' ἀνακαλύψουν τοῦτο; Ἀλλαι σημασίαι τοῦ πταρμοῦ. Π.χ. Ἄν πταρнисθῇ κανεὶς μπροστὰ σὲ νεκρό, γρήγορα θ' ἀποθάνῃ (Νῆσοι Αἰγ.). Τὴν Τυρινή, ἂν φταρμισθῇ κανένας τὸ βράδυ στὸ τραπέζι, ἢ θὰ γεννηθῇ καινούργιος ἄνθρωπος στὸ σπῆτι ἢ θὰ χαθῇ κανένας. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ δεύτερο τὸ κακό, σκίζουν τὸ ποκάμισο ἀπὸ μπροστὰ ὅποιον φταρμίστηκε (Ἡπ. Ἀρχαδ. κ.ἀ.). Ἄν φταρμισθῇ κανένας τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, τότε θὰ σύρῃ μεγάλην ἀρρώστεια. Ἄν φταρμισθῇ ὁ ἄρρωστος, εἶναι καλὸ σημάδι: δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον (Ἀν. Κρήτ.). Ποία ἢ σημασία τούτου ἄλλου;

ε) **Λύγξ** (λόξιγκας). Σχετικαὶ φράσεις: «Κάποιος μᾶς ἀναβάνει». «Κακὸς παραβαλτὴς» (*Ηπ.).

ς) **Γέλως**. Τὰ πολλὰ γέλια. Π.χ. «Σὲ καλὸ νὰ μοῦ βγοῦν τὰ γέλια».

Γ'. Σημεῖα. (Κακοσημαδιές καὶ γούρια, προσήματα κλπ.).

α) **Κρότοι ἀσυνήθεις**: Τρίξιμο στέγης, ὀροφῆς, πατώματος, τοίχων, θυρῶν κλπ. Π.χ. "Όταν τρίζῃ τὸ μαδέρι, εἶναι κακὸ γιὰ τὸν νοικοκύρη, ὅταν τρίζῃ ἡ κασέλλα, εἶναι κακὸ γιὰ τὴ νοικοκυρὰ (Βόνιτσα). "Όντα στρίζουν τὰ ξύλα τοῦ σπιτιοῦ (ντουλάπια, γρενιές, σανίδες), δέλνουν θάνατο σιτὸ σπίτι (*Ηπ.). "Αμα πέση πέτρα ἀπ' τὴ στέγη σιτὸ ταβάνι, θὰ πεθάνῃ κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι (Αἰτωλ.), θὰ μᾶς ἔρτ' μουσαφίρς (Λῆμνος), θὰ ῥθῇ κάποια ἀγγελία (*Ηπ.).

β) **Θραῦσις καθρέπτου ἢ ὑαλίνου σκεύους** κλπ. Π.χ. «καθρέπτης ὅταν σπάσῃ, εἶναι κακὸ γιὰ τὸ σπίτι, ἢ θάνατος ἢ σκονταμμίρα. Κι ἄμα σπάσῃ, πρέπει ἀμέσως νὰ τὸν πετᾷς σιτὰ σκουπίδια, νὰ μὴ τὸν ἔχῃς σπασμένο σιτὸ σπίτι, γιατί, ἂν ἔχῃ κορίτσια σιτὸ σπίτι, δὲν ἀνοίγει ἡ μοῖρα τους· πάλι καὶ δὲν ἔχῃ, ἔρχεται ἄλλο κακὸ σιτὸ σπίτι» (Σπάρτη). Δὲν ἔχουν γιὰ καλὸ νὰ ραγίσῃ ἓνα πρᾶγμα χωρὶς νὰ σπάσῃ (Προῦσα).

γ) **Ἀνατροπὴ ἀλατοδοχείου, χύσιμον οἶνον, ἐλαίου, οἶνοπνεύματος, καφὲ κλπ. Ἀνατροπὴ ὑποδήματος**. Πῶς ἐκλαμβάνονται ταῦτα;

δ) **Σκόνταμμα, πτώσις ἀπὸ τοῦ ἵππου κ.τ.τ.** Κακὸν σημεῖον.

ε) **Αὐτόματοι ἢ ἀκούσαι κινήσεις ἢ ἀσυνειδήτοι πράξεις**. Π.χ. "Αν τὸ παιδὶ ἀρκουνδίσῃ, ἐνῶ συνήθισε πιά νὰ περπατῇ ἢ παίξῃ μὲ τὸ λουκέτο τῆς πόρτας, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ ἔλθουν νὰ ζητήσουν χρήματα (Λέσβ.). "Αν, ἐνῶ κόβουμε τὸ ψωμί, κοπῇ κανένα κομματί πολὺ λεπτὸν (χωρὶς νὰ τὸ θέλωμεν), τούτο σημαίνει ὅτι θὰ ἔλθῃ φίλος (Λακκοβίκια Μακ.). Πῶς ἐξηγεῖται τὸ δάγκαμα τῆς γλώσσης;

ς) **Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐκφορὰν**. Π.χ. "Αν ἔχῃ τό 'ναν του μάτι ἀνοιχτό, θὰ ποθάνῃ ὀγλήγορα κι ἄλλος τὸ ἴδιο κι ἀνὲν κουνῇ τὴν κεφαλὴν, ὅντὸ πᾶνε νὰ τότε θάψουνε» (*Αν. Κρήτη). Ποῖα παρατηρήματα γίνονται κατὰ τὴν κηδεῖαν ἄλλοῦ;

ζ) **Πλημμελὲς ζύμωσις ἢ ἔψησις ἄρτου** κλπ. Π.χ. ἄμα θὰ πεθάν' κανένας, τὸ ψωμί δὲν γίνεται οὔτε σὲ 24 ὥρες (Αἰτωλ.).

Δ'. Εἰκονομαντεία.

Σημεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ τὴν κανδήλαν.

Π. χ. ἅμα τριῖξ ἑκόνισμα στὸ σπίτι, εἶναι κακὸ σημάδι. Παίρνουν λοιπὸν τὴν εἰκόνα στὴν ἐκκλησία τρία Σάββατα καὶ τὴν ἀγιάζουν κι ἀνάβουν καντήλι μὲ κρασί καὶ λάδι, ὅχι μὲ νερό, ὅπως συνήθως (Γκούρα Κορινθ.). Τί μαντεύουν 1) ἂν πέσῃ ἡ εἰκόνα ἢ τὸ καντήλι ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι, 2) ἂν χυθῇ τὸ λάδι ἐπάνω εἰς κάποιον, 3) ἂν ἡ εἰκόνα κλαίῃ, 4) ἂν ἡ καντήλα τοῦ σπιτιοῦ εἶναι κόκκινη; κτλ.

Ε'. Πυρομαντεία.

α) **Συρισμὸς καιομένου ξύλου.** Π. χ. "Ὅταν κουβεντιάξῃ ἡ φωτιά, κάποιος μᾶς ἀναβάνει (ἔχει τὴν κουβέντα μας). Ἀρχίζουμε ἀμέσως καὶ λέμε: "Ὁ τάδε λέει τὴν κουβέντα μας, ὁ τάδε, ὁ τάδε... Στὸ ὄνομα ποῦ θὰ σταματήσῃ ἡ φωτιά νὰ κουβεντιάξῃ, αὐτὸς λέει τ' ὄνομά μας ("Ηπ.). Εἰς τὴν Αἰτωλίαν κ.ά. λένε: "Ἀν εἶναι φίλος νὰ χαρῇ κι ἂν εἴν' ὀχτρός νὰ σκάσῃ!

β) **Σπινθηροβολία πυρός.** Σπινθῆρες ἐκτινασσόμενοι ἐκ ξύλου καιομένου σημαίνουν, ὅτι ὁ ξενιτευμένος ἐπιστρέφων θὰ φέρῃ τόσα πλούτη ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες ("Ηπ.).

γ) **Ἀναλαμπὴ πυρός ἢ λύχνου.** Ἄν τὰ ξύλα τῆς φωτιᾶς ξεφυσσοῦνε καὶ πετοῦν δυνατὲς φλογίτσες, κάπου μᾶς κατατρέχουν (Καστορ.). Ἄμα ἡ οἰκοδόσποινα ἰδῇ τίς γλῶσσες τῆς φωτιᾶς, ἀναφωνεῖ «μᾶς γλωσσοτρῶγουν στὴ γειτονιά» (Πάρος) καὶ τραυᾷ τὸ ξύλο ἔξω.

δ) **Σπινθηροβολία πυροσιᾶς, χύτρας** κλπ. «Μερικοὶ σπινθῆρες, ποῦ σὰν μυρμηκία πηγαινοέρχονται πάνω στὸ σίδερο τῆς πυροσιᾶς, εἶναι ἔνδειξις πὼς θὰ πάρουν λεπτὰ («μετράει ἡ πυροσιᾶ», Βογατσικόν), ἢ προάγγελος κακοκαιρίας» (Μάνη).

ε) **Παρατηρήσεις ἀπὸ τὸν καπνὸν τῆς φωτιᾶς ἢ τοῦ θυμιατοῦ.** Π. χ. «Ἄν ὁ καπνὸς διευθύνεται πρὸς τὰ ἐπάνω, εἶναι καλὸς οἶωνός» (Μακεδ.).

ς') Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι).

α) **Ἀπαντήματα ἀνθρώπων** (καθ' ὁδόν). Τίνων ἢ συνάντησις θεωρεῖται αἰσία καὶ τίνων ἀπαισία; Μὲ ποίους τρόπους ἐπιζητεῖται ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ἀπειλουμένου κακοῦ ἢ ἡ ἐξασφάλισις αἰσίας ἐκβάσεως; Π. χ. εἰς τὴν Μεθώνην «οὔτις

ἀρχιμηνιές καὶ τὴν Πρωτοχρονιά παρατηρᾶμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμε ὀξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ἔχη καλὸ ἀνάχαρο. "Αῖμα ἰδῆς Γιάννη, ἄς εἶναι καὶ κακοΓιάννης, ἔχουνε νὰ εἰποῦνε, τό 'χουνε σὲ καλὸ. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα ἢ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὄγοιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Τὸ συναπάντημα τοῦ παπᾶ τὸ θεωροῦν κακὸ καὶ γι' αὐτὸ λένε «δέσε κόμπο». Ἐπίσης, ἐὰν συναντήσουν γυναῖκα χήρα ἢ ἐν γένει μαυροφόραν, θὰ τοῖς φέρη γουρσουζιά (Καστελλόριζον), σημαδιακόν, ὁμοίως. Ποῖαι αἱ ἀντιλήψεις ἄλλοῦ;

β) **Ποδαρικὸ καὶ χερικὸ** καλὸ ἢ κακὸ. Ποῖος ὁ καλοπόδαρος καὶ ποῖος ὁ γουρσουζής; Πρβλ. ἀρχιχρονιάτικος καὶ ἀρχιμηνιάτικος ἀναραχός, καλοήσκιωτος ἢ κακοήσκιωτος ἄνθρωπος κλπ.

γ) **Ἀπαντήματα ζώων.** Π.χ. "Αν σοῦ κόψη τὸ δρόμο λαγός, κακὸ σημεῖο· πρέπει νὰ ξαναγυρίσης, ν' ἀλλάξης τὸ κίνημά σου. "Αν σοῦ κόψη τὸ δρόμο φίδι μετὰ τὸ βασίλεμα ἡλιοῦ, δέλνει σὲ κακὸ, κάποιος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς σου τὸ τρώει χαράμι (=εἶναι ἐτοιμοθάνατος). Πῶς θεωρεῖται ἡ συνάντησις γάτας (μαύρης), χελώνας, ἀλεποῦς, κούκκου κλπ.; Πῶς θεωρεῖται τὸ πέρασμα λαγοῦ μέσα ἀπὸ τὸ χωριό; Ποία ἡ συνήθεια, διὰ νὰ μὴ τοὺς «κομπώση» ὁ κούκκος ἢ ἡ τρυγὸνα ἢ γαῖδαρος τὴν Πρωτομαγιά ἢ γενικῶς τὴν ἀνοιξιν; Κακὸς οἶωνός διὰ τὸ ἀρχόμενον ἔτος; Πρβλ. «Τρυγονίτσας κόμπωμα, τριῶν χρόνων σκόνταμμα». Ρούμπωμα κούκκου κλπ.

δ) **Ἀπαντήματα ὠρισμένων ἀντικειμένων.** Π.χ. ἂν βαδίζων εὔρης δακτυλίδι, θὰ σοῦ ἔλθῃ ἐκείνην τὴν ἡμέρα μεγάλη στενοχώρια· ἂν ἰδῆς κόκκινο παννί, τότε ἐκεῖνος ποὺ περιμένεις θὰ ἔρθῃ σύντομα, ἐντὸς 24 ὥρων (Ἐρεσσὸς Λεοβ.). Πῶς θεωρεῖται ἡ εὐρεσις βελόνης καθ' ὁδόν, ἢ πετάλου (μὲ τὸ ἀνοιγμα ἐστραμμένον, πρὸς τὴν διεύθυνσιν βαδίζεις ἢ ἀντιθέτως);

Ζ'. Οἶωνοί.

Ἄπενχαι ἢ ἐπφδαὶ καὶ σχετικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι πρὸς ἀποτροπὴν οἶωνοῦ κακοῦ.

α) Πτηνὰ.

1. Πτησίς καὶ κρωγμοὶ κόρακος, κορώνης, κίσσης (καρακάξας). Ἐρεῖς κοράκων ἢ ἄλλων ὀρνέων, ὡς γερακιῶν, ἄνωθεν τοῦ χωρίου κλπ. Π.χ. "Αῖμα περάσουν δυνὸ κοράκια καὶ τσακώνονται ἐπάνω ἀπὸ ἓνα σπίτι, ἄνθρωπος θὰ πεθάνῃ ἀπομέσα (πολλαχοῦ). "Οταν πέσουν πολλὰ κοράκια, εἶναι δυστυχία σιτὶ

χωριό (Λαγκάδια) ἢ θὰ γίνῃ κακοκαιρία (Λακωνία). Τί ἐπιφωνοῦν, ἅμα ἀκούσουν τοιοῦτους κρωγμούς;

2. Ἐλευσις ἢ διέλευσις πελαργῶν. Τί προμηνύει;

3. Πτῆσις καὶ φωνὴ κουκουβάγιας, κούκκον, μπούφον, γκιώνη, δεκοχιούρας κλπ. Τί προαγγέλουν; Ἀλλαι παρατηρήσεις. Π.χ. Ὅταν μιὰ δεκοχιούρα κτίσῃ τὴν φωλιά της εἰς ἓνα σπίτι, σημαίνει θάνατον ὅταν ὁμοῦς τὴν κτίσῃ ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, σημαίνει εὐτυχίαν διὰ τὸ χωρίον (Μαραθόκαμπος). Τί ἐπιφωνοῦν ἢ τί λέγουν, ἅμα φωνάζῃ κουκουβάγια; Εἰς τὴν Τήνον ἢ κουκουβάγια λέγεται κατ' εὐφημισμὸν πληθερῆ, διὰ τὰ μὴ ρημάξῃ τὸ σπίτι, ὅπου ἀκούεται. Ποῦ ἄλλοῦ λέγεται οὕτω; Ποῦ ἢ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας θεωρεῖται, ὡς εἰς τὴν Σύμην, καλορίζικη;

4. Ποῖον εἶναι τὸ λεγόμενον νεκροποῦλι ἢ χαροποῦλι ἢ θανατοποῦλι ἢ στριγγλοποῦλι ἢ κλαυποῦλι καὶ ποῖα τὰ χαρακτηριστικά του;

5. Ποῖαι παρατηρήσεις γίνονται μὲ τὴν ἔλευσιν τῶν χειλιδόνων (π.χ. ἂν ἔλθουν ἡμέραν Σάββατον καὶ κτίσουν φωλεὰς εἰς ἓνα σπίτι· ποῖοι οἰωνοὶ συνάγονται τότε ἐξ αὐτῶν;) Π.χ. ἂν δὲν ἐπιστρέψουν εἰς τὴν παλαιάν των φωλεάν, ἂν κοιτισίουν κανένα κτλ.

6. Μαντεῖαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὄρνιθα:

(α) Ἄν λαλήσῃ σὰν πετεινὸς κατὰ ἡλιοῦ (= πρὸς Ἀνατ.) ἢ κατὰ βασιλεῖμα (πρὸς Δ.). Μετροῦν τὴν κάσα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὴν κόττα, διὰ νὰ συναγάγουν μαντεῖαν; Τί κάμνουν διὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακόν, ποὺ προμηνύεται ἀπὸ τὸ λάλημα αὐτό; Τὴν πωλοῦν ἢ τὴν σφάζουν εἰς τὸ κατώφλιον μὲ τὸ σκεπάρνι μὲ ἓνα κτύπημα; Τὸ κεφάλι ἀπορρίπτεται; Λόγοι ἀποτροπιαστικοί. Π.χ. στήν κεφαλὴ σου! ἢ τὰ φᾶς τὸ κεφάλι σου! ἢ θὰ σὲ φάω γιὰ τὰ μὴ μὲ φᾶς! Ποῦ τὴν ὄρνιθα αὐτὴν στρίβουν τὸ κεφάλι της πρὸς ἀνατολὰς, τὴν σκοτώνουν καὶ τὴν θάβουν;

(β) Ἄν μπῇ μέσα στὸ σπίτι καὶ τινάξῃ τὰ φτερά της, ἂν «ξεφορτωθῇ» καὶ ἰδίᾳ ἂν ἀφήσῃ πτερὸν δίπλα εἰς τὴν νοικοκυράν.

(γ) Ἄν στέκῃ μὲ τὸ ἓνα πόδι;

(δ) Ἄν γεννήσῃ πολὺ μικρὸ αὐγὸ ἢ αὐγὸ χωρὶς κρόκον. Εἰς τὰ Λαγκάδια Γορτυνίας τὸ αὐγὸ αὐτὸ τὸ χύνουν στὸ σταυροδρόμι, γιὰ νὰ διαλυθῇ τὸ κακό. Τί δηλοῖ τὸ αὐγὸ, ἂν ἔχῃ μέσα αἷμα ἢ δύο κρόκους;

7. Οἰωνοὶ ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ πετεινοῦ καὶ τοῦ τόπου ὅπου φωνάζει, τοῦ τρόπου καθ' ὃν τρώγει: α) ἅμα φωνάξῃ ἐπάνω εἰς τὸ κατώφλιον, β) ἂν λαλήσῃ πάρωρα κατὰ ἡλιοῦ ἢ κατὰ βασιλεῖμα ἡλιοῦ, ἂν λαλήσουν τὸ μεσονύκτιον πολλοὶ πετεινοὶ μαζί· εἰς τὸ Πωγώνιον, αὐτὸ σημαίνει ὅτι κάποιος γεννιέται

κείνη τὴν ὥρα, γ) ἂν τρώγῃ τεντώνοντας τὸν λαιμὸν πρὸς τὰ ἐπάνω, ὁ μέλλον σύζυγος θὰ εἶναι μεγάλου ἀξιώματος.

8. Οἰωνοὶ ἀπὸ τὰ περιστέρια: α) Φωνὴ περιστερᾶς ἀπαίσιον, β) πέταμα περιστερᾶς ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπίτι καλὸς οἰωνός· ὅταν περιστέρια μὲ τὰ φτερά τους τινάξουν χῶμα, θεωρεῖται γουρσουζιὰ καὶ διὰ τὴν ἐξουδετερώσουν τὸ κακὸ χύνουν εἰς τὸ χῶμα ἐκεῖνο νερὸ εἰς σχῆμα σταυροῦ (Βρύουλα).

9. Οἰωνοὶ ἀπὸ διάφορα ἄλλα πουλιά, ὡς τρυγόνα κλπ. Π. χ. "Ὅταν μπῇ ἀγριοποῦλι μέσα στὸ σπίτι, εἶναι προμήνυμα καλοῦ ἢ ἐρχομοῦ ξενιτεμένου (Εὐρυτ.). Ἐὰν σὲ κουτσουλήσῃ τὸ πουλί, εἶναι εὐτυχία (Καστορ.).

β) Ζῷα, ἰδίᾳ κατοικίδια, καὶ ἔντομα.

1. Σκύλος. Μαντεύματα συναγόμενα: α) ὅταν ὁ σκύλος οὐρλιάζῃ. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὸ μικρότερο παιδί τοῦ σπιτιοῦ βγάζει τὸ ὑπόδημά του καὶ τὸ τοποθετεῖ ἀνεστραμμένον ἔμπρὸς εἰς τὴν ἐξώθυραν», εἰς τὰ Κοτύωρα «ἔμπηγαν στὸ κατῶφλι ἢ στὴ γῆ ἔξω ἓνα μαχαῖρι». Τί συνηθίζεται ἄλλοι; β) ὅταν σκάβῃ μὲ τὰ νύχια του τὸ ἔδαφος· γ) ὅταν ὁ σκύλος σύρεται καταγῆς· δ) ἂν κοιμᾶται «κουλλούρα ἢ ξάπλα» τ' Ἀηγιαννιοῦ τοῦ ριγανᾶ ἢ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου· ε) ἂν τὰ σκυλιὰ γαυγίσουν τὴν νύφη, ὅταν πρωτοπάῃ ψωμί στὴ σιάνη κ.τ.τ.

2. Γάτα. Μαντεύματα: α) ὅταν ἡ γάτα νίβεται· β) ὅταν νίβεται καὶ κοιτᾷ πρὸς τὴν θύραν ἢ πρὸς τὴν γωνιά τοῦ σπιτιοῦ· γ) ὅταν πιαρνίζεται· δ) ὅταν παίζῃ πολὺ κτλ.

3. Ποντικός. "Ὅντα τρῶν τὰ ποντίκια τὰ σκουτιὰ στὸ σπίτι καὶ τὰ κάνουν τριφτά, λέν πὼς γίνκε κλεψιά στὸ σπίτι (*Ηπ.) ἢ ἀπάτη μεταξὺ συνεταίρων (*Ἰναχώριον Κρήτ.).

4. Ἴππος, ἡμίονος, βοῦς κλπ. Οἰωνοὶ συναγόμενοι α) ἂν χρεμετίσῃ τὸ ἄλογον ἐπὶ τῆς φάτνης σιτὸν ὕπνο του ἢ τὸ βόδι γογγίσῃ τὴ νύχτα, β) ἂν κοπρίσῃ στὴν ἐξώθυρα κατὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ ταξίδι, γ) ἂν κουτουρήσῃ μέσ' στὸ ποτάμι κτλ.

5. Πρόβατα, αἴγες. α) Μαντεύματα περὶ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ χειμῶνος ἐκ τῆς στάσεως ἢ τῶν κινήσεων τῶν προβάτων π. χ. εἰς τὴν Λῆμνον τ' Ἀγιολιά ξετάζουν τὰ πρόβατα πὼς πλαγιάζουν. "Αν εἶναι ἀντίκρου σιτὸν ἥλιο πλαγιασμένα, εἶναι καλοχροσιά στὰ πρόβατα· ἅμα εἶναι πρὸς τὴ νοτιά, δὲν εἶναι καλοχροσιά. "Αμα εἶναι ἀνακατεμένα, ἄλλα σιτὸν ἥλιο καὶ ἄλλα στὴ νοτιά, εἶναι χροσιά μπερδεμένη· δὲ 'ναι καλή. β) Οἰωνοὶ ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἀρνίου ποὺ θὰ πρωτοῖδῃ κανεῖς (π. χ. ἄσπρο ἀρνί, μαύρη χροσιά· μαῦρο ἀρνί, ἄσπρη χροσιά, Ἀδριανούπολις). γ) "Αν τὸ πρόβατον εἰς τὸ ποιμνιοστάσιον γογγίξῃ καθ' ὅλην τὴν νύκτα,

κακὸς οἶωνός κατά τοὺς Κυπρίους. δ) Οἱ ποιμένες τῆς Χίου παρατηροῦν τὰ σκιρτήματα τῶν αἰγῶν.

6. Χοῖρος. «Ὅταν οἱ χοῖροι τραποῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ φρύγανα, θὰ γίνῃ βροχή» (Κάρπ.). Ποῖοι οἱ σχετικοὶ οἶωνοὶ ἄλλου;

7. Λύκος, ἀλεπού, τσακάλι. Ποῖοι οἶωνοὶ συνάγονται α) ἂν λύκος εἰσέλθῃ εἰς τὸ χωρίον; β) ἂν τὰ τσακάλια οὐρλιάζουν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κτλ.

8. Σαύρα, κοχλίας κλπ. Ἐν παραδείγμα: Ἡ βρουχαλήθρα ἄμα πέφτ' τοὺ χ'μῶνα, ρίχν' παραπουλλὴ βρουχὴ κι θά 'νι μπερικεῖ (ἄφθονος ἐσοδεῖα). Κι λέν' ἀκόμα, ὅτ', ἄμα πααίν' σιαπάν', φτ'ραίν' τοὺ καλαμπόκ', κι ἄμα πααίν' σιακάτ' ἀκριβαίν' (Εὐρυτ.). Ὅτιόν εἶναι πολλοὶ χοχλοὶ, δὲ πέση φτώχεια (Κρήτη).

9. Μυρμήγκια. Τί προσημαίνουν, ἂν ἀπέξω μπαίνουν στὸ σπίτι ἢ στὸ ἐργαστήρι μυρμήγκια ἢ ἀπομέσα βγαίνουν πρὸς τὰ ἔξω; Ἄλλαι παρατηρήσεις: Μυρμήγκια κόκκινα, μικρὰ καὶ δίχως φτερά, ἀφθονία γεννήματα· μυρμήγκια μὲ φτερά ὄντα φωλιάζουν στὴν αὐλή σου, δέλνουν θάνατο (Ἡπ.). Μυρμήγκι κάτω ἀπὸ τὴν τάβλα τῶν Ἀπόκρεω δηλοῖ εὐτυχίαν (Γορτ.).

10. Ἀράχνη. Π. χ. ἄμα ἀπὸ τὸ ταβάνι κατεβῇ μπροστά σου καλογριά (= ἀράχνη) μὲ μιὰ κλωστή, ἔρχεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ξενιτιά (Σινώπη). Ὅντα γνέθ' ὁ σφάλαγγας ἀποπάνον σ', εἶναι γιὰ καλὸ (Ἡπ.). Ποῖοι ἄλλοι οἶωνοὶ συνάγονται ἀπὸ τὴν ἀράχνην;

11. Μέλισσαι, σφήκες. Οἶωνοὶ α) ἂν μπῇ στὸ σπίτι μέλισσα ἢ χρυσόμυγα, β) ἂν ἔλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ μελίσει, γ) ἄμα πέσουν πολλὲς σφήκες, θὰ 'χομε βαρυχειμωνιά (Αἰτωλ.).

12. Ἀλογόμυγα. «Ἄμα καθήσῃ πάνω μας ἀλογόμυγα, εἶναι σημάδι πὼς θὰ λάβωμε γράμμα». Μερικοὶ τὴν δένουν στὸ μαντῆλι καὶ τὴν κοιτάζουν τὸ βράδυ· ἂν εἶναι ζωντανή, ἢ εἶδῃς θὰ εἶναι καλή, ἂν εἶναι ψόφια, ἢ εἶδῃς κακή.

13. Πασχαλίτσα, κύνθαροι (βασιλιᾶς, μπουρμποῦλι, χρυσοβάβουνας κλπ.).

14. Πεταλοῦδες διάφορες μὲ τὰ κοινὰ των ὀνόματα: θερμασιά, μουσαφίρης, ξενάκι ἢ ταξιδιάρης, φουρναλῖδα, καλλιβρούσης, χαμπερολόγος ἢ σχαρκᾶς ἢ σκαρικολόος (Ἰθάκη), καλομαντατοῦ (Κάρπαθος) ἢ καλομαντατούσης (Θήρα).

15. Τὸ ἀλογάκι τῆς Παναγίας, τὸ ἀλογάκι τοῦ διαβόλου, τὸ δαμαλάκι, ὁ χαμπαρολόγος (Κυδων.) καὶ διάφορα ἄλλα ἔντομα.

16. Διάφορα ἄλλα ζῶα ἢ ἔντομα. Ποῖοι οἶωνοὶ συνάγονται ἀπὸ αὐτά;

γ) Φυτά.

1. Δρακοντιά, ἀσφοδελός. Π. χ. Ἄμα τὰ σφερδούκλια τὸν Μάρτη λουλου-

διάσουν και βγάλουν πολλές καρδοῦλες (πολλά καλοκαίρια, ὅπως λένε) κ' ἔναι ψωμωμένα, θὰ ἔναι πολλά γεννήματα ἐκείνη τῇ χρονιά (Μανιάκι).

2. Σκόλυμος (σκυλοκρομμύδα), ἀμάραντος. Π.χ. Ἐάν ἡ σκυλοκρομμύδα πὺν κρεμοῦν στὸν τοῖχο μαραθῇ, θὰ πεθάνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους (Ἀκαρν., Γορτ. κ.ά.).

3. Ἀσυνήθεις ἐκφύσεις ἢ βλαστοὶ κολοκύνθης, βάμβακος κλπ. Ἐμα δὺν κολοκύνθια βγοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ ἀδερφωμένα, κάποιος ἀπ' τὸ σπίτι πὺν ἔχει τὴν κολοκύνθια θὰ πεθάνῃ (Αἰτωλ.).

4. Καλομαντατᾶς, στήμων ἀκάνθης πὺν τὸν παρασύρει ὁ ἄνεμος ἔμα πέση μέσα στὸ σπίτι εἶναι καλὸ σημάδι (Κάρπ.) κλπ.

5. Σῖτος. «Φυτεύουν κόκκους σίτου ὅσους βλαστοῦς φέρουν, ὅταν βλαστήσουν, μετὰ τόσα ἔτη θὰ νυμφευθῇ ἡ κόρη» (Γαλαξειδί).

Η'. Τέρατα.

Παραμορφωμένα νεογνά (ἀνθρώπων ἢ ζώων) προμηνύουν καταστροφάς. Διηγῆσεις περὶ τοιούτων τεράτων.

Θ'. Ὀνειρα.

α) Γενικά. Πίστις εἰς τὰ ὄνειρα. Ἐξηγῆται ὄνείρων, ὄνειροκρίται. Ποῖα ὄνειρα ξεδιαλύνουν ἤτοι ἀληθεύουν; Π.χ. «τῆς Κυριακῆς τὰ ὄνειρα ὥς τὸ γιόμα δέλνουν» (Ἡπ.). «Ἐμα πέφτουν τὰ φύλλα ἀπ' τὰ δέντρα (τὸ φθινόπωρο δηλαδὴ), τὰ ὄνείρατα δὲν ἔχουν σημασία» (Λῆμν.). Ποῖα ἢ πίστις ἄλλου; Ἐπφ-δαί, ὅπως τὸ ὄνειρον ἀποβῇ εἰς ἀγαθόν π.χ. Ὀνειρον εἶδα | τ' ἀγγέλου μου τό πα | κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγίᾶς | κ' ἡ Παναγία τοῦ γιοῦ της | κι ὁ γιός της μοῦ τὸ ἔξησε | καλὸν κ' εὐλοημένο (Σύμη).

β) Ἐξηγήσεις ὄνείρων. Π.χ. «Τὸ κόκκινο εἶναι λήγορο, τὸ πράσινο χαμπέρι» (Ἀράχ. Παρν.). «Σῦκα ἂν νειρευτῆς πὺς τρώς, εἶναι πικράδες». «Κολοκύνθια ἂν νειρευτῆς, λόγια ἄσχημα θ' ἀκούσης. Ψάρια ἔμα νειρεύεσαι, κάποια λαχτάρα, φόβο θὰ δοκιμάσης. Ἐάν νειρευτῆς πὺς ἔχασες τὰ παπούτσια σου, θὰ χάσης τὴ στενοχώρια πὺν ἔχεις» (Αἰτωλ.). Ποῖαι αἱ ἐξηγήσεις τούτων ἄλλου;

Γ'. Οἰωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν (καθ' ὁμοιότητα ἢ ἀναλογίαν ἢ ἀντίθεσιν). Π.χ. τὴν Πρωτοχρονιά ἂν τὴν περάσης χωρὶς καμιὰ στενοχώρια, ὅλος ὁ χρόνος σου θὰ πάῃ καλά (Καλάμαι). Ὀταν κοσκινάῃ ἡ γυναικα, γιὰ νὰ ζυμώσῃ, καὶ κάρῃ τὸ ἀλεῦρι λούμπα (βαθούλωμα), τὸ ἔχουν γιὰ

κακό, λένε πὸν ἀνοίγει μνημα (Κορώνη). "Αμα σὶδὸ ράψιμο ἡ κλωστή σου δένεται σὲ κόμπους, σημαίνει πὼς αὐτὸς πὸν τοῦ ράβεις τὸ ροῦχο θὰ ζήσῃ πολλὰ χρόνια ("Υδρα). "Οταν γένωνται πολλὰ βαλάνια καὶ κράνα, σημείο πὼς τὴ χρονιά ἐκείνη θὰ γένη μέγας χειμῶνας (προβλέποντας ὁ Θεὸς δίνει τὰ βαλάνια, γιὰ νὰ θρεφτοῦν τὰ ζῶα στὰ σπίτια).

ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων (ἐκλείψεων ἡλίου ἢ σελήνης, φάσεων τῆς σελήνης, ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν, κομητῶν, διαττόντων ἀστέρων)· βλ. κατωτέρω ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων (καταστάσεων ἀτμοσφαιρας γενικῶς ἢ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, βροντῆς, ἀστραπῆς, βροχῆς, οὐρανίου τόξου, ἀνέμων κλπ.)· βλ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑΝ.

ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων.

Δεκάνη Ἀμοργοῦ. (Πηγομαντεία). Μαντεύματα ἐκ τῆς αὐξήσεως ἢ ἐλάττωσεως τῶν ὑδάτων πηγῆς ἢ λίμνης ἢ φρέατος κλπ. Π.χ. Ἀγίασμα Ἀγίου Γεωργίου Βαρσαμίτου ἐν Ἀμοργῷ, Πηγάδι τῆς Παναγίας ἐν Κρήτῃ κλπ.

II. ΤΕΧΝΗΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

(DIVINATIO ARTIFICIOSA)

Αὕτη ὡς βάσιν ἔχει σημεῖα τεχνητά, δηλ. σημεῖα προκαλούμενα τεχνητῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἶναι συναφῆς μὲ τὴν μαγείαν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ γίνεται εἰς τακτὰς ἡμέρας ἢ περιστάσεις (Πρωτοχρονιά, 24 Ἰουνίου, Ἀπόκρεως, Πέτρου καὶ Παύλου, ἁγ. Ἀνδρέου κλπ.).

Α'. Σπλαγχνοσκοπία.

Ποίων ζῶων τὰ σπλάχνα ἐξετάζονται διὰ μαντείαν μετὰ τὴν σφαγὴν αὐτῶν; Τί κυρίως ἐξετάζεται καὶ ἐκ ποίων σημείων συνάγονται μαντεύματα; Πολλαχοῦ (Γορτυνίαν, Μεσσηνίαν, Αἰτωλίαν, Δυτ. Μακεδονίαν, Λῆμνον, ΒΑ Θράκην) ἐξετάζουν τὸν σπλῆνα, τὴν καρδίαν, τὴν χολήν καὶ τὰ «βασίλικα» λίπη τοῦ οἰκοσίτου χοίρου· «ὅταν ἔχη κάποιαν δίπλαν, μαντεύουν (εἰς τὴν Γορτυνίαν) ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ οἰκοδεσπότου ἢ κανὲν θηλυκὸν ζῶον τοῦ σπιτιοῦ θὰ γεννήσῃ ἄρρεν». Κατὰ τοὺς Αἰτωλοὺς «ἡ σπλῆνα τοῦ γουρουνιοῦ ἅμα εἶναι πρὸ πλατεῖα στὴν ἄκρη, εἶναι πίσω ὁ περισσότερος χειμῶνας». Εἰς τὸ Κωστί τῆς Θράκης «ὅταν ἐσφάζαςι τὸ γουροῦνι τὰ Χριστούγεννα, ἐκοιτάζαςι τὴν σπλῆνα καὶ τὴν

καρδιά. Τὴν καρδιά τὴ σκίζῃς· αἷμα εἶχε αἷμα χοντρὸ μέσα, ἦδον πλούτη τῇ σπιτιοῦ· αἷμα δὲν εἶχε μέσα τίποτε, ἦδον φτώχεια».

Ἐξετάζεται καὶ ἡ θέσις ποὺ ἔχουν τὰ σπλάγχνα τοῦ χοίρου, ἂν εἶναι ἡ κανονικὴ; Ποῖα μαντεύματα συνάγονται ἐκ τῆς χολῆς ἢ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου ἢ τῆς ὄρνιθος καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Μαντείας ἐκ σπλαγχνοσκοπίας βλ. ἐν Λαογρ. Θ' 12-16.

Β'. Ὁμοπλατοσκοπία.

α) Ὁμοπλάτη ἀρνίου, ἐριφίου κλπ. Κάθε σφαχτὸ δηλοῖ καὶ πάντοτε ἢ μόνον καθ' ὠρισμένας ἡμέρας (Πάσχα, τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τῆς Ἀναλήψεως); Πρέπει προηγουμένως νὰ τηρηθοῦν ὠρισμένοι ὄροι; Π.χ. πρέπει τὸ ἀρνὶ νὰ κοιμηθῇ μιὰ βραδυνὰ στὸ σπῖτι (Αἰτωλ.), νὰ εἶναι ψητό, ὄχι βραστό; κλπ. Ἐξετάζεται μόνον ἡ δεξιὰ πλάτη ἢ καὶ ἡ ἀριστερά; Διὰ ποῖον (πρόσωπον) δηλοῖ; Ποῖα ἐρωτήματα λύονται διὰ τοῦ ὁστοῦ τῆς ὁμοπλάτης καὶ ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται πρὸς μαντείαν; Π.χ. σκιαὶ (σύννεφο, μαυράδα), γραμμαί, τρυπες ἢ στίγματα (βουλίτσες, χαρακοῦλες) ἐπὶ τοῦ ὁστοῦ τῆς ὁμοπλάτης σημαίνουν, ἀναλόγως τῆς θέσεως ποὺ ἔχουν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσθένειαν ἢ θάνατον τοῦ νοικοκύρη ἢ ἄλλου μέλους τῆς οἰκογενείας, γέννησιν ἄρρενος ἢ θήλεος τέκνου, εὐγονίαν καὶ πολλαπλασιασμόν τοῦ ποιμνίου ἢ τοῦναντίον ἐξαφανισμόν ἢ διαρπαγὴν αὐτοῦ, ἐσοδείαν σιτηρῶν καὶ πλοῦτον ἢ «χροιά δύστυχη», πόλεμον καὶ νίκην, ἐπιτυχίαν ἐπιχειρήσεώς τινος ἢ ἀποτυχίαν κλπ. Πῶς διακρίνονται τὰ σημεῖα τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν ἄνδρα ἀπὸ τ' ἀφορῶντα εἰς τὴν γυναῖκα; Ἄλλας χρησίμους λεπτομερείας εὐρίσκεις εἰς Γ. Α. Μέγα, Βιβλίον ὁμοπλατοσκοπίας ἐν Λαογραφίᾳ, τ. 9, σ. 23 κέ. 47-51 ὅπου καὶ σχήματα ὁστοῦ ὁμοπλάτης διὰ τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῶν σημείων.

β) Στηθαῖον ὁστοῦν ὄρνιθος, πέρδικος κλπ. (στηθάμι, καράβι, καρίνα, κοττοκάραβο). Ποῖα σημεῖα ἐξετάζονται καὶ ποῖαι προβλέψεις συνάγονται;

Π.χ. εἰς τὴν Ἑπειρον «ἂν τὸ στηθάμι τῆς ὄρνιθος ἔχει τρυπά, σημαίνει θάνατον, ἂν ἔχη θολώματα, θὰ γίνῃ πόλεμος, ἂν εἶναι κυρτόν, σημαίνει δυστυχίαν.

Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία.

α) Ποῖα ἀντικείμενα ἢ μέλη τοῦ σφαζομένου ζῴου θέτουν εἰς τὴν φωτιά διὰ μαντικούς σκοπούς; Τί μαντεύουν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τ' Ἀνώγεια Μυλοποτάμου «μελετᾶνε τὴ χολὴ τζῆ κόττας. Τήνε βγάξεις ἀπὸ τὴν κόττα ἢ ἀπὸ τὸν κόκορα, ἀπὸ τὸ συκῶτι μέσα καὶ τήνε μελετᾷς· τήνε βάνεις

στη φωτιά, στο κάρβουνο και λές: στ' όνομα του Θεού. Μελετᾷς τὴν Κατερίνα, τί παιδί θὰ κάμῃ. "Αν εἶναι σερινικό παιδί, νὰ χτυπήσῃ, ἂν εἶναι θηλυκό, νὰ κάμῃ τοιούφ. Ἡ χολὴ ἔρχεται καὶ πρήσκεται ἅμα εἶναι σερινικό, παίξει ἓνα χτύπο καὶ πετιέται ἀπὸ τὴ φωτιά ἅμα εἶναι θηλυκό παιδί, γροικᾷς κι ἀνοίγει καὶ χύνεται τὸ ὕγρὸ καὶ σβήνει τὸ κάρβουνο» (Πρβλ. τὰς «ἐμπύρους ρήξεις» τῶν ἀρχαίων, Εὐρ. Φοίν. 1256 κέ. Βλ. λεπτομερείας ἐν Λαογραφίᾳ Θ' 13-16). Ὅμοια μαντικὴ διὰ τοῦ νεφροῦ τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦ στομάχου ἢ τῆς θηλειᾶς (ὅσπου τοξοειδοῦς ἐμπροσθεν τοῦ στέρνου) τῆς ὄρνιθος, διὰ φύλλων ἢ ὀφθαλμῶν ἐλαίας ἢ σουρβιάς ἢ πρίνου κλπ. Κατὰ ποίαν ἡμέραν γίνεται ἡ μαντικὴ αὕτη; Π. χ. εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ἀποσπεροῦ τ' Ἄη Βασιλείου παίρν'νε ἓνα λῶφ'λλον, τὸ βάζ' νε στὴ γουνιά κι ἅμα τοῦ φύλλον πιτάξ', θά'ναι καλὸς χρόνους. Ἄμα καὶ δὲ πιτάξ' κακὸς χρόνους. Εἰς τὴν Θράκην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ νοικοκύρης κόβει τόσα κλαριά σουρβιάς, ὅσα εἶναι καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Χωρίζει τὴ φωτιά στὰ δύο καὶ ἀρχίζει νὰ βάζῃ τὰ σοῦρβα στὴ μέση πὰ στὴν καντερὴ πλάκα μελετῶντας τὸ καθένα. (*Απὸ κάθε κλαρὶ βάζει μόνον τὸ μάτι, σοῦρβο). "Αν τὸ σοῦρβο βροντήξῃ καὶ πηδήσῃ καὶ βγῇ ἀπὸ τὴ σιτιά, εἶναι καλὸ σημάδι. "Αν τύχῃ ὁμως νὰ μανρίσῃ μόνον καὶ νὰ καπνίσῃ καὶ νὰ μείνῃ στὸν τόπο του, αὐτὸ εἶναι σημάδι θανάτου». Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο;

β) **Μαντικὴ διὰ τῆς φλογὸς πυρᾶς ἢ κηρίου ἢ ἐκ τῆς τήξεως τῶν λαμπάδων.** Π. χ. εἰς Ἀνακὸν Καππαδ. τὴν παραμονὴν τῶν Φώτων ἀνάβουν μὲ φρύγανα φωτιά, διὰ νὰ καύσουν τὸν Σιφώτην (στοιχειὸ τῶν Θεοφανείων). Ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς φλογὸς μαντεύονται εὐφορίαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου διευθύνεται. Εἰς Χατζηγύριον Θράκης, αἱ γυναῖκες φέρουν τὸ παιδί ποὺ εἶναι ἄρρωστο (ρεματιασμένο) εἰς ἓνα ποταμάκι (ρέμα) καὶ τὸ ἀποθέτουν ἐκεῖ· πλησίον τοῦ ἀνάβουν δύο λαμπάδες καὶ κατόπιν κρύπτονται· ἂν ὁ ἄνεμος σβήσῃ τὶς λαμπάδες, τὸ βρέφος θ' ἀποθάνῃ, ἂν ὄχι, θὰ ζήσῃ.

Δ'. Κλήδονας.

Ὁ κλήδονας ἢ τὰ ριζικάρια, ὁ κουντουρμᾶς (Πόντος), ἡ Καληνίτσα (*Αδριανούπολις). Συνηθίζεται καὶ εἰς ἄλλας ἡμέρας πλὴν τῆς 24 Ἰουνίου; (π. χ. τὴν Πρωτομαγιά εἰς τὰ Χάσια Μακεδονίας, εἰς τὴν Μεσημβρίαν κ.ά., τοῦ Ἀγ. Γεωργίου εἰς Ἄγραφα). Μαντικὴ διὰ στίχων ἢ κλήρων ριπτομένων εἰς ἄγγεϊον (**κληρομαντεία καὶ στιχομαντεία**). Κλήροι ἐδῶ εἶναι λιθάρια ἢ κύβοι, κύαμοι ἢ ἄλλα ἀντικείμενα. Οἱ δὲ στίχοι ἐκφωνοῦνται κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν κλήρων

ἢ γράφονται ἐπὶ πινακίων, τὰ ὅποια ρίπτονται εἰς τὸ ἄγγεϊον καὶ ἐξαγόμενα ἀποκαλύπτουν τὴν τύχην.

α) *Προετοιμασία τοῦ κλήδονα*. Κόρη πρωτότοκος καὶ ἀμφιθαλὴς (ἢ ὀνόματι Μαρία) φέρει «ἀμίλητο» (βουβὸ ἢ ἀρπαχτικὸ) νερό. (Πόθεν καὶ μὲ ποίον εἶδους ἄγγεϊον;). Ἐκαστος τῶν παρισταμένων ρίπτει εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι του (τὸ ριζικάρι). Ρίπτουν καὶ ἄγγοῦρι ἢ ἄλλο τι εἰς τὸ ἄγγεϊον; Εἰς πολλὰ μέρη τὸ ἄγγεϊον σκεπάζεται μὲ φύλλα συκῆς ἢ μὲ κόκκινο παννί, τὸ ὁποῖον ἐνιαχοῦ δένεται μὲ κλῶνον λυγαριάς καὶ στολίζεται μὲ ἄνθη (ἀγιάννηδες ἢ καλογιαννιά ἢ γιαννάκια), κλειδώνεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον (εἰς τὴν στέγην ἢ κάτω ἀπὸ μιὰ τριανταφυλλιά ἢ συκιά), γιὰ νὰ τὸ ἴδῃ τ' ἄστρο, ν' ἀστρονομιστῇ, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνοίγεται. Εἰς τὴν Καστορίαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: Εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἄγγεϊου, ποὺ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην, στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποὺ φέρνει ἓνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φρούτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴ λουλούδια. Ἐπειτα τὰ κορίτσια χορεύουν γύρω τραγουδῶντας: *στολίζουμε τὸν κλήδονα καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου*. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται κάτι παρόμοιον;

Εἰς μερικοὺς τόπους πρὸ τῆς προετοιμασίας τοῦ κλήδονα ἐπιχωριάζουν ὥρισμένα συνήθειαι. Περιγραφὴ αὐτῶν. Π. χ. εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἓνα μαξιλάρι μακρὸν καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα, τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν μὲ κλειδαριὰ — σταυρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν. — Τὸ στήνουν ὀρθοὶ στὸ σ' κλὶ (πεζούλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύχτα τραγουδῶντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' τὸ χαλνοῦν. Ἀποβραδὺς γεμίζουν κ' ἓνα κουμάρ' νερὸ ἀμίλητο ἀπὸ πηγὰδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κουμάρ', ὥστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

*Κλειδώσετε τὸν Κλήδονα, τ' ἄγιο-Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
κι ὅποιος ἔν' καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξενεφάνη.*

Ὅλη τὴ νύχτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα».

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν τὰ κορίτσια γυρνοῦν ἀποβραδὺς σ' ὅλα τὰ σπίτια τῆς γειτονίας μὲ τὴν Καληνίτσα, ἓνα κοριτσάκι στολισμένο σὰ νύφη τραγουδῶντας· βλ. περιγραφὴν εἰς τὰ Θρακικὰ Α' 191. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

β) *Τὸ ἀνοιγμα τοῦ κλήδονα*. Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πρῶτ', βγαίνοντα

ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί πὺν τὰ κλείδωσε — ἓνα παιδί τυχερό — θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κόκκινο παννί, πὺν εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Τότε τραγουδοῦν:

Ἀνοῖξτε, τριῖτε κλειδωνιές, νὰ βγοῦν τὰ ριζικάρια,
ποιὸς εἶναι καλορίζικος, νὰ βγῇ τὸ ριζικό του.

Ἀφοῦ τὰ τελειώσουν ὅλα, τὰ κορίτσια βαίνουν μιὰ μπουκουσὰ νερό ἀπὸ τὸ ριζικρόνερο στὸ στόμα τους καὶ βγαίνουν στὰ δίοιτρατα καὶ ἀφουγκράζονται, καὶ ὅποιο ὄνομα θ' ἀκούσουν, ἔτσι θὰ λέν τὸ γαμπρό. Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θράκης ἀνοίγει τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαῖδι, συνήθως κορίτσι· τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέφτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα βγάζουν τὸ ἀγγοῦρι, λέγοντας: Ἀνοίξαμε τὸν κλήδονα νὰ βγῇ χαριτωμένος, βγῇκε κ' ἓνας ἀγγούραρος, θεριὸς θεριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἀγγοῦρι καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. Μετὰ τὸ φάγωμα τοῦ ἀγγουριοῦ ἡ νύφη ἐξάγει τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέφτην. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

Ε'. Αὐγομαντεία.

α) Ἐκ τῶν σχημάτων πὺν σχηματίζει τὸ ἄσπράδι (ἢ ὁ κρόκος) τοῦ αὐγοῦ, ριπτόμενος εἰς νερό, συνήθως ἀμίλητο καὶ ξαστρισμένο ἢ παρμένο ἀπὸ τὸν κλήδονα. Κατὰ ποίαν ἡμέραν συνηθίζεται ἡ μαντεία αὕτη; Κάθε αὐγὸ λαμβάνεται πρὸς τοῦτο ἢ μεγαλοπεφτιάτικο αὐγὸ ἢ ἀπὸ μαύρη κόττα; Συνοδεύεται ἡ πράξις μὲ λόγια; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου, πηγαίνει μιὰ πρωτοκόρη καὶ παίρνει ἀμίλητο νερό ἀπὸ τρεῖς βρύσες ἢ ἀπὸ τρεῖς πηγάδια. Τὸ βάνει σ' ἓνα μπουκάλι, σπάζει κατόπιν ἓνα αὐγὸ καὶ χύνει τὸ ἄσπράδι μέσα. Κρεμᾷ τὸ μπουκάλι ἔξω στ' ἄστρα. Τὸ πρῶτ' τὸ κοιτάζει κ' ἔχει μέσα σχήματα ὅμοια μὲ τὰ ἐργαλεῖα πὺν θὰ ἔχῃ στὴ δουλειά του ὁ ἄντρας πὺν θὰ πάρῃ. Ἄν ἔχῃ μικρὲς φουσκαλίτσες κάτω, λέγουν διτὴ θὰ ἔχῃ χρήματα.

β) Ἀπὸ τὸ ἴδρωμα ἢ τὸ σκάσιμο τοῦ αὐγοῦ, τὸ ὅποιον ψήνουν στὴ φωτιά τὸ βράδν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς. Π. χ. ἂν ἰδρώσῃ, χωρὶς νὰ σκάσῃ, σημεῖον ἀσθενείας ἢ θανάτου.

ς'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία.

Ἐκ τῶν σχημάτων, πὺν σχηματίζει τὸ λειωμένο μολύβι ἢ κερί μέσα στὸ νερό (τοῦ κλήδονα), συμπεραίνουν αἱ νεάνιδες τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου (ἢ ἄλλην ἡμέραν;) ποῖον θὰ πάρουν ἢ ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἐπάγγελμά του κτλ. Π. χ.

1) "Αν σχηματίση στῦλο ἢ στύλους, θὰ παντρευθῇ ἡ ἐνδιαφερομένη· ἂν ὁ στῦλος εἶναι ἕνας, μοναχός του θά 'ναι ὁ γαμπρός, χωρὶς μητέρα καὶ πατέρα καὶ ἀδελφές, ἂν δύο, ὁ γαμπρός θά 'ναι μὲ τὴ μητέρα του ἢ τὸν πατέρα, ἂν πολλοί, θὰ προέρχεται ἀπὸ μεγαλοφάμελη οἰκογένεια. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ στύλου προβλέπουν τὴν ἀξία καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γαμπροῦ. Στύλος καλοκαμωμένος δείχνει *βασταγμένον* ἄνδρα. "Αν πέσουν τρίμματα μολυβιοῦ ξεχωριστά, σημαίνουν πρόκες, ἄρα μαραγκὸς θά 'ναι ὁ γαμπρός· ἂν πέση μολύβι μακρουλό, σημαίνει πέννα, ἄρα θά 'ναι γραμματικὸς (ὑπάλληλος), ἂν ὁ στῦλος εἶναι κακοφτιαγμένος, ὁ ἄντρας ἢ ἡ νύφη θά 'ναι *μισοκούντελοι* (θά 'χουν σωματικὴν βλάβην). "Αν στὴ βάση τοῦ στύλου τὸ μολύβι μαυρίζῃ, δείχνει πὼς θὰ βρῇ ἢ νύφη *σικλέτια* (στενοχώριες) καὶ φυσικὰ δὲν θὰ περάσῃ καλά. 2) "Όταν τὸ μολύβι λάβῃ τὸ σχῆμα καραβιοῦ, σημαίνει ταξίδι σὲ χώρα μακρινή, στὴν Ἀμερικὴ. "Όταν τὸ μολύβι δὲν λάβῃ ὠρισμένον σχῆμα, ἀλλὰ γίνῃ πολλὰ κομμάτια, τότε σημαίνει κακό.

Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία.

α) *Μαντικὴ ἀπὸ παρατηρήσεις* (σκιάς, σχήματα, κύκλους) *εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ ἐνὸς πηγαδιοῦ* κατὰ τὴν μεσημβρίαν (ἢ εἰς ἄλλην ὥραν) τοῦ ἁγίου Γιάννη τοῦ Φανιστοῦ (24 Ἰουνίου). Ποῖοι ὅροι πρέπει νὰ τηρηθοῦν ἀπαραιτήτως; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «*φοροῦν* στὸ κορμί τους καὶ στὸ κεφάλι ἀλιγαριά καὶ κοιτοῦν τὸν ἥσκιο τους στὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· ἂν εἶναι χωρὶς κεφάλ' θὰ πεθάν'». Εἰς τὴν Αἴγιναν αἱ νέαι σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο ὕφασμα καὶ κοιτάζουν εἰς τὸ πηγάδι. Ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ τους χέρι ἀφήνουν νὰ πέσῃ ἕνα μικρὸ ἀμύγδαλο· ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κύκλων ποὺ θὰ κάμῃ τὸ ἀμύγδαλο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ συμπεραίνουν, πόσα χρόνια θὰ ἔχῃ ὁ μέλλων γαμβρός. Κατόπιν μὲ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι γεμίζουν τὸ στόμα καὶ βγαίνουν εἰς τὸν δρόμον. Τὸ πρῶτον ὄνομα ποὺ θ' ἀκούσουν εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ. Εἰς τὴν Λήμνον «*ὅταν τ' ἁγίου Γιαννιοῦ, 24 Ἰουνίου, φαίνεται τὸ πρόσωπό σου σύνταχα (= τὴν αὐγὴ) στὸ πηγάδι μέσα στὸ νερό, θὰ περάσῃς χρονιά χωρὶς στεναχώριες*».

β) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ ἐνὸς ποτηριοῦ*, τηρουμένων μαγικῶν ὁρων. Π.χ. εἰς τὴν Σητείαν «*ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι βάζουν ἕνα κόκκινο παννὶ καὶ ἐπάνω εἰς τὸ παννὶ ἕνα ποτήρι νερό, τὸ ὁποῖον ἔχουν φέρει ἀπὸ τὴν βρύσην ἀμίλητον· στέκεται δὲ ἡ νέα ἢ ὁ νέος καὶ κοιτάζει ἀδιακόπως μέσα εἰς τὸ ποτήρι τὸ νερὸ καὶ βλέπει τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμεῖ*». Εἰς τὰς Ἀθήνας «*κοσκινίζουν τὴ νύκτα μέσα εἰς ἕνα πιάτο στάκτην καὶ θέτουν ἐπάνω ἕνα*

ποτῆρι ἀμίλητο νερό. Τὸ μεσονύκτιον λέγουν μίαν προσευχὴν καὶ σκυμμέναι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ποτῆρι περιμένουν ἕως ὅτου ἰδοῦν ἐκεῖνον ποὺ πρόκειται νὰ ὑλανδρευθοῦν».

γ) *Ἀπὸ παρατηρήσεις εἰς τὸ νερὸ μιᾶς λεκάνης (λεκανομαντεία).* Πότε γίνεται ἡ τοιαύτη μαντεία καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ περὶ χωρὰ τῶν Πατρῶν: Τὸ βράδυ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἢ τοῦ Ἀη Λιαῖ κλείνονται οἱ ἑνα δωμάτιο σκοτεινὰ. Ἔχουν μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ καὶ κοντὰ τῆς μιὰ πεισέτα ἀφόρηγη καὶ ἑνα σαποῦνι. Γύρω ἀπὸ τὴ λεκάνη ἀνάβουνε τρία κεριά ἄσπρα. Στέκουν ἐπάνω ἀπὸ τὴ λεκάνη γυμνὰς μὲ ἑνα παννὶ μαῦρο στὸ κεφάλι. Ὅποιον ἰδοῦν μέσα στὴ λεκάνη, αὐτὸν θὰ πάρουνε. Συγχρόνως λένε καὶ λόγια μαγικά, ξόρκια διάφορα». Τὸ νερὸ εἶναι ἀπὸ τὸν κλήδονα; Τὸ παννὶ εἶναι μαῦρο ἢ κόκκινο;

Η'. Κατοπτρομαντεία.

α) *Ἀπλὴ κατοπτρομαντεία.* Π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Φανιστῆ ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς «αἱ ἄγαμοι γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γυμνούμεναι ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἐξῆς: «Ἀη Γιάννη λαμπατάρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποῖονε θὰ πάρω». Τὴν ἐπιούσαν τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον θ' ἀκούσουν πρῶτον, μόλις σηκωθοῦν, θὰ φέρῃ ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐνίστε κατακλινόμεναι πολλὰι γυναῖκες φέρουν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά». Εἰς τὴν Ἀνω Ἀμισόν, ὅταν θέλουν νὰ ἰδοῦν, ἂν θὰ ζήσουν καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος, σηκώνονται τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ νέου ἔτους ἔξαφνα ἀπὸ τὴν κλίνην των καὶ στέκονται ὄρθιοι ἐνώπιον κατόπτρου. «Ἐὰν ἐν τῇ πρώτῃ παρατηρήσει ἐμβλέπουν ἀκριβῶς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, χεῖρας, πόδας, κεφαλὴν, ἐπέτυχον, θὰ ζήσουν».

β) *Κατοπτρομαντεία μετὰ ὑδατομαντείας.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Μεσαρὰν τῆς Κρήτης: Αἱ νεάνιδες τῆς συνοικίας, ἀφοῦ βγάλουν τὸν Κλήδονα, στέκονται ὀλόγυρα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ἑνα πηγάδι καὶ κρατοῦν ἕναν καθρέπτη, τὸν ὁποῖον στρέφουν πρὸς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ· μέσα εἰς τὸν καθρέπτην βλέπουν νὰ ἀντικατοπτρίζεται ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς τύχης των ἢ ἀνθρώπους ποὺ ἀπέθανον κλπ. Ἄλλοι τὰ κορίτσια σκεπάζουν τὸ κεφάλι των μὲ κόκκινο παννὶ καὶ κρατῶντας τὸν καθρέπτη ρίχνουν τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰς τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ κοιτᾷνε κάτω τὸ νερὸ καὶ «ὅ,τι εἶναι τύχη τους θὰ παρουσιασθῇ». Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνναν Εὐβοίας «βάζουν τὸν καθρέπτη ἀντίκρου στὸν ἥλιο, ὥς ποὺ νὰ τότε φέρουνε (τὸν ἥλιο) στὸ πηγάδι μέσα.

Τότε θὰ μελετήσης κάποιον καὶ ὅποιον θέλῃς καὶ μελετήσης θὰ δῇς ἢ ζωντανὸ μακρυνὰ ἢ χαμένον καὶ θὰ τὸν δῇς, θὰ περάσῃ πολλὰς φορὰς στὴν κάσσα μὲ τὰ λουλούδια»!

Θ'. Δακτυλιομαντεία.

Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Κορώνην. Ἀπὸ τὸ νερὸ τῶν Κληδόνων φυλᾶνε ὡς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Τὸ βάνουν μέσα σὲ μιὰ κούπα, νὰ ῥθῃ ὡς τὴ μέση, καὶ παίρνουν μιὰ βέρα καὶ κόβουν καὶ μιὰ τρίχα μεγάλη ἀπ' τὰ μαλλιά τους, τὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ βέρα δίχως νὰ τὴ δέσουν, τὴν πιάνουν μόνο ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες καὶ σταυρώνουν τὸ ποτήρι, ὥστερα τὴν κρατοῦν στὴ μέση τοῦ ποτηριοῦ καὶ λένε: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο, ἂν εἶν' νὰ γίνῃ αὐτὸ ποὺ θέλω, νὰ χτυπήσῃ ἡ βέρα στὸ ποτήρι. (Μελετᾶνε ὅ,τι θέλει ἡ καθεμιὰ, εἴτε γιὰ παντρεία εἴτε γι' ἄλλο τι, εἴτε ἂν θὰ ταξιδέψουν, ἢ ὅ,τι ἄλλο). Πρέπει νὰ εἶναι δυὸ γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἡ μιὰ θὰ κρατᾷ τὸ ποτήρι καὶ ἡ ἄλλη τὴ βέρα, ἢ μιὰ θὰ λέῃ: Μὰ τὸν Ἅγιο Πέτρο, καὶ ἡ ἄλλη «Μὰ τὸν Ἅγιο Παῦλο», ἢ μιὰ θὰ λέῃ: «Νὰ χτυπήσῃ» καὶ ἡ ἄλλη «Νὰ μὴ χτυπήσῃ».

Ι'. Κριθομαντεία.

Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Λέσβον: «Τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) ρίπτουν ἐντὸς ποτηρίου (ἢ λεκάνης) μὲ νερὸ τοῦ κλήδονα δύο κόκκους κριθῆς, τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασηκώσει τὸν φλοιὸν τῆς πλευρᾶς εἰς τρόπον, ὥστε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα λέμβου μὲ ἱστίον. Ἄν οἱ δύο κόκκοι πλέοντες συναντηθοῦν, τοῦτο εἶναι ἔνδειξις ὅτι θὰ γίνῃ τὸ μελετώμενον συνοικέσιον». Ποία ἢ συνήθεια ἄλλου;

ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία.

α) Συνήθειαι μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, τελούμεναι εἰς τακτὰς ἡμέρας:

1. Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας.
2. Ἀρμυροκουλλούρα.
3. Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων ἢ ἡ πρώτη μπουκιὰ τῆς βασιλόπιττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τῆς Πρωτοχρονιάς.
4. Κόλλυβα τοῦ ψυχосαββάτου.
5. Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: (α) Γαμήλια κονφέτα, (β) Ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης ἢ τὰ παπούτσια ἀνάποδα μ' ἓνα καθρέπτη,

(γ) καθρέπτης, (δ) ἀγρία κυνάρα, (ε) κουκκιά, (ς) σαποῦνι, (ζ) κομμάτια ἀπὸ τὴν ἀρμυροκουλλούρα δεμένα μὲ κορδέλλες διαφόρων χρωμάτων, (η) σύμβολα τοῦ κλήδονα (ριζικάρια), (θ) πέτρα μαλλιάρη, (ι) ζώνη ἢ καλτισοδέτα, (ια) χόρτα ἢ λάχανα 40 εἰδῶν, φύλλα συκῆς κλπ., (ιβ) διάφορα ἄλλα πράγματα (δαχτυλίδι, ἐφτάκοιλο κλῆμα).

6. Σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων.

7. Δέσιμο τοῦ ποδιοῦ τοῦ κρεβατιοῦ μὲ μεταξωτὴ κλωστή.

8. Διάφοροι ἄλλαι πράξεις: κρέμασμα τοῦ παλτοῦ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα σὲ ξένο σπίτι κτλ.

Πότε γίνονται αἱ πράξεις αὗται καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἢ μὲ ποίας διατυπώσεις; Ἐπὶ τὰς ἄλλοις λόγοι συνοδεύοντες τὰς πράξεις. Πολλάκις δὲ συνδυάζονται διάφοροι τρόποι (π.χ. ἀρμυροκουλλούρα καὶ μακαρόνι τῶν ἀπόκρεων ἢ σπορὰ κριθῆς) πρὸς δραστηκωτέραν ἐνέργειαν. Παραδείγματα: Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' αἶψα Θεοδώρ' ποβραδὺν (δηλ. τὴν παραμονὴν) τὰ κορίτσια πααίν'ν σιὸ ρέμα, ὅπ' ἔχ' νερὸ καὶ δὲ στερεύει. Βάν'ν ἓνα σανίδ' καὶ περνοῦν τρεῖς φορὲς μὲ κλεισμένα μάτια κ' ἔχουν στὴν ποδιά τους κριθάρ' δεμένο μέσ' στὴν ποδιά καὶ τὸ ρίχνουν στὴν πέτρα μεριά. Τὸ παίρν' καθεμιὰ πὲ κεῖ πὲ κλειστὰ μάτια, ξαναπερνάει καὶ τὸ ρήχνει πέτρα τρεῖς φορὲς καὶ λέει: "Οποῖος εἶναι ρίζα καὶ ριζικό μ', νὰ ἔρθ' τὸ βράδ' στὸν ὕπνο μ' νὰ τότε δγιῶ. Ὑστερα θ' ἀπομείν' μιὰ σιὸ σπὶτ' πρωτοστεφανη καὶ κλέβει 'πὸ τρία πρωτοστεφανα σπίτια ἀλεῦρ' κι ἀλάτ' καὶ ζυμών' μιὰ κουλλούρα — ἀρμυροκουλλούρα λέγεται — καὶ ἅμα γυρίσουν τὰ κορίτσια, θὰ πᾶν σιὸ σπὶτ', θὰ πάρουν ἓνα δερπάν', πααίν' στὴν κουπρίσια (πὺν ρήχν' τὰ μπουνκλούκια), σκαλίζ'ν μὲ τὸ δερπάν' καὶ σπέρνουν τὸ κριθάρ' κεῖνο πῶχ' καθεμιὰ μέσ' στὴν ποδιά καὶ λέει: "Οποῖος εἶναι ρίζα μ' καὶ ριζικό μ' νὰ ἔρθῃ πόψα νὰ θερίσμε αὐτὸ τὸ κριθάρ'. Κ' ὕστερα θὰ πάρουν ἀπὸ μιὰ βούκα ἀπὸ τὴν ἀρμυροκουλλούρα κείνη καὶ θὰ πάῃ νὰ κοιμηθῇ. Θὰ τὴν βάλῃ ποκάτ' πὸ τὸ μαξιλάρ' κείν' δὴ βούκα καὶ ἅμα δγιῇ σιὸ ὄνειρό τς κανένα, θαρρεῖ πὺν θὰ τὸν πάρῃ. Κείνη δὴ βούκα τρώει κομμάτ' ρήχν' καὶ στὴ ρίζα τῆς τριανταφυλλιᾶς κομμάτ' τὸ πρωτ' ἅμα σηκωθῇ». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου «τὴν ἡμέραν τῶν ἁγ. 40 Μαρτύρων τὰ κορίτσια κόβουν ξυλάκια ἀπὸ 40 ἄνθη καὶ κατασκευάζουν ἓνα γεφυράκι μὲ αὐτά, τὸ ὁποῖον τοποθετοῦν εἰς μέρος ἀπ' ὅπου περνᾷ τρεχούμενο νερό, π.χ. βρύσην ἢ ρυάκι. Τὴν ἐπομένην τὸ πρωτὶ προσέχουν τὸ ὄνειρο, πὺν εἶδαν τὴν νύκτα. Ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ μέλλων νυμφίος, τὸν ὁποῖον εἶδαν νὰ περνᾷ ἀπὸ τὸ γεφυράκι των, διὰ νὰ πῖῃ νερό». Ποῦ ἄλλοῦ ὑπάρχει ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν Ἀγία Βαρβάρα τῆς Κύπρου, ὅταν εἶναι πανσέληνος κρατοῦν καθρέπτη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βλέπουν μέσα τὸ φεγγάρι

καὶ λέγουν ψιθυριστά: *Φεγγάρι μου χλομό | σὺ ξέρεις τὸν κρυφό μου καημό |
κάμε με νὰ ὀνειρευτῶ | τὸν νέον ποὺ θὰ παντρευτῶ.* Ἐπειτα τὸν σταυρώνουν
καὶ τὸν βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, μαζί καὶ ἓνα κλειδάκι καὶ ἓνα κομματάκι
ψωμί. Παραδείγματα πολλὰ διὰ μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνει-
ρων περὶ γάμου εὐρίσκεις εἰς τὴν Λαογραφίαν, τ. Γ' σελ. 3 - 23.

β) *Συνήθεται μαγικαὶ πρὸς πρόκλησιν λαματικοῦ ὀνείρου. Ἐγκοίμησις
εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἀλλαχοῦ.* Εἰς ποίας ἐκκλησίας πηγαίνουν τὸν ἄρρωστο νὰ
κοιμηθῇ; Μὲ ποίους τρόπους προκαλοῦν ὄνειρον πρὸς θεραπείαν;

γ) *Ἐξηγήσεις ὀνείρων.* Π.χ. «Τὰ βόδια εἶναι καλό».

ΙΒ'. Κυαμομαντεία.

α) Κατὰ ποῖον τρόπον «ρίχνουν τὰ κουκκιά» καὶ πρὸς ποίους σκοπούς;

β) Μαντεύματα μὲ τὰ κουκκιά κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὴν Πρωτοχρονιά ἢ
τὴν νύκτα τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ κλήδονα. Τρία κουκκιά: ἓνα γεμάτο, ἓνα ξεμα-
τιασμένο κ' ἓνα τελείως γυμνό. Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ κουκκί ποὺ θὰ πιάσουν, βάζον-
τας τὸ χέρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον, τὸ πρωτῆ, μόλις ἐξυπνήσουν (π.χ. τὸ γυ-
μνὸ = ἄντρας φτωχὸς ἢ ξένος, τὸ γεμάτο = πλούσιος ἢ ἐντόπιος, τὸ ξεματιασμένο
= οὔτε φτωχὸς οὔτε πλούσιος ἢ χηρεμένος). Κατὰ τινὰς τὰ κουκκιά πρέπει νὰ
εἶναι κλεμμένα ἀπὸ τρεῖς ἀγάμους παντοπώλας.

ΙΓ'. Τεφρομαντεία.

Παρατηρήσεις α) ἐπὶ στάκτης κοσκινισμένης καὶ β) ἐπὶ σωρῶν στάκτης.
Π.χ. Στάκτη ἀπὸ τρεῖς φωτιᾶς τ' Ἀη Γιαννιοῦ, ποὺ νὰ τις ἔχει πηδήσει ἡ μαν-
τευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἑνὸς
δωματίου κρατεῖ τὴν χρυσάραν ὀπισθὲν της, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπῃ. Τὴν ἐπο-
μένην τὸ πρωτῆ ἐξετάζει τὰς γραμμάς ἢ τὰ σχήματα ποὺ φαίνονται ἐπάνω εἰς
τὴν στάκτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλ-
λοντος συζύγου. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου, ἅμα ἐρ-
χεται ἡ ὥρα νὰ κοιμηθοῦν, χωρίζουν τὴ στάκτη τῆς γωνιάς σὲ σωρούς καὶ τὸν
κάθε σωρὸ τὸν μελετοῦν: τοῦτος ὁ σωρὸς εἶναι σιτάρι, ἐτοῦτος καλαμπόκι, φακὴ
κλπ. Ἡ στάκτη φυσικὰ ἔχει καὶ σπίθες φωτιά. Τὸ πρωτῆ, ἅμα σηκωθοῦν, κοιτά-
ζουν τοὺς σωρούς. Ὅποιος σωρὸς ἔχει *γουρμποῦλι* (δηλ. σπίθα ποὺ δὲ σβήστηκε)
εἶναι σημάδι πὼς ἀπὸ κεῖνο τὸ προϊόν θὰ γίνῃ πολὺ. Γι' αὐτὸ ἀπὸ κεῖνο πρέ-
πει νὰ σπείρουν.

ΙΔ'. Ἀλευρομαντεία.

α) Παρατηρήσεις ὁποῖαι καὶ κατὰ τὴν τεφρομαντείαν: (α) εἰς τὸ Αἶγιον «τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτ.) τὰ κορίτσια, πρὶν κοιμηθῶν, στρώνουν ἄλεῦρι ὀπισθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου λέγοντα: "Οποῖος εἶναι τῆς τύχης μου νὰ ρθῇ νὰ γράψῃ. Τὸ πρῶτ' βλέπουν, ἂν ἔχουν σχηματισθῇ γραμμὲς ἢ στίγματα, καὶ τὰ συνδυάζουν, νὰ βροῦν ἓνα γράμμα. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τοῦ μέλλοντος συζύγου». Εἰς τὴν Μυτιλήνῃ «τὸ ἄλεῦρι τὸ κλέβουν ἀπὸ τὴν πίττα τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τὸ στρώνουν σ' ἓνα ταψὶ καὶ τὸ βγάζουν στ' ἄστρο».

β) Ἐάν ἡ νοικοκυρά, κοσκινίζοντας τὸ ἄλεῦρι διὰ νὰ ζυμώσῃ, παρατηρήσῃ νὰ σχηματίζεται γούβα, πιστεύει πὺς εἶναι μνῆμα καὶ περιμένει θάνατον στοῦ σπίτι της (Λιδωρίκι, Φιλιατρὰ κ.ά.).

Ἡ ἰδίᾳ μαντικὴ μὲ ἄμμο πού κοσκινίζεται μὲ τὰ χέρια πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπάνω στοῦ δῶμα τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

ΙΕ'. Βιβλιομαντεία, ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία).

Ποίων βιβλίων γίνεται χρῆσις διὰ μαντείας καὶ κατὰ ποίους τρόπους συνάγονται μαντεύματα ἐξ αὐτῶν: Π. χ. εἰς τὴν Σάμον «τὴν ἡμέρα τοῦ Κλήδονα κόρη παίρνει ἓνα ψαλτῆρι καὶ τὸ ξεφυλλίζει· στὴν πρώτη σελίδα πού λήγει εἰς ἀριθμὸν 3 (23, 33, 103 πλὴν τοῦ 13) κοιτάζει νὰ δῇ ποῖο ἀνδρικὸ ὄνομα ἀναγράφεται. Αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ ἔχῃ ὁ μέλλον σύζυγός της.—Εἰς τὰ Φιλιατρὰ ἀνοίγουν τὸ Ψαλτῆρι στὴ μέση καὶ βάζουν ἓνα κλειδί γύφτικο, δηλ. μεγάλο εἰς τρόπον, ὥστε, ὅταν τὸ κλείσουν, νὰ προεξέχῃ τὸ χέρι, ἢ λαβὴ τοῦ κλειδιοῦ. Κλείνουν καὶ δένουν τὸ ψαλτῆρι μὲ σπάγγο χιαστὶ καὶ κατόπιν ὁ ἐνδιαφερόμενος κ' ἓνας ἄλλος βάζουν τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ των κάτω ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ ψαλτῆρι κρέμεται ἔτσι ἐπὶ τι διάστημα καὶ ἔὰν γυρίσῃ μαζὶ μὲ τὸ κλειδί, εἶναι πραγματικὸ ἐκεῖνο πού ὑποπτεύονται, ἂν πρόκειται περὶ κλεψίματος, ἢ θὰ συμβῇ ἐκεῖνο πού ποθεῖ, παντρεῖα, προαγωγή κτλ. Ἐάν δὲν γυρίσῃ, θὰ συμβῇ τὸ ἀντίθετο. Πρὸς τὴν φράσιν «τὸν ἔρριξαν στοῦ κλειδί». Μαντικὴ ἐκ στίχων τοῦ ψαλτηρίου ἢ ἄλλου ἱεροῦ βιβλίου, τυχαίως ἀναγινωσκομένων.

Στιχομαντεία καὶ ἐκ στίχων εἰς ζαχαρωτὰ ἢ εἰς τὸν Κλήδονα (βλ. ἀνωτέρω). Γίνεται χρῆσις ὁλοκλήρου ψωμοῦ ἀντὶ ἱεροῦ βιβλίου ἢ ψαλτηρίου διὰ μαντείας:

ΙΣ'. Κοσκινομαντεία.

α) **Μάντευμα διὰ τὸ γένος τοῦ παιδιοῦ** ἀπὸ τὴν θέσιν πού παίρνει τὸ κόσκινο (ἢ τὸ παννέρι) ἅμα ριφθῇ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην (π. χ. ἂν πέσῃ τὰ

μπρούμυτα, ή νύφη θά κάμη άγόρι, άν τ' ανάσκελα, κορίτσι (Μεσημβρία, Σιάτιστα).

β) *Ανακάλυψις κλέπτου* με τὸ κόσκινο, άφοῦ τὸ ἐξαρθήσουν ἀπὸ τὰς αἰχμὰς μιᾶς ψαλίδος καὶ τὸ κρατήσουν ἀνηρτημένον καθ' ὃν τρόπον τὸ ψαλτῆρι ἀπὸ τὴν λαβὴν τοῦ κλειδιοῦ.

ΙΖ'. Εἰκονόμαντεία.

Ἐν παράδειγμα: Σκεπτόμαστε κάτι καὶ γιὰ νὰ ἰδοῦμε άν θὰ γίνη ἡ ὄχι, παίρνομε ὀλίγο κεράκι καὶ τὸ ζυμώνουμε με τὸ χέρι, ὥστε νὰ γίνη μαλακό. Με τὸ κερὶ στὸ χέρι κάνουμε 40 μετάνοιες καὶ κατόπιν τὸ πατᾶμε ψηλὰ στὴν εἰκόνα. Ἄν τὸ κερὶ κολλήσῃ, θὰ γίνη ἐκεῖνο ποὺ σκεπτόμαστε, άν πέσῃ, δὲν θὰ γίνη.

ΙΗ'. Ἐλαιομαντεία.

α) *Με τὸ λάδι τῆς κολυμβήθρας* (π.χ. άν κάνῃ καντηλές, θὰ γεννηθῇ άγόρι, άν ὄχι, κορίτσι) (Λαγκάδια Γορτυνίας).

β) *Με τὸ λάδι στὴ σκάφη τοῦ ἐλαιοτριβείου.* (Ἄν χωρίσῃ, κάνει μνημα).

γ) *Με τὸ λάδι τοῦ καντηλιοῦ.* Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Κέρκυραν: στάζουν λάδι ἀπὸ τὸ καντηλι εἰς τὸν ἀντίχειρά τους, ἐπάνω εἰς τὸ νύχι τους τὰ κορίτσια καὶ κατὰ τὶς 12 τὸ μεσημέρι τῆς ἡμέρας τοῦ Ἀηλιᾶ καὶ τοῦ ἁΓιαννιοῦ στέκουν στὸν ἥλιο, χωρὶς νὰ μιλοῦν· άφοῦ κάνουν ἑπτὰ ὄρκους, παρατηροῦν με προσοχὴ στὸ νύχι τους. Ἐκεῖ διαγράφονται διάφορες σιλουέττες καὶ ἀναλόγως συμπεραίνουν ποῖον θὰ πάρουν.

ΙΘ'. Καφεμαντεία.

Μαντεύματα (α) ἀπὸ τὶς φοῦσκες ποὺ κάνει ὁ καφὲς ἀπάνω στὸ φλυτζάνι, (β) ἀπὸ τὰ σχήματα ποὺ παρουσιάζονται στὸ κατακάθι τοῦ καφέ, άφοῦ ἀναποδογυρισθῇ τὸ φλυτζάνι. Π.χ. ὁ σταυρὸς στὸ πηχτάρι τοῦ καφεδιοῦ ἦτανε σίγουρα γαμπρός, προξενιά τὸ δίχως ἄλλο (Κυδωνίαι).

Κ'. Χαρτομαντεία. Παρατηρήσεις με τὰ χαρτιά.

ΚΑ'. Ἀγγουρομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν παραμονὴ τοῦ κληδόνου παίρνουν ἓνα ἄγγοῦρι καὶ τὸ κόβουν στὴ μέση, ὡς τὴ ρίζα, ἀλλὰ τὸ ἀφήνουν λιγάκι στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴ χωρίσῃ ὅλως διόλου καὶ λένε: «Ἄν εἶναι νὰ πάρω τὸν τάδε νὰ ἐνώσῃ τὸ ἄγγοῦρι». Καὶ τὸ ἀφήνουν τὴ νύχτα στὰ ἄστρα ὀλόρθο. Ἄν εἶναι νὰ τὸν πάρῃ, τὸ πρωτὶ θὰ τὸ βρῇ ἐνωμένο τὸ ἄγγοῦρι.

ΚΒ'. Φυλλομαντεία, άνθομαντεία

α) *Με φύλλα συκής (ή βασιλικού)* πού βάζουν κάτω από τὸ προσκέφαλον ἢ ἐκθέτουν τὴν νύχτα εἰς τὰ ἄστρα. Π.χ. εἰς τὰ Σφακιά «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου τοποθετοῦν φύλλον συκῆς ἐπὶ τῆς στέγης· ἂν τοῦτο κατὰ τὴν πρωΐαν διατηρηθῇ δροσερόν, τότε ἡ οἰκογένεια θὰ διαβιώσῃ ἐν εὐτυχίᾳ· ἂν μαραθῇ, τότε δυστύχημά τι θὰ συμβῇ εἰς αὐτήν».

Εἰς τὰ περίχωρα Πατρῶν τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν τρία φύλλα βασιλικὸ καὶ τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, ἀφοῦ πρώτα τὰ ξορκᾶνε. Τὸ πρωῒ τρῶνε ἀπὸ ἓνα φύλλο, μόλις ἀκούσουν ἓνα ὄνομα. Τὸ τρίτο ὄνομα πού θ' ἀκούσουν αὐτὸν θὰ πάρουν.

β) *Με φύλλα σκυλλοκρομύδας* πού ἀναρτᾶται τὴν πρωτοχρονιά εἰς τὴν ἐξώθυραν· «ὅσα φύλλα τῆς μαραθοῦν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἰανουαρίου, τόσα ἄτομα ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν θὰ πεθάνουν μέσα στὸ χρόνο». Καὶ γενικῶς ἂν ὁ *μπότσικας* (σκόλυμος) μαραθῇ, θὰ μαραθῇ καὶ ἐκεῖνος ὁποῦ τὸν κρέμασε (Ἀκαρν.).

γ) *Με πλατάγημα μήκωνος*· δηλ. φύλλον παπαρούνας, τοποθετούμενον ἐπὶ τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ λιχανοῦ τῆς μιᾶς χειρός· ἂν τὸ κτυπώμενον πλαταγίσῃ μὲ δυνατόν κρότον, σημεῖον ὅτι ἀγαπᾶται (πρβλ. ἀρχαῖον πλαταγώνιον).

δ) *Με τὴν ἀποφύλλισιν ἄνθους μαργαρίτας, ἢ χαμομήλου* (ποῖον τὸ κοινόν του ὄνομα· π.χ. *μοσχοπαπαδιά* ἐν Θράκῃ).

ε) *Με ἄλλα ἄνθη ἢ φύλλα*· π.χ. τὸ *φινόρο* τῆς Παναγίας, τὰ *σκυλάκια* κλπ.

ΚΓ'. Κυναρομαντεία.

Παράδειγμα εἰς τὰ περίχωρα Πατρῶν· «τὸ βράδυ τοῦ ἁγ. Γιαννιοῦ παίρνουν μιὰ ἀγκυνάρα καὶ τὴν καψαλίζουν λίγο στὴν φωτιά καὶ λένε λόγια μαγικά. Ἐπειτα τὴ νύχτα τὴν ἀφήνουν ἐπάνω εἰς τὰ κεραμίδια. Ἄν τὸ πρωῒ ἡ ἀγκυνάρα ἔχῃ πετάξῃ ἄνθος ἀπὸ τῆ μέσης, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αὐτὸς πού τὸ ἔβανε τοῦ χρόνου τέτοια ἐποχὴ θὰ εἶναι παντρεμένος.

ΚΔ'. Καρυομαντεία.

Ἐν παράδειγμα· εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέρα τ' ἁγ. Λία πηγαίνουν τὰ κορίτσια στὶς καρυδιᾶς καὶ κόβει καθένα ἓνα καρύδι καὶ τὸ ἀνοίγουν. Ἄν εἶναι γεμᾶτο, ἢ τύχῃ του εἶναι καλή.

ΚΕ'. Ἀρτομαντεία. (Σαρακοστοκουλλούρα).

Π. χ. Μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι, ποὺ ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς, κάνουν μιὰ κουλλούρα τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρωῒ τὴν καθαρά Δευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε ἂν πάη δεξιά, θὰ πάη καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμῃ ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα (Βασιλίτσι Πυλίας).

ΚΖ'. Ἀλεκτορομαντεία.

Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους δίδουν στὸν κόκορα κεχρὶ νὰ φάγῃ. Ἐὰν φάγῃ ὅλους τοὺς κόκκους, θὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ τὴν οἰκογένειαν ἡ αὐτὴ κατάστασις, ἡ ὁποία καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος. Ἐὰν ἀφήσῃ ζυγὸ ἀριθμὸν κόκκων σημαίνει πλοῦτον, ἔαν μονόν, σημαίνει πενίαν καὶ ἀφορίαν (Σάμος).

ΚΖ'. Σκιομαντεία.

Παράδειγμα: Τὴν ἡμέραν τοῦ Κληδόνου τὸ πρωῒ, μόλις ξυπνήσουν, βγαίνουν στὸν ἥλιο καὶ κοιτοῦν τὴ σκιά τους· ἂν λείπῃ τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ σκιά, τότε αὐτὸς θὰ πεθάνῃ. (Μακεδονία, Κρήτη κ.ά.).

ΚΗ'. Μαντικὴ μὲ τὸ «γκάρδιο» τοῦ ἀργαλειοῦ (λεπτὸν ξύλον, τὸ ὁποῖον τοποθετεῖται εἰς τὴν ἐντομὴν τοῦ ἀντιοῦ καὶ κρατεῖ τὸ στημόνι). Π.χ. ἅμα ἤπεφτε τὸ γκάρδιο, τό 'παιρναν οἱ λεύτερες κι ἡβγαίνανε στὴν πόρτα. Ἐν πρωτοδοῦνε νέο, θὰ πάρουνε νέο, ἂν δοῦνε παντρεμένο, θὰ πάρουνε χηρευάμενο (Σμύρνη).

ΚΘ'. Μαντικὴ μὲ ἄλλας ράβδους ἢ βούρλα (Ραβδομαντεία).

Λ'. Μαντικὴ διὰ σποράς σίτου (Ἀδώνιδος κῆποι).

Π. χ. εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὴν 24 Ἰουνίου σπέρνουν σπόρους εἰς μικρὰ ἄγγεϊα· ἂν οὗτοι τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρείαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρνουν, ἀτυχῇ τὸν γάμον. Διὰ τὰ τελούμενα ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ βλ. Πολίτου Λαογρ. Σύμμ. Γ' 125, 10.

ΛΑ'. Μαντικὴ μὲ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

Π.χ. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, ποὺ θὰ ἐκλέξῃ αὐτομάτως τὸ βρέφος, μαντεύουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος ἢ περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον θ' ἀκολουθήσῃ. Π.χ. εἰς ἄρρεν βρέφος παραθέτουν πίτταν, τάληρον καὶ μάχαιραν, εἰς θῆλυ ἡλάκτην καὶ προσκέφαλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

Α'. Ἡ ἥλιος.

α) Δέξεις καὶ φράσεις:

1. σχετικαὶ μὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου. Π. χ. ἦταν ἀγένν'τους γήλιους· ὅταν γεννιῶταν γήλιους (Μυτιλήνη)· ταμάμ π' κέντ'σι οὐ ἥλιους σι' ράχ'· ἔδουκι οὐ ἥλιους καλὰ (Αἰτωλία, Ἡπειρος)· ὁ ἥλιος τσεντριζέι (Κύθνος)· ἀνακαλαμίζει, εἶναι νιὰ βουκέντρα ὁ ἥλιος (Μανιάκι)· ἐσηκώθηκε μιὰ τριχιά ὁ ἥλιος (Σουδενά)· πῆγ' ὁ ἥλιος ἔνα καλάμι (Παρνασσ.)· ἐπῆε τρία κονταρόξυλα (Κύθνος, Ἀγχιάλ. Λέσβ.)· ζυγιάζ' ὁ γήλιος (= πῆγε μεσημέρι, Λῆμν., Λέσβ.)· γέρονει, τσακεῖ, βουτάει· ἔκατσεν, κρύφτηκε, βασίλεψε· ἡλιόκλιμα τοῦ ἡλίου, ἡλιοβασίλεμα (= δύσις, Κρήτη)· ὁ γήλιος πάει σιτὴ μάννα τ' (Λῆμν.)· σιτὸ βούτημα τοῦ ἡλίου (Πυλία)· σκοτώνεται ὁ ἥλιος (= δύει, Δαδί). Ἡ ἀνελαμπὴ τοῦ ἡλίου (τὸ τελευταῖο του φῶς, Λέσβ.).

2. σχετικαὶ μὲ τὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου: λιοτρόπι, ὁ ἥλιος γυρίζει, στριφογυρίζει, χορεύει. Π. χ. τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Ριγανᾶ ὁ ἥλιος βγαίνοντα στριφογυρίζει σὰ σβοῦρος (Πυλία).

3. σχετικαὶ μὲ τὴν ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου: ὁ ἥλιος ἐχάθην (Σύμη), ὁ ἥλιον ἐπιάστιεν (Πόντος), ἐπιάστηκε ὁ ἥλιος (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

β) *Μυθικαὶ διηγήσεις* (παραδόσεις), *σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιον*: Τὰ παλάτια τοῦ Ἡλίου, ὁ Ἡλιος κ' ἡ μάννα του, ὁ Ἡλιος καὶ τὸ Φεγγάρι κτλ. Π. χ. «ὁ ἥλιος ὅταν βασιλεύῃ καὶ πάη σπιτί του τὸ βράδυ, τοῦ ἔχει ἡ μάννα του ψημένες ἐφτὰ φουρνιὲς ψωμί καὶ τίς τρώει οὐλες, τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη».

γ) *Ἐκλειψις ἡλίου καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῆς*. Π. χ. κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς χοιστιανούς. Κατὰ τοὺς Κρητικούς «ὁδὸ πιαστῇ ὁ ἥλιος κ' εἶναι κόκκινος, θὰ χυθῇ αἷμα, θὰ γίνῃ πόλεμος· ὁδὸν εἶναι μαῦρος, δὰ πέσῃ θανατικὸ» (Λατσίδα).

δ) *Ἐπήρεια τοῦ ἡλίου εἰς τὰ ἀνθρώπινα*. Π. χ. τὰς πέντε πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου ὁ ἥλιος ψήνει, λαμπαδιάζει τὰ ροῦχα, καίει τοὺς κολυμβῶντας.

Δεισιδαιμονίαι. Π. χ. εἰς τὴν Λέσβον τ' ἁγιοῦ Κωνσταντίνου οἱ τζομπανοὶ κρύβουν τὰ πρόβατά τους τὸ πρωῒ, νὰ μὴν τὰ δώσ' ἥλιους.—«Τὴν ὥρα ποὺ βασιλεύει ὁ ἥλιος δὲν πρέπει νὰ χτενίζεται κανεὶς, νὰ ᾖναι μάλιστα κορίτσι». Διὰ τί; Ἀμα πίνῃ κανεὶς νερό, δὲν πρέπει νὰ τηράῃ οὔτε τὸν ἥλιο οὔτε τὸ φεγγ-

γάρι, γιατί πίνει τὸν ἥλιο (ἢ τὸ φεγγάρι) κι ἀρρωσταίνει.—"Αμα σὲ πιάσῃ πο-
νοκέφαλος, ἐπειδὴ ἤπιες νερὸ τηράγοντας τὸν ἥλιο, πᾶς καὶ σοῦ τὸν χύνουν.
Ποία ἡ σχετικὴ μαγανεία καὶ ἐπώδῃ;

ε) *Παροιμίας σχετικαὶ μὲ τὸν ἥλιο*. Π. χ. ἄσπρος ἥλιος, μαύρη μέρα. (Τὶ
ὑπονοεῖται); Τοῦ ἡλίου τζ' ὕκλος ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ νερὰ (Κύπρος).

Β'. Σελήνη.

α) *Ὀνόματα καὶ ἐκφράσεις*: φεγγάρι, φέγγος, (ὁ) φέγγαρος, λαμπρό· ξι-
φιγγαρών' (= ἀνατέλλει ἡ σελήνη (Αἰτωλ.))· ἔκρουξε τὸ λαμπρὸ (= ἀνέτειλε ἡ
σελήνη, Αἶνος) κτλ.· στὸ ἔμπας τοῦ φεγγαριοῦ (Κυνουρία). Εἰς τὴν γλῶσσαν
τῶν Ποντίων: ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκατακιφαλάεν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον.
Φράσεις: Τοῦ Γεννάρη τὸ φεγγάρι | μὲ τὸν "Ἡλιο κονίτρασάρε (Κύζικ.).

β) *Φάσεις τῆς σελήνης*. Λέξεις καὶ φράσεις δηλοῦσαι τὰς φάσεις. Δοξα-
σίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτάς.

Ι. *Γενικὰ δι' ἐκάστην εἴσοδον εἰς νέον τέταρτον τοῦ κύκλου* (ἀλλαξο-
φεγγαριά): "Ανακάτωση τοῦ φεγγαριοῦ, φέρνει κακοκαιρία (Σιμη). Στήβ βόρτα
τοῦ φεγγαριοῦ (Κίμωλος) κτλ. Δὲν πλύνουν, γιατί τὰ ροῦχα σαπίζουν (Κρήτη).

Δοξασία ὅτι ἡ Σελήνη διέρχεται ἐκ περιτροπῆς μίαν ἡμέραν εἰς ἕκαστον
ἐκ τῶν ὀκτὼ ἀνέμων, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ εἰς τὰ καταχθόνια, ἐπιδρῶσα ἀναλό-
γως τῆς θέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἀνθρώπου· ἐκ τούτου κανονισμὸς τῆς
ἡμέρας διὰ τὴν τέλεσιν γάμου (Σφακιά). Κατὰ τοὺς Σφακιανοὺς «ἡ 9η, 19η καὶ
29η τῆς σελήνης, ὅτε αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ βλέπει παντοῦ, εἶναι
ἀπαίσια διὰ τὴν τέλεσιν γάμων· εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συμβῇ δυστύχημα. Τοῦ-
ναντίον ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ καταχθόνια, τὸ φεγγάρι εἶναι τυφλὸ καὶ δὲν βλέ-
πει· δι' αὐτὸ αἱ ἡμέραι αὗται (10, 20 καὶ 30 τῆς σελήνης) θεωροῦνται ὡς αἱ
πιὸ κατάλληλοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμων. Ἀπαισία θεωρεῖται καὶ ἡ ἡμέρα, κατὰ
τὴν ὁποίαν ἡ σελήνη εὐρίσκεται εἰς τὸν ἄνεμον, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶναι ἐστραμ-
μένη ἡ θύρα τοῦ γαμβροῦ. «Ἄν ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του βλέπη πρὸς τὸ βο-
ριά καὶ τὸ φεγγάρι συμπέσῃ νὰ εὐρίσκεται στὸν ἄνεμον αὐτόν, τότε προτιμοῦν
ν' ἀναβάλουν τὸ γάμο γιὰ ἄλλη μέρα ἢ νὰ βγοῦν ἀπὸ ἄλλη πόρτα, ἐλλείψει δὲ
τοιαύτης ἀπὸ τὸ παράθυρο» κτλ. Τρόποι, διὰ νὰ διακρίνουν πόσων ἡμερῶν εἶναι
τὸ φεγγάρι· π. χ. τὸ κοιτοῦν μ' ἓνα μανδῆλι· «βάζεις μπροστὰ στὰ μάτια σου
μιά τσεμπέρα καφετιά καὶ κοιτᾷς· ἅμα εἶναι δυὸ-τριῶν ἡμερῶν, θὰ ἰδῇς νὰ ξε-
χωρίζουν τὰ δρεπανάκια του, δύο, τρία, ὅσων ἡμερῶν εἶναι τὸ φεγγάρι (Μανιάκι).

II. Μερικά διὰ τὰς διαφόρους φάσεις:

1. *Νέα Σελήνη*. Καινούργιο, νιὸ φεγγάρι, ἀρχεψη τοῦ φεγγαριοῦ, τρυφίρου-φεγγιά (Αἰτωλ.). Πεντάχτης = σελήνη ὃ ἡμερῶν κτλ. "Όταν τὸ πρωτοβλέπουν, πιάνουν ἀσῆμι ἢ χρυσάφι, «κουδουνᾶνε ὅσα λεπτὰ ἔχουν στήν τσέπη τους» καὶ τὸ χαιρετίζουν, ἐπᾶδοντες: «ὥς μ' εὔρες νὰ μ' ἀφήκης»· ὕστερα ρίπτουν τὸ βλέμμα εἰς βοινὸν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τὴν Δορὰν Κύπρου «ἄμα ἴδουν τὴν νέαν σελήνην, πτύουν ἐφάπαξ εἰς τὸν ἄερα πρὸς αὐτὴν σταυροκοπούμενοι συνάμα. Δὲν πρέπει νὰ τὸ ἴδουν καθήμενοι, διότι ἀρρωστοῦν» κτλ. Εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ χαιρετοῦν ὄρθιοι καὶ τὸ «βασκαντηρίζουν» πτύοντες δῖς: τφού, τφού! τοὺ φηγγάρ' τοὺ λιουντάρ' | τοῦ Θεοῦ τὸ παλληκάρ' | πόρχεται ἀπ' τοὺ παζάρ', | τρώγοντας ψωμί κι ψάρ'. Εἰς τὴν Κρήτην τὸ χαιρετοῦν λέγοντες: «Προσκυνῶ σε, νιὸ φεγγάρι, | κι ἀπὸν σ' ἐπλασεν ὁμάδι, | κι ἀπὸν δὲν σὲ προσκυνήση, | μαῦρον ὄφι νὰ πατήση». Εἰς τὸ Μανιάκι «τὸ φεγγάρι, ἄμα τὸ βλέπουνε καὶ γυρίζει δρεπανάκι, φτοῦνε τρεῖς φορὲς καὶ λένε: Καλῶς το τὸ φεγγάρι | τὸ νιὸ τὸ παλληκάρι | κάθε μῆνα γεννημένο | κάθε τρεῖς χαιρετημένο | τὸ κεφάλι του ἀσημένιο, | τὸ δικό μας σιδερένιο· | ὅπως γεμίζει ὁ κύκλος του | νὰ γεμίζη ἡ τσέπη μας λεφτά. Εἰς τὴν Λέσβον (Τελώνια) «τ' ἀητεύουν: Μπρέ, καλῶς τὸ νιὸ φηγγάρ' | σὰ δὲ νιὸ τὸ παλληκάρ'! | Τί μᾶς ἤφερες φηγγάρ'; | — Ἡφερά σας γειὰ κι χάρ'. | — Μουδ' ἐσύ, παλιὸ φηγγάρ' | μουδ' ἐγὼ παλιὸ ψιγάδ'. "Αμα τὸ πρωτοδῆς, εἶναι καλὸ νὰ δῆς τὰ νύχια σ' κι τὴ θάλασσα. Δὲ γάν' νὰ κοιτάξ'ς σὶ ἀνθρώπου». «Ἀμὰ ἄνε κινούργιου φηγγάρ' δὲν ἀρχέβγανε καμιὰ δουλειά». Κατ' ἄλλους «χαρὰ σὰ μάτια ποὺ εἶδανε δυὸ ἡμερῶν φεγγάρι» (Πυλία).

2. *Γέμιση τοῦ φεγγαριοῦ* (γέμωσις, γιόμισις, στὸ γέμος, γεμοφεγγαριά). Καλοφεντζ'ιά ἐν Κύπρῳ. Συνηθίζουν τότε νὰ φυτεύουν, νὰ κλαδεύουν, νὰ κόβουν ξύλα; Π.χ. στήν Κρήτη (Λατσίδα), ὅταν εἶναι γέμωσις, δὲν κλαδεύουνε ἀμπέλια, οὔτε κεντρίζουνε, γιὰτὶ δὲν πιάνει τὸ κεντρί. Οἱ δουλειᾶς αὐτὲς πρέπει νὰ γίνωνται λίγωσι. Κι ὁ ζευγᾶς τὴν πρώτη φορὰ ποὺ θὰ ζέψη τὰ βούγια ντου, δὲν ξεκινᾷ γέμωσις. Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῇ σὲ γιόμωσις τοῦ φεγγαριοῦ (*Αράχοβα Παρν.).

3. *Πανσέληνος*: ὀλόφεγγο, ὀλοφέγγαρο, γεμόφεγγο· δεκαπέντισμα (Θράκη), δεκαπέντ'σε τὸ φεγγάρι, φουσκοφεγγαριά.— Τυχερὸς ὅποιος γεννηθῇ σὲ φεγγά-
ρην σωστὸν (Πόντος).

Λιόκριση ἢ Λιόκρουση ὅταν ἀντικροῦνε ἥλιος καὶ φεγγάρι, δηλ. ὁ ἥλιος βγαίνει βασιλεύοντα τὸ φεγγάρι· «σήμερα λιοκρίζει τὸ φεγγάρι» = ἀντικρύζει τὸν ἥλιο, ὅθεν λιοκρίζει = ἀρχινάει καὶ τσιμπιέται τὸ φεγγάρι = ὀλιγοστεύει. *Λιοκρίζεται* (= παθαίνει ἴκτερον) ὅποιος οὔρει τὸ πρῶν ἀντίκρυ στὸν ἥλιο ἢ στὸ φεγ-

γάρι· θεραπεία με τὸ λιοκρονέρι κτλ. «Μὲ τὴν λιοκρίση δὲ ρίχνουνε παννί, γιατί χαλάει» (Πυλία). Δὲν φυτεύουν, δὲν κλαδεύουν, δὲν κόβουν ξύλα, δὲν πλένουν κτλ.

Εἰς τὸ Ἀδραμύττιον «στὴν λιοκρίση, ὅταν τοῦ φιγγάρῳ ἦταν κόκκινου πουλὺ, λέγανι πὼς πιάσκι μὴ τοὺν ἥλιον. Ρίχναμι λοιπὸν τότες μπιστολιές, μπαρουτιές, γιὰ νὰ χωρίσ'νε, νὰ μὴ μαλών'νε νὰ θεριά. Ρίχναν μαζί μας κ' οἱ Τοῦρκοι.

4. **Χάση ἢ λίγωση τοῦ φεγγαριοῦ**: Στὸ γύρισμα ἢ στὸ γῦρο τοῦ φεγγαριοῦ, στὸ λίγος τσιμπήθηκε τὸ φεγγάρι, ἐπόδυσεν (Κύπρος), ἄδειαση, ἀπόχυση, λείψη, λειώση· λειψόφεγγα, χασοφεγγιά, καλόφεγγα, χασοφεγγαριά κτλ.· φεγγοκοπή, δειπνάει τὸ φεγγάρι. (Τί σημαίνει ἡ φράσις;). Ποία ἡ κοινὴ πίστις; ἐπιτυχάνουν στὴ χάση τοῦ φεγγαριοῦ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τὰ μάγια καὶ οἱ ἐξορκισμοί; κόβουν τότε ξυλείαν, βάζουν τουρσί κτλ.;

Εἰς τὴν Κύπρον «τὴν κακοφεντζ'άν» ἀποφεύγουν τὴν ὑλοτομίαν, τὴν φύτευσιν δένδρων κτλ. διότι ταῦτα δὲν εὐδοκιοῦν· τὰ κοπτόμενα ξύλα σαπίζοιεν γρήγορα καὶ λέγονται κακοφεντζ'ίτικα. Τοῦναντίον εἰς τὸ Μανιάκι «ὅταν τὸ φεγγάρι εἶναι παλιό, τότε κόβουνε κλαρί, γιὰ νὰ φτειάσουνε μαγγάνι καὶ γι' ἀργαλειό· ὅταν εἶναι νιὸ τὸ φεγγάρι, σαρακοτρῶει τὸ ξύλο, γίνεται ἀλεῦρι (Μαγδ. Τσάκωνα). Καὶ εἰς τὴν Λέσβον «ἅμα εἶναι φούσκωσ' τὸ φιγγάρῳ' (δηλ. ἀπὸ μισὸ κ' ὕστερα) δὲν εἶναι καλὸ νὰ κάν'ς δουλειές. Οὔτε ζῶ νὰ μουνουχίσ'ς οὔτε ξύλα νὰ κόψ'ς οὔτε μωρὸ ν' ἀποκόψ'ς οὔτε κλωσσα νὰ βάλ'ς, οὔτε νὰ φυτέψ'ς οὔτε νὰ μπολιάσ'ς. Πρέπει νὰ ᾿ναι ᾿πόλιγος (δηλ. χάση). Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

γ) **Μυθικαὶ διηγήσεις (παραδόσεις)**. Μῦθοι αἰτιολογικοί: διατὶ τὸ φεγγάρι ἔχει μαυράδια, διατὶ δὲν φωτᾷ σὰν τὸν ἥλιο κτλ. Π.χ. ᾿Απὸ τὸ φεγγάρῳ εἶναι ἐξορία ὁ Κάιν. Τόνη γλέπμε πὺν σκάφτ' σκυφτὸς (Μέτραι Θράκ.).

δ) **Ἐκλειψις σελήνης**. Δοξασίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατ' αὐτήν. Πίστις ὅτι οἱ μάγοι κατεβάζουν τὸ φεγγάρι. «Οἱ μάγ'σες τὸ μαγεῦνε καὶ κατεβαίν' στὸ βουνὸ καὶ τ' ἀρμέγνε» (Μέτραι). Κακὸς οἰωνὸς διὰ τοὺς ἀλλοθρήσκους, διὰ τοὺς Τούρκους: δέλνει πὼς θὰ πάθουν χαλασμὸ στὸν πόλεμο ἢ πὼς θὰ χαθῇ ὁ βασιλιᾶς τους (Ἡπειρ.).

ε) **Ἄλλαι ἐπήρειαι τῆς σελήνης ἐπὶ ἀνθρώπων, ζώων καὶ φυτῶν.**

᾿Ο ἄνθρωπος, τὸ σκυλὶ φεγγαριάζεται, (παθαίνει ἱκτερον κλπ.). «Ἄμα τὸ φεγγάρι φουσκώνει, τότε τὸ περιορίζει (=κυριεύει, καταλαμβάνει) λύσσα τὸ σκυλὶ (Πυλία). Τὰ μονομηνιάτικα ἢ μονοφεγγαριάτικα πουλιά τῆς κλώσσας δὲν ζοῦν· γι' αὐτὸ τὰ βάζουν στὸ τηγάνι καὶ τὰ κουνοῦν δῆθεν, σὰν ἀπάνω στὴ φωτιά λέγοντας τρεῖς φορές: μονομηνιάτικα, μονοφεγγαριάτικα καὶ τ' ἀλείβουν ὕστερα λάδι

τὸν κῶλο τους καὶ τῇ μουντσουνούλα τους καὶ τ' ἀφήνουν (Ἀράχοβα Παρν.). Ἄν δείχνουν τὸ φεγγάρι μὲ τὸ δάχτυλο, γιατί τοὺς τὸ κόβει. Τὸ σκυλί φεγγαρώνεται (=ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φεγγάρι) καὶ οὐρλιάζει (Αἰτωλ.), δαγκάνει ξύλα, πέτρες (Ἡπ.).

ς) *Προγνωστικά ἐκ τῆς σελήνης*: 1. Τοῦ καιροῦ. Π.χ. ἅμα εἶναι χασοφεγγαριά, ὁ καιρὸς παίζει δὲ στέκεται σ' ἓνα λογαριασμό· τῶρα βιδιάζ', σὲ μιὰ ὥρα φέρνει βροχὴ πάλε (Λήμν.). "Ἄμα ἔχ' γῦρο τὸ φεγγάρι, εἶναι κακοχειμωνιά, ξημερών' χειμῶνας." Ἄμα ἔχ' κοκκινίλα, ἔρχεται ἀγέρας (Παρνασ.). Βλ. Μετεωρολογία.

2. Προγνωστικά τῆς ἐσοδείας· π.χ. ἂν τὸ Πάσχα συμπέση μὲ σῶση τοῦ φεγγαριοῦ, τὸ γέννημα θὰ εἶναι φτηνό, ἂν πέση στήν ἀρχὴ τῆς γέμισης, θὰ εἶναι ἀκριβὸ οὕλη τῇ χρονιά (Λάστα).

3. Προγνωστικά τῆς ἐκβάσεως νόσου κτλ. ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῆς σελήνης ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐκ τοῦ αἵματοχρόου δίσκου κτλ.

Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία).

Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν.— Ἐπῆρεια αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου.

α) Γενικά:

1. *Ἀστρικό, ζῳδίον*. Πίστις ὅτι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ ζῳδιακοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖον γεννᾶται τις, ἔχει ροπὴν ἐπὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ὅθεν: ἀστρικό, ζούδιο=τύχη. Φράσεις: ἔτσι εἶναι τὸ ζούδιο του, τό 'χει τὸ ζούδιο του, τό 'χει τὸ ἀστρικό του, τ' ἀνδροχό ντου τό 'χει (Κρήτη), ἔχει καλὸ ἀστρικό, τό 'χει τὸ πλανέτι του (Κρήτη), τό 'χει μέγα ἢ πλανέτα μου (Σάμος), ἦ: γεννήθηκε σὲ καλὸ ζούδιο· ἄζουδος, κακόζουδος κτλ. «Καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῳα τοῦ σπιτιοῦ, ἅμα γεννηθοῦν, ἔχουν κάθε ἓνα τὴν τύχη του. Καὶ φαίνεται ἡ τύχη τους ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακὰ ποὺ θὰ γίνουν στὸ σπῆτι, ἅμα γεννηθῇ τὸ παιδί ἢ τὸ ζῳο (προπάντων τὸ μουνσκάρι, τὸ ἀλογάκι). Ὡς καὶ τὸ σκυλί, λέν, κι αὐτὸ ἔχει τὴν τύχη του» (Ἡπειρ.). Ἀποθνήσκει, ἂν κανεῖς δεῖξη τυχαίως τὸν ἀστέρα του (Μάδυτος). Ζῳδιοχάρτι. Ἀλλαι δοξασίαι περὶ ἀστέρων. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον πιστεύουν, ὅτι κάθε ἄστρο εἶναι μία λυχνία ἀνημμένη, παριστῶσα τὴν ζωὴν ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἐφ' ὅσον μὲν ἡ λυχνία αὐτὴ περιέχει ἔλαιον, ὁ ἀνθρωπος ζῇ, ὅταν δὲ σβεσθῇ, ἀποθνήσκει. Διὰ τοῦτο εἰς πτωσὶν καὶ διάβασιν διψήτων ἀστέρος, λέγουσι «κάποιος ἐπέθανεν» (Φαρμακίδης). Εἰς τὴν Θάσον «τ' ἀστέρια τὰ θεωροῦν ὡς ψυχὰς τῶν νεκρῶν». Εἰς τὴν Πυλίαν «ὅταν ἀπαντήσῃ κανεῖς κανένα γρουσουζὴ στὸ δρόμο, ποὺ νὰ μὴν εἶναι καλὸ τὸ ζούδιο του, πρέπει νὰ γυρίσῃ πίσω· ἄλλιῶς μπορεῖ νὰ τὸν εὔρῃ κακό».

2. *Τὸ μέτρημα τῶν ἄστρον* εἶναι κακόν, ἂν μάλιστα ἀριθμήσῃ κανεῖς τὸν ἀστέρα του. Ἐπίσης τὸ δακτυλοδεικτεῖν τ' ἄστρο. «Τ' ἄστρο δὲν τὰ μετροᾶνε, γιατί βγάζουν καρναβίτσες».

3. *Τὸ κάρφωμα τῶν ἄστρον*. Μάγισσα καρφώνει τὸ ἄστρον καὶ καθιστᾷ ἀνάπηρον τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ συνδέεται μὲ τὸ ἄστρον.

4. *Ἐπήρεια τῶν ἄστρον*. Τὰ σπάργανα, τὸ κόσκινον τοῦ ἀλεύρου, τὸ προζύμι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἰδῇ τ' ἄστρο: τ' ἀλεῦρι ξινίζει, τὸ παιδί ἀρρωσταίνει ἂν μείνουγε ὄξω παρατσαίρισμα, τὰ βάν'νε μ' ἓνα κομμάτι ψωμί μαζί (Λέσβ. Ἀδραμύτ.). Ἄστρο πρόξενoi ἀσθενειῶν. Μέσα ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ. Π. χ. ἡ Πούλια, ὅταν γεννιέται (τὴν πρωτοθεριστιὰ ἢ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου), χτυπάει σὶ πρόσωπο τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς κάνει σημάδια (Λῆμν. Αἴνος). Οἱ τσοπάνηδες φροντίζουν νὰ μὴ βρῇ ἡ Πούλια τὰ πρόβατα σὶ γρέκι δὲν μπορεῖ νὰ παχύνουν (Αἰτωλ.). Πρβλ. τὴν παροιμ. Τὸν ἔπιασ' ἡ Πούλια.

5. *Προγνωστικὰ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἄστρον* (Ἀστεροσκοπία): ἄστρο ματωμένα, δυσοίωνα. «Πλουσορασιά» (ἐν Κρήτῃ) = σημεῖον ὅτι πλούσιος παντρεύεται. Ἄν ἡ πούλια ἀνατέλλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχημένο (Χίος). Λέξεις, φράσεις: ἀστρονομίζομαι, ρίχνω σ' ἄστρο (=μαντεύομαι διὰ τῶν ἄστρον).

6. *Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ*. Π. χ. ὅταν τ' ἄστρο τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχωμεν ἄνεμον πολύν. «Ἄμα λέπης τ' ἀστέρια θελά, ἔβρεξε»! (δηλ. εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ βρέξῃ) (Καλάβρυτα). Τί προμηνύει διὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἡ θέσις τοῦ Γαλαξίου πρὸς τὸν ὀρίζοντα κατὰ τὰς ἑξ πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου;

7. *Ὡρολόγιον τῶν γεωργῶν*. Εἰς τὴν Λῆμνον «κάθε κεχαγιᾶς (=γεωργός) ἔχ' καὶ τὰ σ'μάδια τ' σ' ἄστρο: τί ὥρα βασιλεύει, τί ὥρα βγαίν', ὡς ποῦ παγαίν'. Τ' ὠρολόγι εἶναι αὐτό· ἅμα ἰδῇ τὰ σμάδια χαμηλά, ἀναλογᾶται, ὅτ' ἔχ' ὥρα ἀκόμα· ἅμα ψηλώσουν, εἶναι ὥρα ἢ σὲ δρόμο νὰ πᾶς ἢ στὴ μάντρα. Ὅ,τι ὥρα θέλ'ς σηκώνεσαι μὲ τὰ σμάδια. Τὸ τιμόν' τῶν γεωργῶν εἶν' ἐκεῖ». Ποῖα ἄστρο ἔχουν ὡς σημάδια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βοσκοί, εἰς διαφόρους τόπους; Π.χ. οἱ τσοπάνηδες τῆς Ἀράχοβας (Παρν.) γιὰ σημάδι τὸ πρῶτ' ἔχουν τὸ Σταυρὸ (τὴν Ἀνδρομέδαν), ἀστέρια, ποὺ εἶναι κοντὰ στὴν Πυροστιά.

8. *Ἐπιρροή τῶν ἄστρον εἰς τὴν μαγείαν, τὴν μαντικὴν κτλ.*

Τ' ἀντικείμενα τοῦ κλήδονα, τὰ διάφορα ἱατρικά, τὰ φίλτρα, τὰ μάγια, διὰ νὰ ἐπιτύχουν, πρέπει νὰ ἔκτεθοῦν εἰς τὰ ἄστρο, νὰ ξαστριστοῦν ἢ ἀστρονομισθοῦν (τ' ἀστροφεγγιάζουν).

9. *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τ' ἄστρο*. Π. χ. δὲν ἔσμιξαν τ' ἄστρο των, εἶναι στὸν ἀστέρα του, μιλεῖ μὲ τ' ἄστρο του, τὸ ἀστρικό του δὲν τὸν ἐφέλεσε κτλ.

Στὶς δεκαφτά, στὶς δεκοχτώ, | πέφτει ἡ πούλια στὸ γιᾶλό, | μάλιστα τσοπάνης στὰ βουνά | μάλιστα ζευγαῖς στοὺς κάμπους (Μανιάκι).

β) **Ἐπὶ μέρος:** Ὀνόματα δημώδη τῶν κυριωτέρων ἄστρον, παρατηρήσεις καὶ δοξασίαι, παραδόσεις περὶ αὐτῶν. Π. χ. «Τὰ δίδυμα ἀνταμώνονται στὰ ἑπτὰ χρόνια, φιλιῶνται καὶ χωρίζουν» (Ἀράχοβα). «Ἐν' ἑπτὰ ἄστρια πὺν τοὺς λένε κλέφτες. Ἐνας πάει μπροστά, ὁ πρωτοσκοπός, ὁ δεύτερος πάει πίσω κ' ἔχει κ' ἓνα ἀρχοντοπλάκι μπέτσινο (=φορτωμένο στὴ ράχη του) πὺν τό'χει αἰχμαλωτίσει οἱ δυὸ πᾶνε πλάγια κ' οἱ ἄλλοι δυὸ πᾶνε παραπίσω καὶ φυλᾶνε. Αὐτὰ τὰ ἄστρια δὲ βασιλεύουν ποτὲ» (Πυλία). «Ἡ Μάρω κι ὁ Γιάννος. Αὐτὰ τὰ δυὸ τ' ἄστρια ἦτον ἀδέρφια καὶ τὰ κυνήγαγε ἓνας ἀγῶς νὰ τὰ κόψη. Τραυάει ἡ Μάρω καὶ ρίχνει τὰ πλεχτήρια της κ' ἔγινε ποτάμι. Ἐπέρασε ὁ ἀγῶς. Πεταίει τὸ χιένι της καὶ γίνεται λόγγος. Ἐπέρασε κι ἀπὸ κεῖ. Σὰν εἶδανε τ' ἀδέρφια πὺς δὲ μπορήγαγε πιά νὰ περάσουνε, περικαλέθησαν στὸ Θιὸ καὶ γενῆκαν ἄστρια καὶ σμίγουνε μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ φιλιῶνται. Ἡ Μάρω βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ κι ὁ Γιάννος στὴ Δύση» (Γ. Ταρσούλη, Πυλία). Ποῖαι ἐξηγήσεις ἢ διηγήσεις ὑπάρχουν διὰ τοῦ Παπᾶ τ' ἄχαρα, τὸν Μεσονύχτη ἢ Γελαντζῆ;

1. **Ἀνδρομέδα:** σταυρός.

2. **Ἄρκτος:** ἀλέτρι, ἀλειτροπόδα, ἀμάξι τοῦ Λαυιδ ἢ τοῦ προφήτη Ἡλία, ἀναποδοκάραβο, ἑπτὰ ἀδέρφια, ἑπτὰ Μαρίνες, ἑφταπάρθενος χορός, ἑφταπάρθενα κορίτσια, κάραβος, κιβωτὸς τοῦ Νῶε, κλέφτες, συμπεθεριό, τριῶνι, τσιράκι.

3. **Ἀφροδίτη, Ἑσπερος, Ἐῶς, Ἐωσφόρος:** Ἀποσπερίτης, ἄστερας, ἄστρο τῆς αὐγῆς, ἄστρο τῆς ἡμέρας, Ἀνγερινός, τοῦ ζευγαῖ τὸ ἄστρο, Γελαντζῆς, Γιάννος καὶ Μάρω, ἡμερινός, μεράστερας, ταχινός κτλ.

4. **Βερενίκης κόμη:** Σινὴν ἢ τραπέζι τοὺς ἀρφανούς.

5. **Γαλαξίας:** Δρόμος τῆς Παναγίας, Ζουνάρι τῆς Καλόγριας, Ἰορδάνης ποταμός, Σωρός, τοῦ κουμπάρου τ' ἄχαρα, τοῦ παπᾶ τ' ἄχαρα, ἀχερόδρομος κτλ.

6. **Δίδυμοι:** Ἀντρόγενο, ζυγολάρι, ζυγοφόρι, βουδέλια.

7. **Ζεὺς:** Γελάν-καρβάνης, γελαντζῆς, μεσονύχτης, νυχτοκόπος.

8. **Ζυγός:** Ζυγάλειτρα, κουμούλια, ζύγια, ζυγοφόρια. — «Εἶναι τρία ἄστρια καὶ πᾶνε μιὰ γραμμὴ τὰ τρία ἔτσ' *^{*} καὶ τὰ τρία ἔτσ' *^{*}, εἶναι οἱ ζγοί. Αὐτὰ ἔρχονται κατόπ' ἀπ' τὴν Πούλια. Μπροστὰ ἡ Πούλια καὶ κατόπ' οἱ ζγοί. Τὶς λέν καὶ πῆχες. Οἱ ζγοί θὰ φανοῦν τέλια Ἰουλίου. Τά'χουν σημάδια ταχικά» (στὴ Λῆμνο).

9. **Ἡνίοχος:** Πυροσιά, σιδεροσιά.

10. **Ὀφεις, Οὐράνιος δράκων.**

11. **Περσεύς**: Ράβδος τοῦ Ἀαρών, οἱ τρεῖς ἀστέρες πλησίον καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ.

12. **Πλειάς**: Πλειά, πιλειά, ὀπλειά, ἀπλειά, πούλια, ποῦλιν, ἐξιάρα, ἐξιάστρον, κλώσσα, κλωσσαριά, τερεζή. Δεισιδαιμονίαι: «Στὶς δεκοχτὼ τοῦ Νοέμβρη ποὺ βασιλεύει ἡ Πούλια, κάνει βοή σὶ γιὰλό, βροντάει πολὺ, στὴν Κυπαρισσία τὴν ἀκοῦνε» (Καινούργιο χωριὸ Πυλίας). Πρβλ. Ἡ Πούλια βασιλεύοντα | καὶ πίσω παραγγέλλοντα | οὔτε τσοπάνης σὰ βουνὰ οὔτε γεωργὸς στοὺς κάμπους.

13. **Πολικὸς ἀστήρ**: Ἀστρο τῆς Τραμουντάνας «εἶναι ἀσάλευτο».

14. **Σείριος**: Ἀβιζή Γιαννάκης, Ἀποσπερίτης. Ἐπήρεια τοῦ Σειρίου ἐπὶ τῆς ναυτιλίας.

15. **Σκορπίος**: Γαλαρσιῆδες, γεμελάκια, σκορπιῶνας. Σκορπιδομέρα: ὅταν κανεῖς γεννηθῇ κατὰ τὸ ζῳδιὸν τοῦ Σκορπίου, θεωρεῖται δυστυχής.

16. **Τοξότης**: Στάνη.

17. **Ὠρίων**: Ἀλειτροπόδα, ἀλειτροπόδι, βονάλετρα, καραβᾶς, λιτροπόδια, ὀπλειά, ποναλέροκα (Κύπρ.), πῆχες (Σύμη).

Δ'. Κομῆται καὶ διάττοντες.

α) Κομῆται.

Ὄνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν. Ἀστέρι μὲ ρουρά, προμηνύει συμφορὰς, πόλεμον ἢ λοιμόν. «Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θά ἐπαίρουντουν, ἀγοῖκον ἄστρον ἐξέβεν ἀτῶρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἃ ἔνεται πόλεμος» (Κοτύωρα). «Ὅταν ἔχ' κομήτη, εἶναι κακοχροσιά» (Τελώνια Λέσβου). Ποῖαι αἱ δεισιδαιμονίαι ἄλλου;

β) Διάττοντες.

Φράσεις καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: χύνεται, ξεσούρνεται, πέφτει τ' ἄστρο, πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια κτλ. «Ὅταν πέφτη ἓνα ἄστρο, λένε ὅτι ἔφυγεν ἀπὸ τῆ φυλακῆ ἓνας φυλακισμένος καὶ δὲν λένε: νά! ἓνα ἄστρο ποὺ πέφτει, γιὰτὶ τὸν προδίδουν καὶ τὸν πιάνουν (Καστορία). Κατ' ἄλλους «οὔλο ψυχὲς εἶναι αὐτὰ ποὺ χυνῶνται. Λαμπερὸ τρέχ'; πλούσιος πέθανε. Μικρὸ τρέχ'; φτωχὸς πέθανε» (Λέσβ. Θράκ.). Κατ' ἄλλους «ὅταν πιλαλοῦνε τ' ἀστέρια, θὰ γίνη πόλεμος» (Κρήτη).

Ε'. Ἀποφράδες.

Γενικά: Λέξεις καὶ φράσεις περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κτλ. Ἀβράδναστη μέρα, ἀδέξια, ἀχαμνή, πίζουλη κτλ. Συνοπαρμός (ἐν Καρπάθῳ) ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνός. Σαββάτο, κούντερη μέρα, κακιά μέρα. Ἄλλαι ὅμοιαι φράσεις:

α) *Ἡμέραι αποφράδες.*

1. Ποῖαι ἡμέραι τῆς ἐβδομάδος θεωροῦνται ἀποφράδες εἰς ἑκαστον τόπον; π.χ. τὴν Δευτέραν ἐν Μακεδονίᾳ δὲν γίνεται γάμος, διότι δευτερώνει· ἐν Κομοτινῇ τὴν Δευτέραν δὲν λούονται, ἐν Μυτιλήνῃ οὐδὲν ἐπιχειροῦν, οὐδὲ πληρώνουν τὰ χρέη των, διότι θὰ πληρώνουν εἰς ὅλην των τὴν ζωὴν. Ἡ Τρίτη εἶναι ἀχαμνὴ καὶ δὲν ξεκινᾶνε γάμο, κοῦρο ἢ ἄλλες δουλειᾶς (Ἀράχοβα). Δὲν κινοῦν γιὰ ταξίδι, γιατί ἔχει μιὰ ὥρα ἀχαμνὴ (Καστορ.). Τρίτην, Πέμπτην καὶ Σάββατον ἐν Ἡπείρῳ δὲν ἀρχίζουν ἐργασίαν, δὲν ξεκινοῦν διὰ ταξίδι. Πολλαχοῦ τὸ Σάββατον δὲν τελειώνουν φόρεμα. Πρβλ. τὴν παροιμ. *Σαββάτο κόψε κι ἄρχεψε, δουλειὰ μὴν τελειώση;* (Σηλυβρ.). Ποία εἶναι ἡ καλύτερη ἡμέρα, διὰ νὰ λούζεται κανεὶς; Παροιμ. *Τὴν Πέφτη πέφτουν τὰ μαλλιά, τὴν Παρασκὴ μαδοῦνε* | καὶ τὸ *Σαββατοκύριακο ἀθοῦν καὶ λουλουδοῦνε* (Λατοῖδα Κρήτης).

2. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ μηνὸς θεωροῦνται ἀποφράδες; Π.χ. ἡ τρίτη καὶ ἡ 13ῃ κάθε μηνὸς εἶναι ἀποφράδες διὰ ταξίδια καὶ διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν πολλαχοῦ. Ἡ 9ῃ, 19ῃ, καὶ 29ῃ τῆς σελήνης ἀπαίσιοι διὰ τὴν τέλεσιν γάμου εἰς τὰ Σφακιά Κρήτης. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἐν Καρπάθῳ λέγεται *συνοπαρμός*· τότε οὔτε δίνουν οὔτε παίρνουν, διὰ νὰ μὴ *συνοπαρθοῦν* τὰ πράγματα των· ἐν Κρήτῃ λέγεται *συνεπαρσιά*· τότε δὲν κάνει νὰ πάρῃς φῶθιὰ ἀπὸ τῇ γειτονιά (Ἰνναχώριον).

3. *Ἡμέραι τοῦ ἔτους ἀποφράδες:*

Τῆς ἁγίας Μαύρας (3 Μαΐου): δὲν πλένουν, δὲν πῆζουν τυρί, δὲν λευκαίνουν παννί, διὰ νὰ μὴ μαυρίσουν. «*Κι ὅγοια μέρα πέση τῆς ἁγία Μαύρης, αὐτὴ τὴ μέρα τήνε φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο: δὲ ράβουν, δὲ λευκαίνουν παννί, προπάντων δὲν ψήγουν σαποῦνι* (Μεθώνη). *Κι ἂν τύχη Κυριακὴ νὰ ῥθῃ ἡ ἁγία Μαύρα, γάμος δὲν κάνει νὰ γίνῃ Κυριακὴ ὅλην τὴ χρονιά*» (Αἰτωλ.). Τὸ λιοτρόπι καὶ γενικῶς ἡ ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν συνέπεσεν ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), θεωρεῖται ἀποφράς δι' ὅλον τὸ ἔτος· π.χ. δὲν ἀρχίζουν ἐργασίαν (Σέριφος, Θήρα καὶ ἄλλαχοῦ). «*Κι ὅποια μέρα πέσ' τ' ἁγιοαννίου τοῦ Παραξ'σμοῦ* (29 Αὐγούστου), αὐτὴν τὴ μέρα δὲ θὰ πρωτοσπεύρουμε, οὔτε θὰ πρωτοθερίσουμε, οὔτε θὰ πρωταλωνίσουμε. "Ο,τ' δουλειὰ μαζωμέν' δὲν τὴν ἀρχινοῦμε αὐτὴν τὴ μέρα. Αὐτὴν τὴ μέρα τὴ λέμε ἀντίμερο» (Λῆμνος).

Ποῖαι ἡμέραι εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ ποῖαι τῆς μαύρης; Π.χ. «*ὅγοια μέρα πέση τ' ἁγιο Θανασοῦ, ἐκείνη εἶναι τῆς ἄσπρης καὶ τὴ φυλᾶνε οὐλο τὸ χρόνο: δὲν πατᾶνε κρᾶσι ἢ λάδι, γιατί δὲν ξαστερώνει, δὲν βάνουνε πασιό, γιατί γίνεται ἄσπρο* κτλ. (Κορώνη).

4. **Ἡμέραι αἷσαι.** Ἡ Δευτέρα θεωρεῖται αἷσια ἡμέρα διὰ τὴν ἑναρξιν οἰασδὴποτε ἐργασίας. Ἡ Τετάρτη εἶναι βλοῖτσά μέρα (= καλή, εὐοίωνος, Σῦρος). Τὴν Τετάρτη γεννήθηκε ὁ καλόμοιρος (Κύθν.). Ἐν Κορώνῃ συνηθίζουν νὰ κόβουν Κυριακὴν τὰ καινουργῇ ἐνδύματα κτλ. Ὅποιος γεννηθῇ Κυριακὴ θὰ γίνῃ δεσπότης (Ἀν. Κρήτη) κτλ. *Τῶν ἀγίων Σαράντῳ, καλὴ μέρα· ὅ,τι φυτέψῃς πιάνει* (Λέσβος).

β) *Μῆνες ἀπαίσιμοι.*

1. Φεβρουάριος. «Τὸ Φλεβάρη δὲν κάνουν γάμο. Δὲν τὸν εἶχαμε σὲ καλὸ, γιατί τοῦ λείπουν μέρες. Τὸν φυλάγαμε. Κουτσοφλέβαρος!» (Ἀδραμύττ.). Εἰς τὴν Μεθώνην «τόνε φυλᾶνε, γιατί κάνουνε κουτσά παιδιά».

2. Μάρτιος. Κατὰ Μάρτιον δὲν κόβουν τὰ μαλλιά των, διότι ἀσπρίζουν γρήγορα (Λαγκάδια)· δὲν στέλνουν ροῦχα σὲ νεροτριβές (Χούνη Αἰτωλ.). Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν Μαρτίου δὲν φυτεύουν ἀμπέλους (Χατζηγύριον Θράκης). «Τὸ Μάρτη δὲ μπάζουνε χῶμα γιὰ νὰ χρίσουνε τὸ σπῖτι τους· ἂν ξεχαστοῦνε καὶ μπάσουνε, θὰ ἔχουνε μερμήγκια οὔλο τὸ χρόνο» (Κορώνη).

3. Μάϊος. Γάμοι κατὰ Μάϊον θεωροῦνται δυστυχεῖς: Ἡ 1η, 3η καὶ 19η Μαΐου θεωροῦνται ἀποφράδες:

Τὴν 10ην Μαΐου ἐν Βονίτῃ ὀνομαζοῦν ἡμέραν τοῦ Κᾶη καὶ οἰανδὴποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος συμπέση κατὰ τὸ ἔτος ἢ 10η Μαΐου, τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅλων τῶν ἐβδομάδων τοῦ ἔτους δὲν ἀρχίζουν ἔργον καί, ἂν τύχῃ Κυριακὴ, δὲν στεφανώνονται. Εἰς τὴν Μεθώνην, Κάρπαθον κ.ἄ. «τὸ Μάη δὲ φυτεύουνε καὶ μάλιστα λουλούδια. Λένε πῶς ὅ,τι φυτέψῃς θὰ σὶ το φέρουν σὶ τὸ κεφάλι σου».

Εἰς τὰ Λαγκάδια τὸν Μάϊον δὲν ὑφαίνουν παννὶ ὅσαι ἔχουν ἕνα υἱόν. Πρβλ. καὶ Ζακυνθίαν παροιμίαν: «ὁπόχει γιὸ μονογενῇ | τὸ Μάη μῆνα μὴ διασιῇ». Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸν Μάϊον:

4. Ἰούλιος. «Τὸ Θεριστὴ δὲν κάνουν γάμο, γιατί θερίζονται καὶ τὸν Τρυγητή, γιατί τρυγιῶνται» (Μεθώνη).

5. Σεπτέμβριος. Ἀκατάλληλος διὰ γάμους, διότι τοὺς τρυγᾷ καὶ τοὺς θερίζει. Ἐν Κερκύρᾳ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου δὲν δανείζουν, διότι τρυγιέται ἡ οἰκία ἐκείνη καὶ ὅλον τὸν Σεπτέμβριον ἐν Λαγκαδίσις δὲν κόπτουν ροῦχα. «Ὅταν πληγῶθῃ κανεὶς πρώτη τοῦ Σετέμπερη, δὲ γιάνει ὅλον τὸ χρόνο» (Ἰνναχώρ. Κρήτ.).

γ) *Δίσεκτον ἔτος:*

Γάμοι δυστυχεῖς. — Κίνδυνος εἰς λεχοῦς.

«Ὁ Φλεβάρης ἅμα ἔχη 29 μέρες, ὅλος ὁ χρόνος εἶναι δύστηνος» (Τελῶνια Λέσβ.). «Ἀνάποδος χρόνος δεκατρία φεγγάρια» (Μέτραι Θρ.).

δ) *Ὡρα κακή.*

Κατὰ ὥρα ἡ δωδεκάτη τῆς νυκτός, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐξέλθῃ τις εἰς ὁδοιπορίαν (*Ανδρος).

• Σταύρωμα τοῦ μεσημεριοῦ, ἐν Λατοῖδα Κρήτης, ἡ ὥρα καθ' ἣν γυρίζουν οἱ «ἀφантаξῆς» (νεράιδες) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ ἡμέρα ἔχει μίαν κακὴν ὥραν, καθ' ἣν πιάνουν οἱ κατάρες.

Σχετικαὶ φράσεις καὶ παροιμίαι: ἔτ'χι ὥρα κακή κ' ἔπισις (Αἰτωλ.)· τσεῖνη τσ' ἀπομόναχη τό 'παθεν ἀπ' ὥρας (*Ανδρος)· ἔλαχεν ἡ κακή ὥρα (Ρόδος). Λεῖψ' ἀπ' τὴν ὥρα τὴν κακιά, νὰ ζήσης χίλια χρόνια (Βιθυν.).

ε) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ἡμέρας:* π.χ. "Ολα μας ἀνάποδα κι ὁ γάμος τὴν Τετράδη.— Σαββάτο κάνε ἀρχὴ καὶ ξόφληση μὴν κάνης.— Σαββάτο τὰ Χριστούγεννα, πολλὰ παννιὰ σιὸν Ἄδη, κτλ.

ζ' *Μερομήνια.*

Ἀπὸ τὸν καιρὸν, πού ἐπικρατεῖ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους, μαντεύονται περὶ τοῦ καιροῦ πού θὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὥς καὶ περὶ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς ἀτυχίας αὐτοῦ.

1. Ποίας λέξεις μεταχειρίζονται πρὸς δῆλωσιν τῶν ἡμερῶν τούτων; Π.χ. *Μερομήνια, μουρμήνια* (Μελένικ.), *κεφαλομήνια* (Σῦρος)· *μηνολόγια* (Πάρος, Σέριφ.)· *μηνάλλαγια* (Κύπρ.)· *καταμηνᾶτα* κτλ. *Μέρα καὶ μῆνας, τὰ Μερομήνια* (Λῆμν.).

2. Ποῖαι ἡμέραι λαμβάνονται εἰς κάθε τόπον ὥς μερομήνια;

Ἐν Ἠλείῳ, Αἰτωλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας δώδεκα ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν δώδεκα μηνῶν καὶ δεικνύει τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν μῆνα ἐκεῖνον. Εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν τὰς πρώτας ἑξ ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου· ἐκάστη ἡμέρα ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τῆς μεσημβρίας ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα μῆνα καὶ ἀπὸ τῆς μεσημβρίας μέχρις τῆς ἐσπέρας πρὸς ἄλλον. Ἐν Κύπρῳ παρατηροῦν τὸν καιρὸν ἀπὸ 3-15 Αὐγούστου, ἐν Ἀρκαδίᾳ ἀπὸ τῆς 30 Μαρτίου μέχρι τῆς 4ης Ἀπριλίου (*Γριὲς ἡμέρες*), ἐν Πόντῳ 9 ἡμέρας πρὸ καὶ 9 μετὰ τὴν 1ην Μαρτίου καὶ τὰ Δωδεκαήμερα, ἐν Λέσβῳ ἀπὸ τῆς ἀγ. Ἀννας (25 Ἰουλ.) ἵσαμε τοῦ Χριστοῦ (6 Αὐγούστου).

Ποῖαι προγνώσεις γίνονται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ καιροῦ ἢ τῶν κινήσεων τῶν ζώων κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἢ κατὰ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ἢ κατ' ἄλλας ἐορτάς; Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «ἄμα τ' ἀν Βασιλειοῦ

βγάλ' ἥλιο καὶ καθίσουν οἱ γυναῖκες στὸ προσήλιο, λένε: "Εχ' μπαμπάκια πολλὰ φέτο!" Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἀνήμερα τοῦ προφήτη Λιᾶ οἱ τσομπανοὶ λογιάζουνι τὸ σκύλο πῶς πλάγιαζε: βάν' τὴ μούρη τ' στὰ σκέλια τ'; Θὰ κἀνῃ χειμῶνα. Ἀμα πλαγιάζ' μὲ δὴ γαρδιά τ', εἶναι σὰ γαλονκαῖρ'. Τότες κάνουνε καὶ χαρὰ καὶ σφάζουνι ἕνα - δυὸ ἀρνιά».

Ζ'. Δρίμες.

α) Γενικά:

1. Ὀνόματα καὶ δοξασίαι περὶ αὐτῶν: Δρίμες, δρίμες, δρίματα, δρίματα (Κάρυστ.), δρίμερα (Ἄγραφα), Δριμάρης (δ Αὐγουστος), Κακαουσιῆς ἢ καλαουσκές ἢ καλές τ' Αὐούστου (Κύπρ.), Αὐγουσιάσματα (Πόντος), Ἀλαουσιῖνες, Σαπέας κτλ. «Ἡ Σωτήρα τὰ βάζει | κ' ἡ ἀγία Ἄννα τὰ βγάζει», δηλ. τὰ δρίματα μπαίνουν τοῦ Σωτήρος καὶ φεύγουν τῆς ἀγίας Ἄννας» (Κυδωνίαι).

Πίστις ὅτι τὸ νερὸ εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἔχει ἐπήρειαν εἰς τὰ ξύλα, ἐνδύματα, σώματα· π.χ. ὅσα παννικά πλυθοῦν τότε λειώνουν, ὅσα ξύλα κοποῦν σαπίζουν κτλ. Διηγήσεις περὶ βλαβῶν ἀπὸ τῆς Δρίμες εἰς τὸ πλύσιμον, τὸ ζύμωμα, τὸ λούσιμο κτλ.

2. Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται ἡ ἐπήρεια αὐτῇ;

Ἀποδίδεται εἰς ὄντα δαιμονικά (Ἀνεμικές, ξωτικές, Ἀλαουσιῖνες) ἢ εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης; (Λιόκριση, ἥλιος δριμὸς κτλ.). Κατὰ τοὺς Ἀραχοβίτας Παρν. «τὰ δρίματα εἶναι οἱ τρεῖς προῶτες, οἱ τρεῖς μεσαῖες καὶ οἱ τρεῖς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Αὐγούστου. Εἶναι τρεῖς γριγές. Ἀπὸ τῆς τρεῖς γριγές ἢ μιὰ κάτι κακὸ θὰ κἀνῃ σὲ κείνους ποὺ πλένουν· κομματιάζονται τὰ σκουτιά, γιὰτὶ ἀντικριτίζουντ' οἱ πειρασμοί· γι' αὐτὸ δὲν πλένουν, γιὰτὶ μπορεῖ νὰ τύχη ἢ κακὴ γριγιά».

3. Ἐπφδαὶ καὶ τρόποι ἀποτροπῆς: Π.χ. ρίχνουν πέταλο στὸ νερό· εἶναι γιὰτρικὸ τὸ σίδερο (Νάξος). Εἰς τὴν Κρήτην (Ἰνναχώριον) «τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα μὲ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη πλύνουνε ἕνα μαντηλάκι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράζουμε οἱ δρίμες». Ποῦ αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνην των ἐορτάζουν τὴν 24ην Ἰουνίου τῆς «Δρίμες»;

β) Ἐπὶ μέρους:

1. Δρίμες Δωδεκαημέρου (25 Δεκεμβρίου-6 Ἰανουαρίου) (Ἡπειρ., Θεσσ., Εὐρυταν., Παξοί). «Δρίμες καὶ δρίμερα ὀνομάζουν αἱ γυναῖκες τὰ Δωδεκαήμερα, τὰς πρὸ τῶν Φώτων 12 ἡμέρας, καθ' ἧς δὲν πλύνουν» (Εὐρυτανία).

2. Δρίμες Μαρτίου: «Ἀμα ἔρχεται ὁ Μάρτης, μπαίνουν τὰ δρίματα καὶ

τότε δὲν πᾶνε σι' ἀμπέλια νὰ καθερίσουν (Αράχοβα Παρν.). Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι τὰ δριμάτα καὶ ποίας ἐργασίας ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κατ' αὐτάς; Π.χ. αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι: γυναῖκες πρωτόγεννες δὲν δουλεύουν. Αἱ τρεῖς μεσαῖαι καὶ αἱ τρεῖς τελευταῖαι (Γριὲς μέρες): δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν διάζονται παννὶ κτλ. Κατ' ἄλλους αἱ πρῶται 10 ἢ 12 ἡμέραι τοῦ μηνός, ὅτε δὲν κόπτουν ξυλικὴν (Λαμία).

3. Δρίμες Ἰουνίου.

Ἡ 24 Ἰουνίου εἶναι *Λιοτρόπι καὶ λειώνουν* τὰ ροῦχα (Λέρος). Συνήθεια ν' ἀπλώνουν τὰ ροῦχα στὸ σχοινὶ (Θράκη).

4. Δρίμες Ἰουλίου.

Ἀπὸ 24 Ἰουλίου-6 Αὐγούστου, ἐπειδὴ ὁ ἥλιος εἶναι «δριμός», δὲν λευκαίνουν, δὲν πλένουν σὲ ποτάμια, δὲν κόβουν ξυλεία (Εὐβοία). «Ὁ ἥλιος εἶναι δριμός καὶ τὰ καίει τὰ σκοντιά» (Σύμη).

Ἀπὸ 26 Ἰουλίου-31 Αὐγούστου ἐν Λέσβῳ.

5. Δρίμες Αὐγούστου (*Κακαουσκιὲς ἢ Καλαουσκιὲς ἢ Καλὲς* τ' Αὐγούστου) (Κύπρος).

Αἱ πρῶται τρεῖς ἢ ἕξ ἢ δώδεκα ἡμέραι: δὲν πλένουν, δὲν κολυμποῦν οὔτε λούζονται. «*Ἀμα θέλ'ς νὰ πλύν'ς κάνα ροῦχο, θὰ ρίξ'ς ἓνα καρφὶ μέσ' στὴ σκάφ',* γιατί ἀλλιῶς λειών'» (Λέσβ.). Εἰς τὴν Σινώπην «ὅποιος θέλει νὰ κἀνῃ λουτρὸ τὶς ἡμέρες αὐτὲς (τὶς σάπιες), γιὰ νὰ μὴ σαπίσῃ, παίρνει ἓνα καρφὶ σκουριασμένο καὶ τὸ ρίχνει μέσ' στὴ θάλασσα».

Ἡ 15η, 23η, 29η Αὐγούστου. Αἱ τρεῖς μέσαι ἡμέραι. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι.

γ) *Παροιμίαι* σχετικαὶ μὲ τὶς δρίμες:

Π.χ. τ' Αὐγούστου οἱ δρίμες σιὰ παννὰ καὶ τοῦ Μαρτιοῦ σιὰ ξύλα.

Η'. Ἀριθμοί.

Δοξασίαι περὶ ἀριθμῶν:

α) *Μονὰ καὶ ζυγά*. Π.χ. «Στὸ λούσιμο προσέχουν νὰ ᾖναι ἢ μιὰ ἢ τρεῖς βολὲς ποὺ βάνουν τὸ σαποῦνι. Ἀμα λουστοῦνε ζυγά, πιστεύουν ὅτι βγαίνουν τὰ μάγια καὶ τοὺς πονεῖ τὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ λούζουν καὶ τὸν κόπανο, γιὰ νὰ γίνουν μονά. Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ βάνουνε πάντοτε μονά» δηλ. τόσα ζευγάρια αὐγά καὶ μία ἢ κλωῆσσα γίνονται μονά» (Μεθώνη). «Ὅταν κάνουν κόλλυβα, βράζουν μονὲς κοῦπες ἢ φουχιὲς σιτάρι» (Μέτραι).

β) Διάφοροι ἀριθμοί.

Ἀριθμὸς 7. Π.χ. «Στὰ κάθε ἐφτά χρόνια γυρίζει ἡ ἀτμοσφαῖρα ἐρχονται τὰ 7 εὖτυχα καὶ τὰ 7 δύστυχα χρόνια» (Πυλία). Στὴν Ἀγιάσο «τὸ 7 τό 'χουνε σὲ κακό' κι οὐλα τὰ δυστυχήματα τὸ' Ἀγιάσος γινέκανε σὲ χρόνια μὲ τὸ 7» (1837, 1847, 1877).

Ποῖαι αἱ κρατοῦσαι ἀντιλήψεις διὰ τοὺς ἀριθμοὺς 9, 12, 13, 40, 72 ;

Εὐρετήριον κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν.

Ἀβτζῆ-Γιαννάκης βλ. Σείριον	Ἑφταπάρθενος χορὸς »
Ἀλέτρι βλ. Ἄρκτον	Ἑφταπάρθενα κορίτσια »
Ἀλετροπόδα βλ. Ἄρκτον καὶ Ὠρίωνα	Ζουνάρι τῆς Καλόγριας βλ. Γαλαξίαν
Ἀμάξι τοῦ Λαβίδ βλ. Ἄρκτον	Ζυγάλετρα βλ. Ζυγὸν
Ἀναποδοκάραβο βλ. Ἄρκτον	Ζύγια βλ. »
Ἀντρώγενο βλ. Διδύμους	Ζυγολάρι βλ. Διδύμους
Ἀπλειὰ βλ. Πλειάδα	Ζυγοφόρια » »
Ἀποσπερίτης βλ. Ἀφροδίτην καὶ Σείριον	Ἡμερινὸς βλ. Ἀφροδίτην
Ἀστερας βλ. Ἀφροδίτην	Ἰορδάνης βλ. Γαλαξίαν
Ἀστρο τῆς Αὐγῆς βλ. Ἀφροδίτην	Καραβᾶς βλ. Ὠρίωνα
» » ἡμέρας » »	Κάραβος βλ. Ἄρκτον
» τοῦ ζευγᾶ » »	Κιβωτὸς τοῦ Νῶε βλ. Ἄρκτον
» τῆς Τραμουντάνας βλ. Πολι- κὸν Ἀστέρα	Κλέφτης βλ. Ἄρκτον
Αὐγερινὸς βλ. Ἀφροδίτην	Κλωσσα, κλωσσαριὰ βλ. Πλειάδα
Ἀχερόδρομος βλ. Γαλαξίαν	Κουμούλια βλ. Ζυγὸν
Βουαλέτρα βλ. Ὠρίωνα	Λιτροπόδια βλ. Ὠρίωνα
Βουδέλλια βλ. Διδύμους	Μαρουδιὰ βλ. Ἀφροδίτην
Γαλαρτσῆδες βλ. Σκορπίον	Μεράστερας » »
Γελάν-καρβάνης βλ. «Ζεὺς»	Μεσονύχτης βλ. «Ζεὺς»
Γελανζῆς βλ. Ἀφροδίτην καὶ «Ζεὺς»	Νυχτοκόπος » »
Γεμελάκια βλ. Σκορπίον	Ὀπλειὰ βλ. Πλειάδα καὶ Ὠρίωνα
Γιάννος καὶ Μάρω βλ. Ἀφροδίτην	Πῆχες βλ. Ὠρίωνα
Δρόμος τῆς Παναγίας βλ. Γαλαξίαν	Πιλειὰ βλ. Πλειάδα
Ἐξιάστρα βλ. Πλειάδα.	Πουαλέρκα βλ. Ὠρίωνα
Ἐξιάστρον βλ. Πλειάδα	Πούλια βλ. Πλειάδα
Ἐφτὰ ἀδέρφια βλ. Ἄρκτον	Ποῦλιν » »
Ἐφτὰ Μαρίνες βλ. Ἄρκτον	Πυροστιὰ βλ. Ἡνίοχον
	Ράβδος τοῦ Ἀαρὼν βλ. Περσέα
	Σιδεροστιὰ βλ. Ἡνίοχον

Σινὶν τοὺς ἄρφανοὺς βλ. Κόμην Βε-
ρενίκης

Σχορπιῶνας βλ. Σχορπίον

Στάνη βλ. Τοξότην

Συμπεθεριὸ βλ. Ἄρχτον

Σωρὸς βλ. Γαλαξίαν

Ταχινὸς βλ. Ἀφροδίτην

Τερεζή βλ. Πλειάδα

Τοῦ Κουμπάρου τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν

Τοῦ παπᾶ τ' ἄχερα βλ. Γαλαξίαν

Τραπεζί τοὺς ἄρφανοὺς βλ. Κόμην
Βερενίκης

Τριώνι βλ. Ἄρχτον

Τσιράκι βλ. Ἄρχτον.

Φωσφόρος βλ. Ἀφροδίτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΙΡΟΙ

Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντή.

α) *Λέξεις καὶ ἐκφράσεις εἰκονικαὶ* περὶ ἀστραπῆς, κεραυνοῦ καὶ βροντῆς·
π.χ. ἀστραπόβολο, ἀστραπουβουλᾷ (Αἰτωλ.)· πέφτουν ἀστροπελέκια· ὁ Θεὸς καλ-
λιγών' τ' ἄλογό τ', ὁ Θεὸς κυλάει τὰ βαρέλια τ', ὁ Θεὸς παντρεύει τὸν ὕγιό του,
ὁ Προφήτης περιδιαβάσει μὲ τὸ ἄρμα του κτλ. *χερομ'λίζ'* λέει ὁ γεωργὸς (τῆς
Λήμνου), ὅταν ἀκούῃ τὸ βρόντο· τ' *Αηλιᾶ* τ' ἄλογα πλαλοῦνε στ' οὐρανοῦ τὰ
καλντερίμνια καὶ τσακμακίζνε τὰ πέταλά τς (Μέτραι) κτλ.

β) *Δοξασίαι*. Πῶς γίνονται ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντή; Πίστις ὅτι ὁ
Θεὸς (ἢ ὁ Προφήτης Ἡλίας) κυνηγεῖ δράκοντα ἢ τὸν διάβολον. Ὁ διάβολος διω-
κόμενος καταφεύγει εἰς μεγάλα δένδρα ἢ εἰς τὸ σῶμα τῆς γάτας, μαζὶ μὲ τὴν
βροχὴν πέφτει καμμιὰ φορὰ αἷμα. Ἀπὸ τὸν κρότον τῆς ἀμάξης τοῦ Θεοῦ, σὰν
διατρέχη τὰ σύννεφα, παράγονται αἱ βρονταί, ἀπὸ δὲ τὴν προστριβὴν τῶν πε-
τάλων τῶν ἀλόγων ἐπάνω στὶς πέτρες αἱ ἀστραπαὶ (Κύπρ.). Ἄλλαι ἐξηγήσεις·
Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον (Λοζέτσι) πιστεύουν, ὅτι «ὁ Θεὸς βλέπει τὸν Πειρασμὸν στὴ
γῆς καὶ ρίχνει τ' ἀστραπόβολο ὅχι τὸν οὐρανὸν γὰρ τὸν βαρέσει καὶ ὁ διάβολος, ἅμα
ἀκούῃ τὸ κρισιάνισμα, φοβᾷται καὶ παγαίν' μέσα στὴ γῆς σαράντα ὀργυιές· καὶ
τ' ἀστραπόβολο πααίν' σαράντα μιὰ καὶ βρίσκει τὸν διάβολο καὶ τὸν βαρεῖ στὸ
κεφάλ' καὶ τὸν σκοτών'». — Ἡ ἀστραπή κυνηγᾷ τὰ φίδια. «Τὸ φίδι ἅμα σκο-
τωθῇ ἀπὸ ἀστροπελέκι, μένει μόνον τὸ δέρμα του, τὸ πκάμσό τ', τὸ ὅποιον χρη-
σιμεύει ὡς ἀλεξίφοβον» (Μέτραι). — Ὁ φλοιὸς καὶ τὸ ξύλον κεραυνοβλήτου δέν-
δρου θεραπεύουν τὴν ἐπιληψίαν κτλ.

γ) *Δεισιδαίμονες συνήθειας πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κεραυνοῦ*. Π.χ. διώχουν τὴν γάτα καὶ τὸν σκύλο ἀπὸ τὸ σπίτι, ρίχνουν ἀξίνες καὶ σιδηρᾶ σκευὴ ἔξω, καρφώνουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (ἢ στὰ κατάρτια τῶν καραβιῶν) τὸ ρύγχος ἢ τὴν σιαγόνα χοίρου κτλ. Σβήνουν κάθε φωτιά, ὅταν ἀστράφτη (Θάσος, Λέσβ.). Ἐν ὥρᾳ καταιγίδος δὲν κάθονται εἰς τὸ τζάκι (ἢ στάχτη τραυᾶ τὸν κεραυνό, καθὼς καὶ ὁ καθρέφτης, γι' αὐτὸ τὸν ἀναποδογυρίζουν, Λέσβ.) κτλ. Τὸ πρῶτο αὐγὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης τὸ ρίχνουν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μὲ ὁρμὴ γιὰ νὰ διασκορπιστῇ τὸ κακὸ (Μέτραι) ἢ ἀνάβουν τὸ κερὶ τοῦ Ἐπιταφίου (Πάρος, Κορώνη).

δ) *Τί εἶναι τὸ ἀστροπελέκι*; Ποίαν μορφήν καὶ ποίας θαυμασίας ιδιότη-
τας ἔχει, ὅταν εὐρεθῇ; Χρησις αὐτοῦ εἰς ἀσθενείας κλπ. (Φυλακτό, μέσον κατὰ
τῆς βασκανίας, κατὰ τοῦ κεραυνοῦ κτλ.) «Στὰ Λύχνα (τῆς Λήμνου), στὰ 1935
ποὺ ἔπεσε κεραυνός, ψάχνανε νὰ βροῦν τὴν πέτρα· πέφτει πέτρα, μὰ χώνεται βα-
θιὰ μέσα στὴ γῆς καὶ σὲ σαράντα μέρες ἀνεβαίνει. Ἄμα τὴ βρῇς, ξέρεις τί
καλὸ εἶναι; μ' αὐτὴν μπορεῖς νὰ καταλαβαίνης τὸν καιρὸ» (Λῆμν.).

ε) *Παροιμίας* σχετικαὶ μὲ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν. Π. χ. "Οἱ οἱ
μῆνες νὰ βροντᾶνε καὶ ὁ Γεννάριος νὰ σωπαίῃ (Μέτραι). Γενναριοῦ βροντῆς, χι-
οῦ δουλειᾶς (Κρήτη). "Αστραψε στὸ Ζάλογγο; βάλε μέσα τ' ἄλλογο! ("Ηπειρ.).

Β'. Σύννεφα, βροχή, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα.

α) *Δέξεις καὶ ἐκφράσεις περὶ αὐτῶν.*

Εἶναι συνοχή ἢ κλεισμένος ὁ καιρὸς, δηλ. ὁ ὀρίζων εἶναι σκεπασμένος ἀπὸ
σύννεφα (Κυνουρ). Βροχὴ ἀπαλή, ἀπλῆ, σιγανή, δυνατή, χαπιρικὴ: τὸ ἵνα τὸ βόδι
βρέχεται, τ' ἄλλο δὲ βρέχεται (ἂν καὶ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεμένα (Λῆμν.)). νερὸ θε-
οτικὸ ἢ θεϊκό, θεοπόντι τὸ ρίχνει μὲ τ' ἀσκή, μὲ τὸ κόσκινο· κατουρλόκαιρος,
κατουρλογοσιὰ γαῖδουροπνίχτης, ὁ ἀνατολικὸς στὸ Λασῆθι: «βγάζει πολὺ νερὸ καὶ
πνίγει τοὺς γαῖδάρους ποὺ βόσκονται σὲ ἀόρι». Σύγνεφα, νέφαλα, νεροκάπονα
κτλ. Ἀμίχλη, μούχλα, ἀντάρα, δεῖσα, κατσιφάρα, ἢ ὀμίχλη (Μάνη, Πυλῖα), κατα-
χνιὰ κτλ. Δροσιὰ, πάχνη, τσάχνη, κράϊ κτλ. Σταυρωτό, ἐν Κρήτῃ, ἀμολόγητο ἐν
Κύπρῳ, Κρήτῃ, ἢ χάλαζα. Δρόλαπας, τὸ νερόχιοно (Καλάβρυτα). Στούπα, στου-
πίζει = πέφτουν νιφάδες κτλ.

β) *Δοξασίαι περὶ βροχῆς, ὀμίχλης, χαλάζης κτλ.*

Πῶς γίνεται ἡ βροχή; Πέφτει ἀπὸ τίς τρυπες τοῦ οὐρανοῦ; ἢ ὁ Θεὸς
δερμονίζει τὴ βροχή; Πρβλ. τὰς φράσεις: τὸ ρίχνει μὲ τὸ κόσκινο, μὲ τὸ δρε-
μόνι, μὲ τ' ἀσκή κτλ. Πῶς γίνεται ἡ ὀμίχλη, ἢ πάχνη;

γ) *Τρόποι πρὸς πρόκλησιν βροχῆς:*

Λιτανεία στὸν ἁγ. Λιᾶ. Εἰς τὴν Λέσβον π.χ. *πηγαίνουν καὶ τέσσερες ὥρες δρόμο. Εἰς τὸ Βογατσικὸν «ἐμβαπτίζουν μίαν εἰκόνα μέσα στὸ νερὸ ρυακίου ἢ ποταμοῦ καὶ τὴν ἀφήνουν ἐκεῖ ἕως ὅτου βρέξῃ».* Περπερούνα, κατακλυσμοί. Περιγραφή τῶν συνηθειῶν τούτων. Βλ. κεφάλ. Ζ' Μαγεία.

δ) *Τρόποι πρὸς κατάπαυσιν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χαλάζης:*

Ἡ πυροσιὰ ἀνάποδα, τὸ αὐγὸ τῆς Πασχαλιᾶς ἔξω στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλαι μαγικαὶ πράξεις: π.χ. ἂν ὁ πρωτότοκος φάγῃ τρεῖς κόκκους χαλάζης, τότε ἡ σταματιᾶ ἐντελῶς ἢ μεταβάλλεται σὲ νεροχάλαζο (Βογατσικόν).

Γ'. Ἱρις.

α) *Δημῶδεις ὀνομασίαι τῆς Ἱριδος. Π.χ. Δόξα, τὸ δοξάρι ἢ τὸ ζουνάρι τῆς καλογριᾶς, τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας, Κεραζώνη, Κεραζοῦ, Κερασελένη, τοῦ Θεοῦ τὸ χέρι, ἀνεμοδόχος (Τήνος), τὸ Γῦριν (Σούρμενα) κτλ. Ἔστησεν καμάραν (Κύπρ.), ἔρριξε δόξα (Εὐβοία).*

β) *Δοξασίαι καὶ παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὴν Ἱριν.*

Π.χ. *Ἡ Δόξα κατεβαίν' στὴ θάλασσα καὶ πίν' νερὸ (Μέτραι). Ὅποιος ἀδρασκελίσ' τὸ ζουνάρι τῆς Παναγίας ἢ περάσῃ ἀποκάτω, ἂν εἶναι ἀγόρι, γίνεται κορίτσι κ' ἂν εἶναι κορίτσι, γίνεται ἀγόρι (Μέτραι). Ὅποιος τὸ δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο παθαίνει. Ἄν κανεῖς εὖρη κωνσταντινᾶτο εἰς τὴν βάσιν τῆς Ἱριδος, δηλ. εἰς τὸ μέρος, ὅπου στηρίζεται ἡ μία ἄκρα τοῦ τόξου, θὰ ἔχῃ εὐτυχίαν κτλ.*

γ) *Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Οὐράνιον τόξον.*

Π.χ. *Ὅποιος δῇ τὴν Κεραζώζα | καὶ δὲν τήνε χαιρετήξῃ | μαῦρον ὄφιν νὰ πατήσῃ, | μαῦρο πόνεμα νὰ βγάλῃ | ἀπὸ κάτω στὴ βιχάλῃ (Κρήτη). Ἡ κερά Σελένη | κάθεται καὶ πλένει | τοῦ Χριστοῦ τὴ ζώνη | καὶ τὴ σιδερώνει (Ρεῖσδερε).*

δ) *Προγνωστικὰ ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς Ἱριδος: Π.χ. ἄμα εἶναι τὸ κόκκινο πὺδ πολὺ, θὰ ἔχ' κρᾶσά πολλὰ κείνη τὴ χρονιά· ἄμα εἶναι τὸ κίτρινο πὺδ πολὺ, θὰ ἔχ' λάδι· ἄμα εἶναι τὸ πράσινο, θὰ εἶναι τὰ σπαρτά, τὰ γεννήματα πὺδ πολλὰ (Λήμνος, Κρήτη).*

Δ'. Ἄνεμοι.

α) *Ὀνόματα ἀνέμων καὶ φράσεις περὶ αὐτῶν:*

1. Οἱ ὀκτὼ κυριώτεροι ἄνεμοι: Βοριᾶς, Νότος, Ἀνατολικὸς ἢ Λεβάντες,

Πουνέντες, *Γραῖγος* (ὁ ΒΑ), *Μαῖστρος* (ὁ ΒΔ), *Σιρόκος* (ὁ ΝΑ), *Γαρμπῆς* (ὁ ΝΔ). Ποῖα τὰ ὀνόματά των κατὰ τόπους;

2. Τοπικοὶ ἄνεμοι: *Μπάτης*, *Κατεβατός*, *Μέγας*, *Θρακιᾶς*, *Βαρδάρης*, *Προβέντα*, *Ἀπόγειο*, *Μπουκαδούρα* κτλ.

3. *Μουγκρίζει ὁ βοριῆς*, *σφυρίζ᾽ ἡ νοτιά*, *βογκάει*, *σηκώθηκε*, *ἔπεσε ὁ ἀγέρας* κτλ.

β) *Προσωποποιήσεις τῶν ἀνέμων. Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ αὐτῶν.*

1. Ποῖος ἐξαποστέλλει τοὺς ἀνέμους; Οἱ Κύπριοι χωρικοί, δταν λιχμίζουν τὰ σιτηρὰ στὸ ἄλῳνι, ἐπικαλοῦνται τὸν προφήτην Ἡλίαν: *Στείλε, Ἀηλία μου, τὸν ἄνεμό σου τζαὶ νὰ σοῦ ἄγῳ ἕναν τζερίν.*

2. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τὸν Βοριᾶ καὶ τὴν Νοτιά; Ποία ἡ ἐπίδρασις των; π.χ.: *Ὁ Νότος φέρνει τὸ νερὸ κι ὁ κὺρ Βοριᾶς τὸ χιόνι, κι ὁ σκύλος Ἀρετολικὸς τὸ σταυρωτὸ χαλάζει* (Κρήτη).

3. Παλάτια τῶν ἀνέμων. Μάννα μὲ δώδεκα παιδιά, θηλυκὰ καὶ σερνικὰ.

4. Πάλη τῶν ἀνέμων ἀναμεταξύ των, προπαντὸς τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων. Ὁ ὑπερισχύων κατ' αὐτὴν θὰ πνέῃ διαρκῶς καθ' ὅλον τὸν χρόνον. Οὕτω «τὴν παραμονὴ τῶν Φωτῶν» παλεύουνε ἐβδομήντα δύο καιροὶ μεταξύ τους καὶ τηρᾶμε ποιὸς θὰ γεννηθῇ καὶ ποιὸς θὰ βαφτιστῇ. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ βαφτιστῇ τὴν ὥρα ποὺ βουλᾶνε τὸ σταυρὸ στὸ λεβέτι, ἐκεῖνος θὰ φυσάῃ σὺλο τὸ χρόνο» (Πυλία). Ὁ Καιρὸς δέρεται, τὸ πῆρε ὁ Βοριᾶς, καταπόνεσεν (= νίκησε) ὁ Βοριᾶς, ἐβαφτιστήκαν τὰ νερὰ καὶ ἡσυχάσανε οἱ καιροὶ (Ἰνναχώριον) κτλ. Πίστις ὅτι τότε πολεμοῦν τὰ βασίλεια...

γ) *Ἐπιτίμησις ἀνέμων καὶ μέσα πρὸς κατευνασμὸν αὐτῶν*: Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον «καρφώνουνε τὶς ἀνέμοι βάζουνε ἕνα παννὶ μέσ' σὲ μιὰν τρυπα: φράζουνε τὴν τρυπα, νὰ ποῦμε τῆς Νοτιάς. Βάζουνε καὶ τρία μεγάλα καρφιά, σποῦνε κ' ἕνα κ' μᾶρ' νερὸ καὶ λένε: ὅπως ἔσπασε τὸ κ' μᾶρ' ἔτσι νὰ σπάσ' κι ἀγέρας. Καὶ σταματᾷ ἀγέρας. Ἀμα πάλι θέλνε νὰ πάσῃ ἀγέρας, βγάζ'νε τὰ βρακιά τους καὶ τὰ τινάζ'νε».

δ) *Παραδόσεις, παροιμῖαι, τραγούδια, δίστιχα, παραμύθια* σχετικὰ μὲ τοὺς ἀνέμους. Π.χ. Στσοὶ τριάντα Ἀηαντριᾶς, | ἀντρειεύεται ὁ Βοριῆς.

Ε'. Καταιγίς.

α) *Ὀνόματα καὶ φράσεις*. Χάση, ξυλοχάλαση, πλησμονή, ριπή, χαλασμός κόσμου, ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου, κατακλυσμός, ἀνταπόδοση θνυμὸς θεϊκὸς (Νάξ.), σύγκλυσσις, συνεπαρσά (Κρήτη), καταποντισμός.

β) *Δοξασίαι και παραστάσεις περί γενέσεως τῆς καταιγίδος*. Πάλῃ ἀνέμων ἢ στοιχειῶν, θρῆνος Νεράϊδας ἢ Γοργόνας κλπ.

Ζ'. Ἀνεμοστροβίλος.

α) *Ὀνόματα και φράσεις*. Ἀνεμοστροφίλας, ἀνεμορρούφουλας, ἀνεμοξουριά, ἀνεμογαζοῦ, ἀνεμικὴ κτλ. Σκώθ' κε ἕνας ἀνεμοστρόφος! (Μέτραι).

β) *Δοξασίαι και παραδόσεις περί ἀνεμοστροβίλου*. Κατὰ τινὰς μέσα στὸν ἀνεμοστροβίλον χορεύουν Νεράϊδες καὶ ὅποιον ἴδουν, τὸν παίρνουν· κατ' ἄλλους περνᾷ ὁ ἀφέντης τῶν δαιμόνων. Ἡ κατάρα πιάνει ἐκφωνουμένη τὴν ὥρα ποὺ περνᾷ ἀνεμοστροβίλος.

γ) *Τρόποι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ*. Ἐπῳδαὶ καὶ ἐξορκισμοὶ κατὰ τοῦ ἀνεμοστροβίλου: Πέφτουν καταγῆς τὰπίστομα λέγοντες: «Καλομοῖρες» ἢ «Ὡρα καλή! Ὡρα καλή». ἢ «πᾶτε καλά, πᾶτε καλά...». Ἄλλοι ρίχνουν ἀλάτι ἢ ἐξορκίζουν μὲ τὸν ἀπήγανο, μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι κλπ. Κατὰ τοὺς Λεσβίους χωρικοὺς (Τελώνια) «ἄμα δῆς τὸν ἀνεμοστροβίλα, νὰ πέσης κάτω, νὰ χώσης τὸ μαχαῖρι σου κεῖ ποὺ γυρίζει· θὰ δῆς ποὺ θὰ τρέχ' αἷμα· ματώνει τὸ μαχαῖρι εἶναι ὁ Διάβολος ποὺ τότε σκοτώνει. Κεῖ ποὺ τὸν καρφώνεις, νὰ βάλῃς κ' ἕνα τρίχινο βραχιόλι γιὰ ξόρκι».

δ) *Κατάραι και παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἀνεμοστροβίλον*· π.χ. νὰ σ' ἀκούσω ἀνεμορρούφουλον κτλ.

Ζ'. Σίφουνες.

α) *Δοξασίαι περί αὐτοῦ*. Αἰτία: ὁ διάβολος ἢ οἱ Νεράϊδες καὶ μάλιστα ἡ Λάμα τοῦ πελάγους. Κατὰ τινὰς τὰ σύννεφα κατεβαίνουν στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ καὶ πάλιν ἀνεβαίνουν. Π.χ. «Σούφνας σηκώνεται ξαφνικά· εἶναι ποὺ τρανοῦν τὰ σύννεφα νερό. Πέφτει καὶ σὲ λίμνες· τρανάει μαθρακέλλια, τὰ σηκώνει ψηλὰ καὶ τὰ ρίχνει. Βρέχει ψάρια καὶ μαθρακέλλια (Λέσβος).

β) *Μέσα ἀποτροπῆς*. Πυροβολισμοί, ἐξορκισμοὶ κλπ. «Τὸν κόβουν μὲ ἀητεία. Τὴν ξέρουν οἱ θαλασσινοί: κάνουν ἕνα κύκλο καὶ μέσα σταυρὸ καὶ μπήγουν μαυρομάνικο μαχαῖρι καὶ λέν: Ἀρχὴ εἶναι ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Θεοῦ» (Φυσίνη Λήμνου).

Η'. Τελώνια.

α) *Τί πιστεύουν διὰ τὰ φλόγια* ποὺ παρουσιάζονται ἐν ὥρᾳ τρικυμίας εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἰστίων ἢ εἰς τὰς κεραίαις τῶν πλοίων ἢ στὶς ἀντένες τοῦ μύλου;

Ποιοι οί κίνδυνοι από τὰ τελώνια; Π.χ. «τὰ τελώνια αὐτὰ εἶναι τὰ μούλκα ποὺ τὰ ρίχνουνε στὴ θάλασσα οἱ μαννάδες τους. Αὐτὰ γίνονται τελώνια καὶ τ' ἀστροπελέκι τὰ κυνηγάει γιὰ νὰ τὰ κάψῃ· ἔτσι μπορεῖ νὰ κάψῃ καὶ τὸ καΐκι» (Μεθώνη).

β) *Τί κάμνουν οἱ ναυτικοί, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν των;* (Θυμιάματα, ἐξορκισμοί, πυροβολισμοί, κρότοι διάφοροι, φωναὶ κτλ.).

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

α) *Ἀπὸ τὰς φωνὰς καὶ τὰς κινήσεις τῶν ζώων.* (Γάτα, σκύλος, πετεινός· βόδια, ἄλογα, πρόβατα, σπουργίτια, κοράκια, κάργες, κοῦκκος, κουκουβάγια, γλάροι, πάπιες, γερανοί, τσακάλια, φίδια, σκουλήκια, βρουχαλήθρα). Π.χ. "Οταν ἡ γάτα λούζεται, οταν κάθεται μὲ τὴν πλάτη γυρισμένη στὴ φωτιά, οταν κἀνῃ πῆδους, εἶναι σημάδια γιὰ τὸν καιρό." Οταν οἱ κοράκοι εἶναι ἕνας ἕνας καὶ φωνάζουνε, βάνει ἄέρα· οταν εἶναι πολλοὶ μαζὶ καὶ τσιμπιοῦνται, τότε βρέχει (Κρήτη). "Οτινα βήχουνε τὰ βούγια στὸ στάβλο, τοτεσὰ κάνει χιονιά· κι ἀκόμα, οτινα καμπανοπηδοῦνε (= κάνουν σάλτους) στὸ δρόμο ἀπούρχονται ἀπὸ τὸ χωράφι, κάνει χιονιά (Κρήτη). Καὶ οἱ καβοῦροι, ἅμα εἶναι νὰ χαλάσ' ὁ καιρός, νὰ βρέξῃ, βγαίνουν ἀπ' τὸ ριγιάκ' καὶ πάν' ψηλά. Τὸ ἴδιον κ' οἱ βαθρακοὶ φέγν' ἀπ' τὰ ριγιάκια καὶ πάν' σ' ἀπάν' (Λῆμν.). Κόρακας στὸν οὐρανό; γιὰ ἀγέρας γιὰ νερό (Λέσβ.).

β) *Ἀπὸ τὴν εξέτασιν τῶν σπλάγχχνων τοῦ χοίρου, τῆς ὠμοπλάτης τοῦ ἀρνιοῦ, τοῦ καραβιοῦ τῆς δρνιθας κτλ.* Π.χ. ἡ σπλήνα τοῦ γουρτζελιοῦ (χοίρου), ἅμα εἶναι στενὴ, ἐν οὐ χ' μόννας περασμένους· ἅμα εἶναι πλατειά, εἶναι ἀπεραστους οὐ χ' μόννας (Λῆμν.).

γ) *Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν δένδρων καὶ τῶν φυτῶν.* Ἄμα τὰ ἔλατα ἔχουν πολλὰ ρέτσια (= ἰούλους), θὰ κάμῃ βαρὺ χειμῶνα (Αἰτωλ.). "Αν τὸ φθινόπωρο τὰ φύλλα ἀρχίσουν νὰ πέφτουν ἀπὸ πάνω, θὰ γίνῃ βαρὺς χειμῶνας, ἂν ἀπὸ κάτω, μέτριος (Θράκη). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀνθήσιν ὠρισμένων φυτῶν συνάγονται προγνωστικά. «Τὸν ἀσπόρδολα νὰ παρατηρήσ' εἶναι τὸ πρῶτο δεῖγμα στὸ ρετοπέρ· ἅμα εἶναι δασόκομπος (δηλ. ἔχῃ καρπὸ πολὺ) εἶναι καλοχρονιά» (Λῆμνος). Ποῖαι αἱ παρατηρήσεις ἄλλου;

δ) *Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν οὐρανίων φαινομένων καὶ τοῦ δριζοντιος.* (Σημάδια τ' οὐρανοῦ).

1. Ἡλῖος. Τὸ χειμῶνα, οταν, βασιλεύοντα ὁ ἥλιος, πάῃ μπροστὰ σύννεφο λέν· ὁ ἥλιος πᾶει κλαμένος καὶ θὰ χουμε βροχὴ (Ἀράχοβα), κατ' ἄλλους θὰ

βγάλη βοριά. Πρβλ. τὰ καθίσματα τοῦ ἡλίου (Μύκον.) = δμίχλη κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σχηματιζομένη. προμήνυμα ἀνέμου μετὰ βροχῆς. Κόκκινη δύση, νοτιὰ θὰ ἔχουμε αὐριο. Ὅταν ὁ ἡλιος καίη πολὺ, ὅταν ὁ ἡλιος ἔχη ἀλῶνι κτλ. Τοῦ ἡλίου κύκλος, ἄνεμος, τοῦ φεγγαριοῦ, χειμῶνας (Λέσβος).

2. Σελήνη. Ἄμα τὸ φεγγάρι ἔχη ἀλῶνι, ἢ θὰ βρέξῃ, ἢ πολὺς ἀέρας θὰ πάρῃ (Χίος). Τὸ νιὸ φεγγάρι ἄμα εἶναι δίπλα, εἶναι ἀνεμώδικο (= θὰ βγάλη ἀέρα, Σέριφος). Ἄμα εἶναι γυρισμένο στὸ βοριά, θὰ ἔχουμε ξηρασία, ἄμα στὸ νότο, καιρὸ βροχερό (Αἰτωλία). Σελήνη κάθετος προμηνύει γαλήνην, ὀριζοντία τρικυμίαν. Παροιμία: Ἀλόρτο φεγγάρι, δίπλα γεμιτζῆς, δίπλα φεγγάρι, ἀλόρτος γεμιτζῆς (Βιθυνία).

3. Ἀστέρες. Τᾶστρο ἄμα τρεμοσβήνουν, θὰ ἔχουμε ἄνεμο. Ὅταν εἶναι θολά, θὰ ἔχουμε βροχή.

4. Ἴρις. Ἀπὸ τὸν χρόνον τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀπὸ τὸ ὑπερισχῶν χρώμα π.χ.

Δόξα εἶδες τὸ πρωῒ;

Στὸ λιμάνι τὸ βραδύ.

Δόξα εἶδες τὸ βραδύ;

Σταύρω τα νὰ περπατῇ.

«Τὸ κίτρινο ἂν εἶναι πολὺ, θὰ εἶναι τὰ σπαρτὰ καλὰ, τὸ κόκκινο τὸ κρασί, τὸ πράσινο τὸ λάδι (Κρήτη).

5. Νέφωσις. Σύννεφο στὴν κορυφὴ ὠρισμένου βουνοῦ ἐνὸς τόπου, προμηνύει βροχὴν ἢ πάχνην. Π.χ. Σύννεφα στοῦ Λάλα, ἔρχετ' ἡ βροχὴ πιλάλα (Καλάμαι). Ἀσπρη συννεφιά (ἄσπρα σύννεφα στὸν οὐρανὸ) ἀέρα καὶ κρύο. Γλέπ'ς ἀρνιά (κάτι μικρὰ συννεφάκια, πυκνὰ σὰν τ' ἀρνιά) στὸν οὐρανό; ἢ ἀέρας ἢ νερὸ (Λήμνος).

6. Ἄλλα φαινόμενα. Π.χ. Ἐβρεξε καὶ δὲν ἐβρόντησε; | πάλε καινούργιος νότος (Καστελλόριζον). Ἄν βροντήσ' καὶ δὲ βορῖς | καλοκαῖρι θὰ μυρίσ' (Κύζικος). Τὸ βουνὸ βοῖζ' καὶ σὲ λίγο θὰ χουμε ἀέρα πολὺν (Περίστασις). Ἄν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ βγῇ φίδι, αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὴν ἄλλῃ μέρα θὰ βρέξῃ (Θεσσ.).

ε) Ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους.

1. Τοῦ Ἀγίου Βασιλείου. Π.χ. Ἄμα εἶνι τ' Ἀη βασιλείου καλουκιριά, λιάζ' ἢ ἀρκούδα τοῦ πιδί τς, λέμν' γι' αὐτήνον θὰ νὰ χουμε σαράντα μέρις καλουκιριά» (Αἰτωλία).

2. Τῶν Φώτων. Πρβλ. Χαρά στα Φῶτα τὰ στεγνά | καὶ τίς Λαμπρὲς βρεμένες, | θὰ φᾶν οἱ χῆρες κι ὀρφανὲς | κ' οἱ κακοπαντρεμένες (Λήμνος).

3. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρ.). Ὁ καιρὸς τῆς Ὑπαπαντῆς βαστάει σαράντα μέρες.

4. Τῆς 24ης Φεβρουαρίου. Ἄν τὴν ἡμέραν αὐτὴν φυσὰ ἡ νοτιά, θὰ ᾔχη 40 μέρες καλωσύνη (Πόντ.).

5. Τῆς 3ης Μαρτίου. Ἄμα βρέξη τὴν ἡμέρα αὐτή, θὰ βρέχη ὅλον τὸν Μάρτη καὶ ὁ Αὐγούστος θὰ εἶναι βροχερός. Πρὸβλ. ἀφοῦ βρέχει ὁ σανός, θὰ βραχῇ καὶ ἡ σταφίδα (Ζάκυνθος).

6. Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεων. Ἄν κἀν ἡλιο καὶ λιαστῇ ἡ ἀροκούδα, θὰ κἀν ἡλιο ὅλο τὸ χρόνο (Ἀρχαδία).

7. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

8. Τῆς Ἀναλήψεως.

9. Τοῦ Προφήτου Ἡλία.

10. Τῆς 1ης Αὐγούστου.

11. Τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

12. Τοῦ Ἀγίου Φιλίππου.

13. Νοεμβρίου 17 καὶ 18. Τ' αἶν Πλάτανον (= αἶν. Πλάτωνος) τότε ἡ Πούλια ἀντικρύζεται μὲ τὸν ἥλιο καὶ ὅπως κἀναι τ' αἶν Πλάτανου θὰ κἀν 40 μέρες ὕστερα (Αἰτωλ.). Ἄν ἡ Πούλια ἀνατεῖλῃ μὲ σύννεφα, τὸ ἔτος θὰ εἶναι δυστυχισμένο (Χίος).

ζ) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς θαλάσσης. Ἄν ἡ θάλασσα βγάξῃ φύκια, φουρτούνα θὰ κἀν (Λέσβ.). Ὅταν βογίξῃ ἡ θάλασσα, ἔχ' κακωσύν (Λήμνος).

ζ) Ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ καπνοῦ.

Ὅταν γυρίξῃ ὁ καπνὸς μέσα σιὸ σπῖτι, θ' ἀλλάξῃ ὁ καιρὸς (Λέσβ., Ἡπειρ.).

Ὅταν ἡ φωτιά καὶ ἡ πυρροσύνη βγάξῃ σπῖθες, θὰ κἀν βαρυχειμονιὰ (Λέσβος).

Ὅταν σβήγουνε τ' ἀναμμένα κάρβουνα χωρὶς αἰτία, θὰ χιονίσῃ (Λασιθί).

η) Παραοιμαὶ σχετικαὶ μὲ τὸν καιρό. Π.χ. Ἄσπρη ἀρχιμενιά, μαῦρος μήνας | μαῦρη ἀρχιμενιά, ἄσπρος μήνας (Κρήτη).

Τὴν Πέφτη πέφτει ὁ καιρὸς, Παρασκευὴ βιδιάζει
καὶ τὸ Σαββατοκύριακο ἀρχίζει καὶ ἀλλάζει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΔΗΜΩΔΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗ *

Α'. Γενικά.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν ἰατρικὴν τοῦ λαοῦ. Φράσεις δηλωτικαὶ παθήσεων ἢ νόσων. Π.χ. *Ἐπκιασέμ με ἡ θέρμη* (Κύπρος). *Ἡ κοιλιὰ κρατεῖ με* = πάσχω διάρροϊαν (Πόντ.). *Ἔσπασεν ἡ χολή του, ἔχυνε τὴ χροσὴ* κτλ. *Ἔπλεσε τ' ἀφφάλι του κ' εἶναι ἄρρωστος*, ὑπονοουμένων ἐμετοῦ καὶ διάρροϊας (Κύπρ.). *Ἔλαβεν ἡ ἔρριξε ψυχάδι, ἐδείχτην του ὁ ἄγιος*, ὅταν ἡ ἐπιληψία ἐκδηλωθῇ κατὰ τινὰ πανήγυριν ἁγίου, εἰς οὗ τὴν χάριν προστρέχουν οἱ ἐπιληπτικοί. *Φτεροπειτᾷ ἕναν προᾶμα ἔσσω του*, ἐπὶ ταχυκαρδίας (Κύπρ.). *Ἔχει ἄμμα-τοπώνησιν ἢ ἄμματόπορον*, ἐπὶ ὀφθαλμίας (Κύπρ.). *Ὁ ἄρρωστος «πάει στὸ καλότερον» ἢ «πάει χείρου χειρότερα»* (Κύπρ.). *Ἔχει πολλοὺς ποὺ γιαιοπορεῖκον-ται μόνοι τους, κάμνουν δικήν τους γιαιοικήν* (Κύπρος).

Β'. Ἀσθένειαι.

α) Ὀνομασίαι τῶν νόσων. Συνώνυμα.

Παράγοντες δίδοντες τὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν νόσον:

1. Τὸ κύριον σύμπτωμα τῆς νόσου. Π.χ. *πετεινόβηχας ἢ κορακόβη-χας* ὁ κοκκύτης, *θέρμη, βράστη, πύρεξη, ριό, κομμάρα* κτλ. ἡ ἐλονοσία (Κύπρ.), *ἀνέγκαση* τὸ βρογχικὸν ἄσθμα, *χιτικὸ ἢ φθίσις* κτλ.
2. Ἡ θέσις ὅπου ἐδράζεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ *μαουλᾶς* ἢ οἱ *μαγουλη-θρες* (παρωτίτις), ὁ *πονόματος* (ὀφθαλμία), ὁ *πονόδοντος*, τὰ *λαιμά*, ὁ *πλευρίτης*, ἡ *στέρα* κτλ.
3. Ἡ αἰτία (πραγματικὴ ἢ ὑποθετικὴ καὶ δεισιδαίμων), εἰς τὴν ὁποίαν

* Εἰς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεῖαι:

1. *Κούζη Ἀρ.* Ἱατρικὴ Δημῳδῆς, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 12, σελ. 820. Τοῦ αὐτοῦ ἄρθρα: Ἱατροσόφιον καὶ Κομπογιαννίτης αὐτ. σ. 828 καὶ τ. 14, σ. 729.
2. *Κυριαζῆ Ν.* Δημῳδῆς Κυπριακὴ ἱατρικὴ (Κυπριακὰ Χρονικά, ἔτ. Δ', 1926, σελ. 1-185, 244-7).
3. *Κυριακίδου Στ.* Αἱ ἀσθένειαι εἰς τὰς παραδόσεις, περιοδ. Κλινικὴ, ἔτ. Α', 1925-26, σελ. 35, 69, 110, 139, 164, 199, 273.
4. *Χρυσάνθη Κ.* Οἱ ὀνομασίαι τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπριακ. Σπουδαί, τ. Ζ', Λευκωσία 1945).
5. *Χρυσάνθη Κ.* Τὰ αἰτία τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Η'), Λευκωσία 1946.
6. *Χρυσάνθη Κ.* Θηριακὰ τῆς Κύπρου (Κυπρ. Σπουδαί, τ. Δ'), Λευκωσία 1942.

ἀποδίδεται ἡ νόσος. Π.χ. ὁ σεληνιασμός ἢ τὸ ἀγέρι (ἢ ἐπιληψία), ὁ φόβος (ὁ ἴκτερος), τὸ ἀνασκέλισμα (ἢ ἀτροφία καὶ καχεξία τῶν παιδιῶν, ἀποδιδόμενη εἰς διασκελισμὸν τοῦ παιδιοῦ ἢ τῶν ρούχων τοῦ ἀπὸ ἄνθρωπον), τὸ ἀερόπιασμα κτλ.

4. Ἡ τάσις εὐφημισμοῦ ἢ κολακευτικοῦ κατονομασμοῦ. Π.χ. τὸ γλυκὺ (ἢ ἐπιληψία), τὸ καλὸ σπειρὶ ἢ τὸ καλαγκάθι (ὁ ἄνθραξ), ἡ γλυκισμένη ἢ ἡ ἀμολόγητη (ἢ εὐλογία), ἡ βασιλικὴ ἀρρώσκεια (ἢ φθίσις ἐν Κύπρῳ).

5. Ἡ ἀρχαία ἢ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ὀνοματολογία (ἐλληνικὴ ἢ ξένη, ὀρθῶς ἢ ἐσφαλμένως ἐκπεφρασμένη), ὡς διφτερίτης, μελιγγίτης, κοκκύτης, τῦφος, λῶβα, λυσεντερία, γρίπη, σκαρλατίνα, ἱμφλονέντζα, πούντα κτλ.

β) *Φύσις τῶν νόσων κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ.* Ἐν παραδείγμα: «Τὸ πυρὸς (ἐρυσίπελας) εἶναι ζωντανὸ πρᾶμα καὶ περνάει μόνο μὲ τὴ φωτιά. Ἄν τύχη γὰρ ἡ κανεὶς θηλυκὸ πυρὸς, τότε ξαναβγαίνει. Μὲ τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ, γὰρ σου καὶ παρουσιάζεται. Τὸ σερικὸ πυρὸς, ἅμα τὸ σταυρώσης δυὸ-τρεῖς φορὲς, δὲν ξαναβγαίνει (Μεθώνη). Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν διὰ τὴν φύσιν ἄλλων τινῶν ἀσθενειῶν;

γ) *Αἰτία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια.*

1. Ὑπερφυσικὴ ἢ ἀστρική αἰτία: Θέλημα ἢ τιμωρία Θεοῦ ἢ δοκιμασία, τιμωρία ἁγίου, διαβολικὴ ἐνέργεια ἢ δαιμονικὴ πείραξις (νεράϊδες, ξωτικά κλπ.), κακὸς ἀέρας, μάγια, βασκανία, καιρικαὶ ἢ ἀστρικά ἐπιδράσεις ἢ ἄλλη τις ὑπερφυσικὴ αἰτία· π.χ. ἡ ἐπιληψία ἀποδίδεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς σελήνης (σεληνιασμός) ἢ εἰς δαιμονικὴν πείραξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ σπασμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προσβάλλονται ἔνεκα πυρετικῆς κινήσεως πολλάκις τὰ βρέφη, ἐκλαμβάνονται ὡς προσβολαὶ ἐπιληψίας, οἱ δὲ Κύπριοι χωρικοὶ πιστεύουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει, διότι «πουνκάτω ποὺ τὸ μαξιλάρι τοῦ μωροῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπάρχουν κάρβουνα ἀναμμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει, ἀφοῦ σκάσουν γρήγορα, γὰρ εὗρουν καὶ γὰρ σβήσουν, διὰ γὰρ σβήση ἡ ἀσθένεια καὶ ἀπαλλαγῇ τὸ παιδί». Ποῖαι αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλου; Προσωποποιῖα ἐπιδημικῶν νόσων· π.χ. Πανούκλα, Χολέρα κτλ. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

2. Φυσικὴ αἰτία: Κρυολόγημα, πολὺ ἢ χαλασμένο φαγητόν, κακὸς ἀερισμός καὶ γενικῶς ἀνθυγιεινὴ κατοικία κ.τ.τ. Βλάβη σωματικὴ (πραγματικὴ ἢ ἀνύπαρκτος), διαταραχὴ τῶν χυμῶν τοῦ σώματος (π.χ. χολόσκασμα), εἴσοδος βλαβερᾶς οὐσίας ἢ βλαβεροῦ ζωῦφιου εἰς τὸ σῶμα, σκουλήκι κτλ. Π.χ. Ἡ ὀδονταλγία ἀποδίδεται εἰς σκουλήκι. Ἡ φαγούρα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποδίδεται εἰς κονίδες, ἥτοι αὐτὰ ψείρας, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται ὅταν, ἀφοῦ νιφθοῦν, δὲν σκουπίζουν ἀμέσως τοὺς ὀφθαλμούς των (Κύπρ.). Διὰ τὸν πόνον τῆς κοιλιᾶς (στρόφον, εἰ-

λεὸν) λέγουν, πὼς ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα (Κάρπ.). Ἐμετος μὲ πόνους ἢ διάρροϊαν ἀποδίδεται εἰς πτώσιν τοῦ ὀμφαλοῦ. Κακοχυμία τοῦ αἵματος. Π.χ. οἱ καλογέο' εἶναι τοῦ αἵματ' (Τήνος). Πόνος τῆς κοιλίας ἢ καὶ πυρετὸς ἡμπορεῖ νὰ προέλθῃ, ἂν φάγῃ κανεῖς χρυσόμηλα (ἦτοι βερύκοκκα) εἴτε καὶ πεπόνι καὶ πῆ ἀμέσως νερόν, διότι κατὰ τοὺς Κυπρίους «μέσα στὰ χρυσόμηλα κάθεται διπλόποδι ἢ θέρμη μὲ τὰ ροῦχα της». Τὸ ἴδιον ἂν φάγῃ κανεῖς κατὰ τύχην μυρμηκία. Κατὰ τοὺς Κυπρίους χωρικοὺς «μικρὸν ἔντομον, γνωστὸν ὡς σφαλάγγι, εἶναι φορεὺς τῶν μικροβίων τοῦ ἄνθρακος, τὰ ὁποῖα παραλαμβάνει ἀπὸ τὰ πρόβατα, παθόντα ἐξ ἄνθρακος, καὶ ἐμβολιάζει τὸν ἄνθρωπον». Κατὰ τοὺς Καρπαθίους κάποιο ἑρπετὸν «ἀνετρέχει εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰς τὰ ροῦχα ποὺ φορεῖ καὶ βγάλλει τ' ἀνέδραμα (=εἶδος ἐκζέματος, ποὺ λέγεται καὶ ἀνεγλείμμα, διότι τὸ ἑρπετὸν σὲ ἀνεγλείφει (λείχει)».

Εἰς ποῖα αἷτια ἀποδίδεται ἡ λύσσα, ἡ εὐλογία καὶ ἄλλαι ἀσθενεῖαι;

Γνωμικὰ καὶ παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ὑγίαν καὶ τὰς ἀσθενείας. Π.χ. *Τὸ πολὺ φαγὶ σπληνιάζει | καὶ τὸ λίγο στομαχιάζει.*—*Ἀρρωστος πόντες κλάν' | τῇ γιαιτροῦ ἢ τσέπη χάν'* (Σαράντα Ἑκκλ.). *Σπίτι ποὺ δὲ βλέπει ὁ ἥλιος τὸ βλέπει ὁ γιαιτρός* (πολλ.). *Γεὰ καὶ πάσιτρα | κι ἄσ' τα τ' ἄσπρα* (Λακ.). «Πολλοὶ πίνουν τὸ πρωτὶ τσίπουρο, γιὰ νὰ ψοφήσῃ τὸ σκουλήκι» κτλ.

Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἰάτραιναι. Ἱατροσόφια.

α) *Κοινὰ ὀνόματα*: καλογιαιοί, κομπογιαννῖτες ἢ γιαιοὶ τοῦ Βήκου (βουνοῦ τοῦ Ζαγορίου), σακκουλιαραῖοι, σπασογιαιοὶ κτλ. Ἱατροὶ εἰδικοὶ εἴτε ἐνὸς κλάδου τῆς ἱατρικῆς εἴτε μιᾶς μόνον νόσου· π.χ. ἐν Κύπρῳ ἡ χολιάστρα διὰ τὰ ὀφθαλμικὰ νοσήματα, ὁ τζεερράχης διὰ τὰ κατάγματα, τὰς ἐξαρθρώσεις, ὁ μά(γ)ος (μὲ τὴν Σολομωνικὴν) διὰ τὰ ψυχικὰ νοσήματα. Καὶ ἄλλαχοῦ: λυσσάρα ἢ λυσσαρίνα, γυναῖκα ποὺ κάμνει διάγνωσιν καὶ θεραπείαν τῆς λύσσης.

β) *Τρόποι ἐκμαθήσεως τῆς ἱατρικῆς. Γιατροσόφια*, ἦτοι δημώδη ἱατρικὰ βιβλία, περιέχοντα συνταγὰς καὶ ὁδηγίας πρακτικῶν ἱατρῶν.

γ) *Μέσα καὶ τρόποι διαγνώσεως τῆς ἀσθενείας.*

δ) *Γινῶμαι καὶ παροιμίαι περὶ ἱατρῶν*: ὁ παθὸς ἐν' γιαιτρός (Κύμ.). *Κάλιο τὸν παθὸ μπέρι τὸ γιαιτρὸ* (Αἰτ.).

Ἦ ἱατρός θεωρεῖται πολλαχοῦ ὡς «μῖσος θεός». Πρβλ. «Πρῶτα ὁ Θεὸς καὶ δεύτερα οἱ ἄγιοι κι ὁ γιαιτρός». (Κύπρ.). *Πόσα ἔντρη 'πὸ νερὸ τσαὶ πόσ' ἀθροῖποι 'πὸ διατρό!* (Κάρπ.). Τὸ πεπερασμένον τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ ἱατροῦ δηλοῖ ἡ φράσις: *μόνον ψυχὴν νὰ βάλλῃ ἐμ μπορεῖ ὁ γιαιτρός*.

ε) *Ἀμοιβαὶ λαϊκῶν λατρῶν.*

Δ'. Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα.

Ὀνόματα καὶ χρήσεις αὐτῶν: ρυστέρει, ψηφί, μῆλι ἢ νῆλι, παραγῶγι, ἀγκλυστήρι (= κλυστήριον) ἢ σερβιτσάλο (Νάξ.), σερβιτσάλλιν (Λειβήσιον), δοντάγρα, ριζολόγος (ἐργαλεῖον, δι' οὗ ἐξάγουν τὰς ρίζας τῶν ὀδόντων). Τσακμάκια «σιδερέλλια μὲ πέντε ρυστέρια» (δι' ἀφαιμάξεις). Σωτηρόκνερο, τὸ (σωθικά-κουνενός) ἀγγεῖον πήλινον χρησιμεῦον ὡς βεντούζα. Βεντουζες καὶ ἀπὸ κέρατα βοδιοῦ κτλ. τουμπανόφτερο, ξανθὸ κτλ. Περιγραφὴ ἢ φωτογραφία αὐτῶν.

Ἐκδόρια (βυζικάντια). Ἀπὸ ποίαν ὕλην γίνονται; Π.χ. «παίρνουν βυζικαντόμυγα, τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κοριοποιοῦν τὴν σκόνῃ τὴν ρίχνουν ἐπάνω σὲ ζυμαρί καὶ ἔτσι γίνεται τὸ βυζικάντι, ποὺ εἶναι πολὺ ἐρεθιστικόν».

Ε'. Φάρμακα (γιατρικά, ἱλιάτσια).

α) *Ἱαματικαὶ βοτάναι* (βότανα).

1. Ὀνομασίαι αὐτῶν π.χ. καλάθρωπος ἢ καλανθρωπάριν ἢ τάτουλας (= ὁ μανδραγόρας), γένεια τοῦ γέροντος (= ἀψίνθιον τὸ θαμνωδες) «διὰ τὸ τεφρόχρουν τῶν φύλλων», σαρκουφᾶς, χόρτον τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἐπιτίθενται εἰς τὸ δέρμα καὶ σηκώνουν βυζικάντι (Σαμοθρ.), σκάρφη (ὁ ἐλλέβορος), ρονιᾶς ἢ ρονικόχορτο (ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα, ἐπὶ καθυστερήσεως ἐμμήνων), ἀναποδογέτι, σκορπιδόχορτο, Παραγιόχορτο, βάρβαρο, πεντάνευρο, γαλατίτσα, ἀψιθιά, γαλομάννα κτλ. Πῶς ἐξηγεῖται κοινῶς τὸ ὄνομα ἐκάστου; Π.χ. σκορπιδόχορτο γιατί σκορπίζει τὸ κακόν, τὸν πόνον (Μανιάκι).

2. Χρόνος καὶ τρόπος τῆς συλλογῆς τῶν (συνήθως συλλέγονται ἀν-ξούσης ἢ φθινοῦσης τῆς σελήνης, ἀναλόγως τῆς ἐνεργείας ποὺ ἀναμένεται ἀπὸ αὐτάς. Εἰς τὸ Μανιάκι «τὰ βότνια τὰ μαζεύουν γυναῖκες σ' ὅλα τὰ βουνὰ ἀπ' τὴν Πρωτομαγιά καὶ κεῖθε, τ' ἈγιοΚωσταντίνου, τῆς Ἀνάληψης καὶ κάθε πίση-μην ἡμέρα, νύχτα καὶ μὲ γιόμηση φεγγαριοῦ». Πωλεῖται βοτανῶν, βοτανολόγοι (βοτανάκηδες). Πλανόδιος βοτανολόγος ἀπὸ τὰ Μαζεῖκα Καλαβρύτων διελάλει ἐν μέσαις Ἀθήναις τὸν Ἰούνιον 1947 τὰ βότανά του: λαγοκοιμηθιά γιὰ τὸ στομάχι καὶ γιὰ τὴν πίση, γιὰ τὶς πέτρες πολύκομπο, γιὰ τὰ ἐντερικὰ φλοουσκοῦντι, γιὰ τὰ νεφρὰ κοκοράκι, τριβόλι γιὰ τοὺς χολολίθους, καλονιά γιὰ τὸ ἔκζεμα, γιὰ τὸ ζάχαρο βατόριζα, γιὰ τὸ σκῶπι περδικάκι, γιὰ τὶς καθυστερήσεις ἀπὴγανο, ἀγούδουρα γιὰ τὴν αἱμορραγία, ἀγριάδα καὶ τουρέτις γιὰ τὰ νεφρὰ, γιὰ τὸ ἔλκος ψίληθρο... Κάτοχοι εἰδικῶν ἢ μυστικῶν φαρμάκων.

3. Θεραπευτικαὶ δυνάμεις τοῦ φυτοῦ: δεικνύονται ἐνίοτε ἀπὸ τὸ χρώμα τῶν φύλλων ἢ τῶν ἀνθέων. Σχετικαὶ φράσεις: *ἡ ἀνιφιά εἶναι φάρμακο, πικρὸ σὰ χεῖλη, γλυκὸ στὴν καρδιά.*

Παραδόσεις αἰτιολογικαὶ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ιδιότητος βοτανῶν· π.χ. εἰς τὴν Κρήτην διηγοῦνται πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε, ὅτι τὰ φύλλα τοῦ τσόχου εἶναι ἀντιδραστήριον φάρμακον κατὰ τῆς δηλητηριάσεως ἀπὸ δηῖμα ἐρπετῶν, βλέπων μὲ ποῖον τρόπον ἕνας κάβουρας κατεβρόχθιζε ἕνα *λιακόνι* (δηλ. φίδι δηλητηριῶδες).

4. Χρήσις καὶ σκευασία (χορηγοῦνται ὡς κόνεις, ὁποί, πολτοί, ἄλευρα, πτισάναι, ἐγχύματα, ἀφεψήματα, σιρόπια, μαντζούνια, βῶλοι, κηρωταὶ ἄλοιφαί, γαργαρίσματα, ὑποκαπνισμοὶ κλπ. Πρβλ. τὴν φράσιν: *αὐτὸ (τὸ βότανο) δὲν εἶναι γιὰ πιόσιμο, εἶναι γι' ἄχρισμα* (Μανιάκι).

5. Ἰδιότητες θεραπευτικαί:

(1) Γαλακταγωγά: τὸ ἄνισον, τὰ σπέρματα τοῦ μαράθου. «*Γιὰ νὰ κατεβάσουν γάλα οἱ γυναῖκες, βράζουν γαλομάννα, ἕνα κλαράκι ποὺ βγαίνει ἀνάμεσα στὶς πέτρες ψηλὰ καὶ τὸ πίνουν. Καθὼς τὸ κόβουνε τὸ κλαράκι αὐτό, βγάνει γάλα*» (Μανιάκι).

(2) Ἀντιγαλακταγωγά: ἡ μίνθη, ὁ ἡδύσμος, ἡ καφουρά.

(3) Ἑμμηναγωγά: ὁ πήγανος, τὸ πολυτρίχι. «*Ἐνα χορτο τὸ λένε φοριά ἢ φορικόχορτο, ἐπειδὴς κινεῖ τὸ αἷμα. Τὸ βράζουν μὲ τρία ποτήρια κρασί καὶ τὸ πίνουνε νησικάτα πρωτὶ καὶ βράδυ, δυνάμιση φεγγάρια*» (Μανιάκι). Εἰς τὴν Κρήτην «*διὰν χάση ἡ γυναῖκα τὴν τάξη της, νὰ βρῇ τοῦ κερασιᾶς τὴ ρίζα, νὰ τὴν κοπανίσῃ, νὰ βάλῃ δυὸ ὀκάδες κρασί, νὰ τὸ βράσῃ ὥστε νὰ πομείνῃ ἡ μὰ καὶ μισή. Ἀπ' αὐτὸ νὰ παίρνῃ πρωτὶ, μεσημέρι καὶ βράδυ*» (ἀπὸ χειρόγρ. Κρητικόν).

(4) Διαφορητικὰ (ἰδρωτικά): ἡ πόα ἐλελιφάσκου, τὰ ἄνθη τῆς φιλλύρας, ἄκταίης (κουφοξυλιάς), τὰ σπέρματα τοῦ ἀνίσου, τ' αἷη Γιωργίου τὰ λουλουγάτσα (χαμομήλι).

(5) Μαλακτικά: μολόχα.

(6) Διουρητικά: Ζουμί ἀπὸ βρασμένα φύλλα πρίνου (ἀρκουδουπούραρον Αἰτ.) ἢ ἀγριάδας ἢ ἀπὸ φοῦντες καλαμποκιᾶς (Κοτύωρα). Ὅμ. πολυτρίχι ἢ γαλοπλῖθι.

(7) Καθαριστικά: τὸ ῥῆον (ῥεβέντι), ἡ ἀλόη, τὰ φύλλα τῆς σιναμικῆς.

(8) Ναρκωτικά ἢ ὑπνωτικά: αἱ κεφαλαὶ τῆς μήκωνος, ὁ ὑοσκύαμος.

(9) Ἀνθελμιντικά: τὸ λεβιθόχορτο (ἀβρότονον τὸ ἐπιθαλάσσιον), τὰ σπέρματα τῆς κολοκυνθίδος. Εἰς τὴν Κρήτην «*κοπανίζουν τὸν ἀπύγανο καὶ τὸν δέ-*

νον σιὸ φάλι τοῦ παιδιοῦ. Ἐπίσης πίνουν τὸ ζουμί του ὅσοι μποροῦν, γιὰ νὰ υιοφήσουν οἱ λεβίθρες. Ὁ ἀπήγανος εἶναι φυτὸ μικρό, ἔχει φύλλα μικρά, ὅπως τὸ βασιλικὸ καὶ μυρωδιὰ πολὺ βαρειά».

(10) Τονωτικά: τὸ Ἰνδικὸν κάρνουν, κίνα ἢ σιναμική, τὰ γένεια τοῦ γέρον (ἢ ἄψινθος) κτλ.

(11) Ἀντιπυρετικά, δροσιστικά: κριθανόνερο, ἢ πτισάνη τῶν ἀρχαίων. Ἀφέψημα ἀπὸ «γένεια τοῦ γέρον» (δηλ. ἄψινθιον τὸ θαμνώδες), τὰ ὅποια ὡς πικρά, λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Τσινταύρα (κενταύριον), βοτάνη πικρά, τῆς ὁποίας τὸ ἀφέψημα ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀντιπυρετικόν. Ὁμοίως ὁ ἀγριοβασιλικὸς ἢ βασιλικὸς τῆς γῆς.

(12) Ἀντιφλογιστικά: ὁ φλοιὸς τοῦ λεμονιοῦ καὶ τῆς πατάτας ἐπὶ ἡμικρανίας· ἀγριοβληχοῦνι ὡς κατάπλασμα κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδιῶν.

(13) Πausίπονα. «Ὅταν κανεῖς πονῇ εἰς μέρος τοῦ σώματός του, τρίβει φύλλα βασιλικοῦ ἢ κοπανίζει φύλλα ἡδυσόμου καὶ τὰ θέτει εἰς τὸ μέρος ποὺ πονεῖ (Γαλανάδες Νάξου). Ἐπίσης ρακοντιά.

(14) Δηλητήρια. Ἡ παλαβομανιτάρα, ὁ χαμαλιὸς κλπ.

β) Σίελος καὶ διάφορα ἄλλα ἐκκρίματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἢ φυτῶν, γάλα γυναικεῖον, δέρματα ζώων, τρίχες, ὀνυχες, χολή, κόπρανα ἀνθρώπου ἢ ζώων, οὖρα κττ. ροῦχον ἀπὸ ἔμμηνα, λατόπισσα. Ἐνέργεια αὐτῶν καὶ χρῆσις.

Π.χ. Ὅταν μᾶς δαγκάσῃ ψύλλος, κορεός, κουνουπι, σιελώνομεν συνήθως τὸ μέρος, διὰ νὰ καταπαύσῃ ἡ φαγούρα. Πολὺ ἱαματικὸς θεωρεῖται ὁ σίελος, ὅταν ἰδίᾳ προέρχεται ἀπὸ ἀνθρωπινὸν νηστικὸν ἦτοι τὸ πρωτὶ. Τρίχες ἄρκτου προφυλακτικὸν κατὰ τῆς ραχίτιδος. Κόπρανα κυνῶν κατὰ τῆς διφθερίτιδος (κονιορτοποιοῦν τὰ κόπρανα καὶ τὰ ἐμφυσοῦν διὰ καλάμου εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ πάσχοντος (Κύπρ.). Κόπρος αἰγὸς κατὰ τῶν ρευματισμῶν (θερμαίνουν τὴν κόπρον μὲ νερὸ καὶ μεταχειρίζονται πρῶτον εἰς ἀτμόλουτρον, ἔπειτα δὲ ζεστὴν τὴν κόπρον ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα ἐπὶ τοῦ πάσχοντος μέλους). Κόπρος ὄρνιθος χρησιμοποιεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ καλαγκαθιοῦ. Τὸ γυναικεῖον γάλα ὠφελεῖ εἰς τὰς νόσους τῶν ὠτων, τοὺς δοθιῆνας καὶ ἀποστήματα, ἀλλὰ πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προέρχεται ἀπὸ γυναῖκα, ποὺ δὲν εἶναι «ἄτσαλλη» (= δὲν ἔχει ἔμμηνα) καὶ θηλάζει θῆλυ βρέφος (Κύπρ.). Οὖρα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας, τοῦ ἰκτέρου κλπ. (ἰδίᾳ τὸ κατοῦρημα τῆς κορασίδος, ἢ ὁποία δὲν ἔσχεν ἀκόμη τὰ ἔμμηνα).

γ) Μέταλλα καὶ λίθοι.

Ἱαματικὴ δύναμις αὐτῶν. Π.χ. «παντζέχρι», πέτρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πίνουν ὀλίγα θρούμματα καὶ θεραπεύονται οἱ δακνόμενοι ἀπὸ φίδια, «ἀνεμολίθαρο»,

λίθος μικρός, λευκός ὅλως καὶ λεῖος, τὸν ὁποῖον ἐπιθέτουν ἐπὶ ἀποστημάτων καὶ ὄγκων πρὸς θεραπείαν (Θεσπρ.), βουκινάκια, μικροὶ ἐπιμήκεις κοχλῖαι, χρησιμοποιούμενοι ὡς φάρμακον κατὰ τοῦ λειχήνος (Νάξ.) κλπ. Τί εἶναι ὁ αἵματοστάθης ἢ τὸ ματοστάσι, ἢ κρατητήρα καὶ εἰς τί χρησιμοποιεῖται;

δ) Διάφορα παρασκευάσματα.

Φάρμακα δι' ὠρισμένας νόσους: *μαντζούνι*, *μπάλαμα* κ.τ.τ. Τρόπος παρασκευῆς καὶ χρήσις. Παράδειγμα παρασκευῆς *ποντικόλαδου*. «Παίρνουν μερικὰ νεογέννητα ποντικάκια καὶ τὰ ρίχνουν μέσα σ' ἓνα μπουκάκι μὲ λάδι τὰ κρεμοῦν στὸν ἥλιο 40 μέρες καὶ κατόπι στὸ τζάκι. Ἄμα πληγωνότανε κανεὶς τοῦ βάζανε ποντικόλαδο (μπάλαμο) κ' ἡ πληγὴ δὲ θύμωνε» (Κυδων.). Ἄλλου «ὅταν πονέσῃ τὸ αὐτί, χύνουν μέσα 3-4 στάλες ποντικόλαδο καὶ θεραπεύεται». Εἰς Μεραμβέλλον «ὅταν πιάνῃ τὴ γυναῖκα μητροπόνος, βράζει ρακὶ μὲ τὸ μέλι καὶ τὸ πίνει πολὺν καιρὸ καὶ περνᾷ ὁ πόνος» Εἰς τὴν Ἀμοργὸν «πουλία (= ἄνθη) τοῦ ἀγούδουρα βάζουν στὸ λάδι καὶ τὰ δύνουν γιὰ γιαιτρικό, σὰν πονοῦν τὰ πόδια». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «βράζουν *λυκόνουρλο* (βοτάνην) μὲ κρασί καὶ ξίδι, ἀφοῦ ρίξουν μέσα σκόρδο καὶ ἁλάτι καὶ τὸ βαστοῦν στὸ στόμα. Ἐρχεται καὶ σουφρώνει τὸ στόμα καὶ ψοφάει τὸ μικρόβιο».

Ἄλλα μαντζούνια μὲ λίπος χοίρου ἢ ὄρνιθος, μὲ πρόπολι, θεριακὴ κτλ. Τί εἶναι ἡ θεριακὴ καὶ πῶς παρασκευάζεται;

ε) Φάρμακα τῆς ἐπιστημονικῆς φαρμακευτικῆς μὲ τὰ κοινὰ ὀνόματά των ἐν χρήσει ὑπὸ τῆς δημώδους ἱατρικῆς:

Ἄλας τῆς Ἀγγλιτέρας (ἡ θεικὴ μαγνησία) ὡς καθαρτικόν, θεριακὴ (μεῖγμα διαφόρων φαρμακευτικῶν οὐσιῶν, ἐν οἷς καὶ ὀπίου). *Καλομέλανο* (ὑποχλωριοῦχος ὑδραργυρος)· *καταΐφι* τῆς θάλασσης (*lichen caragheensis*)· *μολυβδόνηρο*, *μολυβδόσκορη*, *νισαντήρι* (ἁμμωνιακὸν ἅλας), *πέτρα* τῆς *κολάσεως* (νιτρικὸς ἄργυρος), *πριτσιπιτό* (*précipité rouge*), *ὀξειδίου* ὑδραργύρου, *σκατὸ* τοῦ διαβόλου (*assa faedita*), ὁπὸς μηδικοῦ σιλφίου λαμβανόμενος ὡς φάρμακον ἀνθυστερικόν, ἀντινευρικόν, *σουλουμόπετρα* (τὸ σουμπλιμέ), ἐξ ἧς παρασκευάζεται ὑγρὸν γαλακτόχρουν, *καλλυντικόν* τοῦ προσώπου, ὁ *σουλουμάς*· *τοιγκόνερο*, ἑλαφρὸν διάλυμα θειικοῦ ψευδαργύρου, *πειραλοιοφή* (ἐξ ὑδραργύρου καὶ χοιρείου λίπους) κτλ.

ζ'. Θεραπευτικὴ.

α) Δοξασίαι ἢ δόγματα θεραπευτικῆς καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰ φράσεις καὶ παροιμίαι.

1. Θεραπεία κατὰ τὸ ὅμοιον ἢ ἀνάλογον (γλωσσικῶς ἢ πραγματικῶς). Π.χ. ἐπὶ μυρμηκιάσεως συνιστᾶται ὡς φάρμακον ἡ ἐπίθεσις μυρμηκῶν, τυλιγμένων εἰς παννίον· ἀφέψημα ἀπὸ πολυτρίχι, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ὁμοιάζουν πρὸς τρίχας, θεωρεῖται ἱατρικὸν κατὰ τῆς φαλάκρας· δῆγμα ὄφρεως θεραπεύεται μὲ φυτόν, τοῦ ὁποίου τὸ στέλεχος ὁμοιάζει μὲ σῶμα φιδιοῦ (φιδόχορτο). Τὰ χελῶνια (χοιράδες) γιαιτρεύονται, ἂν πάρης ἓνα χελωνόπουλο ζωντανὸ καὶ τὰ σταυρώσης· ἔπειτα τὸ χελωνόπουλο αὐτὸ νὰ τὸ κρεμάσῃς ἀπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ στὸ τζάκι ὥς πὺν νὰ ψοφήσῃ (Αἰτωλ.). Γιὰ μάτι, ἅμα πονῇ, βρέχουν ἓνα κομμάτι βαμπάκι μὲ δάκρυο ἀπὸ κλῆμα κομμένο καὶ τὸ βάνουν ἀπάνω στὸ πονεμένο μάτι· τὸ δένουν καὶ γερεύει (Αἰτωλ.). Τὸ μπόλι πιάνει καλὰ τὸ Φλεβάρη, ὅπως καὶ στὰ δέντρα (Πόντ.).

2. Θεραπεία κατὰ τὴν ἀρχὴν ὃ τρώσας καὶ ἰάσεται. Πρβλ. σκυλὶ σ' ἐδάγκασε; πᾶρε ἄπο τὸ μαλλί του.

«Ἄμα πέση κάποιου κανέναν καὶ βαρέσῃ, γερεύει, ἂν πᾶνε στὸ μέρος ποὺ ἔπεσε καὶ πάρουν χῶμα, δηλαδὴ μιὰ προζούλα ἀπὸ τρεῖς μεριές, καὶ τὸ βάλουν μέσα σ' ἓνα ποτήρι μὲ νερὸ καὶ τὸ δώσουν νὰ πιῇ ὁ βαρεμένος. Τότε γερεύει» (Ἀρτοτίνα).

β) Δημῶδεις θεραπευτικαὶ ἐπεμβάσεις.

1. Τὸ πάτημα: ὁ ἀσθενὴς κατακλίνεται πρηνής, ὃ δὲ θεραπευτὴς πατεῖ γυμνόπους ἐπὶ τοῦ θώρακος, κυρίως ὁμῶς ἐπὶ τῆς ὁσφύος αὐτοῦ. Εἰς ποίας περιπτώσεις γίνεται τοῦτο;

2. Τὰ πάκια ἢ σήκωμα τῶν νεφρῶν ἐπὶ ὁσφυαλγίας. (Φράσις: ἔπесαν τὰ πάκια του ἤτοι τὰ νεφρά). «Νὰ σηκώνουν τὰ πάκια ξέρουν λίγες γυναῖκες καὶ σπάνια. Πιάνουν τὸ πετοῖ, ποὺ βρίσκονται τὰ πάκια, μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ τὸ τρανοῦν ἀπάνω, γιὰ νὰ σηκωθοῦν τὰ πάκια. Ἀφοῦ πολλὴ ὥρα τὰ τραυήξουν, φκιάνουν μιὰ κόλληση, ποὺ τὴ λένε γιακὴ. Τὴ φκιάνουν μὲ τὸ ἀσπράδι ἀπὸ τὸ αὐγὸ καὶ σαπουνάδα. Τὰ δυὸ αὐτά, ἅμα τὰ δείρουν μὲ τὰ δάχτυλα κάμποση ὥρα, γίνονται μιὰ κόλληση σπουδαία. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴ γιακὴ ἀλείφουν τὴ μέση τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸν ἀφήνουν. Ἔτσι τὰ πάκια ἔρχονται σὴν θέσιν τους» (Αἰτωλ.).

3. Τὸ ἀντιψύχι: ἐπὶ λιποθυμιῶν, ἀτονιῶν, νόσων στομάχου ἐπιτίθενται ἐμπλαστρα ἢ καταπλάσματα ἀναληπτικὰ ἐπὶ τῆς προκαρδίου χώρας.

4. Δέσιμο ἢ γύρισμα ἀφαλοῦ. Συνήθως ὁ εἰδικὸς εἰς τὸ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ «δίδει τρεῖς γύρους, ὅτε καὶ μένει ἀκίνητος ἐπὶ τινὰ λεπτά, διὰ νὰ ξεπολύσῃ μόνον του τὸ ἀφφάλι, ποὺ εἶναι ὁ στυλλὸς τῆς καρκίως» (Κύπρ.). Εἰς τὴν Ὑδραν, ἅμα κανεῖς λυθῇ, «τὸν ξαπλώνουν καταγῆς μιὰ γυναῖκα τοῦ βάνει

τὸ δάχτυλό της στὸν ἀφαλὸ του καὶ κάνει βόλτες γύρω του, γιὰ νὰ στρέψῃ πάλι ὁ λυμένος ἀφαλός». Ποῖαι ἀντιλήψεις περὶ ὀμφαλοῦ καὶ ποῖαι μέθοδοι θεραπευτικαὶ ἐπικρατοῦν ἄλλου;

5. Τὸ τοῦβλο (κεραμίδι, βήσσαλο). Ἐπὶ νευραλγιῶν, κωλικῶν, δυσεντερίας κλπ. Τεμάχιον κεράμου θερμαινόμενον καὶ διαβρεχόμενον δι' ὄξους τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ ἀλγοῦντος τόπου.

6. Τὸ ἰδρωτάρι: περιτύλιξις τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀσθενοῦς διὰ διαφόρων θερμῶν πυριαμάτων ἢ καταπλασμάτων. Ἀτμόλουτρο, λούτρισμα (Κορινθία) κτλ. Διὰ νὰ θεραπεύσουν μέλος τοῦ σώματος ἀπὸ στραμπούλισμα, νευροκαβαλλίκευμα κτλ. τὸ ἐκθέτουν εἰς ἀτμοὺς ὕδατος.

7. Ἡ μάλαξις, αἱ ἐντριβαί.

8. Βεντοῦζες (κούφιες ἢ κοφτές). Εἰς ποίας περιπτώσεις ρίχνουν βεντοῦζες καὶ κατὰ ποίους τρόπους; Π.χ. εἰς τὰ Ἀγγραφα «κεφαλόπονο ἂν ἔχῃ κανένας πολλὰς μέρες, τοῦ βγάνουν βεντούζα στὸ κεφάλι μὲ βοϊδοκέρατο. Ξουρίζουν τὰ μαλλιά, χαράζουν μὲ ξουράφι λίγο μέρος ἴσως νὰ βγάλῃ αἷμα καὶ κολλοῦν τὴ βεντούζα. Χύνεται κάμποσο αἷμα καὶ ὠφελεῖται ὁ ἄρρωστος. Ἡ βεντούζα αὐτὴ δὲν κολλάει, ὅπως αἱ ἄλλες βεντοῦζες μὲ τὸ ποτῆρι. Ἐχει μιὰ τρυπίτσα στὴν κορυφὴν στὸ κέρατο. Τὴν ἀπιθώνουν ἄνω στὸ δέσμα, βυζαίνουν τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα καὶ ἔτσι σηκώνεται τὸ δέσμα». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἄμα ἦτον κανένας παλαβὸς ἢ κρωμένος, τοῦ παίρνανε αἷμα. Εἵχανε ἐπίτηδες κερατέλλια ἀπὸ δυὸ χρονῶν δαμαλέλλι, στὴ μύτη τους ἀπάνου ἄνοιγαν μιὰ τρυπίτσα μὲ τὴ βελόνα, τό βανε στὸ στόμα του ὁ μάστορης (ὁ κουρέας) καὶ ρούφαγε τὸν ἀέρα πού ἔτανε μέσα στὸ κερατέλλ'. Ἡ βεντούζα τρανοῦσε τὸ γαῖμα τὸ πικρό».

9. Βδέλλες. Περιπτώσεις ἀφαιμάξεως μὲ βδέλλες. Π.χ. εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἄμα προῆζαν τὰ πόδια, βάνανι ἀβδέλλες στὰ πόδια. Ψοφούσανι κεῖνες ἀπ' τὸ φαρμάκι!»

10. Φλεβοτομία. Αὕτη ἐνεργεῖται ὡς προληπτικὸν ἢτοι πρὸς διατήρησιν τῆς ὑγείας καὶ ὅχι ὡς θεραπευτικὸν μέσον. Πίστις περὶ κακοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον πρέπει διὰ τῆς φλεβοτομίας νὰ ἐκρεύσῃ τὴν 1ην Μαρτίου ἢ 1ην Μαΐου. Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἐσυνηθούσανι τὸ Μάη νὰ παίρνουνι αἷμα γιὰ τὸ καλὸ. Λένανι τὸ ζερβὶ τὸ χέρι στὸ κόλ' (τὸν μῦν τοῦ βραχίονος) μ' ἓνα σχοινέλλ' καὶ ὕστερα μὲ τὸ νυστέρ' κόβανε κεῖ τὴ φλέβα καὶ τὴν ἀφήνανε νὰ τρέξ' ὥς 25-30 δράμια αἷμα. Ὅσο ἔτρεχε μαῦρο αἷμα τ' ἀφήνανε. Ὅταν ἐρχότανε κόκκινον, μάλ'να, σταματοῦσαν. Βγύνανι τὸ σχοινέλλ', πλύνανι τὸ χέρ' μὲ τὸ νερό, βάνανι τὸ μπαμπάκ' μὲ τὸ λάδ' καὶ τὸ δέναμι κάμποσο μὲ τὸ τουλπάν'. Αὐτὸ ἦτανε. Νὲ σπύρι, νὲ γιῶδγιο».

11. Σιναπισμοί.

12. Ἐκδόρτια (βυζικάντια). Τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν.

13. Ἐμπλαστρα Π.χ. καυτὴ ἐν Σίφνῳ λέγεται ἔμπλαστρον ἐκ τεμαχίου ἄρτου θερμαινομένου, ἐνῶ ἡ κρασοπαπὰρα, εἶναι ψυχρὸν κατάπλασμα ἀπὸ ψιχία ἄρτου, κεκραμένου μὲ οἶνον ἐπιτίθενται εἰς κτυπήματα λεπτοφυῶν μερῶν τοῦ προσώπου, ὡς ὀφθαλμῶν, ρινὸς κ.ἀ. πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ πόνου (Ἄδρ/πολις). Εἰς τὴν Σπάρτην κάνουν μπλάστρι ἀπ' αὐγὸ: «Παίρνουν τὸ μαλλάκι τοῦ προβάτου ἅπλυτο καὶ τὸ ξαίνουν καὶ τὸ κάνουν ἀφραῖτο. Τὸ ἀλείφουν μὲ τὸ ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ μπουχάουν (τοῦ πετάουν μὲ τὸ στόμα κάποιου ὄγρῳ) μὲ τοιπούρα ρακή. Αὐτὸ εἶναι τὸ μπλάστρι». «Ὅταν σοῦ πονῇ σὲ μιὰ μεριά τὸ κορμί σου, κόψε πρασόφυλλα μικρὰ κομματάκια καὶ πᾶρε ἓνα κομματί λαρδί σερικουῦ γουρουνιοῦ. Βάλε το ἔς τὸ τηγάνι νὰ λειώσῃ, ὕστερις ρίξε τὰ πράσα μέσα νὰ βράσουν καὶ κάμε το σὰν πλαστρί καὶ βάλε τα ἐπάνου ἔς τὸ πονεμένο μέρος» (Γορτυνία).

14. Μόξαι.

15. Διάσυρτον (φιτίλι).

16. Λημνίσκος (χειρουργικὸς ἐπίδεσμος).

17. Ὑπόθετα, ὡς καθαδικά, μὲ τὸ σαπουνάκι κλπ.

18. Πυριάματα, ἤτοι λουτρὰ δι' ἀτμοῦ. Πῶς παρασκευάζονται ταῦτα;

19. Καταπλάσματα: διὰ σπερμάτων λίνου, ὀρύζης, σύκων, ἀλλὰ καὶ διὰ βατράχων, κοχλιῶν καὶ σκωλήκων κτλ. Καταπλάσματα ἀπὸ ἀγριοβληχοῦνι κατὰ τῆς ἐντερίτιδος τῶν παιδῶν κτλ.

20. Βοθρίον (φουντανέλλα). Πῶς γίνεται ἡ φουντανέλλα καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ νὰ καθαρίσῃ τὸ αἷμα· εἰς τὴν Νάξον πρὸς θεραπείαν «ρευματικοῦ πόνου» «παίρνουν ἓνα ρεβίθι καὶ τὸ δένουνε πιὸ κάτω ἀπὸ κεῖ ποὺ νοιώθουνε τὸν πόνο. Τὸ ρεβίθι εἶναι ἀρμυρὸ καὶ μυτερὸ καὶ τρώει τὸ κρέας καὶ κάνει μιὰ τρυπίτσα. Πάνω στὴν τρυπὰ δένουνε κισσόφυλλα καὶ τρανοῦνε ὅλες ἀκάθαρτες. Τὰ κισσόφυλλα τὰ ἔχουνε στὸ νερὸ καὶ τ' ἀλλάζουνε κάθε μέρα στὴν πληγὴ. Μπορεῖ νὰ τὴν ἔχουνε ἀνοιχτὴ ἓνα ὁλόκληρο χρόνον. Σὰν πάθουνε νὰ βάζουνε κισσόφυλλα στὴν πληγὴ, κλείνει».

Ζ'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ.

Φάρμακα καὶ τρόποι θεραπείας δι' ὠρισμένας ἀσθενείας ἢ παθήσεις (πραγματικὰς ἢ ὑποθετικὰς).

1. Ἄδενιτις (πρήξιμο ἢ βγαλιὰ ἢ ἀποστήματα ὀπισθεν τοῦ αὐτιοῦ, εἰς τὴν μασχάλην καὶ εἰς τοὺς βουβῶνας, κοινῶς ἀπορροφῇ (Κάρπ. Κρήτη).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ τὰ στρέψη, κοπανίζουσι τὰ πρικάγγουρα καὶ κάνουν ἐπιθέματα. Ὡς καταπλάσματα δέ, διὰ τὴν ἀνοίξῃ, θέτουσι τραχανᾶν, λιναρόσπορον ἢ ἀμολόχους, μαυροκουκκίους (κοιν. στύφνος) καὶ βλέττα (βλίττα), ἀφοῦ τὰ βράσουν». Ἄλλοι τὰ ἐπιτρίβουν «διὰ χολῆς ταυρείας» ἢ μὲ θηριακὴν.

2. *Αἱμόπτυσις*. Χρησις σποδοῦ μετὰ ὄξους ἢ διαλύσεως μαγειρικοῦ ἁλατος.

3. *Αἱμορραγία*. Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ τὴν σταματήσῃ τὸ αἷμα, αἷμα κοπῇ κανεῖς; Π.χ. βάζουν ἐπάνω καπνὸ ἢ τσίπα τῆς ἀράχνης ἢ σκερῶμπο (τεμάχιον μαλλίνου ὑφάσματος ἀπηνθρακωμένον). Μερικοὶ βάζουν τὸ λεγόμενον «σταθόχορτον» μὲ λάδι (σταθόλαδον) (Δαρδανέλλια). Τί συνηθίζεται ἐπὶ αἱμορραγίας γυναικός; (Μορραγιόχορτο εἰς τὸ Μανιάκι).

4. *Αἱμορροῖδες* (ζωχάδες). Ἐπάλειψις μὲ ἔλαιον, εἰς τὸ ὅποιον ἀναμειγνύεται κόνις ἀπὸ διαφόρους οὐσίας· π.χ. εἰς τὴν Κορώνην συνιστοῦν «ὅταν ποιοῦν οἱ τζωχάδες καὶς ἓνα ξύλο ἀπὸ λιώφτο ποῦν τὰ γίνῃ κάθουνο καὶ τὸ σβήνεις μέσα σ' ἓνα πιατελλάκι μὲ λάδι. Μ' ἐντοῦνο τὸ λαδάκι ἀλείφεις μ' ἓνα βαμπύκι τις τζωχάδες κι ἔρχεται καὶ μαλακώνει ὁ πόνος. Ἄλλοι παίρνουν ἓνα χόρτο ποῦν τὸ λέν λύκο (μοιάζει σὰν κούκλα (ἀραβοσίτου) μόνο ποῦν τὰ σπειριά του εἶναι κόκκινα), τὰ ψήνουν σιτὸ φούρνο, τὰ τρίβουν καὶ τὰ κάνουν σκόνῃ καὶ πασπαλοῦν μὲ τὴν σκόνῃ τούτῃ τις τζωχάδες». Τί συνηθίζουν ἄλλοι;

5. *Ἀκράτεια τῶν οὔρων*.

Κατὰ τινὰς ὁ πάσχων πρέπει νὰ πατήσῃ τρεῖς φορὰς μίαν χελώνην καὶ ἔπειτα νὰ τὴν ψήσῃ καὶ νὰ τὴν φάγῃ. Ἄλλοι ὁμῶς προτιμοῦν ποντικὸν ψημένον ὥς ἀσφαλεστέραν θεραπείαν (Κύπρ.). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ πονκάμισα τῶν τζιτζιρών τὰ μαζεύουνε καὶ τὰ φυλάνε καὶ τὰ τρίβουνε σκόνῃ. Ἀμα κανενὸς κρατηθῇ τὸ οὔρον του, τρίβουνε λιγυράκι ἀπ' αὐτὴ τὴν σκόνῃ μέσα σὲ μιὰ κούπα μισόγεμη καὶ τοῦ τὸ δίνουν καὶ τὸ πίνει, κι εὐτὺς τοῦ ἔρχεται πίσω τὸ οὔρον του». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν; Τί κάμνουν διὰ τὰ παιδιὰ «ποῦν κατουριοῦνται»; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «ἐσύρναν τὰ μέσα τουν» (βλ. ἄνωτ. σ. 170, β, 2) καὶ τοποθετοῦσαν εἰς τὴν μέσην των ἔμπλαστρον ἀπὸ σαποῦνι καὶ ἀσπράδι αὐγοῦ «τὸ φάσκωναν κ' ἔμενε ἔτσι, ὥσπου νὰ ξεκολλήσῃ μόνο του».

6. *Ἀκροχορδόνες* (βαρβερίτσες) (Ἀργίριον), καρναβίτσες (Μεσσην.), γαρδαβίτσες (Αἰτωλ.), κουρτσῆκοι (Κρήτ.), μπασντραβίτσες (Ἡπ. Μακ.).

Κατὰ τὴν λαϊκὴν πίστιν ἐν Αἰτωλίᾳ «ἐξαλείφονται, ἂν πάρῃς κρόκο ἀπὸ χελιδονάβγο καὶ τις ἀλείψῃς». Κατὰ τοὺς Λεσβίους «ἔχ' ἓνα χορτάρι ποῦν τὸ λέν μερμηγκοχόρταρο. Τὸ τρίβουνε καὶ τὸ ρίχν'νε μέσα στὸν καφέ, σιτὸ γλύκισμα

πὺν θὰ φάη κείνος μὲ τίς μνημυγκιές, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ. Πρέπει νὰ ᾿ναι καὶ χασοφεγγαριά. "Ο,τι καὶ νὰ ᾿χη στὰ χέρια του χάνεται». Ἡ εἶδησις ὅμως εἶναι ἐλλιπής, ἐφ' ὅσον δὲν καθορίζει ποῖον εἶναι τὸ χόρτον αὐτό.

7. **Ἀμυγδαλίτις καὶ ἄλλαι νόσοι τοῦ λαιμοῦ** (τὰ λαιμά, ὁ πονόλαιμος, ὁ σταφυλίτης κτλ.).

Ἐπὶ ἀποστήματος ἀμυγδαλῆς εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται κατάπλασμα ἀπὸ στάκτην, τὴν ὁποίαν ζυμώνουν μὲ κάτουρον παιδιοῦ. Κατὰ τινα συνταγὴν «πᾶρε σνκάμυνα, βγάλε τὸ ζουμί, χαρχάρισέ το καὶ πᾶρε κι ἀπὸ τὰ σκέλια προβάτου μαλλί. Βρέχ' το μὲ κάτουρο καὶ δέσ' το ἐπάνου» (Γορτυνία). Ἐπὶ κυνάγχης (πρήξιμο καὶ φλεγμονὴ τοῦ φάρυγγος) δέρουν καλῶς δύο κρόκους αὐγοῦ καὶ ἀπλώνουν εἰς ὕφασμα· ραντίζουν κατόπιν μὲ πιπέρι καὶ θέτουν περὶ τὸν λαιμὸν (Κύπρ.). Ἄλλοι ἐμφυσοῦν διὰ καλαμίον κόνιν τῆς κανέλλας εἴτε καὶ κονιοποιηθέντα περιττώματα κυνὸς (Κύπρ.). Πρὸς θεραπείαν τοῦ λαιμοῦ μεταχειρίζονται καὶ διαφόρους γαργάρας (ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ νερὸν μὲ κονιάκ, οὖζο, μαστίχα, καὶ ὁπὸν λεμονίου κ.τ.τ.). Ὡς μαλακτικὸν εἰς λαιμόπονον, ὥς καὶ εἰς βῆχα, βράζουν ἄνθη μολόχας, σῦκα παστὰ καὶ τεράτσια. Ἄλλαι μέθοδοι: πάτημα διὰ τοῦ δακτύλου, ἀφοῦ ἐπιχρισθῇ πρότερον διὰ καφὲ ἢ ἐπιγλωττίς καὶ ἡ ἀμυγδαλὴ κτλ.

8. **Ἀναιμία.**

Μέσα θεραπείας π.χ. εἰς τὴν Κρήτην παίρνουν ρινίσματα σιδήρου (σκουρά), τὰ βράζουν καλά, διὰ νὰ γίνουν ἄσηπτικά καὶ κατόπιν τρώγονται μὲ μέλι ἀπὸ τοὺς ἀναιμικοὺς «καὶ ὠφελοῦν πολὺ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν γυναῖκα πὺν ἔχει ἄδυναμία πολλή καὶ μιὰ χλωμάδα στὸ πρόσωπό της, λένε ὅτι ἔχει ἀνεμικὸ καὶ γιατρεύεται μὲ βοτάνια, τὰ ἀνεμόχορτα· τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί τους.

9. **Ἀνεμοβλογιά.**

Εἰς τὴν Κάρπ. τὴν ἱατροῦν μὲ γλυκὰ ποτά. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

Ἀνεμοπύρωμα βλ. ἐρυσίπελας.

10. **Ἀνθραξ** (κακὸ πόνεμα ἢ καρβοῦνι (Κρήτ.), κακὸ ἢ γλυκὸ σπειρὶ (πολλ.)).

Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται διάφορα ἀντιφλογιστικά, κυρίως ἐπιθέματα φλοιοῦ καρπουζιοῦ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν ἀπὸ τὴν ψύχαν, ἀφοῦ φοβιτισάσουν τὸ σφαλάγγι, δηλαδὴ ἀφοῦ καυτηριάσουν τὸν ἄνθρακα μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουν ἀλοιφή μὲ τρεμεντίνα, ἴσαμε δυὸ δαχτυλῆθρες, καθαρὸ κερὶ, ἀσπράδι αὐγοῦ, καθαρὸ λάδι, τὰ δέρονουνε καλὰ σὲ μιὰ κούπα, κ' ἔχουν ἓνα φύλλο ἀπὸ σέσκουλο καὶ τὸ βάζουν ἐπάνω κ' ἔρχεται ἀμέσως καὶ

τραυάει ἢ τρεμεντίνα τὸ κακὸ καὶ ξεγερεύγει». Εἰς τὴν Θράκην τὸ καίουν μὲ πυρακτωμένο καρφί (βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Δ' 53 - 55). Τί συνηθίζεται ἄλλου;

11. **Ἀποπληξία** (κόλπος).

Συνήθως συνιστοῦν ἀπόλυτον ἀκίνησιαν, ψυχρὰ ἐπιθέματα εἰς τὴν κεφαλὴν, κλύσμα μετ' ὄξους, ἀβδέλλες εἰς τοὺς κροτάφους, ἐντριβὰς διὰ ξηρᾶς φανέλλας καμφορᾶς ἢ οἶνοπνεύματος. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν;

12. **Ἀπόστημα** (ταπινάρες (Κρήτ.), μόρος ἢ τὸ μῶρο).

13. **Ἀτροφία** ἰδία παιδῶν (σούφρα, ἐπειδὴ σουφρώνει τὸ πρόσωπόν των). Πρὸς θεραπείαν εἰς τὰ Μαζαίτικα χαρίζουσιν τὰ ὄτα, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἄκρον τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὰ καίουν ὀλίγον. Τί εἶναι τὸ σουφροχόρτι, πού μεταχειρίζονται μὲ διαφόρους προσμείξεις πολλαχοῦ ὡς γιαιτρικόν; Κατ' ἄλλους ἢ σούφρα φαίνεται στὸν οὐρανίσκο τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ πρέπει νὰ κόβεται μ' ἓνα κοφτερὸ μαχαιράκι· δηλ. χαραῖζον τὸ μέρος αὐτὸ μὲ τὸ μαχαιράκι ὥς που νὰ βγάλῃ αἷμα (Εὐρυτ.).

Αὐτόπονος βλ. Ὠταλγία.

14. **Ἀφροδίσια**. (γαλλικὰ πάθη, σκουλαμέντο κλπ.).

Κατὰ τινὰ εἶδησιν ἀπὸ τὰ Βούρβουρα Κυνουρίας «ἡ βαργελάνα (ἓνα χορταράκι μονόστυλο μ' ἓνα κεφαλάκι λαλοῦδι στὴν ἀπάνον μεριά) εἶναι κάτι καλόν. Τὸ πίνουν περὶ γυναικεία πράγματα». Εἰς τὰ Κοτύωρα διὰ τὸ σκολαμέντον «δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά: μαῖδανό, ζουμί ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μεῖγμα (ματζόν) ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἄλεῦρι καὶ δίνανε στὸν ἄρρωστο πρωτὶ καὶ βράδυ». Ἄλλα μέσα καὶ τρόποι θεραπευτικοί;

15. **Ἀχῶρ** (κασσίδα).

Θεραπεία μὲ ἔμπλαστρα ἀπὸ πίσσαν. Κατὰ τινὰ πρόληψιν τὰ ἔμπλαστρα πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὅση καὶ ἡ ἡλικία τοῦ πάσχοντος (Πόντ.). Οἱ Βαλτινοὶ τὴν θεραπεύουν μὲ τὸ κασσιδόχορτο, ἄγνωστον ποῖον χόρτον.

16. **Βήχας**. Εἰς τὴν Κρήτην «βράζουν σὲ νερὸ κυδωνόσπορο πολλὴ ὥρα ὥς που τὸ ὑγρὸ ν' ἀπομείνῃ 2-3 κουταλιᾶς τῆς σούπας καὶ τὸ δίνουν στὸν ἄρρωστο». Ἄλλα θερμαντικὰ καὶ μαλακτικὰ βλ. καὶ κρυολόγημα.

17. **Βρογχίτις**.

18. **Γρίπη**.

19. **Δήγματα ἐρπετῶν καὶ ἐντόμων**.

Ποία ἐξ αὐτῶν θεωροῦνται δηλητηριώδη; (π.χ. ὀχιά ἢ ὀχεντρα, ἀστρίτης, ἀκονάκι, σκορπιός, ρώγα ἢ ἐφταλουντροῦ, σφήκα, μέλισσα κλπ.). Μέσα θεραπευτικά καὶ φάρμακα· π.χ. ἀπομύξεις διὰ τῶν χειλέων, ἐπίθεσις λάσπης καὶ ἐντριβὴ διὰ μολόχας, χρῆσις ὠρισμένων βοτανῶν (φιδόχορτο, σκορπιόχορτο, δρακοντιά, λαγοκοιμηθιά ἢ τῆς Παναγιάς τὸ μοσκολίβανο, ζόχος κλπ.). Περιγραφὴ τῶν φυτῶν καὶ χρῆσις. Ἐνα παράδειγμα: «Τὸ φιδοβότανο εἶναι ἀπὸ χορτάρι, ἴδιον φίδι στὸ ἰδεῖς του, ἴσαμε τὸ μπόϊ παιδιοῦ, σημεῖο πρᾶμα καὶ ὅσο τὸ χορτάρι εἶναι χλωρό, τὸ φυλάει τὸ φίδι χάμον στὴ ρίζα του καὶ ἅμα αὐτὸ ἀρχινάει καὶ ξεραίνεται, μυρίζει ὅπως τὸ φίδι, φιδίλα· αὐτὸ τὸ βράζει καὶ τὸ βάζεις ἀπάνου πού θὰ σὲ κεντήσῃ φίδι, σκορπιός κ.ἄ.» (Μ. Τσάκωνα, Μανιάκι). Συνήθως τὸ φιδοβότανο τρίβεται, ἢ δὲ κόνις πίνεται ἀναμεμειγμένη μὲ κρασί ἢ νερό, ἡμέραν Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν κτλ. Σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. «Ἄν σὲ δαγκώσω ἐγὼ ἢ ὀχιά | ἔχεις καὶ παρηγοριά· | ἂ σὲ δαγκώσῃ ὁ θεὸς μὲ ὁ ἀστρίτης, | πᾶστε φκνάρια καὶ ξινάρια. Κατ' ἄλλας μεθόδους ὁ σκορπιός πωλοποιεῖται καὶ ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ δῆγματος, ὡς παρὰ Διοσκουρίδῃ. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπαλείφουν τὸ δῆγμα μὲ ποντικόλαδον, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως, πλὴν μικροῦ ποντικοῦ, ἔχει προστεθῇ καὶ σκορπιός καὶ οὕτω παρήχθῃ ὑγρὸν παχύρρευστον, δυνατῆς ὁσμῆς, ἐλαφρῶς πορτοκαλόχρουν.

20. Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά.

Ἐν χρήσει εἶναι τὸ ἀσπράδι αὐγοῦ πρὸς πρόκλησιν ἐμετοῦ. Διὰ δηλητηρίαις μανιτῶν, γιαιτροσόφι κρητικὸν συνιστᾷ: «βράσον σιναπόσπορον νὰ πῇ πρὸς ἐμετόν, νὰ περιτυλιχθῶσιν αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες δι' ἐριούχου παννίου ἢ διὰ τούβλων ἢ διὰ φιαλῶν καὶ ἄφθονα καταπλάσματα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ θεραπεύεται τελείως». Ἄλλα ἀντίδοτα κατὰ τῆς δηλητηριάσεως. Καθάρσιον, κλύσματα.

21. Διφθερίτις (παμπάκᾱς ἐν Κύπρῳ).

Ἐμφύσησις κόνεως ἀπὸ κόπρον κυνὸς εἰς τὸν λάρυγγα τοῦ ἀσθενοῦς. Ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα:

22. Δοθιῆνες (καλόγερος, ἀγιάθονας ἢ τζίμπουνας, βοῦζνο, χολικὸν κλπ.).

Ἐπιτριβὴ διὰ τῆς κυψέλης τοῦ ὠτός, πεπαντικαὶ ἀλοιφαί, καταπλάσματα διάφορα. Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «βάζουν ἐπάνω προζύμι μὲ ζάχαρι ἢ ἕναν ἀσπροσάλιακα (κοχλίαν) κοπανισμένον γιὰ ν' ἀνοίξῃ». Εἰς τὴν Κάρπαθον «βάζουν κρομμύδι ψημένο νὰ μαλακώσῃ, ὕστερα πίσσα καὶ ζυμάρι ἢ μαύρη σταφίδα καὶ ἀνοίγει. Ὅταν ἀνοίξῃ, διὰ νὰ τρανᾷ, βάζουν σαποῦνι καὶ ζάχαρι». Εἰς τὸ Βογατσικὸν «γιὰ νὰ σπᾷς τὸ χολ' κό, ψῆσε μιὰ πατάτα, καθάρσε τὴν καλά, πασπάλ'σε τὴν

μὲ ζάχαρ' καλοστουμπισμέν' καὶ πλάκωσέ το». Ποῖα ἄλλα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

Δυσεντερία βλ. ἔντερικά.

23. *Δυσουρία ἢ ἐπίσχεσις οὔρων.*

Πολλαχοῦ μεταχειρίζονται κατ' αὐτῆς τὴν ἀγριάδα: εἰς 100 δράμια ὕδατος βάλε 20 δράμια ἀγριάδας ξηρᾶς, βράσε τὴν ἐπὶ 20 λεπτά καὶ τὸν ζωμὸν πίνει ὁ πάσχων «συνεχῶς καὶ ὅσον βούλεται» (Βιθυν.). Εἰς τὰ Κλουτσινοχώρια Καλαβρ. μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο τὸ λεγόμενον κατουρλόχορτο. Ὁφέλιμον εἶναι κατὰ τὴν δημ. κυπριακὴν ἱατρικὴν κατάπλασμα ἀπὸ σκορπίδια ἥτοι ἀπὸ σκορπόχορτο, τιθέμενον εἰς τὸ ὑπογάστριον, καθὼς καὶ ὁ φλοιὸς τοῦ ραπανιοῦ.

24. *Εἰλεὸς* (στρόφος, σφαῖ (Νάξ.), *δημμαν* τ' *ἀντέρου* (Κύπρ.), *Σφαόχορτο*, *καρδομαντζουράνα* (εἶδη χόρτων) τὰ βράζουν καὶ πίνουν τὸ ζουμί «ἅμα τοὺς σφάζει». Ἄλλοι εἰσάγουν εἰς τὸ ἔντερον ἀέρα μὲ πίεσιν διὰ πυραύνου, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πῶς «ἐπῆρε τ' ἄντερο βόρτα» τὸ τελευταῖο γιαντρικὸ «τῆς ἀπελπισίας» ἦτο νὰ δώσουν τοῦ ἀρρώστου νὰ καταπιῇ μιὰ μπάλα ἀπὸ μολύβι, διὰ νὰ *ξεστρίψη* τ' ἄντερό του. Τί συνηθίζεται ἄλλοι; ὕδραργυρος;

25. *Ἐκζεμα* (*ἐγκισμα*, *μαγιασίλι*, *μονασίλης* κτλ.).

Ἄλοιφαὶ ἀπὸ ἀσφόδελον, θείον κλπ. Π.χ. εἰς Ἱεράπετραν «κοπανίζουν τὴ ρίζα τῆς ἀσφεντορηλιάς, βγάνουν τὸ ζουμί, ξοῦνε μέσα μιὰν ἀμάλαγην πλάκα σαποῦνι καὶ τὸ ταράσσουνε, τὸ ταράσσουνε ἴσαμε νὰ πῆξη. Τὴν ἀλοιφή αὐτὴ τὴ βάνουνε σ' ὅλα τὰ βγαρτά». Εἰς Μεραμβέλλου Κρήτης καίνε τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀσπαλάθου καὶ χύνεται μαῦρος χυμός· αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσπαλαθόλαδο· μ' αὐτὸ ἀλείφουν τὰ ἐγκίσματα. Εἰς τὴν Κορώνην «βράζουν μελισσόχορτο μὲ χαμομήλια ἢ γλυκορίζι καὶ πλένουν τὸ μέρος ποὺ τοὺς τρώει, πίνουνε καὶ καμιὰ κούπα καὶ τοὺς περνάει τὸ μαγιασίλι». Ἄλλοι καίνε τσῶφλι αὔγου, τὸ στουμπίζουν καὶ μὲ τὴ σκόνη πασπαλίζουν τὸ μέρος. Εἰς τὴν Κύπρον διὰ τὸ ἐκζεμα (*μονασίλης*) θεωρεῖται καλὸν τὸ γισοῦρι ἢ κόνις τῆς χεννᾶς (λαουσονίας λευκῆς), μυρσίνης, βολικιοῦ σάπιον, θειϊκοῦ χαλκοῦ, ψευδαργύρου, πυρίτιδος κλπ. Ἐνεργοῦν καὶ πλύσεις μὲ μολοχούδια, κριθαρόνερον, νερὸν πιτύρων, καρυδιᾶς, εὐκαλύπτου κλπ.

26. *Ἐλμινθες* (*λεβίδρες*).

Κλύσματα, ἐσωτερικῶς σκόρδον κοπανισμένον μὲ ξίδι καὶ ἄλας, *λεβιδόχορτο*.

27. *Ἐλονοσία* (*θέρμες*, *πύρεξη*, *παροξυσμός*, *πιασμός*, *τιναχτός* (Σίφνος), *οἷγος* *ξεφανερωτός* (Κρήτ.), *πειράγματα* τοῦ *θεριστι* κλπ.).

Εἰδικὰ βότανα καὶ παρασκευασαίαι διὰ τὶς θέρμες· π.χ. *ἀγριόκινα* (Καλάβρ.), *πελῖνος* (ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, Θράκη), *σκιαθάκια* (Ἄλμυρ.), *σιδεροβότανο* (Βέροια), *πιασμοχόρταρο* (ἢ ἀγριόκινα ἐν Μυτιλήνῃ), *ἀφαλαρίδα*, εἶδος

ἀκάνθης με πικρότατον ζωμόν (Κάρπαθος), *χόρτον ἁγίου Ἰωάννου* (πόα κενταυρίου) ἢ *γένεια τοῦ γέρου* (ἀψίνθιον τὸ θαμνώδες) ἐν Κύπρῳ κτλ. Χρησὶς αὐτῶν. Χορήγησις καφὲ με λεμόνιον καὶ ἱστοὺς ἀράχνης εἰς καταπότια. Κατάπλασμα ἀπὸ πίτυρα ποῦ ἐζυμώθησαν με ὄξος, εἴτε λαπαῖς με γιοῦρτι ἢ γιαοῦρτι με γλυστηρίδα ἐπιτίθεται ἐπὶ τῆς κοιλίας. Ἄλλοι κόπτουν κατὰ μῆκος εἰς δύο περιστέρι (ἢ βάτραχον) καὶ ἐπιθέτουν ἀμέσως ὁλόθερμον ἐπὶ τῆς κοιλίας ὡς ἀντιφλογιστικόν (κατὰ τὸ πάσσαλος πασσάλῳ ἐκκρούεται). Ἐσωτερικῶς δίδουν ἀφέψημα ἀπὸ *γένεια τοῦ γέρου*, τὰ ὁποῖα ὡς πικρὰ λαμβάνονται κάθε πρωτὶ κατανήστικα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας (Κύπρ.). Εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης μετεχειρίζοντο τὸν πελῖνο, ἓνα χόρτο πολὺ πικρὸ, τὸ ὁποῖον βράζουν καὶ δίδουν στὸν ἄρρωστο νὰ πίνη κάθε πρωτῆ.

Μὲ ποίους τρόπους ἐπιδιώκεται ἡ *θεραπεία τῆς σπλήνης* (ὕπερτροφίας τοῦ σπληνός); Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον διὰ τοῦ γόνατος πιέζουν ἑλαφρῶς τὸ ἀριστερόν ὑποχόνδριον, ὅπου ὁ ὑπερτροφικὸς σπλὴν (ὁμοίαν θεραπείαν ἀναφέρουν Πλούταρχος καὶ Πλίνιος). Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης κρεμοῦν εἰς τὸν τοῖχον ἓνα κομμάτι *παποντσουσκιᾶς* ἐφόσον αὕτη ἀποξηραίνεται καὶ συρρικνουται, τόσον καὶ ὁ σπλὴν σμικρύνεται καὶ ἐλαττώνεται κατὰ τὸν ὅγκον.

Γιατρικὸ διὰ θέρμην ἀπὸ συνταγολόγιον πρακτικοῦ ἱατροῦ τῆς Κρήτης: 10 λεπτὰ καφέ, ἓνα λεμόνι φέτες καὶ ὀλίγες ρίζες τῆς ἀγρολιάς ἁπλυντες, τὰς βράζει καὶ χύνεις τὸ πρῶτον νερόν, εἰς τὸ δεύτερον βράσιμον τοῦ ρίχτεις τὸν καφέ καὶ τὸ λεμόνι καὶ βράζει μαζί, τότε σιραγγίζεις καὶ τὸ πίνεις, ὅταν θὰ σοῦ ἔλθῃ ἡ θέρμη, ἀπὸ 25 δράμα δύο ἕως τρεῖς ἡμέρας, μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν. Ποῖοι θεραπευτικοὶ τρόποι ἐφαρμόζονται ἄλλοῦ διὰ τὶς θέρμες;

28. Ἐντερικά.

α) Κατὰ πόνου ἐντέρων, εὐκοιλιότητος, διαρροίας καὶ δυσεντερίας. Παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα ἐν Κύπρῳ: Διὰ τὴν εὐκοιλιότητα κρίνεται καλὸν φάρμακον τὸ ἀφέψημα τῶν φύλλων τῆς ρωδιᾶς. Διὰ τὸν ἰσχυρὸν πόνον προτιμᾶται τὸ τσάϊ τῆς χιώτικης μαντζουράνας, ἀλλὰ καὶ τῆς παπούνας, ἢ ἐπιθέτουν ἐπὶ τῆς κοιλίας κατάπλασμα θερμὸν ἀπὸ πίτυρα χονδρά, ἀφοῦ τὰ ζυμώσουν με ξίδι ὡς λαπαῖν. Ἄν ὁ πόνος τῶν ἐντέρων συνοδεύεται με ἔμετον ἢ διάρροϊαν, ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ κρυολογήματος· τότε ἐπιτίθεται ἐπὶ τοῦ ὁμφαλοῦ κατάπλασμα με μαστίχην καὶ λίβανον, τὰ ὁποῖα κοπανίζουν καλῶς καὶ ζυμώνουν με ζάχαριν ἢ μέλι ἄσπρον. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως ποῦ δὲν ὠφελεῖται ὁ πάσχων κρίνεται, ὅτι ἔππεσεν τ' ἀφφάλι καὶ πρέπει νὰ τὸ γυρίσουν (βλ. τὸ *δέσιμο ἢ γύρισμα τοῦ ἀφαλοῦ* ἀνωτ. σ. 170). Διὰ τὴν ἐπίμονον διάρροϊαν καὶ μάλιστα τὴν δυσεντεροειδῆ θεωρεῖται ἀφθαστος πανάκεια τὸ ἀφέψημα

τοῦ κόνυζου τοῦ βαρύοσμου, (*inula graveoleus*). Διὰ τὴν χρονίαν διάρροϊαν κο-
νιοποιοῦν ὁστὰ ἰχθύων καὶ ἰδίᾳ ὄστρακα καβούρου ἢ ἀστακοῦ καὶ δίδουν εἰς
τὸν πάσχοντα. (Ν. Κυριαζῆς εἰς Κυπρ. Χρονικά Δ' 1926, 166-167). Ποῖας με-
θόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς;

β) Κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος. Ποῖαι οὐσίαι ἢ ποῖα παρασκευάσματα
θεωροῦνται ὡς εὐκοίλια καὶ ποῖα ὡς ἐλαφρὰ ἢ ἰσχυρὰ καθαρτικά; Ποῖαι οὐσίαι
χρησιμοποιοῦνται εἰς κλύσματα; Π.χ. μολοχούδια, λάδι, σαπουνάδα, ξίδι καὶ τε-
μάχιον σάπωνος (Κύπρ.).

29. **Ἐπιληψία** (σεληνιασμός, τὸ γλυκὲ κλπ.).

Ποῖα τυχὸν μέσα πρὸς θεραπείαν μεταχειρίζονται πλὴν τῆς ἐγκοιμήσεως
εἰς ἐκκλησίας; Ποῖα ἄλλα ἀγιωτικά;

Ἐπίσταξις βλ. ρινορραγία.

30. **Ἐρυγαὶ ὀξεῖται** (ρέψιμο).

Π.χ. ὅταν ἓνας ρεύγεται, τοῦ δίνουν νὰ γευθῇ καρύδια ἢ φουντούκια πολὺν
καβουρντισμένα ἢ μῆλα ψητά.

31. **Ἐρυθρὰ** (κοκκινίλα).

32. **Ἐρυσίπελας** (ἀνεμοπύρωμα, ρουσοῦμπελη, τὸ πυρό, ἢ φώκια, τὸ φτέρι,
τὸ ἀμελέτητο, ἢ μαγαρισμένη κτλ.).

Εἰς τὴν Κύπρον, ἂν ἔχη φουσκαλίδες, ἐπιχρίουν μὲ ὄξος ἢ σαμόλαδον,
ἐνῶ συγχρόνως τὸ γητεύουν ἢ τὸ φοβιτοιάζουν μὲ κόκκινο παννὶ καὶ μὲ ζεστὸ
σίδερο. Εἰς τὴν Σπάρτην «τοῦ βάζουνε ἀπάνω ζεστὰ μπαμπάκια, κεραμίδες ζεστὲς
τυλιγμένες σὲ παννί, ὅλο ζεστά. Δὲ θέλει μαχαῖρι, δὲ θέλει νὰ τὸ ματώσῃς, γιατί
πεθαίνει ὁ ἄνθρωπος». Εἰς τὴν Θράκην «τὸ καπνίζου πὲ τὸ φωκολέτο» καὶ περνᾷ.
Δὲ θέλ' ἰατροί». Ποῖοι οἱ θεραπευτικοὶ τρόποι καὶ αἱ σχετικαὶ ἀντιλήψεις ἄλλοι;

33. **Εὐλογιά.**

α) Τρόποι ἀνακουφίσεως τοῦ ἀσθενοῦς ἐκ τοῦ κνισμοῦ: Π.χ. εἰς
τὰ Κοτύωρα «ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα μὲ ἀγνὸ βούτυρο καὶ τὰ τρίβαν ἐλαφρότατα
μὲ μαλακὸ ντουλπάνι». Εἰς τὸ Ἀδραμύτιον «ἔτριβαν τὸ μέρος ποὺ τὸν τρώει
μὲ ἀψιφιά (τὴν μαδοῦσαν πρῶτα, νὰ μὴν ἔχ' κτσαρέλλια) ἔβαναν καὶ σιτὸ σιρῶμα
τ' ἀπάν' νὰ πλαγιάζ'. Πιρνοῦσι ἢ φαρμακάδα της μὲ τὴν ἀψιφιά κὶ ραχάτευ' αὐ-
τός. Ψοφοῦσι τὸ σκληρὸ μὲ τὴν ἀψιφιά».

β) Θεραπεία καὶ δίαιτα. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «εἰς τὴν ἀρχὴν ἔδιναν σιτὸν
ἄσθωστο καθαρτικὸ καὶ περιορίζονταν σιτὰ ζεστά, τοῦ ἔκαναν καὶ δίαιτα μόνον
γάλα. Δὲν ἐπιτρέπονταν οὔτε μυρωδιὰ φασολιοῦ ν' ἀκουστῇ μέσα σιτὸ σπῖτι, οὔτε
καὶ κανενὸς ἄλλου ὁσπρίου. Καλόπιαναν καὶ τὴν Εὐλογιά...».

34. **Ἡλίας.**

Τρόποι θεραπείας: π.χ. τρίβουν ἅπαξ τῆς ἡμέρας τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τῆς γλώσσης μὲ φύλλον συκῆς, ἕως οὗ ματώσῃ, καὶ κατόπιν τὴν τρίβουν μὲ σκόρδον καὶ στάκτην. Τοῦτο γίνεται τρὶς ἢ τετράκις καὶ ὁ λιβαζωμένος θεραπεύεται (Ἄδρ/πολις). Ἄλλοι «βάνουν γιαοῦρι στὸ μέτωπο μέσα σὲ παντιά».

35. **Ἡμικρανία** (κεφαλόπονος, κατεβασιὰ κλπ.).

Προσδένουν σφικτὰ τὴν κεφαλὴν μὲ μανδήλιον ἢ καὶ τοποθετοῦν εἰς τὸ μέτωπον φλοιὸν λεμονίου ἢ καὶ φέτες ἀπὸ πατάτα. Ἄλλοι εἰσπνέουν ζωηράν τινα μυρωδιάν ἢ εἰσροφοῦν κολώνιαν καὶ ξίδι. Ποίους ἄλλους τρόπους μεταχειρίζονται πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν πονοκέφαλον;

36. **Ἰκτερος** (χρυσή, κιτρινάδα, λιόκρ' ἢ λιόκριση).

Πῶς κόβουν τὴ χρυσή; Πίστις ὅτι ἡ χρυσή φαίνεται κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα: «Ἐνα μικρὸ ἄσπρο σπειράκι κι ἄλλα δυὸ τρία γύρω σ' αὐτὸ εἶναι ἡ χρυσή. Ὁ γιατρὸς μὲ μικρὰ ψαλιδάκια κόβει τὰ σπειράκια αὐτά» (Αἰτωλ.). Ἄλλοι «χαράζουν τὸν χαλινὸ πὺν εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἴπῳω χειλὸς, στὴ μέση» (Κοτύωρα), ἄλλοι «κόβουν δυὸ μικρὲς φλέβες πὺν εἶναι κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα στὴ ρίζα (Σκοπὸς) ἢ κόβουν τρεῖς ξυραφιὲς ἀνάμεσα στὰ φρύδια». Τὸ αἷμα πρέπει νὰ τρέξῃ, νὰ κατεβῇ στὰ μάτια, γιὰ νὰ ξεπλυνθῇ καὶ νὰ καθαρίσῃ, ὅπως πίστευαν, ἡ κιτρινάδα. Πότιζαν ἔπειτα τὸν ἄρρωστο τσάγια ἀπὸ χόρτο πὺν τὸ ἔλεγαν Παναγίας δάκρυα (ἀμάραντο), καθὼς καὶ ζωμὸ ἀπὸ βρασμένα βερύκοκκα νωπά ἢ καὶ ξηρά. Γιὰ θεραπεία τὸν πότιζαν καὶ κάτουρο ἀπὸ μικρὸ γερό παιδί τρία πρωῒνά, χωρὶς νὰ βάλῃ πρὶν τίποτε στὸ στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στὸ ἀγιάζι (ἦτοι εἰς τὸ ὑπαιθρον) (Κοτύωρα). Ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας ἄλλου;

37. **Ἰλαρά.**

Ποῖα ἡ ὀνομασία τῆς νόσου κατὰ τόπους; (λίλιρη ἐν Νάξῳ, λίλερη ἐν Σαμοθρ., λίλερη ἐν Ἀνδρῳ, Σίφνῳ κἀ. λίλιρο ἐν Θήρῳ, ἔλιρη ἐν Μάνῃ κλπ.). Ὡς εἰδικὸν φάρμακον εἰς τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου μεταχειρίζονται τὸ ἄνθος τῆς παπαρούνας βράζουν δηλ. τὸ ἄνθος τῆς (τὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἄνοιξιν μαζεμένα) καὶ πίνουν τὸ ζουμί του. Ποῖαι αἱ μέθοδοι θεραπείας ἄλλου;

38. **Τοχυαλία** (ἄμα πονῇ ἡ μέση).

Τρόπος θεραπείας (εἰς τὸν Σκοπὸν Θράκης): «Στρώνουν μιὰ κουβέρτα στὸ πάτωμα καὶ ξαπλώνουν ἐπάνω τὸν ἄρρωστο εἰς ὑπτίαν θέσιν (ἀνάσκελα) χωρὶς μαξιλάρι. Ἐνας γερὸς ἄνθρωπος κάθεται ἐπάνω στὰ πόδια του καὶ τὸν κρατεῖ σφικτὰ. Ἐνας ἄλλος στέκεται πρὸς τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ πιάνει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ πηγούνι περνώντας τὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς μασχάλες. Τρανάει τὸν ἄρρωστο ἀπότομα πρὸς τὰ πάνω (τὸν ταρτίζει), ἕως ὅτου τρέξῃ ἡ μέση του».

39. *Καλαγκάθι.*

Ἡ νόσος ἀνθραξ καὶ κάθε φλεγμονὴ τῶν μαλακῶν μορίων τῆς ἄκρας φάλαγγος τῶν δακτύλων (παρωνυχία). Διὰ τὸ καλαγκάθι ὑπάρχει ἀπειρία φαρμάκων. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸ κακὸν «φοβιτσάζοντας» διὰ τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ δακτύλου ποὺ ὑποπεύονται εἰς πολὺ ζεστὸν καφέν. Ὑστερώτερον καυτηριάζουν μὲ καρφὶ πυρακτωθὲν καὶ ἐπιθέτουν κάποιαν ἀλοιφήν. Ἄλλη θεραπεία εἶναι νὰ βουτήσουν τὸν δάκτυλον ἐντὸς τῆς χοληδόχου κύστεως τοῦ βοός, πλήρους χολῆς. Τὸ συνηθέστερον εἶναι κατάπλασμα ἀπὸ σαλιάγκους: παίρνουν ὀλίγα σαλιγκάρια μικρά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κέλυφός των, ὀλίγην πίσσαν μαύρην, σαποῦνι ἅπαννον, λάδι καὶ ἀπόξεσμα τοῦ καλαμιοῦ· τὸ ὅλον σιγοψήνεται σὲ λίγα κάρβουνα εἴτε εἰς τὴν φλόγα κηρίου, ὅποτε ἀντὶ χύτρας χρησιμεύει τὸ φύλλον τοῦ κρεμμυδιοῦ. Ἡ ἀλοιφή αὕτη θεωρεῖται ψητικὴ διὰ τὸ καλαγκάθι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀποστήματα. Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

40. *Κάλος.*

Ἐνα παραδειγμα: «Ὁ κάλος ποὺ βγάνουμε στὰ πόδια γιαιτρεύεται. Ἄμα στουμπίσουμε μιὰ ψημένη ντομάτα καὶ τὴ βάλουμε καὶ τὴ δέσουμε ἀπάνω στὸν κάλο, σὰν κατάπλασμα, πέφτει».

41. *Καρδιακαὶ νόσοι* (ταχυκαρδία κλπ.).

Κατὰ τῶν νόσων τῆς καρδίας, ἰδίᾳ παλμῶν, χορηγεῖται καρδία νωπὴ περυστερᾶς. Ποῖοι ἄλλοι θεραπευτικοὶ τρόποι εἶναι ἐν χρήσει;

Κασσίδα βλ. ἄνωρ.

42. *Κήλη* (τὸ κατέβασμα, οπάσιμο).

Εἰς τὴν Κορώνην «ψήνουν τ' αὐτὰ τῆς χελώνας καὶ τὰ τρῶνε ὅσοι ἔχουν κήλη καὶ τοὺς περνάει». Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι πρὸς θεραπείαν;

43. *Κοκκύτης* (πετεινόβηχας ἢ κορακόβηχας, κακαρίστρα κλπ.).

Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὸ Ἄργος ψήνουν εἰς τὸν φουῖρνον ἄσπρο κρέμμυδα, τὰ στύβουν καλὰ καὶ μὲ τὸ ζουμί των ποτίζουν τὰ παιδιὰ ποὺ πάσχουν. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν τὰ ποτίζουν μὲ ὀλίγον αἷμα κόρακος ἢ μὲ κόνιν ἀπὸ τὸ συκῶτι του, ἀφοῦ προηγουμένως τὸ ψήσουν καλὰ. Ἄλλοι μεταχειρίζονται αἷμα κουκουβάγιας. Ἄλλοι συνιστοῦν εἰσπνοὰς ἀπὸ κώκ. Ἄλλοι τρόποι;

44. *Κρυολόγημα* (βήχας, πούντα).

Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ συνηθιζόμενα εἰς τὴν Κύπρον: «Ὅταν ὁ βήχας εἶναι ἐνοχλητικὸς, δίδουν ἀφέψημα παρασκευαζόμενον μὲ ξηρὰ σῦκα, κανέλλαν, τεράτσι (κερατέαν), ἀνθη μολόχας, ζαμποῦκον (=κουφοξυλιά) εἴτε ὅλα μαζὶ εἴτε κεχωρισμένως. Ὅταν ὁ βήχας ἐπιμένῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, κατασκευάζουν τὸ ἐξῆς φάρμακον: λαμβάνουν ἀνὰ ἑκατὸν δράμια σπόρον ἀδράς τσικνί-

θας, σηςάμι, μαυρόκοκκον (μελάνθιον τὸ ἡμερον). Φρυγανίζουν καλῶς, κοπανίζουν λεπτότατα καὶ κοσκινίζουν· προσθέτουν κανέλλαν καὶ μοσχοκάρυδο καὶ ζυμώνουν τὸ ὅλον μὲ μέλι ἄσπρον. Ἀπὸ τὸ ἀντιβηχικὸν τοῦτο ἐλιξήριον λαμβάνουν τακτικὰ ἓνα κουταλάκι. Εἰς ἐλαφρὰ κρυολογήματα τρίβουν τὸ στῆθος μὲ μαστιχόλαδον ἢ μὲ τὸν λάδανον. Ὡς προφυλακτικὸν δὲ συγχρόνως καὶ θεραπευτικὸν μέσον ἔχουν τὴν *λα(γ)οπετσιάν*, τὴν *μαλλούραν* τοῦ προβάτου, τὴν ἐφημερίδα, τὰ ὁποῖα θέτουν εἰς τὸ στῆθος, διὰ νὰ συμβράσουν καὶ τοὺς προφυλάξουν ἀπὸ περαιτέρω κρυολόγημα». Ποῖται μέθοδοι καὶ φάρμακα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλοῦ; (Βλ. καὶ συνάχι, πνευμονία, πλευρίτης).

45. *Κρυοπάγημα* (χιονίστρες, μαργωτῆρες κτ.).

Ἕνα παράδειγμα: νὰ βάλῃ ξίδι καὶ φλόμους, νὰ τὰ βράσῃ καὶ νὰ βάλῃ τὰ πόδια του μέσα, ὥστε νὰ τὸ δέχεται. Μὲ τ' αὐτὸ γαίνει (Κρήτη). Εἰς Κάρπαθ. ψήνουν φοῦσκο (εἶδος ἁμανίτου) καὶ τὴ σκόνῃ μεταχειρίζονται γιὰ τὶς χιονίστρες.

Κωλικὸς ἐντέρων βλ. εἰλεός.

Λαιμά βλ. ἀμυδαλίτις.

46. *Δειχὴν* (*λειχῆνα*, *ἀλ'χῆνα*, *γαδαρὰλ'χῆνα* (Ἰμβρ.), *ἀρνιθοκολλίδια* (Κάρπ.), *χάβδι* (Πόντ.). Εἰς ποίαν αἰτίαν ἀποδίδεται; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. πιστεύουν ὅτι μολύνεται κανεῖς ἀπὸ τὰς ὄρνιθας. Τρόποι θεραπείας: Π.χ. μὲ ἀλοιφὴν ἀπὸ σκόρδο καὶ μπαροῦτι (Ἰμβρ.) ἢ μὲ καμένη ζάχαρη (Βιθυν.) ἢ μὲ κάποιο χόρτο ἢ λουλοῦδι (αἶγια κιτρίνη) (Βιθυν.), χαβδόχορτο (Πόντος), ἢ μὲ στάχτη κλπ.

47. *Λιθοπάτης ἢ λιθοπάτεμαν* (Πόντ.).

«Ἕνα ξερὸ ἄσπρο ἐξόγκωμα, πού βγαίνει καμιά φορὰ στὴν καμάρα τῆς πατούσας τοῦ ποδαριοῦ, αὐτὸ εἶναι τὸ *λιθοπάτι*. Γιὰ νὰ γερέψῃ, πρέπει νὰ τὸ σπάσουν» (Αἰτωλ.). Εἰς τὸν Πόντον τὸ θεραπεύουν διὰ κόπρου ἀνθρώπου.

48. *Δύσσα*.

Μέσα καὶ τρόποι θεραπείας. Π.χ. τὸν λυσσόδηκτον ἄλλοτε δὲν τὸν ἄφηναν νὰ κοιμηθῇ ὁλόκληρον τὴν νύκτα τῆς 39ης ἡμέρας. Πρὸς τοῦτο ἔτρωγαν, ἔπιναν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (*λ'σσόγαμους* ἐν Σάμφ, *συλλόγαμος* ἐν Κύπρῳ).

49. *Μαγουλίτις* (παρωτίτις).

Ἐπαλείψεις μὲ θηριακὴν καὶ ἄλλας ἀλοιφάς.

50. *Μαστίτις*.

Διὰ τὰς ραγάδας τῶν μαστῶν μεταχειρίζονται τὸ ὑμένιον τῶν αὐγῶν.

Ματόπονος βλ. ὀφθαλμία.

51. *Μηνιγγίτις*.

52. *Μητρίτιδες* (μητρικά, πάθη τῶν γυναικῶν κτλ.). Καταπλάσματα ἀπὸ πίσσα, τοῦβλο ζεστὸ κττ.

53. *Νεφρόπονος* ἦτοι κωλικὸς τοῦ νεφροῦ.

Ἐμπλαστρο γιὰ τὰ νεφρὰ (κρυόμπλαστρο ἐν Λέσβῳ). Π.χ. Ξύνομε στήν ξύστρα μισὴ πλάκα ἄφορο σαποῦνι. Σποῦμε μαζὶ τρία ἀσπράδια αὐγά. Ρίχνουμε καὶ 25 δράμια ρακὶ καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ χτυποῦμε. Ἀφοῦ τὰ δείρομε πολλὴ ὥρα, τ' ἀλείβουμε σ' ἓνα κομμάτι καινούργιο παννὶ καὶ ὕστερα τὸ γεμίζουμε τρυπες μὲ μιὰ χοντροβελόνα. Μ' αὐτὸ σκεπάζουμε τὰ νεφρὰ, μέχρι νὰ ξεκολλήσῃ μοναχὸ τ'.

54. *Ὁδονταλγία* (πονόδοντος).

Ποῖα βότανα μεταχειρίζονται διὰ τὸν πονόδοντον καὶ ποῖα φάρμακα δι' ἀποστήματα τῶν ὀδόντων; Μερικὰ παραδείγματα: 1. Ὅταν ἔχουν πονόδοντο (ἢ πόνους στὸ μάγουλο), παίρνουν ἀσπρόχορτο καὶ μασοῦν τὸν καρπὸ. Τὸ ἀσπρόχορτο εἶναι χόρτο μὲ καρπὸ μαῦρο σὰν φακὴ (Καρδίτσα). 2. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὴ σκάρφη (ἐλλέβορο). Τὴν ρίζα τῆς σκάρφης βράζουν μὲ ξίδι καὶ μὲ τὸ ἀφέψημα πλύνουν τὸ στόμα (Θεσσαλ.). 3. «Ἡ Πηνιλόπ' εἶναι χόρτο· μὲ τὸ χόρτο αὐτὸ καπνίζουν τὰ δόντια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔτσι πέφτουν τὰ σκουλήκια ποὺ εἶναι μέσ' στὰ δόντια» (Αἰτωλ.). 4. «Ὅταν πονέσῃ τὸ ντόντι καὶ σχηματίσῃ ἀπόστημα (φούσκα), κοπανίζουν ἀλάτι καὶ τὸ ἀνακατεύουν μὲ μέλι· ὕστερα τὸ βάζουν στὸ ἀπόστημα καὶ ἀνοίγει πολὺ σύντομα» (Γαλανάδες Νάξου).

55. *Οἰδημα* (πρήξιμο).

Παράδειγμα: Βρέξε μιὰ ψίχα ψωμὶ στὸ νερὸ καὶ λάδι μαζὶ, μάλαξέ τη, βάλ' τη στὸ πρήσιμα νὰ ξεπρησιῇ» (Γορτυνία). Ἄλλοι τρόποι:

56. *Ὁρχίτις*. Ἐνα παράδειγμα: «Σὲ πρήσιμα ἀρχιδιῶνε: Βράσε κουκκιά τσακισμένα σὰ φάβα, βάλ' τα σὲ λινὸ σακκοῦλι καὶ βάλ' τα στὸ πάθος. Αὐτὸ νὰ τὸ κάνῃς πολλὰς φορὰς ἡμέρα καὶ νύχτα» (Γορτυν.).

57. *Ὁφθαλμία* (πονόματος, ματόπονος, τραχώματα. Ἄλλαι ὀνομασίαι κατὰ τόπους, ὡς τὸ λάρι ἢ ἐπιπεφυκίτις ἐν Κρήτῃ). Μέθοδοι θεραπευτικαὶ καὶ φάρμακα: 1) Ἐνσταλάξεις γάλακτος γυναικὸς ἢ ὁποῦ ἀπὸ ρόιδι ἢ τι ἄλλο. 2) Πλύσεις μὲ ἀφέψημα ζαμπούκου ἢ φύλλων τριανταφύλλου ἢ μὲ οὖρα κλπ. 3) Ἀποξέσεις τῶν βλεφάρων μὲ ζάχαρη ἢ μὲ σκόροδον (ὡς παρ' ἀρχαίοις) κλπ. Ποῖαι ἄλλαι πράξεις συνοδεύουν τὴν ἀπόξέσιν; Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «ἐξαπλώνεται ὁ ἀσθενὴς κατὰ γῆς καί, ἐνῶ βοηθοὶ κρατοῦν τοὺς πόδας του καὶ τὰς χεῖρας του ἀκινήτους, ἡ «χολιάστρα» (ιάτραινα) ἀναστρέφει τὸ ἄνω βλέφαρον καὶ ἀποξέει τὴν τραχωματικὴν ἐπιφάνειαν διὰ τεμαχίων σκληρᾶς σακχάρους. Μετὰ τὴν ἀποσπόγγισιν τοῦ αἵματος ἐφαρμόζουν παμπαιζιὰς (δηλ. ἐπιθέματα βάμβακος, τὸν ὁποῖον ἐμβαπτίζουν εἰς ἀσπράδι αὐγοῦ, τὸ ὁποῖον προηγουμένως δέ-

ρουν καλῶς, προσθέτοντες ὀλίγον ἀνθόνερον ἢ ροδόσταγμα) θερμὲς ἐπὶ τῶν πρησμένων βλεφάρων καὶ κρατοῦν τὸν ἄρρωστον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐντὸς σκοτεινοῦ δωματίου, στάζοντες εἰς τὸν ὀφθαλμὸν του καθ' ἑκάστην σταγόνας τινὰς ἀπὸ τὸν λεγόμενον «κόμπον». Ὁμοίως διὰ τὴν πυώδη ὀφθαλμίαν ἢ καὶ διὰ πάντα ζωηρὸν ἐρεθισμόν τοῦ ὀφθαλμοῦ κόπτουν εἰς δύο μίαν ντομάταν καὶ ἐπιθέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐπίσης φύλλα βασιλικιᾶς ψιντρόφυλλης ἢ τριανταφύλλον ζυμώνεται μὲ ζάχαρη καὶ ἐπιτίθεται εἰς τοὺς ὀφθαλμούς ὡς ἀντιφλογιστικὸν φάρμακον (Κύπρος). Ὅταν ἔχουν «φαγούρα» εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ Κύπριοι χωρικοὶ τὸ ἀποδίδουν εἰς κονίδες (αὐγὰ ψείρας): ζεσταίνουν αὐτὸ (σφικτό), τὸ κόπτουν εἰς δύο μέρη καί, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ πρόσωπον μὲ λεπτὴν «κουρνούκλαν», θέτουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τὰ δύο τεμάχια τῶν αὐγῶν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ἀπὸ τὴν θερμότητα καταστρέφονται οἱ κονίδες.— Ποίας μεθόδους μεταχειρίζονται, ὅταν τὸ φῶς τῶν ματιῶν ἀδυνατίζει; Π. χ. ἐν Κύπρῳ «φοροῦν σκουλαρίκια χρυσά, διὰ νὰ δυναμώσῃ τὸ φῶς των». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

Δίαιτα κατὰ τῆς ὀφθαλμίας. Π. χ. εἰς τὴν Κύπρον, συνιστᾶται νὰ τρώγουν ψωμί ἐπὶ 40 ἡμέρας ἀνάλατον καὶ ἀμύγδαλα.

58. Ὀστρακιά (σκαρλατίνα).

Ποῖαι αἱ λαϊκαὶ μέθοδοι τῆς θεραπείας; Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἐλιές μαζὶ μὲ τὰ κουκούτσια τους καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κᾶναν ἐπαλείψεις ἐλαιόλαδου μὲ φτερὸ καθαρὸ κόττας' δίαιτα αὐστηρή: οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας».

59. *Παρωνυχία* (ἢ περὶ τὸν δνυχα φλεγμονή) *τριγυρίστρα-λογυρίστρα*, μεθύστρα. Βλ. καὶ καλαγκάθι.

Παρωτίτις βλ. μαγουλίτις.

60. Πλευρίτις (ὁ πλευρίτης, ἡ πούντα).

Μέσα θεραπείας: τὸ βυζικάντι «αὐτὸ τραυᾷ ὑγρὸ καὶ κάνει φοῦσκες, τραυᾷμε τὴ φοῦσκα γιὰ νὰ χυθῇ τὸ ὑγρὸ καὶ μετὰ βάζομε τσιρότο» (Νάξ.). Ποῖα ἄλλα μέσα εἶναι ἐν χρήσει ἄλλοῦ;

61. *Πνευμονία*, βρογχοπνευμονία, πνευμονικαὶ συμφορήσεις (*περιπλεμονία*, πούντα κτλ.).

Μέσα θεραπευτικά: ζεστὰ ποδόλουτρα, καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμοὶ στὴν πλάτη, βεντοῦζες κτλ.

62. Ραχίτις (*πεντερούγα* ἐν Καλαβρ.).

Τρόποι θεραπευτικοί: ἐπάλειψις διὰ τῆς θηριακῆς, δι' ἐλαίου ἥπατος ὀνίσκου κλ. καταπλάσματα ἐκ χόρτων τινῶν κλπ.

63. *Ρευματισμοί.*

Τρόποι θεραπείας: ἄμμοχωσία (= ἐπίχωσις δι' ἄμμου, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις), περικνημῖς μετὰ κόνεως θείου κτλ. Εἰς τὴν Κύπρον χρησιμοποιοῦν θερμὸν (ὑδωρ) μὲ κόπρον αἰγός, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπιθέτουν ὡς κατάπλασμα, ἐνῶ εἰς τὸν Πόντον τὸ *κερόλαδον* ἢ *ἐφταβότανον*, ποὺ γίνεται ἀπὸ λάδι, σαποῦνι, κερί, θυμίαμα, μαστίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ πεῦκα καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Κατὰ γιαιτροσόφι τῆς Κρήτης «λαμβάνεις μιὰ μασέλλα τοῦ γουρουνιου, τὴν σπάζεις τὸ μεδούλιον ὅπου ἔχει μέσα καὶ τρίβεις τοὺς πόδας σου τρεῖς φορὰς τὴν ἡμέραν, μία τὸ πρωῒ, μία τὸ μεσημέρι, μία τὸ βράδυ».

64. *Ρινορραγία* (ἄνοιγμα τῆς μύτης).

Πλὴν τοῦ αἰμοστάτου (ἐρυθρωπῆς πέτρας) μεταχειρίζονται (εἰς τὴν Κύπρον) τὰ *βάρσανα* (= ἀθανασίαν τὴν βαλσαμώδη, *pyrethrum tanacetum*), κοπανίζουσιν τὰ φύλλα καλῶς καὶ εἰσάγουν εἰς τὸν αἰμορροοῦντα ρώθωνα. Ἄλλοι ἐφαρμόζουν εἰσροφήσεις ὕδατος ἢ ὁποῦ λεμονίου, πίεσιν τοῦ μυκτιῆρος, ἢ δένουν τὸν ἀντίθετον ὠτίτην δάκτυλον ἢ εἰσάγουν εἰς τὸν ρώθωνα τρίχα γάτας κτλ. Εἰς τὸ Λασιθί Κρήτης «ἅμα ἀνοίξῃ ἡ μύτη κανενός, βρίσκουν τοῦ χταποδιοῦ τ' αὐγά, τὰ καῖνε καὶ σὰ σκόνη τὰ ρουφοῦνε καὶ τὸ αἷμα στένεται ἢ τὸν πιάνουν ἀπὸ τὰ μαλλιά καὶ τὸν ξετινάσσουν καὶ σταματᾷ».

65. *Σκώληκες, ταινία* κτλ.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν τρώγουν καβουρδισμένον κολοκυθόσπορον μὲ ἄλας. Ἐπίσης συνηθίζουν νὰ τρώγουν ρέγκαν καὶ κολοκύθια ἢ μελιτζάνες τηγανιτὲς μὲ σκορδαλιὰ καὶ τὴν ἐπομένην πρωῒ λαμβάνουν καθάρσιον. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

Σπλήνα βλ. Ἑλονοσία.

66. *Στοματίτις* (πονόστομα).

Πρὸς θεραπείαν ἐπαλείφουν τὸ στόμα μὲ κόκκινα μοῦρα (μουρόνερο) (Βιθυν.). Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

67. *Συνάχι.*

Τρόποι θεραπείας: Π.χ. εἰσπνέουν καπνὸν καιομένου βάμβακος καὶ σακχάρεως ἢ ροφοῦν οὖζο ἢ ταμπάκο ἢ πίνουν ζεστὰ μὲ φύλλα ἢ ἄνθη φλαμουριάς, διὰ νὰ ἰδρώσουν εἰς τὸν ὕπνον.

Τραχώματα βλ. ὀφθαλμία.

68. *Τριχόπτωσις.*

Πῶς γιαιτρεύεται ἡ φαλάκρα; Ἐν παραδείγμα: *Κάψε ἀβδέλλες νὰ γίνουν σκόνη. Βράσε τὴ μὲ νερὸ καὶ νὰ φυράνῃ τὸ ἓνα στὰ τρία καὶ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ ἄλειφε τὸ μέρος* (Γορτυν.). Εἰς τὸ Μανιάκι βράζουν ἓνα χορτάρι ποὺ βγαίνει

στο Τραγοπήγαδο (μακρυμάλλι) και λούζονται τὸ Σάββατο μ' αὐτό. Εἰς τὴν Φαλαισίαν Ἀρχαδ. «Βγαίνουν ὄβριά (εἶδος χόρτου) ἀπὸ τῆ ρίζα καὶ χαμωλιὸ (ἀγκάθι). Τὶς ρίζες αὐτὲς τὶς βράζουν μὲ νερὸ καὶ λούζονται ἐπὶ τρία Σάββατα. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ μείνῃ καθόλου ρίζα μέσα στὴ γῆ».

69. Τριχοφάγος.

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «γιατρεύεται, ἂν ἀλείβεται τὸ μέρος, ὅπου πέφτουν οἱ τρίχες, μὲ σκόρδο στονμπισμένο καὶ μπαροῦντι ἀλλὰ πρῶτα πρέπει νὰ χαράζεται τὸ μέρος ἐκεῖνο μὲ κάποιο κοφτερὸ ἐργαλεῖο». Εἰς τὴν Γορτυνίαν μεταχειρίζονται «ρίζα ἀπὸ σφερδοῦκλι φρέσκια, γιὰ νὰ ναι μέσα ὅλο τὸ ζουμί της». Ἄλλου;

70. Τῦφος κοιλιακός.

71. Ὑδρωπικία.

Ἕνα παράδειγμα ἀπὸ γιατροσόφι Γορτυνιακό: Νὰ βράσῃς κρασί μὲ φλοῦδες ἀπὸ μελέο, τὸ κρασί νὰ εἶναι μιὰ ὀκά κι ἀπὸ τὸ βράσιμο νὰ μείνῃ μισή. Νὰ πί-
νῃς ἀπ' αὐτὸ μιὰ κουταλιά τὸ πρωῒ, μεσημέρι καὶ βράδυ μὲ κουτάλι τοῦ γλυκοῦ.

72. Φθειρίاسις.

Γιατροσόφι κρητικό: «ἔπαρον διάργυρο καὶ κοπάνισε καλῶς, εἰτα ἔνωσον μετὰ σαπημένου ξύλου ἢ μήλου ἢ ξύγκι χοίρου ἢ προβάτου καὶ ἄλειφε ἐπάνω ὅπου εἶναι οἱ ψεῖρες καὶ ψοφοῦν».

Ποῖα βότανα ἢ κόνεις χρησιμεύουν εἰς κατασκευὴν ψειραλοιφῆς;

73. Φυματίωσις (φθίσις, χτικιό, ὀχτικας κλπ.).

Τρόποι θεραπείας καὶ φάρμακα: Εἰς τὸν Πόντον ἔδιναν στοὺς ἀρρώ-
στους νὰ πίνουν καθαρὸ πετρέλαιο ἢ καὶ αἷμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς
σφαγῆς τους. Ἔδιδον καὶ γάλα κυνὸς ἢ νὰ γευθοῦν ἐν ἀγνοίᾳ των κυναρίου.
Εἰς τὴν Νάξον διὰ τὰ στηθικά νοσήματα μεταχειρίζονται σέλινον. Τὸ κοπανίζουν
καὶ βγάζουν 50 δράμα ζουμί, τὸ ὁποῖον παίρνει μὲ μίαν δόσιν ὁ ἀρρωστος.

Χιονίστρες βλ. Κρυοπάγημα.

74. Χοιράδωσις (χοιραδικά, χελώνια).

Βοτάναι: χελωνόχορτον, μανδραγόρας κλπ. Τρόπος θεραπείας ἀπὸ κρητικὸ
γιατροσόφι: «Ἐπαρε κολοκυθιοῦ ρίζα καὶ κοπάνισον καὶ σίτινον ἄρτον καὶ τὸ
ζουμί του ἔνωσον μετὰ τοῦ οἴνου καὶ μὲ μέλι». Ἄλλα ἱατρικά;

75. Ψαμμίασις.

76. Ψώρα.

Φάρμακα: ἐλλέβορος μετὰ θείου κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον μεταχειρίζονται
θεῖον ζυμωμένον μὲ λάδι, εἰς τὸν Πόντον ἀλοιφήν ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι
καὶ λίπος χοιρινό. Ποῖα τὰ φάρμακα ἄλλου;

77. Ψωροφύτης.

Μέσα θεραπείας: πλύσεις με στυφτικά (σουμάκι, καρνόφυλλο, τσάι κλπ.).
 «Αμα τὸ σκουπίσης, παίρνεις ἀπὸ λάχανο μιὰ φλούδα νὰ τὴν καπνίσῃς μὲ δορὶ
 καὶ μετὰ τὴν βάζεις στὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ. Τ' ἀλλάζεις κάθε τόσο καὶ λιγο-
 στεύουν οἱ πληγές».

78. Ὠταλγία, ὠτίτις (αὐτόπονος).

Διάφοροι μέθοδοι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐνσταλαῖζουν εἰς τὸ
 αὐτὶ μίαν σταγόνα λάδι ζεστὸ (καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ κανδῆλι) ἢ γάλα ἀπὸ τὸν
 μαστὸν θηλαζούσης, κατὰ προτίμῃσιν, θῆλυ, εἴτε καὶ κυνός. Ἄλλοι ἐνσταλαῖζουν
 χυλὸν πράσου ἢ λάδι τοῦ ἀπήγανου (δηλ. καβουρδίζουν σὲ λάδι τὸν ἀπήγανον).
 Ἄλλοι περιτυλίσσουν στυπόχαρτον ἐν εἶδει χωνίου ἐμποτισμένον μὲ λάδι, τοῦ
 ὁποίου τὸ ἄκρον εἰσάγουν εἰς τὸ πάσχον αὐτὶ καὶ ἀνάπτουν τὸ στυπόχαρτον
 ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν ἄκραν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἀντὶ στυποχάρτου μεταχειρίζονται
 κηροπάννι. Εἰς τὴν Κορώνην ψήνουν ἄσπρο κρεμμύδι, ὥσπου νὰ μαλακώσῃ, καὶ
 τὸ βάνουν στ' αὐτὶ καὶ περνάει ὁ πόνος. Σύνηθες ὅμως εἶναι πολλαχοῦ καὶ νὰ
 ἐνσταλαῖζουν τρεῖς σταγόνες, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρας, ποντικολάδου. Κατὰ ποῖον
 τρόπον ἀπολαμβάνεται τὸ ποντικόλαδον; Ποῖαι αἱ θεραπευτικαὶ μέθοδοι ἄλλου;

79. Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν
 ἄλλων νοσημάτων, ἰδίᾳ ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἀνωμαλιῶν, ὡς τῆς λιπο-
 θυμίας, τοῦ ὑστερισμοῦ, τῶν νευραλγιῶν, τῆς στάσεως τῶν ἐμμήνων, τῆς ἐμμό-
 νου ἀδυναμίας κτλ.

Π.χ. 1) Ὅταν ἔχῃ κανεῖς νευραλγίες σ' ὅλο τὸ σῶμα του ἢ ὅταν πονῇ
 κάπου, βρῖσκει τρυφερὲς φασκομηλιές, τὶς ζεσταίνει πολὺ μέσα σ' ἓνα μεγάλο
 σιντεροσιόκαλο καὶ μ' αὐτὲς τυλίσσουν ὅλο τὸ σῶμα καὶ περνᾷ ὁ πόνος (Λατσίδα)

2) Πρὸς θεραπείαν τοῦ ὑστερισμοῦ συνηθίζουν εἰς τὴν Κύπρον νὰ δί-
 δουν πρὸς κατάποσιν καρδίαν περιστεριοῦ, κατὰ προτίμῃσιν μαύρου, προσφάτως
 σφαγέντος. Ἡ καρδία αἰμόφυρτος πρέπει νὰ καταποθῇ ἀμάσητος. Ὡς ἀναλη-
 πτικὸν δὲ δίδουν ἀφέψημα κανέλλας, φύλλων κιτρομηλέας, λεμονέας, πορτοκαλέας,
 ἡδυόσμου, ἀλοῖζας καὶ μυρσίνης. Δίδονται δὲ ἢ μόνα ἢ μερικὰ βρασμένα ὁμοῦ,
 θεραπεύοντα καὶ τὴν *λιοψυχίαν* (Κύπρ.).

3) Ὅταν καθυστεροῦν τὰ ἐμμηνα, δίδουν (εἰς τὴν Κύπρον) σκορπίδια
 ἥτοι *σκορπόχορτον*, ἐπειδὴ αὐτὰ σκορποῦν τὸ αἷμα· πρέπει ὅμως νὰ ζεστα-
 θοῦν πολὺ καὶ νὰ ροφηθοῦν ζεστὰ τὰ σκορπίδια. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὸν
 πήγανον: παίρνουν μίαν ὀκάν κρασί, εἰς τὸ ὁποῖον βράζουν μερικὰ κλωνιά
 πηγάνου, ἕως ὅτου τὸ κρασί ἀπομείνῃ ὅσον μισὴ ὀκά. Ἀπὸ τὸ ποτὸν αὐτὸ πί-
 νουν κάθε πρωτὶ ὀλίγον ἐπὶ 15 ἡμέρας (Κύπρ.).

Ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς τοῦτο ἄλλου; Ποῖα διὰ τὴν κατάπαι-
σιν πόνου ἐμμήνων; Ποῖα πρὸς ἔκτρωσιν;

80. *Ἄλλα μᾶλλον ἀσυνήθη ἢ ιδιότυπα νοσήματα.*

Π.χ. τὸ ψαθονοῦρι = μαυρίλα τοῦ σώματος θανατηφόρος (Καλάβρ.), ἡ
μαυροκαρβνίδα = ἐξάνθημα δερματικόν, τὸ ἀλλαχοῦ μαύρη λεγόμενον (Τή-
νος), ὁ λαγγονίτης = πόνος τῶν βουβώνων κατόπιν μακροῦ δρόμου (Ὀλυμπ.
Κεφαλλ.), ὁ κεφαλίτης = ἐγκεφαλικὴ νόσος (Ἡπειρ.), ἡ ντούχωση = ἐσωτε-
ρικὴ φλόγωσις τοῦ σώματος (Ἡπ.), τὸ μόλεμα τοῦ στόματος (ἀπὸ ἀποφαγού-
δια τῆς γάτας ἢ τῶν ποντικῶν), ἡ σφήνα, ποὺ πετᾶνε τὰ μικρὰ παιδάκια κτλ.
Ποίας μεθόδους καὶ ποῖα φάρμακα μεταχειρίζονται πρὸς θεραπείαν;

Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων.

α) Πρὸς πρόληψιν πυρετοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «τὸ *Μὰ τρῶνε σκόρδο*
καὶ βρέχνε παξιμάδ' μέσ' στὸ κρασί, πρὶν νὰ φᾶν τίποτα. Δὲν τς πιάν' ἡ θέρμ'».

β) Διὰ νὰ μὴ τοὺς τρώῃ ὁ σκορπιὸς καὶ τὸ φίδι: Τρῶνε «*σκορπου-
χόρτ'*», τὶς ρίζες τοῦ (Αἰτωλ.), τρῶνε σκόρδο ἢ καῖνε φλοῦδες ἀπὸ αὐγὰ (Κο-
τύωρα), βάζουν κοντὰ στὸ βρέφος θεριακὴ (Ἄδρ/πολις).

γ) Διὰ νὰ προλάβουν τὸ ἀγκάθι: Κοπανίζουν τῆς καρδιᾶς ρίζα σ' ἓνα
γουδί, ἀνακατεύουν τὴ σκόνῃ μὲ ξίδι ἀκράτο καὶ τὸ δένουν ἐπάνω. Τὸ ἀλλάζουν
2-3 φορές. Αὐτὸ προλαβαίνει τ' ἀγκάθι (Κάρπ.).

δ) Προληπτικὰ κατὰ τῆς μέθης. Π.χ. «Γιὰ νὰ μὴ μεθύσης, φάε νη-
στικὸς ἑφτὰ πικραμύγδαλα ἢ πλεμόνι γίδας ψημένο».

Ποῖα ἄλλα φάρμακα χρησιμοποιοῦνται προληπτικῶς;

Θ'. Διαιτητικὴ.

α) Ἀντιλήψεις περὶ θρεπτικῆς δυνάμεως τῶν τροφῶν, ἐκπεφρα-
σμέναι εἰς παροιμίας. Π.χ. *Ὠμὸ κρέας, κόκκινα μάγλα* (Λῆμν.). *Ὅποιος τρώει*
πατσιὰ τρώει λουρί, ὅποιος συκῶτι αἷμα κι ὄγοις κρέας ζωὴ (Γορτ.). *Κρέας μὲ*
τὸ αἷμα καὶ ψάρ' ψημένο (Λῆμν.).

Φάε φασόλια, πιὲ νερό, | ἴσα γάμπια, δὲν μπορῶ.

Φάε κρέας, πιὲ κρασί, | ἴσα γάμπια, μοναχὴ (Τήνου).

Ἐφαγες ψάρι, ἤπιες νερό;

πάει τὸ ψάρι, εἰς τὸ γιᾶλό

ἤπιες κρασί;

τό φαγες ἐσὺ (Ἄδρ/πολις).

β) Ἀπαγόρευσις ἢ ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένων τροφῶν. Διαιτητικὸν μηνολόγιον: Τί πρέπει νὰ τρώγῃ κανεὶς κάθε μῆνα; Κρασιὰ δυναμωτικά.

γ) Ποία δίαίτα τηρεῖται ἐπὶ διαφόρων νοσημάτων, ὡς ἐρυθρᾶς, ἱλαρᾶς, ὀστρακιᾶς, τύφου κλπ.; Ποία κατὰ τὴν λοχείαν; ἐπὶ ἀποβολῆς κτλ.; Π.χ. ἐπὶ ἐρυθρᾶς, ἱλαρᾶς κττ. δὲν ἐπιτρέπεται, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἄλλη τροφή ἀπὸ τὰ ἀμύγδαλα, τὰ γαλακτερά, τὸ τσάϊ καὶ τ' αὐγὸ καὶ τὸ πετιμέζι, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται καὶ ὡς φάρμακον «*πυρωτικὸν τοῦ αἵματος*» (Κύπρ.).

Γ'. Χειρουργική.

α) Ἀπολύμανσις πληγῶν καὶ θεραπεία: μὲ ἀτμοὺς ὕδατος ἢ θείου, μὲ σίελον, μὲ καπνιὰν ἢ μὲ ἄλλους ποικίλους τρόπους. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο πόδι ἢ χεῖρ πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς» ἔρριχναν ἀπάνω στὴ θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβήσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμός — *καφούρα* ἢ *μπουγοῦ* — ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγὴν. Ἄλλοι μεταχειρίζονται τὸν σίελον ὡς ἀπολυμαντικὸν ἢ βάζουν τὸν σκύλον νὰ λείχῃ τὴν πληγὴν». Ἀπομύζησις πληγῆς πρὸς ἀφαίρεσιν δηλητηριώδους ἰοῦ. Χρῆσις βοτανῶν ἢ ἄλλων παρασκευασμάτων πρὸς θεραπείαν πληγῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «κοπανίζουν τὰ σπουρδούκλια (ἀσφοδέλους) καὶ τὰ δέγνουν ἐπάνω στὶς πληγὰς καὶ δὲν θυμῶναι ἡ πληγὴ». Τί εἶναι τὸ *σπαθοχόρταρο*, τὸ *πεντάνευρο*, τὸ *νευροχόρτι*, τὸ *φραγκόφυλλο*, τὸ *σκυλοχόρταρο*, τὸ *σμέρτο*, τὸ *κλεφτοχόρταρο* κλπ. ἢ τὸ λεγόμενον *σπαθόλαδο*, ἢ *σπερδονκλαλοιφή*, ποὺ μεταχειρίζονται πολλαχοῦ εἰς θεραπείαν πληγῶν;

Τί μεταχειρίζονται διὰ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἔλκος καὶ ἐκρεύσῃ τὸ πύον; Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «ἂν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τρανοῦσε ὅλο τὸ πύον καὶ τὴν καθάριζε ὁλότελα». Ἐπεὶτα βάζανε *κερόλαδο* ἢ καὶ *σπαθοχόρταρο*, ὥσπου νὰ κλείσῃ». Εἰς τὴν Μάδυτον διὰ τὸ ἀνοίγμα τοῦ ἔλκους μετεχειρίζοντο *αὐγοστοῦπι*, δηλ. ἄλοιφην ἀπὸ λεύκωμα αὐγοῦ, τρίμματα σάπωνος καὶ λάδι.

Ποῖα ἄλλα παρασκευάσματα μεταχειρίζονται πρὸς ἐπούλωσιν πληγῶν καὶ χρονίων ἑλκῶν; (π.χ. *ποντικόλαδο*). Ποῖα μέσα μεταχειρίζονται, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν αἱμορραγίαν τραύματος; Τί ἐπιθέτουν εἰς τὴν πληγὴν ἀπὸ δάγκωμα σκύλου;

β) *Βαρεῖς μώλωπες* (κτυπήματα χωρὶς ν' ἀνοίξῃ πληγὴ, *μαμάκεμα* (Νάξ.), *πρήξιμο* καὶ *μελάνιασμα* κτλ.).

Ἐπιθέματα ἀπὸ ἀλάτι καὶ κρεμμύδι ἢ ψίχα ψωμί, κρεμμύδι καὶ ἀλάτι ἢ ἀπὸ

διάφορα βότανα. (Πρβλ. τὴν παροιμίαν «τὸν ἔκαμε τ' ἄλατιοῦ»). Π. χ. εἰς τὴν Νάξον «κοπανίζουν βυζάσκελα (ρίζες τῆς ἀσκέλας ποῦ εἶναι σὰν γλυκοπατάτες) καὶ τὰ βάζουν πᾶνω στὸ μαμάκεμα», εἰς τὴν Κυνοῦρ. «ψαίγουν πλατυμαντήλες καὶ τὶς βάνουν στὸ προήξιμο», εἰς τὴν Αἰτωλ. μεταχειρίζονται φλοιὸν τοῦ μελίου, ἑνὸς θάμνου πολὺ ὑψηλοῦ κλπ. Περιτύλιξις διὰ δερμάτων ζώων νεοδάρτων, ὡς παρ' ἀρχαίοις. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «ὅποιος ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε γερά – ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλες κτλ. – χωρὶς ν' ἀνοίξη πληγές, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστὸ τομάρι προβάτου ποῦ τὸ σφάζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόταν ἔτσι 6-7 ὥρες, ἴδρωνε καλὰ καὶ γιατρευόταν, τοῦ περνοῦσαν καὶ οἱ ζαλάδες». Εἰς τὴν Ἑπειρὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀλείφουν τὸ δέριμα τοῦ προβάτου (ἀπὸ τὸ ἄτριχον) μὲ λάδι, τὸ ἐπιπάσσουν μὲ κοκκινοπίπερο, καὶ μ' αὐτὸ περιτυλίσσουν γυμνὸν τὸν πάσχοντα, ἀφοῦ τὸν τοποθετήσουν παρὰ τὴν ἐστίαν. (Πρβλ. τὴν φράσιν: τὸν ἔκαμε τῆς προβειᾶς).

γ) Ἑγκαύματα.

Ἐπιθέματα διάφορα. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὸ Κωστὶ Θρ. «γιά τὸ κᾶμα εἶναι ἡ χολή, εἶναι καὶ τὸ ἀσβεστονέρι μὲ τὸ λάδι τοῦ φαγιοῦ· γὰ τὸ χτυπήσης, γὰ τὸ χτυπήσης, γὰ γένη ἀλοιφή· τὸ βάζεις ὅποτερὰ πὰ στὰ καθαρὰ τὰ παννιά καὶ τὸ βάζεις ἀπάνω». Κατὰ Γορτυνιακὸν ἰατροσόφιον «ἀνακάτωσε τὸ ἄσπρο τοῦ αὐγοῦ μὲ ροδόσταμα, τάραξέ το καλὰ καὶ βρέξε σ' αὐτὸ ἓνα μαντήλι καὶ βάλ' το στὴν καημάδα γὰ γιατρευτῇ γιὰ ἓνα μερόνυχτο». Εἰς τὴν Κυνοῦριαν, σὲ καψίματα βάνουν σκιαδούλια, ἓνα βότανο. Ἄλλοῦ, ὅταν καὶ κάποιος, κοπανίζει γρήγορα φύλλα τῆς ἀγκυνάρας, βάζει τὸ ζουμί ἐπάνω στὸ καμένο μέρος, γαίνει καὶ δὲν ἀφήνει σημάδι.

δ) Ἐξάρθωσις (στραμπούλιγμα, βγάλσιμο χεριοῦ ἢ ποδιοῦ).

Τρόποι καὶ μέσα ἀνατάξεως. Ἐνα παράδειγμα ἀπὸ τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου: Ζεσταίνουν νερὸ καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ ἓνα δοχεῖον. Βουτοῦν μέσα τὸ βγαλμένο χέρι ἢ ποδάρι καί, ἀφοῦ μαλακώσῃ, τὸ τρίβουν καλὰ καὶ ἔπειτα τὸ τρανοῦν μὲ δύναμιν γὰ τὸ φέρουν εἰς τὴν θέσιν του. Κατόπιν ξαίνουν μὲ τὸ μαχαῖρι λίγο σαποῦνι μέσα σὲ ἓνα πιάτο, βάζουν ἀσπράδι τοῦ αὐγοῦ καὶ λίγη ρακή (ποτὸν ἐκ στροφυλιάς) τὸ ταράσσουν καλὰ, ἕως ὅτου γίνη μία ἀλοιφή. Βάζουν τὴν ἀλοιφή αὐτὴ ἐπάνω σὲ μπαμπάκι καὶ μὲ ἓνα παννὶ δένουν τὸ χέρι ποῦ πονεῖ.

ε) Κάταγμα.

Ἐνα παράδειγμα: Ἐσιαζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε γὰ σμίξουν ἀκριβῶς τὰ δυὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστρο ἀπὸ φακὴ

τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χειροῦ, ἢ ἀλεῦρι ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαποῦνι καὶ ἄσπράδι τ' αὐγοῦ. Ἀκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτὰ σανίδια (χαρτώματα — ἓνα ἀπὸ κάτω καὶ ἓνα ἀπὸ πάνω — ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τὰ ἔδεναν ἔτσι καλὰ καὶ ἔμενε σὲ ἀπόλυτη ἀκίνησις, ὅσπου νὰ γιάνη». (Προβλ. *καλαμώνω* = δένω μὲ καλάμια τεθραυσμένον κόκκαλον). Εἰς τὴν Ἀρχαδίαν «τοῦ βάνουν γιὰ κὶ δηλ. ἐμπλαστρον ἀπὸ πρόβεια μαλλιά ἄπλυτα, ποτισμένα μὲ ἀλοιφή ἀπὸ αὐγὸ μὲ ρακὴ δαρμένα καὶ τὸ ποτίζουν ταχτικά μὲ ρακὴ ἕως ὅτου θεραπευθῇ». Τὸ γιὰ κὶ μεταχειρίζονται καὶ εἰς τὰς ἐξαρθρώσεις.

ς) *Συρίγγιον*.

Ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

ζ) Εἰς ποίας ἄλλας περιπτώσεις ἐνεργεῖται χειρουργικὴ ἐπέμβασις; Π.χ. ὁ *νυχόπονος* (οἰδημα τῶν ποδιῶν) θεραπεύεται εἰς τὴν Κύπρον «διὰ σχίσματος καὶ ἐξαγωγῆς αἵματος καὶ διὰ καυτηριασμοῦ δι' ἐλαίου». Τὸ *ζωντάρι* εἶναι «κάτι βῶλοι ποὺ βγαίνουν στὸ λαιμὸ ἢ στὸ χέρι ἢ καὶ σὲ ὅλο τὸ σῶμα, εἶναι δὲ πολὺ σκληρὸν αὐτό. Δι' ἐγχειρήσεως ὁμως ἀποσπᾶται ὁλόκληρον» (Γαλανάδες Νάξου). Τί ἐπιχειρεῖται πρὸς θεραπείαν τοῦ *καρκίνου*; Εἰς τὰ Κοτύωρα «μιὰ γυναῖκα ποὺ τῆς παρουσιάστηκε καρκίνωμα στὸ στήθος τῆς σὲ μέγεθος καρυδιοῦ, τό δεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκίνωμα στέγνωσε, μαράθηκε, καὶ ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περίπου ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμιά χειρουργικὴ ἐπέμβαση». Ποιους τρόπους μεταχειρίζονται ἄλλοι;

ΙΑ'. Κτηνιατρική.

α) *Κτηνίατροι ἐκ τοῦ λαοῦ*. Ὀνόματα αὐτῶν: *ἀλογογιατρός*, *παῖτάρης* = ἰππίατρος (Λειβήσιον) κλπ.

β) *Φάρμακα* (βότανα κλπ. εἶδη) χρησιμεύοντα γενικῶς εἰς θεραπείαν τῶν ζώων. Π.χ. ἡ *ἀγριάμπελη* θεραπεύει τὴν ψώραν τῶν ζώων, τὸ *ἀρκουδοπούρν'* (εἶδος πρίνου) χρησιμοποιεῖται ὡς φάρμακον διὰ τὰ ζῶα, τῶν ὁποίων στέκεται τὸ οὖρος· φύλλα αὐτοῦ κτυπῶνται, ἀποτρίβονται καὶ στύβονται εἰς ποτήριον ὕδατος· μὲ αὐτὸ ποτίζεται τὸ πάσχον ζῶον (Αἰτωλ.). Ἄμα βήχουν τὰ ζῶα, τὰ ταῖζουν *ἀγριουκάστανου* (Αἰτωλ.). Τί εἶναι ἡ *καλακαφάνα*, τὸ *σκαρπί*, ἡ *πορδάλα* καὶ εἰς ποίας νόσους χρησιμοποιοῦνται; Ἄλλα ἱατρικά.

γ) *Θεραπευτικαὶ ἢ χειρουργικαὶ ἐπεμβάσεις καὶ φάρμακα ἢ ἄλλα μέτρα πρὸς πρόληψιν νόσου τῶν ζώων*. Π.χ. Ἀφαιμάξεις (ξαιμάτωμα) διὰ κοπῆς τοῦ αὐτιοῦ ζώου ἀσθενοῦς πρὸς θεραπείαν. Φλεβοτομίαι ἱππων, ἡμιόνων

κλ. μεγάλων κτηνῶν. Ὅταν σταθῇ κάτι στὸν λάρυγγα ζῶου, τὸ κατεβάζουν ἐντέχνως μὲ τὸ μουντί, ξυλάριον περιτυλιγμένον μὲ βαμβάκι (Κάρπ.).

Προφυλάξεις: Π.χ. «φυλάνε τὰ πρόβατα νὰ μὴν πιοῦνε λιναρονέρι (νερὸ ποὺ ἔχουν πλύνει λινάρι), γιατί πέφτουν τὰ δόντια τους καὶ φοφᾶνε».

1. Ἀσθένειαι ζώων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.

1) Ἀσθένειαι ὀρνίθων.

1. Κόριζα ἢ τσίφνα. Ἐνα παράδειγμα ἐκ Κρήτης: Ἡ κόριζα εἶναι ἀρρώστεια τῶν ὀρνίθων ποὺ γίνεται στὴ μπροστινὴ μπάντα τοῦ γλώσσας. Βγάνει σκληρὴ προβειὰ σὰ νύχι. Δὲν τρώει, δὲν πίνει καὶ προπατεῖ χαμηλοφτερουγιασμένη. Τὸ παθαίνει, ὅτινα μὴν ἔχη νερό. Τοτεσὰ τοῦ βγάνουνε σιγανὰ σιγανὰ τὴν προβειὰ, γιὰ νὰ μὴν κοπῇ ἡ-γι-ἄκρη τοῦ γλώσσας, γιατί τοτεσὰ φοφᾶ. Λαδώνουνε ὕστερα τὸ μέρος καὶ τοῦ δίδουνε κομμάθια κρομμύδια λαδωμένα καὶ τὰ καταπίνει καὶ ἐτσὰ τοῦ περνᾶ ἐξεκορίζασεν ἡ ὀρνιθα.

2. Λαιμόπονος ἀπλοῦς. «Ὅταν εἶναι βραχνὴ ἡ ὀρνιθα, τῆς δίδουν πρὸς τροφὴν πίτυρα ψημένα μὲ γάλα καὶ τὴν ποτίζουν κονιάκ, διὰ νὰ καυτηριασθῇ ὁ λαιμός της. Ἄλλοι δίδουν κρεμμύδι ψιλοκομμένον καὶ ὀλίγον σκόρδον πρὸς τροφήν, διὰ νὰ φοφῇσιν τὰ μικρόβια» (Κύπρ.). Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

3. Διφθερίτις. Εἰς τὴν Κύπρον κοσκινίζουν στάκην, μὲ τὴν ὁποίαν ραντίζουν τὸν δάκτυλον καὶ δι' αὐτοῦ τρίβουν τὸ κάτω μέρος τῆς γλώσσης, διὰ νὰ βγάλουν ἕνα πετοῖ (τὴν τσίφναν)· ταύτην πρέπει νὰ φάγῃ ἡ ὀρνιθα, ὅποτε τῆς φτύνεις ἢ τὴν ποτίζεις νερὸ μὲ θειάφι.

4. Φθειρίασις. «Ὅταν ἡ ὀρνιθα ἔχη φτειροῦδες, πιάνονται τὰ πόδια της καὶ δὲν μπορεῖ νὰ περπατήσῃ. Τότε τῆς τρίβουν μὲ λαδόξιδον τὰ πόδια καὶ μ' αὐτὸ τῆς ραντίζουν τὰ φτερά, τὰς γαλάτες (=τὰς φτεροῦγες) καὶ τὴν οὐρά. Ραντίζουν ὁμῶς καὶ τὸν γουμᾶν μ' ἀσβέστην» (Κύπρ.).

5. Χολέρα. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

6. Παθήσεις ἥπατος (σκοτᾶς).

7. Ἄλλαι ἀσθένειαι, ὡς τὸ ἀσβεστοκώλιασμα, τὸ κοττοβλόϊ, ἡ πιπίδα. Ποῖα τὰ συμπτώματα τῶν ἀσθενειῶν τούτων καὶ ποῖα τὰ θεραπευτικὰ μέσα;

2) Ἀσθένειαι προβάτων καὶ αἰγῶν.

1. Κλαπάτσα ἢ καλμπάτσα ἢ γλαπάτσα (ἢ ἡπάτωσις). Εἰς ποῖον αἷτιον ἀποδίδεται καὶ ποῖα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας; Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Εἶναι μιὰ δροσιὰ ἀπάνω σὲ βαρκούσια χορτάρια· τὴ βλέπεις, μόλις δώσῃ ὁ ἥλιος. Αὐτὴ τὴν ἀναπνέουν τὰ πρόβατα· μπαίνει στὰ σκῶτια τους καὶ παθαίνουν τὴ γλαπάτσα». Κατὰ τοὺς ποιμένας τῆς Κυνουρίας «ἀσπρίζει τὸ

πλεμόνι τους από τὴν κρυότη», κατ' ἄλλους εἶναι εἶδος φυματιώσεως. Πρὸς θεραπείαν εἰς μερικοὺς τόπους μεταχειρίζονται σκάρφη (ἐλλέβορον): ξηραίνουν σκάρφη εἰς τὸν ἥλιον, τὴν τρίβουν, τὴν ἀνακατεύουν μὲ ἀλάτι καὶ ποτίζουν μὲ αὐτὸ τὰ πρόβατα. Ποῖα θεραπευτικὰ μέσα μεταχειρίζονται ἄλλοι;

2. Βλογιά. «Βγάνουν κάτι σπειράκια ἀνάμεσα στὰ σκέλια καὶ ψοφᾶνε. Γιὰ νὰ γερέψουν, τὰ κεντρώνουν ἀνάμεσα στὰ λαγὰρὰ τὰ πρόβατα ἢ στὴ νουρὰ ἢ στ' αὐτί. Παίρνει ἀπ' τὸ πρόβατο τὸ βλογιασμένο ὕλη ὁ τσοπάνης καὶ τὰ κεντρώνει: μὲ ἓνα μαχαιράκι σκίζει λίγο στὰ φτενὰ καὶ βάνει ἀπάνω. Στὶς σαράντα μέρες στὰ πρόβατα δὲ βράζουν γάλα οἱ τσοπάνηδες» (Αἰτωλ.). Ποῖα ἢ συνήθεια ἄλλοι; Τί εἶναι ἡ ἀνεμοβλογιά καὶ πῶς τὴν γιαιτρεύουν;

3. Παρμάρα. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν: «Ὅταν κολλήσῃ τὰ πρόβατα, στραβώνονται, κόβουνε τὸ γάλα, μονοβυζιάζονται... Στ' ἀλάτι κολλάει αὐτὴ ἡ ἀσθένεια, στὶς ἀλαταριές. Γιὰ νὰ γιαιτρευτοῦν, ξηραίνουν τὸ ἴδιο γάλα τους, τὸ φκειάνουν σκόνῃ, ταΐζουν τὰ πράματα καὶ γερεύουν». Τί μεταχειρίζονται ἄλλοι;

4. Βροντότριχα. «Εἶναι στὸ πλεμόνι καὶ γίνεται ἀπὸ τὸν κουρνιαχτὸ» (Βούρβουρα Κυνουρ.). Κατ' ἄλλους «προέρχεται, ὅταν τρῶνε ἄβρεχο κλαρὶ ἐπὶ πολὺν καιρό». Ποῖα ἢ θεραπεία;

5. Ψώρα. Νόσος τῶν αἰγῶν. Ποῖα ἢ θεραπεία;

6. Διάρροια. Εἰς τὴν Νάξον «τῶν δίδουν φύλλα ἀγριελιάς καὶ τρώγουν» καὶ ἔτσι κόβεται ἡ διάρροια.

7. Μαστίτις (μασταράς ἐν Ἡπ.). Εἰς τὴν Κρήτην λέγεται περιδρομος: «ἀρχίζουν καὶ σαπίζονται τὰ βυζά ντω; καὶ πέφτουνε. Θεραπεύεται ἅμα τοὺς πάρουνε αἷμα κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά».

8. Παράσιτα τοῦ δέρματος (γιόθθος ἐν Καρπ. ζάχους ἐν Ἀχαρν. ζάβα ἐν Ἡπείρ.). Ἀναπτύσσονται σκώληκες εἰς τὸ δέρμα ἰδίᾳ τῶν αἰγῶν καὶ τὸ τρυποῦν.

9. Σπλῆνα ἢ σπληνόκακο.

10. Παραγάλος ἢ παραγάλιασμα: ὅταν χάνουνε τὰ ζῶα τὸ γάλα τους καὶ δὲ μποροῦνε νὰ θρέψουνε τὸ ἄρνι τους.

11. Ἄλλαι ἀσθένειαι αἰγῶν καὶ προβάτων μὲ τὰ τοπικά των ὀνόματα: π.χ. βοῦρλο (Ἡπ.), τὸ γλυκὺ (Κάρπ.), νόσημα ἐγκεφαλικόν, ὅταν πέφτουν τὰ πρόβατα κάτω μὲ σπασμούς. Φσοῦνα, ὅταν τὰ πρόβατα μυξιάζουν καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀνασάνουν (Αἰτωλ.), ψουρουμύτα, ὅταν ἡ μύτη των εἶναι ψωριασμένη (Αἰτωλ.), βλάσους ἢ φθίσις τῶν προβάτων (Χαλκιδ.), φτάρνακας, ὁ σκώληξ εἰς τοῦ κριοῦ τοὺς ρώθωνας (Κάρπ.), ἡ σιάπη, σὰν εἶδος συνάχι (Αἰτωλ.), τὸ φιάγκωμα, ὅταν τὸ ζῶον πρήσκεται ἀπὸ χόρτον βλαβερόν καὶ δὲν ἡμπορῇ νὰ κατουρήσῃ (Κρήτη), παρμὸς (παραλυσία) κτλ. Ποῖα τὰ συμπτώματα, ποῖα ἢ αἰτία εἰς

τὴν ὁποίαν ἀποδίδεται ἡ ἀσθένεια καὶ ποῖα τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

3) *Ἀσθένειαι μεγάλων ζώων* (ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, βοῶν).

1. Ἀερόπιασμα. Τὸ ζῷον *ἀεροπιᾶνεται*, ὅταν ἐκτεθῇ ἰδρωμένον, ἀκίνητον εἰς ρεῦμα ἀέρος. Θεραπεύεται, ὅταν ἐπιτρίψῃς μὲ παλαιὸν λάδι, βρωμισμένον, τὸ σῶμα του, τὰ πόδια του, τὸν λαιμόν του, προσδένεις δὲ ὑψηλά, ὥστε ὁ λαιμὸς νὰ εἶναι τεντωμένος (Κύπρ.). Ποία ἡ κοινὴ ὀνομασία εἰς διαφόρους τόπους καὶ οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας;

2. Ἰδρωπότισμα, ὅταν τὸ ζῷον ποτισθῇ ἰδρωμένον.

3. Βήχας (κοινῶς *σακαή*). «Τὰ πιάνει στὸ λαιμὸ καὶ βήχουν». Εἰς τὰ Καλάβρυτα θεραπεύεται δι' ἐντριβῆς μὲ χοίρειον λίπος περὶ τὸν λαιμόν τοῦ ζῴου. Τί εἶναι ἡ λεγομένη *ξεροσακαή* ἢ *σαγκαβή*, πὺν προσβάλλει προπάντων τοὺς ὄνους καὶ πῶς θεραπεύεται;

4. Πόνος, κοιλόπονος, *σφίξη* καὶ *κόψιμο*, *στροφος* ἢ *στροφλας*. Ποῖα τὰ συμπτώματα καὶ ὁ τρόπος τῆς θεραπείας; Π.χ. Διὰ τὸν κοιλόπονον τῶν μουλαριῶν εἰς τὴν Νάξον βράζουν σπόρον ἀλυγαριᾶς μὲ κρασί καὶ τὰ ποτίζουν, εἰς τὴν Κύπρον βάζουν εἰς τὸ κρασί μίαν φούκταν στάκτη καλῶς κοσκινισμένη καὶ ποτίζουν τὸ ζῷον. Εἰς τὴν Εὐρυτανίαν τὰ ποτίζουν δύο αὐτὰ κλούβια καὶ καφέ πολὺ χωρὶς ζάχαρη.

5. Ἀπόστημα (*μαγάρισμα* (Καλάβρ.), *σακαή* (Παρν.), *ξορισμένον* (Κύπρ.), ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν.—Ἡ θεραπεία ἐσωτερικοῦ ὄγκου εἰς τὴν Κύπρον γίνεται ὡς ἑξῆς: «Κοπανίζομεν χοληδόχον κύστιν χοίρου, τὴν κοσκινίζομεν καὶ βάλλομεν εἰς 50-100 δράμια κρασί ἢ κουμανδαρίαν καὶ ποτίζομεν. Ἐπίσης σφάζομεν σκυλάκια στραβὰ (μικρὰ) καὶ μὲ τὸ αἷμα τους ποτίζομεν τὸ ἄλογόν μας ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐντὸς 24 ὥρων. Τότε «πετάσεται ὅξω» καὶ γίνεται ἐξωτερικὸν τὸ ἀπόστημα. Πρὸς θεραπείαν τούτου παίρνεις δύοσιν ὅσον μισὴ τοιυφετσίᾳ μαρουῦτι, τὴν ὁποίαν βάλλεις εἰς ἓνα ἄδειο κουτὶ γάλακτος, καὶ πλησιάζεις ὅσον μιὰ σπιθαμὴ μακρὰν ἀπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ζῴου, καὶ τότε ρίπτεις εἰς τὸ μαρουῦτι ἀναμμένον κάρβουνον, διὰ νὰ φοβιτοιάσῃς μὲ τὸν κρότον τὸ ξορισμένον καὶ νὰ φύγῃ. Μετὰ τοῦτο παίρνεις *κκίλην*, κοπανίζεις καλῶς καὶ ζυμώνεις μὲ δυνατόν ξίδι, καὶ μ' αὐτὸ χρίεις συχνὰ τὸν ὄγκον 10—20 φορές τὴν ἡμέραν, ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας, ὅτε καὶ διαλύεται ὁ ὄγκος. Ὅταν τὸ ἀπόστημα *λαππουρκάσῃ* (μαλακώσῃ) καὶ ἀρχίσῃ νὰ διαλύεται, πρέπει τὸ ζῷον νὰ ὀδηγῇται τακτικῶς εἰς περίπατον». Ποῖοι οἱ τρόποι τῆς θεραπείας ἄλλοι;

6. Πληγαὶ ἢ σαρκώματα ἐπὶ τῆς ράχεως ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ σώματος. Κοινὰ ὀνόματα: π.χ. *κωλοκαθιά*, ἢ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ ὄνου *πληγὴ* (Πάρος), *μουῖρον*, τὸ ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν φορτηγῶν ζώων *ὑπερσάρκωμα* (Σάμος), *σνκάμινο*, *πληγὴ* πὺν βγάζουν οἱ γαιδάραι στὰ πόδια ἢ ἀλλαχοῦ (Ἀμοργός) κτλ.

7. Πιάσιμο τῶν ποδιῶν (*καρφόπιασμα*), ὅταν πιάωνται τὰ πόδια των.

8. Παθήσεις τῆς ὀπλῆς· π.χ. τὰ μουλάρια, τὰ βόδια *μαλοποδιάζουνε*, δηλ. μαλακώνουνε τὰ νύχια τους καὶ δὲν μποροῦνε νὰ περπατοῦνε.

9. Παθήσεις τῶν ὀφθαμῶν· π.χ. *κάνει σιὰ μάτια τ' ἄλογο*, τὸ μουλάρι, ὅταν βλέπη ἄλλα νὰ τρώγουν, χωρὶς νὰ ἔχη κι αὐτὸ νὰ φάγη.

10. Παθήσεις τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης. Π. χ. *Βρωμόστομο*, ἀσθένεια ἵππων, ὄνων, ἡμιόνων, καθ' ἣν μελανοῦται ὁ οὐρανίσκος των, πονεῖ καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ φάγουν. Πρὸς θεραπείαν ἀλείφουν τὸ μέρος μὲ ὄξος, ἄλας καὶ στομπισμένον σκόρδον μαζὶ καὶ ἔπειτα τρυποῦν τὸ ἀπόστημα μ' ἓνα σουβλί (Καλάβρ.). *Ὁξοὶ ἐν Κύπρῳ*, ἡ νόσος τῆς γλώσσης τῶν βοῶν.

11. **Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν κτηνῶν*. Ποῖα τὰ κατὰ τόπους ὀνόματά των, τὰ συμπτώματα καὶ αἱ θεραπείαι; Π.χ. *γίλαδουχόρτ' γιὰ τὴ γίλαδανάγκ'* ἡ πότισμα μὲ ἀγριοκάστανον καὶ ρίζα ἀπὸ μαγκούτα (εἶδος κρομμύου) (Αἰτωλ.), *μάλ'*, εἶδος ἀνθρακος ἀγελάδων· κατὰ πρῶτον κουτσαίνουν, ἔπειτα πυρέσσουν ἰσχυρῶς καὶ τέλος μαυρίζει τὸ κρέας των καὶ ἀποθνήσκουν· τὰ καῖνε μὲ πυρωμένο σίδερο καὶ τοὺς δίνουν νὰ φᾶνε βρασμένο πολυτρίχι (Εὐρυτ.), *ψαλίδα*, ἀσθένεια τῶν χειλέων τῶν βοῶν, ὁ *πρόγκος* τῶν βοδιῶν, ὅταν τρέχουν σὰν τρελλὰ (Αἰτωλ.), *παλαμίδα*, ἡ νόσος τῶν ὄνων, ὅταν φάγουν σταφύλια (Πάρος), ὁ *μαγκουφᾶς*, ὁ *περίδρομος* κλπ.

4) *Ἀσθένειαι χοίρων.*

1. Χοιρόλαιμος ἢ χοιρόλομος. Εἰς τὴν Λῆμον δένουν παννὶ στὴν ἄκρῃ ἑνὸς ξύλου (*μαλαχιάδ'*), τὸ ἀλείφουν μὲ φάρμακον (ξίδι ἢ ἄλλο τι) καὶ τὸ βυθίζουν στὸ λαιμὸ τοῦ χοίρου πρὸς ἰατροίαν.

2. Χαλάζι ἢ χαλάτζο (σκληροὶ λευκοὶ ὄγκοι, σχήματος χαλάζης, ἐντὸς τοῦ στόματος τῶν χοίρων).

3. Κόρακας ἢ κοράκι (σάρκωμα καλύπτον τοὺς ὀδόντας τοῦ χοίρου καὶ ἐμποδίζον τὴν μάσησιν τῆς τροφῆς). Θεραπεία δι' ἀποκοπῆς τοῦ σαρκώματος καὶ καυτηριασμοῦ.

4. Νόσος ποδιῶν (*τραμπούκλα* ἢ *πισωτάντουλο*), ὅταν ὁ χοῖρος ἀδυνατῇ νὰ βηματίσῃ καὶ καταπίπτῃ. Πρὸς θεραπείαν τρυποῦν τοὺς γλουτοὺς τοῦ χοίρου μὲ τὸν *στρατογράφην*, εἶδος σιδηροῦ τρυπάνου, ἀφοῦ τὸν πυρακτώσουν εἰς τὴν πυράν.

5. **Ἐξανθηματικαὶ νόσοι* (*κελεφιά* Δυτ. Μακεδ.), ἔξανθήματα λευκὰ ὑπὸ τὸ δέρμα τῶν χοίρων.

6. **Ἄλλαι ἀσθένειαι τῶν χοίρων καὶ θεραπείαι αὐτῶν.*

5) *Ἀσθένειαι ἄλλων οἰκοσίτων ζώων.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιον Ζ'. Μαγεία, μαγικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι

I.	Γενικά	Σελ.	77
II.	Μαγικαὶ ἐνέργειαι ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ὑποκειμένου τελούμεναι (ἐποικτελής μαγεία)	»	81
	Α'. Ἀποτροπὴ κακοῦ	»	81
	Β'. Ἐπίτευξις ἀγαθοῦ ἢ εὐδαιμονίας	»	102
III.	Μαγικαὶ ἐνέργειαι ἐπὶ κακῷ ἢ βλάβῃ τοῦ ὑποκειμένου τελούμεναι (ἐπιβλαβὴς μαγεία)	»	108
	Α'. Πρόκλησις κακοῦ	»	108
	Β'. Παρακώλυσις ἀγαθοῦ	»	109
	Γ'. Κλοπὴ τῆς ἐσοδείας τῶν ἀγρῶν κτλ.	»	110
IV.	Φίλτρα καὶ διακοπαί. Κατάδεσμοι ἀνδρογόνου	»	110
V.	Ἀπόλυτος δεισιδαιμονία	»	113

Κεφάλαιον Η'. Μαντική

I.	Φυσικὴ μαντεία	Σελ.	117
	Α'. Φυσιογνομικά	»	117
	Β'. Παλμοί	»	118
	Γ'. Σημεῖα	»	120
	Δ'. Εἰκονομαντεία	»	121
	Ε'. Πυρομαντεία	»	121
	Σ'. Ἀπαντήματα (ἐνόδιοι σύμβολοι)	»	121
	Ζ'. Οἰωνοί	»	122
	Η'. Τέρατα	»	126
	Θ'. Ὀνειρα	»	126
	Ι'. Οἰωνοὶ ἐκ διαφόρων τυχαίων περιστατικῶν	»	126
	ΙΑ'. Σημεῖα ἐξ οὐρανίων φαινομένων	»	127
	ΙΒ'. Σημεῖα ἐκ μετεωρολογικῶν φαινομένων	»	127
	ΙΓ'. Σημεῖα ἐξ ἄλλων φυσικῶν φαινομένων	»	127
II.	Τεχνητὴ μαντεία	»	127
	Α'. Σπλαγχνοσκοπία	»	127
	Β'. Ὀμοπλατοσκοπία	»	128
	Γ'. Πυρομαντεία καὶ ἐμπυροσκοπία	»	128
	Δ'. Κλήδονας	»	129
	Ε'. Λύγομαντεία	»	131
	Σ'. Μολυβδομαντεία καὶ κηρομαντεία	»	131
	Ζ'. Ὑδρομαντεία καὶ λεκανομαντεία	»	132
	Η'. Κατοπτρομαντεία	»	133
	Θ'. Δακτυλιομαντεία	»	134
	Ι'. Κριθομαντεία	»	134
	ΙΑ'. Ὀνειρομαντεία	»	134
	ΙΒ'. Κυανομαντεία	»	136
	ΙΓ'. Τεφρομαντεία	»	136
	ΙΔ'. Ἀλευρομαντεία	»	137
	ΙΕ'. Βιβλιομαντεία καὶ Ψαλτηρομαντεία (ἢ κλειδομαντεία)	»	137
	ΙΣ'. Κοσκινομαντεία	»	137
	ΙΖ'. Εἰκονομαντεία	»	138

ΙΗ'. Ἐλαιομαντεία	Σελ.	138
ΙΘ'. Καφεμαντεία	»	138
Κ'. Χαρτομαντεία	»	138
ΚΑ'. Ἀγγουρομαντεία	»	138
ΚΒ'. Φυλλομαντεία; ἀνθομαντεία	»	139
ΚΓ'. Κυναρομαντεία	»	139
ΚΔ'. Καρυομαντεία	»	139
ΚΕ'. Ἀρτομαντεία (Σαρακοστοκουλούρα)	»	140
ΚΣ'. Ἀλεκτορομαντεία	»	140
ΚΖ'. Σκιομαντεία	»	140
ΚΗ'. Μαντική με τὸ «γκάρδιο»	»	140
ΚΘ'. Μαντική με ἄλλας ράβδους ἢ βοῦρλα	»	140
Λ'. Μαντική διὰ σπορᾶς σίτου	»	140
ΛΑ'. Μαντική με διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα	»	140

Κεφάλαιον Θ'. Ἀστρολογία

Α'. Ἡλῖος	Σελ.	141
Β'. Σελήνη	»	142
Γ'. Ἀστέρες καὶ ἀστερισμοὶ (Ζῳδία)	»	145
Δ'. Κομῆται καὶ διάττοντες	»	148
Ε'. Ἀποφράδες	»	148
Σ'. Μερομήνια	»	151
Ζ'. Δρίμες	»	152
Η'. Ἀριθμοὶ	»	153
Εὐρητήριον κοινῶν ὀνομάτων ἀστέρων καὶ ἀστερισμῶν	»	154

Κεφάλαιον Ι'. Μετεωρολογία

Καιροὶ	Σελ.	155
Α'. Ἀστραπή, κεραυνὸς καὶ βροντὴ	»	156
Β'. Σύννεφα, βροχὴ, ὀμίχλη, πάχνη, χιών, χάλαζα	»	157
Γ'. Ἰρις	»	158
Δ'. Ἀνεμοὶ	»	158
Ε'. Καταιγίς	»	159
Σ'. Ἀνεμοστρόβιλος	»	159
Ζ'. Σίφουννας	»	159
Η'. Τελώνια	»	160
Προγγνωστικὰ τοῦ καιροῦ	»	160

Κεφάλαιον ΙΑ'. Δημόδης Ἱατρικὴ

Α'. Γενικά	Σελ.	163
Β'. Ἀσθένειαι	»	163
Γ'. Ἱατροὶ καὶ ἱατρικαί. Ἱατροσοφία	»	165
Δ'. Ἱατρικὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα	»	166
Ε'. Φάρμακα	»	166
Σ'. Θεραπευτικὴ	»	169
Ζ'. Εἰδικὴ θεραπευτικὴ	»	172
Η'. Προληπτικὴ χρῆσις φαρμάκων	»	188
Θ'. Διαιτητικὴ	»	188
Ι'. Χειρουργικὴ	»	189
ΙΑ'. Κτηνιατρικὴ	»	191

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ 1942 - 1943 - 1945 - 1949

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Ι. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Γλῶσσα τῆς λατρείας.

Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν καὶ τὰς τελετὰς αὐτῆς. Σημασία καὶ ἐρμηνεία αὐτῶν. Ὄνόματα δημῶδη μερῶν τοῦ ναοῦ, ἀμφίων, σκευῶν κτλ. Π. χ. *λειτουργία*, *συλλεΐτουργο*, *σαρανταλεΐτουργο*, *ἐφταπάπαδο*, *λιτή*, *ἀγρυπνία*, *ὄλονυχτιὰ* (ἸΗπειρ.), *καλονυχτιὰ* (Θεσσ.), *παράσταση* (ἸΗπειρ.) κτλ. Ὁ *παπᾶς σπερνιάζει* (=ψάλλει τὸν Ἑσπερινόν, Κρήτη), *ἀπολουτρούγᾳ* (=τελειώνει τὴν λειτουργίαν, Κρήτη), *εὐκολογᾷ* (=περιέρχεται εὐλογῶν τὴν νέαν ἐσοδείαν τοῦ οἴνου, Καλάβρυτα), *ξαορεύγει* (=ἐξομολογεῖ, Κρήτη) κτλ.

Ἀνάβω τὸ Χριστό, τὴν Παναγία, (τ. ἔ. τὴν κανδήλαν πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας). *Κοιμίζω τὴν κανδήλα* (=βυθίζω τὴν θρυαλλίδα, σβήνω τὴν κανδήλαν) κτλ.

Ἀντιδείχνει (ἢ εἰκόνα), τ. ἔ. δίδει σημεῖον μετὰ παράκλησιν, *τρίζει*, *ιδρώνει* κττ.

Μετάδοση, *μεταλάβωση* (Κρήτη), *μεταλαβιά* (ἸΗπ.), *κοινώνισμαν* (Πόντος).

Ὑψωμα, *προσφορά*, *βλογιά*, *πανυΐα*, *π'τιάρια*, *Κυριακάδα* (ἄρτος προσφερόμενος τὰς Κυριακὰς εἰς τοὺς ἱερεῖς) κτλ.

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου τῆς Ἑπετηρίδος ταύτης.

Τὰ παραδείγματα ποὺ παρατίθενται πρὸς διασάφησιν τῶν ἐπὶ μέρους ζητημάτων εἶναι εἰλημμένα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ἀνεκδότου ὕλικου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Ὁ σκοπὸς τῆς παραθέσεως αὐτῶν ἐξετέθη ἤδη εἰς τὴν σημείωσιν τοῦ Ε' κεφαλαίου (τ. Β' 1940 σ. 118).

Ἀγιοδῆμα, αἵουδῆμα, δημόθυρα, κοντοχώνερας (ὁ ἄλλως σωλέας), *ἀέρας* (=τὸ ἱερὸν τραπεζομάνδηλον, ἐφ' οὗ τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία) κτλ.

Ἀνᾶμα ἢ *νᾶμα* (=ὁ διὰ τὴν θεϊαν μυσταγωγίαν χρησιμεύων οἶνος), τὸ *ζέο* (=τὸ θερμὸν ὕδωρ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο θερμαίνεται), τὸ *καψὶ* ἢ *κατοῖ* (Τῆλος) =τὸ καθιστὸν θυμιατήριον, μὲ τὸ ὁποῖον θυμιάζουν κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου), *θυνιατὸ* (Κεφαλληνία). *Ἀγιαστήρα* ἢ *ἀγιασιούρα*, *βρεχιούρα* (Μάδυτος), *φωτιστήρα* (Αἶνος), *ραντιστέριν* (Πόντος) (=ἡ δέσμη ἀνθέων, ἰδίᾳ βασιλικῶν, δι' ἧς ραίνουν οἱ ἱερεῖς κατὰ τοὺς ἀγιασμούς).

Σφραῖδα, σουφραγίδα, σφραγιστήρι, σφραῖστηρό, τυπάρι (Σύμη), *μαργαρίτα* (Ἡπ.), *παναγιάρι* (Μάνη), *βλόϋρους* (Αἰτωλ.), (=ἡ ξυλίνη σφραγὶς τῶν προσφορῶν).

Ὀνομασίαι ἑορτασίμων ἡμερῶν: χρονιára μέρα, ἀλαφρόσκολη, συνόρατα τοῦ χρόνου, Νικολοβάρβαρα, Χστοπάσκαλο, Ἀσπροβδόμαδο καὶ εἴ τις ἄλλη.

Β'. Θεός.

Δημῶδεις δοξασίαι περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτοῦ εἰς τ' ἀνθρώπινα.

Λέξεις, φράσεις, παραδόσεις, παροιμίαι καὶ παραμύθια, δίστιχα, εὐχαὶ καὶ κατάραι ἐμφαίνουσιν τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν, τὴν πρόνοιαν καὶ τὰς ἄλλας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Παραδείγματα:

Ἀφέντης οὗ Θεός (Αἰτωλία). «*Καλὸν ξημέρωμαν, ἀφέντη μου, Θεέ μου*» λέγουν οἱ Κύπριοι ἀνοίγοντες τὸ πρωτὶ τὴν ἐξώπορταν καὶ ἐξερχόμενοι τῆς οἰκίας των· συγχρόνως κάμνουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. «*Ὁ Μεγαλοδύναμος, ὁ Κύριος, μέγας ἐναί· ἅμα θέλῃ, ἄλλοι φτειάνονται, ἄλλοι χάνονται*». *Ἡ ὁργὴ τοῦ Θεοῦ! Ὁ Θεὸς νὰ βάλῃ τὸ χέρι του! Σήκωσ' ὁ Θεὸς τὸ χέρι του.*

Ἐκεῖνος ἀπὸν συννεφιᾷ κι ἀπὸν βροντᾷ καὶ βρέχει (Κρήτη). *Φύλλο δὲν πέφτει ἀπὸ δεντρὸ χωρὶς τὸ θέλημά σου!* (Κρήτη). *Ὁ Θεὸς σκάλας χιτίζ', ἄλλ' ἀνεβαίν' νε κι ἄλλ' κατεβαίν' νε* (Τραπεζοῦς). *Λὲν κρυώνει ὁ γδυμνός, ἅμα τὸν σκεπάζῃ ὁ Θεὸς* (Μανιάκι). *Ποῦ χεὶ τὰ θάρρη του στὸ Θεὸ ἀδείπνητος δὲ θέτει κι ἅ θέσῃ καὶ καμιά φορὰ, ὁ ὕπνος τότε θρέφει* (Κρήτη). *Ὅσο κι ἂν γεράσῃ ὁ Θεὸς δέκα ἄγιοι καταπονᾷ. Κεφάλι ποὺ φυλάγ' ὁ Θεός, ὁ κόσμος δὲν τὸ βλάφτει.*—*Ὁ Θεὸς μοιράζει τὰ ροῦχα κατὰ τὴν κρυάδα.*—*Βλέπει ὁ Θεός!* κ.τ.λ.

Θεῖκό, ἐπὶ ἀνεξηγήτων καὶ ἀσυνήθων φυσικῶν φαινομένων, οἷον πλημμύρας, σεισμοῦ κ.τ.τ. *θεοτικὴ φωτιά* (Κρήτ.), *θεογέφυρο* (βράχος διατρυπηθεὶς εἰς τὴν βάσιν του ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ παρὰ τὴν Ζίτσαν) κλπ.

Γ'. "Αγιοι.

α) Δημώδεις δοξασίαι περὶ τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῶν εἰς τ' ἀνθρώπινα.

1. Πίστις περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βοηθείας τῶν Ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας. Παράδειγμα οἱ λόγοι γραίας ἀπὸ τὸ Μανιάκι: «Οὔλοι οἱ ἅγιοι ἔχουν τὴ χάρη τους· τὴν ἔδωκε ὁ Κύργιος γιὰ τὰ καλὰ τοὺς ἔργατα, νὰ δύνουνται μεγάλα πράματα, πλεῖστον ἡ Παναῖτσα· οὔλο γονατιστή, λένε, βρίσκεται νὰ παρακαλᾷ τὸν Κύργιο γιὰ μᾶς· κ' οἱ ἅγιοι παρακαλιῶνται, ἄμε τί! ποὺ ἔτσι ν' ἀστράφη, νὰ μπουμπουνίσῃ, λέμε «Ἄγια μ' Ἀνάσταση, ἅγιε μου Κωσταντῖνο, κερά μου Παναῖτσα, βοήθα...» Ὅ,τι ἀγαπάει ἡ Παναῖτσα, αὐτὸ εἶναι θεϊκὸ μίλημα. Οὔλοι οἱ ἅγιοι γιὰ οὐλα ἔχουνε δύναμη, λέει μένα τὸ μυαλό μου... Κι ὁ ἀφέντης Ἀη-Γιώργης κάνει θαμάσια· μεῖς οἱ τσοπαναραῖοι τονὲ δοξολογᾶμε πολὺ, προσκυνῶ τὴ χάρη του. Λέμε κι' ἄλλο: «τὸ φτωχὸ τὸ μοναστήρι κανεῖς δὲν τὸ δοξολογᾷς».

2. Ποῖαι ἰδιότητες ἀποδίδονται εἰς τοὺς Ἁγίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ παρετυμολογίας τοῦ ὀνόματός των ἢ ἐξ ἄλλων λόγων; Π.χ. ὁ ἅγιος Ἐλευθέριος «ξελευτερών' τις ἔγκνες», τὸν ἅη Στάση (ἅγ. Εὐστάθιον) «τὸν τάζουν αἱ αἰμορροοῦσαι γυναῖκες, νὰ σταθῇ ἡ ἀρρώστεια των» (Κάρπαθ.), ὁ ἅης Ρούφνης (Ὁνούφριος) ρουφᾷ τὰ στάχυα τῶν θεριζόντων ἢ ἄλωνιζόντων κατὰ τὴν ἑορτὴν του (12 Ἰουνίου) (Σύμη), ὁ ἅγιος Ἀκουφος (Ἰάκωβος) θεραπεύει τοὺς κωφοὺς (Κύπρος), ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ ἅγιος Φανούριος φανερώνουν τὴν τύχην ἢ τὸ χαμένο ζῶο ἢ πρᾶγμα, ὁ ἅγιος Ἀρμογένης (Ἐρμογένης) θεραπεύει τοὺς πάσχοντας τὰς ἀρθρώσεις (τοὺς ἄρμούς), ὁ Ἀγιοκλαψῖνος (ἅγιος Κλήμης) θεραπεύει τὴν κλάψα (Λῆμν.), ὁ ἅγιος Προκόπιος μνημονεύεται ἰδιαίτερος εἰς τὰ προικοσύμφωνα, γιὰ νὰ προκόψῃ τ' ἀντρόγυνο κτλ.

3. Τίνων ἀσθενειῶν καὶ παθῶν θεωροῦνται ἱατῆρες ἢ φύλακες καὶ προστάται ὁ ἅγιος Ἀνδρέας, ἡ ἁγία Βαρβάρα, ὁ ἅγιος Σπυρίδων, ὁ ἅγιος Μόδεστος, ἡ ἁγία Πελαγία, ὁ ἅγιος Παντελεήμων, ἡ ἁγία Ἀναστασία, ὁ ἅγιος Χαράλαμπος, ὁ ἅγιος Γεράσιμος καὶ οἱ λοιποὶ ἅγιοι; — Ποῖοι οἱ προστάται ἅγιοι τῶν ναυτικῶν, τῶν ἀμπελουργῶν, τῶν ποιμένων κλπ. καὶ ποῖαι παραδόσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν ἰδιότητά των αὐτὴν; Π.χ. ἡ Παναγία θεωρεῖται ἐν Λέρφ προστάτις τῶν ναυτιλλομένων καὶ κάθε πλοῖον ποὺ καταπλέει ἀπὸ μακρὸν πλοῦν ἀγιαῖζεται μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Κάστρου. Ποῖος ὁ ἔφορος τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων, τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν;

Παράστασις τῶν προστατῶν Ἁγίων τυπικὴ εἰς εἰκόνας: π.χ. ὁ ἅγιος Στυλιανὸς μὲ βρέφος ἐσπαργανωμένον εἰς τὴν ἀγκάλην, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ μὲ

μίαν ψυχήν ἢ μὲ τὴν ρομφαίαν εἰς τὴν χεῖρα, ὁ ἅγιος Φανούριος μ' ἓνα κερὶ εἰς τὸ χέρι. Διηγῆσεις περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Ἁγίων εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

4. Πολιούχοι καὶ ἄλλοι τοπικοὶ («μικροὶ ἢ φτωχοὶ») Ἁγιοὶ. Διηγῆσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων αὐτῶν. Ἡμέραι καὶ τρόπος ἑορτασμοῦ.

β) **Ἐπικλήσεις καὶ προσφωνήσεις Ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας**, μαρτυροῦσαι τὴν πρὸς τὸ θεῖον σχέσιν: ἀφέντη μ' *Ἀηγιώρη, Παπποῦ Νικόλα* κτλ. Δεῖγμα τῆς τοιαύτης σχέσεως παρέχουν οἱ λόγοι γραίας γυναικὸς ἀπὸ τὸ Μανιάκι (ἔτ. 1944):
 ... μὲ τὸ λάδι ἀνάβω τὸ καντήλι μου· τώρα πιά 'γὼ λάδι δὲν ἔχω γιὰ τὸ φαί μου, ἐρημιά ποῦ καταντήσαμε! τὸ εἰκόνισμά μου καίει ὁμως. Φεύγω ἀπὸ τὸ σπίτι μου γιὰ τὸ χωράφι, πάω στὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς λέον «Καλὸ βράδυ, Παναῖτσα μου, προσκυνῶ τὴ χάρη σου, μὲ τὸ καλὸ νὰ ξαναρθῶ στὸ σπίτι μου, ἡ βοήθειά σου θὰ μὲ ξαναφέρῃ». Εἶχα μοῦτρα νὰ εἰπῶ τόσα λόγια, ἂν ἄφηνα τὰ 'κονίσματά μου στὸ σκοτάδι;

γ) **Ἐπίθετα ἁγίων** προερχόμενα:

1. ἀπὸ τὸν τόπον τῆς λατρείας ἢ ἀπὸ ἰδιάζοντα γνωρίσματα τοῦ ναοῦ (π.χ. Παναγία ἡ Τηνιακιά, ἡ Καστριανή, ἡ Βλαχερνιώτισσα, ἡ Χρυσοσπηλιώτισσα, ἡ Κακοπέραντη, ἡ Σαραντασκαλιώτισσα, ἡ ἁγία Καταπουλιανή, ἡ Κρασοπωλήτισσα ἐν Κερκύρα, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία της εἶναι εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν οἰνοπωλῶν τῆς ἀγορᾶς, ὁ Ἀηλίας ὁ Ψηλορείτης) ἢ ἀπὸ ἰδιάζουσάν τινα παράστασιν τοῦ Ἁγίου ἐν εἰκόνι (π.χ. Παναγία ἡ Γαλατοῦσα ἡ Γλυκοφιλοῦσα, (ἡ θηλάζουσα ἡ φιλοῦσα τὸ Βρέφος), ἡ Γουρλομάτα (διὰ τὸ βλοσυρὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῆς εἰκόνης, Λέρος), ἡ Μεγαλομάτα (Κατιρλί Βιθυν., Σκόπελος), Ἀηγιάννης ὁ Ἀποκεφαλιστής, Ἀηγιώρης Καβαλλάρης κτλ.

2. ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος τῆς ἐκκλησίας. Π.χ. Παναγία ἡ Καλιγοῦ, ἡ Περγικοῦ, ἡ Στεφάνα, ἡ Μπεναρδοῦ, ἅγιος Νικόλαος ὁ Ραγκαβᾶς.

3. ἀπὸ τὸν χρόνον τοῦ ἑορτασμοῦ ἢ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, μὲ τὰς ὁποίας συμπίπτει ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου. Π.χ. Παναγία ἡ Μεσοσπορίτισσα, ἐπειδὴ ἡ ἑορτὴ της συμπίπτει μὲ τὰ μέσα τῆς σπορᾶς τῶν ἀγρῶν, Παναγία τῆς ἀποσοδεῖας (τὸ Γενέθλιον τῆς Παναγίας), ὡς ἑορτάζουσα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Τριανταφυλλᾶ ἢ τοῦ Βλασταρᾶ (8 Μαΐου), διότι τότε βλαστολογοῦν τ' ἀμπέλια, τοῦ Πετμεζᾶ, διότι τότε βράζουν τὰ πετιμέζια, Παναγία ἡ Ἀκαθὴ (Παρασκευὴ Ε' ἑβδ. Νηστειῶν) ἐκ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου.

4. ἀπὸ ἰδιότητα ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἅγιον. Π.χ. Καῖλιώτης λέγεται ὁ ταξιάρχης Μιχαήλ, «διότι καίει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὧν ἀφαρπάζει τὰ φίλτατα» (Σύμη), ἡ Κουρकुινιώτης, διότι «κουρकुινᾶ» (= κρούει τὴν θύραν) καὶ ζητεῖ τὴν ψυχήν, Παναγία ἡ Ὁδηγήτρα, ἡ Γληγοροπάκη, ἡ Ξεσκληβώτρια, ἡ Φανε-

ρωμένη (πὺν φανερώνει τοὺς ξενιτεμένους), ἡ *Πονολύτρια*, ἡ *Ἐλεούσα* ἢ *Λεχοῦσα*.

δ. ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, πὺν ἐπιβάλλει ὁ Ἅγιος εἰς τοὺς μὴ σεβομένους τὴν μνήμην του. Π.χ. *Ἀηγιάννης ὁ θερμολόγος* ἢ *ριγολόγος*, ἐπειδὴ τιμωρεῖται μὲ ρῖγος ἢ πυρετὸν ὁ μὴ νηστεύων τὴν ἡμέραν τῆς ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρομοῦ (29 Αὐγούστου), *Ἀηγιάννης ὁ σπασοκάδης* ἢ *σπαζοκαρούτης*, *Παναγία ἡ Καυοδεματοῦσα* (28 Ἰουλίου), *ἁγ. Ἀνδρέας ὁ τρυποτηγανίτης*, διότι τρυπᾷ τὸ τηγάνι, ἅν δὲν κάμουν τηγανῖτες κλπ.

δ) *Ἐπιφάνειαι Ἀγίων*. Θαυμάσαι βοήθειαι καὶ θεραπεῖαι ἢ τιμωρίαι ἐπιβαλλόμεναι ὑπ' αὐτῶν. Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Ἐν παραδείγμα: «Ὁ Ἅγιος Σπυρίδωνας πολλὰς φορὰς βγαίνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά του στὴν Κέρκυρα, πὺν εἶναι τὸ λείψανό του, καὶ γυρίζει τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά, γιὰ νὰ κάμῃ καλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ κείνους πὺν τὸν ἐπικαλοῦνται. Γι' αὐτὸ χαλάει τὰ ὑποδήματά του καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ τοῦ τ' ἀλλάζουν κάθε τόσο» (*Πολίτου*, Παραδόσεις Α', ἀρ. 200, σελ. 112).

ε) *Διηγήσεις περὶ ποινῶν ἐπιβληθεισῶν εἰς ἀγίους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ* διὰ παράβασιν καθήκοντος, π.χ. νὰ διανύσουν ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπηρεταὶ ἀνθρώπων κττ.

ς) *Ἅγιοι ἐκ παρανοήσεως*: ἡ ἁγία Σωτήρα, ἐκ τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἡ ἁγία Τετράδης, ἡ Ἀκάθιστος (Πόντ.), ὁ Ξορκὸς ἅγιος (Κύπρ.), ἡ ἁγία Βλαχέραινα ἐν Σωζουπόλει, Ἄρτη κ. ἄ. ἐκ τοῦ ὅτι τὴν 2^{αν} Ἰουλίου ἐορτάζεται ἡ κατάθεσις τῆς τιμίας ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν κτλ.

Δ'. Ἐκκλησίαι, εἰκόνες, σταυροί, λείψανα ἁγίων.

α) Παραδόσεις περὶ τῆς ἰδρύσεως ἐκκλησιῶν ἢ περὶ εὐρέσεως εἰκόνων, λειψάνων Ἀγίων ἢ ἐκκλησιῶν δι' ἐνυπνίων κλπ. Ἄλλαι διηγήσεις περὶ θαυμασίας ἐγκαταστάσεως λατρείας.

Παραδείγματα: «Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος παρουσιάστηκε κάποτε καὶ εἶπε, ὅπου θὰ πάῃ καὶ θὰ μείνῃ καὶ θὰ ψοφήσουν δύο μοσχάρια, ἐκεῖ νὰ τοῦ φτιάσουν ἐκκλησία. Αὐτὸ καὶ ἐγινε κ' ἔτσι χτίστηκε στὴ Βέροια ὁ Ἀγιαντώνης, ὅπου πᾶνε τοὺς τρελλοὺς καὶ γιατρεύονται» (Βλάστη Μακεδονίας). «Ἀη Κωσταντῖνος Τριπορινός. Ἦταν χωριὸ παλιό, Τρίπορι λέγονταν· κεῖ τὴν βρῆκαν αὐτὴν τὴν εἰκόνα... Ἐνας ἄνθρωπος ὑπόφερνε πολὺ στὸν ὕπνο του· νειρευόταν, δὲν μπορούσε νὰ ἡσυχάσῃ: Στὸ τάδε μέρος εἶμαι· νὰ ρθῇς νὰ μὲ βγάλῃς. Καὶ πῆγανε οἱ ἄνθρωποι κεῖ πέρα κ' ἔσκαψαν καὶ τὴν ἔβγαλαν» (Κωστὶ Θράκης).

Διηγήσεις περί λειψάνων Ἁγίων καὶ εἰκόνων ἐπιπλεουσῶν καὶ προσορμιζομένων εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγόμενον τόπον, περί ματαιώσεως τῆς οἰκοδομῆς ἐκκλησίας εἰς τόπον μὴ ἄρεστὸν εἰς τὸν Ἅγιον. Ἄλλα θαύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησίας. Μῦθοι σχετικοὶ μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς ἐκκλησίας. (Π.χ. τῆς Καπνικαρέας, τῆς Χρυσοκελλαριᾶς κλπ.).

β) Εἶδη ἐκκλησιῶν: Π.χ. πρωτεύουσα, ἡ κυριωτέρα ἐκκλησία τοῦ χωρίου (Κέρκυρα), ξωκλήσι καὶ ξωμονάστηρο, ἐκκλησία νοικοκυρησιμὰ (ἀνήκουσα εἰς ὠρισμένους νοικοκύρηδες ἢ μερδικάρηδες, οἱ ὅποιοι ἔχουν τ' ἀνδρικὰ στασίδια (τὰ μερδικὰ) ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ γυναικεῖα στασίδια εἰς τὸν νάρθηκα, Κάρπαθος), ἐκκλησία κοινὴ κτλ. Ἐκκλησίαι ἀνήκουσαι εἰς ἴδια γένη, διοικήσεις καὶ συντήσεις αὐτῶν.

γ) Παραδόσεις περί χαλασμάτων ἐκκλησιῶν, περί τιμωρίας τῶν ἀποπειρωμένων νὰ κατεδαφίσουν ἐκκλησίαν ἢ νὰ οἰκοδομήσουν εἰς τόπον ὅπου προὔπηρχε ἐκκλησία κτλ.

δ) Πίστις, ὅτι ὁ ναὸς εἶναι κατοικία τοῦ Ἁγίου. Π.χ. διὰ τὸν ἄη Γιώργη, ἡρειπωμένην ἐκκλησίαν εἰς τὰ Περιβόλια Κρήτης, λέγουν: «Ὁ Ἅγιος εἶναι ζωντανός. Μιὰ βραδεῖά, περασμένα μεσάνυχτα, ἀποσπερίζαμε ὄξω στὸ σοκάκι. Ἀξαφνα ἀκούσαμε μοσκομυρωδιά. ... Σίμωσα καὶ στὸ χάλασμα. Προσκυνῶ τὴ χάρη του: ἔβγαινε ἀπὸ κεῖ ἡ μυρωδιά. Θά 'ταν ἡ ὥρα ποὺ ὁ Ἅγιος γέριζε πίσω στὴν ἐκκλησία του» (Ἐπ. Κρητικῶν σπουδῶν, Γ' 324).

ε) Ἐγκαίνια ἐκκλησιῶν (ἢ καὶ ὁλοκλήρου χωρίου). Τρόποι ἀποπομπῆς τοῦ διαβόλου (ἢ κακῶν πνευμάτων) ἀπὸ τοῦ χώρου, ὁ ὅποιος μέλλει νὰ καθοσιωθῇ εἰς τὴν λατρείαν. Τελεταὶ καθαρτήριοι καὶ ἀποτροπιαστικαὶ (π.χ. περιφερικὴ ἀροτρίασις διὰ διδύμων μόσχων καὶ ταφὴ αὐτῶν ζώντων ἢ ἐκπνεόντων κτλ.). Βλ. παραδείγματα ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ζ, σελ. 474, 476 καὶ 513 κ.έ.

ς) Εἰκόνες θαυματουργοί. (Εἰκόνες δακρύουσαι, φωνοῦσαι, «ἀντιφωνηταί», κινούμεναι, θαυματουργοῦσαι. Εἰκόνες μὴ δεικνύμεναι (Σακελλαρίου Κυπριακὰ Α' 218). Π.χ. αἱ «ἀχειροποίητοι», αἱ ὡς ἐκ θαύματος σωθεῖσαι, ἐκ πυρὸς ἢ ἐξ ἄλλης αἰτίας μελανωθεῖσαι κλπ. Διηγήσεις περί θαυμάτων. Π.χ. «Δάκρυ ἢ ἰδρωμα σταλάζει ἀπὸ τὴν εἰκόνα Ἁγίου, εἶναι κακὸ σημεῖο καὶ δέλνει πείσμα καὶ ὀργὴ τοῦ Ἁγίου ἢ λύπη» (Ἡπειρος).

Οἰωνισμοὶ ἀπὸ τὸ τρίξιμο ἢ τὸ ἰδρωμα ἀγίας εἰκόνης διὰ τὴν ἐκβασιν τῆς ἀσθενείας. Π.χ. «ἂν κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἀσθενείας ἡ εἰκὼν τρίξη, ὁ ἀσθενὴς θὰ θεραπευθῇ. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐφίδρωσις τῆς εἰκόνης εἶναι καλόν. Δύναται ὁμως καὶ

κακὸν νὰ προμηνύῃ τοῦτο, ὅπως καὶ ἡ πτώσις τῶν εἰκονισμάτων. "Αν ἡ μεταφερομένη εἰκὼν εἶναι βαρεῖα, τότε ὁ ἀσθενὴς θ' ἀποθάνῃ» (Πήλιον).

ζ) Καθαγιασμός τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως ἁγίας εἰκόνης καὶ χοήσις αὐτοῦ πρὸς ἱαματικούς σκοποὺς (χῶμα ἀπὸ τὴν εὐρεση κτλ.).

η) Μὲ ποίους τρόπους καθαγιαζεται μία καινουργῆς εἰκὼν ἢ ἕνας σταυρός; Δοκιμασία Τιμίου Ξύλου ἢ ἁγίων λειψάνων. Φυλακτὰ ἀπὸ Τίμιον Ξύλον, τρόπος κατασκευῆς αὐτῶν ἢ ἀφομοιώσεως τοῦ Τιμίου Ξύλου μὲ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου. Π. χ. εἰς τὸ Γρίζι τῆς Πυλίας, «ἕνας σταυρὸς γιὰ νὰ γίνῃ φυλαχτό, πρέπει νὰ τὸν πᾶν στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν λειτουργήσουν τρεῖς φορὲς καὶ νὰ τὸν περάσουν ἀπὸ σαράντα κύματα». Εἰς τὴν Κύπρον μερικοὶ χαράσσουν τὸ δέσμα των, διὰ νὰ θέσουν ἐντὸς ἐλάχιστα μόρια Τιμίου Ξύλου καὶ ὕστερα ράπτουν τὸ δέσμα ἄλλοι διανοίγουν φλέβα τινὰ καὶ προσπαθοῦν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ σῶμα διὰ τοῦ κυκλοφορικοῦ συστήματος μόριόν τι τοῦ Τιμίου Ξύλου.

Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται ἡ δοκιμασία τοῦ Τιμίου Ξύλου ἢ τῆς ἁγίας εἰκόνης ἢ τῶν λειψάνων Ἀγίων; — Δύναμις τοῦ Σταυροῦ πρὸς ἀποδιοπόμψην τοῦ διαβόλου καὶ πονηρῶν πνευμάτων. *Σταυρώματα*: π.χ. *σταυρώνουνε τ' ἁλῶνε*: ὁ Σταυρὸς εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ, ὅπλο· δίχως τὸ σταυρὸ μὴν περπατῆς (Μανιάκι). Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις καὶ συνήθειαι.

θ) Θέσις τοῦ εἰκονοστασίου ἐν τῇ οἰκίᾳ: εἰς τὸν κοιτῶνα ἢ εἰς τὸν προθάλαμον ἢ εἰς τὴν σάλαν; Πῶς μοιράζονται αἱ ἅγιοι εἰκόνες μεταξὺ τῶν τέκνων μιᾶς οἰκογενείας; Περιλαμβάνεται εἰς τὰ προικιὰ τῆς νύμφης καὶ εἰκόνισμα καὶ πῶς τοῦτο συνοδεύεται; Ποῦ συνηθίζουν εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς εἰκόνης νὰ ἀναγράφουν χρονικὰ τῆς οἰκογενείας (π.χ. τὴν ἡμέραν γεννήσεως ἢ βαπτίσεως τέκνου, τὴν ἡμέραν γάμου κλπ.) ἢ ἄλλα σημειώματα (σεισμόν, σιτοδείαν κλπ.);

ι) Καθαρμός καὶ προσκύνησις εἰκόνων. Γίνεται πλῆσις τῶν εἰκόνων τοῦ εἰκονοστασίου κατὰ τὰ Θεοφάνεια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον μεταφέρουν τὰς εἰκόνας εἰς τὴν παραλίαν καί, ἅμα ἁγιαστοῦν τὰ νερά, τὶς βουτοῦν στὸ νερὸ ἢ παίρνουν μ' ἕνα βαμβάκι νερὸ ἀπὸ σαράντα κύματα καὶ τὶς πλύνουν. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸ Μανιάκι «ἅμα ἔναι ἡ μνήμη, πλένουνε τὰ κορίτσια τὶς εἰκόνες μὲ νερὸ ἢ μὲ κρασί· καὶ τὶς λαμπρόσκολες ἢ καμιὰ ἄλλη γιορτὴ βαρεὰ καὶ θεότρομη, καὶ τότε τὶς πλένουνε». Εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνου κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἀγίου τινὸς «φέρουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου ἀπὸ τὸ σπίτι στὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν θέτουν στὸ προσκυνητᾶρι· τὴν φέρουν στὴν ἐκκλησίαν νὰ δοξαστῇ, νὰ προσκυνηθῇ. Ἀμα περάσῃ ἡ γιορτὴ τὴν παίρνουν πάλι».

ια) Σήμαντρα καὶ καμπάνες. Εἶδη καὶ σχήματα σημάτων, τρόποι

κρούσεως αὐτῶν. Πότε «*χρηεύουν*» οἱ καμπάνες; Πότε χτυποῦν τὸν «*Ἀδάμ*», δηλ. τὸ ξύλινον ἢ σιδηροῦν σήμαντρον (σίδερο, κόπανο κτλ.);

Ε'. Ἀγιάσματα, ἀνεμονέρια.

α) Πηγαὶ ὕδατος καθηγιασμένοι (ἀγιάσματα). Τόπος, ἐξ οὗ ἀναβλύζει τὸ ὕδωρ, καὶ Ἅγιος, παρὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνει τοῦτο τὴν ἱαματικὴν του δύναμιν. Ποία ἡ θεραπευτικὴ του ιδιότης καὶ κατὰ ποίους τρόπους ἐλέγχεται ἡ ἀγιότης του; Π.χ. ΒΔ τῆς Σινώπης «*στὸν ἄη Παντελέο ἔβγαινε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους νερό, ἀγίασμα.*» Ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ ψῦχο, λούζονταν ἐκεῖ καὶ γίνονταν καλά». Εἰς τὸν Ἀσώματον Ρεθύμνου «*οἱ γυναῖκες παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Κουρταλιώτη καὶ ἀνεπῆζουν καὶ βγαίνει τὸ προζύμι ἢ παίρνουν ἓνα χαλικάκι ἀπὸ τὴν πηγὴν, τὸ βάζουν ἐπάνω στὰ ψωμιά καὶ χωρὶς νὰ τοὺς βάλουν προζύμι ἀνεβαίνουν*». Ἀγίασμα τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ ἐν Κύπρῳ ἐντὸς φιαλιδίου τοποθετεῖται ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς οἰκίας ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς μαγείας. Ποῖαι αἱ ἄλλαι χρήσεις ἀγιασμάτων;

Πανηγύρεις παρὰ τὰ ἀγιάσματα. Συνηθίζουσιν οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα νὰ θυσιάζουσιν ἐκεῖ ἓνα πετεινὸν ἢ ἓνα πρόβατον, πρὶν πίοιεν ἢ λουσοῦν εἰς τὸ ἀγίασμα; Ἀφίνουσιν οἱ λουόμενοι εἰς τὸ ἀγίασμα «*κάτι ἀπὸ πάνω τους*» (τρίχας τῆς κεφαλῆς των, μία φουρκέτα, ἓνα κομμάτι πανί, μία κλωστήτσα) καὶ διατί;

β) Ἀγιασμός, ὕδωρ ἡγιασμένον, χρησιμεύει ὡς μέσον καθαρμοῦ ἢ ἀποτροπιασμοῦ δαιμόνων. Ἀγιασμός τῶν Φώτων ἢ ἄλλων ἑορτῶν. Χρήσις αὐτοῦ π.χ. πορτοκάλια βαπτισμένα εἰς τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων ἔχουν κατὰ τὰ πιστευόμενα ἐν Κύπρῳ τὴν δύναμιν νὰ καταπαύουν τὴν τρικυμίαν τῆς θαλάσσης (ὅπως τὰ πορτοκάλια κυλίσονται εὐκόλῃ, ἔτσι καὶ τὰ μεγάλα κύματα κυλίσονται γρήγορα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ καταπαύει ἡ τρικυμία). Ἄλλοι τρόποι ἀγιασμοῦ τοῦ ὕδατος. Π.χ. φιάλη βουλωμένη μὲ βαμβάκι κρεμάται πρὸ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ 40 ἡμέρας καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγιασμόν (Λέσβος). Ὁ ἀγιασμός ἡμερώνει τὰ νερὰ τῆς θαλάσσης, ἰδίως μετὰ τὰ Φῶτα. Πλύσεις, ραντισμοὶ κτλ. «*Νερὸν τῶν 12 Εὐαγγελίων*» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (Κύπρ.).

γ) Ἀπόμυρα, ἥτοι ὑπολείμματα μύρων, ὕδωρ ἢ ἔλαιον κανδήλας καὶ ἀπόκαυμα αὐτῆς. Ἀπομύρισμα ἢ συνάλειμμα (βαμβάκι μὲ τὸ ὁποῖον ἀποπογγίζουσιν ἱερὰν εἰκόνα), ἀπονιψίδια (νερὸν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἱερέως, νιπτομένου μετὰ τὴν τέλεσιν ἱεουργίας), ὡς φάρμακα πόνων.

δ) Ἀνεμονέρια ἢ βρωμονέρια. Ποῦ εὐρίσκονται ταῦτα; Ὑπάρχει πλησίον τοιαύτης πηγῆς κανένα ἔξωκλήσι; Ποία δοξασία σχετίζεται μὲ τὸ ἀνεμονέρι;

(Κατοικία νεράϊδας ἢ τόπος συχνάζομενος ἀπὸ δαίμονας;) Μὲ ποίας προφυλάξεις πηγαίνουν εἰς τὸ ἀνεμονέρι καὶ κατὰ ποίους τρόπους κάνουν χρῆσιν αὐτοῦ; Ρίπτουν νομίσματα, γλυκύσματα ἢ ἄλλα πράγματα εἰς τὴν πηγὴν; Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὸ Γουρνάκι τῶν Βενιζίων «ἄμα κανεῖς ἀρρωστήση, ξεκινάει ἀπὸ τὸ σπίτι του, πρὶν φέξῃ, καὶ χωρὶς νὰ κρίνῃ (ὁμιλήσῃ) καθόλου, πηγαίνει εἰς τὸ ἀνεμονέρι (εἰς μίαν ὄχθην τοῦ Ἀλιάκμονος ἀπέναντι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγ. Κυριακῆς), παίρνει νερό, βρέχει τὸ μέρος ὅπου πονεῖ καὶ πίνει λιγάκι. Ἐντὸς τῆς πηγῆς ρίπτει νομίσματα, ἀλλὰ καὶ κοντάλι». Μὲ ποίας προφυλάξεις παίρνουν ἀνεμονέρι, ὅταν ὁ ἀσθενὴς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς τὴν πηγὴν;

Γ'. Νηστεία.

α) Τετάρτη καὶ Παρασκευή. Ἐξήγησις τῆς κατ' αὐτὰς νηστείας. Π.χ. «Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ νηστεύουμε, γιατί τῇ Μεγ. Τετάρτῃ κρίθηκε ὁ Χριστὸς καὶ τῇ Μεγ. Παρασκευῇ σταυρώθηκε» (Τῆνος). Καταλύουν τὴν νηστείαν, ἂν συμπέσῃ Τετάρτην ἢ Παρασκευὴν μεγάλη τις ἑορτή, ὡς τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἢ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου; Τί φοβοῦνται ἐκ τῆς παραβάσεως;

β) Ἄλλαι ἡμέραι καὶ περίοδοι νηστειῶν. Σημασία καὶ ἐξήγησις αὐτῶν. Πρὸβλ. *δευτεριάζω* = νηστεύω τὴν Δευτέραν (Πόντος). Ποῦ νηστεύουν κάθε Σάββατον καὶ ἐκ τίνος λόγου; — Ποῦ τηρεῖται νηστεία πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν; Πῶς ἐξηγεῖται αὕτη; Ἄλλαι νηστεῖαι πλὴν τῶν κοινῶς ἀνεγνωρισμένων.

γ) Νηστεῖαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ἢ πρὸς ποινὴν. Π.χ. εἰς περίπτωσιν λοιμοῦ «ὁ δεσπότης ἔβγαζε πανταχοῦσα νὰ νηστεύουν ὅλοι οἱ χριστιανοὶ καὶ ἀπὸ λάδι μιὰ βδομάδα καὶ ἕστερα νὰ πλυθοῦν καὶ νὰ καθαριστοῦν καὶ νὰ κάνουν λιτανεία». Ποῦ καὶ πότε συνέβη τοῦτο; Νηστεύουν ὅσοι πρόκειται νὰ στεφανωθοῦν;

δ) Μορφαὶ τῆς νηστείας: φαγητὰ νηστήσιμα, ἀποχὴ ἀπὸ ὠρισμένα φαγητὰ, ἀπὸ διασκεδάσεις καὶ ἄλλας τέρψεις.

ε) Εἶδη νηστείας καὶ ἔθιμα νηστευτῶν. Πρὸβλ. *μονάζω* = τηρῶ νηστείαν ἐπὶ 36 ὥρας (μίαν νύκτα καὶ δύο ἡμέρας), *ἐβδομαδιάζω* = νηστεύω ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. *Μονοφαγία* ἢ *μονοσιτεία* = τὸ λαμβάνειν τροφὴν μίαν μόνον φορὰν τὴν ἡμέραν κατὰ τὸ Τετραδοπαράσκευο ἢ καὶ τὰς Σαρακοστάς. Τριήμερο (*τρίμερο*, *τριπλῆ*, *Θοδώρισμαν* κτλ.). *Δεκαπεντισμός*, π.χ. εἰς τὴν Θήραν πολλαὶ οἰκογένειαι ἐκστρατεύουν τὴν 1^{ην} Αὐγούστου στὴν Ἀγία Μονή, στὴν Ἀγία Ἐλέσσα, στὰ Μερτίδια καὶ μένουν ἐκεῖ γιὰ τὴ χάρη τῆς ὥς τις 15 «ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ» (*δεκαπεντίζουν*). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

Ζ'. Καθαρμοί.

α) Ποῖοι θεωροῦνται ἀκάθαρτοι; Π. χ. οἱ λεχῶνες οἱ ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν μὲ νεκρόν, οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ κηδείας. Τίνες ἄλλοι;

β) Μέσα καθαρμοῦ: νερὸ θαλασσινὸ (40 κύματα), νερὸ τῆς χούρχουλῆς τοῦ μύλου, φωτιά, καινούργια φωτιά ἢ ξυλοφωτιά, ἀναποδοφωτιά, ἀγιασμός, σαρανταλείτουργο κττ. Παραδείγματα: εἰς τὰς Καλάμας συνηθίζουν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως νὰ πέφτουν στὴ θάλασσα, νὰ περνοῦν σαράντα κύματα. Εἰς τὴν Σάμον μὲ τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο. (Βλ. ἔθιμα Ἀναλήψεως, 5). Εἰς τὴν Ἄνδρον «πρὸς σωφρονισμόν ἀπίστου συζύγου εὐχονται ἓνα σαραντάρι κατὰ τοῦτο τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀπίστου κατατίθενται ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ἵνα ἀγνισθῶσιν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ ἱερεὺς θὰ λειτουργῇ». Τέλεσις ἀγιασμοῦ πρὸς καθαρμόν οἰκίας, στάνης κλ. καὶ πρὸς ἀποδιοπόμπησιν μιάσματος ἢ ἄλλου κακοῦ.

γ) Καθαρμός διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν (Βλ. κατωτέρω).

Η'. Ἡ θεία μετάληψις.

α) Πότε μεταλαμβάνουν τὰ βρέφη, τὰ παιδιά καὶ οἱ ἡλικιωμένοι; τὰ κορίτσια, οἱ χῆρες κλ., ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας; Π. χ. τὰ βρέφη, ἅμα βαπτισθοῦν, πρέπει νὰ μεταλάβουν τρεῖς φορές κατὰ τρεῖς διαδοχικὰς Κυριακάς. Ποῖος φέρει τὸ βρέφος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποῖος κρατεῖ τὴν λαμπάδα τῆς βαπτίσεως; Μεταλαμβάνουν οἱ μελλόνυμφοι, οἱ μέλλοντες νὰ ταξιδεύσουν ἢ ν' ἀναλάβουν ἐπικίνδυνον ἐπιχείρησιν; Μεταλαμβάνει ὁμαδικῶς τὸ πλήρωμα πλοίου πρὸ τοῦ ἀπόπλου διὰ μακρινὸν ταξίδιον ἢ μετὰ θαυμαστὴν διάσωσιν ἀπὸ θαλασσίου κινδύνου;

Εἰς τὴν Κορώνην τ' ἀνύπαντρα κορίτσια καὶ οἱ χῆρες δὲν μεταλαμβάνουν τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἀλλὰ μίαν Κυριακὴν τοῦ Δεκαπενταύγουστου ἢ ἓνα ἀπὸ τὰ Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδιά μεταλαμβάνουν τὸ Μέγα Σάββατον τὸ πρωί, οἱ δὲ ἡλικιωμένοι τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀφοῦ παρακολουθήσουν ὁλόκληρον τὴν λειτουργίαν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

β) Προπαρασκευὴ διὰ τὴν θεῖαν μετάληψιν. Νηστεία, καθαρμός σωματικός, ἐξομολόγησις, συγχώρησις παρὰ οἰκείων καὶ γειτόνων. Ἐν παράδειγμα. Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν παραμονὴν ποὺ θὰ πάη κανεὶς νὰ μεταλάβῃ πρέπει νὰ λουστῇ, νὰ κόψῃ τὰ νύχια χειρῶν καὶ ποδαριῶν, ν' ἀλλάξῃ ἀπὸ πουκαμισοῦ καὶ νὰ ντυθῇ μὲ τὰ καλά του. Πρὶν ξεκινήσῃ γιὰ τὴν ἐκκλησίαν, βγαίνει στὴν ἐξώπορτα καὶ καλεῖ τοὺς γείτονες ὀνομαστικῶς: «Γειτόνισσες, σχωρᾶτε με, πάω νὰ κοινωνήσω!» Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας τὰ παλαιότερα χρόνια, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ κοινωνήσουν

ἐστέκονταν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐφώναζαν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα: «Σχω-
ράτε με, χριστιανοί, καὶ Θεὸς συχωρέσει σας!» οἱ δὲ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν: «Συχωρε-
μένος νὰ εἶσαι! Ὁ Θεὸς νὰ σὲ συχωρέσῃ!».

γ) Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν θείαν μετάληψιν καὶ μετ' αὐτήν.
Ὑπάρχει συνήθεια ὁ μεταλαμβάνων νὰ κρατῇ λαμπάδα εἰς τὴν χεῖρα; Τί συμβο-
λίζει αὕτη;

δ) Εἰς ποίους καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἀπαγορεύεται ἡ
θεία μετάληψις κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν; Π.χ. εἰς τὰς ἐγκύους ποὺ ἀπέβαλον,
τοὺς παρανόμως συμβιοῦντας (τοὺς ἀστεφάνωτους), τὰς κοινὰς γυναῖκας κτλ. Ἐπι-
τρέπεται ἡ θεία κοινωνία εἰς τοὺς πενθοῦντας, πρὶν παρέλθουν 40 ἡμέραι ἀπὸ τοῦ
θανάτου τοῦ οἰκείου των; Διὰ ποῖον λόγον;

ε) Μεταφορὰ τῶν ἀχράντων μυστηρίων πρὸς κοινωνίαν ἐτοιμοθα-
νάτου. Τὰ κατ' αὐτὴν ἐθιζόμενα. Διὰ τί, ὅταν πρόκειται νὰ μεταφερθοῦν τὰ ἅγια
μυστήρια εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν, προτιμᾶται ὁ ὄνος παρὰ ὁ ἵππος;

ς) Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Τί κάνουν, ἐὰν τυχὸν χυθῇ ἡ ἁγία
κοινωνία εἰς τὰ φορέματα τοῦ μεταλαμβάνοντος ἢ κατὰ γῆς; Π.χ. εἰς τὴν Κεφαλ-
ληνίαν γέρον ἱερεὺς, φέρων τὰ ἅγια μυστήρια, ἐπαραπάτησε καὶ ἐχύθη τὸ δισκοπό-
τηρον. Τότε διέταξε τὸ ἐκκλησίασμα νὰ γονατίσῃ, ἐγονυπέτησε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐμά-
ζευσεν τὴν χυθεῖσαν ἁγίαν κοινωνίαν μετὰ τὴν γλῶσσαν του.

Θ'. Ἀργία.

α) Ποίας ἡμέρας ἢ ἑορτὰς τηρεῖται ἀργία γενικὴ ἢ ὑπὸ μόνων τῶν γυναι-
κῶν ἢ τῶν γεωργῶν ἢ τῶν μελῶν ὠρισμένης συντεχνίας; Αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐκαστα-
χοῦ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἄμα ἔδωκε ὁ παπᾶς διαταγή, ὅτι ἡ γιορτὴ εἶν'
ἀλαφρὴ γιὰ τὰ ζιβγάρια, πᾶμε ἂν ὁ παπᾶς πῇ, πῶς ἡ γιορτὴ ἔχει σταυρό, δηλ. εἶναι
βαρειά, δὲν πᾶμε γιὰ χωράφι». Ἐπίσης εἰς τὴν Αἰτωλίαν οἱ γεωργοὶ «τ' Ἀσπροβδό-
μαδο» (ἐβδ. Διακαινησίμου) δὲ δουλεύουν γιὰ τὸ χαλάζι, οἱ γυναῖκες κατὰ τὰ Δωδε-
κάημερα δὲν κάνουν καμιά ἐργασία». Διὰ τί;

β) Ἀργία δι' εἰδικοὺς λόγους. Π.χ. ἐὰν κανεῖς κατὰ τὴν ἑορτὴν Ἀγίου
τινὸς διαφύγῃ σοβαρὸν κίνδυνον, τᾶζει νὰ μὴ δουλεύῃ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «κι ἂς
εἶναι ἀλαφρογιορτάδα». — Τ' Ἀγιαντωνιοῦ φυλάμε γιὰ τὸ χαλάζι κτλ.

γ) Συνήθειαι τῆς παραμονῆς. Διακοπὴ πάσης ἐργασίας ὑπὸ τῶν γυναι-
κῶν, μόλις σημάνῃ ἡ καμπάνα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Πρὸβλ. τὰς παροιμίας: Ἀπὸ βρα-

δνοῦ φύλα με καὶ τὸ πρῶτ' ὅ,τι θέλεις κάμε. Πότε πρόκοψ' ἡ καημένη;—Τὸ Σαβ-
βάτο ποὺ σημαίνει (Κορώνη).

δ') Τιμωρίαι διὰ τοὺς παραβάτας τῆς ἀργίας. Αἱ σχετικαὶ διηγήσεις.

Ι'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναί.

Κάνονας, ἀφορισμός, ἀνάθεμα κτλ.

Εἰς ποίας περιπτώσεις ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ αὗται καὶ εἰς τί συνίστανται;

Ποία ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐκκλησιάσματος ἢ τοῦ κοινοῦ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας; Πῶς γίνεται ἡ λύσις τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ ἡ συγχώρησις;

ΙΑ'. Στοιχειολατρεία.

α') Πῦρ.

1. Δοξασίαι περὶ πυρός: ἄγγελος τῆς φωτιᾶς. Π.χ. «Ἡ φωτιὰ εἶναι ἄγγελος· γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὴν παραδίνουμε (τ. ἔ. νὰ τὴ βλασφημοῦμε). Ἡ φωτιὰ καίει ὅλα τὰ πράματα κ' ἔχει πρῶτο ὄχιτὸ τὸ νερὸ» (Αἰτωλία). Ἡ φωτιὰ εἶναι ἡ δύναμις τοῦ σπιτιοῦ (Μανιάκι). Διώκει δαίμονας καὶ κάθε κακόν. Ὅρκοι εἰς τὸ πῦρ. (Π.χ. «Μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς» (Κεφαλληνία). «Μὰ τὰ ἅγια, ποὺ σηκώνει εὐτὴ ἡ φωτιά» (Ἀπύρανθος). Ἐπφδαι καὶ ἐξορκισμοὶ εἰς τὸ πῦρ. Π.χ. «Φεύγα, ρουσούμπελη, σὲ κυνηγᾷ ἡ φωτιά, τὸ στουρνάρι κι ὁ πυριόβολος!».

2. Προσκύνησις τῆς ἐστίας ὑπὸ τῆς νύμφης. Π.χ. ἐν Πωγωνιανῇ Ἡλείου «ἡ νύφη προσκυνεῖ τρεῖς πρὸ τῆς ἐστίας», ἐν Βήσανη κάμνει μετάνοιες πρὸ τοῦ φούρνου.

3. Λοιβὴ οἴνου καὶ ἐλαίου εἰς τὴν ἐστίαν. Πότε συνηθίζουν νὰ χύνουν κρασί καὶ λάδι εἰς τὴν φωτιά; Μὲ ποίας εὐχὰς συνοδεύουν τὴν πράξιν αὐτήν; — Προσφοραὶ εἰς τὸν φούρνον. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον λέγουν πῶς «ὁ φούρνος καταρᾶται, ὅταν δὲν τ' ἀφήνης ἓνα κομμάτι ζέστινο τὴν ὥρα ποὺ ξεφουρνίζεις τὰ ψωμιά σου».

4. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ καλησπερίζουν τὸν λύχνον, μόλις ἀνάψουν τὸ φῶς;

5. Ἅγιον φῶς. Καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Καινούργια φωτιά. Πίστις ὅτι τὸ Ἅγιον φῶς ἀνάπτει αὐτομάτως «οὐρανόθεν, ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». Ὑπάρχει συνήθεια νὰ σβήνουν ὅλες οἱ φωτιᾶς καὶ τὰ φῶτα εἰς τὸ σπίτι ἢ εἰς τὸ χωριό, πρὶν ἀνάψουν ἢ φέρουν τὴν καινούργια φωτιά (ἢ τὸ νιὸ φῶς) εἰς τὸ σπίτι; Κατὰ ποίους τρόπους καὶ πότε ἀνάβεται ἡ καινούργια φωτιά; Χρησὶς αὐτῆς.

6. Ἀσβεστον φῶς. Ἀκοίμητο κανδήλι. Λάδι ἀπὸ ἀκοίμητο κανδήλι κλπ. Χρησὶς αὐτοῦ.

7. Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὴν φωτιά: Δὲν δανεῖζουν φωτιά τὴν νύκτα ἢ κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἢ ὅταν ἔχουν λεχῶνα στὸ σπίτι. Διατί; Π.χ. «Μεγάλες γιορτάδες, λαμπρὲς ἡμέρες, λέγει γραῖα ἀπὸ τὸ Μανιάκι, δὲ δίνω φωτιά· τὴ δύναμη τοῦ σπιτιοῦ μου δὲ σ' τὴ δίνω ἐσένα· νά' χης δική σου» (ΛΑ 1508, 17).

β) Ὑδωρ.

1. Πηγὴ, κεφαλάρι, κεφαλόβρυσο, μάννα τοῦ ποταμοῦ. Ἀνάβλυσις πίδακος διὰ κεραυνοῦ, διὰ κτυπήματος ράβδου ἐπὶ πέτρας ἢ ἐκ πλήγματος ὀπλῆς ἵππου (Λελέκου Ἐπιδόρπιον, Α, 12). Ἀπατα νερά (ἄβαθα νερά, ἄκωλη λίμνη). Αὐξομείωσις τοῦ ὕδατος λίμνης ἢ φρέατος εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἑορτῶν. Ὑπόγειος συγκοινωνία ὑδάτων.

2. Θαυμάσιαι ἰδιότητες. Π.χ. τὸ νερὸ τῆς Πρωταπριλιάς φάρμακον κατὰ πυρετῶν· τὸ νερὸ πηγῶν τινῶν συντελεῖ εἰς εὐτοκίαν ἢ εἰς γονιμοποίησιν στείρων. Ἀθάνατο νερὸ κτλ.

3. Πίστις ὅτι τὸ νερὸ (τὸ τρεχούμενο νερό;) κοιμᾶται μίαν ὥραν τὴν νύκτα. «Ὁ θέλων νὰ πῇ τότε πρέπει νὰ τὸ ἐξυπνήσῃ, ταράσσων αὐτὸ διὰ τῆς χειρὸς ἀπαλά· ἄλλως τὸ νερὸν ἀγανακτεῖ καὶ τοῦ παίρνει τὸ νοῦ του». Εἰς τὸ Λασηθί, προτοῦ πιοῦνε τὸ κοιμισμένο νερό, λένε: Ξύπνα, ξύπνα κι ὁ δράκος θὰ σὲ πιῇ! Πρβλ. «Τὸ ποτάμι κοιμᾶται, ὁ ὀχτρός δὲν κοιμᾶται» (Λαογραφία Γ 502 κέ.).

4. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἰς πηγὰς (τάισμα τῆς βρύσης, κέρασμα κτ.). Πίττες, γλυκύσματα, βούτυρον, τυρί, ἄλας, ψωμί, πετεινοὶ κτ.

(1) εἰς ὠρισμένας ἑορτὰς· π.χ. τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς Πρωτοχρονιάς·

(2) κατὰ τοὺς γάμους· π.χ. ἡ νύφη τὴν Δευτέραν (ἢ Τετάρτην) ἀσημῶνει τὴν βρύση, ρίπτουσα νομίσματα ἐντὸς αὐτῆς ἢ «τὴν κερνάει ψωμί καὶ τυρί» (Αἰτωλία). Ὅμοίως ρίπτει νομίσματα ἢ τεμάχια ἄρτου εἰς ὅλα τὰ ρεύματα κατὰ τὴν μετάβασιν τῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦ γαμβροῦ.

(3) κατὰ τὸ ζύμωμα τοῦ πρώτου ἀλεύρου τῆς χρονιάς· προτοῦ φάγουν ἀπὸ τὸ πρῶτο ψωμί, πρέπει νὰ ρήξουν ἓνα ψωμάκι εἰς ἓνα πηγάδι.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια ν' ἀνάπτουν καντήλι ἢ νὰ θυμιατίζουν κοντὰ εἰς πηγὴν ἢ ποταμόν;

5. Ἀπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαιμονίας: Δὲν οὐροῦν, οὔτε πτύουν εἰς ποταμόν, οὔτε κοιμοῦνται κοντὰ σὲ τρεχούμενα νερά, «γιατὶ κανιὰ βολὰ σηκώνεται τὸ νερὸ καὶ τὸν πνίγει» (Μανιάκι). Κακὸν νὰ διασκελίσῃ κανεῖς νερὸν τὴν νύκτα.

γ) Δένδρα.

1. Παραδόσεις περὶ στοιχειωμένων δένδρων καὶ αἱ σχετικαὶ

δεισιδαιμονίαι. Ἐν παράδειγμα ἀπὸ τὴν μεγάλην συλλογὴν Πολίτου, Παραδ. Α', ἀρ. 324: «Τὰ μεγάλα καὶ παλαιὰ δένδρα εἶναι στοιχειωμένα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγουν νὰ κάθωνται πολλὴν ὥρα ἀποκάτω σ' αὐτὰ ἢ νὰ κοιμῶνται στὸν ἥσκιο των, γιὰ νὰ μὴν πάθουν. Καὶ διὰν κόβουν κανένα ἀπ' αὐτὰ οἱ ξυλοκόποι καὶ τὸ ἰδοῦν πὼς γέρνει νὰ πέσῃ, πέφτουν προύμντια καταγῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιά, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου, διὰν θὰ βγαίῃ, πὼς εἶναι ἐκεῖ, καὶ καθὼς εἶναι ἀγαναχτισμένη τοὺς λαβώσῃ. Καὶ στὸν κορμό, στὴ μέση, διὰν τὸν κόβουν, βάνουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ ἐμποδιστῇ, νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὁρμὴ ἡ ψυχὴ τοῦ δέντρου· τί ἀλλιῶς θὰ τοὺς κάμῃ κακὸ καὶ θὰ τοὺς κοψομεσιάσῃ». «Τὰ θεριακωμένα δέντρα ξεψυχοῦν. Σὰν κόβεται καὶ ξεψυχᾷ ἓνα μεγάλο δέντρο, βγάζει αἷμα σὰν ἄνθρωπος» (Ἡπειρ. Χρον. 6, 290). Πὼς γνωρίζεται «ποιὸ δέντρο στοιχειώνει»;

2. Δένδρα ἡσκιωμένα (συκιά, καρυδιά κτλ.). Φόβοι σχετικοὶ μὲ τὸ φύτευμα καρυδιᾶς, μὲ τὴν κατάκλινσιν εἰς τὸν ἥσκιον τοιοῦτων δένδρων κτλ.

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων. Π.χ. εἰς τὴν Λεμεσσὸν τῆς Κύπρου, διὰν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸν *Καλὸν Λόον* εἰς τὴν οἰκίαν των, θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαρμόσυνον χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου των, λέγοντες τρεῖς: «Χριστὸς Ἀνέστη, δέντρο μου!» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

δ) Δίθου.

Ἀγιολίθαρα. Π.χ. εἰς τοὺς ἁγ. Ἀποστόλους (παρὰ τὴν Πρέβεζαν) «μιὰ πέτρα τὴν ἔχουν προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοι φέρουν τρεῖς φορὲς γύρα, ἀφοῦ γδυθοῦν, καὶ ὕστερα ἀλλάζουν. Τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα θὰν τ' ἀφήσουν ἀδεκεῖ» (Ἡπ. Χρον. 6, 285). Ὁ ἅγιος Σπυρίδωνας εἰς τὴν Κίον «ἦτανε ἓνα μάρμαρο στὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω». Βλ. κατωτέρω, σελ. 112, τὰ ἔθιμα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος.

II. ΕΘΙΜΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ

ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ, ἢ Εἰς Ὁρισμένας Περιστασεις (ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ).

Α'. Εὐχαὶ—ἀναθήματα (τάματα).

α) Ζώσιμο ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις τάζουν νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸν ἅγιον; Ποῖον ἅγιον; Τύπος εὐχῆς: Π.χ. «Ἀφέντη μ' Ἀηγιώργη μου, κάνε νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί μου καὶ νὰ σὲ ζώσω!» (Ἀράχοβα). Κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τὸ ζώσιμο αὐτό; Μὲ νῆμα ἁπλὸ ἢ κερωμένο ἢ καὶ *μονομερίτικο*; Εἰς τί χρησιμοποιεῖται

κατόπιν τὸ νῆμα αὐτό, (τὸ «ζῶσµα» ἢ ἡ «ζώστρα»); Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην «τὸ κόβουν φιλίλια, χύνουν κερὶ καὶ τὰ πᾶνε εἰς τὸν Ἅγιο». Εἰς τὸν Μαραθόκαµπον Σάµον «Ἰμεῖς στοὺν χουριό μας, σὰν ἔρτ' βλουῖά, χουλέρα, λοιμική... σ'μαίν'νι οἱ καμπάνες, μαζαίνιτι οὐ κόσµους κὶ κ'βαλάει κιριὰ σ'πιτήσια. Τὰ δένουµι κὶ κά-
νουµι ἓνα μακρὸν μακρὸν σὰ σκ'νὶ κὶ ζώνουµι τ'ν ἑκκλησιά, θυµιάζουµι, ν'στεύουµι, κάνοµι παράκλησ' κὶ φεύγ' τοὺν κακό».

Γίνεται καὶ ζώσιµο µόνον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου; Εἰς τὴν Κορώνην, ὅποιος πάσχει ἀπὸ θέρµη (ἐλονοσίαν) «μετράει μιὰ κλωνὰ µὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλ. εἶναι τὸ εἰκόνισµα τοῦ τέµπλου, καὶ τὴν κλωνὰ αὐτὴ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοι-
µᾶται µὲ δαύτηνε δυὸ - τρεῖς βραδεῖες κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ
χάρη του καὶ καίγεται ἡ ἀρρώστεια». Ποῦ ἄλλου γίνεται τοιοῦτον τι;

β) Ἑσθήµωµα εἰκόνων καὶ ἀφιερῶµατα ἤτοι ὁµοιώµατα παιδίων ἢ ἱαθέν-
των µελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώµατος, πλοίων, βοῶν κλπ. Ὄνοµα (ἁσημόπαιδα,
ἀθροπάρια καὶ εἴ τι ἄλλο). Διατυπώσεις κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τάµατος.

Παραδείγµατα: «Ἄµα πονάη µάτ' — Θεὸς φυλάξ' — φέρουν (στὴν ἐκκλησίαν)
µάτ' τάµα· ἄµα πονάη κεφάλ', φέρουν κεφάλ', ἁσημένιο, χρυσό» (Λῆµνος). «Ἀν
τύχη ἓνα καράβι ἢ καῖκι καὶ κιντυνεύη, τάζουν στὴν Παναγία τὸ καῖκι ἁσημένιο
ἢ χρυσό. Ὑστερα φέρουνε τὸ τάµα τοὺς ξυπόλυτοι καὶ ξεκούτρουλοι, ὅπως τὸ
ἔχουνε ταµένο, καὶ κάνουνε λειτρουγιά καὶ τὸ κρεµᾶν στὴν Παναγία» (Κορώνη).

γ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἰδιωτικαὶ (ἀπὸ τάµα).

1. Ποῖα τὰ σχετικὰ τάµατα; Ποῖον ἅγιον ἐπικαλοῦνται ἐν ἀσθενείαις καὶ
κινδύνοις καὶ ποῖον τὸ εἶδος καὶ ὁ τρόπος τῆς προσφορᾶς; (Κερί, λάδι, λιβάνι
ἀρνί, βόδι, πετεινὸς κλπ.). Θυσίαι ἀναίµακτοι καὶ αἱµατηραί. Ἀναθήµατα ἰσοµε-
γέθη ἢ ἰσοβαρῇ πρὸς ἀνθρώπινον σῶµα. Διηγῆσεις περὶ αὐθορµήτου προσελεύσεως
τοῦ θύµατος κλπ. Π.χ. «Τάζω σου, Παναγία μου, ὁκάδες τὸ λιβάνι!» εὐχεται ἡ μητέρα,
διὰ νὰ γίνῃ καλὰ τὸ παιδί της κατόπιν ζυγίζει τὸ παιδί καὶ ὅσον εἶναι τὸ βάρος
του, τόσες ὁκάδες λιβάνι προσφέρει εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἢ τάζει λαµπάδα ἰσομήκη,
ἢτοι ὅσον εἶναι τὸ ἀνάστηµα τοῦ παιδιοῦ της. Εἰς τὴν Ρόδον ἡ μητέρα ὁδηγεῖ τὸ
ἄρρωστο παιδί της εἰς ἓνα ἐξοχικὸ μοναστήρι, ἀποκόπτει ὀλίγας τρίχας ἀπὸ τὰ μαλ-
λιά του καὶ µὲ κερὶ τὰς ἀναρτᾷ πλησίον τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου.

Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσηµβρίας ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου, τοῦ
ὁποίου τὸ ὄνοµα φέρει ὁ ἀσθενής, ἢ τοῦ ἁγίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἑορτὴ πλησιάζει.
«Παπποῦ Νικόλα (ἢ Ἀγγελώρη μου), γιάνε μου τὸ παιδί καὶ θὰ σὲ κόψω κουρ-
µπάν'». Ἐκτοτε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου ὑποχρεοῦται οὗτος νὰ ἐκτελῇ πιστῶς
τὸ τάµα του, τὸ ὁποῖον οὕτως ἀποβαίνει ἔθιμον περιοδικῶς τελούµενον ἐν τῷ

οἷον· οὐδ' ἐπιτρέπεται ἀντικατάστασις τῆς θυσίας δι' ἄλλης προσφορᾶς· «ἀφοῦ ἔταξες αἷμα, ὁ ἅγιος θέλ' νὰ τρέξ' αἷμα» (Λαογραφ. Γ 164). Πρβλ. τὸ τάξιμο τοῦ βοδιοῦ ἐν Μάνη: «τὸ βόδι τοῦ ἄρρώστου, τοῦ κινδυνεύοντος, περιφέρεται βραδέως καὶ ἐν πομπῇ τρεῖς περὶ τὸν ναὸν τοῦ χωρίου καί, ἂν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μουγκανισθῇ, ἀπόδειξις ὅτι θὰ ζήσῃ ὁ ἄρρωστος, ὅποτε τὸ βόδι σφαζόμενον διανέμεται εἰς τὸ χωρίον ὁλόκληρον, τοῦ δέρματος ἀπομένοντος ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Τούναντίον, ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ καὶ τοῦ βοδιοῦ ἡ ζωὴ παρατείνεται» (Νέον Πνεῦμα 1894, τ. Γ', 584). Εἰς τὸ Παλαδάριον (Προύσης), «ὅταν κανένας ἔχει ταμένο γιὰ τὴ γεία τάζουν πετεινό: *κάνε με καλὰ καὶ θὰ σὲ φέρω πετεινάρι*... παγαίνει στοῦ παπποῦ τοῦ Ἀηθείρσου τ' ἁγίασμα ἕναν πετεινὸ κι ὁ παπᾶς τὸν διαβάζει κ' ἔπειτα κόφτουν τὸ πετεινάρι στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ παίρνει ὁ παπᾶς. Τὸ κεφάλι του τὸ τυλίγουν σ' ἕνα παννὶ καὶ τὸ δένουν ἢ τὸ καρφώνουν στὸ δέντρο, ὅπου καρφώνουν καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ φόρεμα τοῦ ἄρρώστου». Τροποποιήσις τῆς αἵματηρᾶς θυσίας εἰς ἀπλὴν προσφορὰν ζώου. Π.χ. εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «κατέβαιναν κόσμος ἀπὸ τὰ χωριά καὶ ἔφερναν ταξίματα τοῦ Ταξιάρχῃ: ἄρνιά, μοσχάρια, λάδι κλπ. τὰ παρουσίαζαν στὴν εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχῃ καὶ κατόπιν τὰ ἔδιναν στὴν Ἐπιτροπὴ καὶ τὰ πουλοῦσε. Τὰ χρήματα τὰ ἔπαιρνε ὁ Ταξιάρχης».

2. Σφαγὴ τοῦ θύματος, διανομὴ τῶν κρεάτων. Ὅροι τελέσεως τῆς θυσίας. Ποῦ τὸ ζῶον, τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἅγιον (τασιμάρης βοῦς ἢ κριὸς ἐν Κρήτῃ), σφαίεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ δὲ κρέας του διαμοιράζεται ὁμὸν ἢ βρασμένον εἰς τοὺς παρευρισκομένους;

Πρέπει τὸ σφάγιον νὰ πληροῖ ὠρισμένους ὅρους; (Ἄρρεν ἢ θῆλυ; ἄσπρο ἢ μαῦρο; στέρφο; νέο ἢ παλαιό;). Τρόπος σφαγῆς κτλ.

3. Θυσία πετεινοῦ ἢ ὄρνιθος ἢ προβάτου κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλίαν τὴν παραμονὴν τοῦ γάμου ἐσφάζετο ἕνα βόδι, τὸ δὲ αἷμα τὸ ἐμάζευαν εἰς μίαν λεκάνην καὶ μὲ αὐτὴν ἐχόρευαν· ἔπειτα ἡ μητέρα τοῦ γαμβροῦ ἢ θεία του ἐρράντιζε μὲ τὸ αἷμα τὸ κατώφλιον καὶ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἐξακολουθεῖ νὰ τελῇται τὸ ἔθιμον αὐτό; Ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον «ὅταν ὁ νυμφίος φθάσῃ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς νύμφης, εἰς τῶν συγγενῶν αὐτῆς φέρει ὄρνιθα καὶ τὴν θέτει ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας, ὁ δὲ νυμφίος λαβὼν τότε πέλεκυν κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸν λαιμὸν αὐτῆς, ἡ δὲ θυσία αὕτη θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνός» (Σακελλαρίου, Κυπριακὰ Α 72). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

δ) Προσφοραὶ καὶ θυσίαι δημοτελεῖς.

Ἀκοίμητη ἢ μονοήμερίτικη λειτουργία, κουρμπάνι χωριανικὸ κλπ. Ποῦ ἐν περιπτώσει ἐπιδημίας, ἀφορίας ἢ ἄλλης αἰτίας θυσιάζεται σφάγιόν τι ὑπὲρ ὅλο-

κλήρου τοῦ χωρίου; Τί ζῶον θυσιάζεται τότε καὶ ποῦ; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινός ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τίνος Ἁγίου; Εἰς τὰ χωρία τῆς Αἴνου, «ἂν ὁ ἐνιαυτὸς εἶναι δυστυχής, θυσιάζεται κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ χωρίου γιὰ τὸ αἶμα μιὰ στέρφη ἀμνάδα». Εἰς τὴν Καστορίαν παρθένοι «κάθονται τὴ νύχτα καὶ ζυμώνουν (ἀκοίμητη λειτουργία) μέσα στὴν ἐκκλησία. Ὁλη νύχτα δὲν κοιμοῦνται. Τὸ ζυμώνουν τὸ πρόσφορο, γίνεται, ψήνεται, καί, μόλις ψηθῇ, φωνάζουν τὸν παπᾶ νὰ λειτουργήσῃ. Αὐτὸ γίνεται γιὰ ὑγεία καὶ σὲ ἀνάγκη μεγάλη. Συνεννοοῦνται οἱ οἰκογένειες. Ὡς τώρα γίνεται». Τὸ αὐτὸ εἰς τὴν Κορώνην «μονοημερίτικη λειτουργία».

ε) *Τὸ «σκλάβωμα» καὶ τὸ «καλογέρωμα».*

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ πῶς γίνονται ταῦτα; Παραδείγματα: εἰς τὴν Σιγὴν Βιθυνίας «ἅμα ἀρρωστοῦσε κάποιο παιδί, τὸ σκλάβωσαν, δηλ. τὸ πήγαιναν στὸν Ταξιάρχη, τὸ ζυάζανε κι ὅσες ὀκάδες ἔβγαине, τόσο κερεὶ ἢ λάδι (ἢ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) θὰ ἔδωαν στὸν Ταξιάρχη. Ἔλεγε ἡ μητέρα: «Νὰ μοῦ τ' ἀξιώσης, Ταξιάρχη μου, νὰ γίνῃ τόσων χρόνων καὶ νὰ σὲ φέρω τόσες ὀκάδες λάδι, κερεὶ κλπ.» Ἀμα τὸ ζυάζανε, τοῦ ἔβαζαν ἓνα χαλκᾶ ἀπὸ ἀσημένιο σύρμα στὸ λαιμὸ καὶ τὸν φοροῦσεν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ περάσουν τὰ χρόνια, πὺν ζήτησεν ἡ μητέρα. Τότε πήγαιναν πάλι στὸν Ταξιάρχη, πλήρωναν τὸ τάσιμο καὶ ξεσκλάβωσαν τὸ παιδί, δηλ. τοῦ ἔβγαζαν τὸ χαλκᾶ ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ τὸν κρεμοῦσαν στὴν εἰκόνα». (Πρβλ. Σακελλαρίου, Κυπριακά, Α', 703). Εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα εἶναι κανεὶς ἀρρωστος ἢ μαγεμένος, τὸν τάζουν σὲ κάποιον Ἁγιο νὰ τὸν καλογερέψουν. Τοῦ βάζουν δηλ. μαῦρα ροῦχα, παπούτσια, πονκαμισάκι, ὄλα, ὄλα κατὰμαυρα καὶ τὰ φορεῖ, ὅσον καιρὸ τάζουνε, ἓνα, δύο, τρία χρόνια. Ὅσον καιρὸ τὰ φοροῦν, δὲν τοὺς λένε τ' ὄνομά τους, τοὺς λένε καλογέρονες, ἂν εἶναι ἀγόρια, καὶ καλόγριες, ἂν εἶναι κορίτσια. Ἀμα περάσῃ ὁ καιρὸς, πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς ξεκαλογερεύουν. Βγάζουν τὰ μαῦρα καὶ τ' ἀφήνουν στὴν ἐκκλησία καὶ τοὺς φοροῦν κατόπιν ὅλο ἄσπρα». Εἰς τὴν Ἐπὶ τήν-σον «τοὺς ρασοφοροῦν πάνω στὸ λείψανο τοῦ Ἁγίου».

ς) *Προσκύνησις ἁγίων Τόπων καὶ ἄλλαι ἱερὰ ἀποδημίαι.*

Εὐχαὶ καὶ παροιμίαι, ἔθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν προσκυνητῶν. — Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀναχώρησιν: ἐφόδια ταξιδίου, δῶρα διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Τάφου κτλ. Ἡμέρα ἀναχωρήσεως: ἐστίασις συγγενῶν καὶ φίλων πρὸ αὐτῆς («Χατζήθκος γάμος» εἰς Κουβούκλια Μ. Ἀσίας), τὸ «τραγοῦδι τ' ἀπὸ Τάφου», παράκλησις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ εὐχέλαιον κατ' οἶκον, κωδωνοκρουσίαι καὶ προπομπὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων φορούντων τὰ ἱερὰ ἄμφια. Ἐπιστροφὴ τῶν χατζήδων καὶ τὰ κατ' αὐτήν: προὑπάντησις αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ

κόσμου, δοξολογία ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ συνοδεία μέχρι τῆς οἰκίας. Τὰ προσκομιζόμενα ἱερὰ ἀντικείμενα καὶ δῶρα καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν: *χῶμα ἀπὸ τὸν ᾿Αγν Τάφο*, *νερὸ ἀπὸ τὸν ᾿Ιορδάνη ποταμό*, σταυροί, Τίμιο ξύλο, κεριὰ ἀπὸ τὸ ᾿Αγιο Φῶς, θυμιάματα, εἰκονίσματα, κομβολόγια, σάβανα κλπ. Προσφορὰ δώρων εἰς τοὺς προσκυνητάς: φαγητά, γλυκύσματα κλπ. καὶ ἀνταπόδοσις αὐτῶν.

Ποῖαι ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦν περὶ προσκυνητῶν (*χατζήδων*); Ποῖαν ιδιότητα ἀπέκτων εἰς τὴν θεραπείαν ἀσθενειῶν; Πῶς γίνεται ἡ κηδεία καὶ ἡ ταφή τῶν χατζήδων; (Πρβλ. Τὸ χατζηλίκι στὰ Κουβούκλια Προύσης ἐν Μικρασ. Χρον. Β', 400—420. Τὸ προσκύνημα στοὺς ἁγίους Τόπους, Ξ. ᾿Ακογλου, Λαογραφικά Κοτυώρων 1939 σ. 219 - 222).

ζ) ᾿Αλλὰ τάματα καὶ σκλαβώματα εἰς τὸν ἅγιον.

Π.χ. Τό ᾿χει τάμα νὰ πάῃ *ξυπόλυτη* (ἢ ἄλαλη) *στὴ χάρη του*, *ξεκούτρουλη*, *μὲ ξέπλεχα μαλλιά* καὶ *μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα*, νὰ *ξενυχτήσουν* *στὴν ἐκκλησίᾳ* κλπ. «νὰ ὑψώσουν τὸν ᾿Αγιο» (δηλ. νὰ τὸν ἐορτάσουν καὶ νὰ κάνουν τραπέζι), «νὰ ἀνοίξουν ἐκκλησίᾳ» δηλ. νὰ λειτουργήσουν ἐρημοκλήσι μὴ συχναζόμενον κλπ. Εἰς τὴν Κύπρον *σκλαβώνονται εἰς τὸν ἅγιον* δηλ. ὑπόσχονται καὶ νὰ ὑπηρετήσουν παρὰ τῷ ᾿Αγίῳ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα, καθ' ὃ φέρουν περὶ τὸν τράχηλον ἢ τὸν καρπὸν τῆς χειρὸς χαλκᾶν (δακτύλιον) ἐκ χαλκοῦ ἢ ἐξ ἀργύρου, τὸν ὁποῖον ἀποβάλλουν εἰς τὸ τέλος τῆς θητείας των, ἀφοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἰδίαν εὐχὴν διὰ τὸ «ξεσκλάβωμα». Ὁ χαλκᾶς αὐτὸς κατατίθεται κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀναθημάτων τοῦ ἁγίου. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο; Διὰ τὸ ὕψωμα βλ. κατωτέρω σελ. 106.

Β'. ᾿Εγκοίμησις εἰς ἐκκλησίας.

Εἰς ποίας περιστάσεις καὶ ἐπὶ πόσας ἡμέρας κοιμῶνται ἄνθρωποι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ᾿Αγίου; Κατὰ ποῖον τρόπον ἐπέρχεται τότε ἡ ἴασις τοῦ ἀσθενοῦς; Ἀπλῶς διὰ τῆς ἐγκοιμήσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ᾿Αγίου ἐν ἐνυπνίῳ; Πῶς παρουσιάζεται κάθε ᾿Αγιος; Κατὰ τοὺς Κυπρίους π.χ. ἡ Παναγία παρουσιάζεται μὲ ἄσπρο σινδόνι σὰν Τούρκισσα, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὡς πτωχὸς διάβροχος καὶ «ῥοματίζει» τὸν ἄρρωστο.

Εἰς τὴν Κύπρον ἐγκοίμησις γίνεται καὶ διὰ νὰ ὑποδειχθῇ ὁ μέλλον γαμβρός.

Γ'. ᾿Αγιασμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα κλπ.

Εἰς ποίας περιστάσεις οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι καλοῦν τὸν ἱερέα πρὸς τέλεσιν ἁγιασμοῦ; Πότε στέλλουν νὰ φέρουν ἅγια λείψανα; Ὑπάρχει ἡ πίστις, ὅτι

ὠρισμένον ἱερέως ἢ εὐχή εἰσακούεται καὶ διὰ τοῦτο καταφεύγουν πρὸ πάντων εἰς αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «ἂν στὰ χωράφια τους φανῇ σκουλήκι ἢ ἄλλα ζούμπερα, καλοῦν τὸν παπᾶ καὶ διαβάζει ἁγιασμό. Κάποτε καὶ ὠρισμένον παπᾶ, ποὺ τοῦ στρέει ὁ ἁγιασμός, δηλ. πιάνεται ἡ εὐχή του. "Αν ἰδοῦν πὼς τὸ κακὸ προοδεύει, καλοῦν κουτιὰ μὲ ἁγια λείψανα. Φέρνει ὁ καλόγερος τὸ κουτὶ ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ τὸ στήνει στὴν ἄκρη τοῦ χωράφι τους καὶ διαβάζει τὸν ἁγιασμό. Καὶ διηγοῦνται θαύματα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἁγιασμό» (Λουκόπουλος).

"Αλλαι λατρευτικαὶ πράξεις πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ἢ πρὸς ἀποτροπὴν κακοῦ: ἐπίθεσις τοῦ πετραχηλίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀσθενοῦς, σταύρωμα αὐτοῦ μὲ τὴν ἱερὰν λόγχην, κύψις ὑπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐπαφὴ τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Ἁγίων κττ.

Δ'. Πομπαί.

Λιτανεία, λήση, γύρα, σίγνα (Καρδίτσα), ἀλάϊ (Κρήτη), πρετσεσὸ ('Επτάνησος), πομπαὶ γινόμεναι εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις (ἀνομβρίαν, ἐπιδημίαν, ἀκρίδα κλπ.) ἢ κατὰ τὴν μεταφορὰν θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ ἁγίων λειψάνων. Περί πομπῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Φώτων ἢ πολιούχου τινὸς ἁγίου βλ. κατωτέρω σελ. 108.

Πὼς καταρτίζεται ἡ ἱερὰ πομπή καὶ ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν διαδρομὴν αὐτῆς; Περιαγωγή θαυματουργοῦ εἰκόνας ἢ λειψάνων. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «ὅταν δὲν βρέξῃ ἢ ὅταν πέσῃ ἀκρίδα, γίνεται λήση στὸν Ἄη Νικόλα πρὸς τὸν δρόμο τῶν Δελφῶν. Ψέλνει ἁγιασμό ὁ παπᾶς κι ὁ κόσμος γονατίζει τρεῖς φορὲς στὸ δρόμο (κατὰ διαστήματα). Ἡ λιτανεία γίνεται μὲ τὰ λάβαρα καὶ ὅλα τὰ συναφῇ». Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μεραμβέλλον «ὅταν εἶναι ἀνομβρία γιὰ νὰ βρέξῃ, ἀφήνουν τὰ ζῶα τους μέσα νηστικά τρεῖς μέρες. Νηστεύουν καὶ οἱ ἄνθρωποι. Τὸ πρωτὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησία καὶ λειτουργοῦν, κατόπιν παίρνουν τὶς εἰκόνες, τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ γυρίζουν πρῶτα σ' ὅλες τὶς ἐκκλησίες τοῦ χωριοῦ καὶ κατόπιν σ' ὅλα τὰ ἐξωμονάστηρα. Σὲ κάθε ἐκκλησία σταματοῦν καὶ γονατίζουν ὅλοι καὶ διαβάζει ὁ παπᾶς δέησεις. Ἐπίσης γονατίζουν καὶ ὅπου εἶναι σταυροδρόμι. Πρωτύτερα ἐκλαίγανε ὅλοι κάθε φορὰ ποὺ θὰ κάνανε λιτανεία. Ἡ λιτανεία γίνεται τρεῖς μέρες στὴ σειρά». Εἰς Ἰνναχώριον Δυτ. Κρήτης «μαζεύονται ὅλα τὰ χωριά σὲ μιὰ ἐκκλησία μαζὶ μὲ τοὺς παπᾶδες των καὶ λειτουργοῦν. Κατόπιν νηστικοὶ παίρνουν τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς σταυροὺς καὶ κάθε ἄνθρωπος κρατεῖ δύο καὶ τρεῖς προσφορές. Γυρίζουν ὅλα τὰ χωράφια καὶ ὅσοι ἔχουν τριδρόμια στὰ χωράφια τους πᾶνε καὶ προσκομίζουν τὴν προσφορά τους στὰ τριδρόμια καὶ κάνει ὁ παπᾶς δέηση. Κόβουνε ἓνα κομμάτι ὕψωμα ἀπὸ τὴ σφραγίδα τῆς προσφορᾶς καὶ τὸ βάζουν μέσα σὲ μαλακὸ κερὶ καὶ τὸ φυλάγουν κάπου». Εἰς τὸ Λασιθί «βάνουνε

τὰ ὀζά ντως μέσα καὶ παίρνουνε ἀπ' ὅλα τὰ χωριά τὰ κονίσματα, τὰ ἐξαπτέρυγα, τὸ σταυρὸ καὶ πᾶνε ὅλοι στὴν Κρουσταλλένια (κοινόβιο μοναστήρι). Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦνε καὶ γυρίζουνε γύρω γύρω στὸν κάμπο σ' ὅλα τὰ χωριά τρεῖς μέρες. Μπροστὰ πᾶνε τὰ σημαντήρια καὶ παίζουνε. Νηστεύουνε καὶ τὴν τρίτην ἡμέρα πᾶνε στὸν ἅγιον Ἰωάννη τὸν Πρόδρομο (ἐκκλησία στὴ μέση τοῦ κάμπου). Ἐκεῖ κάνουνε ἁγιασμὸ καὶ πίνουνε ὅσοι νηστεύουνε καὶ διαλύεται ὁ κόσμος».

Ε'. Καταχύσματα.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια πλὴν τῆς νύμφης, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, νὰ ραίνουν με ὄρουζαν, κουφέτα καὶ ἄλλα καταχύσματα ζῶα ἢ καὶ ἀντικείμενα τὸ πρῶτον εἰσαγόμενα εἰς τὴν οἰκίαν; Π.χ. εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν μεγάλου λίθου εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον ρίπτονται ἐπ' αὐτοῦ καταχύσματα, πανιέρια λεγόμενα. Ραίνουν με καταχύσματα τὸ πλοῖον ἢ τὴν βάρκαν, ὅταν τὴν πρωτορίχνουν εἰς τὴν θάλασσαν; Εἰς ποίας ἄλλας περιστάσεις γίνεται τοῦτο;

III. ΕΘΙΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΣ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ (ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ).

1. ΓΕΝΙΚΑ

Α'. Ἀπαρχαί.

Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν, ὅταν συγκομίζουν τοὺς καρποὺς ἢ ὅταν ὠριμάζουν αἱ πρῶται ρᾶγες τῶν σταφυλῶν, τὰ πρῶτα σῦκα καὶ αἱ ἄλλαι ὀπῶραι; Προσάγονται οἱ πρῶτοι καρποὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν καὶ διανεμηθοῦν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους ἢ τοποθετοῦνται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ ἀφήνονται εἰς τὴν βρύσιν τοῦ χωρίου ἢ ποῦ ἄλλου; Συνήθειαι σχετικαὶ με τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον ἢ με τὸν πρῶτον καρπὸν.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Τοπόλια Δυτ. Κρήτης «ἅμα θερίζουν, ἀπὸ τὸν πρῶτο καρπὸ πὺν θὰ ζυμώσουν κάνουν ἓνα κουλλούρι καὶ τὸ πᾶνε στὴ βρύση καὶ τὸ κρεμοῦν στὴν κουτσουνάρα (=κρουνὸν) τῆς βρύσης, πὺν τρέχει τὸ νερό, γιὰ νὰ τρέξουνε ἐπὶ τὰ καλὰ σιτῆ. Ὅποιος πάει πρῶτος νὰ γεμίση παίρνει τὸ κουλλούρι». Ἡ αὐτὴ συνήθεια καὶ ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας. Εἰς τὸ Σαμόκοβον τῆς Ἀνατ. Θράκης «τὴν πρώτη πίττα, πὺν ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζί-τζιροκούλικο, γιὰτὶ ἀνήκει στὸν τζίτζιρα, πὺν τραγουδεῖ, κατὰ τὴν λαϊκὴ δοξασία:

Θερίσει' ἄλωνίσετε,

δεματοκουβανήσετε,

κ' ἐγὼ τὸ κουλικάκι μου

θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε.

Εἰς τὰ Λακκοβίγια Μακεδονίας τὸ «τζιτζιρόκλικο» τὸ φέρουν εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς τὸ φρέαρ. Ἐκεῖ δέ, ἀφ' οὗ τὸ βρέξουν δι' ὕδατος, τὸ διανέμουν εἰς τοὺς παρατυχόντας, οἱ ὅποιοι εὐχονται τὰ βέλτιστα». Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἀνναν Εὐβοίας «ἀπὸ τὸ κλαρί πού θὰ πρωτοκάνῃ καρπὸ, θὰ πρωτοφάῃ ἔγκυος». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Εἰς τὸ Μεσοχώρι Καρπάθου τοῦ ἁγ. Κηρύκου (15 Ἰουλίου) φέρουν εἰς τὸν ναὸν τὰ πρωτόλεια τῶν σύκων καὶ σταφυλῶν, δι' ὃ καὶ λέγεται ἁγ. Συκαλῶς.

Ποῖαι αἱ συνήθειαι, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ ὠριμάζῃ ἡ σταφίς, ἢ ὅταν γεμίζουν τ' ἄλῳν σταφίδα; Ποῖαι ὅταν τρυγοῦν τὰς κηψέλας τῶν μελισσῶν, ὅταν πῆξουν τὸ πρῶτο τυρὶ κλπ.;

Β'. Ἀλλαι προσφοραί. Ὑψώματα, θυσίαι.

α) *Πρόσφορα, ἄρτοι, ἐπτάζυμα, ἀρτοκλασίαι* (ἄρτος, πεντάρκιν) (Κύπρος), *πρόσφορο, προσφορίδι* (Κρήτη), *πρωτάκι* (Χάλκη, Ρόδος), *λειτουργία, παννυσίες* (= ἄρτοι προσφερόμενοι εἰς ἐσπερινούς, Κύπρος), *ἀχράντα* (Κύπρος), *βλογιά, ἀμνός* (Σάμος). *Προσφορὰ οἴνου* (ἀνᾶμα), *ἐλαίου, κηρίων, θυμιαμάτων* κλπ. Πότε γίνονται αἱ προσφοραὶ αὗται, ἡ ἀρτοκλασία ἢ ἡ λειτουργία;

Τρόπος παρασκευῆς τῶν ἄρτων τῆς λειτουργίας καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὸ ζύμωμα ἢ τὸ ψήσιμο αὐτῶν. Χρησιμοποιοῦνται ἐπτάζυμα εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀρτοκλασίας; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς των; Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὸ πρῶτον ἢ μᾶλλον τὰ τρία πρῶτα φυράματα παρασκευάζονται κατὰ μαγικὸν τρόπον ὑπὸ γραίας λεγομένης μάννας. «Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς νυκτός, ἡ μάννα βλασφημήσασα τρεῖς θέτει ἐν μεγάλῃ χύτρᾳ ποσὸν ἐρεβίνθων, ἀνάλογον πρὸς τὸ προζύμιον, τὸ ὅποιον μέλλει νὰ παρασκευάσῃ. Τὴν χύτρᾳ ταύτην, ἀφοῦ χύσῃ πρῶτον εἰς αὐτὴν τὸ ἀπαιτούμενον ὕδωρ, ἐπιθέτει εἰτα ἐπὶ τῆς πυρᾶς, παρ' ἣν καθημένη περισυλλέγει μετὰ προσοχῆς διὰ κοχλιαρίου τῆς χύτρᾳς τὸν ἀφρόν, ἐν ᾧ τὰ ὄσπρια βράζουν, καὶ ἀποθέτει αὐτὸν ἐν τινι πινακίῳ. Περὶ μέσας σχεδὸν νύκτας καταβιβάσασα τὴν χύτρᾳν ἄρχεται, (ἐπικαλουμένη καὶ αὐτὴς τὸν διάβολον), τῆς κατασκευῆς τοῦ πρώτου φυράματος ἐκ τοῦ συλλεγέντος ἀφροῦ τῶν ἐρεβίνθων. Μετά τινα χρόνον, ὅσος ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνῃ ἡ ζύμωσις τοῦ πρώτου τούτου φυράματος, κατασκευάζει καὶ δεύτερον, μεταχειριζομένη ὡς προζύμιον τὸ πρῶτον φύραμα, ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου κατασκευάζει τελευταῖον τὸ τρίτον, τὸ καὶ μεγαλύτερον, ὑποψιθυρίζουσα ἐν ἀρχῇ ἐκάστης ζυμώσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σατανᾶ. Ἐκ τοῦ τρίτου δὲ τούτου φυράματος, οὗ ἡ ζύμωσις γίνεται περὶ ὄρθρον, ἐρχόμεναι αἱ γυναῖκες τῆς ἐκεῖ συνοικίας, λαμβάνουν ἐν τεμάχιον πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἑφτάζυμου.... Διὰ ταῦτα πολλαχοῦ τῆς Λέσβου ὁ ἄρτος οὗτος καλεῖται καὶ διαβουλον-

ψώμ'». Ἐν Χίῳ διὰ τὸ ἐφτάζζουμο χρησιμοποιοῦνται ἀντὶ ὕδατος ἑπτὰ εἰδῶν ζωμοὶ (ρεβιθίων, μαράθου, πιπεριοῦ, καλαμιοῦ, δάφνης κλπ.)

β) Ποίας ἡμέρας καὶ ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἡ αἰτίας «σηκώνουν ὕψωμα» στὰ σπίτια καὶ κατὰ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς ἑορτὰς ὑψώνουν τὸν Ἅγιον τῆς ἡμέρας ὅταν πρόκειται νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς «ὕψωνουν τὴν Παναγίαν». Αἱ σχετικαὶ εὐχαὶ καὶ τελεταί. Λειτουργίαι συντεχνιῶν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτάς. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στὴ γιορτὴ τοῦ ὁ καθέννας σηκώνει καὶ ὕψωμα στὸ σπίτι του. Βάνουν ἐπάνω στὸ τραπέζι ἕνα πιάτο μὲ ἄβραστο σιτάρι καὶ ἀποπάνω μιὰ λειτουργιά· παράπλευρα ἀπὸ τὸ πιάτο μπαίνουν δυὸ ποτήρια γιομᾶτα κρασί. Ἔρχεται ὁ παπᾶς καὶ διαβάζει κόβει ἄρτον, δηλ. τὴ μεσιὰ τῆς λειτουργίας καὶ τὴ βλογάει. Ἀπὸ τὸν ἄρτον κόβει κομματάκια καὶ δίνει σὰν ἀντίδωρο στοὺς παρευρισκομένους. Ἐπειτα βάνει δυὸ κομμάτια καὶ στὰ ποτήρια μὲ τὸ κρασί καὶ τὰ δίνει στοὺς νοικοκυραίους, ἕνα στὸν ἄντρα καὶ τ' ἄλλο στὴ γυναῖκα, γιὰ νὰ πιοῦνε. Τότε οἱ νοικοκυραῖοι κρατῶντας μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ ποτήρι, σηκώνουν τὸ πιάτο μὲ τὸ σιτάρι καὶ τὴ λειτουργιὰ ἀπάνω. Κρατεῖ κι ὁ παπᾶς, κρατοῦν κι ὅσοι ἄλλοι παρευρεθοῦν στὴν τελετὴ, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει καὶ τελευταῖα ὅλοι λένε: Χρόνια πολλά.»

Εἰς χωρία τινὰ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅπου ὑπάρχουν πολλοὶ βαρελᾶδες, εἰς τὸ τραπέζι πὺρ ἐπακολουθεῖ τὴν λειτουργίαν τῆς συντεχνίας, λέγουν μίαν εἰδικὴν εὐχήν: «Ὁ Ἅγιος πού 'ν' ἀπόψε κι αὔριο νὰ σκέπη, νὰ βοηθήῃ τὴν ἀρίδα, σκεπαρίδα, τὸ πελέκι, τὸ ροκάνι καὶ τὸ γαρδαροξύστη». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

γ) **Προσφορὰ μελιγμάτων**, ἰδίως μελόπιττας, εἰς ἁγίους (π.χ. εἰς τὴν ἁγ. Βαρβάραν, τὸν ἁγ. Σπυρίδωνα) ἢ εἰς νεράϊδες, μοῖρες, στοιχεῖα κλπ. δαιμονικὰ ὄντα. Τρόπος παρασκευῆς καὶ τρόπος ἐκθέσεως τῶν μελιγμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον οἱ χωρικοὶ θέτουν ἐνίοτε ἄρτον εἰς τὴν τρυπάν, τὴν ὁποίαν ὑπολαμβάνουν ὡς τὴν εἴσοδον τῆς φωλεᾶς τοῦ οἴκου τοῦ ὄφρεως (στοιχειοῦ, ἀγαθοῦ δαίμονος τοῦ οἴκου). Εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἑσπέραν τῆς 1ης Σεπτεμβρίου, ἀρχῆς τοῦ θρησκευτικοῦ ἔτους, νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἐστρωμένην μὲ πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγῃ τὴν νύκτα τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ, ὡς λέγουσιν».

δ) **Προσφοραὶ ἀνθέων, στεφάνων, κλάδων** εἰς τὰ εἰκονίσματα καὶ τοὺς ναοὺς, στολισμὸς εἰκόνων, Ἐπιταφίου, ἐκκλησιῶν δι' ἀνθέων, ταινιῶν καὶ κλάδων μύρτου, δάφνης κλ. Ἱαματικὴ δύναμις τῶν ἀνθέων τούτων. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κρεμοῦν ἕνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, πὺρ θὰ τὰ κόψουν τὴν πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως ἢ καμὴν ἄλλην ἀπὸ τίς μεγάλες ἡμέρες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπονο».

ε) *Θυσίαι* τελούμεναι κατ' ἔτος εἴτε ὑπὸ ἀτόμων εἴτε ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου (*κουρμπάν' χωργιάν'κό*). Ἀπὸ ποίους λόγους συνέστη τὸ ἔθιμον; (Π. χ. *γιά ντὴ γεία, γιά γερωσύνη, γιά τὸν ἅγιο κττ.*). Παραδόσεις περὶ ἐλάφου προσερχομένης ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς θυσίαν (Λαογραφ. Γ' 155, 160, Σ' 189 κ.έ.)

Ποῦ γίνεται ἡ τοιαύτη θυσία; Εἰς τὸν περίβολον ἐκκλησίας τινὸς ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι; Τί ζῶον θυσιάζεται καὶ ποίους ὄρους πρέπει νὰ πληροῖ τοῦτο; Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας πρέπει τὸ θῦμα νὰ εἶναι ταῦρος ἐκλεκτός, 2—5 ἐτῶν, ὑγίης, τέλειος (*μπουγαῖς, νὰ μὴν εἶναι μπουρντισμένος*), ἀδμῆς (*νὰ μὴ μπῆκε ἀκόμα στὸ ζυγόν*). Χρῦσωμα τῶν κεράτων τῶν σφαζομένων προβάτων, περιφορὰ τοῦ ταύρου ἀνὰ τὸ χωρίον. Ποῖοι τύποι τηροῦνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας; (Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ τοῦ ἱερέως, στροφή τοῦ θύματος πρὸς Ἀνατολὰς, ροὴ τοῦ αἵματος εἰς βόθρον κλπ). Μήπως τὸ αἷμα τῶν θυμάτων ρέῃ εἰς λάρνακα ἢ εἰς ὀπὴν τῆς γῆς καὶ μάλιστα εἰς μέρος κείμενον πλησίον τοῦ ἱεροῦ ἢ ἐντὸς τοῦ ναοῦ; Π. χ. εἰς τὴν Αἶνον τὰ *Νιάμερα* (23 Αὐγούστου) ἐγένετο μεγάλη πανήγυρις καὶ ἐθυσίαζον πρόβατα, «ἐσώζετο δὲ πρὸ ἐτῶν καὶ ἡ λάρναξ, ἐν ἣ ἔβαλλον τὸ αἷμα τῶν θυμάτων».

Διανέμονται τὰ κρέατα ὡμὰ ἢ βρασμένα εἰς τοὺς παρευρισκομένους ἢ γίνεται κοινὴ ἐστίασις εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ δένδρον; Διανέμεται καὶ τὸ δέρμα εἰς ἴσας μερίδας εἰς τοὺς κατοίκους; Ποία ἡ μερὶς τοῦ ἱερέως;

ς) *Σπονδαὶ ὕδατος, οἴνου ἢ ἐλαίου*. Πότε, ποῦ καὶ διὰ ποῖον λόγον γίνονται αὗται; Π.χ. κατὰ τὰ περιδαιπνα χύνουν ὀλίγας σταγόνας οἴνου, πρὶν πίνουν, εἰς τὴν γῆν (Ἦπ. Δ. Μακεδ.). Οἱ Ἀγχιαλῖται, καὶ ὅταν ἀναφέρουν τὸ ὄνομα μακαρίτου τινός, χύνουν *λίγο νερὸ στὴ γῇ ἀπὸ τὸ ποτήρι τους*. «*Ἄμα κάνει χειμῶνα πολὺ, ρίνουμε λίγο λάδι καὶ λέμε: κάμε το λάδι, Θέ μου!*» (Μανιάκι).

Γ'. Ἑορτασμοὶς ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν.

α) *Ἑορτάσιμα κόλλυβα*, (ζωντανὰ ἢ σπερνά, πανηγύρι ἐν Κεφαλληνίᾳ) προσφερόμενα εἰς κάνιστρα ἢ σκουντέλια εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν ἑορταζόντων καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Τρόπος παρασκευῆς, στολισμὸς τοῦ δίσκου, διανομὴ τῶν κολλύβων. Ὑψώματα καὶ ἱερουργίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ὀνόματος.

β) *Ἑορτὴ ἐτησία* ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἐκάστης οἰκογενείας καὶ ἐστίασις τοῦ τελέσαντος τὴν λειτουργίαν ἱερέως καὶ ἄλλων κεκλημένων ἐν τῇ οἰκίᾳ. Προπόσεις ὑπὲρ τοῦ ἑορταστοῦ (μνημοποιοῦ), τοῦ ἱερέως καὶ τῶν «τραπεζοκαθημένων». Περιγραφὴν ἐκτενῆ βλ. εἰς *Σακελλαρίου* Κυπριακὰ Α' 712 - 715.

Δ'. Πανηγύρεις.

α) *Δέξεις καὶ φράσεις* σχετικαὶ μὲ τὴν πανήγυριν. *Παν' γύρ'* (Αἰτωλία), *ἁγιομνήσι* (Θήρα), *ἁγιομνήσι* (Κύθνος) κτλ.

β) *Ἐκ ποίας ἀφορμῆς* συνέστη ἡ πανήγυρις; Εἶναι μόνον θρησκευτική ἢ καὶ ἐμπορική; Γίνονται καὶ ἀγοραπωλησίαι κατ' αὐτήν; Προειδοποιήσεις καὶ ἀγγελίαι διὰ τὴν τέλεσιν τῆς πανηγύρεως. — Κελλιὰ πρὸς διανυκτέρευσιν τῶν πανηγυριστῶν. Κατὰ χωρία; Ὁργάνωσις τῶν τῆς πανηγύρεως.

γ) *Πομπή ἢ λιτανεία*: περιφορὰ εἰκόνας ἢ τῶν λειψάνων τοῦ Ἁγίου ἐν πομπῇ, ἐκχώρησις τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὴν ἁγίαν εἰκόνα διὰ πλειοδοτικῆς δημοπρασίας, διάθεσις τοῦ ἐκπλειστηριάσματος εἰς εὐωχίαν τῶν ἑορταστῶν ἢ εἰς ἄλλους σκοπούς. Καταρτισμὸς τῆς πανηγυρικῆς πομπῆς. Ποῦ τῆς πομπῆς προηγεῖται φανός, φερόμενος ἐπὶ κοντοῦ;

δ) *Ἐπίσκεψις ἁγίου εἰς ἅγιον* ἤτοι μεταφορὰ ἐν πομπῇ τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς ἀφιερωμένης εἰς αὐτὸν ἐκκλησίας εἰς ἐκκλησίαν ἄλλου ἁγίου, φερώνυμον. Πρβλ. τὰ ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας τελούμενα τὴν 8ην Σεπτεμβρίου (Λαογραφία Γ' 504-5).

ε) *Θυσίαι, συμπόσια καὶ κοιναὶ ἐστιάσεις.*

Ποῦ συνηθίζουσιν (ἢ ἐσυνήθιζον ἄλλοτε) νὰ σφάζουσιν εἰς τὴν πανήγυριν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῆς Κοινότητος ταῦρον ἢ πρόβατα καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Τηροῦνται αἱ διατυπώσεις αἱ σημειωθείσαι ἀνωτέρω διὰ τὰς θυσίας; Συμπόσια ἐκ κρεάτων τῶν θυσιῶν ἢ ἀπὸ συμβολῆς. Ποῖος παίρνει τὸ δέσμα τοῦ θύματος; Τί δίδεται εἰς τὸν ἱερέα; Ἐν Λαοῶν (Ἀλαγονίας) πανηγυρίζουσιν τὴν 8ην Μαΐου, μνήμην τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κλάδου τοῦ Ταῦγέτου, ἀφ' ἑσπέρας παρασκευάζοντες τὰ τῶν θυσιῶν (τ' ἀγίατικα). Τὴν πρωΐαν, τελουμένης τῆς ἱεροτελεστίας, ἀφοῦ πρότερον ὁ ἱερεὺς ἀναγνώσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐκάστου τῶν θυσιαζομένων ἀμνῶν τὴν νενομισμένην εὐχήν, ψήνονται περὶ τὸν ναὸν περὶ τὰ 50 ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θύματα, εἰς δὲ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καίεται λιβανωτὸς εἰς σωρούς.

Γίνονται κοινὰ γεύματα τῶν πανηγυριστῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἢ ὑπὸ μεγάλα δένδρα; Εἶναι ἡ θέσις ὠρισμένη δι' ἐκάστην οἰκογένειαν κατ' αὐτά; Ἐγείρονται προπόσεις καὶ κατὰ ποίαν σειρὰν;

• Παραδείγματα: Εἰς τὸ χωρίον Δεμάτι Μαλακασίου κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς ἁγ. Μαρίνης (17 Ἰουλίου) «ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας ἀγοράζει πρὸς σφαγὴν δάμαλιν, ἕξ ἧς, ἀφοῦ μαγειρεύσῃ τὸ ἥμισυ διὰ τοὺς πανηγυριστάς, τὸ ἄλλο ἥμισυ κόπτει εἰς τεμάχια ἰσάριθμα τῶν οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου καὶ τῶν προσερχομένων ξένων καὶ συμπανηγυριστῶν καὶ γεγραμμένων εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκκλησίας, τὰ ὅποια καὶ διανέμει. Μετὰ δὲ τὴν θεϊὰν λειτουργίαν καὶ τὸν ἁγιασμὸν παρατίθεται τράπεζα ὑπὸ παλαιὰν δρυὶν, ἔνθα οἱ κάτοικοι εὐωχοῦνται ἄδοντες καὶ χορεύοντες».

Ἐν Λαδῇ Ἀλαγονίας «μετὰ τὸ πέρας τῆς ἱεροτελεστίας καὶ τῆς ψήσεως κάθηνται ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν ναὸν μικρᾶς πλατείας κατὰ οἰκογενείας, εἶναι δὲ ἡ θέσις ἐκάστης οἰκογενείας ἀμετάβλητος. Μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν ἄρχεται ἡ διανομὴ τῶν κατατεμαχισθέντων θυμάτων εἰς ὅλους. Κατὰ τὰ φαγητὰ ἐγείρονται προπόσεις, ἄρξαντος τοῦ ἱερέως, ἀλλὰ κατὰ παλαιότερους χρόνους αἱ προπόσεις ἠγείροντο ὑπὸ τῶν προεστώτων κατὰ τάξιν τοῦ γένους καὶ τῆς ἡλικίας. Αἱ ὁμοπλάται τῶν θυμάτων προσφέρονται εἰς τοὺς ἱερεῖς». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

ς) Χοροί.

Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ χορεύουν οἱ πανηγυρισταὶ κανένα κοινὸν χορὸν; Ποία ἡ ὀνομασία τοῦ χοροῦ αὐτοῦ καὶ ποῖος πιάνεται πρῶτος εἰς αὐτὸν; Ποία τραγούδια τραγουδοῦν εἰς τὸν χορὸν αὐτόν; Π.χ. εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος εἰς τὴν Βλάστην χορεύουν εἰς τὰ λιβάδια τὸν «Τρανὸ χορό», τραγουδώντας: «Κάτω στὸν Ἀηθόδωρο, στὸν ἅγιον Κωσταντῖνο» ἢ «Κάτω στοὺς τρανοὺς τοὺς κάμπους καὶ στὰ πράσινα λιβάδια» κλ. Πρὸς τὴν Τράταν τῶν Μεγάλων κλπ.

ζ) Ἀγῶνες, βραβεῖα.

Π.χ. Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας «γίνεται τ' Ἀη Γιωργίου μεγάλο πανηγύρι καὶ παρατρέχουνε τ' ἄλογα. Ὅποιοι νικήσουν παίρνουν καὶ βραβεῖα ποὺ τὰ ὀρίζουν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, σέλλες, χάμουρα κλπ.» Εἰς τὴν Θράκην ἐγίνοντο ἀγῶνες δρόμου καὶ πάλης. Εἰς τὴν Αἴνον ὁ πρῶτος ἐλθὼν «διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀσπάζεται τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐξερχόμενος δὲ αἶρει ἐπ' ὤμου ἓν ἄρνιον». Εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας νικητὴς εἰς τὴν πάλην ἐκηρύσσεται ὁ καταβαλὼν τρεῖς κατὰ διαδοχὴν ἀντιπάλους.

η) Ἐπισκέψεις, εὐχαί, φιλοξενία.

θ) Παννυχίδες (ἀγρυπνία, ὁλονυχτία).

2. ΕΙΔΙΚΑ.

ΕΘΙΜΑ ΤΕΛΟΥΜΕΝΑ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑΣ ΤΑΚΤΑΣ ΗΜΕΡΑΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ.

Α' ΧΕΙΜΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ.

α) Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων.

1. «Τὰ Νικολοβάρα» (4-6 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ συγγενικῆς σχέσεως τῶν ἁγίων Βαρβάρας, Σάββα καὶ Νικολάου πρὸς ἀλλήλους. Πρὸς τὴν «Ἁγία Βαρβάρα γέννησε Σάββα καὶ ἅγιον Νικόλα»

(Αἰτωλία). Κοινὰ ὀνομασίαι τῶν ἑορτῶν τούτων· π.χ. *Τ' ἄη - Νικολοβάρα* (Αἰτωλία), *τ' ἀηνικολαόγιορτα* (Ἑπείρος).

Ἀσμάτια καὶ παροιμίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους, πὺν σημειώνεται ἀπὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ Δεκεμβρίου. Π.χ.

«*Ἀγία - Βαρβάρα γέννησε κι ἄης Σάββας τὸ ἐδέχτη*
κι ἄης Νικόλας ἔτρεξε νὰ πάη νὰ τὸ βαφτίσῃ
 (ἐννοεῖται τὸ χιόνι) (Σύμη).

«*Βαρβάρα βαρβαρών',*
Σάββας σαβανών',
κι Ἄη Νικόλας παραχών',» (Σιάτιστα κ. ἀ.)

Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου.

2. Τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου).

Ἁγία προστάτις τῶν παιδίων κατὰ τῆς εὐλογίας. Παρασκευὴ καὶ προσφορὰ μελόπιττας ἢ κολλύβων καὶ κολλυβόζωμου (*βαρβάρας*) καὶ ἄλλαι πράξεις, σκοποῦσαι τὴν ἀποτροπὴν τῆς νόσου: ἔκθεσις τῆς μελόπιττας εἰς τρίστρατον, σταύρωμα τῆς θύρας διὰ μέλιτος, φυλαχτά, ἐπαλείψεις τοῦ σώματος μὲ τὴν λάσπην τοῦ ἁγιάσματος τῆς Ἁγίας ἢ μὲ τὸ ἀπόπλυμα τῆς εἰκόνης της κλπ.

Τρόπος παρασκευῆς τῆς πανσπερμίας· πόσων εἰδῶν σπόροι βράζονται καὶ ἀναμειγνύονται; Εἰς ποίους μοιράζονται καὶ ποῖον εἶναι τὸ κοινόν των ὄνομα; Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σιγὴν, «ὅταν εἶναι ἐπιδημία εὐλογιᾶς, καὶ μάλιστα ἅμα ἔχουν παιδιὰ μικρά, κάνουν μελόπιττα γιὰ χάρη τῆς ἁγίας Βαρβάρας, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν τὰ παιδιὰ τὴν «εὐλογημένη» ἢ, ἂν τὴν βγάλουν, νὰ τὴν βγάλουν «γλυκειά». Παίρνουν μαγιά (προζύμι) καὶ κάνουν μιὰ πίττα μὲ ἄλεύρι, τὴν ψήνουν στὸ φούρνο καί, ἅμα ψηθῇ, τὴν περιχᾶνε μὲ τὸ μέλι. Τὴ βάζουνε κατόπιν πάνω σ' ἓνα τραπέζι καὶ τὸ τραπέζι τὸ βάζουν πάνω σ' ἓνα τριδρόμι. Ἐκεῖ πάει ὁ παπᾶς, κάνει παράκληση, κατόπιν τὴν κόβει ἢ νοικοκυρὰ καὶ τὴν μοιράζει στὸν κόσμον. Ἀπὸ τὸ μέλι τῆς πίττας κάνουν σταυρὸ στὴν πόρτα τους. Ὅσον καιρὸ εἶναι ἐπιδημία ἢ «εὐλογημένη», μοιράζουν ὅλο γλυκὰ καὶ στὸ σπίτι πὺν ἔχουν ἄρρωστο δὲν τηγανίζουν, δὲν ψήνουν κρέας, παρὰ ὅλο βραστὰ φαγητά». Ὁμοίως εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) «τὴν παραμονὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας οἱ γειτόνισσες κάθε σταυροδρομοῦ πηγαινάν ἢ κάθε μιὰ ἀπὸ κάτι, πὺν χρειάζονται, γιὰ νὰ γίνῃ ἢ *βαρβάρα*. Ἄλλη πηγαινὲ τὸ στάρι, πὺν τὸ κοπάνιζαν ἐκεῖ ἔξω στὸ σταυροδρόμι, ἄλλη τὴ ζάχαρη, τίς σταφίδες, τὸ ἀμύγδαλο, τὸ καρύδι, τὰ μυρωδικὰ, ὅλα ζεματισμένα· τίποτε δὲν ἔβραζαν ὠμὸ καὶ ἐκεῖ ἔξω τὴν ἔβραζαν. Τὸ πρωτὶ φώναζαν

έναν πατᾶ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ κατόπιν τὴ μοίραζαν στὰ σπίτια τοὺς μὲ τὶς ρετσε-λόκουπες». Εἰς τὸ Ναζλὶ (Ἀϊδινίου) «τὰ βάρβαρα τὰ μοιραῖζον στὰ σπίτια, ποὺ ἔχουν παιδιά, γιὰ νὰ βγάλουν γλυκεῖα τὴν εὐλογημένη. Βράζουν καὶ ρεβίθια καὶ κουκκιά, γιὰ νὰ βγῇ ἡ Εὐλογημένη μεγάλη σπειριά. Στὸ βράσιμο προσέχουν νὰ μὴ μαυρίσουν, γιὰ νὰ μὴν ἔρθῃ μαύρη ἡ Εὐλογημένη». Εἰς τὸ Ἀργοστόλιον «τὴν ἡμέρα τῆς ἁγίας Βαρβάρας τὰ περισσότερα σπίτια βράζουν σπερνὰ (=κόλλυβα) καὶ τὰ πηγαίνουν μέσα σὲ κανίστρια στὴν ἐκκλησία. Οἱ πὶο πολλοὶ τὰ πηγαίνουν ἀποβραδὺς στὸν ἑσπερινό. Ἡ ἁγία Βαρβάρα εἶναι γιὰ τὴν εὐλογία καὶ τὰ σπερνὰ τὰ κάνουν, γιὰ νὰ τοὺς φυλάῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀρρώστεια. Ἀπὸ τὰ διαβασμένα σπερνὰ παίρνουν ὥς 40 κλωνιά καὶ τὰ περνοῦν μὲ τὸ βελόνι σὲ μιὰ κλωστή, σὰν χάνδρες. Γίνεται ἔτσι ἓνα μικρὸ κομπολόγι, περιδέραιο, ποὺ τὸ βάζουν ἀπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς ἁγ. Βαρβάρας (τὸ κόνισμα τοῦ σπιτιοῦ), κρεμασμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο καρφὶ μὲ τὸ εἰκόνισμα. Ἐκεῖ μένει ὅλο τὸ χρόνο κ' εἶναι γιὰ φυλαχτικό, νὰ μὴ μπῇ ἡ ἀρρώστεια στὸ σπίτι».

Δεισιδαιμονίαι: Αἱ γυναῖκες δὲν σκουπίζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν, δὲν μαγειρεύουν φασόλια καὶ ἄλλα ὀσπρια (διατί:). Τὰ κορίτσια τρῶνε βαρβάρα «γιὰ νὰ βαρβατιάσουν τὰ μαλλιά τους, νὰ μακραίνουν» (Μέτραι Θράκης).

3. Τοῦ ἁγίου Σάββα (5 Δεκεμβρίου).

Παρασκευὴ φάβας μετὰ κρομμύων καὶ μελιπήκτου καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς συγγενεῖς. Πρβλ. *Τ' αἷ Σάββα τρῶνε φάβα*.

4. Τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 Δεκεμβρίου).

(1) Δοξασίαι καὶ παραδόσεις περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ἁγίου Νικολάου (ψαράς; θαλασσινός;) Παροιμίαι καὶ ἐπικλήσεις. Π.χ. *Ἄγιε Νικόλα, βόηθα με!—Σεῖσε καὶ σὺ τὸ χέρι σου*. Προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῇ γῇ μεγάλην δύναμιν. Πρβλ. τὴν παροιμίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, πού' ν' τσῆ γῆς καὶ τοῦ πελάου (Κεφαλλ.). Διηγήσεις θαυμάτων τοῦ Ἁγίου.

(2) Κύριος τῆς βροχῆς, τῶν ἀνέμων καὶ τῆς τρικυμίας. Μέσα ἐξισλαστήρια: ἄρτος ἢ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὸ κομμάτι τὸν ἄρτο ἀπὸ τὴν ἀρτοκλασία τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἐμοίραζαν στὸν κόσμον, τὸ ἐφύλαγεν ὁποῖος ἤθελε πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα. Ὅταν ἔκανε κατακλυσμιαία βροχή, τότε ἔπαιρναν ἓνα κομμάτι ἄρτον, τὸ ἔρριχταν ἔξω στὴ βροχή καὶ ἔλεγαν: «Ἄγιε Νικόλαε, πάψε τὴν ὀρμή σου!» Ἀμέσως ἔπαυε ἡ δυνατὴ βροχή. Ὁμοίως ἀπὸ τὰ κόλλυβα, ποὺ ἔστελναν τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν ὅσοι ταξίδευαν. Ἄν τοὺς ἔπιανε τρικυμία, τὰ σκορποῦσαν στὴ θάλασσα καὶ ἔλεγαν πάλι: «Ἄη Νικόλα μου, καὶ πάψε τὴν ὀρμή σου» καὶ ἀμέσως ἔπαυεν ἡ τρι-

κυμία». Εἰς τὴν Μάδυτον πιστεύουν ὅτι «ἅμα ρήξουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ βυθίσουν εἰς αὐτὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἀμέσως θὰ πνεύσῃ ὁ ἄνεμος, τὸν ὁποῖον ἔχουν κατὰ νοῦν ».

(3) Πανηγύρεις, λιτανεῖαι, ἀφιερώματα. Ἑορτασμὸς ἀδελφάτου ναυτικῶν. Συνήθειαι προσκυνητῶν. Π.χ. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «*στοῦ παναῦρ' τ' ἄη Νικόλα οὐλ' θανά χαρίσινε ὁ καθένας ὅ,τ' εἶχε: κατοικί', βόδ', πρόβατο καὶ τὸν καιρὸ πὺν θαλὰ φύγγε αὐτοὶ πὲ τ' ἄλογα, ἀλογαροί, θαλὰ γυρίσινε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησίᾳ πὲ τ' ἄλογά τ'ς· σὰν πουλιὰ τρέχανε*».

(4) Εἰδικὸν ἔδεσμα (κοφτό), παρασκευαζόμενον ἐκ σίτου κοπανισμένου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν Κεφαλληνίᾳ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου δὲν λείπει ἀπὸ καμίαν τράπεζαν τὸ ψάρι σκορδαλιά. Ποία εἶναι ἡ συνήθεια ἄλλου;

5. Τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος (12 Δεκεμβρίου).

Δοξασίαι περὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Ἁγίου (κουντουράς;). Προστάτης τῶν ὑποδηματοποιῶν. Ποίας ἀσθενείας θεραπεύει; (Κατὰ τινες τὰ σπειριὰ καὶ τὴν εὐλογίαν, κατ' ἄλλους τὸν πόνον τῶν αὐτιῶν). Συνήθειαι θεραπευτικά. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε στ' αὐτὶ ἔταξε στὸν ἅγιον Σπυρίδωνα νὰ τοῦ πάη γλυκό, νὰ γίνῃ τ' αὐτὶ του καλά. "Ἄγιε Σπυρίδωνά μου, κάμε με τ' αὐτὶ μου καλὰ νὰ σὲ φέρω ἕνα γλυκό». "Ὅποιος εἶχε τέτοιο τάσιμον τὸν ἑσπερινὸν τ' ἁγίου Σπυρίδωνος ἔκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ἢ χαλβᾶ καὶ τὰ πήγαινε στὸν ἅγιον Σπυρίδωνα πὺν ἦτανε ἕνα μάρμαρον στὸ βουνό, στὸ ξωκλήσι ἁγίου Γεώργιον, ἔξω ἀπὸ τὴν Κίον, πάνω σὲ βουνό. Στὸ δρόμον, ἔξω ἀπὸ τὸν αὐλόγυρον τῆς ἐκκλησίας, ἦσανε παιδιὰ καὶ μόλις βλέπανε τὸν ἄνθρωπον πὺν κρατοῦσε τὰ λαλάγγια, ὠρμοῦσαν καὶ τοῦ τὰ ἔπαιρναν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Σπάνια κατάφερνε κανεὶς νὰ τὰ πάῃ ὡς τὴν ἐκκλησίαν. "Ἄν πρόφτανε νὰ τὰ πάῃ, τὰ ἔπαιρνε ὁ παπᾶς, τοὺς ἔλεγε μιὰ εὐχὴ καὶ πάλι τὰ μοίραζε στὰ παιδιά. Τὸ μάρμαρον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' εἶχε μιὰ τρυπα στὴ μέση. Τὸ εἶχαν φραγμένο μὲ τζάμια γύρω-γύρω. Ἀπάνω στὸ μάρμαρον ἦτανε ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ ἕνα καντήλι. Ἀμα ἔπαιρναν τὰ παιδιά τὰ λαλάγγια ἢ τὸ χαλβᾶ, πήγαινε ὁ ἄρρωστος, ἄνοιγε τὰ τζάμια, ἔβανε τ' αὐτὶ του ἀπάνω στὴν τρυπα καὶ παρακαλοῦσε τὸν ἅγιον Σπυρίδωνα νὰ τοῦ τὸ γιάνῃ». Κατὰ τινὰ κερκυραϊκὴν παράδοσιν ὁ ἅγιος Σπυρίδων παρίσταται διώκων τὴν Πανώλην.

Δοξασίαι περὶ ἡμέρας: μεγαλῶνει ἕνα σπειρί κ.τ.τ.

6. Τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου (15 Δεκεμβρίου).

"Ἄγιος βοηθὸς τῶν τικτουσῶν καὶ τῶν φυλακισμένων (δίδει καλὴν λευτερίαν). Ἐπικλήσεις. Τάματα καὶ εὐχαί.

7. Τοῦ ἁγίου Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου).

Ἑορτὴ τῶν γεωργῶν ἢ μᾶλλον τῶν ἀροτριόντων ζώων (γιορτάζουν τὰ βόδια, Δρυμὸς Μακεδον.). Συλλειτουργοῦν μετὰ κολλύβων καὶ ἁγιασμὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκ κοινοῦ ἐράνου τῶν γεωργῶν. Χρησὶς τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῶν κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «οἱ ζευγᾶδες κάνουν κόλλυβα γιὰ τὰ ζᾶ τους, τὰ παγαίν'ν στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάζ' ὁ παπᾶς. Στὴν ταγὴ γιὰ τὰ βόδια ρίχν'ν κι αὐτὰ τὰ κόλλυβα». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ γεωργοὶ εὐφώνουν» καὶ τὸ ὕψωμα τὸ δίδουν εἰς τὰ ζῶα νὰ τὸ φᾶνε καὶ τὰ εὐχονται νὰ ζήσουν χρόνια πολλά». Εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «παίρνουνε τὸν ἁγιασμὸ καὶ πᾶνε στὰ χωράφια, γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὶς ἀρρώστειες, τὶς ἀκρίδες, ἀπ' οὐλα. Σκόλ' τό'χουνε κείνην τὴ μέρα, γιὰ νὰ κάν'νε μόδια πολλά».

8. Τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου (20 Δεκεμβρίου).

Ὄνομα: τ' Ἀγναντιοῦ (Καστορία). Μαγικαὶ συνήθειαι: «τ' Ἀγναντιοῦ κρεμοῦν κοῦκλες (ποὺ κατασκευάζουν κατὰ μαγικὸν τρόπον) στὶς καρκέλλες (χαλκᾶδες) τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ ὅποιον θέλουν νὰ βλάψουν».

β) Ἑορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου

(24 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου).

1. Γενικά.

1. Ὄνομασίαι: Δωδεκαήμερα, Καλλικατζάμερα (Ραιδεστ.), Καλαντόφωτα ἢ Φωτοκάλαντρα (Αἶνος), Παγανὰ (Ἡπειρος), Πιζήαλα (Κρώμνη Πόντου) κ.λπ.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι ἰδιάζουσαι κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον. Π.χ. «Τὰ Δωδεκάμερα πού'ν' ἡ Παναῖα λεχῶνα δὲν πλένουν, δὲν πάνουν στὸ χωράφι, κι ὄντα λούζονται, δὲ χύνουν τὸ νερὸ ὅξω (Ἡπ.). «Πὲ τῇ Χριστοῦ καὶ γύστερα δὲν ἔβγαινάσι ὅξω ὁ κόσμος χωρὶς φωτιά... Ὡς νὰ φωτιστοῦν τὰ νερά, ντρέχουνσι γοῦλα τὰ κακά. Φροκαλίδια, στάχτες δὲν ἔρριχναμ' ὅξω» (Σαμόκοβον Θράκης). «Δώδεκα μέρες δὲν κόφτουμε μὲ τὸ ψαλίδ'. Τὰ δέν'με τὰ ψαλίδια καὶ τὰ σκῶν'με δώδεκα μέρες. Ὅπως εἶναι κλειστὸ τὸ ψαλίδ', νὰ εἶναι κ' οἱ λόκ' ὁ στόμας τ'ς κλειστός» (Ναίμονας Μεσημβρίας). «Τὰ δονδικάμια δὴ νύχτια δὲ σφυρίζουν, γιὰ νὰ μὴ μαζωχτοῦν οἱ καρκατζέλ'» (Κομοτηνὴ).

Μὲ ποίας δοξασίας σχετίζονται οἱ φόβοι τοῦ Δωδεκαημέρου; Π.χ. «Δώδεκα μέρες εἶναι ἀβάφτιστα τὰ νερά καὶ λέμε, δι τὸ στειὸ (στοιχειὸ) δὲν εἶναι δεμένο, εἶναι ἀπολ'μένο» (Βογατσικόν). «Εἶπεν ὁ Χριστός: «δώδεκα μῆνες οἷς φ'λάγω καὶ δώδεκα μέρες φ'λαχτῆτε ἀτοί σας» (Λῆμνος). Τότε ἔρχονται οἱ Καλλικάντζαροι καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους.

3. Καλλικάντζαροι.

Ὄνόματα αὐτῶν κατὰ τόπους: *Καρκάντζαλοι* (Θεσσαλία, Μακεδονία), *Λυκοκατζαραῖοι* (Ἀρκαδία), *Λυκοτσάγκαροι* (Κωστί), *Παγανὰ* (Ναύπλιον), *Ἀνάκαρτοι* (Ἡπειρος), *Πλανήταροι* (Κύπρος), *Κάηδες* (Σύμη), *Κωλοβελόνηδες* (Ἀθῆναι) κ.τ.λ.

Προσωνυμῖαι: *σταχτοπόδηδες, σταχτιᾶδες, κατουρλῆδες* κλ.

Μορφή καὶ προέλευσις. Πῶς φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς Καλλικαντζάρους καὶ ὑπὸ ποίαν μορφήν παρουσιάζονται οὗτοι; Εἶναι εἰδικὰ δαιμόνια ἢ ἄνθρωποι ποὺ μεταμορφώνονται τὰς νύκτας τῶν Χριστουγέννων εἰς δαίμονας; Π.χ. Κατὰ τοὺς Σαμίους «εἶναι σὰν τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως μαῦροι κι ἄσκημοι καὶ πολὺ ψηλοὶ καὶ φοροῦν σιδεροπάπουτσα». Κατὰ τοὺς Ἀργεῖους «εἶναι μαυρειδεροί, μὲ κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, μὲ χέρια σὰν τῆς μαῖμοῦς καὶ μὲ τριχωτὸ ὄλο τὸ σῶμα». Κατὰ τοὺς Ἀραχοβῖτες τῆς Παρνασσίδος εἶναι «κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι καὶ πολὺ κουτοί... Ἡ θροφή τους εἶναι σκουλήκια, βαθρακάκια, φίδια κ.ἄ.». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «παρουσιάζονται συχνὰ σὰν κουβάρια... σκύβουν νὰ τὰ πιάσουν, ἀλλ' ἄξαφνα τὸ κουβάρι τρέχει μονάχο του καὶ φεύγει. Παραπέρα γίνεται γάδαρος ἢ καμήλα καὶ πάει μπροστά. Γελειέται ὁ ἄνθρωπος, τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ γάδαρος τότε ψηλώνει σὰ βουνὸ καὶ τὸν ῥίχνει ἀπὸ ψηλά».

Πότε ἔρχονται καὶ πότε φεύγουν οἱ Καλλικάντζαροι; Ποῦ διαμένουν καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον καὶ τί κάμνουν ἐκεῖ; Π.χ. «ἔρχονται ἀπὸ τῇ γῆς ἀποκάτου. Οὐλὸν τὸ χρόνο πελεκᾷ μὲ τὰ τσεκούρια νὰ κόψουν τὸ δέντρο ποὺ βαστάει τῇ γῆς» (Ἀρκαδία) ἢ «ρουκανοῦν μὲ τὰ δόντια τους τὰ στύλια, ἀπ' βαστοῦν τὸν οὐρανὸ νὰ μὴν πέση καὶ πλακώσῃ τῇ γῇ» (Ἄγραφα).

Πόθεν εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας καὶ ποίας βλάβας καὶ ἐνοχλήσεις προκαλοῦν εἰς τοὺς ἐνοίκους; Κατὰ ποίους τρόπους πειράζουν τοὺς νυκτερινοὺς διαβάτας; Π.χ. κατεβαίνουν ἀπὸ τὰς καπνοδόχους καὶ κατουροῦν τὴ φωτιά «κι ὅταν βροῦνε δουλειὰ ἀρχεμένη τὴν κατουροῦνε» (Νάξος), καβαλλικεύουν στοὺς ὦμους τοὺς διαβάτες, τοὺς πιάνουν στὸ χορὸ κ.τ.τ.

Μέσα καὶ τρόποι ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ: σταυρὸς μὲ κερὶ στὴν πόρτα, ἄλας ἢ παλιοπάπουτσο στὴ φωτιά, κόκκαλο χοιρινὸ στὸ τζάκι κ.τ.τ., δαυλὸς ἀναμμένος ἢ μαυρομάνικο μαχαίρι κ.τ.τ.

Μὲ ποῖον τρόπον ἡμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ δέσῃ τὸν Καλλικάντζαρον καὶ «νὰ τὸν ἔχῃ δοῦλον του, νὰ τὸν στέλνῃ ὅπου θέλῃ»; (Π.χ. δένεται ἀπὸ τὸ πόδι «μὲ μόλινο, μὲ λινὴ κόκκινη κλωστή» (Κύπρος).

Προσφοραὶ πρὸς τοὺς Καλλικαντζάρους: π.χ. εἰς τὴν Κύπρον «τὴν τελευταία ἡμέρα τὰ Δωδεκαῆμερα, ποὺ θὰ φύγουν οἱ Πλανήταροι, τοὺς περιποιῶνται καὶ τοὺς κάνουν ξεροτήανα... τὰ ρίχνουν ἀπάνω στὰ δώματα, νὰ τὰ φᾶν

οἱ Πλανήταροι, πού γυρίζουν τότε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ χαιρετεῖωνται πού θὰ φύγουν». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον «τρεῖς μέρες πρωτότερα ἢ τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ἔκαμναν κάτι γλυκά, γκουλογκάτζια μὲ σάρι, λίγο ἀλεύρι, σταπίδες, ζάχαρη, καρύδια, σῦκα, κανέλλα καὶ τὰ μοίραζαν στὰ σπίτια. Πρωτότερα ἢ θάλα πετάξουν τρεῖς χουλιαριές ἀποκάτ' ἀπὸ ντὴ φοβού. Τὶς πετοῦσαν ἔτσι ἀπάνω». Εἰς τὴν Σπάρτην (Μ. Ἀσίας) «μερικοὶ, μιμούμενοι τοὺς Καλλικαντζάρους, κατεβίβαζον ἀπὸ τὴν καπνοδόχον ἓνα τορβάν μὲ ἓνα ρεπάνι καὶ ἓνα ἄδειο μπουκάλι ζητοῦντες παστουρμά, σαραγλί καὶ κρασί, ἀφοῦ δὲ ἐγεμίζετο ὁ τορβάν τὸν ἀνέσυρον».

Λαϊκαὶ διηγήσεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἐμφάνισιν Καλλικαντζάρων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ αὐτοῦς, τὴν σύλληψιν καὶ ἀπελευθέρωσιν Καλλικαντζάρων κ.λ.π.

Τί κάμνουν διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸ παιδί, πού ἐγεννήθη τὰ Χριστούγεννα, νὰ πάη μὲ τοὺς Καλλικαντζάρους; Π.χ. τὸ δένουν μὲ σκορδοπλεξούδα ἢ μὲ ψαθόσκοινο ἀπὸ τὸ χέρι τῆς μητέρας του (Μέτραι Θράκ.) ἢ τοῦ καίουν τὰ νύχια τῶν ποδιῶν «δὲν μπορεῖ νὰ γίνη Καλλικατζαρος χωρὶς νύχια» (Χίος).

4. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἐκ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δωδεκαημέρου· δηλ. ἡ πρώτη ἡμέρα δεικνύει τί καιρὸν θὰ κάμῃ τὸν Μάρτιον, ἡ δευτέρα τὸν Ἀπρίλιον κ.ἔ.

2. Χριστούγεννα.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

1. Τὰ χοιροσφάγια (χοιροσφραῖα ἐν Νάξῳ, χοιροσφαζίματα ἐν Μάνῃ κ.ἄ.).

Ποῖα ἔθιμα τηροῦνται κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν χοίρων;

Ποῦ μεταχειρίζονται μίαν κοινὴν οἰκογενειακὴν μάχαιραν, διὰ νὰ σφάζουν τοὺς χοίρους εἰς ὅλας τὰς οἰκίας τῆς οἰκογενείας;

Καθαρμοί, ἔξορκισμοί. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «μπήχνουν στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου ἓνα πιρουνί. Καρφώνουν, λέει, τὸ δαίμονα». Οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου «χαράσσουν διὰ μαχαιριδίου ἐπὶ τῆς κοιλίας παρὰ τὸν ὀμφαλὸν σταυρόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουνσιν ἀνημμένους ἄνθρακας καὶ ἐπ' αὐτῶν θυμίαμα. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς μικρὸς ἀπαγγέλλει τὴν Κυριακὴν προσευχήν».

Ποῦ σφάζουν τοὺς χοίρους κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων; Τί σφάζουν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὴν πρώτην ἡμέραν; Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «ἀνήμερα τὰ Χριστούγεννα σφάζουν καμιά ὄρνιθα, θὰ πασχάσουν ὄρνιθα. Τὰ γουριτζέλια τὰ σφάζουν τῇ δευτέρῃ μέρᾳ».

2. Χριστόψωμα, πίττες, κουλλούρια.

Ὄνομα, σχῆμα, στολισμὸς αὐτῶν κεντήματα ἢ πλουμίδια καὶ ὀνομασίαι αὐτῶν π.χ. σπίτια, βόδια, ἀρνάκια, κατσιακάκια κλπ. Ποῖα σχέδια πρέπει νὰ ἔχῃ

ἀπαραιτήτως ἡ πίττα μιᾶς γεωργικῆς καὶ μιᾶς ποιμενικῆς οἰκογενείας; Π.χ. ἐν Δρυμόν (Μακεδ.) στήν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται μὲ ζυμάρι ἀλέτρι μὲ τὰ βόδια, ἡ στάβα (στοιβὰς δημητριακῶν δεμάτων), τοῦ βαγιόν' (βαρέλ) καὶ τοῦ σπίτ'. Τρόπος παρασκευῆς καὶ ψησίματος. Ποία ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὰ χορτοκούλλουρα σημασία; Π.χ. Κούμουλα ἐν Κύπρῳ λέγονται τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν τὰ Χριστούγεννα· κούμουλα λέγονται καὶ τὰ παξιμάδια ποὺ κάμνουν, ὅτε ἀναμένουν τοκετόν, καὶ ποὺ προσφέρουν εἰς ὅσους ἐπισκέπτονται τὴν λεχώ. Τοποθετοῦν νόμισμα μέσα εἰς τὸ χριστόψωμο, ὅπως εἰς τὴν βασιλόπιτταν;

3. Κουλλούρια «γιά τὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὀρνιθῶν, τοῦ χωραφιοῦ» κλπ. Ποῖον σχῆμα δίδουν εἰς τὸ καθένα; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιὰν τῆς Κοζάνης τὸ κουλλούρι τοῦ χωραφιοῦ καὶ τῶν προβάτων ἔχει σχῆμα ζυγοῦ καὶ τὸ κρατοῦν στὸ σπίτι ὅλη τὴ χρονιά, κρεμασμένο στὸ καρφί. Τὸ κλοῦρες τῶν ζώων τὶς θρυμματίζουν καὶ μὲ λιγάκι ἄλατι δίδουν τὰ θρύμματα νὰ τὰ φάγουν τὰ ζῶα, γιὰ νὰ εἶναι καλά. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

4. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τῶν Χριστουγέννων. Τρόπος παρασκευῆς, ὄνομα καὶ ἀριθμὸς αὐτῶν. Π.χ. σαρμᾶδες ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ (=ντολμᾶδες μὲ χοιρινὸ κρέας). Εἰς Σκόπελον Θράκης παραθέτουν εἰς τὴν τράπεζαν «ἐννιά λογιῶν φαγητά», εἰς Ἀκαλαν 40 εἰδῶν φαγητά, εἰς τὸ Εὐκάρυον ἀπαραιτήτα φαγητὰ ἦσαν τὰ φασόλια καὶ ὁ κολλυβόζωμος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάμβανεν ἕκαστος ἀνὰ τρία κοχλυάρια. Συνηθίζουν νὰ βράζουν κατὰ τὴν παραμονὴν διάφορα ὄσπρια καὶ σπόρους μαζί (πολυσπόρια);

5. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς, ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον (πρβλ. *φχολοημένα: σφογκᾶτα καὶ κουλλούρια*). Π.χ. εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ ἱερεὺς δίδει τρισάγιον καὶ κατόπιν τὰ εὐχολοημένα μοιράζονται εἰς τὸν λαόν, ἀπερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν θέτουν πρῶτα ἐπὶ τῆς τραπεζῆς τὰ εὐχολοημένα καὶ ἔξ αὐτῶν πρῶτον τρώγουν. Εἰς τὸ Λασήθι τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων τηγανίζουν σκῶτι καὶ μὲ ἓνα μπουκάλι κρασὶ καὶ ἓνα κουλλούρι τὸ πᾶνε στὴν ἐκκλησίᾳ καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ μοιράζουν στὸν κόσμον, πίνουν μὲ μακαριά.

6. Παρασκευὴ προζυμιοῦ, δι' ὅλον τὸ ἔτος. Μὲ ποῖον τρόπον γίνεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἑπειρὸν «ἐν κοράσιον ἀναμειγνύει εἰς ἓν ἄγγειον τὸ ἄλευρον μὲ ὕδωρ καὶ κατόπιν ἀνάπτει ἐν κηρίον καὶ τὸ κολλᾷ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἄγγείου, λέγον τρεῖς: Ὁ Χριστὸς γεννᾶται, τὸ φῶς ἀναβαίνει, τὸ προζύμι γιὰ νὰ γένη. Μέχρι τῆς πρωΐας τὸ προζύμι εἶναι ἑτοιμον καὶ χρησιμεύει δι' ὅλον τὸ ἔτος.

7. Πυραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ τὰς πλατείας τοῦ χωρίου. Ὅνομα αὐτῶν (*κλαδαριά, μπουμπούνα κλ.*). Ὑλῃ, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀνάπτεται ἡ φωτιά, τραγούδια ᾄδόμενα περὶ αὐτῆς. Κτυποῦν καὶ κουδούνια; Πυροβολοῦν; Ποῖαν ἐξηγήσιν δίδουν εἰς τὸ ἔθιμον αὐτό; Π.χ. Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας ἡ φωτιά ἀνάβεται μὲ κέδρα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ὑψηλὸν μέρος. Εἰς Ὀρεστικὸν Ἄργος «ξημερώνοντας Χριστοῦγεννα φκιάνουν φωτιά μεγάλη, γιὰ νὰ ζεσταθῇ ἡ ἀρκούδα· φασκιώνει ἡ ἀρκούδα, λένε, καὶ κάνει τ' ἀρκουδόπλα της». Εἰς τὸν Πόντον (Κελόσα) «τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἀναβαν μεγάλη φωτιά καὶ τὴ σταύρωναν τρεῖς φορὲς μ' ἓνα φύλλο ὀξέας καὶ μὲ κρασί κόκκινο». Εἰς τὴν Σιάτισταν κατὰ τὰς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νύκτας ἄνδρες περιεζωσμένοι τὰ νῶτα καὶ τὸ στῆθος σειρὰς κωδῶνων (*κυπριά*), «χτυποῦν τὰ κουδούνια» ἀπὸ τῆς κορυφῆς λόφων, ὥς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν γύρω εἰς τὴν «κλαδαριά».

8. Ἑθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

(α) Πῶς ὀνομάζεται κατὰ τόπους τὸ στέλεχος (*κούτσουρο*), ποῦ τοποθετεῖται τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἐστίαν; (*Χριστόξυλο* ἐν Χίῳ, δωδεκαμερίτης εἰς Ναίμονα, *σκαρκάντζαλος* εἰς Τζίμον Μεσημβρίας, *μπάμπω, μαμμὴ* ἄλλαχού). *Ραίνουν* πρωτύτερα τὸ ξύλον μὲ ξηροὺς καρπούς; Τί κάμνουν τὰ ξύλα καὶ τὴν στάχτην, ποῦ ἀπομένουν ἀπὸ τὴν φωτιά; Εἰς ποίους σκοποὺς τὰ χρησιμοποιοῦν;

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Χίον τὴν παραμονὴν «*κάθε νοικοκύρης θὰ κόψῃ ἓνα μεγάλο ξύλο ἀφ' τὰ χωράφια καὶ θὰ τὸ φέρῃ νὰ τὸ ρίξῃ μέσ' στήμ μέσην τοῦ σπιθκιοῦ καὶ τὸ λέν Χριστόξυλο. Εὐτὸ θὰ τὸ ράνουν ἀμύγδαλα, καρύδια καὶ θὰ τρέχουν τὰ παιδάκια νὰ τὰ ματζεύγκουν νὰ τὰ τρῶν. Ὑστερὶ θὰ πὰ νὰ πάρῃ τὸ Χριστόξυλον ἡ νοικοκυρὰ νὰ πὰ νὰ τὸ βάλλῃ στὴν παρασιάν, νᾶφτῃ δώδεκα μέρες, χωρὶς νὰ σβήσῃ. Ὑστερὶ θὰ ματζώξῃ τὴν ἀχχυλιὰ νὰ τὴ ρίξῃ στὰ τέσσερα καντούνια τοῦ σπιθκιοῦ, γιὰ νὰ φυλάῃ ἀπὸ τοὺς Ὁξω κι ἀπ' ἐδῶ». Εἰς τὸν Τζίμον Μεσημβρίας ἔβαζαν μιὰν ἀχλαδιὰ ἢ τσαπουργιά «*ὄ, τ' ἔχ' ποτακεῖνα τ' ἀγκαθιάρ'κα. Κάθα πρῶτὶ θάνα τὸ καῖν ἀπὸ λίγο νὰ βασιτάξῃ δώδεκα μέρες. Τ' ὀνομάζαμε σκαρκάντζαλο, ἐπειδὴς ἦταν γιὰ τὶς Σκαρκάντζαλοι· ἔκαιγε τὸ ξύλο αὐτὸ καὶ γι' αὐτὸ παραφυλάγγτανε τὸ σπίτι ἀπὸ τὶς Σκαρκάντζαλοι. Καὶ ντὴ στάχτη τὴ μαζεύαμε, ντὴ ρίχναμε στὸ γέννημα, γιὰ νὰ μὴ κάμ' δαυλό· ρίχναμε καὶ γύρω στὴν αὐλὴ πὺ τὰκεῖν' ντὴ στάχτη κορδόνι λόγυρα, γιὰ νὰ προφυλάγεται τὰ ζῶγα, τς ἀθρῶπ' πὺ κάθε ζούδι κι ἀπ' τὶς Σκαρκάντζαλοι». Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης τὰ ξύλα ποῦ ἀπομένουν στὴ φωτιά «*τὰ παίρν' σπιτουνοικοκύρ'ς τὴν παραμονὴν τοῦν Φώτουν κι τὰ μπήγ' στοῦ χουράφ'*, γιὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ μαγίστρες νὰ πάρουν τοὺν καρπὸ ἀπ' τὰ γεννήματα καὶ γιὰ νὰ καρπίζουν τὰ στάρια». Εἰς τὸν Ναίμονα «*τὸ δωδεκα-***

μερίτη» (δηλ. τὸ ξύλο τρικκιά πὺν ἔκαιγε δώδεκα μέρες), ἅμα τέλειωναν οἱ μέρες τὸ 'παιρνε ὁ νοικοκύρης, τὸ 'καμνε σταυρὸ καὶ τὸ πάαινε σ' ἓνα χωράφ', τὸ 'μπη καὶ στέκονταν κεῖνο· τὸ εἶχε γιὰ καλὸ, γιὰ τὰ χαλάζια». Εἰς τὴν Ἀγχίαλον «ὅτα ἔβγαινε ὁ παπᾶς τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτίσ', κ' ἔμνεισκε κανένα κομμάτι, τὸ πετοῦσα καταπόδ' σιὸν παπᾶ, γιὰ νὰ φύγνε ὅλα τὰ κακά». Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κεῖνα τὰ ξύλα πὺν πομένουν τὰ ρίχνουν στὸ σταυροδρόμ'. Κρατοῦν καὶ λίγια στάχτ' γιὰ τὰ παιδιὰ, τὰ κολυμποῦν καὶ ρίχνουν λίγια μέσα». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

(β) Ποῦ συνηθίζουν ἀντὶ ἐνὸς νὰ τοποθετοῦν εἰς τὴν ἐστίαν δύο ἢ τρία ξύλα καὶ ἀπὸ ποῖα δένδρα; Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ λέγεται «πάντρεμα τῆς φωτιάς» καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτό; Π.χ. εἰς τὰ Ἰαγροφᾶ «Τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων παντρεύουν τὴ φωτιά τους· βάνουν ἀγριοκερασιάς ξύλο γιὰ στοίχειωμα τῆς νοικοκυρᾶς καὶ κέδρινο ξύλο γιὰ στοίχειωμα τοῦ νοικοκύρη· καὶ τὰ βάνουν χλωρὰ στὴ φωτιά, γιὰ νὰ καοῦν». Εἰς τὴν Κέρκυραν βάζουν καὶ τρίτον ξύλον, πὺν συμβολίζει τὸν κουμπάρον, εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ὁ νοικοκύρης, ἀφοῦ τοποθετήσῃ εἰς τὴν γωνιὰν δυὸ ξύλα, (ἓνα μεγάλο, ἴσιο, ἀρσενικό, καὶ ἓνα μὲ παραφυάδας, θηλυκὸ) χύνει ἐπάνω εἰς αὐτὰ ὀλίγον λάδι καὶ ὀλίγον κρασί, ἀπαγγέλλων δ' ἀμέσως τὸ «Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε», θέτει πῦρ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ζευγαρωμένα ξύλα. Ἔτσι γίνεται τὸ πάντρεμα τῆς γωνιάς. Εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης «ὁ σπιτονοικοκύρης κόβει τρία ξύλα τριῶν λογιῶν ἴσαμε ἓνα μέτρο, ἀπὸν δέντρα π' ἄνουν καρπὸ, καὶ τὰ βάζ' σιὸν τζάκι ἀπὸν βραδὺς τῇ Χριστοῦ· θὰ καίουντι ἀπὸν λίγου, ὡς τὴν παραμονὴ τοῦν Φώτουν». Εἰς τὸ Μεσοχώρι Πυλίας «τὸν παλιὸ καιρὸ φυλάγαμε τοὺς Καλκαντισάρους, καίγαμε χαμολιό, σπαραγγιά. Γιὰ τοὺς Καλκαντισάρους παντρεύαμε καὶ τὴ φωτιά. Μαζώνουμε τὴ στάχτη νὰ γένη λαμνὶ (ἐπιμήκης σωρὸς) καὶ βάναμε τὴ σπαραγγιά δίπλα - δίπλα, νὰ κοιμηθῇ μαζί της. Ἄμα ἔτριζε ἡ σπαραγγιά, λέγαμε πὺς παντρεύτηκε ἡ φωτιά». Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(γ) Σπονδαὶ εἰς τὴν ἐστίαν. Π.χ. εἰς τὰ Σούρμενα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ὁ οἰκογενειάρχης ἔχυνε σταυροειδῶς κρασί εἰς τὴν ἐστίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτοποθέτει σταυροειδῶς φύλλα καρυδιᾶς. Ὁμοίως, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Λευκάδα, εἰς τὴν Πάργαν κ. ἄ.

(δ) Ἀνακάτεμα τῆς φωτιάς. Ποῖον καλοῦν ν' ἀνακατέψῃ τὴν φωτιά καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὴν Δαμασκητιὰν Κοζάνης φωνάζουν ἓνα παιδί, τὸ πιὸ τυχερὸ πὺν ξεύρουν, γιὰ ν' ἀνακατώσῃ τὴν φωτιά. Τὴν ἀνακατώνει μὲ τὴν τζιομπανίκα (τὸ ραβδί) του καὶ λέει: π'λιά, κατσίκια, ἀρνιά, γρόσια.

9. Τράπεζα καὶ δεῖπνον τῆς Παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων.

(α) Τὸ κόψιμο τοῦ χρυστόψωμου καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτό. Τί ἄλλο τοποθε-

τοῦν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐκτὸς τοῦ χρυστόψωμου καὶ τῆς πίττας; Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (μέλι, καρύδια κ.λ.π.). Ὑψωσις τῆς τραπέζης. Τῆς Παναγίας τραπέζι ἢ τοῦ Χριστοῦ τὰ γεννητούρια. Τί κάμνουν τὰ περισσεύματα ἢ ἀπορρίμματα τῆς τραπέζης;

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Σπάρτην «κόβουν πρῶτα τοῦ Χριστοῦ τὸ ψωμί. Ὁ πατέρας τὸ σταυρώνει καὶ λέει: Χρόνια πολλά καὶ τοῦ χρόνου! Κόβει τὸ ψωμί καὶ μοιράζει ἀπὸ μιᾶ φέτα στὸν καθένα». Εἰς τὴν Σινώπην «τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ἔβαζαν ἕνα «σταυροψώμι» στὴ μέση στὸ τραπέζι καὶ γύρω γύρω φροῦτα. Ἐπάνω στὸ σταυροψώμι κάρφωναν ἕνα κλαδὶ ἐλιάς, κάρφωναν στὸ κλαδὶ σῦκα, μῆλα, πορτοκάλια καὶ ἔπιαναν κατόπιν γύρω-γύρω τὸ τραπέζι ὅλοι, τὸ σήκωναν ἔπάνω κάτω καὶ ἔλεγαν τρεῖς φορές: Χριστὸς γεννᾶται, χαρὰ στὸν κόσμον, Κεῖς τραπέζια, Παναγίας τραπέζια. Κάθιζαν κατόπιν καὶ ἔτρωγαν τὸ φαγίτους. Τὰ σταυροψώμια τὰ κρεμοῦσαν σὲ ράφια, στὰ εἰκονίσματα, ἔτσι στολισμένα, ὅπως ἦσαν μὲ τὴν ἐλιά. Τὰ ἄφηναν ἐκεῖ τὸ Δωδεκαήμερο, τὰ ἔπαιρναν τῶν Φώτων καὶ τὰ ἔτρωγαν. Αὐτὸ τὸ βράδυ ἀπαραίτητα ἔπάνω στὸ τραπέζι ἔπρεπε νὰ ἔχουν μέλι καὶ καρύδια καὶ τὰ ἔτρωγαν». Εἰς Σιμιτλί Ραιδεστοῦ «τὴ παραμονὴ τὰ Χριστούγεννα κάμνι τοὺν ἱννιὰ λουγιῶ φαῖ. Εἶναι τὰ γινν'τούρια τοῦ Χριστοῦ. Τὰ βάζνι ἀπάν' στοὺν σουφρα, τὰ θυμνιάζνι καὶ τὰ ἀφην'νι κάτ' ἀπ' τὰ εἰκονίσματα, νὰ φάη ἡ λιχὼνα ἡ Παναγία» (Λαογραφία IB' 395). Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν πρώτη ἀγκωνὴ τοῦ τουρεκιοῦ, ποὺ θὰ κόψουν, τὴ δίνουνε ἐνοῦ διακονιάρη, ποὺ θὰ περνάη, καὶ ὕστερα θὰ κάτσουνε στὸ τραπέζι. Ἀπὸ τὸ τραπέζι εὐτοῦνο τ' ἀποφαγούδια οὐλα τὰ μαζώνουνε σὲ μιὰ σακκούλα καὶ τὰ πᾶνε στὰ χτήματά τους. Παίρνουνε ἀπὸ λιγουλάκι καὶ τὸ χώνουνε στὴ ρίζα ἐνοῦ δεντρικοῦ, ἐνοῦ λιόφτου, μιανῆς μηλιάς, μιανῆς λεῖμονιάς. Καὶ ποτὲ νὰ μὴν καρπίζῃ θὰ τσακίσῃ στὸν καρπὸ τοῦ χρόνου, ἅμα τοῦ βάνουνε στὴ ρίζα τοῦ ἀπὸ φτοῦνα τ' ἀποφαγούδια». Εἰς τὸν Πόντον τὸ νόμισμα, ποὺ ἔβαζαν μέσα στὸ χρυστόψωμο, ὁ νοικοκύρης τὸ ἔρραπτεν εἰς τὴν σακκούλα του. Ποῖον τὸ ἔθιμον ἄλλου;

(β) Ἐθιμα γεωργικὰ περὶ τὴν τράπεζαν. Θυμιάσις μὲ τὸ ὕνι (θύμνιασμα τῆς πίττας, θύμνιασμα τῶν ζώων κτλ.). Π.χ. εἰς τὸ Κωστὶ τῆς Θράκης «ἐβάζαμε τὸ τραπέζ' καὶ θυμνιάζαμε τὰ ζῶγα μὲ τὸ ὕνι. Τὸ ὕνι κεῖνο δώδεκα μέρες δὲν ἔβγαινε πὲρ τὸ τζάκι. Τὸ βάζαμε δίπλα στὴ φωτιά, στὸ τζάκι πίσου». Εἰς τὸν Δρυμὸν Μακεδονίας «ἡ πίττα τοποθετεῖται ἐπὶ τοῦ σουφρα καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκιον πλήρες σίτου, σκόροδον, ἀργυρᾶ νομίσματα, καρπὸς ροιᾶς, διάφοροι ξηροὶ καρποί, σταφυλαί, ὕδροπέπωνες καὶ ἄλλα· ἐπίσης ποτήριον πλήρες οἴνου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου βάπτεται «τοῦ κλικούδ' τ' Καλλκάντζαρον». Ἐκ τοῦ οἴνου μεταλαμβάνουν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, εὐχόμενα «Καλὴ ὕγεια, καλὴ χρονιά, καλὸ διρικέτ'.» Ὁ σκοπὸς ὧν αὐτῶν εἶναι νὰ μὴ πάθουν τὰ βόδια κανὲν κακὸν καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ καλὴ ἐσοδεία καὶ

ἡ εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς τὴν πυρὰν τῆς ἐστίας τοποθετεῖται τὸ «*ὄκθιρον*» (ἄλε-τροπόδα) καὶ μὲ αὐτὸ γίνεται τὸ *θύμνιασμα* τῆς πίττας. Ἀφοῦ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ θυμνιάσῃ, ὁ δοῦλος παίρνει τὸ θυμνιατὸ καὶ κατέρχεται εἰς τὸν στάβλον, ὅπου θυμνιάζει τὰ ζῶα καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φορές, τὰ Χριστοῦγεννα, τὸ Νέον ἔτος καὶ τῶν Φώτων (Λαογρ. IB' 95). Εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας «*τοῦ Χριστοῦ παραμονὴ θυμνιάσαμε μὲ τὸ ὑνί. Καθένας θὰ βάλ' στὸ θύμνιαμα τὴ σακκούλα τ' γιὰ νὰ χ' πάντα παραδες, τὸ τραπέξι τ', τὸ σπίτι τ'.*».

(γ) Ἡ ἔθιμος περὶ τὴν τράπεζαν. — Τὸ ὕψωμα. Περιγραφὴ τῆς τελετῆς. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια ὅλα μὲ τὴ σειρὰ καὶ σηκώνει ὕψωμα· ἀφοῦ δηλ. διαβάσῃ τις εὐχὲς καὶ βγάλῃ τὸν ἄρτο ἀπὸ τὸ πρόσφορο, ζυγώνουν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ στὸ τραπέξι καὶ πιάνουν τὸ Χριστόψωμο μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ, ἕνας ἀπὸ δῶ, ἄλλος ἀπὸ κεῖ, ὁλόγυρα τὸ ὑψώνουν, ἐνῶ ὁ παπᾶς διαβάζει· τελειώνοντας ἡ εὐχή, τ' ἀφήνουν κάτω. Τὸ παίρνει ὁ παπᾶς καὶ τὸ βάνει στὸ κεφάλι. Κρατώντας το ἀπὸ τὶς δύο ἄκρες, τὸ τσακίζει. Ἄν τὸ κομμάτι, ποὺ κρατεῖ τὸ δεξιὸν χεῖρ, τύχῃ μεγαλύτερο, πέρασε ὁ πιὸ πολὺς χειμῶνας, μαντεύουν· θὰ γλυτώσουν τ' ἀρνάκια καὶ τὰ κατσικάκια τῆς χρονιάς· ἂν κατὰ τὸ ξερβὶ πέσῃ τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κακὰ θὰ πάῃ ἡ χρονιά γιὰ τὸ πρᾶμα. (Δ. Λουκοπούλου, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, 1930, σ. 173). Ὅμοια μαντεύουν διὰ τὴν ἐσοδεῖαν οἱ γεωργοί.

10. Διανυκτέρευσις μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἴδουν ποῦ ἀνοίγουν τὰ οὐράνια. Πίστις, ὅτι ἡ εὐχή τοῦ ἀγρυπνοῦντος ἐκπληροῦται. Διατυπώσεις τηρούμεναι κατὰ τὴν διανυκτέρευσιν ταύτην. Παράδειγμα: «Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τῆς γειτονιάς μαζεύονται σ' ἓνα σπίτι, ἀνοίγουν τὰ παραθυρόφυλλα, βάζουν σὲ μιὰ λεκάνη μὲ νερὸ ἓνα ξερὸ κλωνάρι βασιλικὸ καὶ δίπλα στὴ λεκάνη ἓνα εἰκόνισμα τῆς Παναγίας, θυμιάζουν, διαβάζουν καὶ ψέλνουν τροπάρια τῶν Χριστογενένων καὶ κάθε λίγο κοιτάζουν ἀπὸ τὸ παράθυρο πρὸς τὴν ἀνατολή. Τὴν ὥρα ποὺ γεννιόταν ὁ Χριστός, ἂν ἦταν καλὲς χριστιανές, ἔβλεπαν μιὰ λάμψη σὰν ἀστραπὴ στὴν ἀνατολή. Ἄλλες ἔβλεπαν τὴν ἴδια τὴν Παναγία μὲ τὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Τὴν ὥρα αὐτὴ τῆς προσευχῆς ἀνοίγε κι ὁ ξερὸς βασιλικὸς μέσα στὴ λεκάνη κ' ἔβγαζε φύλλα».

11. Τὸ κέρασμα τῆς βρύσης.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ μεσονύκτιον τῆς 24ης πρὸς 25ην Δεκεμβρίου ἐπήγαιναν στὴ βρύση καὶ ἔκλεβαν τὸ νερὸ, ἀφοῦ πρωτύτερα τὴν κερνοῦσαν μὲ λίγα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν ζώων των (τυρί, βούτυρον), λέγοντες: «*Ὅπως τρέχ' τὸ νερὸ σ', βρυσούλα μ', ἔτσ' νὰ τρέχ' καὶ τὸ βιό μ'.*» Εἰς τὴν Κερασοῦντα «*παῖδες ἢ κοράσια ἢ γυναῖκες ἐγειρόμεναι νυκτὸς ἀπέρχονται εἰς βρύσιν καὶ καλανιάζουν αὐτὴν (=χαιρετοῦν: κάλαντα, καλὸς καιρὸς πάντα καὶ τοῦ χρόνου), ἀποτι-*

θέντες παρ' αὐτὴν ἄλας, σῖτον ἐψημένον καὶ κλάδον ἐλαίας ἐμπηγνύοντες καὶ ἀν-
τλοῦσιν ὕδωρ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοιοῦτον τι;

12. Ἀγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα.

Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί κρατοῦν; (Ράβδους, ρόπαλα, ρετινοκέρια, καράβι)
καὶ τί τραγουδοῦν;—Τὸ καλὸ ποδαρικό.—Τὸ σκάλισμα τῆς φωτιᾶς.—Τὸ κτύπημα
τῆς νεονύμφου μὲ τὴν βέργαν κ.τ.τ.—Εὐχαὶ καὶ δῶρα.—Τί τραγουδοῦν, ἂν δὲν
τοὺς δώσουν φιλοδώρημα (ξετραγούδισμα);

Εἰς τὸ Σαμόκοβον Ἀν. Θράκης τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων «τὸ βράδ'
ἐτρέχασι γύρω σιὰ σπίτια καὶ γηλέγασι: Χριστὸς γεννιέται / σὰ γῆλιος φέγγει / σὰ νιὸ
φεγάρι, / σὰν παλληκάρι / . Τὰ ξημερώματα πάλε γυρίζασι καὶ τραγουδούσασι: Κυρὰ
Θεοτόκο / ἐκοιλοπόνα, / ἐκοιλοπόνα / καὶ παρακάλιε: / — Βοηθῆστε με αὐτὴ τὴν ὥρα /
τὴ βλογημένη / καὶ δοξασμένη / μαμμὴ νὰ πᾶτε, / μαμμὴ νὰ φέριτε. / "Ωστε νὰ πᾶσι /
καὶ νὰ γυρίσου / Χριστὸς γεννήθῃ / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰ νιὸ φεγάρι, / σὰν παλληκάρι ».

Εἰς τὸ Ὁρεστικὸν Ἀργος «ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτο ποὺ θὰ χτυπήσῃ τὴν
πόρτα τοῦ σπιτιοῦ (μὲ τὴν τζιουμπανίκα του τὸ βράδυ τῶν Χριστουγέννων) τὸ παίρ-
νον μέσα καὶ τὸ βάζουν ν' ἀνακατέψῃ τὴ φωτιά, νὰ ἰδοῦνε τὸ τυχερό». Εἰς τὸ
Κατσιδόνη (Σητείας Κρήτ.) «γιὰ νὰ πάῃ καλὰ ὁ χρόνος ποὺ ἔρχεται, τὴ νύχτα τῆς
παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ξημερώσῃ, βάζουν ἓνα βόδι μέσα στὸ σπῖτι, γιὰ
νὰ κάμῃ τὸ ποδαρικό, ὅπως λέγε, καὶ τὸ ἀφήνουν ἐκεῖ μέχρις ὅτου νὰ κατορθώσῃ».

Ποῦ τὰ παιδιὰ κτυποῦν τὴν νεόνυμφον μὲ τὴν βέργαν, διὰ νὰ κάμῃ παιδί;
Τί λέγουν συγχρόνως;

13. Μεταμφιέσεις. Ὑπαίθριοι παραστάσεις.

Μεταμφιέσεις (1) εἰς ζῶα (καμήλα ἢ γκαμήλα, ἀρκούδα, λύκον, τράγον κλπ.).
Π.χ. εἰς τὰ Μαράσια Ἀδριανουπόλεως τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τὸ
βράδυ κάνουν καμήλα καὶ τὴν περιφέρουν εἰς τὰ σπίτια οἱ νέοι τοὺς δίδουν δῶρα
χρήματα ἢ σῖτον. (Πρβλ. τὸν τεκέν, μεταμφιέσιν εἰς αἶγα ἢ τράγον ἐν Πόντῳ).

(2) εἰς ἀνθρώπους (γαμπρὸς καὶ νύφη, μπάμπω, ἀράλης, χαχάμης, καπετά-
νιος κλ.). Ὄνόματα τῶν μετημφιεσμένων. Ποῦ οὗτοι λέγονται Καλλικάντζαροι;

Ὅμαδες μετημφιεσμένων. Ἀπὸ ποῖα πρόσωπα ἀποτελεῖται κάθε ὁμάς; Ὀνο-
μασία ἐκάστου τῶν μελῶν ἢ τῆς ὅλης ὁμάδος (π.χ. ρογκάτσι, ρογκατσάρια, λουκα-
τσάρια, μωμόεροι κλ.). Τρόπος μεταμφιέσεως. Περιφορὰ ἀνὰ τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου
ἢ καὶ ἄλλων γειτονικῶν χωρίων· τραγούδια εὐχετικά, ὑπαίθριοι παραστάσεις.
Περιγραφή τῶν δρωμένων ὡς οἷόν τε λεπτομερῆς, μετὰ φωτογραφιῶν τῶν
καθ' ἕκαστον προσώπων καὶ τῶν σκηνῶν τῆς παραστάσεως.

Τί γίνεται ὅταν συναντηθοῦν δύο ὅμιλοι (Ρογκάτσια) καθ' ὁδόν; Ὑποταγή

τῆς μιᾶς ομάδος εἰς τὴν ἄλλην (πέραςμα κάτω ἀπὸ δύο κοντάρια ποὺ διασταυρῶνουν οἱ καπετάνηδες). Τοπωνύμια φανερώνοντα, ὅτι διεξήχθη κάποτε ἐκεῖ μάχη μεταξὺ Ρογκατσαραίων δύο γειτονικῶν χωρίων (π.χ. στοῦ *Ρογκατσάρη* παρὰ τὴν Κρανιὰν Ἐλασσῶνος, στὸ *Μαυρομαντήλι* εἰς τὰ Χάσια κλ.). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

Πολὺ ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοὺς *μωμοέρους* (ἢ τὰ *μωμοέρια* ἢ τὰ *κίοςια*). Π.χ. κατὰ τινα περιγραφὴν τὸ πρωτεῦον πρόσωπον εἶναι ὁ Οὐξεῖν - Ἀλῆ, ὁ ὁποῖος ἀπάγει μίαν νέαν, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται «κωδωνοφόρος καὶ μὲ μεγάλο πρόσωπον». Μετανοῶν ὁ φονεὺς προσκαλεῖ ἱατρόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα μαγικὸν χόρτον ἀνασταίνει τὸν φονευθέντα. Ἀκολουθεῖ γάμος τούτου μὲ τὴν κόρην καὶ χορός. Ποῦ ἄλλου τελεῖται κατὰ τὸ Δωδεκαήμερον ὁμοίαις τῆς παράστασις (Φόνος ἀνδρὸς καὶ αἰφνιδία ἀνάστασις αὐτοῦ, γέννησις παιδίου, χοροί), ἢ διαγωνισμὸς εἰς τὴν ἀπαγγελίαν διστίχων ἢ ᾠσμάτων μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν δύο ομάδων; Ποία ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν ὁμάδα; (Π.χ. νὰ περιφέρουν ἐπὶ τῆς ράχως τετραποδιστὶ τοὺς νικητὰς ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου).

14. Μαντικαὶ συνήθειαι.

Ἐμπυροσκοπία: κόκκοι σίτου (ἢ φύλλα γλωρὰ ἐλαίας ἢ καρυδιᾶς) ρίπτονται ἐπάνω εἰς τὴν καφετερὴ πλάκα τοῦ τζακιοῦ· ἀπὸ τὸ πῆδημα τῶν κόκκων ἢ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπανθρακοῦνται, συμπεραίνουν, ἂν ἓνα ἄτομον θὰ ζήσῃ ἢ θὰ ξενιτευθῇ. Τοὺς κόκκους αὐτοὺς ρίπτουν κατόπιν στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ στὸ πηγάδι (Δυτ. Μακεδ.). Μαντεύματα ἐκ τοῦ καιροῦ. Π.χ. *ὅσο πὺ πολλὰ χιόνια θὰ εἶναι τοῦ Χοιτοῦ, τόσο πὺ πολλὰ μπερεκέτια* (εἰσοδήματα) *θὰ ἔχ' τὸ καλοκαίρ'* (Θράκη).

15. Ἀλλαι συνήθειαι: διασκόρπισις ἄμμου εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνάρτησις κλάδων αἰθθαλῶν εἰς θύρας ἢ εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κ.τ.τ. Π.χ. εἰς τὴν Κερασοῦντα τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, περὶ τὰ ἐξημερώματα, τὰ κορίτσια κατεβαίνουν εἰς τὴν παραλίαν, μαζεύουν πετραδάκια καὶ κατόπιν τὰ σκορπίζουν εἰς τὸ σπίτι. Ἐπίσης σχίζουν λεπτοκάρυα καὶ τὰ περνοῦν εἰς φύλλα κλάδου ἐλαίας καὶ τὰ κρεμοῦν εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ εἰς τὰς αὐλαίας θύρας καὶ τὰς τῶν ἐργαστηρίων.

16. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα, χοροὶ καὶ παιδιαὶ τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον χορεύουν τὸ βράδυ τὴν ἀποσουρή: βγάζουν τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς κοιλιᾶς τοῦ χοίρου καὶ τὸ μαγειρεύουν μὲ λάχανα, μαζεύονται συγγενικαὶ καὶ φιλικαὶ οἰκογένειαι καὶ διασκεδάζουν. Εἰς τὴν Ὑδραν παίζανε *πίττα καὶ γαζὶ* μὲ μεταλλικὰς δεκάρες (δηλ. κορώνα-γράμματα). Εἰς τὴν Κάρπαθον κάθε Χριστούγεννα (καὶ Λαμπρῇ) οἱ νύφες, καὶ μάλιστα οἱ καινούριες νύφες, πλάσσουν γιὰ τὶς πεθερὰς τους μιὰ *γίπλα*, δηλ. ἓνα μεγάλο κουλλοῦρι μὲ

χοντροὺς κλώνους καὶ μὲ πλουμιὰ πάνω, τὴν καλοψηθύνουν στὸ φούρνο καὶ τὴν πέμπουν δῶρο. Ἡ πεθερὰ κάνει κ' ἐκείνη τὰ δῶρα τῆς στὴ νύφη τῆς.

3. Πρωτοχρονιά.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

1. Βασιλόπιττα, κουλλούρια καὶ γλυκύσματα.

Ὄνομα: βασιλόπιττα, βασιλοκουλλούρα, βασιλόψωμο, μηλίνα (Θράκη), βασιλίτσα, (Κεφαλλ.), ὁ σταυρὸς τοῦ σπιτιοῦ (Σκῦρ.) κτλ.

Σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς καὶ διακοσμήσεως αὐτῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς «ἡ νοικοκυρὰ πρωὶ - πρωὶ ζύμωνε τὴ βασιλόπιττα μὲ ἀλεύρι, μὲ λάδι, ζάχαρη καὶ μυρωδικά. Ἐπειτα μ' ἓνα πιρουνὶ ἔκανε ἓνα μεγάλο σταυρὸ στὴ μέση τοιμπιστό· τὸν ἔκανε μὲ τὸ πιρουνὶ, γιὰ νὰ βγαίνουν τὰ μάτια τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ γλωσσοστρῶνε τὸ σπίτι. Ἐπαιρνε κατόπιν ἓνα κλειδί κ' ἔκανε πλουμίδια στὴν πίττα ἀπάνω, γιὰ νὰ κλειδώνεται τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ λένε. Ἐκανε καὶ ἄλλα πλουμίδια μὲ τὴ δαχτυλήθρα, ποὺ εἶναι τὸ γνῶρισμα τῆς νοικοκυρᾶς». Τὸ βασιλόψωμο εἰς τὸ Βογατσιχὸν εἶναι «μιά μπουγάτσα μὲ γράμματα ἀπὸ πάνω μὲ ζυμάρι: τὸ μαντρί ἀπὸ τὰ πρόβατα, μιὰ καλύβα, σταυρὸ, μπιμπλιά, σταφύλια ἀπάνω, γιὰ νὰ γεννοῦν τ' ἀρνιά καὶ τὰ κατοίκια».

Εἰς τὴν Σκῦρον κάνουν «ἓνα σταυρὸ ἀπὸ ζύμη, ποὺ οἱ ἄκρες τοῦ κυνηγοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, σὰν τὴ σβάστικα. Τὸ πρωῒ τοῦ ἁγίου Βασιλείου τὸν βάζουν στὰ εἰκονίσματα καὶ τὸν ἀφήνουν ἐκεῖ ὅλο τὸ χρόνο, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν παλιὸ σταυρὸ θὰ τὸν δώσουν νὰ τὸν φάῃ ἡ ἀγελάδα ἢ τὸ πρῶτο βόδι, σὰν θὰ πᾶνε τὶς βοδόκλορες στὴν κατούνα (τὸ στάβλο)». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος).

Τί βάζουν μέσα εἰς τὴν βασιλόπιττα; μόνον νόμισμα ἢ καὶ ἄλλα σημάδια; Ποία ἡ σημασία ἐκάστου; Π.χ. εἰς τὸν Σκοπὸν τῆς Θράκης «βάζνα μέσα μεταλλικό, σουρβακίδ' (κλωνὶ μικρὸ ἀπὸ δένδρο κρानιά) καὶ ἄχερο· σ' ὅποιον πέσ' τὸ μεταλλικό, θὰ πάρ' τὸ σπίτ' σ' ὅποιον πέσ' τὸ σουρβακίδ', θὰ πάρ' τ' ἀμπέλ', θὰ γέν' ἐργάτης· σ' ὅποιον πέσ' τ' ἄχερο, θὰ γέν' ρεσπέρ'ς (γεωργός)».

Πίττα χωριστὴ διὰ τὰ βόδια: βοδόκλορα (Σκῦρος), βουόπιττα (Κάρπαθος), διὰ τὸν ἀγελαδάρην τοῦ χωριοῦ, τὸν ἀγροφύλακα (κεχαγιᾶ) κτλ.

2. Τί σφάζουν τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτοχρονιάς; Κόττα; (βασιλόκοττα ἐν Πελοποννήσῳ) ἢ ἄλλο ζῷον; Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην τῆς Ἰωνίας «ἀφ' ἑσπέρας τὴν Ἀρχιχρονιά σφάζαμε στὸ κατώφλιο τῆς πόρτας μιὰν κόττα ἢ ἓνα διανον γιὰ τὸ καλόν». Τοῦναντίον εἰς τὴν Κορώνην «τ' Ἀγιοβασιλειοῦ δὲ σφάζουν κόττα, γιὰτὶ ἡ κόττα, καθὼς σγαρλάει τὸ χῶμα, διώχνει τὰ καλὰ τοῦ σπιτιοῦ κατὰ πίσω».

της· σφάζουν γουρουνί, πὸν τὰ σπρώχνει κατὰ μπρὸς του, ἢ κασίκι πὸν τὰ τρώει οὐλα ὅσα τοῦ ρίχνεις». Ποία ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

3. Εἰδικὰ φαγητὰ διὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Βράζουν καὶ πολυσπόρια; Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Κύθνον τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου τρώγουν σιτάρι βρασμένο μὲ μέλι, εἰς δὲ τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου χίλια φαγιὰ νὰ ἔχουνε, βάζουνε καὶ μαεργιὰ στὸ τραπέζι καὶ τρῶνε: καλαμπόκι, σιτάρι καὶ φασούλια μαζὶ μαγειρεμένα. Πρέπει νὰ φᾶνε, γιὰτ' ἀλλιῶς, ἂν δὲν κάμουνε κι ἂν δὲν φᾶνε, πιάνει ψεῖρα τὸ γέννημά τους». Εἰς τὴν Κύπρον, βράζουν ἐκλεκτὸν σῖτον καὶ τὸν ἀναμειγνύουν μὲ ἀμύγδαλα, σταφίδες, σπειριὰ ροδιῶν, κανέλλαν καὶ ζάχαριν· κάμνουν τὰ «κόλλυφα τ' αἱ Βασιλείου», (τὰ βασιλούδια), ἀφοῦ δὲ γεμίσουν ἓνα δίσκον μὲ αὐτὰ καὶ θέσουν ἐπάνω τὴν βασιλόπιτταν μὲ μικρὰν ἀναμμένην λαμπάδα ἐπ' αὐτῆς, τὸν τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας. Εἰς τὴν Σκόπελον τῆς Θράκης ὅλοι οἱ παρακαθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν παίρνουν στὰ χέρια τους κόλλυβα ἀπὸ τὸ πιάτο, τὰ πετοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ λένε: "Ὅσα κ'κιὰ ρίχνω, τόσ' ἀμάζια σιὰρ' νὰ μοῦ δώσ' ὁ καινούργιος χρόνος. Ὁ καινούργιος χρόνος βοήθεια! Ὅσα κ'κιὰ στὴ φύχτα, τόσες ἀγελάδες, τόσα πρόβατα κτλ.

4. Ἔθιμα περὶ τὴν ἐστίαν.

Στέλεχος (κούτσουρο) ἢ κλάδοι πρίνου ἢ ἐλαίας ἢ ἄλλου δένδρου εἰς τὴν φωτιά· σκάλισμα τῆς φωτιᾶς. Ρίπτουν καὶ φύλλα δάφνης ἢ ἐλαίας εἰς τὴν φωτιά, καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Εἰς τὴν Καστορίαν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἀνάβουν στὸ τζάκι τὴ μεγαλύτερη φωτιά· βάζουν τὴ μεγαλύτερη «κουφάδα» (=χοντρὸ κορμό), «γιὰ νὰ φασκιώσ' ἡ ἀρκούδα, γιὰτὶ φασκιών' ἡ ἀρκούδα ἀπόψε». Εἰς τὴν Ἑπειρὸν τὴν Πρωτοχρονιὰ συνηθίζουν νὰ ρίπτουν εἰς τὸ πῦρ κλάδον πρίνου, λέγοντες τὰ ἑξῆς:

Καλημέρα κι αἱ Βασίλης | μὲ τὸν πέριναρο στὰ χέρια | μὲ τὸ διάφορο στὸ σπίντ | ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, | τόσα γρόσια καὶ φλουριά.

5. Πυραὶ εἰς τὰς πλατείας ἢ εἰς τὸ μεσοχώρι καὶ κροῦσις κωδώνων, ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων. Ὄνομα τῶν πυρῶν, τραγούδια καὶ χοροὶ περὶ αὐτῶν.

6. Τράπεζα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς.

(α) Στολισμὸς τῆς τραπέζης. Σύμβολα εὐτυχίας καὶ θαλερότητος. Ἐκτὸς τῆς πίττας καὶ τῶν φαγητῶν τί ἄλλο θέτουν ἐπὶ τῆς τραπέζης; Μένει τὸ τραπέζι ὅλην τὴν ἡμέραν ἀσῆκωτο; Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου «τὸ τραπέζ' τ' ἀφήνουν ὅλη μέρα· κεῖται στολισμένο. Βάζουμ' ῥόδ' ἀπάνω, γιὰ νὰ ἔναι ὅπως τὸ

ρόδ' γεμᾶτο, βάζουμ' γλυκύσματα· τὸ μέλ' ἀπαραίτητο. Πρῶτα θὰ βάλουμ' τὸ μέλ', τηγανόπ'τες, ρόδ'». Εἰς τὴν Μάδυτον «θέτουν κλάδον ἐλαίας ὡς σημεῖον ὑγείας, φλουριά ὡς σημεῖον εὐτυχίας κτλ.» Εἰς τὴν Κίον τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς «ἔστηναν τὸν ἅη Βασίλη (τὴν ψημένη πίττα) ὄρθιο στὴν ἄκρη στοῦ τραπέζι, ποὺ ἀκουμποῦσε στὸν τοῖχο. Ἐπαιρνε τότε ὁ νοικοκύρης τὸ κλωνὶ τὸ ἐλαιόδεντρο, ποὺ εἶχε φέρει πρωτύτερα ἀπὸ τὸ κτήμα του, καὶ τὸ κάρφωνε στὸν ἅγιο Βασίλη ἐπάνω κ' ἔλεγε: «Χρόνια πολλά. Μὲ τὸ καλὸ νὰ μπῇ ἅη Βασίλης», καὶ κρεμοῦσε μιὰ χρυσὴν ἀλυσίδα στὸν ἅη Βασίλη· τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ».

(β) Τὸ κόψιμο τῆς πίττας. Πότε κόβουν τὴν πίττα; Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς, τὰ μεσάνυχτα ἢ τὸ πρωῒ μετὰ τὴν λειτουργίαν; ἢ κατὰ τὸ γεῦμα τῆς Πρωτοχρονιάς; (Πρβλ. πίττα ἀποσπερνὴ καὶ πίττα πουργιάτ'κη ἐν Μαδύτῳ). Ποῖος τὴν κόβει καὶ εἰς πόσα τεμάχια; Κατὰ ποίαν σειρὰν; Ποῦ τὸ πρῶτον κομμάτι ὀρίζεται τοῦ σπιτιοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Μεθώνην «κόβουνε τὴν βασιλοκουλλούρα καὶ ρίχνουνε τὰ κομμάτια οὐλα μέσα σ' ἓνα τουβαλίθι (=πετσέτα τοῦ φαγητοῦ) καὶ τὰ βγάνουνε ἓνα-ἓνα κομμάτι. Πρῶτα βγάνουνε τοῦ σπιτιοῦ, ὕστερα τῆς βάρκας ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ἂν ἔχουνε, ὕστερα τοῦ διακονιάρη κ' ὕστερα τοῦ νοικοκύρη. Ὅτινος πέση τὸ φράγκο, τό 'χουνε πὼς θὰ τοῦ πάη καλὰ ἢ χρονιά». Πῶς γίνεται ἄλλου ἢ διανομή; Εἰς Ἀγιάσον «τὴ βασιλόπιττα τὴν κόβουν ἀποσπεροῦ τ' ἅη Βασιλεῖοῦ· τὴ μοιράζ' ὁ νοικοκύρ'ς μὲ τοῦ καθανοῦ τὴ μοῖρα· κόβει καὶ μιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μιὰ τῆς Παναγίας· θὰ κόψη καὶ γιὰ τὰ ζά του, τοῦ μ'λαριοῦ, τῆς κατοίκας. Κατεβαίν' καὶ σὰ ζὰ καὶ τίς δίν' στοῦ στόμα». Ποία ἡ ἔννοια διὰ τὸ κομμάτι τοῦ σπιτιοῦ;

(γ) Τὸ κομμάτι τοῦ ἁγίου Βασιλείου. Πίστις ὅτι τὴν νύκτα ὁ Ἅγιος ἔρχεται νὰ φιλευθῇ. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ὁλ' ντὴ νύκτα ἀφήνουν τὸ τραπέζ' ἔτσι στρωμένο, νὰ πάη ἅγιος Βασίλ'ς. Στὴ γουινὰ μέσα χώνουν ἀποσπεροῦ ἓναν κούτσουρα μακρὺ, ἴλορτο. Τὸν χώνουν στοῦ π'καρὶ (καπνοδόχο), γιὰ νὰ 'χῃ σκαλοπάτ' οὐ Ἅγιος Βασίλ'ς π' θὰ κατέβ'». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀρχιχρονιάς, τὴν ὥρα ποὺ πηγαίναμε νὰ κοιμηθοῦμε, γεμίζαμε ἓνα δίσκο πράματα, ἓνα πιάτο πηχτή, ψάρια καὶ τὸ κομμάτι τῆς πίττας τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἓνα πιάτο τυρί, γλυκό, ἓνα ποτήρι νερό, γιὰ νὰ 'ρθῇ τὸ βράδυ ὁ ἅγιος Βασίλης νὰ τραταριστῇ». Εἰς τὴν Σκῦρον «βάνουν σ' ἓνα σινὶ μιὰ κούπα ἢ ἓνα λαγηνάκι μὲ νερό, δυὸ βαβάθες μὲ ξεροτήγανα, λουκουμάδες κι ὅ,τι γλυκὸ ἔχουν, μαζί κ' ἓνα ρόδι, τὸ γουδόχερο ἢ μία πέτρα, νὰ τὰ βρῇ ὁ Ἅη Βασίλης, νὰ γλυκαθῇ καὶ νὰ δροσιστῇ, νὰ ἔχῃ καὶ τὸ σπῖτι γλυκασμένο καὶ δροσισμένο ὅλο τὸ χρόνο» (Πέρδικα, Σκῦρος).

(δ) Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; (Προδόρπια). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα μοί-

ραζαν τὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ φᾶνε τρεῖς βοῦκες μὲ μέλι καὶ βούτυρο καὶ κατόπιν ἔτρωγαν τὴν κόττα».

7. Περιποίησης τῶν ζώων. Πίστις ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλης ἐπισκέπτεται τὴν νύκτα τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ ζῶα καὶ τὰ ἐρωτᾷ πῶς περνοῦν. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον οἱ ζευγαῖδες «τὴ νύχτα τ' ἅγιος Βασιλεῖος πᾶν καὶ περιποιοῦντι τὰ ζῴα τους. Τὰ χτενίζνι, τὰ κοιτᾶν νὰ ᾔναι ὁμορφα. Πάει τὴ νύχτα ὁ ἅγιος Βασίλης καὶ τὰ ρωτάει, ἂν περνᾶν καλά. Βάζνι τὴ μερίδα τοῦ καθενοῦ στὸ παχνί του. Πρέπει κεῖν' δὴ μέρα νὰ ᾔναι ὀφθαρμοεισμένα τὰ ζῴα».

8. Ἔθιμα τῆς στάνης: κόψιμο τῆς πίττας εἰς τὸ μαντρί, φίλευμα τῶν βοδιῶν κτλ. Εἰς τὰ Χάσια «ὅσοι ἔχουν πρόβατα καὶ γίδια, θὰ σηκωθῇ ἡ γυναῖκα τὴ νύχτα νὰ φτιάσῃ μιὰ πίττα καὶ θὰ βάλῃ μέσα ἓνα ξυλάκι κλουργιασμένο (τὸ λένε μαντρί). Ἀφοῦ ψηθῇ ἡ πίττα, τὴν παίρνει ὁ ἄντρας καὶ πηγαίνει στὸ μαντρί τὰ μεσάνυχτα θὰ πάρῃ κρασί, φαγί, ψωμί καὶ θὰ πηγαίῃ νὰ εὐχηθῇ τὸν τσοπάνον: Καλημέρα, καλὴ χρονιά! καὶ τοῦ χρόνου, χίλια νὰ γίνουν! Ἐπειτα κάθονται, τρώγουν τὴν πίττα καὶ πίνουν καὶ τραγουδοῦν. Ὅποιος βρῇ τὸ κλουργιασμένο ξυλάκι, τὸ «μαντρί», αὐτὸς θὰ ἔχῃ τὴν τύχη τῶν προβάτων. Ἐπειτα τὸ παραχώνουν μέσα εἰς τὸ μαντρί αὐτὸ τὸ ξύλο, νὰ μὴν τὸ πατοῦν ὁ κόσμος καὶ τὰ ζῶα. Ἀφοῦ φάγουν καὶ πιοῦν, τραγουδοῦν ὅσο νὰ φέξῃ». Εἰς τὴν Σκῦρον «ὁ νοικοκύρης τὸ πρωῒ θὰ πάρῃ τὴ βοδόκλωρα καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τοὺς βοσκούς καὶ θὰ πάῃ στὴν κατούνα (=στάβλον). Θὰ βγάλουν τότε τὰ βόδια ἔξω στὸ πλάτωμα, θὰ τὰ βάλουν νὰ πρωτοπατήσουν πάνω σὲ σίδερο, γιὰ νὰ εἶναι γερά καὶ σιδερένια ὅλο τὸ χρόνο· ὕστερα θὰ περάσουν τὴ βοδόκλωρα ἀπὸ τὸ κέρατο τοῦ βοδιοῦ. Τὸ βόδι τινάσσει τὴν κεφαλὴ του καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο ποῦ θὰ πέσῃ καταγῆς ἡ κουλλούρα μαντεύουν πῶς θὰ πάῃ ἡ σοδειὰ τῆς χρονιάς... Κόβουν τότε τὴ βοδόκλωρα, δίνουν τὴ μισὴ νὰ τὴν φάῃ τὸ βόδι καὶ τὴν ἄλλην τὴν ἀφήνουν νὰ τὴ φάῃ ὁ παραγιὸς ἢ ὁ βοσκός. Δίνουν ἀκόμα στὰ βόδια σῦκα, μουστόπιπτες, τὰ φιλεύουν. Στὸ τέλος τοὺς δίνουν καὶ τὸ σταυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τὸν περσινὸ (σταυροκουλλούρα), ποῦ κατέβασαν ἀπ' τὰ εἰκονίσματα νὰ τὸν φᾶνε» (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος, Α' 129 κ.ε.).

9. Ἡ πίττα τοῦ σκύλου. Εἰς τὴν Κάρπαθον «τὴν παραμονὴ τ' ἁγίου Βασιλεῖος ψήνουν στὴ φωτιά ἓνα πιττί· ὕστερα πᾶνε καὶ βρίσκουν ἓνα σκύλο—ἓνα μαῦρο σκύλο καλύτερα—καὶ τοῦ δίνουν τὸ πιττί νὰ φάῃ καὶ τοῦ λένε: Πᾶρε, σκύλε, τὸ πιττί σου τσαὶ τὸ λαοπίτι σου / νὰ βλέπῃς καλὰ τὰ χωράφια, νὰ μὴν τὰ τρώσιν οἱ λαοί. Ὁ σκύλος θὰ πηγαίῃ νὰ φυλάῃ τὰ σπαρμένα καὶ τὰ μποστάνια, νὰ μὴν τὰ πειράζουν οἱ λαοί» (Μιχ. Νουάρου, Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 183).

10. Ἔθιμα ἄλλων ἐπαγγελματιῶν: βαρκάρηδων, μυλωνάδων κλπ. Π.χ. «οἱ βαρκάρηδες τῆς Σκύρου τὴν Πρωτοχρονιά πᾶνε στὴ βάρκα νερό, γλυκά, ρόδι, τῆς ρίχνουν καὶ λεπτὰ νὰ τὴν ἀσημώσουν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μυλωνᾶδες στὸ μύλο τους. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς θὰ πᾶνε νὰ φιλέψουν τὸ μύλο πῖττα, ξεροτήγανα, μουστόπιπτες. Θὰ πᾶνε κ' ἓνα λαίγι με νερό, θὰ τ' ἀκουμπήσουν ὅλα πάνω σ' ἓνα τριπόδι καὶ θὰ τ' ἀφήσουν ὅλη νύχτα, νὰ ῥθῇ ὁ Ἄη Βασίλης, νὰ βρῇ τὸ μύλο δροσισμένο καὶ γλυκαμένο. Τὸ πρωὶ θὰ πάῃ ὁ μυλωνᾶς ἢ ἡ μυλώνισσα νὰ κάνουν ποδαρικό, χύνουν τὸ νερό, σπάζουν τὸ ρόδι, ρίχνουν λεπτὰ. Ἡ μυλώνισσα στέλνει σὲ ὅλους ὅσοι ἀλέθουν στὸ μύλο μ'λόπιττα, ζυμωμένη με ζάχαρη, μαστίχα, κανέλλα καὶ ἄλλα μυρωδικὰ καὶ στολισμένη ἀπὸ πάνω με πλουμούνια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ ζύμη. Ἐκεῖνοι θὰ τῆς στείλουν πάλι ὅλοι ὅ,τι ἔχει καλύτερο ὁ καθένας, ἄλλος σῦκα, ἄλλος καρύδια, ὁ τσοπάνης κρέας, τυρί, ὅ,τι νὰ εἶναι» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 130, 161).

11. Καταχύσματα καὶ προσφοραὶ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἄλλα δαιμονικὰ ὄντα. Π.χ. Εἰς τὴν Σινώπην τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ἔβαζαν ἓνα σινὶ με φαγητὰ ἐπάνω εἰς τὴν στέγην, διὰ νὰ φάγουν ὄντα τινά, «ἀπ' ἐμᾶς καλοὶ» καλούμενα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ παλαιοὶ μυλωνᾶδες ρίχνανε τὴν Πρωτοχρονιά μέσ' στὴν τρυπα τοῦ μύλου σταφίδες, σῦκα, καρύδια, γιὰ νὰ φιλέψουν τὸ στοιχειὸ ποὺ βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ζουριὸ τοῦ μύλου» (Πέρδικα, Σκῦρος Α' 161). Εἰς τὴν Χίον ὁ οἰκοδεσπότης τὴν πρώτην τοῦ ἔτους λίαν πρωὶ περιήρχετο τρεῖς ὅλην τὴν οἰκίαν ἔχων εἰς χεῖρας κάνιστρον με παντοειδεῖς καρποὺς καὶ γλυκύσματα καὶ ἄρτους καθαρωτάτους καὶ τὰ ἐσκόρπιζε ψιθυρίζων εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ οἴκου (ταῦτα ἦσαν ὥς τις ἐνιαυσία θυσία εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ). Ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ γίνεται εἰς τὴν Χίον ἢ ἄλλου;

12. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Μνημόσυνα.

Εἰς τὸ Λασήθι τῆς Κρήτης «τὴν Ἀρχιχρονιά γεμίζομε ἓνα πιάτο κουλλουράκια ἢ λουκουμάδες κ' ἓνα μπουκάλι ρακὶ καὶ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ πίνουνε μιὰ μακαριά». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ πρῶτο πιάτο τοῦ φαγιοῦ ποὺ θὰ βγάλουν τὸ δίνουν σὲ φτωχὰ παιδάκια, γιὰ νὰ σχωρεθοῦν οἱ πεθαμένοι. Ἄν δύνεται κανεὶς, μεράζει καὶ περισσότερα, μὰ τὸ πρῶτο πιάτο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ σπῆτι».

13. Τὰ Κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιάς.

Ποῖοι τὰ λέγουν; καὶ πότε; Γυρίζουν καὶ μεγάλοι; Τί τραγουδοῦν; Τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; (μῆλον ἢ πορτοκάλι; καράβι ἢ ἀστέρα;) Τί εὐχονται καὶ με ποίας πράξεις συνοδεύουν τοὺς λόγους των; (Κτυπήματα με τὴν βέργαν, σκάλισμα τῆς φωτιᾶς, διασπορὰ σίτου ἢ κριθῆς εἰς τὴν αὐλὴν κττ.). Τὰ διδόμενα δῶρα (ξηροὶ

καρποί, νομίσματα καρφωμένα μέσα σὲ μῆλο ἢ πορτοκάλι, κουλλούρια, γλυκύσματα). Ὀνομασία τῶν δώρων: *καλοχερίδια* (Κρήτη), *πουλουστρήνα* (Κύπρ.), *μπουλουστρήνα* (Σάμος), *καλιστρήνα* (Ἀπύρανθος).

Παραδείγματα: Εἰς τὴν περιφέρειαν Ἀδριανουπόλεως «τὸ πρῶτ' τῆς Πρωτοχρονιαῆς τὰ παιδιὰ, ἡλικίας 12 - 15 ἐτῶν, γυρίζουν τὰ σπίτια μ' ἓνα κλαδὶ κρانيᾶς (σουρβάκια) καὶ σουρβίζουν, δηλ. κτυποῦν τὸν νοικοκύρην καὶ τοὺς οἰκείους εἰς τὴν ράχιν, λέγοντα: «Σούρβα, σούρβα, γερὸ κορμί, / γερὸ κορμί, γερὸ σταυρί! / Σὰν ἀσήμι, σὰ κρانيὰ / καὶ τῇ χρόν' γοῦλ' γεροὶ / καὶ καλόκαρδοι!» Ποῦ τὸν κλῶνον τῆς κρانيᾶς περιτυλίσσουν μὲ χρωματιστὲς κλωστὲς καὶ κορδέλλες; Εἰς τὸ Κωστὶ «κόφτανε ἓνα κλωνάρι πράσινο ἀκρانيὰ καὶ τυλίζασι τὴ ζώνη τὴν ἀσημένια, πὺν φοροῦσασιν οἱ μάννες τους. Ἔτσι τὸ παιδὶ πῆγαινε πὰ στὸ σπίτι μὲ τ' ἀσήμι». Εἰς τὴν Σινώπην «μόλις ξημερώσῃ τὴν Ἀρχιχρονιά, σκοτεινὰ - σκοτεινὰ ἀκόμη, ἓνα κορίτσι ἔπαιρνε ἓνα κομμάτι δάφνα κ' ἐπῆγαινε στὰ συγγενικὰ σπίτια νὰ καλαγγιάσῃ τὸ ὀτσάκι. Ἐπρεπε νὰ πάῃ πρώτη ν' ἀνοίξῃ αὐτὴ τὴν πόρτα. Πῆγαινε ἴσια στὸ τζάκι, ἔρριχνε τὴ δάφνα μέσ' στὴ φωτιά καὶ καοῦντανε κ' ἔλεγε: «Καὶ τοῦ χρόνου, καλὲς δουλειές». Οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ ἐκαλάγγιαζαν τὸ κορίτσι δηλ. τοῦ ἔδιναν ἓνα πορτοκάλι, πὺν εἶχαν καρφώσει μέσα ἓνα δίγροσο ἢ πεντάγροσο, τοῦ ἔδιναν καὶ γλυκά, φρούτα».

Εἰς τὴν Λήμνον, τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιαῆς «τὰ μικρὰ παιδιὰ γυρίζουν στὰ λούκ - λούκ. Μπαίνουν μέσα κρατώντας καλάθια, γονατίζουν καὶ λέν: λούκ - λούκ, καλημέρα σας κι Ἀγιοβασί'ς. Τοὺς δίνουν λονκούμια φκιαγμένα μὲ ζυμάρ', καρύδια, σταφίδες καὶ τὰ μαζεύουν στὸ καλάθ'. Φεύγοντας πάλι φωνάζουν στὸ δρόμο: Λούκ - λούκ, λούκ - λούκ! Χαλᾶν τὸν κόσμον. Οἱ νοικοκυρεῖς τὰ δέχονται μὲ καλὴ καρδιά καὶ τὰ λένε: «Καλῶς τὸν πέτναρο ἢ καλῶς τὶς π'λαδέλλες. Κάτ'τε νὰ κάτ' κ' ἡ κλῶσσα μας».

14. Τὸ ποδαρικό. Ποῖος κάνει τὸ ποδαρικό; Ὁ νοικοκύρης ἢ ὁ πρωτότοκος υἱός; ἓνα τυχερὸ παιδὶ ἢ ὁ τυχὼν πρῶτος ἐπισκέπτης; Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τὸ ποδαρικό; (Ρίξιμο πέτρας ἢ σιδηροῦ ἀντικειμένου, σπάσιμο ροδιοῦ, χύσιμο νεροῦ, σπορὰ κριθῆς κττ.)

Παραδείγματα. Εἰς τὴν Ἀμοργὸν τὸ ποδαρικὸ τὸ κάνει ἓνας τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς γυρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν μ' ἓνα εἰκονισματάκι στὸ χέρι. Μπαίνει δυὸ βήματα στὸ σπίτι λέγοντας: *Μέσα καλό!* Γυρίζει πάλι δύο τρία βήματα ὀπίσω καὶ ξαναλέγει: *κι ὁξω κακό!* Τὸ κάνει αὐτὸ τρεῖς φορές. Τέλος, λέγοντας: *Μέσα καλό!* ρίχνει ἓνα ρούδι νὰ σπάσῃ μέσα στὸ σπίτι. Κατόπι τρῶνε μιὰ δαχτυλιὰ μέλι ὅλοι, γιὰ νὰ ᾖ γλυκειὰ ἡ ζωὴ τους ὅλον τὸ χρόνο, κι ἀμέσως κατόπιν βάζουνε

καὶ τρῶνε κοφτὸ γιὰ χάρη τοῦ ἁγίου Βασίλη. Εἰς τὸν Ἀπόσκεπον Καστορίας φωνάζουν ἓνα παιδί, πὺν ἔχει καλὸ ποδαρικό, καὶ τὸ βάζουν μὲ τὴ τζουμάγια (ξύλο μὲ κόμβο κάτω) καὶ ἀνακατώνει τὴ φωτιά καὶ λέγει: Ἀρσενικά παιδιά, θηλυκά ἀρνιά. Εἰς τὸ Λασήθι «ὁ ξένος πὺν θὰ μῆ πρῶτος στὸ σπίτι βασιτᾶ μιὰ πέτρα καὶ τὴ βάζει στὴ μέση τοῦ σπιτιοῦ, καθίζει ἐπάνω καὶ λέει: Καλημέρα στὴν ἀφεδιά σας, καλὴ ἁγία ἀρχιμενιά. / Κλοὺ κλοὺ στὰ ῥνίθια σας, / στ' ἀρνιά σας καὶ στὰ ρίφια σας. / Νὰ κλωσσήσ' ἡ γι-ῥρνιθά σας, / νὰ γεννήσῃ κ' ἡ αἰλιά σας, / νὰ γαστρωθῇ ἡ γαῖδάρα σας, / νὰ κάμῃ ἓνα μουλάρι. / Ἀρνιά καὶ ρίφια θηλυκά, / καὶ κοπέλια ἀσιρνικά. / Ὅσο βάρος ἔχει τουτηνιὲ ἡ πέτρα, τόσο χρυσάφι νὰ μπαῖνῃ στὸ σπίτι σας! Ὑστερα τότε κερνοῦνε καὶ φεύγει (Μ. Λιουδάκη).

Εἰς τὴν Κάρπαθον τοῦ ἁγίου Βασιλείου «βάζουν ἄσπρο σκύλο πρῶτ' πρῶτ' μέσ' στὸ σπίτι γιὰ τὸ καλὸ καὶ τοῦ δίνουν νὰ φάῃ μπακλαβᾶ. Τὸ κάνουν, γιὰ νὰ σκυλιάσῃ τὸ σπίτι καὶ νὰ θεριέψουν οἱ ἀνθρώποι του» (Μιχ. Νουάρος).

15. Μεταμφιέσεις καὶ δραματικαὶ παραστάσεις τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους. Αἱ κατὰ τόπους ὀνομασίαι: Ρογκάτσια ἢ Ρουγκατσάρια, Μωμόεροι, γκαμήλα ἢ οἱ Τζαμαλοί, μπούμπαρος καὶ νύφη, κλπ. Περιγραφή. Φωτογραφίαι. (Βλ. ἐρωτήματα διὰ τὰς μεταμφιέσεις τῶν Χριστουγέννων).

16. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες πράξεις πρὸς ἐξασφάλισιν ὑγείας, καλῆς ἐσοδείας, πολλαπλασιασμοῦ τῶν ποιμνίων κττ.

(α) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο, νιὸ ἢ ἁγιοβασιλιάτικο νερό, ἀμίλητο νερό). Ποῖος πηγαίνει εἰς τὴν βρύσιν (ἢ εἰς τὸ πηγάδι), διὰ νὰ φέρῃ νερὸ τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους; Προσφοραὶ (κεράσματα) εἰς τὴν βρύσιν. Πράξεις σχετικαὶ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὸ νερὸ κοιμᾶται.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Σινώπην «ὁποῖος εὔρισκε τὸν παρᾶ στὴν πίττα, ἔπρεπε νὰ σηκωθῇ πρῶτ' - πρῶτ' νὰ πάῃ στὴ βρύση μ' ἓναν κουβᾶ. Κρατοῦσε κ' ἓνα κομμάτι πίττα, ἀλειμμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο. Ἄφηνε τὸ κομμάτι του στὴ βρύση, κι ἂν εὔρισκεν ἄλλο ἐκεῖ, τὸ ἔπαιρνε καὶ τὸ βάνανε μέσα στὴ μαγιά· γέμιζε καὶ τὸν κουβᾶ νερὸ καὶ τὸ ἔφερνε στὸ σπίτι».

Εἰς Ρεῖθερε «τὴν Ἀρχιχρονιά νύχτα νύχτα ἠπηγαίναμε νὰ πάρωμε τὸ μάλαμα, τὸ πρῶτο νερό, ἀπὸ τὸ πηγάδι. Κεῖνος πὺν πήγαινε στὸ πηγάδι κρατοῦσε ἓνα πιάτο λουκουμαῖδες ἢ διπλάκια καὶ τ' ἄφηνε ἀπάνω στὸ πηγάδι, γιὰ νὰ πληρώσῃ τὸ μάλαμα».

Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτοχρονιά ταῖζουν τὴ βρύση μὲ πολυσπόρια, πὺν φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: —Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχῃ καὶ τὸ βιό! Ἐπειτα φέρνει τ' ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι κι ἀπ' αὐτὸ πίνουν καὶ νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλὰ».

Εἰς τὴν Σκῦρον «ἀπὸ τὸ βράδυ οἱ γυναῖκες χύνουν ὄλο τὸ νερὸ ἀπ' τὶς στάμνες καὶ τὸ πρωῒ, μόλις τελειώσῃ ἡ λειτουργία, θὰ πᾶνε νὰ φέρουν τὸ νιὸ νερό, νὰ δροσίσουν τὰ σπίτια τους. Παίρνουν στὴν τσέπη τους σῦκα, σταφίδες, μονσιτόπιτες, καρύδια καὶ ὅ,τι ἄλλα καλούδια ἔχει ἡ κάθε μιά, γιὰ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά. Σὰ θὰ ρίξουν τὶς φιλιές τους στὸ νερό, εὐχονται μουρμουριστὰ καὶ λένε: 'Ὡς τρέχει τὸ νερό, ἔτσι νὰ τρέχουν τὰ καλὰ μέσ' στὸ σπίτι μας» (Ν. Πέρδικα).

(β) Ἀνοιγμα τῆς βρύσης. Τὴν ἀφήνουν νὰ τρέχῃ, λέγοντες «Κατὰ πῶς τρέχ' ἡ βρύση, ἔτσι νὰ τρέχ' ἡ ἡ τύχη μ'» καὶ φεύγουν, χωρὶς νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω (Μάδυτος).

(γ) Προσκόμισις πέτρας ἢ ἄμμου εἰς τὸ σπίτι. Ποῖος τὴν φέρνει καὶ ἀπὸ ποῦ; «Ἀνθρώπος τοῦ σπιτιοῦ» ἢ κάθε ἐπισκέπτης;

Εἰς τὴν Ἀγιά Σοφία Λήμνου τὴν Πρωτοχρονιὰ «ἕνας πὺν θὰ πᾶ νὰ χαιρετήσ' θὰ πάρ' μιὰ πετραδέλλα βρυνγισμέν', θὰ τὴ μολάρ' μέσ' στὸ σπít' καὶ θὰ πῇ: ὅπως βαρεῖ ἡ πέτρα, νὰ βαρῇ καὶ τ' ἀφέντ' ἡ σακκούλα. Τὶς πέτρες τὶς κάνουν τροχαλιὰ (σωρὸ) μέσ' στὸ σπít' καὶ τὶς πετοῦν σὶς ὀχτώ. Μερικοὶ ἀνεβάζουν πέτρα μεγάλη στὸ σπít', τόσο μεγάλ', πὺν τὴ φορτώνεται ἕνας στὴν πλάτη γιὰ γούρι». Εἰς τὸν Πόντον κορίτσια καὶ γυναῖκες κατεβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν μὲ σκεῦος πλήρες «κορκότου» ἢ χόνδρων σίτου καὶ μὲ ἄλλας αὐτὰ τὰ χύνουν εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ τὸ ἴδιον δὲ σκεῦος παίρνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν κροκάλας μὲ νερὸ καὶ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν οἰκίαν τὰ σκορπίζουν εἰς τὰ δωμάτια. Ἐνα ἀπὸ τὰ λιθάρια αὐτὰ τὸ ρίπτουν εἰς τὸ σκεῦος τῆς ζύμης, τὸ ἀντικαθιστοῦν δὲ μετὰ ἓν ἀκριβῶς ἔτος δι' ἑτέρου. Νομίζουν ὅτι τοῦτο παρέχει ἀφθονίαν οἰκιακῶν ἐφοδίων». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοῦτο;

(δ) Ἐκθεσις ἀντικειμένων εἰς τὰ ἄστρα. Σπορὰ κριθῆς κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Βασιλείου τὸ βράδυ, «βγάζουν τὰ φλουριά στὸ παράθυρο, στὰ κεραμίδια, νὰ τὰ ἰδῇ τὸ ἄστρο, (νὰ μὴν τὰ ἰδῇ ὁ ἥλιος), γιὰ νὰ ᾖ εὐτυχισμένος ὁ χρόνος. Στὸ ἄστρο βγάζουν καὶ ἄφκο, στάρ', κηθάρ', μπαμπακόσπορο, ἀπ' οὗλα τὰ σπορικά, καί, τὸ πρωῒ τὰ παίρνουν καὶ τὰ σπέρνουν μέσα στὸ σπít' καὶ λέν: «πολλὰ μπερεκέτια»! Θὰ πάρουν μιὰ πέτρα ἀπ' τὰ κεραμίδια, νὰ ᾖ κόκκιν, καὶ θὰ κάτῃ ἀπάν' ὁ νοικοκύρ'ς καὶ θὰ σπείρ' ἀπ' οὗλα τὰ σπορικά μέσα στὸ σπít'».

(ε) Θραῦσις ροδιοῦ. Ποῖος τὸ θραύει καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Μὲ ποίας τυχὸν ἄλλας πράξεις καὶ εὐχὰς συνοδεύεται τοῦτο;

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «ἀποβραδὺς ξαστριάζουν ἕνα λιθάρι κ' ἕνα ρόϊδο. Τὸ πρωῒ, αὐτὸς πὺν θὰ γυρίσῃ ἀπὸ τὴ βρύση τὰ πετάει μέσα στὸ σπít' λέγοντας: Σὰν τοῦ λιθάρ' γιορὶ κὶ σὰν τοῦ ρόϊδου γιμᾶτ'!»

(ς) Κτυπήματα μὲ βέργαν ἢ κλῶνον ἐλαίας εἰς τὴν ράχιν ἢ μὲ σκυλλοκρομμύδα ἢ σιδηροῦν ὄργανον εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἀνάρτησις ἀγριοκρομμύδας ἐκ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας κλ.

Εἰς τὴν Στενήμαχον «τ' Ἀη Βασίλ' τὴν παραμονὴν τ' ἀπόγιουμα, πᾶν' οἱ κουπέλλις μὲ μνιὰ στάμνα κ' ἓνα ραβδί ἀπὸν κρανιά στοὺν ποντάμ'. Γιμίζουν τὴ στάμνα κὶ χτυποῦντι μὴ τοὺν ραβδί κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόν' ! Τοὺν προὐ μὴ κείνου τοὺν ραβδί γυρίζ' σιὰ συγγενικά τὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρώποι κὶ λέν' : Κὶ τοῦ χρόνου». Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ κομίζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς ἐλαίας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ μὲ αὐτὰ κτυπᾷ ὅλους τοὺς οἰκείους εἰς τὴν κεφαλὴν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος», κατόπιν δὲ τὸ ἀναρτᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀνώφλιον τῆς ἔξω θύρας.

17. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις πρὸς ἐπίτευξιν ἀφθονίας τῶν καρπῶν, κλοπὴν τῆς ἐσοδείας ἢ τῆς εὐτυχίας τῶν ἄλλων κλ.

(α) Διὰ νὰ κάμουν μεγάλη θημωνιά. Εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας «τ' Ἀη Βασιλειοῦ, ἅμα εἶχεν ἓνας γαμπρό, θαλὰ ῥοθῇ μ' ἓνα ξύλο μακρὺ, λοῦρο (ἀμαξόξυλο), σουρβάκιζε τὸν πεθερό, τὴν πεθερὰ μὲ τὸ ξύλο αὐτό : —Γειά, χαρά, Καλημέρα ! Καλῶς ἦρθε κι Ἀη - Βασίλ'ς μὲ τὸ πολὺν τὸ μπερεκέτ'. Γερὸ κορμί, γερὸ σταυρὶ καὶ τοῦ χρόνου πιότερα ! Κ' ὕστερα τὸ σήκωνε στὴν κομίνα (καπνοδόχο), νὰ φαίνεται ἀποπάν', νὰ κἀν' ὁ πεθερὸς μεγάλ' θημωνιά. Ἀμα φώτιζε ὁ παπᾶς, τὸ κατεβάζαν ὕστερα καὶ τὸ καῖγαν».

(β) Διὰ νὰ κάμουν πολλὰ πουλιά. Εἰς τὴν Ἠπειρον τὴν Πρωτοχροنيὰ «βάνουν ἓνα πουρνάρι στὴ γωνιά μπροστὰ κι ἅμα ἔρθουν ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, κάθε-ται ἓνας ἀπουπάν' καὶ τὸ πλακών', γιὰ νὰ βγάνουν οἱ κόττες πολλὰ πουλιά».

(γ) Διὰ νὰ κλέψουν τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου. Εἰς θρακικὰ χωρία (Τσορέκκιοι) «τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ὅποιος σηκωθῇ πρῶτος πηγαίνει εἰς τὴν ἐστίαν ἔρπων καὶ ἀνάπτει πῦρ, ἔπειτα δὲ πρέπει νὰ ὑπάγῃ κρυφὰ εἰς τὸ σπίτι τοῦ γείτο-νός του καὶ νὰ κλέψῃ χῶμα, πέτρα ἢ κάτι ἄλλο· ἔτσι νομίζει, ὅτι τοῦ παίρνει τὴν εὐτυχίαν». Εἰς τὴν Σκῦρον «ἅμα θέλῃς νὰ πλουτίσῃς, πᾶς κρυφὰ τοῦ ἀγίου Βασι-λείου πρωῒ - πρωῒ σ' ἓνα πλούσιο σπίτι, προσέχεις νὰ μὴ σὲ δῇ κανένας, κλέβεις λίγο νερὸ καὶ φεύγεις. Τὸ νερὸ θὰ τὸ πᾶς σπίτι σου, νὰ πιοῦν ὅλοι οἱ δικοὶ σου τρεῖς γουλιὲς ὁ καθένας καὶ νὰ ρίξῃς καὶ στὶς τέσσερεις γωνιὰς τοῦ σπιτιοῦ σου. Τὸ σπίτι τὸ ξένο θὰ στεγνώσῃ καὶ θὰ ξεκληριστῇ καὶ τὸ δικό σου θ' ἀρχοντύνη» (Ν. Πέρδικα).

18. Μαντικάι συνήθειαι τῆς παραμονῆς ἢ τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους.

(α) Ἀπὸ τὸ νόμισμα τῆς βασιλόπιττας (Βλ. ἄνωτ. σελ. 123).

(β) Ὁμοπλατοσκοπία, ὀστεομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ χωρία Μετρῶν Θράκης «ὁ μεγαλύτερος τοῦ σπιτιοῦ θὰ κοιτάξ' τὸ καράβ' (τοῦ καπονιοῦ). Σὰν εἶναι γιομᾶτο (σκοτεινὸ), ἢ χρονιὰ θὰ πάη μπερκειλίδκ', σὰν εἶναι πάλε ἄδειο, θὰ ἔχμε φτώχεια».

(γ) Ἐμπυροσκοπία. Κόκκοι σίτου ἢ φύλλα ἐλαίας ἢ σοῦρβα (πράσινα μάτια σουρβιάς) ἢ κουκούτσια ἀπὸ κρανιὲς ἢ φύλλα πρίνου ρίπτονται εἰς τὴν πυρακτωμένην παραστιὰ ἢ πάνω στὴν θερμάστρα. Ἀπὸ ποίας παρατηρήσεις οἰωνίζονται ὑγείαν ἢ θάνατον, εὐφορίαν ἢ ἀφορίαν;

(δ) Οἰωνισμοὶ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων διὰ τὴν ἐσοδείαν τῆς μετάξης, τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν, τὴν γέννα τῶν ποιμνίων. Π.χ. εἰς τὴν Πρώτην τοῦ ἔτους ὁ οὐρανὸς εἶναι διάστερος, ἢ ἐκτροφή τῶν μεταξοσκωλήκων θὰ εἶναι ἐπιτυχὴς (Ἀδριανούπολις).

(ε) Ὀνειρομαντεία, μὲ τὸ προζύμι τῆς βασιλόπιττας ἢ μὲ τὴν πρώτη βούκα τῆς πίττας ἢ ἄλλου φαγητοῦ τοῦ δείπνου τῆς Πρωτοχρονιάς. Π.χ. εἰς τὰ περὶχωρα τῶν Πατρῶν τὰ κορίτσια κρατοῦν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ προζύμι, ποὺ θὰ κάμουν τὴ βασιλόπιττα, τὸ ἀλατίζουν πάρα πολὺ καὶ τὸ ψήνουν. Τὸ βράδυ ποὺ θὰ κοιμηθοῦν τὸ τρῶνε. Ὅποιον ἴδουν τὴ νύχτα νὰ τοὺς δώσῃ νερό, αὐτὸν καὶ θὰ πάρουν. Ἄλλου γίνεται καὶ προσκάλεσμα τῆς Μοίρας π.χ. μία βούκα μασημένη ἀπὸ τὴν πίττα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι, τὸ σταυρώνει καὶ λέει: «*Ἄγιε Βασίλῃ μου καλέ, / καλὲ καὶ ἀγαθὲ, / ἀπὸ τὴν ἔρημο περνᾷς, / καὶ τίς Μοῖρες ἀπαντᾷς, / ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου, / νὰ μοῦ τὴ χαιρετᾷς. / Ἄν κάθεται, νὰ σηκωθῇ, / κι ἂν στέκεται, νὰ περπατῇ, / νὰ ῥθῇ νὰ θερίσωμε / σῆμα, κριθᾶρι, / καὶ χρυσὸ μαργαριτᾶρι. / Τὴ νύχτα βλέπει σὶὸν ὕπνο της κεῖνον ποὺ θὰ πάρῃ (Τρίγλεια Βιθυνίας) ἢ Ὁ Γεννάρη, Καλανιάρη, / καὶ καλὰ καλαντισμένε, / ἐκεῖ στὴ Γέννα ποὺ θὰ πᾶς...*» (Ἀθῆναι).

(ς) Ἄλλα πράγματα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον: ἀποκτενίδια, κτένι, καθρέπτης, ἀγριαγκινάρα κλπ. μετὰ ἢ ἄνευ καταδέσμου τῆς Μοίρας. Π.χ. εἰς τὴν Αἴγινα τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ νέα κτενίζεται καὶ τ' ἀποκτενίδια τῆς μ' ἓνα χτένι καὶ ἓνα καθρέφτη θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης τῆς, ἔπειτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ὀπισθέν τῆς μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα: *Σὲ δένω, Μοῖρα μου, νὰ ῥθῇς ἀπόψε σὶὸν ὕπνο μου, νὰ μοῦ εἰπῇς ποιὸν θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ῥθῇς, δὲ σὲ λύνω.*

19. Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ.

Π.χ. «*Ἄμα εἶναι τοῦ Ἀη Βασιλειοῦ καλοκαιριά, θὰ εἶναι σαράντα μέρες κακοκαιριά*» (Αἰτωλία).

20. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

Προσέχουν νὰ μὴ κλάψουν, νὰ μὴ χάσουν τίποτε, γιὰτὶ ἔπειτα ὅλον τὸν

χρόνο θὰ τὸ παθαίνουν αὐτό. «Καφὲ κείν' τὴν ἡμέρα δὲν κάνουν'. Ὁ καφὲς εἶναι πίκρα». — «Δὲν δίνουν τίποτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε χάρισμα οὔτε δανεικό».

Στὴν Μεθώνη «τὴν Πρωτοχρονιά καὶ στίς ἀρχιμηνιὲς παρατηροῦμε ποιὸν θὰ πρωτοῖδοῦμε, σὰ θὰ βγοῦμ' ὅξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας. Πρέπει πάντα νὰ ᾔχη καλὸ ἀνάχαρο. Καμπόσοι τηρᾶνε πρῶτα τὴ θάλασσα καὶ τὰ βουνὰ κ' ἔπειτα ὅποιον καὶ νὰ ἰδοῦνε δὲ στρέγει». Στοῦ Σκάρμιγκα «σηκώνονται τὴ νύχτα καὶ δένουν γιαπράκια, γιὰ νὰ ζεματίσουνε τὸ μῆνα τὸν Ἄη Βασίλη, νὰ μὴν τοὺς τσιτσιρίση ἀπὸ τὸ κρύο. Τὸ πρῶτ' κάνουν τὸ σταυρὸ τους καὶ λένε: "Ἄγιε μας Βασίλη, σὲ ζεματίσαμε μὲ θερμό, νὰ μὴ μᾶς ζεματίσης μὲ κρύο» (Μ. Τσάκωνα).

Δὲν κάνει σκύλος μαῦρος νὰ μπῇ μέσα στὸ σπίτι τὴν ἡμέρα τ' Ἀηβασιλειοῦ· ἂν ὁ σκύλος εἶναι ἄσπρος, εἶναι καλὸ. Τοῦ δίνεις ἓνα κομμάτι ψωμί ἢ γλυκὸ γιὰ τὸ καλὸ. «Ἄν ἔμπη χοῖρος, κάποιος ἀπὸ τ' ἀντρόγυνο θὰ χηρέψη» (Κάρπαθος). «Κακὸ εἶναι καὶ ὅταν σπάση γυαλὶ ἢ καθρέφτης στὸ σπίτι τὴ μέρα τῆς Πρωτοχρονιάς» (Σκῦρος).

21. Ἐπισκέψεις, δῶρα, εὐχαί. Χοροί, παιδιαί.

Ἐξετάζεται ποῖος θὰ κάμη τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν (τὸ ποδαρικό); Τί φέρει εἰς τὸ σπίτι καὶ τί ἐπεύχεται; (πέτρα;). Δῶρα τῶν βαπτιστικῶν πρὸς τὸν ἀνάδοχον (κανίσκι μὲ ξηροτήγανα ἢ ρόδια, καρύδια, κυδῶνια στὴ νουνὰ ἐν Καρπάθῳ, μὲ γλυκὸ καὶ κρέας (χήνα, κουνέλι) ἐν Ἀραχόβῃ), ἀνταλλαγὴ δώρων. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «στέλνουν χρονοπολλίσματα στὰ σπίτια» (=δῶρα διὰ τὸ χρόνια πολλά).

Εἰς Κρήνην τῆς Ἰωνίας τὴν Πρωτοχρονιά «ἀφήνουν πόρτες καὶ παραθύρια τέντα ἀνοιχτά κ' ἔχει τὸ δικαίωμα ὁποιοσδήποτε, γνωστὸς καὶ ἄγνωστος, νὰ μπῇ νὰ τραταριστῇ». (Πρβλ. «Ἄη Βασίλη ἔχεις;» γιὰ ὅσους ἔχουν πόρτες καὶ παράθυρα ἀνοιχτά ἄλλες μέρες).

Κεράσματα (παστέλλια, σῦκα, πίττες, ξηροὶ καρποί).

22. Ἐθιμα τοπικά, ὡς ἀνάρτησις κλάδων ἐλαίας κτλ.

Εἰς τὴν Σινώπην «ἡ νοικοκυρὰ τὸ βράδυ τῆς Ἀρχιχρονιάς ἔκαμνε σταυρὸν ἀπὸ χαλβᾶ καὶ τὸν κολλοῦσεν πάνω ἀπὸ τὸ τζάκι κ' ἔλεγε: «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὁ παλιὸς χρόνος βγήκε κ' ἔμπηκεν ὁ καινούργιος χρόνος». Λίγο ψηλὰ ἀπὸ τὸ χαλβᾶ καρφώνανε ἓνα κλαδὶ ἐλαῖας, μὲ 40 - 50 φύλλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρεμοῦσαν λουφτουκάρυα (σπασμένα εἰς τὸ ἄκρον). Ἐκεῖ στεκότανε ὅλο τὸ χρόνο. Παίρναμε τὸ παλιὸ κλαδὶ καὶ βαλίσκαμε τὸ καινούργιο».

Ὅμοίως εἰς τὸν Πόντον τοποθετοῦν ἑξ κλάδους ἐλαίας καὶ ἑξ δάφνας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον εὐχόμενοι: «Ἦρτε καλοχρονία, ἃς πάη κακοχρονία». Τί συνηθίζεται ἄλλοῦ;

4. Θεοφάνεια.

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Φῶτα, Ὀλόφωτα, Ἀγίαση, Γιορδανιοῦ. Ὄνομα τῆς παραμονῆς: τοῦ Ἀγιασμοῦ, τοῦ Σταυροῦ, Πρωτάγιαση. Σημασία τῆς ἑορτῆς: «Μεγάλη γιορτή, θεότρομη». «Τὰ Φῶτα εἶναι ἡ μεγαλύτερη γιορτή γιὰ τοὺς Βεντζιώτες (Δυτ. Μακεδον.) Κάθε καινούργιο ροῦχο τὸ πρωτοφοροῦν τὰ Φῶτα, γιὰ νὰ φωτιστῇ».

2. Ὁ ἁγιασμός τῆς παραμονῆς. Ὄνομα καὶ χρῆσις τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος: πρωτάγιαση, φώτιση. Εἰς Ἀγιάσον Λέσβου, τὴν φώτιση τὴν ρίχνουν στὰ κτήματα καὶ στὶς βρύσες. Δοξασία ὅτι μὲ τὴν πρωτάγιαση ὁ παπᾶς διώχνει τοὺς καλικάντζάρους. Σχετικαὶ διηγήσεις καὶ παροιμίαι. Π.χ. ἀγιάσαν τὰ νερά, πᾶν τὰ παγανά.

3. Ἀλλαι καθαρτικαὶ πράξεις τῆς παραμονῆς. Περισυλλογὴ τῆς στάκτης ἀπὸ τὴν ἐστίαν καὶ χρῆσις αὐτῆς. Ἐκκένωσις τῶν ἀγγείων τοῦ ὕδατος κτλ. Πῶς δικαιολογοῦνται αἱ συνήθειαι αὗται; Π.χ. εἰς τὴν Ἰμβρον «τὴ μέρα ποὺ θὰ βγῇ σταυρός, πρῶτ - πρῶί, πρὶν πᾶμε στὴν ἐκκλησία, θὰ βγοῦμε νὰ τριγυρίσουμε ὅλο τὸ σπίτ'. Ρίχνουμε τὴν ἀχλιά τρογύρον τό 'χουμε σὲ καλὸ γιὰ τὰ μαμμούδια. Τὰ προφυλάει ἀπὸ τὰ τέσσερα τὰ ντουβάϊρα». Ἄλλοι τὴ στάκτη τὴ βαστοῦν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάζουν τὰ γεννήματα δαυλό.

4. Παρασκευὴ ἄρτων, πιττῶν, κουλλουρίων, εἰδικῶν φαγητῶν. Ὄνομασία, τρόπος παρασκευῆς αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π.χ. φωτίτσα (ἐν Κεφαλληνίᾳ) ἄρτος ἐν σχήματι σταυροῦ, ποὺ τρώγεται τὸ πρωτὶ τῶν Φώτων, μαρμαριτες (ἐν Λήμνῳ) οἱ τηγανῖτες: «Παίρνουμ' ἁγιασμό ἀπ' τὴν ἀγκλησὰ τοῦ Φωτός, τὴν πρώτη μέρα, (ὅχ' ἀνήμερα) καὶ 'κάνουμ' μαρμαριτες. Ζ'μώνουμ' ζ'μάρι μὲ νερὸ καὶ μὲ τὸν ἁγιασμό κ' ἔπειτα τ' ἀνελοῦμε καλά πυρώνουμ' τὸ πλακί (πέτρα) καὶ τὸ βάζουμ' στὴν πυρουσιὰ καὶ φωτιά πολλή ἀποκάτ' καὶ χύνουμ' μὲ τὸ κοντάλ' ἀργιὰ ἀργιὰ καὶ γίνονται τρυπίτσες. Καὶ λέμε τὰ παιδιά, ὅτι ἔρνται Καλλ' καντζάρ' καὶ τὶς τρυποῦν (Λήμνος).

5. Ἔθιμα ἀγροτικὰ τῆς παραμονῆς. Φωτισμός (καψάλισμα) τῶν ἀροτριώντων. Βουδόπιττα, ὡς κατὰ τὰ Χριστούγεννα. Σιτάρι βρασμένο ὡς κόλλυβο. Ποία ἡ χρῆσις του; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «οἱ ζευκάδες τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων παίρνουν φῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία σ' ἓνα κερὶ καὶ φωτίζουν τὰ βόδια, καίουν δηλ. τὶς τρίχες στὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός των. Ἐπίσης τὴν ἴδια ὥρα κρεμοῦν στὸ ἓνα κέρατο ἓνα κουλλουράκι, ποὺ τοῦ τὸ δίνουν τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὸ τρώγει. Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὴν παραμονὴ τῶ Φωτῶ ψήνουνε τὰ παλληκάρια γιὰ τὰ

βούγια δηλ. μείγμα ἀπὸ ἀρακά, κουκκιά, ροβίδια, σιάνι καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ὀσπρία καὶ τὰ δίδουν στὰ βούγια νὰ τὰ φᾶνε. Τὸ πρῶτ' ἐπαιρναν ἀπὸ τὰ παλληκάρια αὐτὰ καί, ἐνῶ τὰ ἐσκορποῦσαν εἰς τὸ δῶμα, ἔλεγαν· Φᾶτε, πουλιὰ καὶ ἀσκορδαλοί, μὴ φᾶτε τὴν σπορά μου» (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ' 418).

6. Ἀγερμοί. Γυρίζουν τὰ παιδιὰ (ἢ καὶ μεγάλοι) τὴν παραμονὴν ἢ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων; Τί τραγουδοῦν; Εἶναι μετημφιεσμένοι; Πῶς λέγονται οὗτοι κοινῶς; Δίδουν καμίαν παράστασιν μιμικήν; Τί τοὺς δίδουν ὡς δῶρον; Διασκεδάσεις μὲ τὰ συναθροιζόμενα δῶρα. Π.χ. εἰς τὴν Λῆμνον «τὰ Φῶτα, τὴν παραμονή, μόλις βασιλέψ' ὁ ἥλιος, γίνονται παρέες καὶ δυὸ ἀπ' αὐτοὺς φοροῦν μουτσοῦνες. Εἶναι ντυμέν', βάζουν κάτ' τσόλια, καὶ πᾶν' ἀπὸ σπίτ' σὲ σπίτ' καὶ φοβερίζουν τὰ παιδιὰ. Ἔχουν καὶ κ'δούνια, τρέχουν καὶ βροντοῦν τὰ κ'δούνια. (Τὰ «*badat-zoudka*» τὰ λέμε, *badat-zos* = καλλικάντζαρος). Ἀμα ἀκούσουν τὰ παιδιὰ, κρυβγίνεται καὶ αὐτοὶ ρωτοῦν: Κλαῖν' τὰ παιδιὰ; Χτυποῦν καὶ τὸ ραβδὶ χάμω καὶ στὴν πόρτα. Τίς δίνουμ' μαρμαριτες, κρασί, μουστο, κρέας χοιρινό. Τοὺς λέμε καὶ Καλλ'κατζάρ'» (Γ. Μέγας). Ποῦ ἄλλου ἀπαντᾷ ἡ ὀνομασία καὶ ἡ συνήθεια αὕτη; Εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ἀλμυροῦ τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων οἱ μεταμφιεζόμενοι (*καλιντράδες*) ὑποκρίνονται τὰ πρόσωπα μιμικοῦ δράματος: νύφη, γαμπρός, πεθερά, ἀράπης, γιατρος (βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ, Ε. 225 κέ.).

7. Πυραὶ τῶν Θεοφανείων. Πότε τὰς ἀνάπτουν καὶ πῶς τὰς δικαιολογοῦν; Π.χ. εἰς Ἀνακοῦ Καππαδοκίας τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «τὰ παιδιὰ γυρίζουν τὰ σπίτια φωνάζοντας; «*Σιγίρια σιγίρια* (φρύγανα) *ἀδιὰ τὴν καλόγρια*». Ἀφοῦ μαζέψουν ἀρκετά, τὰ φέρουν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, ὅπου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν μαζεύεται ὁ κόσμος καὶ βάζουν φωτιά εἰς τὸν σωρόν: καίουν τὸν Σιφώτ' (δαίμονα). Ἀλλοτε μάλιστα ἐκλείναν σὲ πῆλινον ἄγγεϊον μία γάτα, γιὰ νὰ παραστήσουν τὸν Σιφώτ'».

8. Ὁ μέγας ἁγιασμός καὶ ἡ κατάδυσις τοῦ σταυροῦ. Ἐθιμα ἐπικρατοῦντα κατὰ τὰς τελετὰς ταύτας.

(α) Πλειοδοτικὴ δημοπρασία διὰ τὴν ἐκχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ βαστάζειν τὸν Σταυρόν ἢ τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως. Τρόπος προκηρύξεως: Ποιὸς θ' ἀξιωθῇ νὰ ὑψώσῃ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν! Διαγωνισμός. Ἀλλαι προκηρύξεις: «*Σὲ τίνος ἀλώνι θὰ γίνῃ ὁ μέγας ὁ ἁγιασμός*» (Ἀνασέλιτσα). «*Ποῖος θὰ πάρῃ σπίτι του τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως*» (Βέντζια) κλπ.

(β) Ἡ κατάδυσις τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν, εἰς δεξαμενὴν κλπ. Πομπὴ μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα. Πλύσις εἰκόνων, γεωργικῶν ἐργαλείων

κτλ. εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸν ποταμόν. Οἱ «βουτηχτᾶδες», καὶ τὰ δικαιώματά των ἢ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ κλπ. Παραδείγματα:

Εἰς τὴν Πλάκαν τῆς Λήμνου «τ' Ἀλόφωτα οἱ γυναῖκες παίρνουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησίαν καὶ μετὰ πᾶνε στὴ θάλασσα. Καὶ ὅταν ρίξῃ ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ, κολυμποῦν οἱ ἀθρῶποι νὰ τὸν πιάσουν· καὶ ἀναμεταξὺ οἱ γυναῖκες, ὅσο νὰ πιάσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὴ θάλασσα, παίρνουν μὲ μιὰ κρατοῦνα (νερο-κολόκυθο) νερὸ ἀπὸ 40 κύματα καὶ ἔπειτα βουτοῦν βαμπάκι μέσα στὸ νερὸ καὶ πλένουν τὶς εἰκόνες· δὲ λαλᾶνε (ἄναλο νερό). "Ὑστερα τὸ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ χύνουν σὲ μέρος ποὺ δὲν πατιέται».

Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες κατέβαζαν τῶν Φώτων τὰ εἰκονίσματα κατέβαζαν καὶ ὕπνι καὶ τσάπα, ὅποιος τί ἐπάγγελμα εἶχε καὶ τὰ πλέναν στὸ γιολό, τ' ἄρμυρὸ νερό. Ἁγιασμὸς γέν'ταν ἡ θάλασσα. Ἐπαιρναν καὶ νερό, γιὰ νὰ ρίξ'νε μέσ' στὸ σπῖτ'. Φωτίσκαν τὰ νερά, ἔλεγαμ', δὲν ἔχ' ζούδια ἴποιώρα!»

(γ) Πυροβολισμοί, ἀπόλυσις περιστερῶν.

(δ) Περιφορὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων περὶ τὸ χωρίον καὶ τοὺς ἀγρούς ἢ περὶ τὴν ἐκκλησίαν. Παράθεσις τροφῶν, καρπῶν καὶ ἁγιασμὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ διανομὴ αὐτῶν εἰς τὸ ἐκκλησίασμα ἢ κατ' οἶκον. Κοινὴ ἐστίασις.

Παραδείγματα: Εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δ. Μακεδονίας «τὴν ὥρα ποὺ λειτουργεῖ ὁ παπᾶς, τὰ παλληκάρια τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ των τὸ καθένα στὸ χέρι, γυρίζουν ὅλα τὰ ἐξωκκλήσια ἢ εἰκονοστάσια, ποὺ εἶναι ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, φωνάζοντας διαρκῶς: «Κύργι ἐλέησο!», κάμνοντες ἔτσι τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ. Γυρίζουν ἔπειτα μπροστὰ στὴν κεντρικὴ ἐκκλησίαν καὶ βάζουν τὶς εἰκόνες μὲ τὴ σειρά στὸ νάρθηκα, ἐνῶ οἱ κοπέλλες τοῦ χωριοῦ, φορτωμένες μὲ τὰ φτισέλια (μικροβυτία, μπουῦκλες), γεμᾶτα νερό, μὲ ἓνα πιάτο στὸ χέρι, γεμᾶτο μὲ ἄλας καὶ μιὰ κουλλούρα ἀπὸ σταρίσιο ἀλεύρι ἔχοντας ἐπάνω ἀπ' αὐτὴν καὶ μιὰν ἁγιασιούρα, καμωμένη ἀπὸ στάχυα σίκαλης, στολισμένα μὲ βασιλικὸ καὶ χρωματιστὲς κλωστές, πηγαίνουν καὶ ἀφήνουν τὸ φορτίο τους μπροστὰ στὶς εἰκόνες των ἢ κάθε μιὰ. Ἐκείνη τὴν ὥρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ὁ παπᾶς μὲ τὴν ὅλη πομπὴ καὶ κάνουν τὸ μεγάλο ἁγιασμό. Μετὰ τὸν ἁγιασμό οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ ἀρπάζουν στὰ χέρια τοὺς τυχόν νιόπαντρους καὶ πᾶν νὰ τοὺς βουτήξουν στὸ κρύο νερὸ τῆς λεκάνης τῆς βρύσης καὶ μόνον τότε τοὺς ἀφήνουν, ὅταν τοὺς ὑποσχεθοῦν γερὸ γλέντι. Ἐκείνη τὴν ὥρα περνοῦν μπροστὰ στὴν ἐκκλησίαν τὰ βόδια, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους καὶ τὰ φωτίζει ὁ παπᾶς. Ἐπειτα βγαίνει στὴ δημοπρασίαν ἢ εἰκόνα τῆς βαπτίσεως: ἐκεῖνος ποὺ θὰ προσφέρει περισσότερα στὴν ἐκκλησίαν τὴν παίρνει στὸ σπίτι του καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τὶς εὐχὰς ὅλων τῶν κατοίκων. Τὶς φωτισμένες κουλλούρες τὶς δίνουν στὰ βόδια τους, τὸ φωτισμένο ἄλας τὸ μοιράζουν σὲ ὅλα τὰ ζῶα τους καὶ μὲ

τὴν στάχνη ἁγιαστούρα καὶ τὸν ἁγιασμό τῆς φτισέλας ραντίζουν ὅλα τὰ σπαρμένα χωράφια» (Κ. Τσιούμης, ἔφημ. «Βόρειος Ἑλλάς», Κοζάνη 23 Ἰαν. 1938).

Εἰς τὴν Αἶνον «μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τὸν γῦρον τοῦ χωρίου ὅλοι οἱ χωρικοὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἴστανται κατὰ σειρὰν εἰς τὰ στασίδια· ἐκεῖ τοὺς διανέμεται ἀνὰ ἓν μικρὸν κολλύριον καὶ τεμάχια κρέατος ξεροψημένου ὑπὸ τοῦ «νουνοῦ» τοῦ παρελθόντος ἔτους. Εἰς ἓν τῶν κολλυρίων ὑπάρχει μικρὸς ἀργυροῦς σταυρός, ὃ δὲ ἀνευρίσκων αὐτὸν χωρικὸς ὀνομάζεται νουνὸς καὶ ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάσῃ τὰ κολλύρια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ νὰ θυσιάσῃ βοῦν ἢ δάμαλιν καὶ νὰ φιλεύσῃ ὅλους τοὺς χωρικοὺς».

Εἰς τὰ Νένητα Χίου «ὁ ἱερεὺς ἐκάστης ἐνορίας μετὰ τὸν ἁγιασμόν παρέθετε ἐν τῷ ναῷ ψωμί, τυρὸν καὶ κρασί καὶ ἔδιδεν ἀπὸ ἓν τεμάχιον εἰς ἕκαστον τῶν ἐκκλησιαζομένων». Εἰς τὴν Σινώπην αἱ γυναῖκες κατὰ τὸν ἑσπερινὸν διανέμουν σῦκα, μῆλα καὶ ροδάκινα. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

(ε) Ἐμβάπτισις τοῦ παπᾶ ἢ τῶν νεονύμφων, ὡς καὶ ἀσθενῶν πασχόντων ἐκ ρίγους, εἰς ποταμὸν ἢ ἄλλα ὕδατα καὶ αἱ συναφεῖς πράξεις. Π.χ. εἰς τὸ Σιναπλὶ «ἅμα τελειῶνεν ὁ ἁγιασμός, κάθε χριστιανὸς τῆς συνοικίας πῆγαινε στοῦ παπᾶ του τὸ σπῖτ' καὶ ἔβαναν τὸν παπᾶ πάν' σ' ἁμάξ' καὶ τὸν πῆγαναν σὲ βρύσ' ὅξω ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ τὸν λούσουν. Ἦταν γιὰ ντὴ γειὰ καὶ τὸ μπερεκέτ' σημεῖον πὺν βαφτίστηκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἔλουγαν τὸν παπᾶ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς φορειέταν ἓνα ράσο τοῦ παπᾶ παλιό, γέγονταν ψεστοπαπᾶς καὶ οἱ ἄλλοι τρανοῦσαν τ' ἁμάξ' μοναχοὶ τους καὶ τὸν πῆγαναν σὲ μακρινὴ βρύση, ἀπὸ χιλιόμετρο περισσότερο καὶ τὸν ἔβρεχαν, τὸν ἔλουγαν· τοῦ ἔρριχναν ἓνα δυὸ κακάβια νερὸ στὸ κεφάλ' καὶ ὅταν τὸν γύριζαν, τοὺς ἔκανε τραπέζ' ὁ παπᾶς καὶ τοὺς μεθοῦσε καὶ χόρευαν». Πρβλ. τὰ βρεξούδια ἐν Σκοπέλῳ καὶ Πέτρῳ (Θράκ.) ἐν Ἀρχ. Θρακ. Θησ. Η, 149.

Εἰς τὴν Σινώπην τὴν ὥρα πὺν ἔρριχτεν ὁ παπᾶς τὸ Σταυρὸ «ὅσοι εἶχαν ψῦχος (=ρίγη πυρετοῦ) ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ περνοῦσαν ἑπτὰ κύματα ἀποπάνω τους καὶ γίνονταν καλά. Ὅσοι δὲν ἦσαντε ἐκεῖ, ἔστελναν τὸν κουβᾶ τους καὶ τοὺς ἔβαζαν ἑπτὰ κύματα· τὰ πῆγαναν στὸ σπῖτι κ' ἔλουζαν τὸν ἄρρωστο».

9. Τὰ φωτίκια ἢ φωτοκέρια, δῶρα τοῦ νουνοῦ πρὸς τὸν βαπτιστικόν. Π.χ. εἰς τὸ Τσακῆλι τῆς Θράκης ὁ νουνὸς ἐτοιμάζει φωτίκι: δένει σ' ἓνα σπάγγο ἓνα τσάκνο, ὄστιαρα περνάει ἓνα σῦκο, ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ (ζαχαρωτό), ἓνα μῆλο, ἓνα σῦκο ἓνα πορτοκάλ', ἓνα σεκέρ καὶ πάλε τὰ ἴδια μὲ τν ἀράδα, ἴσαμε π' νὰ γιομίσ' ἢ ἀρμαθιά. Ἀπάν' δέν' κ' ἓνα κερί καὶ τὰ στέλν' σ' ἀδεξίμ' τ'. Ὅσο μεγάλο εἶναι τὸ φωτίκ', τόσο θὰ μεγαλώσ' καὶ τ' ἀδεξίμ'». Πότε ἀνάβουν τὸ κερί;

10. Χρησὶς τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ: ραντισμὸς σπιτιοῦ, βαρελιῶν, ἀγρῶν

ἀμπέλων, κτηνῶν κλπ. Ἄνοιγμα κρασιῶν, ἀσήμωμα βαρελιῶν κλπ. Π.χ. οἱ ζευγᾶδες τῆς Καρπάθου ἀγιάζουν τὰ βόδια μὲ τὸν ἀγιασμό καὶ λέγουν: «Ἀγιασμός, φωτισμός, / Φῶτα τσαὶ καλὸς τσαιρός». Ἐπίσης ρίχνουν λίγο ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀγιασμό στ' ἀπανωπίθια (πιθάρια) τοῦ κρασιοῦ στὸ ἀμπελόσπιτο καὶ λέγουν τὰ ἴδια. Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἀγίασμα ἀπὸ τὸν μεγάλον ἀγιασμό, ρίχνουν μέσα καὶ στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων, ποὺ εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικατζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους καὶ λένε: Φεύγα, κάλαβρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια· ἔχω παγανήσια στάχτη καὶ μεγάλον ἀγιασμό. Εἰς τὴν Κορώνη «τὸ ἄνοιγμα τῶν κρασιῶν γίνεται τῷ Φωτῶνε ποὺ ἀγιάζονται πᾶνε στὰ βαρέλια, τοὺς ρίχνουνε ἀγιασμό κ' ὕστερα τ' ἀνοίγουνε. Μαζεύονται οὔλοι οἱ συγγενεῖς, γαμπροί, ξαδέρφια καὶ ἀσημώνουνε τὸ βαρέλι ποὺ θ' ἀνοίξουν. Πρῶτος τὸ ἀσημώνει ὁ νοικοκύρης, παίρνει ἓνα δεκάρικο ἢ εἰκοσάρι καὶ μὲ μαστίχι τὸ κολλᾷ ἀπάνω στὸ βαρέλι. Ὑστερα τὸ ἀσημώνουνε οὔλοι οἱ δῆκοί. Ὁ νοικοκύρης θὰ τοὺς βγάλῃ ἓνα μεζέ, καὶ πίνουνε καὶ γλεντᾶνε».

11. Ἄλλα ἔθιμα μετὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν ὑδάτων:

(α) Σταύρωμα τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ κηρία τῶν Φώτων. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «σταυρώνουν τὸ σπίτι, κολλοῦν δηλ. τέσσερα κερὰ στὸς τέσσερεις τοίχους τοῦ δωματίου, γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἔξω ἀπ' ἐδῶ».

(β) Ἀγῶνες δρόμου ἢ πάλης. Π.χ. εἰς τὴν Σωζόπολιν μετὰ τὸ ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα τῆς Ἀχτῆς ἐσυνηθίζετο ἡ ἵπποδρομία μέχρι τῆς πλατείας.

(γ) Ἀνανέωσις τοῦ ὕδατος (καινούργιο νερό). Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὸ νερὸ τῆς ἡμέρας τῶν Φώτων, ποὺ θὰ βρεθῇ στὰ ἀγγεῖα τοῦ σπιτιοῦ, τὸ πρῶτ' τοῦ Ἀη Γιαννιοῦ πρέπει νὰ χυθῇ καὶ νὰ πάρουν νύχτα καινούργιο νερὸ ἀπὸ τὶς πηγές. Θεωρεῖται ἀγιασμένο καὶ δὲν κάνει νὰ τὸ πιοῦν».

(δ) Πράξεις καὶ ἐνέργειαι ἀποσκοποῦσαι τὴν ἐπίτευξιν γάμου, τὸ κλώσσημα τῶν ὀρνίθων κττ. (Ὁ βασιλικὸς τοῦ παπᾶ, γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκκι τοῦ παπᾶ κττ.). Π.χ. εἰς τὴν Σμύρνην «τὸ κορίτσι ποὺ θέλει νὰ παντρευτῇ μέσα στὸ χρόνο, φυτεύει ἓνα βασιλικὸ τὸ Μάη καὶ φροντίζει νὰ τὸν διατηρήσῃ ὥς τὰ Φῶτα, ποὺ ἔρχονται οἱ παπᾶδες κι ἀγιάζουν. Τότε κόβει μιὰ φούντα ἀπὸ τὸ βασιλικό της, τὴ δίδει στὸν παπᾶ καὶ παίρνει αὐτὴν ποὺ κρατᾷ αὐτὸς καὶ τὴ φυλάει στὰ εἰκονίσματα. Ἄν τὸ καταφέρῃ, θὰ παντρευθῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνο». Εἰς τοὺς Γαλανᾶδες τῆς Νάξου «τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἡ νοικοκυρὰ κάθε σπιτιοῦ, ποὺ ἐπισκέπτεται ὁ παπᾶς, παίρνει ὀλίγον γέννημα ἀπὸ τὸ δισάκκι τοῦ παπᾶ, διὰ νὰ κλωσῇ-σουν οἱ ὀρνιθὲς της. Ἐπίσης διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν βάζει καὶ κάθετα κομμάτι».

12. Δοξασίαι ὅτι τὴν παραμονὴν τῶν Θεοφανείων «ἀνοίγουν» οἱ οὐρανοὶ καὶ

ὅτι ζητήσης γίνεται», ὅτι «ἡ θάλασσα γίνεται γλυκεῖα καὶ πίνεται», ὅτι «τῶν Φώτων βαπτίζονται οἱ ἀνέμοι καὶ ὁποῖος ἄνεμος τύχη νὰ φυσᾷ τότε, ἡμερώνει κατόπι» ἢ «αὐτὸς θὰ φυσᾷ ὅλο τὸ χρόνον», ὅτι «ὁ καιρὸς ἀλλάζει τὴν στιγμή πὺν πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα», ὅτι «τὰ βόδια μιλοῦν στὸ στάβλο» κλπ. Πρβλ. τὴν παροιμίαν: «Χαρὰ σὰ Φῶτα τὰ στεγνὰ καὶ τὶς Λαμπρὲς βρεμένες».

Σχετικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Σηλυβρίαν «τὰ κορίτσια ἀγρυπνοῦν πέριξ μιᾶς γλάστρας βασιλικοῦ, ὅστις, ὅτε ἀνοίγονται τὰ οὐράνια, (περὶ τὴν πρωΐαν), ἀνθεῖ...».

13. Ἀλλαι προλήψεις. Π.χ. «ἀπὸ τὸ ἄλλο πρωῒ, ἀνημερὶς τοῦ Φωτοῦ, πὺν πέφτει ὁ Σταυρὸς στὴ θάλασσα, ἀρχίζουνε καὶ πιάνουνε καὶ τὰ ὄνείρατα, τὰ ὅποια δὲν πιανόντουσαν στὶς ἡμέρες τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐπειδὴ τὰ μπερδεύανε οἱ πονηροὶ Καλλικάντζαροι» (᾽Υδρα).

14. Ναυτικαὶ συνήθειαι. Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι μὲ τὴν ἐρμηνείαν των. Π.χ. «Τοῦ Σταυροῦ δέσε, τοῦ Σταυροῦ λῦσε», δηλοῦσα τὸν χρόνον διακοπῆς καὶ ἐνάρξεως τῶν θαλασσίων ταξιδίων (14 Σεπτεμβρίου—6 Ἰανουαρίου).

γ) Ἀπὸ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρεων.

1. Σύναξις Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (7 Ἰανουαρίου).

1. Διανομὴ τεμαχίων πίττας εἰς τὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας (κατὰ ἄτομα ἢ κατὰ οἰκίας;) Ποῖος ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κατασκευάσῃ τὴν πίτταν;

2. Πανήγυρις καὶ θυσία βοός. Κοινὴ ἐστίασις τῶν ἐορταστῶν. Π.χ. εἰς τὸ Βάρος Λήμνου «τ' Ἀη Γιαννιοῦ τὸ ταχειὰ ἔσφαζαν ἓνα μπαλιὸ (=παλιό-βοῖδο), τὸ μαγερεῦαν καὶ τὸ τρῶγαν ὅλ' οἱ χωριανοί, ἄντρες, γυναῖκες, μέσ' σ' ἁλάνι» (πλατεῖα). Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο;

3. Ἐμβάπτισις (ἰδίᾳ τῶν νεονύμφων) εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς ποταμόν. Π.χ. εἰς τὴν Ἀγχιάλον «τ' Ἀη Γιαννιοῦ ὅσοι ἦδασ' νιόπαντροι, χρόνος μὴ μπεράσ' ἀπὸ πάνω δους, ἦδασ' ὑποχρεωμέν', τοὺς ἔπαιρναν μὲ τὰ ὄργανα, τοὺς πήγαιναν στὸ γιὰλὸ καὶ τοὺς πέταγαν στὴ θάλασσα. Ἐπρεπε νὰ βραχῇ ὁλόκληρος. Περνούσανε μὲ τὰ σπίτια δους κατόπ' καὶ δὸν ἀφήνανε τὸν καθένα στὸ σπῖτ'. Φιλοῦσε τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς καὶ τοῦ πεθεροῦ του εἶτε τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας του καὶ δὲ φκιοῦντας: «Χρόνια πολλά, νά'ναι γερός». Ὅταν βρέξουνε τὸν ἄδρα, παίρνουν μιὰ κανάτα νερὸ μὲ δὴ θάλασσα καὶ βρέχουνε δὴ γεναῖκα». «Νὰ ζῆστε. ἔτη πολλὰ καὶ νὰ σᾶς δώκ' ὁ Θεὸς παιδιά». Ἦταν γιὰ γερωσύν'».

4. Ἀγερμοὶ ἀνδρῶν. Π.χ. εἰς τὰ Λακκοβίγια τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου «ὁμὰς ἀνδρῶν ἐνδύεται παλιόρρονχα, κρεμᾷ κώδωνας καὶ πᾶν ἄλλο δυνάμενον νὰ ἐμποιήσῃ τρόμον εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους καὶ περιέρχεται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας, ὁπόθεν λαμβάνει χρήματα (παμπόγεροι)». (Γουσίου, Παγγαῖον, σ. 40).

5. Θρονισμὸς (ἀξίωμα). Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον ὁ παπᾶς ποὺ πήγαινε νὰ εὐχηθῇ στὰ σπίτια, ὅπου ὑπῆρχε παιδί ἀγόρι, τὸ σήκωνε μὲ τὰ χέρια του καὶ ἔλεγε: «ἄξιος, ἄξιος!» δηλ. νὰ γίνῃς ἄξιος, ὅπως ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης ποὺ ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσῃ τὸ Χριστό. Ἄλλοι τὸ ἀξίωμα τὸ κάμνουν παιδιά, ποὺ γυρίζουν στὰ σπίτια μ' ἓνα σκαμνί. (Λαογραφ. Γ' 417, 18).

6. Συμπόσιον καὶ διασκέδασις παιδίων. Π.χ. εἰς τὸ χωρίον Κρεμαστὴ τῆς Ρόδου «τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ τὸ βράδυ μαζεύονται σὲ διάφορα σπίτια χωριστὰ τ' ἀγόρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια καὶ κάμνουν τὸ ρουφενέ ἀγοράζουν μὲ ἔρανο μεζέδες, κρασί καὶ διασκεδάζουν ὅλη τὴ νύχτα ἐκείνη τρώγοντας καὶ πίνοντας. Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μπῇ κανένας μεγάλος σὲ ὅποιον σπίτι γίνεται ὁ ρουφενές». Χοροὶ καὶ τραγούδια. Ποῦ ἄλλοι ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο;

2. Τῆς ἁγίας Δομνῆς (8 Ἰανουαρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: ἡ μέρα τῆς μαμμῆς, τῆς μπάμπως ἡ μέρα, τὸ μπάμπου γκιουνού.

2. Ἑορτὴ καὶ συμπόσιον γυναικῶν. Ποῖαι γυναῖκες συμμετέχουν εἰς τὴν ἑορτὴν καὶ διὰ ποῖον σκοπόν; (Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «κάθε γυναῖκα ποὺ τεκνώνει... τοῦχαν σὲ καλό, γιὰ ν' ἀποχτοῦν παιδιά»). Ἐπίσκεψις καὶ δῶρα εἰς τὴν μαμμὴν (σαποῦνι, μαντήλα, φαγητά, ρακὶ κλπ.). Νύφει τῶν χειρῶν τῆς μαμμῆς, παρασκευὴ φαλλοῦ καὶ συμβολικαὶ πράξεις: «ἔκαμναν τ' ἀστεῖα μὲ κἀνα λουκάνικο κεῖνο τὸ λουκάνικο τὸ ἔκλαιγαν, τὸ φιλοῦσαν». Στολισμὸς καὶ καμάρωμα τῆς μαμμῆς (λουλούδια χρυσωμένα, πλεξάνες κρομμυδιῶν, σκόρδων ἢ ὄρμαθοὶ μὲ σῦκα, σταφίδες, χαρούπια ἀντὶ περιδεραίου, ἓνα κρομμύδι ἀντὶ ὠρολογίου κλπ.).

Ἑξοδος τῆς μαμμῆς ἐστολισμένης ὡς νύφης ἐν πομπῇ ἐφ' ἀμάξης· κατάβρεγμα αὐτῆς εἰς τὴν βρύσιν κλπ. Τραγούδια «καλὰ καὶ ἀχαμνά», μεταμφιέσεις, χοροί, ἀστεῖσμοι (π.χ. τὸ τρίκωλο). Ἀποκλεισμὸς τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς οἰκίας.

3. Πότε ἄλλοτε συνηθίζεται παρομοία ἑορτή; (Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα τῆς Μεσημβρίας τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ τὴν Πρωτομαγιά).

Ἐκτενὴ περιγραφὴν τοῦ ἔθιμου βλ. ἐν Ἀρχεῖφ Θρακ. Θησ. Γ 196 κ.ε.

3. Τὰ Ἀντίφωτα (14 Ἰανουαρίου).

Ποῖαι δοξασίαι καὶ συνήθειαι σχετίζονται μὲ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν. Πρβλ. Τὰ Φῶτα ἔκαψε τὸ ζευγάρι, τ' Ἀντίφωτα καὶ τὸ ζευγολάτη (Γύθειον).

4. Τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου).

Τιμωρία τῶν μὴ τηρούντων τὴν ἀργίαν. Πρβλ. τὴν κατάραν: «ποὺ νὰ σὲ κάψῃ τ' Ἀγιαντωνιοῦ τὸ χαλάζι» καὶ τὴν παροιμίαν «Κάλλια τ' Ἀγιαντωνιοῦ φωτιά, παρὰ τ' ἀγάπης κρίση».

Θεραπεία τῶν δαιμονιώντων δι' αὐστηρᾶς 40ημέρου νηστείας καὶ διὰ προσδέσεως αὐτῶν διὰ τῶν ἱερῶν ἀλύσεων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου (Βέροια).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (18 Ἰανουαρίου).

1. Θυσία δημοτελὲς βοῶς ἢ προβάτων καὶ σκοπός, δι' ὃν αὕτη γίνεται. Θυσίαι οἰκογενειακαὶ πετεινῶν «διὰ τὴν ὑγείαν τῶν». Π.χ. εἰς τὸ Καβατζίκι τῆς Αἴνου «τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς κάθε σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον νὰ σφάξουν ἀπὸ ἓνα πετεινὸν διὰ τὴν ὑγείαν τους».

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «τ' Ἁγιο Θανασοῦ τό 'χουνε σὲ κακὸ νὰ κάνουνε ἀρχή. Οἱ γυναῖκες δὲ ζυμώνουνε, δὲν πλένουνε· λένε εἶναι τῆς Ἀσπρης».

6. Τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου (20 Ἰανουαρίου).

1. Παρασκευὴ πιττῶν καὶ διανομὴ τεμαχίων εἰς ἄρρενα παιδιά ὑπὸ γυναικῶν μετὰ τὴν λειτουργίαν, διὰ ν' ἀποκτήσουν καὶ αὐταὶ ἀγόρια (Λαογρ. 5', 172). Πρβλ. «Τ' Ἁγιο Θυμιοῦ θυμήσου με, κλήρα γιὰ νὰ σ' ἀφήσω».

2. Μαντικάι συνήθειαι: «Τ' Ἁγιο Θυμιοῦ κολλᾶνε κερὰ στὸ καντήλι ἢ στὸ τζάκι κοντά, ὅσα παιδιά ἔχεις. Τὰ κολλᾶς μονότερα καὶ ὅποιο σωθῇ μπροστά, θὰ πεθάνῃ πρῶτος (Ἀγ. Ἄννα Εὐβοίας).

7. Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου).

Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: Τῶν Γεραρχόντων (Μανιάκι), τῶν Τριανταρχόντων (Αἰτωλία). Ποῖοι ἐορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. ὁ Ἀρχοντῆς κ' ἡ Ἀρχοδοῦ ἐν Θράκῃ.

Τὰ Συμόγιορτα (1 - 3 Φεβρουαρίου).

Κοινὸν ὄνομα τῶν τριῶν ἐορτῶν τῆς α' ἐβδομάδος τοῦ Φεβρουαρίου.

8. Τοῦ ἁγίου Τρύφωνος (1 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ τῶν ἀμπελῶν καὶ προστάτης τῶν ἀγρῶν. Παράστασις αὐτοῦ ἐν εἰκόνι (μὲ κλαδευτήρι)· «στὸ κόλλυβο πάν' ζωγραφισμένος ὁ ἅγιος Τρύφος μὲ τὸ σταφύλ'» (Ἀγχιάλος). Κατὰ ποίων ζώων ἔχει ἐξουσίαν; (κατὰ ποντικῶν καὶ κάμπης).

2. Τέλεσις ἁγιασμοῦ καὶ ἀρτοκλασίας μετὰ κολλύβων ὑπὸ τῶν κηπουρῶν, ράντισις ἀμπελῶν καὶ κήπων. Διατὶ ἀπὸ τὸν ἁγιασμόν τοῦ ἁγίου Τρύφωνος δὲν πίνουν οὔτε τὸν παίρνουν μέσα εἰς τὸ σπίτι; Εἰς τὰς Μέτρας κάθε χωρικός ἐρράντιζε μὲ τὸν ἁγιασμόν τὸν κῆπον του, χωρὶς νὰ πατήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Διατί;

3. Ἀπαγόρευσις ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, τιμωρία τῶν παραβατῶν.

4. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. ἐν Ἡπείρῳ κάμνουν κουλλοῦρες καὶ τὶς κυλοῦν εἰς τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια καὶ τοὺς κήπους τραγουδώντας: *Τρύφωνα πολύκαρπε, / ἔλα δῶ σὶ' ἀμπέλι μου / καὶ στὸ χωράφακι μου, / νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε.* Ἐν Στεννημάχῳ ἔσφαζαν βόδι (κουρμπάνι), γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Ἅγιο, καὶ ἐμοίραζαν τεμάχια εἰς τοὺς κατοίκους, μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο ἀγὼν πάλης ἐν τῇ πλατείᾳ. «Παλεύουν δυὸ ἀντρειωμένοι κι ὁποῖος νικήσῃ παίρνει βραβεῖο ἓνα ἀρνί». Ἐν Δρυμῷ Μακεδονίας συγχρόνως μὲ τὸ ράντισμα παραχώνουν καὶ τὸ «κλικούδ' τ' καλλκάτζαρου», (ποὺ θυμνιάζεται Χριστοῦγεννα, Ἁ Βασίλῃ καὶ Φῶτα) καὶ τὸ κόκκινο αὐγὸ τῆς Μεγ. Πέμπτης· τὰ κόβουν μικρὰ μικρὰ κομματάκια καὶ τὰ θάβουν στ' ἀμπέλια καὶ στὰ γεννήματα. Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλου;

9. Τῆς Ὑπαπαντῆς (2 Φεβρουαρίου)

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: Τῆς Ἀποπαντῆς (Κάρπαθος), ἁγία Πακουή, ἁγία Πακοῦ = «ἡ ἁγία ποὺ ἀκούει» (Πάρος), ἡ Φλεβαριανή (Κύμη), Παναγία ἡ Μυλιαργοῦσα· ἐξήγησις: «οἱ μύλοι ἀργοῦν, καὶ νὰ τοὺς βάλῃς μπροστά, σταματοῦν καὶ δὲν ἀλέθουν» (Λατσίδα Κρήτης).

2. Ἀργία γεωργῶν: τὴν φυλάνε γιὰ τὸ χαλάζι (Αἰτωλία).

3. Προβλέψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «Ὁ,τι καιρὸ κἀνῃ τῆς Ὑπαπαντῆς, θὰ κἀνῃ σαράντα μέρες ὕστερα» (Αἰτωλία) ἢ «ὅλον τὸν Φεβρουάριον» (Μέτραι Θράκης). Ἄλλ' εἰς τὴν Δυτ. Κρήτην «ὅντὸν εἶναι καλὴ μέρα τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔχει πολὺν χειμῶνα πίσω».

4. Λαμπαδηφορία.

10. Τοῦ ἁγίου Συμεὼν (3 Φεβρουαρίου).

Ὄνομα: Τ' ἅγιο - Συμοῦ ἢ Συμνιοῦ.

Ἀπαγόρευσις πάσης ἐργασίας εἰς τὰς ἐγκύους. Προφυλάξεις καὶ ἐνέργειαι διὰ «νὰ μὴ γεννηθῇ τὸ παιδί σημειωμένο». Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «οἱ ἔγκυες γυναῖκες τὸ

βράδυ, πὺν θὰ πέσουν νὰ κοιμηθοῦνε τὴν ἡμέρα κείνη, πρέπει νὰ βγάλουν τὰ ροῦχα ἀνάποδα καὶ νὰ περάσουν ὕστερα τὰ χέρια τους στὶς πλάτες ἢ στὰ μεριά τους, ὥστε κι ἂν βγῇ τίποτε, νὰ βγῇ πίσω καὶ νὰ μὴ φαίνεται».

Ἄλλαι ἀπαγορεύσεις: π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα Μεσημβρίας «τ' Ἄη Συμοῦ δὲν κόφτουμε μὲ τὸ μαχαῖρ' τίποτε, οὔτε ψαλίδ' ἀνοίγουμε, οὔτε ξύλα κόφτουμε μὲ τὴν τσεκούρα γιὰ τὰ σημεῖα, καμιά ἔγκυα πού'ναι νὰ μὴν πάθ' τὸ παιδί τίποτε».

11. Τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος (10 Φεβρουαρίου).

1. Κατὰ ποίων ἀσθενειῶν θεωρεῖται ὁ ἅγιος Χαράλαμπος προστάτης; Παράστασις τοῦ Ἁγίου εἰς εἰκόνας. Διηγήσεις περὶ αὐτοῦ.

2. Παρασκευὴ μονομερίτικου παννιοῦ ὑπὸ γυναικῶν καὶ κορασίων καὶ ἀφιέρωσις αὐτοῦ «σὰν ποδιά» εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου. (Τὸ ποκαμισάκι τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος, Λαογραφ. Ζ' 503). Γίνεται τοῦτο κατ' ἔτος ἢ κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη; Ἀπὸ ποίαν ἀφορμὴν καθιερώθη τὸ ἔθιμον αὐτό; Ποῖος ὁ τρόπος τῆς παρασκευῆς τοῦ μονομερίτικου παννιοῦ;

3. Ποῖοι κατ' ἐξοχὴν ἀργοῦν κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου; π.χ. εἰς τὸ Καινούργιο Χωριὸ τῆς Πυλίας «τὸν Ἄγιο Χαράλαμπο τότε φυλᾶνε οἱ ισοπάνηδες γιὰ τὸ φίδι». Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὸν λειτουργᾷ ὁποῖος τὰ ζῶα του δὲν πηγαίνουν καλὰ καὶ τάσσεται νὰ τοῦ τὰ θεραπεύσῃ». Εἰς τί κυρίως σύγκειται τὸ τάμα;

4. Πανηγυρις καὶ θυσία ταύρου δημοτελής. Ἕνα ἀξιολογώτατον παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν τῆς Λέσβου «γιορτάζουν τὸν ἅγιον Χαράλαμπος, πὺν βρίσκεται τρεῖς ὥρες πέρα ἀπ' τὸ χωριό, σ' ἓνα βουνὸ πὺν λέγεται Ταῦρος. Τὸ πανηγύρι αὐτὸ γίνεται κάθε χρόνο μετὰ τὸ Πάσχα, ὅταν βγαίνει ὁ Μάιος ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου. Τὸ σωματεῖο (δὲν καθορίζεται ποῖον) ὁρίζει τὴ μέρα καὶ ὁ κόσμος ἐτοιμάζεται... Εἶναι γιορτὴ ἀγροτικὴ καὶ ἔχει σχέση μὲ τὰ ζῶα. Ὁ κάθε χωρικός πὺν ἔχει φοράδα τάζει στὸν Ἄγιο· πάει νὰ γεννήσῃ ἢ φοράδα του καὶ θὰ κἀν τὸ κουρμπάνι (δηλ. θὰ μετὰσχῃ εἰς τὴν θυσίαν καὶ τάζει νὰ σφάξῃ αὐτὸς τὸ βόδι). Γιὰ νὰ γίνῃ ἡ γιορτὴ πρέπει πρῶτα νὰ βρεθῇ τὸ κουρμπάνι, τὸ βόδι δηλ. πὺν πρέπει νὰ θυσιαστῇ. Ὅλη ἡ γιορτὴ εἶναι τὸ θυσίασμα αὐτό. Τὸ πανηγύρι ἀρχίζει Παρασκευὴ πρῶτῃ καὶ τελειώνει τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ. Τὸ πρῶτ' τῆς Παρασκευῆς κατεβάζουν τὸν ταῦρο στὴν ἐκκλησίαν, ὅπου τὸν στολίζουν μ' ἓνα στεφάνι στὸ λαιμὸ ἀπὸ πολύχρωμα λουλούδια καὶ χρυσώνουν τὰ κέρατά του. Κατόπι τὸν παίρνουν οἱ Ἐπιτρόποι μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὸν γυρίζουν μέσα στὸ χωριό. Ἀπὸ κάθε δρόμο καὶ στενὸ θὰ περάσουν τὸ βόδι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἓνα σκοπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἰδικό, πὺν τὸν λένε γκιόρουγλου. Βγαίνουν οἱ γυναικοῦλες καὶ

ρίχνουν πάνω στὸν ταῦρο μετάξια καὶ πόσια, τραπεζομάντηλα καὶ ἄλλα, κεντημένα ἀπ' τὰ κορίτσια. "Ολοὶ τρέχουν νὰ ἴδουν τὸ βόδι. Μὲ τὸ ἔγγραμμα τοῦ ἡλίου, κι ἀφοῦ ὁ γῦρος θὰ ᾗξει τελειώσει, καβαλλαραῖοι μὲ σελωμένα ἄλογα, μὲ μπρισκούλια καὶ χαϊμαλιά, παίρνουν τὸν ταῦρο, γιὰ νὰ τὸν πᾶν στὸν Ἅγιο. Ἡ ἐκκλησία βρίσκεται μέσα στὰ πεῦκα στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ (τοῦ Ταύρου). Ἀλλὰ δὲν σφάζεται ἀμέσως τὸ βόδι. Θὰ περιμένουν αὐτοὺς ποὺ θὰ ἔλθουν τὸ Σαββάτο. Τὸ Σαββάτο τὸ βράδυ λοιπὸν μαζεύονται ὅλοι γύρω στὸ βόδι κι ἀφοῦ ὁ παπᾶς τελειώσει τὴν εὐχή, ὁ Ἐπίτροπος σηκώνει τὸ μαχαίρι καὶ προσφέρει τὴν πρώτη τιμὴ, γιὰ νὰ τὸ σφάξῃ. Τότε πολλοὶ ποὺ τὸ ἔχουν τάμα βάζουν ἀπάνω δηλ. στὸ αἷμα ἢ στὸ μαχαίρι, τὸ ἀνεβάζουν, ὅπως λένε, καὶ σ' ὅποιον κατακυρωθῇ, αὐτὸς τὸ σφάζει. Λένε ὅτι τότε γονατίζει τὸ ζῶο κι αὐτὸς τοῦ βάζει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό. Τότε περνοῦν ὅλοι ἀπὸ μπροστὰ καὶ βουτῶντας τὸ δάχτυλο στὸ αἷμα ποὺ τρέχει ἀχνίζοντας κάνουν ἓνα σταυρὸ στὸ κούτελο. Εἶναι γιὰ τὸ καλό. Τότε ἀρχίζει τὸ γλέντι καὶ βασιᾶ ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωῒ, ἀφοῦ φᾶνε τὸ κεσκέκι, τὸ κρέας τοῦ βοδιοῦ μαγειρεμένο μὲ στάρι, ξεκινοῦν γιὰ τὸ χωριό. Ἐξω ἀπ' τὸ χωριό, στὴν Καυκάρρα, περιμένει ὁ κόσμος τὰ Χαρλαμέλλια, ὅσους δηλ. πῆγαν στὸν Ἅγιο Χαρλάμ. Οἱ ἀρχὲς καὶ ὁ δεσπότης μαζί. Ἀφοῦ τρέξουν τὰ ἄλογα, ὁ δεσπότης στεφανώνει αὐτὸ ποὺ νίκησε καὶ χαρίζει στὸ νικητὴ ἓνα ἀλέτρι ἢ ἓνα γκέμι ἢ καὶ σέλα καὶ πόσια ἀκόμα. Μετὰ ἔτσι ὅπως εἶναι καβαλλάρηδες, ἢ κάθε παρέα μὲ τὴ μουσικὴ της κάνει τὸ γῦρο στὸ χωριό γιὰ τὸ κέρασμα». (Ἀνακοίνωσις τοῦ φοιτητοῦ Παν. Φραγκέλλη).

12. Τοῦ ἁγίου Βλασίου (11 Φεβρουαρίου).

1. Ἅγιος φύλαξ καὶ προστάτης κατὰ τῆς εὐλογίας, κατὰ τοῦ λύκου κλπ. Δεισιδαιμονίαι: Π.χ. εἰς τὴν Πυλίαν «τὴ βασιᾶνε αὐτὴ τὴν ἡμέρα γιὰ τὸ τσακάλι καὶ γιὰ τὸ λύκο. Δὲν τυροκομᾶνε, δὲν κάνουνε δουλειὰ στὸ σπίτι τους. Ὅποιος θέλει νὰ δουλέψῃ παίρνει ἓνα σακκούλι καὶ νιὰ βελόνα καὶ τὰ ράφτει ἀπὸ πίσω του. Τόνη ρωτᾷ ὁ ἄλλος: — Τί ράφτεις; — Ράφτω πέτρες καὶ ἀκόνια / καὶ τοῦ λύκου τὰ σαγόνια. Τὸ λέει τρεῖς φορὲς κι ἀπέκει πάει καὶ δουλεύει». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴ φυλᾶνε οἱ γεωργοί, προπάντων δὲν φορτώνουν τὰ ζῶα, οὔτε καὶ οἱ γυναῖκες φορτώνονται πάνω τους ξύλα, γιὰτὶ αὐτὸς ὁ ἅγιος εἶναι μουσκαροπνίχτης, πνίγει δηλ. σὲ ποτάμια τὰ μουσκάρια τους, ἂν φορτωθοῦν (Λουκοπούλου, Γεωργικά 173).

2. Κοινὴ τράπεζα εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Εἶδος φαγητῶν (χασούλ = φαγητὸν ἀπὸ σιτᾶρι κομμένο, μαγειρεμένο μὲ μέλι καὶ βούτυρο ἐν Πόντῳ, κρέας προβάτων ἢ αἰγῶν, σφαζομένων εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἀλλαχοῦ). Περιγράψατε τὸ ἔθιμον. Ἐν Κερκύρᾳ διανέμεται εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους χειμωνικὸ (καρπούζι).

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΛΑΪΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ¹⁾

Β' ΕΑΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Ἀπόκρεω.

1. Γενικά.

1. Ὄνόματα τῶν ἐβδομάδων καὶ τῶν ἡμερῶν τῶν Ἀποκρεων.

Πρώτη ἐβδομάς τοῦ Τριωδίου: Προφωνή ἢ προσφωνή ἢ προφωνέ-
σιμη (ὅταν ἀρχίζουν καὶ σφάζουν τοὺς σιτευτοὺς χοίρους (Καλάβρυτα), συκκόκ-
καλη (Κάρπαθος), ἀμολυτή ἢ ἀπολυτή «γιατὶ ἀπολυοῦνται οἱ ψυχὲς τῶν ἀποθα-
μένων καὶ βγαίνουν στὸν Ἀπάνω Κόσμος» (Μεσοχώρι Πυλίας) ἢ διότι κατελύοντο
ἡ Τετράδη καὶ Παρασκευὴ (Λάστα Γορτυνίας). Ποῖον τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἐξήγησις
αὐτοῦ ἀλλαχοῦ;

Δευτέρα ἐβδομάς: Κρεατινὴ ἢ δλόκριγια (Λῆμνος), κράτινη (Μονοφάτσι
Κρήτης), «γιατὶ δὲ νηστεύουμ' Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ αὐτὴ τὴ βδομάδα» (Λῆμνος),
Ἀρτσι-βούρτσι (Σινώπη) ἢ Ἀρτσιβούριο (Θήρα), δηλ. «τρῶν ὅ,τι νά 'ναι» (Σῦρος).

Τρίτη ἐβδομάς: Τυρινή, Τουρνὴ (Λάστα), Μακαρονοῦ, «γιατὶ τρῶνε πολὺ
τὰ μακαρόνια» (Ἀγιάσος Λέσβου).

Ἀποβολὲς λέγονται ἡ Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ τῆς Κρεατινῆς
ἐβδομάδος «γιατὶ τρώγουν κριάς» (Σύμη). Εἰς τὴν Κορώνην τοῦναντίον «τίς
νηστεύουν γιὰ τὸ Χριστό· δὲν τρῶνε οὔτε λάδι». Ποία ἡ συνήθεια ἀλλοῦ;

¹⁾ Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου τῆς Ἑπετηρίδος ταύτης, σελ. 144.

2. Ἀρχὴ τοῦ Τριωδίου.

Τρόποι ἀναγγελίας. Π. χ. εἰς τὴν Ὑδραν «ἡ ἀποκριὰ μπαίνει μὲ τὰ ταμποῦρλα (τύμπανα) τὴν ἡμέρα τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου (17 Ἰανουαρίου) ἀρχίζουने καὶ βαρᾶνε τὰ ταμποῦρλα σ' ὅλες τὶς γειτονιὲς καὶ γίνεται ἕνας μεγάλος ἀλαλαγμός». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται αὐτό; Εἰς τὴν Λάσταν «ἕνας ἐφώναζε δυνατά, ὅτι πλησιάζουν αἱ Ἀπόκρεω καὶ ὅποιος δὲν ἔχει *θροεφτάρι* ν' ἀγοράσῃ».

3. Μεταμφιέσεις.

(α) Πότε γίνονται; τὴν Κυριακὴν τῆς Κρεωφάγου ἢ τῆς Τυρινῆς; ἢ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Τριωδίου;

(β) Ὀνομασία μετημφιεσμένων: *μασκαράδες*, *μούσκαροι*, *μουσκάρια* (Κύθνος, Ὑδρα), *μ'ἱσοῦν* (Λέσβος), *κουνδουνᾶτοι* (Σμύρνη, Αἶνος), *Γιανίσαροι* (Νάουσα, Κεφαλληνία), *μπουμπουνδάρια* (Σιάτιστα), *κουνκούγεροι* (Τήνος, Δυτ. Κρήτη), *καμουζέλλες*, (Κάρπ. Λειβήσιον), *τζαμάλες* (Θράκη) κλ.

(γ) Τύποι μετημφιεσμένων: γαμπρὸς καὶ νύφη, γιατρὸς καὶ γιατρίσσα, οἱ ἀτσίγγανοι, ὁ διάβολος, ὁ Ἀρβανίτης, ἡ καμήλα, οἱ νυφάδες, ὁ γέρος καὶ ἡ κορέλλα (Σκῦρος), ὁ Καδῆς κ' οἱ Ἀρναούτηδες, ὁ ὄβραϊος (Κάρπ.), οἱ Ζεϊμπέκ, οἱ νύφες, οἱ λόρδοι κ' ὁ Ἀράπης (Σῦρος). Στολὴ καὶ τρόποι μεταμφιέσεως. Προσωπίδες. Ποῦ ὡς ἐνδύματα καὶ προσωπεῖα μεταχειρίζονται δέρματα ζώων;

4. Δραματικαὶ παραστάσεις, παρωδίαὶ καὶ σατυρισμοί: Π. χ. τὸ *δικαστήριον*: σύλληψις φυγοδίκου ὑπὸ ἀποσπάσματος καὶ προσαγωγὴ ἐνώπιον δικαστηρίου, διότι ἐσκότωσε... τὸ γουροῦνι του· καταδίκη αὐτοῦ εἰς θάνατον καὶ ἀπαλλαγὴ διὰ βασιλικῆς χάριτος (χωρία Πυλίας). Ὁμοίως ὁ *Ἀγᾶς* καὶ ὁ *Μῶρος* ἐν Χίῳ, ἡ *κηδεῖα* γνωστοῦ τινος φιλαργύρου, πού τοῦ παίρνουν τὴν ψυχὴν οἱ σατανᾶδες (Στενήμαχος), τὸ *πανόραμα* (ἄνθρωπος γυμνὸς μέσα στὸ κασόνι (Ἀδραμύτιον), τὸ *ὄβραϊκό* τὸ *λείψανο* (Ἀδραμύτιον), ὁ *γύφτικος γάμος* (Ἀγία Ἄννα), ὁ *μυλωνᾶς* (Γορτυνία), ἡ λήστευσις τῶν λόρδων ὑπὸ τῶν Ζεϊμπέκ (Σῦρος) κλ.;

Ποῦ γίνονται (ἢ ἐγίνοντο ἄλλοτε) δραματικαὶ παραστάσεις ἀπὸ τὸν Ἑρωτόκριτον, τὴν Ἑρωφίλην, τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ κλ.; Π. χ. εἰς τὸ Καρπενῆσι «τοὺν παλιὸ τοὺν κιστὸ γένονταν κὶ Χάρους κὶ Πανάριτους βασιλιάς καὶ μαζώνονταν οὐλ' σὲ νιὰ μεριά κὶ παράστ'ναν». Πρβλ. τὶς «ὀμιλίες» τῆς Ζακύνθου: Δυὸ γαμπροὶ—μιά νύφη κτλ.

5. Φωτιῆς (κλαδαριές, Βλάστη καὶ Κωσταράζι Δυτ. Μακεδ., *μπουμπουνές* (Καστορία) κτλ.).

Πότε ἀνάπτονται; Π. χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν «μόλις ἀνοίγει τὸ Τριῶδι, ἀνά-

βουν φωτιές σ' όλους τους μαχαλᾶδες· αὐτὸ γίνεται κάθε βράδυ». Εἰς τὸ Βογατσι-
κόν, τὴν Καστορίαν κ. ἄ. τίς ἀνάβουν τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς (βλ. κατωτέρω).

6. Ἑσπερίδες (βεγγέρες).

Παιγνίδια διάφορα· αἰνίγματα, λογοπαίγνια· χοροὶ καὶ ᾠσματα ἀποκριάτικα
(σατυρικά ἢ ἄσεμνα). Πρβλ. «Τσοὶ μεγάλες ἀποκρὲς

κουζουλαίνουνται κ' οἱ γρές» (Λατσίδα Κρήτης).

Περιγραφή τῶν παιγνιδίων, πὺν συνηθίζονται εἰς τὰς διασκεδάσεις αὐτάς,
ὡς ἡ κολοκυνθιά, ἡ μπερλίνα, τὰ τυφλοπάνια, τὸ ἄλογο, ἡ παπαδιά, ἡ ἀμπάρα, ἡ
γουριζέλλα, τὸ ξύλο τὸ γομάρ' (Λήμνος).

7. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ διαιροῦνται οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου κατὰ τὰς
ἡμέρας τῶν Ἀπόκρεων καὶ τοῦ Πάσχα εἰς δύο στρατόπεδα καὶ νὰ μάχωνται εἴτε
μὲ πέτρες εἴτε μὲ λεμόνια;

2. Ἡ Δευτέρα τῆς Ἀπόκρεω (τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῶν Ἀπόκρεων).

1. Ἡ σφαγὴ τῶν χοίρων καὶ τὰ κατ' αὐτήν. Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς
Πυλίας «τὸ γουροῦνι τὸ σφάζουν τὴ Δευτέρα τῆς Ἀμολυτῆς· μαζεύονται οὔλοι οἱ
συγγενεῖς καὶ βοηθοῦν. Μόλις τὸ σφάζουν, ρίχνουν ἀπάνω του κᾶνα-δυὸ κλωνάκια
στάρι καὶ ἄρτο καὶ τὸ λιβανίζουν. Τὸν καιρὸ πὺν τὸ λιβανίζουν, βγάζουν τὸν καρύ-
τζαφλα (λάρυγγα) καὶ τὸν πετᾶνε στὴ φωτιά νὰ τὸν ψήσουν, εἴσι ὅπως εἶναι μὲ τὰ
αἷματα, δίχως νὰ τὸν πλύνουν, καὶ θὰ τὸν φᾶνε μὲ κρασί. Θὰ ψήσουν καὶ τὸ
σνκῶτι καὶ θὰ τὸ μεράσουν ἕνα γῦρο στὴ γειτονιά».

2. Ἐξετάζονται τὰ σπλάγχνα καὶ ἡ πλάτη (σπάλα) τοῦ σφαγέντος χοίρου
Ποῖα σημάδια παρατηροῦν καὶ τί μαντεύουν ἀπὸ αὐτά;

3. Πράξεις μαγικαὶ μὲ μέλη τινὰ τοῦ χοίρου· π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς
Πυλίας μὲ τὴν φύσιν τοῦ χοίρου ἀμποθέουν τὸν λύκο, τὴν ἄλεπού, τὸ ποντίκι κλ.

3. Ἡ Τετάρτη τῆς Ἀπόκρεω.

Ὀνειρομαντεία. Π. χ. εἰς τὴν Κορώνην ἕνα μαχαῖρι, ἕνα πηροῦνι, ἕνα
σαποῦνι, ἕννιὰ κλωνιά στάρι τὰ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο, τὰ σταυρώνουνε
καὶ λένε:

«Τετράδι τετραδοῦσα,
ἀρφανοκονομιτοῦσα,
τὸν ἄντρα ποὺ θὰ διαμλήθῃ,
στὸν ἔπνο μου νὰ τὸν ἰδῶ,
νὰ τοῦ εἰπῶ καὶ νὰ μοῦ εἰπῇ,

μαντήλι νὰ τοῦ δώσω
 καὶ ἓνα ζευγάρι στέφανα
 νὰ τόνε στεφανώσω».

4. Ἡ Πέμπτη τῆς Ἀπόκρεω.

1. Ὄνομα (Τσικνοπέφτη πολλαχοῦ), μουρδουλοπέφτη (Κεφαλληνία).

Ἐξηγήσεις: «κάθε φτωχὸς ἔπρεπε νὰ τσικνώσῃ τὴ γωνιά του κεῖν' ντὴ μέρα» κατ' ἄλλους «τὴν ἡμέρα αὐτὴ λειώνουν τ' ἀλείμματα, τὸ χοιρινὸ λίπος καὶ βγάζει τσίχνα» (Καλάβρυτα).

2. Συνήθειαι τῆς Τσικνοπέφτης. Π. χ. εἰς τὴν Λακωνίαν τὴν Τσικνοπέφτη κατεβάζουν ἀπὸ τὸν καπνὸ τὰ λουκάνικα, τὰ πλύνουν καὶ τὰ θηκιάζουν εἰς τὰ πιθάκια. Εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ μαστόροι τὴν ἡμέραν αὐτὴν κάνουν τραπέζι εἰς τοὺς μαθητάς των (καλφᾶδες). Κατὰ τὴν εὐωχίαν αὐτὴν μαστόροι καὶ καλφᾶδες θεωροῦνται ἴσοι. Εἰς Τζαῖζι Πυλίας «γυρίζουν ἓνα γῦρο τὰ σπίτια καὶ χορεύουν τὸν κατσόλυκα». Ποῖαι αἱ συνήθειαι ἄλλοῦ;

5. Τὸ Σάββατον τῆς Ἀπόκρεω (Ψυχοσάββατον).

1. Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Σάββατον τοῦτο.

2. Νεκρικὰ ἔθιμα: παρασκευὴ κολλύβων, χυλοῦ, χαλβᾶ ἢ φαγητῶν καὶ διανομὴ αὐτῶν «γιά νὰ σχωρεθοῦν τὰ πεθαμένα». Ἐπίσκεψις εἰς τοὺς τάφους κλ. Ποῦ ἡ συνήθεια αὕτη γίνεται τὴν Τσικνοπέφτη; Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας τὴν Τσικνοπέφτη ἔβραζαν πιλάφι μὲ κρέας καὶ τὸ ἐμοίραζαν εἰς τοὺς πτωχοὺς «γιά τοὺς πεθαμένους». Εἰς τὴν Ἀγιάσον Λέσβου «οἱ τζομπανοὶ παίρνουν ἀπὸ τὰ κόλλυβα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ ταῖζουν τὰ πρόβατα».

3. Ἄλλαι συνήθειαι τοῦ Ψυχοσαββάτου. Π. χ. εἰς τὸ Τζαῖζι τῆς Πυλίας «τὰ δυὸ Σάββατα, τὸ Κρεατίνον καὶ τὸ Τυρινὸ μαζευοῦμαστε σ' ἀλώνια καὶ παίζαμε τίς ἀμάδες. Μετὰ πετάγαμε καὶ τὸ λιθάρι. Κάνουνε καὶ τραπέζι οὔλα τὰ συγγενικά σπίτια καὶ γλεντᾶνε».

4. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Π. χ. τὰ τρία Ψυχοσάββατα (τὸ Κρεατίνον, τὸ Τυρινὸ καὶ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῆς Μ. Σαρακοστῆς) δὲν λούονται οὔτε κλώθουν, γιὰτὶ κουφαίνονται, ἂν λουσθοῦν (Κάρπαθος).

6. Ἡ Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεω (τῆς Κρεατινῆς).

Ποῖαι αἱ κατ' αὐτὴν συνήθειαι;

7. Ἡ Δευτέρα τῆς Τυροφάγου.

1. Ὄνομα: Πιπτεροδευτέρα (Σαμόκοβον), Μακαρονοῦ (Ἀγιάσος Λέσβου) κτλ.

2. Ἔθιμα ἀγροτικά. Μεταμφιέσεις: Οἱ *Καλόγεροι* (Βιζύη, Κωστί), ὁ *Κούκερος* ἢ οἱ *Κουκεραῖοι* (Εὐκάρυον, Σιναπλί), ὁ *Χούχουτος*, ὁ *Σταχτιάς*, ὁ *Μπέης* (Ὁρτάκιοι), ὁ *Κιοπέκμπεης*, οἱ *πιπτεράδες* (Σαμόκοβον) κλπ. Πρόσωπα ἀποτελοῦντα τὸν ὅμιλον τῶν μετημφιεσμένων (π.χ. Καλόγεροι, Μπάμπω μὲ τὸ ἑφταμηνίτικο παιδί της, νύφη, κατσίβελαι, ζαπτιέδες ἐν Βιζύῃ, Καλόγερος, Βασιλές, κορίτσι, χαρατσιάρηδες, ψωμάδες ἐν Κωστί, Μπέης μὲ τοὺς παραστεκόμενους, Κριτής, ἀράμπδες, Καδίνα ἐν Ὁρτάκιοι). Τρόποι μεταμφιέσεως τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ τῶν προσώπων τῆς ἀκολουθίας του (μὲ δέρματα αἰγὸς ἢ δορκάδος ἢ λύκου;), κάλυμμα κεφαλῆς, ὅπλα (δοξάρι, ξύλινο σφυρὶ ἢ ξύλινες μαχαῖρες), ἐξαρτήματα: κουδούνια, σκορδορομαθιές. Ἄλλα σύμβολα: φαλλὸς κλπ. Ἀγεργμὸς ἀνὰ τὸ χωρίον, περιφορὰ φαλλοῦ, ἄσεμνοι κινήσεις καὶ χοροί, ἄλλαι ἄσεμνοι πράξεις καὶ βωμολοχίαι· καταχύσματα δημητριακῶν καρπῶν, περισυλλογὴ δώρων. Ἀροτρίασις εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ζευγνυομένων ἀνθρώπων καὶ ἰδίᾳ γυναικῶν εἰς τὸ ἄροτρον, σπορὰ σίτου, κριθῆς κ.τ.τ., μὲ ἀναλόγους ἄσεμνους εὐχάς, μαντικαὶ συνήθειαι ἀπὸ τὸν τρόπον ποῦ πίπτει τὸ σινίκι μετὰ τὴν σποράν.

Τέλεσις εἰκονικοῦ γάμου, φόνος τοῦ γαμβροῦ καὶ θρῆνος τῆς νύφης, αἰφνιδία ἔγερσις τοῦ νεκροῦ κτλ. Ἐμβάπτισις τοῦ πρωταγωνιστοῦ ἢ τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ὕδωρ κτλ.

Πῶς γίνεται ἡ ἐκλογὴ τῶν προσώπων; Κατ' ἔτος ἢ κατὰ τετραετίαν ἢ ἐφ' ὅρου ζωῆς;

Ἄλλαι συνήθειαι: π.χ. εἰς τὴν περιφέρειαν Καβακλὶ τῆς Β. Θράκης «οἱ Κουκεραῖοι ἀπὸ δυὸ χωριά, ἅμα τελείωνε ἡ τελετὴ, ἔβγαιναν στὸ σύνορο καὶ ἔκαμναν πόλεμο, ποιὸς ποιὸν θὰ νικήσῃ». Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ γίνεται τὴν Τετάρτην τῆς Τυρινῆς καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῶν 40 Ἐκκλησιῶν «ὁ γελωτοποιὸς τῆς ομάδος λεγόταν *Σταχτιάς* ἦταν μαυρισμένος καὶ πετοῦσε στάχτη στὰ παράθυρα καὶ στὸν κόσμον». Τὴν Τετάρτη τῆς Τυρινῆς τ' ἀπόγευμα ἡ παρέα τῶν μασκαρευμένων καὶ ὁ κόσμος ἔβγαιναν στὰ χωράφια ἔξω ἀπ' τὸ χωριό. Ἐκεῖ, ὅσοι εἶχαν μασκαρευτὴ γυναικες, παίρνανε ἓνα ἀλέτρι καὶ τὸ τρανοῦσαν κι ὥργωναν λίγο χωράφι. Ὑστερα παίρναν ἓνα δοχεῖο γεμᾶτο στάρι καὶ τὸ πετοῦσαν ψηλὰ νὰ σκορπιστῇ. Ἄν τὸ δοχεῖο ἔπεφτε στὸ ἔδαφος μὲ τὸν πάτο πρὸς τὰ κάτω, ἡ χρονιά θὰ ἔαν καλή, ἂν ἀνάποδα, κακή». (Βλ. περιγραφὴν τῶν τελουμένων ἐν Βιζύῃ εἰς Θρακ. Ἐπετηρίδα 1897, σ. 102-127, ἐν Κωστί εἰς Ἀρχ. θρ. θησ. 6, σ. 282-4, ἐν Εὐκαρύφ εἰς Θρακικά Α' σ. 456 κέ. ἐν Ὁρτάκιοι εἰς Θρακ. ΙΓ 311-320, ἐν Σαμοκοβίῳ αὐτ. σ. 386-9).

Ποῦ τὸ ἔθιμον αὐτὸ προσέλαβεν ἀστείαν μορφήν; Π.χ. εἰς Χαλκιὸ Χίον «τὸ μεσημέρι τῆς Ἀποκριᾶς ἐπῆγαιναν εἰς τὸ λιβάδι, ἐγίνοντα δυὸ ἀπὲ μᾶς βούδια

κ' ἐσύργαν ἑναῖ - ζευγάριν, ἕνας ἄλλος ἦτο ζευγολάτης κ' ἥσπερνεν ἀλάτιν... ὕστερι ἐστέκουνταν ἄλλοι γύρω κ' ἕνας εἰς τὴν μέσην ἤκαμνεν κάτι κουνήματα (φαλλικά) κι ὅ,τι ἤκαμνεν εὐτός, ἤκαμναν κ' οἱ ἄλλοι». Εἰς τὴν Σκανδάλην τῆς Λήμνου «τὴν Ἀποκριὰ ἔζευαν τοὺς σκύλους μὲ μικρὸ ἀλέτρι τὸ φκιάναν μὲ ξύλα, εἶδος ἀλέτρι μικρὸ, ζευλῆτες μικρές, γὰ βαστοῦν τὸ κεφάλι τοῦ σκύλου. Ἕνας τοὺς τρανοῦσε καὶ κατόπιν τοὺς λαλοῦσε. Ἕνας ἄλλος ἀπὸ μπροστὰ μ' ἕνα τροβᾶ στὴν πλάτη ἔσπερνεν ἀντὶς γιὰ σπόρο σιάχτη. Ἡ σιάχτη πηγαινε στὰ μάτια τοῦ κόσμου· γελοῦσαν, γινόταν χάβρα».

8. Τὸ Σάββατον τῆς Τυρινῆς.

(Χαλβασάββατον ἐν 40 Ἑκκλησίαις). Διανομὴ χαλβᾶ εἰς συγγενεῖς καὶ γείτονας «γιὰ γὰ γλυκαθοῦν καὶ οἱ ψυχές τῶν ἀποθαμένων». Ἄλλα ἔθιμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς;

9. Ἡ Κυριακὴ τῆς Τυροφάγου.

1. Παρασκευὴ εἰδικῶν φαγητῶν: μακαρόνια (σπιτήσια), αὐγά, τυρόπιπτες, τυροζοῦμι ἢ ἀγιοζοῦμι. Πῶς παρασκευάζεται τοῦτο; Π.χ. εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «βράζουν ἄγρια λάχανα (μυρώνια, παπαροῦνες, κανκαλῆθρες κλπ.), τὰ γιαντίζουν καὶ ρίχνουν καὶ τυρὶ μυζήθρα κομματάκια κομματάκια». Εἰς τὴν Κορώνην «εἶναι λίγο ἀπὸ τὸ μακαρονόζουμο, ποὺ τρίβουνε μέσα λίγη μυζήθρα».

2. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. Ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Π.χ. εἰς τὸ Κηπουριὸ Δυτ. Μακεδονίας «κάθε οἰκογένεια φέρνει στὴν ἐκκλησίαν πίττα, σῆμα, κρασί, τυρὶ κ. ἄ. Αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ τὴ λειτουργίαν τὰ φέρνουν καὶ τὰ βάνουν ἀπάνω στοὺς τάφους καὶ ὕστερα τὰ μοιράζουν καὶ τὰ τρώγουν». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

3. Ἔθιμα τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ἀμοιβαία συγχώρησις ἱερέων καὶ ἐκκλησιασμάτων, τῶν ἐκκλησιαζομένων παρατασσομένων καθ' ἡλικίαν. Ποῦ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ γίνεται χορὸς εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας ἢ εἰς τὸ χοροστάσι τοῦ χωρίου; Ποῖος προεξάρχει τοῦ χοροῦ αὐτοῦ; Π.χ. εἰς τὴν Ἀρτοτίναν «πρωτοχορεύουν οἱ παπᾶδες, κοντὰ οὐλ' οἱ γερόντοι μὲ τὴν ἀράδα. Τραγδᾶν: Οὐ δέντρους ἦταν οὐ Χριστὸς κ' ἡ Παναῖα ἡ ρίζα κτλ. Περὶ τὸν χορὸ τοῦ κυρ Βοριᾶ εἰς τὸν αὐλόγυρον τῆς Παναγίας τῆς Κόχης εἰς τὸ χωρίον Ἀρτεμῶνα τῆς Σίφνου, τὸν ὅποιον «σέρνει ὁ παπᾶς τῆς ἐνορίας» καὶ κατόπιν τὸν συνεχίζουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ παπᾶ καὶ ἄλλων. Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτος χορὸς καὶ μὲ ποῖα τραγούδια τὸν συνοδεύουν; Εἰς τὴν Ἀγχιάλον, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Ἑσπερινοῦ «ἤθελα πᾶμε στὴ θάλασσα ὅλο τὸ πλῆθος κι ὅσες μάσκες ὑπῆρχαν στὴν πολιτεία,

πηγαίναμε ὅλοι ἐκεῖ συναζούδας· τ' ἀλόγατα τὰ καλύτερα τοῦ χωριοῦ κ' ἐτρέχανε. Κι ὅποιο περνοῦσε—ἦτο τὸ μέρος ἀμμουδιά—τὸ δίνανε δῶρα διάφορα ἀπὸ μπα-
σουμάδες, μαντήλια, τὸ στολίζαν τ' ἄλλογο καὶ περνοῦσε 'πομέσ' ἀπὸ τὴν ἀγορά». Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο ἢ ἀγὼν πάλης;

4. Πυραὶ εἰς τὰς ὁδοὺς ἢ εἰς τὰς πλατείας.

Ὄνομασῖαι: Φανοὶ (Κοζάνη), κλαδαριές (Βλάβστη, Βογατσικόν), μπουμποῦνες (Θράκη, Καστορία), καφαλιές (Ζουπάνι), τζαμάλες (Ἑπείρος), καλὸς λόγος (Ἑπείρ.). Πότε τὰς ἀνάπτουν; τὴν Κυριακὴν ἢ τὴν παραμονήν;

Ὑλῃ, τὴν ὁποίαν ἀνάπτουν: φρύγανα, καλάμια, λινάρια, κοφίνια ἀλειμμένα μὲ κατράμι, κλαδιὰ δένδρων, παλιόψαθες κττ. Εἰς τὸ Βογατσικὸν στήνουν ἓνα δέν-
δρο, τὸν νοῦρο, φουντωτὸ εἰς τὴν κορυφήν, καὶ τὸ περικαλύπτουν μὲ κέδρα (μιά
σειρὰ κλαδιὰ καὶ ἓνα στῶμα ἀπὸ ἄχυρα, γιὰ νὰ κάμουν κρότο κατὰ τὸ ἄναμμα)
καὶ τραγουδοῦν:

*Ἕνας δέντρον φουντουτός,
φουντουτὸς καμαρουτὸς
καὶ σὴ μέση οὐ σταυρός».*

Εἰς τὰ Λακκοβίκια τοῦ Παγγαίου «τὰ παιδιὰ ἀπὸ τῆς πρώτης τῆς Κυριακῆς τῆς
Τυρινῆς συλλέγουν πολλὴν καύσιμον ὕλην, μὲ τὴν ὁποίαν κατασκευάζουν μεγάλην
στοιβὴν ἔξω τῆς κωμοπόλεως καὶ δὴ εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος αὐτῆς. Ἀφοῦ δὲ
ἀποπερατώσουν ταύτην, ρίπτουν λίθους διὰ σφενδόνης λέγοντες: ὅπ' πάῃ ἢ σαγίττα
κι ὁ ψύλλος καταπόδι. Ἀνάπτουν δὲ τὰς πυρὰς περὶ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτός,
ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἐνίστε πηδῶσι» (Γουσίου, Πάγγαιον 41).

Ὑπερπήδησις τῆς πυρᾶς. Τί λέγουν, ὅταν πηδοῦν τὴ φωτιά; Π.χ. *Ψύλλ' κόριτζις στοὺν Καλόγιρον!* (Ἀδριανούπολις). *Φεῦγα, κάλαβρι ἀπ' τ' ἀμπέλια κι καλαν-
ρίνα ἀπ' τὰ χουράφια* (Ἀρτοτίνα). Χοροί. Μήπως μαζεύεται γύρω στὴ φωτιά ὅλο
τὸ χωριὸ καὶ ἐκεῖ χορεύουν καὶ γλεντοῦν ἕως τὸ πρωί; Ποῖα τραγούδια τότε τρα-
γουδοῦν; (σατυρικά, ἄσεμνα).

5. Τράπεζα συγγενική. Ποῖοι παρακάθηνται εἰς τὴν τράπεζαν καὶ πῶς
ἀρχίζει τὸ δεῖπνον; Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην ἀρχίζουν μὲ τὸ τραγοῦδι: *Σ' αὐτὴ τὴν
τάβλα πού 'ρθαμε νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε...*». Ἄλλα ἔθιμα καὶ πράξεις. Θυμιάσις
τῆς τραπέζης (μὲ τὸ ὕνι τοῦ ἀρότρου, «γιατὶ μ' αὐτὸ εἶν' ἡ ζήσ'» (χωρία Ἀγχιά-
λου). Ὑψωσις τῆς τραπέζης καὶ λόγοι καὶ εὐχαί, συνοδεύουσai τὴν πρᾶξιν αὐτήν.
Τὸ πρῶτον φαγητὸν (ἀγιοζοῦμι-τυροζοῦμι) καὶ τὸ τελευταῖον (αὐγό). *Τὰ ἀποφάγια*
τῆς ἀποκριᾶς.—Κοιναὶ συνεστιάσεις τῶν χωρικῶν.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν «τὸ βράδυ πού θ' ἀποκρέφουν τὶς τυρινές

ἀπόκριες θὰ μαζευτοῦν οἱ συγγενεῖς οἱ στενωτέρου στοῦ γεροντότερου τὸ σπίτι. Ὡς πρῶτο φαῖ βάνουν στὸ τραπέζι τὸ τυροζοῦμι. Κάνουν τὴν προσευχή τους καὶ κατόπιν σηκώνουν τὸ τραπέζι τὸ κρατοῦν ὅλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, μὲ τὰ μικρά τους δάχτυλα. Τὸ σηκώνουν καὶ τὸ καθίζουν τρεῖς φορές. Κάθε φορὰ λένε :

Ἀγιοζοῦμι, τυροζοῦμι,
ὅποιος πιῇ καὶ δὲ γελάσῃ,
ψύλλος δὲ θὰ τὸν δαγκάσῃ!

Ἀπὸ φτοῦνο πρέπει νὰ πιῇ ὁ καθένας τρεῖς κονταλιές. Τὸ πίνουνε γλήγορα-γλήγορα, δίχως νὰ γελάσουν κ' ὕστερα βάνουν ὅλοι μαζὶ τὰ γέλια κα-κα-κά. Ὑστερα τοὺς βάνουν νὰ φᾶνε μακαρονάδα. Τὰ ἀνύπαντρα παιδιὰ καὶ κορίτσια κοιτάζουν, πῶς νὰ κλέψουν κάνα μακαρόνι, χωρὶς νὰ τοὺς ἀντιληφτῇ κανεὶς. Ὅταν πέσουν νὰ κοιμηθοῦν, τὸ βάνουν στὸ μαξιλάρι τους καὶ ὅποιον νέον ἢ νέαν ἰδοῦν, θὰ εἶναι ὁ ἄντρας ἢ ἡ γυναῖκα τους. Στερνὰ τρῶνε ὅτι ἄλλο φαῖ ἔχουν ἐτοιμάσει καὶ κατόπιν ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους δίνει τὸ σύνθημα σὲ ὅλους, νὰ σηκώσουν τὸ τραπέζι μὲ τὰ μικρά τους δάχτυλα, καὶ τοὺς ἐρωτάει :

— Φάγατε ; — Φάγαμε.
— Ἦπιατε ; — Ἦπιαμε.
— Χορτάσατε ; — Χορτάσαμε.
— Πάντα χορτασμένοι νὰ εἰστε,

καὶ τοὺς διατάζει ν' ἀφήσουν τὸ τραπέζι στὴ θέση του. — Εἰς τὴν Κάρπαθον γίνονται «κοινὰ συνεστιάσεις» κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς Κρεατινῆς καὶ τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ προῖστοῦ (δημάρχου), ὅστις «καλεῖ εἰς τὸν οἶκον του ὅλους τοὺς δημότας νὰ ἔλθουν ν' ἀποκρῶσουν οἰκογενειακῶς» καὶ ἐπιβλέπει εἰς τὴν ἐκ κοινοῦ ἐράνου πανδαισίαν (Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπ. Α' 19 κέ.). Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιοῦτος συνεορτασμὸς ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ; Τὰ τελούμενα κατὰ τὰς μεγάλας Ἀπόκριες («μεγάλες σήκωσες») ἐν Κύπρῳ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρεσβυτέρου τῶν συγγενῶν βλ. παρὰ Σακελλαρίῳ, Τὰ Κυπριακὰ Α 711-2.

6. Συνήθειαι μὲ τὸ αὐγὸ ἢ μὲ τὸν χαλβᾶ (χάσκα ἢ ὁ χάσκαρης). Περιγραφή. Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Μεσημβρίας κυλιντροῦσαν ἀπὸν τὸ τραπέζι αὐγά, ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα, κ' ἔλεγε : «Ὅπως κυλιντρᾷ τ' αὐγὸ, ἔτσι νὰ κυλιντρήξ' κ' ἡ Σαρακοστή» καὶ κατόπ' βούλλωναν τὸ στόμα τ'ς μὲ τ' αὐγὸ. Πρβλ. «Μὲ τ' αὐγὸ τὸ κλειῶ, μὲ τ' αὐγὸ νὰ τ' ἀνοίξω» (Κίος) ἢ «Μ' αὐγὸ τὴ βούλλωσα (δηλ. τὴ Σαρακοστή), μ' αὐγὸ θὰ τὴν ξεβουλλώσω (Τσατάλτζα). Εἰς τὴν Σῦρον κ. ἄ. «ἓνα αὐγὸ, τὸ τελευταῖο, τὸ κρεμάγαγε ἀπὸ τὸ ταβάνι ψηλὰ καί, ὅταν ἀποτριῶγαμε, καθὼς καθόμαστε ὅλοι γύρω στὸ τραπέζι, τοῦ δίναμε μιὰ κονταλιά κ' ἔφερνε βόλτα γύρω στὸ τραπέζι καὶ δοκιμάζαμε ὁ καθένας νὰ τὸ πιᾶσῃ μὲ τὸ στόμα του. Μ' αὐτὸ

κλείναμε τὸ στόμα μας γιὰ τὴ Σαρακοστή καὶ τὴ Λαμπρὴ πάλι μ' αὐτὸ τὸ ξανα-
νοίγαμε». Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ὅσα μακαρόνια περσεύανε, ταΐζανε τὶς κόττες,
γιὰ νὰ κάνουν αὐγά». Μήπως τὰ ρίπτουν εἰς τοὺς ἀγρούς;

7. Διασκέδασις μετὰ τὸ δεῖπνον. Χοροὶ καὶ τραγούδια ἀποκριάτικα,
παρωδίαὶ ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων, αἰνίγματα καὶ γλωσσοδέται, μεταμφιέσεις
ἄσεμνοι, δίκαι πλασταί, παιγνίδια (π. χ. ὁ μάγος, τὸ δαχτυλίδι, ὁ λέλεκας, ἡ σκλάβα,
τὸ μουντζούρωμα κλ.), παραμύθια ἄσεμνα. Ὁ χορὸς τοῦ Πιπεριοῦ κλπ. Ποία σημα-
σία ἀποδίδεται εἰς τοὺς χοροὺς καὶ τὰς ἄσεμνους τυχὸν πράξεις τῆς διασκεδάσεως
αὐτῆς; Π. χ. κατὰ τοὺς χωρικοὺς τῆς Βιθυνίας «ἔχουν νὰ κάμουν στὴν βομβυ-
κοτροφία».

8. Πυροβολισμοὶ εἰς χαιρετισμὸν τοῦ γείτονος. (Καλῶς νὰ σ' εὕρω,
ὦρέ... — Καλῶς νὰ ῥθῃς! ("Αγγραφα).

Ὁμοίως πυροβολισμοὶ δηλοῦντες βίαιον ἀρραβώνιασμα (καλίγωμα)· π. χ.
«Γιάννη, (ὄνομα τοῦ πατρὸς τῆς κόρης) δῶσε με τὴν καμήλα σου νὰ πάω νὰ φέρω
ἄλας. Σὺ νὰ πάρῃς τ' ἄλας κ' ἐγὼ νὰ πάρω τὴν καμήλα». Ἔτσι τὴν καλίγωνε τὴν
κοπέλλα (Σιναπλί, Καβακλί Β. Θράκης).

9. Τὸ βάφτισμα. Διαγωνισμὸς διὰ πλειοδοσίας, ποιὸς θὰ βαπτίσῃ τὸν
ἄλλον, δηλ. ποιὸς θὰ ρίψῃ τὸν ἄλλον στὸ νερό.

10. Ἄλλαι παιδιαί: κρέμασμα τῶν σκύλων κτλ.

11. Μαντικαὶ συνήθειαι.

(α) Ὁνειρομαντεία μὲ τὸ μακαρόνι ποὺ κλέβουν ἀπὸ τὸ δεῖπνον κατὰ
τὴν ἐσπέραν τῆς Κυριακῆς τῆς τυροφάγου ἢ μὲ τὴν ἀρμυροκουλλούρα. Τρό-
πος παρασκευῆς μαγικός: προζύμι ἀπὸ τρεῖς Γιαννούδισσες καὶ ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ
τὴ βρύση (Βασιλίτσι Πυλίας), ἢ πρώτη μπουκιά ἀπὸ ὅλα τὰ φαγητὰ τῆς τελευ-
ταίας ἡμέρας τῶν Ἀπόκρεων, ἀφοῦ τὴν κρατήσουν κρυφὰ καὶ τῆς ρήξουν πολλὴν
ἀλάτι (Κορινθία).

(β) Πυρομαντεία. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν Ἀποκριὰ τὸ βράδυ «μελε-
τᾶν τ' αὐγά καὶ τὰ ψήνουν στὴ φωτιά· ὅποιον σκάσῃ, δὲν εἶναι γερός, ὅποιον
ἰδρώσῃ, εἶναι γερός».

(γ) Οἶωνοί: Μερμηγκι κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι, καλὸς οἶωνός· π. χ. εἰς τὰ
χωρία τῆς Πυλίας «τὸ βράδυ τὴν Τυρινή, ποὺ θὰ ξεφᾶμε, λέμε νὰ φέρουν τὸ φῶς,
νὰ σηκώσουμε τὸ τραπέζι καί, ἂν δοῦμε κ' εἶναι ἀποκάτω κανένα μερμηγκάκι, θὰ
πάῃ καλὰ τὸ κονάκι, θὰ ἔχῃ σοδεῖα εἰδεμή, ξεφτισμένα πράματα».

12. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι.

Μερικὰ παραδείγματα: «Τὴν ἐβδομάδα τῆς Τυρινῆς οἱ γυναῖκες δὲν λού-

ζονται, γιατί άσπρίζει τὸ κεφάλι τους καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ φαί δὲν σκουπίζουν (Ἦπ.) Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν «τὸν πρῶτον μασκαρῶν πού θά ἴδῃ κανεῖς πρέπει νὰ τὸν ἔξορκίσῃ: Σίδερο τὸ κεφάλι μου, κοφίνι τὸ δικό σου!». Εἰς τὴν Μεθώνην «τὴν Τυρινὴ τὸ βράδυ πηγαινάν στα φιλικὰ σπίτια καὶ ἀλείφανε τὶς πόρτες μὲ τὴ γιαούρτη». Διὰτί;— Εἰς τὴν Σκῦρον «ὅποιος φταρνιστῇ στὸ τραπέζι τῆς Τυρινῆς, λένε πὼς δὲ θά τὸν βρῇ ὁ χρόνος. Γιὰ νὰ ξορκίσουν τὸ κακὸ σύμποδο, σκίζουν ἀπὸ μπρὸς τὸ πονκάμισό του, ἀπ' τὴν τραχηλιά ὡς τὴ μέση» (Ν. Πέρδικα, Α' 133).

13. Προγνωστικά τοῦ καιροῦ.—Π. χ. τὴν Κυριακὴ πὺν εἶναι οἱ Κρεατίνες Ἀπόκριες, ἂν κἀνῃ ἥλιος καὶ λιαστῇ ἡ ἀρκούδα, θά κἀνῃ ἥλιος ὅλο τὸ χρόνο.

β) Καθαρὰ Ἑβδομάς καὶ λοιπὴ Σαρακοστή.

1. Ἡ Καθαρὰ Δευτέρα.

1. Ὄνομα: Καθαροδευτέρα, σκυλοδευτέρα, γαδαροδευτέρα κτλ. Πρωτονήσιμη Δευτέρα (Ἀπύρανθος), Ἀρχιδευτέρα (Πόντος) κλπ.

2. Καθαρμὸς μαγειρικῶν σκευῶν: ξάρτυσμα (Ὑδρα), ξουλιάσματα (Καστορία). Πλύσις μὲ ζεστὸ σταχτόνερο (συνάθη (Κρήτη), ζούλια (Καστορία).

3. Εἰδικὰ φαγητὰ καὶ ἄρτοι (λαγάνες, μπουρανί, πίττα ἀπὸ τσουκνίδες, λαχανοπίττα, χουσάφι κτλ.) Τρόπος παρασκευῆς. Ἀλλὰ φαγητὰ νηστήσιμα.

4. Ἑξοδος εἰς τὴν ἔσοχήν. (Τὰ Κούλουμα, Μπούκλουβα (Κορώνη). — Ἑστίαισις εἰς τὸ ὑπαιθρον (παραπόταμος Χαλκιὸ Χίου) χοροὶ καὶ τραγούδια (σατυρικά καὶ ἄσεμνα), χαιρετισμοί, εὐχαὶ καὶ χειρονομίαι ἄσεμνοι («τὰ ἐξ ἀμάξης»). Γίνεται φαλλοφορία (μὲ φαλλοὺς πηλίνους ἢ ξυλίνους ἢ ἀπὸ καρόττα) ἢ περιφορὰ ὁμοιώματος φαλλοῦ ἐφ' ἀμάξης, ὅπως κατὰ τὸ μπουρανὶ τοῦ Τυρνάβου;

Γίνονται καὶ μεταμφιέσεις καὶ μιμικαὶ παραστάσεις; ἢ ἀπλῶς μουντζουρώνονται μὲ καπνιὰ τηγανιοῦ ἢ ἄλλας βαφάς; Π. χ. οἱ καμουζέλλες ἐν Καρπάθῳ: ὁ γέρος, ἡ γρά, ὁ Ἀράπης, ὁ Καδῆς καὶ μιὰ καμουζέλλα μὲ τσαμπάλλια (=κουδούνια) στὸ λαιμὸ καβάλλα στὸ γάδαρο ἀξανάστροφα, ὅλοι μὲ δέρματα ζώων στοὺς ὤμους, στὸ κεφάλι, στὸ πρόσωπο. Πρόσωπα τῆς ἀκολουθίας: ὁ ὀβραῖος, ὁ γιατρός, οἱ Ἀρναούτηδες κ' οἱ κόρες. Παράστασις: ἀπαγωγὴ κόρης, σύλληψις τοῦ ἀπαγωγέως ἀπὸ τοὺς Ἀρναούτηδες καὶ δίκη αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Καδῆ (Μιχαηλίδου αὐτ. σ. 21. (Πρὸβλ. τὸν Κιοπέκμπεη τῆς Θράκης). Γίνεται ἐμβάπτισις εἰς τὸ ὕδωρ ἢ ἄλλαι ἀστεῖαι ἢ ἄσεμνοι πράξεις; Ποῖαι καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π. χ. κύλισμα ἐπὶ τῆς χλόης κτλ.

Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου «τὴν Καθαρὰν Δευτέραν ἔξερχονται ὅλοι μετσημφιεσμένοι καὶ ἀμιλλῶνται τίς νὰ ρίψῃ τὸν ἄλλον ἐντὸς τῆς

λίμνης καὶ ἄδουσι: *Σήμερά 'ναι μέρα μας | κ' ἡ σκυλοδευτέρα μας | Σήμερα θὰ γανωθοῦμε | καὶ στὴ λούμπα θὰ νιφτοῦμε* (λούμπα=τεχνητὴ λίμνη).

Εἰς τὰ περίχωρα Ἀδριανουπόλεως ὁ Κιοπέκμπεης καθήμενος εἰς τὸν πρόσθιον ἄξονα ἀνοικτῆς ἀμάξης, συρομένης ὑπὸ βοῶν, ἔφερεν εἰς τὴν κεφαλὴν καλάθι τρυπημένον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐκρέμαντο σκόρδα καὶ κρομμύδια. Τὸν συνώδευον ἄνδρες μὲ μαυρισμένα τὰ πρόσωπα (μὲ καπνιά) καὶ μὲ ρόπαλα εἰς τὰς χεῖρας, μὲ τὰ ὁποῖα κατεδίωκον τοὺς σκύλους. Ἡ πομπὴ διέτρεχε τοὺς δρόμους μὲ φωνασκίας καὶ κατέληγεν εἰς ἓνα χωράφι, ὅπου ὁ μπέης ἔλεγε τὰ ἔξ ἀμάξης. Κατόπιν ὁ μπέης ἔσπερνε κριθάρι, ἀπαγγέλλων εὐχὰς τινάς, οἱ δὲ συνοδοὶ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸν ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τὸν ἐσήκωναν ἐπάνω καὶ σιγὰ σιγὰ τὸν κατέθεταν ὑπτίον εἰς τὸ μέρος, ὅπου πρὸ ὀλίγου ἔσπειρε. (Ἀρχ. θρ. θησ. Ε 92-94).

Εἰς τὴν Σωζόπολιν «οἱ μουντζουρωμένοι σύρουσιν ἐν βωμολοχίαις διὰ σχοινίων ἱστὸν πλοιαρίου (ἀντένα)». (Εἵδησις ἀσαφής).

δ. Κωμικαὶ παραστάσεις. Π.χ. ὁ *Βλάχικος γάμος* (Θήβαι, Μεθώνη: Τροκάνια κρεμασμένα ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῆς νύφης, τὸ συμπεθεριὸ καβάλλα σὲ γαϊδάρους ἀνάποδα κττ.). Ἡ *κηδεία τοῦ Τυροφάγου* (Μεθώνη) ἢ τὸ *λείψανο* ποὺ τὸ κλαῖνε οἱ μοιρολογίστρες:

Χορτάριασε τὸ μνημα σου, ἄχ-ἔχ! καὶ πάω νὰ βοτανίσω, ἄχ-ἔχ,

βοηθᾶτε, φίλοι καὶ δικοί, ἄχ ἀντρούλη μου, τὸν πόνο μου νὰ δείξω.

Καὶ τρανομαδιοῦνται, σὰν τὶς Μανιάτισσες, καὶ χτυπᾶν τὰ κούτελά τους (Κορώνη). Πρὸς τὴν κηδείαν τοῦ Καρνάβαλου εἰς τὰ Λευκόγεια τῆς Κρήτης, τὸν ὁποῖον κηδεύει ἡ Σαρακοστή: ἄνδρας ντυμένος σὰν γυναῖκα ἀδύνατη, ψηλὴ καὶ στὰ κατὰ-μαυρα ντυμένη. Τὸ μοιρολόγι:

Ἐλᾶτε καὶ σιὸ ξόδι του, κάμετε τὸ σταυρό σας,

ἕως τὰ χτές γλεντάγατε μὲ τοῦτον σιὸ πλευρό σας κτλ.

Ὁ παπᾶς ψάλλει:

Ἡμεῖς ἐτοῦτον κλαίμεν, ἡμᾶς ποῖός θὰ μᾶς κλάψῃ,

ὅπου τὸ σκορδοκρέμνυδο, τ' ἄντερα θὰ μᾶς κάψῃ;

Εἰς τὸ Κατσιδόνι Κρήτης «τὴν Καθαρὴν Δευτέρα βάνουν σ' ἓνα βγόδωμα (σκεῦος) μακαρούνια, τυρί, κρέας καὶ ὅ,τι ἄλλο πασχαλινὸ καί, ἐνῶ κλαῖνε, πᾶνε καὶ τὰ θάφτουν· βαστοῦν ἀκόμη καὶ τὰ λοῦρα καὶ τὰ θυμιάζουν καὶ λένε συγχρόνως πὼς ἦρθεν ὁ Λουμπούνης κ' ἐξώρισε τὸν Μακαρούνη καὶ τὸν Πασκάλη:

Ὁ Λαζανᾶς ψυχομαχεῖ κι ὁ Μακαρούνης κλαίει

κι ὁ Κρόμμυδος σουρσουραδεῖ ἀπάνω σιὸ τραπέζι».

6. Διωγμός, κρέμασμα σκύλων ἀπὸ σχοινίου καὶ περιστροφή περὶ αὐτὸ (τραμπάλα ἢ στραμπάλα).

7. Λήξις τῶν χορῶν καὶ παραστάσεων. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «περὶ τὸ τέλος τῆς ἡμέρας συναθροίζεται ὅλος ὁ κόσμος εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκκλησίας ἢ εἰς ἄλλο τι κεντρικὸν μέρος καὶ χορεύουν τὸν χορὸν τοῦ Πιπεριοῦ κ.ἄ. ἀλλ' εὐθὺς ὥς σημάνῃ ὁ ἐσπερινὸς διὰ τὸ πρῶτον «Κύριε τῶν Δυνάμεων...», σταματᾷ ὥς ἐκ θαύματος ὅλη ἡ ὀργιαστικὴ τῆς Καθ. Δευτέρας κίνησις». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

8. Μαντικάι συνήθειαι.

(α) Κατάδεσμος τῆς Μοίρας. *Κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας* πρὸς πρόκλησιν μαντικοῦ ὀνείρου. Μὲ ποίας πράξεις καὶ ποίους λόγους γίνεται τοῦτο; Π.χ. τὴν ἐσπέραν τῆς Καθ. Δευτέρας ἡ νέα πρὸ τοῦ ὕπνου περιζώνεται χρυσομάντηλο, τοῦ ὁποίου τὰ δύο ἄκρα δένει ἀποπίσω μὲ τρεῖς κόμβους ἐπιλέγουσα: *Ἀγία Δευτέρα βγαίνοντας | ἀγία Τρίτη μπαίνοντας, | ἀγία Τετράδ' ἀληθινὴ | ὁποῦ σὲ στέλνω νὰ διαβῇς | ... τὴ Μοῖρα μου νὰ πᾶς νὰ βρῇς, | νὰ ῥθῇ ἀπόψε νὰ μοῦ εἰπῇ | ποιὸν ἄντρα θελὰ πάρω* (Λαογρ. Γ 6).

(β) Ἀρμυροκουλλούρα. Πῶς κατασκευάζεται αὕτη καὶ εἰς τί χρησιμεύει; Διατυπώσεις τῆς κατασκευῆς μαγικάι: *ἀλεῦρι κλεμμένο ἀπὸ τρία σπίτια ἀπίκραντα ἢ μονοστέφανα*· τὸ ζυμώνει παρθένος μὲ πολὺν ἀλάτι ἀνάποδα (δηλ. μὲ τὰ χέρια πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη), κάνει τρεῖς κουλλούρες. *Τὶς ψήνουν στὰ κάρβουνα καὶ παίρνουν ἀπὸ κάθε μιὰ κουλλούρα μιὰ μπουκουριά. Τὴ μιὰ θὰ τὴ φᾶν, τὴν ἄλλη θὰ τὴν ρίξουν ἀπάν' στὴ σκέπα, καρσὶ (ἀντίκρυ) στὸν ἥλιο, καὶ τὴν ἄλλη θὰ τὴ βάλουν κάτ' ἀπὸ τὸ μαξιλλάρ'.* *Στὸν ὕπνο τους θὰ ἰδοῦν τὸ παλληκάρ'.* *Κι ὅταν εἶναι νὰ πάρῃ λεύτερο παιδί, θὰ τὸν ἰδῇ στὸν ὕπνο μὲ ποτῆρ' χρυσό.* *Κι ὅταν εἶναι χηρεῦαμενος, θὰ πάῃ μ' ἓνα τσικνωμένο κμάρ' (λαγῆνι καπνισμένο ἀπὸ τὴ φωτιά) (Φυσίνη Λήμν.).* Κατὰ ποίους ἄλλους τρόπους ζυμώνεται ἡ ἀρμυροκουλλούρα; (Βλ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Γ' 109 κ.ἑ.) Εἰς τὴν Σκῦρον, ἀπ' τὴν ἴδια ζύμη κάνουν κι ὅλα τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, τὰ ψήνουν καὶ αὐτὰ καὶ τὰ ξαστριίζουν μαζὶ μὲ τὸ ἀρμερόπιττο.

(γ) Σαρακοστοκουλλούρα: κουλλούρα μὲ προζύμι ἀπὸ τὸ ζυμάρι ποὺ ἐζύμωσαν τὰ μακαρόνια τῆς Ἀποκριᾶς· τὴν ψήνουν στὴ γωνιὰ χάμω καὶ τὸ πρῶτὴν Καθαροδευτέρα, μόλις ξυπνήσουν, τὴν κυλοῦνε. Ἄν πάῃ δεξιά, θὰ πάῃ καλὰ τὸ σπίτι, ἂν κάμῃ ἀριστερά, θὰ εἶναι δύστυχα τὰ εἰσοδήματα καὶ προπάντων τὸ γέννημα. (Βασιλίτσι Πυλίας).

9. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι.

Π.χ. Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα «δὲν πιάνουν μαχαῖρι, δὲν κόφτουν τίποτε, γιὰ νὰ μὴν κόφτουν τὰ ποντίκια τὰ γεννήματα» (Ἡπειρος). Τρῶνε μιὰ μπουκιά ἀπὸ τὴν Σαρακοστοκουλλούρα, γιὰ νὰ κομπώσουν τὴ Σαρακοστή, νὰ μὴν τοὺς πιάσῃ

ἡ Σαρακοστή νηστικούς (Πυλία). Τὰ μικρὰ παιδιὰ νηστεύουν τὴν Καθαρὴ Δευτέρα, γιὰ νὰ βρῖσκουν φωλιές (Αἰτωλία) ἢ τὴν περδικοφωλιά (Κρήτη, Μάδυτος κ.ά.).

2. Τὸ Τρίμερο.

(Τριόημερο (Μακεδ.), *αἰθοδώρισμα* (Πόντος), *Τριπλῇ* (*Ανακοῦ). Νηστεία ἀπόλυτος τῶν τριῶν πρώτων ἡμερῶν (οὔτε ψωμί, οὔτε νερό). Παράθεσις τραπέζης εἰς τὸν τριοημερίτην κατὰ τὴν Καθαρὰν Τετάρτην μὲ εἰδικὰ φαγητά: καρυδόπιττα, σούπα μὲ φασόλια καὶ μὲ πετιμέζι, ἀφριστός, χυλόπιττες (Σινώπη) κττ. καὶ προσφορὰ δώρων εἰς αὐτὸν (*μαξιλλαρόπαννο*, *μαντήλια* κττ. Σινώπη). Τὰ μαεροκάλα, τὰ Θεοδώρεσια (Πόντος). Παροιμίαι. Δεισιδαιμονίαι σχετικαὶ μὲ τὸ Τρίμερο καὶ ἄλλαι ἀντιλήψεις: π.χ. εἰς τὸ Τσακῆλι (Μετρῶν Θράκης) «*ἂν τυχὸν πεθάν' κανεῖς πιάνοδας τρίμερο, δὲ βγάζνε τὸ λείψανό τ' ἀπὸ τ' ὁρτά νὰ τὸ θάψνε, γιὰτὶ κολάσ' κε, πὺν σκότωσε τὸν ἑγαντό τ' καὶ γκρεμᾶνε τὸ δ'βάρ' (=τὸν τοῖχο) καὶ τότε βγάζνε*» (Θρακικὰ Η 350).

*Ἄλλαι συνήθειαι τοῦ Τρίμερου:

(α) Καθαρὰ Τρίτη. Π.χ. ἀνοίγουν τὴ σταφυλαρμιά. Θεωρεῖται καὶ ἡμέρα τῶν ψυχῶν; Τί κάμνουν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει;

(β) Καθαρὰ Τετάρτη. (Πρωτοτέτραδο, Θράκη). Προσφοραὶ γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν ζωντανῶν. Εἰς τί συνίστανται αὗται;

3. Ἡ Καθαρὰ Παρασκευή.

*Ονειρομαντεία μὲ τὰ κόλλυβα τῶν Ἀγ. Θεοδώρων. Τρία (ἢ ἐννέα) σπυριά σιτάρι κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο μὲ μαυρομάνικο μαχαῖρι σ' ἓνα παννάκι κόκκινο ἢ ἄσπρο μὲ μαύρη κλωστή. Κάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοῖρας, σπορὰ σίτου ἢ κολλύβων. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον «*τ' ἄη Θεόδωρου ἀποσπεροῦ κρεμνιῶνται ἀπὸ τὸ κλῆμα τὴν ὥρα π' θὰ πὰ νὰ πλαγιάσνε τσαὶ λένε: 'Ελᾶτε, Μοῖρες τῷ Μερῷ τσαὶ ἡ διτσή μ' ἢ Μέρα | νὰ μ' φανερώσετε, ποιὸ θὲ λὰ πάρου*» κττ. Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «*τὸ κορίτσι τὰ δένει σ' ἓνα ἄσπρο παννάκι μὲ μαύρη κλωστή καί, σὰ νυχτώνει, πάει στὴν ἐκκλησίαν: σὶτὸ προσκυνητάρι ἔχουν τὴν εἰκόνα τῶν Ἀγ. Θεοδώρων τὴ σταυρώνει μὲ τὰ κόλλυβα καὶ λέει: "Ἄγιε Θεόδωρε καλέ μου κτλ. Τὸ βράδυ τὰ βάζει κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλλάρι καὶ βλέπει ἐκεῖνον πὺν θὰ πάρη*». Εἰς τὴν Βυτίαν τὸ στάρει πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τὸ σπῖτι ἐνὸς πρωτοστέφανου Θεόδωρου. Ποία ἡ σχετικὴ συνήθεια ἄλλου; Ποῦ ἢ νέα σπέρνει τὸ στάρει καὶ προσκαλεῖ τὸ καλληκάρει νὰ ῥθῃ νὰ τὸ θερίσουν μαζί; Ἐνα παράδειγμα: Εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσίδος «*τὴν Παρασκευὴν τὸ βράδυ, σπῖτια πὺν ἔχουνε Γιάννη ἢ Θεόδωρο κρεμᾶνε στὴν πόρτα τοὺς ἓνα σακκουλάκι μὲ στάρει. Τὰ κορίτσια πᾶνε σὲ δυὸ Θεοδωρᾶδες κ' ἓνα*

Γιάννη και κλέβουν, δῆθεν, ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ σπίτια λίγο σιτάρι. Κατόπιν ἔρχονται στὸ σπίτι, σκαλίζουν λίγο τὸ χῶμα καὶ σπέρνουν τὸ σιτάρι. Παίρνουν ἀμίλητο νερὸ στὸ στόμα καὶ τὸ φέρνουν· στὸ δρόμο ἀκοῦν ὀνόματα. Μὲ τὸ νερὸ ποτίζουν τὸ σιτάρι λέγοντας: *Σὲ σπέρνω καὶ σὲ ποτίζω κι ὅποιος εἶναι γιὰ νὰν τὸν ἐπάρω νὰ ῥθῇ νὰ τὸ θερίσουμε μαζί. Προσέχουν καὶ τί ὀνείρατα θὰ ἴδουν*».

4. Τὸ Σάββατον τῶν ἀγίων Θεοδώρων.

1. Ὄνομα: *Τ' ἄη Θεοδώρου, τ' Ἀψυχοῦ* (Καστορία) κτλ.

2. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων. Προσφοραὶ εἰς τοὺς νεκρούς. (Μόνον κόλλυβα ἢ καὶ πίττες καὶ ψάρια τηγανητά, ψωμί καὶ τυρί;). Ποῦ γίνεται εἶδος πανδαισίας εἰς τὸ νεκροταφεῖον; Εἰς τὴν Πάνορμον «μοιράζουν σιμίτια εἰς τὰ παιδάκια, τὰ ὅποια περιέρχονται ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα καὶ λέγουν: «*Προσφορᾶτο, προσφορᾶτο | εἶδαμε, δὲν εἶδαμε, | Θεὸς σχωρὲς' ἱσοὶ πεθαμέν'.*»

3. Δοξασίαι σχετικαὶ μὲ τὰς ψυχάς.

4. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι: Π.χ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου μὲ κόλλυβα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία κάνουν κομπολόϊ (τὰ περνοῦν σὲ μιὰ κλωστή μὲ τὸ βελόνι) καὶ τὰ δένουν στὰ κλαδιὰ πάνω στὰ δέντρα. Εἰς τὴν Καστορίαν «*τ' Ἀψυχοῦ δὲν λούζονται, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν νεκροκόκκαλα!*»

5. Μαντικάι συνήθειαι.

(α) Συγκέντρωσις γυναικῶν καὶ κορασίων, χοροὶ καὶ διασκέδασις πρὸς μαντικούς σκοπούς: κόψιμο ἀρμυροκουλλούρας, ψηφία τοῦ ἀλφαβήτου ἀπὸ τὴν ἰδίαν ζύμην κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Σκῦρον «*ἀνήμερα τῶν ἀγίων Θεοδώρων μαζεύονται (τὰ κορίτσια) καὶ κόβουν τ' ἀρμερόπιττο, τραγουδοῦν, χορεύουν, κάνουν μεγάλη διασκέδαση—τ' ἀρμερόπιττο τὸ κάνουν τὴν παραμονὴ μὲ ἄλεϋρι καὶ ἀλάτι κλεμμένα ἀπὸ τρία ἀπίκραντα σπίτια, πὺν νὰ ἔχουν Μαριά ἢ Γιάννη (πρβλ. ἄνωτ. σελ. 14). Ἀπ' τὴν ἰδια ζύμη κάνουν καὶ ὅλα τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, τὰ ψήνουν κι αὐτὰ πάνω σὲ κληματοσίδες καὶ τὰ ξαστριίζουν τὴ νύχτα στὸ λιακὸ μαζί μὲ τ' ἀρμερόπιττο. Τὰ ψηφία ἀπὸ τὴ ζύμη τὰ σκεπάζουν μ' ἓνα κόκκινο παννὶ καὶ καθεμιά χώνει ἀπὸ κάτω τὸ χέρι της καὶ παίρνει ἓνα. Ὅ,τι γράμμα πιάσῃ, ἀπὸ κεῖνο θ' ἀρχίζει τὸ ὄνομα ἐκείνου πὺν θὰ πάρῃ. Τὰ κομμάτια ἀπὸ τ' ἀρμερόπιττο τὰ βάζουν τὸ βράδυ κάτω ἀπ' τὸ προσκέφαλό τους καὶ μελετοῦν νὰ δοῦν, ποιὸν θὰ πάρουν» (Πέρδικα, Σκῦρος τ. Α' σ. 133).*

(β) Ἄλλαι μαντικάι μέθοδοι τῆς ἐορτῆς τῶν ἀγίων Θεοδώρων. Κατοπτρομαντεία καὶ ὕδατομαντεία κλπ. (Βλ. ἄνωτ. κεφ. Η': Μαντική).

5. Γενικά δι' ὅλην τὴν Σαρακοστήν.

1. Ὄνόματα τῆς Σαρακοστῆς καὶ τῆς πρώτης ἑβδομάδος. (Π.χ. Ἀπονήστεια (Καλάβρυτα), Πρωτοβδόμαδο (Μονοφάτσι Κρήτης), Καθαροβδόμαδο (Θεσσαλ.). Εὐχαί.

2. Εἰκονικὴ παράστασις τῆς Σαρακοστῆς: *Καλόγρια* ἐπτάπους, ὁ *κουκαρᾶς* κλ. Π.χ. εἰς τὴν Χίον «παίρνουν μία κόλλα χαρτὶ καὶ σχεδιάζουν μὲ τὸ ψαλίδι μιὰ γυναικῶνα χωρὶς στόμα, γιατί εἶναι ὅλο νηστεία· τὰ χέρια τῆς εἶναι σταυρωμένα γιὰ τὶς προσευχές. Ἔχει 7 πόδια, τὶς 7 ἑβδομάδες τῆς Σαρακοστῆς. Κάθε Σάββατο κόβουν κ' ἓνα πόδι». Εἰς τὸν Πόντον «παίρνουν μιὰ πατάτα ψημένη ἢ ἓνα κρομμύδι· μπήγουν ἐπάνω ἀκτινοειδῶς 7 φτερά κόττας, τὸ δένουν ἀπὸ τὸ ταβάνι καὶ κρέμεται ὅλη τῇ Σαρακοστῇ. Μιὰ μιὰ βδομάδα ποὺ περνάει, βγάζουν ἀπὸ ἓνα φτερό. Λέγεται *κουκαρᾶς* καὶ εἶναι φόβητρον τῶν μικρῶν».

3. Ἀρτοὶ καὶ φαγητὰ Σαρακοστιανὰ.

Ὄνομα καὶ τρόποι παρασκευῆς αὐτῶν. Διανομὴ εἰς γείτονας, παιδιά κλ. Π.χ. τὸ *ξυνοφάι* τῆς Σινώπης: ρεβίθια, φασόλια, κάστανα, σταφίδες βράζονται πολὺ, μαζὶ μὲ πλιγοῦρι ἢ κουρκούτι, ζάχαρη καὶ πετιμέζι μελωμένο καὶ κατόπιν τσιγαρίζονται μὲ κρεμμύδι καὶ λάδι. Τὸ ἐμοίραζαν τῇ Μεγάλῃ Σαρακοστῇ σ' ὅλην τὴν γειτονιά γιὰ ψυχικόν. Εἰς τὴν Ἀμοργόν, μόλις μπῇ ἡ Σαρακοστή, ζυμώνουν καὶ κάνουν ἀνθρωπάκια μὲ μύτη, μὲ στόμα, μὲ μάτια καὶ τὰ δίνουν στὰ παιδιά· αὐτοὶ εἶναι οἱ *Λαζάροι*. Τὰ παιδιά τοὺς χορεύουν καὶ λένε:

*Ποῦ 'σουν, Λάζαρε, καὶ ποῦ 'ταν ἡ φωνή σου,
καὶ σ' ἐκλαίγανε ἡ μάνα κ' ἡ ἀδερφή σου,
—Ἦμουνε στὴ γῆς, στὴ γῆς θαμμένος,
στοὺς νεκρούς, νεκροὺς ἀνεστημένος.
—Ἐρντε, Λάζαρε κτλ.*

4. Ἔθιμα ἐπικρατοῦντα καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Σαρακοστῆς: Τὸ τραγούδιμα τῶν ξένων (τραγούδια εὐχετικά), οἱ κούνιες (τραγούδια τῆς κούνιας), παιγνίδια κτλ. Κτυπήματα νεανίδων ὑπὸ ἐφήβων καὶ τὰνάπαλιν.

Π.χ. εἰς τὰ Βέντζια τῆς Δυτ. Μακεδονίας ἀπὸ τὴν Καθαρὰ Δευτέρα ἕως τοῦ Λαζάρου τὰ κορίτσια τραγουδοῦν τὸ Λάζαρο. Μόλις ἐμφανισθῇ ξένος εἰς τὸ χωρίον, ὅλα τὰ κορίτσια, μικρὰ καὶ μεγάλα, τὸν ἐπισκέπτονται εἰς τὴν οἰκίαν ὅπου κατέλυσε καὶ τὸν τραγουδοῦν (τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, ἐγκωμιαστικά κτλ.). Εἰς τὴν Κάρπαθον καθ' ὅλας τὰς Κυριακάς τῆς Μεγ. Σαρακοστῆς μέχρι τῶν Βαΐων καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ οἱ κόρες κάνουν κούνια σὲ κάποιο εὐρύχωρο σπίτι καὶ τραγουδοῦν τὰ καλημεριστά, ἥτοι δίστιχα ἐγκωμιαστικά τῶν νέων, ποὺ ἀνεβαίνουν

στήν κούνια. Κτυπήματα τῶν νέων καὶ νεανίδων μεταξύ των μὲ τὸν στρόπο (χονδρὴ μαντήλα συνεστραμμένη).

5. Αἱ παννυχίδες (ὅλονυκτίαι) τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς. Ἀφύπνις τῶν κατοίκων μὲ κρότους τυμπάνων ὑπὸ τοῦ τουμπακάρη διὰ τὰς παννυχίδας. Ἀμοιβὴ αὐτοῦ κατὰ τὴν Λαμπρὴν μὲ κουλλούρα, αὐγά, τυρὶ (Σκῦρος). Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾷ ἡ συνήθεια αὕτη;

6. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι.

6. Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας.

1. Ἀναθεματισμὸς τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν ἄλλων αἵρετικῶν.

2. Σχολικαὶ καὶ ἄλλαι παιδικαὶ ἑορταί. Ἕνα παράδειγμα: «Εἰς τ' Ἀπέρει (τῆς Καρπάθου) τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας αἱ μητέρες, ποὺ ἔχουν μωρὰ παιδιά χρονιάρικα, πλάσσουν γύλλες, ποὺ εἶναι σὰν Λάζαροι (μεγάλα κουλλούρια) καὶ τὶς παίρνουν στὴν ἐκκλησιὰ τῆς ἐνορίας τους. Παίρνουν καὶ ἄλλα φαγητά, ὅτι θέλει κάθε ἓνας, καὶ ρακί. Ὑστερα ἀπὸ τὴ λειτουργία κι ἀφοῦ τὰ βλοήσῃ ὁ παπᾶς, κάθονται ὅλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, σὺν πέργερο τῆς ἐκκλησιᾶς, τρῶν καὶ πίνουν κ' εὐχονται τῶν παιδιῶν· κ' ὕστερα, ὅταν ἔρτουν σὺν κέφι, ἀρχίζουν τὸν χορὸν καὶ τὰ τραγούδια καὶ ξεφαντώνουν» (Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου Α' 185). Ποῦ ἄλλοῦ καὶ κατὰ ποίας ἄλλας ἑορτὰς γίνεται ὁμοία τις ἑορτή;

7. Τῆς Σταυροπροσκυνήσεως.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τὸ μεσοσαράκοστο, τῆς μάμπας ἢ τοῦ πουλιοῦ, τὸ Λουλοῦδ', (Θράκη). Ποῖοι ἑορτάζουν τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. εἰς τὴν Θράκην ἢ Λουλούδα, ἢ Μελδὴ καὶ ἢ Μελούδα.

2. Διανομὴ δενδρολιβάνου ἢ ἄλλων κλάδων ἢ ἀνθέων εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους καὶ χρῆσις αὐτῶν εἰς ἑξορκισμοὺς καὶ σταυρώματα. Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην «τὸ δεντρολίβανο, ποὺ παίρνουν ἀπὸ τὴ Σταυροπροσκύνηση, τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ ξεματιάσουν ἄνθρωπο ἢ ζῶ ποὺ εἶναι βασκαμένο. Τόγε σταυρώνουνε μὲ δαῦτο. Τὸ βουτᾶνε σὲ ἁγιασμὸ ἢ τὸ καῖνε σὲ κάρβουνα καὶ τὸν καπνίζουμε».

3. Ἀγερμοὶ παιδίων περιερχομένων τὰς οἰκίας.

Π.χ. εἰς Νένητα Χίου τὰ παιδιά εἰσερχόμενα εἰς τὰς οἰκίας ἔψαλλον:

Χαῖρε, Πύλη, χαῖρε, Ἀγνή, | χαῖρε, Τίμιε Σταυρέ,
ὦ χαρὰ τῶν προφητῶν, | ψάλλω κ' ἔρχομαι ἐδῶ,
νὰ μοῦ δώσης ἐν' αὐτό, | νὰ πά' νὰ φύγω ἀπ' ἐδῶ.

8. Τοῦ Μεγάλου Κανόνος (ἡ Τετάρτη τῆς 5^{ης} ἑβδ. τῆς Μεγ. Σαρακοστῆς).

Λειψόπιττες καὶ κουλλούρια διὰ τὰ παιδιὰ καὶ διὰ τοὺς πτωχοὺς. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον τοῦ Μεγ. Κανόνος «βάζουν φτάζυμο καὶ ζυμώνουν λειψόπιττες, κουλλουράκια, καὶ σφραγίδες (ψωμάκια μὲ σφραγίδα, ὅπως τὰ πρόσφορα). Τὶς λειψόπιττες τὶς τυλίγουν στῆς δρακοντιᾶς τὰ φύλλα (ποὺ μοιράζονται στὴ ληνυχτιὰ στὰ σπίτια οἱ φουρνάρισσες), γιὰ νὰ μὴ καίγωνται καὶ νὰ μυρίζουν, καὶ τὶς τρῶνε μὲ μέλι. Τὰ κουλλουράκια τὰ κάνουν ἄρμαθιές καὶ τὰ κρεμοῦν ἀπὸ τὸν λαιμὸ τῶν παιδιῶν γιὰ τὸ καλὸ. Τὶς σφραγίδες, τρεῖς, πέντε, ἑφτά, πάντα μονὸ ἀριθμὸ, βάζουν ἕνα κομματί πίττα, μέλι ἀπὸ πάνω, καὶ τὶς μοιράζονται τοὺς φτωχοὺς γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν ἀποθαμένων τους» (Πέρδικα, Σκῦρος, Α' σ. 135).

γ) Ἀπὸ 1ης Μαρτίου μέχρι τοῦ Πάσχα.

1. Πρώτη Μαρτίου.

1. Ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Μαρτίου: ὁ πρῶτος μῆν τοῦ ἔτους, ἀρχὴ τοῦ καλοκαιριοῦ. Αἱ σχετικαὶ δοξασίαι, παροιμίαι καὶ συνήθειαι π.χ. Ἀπὸ Μαρτιοῦ καλοκαιριὰ κι ἀπ' Αὐγουστο χειμῶνας. Εἰς τὴν Λῆμνον πιστεύουν ὅτι «τὴν Πρωτομαρτιὰ πέφτ' ἀπ' τὸν οὐρανὸ τὸ κάρβ' νο στὴ γῆς, νὰ ζεσταθῇ ἡ γῆς, κι ἀπὸ τότες ἀρχινοῦν οἱ ζέστες». Ποῦ ἄλλοῦ ἀπαντᾷ ἡ δοξασία αὕτη καὶ μὲ ποίας τυχὸν συνηθείας σχετίζεται; Π.χ. εἰς τὴν Κύζικον, ὅπου θεωροῦν τὸν Μάρτιον ὡς πρῶτον μῆνα τοῦ ἔτους «συνηθίζουν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας αὐτοῦ νὰ σπεύρουν βασιλικόν, κατ' αὐτὰς δὲ οὐδέποτε πλύνουν ἐνδύματα, διότι τὰ κατακαίουν τὰ αὔλα πνεύματα, ποὺ ἐνοικοῦν εἰς τὰ ὕδατα καὶ λέγονται Δρίμνες». Ποῖαι αἱ δοξασίαι ἄλλοῦ; Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου εἶναι δρίμες (ἢ τὰ δρίματα);

2. Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ τὸν Μάρτιον (αιτιολογικοὶ μῦθοι). Διὰ τί ὁ Μάρτης μιὰ γελάει καὶ μιὰ κλαίει; Διὰ τί ὁ Μάρτης ἔχει 31 ἡμέρες καὶ ὁ Φλεβάρης 28; κττ. Πρβλ. Ν. Πολίτου Παραδόσεις: τὸ βουτσὶ τῶν δώδεκα μηνῶν, οἱ γυναῖκες τοῦ Μάρτη, τῆς γριᾶς οἱ μέρες, τῆς γριᾶς τὰ κατσίκια κτλ.

Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι: Στὴν πομπή σ', γερομαλτέζο μου, τ' ἀρνοκάτσικά μου τὰ βγαλα (Ἀράχοβα).— Μάρτη χιόνι βούτυρο, μά, σὰν παγώση, μάρμαρο (Κύζικος).— Ὁ χειμῶνας τρῶει κριάσια καὶ ὁ Μάρτης κόκκαλα (Κύζικ.).

3. Ἔθιμα τῆς παραμονῆς: Ἀποπομπὴ τοῦ Κουτσοφλέβαρου. (Τὸν ὑποδύεται ἄνθρωπος χωλός; καβάλλα εἰς γάϊδαρον; Ποία πομπὴ τὸν συνοδεύει καὶ μὲ ποίας φωνάς; Π.χ. Ἐξω, Κουτσοφλέβαρε, νὰ ρθῇ ὁ Μάρτης μὲ χαρὰ καὶ μὲ πολλὰ λουλούδια) (Τρίπολις). Θραῦσις ἀγγείων καὶ σχετικαὶ ἐπιδαί:

Βγαίνει ὁ κακόχρονος | μπαίνει ὁ καλόχρονος,

ὄξω ὁ Κουτσοφλέβαρος. | *Οξω ψύλλοι, ποντικοί,
μέσα Μάρτης καὶ χαρὰ | καὶ κονκάλια δυνατὰ (Κύζικος).

Γίνεται καὶ σβήσιμο τῆς φωτιάς, διὰ ν' ἀνάψουν τὴν ἐπομένην καινούργια φωτιά; Κατὰ ποῖον τρόπον τὴν ἀνάβουν;

4. Τρόποι καὶ μέσα ἀποτροπῆς

(α) κατὰ τοῦ ἡλίου, ἦτοι γιὰ νὰ μὴν τοὺς πιάσῃ ὁ Μάρτης: Κλωστή ἄσπρη καὶ κόκκινη (καὶ χρυσή;) (μάρτης, μάρτα (Κύζικος), μερτοάτανο (Κάρπαθος)). Ἐκτίθεται τὴν νύκτα εἰς τὰ ἄστρα, ἀφοῦ προηγουμένως τὴν τυλίξουν σὲ μιὰ τριανταφυλλιά; Ποῦ φοροῦν τὸν μάρτην καὶ πότε τὸν βγάζουν; Ποῦ τὸν κρεμοῦν; Μὲ ποίους λόγους συνοδεύουν τὰς πράξεις αὐτάς; Συνηθίζουν νὰ στέλλουν «μάρτη» εἰς τοὺς ξενιτευμένους; Π.χ. Εἰς τὴν Πέτραν Λέσβου «τὴν πρώτη τοῦ Μαρτιοῦ δέν'νι λινὴ κλωστή, [ἄσπρη καὶ κόκκινη] σιὸ χέρι τς. Καθὼς τὴ δέν'νι, ρωτοῦν: Τὶ δέν'ς αὐτοῦ; Δένω τὸν ἥλιο νὰ μὴ σὲ πιάσ'». Εἰς τὴν Κύπρον «εἰς τὰ βρέφη, τὰ μὴ συμπληρώσαντα τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἡλικίας των, βάνουν ἑφτά μάρτηδες». Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὸν μάρτη τὸν φορούσαμε ὥς τὴν Ἀνάστασιν τότε τὸν βγάζαμε καὶ τὸν δέναμε στὴν τριανταφυλλιά, γιὰ νὰ πάρουμε τὸ χρῶμα της. Δέναμε μάρτη καὶ σιὸ μεγάλο δάχτυλο τοῦ ποδιοῦ, γιὰ νὰ μὴν σκοντάφουμε, καὶ σιὸ χέρι τῆς σιάμνας, γιὰ νὰ κἀνῃ κρύο νερό.» Ποῦ ἄλλοῦ ὁ Μάρτης δένεται σιὸ μεγάλο δάχτυλο τοῦ ποδιοῦ;

Εἰς τὰ Ἀγραφα «τὰ παιδιὰ, ἅμα πρωτοῖδον χελιδόνι, βγάζουν τὸ μάρτη ἀπ' τὸ χέρι τους καὶ τὸν ἀφήνουν σιὰ δέντρα, γιὰ νὰ τὸν πάρουν τὰ χελιδόνια, λέγοντας: Ἀφκα σῦκο κὶ σταφίδα | κὶ σταυρὸ κὶ ἀθημουνίτσα, | γύρσα πίσου, δὲν τὰ βρῆκα | λίτσαρ-λίτσαρ, λίτσαρ-λίτσαρ». Εἰς τὴν Κύζικον, ἅμα ἰδοῦν πελοργὸν κόπτουν τὸν μάρτην καὶ τὸν ρίπτουν, λέγοντες: Λέλεκα, χατζῆ - μπαμπά | ρίξε γρόσια καὶ φλουριά κτλ. Εἰς τὴν Σωζόπολιν «ὅταν ἰδοῦν χελιδόνα, θέτουν τὸν μάρτην κάτω ἀπὸ μίαν πέτραν καὶ μετὰ 40 ἡμέρας παρατηροῦν καί, ἐὰν εὔρουν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνου μυρμήγκια, τὸ θεωροῦν εὐτυχίαν.» Εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν (Κάρπαθον, Πυλίαν κ. ἄλ.) «τοὺς μάρτηδες τὴ Λαμπρὴ τοὺς δένουν σις λαμπάδες καὶ καίονται μαζί», εἰς δὲ τὰς Θήβας, (τὰ Μέγαρα καὶ ἄλ.) «τοὺς δένουν γύρω - γύρω σιὰ ψηνόμενα ἄρνια τὸ Πάσχα καὶ καίονται». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

(β) κατὰ τῶν ψύλλων, κορέων, ποντικῶν κλπ. καὶ κατὰ παντὸς μιάσματος. Καθαρισμὸς τῆς οἰκίας καὶ ἀπόρριψις τῶν σκουπιδιῶν (εἰς τὸ σταυροδρόμι;). Θραῦσις παλαιῶν λαγίνων ἢ ἄλλων πηλίνων σκευῶν μὲ τὴν ἐπφδὴν

*Οξω ψύλλοι, ποντικοί,
μέσα Μάρτης καὶ χαρὰ

καὶ καλὴ νοικοκυρὰ

κι ὁ Κουτρούλης μάγειρας (Βιθυνία).

Εἰς μερικοὺς τόπους τὸ σκεῦος αὐτὸ ρίπτεται ὀπισθεν τοῦ παπᾶ μετὰ τὴν ἐπίσκεψίν του διὰ τὸ «φῶτισμα», μόλις ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας, ἢ εἰς τὴν θύραν ξένης οἰκίας μὲ τὴν ἐπιφώνησιν: «Οἱ ψύλλοι μετὰ σᾶς | κι ὁ Μάρτης μετὰ μᾶς (Σιγὴ Βιθυν.). Ποῦ ἡ θραῦσις τοῦ πηλίνου σκεύους γίνεται τὴν παραμονήν;

(γ) κατὰ τῶν δριμῶν: γιὰ νὰ μὴν κόψουν οἱ δρίμες τὰ παννιά. Δεισιδαίμονες συνήθειαι: Π.χ. ρίπτουν εἰς τὸ νερὸ πέταλον.

5. Ἄλλαι συνήθειαι:

(α) Ψευδολογίαι «γιὰ νὰ γελάσουν τὸν Μάρτη». Π.χ. εἰς τὰ Μέγαρα «τὴν Πρωτομαρτιὰ ἔχουν ἔθιμο νὰ γελοῦν τὸ Μάρτη. *Γέλακα τὸ Μάρτη μου! Θὰ ποῦν ἓνα ψέμα, γιὰ νὰ γελάσουν κάποιον. Γελοῦμε τὸ Μάρτη, γιὰ νὰ μᾶς πάῃ καλά!*»

(β) Ἐξοδος εἰς τοὺς ἀγρούς, νίψις μὲ δροσὸν, ἀνάρτησις σταχύων κριθῆς εἰς τὴν θύραν κττ. Οὕτως εἰς τὰ Μέγαρα «*γυναῖκες ἔρχονται στὸ χωράφι πρωὶ-πρωὶ καὶ νίβονται μὲ δροσιὰ τοῦ κριθαριοῦ, βγάζουν στάχυα καὶ τὰ φέρνουν νωπὰ στὸ σπίτι καὶ τὰ κρεμοῦν στὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν, γιὰ νὰ εἶναι δροσεροὶ ὅλο τὸ χρόνον*». Πρβλ. «*ἡ δροσιὰ τοῦ Μάρτη ὁμορφίζει*» (Κύπρ.)

(γ) Νίψις μὲ ἀμίλητο νερό, ραντισμὸς τοῦ σπιτιοῦ «*γιὰ νὰ μὴ ἡ δροσιὰ στὸ σπίτι*» (Κορώνη). Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ κάθε νοικοκυρὰ ἔπαιρνε πρωὶ-πρωὶ ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι, ἔβρεχε ὀλίγο γρασίδι καὶ μὲ αὐτὸ ἐδρόσιζε ὅλους τοὺς ἐνοίκους, ἐνῶ ἀκόμη ἐκοιμῶντο, καὶ κατόπιν ἐρράντιζε τὸ σπίτι, λέγουσα:

Ἡρθες Μάρτη; ἦρθ' ἡ γειά σου,

ἦρθ' ἡ πληθομαμμουνδιά σου.

Μέσα Μάρτης καὶ χαρὰ κτλ.

Χύνουν τὸ νερὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας, διὰ νὰ πάρουν καινούργιο ἀπὸ τὴν βρύσιν;

(δ) Καθρεπτισμὸς εἰς τὸ λάδι. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ μητέρα (ἢ ἡ γιαγιά) «κρατῶντας λευκὸ ἀνάβαθο πιάτο μὲ λάδι ἔβαζε τὰ παιδιὰ νὰ κοιτάξουν μέσα τὸ πρόσωπόν των, ἐνῶ ἡ ἰδία ἐμονολογοῦσε διαφόρους εὐχάς: καὶ τοῦ χρόνου, *νᾶμαστε ὅλοι καλά!*» Εἰς τὴν Κορώνην, τὴν Λέσβον κ.ά. «*τὰ κορίτσια τὴν Πρωτομαρτιὰ πᾶνε καὶ κοιτάζ'νε μέσ' στὶς σφίδες (κιδούπια) πῶχνε τὸ λάδι, γιὰ νὰ μὴν τ'ς πιάσῃ γῆλιος*».

(ε) Παρασκευὴ χυλοῦ. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔφτειαναν χυλὸ καὶ τὸν ἔτρωγαν «*γιὰ νὰ μὴν τοὺς δαγκάνουν οἱ ψύλλοι*».

(ς) Κτυπήματα τῶν παιδῶν μὲ σκιλλοκρέμμυδα ἢ μὲ ἀσφόδελον

Π.χ. εἰς τὸ Κατσιδόνι τῆς Κρήτης «τὴν Πρωτομαρτιά κόβουνε μιὰν ἀσφεντρολιά (ἀσφόδελον) καὶ χτυποῦνε μ' αὐτὴ τὰ βούγια καὶ λένε: «Μάρτης εἶναι σήμερο, κι ἄλλαξε τὴν τριχιά σου, | καὶ βάλε πῆχες τὸ λαρδί καὶ πιθαμὲς τὸ ξύγκι». (Ἐπ. Κρητ. Σπ. Γ 419). Εἰς τὴν Κῶν χτυποῦν τὴν γάταν μ' ἓνα ραβδί λέγοντες: Μάρτης καὶ πάνω νορά! Τὸ κάμνουν δι' ὑγείαν.

6. Ἀγερμοὶ παίδων (χελιδόνισμα).

Συνηθίζουν τὰ παιδιὰ τὴν πρώτην Μαρτίου νὰ περιέρχωνται ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν κρατοῦντα ξύλινον ὁμοίωμα χελιδόνος; Τί τραγουδοῦν καὶ ποῖα δῶρα ζητοῦν; Δίδουν εἰς τὴν οἰκοκυρὰν φύλλα κισσοῦ ἀπὸ τὸ καλάθι τῆς χελιδόνας καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὰς Μέτρας Θράκης «δύο παιδιὰ περιφέρουν τὴν χελιδόνα, ξύλινον ὁμοίωμα πτηνοῦ, προσηρμοσμένον εἰς τὸ ἄκρον ράβδου, περασμένης δι' ἑνὸς καλαθίου πλήρους κλάδων κισσοῦ. Περὶ τὸν λαιμὸν τῆς χελιδόνος, ὑπάρχουν κωδωνίσκοι, οἱ ὅποιοι ἤχοῦν, ἐφ' ὅσον κινῆται ἡ ράβδος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται ἡ χελιδών. Τὰ παιδιὰ τραγουδοῦν: «Μάρτης μᾶς ἦρτε, | καλῶς μᾶς ἦρτε, | τὰ ὄρη ἀνθίζουνε, | οἱ κάμποι λουλουδίζουνε, | οἱ χελιδόνες ἔρχονται | καὶ πᾶνε σὲς φωλιές τους. | Μάρτη, Μάρτη μου καλέ, | καὶ Ἀπρίλη λαμπερέ, | τὴ Λαμπρὴ μᾶς ἔφερες, | τὸν παπᾶ μας ἔχαιρες. | Μπῆκε μῆνες θάλασσα, | θάλασσα τὴν πέρασε | ἔκατσε καὶ λάλησε κτλ. Ἡ νοικοκυρὰ παίρνει ὀλίγα φύλλα κισσοῦ ἀπὸ τὸ καλάθι τῆς χελιδόνας καὶ τὰ τοποθετεῖ εἰς τὴν φωλεὰν τῶν ὀρνίθων, διὰ νὰ γεννοῦν πολλὰ αὐγά, δίδει ἓν ἢ δύο αὐγά εἰς τὰ παιδιὰ, τὰ ὅποια πηγαίνουν εἰς ἄλλην οἰκίαν». «Πρβλ. ἄλλο χελιδόνισμα: Θάλασσαν ἀπέρασα | καὶ στεριά δὲν ξέχασα, | κύματα κι ἂν ἔσχισα, | ἔσπειρα, ῥονόμησα. | Ἐφρυγα κι ἀφῆκα σῦκα | καὶ σταυρὸν καὶ θημωνίτσα, | κ' ἦρθα τῶρα κ' ἡῦρα φύτρα, | κ' ἡῦρα χόρτα, σπάρτα, βλίτρα | βλίτρα, βλίτρα, φύτρα, φύτρα. | Σὺ καλὴ νοικοκυρά, ἔμπα σὲ κελλάρι σου κτλ.»

7. Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου καὶ μαντεῖαι ἐξ αὐτῶν. (Μερομήνια).

Ὁργάνωσις τῶν παρατηρήσεων: «Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν αἱ γυναῖκες τῆς συνοικίας συνερχόμεναι τὴν πρώτην Μαρτίου διεμοιράζοντο μεταξὺ των τὰς ἡμέρας τοῦ Μαρτίου καὶ κατόπιν κάθε μία παρατηροῦσε τὸν καιρὸν κατὰ τὴν ἡμέραν ποὺ τῆς ἀνῆκε. Ἄν ἐπεκράτει αἰθρία, καὶ τὸ ἔτος ὀλόκληρον θὰ παρήρχετο αἰθριον, ἂν ἐπεσκιαζέτο ὁ οὐρανὸς ἀπὸ σύννεφα, κακὰ προοιωνίζοντο διὰ τὴν οἰκογένειαν ἐκείνην». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

8. Δεισιδαιμονίαι. Π.χ. Τὴν Πρωτομαρτιά δὲν κἀν' νὰ σκοτώσης ψύλλο (Λέσβος). Εἰς τὴν Αἶνον τὸν Μάρτιον ὅλοι δὲν δανεῖζουν φωτιά, οὔτε πλύνουν ροῦχα χοντρά.

2. Τῶν ἁγίων Σαράντα (9 Μαρτίου).

1. Σαραντόπιττες (πίττες μὲ σαράντα φύλλα ἢ 40 τηγανίτες (λαλαγάκια), ἢ φαγητὰ ἀπὸ 40 εἰδῶν χόρτα ἢ ὄσπρια. Τρόπος παρασκευῆς καὶ διανομὴ αὐτῶν «για τὴν ψυχὴ τῶν ζωντανῶν». Πρβλ. τὴν παροιμίαν: «Σαράντα φᾶς, σαράντα πιῆς, σαράντα δῶσ' για τὴν ψυχὴ σ'». Εἰς τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε τὴν ἡμέραν αὐτὴν «ἔφτειαν γὰρ πίττες μὲ σαράντα φύλλα, ἄλλοι ἔφτειαν σαράντα κουταλίτες· ἀφοῦ ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν καλὰ συγγενεῖς καὶ φίλοι, ἔφεραν καὶ τρεῖς βόλτες γύρω ἀπ' τὸ τραπέζι καὶ ἔσερνε τὸ χορὸς ὁ μεγαλύτερος τῆς συντροφικῆς τραγουδῶντας: "Ὡς χορέψωμε κι ἄς εἶναι, τῶν ἁγίων Σαράντων εἶναι." Ὑστερα εὐχότανε ὁ ἕνας στὸν ἄλλον χρόνια πολλὰ καὶ καλά». (Πολίτου Παροιμίαι Α' 214). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο; Εἰς τὸ Μανιάκι «καρφώνουν στὰ χωράφια λαλαγκίδες μὲ ξυλάκι γιὰ τοὺς διαβάτες. "Ὅσα χωράφια ἔχουνε, τόσες καρφώνουνε».

2. Συνήθεια νὰ καίουν τὰ σκουπίδια καὶ νὰ πηδοῦν τὴ φωτιά «για νὰ κάψουν τοὺς ψύλλους, τὰ φίδια κτλ.». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν ἡμέραν αὐτὴν τρώγουν ζῶχο (χορταρικὸ) «για νὰ μὴν τοὺς τρῶν τὰ φίδια» λέγοντες: «Ζῶχο, ζῶχον ἔφαγα, | σαράντα κι μαράντα, | σαράντα φίδια φεύγουνε, | σαράντα γκουστερίτσες». Εἰς τὴν Βλάστην βγάζουν τοὺς μάρτες καὶ τοὺς κρεμοῦν στὰ δένδρα, γιὰ νὰ τοὺς πάρουν τὰ χελιδόνια, νὰ κάμουν φωλιά!

3. Λειτουργήματα τοῦ μεταξοσπόρου εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Π.χ. Εἰς Σκῦρον «σὰν ἔκαναν καματερὸ (κουκουῶλι) ἔπαιρναν τὴν ἡμέρα τῶν Ἀγίων Σαράντα μιὰ δαχτυλήθρα γεμάτη σπόρο ἀπ' τὸ σκουλήκι, ἔχωναν τὸ σπόρο μέσα στὸν κόρφο τους καὶ πηγαινάν στὴν ἐκκλησίαν νὰ τὸν λειτουργήσουν. "Ὡς νὰ πῇ ὁ παπᾶς τὸ Εὐαγγέλιο, ὁ σπόρος ἔσκαζε. Μόλις ἐνοιωθάν τὰ σκουληκάκια νὰ ζωντανεύουν καὶ νὰ μαμμουνιάζουν μέσ' στὸ στήθος τους, ἔφευγαν καὶ πηγαινάν γρήγορα-γρήγορα σπῆν τους, τὰ ἔβγαζαν ἀπ' τὸ στήθος τους καὶ τὰ ἔβαζαν νὰ μεγαλώσουν στὸ ἀναθροφάρι». (Ν. Πέρδικα). Πλὴν τούτου κατὰ τοὺς Κυπρίους τὴν ταχύτεραν ἐκκόλαψιν ἐπιβοηθεῖ καὶ ἡ διάδοσις ψευδοῦς εἰδήσεως.

4. Ἀλλαι προλήψεις καὶ συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τὸν ἀριθμὸν σαράντα. Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «σαράντα κλωσιῆς κεντοῦν τὰ κορίτσια, σαράντα πιοτὰ πίνουν οἱ ἄντρες καὶ σαράντα κερνοῦν καὶ σαράντα ψέματα λέν». Εἰς τὴν Λακωνίαν «ἀν τὴν ἡμέραν αὐτὴν βροντήση, πιστεύουν ὅτι τὰ φίδια κατεβαίνουν σαράντα ὀργνιῆς κάτω στὴ γῆ· ἄλλως ἀνεβαίνουν σαράντα ὀργνιῆς». Εἰς τὴν Λήμνον «τ' Ἀγιῶ Σαράντα φυτεῦνε δέντρα, κλήματα, λουλούδια· ἄλλη μέρα δὲν πιάνουν. Τότε ἀποκόβουν καὶ τ' ἀρνιά». Εἰς τὰς Μέτρας Θράκης τότε σπέρνουν βασιλικόν, «για νὰ γίνῃ ρουντιωτὸς καὶ σαραντάκλουνος». Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν ἄλλοῦ;

5. Μαντικάι συνήθειαι: Π.χ. «μιά κληματοίδα ἀπὸ ἐφτάκοιλο κλῆμα μὲ τρεῖς κόμπ', τὸ βάν'ν κάτ' ἀπ' τὸ μαξιλλάρ', νὰ ἰδοῦν ποιόν θὰ πάρουν».

3. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25 Μαρτίου).

1. Ἀπόλυτος ἀποχή ἀπὸ πάσης ἐργασίας: Δὲν σαρώνουν, δὲν βγά-
ζουν νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι, οὔτε λάδι ἀπὸ τὸ κιούπι, δὲν ἀνοίγουν σεντοῦκι, δὲν
πᾶνε στὰ περιβόλια κτλ. Δεισιδαίμονες φόβοι ἐκ τῆς παραβάσεως. Π.χ. εἰς τὴν
Ἀράχοβαν δὲν σαρώνουν «γιατὶ βγαίνει μελιγκοῦνι (μυρμηγκι) στὸ σπίτι».

2. Συνήθειαι τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τοῦ Εὐαγγελι-
σμοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Ἡπειρον τὰ παιδιὰ παίρνουν ἓνα ταψάκι ἢ ταβᾶ χωματέ-
νιο, τὸ χτυποῦν μ' ἓνα κουτάλι καὶ λένε: *Φευγάτε, φίδια, γκουστερίτσια, σήμερα*
εἶν' τοῦ Εὐαγγελισμοῦ! ἢ ἀνάβουν φωτιά καὶ χτυποῦν κουδούνια. Ἐπίσης ἀνάβουν
φωτιά μὲ κοπριά ζώων καὶ τὰ καπνίζουν «για νὰ μὴν ἀρρωστοῦν». Ἄλλοι τὰ
κορίτσια ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγρούς, κάθηνται ἐπάνω στὰ σπαρτὰ καὶ τὰ ἐναγκα-
λίζονται. Ἄλλοι κάνουν κούνια καὶ κουνιοῦνται (τραγούδια καλημεριστά).

3. Πίστις ὅτι τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἐπιστρέφουν καὶ αἱ χελιδόνες
Παιδικαὶ συνήθειαι: προσφορά τοῦ μάρτη καὶ χαιρετισμὸς τῆς χελιδόνας. Π.χ.
Ἀφκα σῦκο καὶ σταφύλ' | καὶ σταυρὸ καὶ λιχιστήρ' | κ' ἦρτα, ἡῦρα τὸν Ἀπρίλ'
(Μέτραι Θράκης).

4. Ἐξοδος τῶν ποιμνίων ἀπὸ τὰ χειμαδιά. Π.χ. εἰς τὴν Σητεῖαν
τοῦ Εὐαγγελισμοῦ λένε: «*Κούρευγε, κουδούνωνε, καὶ στὰ ὄρη ἀνέβαινε*», ἐπειδὴ
τότε μεταφέρουν τὰ αἰγοπρόβατα ἀπὸ τὰ θερμὰ μέρη εἰς τὰ ὄρεινά.

5. Ἄλλαι τυχὸν συνήθειαι. Π.χ. «Σήμερα οἱ κλέφτες βγαίνουν στὸ
κλαρί διὰ τοῦτο οἱ χωρικοὶ δὲν ἐξέρχονται τῶν χωρίων, μήπως εἰς βάρος των
ἐγκαινιάσουν τὴν τέχνην των» (Μέτραι Θράκης).

4. Πρωταπριλιά.

1. Τὸ ἔθιμον νὰ γελοῦν. Μὲ ποίαν πρόληψιν συνδέεται; Π.χ. «*Τόχουν γιὰ*
καλό ψεματοῦν γιὰ τὸ μετὰξι» (Περιστερὰ Θράκης).

2. Δεισιδαιμονίαι: ἡ βροχή τῆς Πρωταπριλιάς θεωρεῖται γιατρικὸ γιὰ
τὴ θέρμη «*τὴ βάζουν σ' ἓνα μπουκάλι καὶ ποτίζουν, ἅμα ἔχουν θέριμ γιὰ*
γιατρικό». (Κομοτινή).

δ) Ἑορταὶ τοῦ Πάσχα.

Ἑβδομάς τῶν Βαΐων.

1. Σάββατον τοῦ Λαζάρου.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Φτιουχουλάζαρους (Μακ.) Κουφουλάζαρους (Παραμυθία), Πρώτη Λαμπρὴ (Νίσυρος).

2. Παραδόσεις περὶ τοῦ Λαζάρου, ποὺ «σ' ὅλη τὴ δεύτερη ζωὴ του δὲ γέλασε ποτὲ καὶ μόνο μιὰ φορὰ χαμογέλασε». Παροιμίαι καὶ φράσεις σχετικαί· π. χ. ἀγέλαστος Λάζαρος.

3. Εἰδικὰ ψωμιὰ καὶ κουλλούρια (λαζάρ', λαζαράκια, λαζόνια). Ὄνομα, σχῆμα, τρόπος παρασκευῆς καὶ χρῆσις. Π. χ. εἰς τὴν Λήμνον «τὴν Παρασκευὴ θὰ κόψουν τὰ σῦκα κομμάτια μικρὰ καὶ τὸ Σάββατο θὰ ζυμῶσιν μετὰ τὴ μαγιά. Θὰ κόψουν ἓνα κομμάτι ἴσαμε μισὴ ὀκά, θὰ διπλώσουν μέσα σῦκα καὶ θὰ κάνουν τρίγωνο. Θὰ τὸ ζώσουν μετὰ κομμάτι ζμαρούδ' ὅπως γίνεται ἡ φασκιά καὶ τὰ λέν Λαζάρ'. Δίνουν σὺν φτωχῶν καὶ γιὰ σχώριο».

Εἰς τὴν Λέσβον «κάνουν λαζαρέλλια στὰ νταβαδέλλια μετὰ σταφίδα, καρύδια καὶ μύγδαλο· κάνουν μετὰ τὴ ζύμη ἓνα λουρέλλ' καὶ τὸ σταυρώνουν· κάνουν καὶ τὴ σταφίδα σταυρό. Τὰ παιδιὰ ἀνεβαίνουν σ' ἓνα βουνό, σὲ μιὰ ράχη, καὶ κυλοῦν τὰ λαζαρέλλια· ὅπου σταματήσουν, ψάχνουν ἐκεῖ κοντὰ τὰ βροῦν περδικοφωλιά». Εἰς Πλαγιάριον Θράκης τὰ τυλίγουν σὲ φύλλα δάφνης καὶ τὰ δίνουν στὰ παιδιὰ.

4. Ἀγερμοὶ παίδων. Τὰ Κάλαντα τοῦ Λαζάρου.

Ποῖοι τὰ λένε; Μόνον κορίτσια ἢ καὶ ἀγόρια; Εἶναι μεταμφιεσμένα καὶ τί κρατοῦν εἰς χεῖρας; Παράστασις τοῦ Λαζάρου, περιφορὰ αὐτοῦ. Τραγούδια λαζαρικά κλπ. Τραγουδοῦν καὶ τὴ χελιδόνα ἢ τὴν Καλαντήρα; Ποῖα δῶρα δίδονται εἰς τὰ παιδιὰ;

Π. χ. εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα γυρίζουν μόνον κορίτσια (Λαζαρίτσες ἢ Λαζαρίνες) 10-12 χρόνων ἢ καὶ μεγαλύτερα. «Μιὰ βαστᾷ στὴν ἀγκαλιά της ἓνα κόπανο (ποὺ κοπανίζουν τὰ ροῦχα, ὅταν τὰ πλύνουν) τυλιγμένο μετὰ πολλὰ παρδαλὰ καὶ πολύχρωμα κομμάτια παννιῶν· ἔτσι φαίνεται πὺς κρατεῖ μωρό». Ἄλλοι γὰρ Λάζαρο ἔχουν μιὰ ρόκα ἢ καλάμια δεμένα σταυρωτὰ ἢ μιὰ κούκλα, ποὺ τὴ στολίζουν μετὰ πολύχρωμα λουλούδια καὶ μετὰ παρδαλὰ παννιὰ καὶ κορδέλλες. Ἄλλοι «ἀντὶ γιὰ κόπανο, ἔχουν ἓνα καλαθάκι στολισμένο μετὰ πολύχρωμες κορδελλίτσες καὶ χίλιω λογιῶ λουλούδια». Εἰς τὴν Κρήτην «κάνουν ἓνα σταυρὸ μετὰ καλάμια καὶ τὸν στολίζουν μετὰ κολαῖνες (ὄρμαθοὺς) ἀπὸ λεμονανθοὺς καὶ μαχαιρίδες (ἀγριόχορτο μετὰ κόκκινο λουλούδι). Αὐτὸς εἶναι ὁ Λάζαρος καὶ τὸ πρωὶ τοῦ Σαββάτου τὰ παιδιὰ πᾶνε ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ λένε τὸ Λάζαρο».

Εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον τὰ παιδιὰ μασκαρεύονται καὶ γυρῖζουν στὰ σπίτια ἀρματωμένα μὲ γιαταγάνια καὶ χαντζάρια καὶ μὲ κουδούνια. Μπροστὰ πηγαίνει ὁ Μπαῖραχτάρης (σημαιοφόρος) κατάφορτος ἀπὸ κουδούνια καὶ μὲ μιὰ μεγάλη πάλα στὸ χέρι, ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι κουμπουράδες καὶ κουδουνοφόροι, ἔπειτα ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρὸς καὶ τέλος ὁ γέρος κ' ἡ γριά. Ὅταν ἡ πομπὴ αὕτῃ (οἱ Λάζαροι) φθάνουν ἐμπρὸς στὰ σπίτια, ἀρχίζουν νὰ χτυποῦν τὰ κουδούνια δαιμονιωδῶς καὶ νὰ σαλεύουν ἀπειλητικὰ τὰ χαντζάρια τους καὶ τὰ γιαταγάνια τους. Ἐπειτα τραγουδοῦν τὸ Λάζαρο καὶ οἱ νοικοκυρὲς τοὺς δίνουνε αὐγά, ὀπωρικὰ κλ.

Εἰς τὴν Κύπρον «τὸν Λάζαρον παρίστανε ἓνα παιδί, ποὺ τὸ ἔντυναν ὅλο μὲ σιμιλλούδκια (κίτρινα ἄνθη), ὥστε δὲν φαινόταν οὔτε αὐτὸ τὸ πρόσωπόν του. Τὸν Λάζαρον τὸν περιέφερεν ὁμᾶς νέων ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν καί, ὅταν ἀρχίζαν νὰ τραγουδοῦν, αὐτὸς «κατεκλίνετο ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπεκρίνετο τὸν νεκρὸν, ἠγείρετο δέ, ὅτε ἐξεφωνεῖτο τὸ Λάζαρε δεῦρο ἔξω!» Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται τοιαύτη παράστασις; Εἰς τὰ χωρία τοῦ Μ. Αἵμου «τὰ κορίτσια λαζαρίζνε πιάν»-ται χορό, τραγουδοῦνε καὶ πᾶν' στὰ σπίτια χορεῦδας». Εἰς τὴν Νίσυρον τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου (πρώτη Λαμπρὴ) οἱ μαθηταί, ἀφοῦ κατασκευάσουν τὴν «καλαντήραν» (τί εἶναι αὕτη;) περιέρχονται ἐν σώματι τὰς οἰκίας καὶ συλλέγουν αὐγά, ἄδοντες διάφορα ἔσματα π.χ. «Ἡ καλαντήρα πέρασε | ἀπὸ τῇ Μαύρῃ θάλασσα | ἔκατσε κ' ἐλάλησε | καὶ πύργον ἐκοδόμησε. | Ὅποιος δὲ μᾶς δεῖ αὐγὸ | μέσα ψύλλος καὶ κοργιὸς | καὶ μεάλος φοερὸς. | Μάρτης μᾶς ἦρτε | καλῶς μᾶς ἦρτε | ὄρη ἀνθεῖτε, | πουλάκια κελαδεῖτε. | Ὡ καλὴ νοικοκυρά, | ἔμπα στὸ κελλάρι σου, | φέρ' αὐγὰ σαρακοστὰ | γιὰ τὸν μῆνα τὸν καλό, | ποὺ ἦρτε καὶ ἐφάνηκε | στὸν Ἰορδάνην ποταμόν...».

5. Ἄλλαι πράξεις σχετικαὶ μὲ τὸν Λάζαρον. Π.χ. εἰς τὴν νῆσον Θήραν, «στήνουν τὸ Λάζαρο».

2. Κυριακὴ τῶν Βαΐων.

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τὰ Βάγια (Θεσσαλία, Ἡπειρος), Βαγιοτουριατοῇ (Κύθνος), τῇ Βαγίου (Πόντος), Τσερκατζί τῆς ἐλιᾶς (Ἀμμόχωστος Κύπρου) κτλ.

2. Οἱ κλάδοι τῶν βαΐων. Τίνος φυτοῦ κλάδοι χρησιμεύουν πρὸς στολισμὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους; (π.χ. δάφνης ἐν Αἰτωλῖα, Ἡπίρω κ. ἄ., ἱτέας ἐν Ἀν. Θράκῃ, μύρτου, ἄλ.). Ποῖον τὸ κοινὸν ὄνομά των; (Π.χ. βάγια (πολλ.), τάταλο (Κεφαλλ.), ματσιδί (Σύμη). Σχήματα, εἰς τὰ ὁποῖα διασκευάζονται οἱ κλάδοι τῶν βαΐων ἢ τὰ φύλλα τῶν φοινίκων. (Π.χ. σταυροί, φεγγάρια, ἄστρα ἐν Καρπάθῳ).

3. Ποῖοι προμηθεύουν τὰ «βάγια» εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ μὲ ποίαν πομπὴν γίνεται τοῦτο; Κτυπήματα μὲ τὰ βάγια, προλήψεις κτλ.

Ἐν παραδείγμα. Εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου «ὅσες νύφες γίνουν τὴ χρονιά μέσα, ὅλες θὰ πᾶν τοῦ Λαζάρου γιὰ τὰ βάγια. Κάθε νύφη στολίζεται μὲ πράσινο φόρεμα, σὰν τὸ χρῶμα τῆς βάγιας, καὶ μὲ κόκκινη μάλλινη φούστα ἀπὸ μέσα. Φορεῖ καὶ κεντητὰ τσαρούχια, κόκκινα μὲ ὠραῖες φουντίτσες, καινούργια, καὶ ἄσπρες κάλτσες. Προσκαλεῖ πρωτύτερα ὅλες τὶς συγγένισές της, κάνουν ρυζόπιττα, ψήνουν φασούλια, παίρνουν ἐλιές, χαλβᾶ, παίρνουν κ' ἓνα βουτσέλι κρασί κι ἄλλο ἓνα νερὸ καὶ πηγαίνουν στ' Ἀλωνάκι (ἓνα ἱσάδι τοῦ βουνοῦ) κ' ἐκεῖ κάθονται. Πρὶν νὰ κινήσῃ ἡ νύφη μὲ τὴ συνοδεία της, ἔχει στείλῃ τὴν κουνιάδα της καὶ τὴν ἀδερφή της, κορίτσια ἀνύπαντρα—ὄχι παντρεμένα, νὰ ἔχουν καὶ μάννα καὶ πατέρα—καὶ πηγαίνουν στὸ λόγγο. Κόβουν ἓνα φόρτωμα βάγια καὶ τὰ ζαλώνονται καὶ τὰ πηγαίνουν στ' Ἀλωνάκι, ὅπου περιμένουν οἱ νύφες. Στὸ δρόμο τραγουδοῦν:

«Ὅλες οἱ δάφνες εἰν' ἐδῶ κι ὅλες δαφνολογοῦνται,
καὶ νὰ βεργούλα δὲν εἰν' δῶ,
πάει στὴ βρύση γιὰ νερὸ κτλ.»

Ἀκολουθεῖ γεῦμα, τραγούδια καὶ χορός. Καναδυὸ ὥρες μέρα ἐτοιμάζονται νὰ κατεβοῦν. Φορτώνονται τώρα στὴν πλάτη οἱ νύφες τὸ ζαλίκι τὴ δάφνη καὶ κατεβαίνουν ἔτσι φορτωμένες στὴν Ἀη Μαρίνα, ἓνα ξωκλήσι κανόνιν τρεῖς μετάνοιες ἀμίλητες καὶ ἔρχονται στὴν ἄκρα στὸ χωριὸ σὲ νὰ ραχούλα, χαμηλὴ ραχούλα. Θὰ ξεφορτωθοῦν, θὰ χορέψουν τρεῖς τέσσερις χορούς. Ἀμα τελειώσῃ ὁ χορός, οἱ νύφες φιλοῦν τὰ χέρια ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, φιλιοῦνται κι ὅλας κι ἀλλάζουν δεκάρες. Κάθε μιὰ γυναῖκα παίρνει κομμάτι βάγια, χτυπᾷ ἑλαφρὰ τὴ νύφη καὶ λέει: «Μὲ γειὰ σὰ βάγια σου!» Ἀπ' ἐκεῖ χωρίζουν οἱ νύφες καὶ πάει κάθε νύφη στὴν ἐκκλησίαν τῆς ἐνορίας της. Τὰ παιδιὰ χτυποῦν τὶς καμπάνες, μόλις τὶς δοῦν νὰ ῥχωνται. Ἀμα φτάσουν στὴν ἐκκλησιά, πᾶνε μὲ τὴ σειρὰ πὺν παντρεύτηκαν κάθε νύφη καὶ χτυπᾷ λίγο τὴν καμπάνα «γιὰ τ' ἀντέτι» (=γιὰ τὸ ἔθιμο) καὶ περνάει μέσα στὴν ἐκκλησίαν καὶ ξεφορτώνεται τὴ βάγια. Κάθε γυναῖκα, πὺν εἰν' ἐκεῖ, παίρνει ἓνα κλαράκι βάγια καὶ χτυπάει τὴ νύφη καὶ τῆς λέει: «μὲ γειὰ σ'». Ὑστερα βγαίνουν πάλι ἔξω μὲ τὴ σειρὰ, χτυπάει κάθε μιὰ τὴν καμπάνα, πὺν πολὺν τώρα, κ' ὕστερα χωρίζονται καὶ πάει κάθε μιὰ στὸ σπίτι της. — Εἰς τὴν Θοράκην, Αἰτωλίαν, Μάνην κ. ἄ. τοὺς κλάδους τῶν βαίτων παρέχουν τὰ ζύγη τῶν νεονύμφων ἐκάστου ἔτους. «Ὅποιος φέρῃ πρῶτος τὰ βάγια στὴν ἐκκλησίαν, θὰ πρωτογεννήσῃ ἀγόρι».

4. Διανομὴ τῶν βαίτων, οἰωνισμοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ χρῆσις. Π. χ. εἰς τὰς Κινδωνίας «καθένας πὺν παίρνει τὸ κλωνί του ἀπὸ τὸν παπᾶ τὸ κοίταζε, κι ἂν εἶχε πολλὰ ἄνθη, ἔλεγε πὺν θὰ ἔχουν τὰ κτήματά του μαζοῦλι (εἰσόδημα)

πολύ, ἂν εἶχαν λίγα, λίγο.» Εἰς τὴν Σύμην κ. ἄ. φυλάττουν τὰ βάγια καὶ μὲ αὐτὰ καπνίζονται, γιὰ νὰ μὴ τοὺς πιάνη τὸ μάτι. (Πρβλ. βαγίζω=θυμιῶ διὰ βαΐων, Τήνος). Εἰς τὴν Σωζόπολιν πιστεύουν, ὅτι «οἱ βάϊες, ἀφοῦ ἁγιασθοῦν καὶ μεταφερθοῦν εἰς τὰς οἰκίας, ἔχουν τὴν δύναμιν ν' ἀποδιώκουν ἐξ αὐτῶν τοὺς ψύλλους καὶ τοὺς κορέους, ἐξ οὗ καὶ τὸ «Μέσα βάγιες καὶ χαρές, ὅξω ψύλλοι, κόριζες». Εἰς τὴν Ἑπειρον «κρεμοῦν σιὰ καρποκλάδια (καρποφόρα δένδρα) ἀπὸ ἓνα κλωνι βάγια, γιὰ νὰ καρπίζουν, καὶ σιὰ κήπια τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ μὴν τὰ κόβῃ τὸ σκουλήκι». Εἰς τὴν Σκῦρον, τὸ βράδυ τοῦ Λαζάρου οἱ νοικοκυρὲς θὰ πλέξουν κ' ἓνα σταυρὸ ἀπὸ βάγια καὶ βιόλες, νὰ τὸν πᾶνε τὸ πρωῒ στὴν ἐκκλησία, νὰ τὸν εὐλογήσῃ ὁ παπᾶς. Σὰν ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησία τὴν ἄλλη μέρα, τῶν Βαγιῶν τὸ πρωῒ, θὰ πάρουν ὅλοι τοὺς σταυροὺς των, νὰ πᾶνε νὰ βατσάσουν τὰ δέντρα, τὰ κλήματα, τὰ βόδια, τὰ περιβόλια, τὶς βάγκες, τοὺς μύλους. Ὅλα τὰ βατσαίνουν γιὰ τὸ καλὸ. Ὅσοι ἔχουν μάντρες παίρνουν λαζόνια, λαχανόπιττα καὶ μακαρόνια γιὰ τοὺς βοσκούς, πάνω πάνω στὸ καλάθι καρφώνουν τὸ σταυρὸ τὸ βάγινο καὶ πᾶνε πρωῒ πρωῒ στὴ μάντρα καὶ βατσαίνουν τὰ πρόβατα· τοὺς δίνουν δηλ. μιὰ στὴ ράχη μ' ἓνα κλαδί ἀπὸ μυρτιά καὶ μὲ τὸ βάγινο σταυρὸ καὶ τοὺς λένε: *τσαὶ τοῦ χρόνου! καλὴ Λαμπρὴ! Βάτσα-βάτσα τοῦ Βαγιῶ | τσαὶ τὴν ἄλλη τουριατοῇ | μὲ τὰ κότσινα τ' αὐγά | τσαὶ μὲ τ' ἄσπρα τὰ χλωρά!* (Πέρδικα 135). Ποῦ τὰ μεταχειρίζονται διὰ τὸ προζύμι; Π.χ. εἰς τὸ Κατσιδόνι τῆς Κρήτης *καύγουνε* (τὸ σταυρὸ τῶ Βαγιῶ) καὶ μὲ τὴ σκόνῃ του ζυμώνουνε τὸ ψωμί, χωρὶς νὰ βάλουνε προζύμι, καὶ ἀνεβαίνει ἡ ζύμη.

5. Κτυπήματα μὲ τὰ βάγια (βαγιοχτυπήματα). Π. χ. εἰς τὴν Καρδαμύλην Λακωνίας «οἱ γυναῖκες μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας χτυποῦν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη μὲ τὰ βάγια πὸν τοὺς μοίρασεν ὁ παπᾶς. Πιστεύουν ὅτι, ἅμα μία ἔγκυος χτυπηθῇ μὲ βάγια, ἐκείνη τὴν ἡμέρα, θὰ γεννήσῃ εὐκολώτερα». Εἰς τὴν Μάδυτον τὰ παιδιὰ κτυποῦνται μεταξὺ των μὲ τοὺς κλάδους τῶν μύρτων, λέγοντα: «καὶ τ' χρόν' νὰ μὴ σὲ πιάν' ἡ μυῖγια».

6. Ἀγερμοὶ παίδων κρατούντων κλάδους βαΐων, (τὸ *βάϊσμαν* ἐν Πόντῳ). Ἀσματα καὶ δῶρα (αὐγά, φρούτα). Μοιράζουν τὰ παιδιὰ καὶ βάγια εἰς τὰ σπίτια;

Δύο παραδείγματα: Εἰς τὴν Λέσβον, τὸ Ἀδραμύτιον κ.ἄ. τὰ παιδιὰ κάθε ἐνορίας ἔχουν ἓνα δεμάτι ἀπὸ κλαδιὰ δάφνης· «τὰ στολίζουν μὲ βαλάδια (παννάκια κόκκινα - πράσινα ἀπὸ καινούργιο φουστάνι)· στὴν κορφὴν βάζουν ἓνα κουδοῦνι ν' ἀκούγεται. Ὅταν ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησία, γυρίζουν στὴ γειτονιά τους ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι· ἀφήνουν τὸ δεμάτι ὀρθιὸ ἀπομέσα ἀπὸ τὴν πόρτα κι ἀρχίζουν νὰ ψάλλουν τὸ τροπάριον «τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν». Κατόπιν χτυποῦν κάτω τρεῖς φορὲς τὸ δεμάτι καὶ λένε: *Ἐξω ψύλλοι, ποντικοί, μέσα σὲ βαθὺν ρομάνι! Κόβουν ὕστερα ἀπὸ ἓνα*

κλαδάκι καὶ τὸ δίνουν στὴ νοικοκυρά, λέγοντας: Χρόνια πολλά, ἐν ὀνόματι Κυρίου, δό μ' τ' αὐγὸ νὰ φύγω!»

Εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴ βαγιοβδομάδα πήγαινε ὁ καντηλανάφτης στὰ περβόλια καὶ ἔκοβγεν ἓνα κομμάτι, ἓνα μεγάλο κλωνὶ βάγια, καὶ τό'βαζε στὸ κελλί του. Κάθε κοριτσάκι πήγαινε καὶ κρεμοῦσεν ἓνα κουρελλάκι ἀπὸ τὸ καινούργιο τὸ φουστάνι του κ' ἔτσι ἡ βάγια γέμιζεν ἀπὸ κουρελλάκια. Τὸ πρῶτ' τῶ Βαγιῶν, μετὰ τὴ λειτουργία, ὁ καντηλανάφτης ἔπαιρνε τὴ βάγια στὸν ὦμο του καὶ γύριζεν ὅλη τὴν ἐνορία κ' ἐπάαινε στὰ σπίτια καὶ πίσω του ὅλα τὰ μωρὰ (=παιδιὰ) φώναζαν τραγουδιότ'α:

«Βάγια, βάγια τῶ βαγιῶ | τρῶνε ψάρι καὶ κολιό,
καὶ τὸν ἄλλο Κυριακὸ | τρῶν τὸ κόκκινο τ' αὐγὸ».

Ὁ καντηλανάφτης πάαινε σὲ κάθε σπίτι κ' ἔβαζε τὴ βάγια μέσα, τὴν κουνοῦσε κ' ἔλεγε: «Ὁξω ψύλλοι, ὀξω κοριοὶ | νὰ πᾶτε στὰ ρουμάνια, | νὰ φᾶτε ρουμανόφυλλα. | Πέσετε, ψοφήσετε | καὶ πίσω μὴ γυρίσετε. | Ρά, ρά, Μαργαρώ, | ἡ τσοὶ παράδες ἡ τ' αὐγὸ. | Γυρίσαμε, γυρίσαμε, | τὸ βασιλιά δὲν ἠύραμε (δηλ. τὸ Χριστό). Οἱ νοικοκυρὲς τοῦ 'διναν ἓνα αὐγὸ ἡ λεπτὰ».

7. Ἀλλὰ παιδικὰ ἔθιμα. Χοροὶ, ἐστιάσεις κλπ.

Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα καὶ τ' ἄλλα χωρία τοῦ Μικροῦ Αἰμοῦ «τὴν ἡμέρα τοῦ Βαγιῶν τὰ κορίτσια πάγαιναν στὴν ἐκκλησιά, ἔπαιρναν βάγιες ἀπ' τὸν παπᾶ κ' ὕστερα μαζεύουντας σὲ μιὰ πλατιά, στὸ ἀλάνι τοῦ χωριοῦ· ἔδεναν τὰ βάγια μὲ κόκκινη κλωστή, τὰ γυρνοῦσαν ὅπως κουλούρα, καὶ τὰ καναν στεφάνι μικρό. Κάθα μιὰ χώρια, τὸ κρατοῦσε στὸ χέρ'—βᾶί τὸ λέγαμε.—Ὑστερα τραγουδῶντας καὶ χορεύοντας πήγαιναν μακρυνὰ σ' ἓνα ρέμα (τὴ Μιχαλιὰ) ἔσκυφταν καὶ τὰ ριχναν. Τὰ 'παιρνε τὸ νερό. Ἐνα κορίτσι ἦταν πρόβοδος καὶ τ' ἄλλα ὅλα στὴ σειρὰ πάαιναν καὶ τραγουδοῦσαν: Ἄντε μωρὴ Μαρούλα, κλπ. Ἀμα πήγαιναν στὸ ρέμα, ἔσκυβαν καὶ κουνοῦσαν τὰ χέρια μέσ' στὸ νερὸ κ' ἔλεγαν: «Ὁποιο βᾶί περὰς' μπροστά, κεῖνο θὰ γέν' σὺ δέκνισσα». Ὑστερα τὰ 'βλεπαν τὰ βάγια, ποῖο πήγαινε πρῶτο, κεῖνο τὸ κορίτσι γένδανε σὺ δέκνισσα. Στὸ γυρισμὸ ἦτανε κεῖνο τὸ κορίτ' μπροστά, ἔσερνε τὸ χορό, γένδανε πρόβοδος. Γύριζαν καὶ πήγαιναν στὸ σπίτι τοῦ κοριτσιοῦ αὐτουνοῦ, τῆς συντέκνισσας. Ἐκεῖ, τοῦ κοριτσιοῦ ἡ μάνα μαγέρευε καὶ τὰ φίλευε φασόλια, ἑλιές, μιληγκούρια, τέτοια πράματα. Χορεύανε, ὕστερα γυρνοῦσαν, χόρευαν πιασμένα ἀπὸ τὰ χέρια ὅλα τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ κ' οἱ γυναῖκες 'πὸ κατόπι ἔβλεπαν. Στὸ δρόμο πὺν γυρίζουν λένε καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς Βάγιας:

«Ἐσύ, κυρά μ', μὲ μάλωσες, μὰ θὰ σὲ παραδώσω.

— Τὸ τί εἶδες, Βάγια μ' καὶ τὸ πῆς, τὸ τί θὰ μαρτυρήσης;

Τὸ τί εἶδιαν τὰ ματάκια μου, κεῖνο θὰ μαρτυρήσω κτλ.»

8. Καθαρμοί, προλήψεις, δεισιδαιμονίαι. Π. χ. Εἰς τὴν Ὑδραν τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων τὸ βράδυ, μετὰ τὸν νυμφίον «λούζεται ὅλη ἡ φαμίλια, γιὰ νὰ ᾿ναι καθαρὴ ὅλη τῇ Μ. Βδομάδα». Εἰς τὴν Κρήτην «πρέπει νὰ φᾶνε κείνη τὴν ἡμέρα ψαρικὸ παστὸ ἢ φρέσκο· εἶναι ἀνάγκη νὰ γλείφουν ἔστω καὶ κόκκαλο τοῦ ψαριοῦ γιὰ τὸ καλό».

Μεγάλη Ἑβδομάς (Μεγαλοβδόμαδο)

1. Γενικά.

1. Νηστεία (τριήμερος). Π. χ. εἰς τὴν Καστορίαν «Μ. Δευτέρα, Μ. Τρίτη, καὶ Μ. Τετάρτη δὲν τρῶν τίποτε, παρὰ τὸ βράδυ μόνον λίγο νερό, ἰδίως τὰ κορίτσια, γιὰτὶ πιστεύουν ὅτι νηστικῆς καρδιᾶς πιάνει ἡ εὐκὴ καὶ ἔτσι ἐλπίζουν νὰ βροῦν τὸ γαμπρό». Πρβλ. «Κραταίει τριήμερο αὐτὴ καὶ θὰ πιάσῃ τὸ πουλάκι».

2. Ἀπαγόρευσις ᾠσμάτων, μουσικῆς καὶ πάσης διασκεδάσεως. Εἰς τὴν Πάρον οἱ κώδωνες τῶν ναῶν καθ' ὅλην τὴν Μ. Ἑβδομάδα δὲν κρούονται, ἡ δὲ πρόσκλησις εἰς τὴν ἐκκλησίαν γίνεται μεγαλοφώνως ἀπὸ τὸν κρᾶχτην.

3. Προλήψεις περὶ τῶν Ἑβραίων: «Κλείνονται στὰ σπίτια τους, διαβάζνε καὶ κλαῖνε καὶ τσιρίζνε».

4. Διάλυσις τοῦ ἐργαλειοῦ. Π. χ. εἰς τὴν Λήμνον τῇ Λαδριγιά (=τῇ Μ. Ἑβδομάδα), ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς εἶναι σταυρωμένος, θὰ ξεκάμουν τὸ λάκκο (τ' ἀργαλειά), τὸν ξεβιδώνουν».

5 Παροιμίαι καὶ παιδικὰ ᾠσμάτια, σχετικὰ μὲ τὰς ἡμέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος. Π. χ. Μεγάλη Δευτέρα—μεγάλη μαχαίρα, Μεγάλη Τρίτη—μεγάλη θλίψη... Μεγάλο Σαββάτο—χαρὲς γιομᾶτο, Λαμπρὴ—χάσκα μπούκα,—αὐγὰ κι ἀρνὶ (Κεφαλληνία).

2. Μεγάλη Δευτέρα.

1. Καθαρισμὸς τῶν οἰκιῶν: ἀσβέστωμα, σφουγγάρισμα κλ.

2. Ἀγεσμὸς παιδίων. Τί κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας καὶ τί ᾄδουν εἰς κάθε σπίτι; Εὐχαί, ἐπῳδαὶ καὶ κατάδεσμοι κατὰ τῶν ψύλλων. Δῶρα.—Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Μάδυτον τὰ παιδιὰ τὴν Μεγ. Δευτέραν κρατοῦντα σταυρὸν ἑστεμμένον μὲ μύρτα (τὸ ρουμάνι) περιφέρονται ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, ἀπαγγέλλοντα πρὸ τοῦ εἰκονοστασίου τὴν εὐχὴν:

«Σήμερ' εἶν' ἄλλους οὐρανός, σήμερ' εἶν' ἄλλη μέρα,
σήμερα καταδέχεται Σταυρὸς μὴ τοὺν Δεσπότην κτλ.

Χαῖρε πύλη, χαῖρε ἀμνέ, | χαῖρε Τίμμε Σταυρέ,
καὶ ἡμεῖς οἱ μαθηταὶ | ψάλλειν ἤλθαμεν ἐδῶ...

Ἦξ' οἱ ψύλλ' καὶ ποντικοί, | νὰ πάρουν ὄρη καὶ βουνοί,
 νὰ φάγουν κλαδοκούμαρα | νὰ πέσουν νὰ ποφήσουν....
 Τὰ κουκούλια σας πολλά, | τὰ βάρη σας μετάξι,
 πάρειτε σεῖς τὴν κόττια | κ' ἡμεῖς τὰ πέντ' αὐγά».

Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο καὶ κατὰ ποίαν ἄλλην ἡμέραν; Π.χ. ἐν Λέσβῳ καὶ Δαρδανελίοις τὸ «ρουμάνι» γίνεται τὴν «Κόκκινη Πέφτη».

3. Μεγάλη Τετάρτη.

1. Τέλεσις εὐχελαίου. Γίνεται τοῦτο καὶ κατ' οἴκους καὶ κατὰ ποίαν τάξιν; Π. χ. ἐν Κοτυώροις, ὁ παπᾶς τῇ Μεγ. Τετάρτῃ γύριζε στὰ σπίτια γιὰ εὐχέλαιο. Εἶχαν σὲ κάθε σπίτι ἔτοιμα αὐγά ὦμά, ἄλεῦρι καὶ ἁλάτι, τὰ εὐχέλιαζε αὐτὰ ὁ παπᾶς καὶ τῇ Μεγ. Πέμπτῃ, ἀφοῦ ἔβαφαν τ' αὐγά, τὰ πηγαινान μαζί μὲ τὸ εὐχελιασμένο ἄλεῦρι καὶ τ' ἁλάτι στὴν ἐκκλησιά, στὸν Ἑσπερινό, μέσα σὲ καλαθάκια σκεπασμένα καλὰ μὲ παννί». Εἰς τὴν Σπάρτην «ἀπ' τὸ ἄλεῦρι, ποὺ ἄκουσε τίς εὐχὲς τοῦ εὐχελαίου, τρῶνε κάθε πρωὶ ἓνα κομματάκι».

2. Παρασκευὴ νέας ζύμης (τὸ προζύμι τῆς χρονιάς). Π. χ. εἰς τὰς Ἀθήνας «τῇ Μεγ. Τετάρτῃ ἡ κλησάρισσα πηγαινε ἔπο σπίτι σὲ σπίτι καὶ μάζωνε ἄλεῦρι καὶ τὸ ζύμωνε χωρὶς προζύμι. Ὁ παπᾶς ἀκουμποῦσε ἀπάνω τὸν Σταυρὸ μὲ τὸ Τίμιον Ξύλον καὶ τὸ ζυμάρι ἀνέβαινε. Αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ προζύμι τῆς χρονιάς».

3. Τελετὴ τοῦ νικητῆρος. Ποῦ γίνεται αὕτη καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

4. Μεγάλη Πέμπτη.

1. Ὄνομα: Κόκκινη Πέφτη ἢ Κοκκινοπέφτη.

2. Τὸ ζύμωμα. Οἱ κουλλοῦρες, οἱ πίττες τῆς Λαμπρῆς. Ὄνομα αὐτῶν (κουτσοῦνες, κοσόνες, κουζουνάκια, κοφίνια, καλαθάκια, δοξάρι, αὐγούλα, λαζαράκι κλπ.) Τρόποι κατασκευῆς καὶ σχήματα. Ἰδιαίτεροι χρήσεις πρὸς ἱασιν ἢ ἐξορκισμὸν ἀσθενειῶν κλπ. Π.χ. Τὶς λαμπριάτικες κουτσοῦνες εἰς τὴν Κορώνην «τίς ζυμώνουν μὲ λάδι, μύγδαλα καὶ γλυκάνισο· βράζουνε καὶ δαφνόφυλλα καὶ βάζουνε τὸ ζουμί γιὰ νοστιμάδα. Τὶς κουτσοῦνες τίς πλάθουνε στρογγυλὲς σὰν κουλλοῦρες ἢ μακρουλὲς καὶ τίς περιπλέχουνε (=στολίζουν) μέσα μὲ ζυμάρι. Βάνουνε στὴ μέση τὸ κόκκινο τὸ αὐγὸ καὶ στολίζουν τὴν κουτσούνα μὲ ἀγκιναρῖτσες, μὲ πουλάκια, μὲ μύγδαλα καὶ σουσάμι. Αὐτὲς ποὺ εἶναι νὰ τίς μεράσουνε σὲ μικρὰ παιδιὰ τίς κάνουνε σωσιτὲς κουτσουνίτσες, μὲ πόδια, μὲ χέρια, μὲ κεφάλι (ἀπεικόνις τοῦ σχήματος ἀπαραίτητος). Ζυμώνουν τότε καὶ κουλλοῦρι γιὰ τὴν Πρωτομαγιά; Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα «τῇ γόγκιν' τῇ δέφτ' ποὺ θὰ ζυμώσουν, κάμνουν τρία μικρὰ κουλικάκια

μέ σταυρό και τὰ σκῶν'ν στο εἰκόνημα. Κι ἅμα λυσσάξ' κᾶνα σκυλί, τοῦ δίν'ν λίγο ἀπ' αὐτό, γιὰ νὰ ξελυσσάξ'».

«Λειτουργιά» τῆς Μεγ. Πέμπτης. Πῶς ζυμώνεται καὶ ὑπὸ τίνων; Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον «ἐπὶ ἀγναὶ παρθένου καθαρίζουν τὸν σῖτον ἀνὰ κόκκον, πλύνουν, ἀπλώνουν εἰς τὸν ἥλιον, ἀλέθουν, ζυμώνουν καὶ κατασκευάζουν λειτουργιά».

3. Τὸ βάψιμο τῶν αὐγῶν. Εἶναι ὠρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν αὐγῶν ποὺ βάφουν; Χρῶμα, τρόποι καὶ μέσα βαφῆς (π.χ. μετὸ βάρζι=κόκκινο ξύλο, μετὸ φύλλα ἀμυγδαλιάς κλπ.). Τὸ πρῶτο αὐγὸ ποὺ βάφουν (τὸ αὐγὸ τῆς Παναγίας). Θαυμασταὶ αὐτοῦ ιδιότητες: σταύρωμα τῶν παιδίων μετὸ αὐγὸ, ἄλλαι ποικίλαι χρήσεις αὐτοῦ. Δεισιδαιμονίαι διὰ τὸ δοχεῖον, ὅπου βάφουν τὰ αὐγά (πρέπει νὰ εἶναι καινούργες;), διὰ τὴν βαφὴν (δὲν τὴν βγάζουν ἀπ' τὸ σπίτι οὔτε τὴν χύνουν, διατί;). Βάφουν αὐγά οἱ πενθοῦντες; καὶ μετὸ ποῖον χρῶμα; Ἀποστολὴ κόκκινων αὐγῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθοῦν. Αὐγά «εὐαγγελισμένα». Αὐγά ζωγραφιστὰ (ξοδλωτά, ἢ κεντημένα, πέρδικες), εὐχαὶ ἐπιγραφόμεναι εἰς αὐτά. Διασκευὴ τῶν αὐγῶν εἰς πουλιά κτλ. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην ὅσα ἄτομα ἔχει τὸ σπίτι, τόσα αὐγά κόκκινα βάφουν κ' ἓνα τῆς Παναΐσας· τὸ βράδυ τὰ βάζουν σ' ἓνα κουτάκι καὶ τὰ πηγαίνουν στὰ 12 Εὐαγγέλια στὴν ἐκκλησίαν, γιὰ νὰ διαβιστοῦν. Τὰ βάζουν κατόπιν στοῦ Ἱεροῦ, στὴν Ἀγίαν Τράπεζαν ποκάτω, πίσω ἀπὸ τὸ θρόνον τοῦ δεσπότη, καὶ τ' ἀφήνουν ἐκεῖ ὡς τὴν Ἀνάστασιν. Τὴν ἡμέραν κείνην, στὴν ἀπέλευσιν, τότε ὅλες ἐπαιρναν τὰ κουτάκια μετ' αὐγά καὶ γύριζαν στοῦ σπίτι. Τὰ τσέφλια τῶν «εὐαγγελισμένων αὐγῶν» τὰ βάζαμε στοὺν μπαχτσέ, στῶν δέντρῳ τὶς ρίζες κ' ἐλέγαμε: «νὰ πιάσουν ὅλοι οἱ καρποί». Εἰς τὸ Σινίχοβον τῆς Δυτ. Μακεδονίας «τὸ αὐγὸ ποὺ θὰ πρωτοβάψουν τὴ Μ. Τετάρτη τὰ μεσάνυχτα (γιατὶ τότε βάφονται τὰ αὐγά) θὰ ταφῇ στὴν πρώτη αὐλακίαν τοῦ χωραφιοῦ, ἅμα ἀρχίσουν νὰ σπέρνουν, καὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου πρωταρχίσῃ τὸ ἀλέτρι, γιὰ νὰ ᾖ παστρικὸ καὶ τὸ σιτάρι, ὅπως τὸ αὐγὸ». Εἰς τὴν Σῦρον «τὰ βάφουν καὶ κίτρινα μετὸ τῆς μυγδαλιάς τὰ φύλλα». Εἰς τὴν Λήμνον «ἓνα κόκκινο αὐγὸ βάζουν στοῦ εἰκονοστάσι. Ἄμα εἶναι τριῶν χρόνων αὐγὸ στοῦ εἰκονοστάσι, γίνεται κρατ'τήρα, δηλ. μιὰ πέτρα ποὺ ἅμα τὴ βάλῃς ἀπάν' σὲ ἔγκυον γυναῖκα, εἴτε ζῶον ἔγκυον, ἔχουν τὴν ἰδέαν ὅτι κρατεῖ, (δὲν ἀποβάλλει). Τὰ κορίτσια βάζουν σ' αὐγά καὶ φτερά ἀπὸ χαρτὶ χρωματιστό, βάζουν οὐρά, μύτη μετ' ὅσον ποὺ καὶ τὰ κρεμνοῦν ἀπ' τὴ σκεπή. Σὰν μπλούδια ἦταν, γιὰ νὰ πετάξ' ν».

4. Τὰ μεγαλοπεφτιατάκα αὐγά.

Ὅλα τὰ αὐγά ποὺ γεννοῦν αἱ ὄρνιθες τὴν Μεγάλην Πέμπτην θεωροῦνται ἐξαιρετικὰ ἢ μόνον τῆς μαύρης κόττας ἢ τῆς πρωτόγεννης; Ποία ἢ χρήσις των; Π.χ. εἰς Σοποτὸν Καλαβρύτων «τὰ αὐγά ποὺ γεννιῶνται τὴ Μεγ. Πέμπτη τὰ πηγαί-

νουνε στην ἐκκλησία τὴν ἴδια ἡμέρα καί, ἅμα διαβαστοῦν, τὰ θάφτουν πάλι τὴν ἴδια ἡμέρα σταυρωτὰ στὸ ἀμπέλι, γιὰ νὰ μὴν τὸ τρώῃ τὸ σκαθάρι ἢ γιὰ νὰ μὴν πλησιάζῃ χαλάζι στὸ ἀμπέλι» (Ἀρκαδία). Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ φυλᾶνε στὸ σπίτι καὶ τὰ τρῶνε, ὅποτε τοὺς πονάει ὁ λαιμός. Κάνουνε πολὺ καλό».

5. Τὸ κοκκινοπεφτιάτικο παννί.

Ἀνάρτησις ἐρυθρῶν ὑφασμάτων ἀπὸ τῶν παραθύρων. Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τὴν κόκκινη τὴν Πέμπτη βάφνε τ' αὐγὰ καὶ βουτᾶνε ἓνα παννί. Τὸ βάφνε κόκκινο καὶ θὰ τὸ κρεμάσνε ἀπέξω 'πὲ τὸ παράθυρο 40 μέρες καὶ ὀνομάζεται κοκκινοπεφτιάτικο καὶ χρειάζεται γιὰ ὅλα τὰ πράματα» (δηλ. εἰς ἐπφδὰς κλπ.). Εἰς τὴν Κίον, «τὸ πρῶτ' τῆς Μεγ. Πέμπτης, πολὺ αὐγὴ, πρὶν ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος, σηκωνόταν ἡ νοικοκυρὰ καὶ κρεμοῦσε σ' ἓνα ἀπὸ τ' ἀνατολικά παράθυρά της ἓνα κόκκινο παννί, γιὰ νὰ τὸ ἰδῇ ὁ ἥλιος. Ὡς ἡθελ' ἂ τὸ ἰδῇ, τὸ ἔπαιρνε μέσα». Εἰς τὴν Καστορίαν «ἀπλώνουν στὰ παράθυρα κόκκινες βελόντζες καὶ κόκκινα μαντήλια». Ποία ἡ σημασία τοῦ ἐθίμου; Π.χ. εἰς τὴν Σκόπελον (Θράκη) «τὸ κόκκινο παννί, ποὺ κρεμοῦν στὸ πάνω μέρος τῆς πόρτας, λένε, συμβολίζει τὴν παρθενιὰ τῆς Παναγίας» (Ἀρχ. Θρ. Θησ. Η', 150).

6. Γιατί βάφουν τ' αὐγὰ κόκκινα; Παραδόσεις αἰτιολογικαί. Π.χ. «Ὅταν ἀναστήθῃκεν ὁ Χριστός, τό 'παν σὲ μιὰ χωρικιά κι αὐτὴ δὲν πίστεψε καὶ εἶπεν: ὅταν τ' αὐγὰ ποὺ κρατῶ γίνουν κόκκινα, τότε θ' ἀναστηθῇ καὶ ὁ Χριστός. Καὶ αὐτὰ κοκκίνησαν. Καὶ ἀπὸ τότε τὰ βάφουν κόκκινα» (Καστορία).

7. Τὸ ὕψωμα τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Προσφοραὶ διὰ τοὺς ζωντανούς. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «αἱ γυναῖκες τὸ ὕψωμα ἀπὸ τῆ λειτουργίας τῆς Μεγ. Πέμπτης τὸ ἔβαζαν σ' ἓνα σακκουλάκι, ποὺ εἶχε ἄνθη μέσα, καὶ τὸ φύλαγαν πίσω ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα». Εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν «φέρνουν στὴν ἐκκλησία κουλλουράκια, ὅχι γιὰ τοὺς πεθαμένους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ζωντανούς. Ὡς τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία, μοιράζονται τὰ κουλλουράκια αὐτὰ γιὰ τὸ καλό. Ὑνα κουλλοῦρι θὰ στείλουν στὸν τσοπάνο κάθε σπίτι· θὰ τὸ στείλουν στὸ μαντρί, γιὰ νὰ γίνουν τ' ἄρνια καλά».

8. Προσφοραὶ διὰ τοὺς νεκρούς. Πίστις περὶ ἐξόδου τῶν ψυχῶν. Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι τῆς Ἡπείρου «τὴν Μεγ. Πέμπτη κάνουν ὕψωμα, βράζουν καὶ στᾶρι καὶ τὸ πᾶνε στὴν ἐκκλησία. Ὁ παπᾶς κάνει συλλεΐτουργο καὶ μνημονεύει τὶς ψυχές. Λέμε πὼς ἐκείνη τὴν ἡμέρα βγαίνουν οἱ ψυχές ἀπὸ τὸν Ἄδη καὶ ξανασαίνουνε κι αὐτές, ὅπως ἀνασταίνεται ὁ Χριστός. Βγαίνουν καὶ πᾶνε στὰ λουλουδάκια. «Βγῆκαν κ' οἱ ψυχές στὰ λουλουδάκια» λέμε ἐμεῖς. Κάνουνε ἔξω 50 μέρες,

ὥς τῆς Γονοκλισιᾶς. Τότε γονατίζουμε, γιατί τότε γονατίζουν κ' οἱ ψυχές καὶ προσκυνᾶνε τὸ Θεὸ καὶ γυρίζουν πάλι στὸν τόπο τους». Ποία ἡ πίστις ἄλλου;

9. Τὸ Μεγαλοπεφτιάτικο εὐχέλαιο. Τρόπος τελέσεως αὐτοῦ κατ' οἶκον. Χρήσις τοῦ ἀλεύρου, τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου, τὰ ὅποια ἐχρησίμευσαν εἰς τὸ εὐχέλαιον, τοῦ βάμβακος, τῶν ἀγγείων κλπ. Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ τρία ριγανόξυλα, μὲ τὰ ὅποια οἱ παπᾶδες ἐμύρωσαν ὅσους ἦταν στὸ εὐκέλαιο, τὰ φυλᾶνε στὸ εἰκονοστάσι κι ὅταν χτίσουνε καινούργιο σπίτι, τὰ βάνουνε στ' ἀγκωνάρια τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ λάδι καὶ τὸ κρασί, πὺν καῖνε στὸ φλυτζάνι, τ' ἀφήνουνε νὰ κάψουνε ὡς κάτω καὶ τὸ φλυτζάνι ἐκεῖνο τὸ πλένουνε στὸ γιολό, ὅχι ἄλλου». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

10. Ἀγερμοὶ παιδίων μὲ κλάδον μύρτου (τὸ ρουμάνι), ὡς κατὰ τὴν Μεγ. Δευτέραν. Εἰς τὴν Λέσβον τὰ παιδιὰ κάμνουν ἓνα στεφάνι κ' ἔχουν πάνω σ' αὐτὸ δεμένα διάφορα κουρέλια καὶ λένε τραγουδιστά: *Ρό, ρό, τὸ μωρὸ | κάτι (=κάθεται) μέσ' στὸν ἀγωγὸ | καὶ γυρεύει ἐν' αὐγὸ κλπ.* Μετὰ δύν'νε ἓνα κουρέλι στὴ νοικοκερὰ καὶ λένε: *Ἐξω ψύλλοι, ποντικοὶ | καὶ μέσα τὸ ρουμάνι.* Τὸ κουρελάκι τὸ δένουν σ' ἓνα καρφὶ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ τοὺς ψύλλους καὶ τοὺς ποντικούς. Ἄλλοι «ἀπάν' στα βάρια βάζουν μιὰν ἀτσ'κνίδα κόκκιν'. Ψηλὰ σ' ἓνα κλαδέλλ' βάζουν ἓνα κουδουνέλλ'. Γυρίζουν τὰ σπίτια καὶ λέν: *ὦ καλὴ νοικοκερά, | σήκω δῶσ' μας πέντ' αὐγά, | μὴ μὲ δείρ' ὁ δάσκαλος κτλ. Ὁξου ψύλλοι καὶ μαντάκοι | μέσα τὸ καλὸ ρουμάνι.* Εἰς τὰς Μέτρας (Θράκ.) «τὰ παιδιὰ κάμνουν τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα ἀπὸ παλαιὰ ράκη καὶ τὸ περιφέρουν ἀνὰ τὰς οἰκίας ἐπαιτοῦντα «καψίδια». Κάθε νοικοκυρὰ δίδει κλάδους ἀμπέλου ἢ λινάτσα ἢ ἐλλείψει τούτων ἐπιχέει ὀλίγον πετρέλαιον ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος. Τὰ παιδιὰ σηκώνουν τὸν Ἰούδαν καὶ τραγουδοῦν: *Ράτσα, κεράτσα | δῶσ' μιὰ κληματσίδα | νὰ κάψουμε τὸν Ὀβριγιὸ | πῶχει πολλὴ κασσίδα. | Ὀβριγιὸς φορεῖ φτερὸ | στὸ κεφάλι τ' τὸ ξερό...* Τὸ ὁμοίωμα καίεται τὴν ἐπομένην εἰς τὸν ἐπιτάφιον. Μόλις ἐξημερώσῃ, κρεμοῦν ἓνα κόκκινον ὕφασμα εἰς τὸ ἀνατολικὸν παράθυρον τοῦ σπιτιοῦ νὰ τὸ διῇ ὁ γῆλιος».

11. Τὰ δώδεκα Εὐαγγέλια. Ἀγιασμὸς ἄρτου, ἁλατος καὶ αὐγῶν προσαγομένων ὑφ' ἐκάστης οἰκογενείας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἢ ὕδατος ἐν φιάλῃ. Πράξεις τελούμεναι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Εὐαγγελίων πρὸς ἀποτροπὴν ἀσθενειῶν ἢ παρασκευὴν φυλακτῶν καὶ ἄλλων μαγικῶν μέσων. Πυραί, εἰς τὰς ὁποίας τὰ παιδιὰ πηδοῦν καὶ καίουν τὸ μάρτη τους (καλαφουνοὶ ἐν Ρόδῳ μὲ χονδρὸν κορμούς πεύκων, ἀναπτύμενοι τὴν Μεγ. Πέμπτην εἰς τὰ 12 Εὐαγγέλια).

Μερικὰ παραδείγματα. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν «μερικὲς γυναῖκες παίρνουν μιὰ λουρίδα, τὴ δένουν στὴ μέση τους καί, μόλις τελειώνει ἓνα ἓνα Εὐαγγέλιο, δένουν ἀπὸ ἓναν κόμπο καὶ παρακαλοῦν νὰ γίνῃ μέσ' στὸ χρόνο τὸ ποθούμενον.»

Εἰς τὴν Λῆμνον «στὸ τρισκέλι, ποὺ ἀκουμπάει ὁ παπᾶς τὸ Βαγγέλιο, δένανε ἓνα σπάγγο κ' ἐκεῖ κρεμνοῦσαν τὰ τσεμπέρια τῶν παιδιῶν, γιὰ νὰ ἔχουν τὴ φύλαξη. Στὰ δώδεκα Βαγγέλια φέρνουν μπουκάλια γεμᾶτα νερό, τὰ βάζουν στὸ Βαγγέλιο ποκάτ' κι ἅμα τελειώσουν, τὰ παίρν' ὁ παπᾶς μέσα στὸ ἱερό, ποκάτ' ἀπ' τὴν Ἁγία Τράπεζα, καὶ τὰ παίρνουν μόνη τὴ Λαμπρή, στὴν Ἀγάπ'. Ἕμα εἶναι κανεὶς ἄρρωστος, θὰ πλυνθῇ μ' αὐτὸ τὸ νερὸ καὶ τὸν σαραντίζουν, δηλ. τὸν ραντίζουν 40 φορὲς μ' ἓνα κλωνι βασιλικό. Καὶ ζῶο ἅμα ἔχ' ἄρρωστο, κι αὐτὸ τὸ σαραντίζ'». Ὁμοίως «νερὸν τῶν δεκατεσσάρων Εὐαγγελίων» θεραπεύει τὴν ἡμικρανίαν (ἐν Κύπρῳ). Εἰς τὴν Σιγὴν τῆς Βιθυνίας «στὸ πρῶτο Εὐαγγέλιο, τὸ μεγάλο, τὰ παιδιά ἔγραφαν «πιστεύοι», ὅσους ἐπρόφταιναν νὰ γράψουν. Γύριζαν κατόπιν στὴν ἐκκλησία μέσα, τὴν ὥρα ποὺ ἄρχιζεν ἡ ἐκκλησία ν' ἀπελάη, καὶ φώναζαν: «πιστεύοι, πιστεύοι»! Οἱ γριὲς τοὺς ἀγόραζαν, τοὺς ἔκαναν χαμαγλί (φυλαχτὸ) καὶ τὸ φοροῦσαν στοὺς ἀρρώστους». Εἰς τὰ Κούρεντα τὰ κορίτσια εἰς τὴν ἐκκλησίαν «γνέθουν νήματα διαφόρων χρωμάτων, τὰ ὅποια θὰ προσδεθοῦν εἰς τοὺς κωδωνίσκους τῶν ζώων, γιὰ νὰ προκόψουν τὰ κόκκινα τὰ κρατοῦν κι ἂν τὰ πρόβατα ἀρρωστήσουν ἀπὸ παρμάρα, τοὺς τρυποῦν τ' αὐτιά καὶ περνοῦν τὸ κόκκινο νῆμα, γιὰ νὰ γιατρευτοῦν».

12. Τὰ κεριά τῶν δώδεκα Εὐαγγελίων.

Θαυμασταὶ ἰδιότητες, ἀποδιδόμεναι εἰς αὐτά. Π.χ. εἰς τὴν Σπάρτην «τὸ κερὶ αὐτὸ ποὺ μένει ἄκαντο, τὸ φυλάγουμε γιὰ φυλαχτὸ κι ὅταν μπουμπουνίζῃ τὸ χειμῶνα καὶ βρέχῃ δυνατὰ καὶ κάνῃ κατακλυσμὸ, ἀνάβομε τὸ κερὶ καὶ δὲν πέφτει ἀστροπελέκι». Εἰς τὴν Ἀγιάσον Λέσβου «στὰ 12 Εὐαγγέλια παίρνανε οἱ γυναῖκες κερὶ, κ' ἓνα ἓνα Εὐαγγέλιο ποὺ τελείωνε, κάνανε ἀπὸ τὸ κερὶ μ' ἓνα κομματέλλι ἓνα σταυρό. Μαζεύανε 12 σταυρέλλια καὶ τὰ πηγαίνανε στὸ σπῖτι νὰ τὰ κολλήσ' νε παντοῦ στ' ἀντιγώνια τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ ψοφήσ' νε οἱ ψύλλοι, οἱ κοριοί» κτλ.

13. Διανυκτέρευσις γυναικῶν καὶ παρθένων ἐν τῷ ναῷ. (Τὸ φύλαγμα τοῦ Χριστοῦ). Τὰ Πάθη τοῦ Χριστοῦ, τὸ Μοιρολόγι τῆς Παναγίας κτλ.

14. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῆς Μεγάλης Πέμπτης.

Π.χ. εἰς τὸ Γύθειον «τὴν Μεγ. Πέμπτην ἀνοίγαν τὴν κασσέλλα διὰ τὸν ποντικόν, ὅπως ἐξαλειφθῇ. Δὲν ἐσκούπιζαν, διὰ νὰ μὴ ἐμφανισθοῦν οἱ μύρμηκες». Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου «τὴ Μεγ. Πέμπτη πρῶτ' - πρῶτ' θὰ πλύνουν τὰ χοντροσκούτια τό 'χουν σὲ καλό, τ' ἀγιάζουν, δὲν τὰ τρώει ὁ σκῶρος». Τοῦναντίον εἰς τὴν Θράκην «ἡ Κόκκινη Πέμπτη καὶ αἱ δύο μετ' αὐτὴν Πέμπται θεωροῦνται δρίματα καὶ δὲν πλύνουν ροῦχα, οὔτε ἀπλώνουν ροῦχα, διότι καταστρέφονται τὰ σπαρτιά καὶ τ' ἀμπέλια». Εἰς τὸ Γιανιτσαροχωρὶ Κυδωνιῶν «οἱ πιὸ θρησκοὶ ἔτρωγαν μιὰ φορὰ τὴν ἡμέρα, μόνο τὸ μεσημέρι, γιὰτὶ μιὰ φορὰ ἔγινεν ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος».

15. Ἀποστολὴ δώρων εἰς ἀνάδοχον, πενθερόν κλ.

Εἰς τὴν Καστορίαν στέλνουν τὶς πασχαλιές: δύο κομμάτια ἀρνιοῦ, δύο παρμάκια (=τσουρέκια), αὐτὰ 12 ἢ 24, πάντως ζυγὸς ἀριθμὸς, ζάχαρη ζυγὸς ὀκάδες κλ.

5. Μεγάλη Παρασκευή.

1. Ὄνομα: π.χ. Καπινοπαρασκευὴ ἐν Ὀλυμπίᾳ, διότι «τότε αἱ γυναῖκες πίνουν καπνιά».

2. Ἀγερμὸς παιδίων. Τί κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας καὶ τί τραγουδοῦν; Τί δῶρα λαμβάνουν; Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην «τὴ Μεγ. Παρασκευὴ τὸ πρωτὶ γυρνᾶνε τὰ παιδιὰ ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ λένε τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ. Κρατᾶνε ἓνα σταυρὸ στὸ χέρι καὶ τὰ φιλεῦν με κολλούρια ἢ αὐτὰ κόκκινα ἢ λεφτά». Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ παίρνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τὸ χελιδόνι (ξύλινον ὁμοίωμα περιστερᾶς), πὺν τὸ κρατοῦν μ' ἓνα ξύλο ψηλὰ καὶ τὸ στολίζουν με ἄνθη καὶ τὸ περιφέρουν στὰ σπίτια καὶ μαζεύουν δῶρα, αὐτὰ κόκκινα ἢ χρήματα». Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο;

3. Περιοδεία ἀνὰ τὰ ἐξωκκλήσια. Εἶναι ὠρισμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν πὺν θὰ ἐπισκεφθοῦν; Π.χ. εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «τὴ Μεγ. Παρασκευὴ συνηθίζουν καὶ σηκώνονται πρωτὶ, χαράματα, καὶ γυρίζουν στὰ ἐξωκκλήσια. Πρέπει νὰ ἐπισκεφθοῦν 9 ἢ 13 ἐξωκκλήσια. Παίρνουν κι ἀνάβουν κερία καὶ θυμιάμα».

Ἐπίσκεψις εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Ἀνάθεσις στεφάνων, θυμιάματα κλπ.

4. Ἡ λιτανεία τοῦ Ἐσταυρωμένου. Π.χ. εἰς τὴν Ζάκυνθον τὴν μεσημβρίαν τῆς Μ. Παρασκευῆς περιφέρουν ἐν πομπῇ τὸν Ἐσταυρωμένον ἀνὰ τὴν πόλιν. Ποῦ ἄλλου συνηθίζεται τοῦτο καὶ με ποίαν πομπήν; Παραδόσεις περὶ τοῦ Ξύλου τοῦ Σταυροῦ.

5. Στολισμὸς καὶ προσκύνησις τοῦ Ἐπιταφίου. Ὁ θρῆνος τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Αἱ μυροφόροι.

Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην «τὸν Ἐπιτάφιο τότε στολίζουνε τὰ κορίτσια με ἄνθη πὺν τὰ στέλνουν ἀπὸ τὰ σπίτια. Μπουρλιάζουν λεῖμονόφυλλα καὶ λεῖμονάνθια καὶ τὰ κρεμᾶνε γύρω-γύρω στὸν Ἐπιτάφιο· κάνουν καὶ σταυροὺς με ἄνθια καὶ τὰ βάνουν πάνω ἀπ' τὸ Χριστό. Δίπλα ἀπ' τὸν Ἐπιτάφιο, σὶς τέσσερες ἀγκωνές στέκονται τέσσερες μυροφόρες με κάνιστρα γεμᾶτα λεῖμονόφυλλα καὶ τριαντάφυλλα μαδημένα καὶ ρεντᾶνε τοὺς ἀνθρώπους πὺν πᾶνε νὰ προσκυνήσουν. Τὸ βράδυ θὰ ψάλλουν πρωτὰ οἱ μυροφόρες, ὕστερα οἱ ἄντρες καὶ τελευταῖα τὰ παιδιὰ». Εἰς τὴν Κίον τὰ κορίτσια τὴν ὥραν πὺν στολίζαν τὸν Ἐπιτάφιο ἔψαλλαν τὸ μοιρολόγι τῆς

Παναγίας.—Τὸ πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον κατὰ ποίους τρόπους γίνεται καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν; Π.χ. εἰς τὰς Μέτρας «για νὰ τοὺς πιάσ' ἡ χάρ'».

6. Ἡ ἀκολουθία καὶ ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου.

Ποίαν ὥραν γίνεται; Πρόσκλησις ἀπὸ τὸν «κράχτη» ἢ τοὺς «σημαντηρᾶδες». Πῶς καταρτίζεται ἡ πομπή τοῦ Ἐπιταφίου; Περνᾷ καὶ ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖον; Ποῖαι συνήθειαι ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν περιφορὰν; (Δίοδος κάτωθεν τοῦ Ἐπιταφίου, πυραὶ, θυμιάματα, πινάκια μὲ χλόην κριθῆς, καῦσις ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα κλπ.). Τί γίνεται, ἂν τύχη νὰ συναντηθοῦν οἱ Ἐπιτάφιοι δύο ἐνοριῶν;

Π.χ. Εἰς τὴν Λατσίδα Ἀν. Κρήτης «πολὺ νύχτα τὸ Μ. Σάββατο τὸ πρωὶ οἱ σημαντηρᾶδες παίρνουν τὰ σημαντήρια ντως καὶ γυρίζουνε τὸ χωριὸ ἀπὸ πόρτα, χτυποῦν τὰ σημαντήρια καὶ ξυπνοῦν τοὺς ἀνθρώπους νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία... Αφοῦ ψάλουν ὅλη τὴν ἀκολουθία, κατόπιν σηκώνουν τέσσερεις ἄνθρωποι τὸν Ἐπιτάφιο. Πηγαίνουν μπροστὰ οἱ σημαντηρᾶδες καὶ παίζουν τὰ σημαντήρια. Πίσω ἀκολουθοῦν τὰ ἐξαπτέρυγα καὶ ὁ Σταυρός, κατόπιν ὁ Ἐπιτάφιος καὶ κατόπιν ὅλος ὁ κόσμος καὶ γυρίζουν ὅλο τὸ χωριό. Σταματοῦν σὲ κάθε ἐκκλησία, χαλασμένη καὶ γερή, καὶ ψάλλουν παρακλήσεις. Τελευταῖα πᾶνε στὸ νεκροταφεῖο καὶ περνᾷ ὁ Ἐπιτάφιος πάνω ἀπὸ τοὺς τάφους. Γυρίζοντας στὴν ἐκκλησία αὐτοὶ ποὺ κρατοῦν τὸν Ἐπιτάφιο τὸν σηκώνουν ψηλὰ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησίας καὶ περνοῦν ὅλοι ἀπὸ κάτω». Εἰς τοῦ Μελιγαλᾶ «τὴ Μεγ. Παρασκευὴ τὸ βράδυ ἀνάβουν φουνταρίες. Κάθε νοικοκυρά, ὅταν σημαίνει ἢ καμπάνα γιὰ τὸν Ἐπιτάφιο, θὰ ρίξῃ μπρὸς στὴν πόρτα τῆς δυὸ τρία μάτσα λοῦρες (κληματόβεργες) καὶ θὰ τοὺς βάλλῃ φωτιά. Ὡστε νὰ βγῇ ὁ Ἐπιτάφιος, οἱ λοῦρες θὰ ἔχουν γίνει θράκα. Τὴν ὥρα ποὺ περνάει ὁ Ἐπιτάφιος ἀπὸ τὸ δρόμο βγαίνει κάθε νοικοκυρά καὶ ρίχνει ἐπάνω στὴ θράκα μιὰ χούφτα μωσχολίβανο καὶ μωσχοβολάει ὁ τόπος καὶ στέκεται καὶ ὁ παπᾶς καὶ κάνει παραστάσιμο». Εἰς τὴν Κίον «δοσὴν ὥρα γυρίζουν τὸν Ἐπιτάφιο, οἱ πόρτες μένουν ἀνοιχτές, γιὰ νὰ μπῇ ἡ θεία χάρη μέσα». Εἰς τὰς Μέτρας (Θράκ.), «περιφέροντες τὸν νεκρὸν τοῦ Χριστοῦ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ χωρίου σταματοῦν εἰς ἓνα παρεκκλήσι, ὅπου ἔχουν στοιβαγμένα τὰ καψίδια καὶ τὸν Ἰούδαν ἐστημένον ἐπ' αὐτῶν. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει τὸ σχετικὸν εὐαγγέλιον, ἀνάπτουν τὴν πυρὰν καὶ καίουν τὸν Ὀβριό. Ἀπὸ τὴν στάκτην ἐκείνην λαμβάνουν μίαν φούκταν, διὰ νὰ τὴν ρίψουν τὴν ἐπομένην εἰς τὰ μνήματα ἢ διὰ μαγικὴν χρῆσιν».

7. Τὰ κεριὰ καὶ τὰ λουλούδια τοῦ Ἐπιταφίου. (Τὰ χρυστολούλουδα) (Κυδωνίαι), τὰ σταυρολούλουδα (Σπάρτη). Διανομὴ αὐτῶν καὶ χρῆσις.

Π.χ. εἰς τὴν Σπάρτην «ἅμα γυρίζουνε τὸν Ἐπιτάφιο, τὸν ξεστολίζει ὁ καντηλανάφτης, παίρνει καὶ τὰ κεριὰ καὶ τὰ φυλάει. Τὴν ἄλλῃ μέρα τὰ βάζει ὁ παπᾶς

σ' ἓνα δίσκο μὲ τὰ σταυρολούλουδα, γυρίζει σ' ὅλη τὴν ἐκκλησία καὶ τὰ μοιράζει σὺν γυναιῖκες. Τὰ φυλᾶνε σὰ φυλαχτὸ καὶ σὰν ἀρρωστήση κανένα παιδάκι, βάνουνε στὰ κάρβοννα λίγο νερὸ καὶ μερικὰ σταυρολούλουδα καὶ τὸ λιβανίζουν». Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «τὰ λουλούδια ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο τὰ παίρναμε καὶ τὰ καπνίζομασταν. Εἶναι πιὸ καλύτερα γὰρ τὸ κλέψῃς. Εἶναι καδεμλίδ'κο». Εἰς τὴν Πάρον «τὰ κερὰ τοῦ Ἐπιταφίου τὰ φυλᾶνε καί, ὅποτε εἶναι κακοκαιρία, φουρτούνα, βρέχει καὶ ἀστράφτει, τ' ἀνάβουν, γιὰ γὰρ περάσῃ ἡ κακοκαιρία...»

8. Χῶμα ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον ὡς ἀποτρεπτικὸν κατὰ τῶν ζωφίων. Πράξεις ἀποτρεπτικά. Εἰς τὴν Κίον, «τὴ Μ. Παρασκευὴ πὺν γυρίζουν τὸν Ἐπιτάφιο, σταματοῦν στὰ τριδρόμια καὶ μνημονεύουν. Οἱ ἄνθρωποι πηγαίνουν πρωτύτερα καὶ βάζουν χῶμα στὸ μέρος πὺν ξέρουν, πὼς θὰ σταματήσῃ ὁ Ἐπιτάφιος. Ἀμα τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία, πηγαίνουν καὶ παίρνουν ἀπ' ἐκεῖνο τὸ χῶμα καὶ τὸ σκορποῦν στὸ σπίτι καὶ χάνονται οἱ κοριοί». Εἰς τὸ Κασιδόνι Κρήτης, «τὴν ὥρα πὺν λέει ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησία «ἐν καλάμῳ» κάνουνε σταυροὺς ἀπὸ καλάμι, γιὰ γὰρ διώξουνε τοὺς ποντικούς ἀπὸ τὰ κουκιά».

9. Τὸ προζύμι τῆς Μ. Παρασκευῆς.

Εἰς τὴν Ἀν. Κρήτην «τὴν ὥρα πὺν λέει ὁ παπᾶς τὸ πρῶτο Εὐαγγέλιο τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἡ παπαδιὰ βασιτᾶ λίγο ἁλεῦρι καὶ νερὸ καὶ κάνει προζύμι μὲ τίς εὐχὰς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὸ προζύμι ἀνεβαίνει».

10. Ἀνάθεσις στεφάνου, ἀνθέων ἢ κλάδου ἐλαίας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον τῆς οἰκίας.

Π. χ. εἰς τὰ χωριά τῆς Πυλίας «ὅταν ἀπορραβδίσουμε τίς ἐλιές, θὰ κόψουμε ἓνα κλαράκι, τὸν αἰτό, καὶ θὰ τὸν φέρουμε γὰρ τὸν κρεμάσουμε στὰ εἰκονίσματα. Ὅλα αὐτὰ τὴ Μεγ. Παρασκευὴ τὰ καῖμε καὶ βάνουμε καινούργια. Κρεμᾶμε κ' ἓνα στεφάνι μὲ λουλούδια κ' ἓνα ματσάκι κορφοξυλάνθη, πὺν θὰ τὰ κόψουμε τὴν Πρωτομαγιά ἢ τῆς Ἀναλήψεως. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ γιὰ τὸ ματόπονο».

11. Φαγητὰ καὶ ποτὰ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Νηστεῖαι. Εἰς τὴν Κρήτην τὴ Μεγ. Παρασκευὴ τρῶνε νερόβραστα φαγητὰ μὲ ξίδι, τρῶνε χοχλιοὺς βραστούς, πὺν μοιάζει τὸ ζουμί των μὲ χολή. Εἰς τὴν Κορώνην τὴ Μεγ. Παρασκευὴ οὔτε φωτιά ἀνάβουνε οὔτε μαγερεύουνε οὔτε βάνουνε μπουκιά στὸ στόμα τους. Καμπόσοι βάνουνε σ' ἓνα ποτήρι ξίδι καὶ ρίχνουνε μέσα καὶ λίγη ἀράχνη καὶ πίνουνε τρεῖς γουλιές, γιὰ τὸ ποτίσανε καὶ τὸ Χριστό.

12. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι. Π. χ. τὴ Μεγ. Παρασκευὴ ἄλλοτε εἰς τὰς Ἀθήνας «μάστορης-ξεμάστορης καρφὶ δὲν ἐκάρφωνε». Ὅμοίως εἰς τὴν Κίον «δὲν κάρφωναν καθόλου καρφί».

6. Μέγα Σάββατον.

1. Ὁ μέγας ἑσπερινός, ἦτοι ἀκολουθία τῆς πρώτης Ἀναστάσεως τελουμένη τὴν πρωίαν τοῦ Μεγ. Σαββάτου. Τὰ ἐθιζόμενα, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῇ τὸ «Ἀνάστα ὁ Θεός!»: διασκορπίσις δαφνοφύλλων, πυραί, κωδωνοκρουσαί καὶ κρότοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κτλ. Θραῦσις πηλίνων ἀγγείων εἰς τὰς ὁδοὺς κλ.

Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην «τὸ Μεγ. Σάββατον τὸ πρωῒ, πρὶν ἀρχίσῃ ὁ Μέγας Ἑσπερινός, στολίζουσιν τὴν ἐκκλησίαν μὲ κλαδιὰ δάφνης γύρω-γύρω καὶ γεμίζουν καὶ ἓνα πανέρι δαφνόφυλλα. Ὅταν πῇ ὁ παπᾶς: «Ἀνάστα ὁ Θεός κρῖναι τὴν γῆν», παίρνει τὰ δαφνόφυλλα καὶ τὰ σκορπᾷ σ' ὅλην τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ γυναῖκες προσπαθοῦν νὰ πιάσουν στὸν ἀέρα ἀπ' αὐτὰ τὰ φύλλα, γιὰ νὰ τὰ καίγουν στὸ βάσκαμα καπνίζοντας τὸ βασκαμένο (40 Ἑκκλησίαι) ἢ τὰ ρίχνουν στὰ χοντρικὰ καὶ ἄλλα ροῦχα καὶ δὲν τὰ πιάνει ὁ κόπιτσας (σκῶρος) ἢ τὰ ἔχουν γιὰ τὸ ποντίκι (Κορώνη). Εἰς τὴν Μάδυτον ἀνάπτεται ὁ ἀρφανὸς ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ναοῦ ἀπὸ κληματίδας καὶ κορμούς δένδρων, ἡχοῦσιν οἱ κώδωνες καὶ τὰ σήμαντρα καὶ ἀρχονται οἱ πυροβολισμοί». (Πρβλ. *ἔγινεν Ἀνάστα ὁ Θεός!*) Εἰς τὴν Κορώνην «ὅσοι δὲν ἔχουν ὅπλα σπάζουν ἓνα τσουνάλι, ἓνα ἀγγεῖο τὴν ὥρα ποὺ πετάει ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησίαν τὶς δάφνες καὶ βαροῦνε οἱ καμπάνες». Εἰς τὴν Ζάκυνθον, «ρίπτουν ἀπ' τὰ παράθυρα ὅ,τι ἀγγεῖον ἄχρηστον πρὸς χαρὰν τοῦ Χριστοῦ καὶ πομπὴ τῶν Ὁβραίων ἐνῷ δαγκάνουν καὶ κλειδὶ λέγοντες «Σιδερένιο τὸ κεφάλι μου, κοφίει τῶν Ὁβραίων», ἔπειτα δὲ τρίβουν τοὺς ὀφθαλμούς μὲ τὸν ἁμνόν, δηλαδὴ μὲ τὰ πέταλα ἀπὸ τριαντάφυλλα καὶ νεραντζάνθια, ποὺ παίρνουν τὴν Μεγ. Παρασκευὴν ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον. Ἄλλοτε ὑπὸ σωρούς δάφνης ἔθετον σουσουράγιας (σεισοπυγίδας) καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἱερεὺς ἐξεφώνει «Ἀνάστα ὁ Θεός» ἐλάττιζον τοὺς σωρούς καὶ τὰ πτηνὰ ἀφίπταντο» (Λαογρ. Α 376).

2. Παρασκευὴ νέας ζύμης μὲ τὰ ἄνθη τοῦ Ἐπιταφίου.

Π. χ. εἰς τὸ Λασηθι «τὸ Μεγ. Σάββατο, ὀντὸ θ' ἀπολειτρονήσῃ ὁ παπᾶς, παίρνουνε τὰ μυρωδικὰ κάτω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο καὶ κάνουνε προζύμι ἢ βράζουνε τὰ μυρωδικὰ μὲ νερὸ καὶ ζυμώνουν τὸ προζύμι ἢ τὸ ζυμώνουνε μὲ ζεστὸ νερὸ καὶ κατόπιν τὸ σκεπάζουνε μὲ μυρωδικὰ καὶ ἀνεβαίνει. Ἔτσι καινούργιωνουνε τὸ προζύμι».

3. Ζύμωμα. Οἱ κουλλοῦρες τῆς Λαμπρῆς. Ὄνομα αὐτῶν, σχῆμα, χρῆσις. Πασχαλινὲς πίττες κλπ. Π. χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «ἔκαναν καὶ μιὰ μεγάλη κουλλούρα μὲ σταυρὸ στὴ μέση καὶ μὲ πέντε κόκκινα αὐγὰ καὶ τὴν κρεμοῦσαν στὰ κονίσματα, ἀφοῦ τὴν κάνανε παξιμάδι, τὴν ἄφηναν ὥς τὴν Πρωτομαγιά (μαγιοκουλ-

λούρα) και τότε την βουτούσαν σε γλυκό κρασί και την τρώγανε». Εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου φκιάνουν ψωμιὰ καὶ πίττες, μιὰ τυρόπιττα, μιὰ γαλατόπιττα καὶ μιὰ λαχανόπιττα».

4. Σφαγὴ ἀμνῶν. Ἐκλογὴ τοῦ λαμπριώτη ἢ πασκάτη ἀμνοῦ (γένος, χρῶμα κλπ.). Σταύρωμα τῶν θυρῶν, ὡς καὶ τῶν παρειῶν τῶν παιδίων, μετὰ τὸ αἷμα τῶν ἀμνῶν. Π. χ. εἰς τὴν Ρόδον «γιά πασκάτη οἱ μαντρατόρισσες ἐκλέγουν τὸ καλύτερο ρίφι ἢ ἄρνι τῆς μάντρας, ποὺ τὸ ἔχουν κλεισμένο μέσα στὸ ριφῶμα ἢ μέσα σ' ἓνα κοφίνι ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ θὰ γεννηθῇ καὶ τὸ βγάλουν μόνον, ὅταν θέλῃ νὰ βυζάσῃ τὴ μάννα του».

5. Δῶρα πασχαλινά: πρὸς μνηστήν, πρὸς πενθεράν ἢ μητέρα, πρὸς ἀναδεκτοὺς κλπ. Π. χ. εἰς τὴν Κορώνην «ὄγοια ἔχει πεθερὰ ἢ μάννα θὰ τῆς στείλῃ τὴν κουτσούνα της (τσουρέκι), τὸ κερί της, αὐτὰ κόκκινα, κουλλούρια καὶ ἓνα τάλληρο ἢ ἓνα τσεμπέρι ἢ μιὰ ποδιά».

6. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων, προσφοραὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Π. χ. Εἰς τὰς Μέτρας (Θράκ.), «ὁ ἱερεὺς τρισαγίζει ἐπὶ τῶν μνημάτων, αἱ δὲ γυναῖκες μοιράζονται εἰς τὰ παιδιὰ αὐγά, μουστολαμπάδες, καρύδια καὶ λαδερά κουλικάκια. Φέρον'νε καὶ μιὰ φούχτα ἀπ' τὴ στάχ' τ' Ὀβριοῦ, ποὺ πήρανε ἐφές, καὶ τνε ρήχ'νε ἀπ' τὸ μνημα». Εἰς τὴν Κορώνην «τὸ Μεγ. Σάββατο, ὁποῖος ἔχει πεθαμένον, βράζει σιτάρι καὶ μεράζει ἓνα γῦρο μιὰ χούφτα σιτάρι μετὰ μιὰ φέτα ψωμί. Εἶναι καλὸ καὶ νὰ μεράζῃ κανεὶς ὅ,τι μπορεῖ σὲ φτωχοὺς».

7. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι: «Καλὸ εἶναι νὰ πεθάνῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ Μέγα Σάββατο, γιατί πεθαίνει μαζί μετὰ τὸ Χριστὸ» (Κυδωνίαι). «Τὸ βράδυ, λίγο πρὶν ἀναστήσουνε, τρέχανε οἱ νοικοκυράδες καὶ σηκώνανε τὶς κλωσσοὺς ἀπ' τ' αὐτὰ τους, γιὰ νὰ μὴ δουλεύουν κι αὐτὲς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς Ἀναστάσεως. Ἐπειτα, ἅμα τελείωνε ἡ λειτουργία, τὶς ξαναβάζανε πάλι νὰ κλωσσοῦν».

7. Κυριακὴ τοῦ Πάσχα.

(α) Γενικά.

1. Λέξεις καὶ φράσεις σχετικαὶ μετὰ τὴν ἑορτὴν καὶ μετὰ τὰ ἐθιζόμενα κατ' αὐτήν: Πασκαλιά, Λαμπρή, Λαμπροφόρα πασκάτης ἢ λαμπριάτης (ἀμνός) λαμπρεύω Καλολόγος (ἐκάναμε Καλολόγο = ἀνεστήσαμεν, Καλάβρυτα), Ἀγάπη, Ἀποκερασιά, Διπλανάσταση κτλ.

2. Ἑορτάσιμος στολισμὸς τῆς ἐκκλησίας, σκορπιζομένων κλώνων δειρολιβάνου. Διὰ τὸ δειρολίβανον θεωρεῖται ἁγιασμένον φυτόν;

(ποῖαι αἱ θαυμασταὶ τοῦ ἰδιότητος;), ἡ δὲ δάφνη προδότρα καὶ κατηραμένη; Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις.

3. Αἱ λαμπάδες τῆς Λαμπρῆς. Χρῶμα, ποικιλικὴ καὶ στολισμὸς (ἄνθη, κορδέλλες κλπ.). Προσφορά ὑπὸ ἀναδόχων, μνηστήρων κλπ. Αἱ παιδικαὶ λαμπάδες κλπ.

(β) *Ἡ Ἀνάστασις.*

1. Πότε τελεῖται; Προσέλευσις εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Γίνεται ἰδιαιτέρα πρόσκλησις ὑπὸ τοῦ κανδηλανάπτου (κράχτη); Προσέρχονται εἰς τὴν τελετὴν καὶ αἱ χῆραι καὶ οἱ πενθοῦντες, τὰ ἀνύπανδρα κορίτσια;

Πότε σβήνονται ὅλα τὰ φῶτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Σβήνεται καὶ ἡ φωτιὰ εἰς ὅλα τὰ σπίτια καὶ διατί;

2. Τὰ γινόμενα, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῇ τὸ «δεῦτε λάβετε φῶς». Π.χ. εἰς τὰ Καλάβρυτα «τὰς λαμπάδας τοῦ ναοῦ ἀνάπτουν κατ' οἰκογενείας ἡνωμένους ψάλλοντες τὸ Δεῦτε λάβετε φῶς». Εἰς τὸ Ραψομάτι Ἀρκαδίας «πρώτη παίρνει φῶς μιὰ νιόνυφη καὶ φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ παπᾶ καὶ τοῦ δίνει καὶ τοιμπιλχανὲ» (χρήματα). Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου; Εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ κορίτσια ἀνάβουν τὴν λαμπάδα τῶν ἀπὸ λαμπάδα ἀνδρός, γιὰ νὰ παντρευτοῦν.

3. Τὰ γινόμενα, ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκων τὸ Εὐαγγέλιον εἴπῃ: «καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας». Π.χ. εἰς τὴν Χίον «ὅλοι χτυποῦν τὰ στασίδια καὶ γίνεται ἓνα νταβατοῦρι, ἓναν κακό!...» Ποῦ ἄλλου γίνεται τοῦτο;

4. Τὰ γινόμενα, ὅταν ψάλλεται τὸ Χριστὸς Ἀνέστη: κωδωνοκρουσαί, πυροβολισμοί, κρότοι (χαλκούνια, καρυδάκια, σαῖτες (Λακ. Μεσσην.), ἀνοιγάρια (Πόντος). Περιγραφή. Ἀσπασμὸς ἐκκλησιαζομένων, τσούγκρισμα κόκκινων ἀνγῶν κλπ.

Π.χ. εἰς τὴν Χίον «ἅμ' ἀκούσουν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη τρανοῦν μέσ' στὴν ἐκκλησιὰ τσουκαριστὰ (=πολύκροτα) καὶ γεμίζει πια ἡ ἐκκλησιὰ μπαροῦττι». Εἰς τὴν Κορώνην «τὰ παιδιὰ πετοῦν τοῦ παπᾶ καρυδάκια, τρακατροῦκες, ρουτσέττες στὸ κεφάλι καὶ κάθε λογιῆς μπαροῦτες. Ἀλλοτε ἔβλεπε τὴ μαύρη του τὴ συφορὰ ὁ παπᾶς στὴν Ἀνάστασις».

Ἄλλαι σύγχρονοι πράξεις: θραῦσις πηλίνων ἀγγείων εἰς τὰς ὁδοὺς «γιὰ τὴ χάρη τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν πομπὴ τῶν Ὀβραίων» (Ζάκυνθος), καῦσις δαφνοφύλλων, νίψις προσώπου καὶ χειρῶν, δάγκωμα σιδηροῦ ἀντικειμένου κττ. Π.χ. εἰς τὴν Κέρκυραν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα γεμίζουν εἰς τὴν ἀγορὰν ἓνα κάδο μὲ νερὸ καὶ τὸν στολίζουν μὲ πρασινάδες καὶ λουλούδια. Ὅποιος περάσῃ ἀπὸ κεῖ πρέπει νὰ ρίξῃ στὴ μαστέλλα ἓνα νόμισμα. Καὶ μόλις σημάνουν οἱ καμπάνες τῆς Ἀνα-

στάσεως, ὅσοι βρεθοῦν κατὰ τύχην ἐκεῖ κοντά, παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὸν κάδο καὶ πλένουν τὸ πρόσωπο καὶ τὰ χέρια τους, γιὰ νὰ καθαριστοῦν ἀπὸ κάθε ρύπο καὶ ἁμαρτία. Συγχρόνως οἱ γυναῖκες δαγκώνουν, στὸ σπίτι τους, ὅποιο σιδερένιο ἀντικείμενο βροῦν πρόχειρο, (ἓνα κλειδί στὴ Ζάκυνθο, λέγοντας «Σιδερένιο τὸ κεφάλι μου!») Εἰς τὴν Σινώπην, «ὅταν πῇ ὁ παπᾶς τὸ Χριστὸς Ἀνέστη, τότε θὰ πάρῃ ὁ καθένας ἀπὸ κάτω ἓνα δαφνόφυλλο νὰ τὸ κἀνῃ, γιὰτὶ ἡ δάφνη εἶναι καταραμένο δέντρο, γιὰτὶ ἀπ' τὴ δάφνη κρεμάστηκε ὁ Ἰούδας». Εἰς τὴν Φθιώτιδα «τὴ νύχτα ποὺ γίνεται ἡ Ἀνάσταση, ἓνας Ἐπίτροπος τῆς Ἐκκλησίας παίρνει μιὰ σκλίδα (καλάμην βρίζας) ἁγιασμένη ἀπὸ τὸν ἁγιασμὸ τῶν Φώτων, ἀνεβαίνει στὸ καμπαναρεῖο ψηλὰ καὶ τὴν ἀνάβει. Ὁ τόπος γύρω ποὺ θὰ ἰδῇ τὸ φῶς αὐτῆς τῆς σκλίδας δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ χαλάζι. Δὲν θὰ πέσῃ σ' αὐτὸν χαλάζι». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

5. Περιφορὰ τῆς εἰκόνης τῆς Ἀναστάσεως περὶ τὸν ναόν, εἴσοδος εἰς αὐτὸν (κεκλεισμένων τῶν θυρῶν) καὶ ἀποδιοπόμπησις τοῦ διαδόλου, παραστανομένου ὑπὸ τοῦ νεωκόρου: «Ἄρατε πύλας!—Ποῖος εἶσαι;—Ἀρχὼν ἰσχυρός!» Λακτισμὸς τῆς θύρας καὶ εἰσόρμησις τοῦ ἱερέως μὲ τὴν λαμπάδα προτεταμένην.

6. Τὰ κόκκινα αὐγά. Καθαγιασμὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. (Τὰ αὐγά τοῦ Καλοῦ λόγου (Σινώπη), τ' ἀνεστημένα αὐγά (Λέσβος, Κυδωνίαι, Σέριφος). Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, τὸ πρωῒ, ἔβαζαν σ' ἓνα καλαθάκι τόσα αὐγά, ὅσα ἄτομα εἶχεν ἡ οἰκογένεια, καὶ τὰ πῆγαιναν στὴν Ἀνάσταση, γιὰ ν' ἀκούσουν τὸν Καλὸ Λόγο, τὸ Χριστὸς Ἀνέστη! Εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν τὰ παραθέτουν παραπλεύρως τῆς Ὁραίας Πύλης, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν Σέριφον κάτω ἀπὸ τὸ προσκυνητᾶρι «γιὰ ν' ἀκούσουν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη». Εἰς τὸ Γουρουνάκι Χασίων «ἅμα τελειώσῃ ἡ λειτουργία καὶ διαβάσῃ ὅλα τ' αὐγά ὁ παπᾶς, θὰ βγοῦνε οἱ κάτοικοι ἔξω καὶ θὰ πάῃ ἓνας-ἓνας νὰ σπάσουν τὸ αὐγὸ τους ἀπὸ τὸ ξύλινο σήμαντρο, ποὺ εἶναι κρεμασμένο ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν».

7. Διανομὴ ὀπτοῦ ἄμνου ἢ αὐγῶν καὶ ἄρτου εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους, οἱ ὅποιοι τὰ φέρουν ὡς καθηγιασμένα εἰς τὸν οἶκον των καὶ ὅλοι μεταλαμβάνουν ἐξ αὐτῶν. (Τὸ «καταβόλι» ἐν Κερκύρα, Ἑσθία 27, 334).

8. Τὸ Πάσχα τῶν ποιμένων (Σαρακατσαναίων, Βλάχων). Πῶς γίνεται εἰς τοὺς στανοτόπους; Περιγραφή.

9. Ἀναστάσιμος χαιρετισμὸς: Χριστὸς Ἀνέστη!—Ἀληθῶς ἢ ἀληθινῶς ἀνέστη! Τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης.

Π. χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «παλαιότερα τῇ νύχτι στήν Ἀνάσταση καὶ στήν Ἀποκερασά (β' Ἀνάσταση) ἕνας ἕνας βγαίνανε ἀπὸ τὴν ἐκκλησά καὶ ἀνασπάζότανε τοὺς ἄλλους καὶ στεκότανε στήν ἀράδα, γιὰ νὰ τὸν ἀνασπαστοῦνε κι αὐτὸν ὅσοι θὰ βγαίνανε σιερνότερα. Ἔτσι κάναν νὰ ἀράδα ὡς τὴν ἄκρη. Δίναν τὰ χέρια, λέγαν Χριστὸς Ἀνέστη, φιλιόντανε καὶ ὅσοι ἦτανε μαλωμένοι καὶ θέλανε νὰ συχωρεθοῦνε, συχωριόντασε κιόλα». Εἰς τὰ Νένητα Χίου «καθ' ἣν ὥραν ἐγίνετο ὁ ἀσπασμὸς τῆς Ἀναστάσεως καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἐγίνετο συγχρόνως συνασπασμὸς μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαζομένων, οἵτινες ἀντήλλασσον καὶ τὰ στασίδια των εἰς σημεῖον ἐγκαρδίου ἀγάπης».

10. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων. Προσφοραὶ εἰς νεκρούς. Τὸ μερτικὸ τοῦ πεθαμένου.

Δοξασίαι περὶ ἐξόδου τῶν ψυχῶν ἐκ τοῦ Ἄδου ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας «τῇ νύχτι τῆς Πασχαλιᾶς οἱ γυναῖκες πηγαίνουν στὰ λημόρια (=νεκροταφεῖον), καὶ θυμιάζουν, γιὰτὶ οἱ ἀποθαμένοι νοιῶννα καὶ ξυπνοῦνα πὲ τὸ Χριστὸ μαζίτσα». Εἰς Καστανιὰν Λακεδαίμονος «πλεῖσται οἰκογένειαι μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, παραλαμβάνουσαι μεθ' ἑαυτῶν ὧς πασχαλινά, τυρὸν καὶ ἄρτον μεταβαίνουν εἰς τὸ κοιμητήριον καὶ ἀποθέτουσι ταῦτα ἐκάστη ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἰδίων αὐτῆς οἰκείων. Πτωχοὶ καὶ παιδιὰ συλλέγουσιν ὕστερον τὰ τρόφιμα ταῦτα». Εἰς τὴν Κορώνην «ἂν τύχη μιὰ γυναῖκα νὰ εἶναι χήρα, τὸ πρῶτο πιάτο τὸ φαί, πὺν θὰ τῆς βάνουνε τὰ παιδιὰ της στὸ πιάτο της, δὲν θὰ τὸ φάη, ἀλλὰ θὰ τὸ στεῖλῃ μαζὶ μὲ μιὰ ἀγκωνὴ ψωμί σὲ μιὰ γερόντισσα φτωχιά· αὐτὸ εἶναι τὸ μερτικὸ τοῦ ἀντρός της». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

(γ) Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν οἰκίαν καὶ μετ' αὐτήν.

1. Τὸ ἅγιο ἢ καινούργιο ἢ νιὸ φῶς. Σταύρωμα τῆς πόρτας μὲ τὸ κερί τῆς Ἀναστάσεως, σβήσιμο τῆς κανδήλας καὶ ἄναμμα αὐτῆς μὲ τὸ καινούργιο φῶς, βούλλωμα τῶν ζωντανῶν ἢ φόβισμα τῶν βοδιῶν καὶ τῶν ἀκάρπων δένδρων, ἐξορκισμὸς τῶν ψύλλων κλπ. Διὰ ποίους σκοποὺς γίνονται ταῦτα; Μερικὰ παραδείγματα:

Εἰς τὴν Κορώνην «ἅμα γυρίζουνε σπίτι ἀπὸ τὴν Ἀνάσταση, θὰ κουβαλήσουν καὶ τ' Ἅγιο Φῶς μαζί τους. Θὰ κάνουν πρῶτα-πρῶτα ἕνα σταυρὸ στὰ κουφώματα τοῦ σπιτιοῦ, πόρτες καὶ παρεθύρια κ' ἔτσι σφύζεται τ' Ἅγιο Φῶς ὅλο τὸ χρόνον στὸ σπίτι. Ὑστερα τὸ πᾶνε στὰ εἰκονίσματα, θὰ κάνουνε τὸ σταυρὸ τους, θὰ σβήσουνε τὸ καντήλι καὶ θὰ τ' ἀνάψουνε μὲ τὸ καινούργιο φῶς. Ὑστερα θὰ κατε-

βοῦνε κάτω νὰ βουλλώσουνε τὰ ζωντανά : γίδια, πρόβατα, τὰ βόδια, τὰ γαϊδούρια, ὅ,τι ἔχει κανεῖς· τὰ τσουρουφλᾶνε· πᾶνε καὶ στίς κόττες». Εἰς τὰς Πάτρας κ. ἄ. σβήνοντας τὴ λαμπάδα τοὺς ἀποκάτω ἀπ' τὸ εἰκονοστάσι λέγουν : «Ὁξω ψύλλοι καὶ κορέοι | νὰ μποῦμε μεῖς οἱ νοικοκυραῖοι !» Εἰς τὸ Καστανόφυτον Καστορίας «τὸ Πάσχα, μετὰ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη, τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ πᾶνε στὸ σπῆτι μὲ τὰ κεριὰ ἀναμμένα καὶ μὲ αὐτὰ φοβίζουν τὰ βόδια, φέρνοντας ξαφνικὰ τὸ ἀναμμένο κερὶ σ' αὐτὰ καὶ φωνάζοντας ζοῦρ-ζοῦρ. Αὐτὸ τὸ κάμουν, γιὰ νὰ μὴ στρακαλνοῦν τὰ βόδια τὸ καλοκαῖρι (δηλ. νὰ μὴν τὰ πειράζῃ ἡ μύγα)». Εἰς τὸ Καπλάνι Πυλίας «τὰ πρόβατα ἀνήμερα τὴ Λαμπρὴ στέλνουν ἓνα κορίτσι νὰ τὰ προγκίξῃ μὲ τὴν ποδιά του, ἂν θέλουνε νὰ γεννήσουνε θηλυκὰ ἀρνιά. Ἄν στείλουν σερνικό, γεννᾶνε σερνικά». Εἰς τὸ Λασηθι τὴ νύχτα τῆς Λαμπρῆς «ἅμα ἔχουνε κιανένα ὄζο ποὺ δὲ γεννᾷ, πᾶνε μὲ τὸ φῶς καὶ τοῦ κάνουνε τὸ Χριστὸς Ἀνέστη καὶ γαστρώνεται ὕστερα». Μὲ τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν Ὑδραν καῖνε λιγάκι καὶ τὰ δέντρα ποὺ δὲν κάνουνε καρπὸ, τὰ καῖνε στὸν κόμπο τοὺς.

Εἰς τὴν Κίον λέγουν ὅτι εἶναι πολὺ καλὸ νὰ διατηρηθῇ ἡ καντήλα, ποὺ ἀνάβουν μὲ τὸ κερὶ τῆς Ἀναστάσεως, 40 μέρες, χωρὶς νὰ σβήσῃ. Γι' αὐτό, γιὰ νὰ μὴν τυχὸν καὶ σβήσῃ, ἔχουν κ' ἓνα κουτὶ σπίρτα μαζί τοὺς στὴν ἐκκλησίᾳ τὴ νύχτα τῆς Ἀνάστασης καὶ παίρνουν κι αὐτὰ τίς εὐχὲς (ἀνεστημένα σπίρτα) καὶ μ' αὐτὰ τὴν ἀνάβουν πάλι τὴν καντήλα (Κίος, Λέσβος, Ἀδραμύττιον).

2. Ἀλλαι χρήσεις τῶν κεριῶν τῆς Ἀναστάσεως. Π. χ. «Τὸ λαμπροκέρι εἶναι καλὸ, γιὰ νὰ σταυρώσῃ κανεῖς μὲ δαῦτο ὅποιον εἶναι βασκαμένος ἢ ἄρρωστος καὶ γιὰ ὅλα τὰ γήτια. Κ' οἱ καμινιαραῖοι τὸ πρῶτο καμίνι θὰ τ' ἀνάψουν μὲ τῆς Ἀνάστασης τὸ κερὶ» (Κορώνη). Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν «τὸ κερὶ τῆς Ἀνάστασης τὸ κρύβουν κι ὄντα πέφτ' χαλάζ' τ' ἀνάπτουν νὰ σταθῇ. Εἰς τὴν Κίον «τὸ φυλάουν ἓνα χρόνον κι ἅμα κάμῃ τρικυμία, βροντὲς κι ἀστραπὲς, τὸ ἀνάβουν, θυμιάζουν κιόλας καὶ σταματᾷ ἡ τρικυμία».

3. Χαιρετισμὸς τῶν δένδρων ἢ φοβέρισμα τῶν ἀκάρπων.

Εἰς τὴν Λεμεσὸν «ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὸν Καλὸν Λόον εἰς τὴν οἰκίαν τῶν θεωροῦσιν ἱερὰν ὑποχρέωσιν ν' ἀπευθύνωσι τὸν χαιρετισμὸν τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη πρῶτον εἰς τὰ δένδρα τῆς οἰκίας ἢ τοῦ κήπου τῶν καὶ ἔπειτα μεταξύ τῶν, λέγοντες τρεῖς «Χριστὸς Ἀνέστη, δεντρά μου !» Εἰς τὸ Λασηθι Κρήτης «ὅτινα μὴ κάμῃ τὸ δέντρο καρπὸ, πᾶνε τὴ Λαμπρὴ καὶ τοῦ κάνουνε τὸ Χριστὸς Ἀνέστη. Τοῦ λένε τρεῖς φορὲς τὸ Χριστὸς Ἀνέστη καὶ κατόπιν τὸ πετρώνουνε· τοῦ βάνουνε δηλ. μὲ πέτρα στὴ ρίζα καὶ κάνει καρπὸ». Εἰς τὴν Κάρπαθον «ὅταν ἡ καρδιά δὲν κάμῃ καρύδια, πηγαίνουν μετὰ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη (στὴν α' Ἀνάσταση) καὶ κτυποῦν τὸν

κορμό της με τὸ μαννάρι (πέλεκυν) τρεῖς βολές καὶ λέγουν: «Χριστὸς Ἀνέστη! κάνεις καρὰ καρύδια ἢ νὰ σὲ κόψω ;» (Μιχ. Νουάρου Λαογρ. Σύμμ. Καρπ. Α 184).

4. Ἐξορκισμὸς τῶν ψύλλων καὶ τῶν κορέων. Π. χ. εἰς τὴν Δαμασκητιανὴν (Κοζάνης) «μετὰ τὴν Ἀνάστασιν πηγαίνει ἡ μητέρα στὸ σπίτι πρώτη καὶ μετὰ πηγαίνει ἓνα παιδί καὶ λέει: Τί θὰ φᾶμε; Κ' ἐκείνη: — Ὅ,τι ἔδωσεν ὁ Θεός. — Οἱ κόρτζες (κοριοὶ) τί θὰ φᾶν; Ἀπάντησις: — Θὰ φαγωθοῦν ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Τὸ λὲν τρεῖς φορές, γιὰ νὰ χαθοῦν οἱ κοριοί».

5. Ἀνανέωσις τοῦ αὐγοῦ τῆς Πανταγίας. Τσουγκρῖσμα. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «ἅμα τελείωνεν ἡ Ἀνάστασις, ἐρχόντανε σπίτι, ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι τὸ κόκκινο αὐγὸ τοῦ περασμένου χρόνου, κάθονταν στὸ τραπέζι, πάστρευαν τὸ παλιὸ αὐγὸ κ' ἔτρωγε ὁ καθένας λίγο γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ. Κατόπιν ἔπαιρναν τὰ καινούργια, τὰ αὐγά τοῦ Καλοῦ Λόγου, καὶ ἔκαναν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη (=τσουγκρῖζανε) καὶ τὰ ἔτρωγαν. Ἐνα ἀπὸ τὰ καινούργια αὐγά τοῦ Καλοῦ Λόγου ἔβαζαν πάλι στὸ εἰκονοστάσι».

6. Τὰ λαμπροκούλλουρα καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰ πράξεις. Τοποθέτησις κουλλουρίου εἰς τὰ εἰκονίσματα τοῦ σπιτιοῦ, χρῆσις πρὸς ἀποτροπὴν χαλάζης κλπ. Π. χ. εἰς τὸν Ναίμονα «τὸ Πάσχα ἔκαμναν μιὰ κουλλούρα μὲ σταυρὸ—ἀλῶν' τὸ λέγαμε—ἔβαναν καὶ πέντε αὐγά, ἓνα ἄσπρο στὴ μέσ' καὶ τέσσερα κόκκινα στὶς ἄκρες καὶ τὸ πᾶναιαν στ' ἀμπέλ' καὶ τό ἔτρωγαν καὶ παράχωναν τὰ τσέφλια στ' ἀμπέλ' γιὰ τὸ χαλάζ'». Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν φυλᾶνε καὶ μιὰ κουλλούρα γιὰ τὴν ἡμέρα τῆς Ἀναλήψεως καὶ γιὰ τὴν Πρωτομαγιά (μαγιοκουλλούρα).

7. Νυκτερινὸν γεῦμα. Τί τρώγουν ἐν ἀρχῇ; Τί κάμνουν τ' ἀπορρίμματα (ψίχουλα) τῆς τραπέζης; τὰ κελύφη τῶν αὐγῶν; Φαγητὰ ἀπαραίτητα τῆς πασχαλινῆς τραπέζης: π. χ. ἡ σαλάτα μὲ τὶς σαρδέλλες, ἡ μαγειρίτσα, τὸ ψητὸ τῆς κατσαρόλας, τὸ τουλουμοτύρι καὶ τὰ φρούτα εἰς τὴν Ὑδραν, ἡ τυρόπιττα καὶ ἡ γαλατόπιττα εἰς τὴν Ἡπειρον. Εἰς τὴν Σινώπην γιὰ πρῶτο φαγὶ τρῶνε κόκκινο αὐγόν. Πρβλ. «Μὲ τ' αὐγὸ τὸ ἔκλεια, μὲ τ' αὐγὸ νὰ τ' ἀνοίξω». Εἷς τινὰ μέρη τὸ τραπέζι δὲν τὸ σηκώνουν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, τὰ δὲ ψυχία τὰ ρίπτουν εἰς τ' ἀμπέλια «διὰ νὰ μεταδοθῇ εἰς αὐτὰ ἡ ἀφθονία». Ποία ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

8. Ὁ πασχαλινὸς ἀμνός. Τρόπος παρασκευῆς (στὴ σούβλα; ἢ γεμιστὸς μὲ ρύζι, κουκουνάρια καὶ σταφίδες στὸ φούρνο;) Ἀνάγνωσις εὐχῆς ὑπὸ ἱερέως κλπ. Π. χ. «Κάθε Ροδίτης, φτωχὸς ἢ πλούσιος, τὸ θεωρεῖ καλὸ στὸ σπιτικό του νὰ σφάξῃ τὴ Λαμπρὴ ἓνα ρίφι ἢ ἀρνί, ποὺ τὸ λέγουν πασκάτη ἢ λαμπριώτη. Τὸ παραγεμίζουν μὲ χόντρο (σιτίρι ἀλεσμένο στὸ χερόμυλο) καὶ βάλλοντάς το σὲ μιὰ

λεκάνη τὸ ψήνουν στὸ φούρνο. Μετὰ τὴν ἀπόλυση, στὴν πρώτη Ἀνάσταση ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ γυρίζει ὅλους τοὺς φούρνους καὶ εὐλογώντας ὅλες τὶς λεκάνες μὲ τὴν σχετικὴ εὐχὴ τοῦ εὐχολογίου, παίρνει τὸν κόπο του, ἕνα κομμάτι ψημένο κρέας καὶ λίγη γέμωση».

9. Ὁμοπλατοσκοπία. Εἰς ποῖον ἀνήκει ἡ ὁμοπλάτη τοῦ ὀβελίου ἁμνοῦ; Ἐξέτασις τοῦ ὁστοῦ τῆς ὁμοπλάτης πρὸς μαντευτικούς σκοπούς. Πότε «δείχνει», ἡ πλάτη; ποῖα εἶναι τῆς πλάτης τὰ σημάδια (βλ. Λαογραφίαν, τ. Θ', σελ. 3-51). Π.χ. τὸ ἄρνι τοῦ Πάσχα πρέπει νὰ κοιμηθῇ τοῦλάχιστο δυὸ νύχτες σπίτι καὶ τότε μόνον δείχνει ἡ πλάτη του (Παλαιὰ Ἀθήνα).

(δ) Ἡ Δευτέρα Ἀνάστασις (Ἀγάπη, Διπλανάσταση (Ἰνναχωρι Κρήτης), Αποκερασά (Μεσσηνία).

1. Ἡ λιτανεία. Πῶς βγάζουν τὴν Ἀνάσταση; Ἐκδοσις τῆς εἰκόνης τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα καὶ περιφορὰ αὐτῆς ἐν πομπῇ συνάντησις λιτανειῶν («ἐποῖναν ἀσπασμόν» Κοτύωρα) κλ. Ὑπάρχει συνήθεια νὰ φέρουν τὰ βρέφη εἰς τὴν δευτέραν Ἀνάστασιν καὶ διὰ ποῖον λόγον;

2. Εὐλόγησις νωποῦ τυροῦ, γιαούρτης κλ. καὶ διανομὴ εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «ὅλες οἱ μαντρατόρισσες παίρνουν τὴ Δεύτερη Ἀνάσταση στὴν ἐκκλησιὰ φρέσκα τυριά, τὰ ὁποῖα, ἅμα φχολογήσῃ ὁ παπᾶς, μοιράζονται ὅλοι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι».

3. Τὸ φίλημα τῆς ἀγάπης. Ἀδερφοποιτοί. Π.χ. εἰς τὴν Ὑδραν «στὴ δεύτερη Ἀνάσταση ὅλοι οἱ ἐνοριῖτες κάνανε τὸ «Ἀνέστη», δηλ. ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν παπᾶ δίνανε τὸν ἀσπασμὸ τῆς Ἀναστάσεως στὰ χεῖλια, εὐχόμενοι «Χριστὸς Ἀνέστη» καὶ ἀπαντῶντες: «Ἀληθῶς Ἀνέστη». Μετὰ δὲ τὸν Ἑσπερινὸ ὁ παπᾶς ἐμοίραζε εἰς ὅλους καὶ ὅλες τὸ κόκκινο αὐγὸ καὶ κρατοῦσε σὲ τραπέζι ὅλους τοὺς ἐνοριῖτες του». Εἰς τὰς Ἀθήνας (ἄλλοτε) εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῆς Λαμπρῆς ἐγίνοντο οἱ ἀδερφοποιτοί· ἔπρεπε νὰ ἔχουν κ' ἕνα κορίτσι μαζί τους· ὁ παπᾶς, ἀφοῦ τοὺς ἐδιάβαζε, τοὺς ὠρkiζεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, τοὺς ἐπερίζωνε μ' ἕνα μακρὸν κόκκινο ζουνάρι καὶ τοὺς ἐτρανοῦσε πρὸς τὸ ἱερόν. Ὑστερα ἐφιλοῦσεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ἐφιλοῦσαν καὶ τοῦ παπᾶ τὸ χέρι καὶ ἐγίνονταν ἀδερφοποιτοί».

4. Δεισιδαίμονες συνήθειαι: κροῦσις τῆς καμπάνας ὑπὸ κοριτσιῶν (ἢ καὶ ὑπὸ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν) καὶ διατί; Π.χ. εἰς τὴν Νάξον «στὴν Ἀγάπη πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια καὶ σημαίνουν τὴν καμπάνα, γιὰ νὰ μὴν κόβεται ἡ μέση τους, ὅταν θὰ πηγαίνουν στὸ θέρος ἢ νὰ μαζεύουν τὶς ἐλιές».

(ε) *Ἄλλα ἔθιμα τοῦ Πάσχα.*

1. Πυραὶ (Φανός (Αἰτωλία), ἀφανός (Σάμος), ἀρφανός (Μάδυτος), φουνάρα (Κρήτη), φουνταρίες (Μελιγαλὰ Μεσσην.) κλ.

Πότε καὶ ποῦ ἀνάπτεται ἡ πυρὰ καὶ πῶς αἰτιολογεῖται τὸ ἔθιμον; Ποῖοι παρέχουν τὴν καύσιμον ὕλην; Πηδοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν φωτιὰν αὐτήν;

Π. χ. εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «ἀπὸ τῆ Μεγ. Τετάρτη μέχρι τὸ Μέγα Σάββατο τὸ πρωῒ ἀνάβουνε ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ σιὸ μεϊντάνι φωτιές. Ἡ πιὸ μεγάλη φωτιά ἦτανε τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Συνερίζοτανε τὰ χωριά, ποιό θ' ἀνάψη τὴν πιὸ μεγάλη φωτιά. Γιὰ τὶς φωτιές ἐκλέβγανε ξύλα ἀπὸ τὶς αὐλές. Τὴν Μεγ. Παρασκευὴ φτειάναν κ' ἓνα Ὀβραῖο καὶ τὸν καίγανε. Καίγανε τ' Ὀβριοῦ τὰ γένεια. Αὐτὲς τὶς φωτιές δὲν τὶς πηδούσανε». Εἰς τὴν Βινίαν τῶν Ἀγράφων «τὴν ὥρα ποὺ θὰ πῇ ὁ παπᾶς τὸ Χριστὸς Ἀνέστη, τότε καίουν τὸ φανό. Μαζεύουν τὰ παιδιὰ ξερὰ κλαδιὰ πάνω σιὸ βράχο, ποὺ εἶναι ἀντίκρυ σιὸ χωριό καὶ λέγεται Σουφλί. Ἀκούοντας τὸ πρωῒτο Χριστὸς Ἀνέστη τρέχουν μὲ τὴ λαμπάδα σιὸ χέρι (ποὺ τὴν ἀναψαν ὅταν ὁ παπᾶς εἶπε «Λεῦτε λάβετε φῶς») καὶ βάνουν φωτιὰ σιὸ φανό». Εἰς τὰ Σβέρδια τῆς Λήμνου «στὴ Δευτερανάσταση θέλα πᾶνε κληματοῖδες, τὶς στήναν ὁλόρθες καὶ τὶς ἐβάναν φωτιά. Πήγαιναν οὐλ' οἱ ἄντρες ἀπὸ μιὰ κληματοῖδα».

2. Καῦσις τοῦ Ἰούδα ἢ τοῦ Ἑβραίου.

Πότε ἐγίνετο; Συλλογὴ ἐράνου διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα ἢ τοῦ Ἑβραίου, ἢ σακκούλα μὲ τὰ 30 ἀργύρια, τὰ πανέρια τοῦ Ἑβραίου ἄλλα στοιχεῖα διακωμωδήσεως. Περιφορὰ τοῦ ἀνδρεικέλου καὶ καῦσις διὰ πυρᾶς ἢ πυροβολισμῶν. Μερικὰ παραδείγματα:

Εἰς τὴν Κορώνην «στὴν Ἀποκερασὰ καῖνε καὶ τὸ Γιούδα. Κάνουν ἓναν ἄνθρωπο, τὸν ντύνουν μὲ ροῦχα, παντελόνι, πόλκα καὶ μιὰ ντρίτσα (ψάθινο καπέλλο) σιὸ κεφάλι. Εἶναι οὗλος ἀπομέσα παραγεμισμένος μὲ κάθε λογιῆς μπαρούτια· τοῦ ἔχουνε κι ἀπὸ μιὰ ρουτσέτια σιὸ στόμα, σιὰ χέρια, σι' αὐτιά, σιὰ μάτια. Ἡ ντρίτσα του ἀπὸ μέσα εἶναι οὐλὴ παραγιομισμένη μὲ ρουτσέτιες. Τὸν κρεμᾶνε ἀπὸ ἓνα στυλο στὴν πλατεῖα τῆς Ἐλεῖστρας καὶ ἀπὸ τὸ ποδάρι του εἶναι κρεμασμένο ἓνα φυτό καὶ σὰ σχολάση ἡ ἐκκλησιὰ τοῦ βάνουνε φωτιά. Χαλάει ὁ κόσμος ἀπ' τὰ μπᾶμ καὶ τὴ μπούμ!» Εἰς τὴν Πέτρην Λέσβου «ὅταν τελείωνεν ἡ λιτανεία τοῦ Χριστοῦ, τότε γύριζαν τὸν Ὀβραῖο. Γέμιζαν ἓναν Ὀβραῖο μὲ ἄχερα τοῦ ἔβαζαν μπροστὰ πανέρια κρεμασμένα μὲ παλιοτσονγκράνες, παλιοχτένια, πατισαβοῦρες, παλιομπουκάλια. Τὸν σεργιανοῦσαν μέσ' σιὶς δρόμ' κι ἔγαν: «Ὀβριγιὸς μὴ τὰ πανέργια». Τοῦ βάζαν κ' ἓναν τσιγάρο σιὸ στόμα τ'. Τὸν παγαῖναν ἀπὸ τὴν Παναγιά, τὸν καθίζαν κεῖ στὴ γωνιά καὶ τοῦ ρίχναν ντουφεκιές. Ὅστερα τρέχαν τὰ μωρέλλια καὶ τὸν οκίζαν, τοῦ βάναν καὶ φωτιά». Ἄσματα σατυρικά διὰ τὸν Ὀβριό κλπ.

3. Ὁ χορὸς τοῦ Πάσχα. Ποῦ γίνεται καὶ ποῖοι λαμβάνουν μέρος εἰς αὐτόν; Κατὰ ποίαν τάξιν πιάνονται εἰς τὸν χορόν; (καθ' ἡλικίαν;) Πιάνεται καὶ ὁ παπᾶς; Εἶδος χοροῦ, τραγούδια. Οἱ χοροὶ τῶν ἄλλων ἡμερῶν τοῦ Πάσχα.

Π. χ. εἰς τὰ Περβόλια Δυτ. Κρήτης «μετὰ τῇ Διπλανάστασι βάζουν χορὸν σὺν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας», εἰς Σκυλόγιαννη Εὐβοίας «χορεύουν γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ᾄδοντες:

*Σήμερα Χριστὸς Ἀνέστη | καὶ τοὺς οὐρανούς εὐρέθη,
σήμερα τὰ παλληκάρια | στέκονται σὺν τὰ βλαστήρια κλπ.»*

4. Ἀγῶνες: πήδημα, τρέξιμο, λιθάρι, πάλη. Βραβεῖα, ἀθλοθεσία. Π. χ. εἰς τὴν Πελοπόννησον τὶς κουλλοῦρες καὶ τὰ κεντημένα μαντήλια, ποὺ ἔπαιρναν ὅσοι νικοῦσαν, τὰ ἔβαζαν οἱ γυναῖκες. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

5. Κούνιες.

Ὅνομα κοινόν: Κούνια, ροδάνη (Καστορία), τὰ τουλάπια (Σινώπη) κλπ.

Πότε στήνονται οἱ κούνιες καὶ πόσον διαρκοῦν; Σκοπὸς τοῦ ἐθίμου. Π. χ. εἰς τὴν Αἴνον «τὸ Πάσχα οἱ χωρικοὶ κουνιοῦνται στὴν κούνια, γιὰ νὰ κάμουν πολὺ σουσάμι». Εἰς τὴν Βιζύην «ἡ κούνια πρέπ' νὰ γίν' στὸ χλωρό, στὸ δέδρο ποὺ θὰ βλαστήσ', ὅχι στὸ ξερό». Ποία ἡ δοξασία ἄλλου;

Τρόπος κατασκευῆς, τραγούδια τῆς κούνιας, π. χ.:

*«Κουνήσετε τὶς ἔμορφες, κουνήσετε τὶς ἄσπρες,
κουνήσετε τὶς λεμονιές, ποὺ 'ναι ἀνθὸς γεμάτες».*

6. Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι σχετικαὶ μὲ τὸ Πάσχα. Π. χ. «τὴν Πασκαλιὰ δὲν ἀναβάνουν ψύλλους καὶ κόρτσες, γιὰτὶ πληθαίνουν» (Ἡπειρος). «Ὁ γοῖος ἀρμέγει τὴ γίδα δὲν κάνει νὰ πιᾷ κόκκινα αὐγά τὸ Πάσχα» (Φαλαισία Ἀρκαδίας). «Κι ὅσοι ἔχουν πρόβατα δὲν τρῶν, οὔτε πιάνουν τὴν Πασκαλιὰ κόκκινα αὐγά, γιὰτὶ μασταριάζονται τὰ πρόβατα (Ἀρκαδία), «βγάνουν αὐγολίθι, ἓνα ἐξόγκωμα ποὺ πονεῖ» (Ἡπειρ. Αἰτωλ.). «Τὴ Λαμπρὴ θὰ φορέσουν ὅλοι καινούργια, πρέπει νὰ βάνουν κάποιο καινούργιο σκουτί, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πειράξῃ ὁ βρικόλακας» (Κορώνη). Τότε καίουν τὰ παιδιὰ τὸ Μάρτη κτλ.

7. Ἐπισκέψεις, εὐχαὶ καὶ δῶρα.

Π. χ. «Χριστὸς Ἀνέστη! Χρόνια πολλὰ, εὐτυχὰ καὶ καλοπερασμένα! — Ἀληθῶς Ἀνέστη! Νὰ δώκ' ἀφέντης ὁ Χριστὸς κ' ἡ Παναγία ἡ Παρθένα! — Ἐλπίς «νὰ τύχῃ ὦρα ἀνοιχτὴ καὶ νὰ βγῇ σωστὴ ἡ περκάλεσί τους» (Ἀρκαδία).

Ἀποστολὴ δώρων ὑπὸ τῆς νύμφης εἰς τὴν πενθερὰν (ἐν Καρπ. γίπλα, μεγάλο κουλλοῦρι μὲ χονδροὺς κλώνους καὶ μὲ πλουμιὰ πάνω).

Διακαινήσιμος Ἑβδομάς

1. Γενικά.

1. Ὄνόματα δημώδη: Ἀσπροβδόμαδο, Λαμπρόσκολα, Λαμπρόημερα κλπ. Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς, Ἀσπροδευτέρα ἢ Νιὰ Δευτέρα, Ἀσπροτρίτη ἢ τὸ Νιότριτο, Ἀσπροπέφτη ἢ τὸ Πρωτόπεφτο (Σκῦρος) ἢ Λαμπροπέφτ' (Ἀδραμύτιον). *Ξώλαμπρα* = ἡ Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ.

2. Συνήθειαι τηρούμεναι καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα. Π. χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τ' Ἀσπροβδόμαδου δὲν κἀν' νὰ δ'λεῦνι τὸν φυλᾶν' γιὰ τοὺ χαλάζ'». Ὁμοίως εἰς τὴν Ἑπειρον δὲν λούζονται οὔτε βρέχουν τὰ μαλλιά τους, γιὰ νὰ μὴν ἀσπρίσουν γλήγορα.

2. Ἡ Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς.

1. Ἐναρξεις τῆς λειτουργίας χωρὶς τὴν συνήθη κωδωνοκρουσίαν ἀπότισις προστίμου ὑπὸ τοῦ τελευταίου προσελθόντος ἢ ὑπὸ τῶν προσελθόντων μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου (ἢ φάλλια, Σύμη).

2. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων καὶ προσφοραὶ κουλλουρίων καὶ κόκκινων αὐγῶν εἰς τοὺς νεκρούς, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα.

3. Ἀπόρριψις κόκκινων αὐγῶν ἀπὸ ὑψηλοῦ κρημνοῦ εἰς «βουλιαγμένους τόπους». Π.χ. οἱ Σοβολακκιῶτες (Εὐρυτανίας) «τὴ Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς πηγαίνουν καὶ λειτουργιοῦνται στὴ Ζωοδόχο Πηγὴ, ἕνα ξωκκλήσι πάνω στὸ βράχο, ποὺ ἔμεινε ὕστερα ἀπὸ τὸ βύθισμα τοῦ Σοβόλακκου. Ὦντας ἀπολᾶ ἡ ἐκκλησιὰ καὶ βγοῦν ὅλοι ὀξω, ρίχνουν κόκκινα αὐγά κατ' ἀπ' τὸ βράχο. Τὰ παλιὰ τὰ χρόνια μιὰ γυναικα ἄφησε τὸ παιδί της ὀξω κι αὐτὴ ἐπῆγε στὴν ἐκκλησιὰ μέσα ν' ἀκούσῃ τὴ λειτουργίαν. Τὸ παιδάκι κρατῶντας κόκκινο αὐγὸ στὸ χέρι πῆγε στ' ἀχείλι τοῦ βράχου, παρασκάλισε κ' ἔπεσε κάτω, μὰ οὔτε τὸ παιδί ἔπαθε τίποτε οὔτε τ' αὐγὸ ἔσπασε. Ἀπὸ τότε κ' ὕστερα τὸ πῆραν ἔθιμο νὰ κυλᾶνε κάτω τὰ κόκκινα αὐγά. Πολλὰ σπᾶνε, ἄλλα ὄχι». Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Μαργαρίτας «ἔχουν προκατάληψη πῶς, ἂν μιὰ χρονιά δὲν ρίξουν τὰ κόκκινα αὐγά στὸ βράχο, ἡ ἑσοδεία τους θὰ καταστραφῇ». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

4. Τὰ Ρουσάλια καὶ τὸ τάξιμο. Ἀγερμὸς παιδίων (ἢ καὶ ἀνδρῶν) περιφερομένων ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν μὲ ἕνα σταυρὸν ἀπὸ ἄνθη, ἐμπεπηγμένον εἰς τὴν κορυφὴν μιᾶς σημαίας. Τί τραγουδοῦν καὶ τί λαμβάνουν ὡς δῶρα; Πῶς ἀξιῶνουν τὰ παιδιά; Ποῖα ἄλλα ἰδιαίοντα ἔθιμα ἐπικρατοῦν; Πρβλ. τὰ Ρουσάλια τῶν Μεγάρων:

Νὰ σᾶς ποῦμε τὰ Ρουσάλια; | — Πέστε τα, βρὲ παλληκάρια. | — Νὰ σ'τὰ ποῦμε

σένα πρώτα | πού σὲ ἤθραμε στήν πόρτα, | κ' ἐξ ὑστέρου τῆς κυρᾶς μας | καὶ τῆς
ρουσοπέρδικάς μας. | Κάτω σ' ἓνα περιβόλι | δάφνη καὶ μηλιά μαλώνει. | — Δάφνη,
πῆρες μου κλωνάρι, | νὰ μὲ πάρῃ τὸ ποτάμι, | νὰ μὲ πάῃ τὴ Δύση - Δύση | κάτω
στὴ γυαλέρνια βρύση κτλ.

Ποῦ τὰ Ρουσάλια γίνονται κατ' ἄλλην ἡμέραν τῆς Διακαινησίμου;

5. Χοροί, γεύματα ἐξοχικὰ καὶ διασκεδάσεις.

Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «χορεύουν» στὸ πλάτωμα τῆς ἐκκλησιᾶς ἀπὸ τὴν
αὐγὴ ὥστε νὰ βασιλέψῃ ὁ ἥλιος. Θὰ χορέψουν ὅλοι, καὶ οἱ γέροι καὶ τὰ παιδιά.
Ὁ παπᾶς θὰ κάνῃ πρῶτος τὴν ἀρχή, θὰ χορέψῃ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη κ' ὕστερα θὰ
στηθοῦν τρεῖς-τέσσερις χοροί, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἄντρες κ' ἓνας ἀπὸ τὶς γυναῖκες».

3. Ἡ Τρίτη τῆς Δαμπρῆς.

Ἐξοδος εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ γεῦμα. Ἀγερμοὶ χωρικῶν εἰς τὰς πόλεις· ἀξίωμα
παιδίων. Ποῖον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγερμοῦ αὐτοῦ;

4. Ἡ Τετάρτη τῆς Δαμπρῆς.

Ἀρχίζει «τὸ βότανο», δηλ. τὸ ξεβοτάνισμα τῶν σπαρτῶν. Ἀπαγόρευσις ὠρι-
σμένων ἐργασιῶν κτλ.

5. Ἡ Πέμπτη τῆς Δαμπρῆς.

Χορὸς διὰ τὸν μετριασμόν τοῦ βορρᾶ (ἀρχ. βορεασμοί). Ποῦ γίνεται καὶ
ποῖος προεξάρχει τοῦ χοροῦ τούτου;

Π.χ. οἱ Καρύστιοι «πᾶσαν Πέμπτην τριῶν ἐβδομάδων μετὰ τὸ Πάσχα ἐορ-
ταίζουν, ὅπως πέσῃ ὁ βορρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐν Καρύστῳ πνέει σφοδρότατος καταστρέ-
φων ἀμπέλους, ὀπώρας, σιτηρά, δένδρα κλπ. Κατὰ δὲ τὸ παράλιον τῆς Φιλάγρας,
ὅπου ναὸς τῆς Παναγίας, τὴν Πέμπτην τῆς Διακαινησίμου πανηγυρίζουν οἱ κάτοι-
κοι τῶν πέριξ χωρίων εἰς ἀποδίωξιν τοῦ ἀνέμου. Πρβλ. τὸν χορὸν τοῦ κυρ-Βοριᾶ
τοῦ χωρίου Ἀρτεμόνα τῆς Σίφνου, τὸν ὁποῖον χορεύουν μετὰ τὸν Ἑσπερινὸν
τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς.

Ἀπαγορεύσεις πρὸς ἀποσόβησιν πτώσεως χαλάζης. Π.χ. δὲν μπαίνουν
στ' ἀμπέλια, δὲν γνέθουν ὅσες ἔχουν ἀμπέλια καὶ δένδρα, φοβούμεναι τὴν χάλαζαν
(Γύθειόν). Δὲν πᾶνε στὰ χτήματα, γιὰτὶ κουφαίνουν οἱ καρποί, δὲν ψωμώνουν.

6. Παρασκευὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.

Ὄνομα: ἡ Ζωοτόκοπη (Κάρπ.) κλ.

Πανήγυρις, λιτανεία, μέγας χορὸς. Προσκύνησις ἁγιασμάτων. Ἀφιέρωσις
εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν λαμπάδων τοῦ Πάσχα.

7. Τὸ Σάββατον τοῦ Πάσχα.

(Τὸ Νιοσάββατο (Κίος), τὸ Μαυροσάββατο (Ἀδραμύτιον), τὸ Ἀσπροσάββατο (Μέτραι Θράκ.). Ἐπίσκεψις νεκροταφείων, διανομὴ κουλλουρίων καὶ κόκκινων αὐγῶν εἰς μνήμην τῶν νεκρῶν. Π.χ. εἰς τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας τὴν Παρασκευὴν τοῦ Πάσχα, ὅσοι ἔχουν κορίτσια ἢ ἀγόρια πεθαμένα μέσα στὸ χρόνον ζυμώνουν τσουρεκάκια καὶ βάφουν κόκκινα αὐγά. Στὴ μέση κάθε τσουρεκάκι ἔχει ἓνα κόκκινο αὐγό. Τὸ Σάββατο πρῶτ' ἓνα κορίτσι παίρνει ἓνα μεγάλο δίσκο γεμᾶτο τσουρεκάκια, σὲ κάθε τσουρεκάκι καρφώνει ἓνα λουλουδί, γαρύφαλλο, τριαντάφυλλο, καὶ κατόπιν τὰ μοιράζει στὰ σπίτια ὅλων ὅσοι ἀκολούθησαν τὴν κηδεία.

Προλήψεις: Τὸ ἀσπροσάββατο λούζονται, γιὰ ν' ἀσπρίσουν (Μέτραι Θράκ.).

8. Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ (Ξώλαμπρα, Ἀντίπασκα).

Τέλεσις πανηγύρεως, λιτανεία, χοροί. Ἄλλαι συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὰς Μέτρας Θράκης «τὸ ἀδίπασκα ὅ,τι κερὶ ἀπόμκε ἀπὸ τ' βασκαλιά, τὰ παγαίν'νε καὶ τ' ἀνάφτ'νε στὴν ἐκκλησιά».

9. Δευτέρα τοῦ Θωμᾶ.

Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: Τῆς Παναγίας τῆς Ρευματοκρατούσας (Μέτραι Θράκης, ὅπου ἐγένετο πανήγυρις καὶ ἀγῶνες πάλης), ἢ τοῦ Μαμουνιοῦ, γιὰτὶ ὁποῖος βοσκὸς φάη τὴν ἡμέραν αὐτὴ τυρὶ γῆ γάλα, βγάνει μαμούνια στὰ μάτια καὶ μαμουνιοῦνε καὶ τὰ ὀζὰ στὸν κῶλο. Ἀνὲ φάη αὐγό, κάνουνε φοῦμες (=πονέματα) τὰ ὀζὰ στὰ πόδια» (Κατσιδόνι Κρήτης).

Ἐπανάληψις ἐργασιῶν· ξαναρχίζουν οἱ γυναῖκες νὰ γνέθουν (ἀδραχτανάστας Αἶνος), ἀφιερώνουν τὸ νέο ἀδράχτι εἰς τὰ εἰκονίσματα (Ἀθῆναι, Ἑβδομάς Α' 56).

ε) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μέχρι τέλους Μαΐου.

1. Τοῦ ἁγίου Γεωργίου (23 Ἀπριλίου).

(α) Ἑθιμα τῆς παραμονῆς.

1. Λιτανεία μετὰ τὸν Ἑσπερινόν, περιφορὰ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου πέριξ τῆς ἐκκλησίας ἢ καὶ εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ κατόπιν μέγας χορὸς. Τὸ τραγοῦδι τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Γίνονται τότε καὶ «ἐγκαίνια» ὁλοκλήρου τοῦ χωρίου; Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «μετὰ τὸν Ἑσπερινὸ βγάζουν τὴν εἰκόνα μὲ λάβαρα, τήνε φέρουν μιὰ γύρα τὸν Ἀη Γιώργη (τοῦτέστιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου) καὶ μετὰ γκαϊνιάζουν ὅλο τὸ χωριό. Ἀφοῦ πᾶνε ὅλοι καὶ ἀνασπαστοῦν, ἀρχίζει ὁ χορὸς

μέ τούμπανα καὶ καραμουῆζες. Ἀρχίζουν πρῶτα οἱ γερόντοι καὶ χορεύουν τραγουδῶντας τὸ «Πανηγυράκι». Κάθε μπροστιέλλα (τ. ἔ. ἑξαρχος τοῦ χοροῦ) ποὺ θὰ μπῇ ἀρχινάει τὸ τραγοῦδι τὸ «Πανηγυράκι», ἔτσι κι ἂν πῇ ἔπειτα ἄλλο τραγοῦδι. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔχουν κόψει τὸ νερό, καὶ τὴν ὥρα ποὺ λέν: «Ἀπόλα, δράκο μ', τὸ νερὸ νὰ πῇ τὸ πανηγύρι», ἀπολαῖν πάλι ἀπ' τὴ δεξαμενὴ τὸ νερό». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα; Πιάνεται εἰς τὸν χορὸν καὶ ὁ παπᾶς; Χορεύουν καὶ ἓνα γῦρο στὴν ἐκκλησία; Εἰς τὸν Δρυμὸν Μακεδονίας γίνεται περιφορὰ τῶν εἰκόνων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν οἰκιῶν εἰς τοὺς ἀγρούς. Αἱ εἰκόνες στολίζονται μὲ στάχνας καὶ οἱ ἱερεῖς εὐχονται ὑπὲρ εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς κλ.

2. Πυραί. Ὄνομα αὐτῶν. Π.χ. οἱ κάρες τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, πυραὶ ἀναπτόμεναι τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς ἐν Σύμῃ. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται αὗται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον ἀνάπτονται;

3. Πότισμα τοῦ ἀλόγου τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἐν παραδείγμα: Εἰς τὸ Κωστὶ Θράκης «τὸ βράδυ, ξημέρωμα τὸν ἅγιον Γεώργη, ἠπαίρναμε νερὸ μὲ ντὴ βρύση πὲ τὰ ποτήρια καὶ πηγαίναμε στὴν ἐκκλησία. Τὸ βάνουμε πεκατ' πὲ τὸν ἅγιον Γεώργη γιὰ τὰ ζῶγα».

4. Μαγικαὶ πράξεις ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν κλοπὴν τοῦ γάλακτος ξένων ἀγελάδων, γινόμεναι τὴν νύκτα πρὸς τὴν 23ην Ἀπριλίου: κοπὴ τεμαχίου ξύλου ἀπὸ τὸ κατώφλιον τοῦ γείτονος, τοῦ ἔχοντος καλυτέρας ἀγελάδας, κατὰ μαγικὸν τρόπον (γυμνός, ἀμίλητος κττ.).

(β) Ἔθιμα τῆς 23ης Ἀπριλίου.

1. Πρωϊνὴ μετάβασις γυναικῶν καὶ κορασίων εἰς τὴν βρύσιν πρὸς ὕδρευσιν, στολισμὸς τῶν λαγῆνων μὲ πρασινάδα καὶ ἄνθη, καθὼς καὶ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν. Σταύρωμα τῶν θυρῶν μὲ πρασινάδα κτλ. Π.χ. εἰς τὸν Ναίμονα (Αἷμον) «τ' Ἁγίου Γεωργίου (καὶ τὴν Πρωτομαγιά) παγαίν'νε τὰ κορίτσια νυχτίτσα στὸ νερό, κόβνε πρασινάδα καὶ βάν'νε στὰ μπακίρια καὶ στὶς πόρτες τοῦ σπιτιοῦ κάν'νε καὶ σταυρὸ πὲ τὸ πρασινάδ' στὴν ὁξω πόρτα (πρασινίζ'νε τὴν πόρτα). Στ' ἀχίρ', γελάδια, βόδια ἅμα νῆχ' κανεῖς, παίρν' πὲ τὸ δάχλο κουπριγιὰ καὶ κάν' σταυρὸ στ' ἀχιριὸν τὴν πόρτα κείν' τὴ μέρα».

2. Πρωϊνὴ ἐξοδος τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἐξοχήν: κύλισμα αὐτῶν ἐπὶ τῆς χλόης, κατασκευὴ στεφάνων κλ. Ποῦ ἡ ἡμέρα αὕτῃ ἑορτάζεται ὑπὸ τῶν γυναικῶν ὡς Πρωτοχρονιά; Ποῖα τὰ σχετικὰ ἔθιμα; Δύο παραδείγματα:

Εἰς τὸ Κωσταράζι (Καστορίας), ἀφοῦ πάρουν νερὸ ἀπ' τὴ βρύση (οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια) πᾶνε στὰ χωράφια καὶ τυλίγονται στὶς πρασινάδες: παίρνουν τοῦ

Μάη τῇ δροσιᾷ, φέρουν καὶ Μάη (δηλ. πρασινάδες) καὶ βάζουν γιὰ καλὸ στὶς πόρτες, στὰ παράθυρα. Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τ' Ἀη Γιωργιοῦ τὸ εἶχαμε Πρωτοχρο- νιά. Σκῶνμαστας τὸ πρωτ' (οἱ γυναῖκες), προμὴ νὰ βγῇ ὁ ἥλιος καὶ πηαίναμε πίσ' στὸ Κουμούλ' (ὑψηλὸν ὄχθον ἐπὶ τῆς παραλίας). Πρῶτα θὰ κυλιντρήξ' με τ' αὐγὰ τὰ κόκκινα. Ἐκεῖ στὸ Κουμούλ' ἦταν κατήφορος· ἢ μιὰ ποπάν' ἢ ἄλλ' ποκάτ' οἱ γυναῖκες κυλιντρούσαμε τ' αὐγὰ καὶ λέγαμ' : Νὰ μπῇ ὁ καλόχρονος, νὰ βγῇ ὁ κακό- χρονος! Ἔπειτα θανά τὰ πάρ' με στὰ χέρια μας, νὰ τὰ κόψ' με, νὰ τὰ μοιράσ' με. Ὑστερα πιάν' μαστας στὸ χορό. Θανά πάρ' με τὶς πέρδικες στὰ χέρια. Κάθε γυναῖκα τὴ γόγκινη δὴ δέμπι' ἔκανε τὴ δέρδικα πὲ τὸ ζυμάρ'—ἔθετε ἓνα ἄσπρο αὐγὸ πάν' στὸ κεφάλ' κ' ἓνα κόκκινο αὐγὸ στὴ μέσ'—Βαστούσαμε τὶς πέρδικες, ἢ μιὰ πεδῶ, ἢ ἄλλ' πεκεῖ καὶ χορεύαμε. Θάν' ἀρχινήσαμε πὲ τὸ τραβοῦδ' τ' Ἀη Γεωργιοῦ: Ἡ μέρα ἢ σημερινὴ κτλ. Μετὰ μὲ τὸ Κουμούλ' θανά πᾶμε στὴν Ἀγιανάληψη. Θανά γέν' ὁ χορὸς πὲ τὰ ὄργανα μέσ' στὴν αὐλὴ τῆς Ἀγιανάληψης—μόνο γυναῖκες πάλε—Ὅσο νὰ χτυπήσ' ἢ καμπάνα τῆς Ἐκκλησίας, τελείωνε ὁ χορὸς. Ὑστερα ἢ καθαμιὰ θανά πάη σπῖτι δῆς, νὰ πάη τ' ἀρνὶ στὴν Ἐκκλησία, νὰ τὸ διαβάσ' ὁ παπᾶς κ' ἔπειτα νὰ τὸ πάη στὸ σπῖτι νὰ τὸ σφάζουν, νὰ τὸ ἐτοιμάσ' γιὰ τὸ φοῦρνο».

3. Θυσία ἀμνῶν (κουρμπάνι) εἰς ἐκπλήρωσιν εὐχῆς (ἀπὸ τάμα) ἢ προσφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς πώλησιν ἢ πρὸς θυσίαν.

Γένος καὶ χρῶμα τοῦ θύματος. Εὐλόγησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερέως, σφαγὴ αὐτοῦ καὶ παρατηρήσεις κατ' αὐτήν. Σταύρωμα τοῦ μετώπου καὶ τῶν παρειῶν τῶν παιδίων διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἀρνίου. Διανομὴ τεμαχίων κρέατος (ῶμου ἢ ἐψημένου), τυροῦ κτλ. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «τ' Ἀεργί' συνήθιζαν νὰ προσφέρουν εἰς τὴν Ἐκ- κλησίαν γουρπάνια, συνήθως κριούς, οἱ ὅποιοι ἐπωλοῦντο πρὸς ὄφελος τοῦ ναοῦ. Εἰς παλαιότερους καιροὺς τὸ γουρπάνι (τὸ θῦμα) περιεφέρετο πέριξ τοῦ ναοῦ τρεῖς, αἵματώνετο τὸ αὐτί του καὶ μὲ τὸ αἷμα ἠλείφοντο αἱ τέσσαρες γωνίαι τοῦ ναοῦ καὶ κατόπιν ἐθυσιάζετο καὶ τὸ κρέας ψηνόμενον ἐμοιράζετο εἰς τὸ Ἐκκλησίασμα. Σπα- νίως προσεφέροντο καὶ μεγάλα ζῶα, ὡς μοσχάρια, βόες κλ.». Εἰς τὸν Ναίμονα «τ' Ἀηγιωργιοῦ, ὅποιος ἔχ' τάμα καὶ κεῖνος πῶχ' ἀρνιά, σφάζ' κουρμπάν' ἓνα ἀρνὶ ἀρσενικὸ καὶ τὸ σφάζ' ποκάτ' πὲ τὸ εἰκόνημα, στὸν τοῖχο, καὶ κοιτάζνε τὰ αἵματα νὰ δγιοῦμε, θὰ γίν' Ἀηγιώργ'ς; Ἀμα γέν' Ἀηγιώργ'ς πὲ τ' ἄλλογο, πὲ τὸ κοντάρ' τ', τό' χνε σὲ καλό, θὰ γέν'ν τὰ πρόβατά τ' καλά. Γιὰ τὰ πρόβατα τὸ κάμνε. Καὶ κεῖνο τὸ ἀρνὶ τὸ μοιράζνε εἴτε ψημένο εἴτε καὶ ἄψητο. Τὸ σκροποῦνε στὰ σπῖτια· βάν'ν ἓνα κομμάτ' κουλίκ' κ' ἓνα κομμάτ' κρέας κ' ἓνα σκόρδο πράσινο ποπάν' καὶ τὸ στέρν'νε στὰ σπῖτια τὰ συγγένια καὶ στὴ γειτονιά. Κεῖνο τὸ αἷμα στὸν δοῖχο τοῦχανε σαράντα μέρες».

4. Προσφοραὶ ἄρτων καὶ γάλακτος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εὐλόγησις αὐτῶν καὶ διανομὴ εἰς τὸ ἐκκλησίασμα. Π.χ. εἰς τὸ Κωστί (Θράκης) «τ' Ἀγιωργιοῦ οἱ γεωργοὶ θανά κάνουν πέντε ἄρτ', κεῖνοι πού 'χαν ζῶα θανά κάνουν ξυνὸ γάλα καὶ θανά τὰ στείλουν στὴν ἐκκλησία νὰ διαβαστοῦν, ὠφέληση γιὰ τὰ ζῶγα».

5. Ἡ πανήγυρις τοῦ ἁγίου Γεωργίου: Λιτανεία, ἀγῶνες δρόμου, ἵπποδρομιῶν, πάλης κλπ. μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἔπαθλα διὰ τοὺς νικητάς, χοροί.

Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν (Παρνασσ.) «τὸ πανηγύρι κρατάει τρεῖς ἡμέρες. Μετὰ τὴ λειτουργία γίνεται τὸ τρέξιμο τῶν γερόντων. Οἱ γέροντες πᾶνε στὸ στάδιο καὶ παραβγαίνουν κι ὅποιος πάει πρῶτος παίρνει ἓνα ἀρνί. (Τὸ στάδιο εἶναι ἀπότομος κοῦλος κατήφορος, γεμᾶτος κροκάλες. Τρέχουν ἀπὸ κάτω πρὸς ἐπάνω ξυπόλυτοι· ἐπάνω εἶναι τὸ ἀρνί ἢ τὸ κριάρι, βραβεῖον τοῦ νικητοῦ, διδόμενον ὑπὸ τῶν κτηνοτρόφων γιὰ τὸ καλὸ τῶν ποιμνίων. Ἀνακοίν. Α. Κεραμοπούλλου). Τὴ δευτέρῃ μέρᾳ γίνεται τὸ πῆδημα καὶ τὴν τρίτῃ μέρᾳ ἡ πάλη καὶ ἡ σφαιροβολία· σηκώνουν καὶ βάρος τότε. Μετὰ τοὺς ἀγῶνες γίνεται χορὸς καὶ κατόπιν βγάζουν τὴν εἰκόνα, ἀφοῦ πέση τὸ κανόνι. Ἔρχονται ἓνα γῦρο στὸ χωριὸ καὶ ἔπειτα μπαίνουν πάλι μέσα, ἀφοῦ πέση πάλι τὸ κανόνι». Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, Μεσσηνίαν, Λῆμον «παραπιλαῶν τ' ἄλογα. Μετὰ τὴ λειτουργία βάνουν σ' ἓνα μακρινὸ μέρος μιὰ κουλλούρα καὶ παρατρέχουν μὲ τ' ἄλογα οἱ νέοι, ποιοὺς θὰ τὴν πρωτοπάρῃ. Αὐτὸς θὰ τὴν κόψῃ κομμάτια καὶ θὰ δώσῃ σὲ ὅλους, ὅσοι παρατρέξανε μαζί του». Στοῦ Μπάστα Μεσσηνίας οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας ὀρίζουν βραβεῖα: σέλλες, χάμουρα, ντουφέκια. Εἰς τὴν Αἶνον καὶ Μεσημβρίαν νικητὴς εἰς τὴν πάλην ἀνεγνωρίζετο ὁ νικήσας τρεῖς κατὰ σειρὰν ἀντιπάλους. Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου;

6. Ζύγισμα ἀνθρώπων καὶ κούνιες. Μὲ ποίας προλήψεις συνδέονται τὰ ἔθιμα αὐτά; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τ' Ἀη Γιωργιοῦ ζυγιάζονται, κἀν'νε καὶ κούνιες στὰ δέντρα καὶ κουνιοῦνται τό 'χνε σὲ καλό». Εἰς τὴν Ζαγορὰν συνηθίζουν ὅλοι νὰ κουνιῶνται, τοῦλάχιστον τρεῖς φορὰς ἕκαστος λέγων συγχρόνως: «Ἐγὼ στὸ χωριὸ καὶ τὰ φίδια στὸ βουνό».

7. Ποιμενικὰ ἔθιμα. Πρόσκλησις συγγενῶν καὶ φίλων εἰς τὴν στάνην καὶ ἐστίασις αὐτῶν. Διανομὴ τεμαχίων κρέατος καὶ τυροῦ εἰς γείτονας καὶ συγγενεῖς (Ἀηγιωργίτης=ἀμνὸς σιτευτός, προωρισμένος διὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου). Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κάθε στανολόγος ἔσφαζε τ' Ἀη Γιωργιοῦ ἓνα ἀρνί ἢ κατσίκι (τὸν ἀηγιωργίτην), ἔπηζε γιαοῦρι, τυρί, ἔκανε γαλόπιτες καὶ καθόντασε οὗλοι μαζί οἱ στανολόγοι μὲ τοὺς κουμπάρους τους καὶ γλεντάγανε. Τὸ μεσημέρι θὰ ἐρχότανε καὶ ὁ παπᾶς, θὰ πέραγε ἀπ' οὐλές τις στάνες νὰ χαιρετήσῃ. Τοῦ παπᾶ

τοῦ εἶχανε φυλαμένη πάντα τὴν πλάτη τοῦ ἀρνιοῦ. Ἀπὸ τὸν ἀηγιωργίτη δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ τὴν ἄλλῃ μέρα. Ὅσα κομμάτια δὲν τρώγανε, τὰ μεράζανε στοὺς κουμπάρους νὰ τὰ πάρουνε μαζί τους». Παρακλήσεις (θυμιάματα, λειτουργίαι) καὶ τάματα εἰς τὸν Ἁγ. Γιώργην διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀπολεσθέντων προβάτων, βοῶν κλ.

8. Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν κακῶν ἀπὸ τῆς μάνδρας. Ἐν παραδείγματι: «Ὁ τζομπάνος τὸ βράδ' τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ, ἅμα χωρίσ' τὰ πρόβατα, θὰ τὰ βάλ' στ' ἀγίλ' (=μάδραν), θὰ πάρ' ὕστερα μιὰ χουφτιά κεχρί, θὰ τὸ ρίξ' ὁλόγυρα στὸ μαντρί καὶ νοματίζ' : ὁποῖος εἶναι νὰ πάρ' τὸ μαξούλ' (=εἰσόδημα) νὰ μετρήσ' πρῶτα τὸ κεχρί κ' ὕστερα νὰ πάρῃ τὸ μαξούλ'. Βάνουνε ὕστερα στὴν πόρτα τὰ μιτάρια καὶ τὸ ξυλόχιενο καὶ περνοῦνε τὰ πρόβατα ὑποκάτω καὶ ἀραδίζουνε ὑπομέσα, γιὰ νὰ μὴ μπορῇ νὰ τὰ πειράξῃ κανένας, καὶ νοματίζ' νε: «ὅποτε μπορέσ' νὰ μετρήσ' αὐτά, τότε νὰ τὰ πάρ'. Ὁ παπποῦς μ' ἦταν τζομπάνος κ' ἡ μητέρα μας τὰ 'καμνεν αὐτά».

9. Προλήψεις σχετικαὶ μὲ τὴν ἑορτήν. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγ. Γεωργίου συλλέγουν τὰ χαμόμηλα (τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ τὰ πουλούδια), διότι νομίζουν ὅτι μόνον, ἂν τὰ συνάξουν τὴν ἡμέραν αὐτήν, τότε τὰ χαμόμηλα ἐνεργοῦν».

10. Ἐναρξίς θερινοῦ ἑξαμήνου καὶ γενικῶς τοῦ ἔτους διὰ τὴν σύναψιν συμβάσεων ἐργασίας (πρόσληψιν ὑπηρετῶν (ψυχογιῶν), πιστικῶν, ἀγροφυλάκων, ἱερέων κλπ.). Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «Οὔλα τὰ πράγματα τὰ συμφωνάγανε ἄλλοτε μετ' Ἁγ. Γιωργιοῦ. Χρήματα ἂν παίρνανε δανεικά, θὰ τὰ δίνανε πίσω τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ, ἂν παίρνανε ψυχογιό, θὰ τόνε πλερώνανε τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ, καὶ ἂν τοὺς ἔκανε, τὸν κρατήγανε, ἂν δὲν τοὺς ἔκανε, παίρνανε ἄλλον. Γι' αὐτὸ λέμε: «Τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ πρώτη γιορτὴ τοῦ χρόνου». Πρβλ. Ἐμβατικιάστηκε ὁ παπᾶς τ' Ἁγ. Γιωργιοῦ».

2. Τοῦ ἁγίου Μάρκου (25 Ἀπριλίου).

Ἑορτὴ γεωργικὴ: δὲ ζεύουν ἀλέτρι, δὲ βαροῦν τσαπισιὰ σὲ χωράφι (Αἰτωλ.) Ἀποδιοπόμπησις ὄφεων κλ. μὲ κτυπήματα χαλκωμάτων καὶ ἐξορκισμούς· π.χ. «Μᾶρκο, Μᾶρκο, μάρκωσέ τα | καὶ Ἁγ. Γιώργη, τύφλωσέ τα ἢ Μέσα γειά, μέσα χαρὰ | ὀξω φίδια καὶ γκουστέρες».

3. Μάιος.

1. Ὄνόματα: Καλομηνᾶς (Κοτύωρα) κλ.

2. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι γενικαὶ τοῦ Μαΐου. Παροιμίαι, εὐχαί

κατάραι. Π.χ. «ή ώρα τοῦ Μάη νά σ' εὔρη!», γιατί, λέγουν, αὐτός ὁ μήνας ἔχει πολλές κακές ὥρες (Καστελλόριζον). "Ερθεν κι ὁ Καλομηνᾶς | γάλαν φά' ὄνταν πει-
νᾶς (Κοτύωρα). Προβλ. τὴν δοξασίαν, ὅτι «τὸ γάλα τὸν Καλομηνᾶν καθαρίζει τὸ γαῖμα». Δι' αὐτὸ καὶ συνηθίζουν τὸν Μάϊον νά παίρνουν αἷμα μὲ τις βδέλλες· τὸ θεωροῦν καλὸ γιὰ τὴν υἰεΐα. Τὸν Μάϊον δὲν κόβγουν ροῦχα οὔτε παντρεύονται, διότι «τοὺς παίρνει ὁ Μάης». Προβλ. «ὁ γάμος ὁ μαγιατικός πολλὰ κακαποδίδει» (Κρήτη). Καὶ νά ταξιδέψη κανεὶς τὸν Μάϊον δὲν εἶναι καλὸ. "Αν μπῇ ὁ Μάης τὸ Σάββατο, εἶναι κακό· τὸ λέει καὶ ἡ παροιμία: «Σάββατο ἐμπαίν' ὁ Μάης; Σάβ-
βανα πολλὰ στὸν Ἄη (=Ἄδη, Κάρπαθος). Τὸν Μάϊον «δὲ φυτεύουν λουλούδια οὔτε μεταφυτεύουν τίποτε εἶναι κακό· θὰ πεθάνῃ ὁποῖος τὰ φυτεύει καὶ θὰ τοῦ τὰ βάλουν στὴν κάσσα του» (Κάρπαθος). «Καὶ σκούπα καὶ ροῦχα δὲν ἀγοράζουν». (Κρήνη Μ. Ἀσίας).

4. Πρωτομαγιά.

(α) "Εθιμα τῆς παραμονῆς (30^{ης} Ἀπριλίου).

1. "Εξοδος εἰς τοὺς ἀγρούς ἢ τοὺς κήπους, κατασκευὴ στεφάνου ἢ ἀνθοδέσμης (Μάης). Ποῖα ἄνθη καὶ φυτὰ ἐκλέγουν πρὸς τοῦτο; (ἢ κοινὴ των ὀνομασία, ἢ ἀποδιδομένη εἰς αὐτὰ ἰδιότης καὶ σημασία). Τί τραγουδοῦν, ὅταν τὰ μαζεύουν; Πότε ἀναρτᾶται ὁ Μάης εἰς τὴν θύραν ἢ τὸν ἐξώστην τῆς οἰκίας; τὴν νύκτα (ἀφώτητα) ἢ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ὅταν ἐπιστρέφουν ἐκ τῆς ἐξοχῆς; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ δοξασίαι; "Εως πότε μένει ἐκεῖ κρεμάμενος ὁ Μάης;

Π.χ. εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς πηγαίναμε στὴν ἐξοχὴ κ' ἠκόβγαμε ἀπὸ ὅλα τὰ πράματα πού 'χουν καρπὸ: σιτάρι, κριθάρι, συκιά μὲ σῦκα, σκόρδο, κρομμύδι, ἀμυγδαλιά μὲ τ' ἀμύγδαλα, ροδιὰ μὲ τὸ ρόδι καὶ τὰ κρεμούσαμε στὴν πόρτα ἀποπάνω. Αὐτὸς εἶν' ὁ Μάης καὶ τὸν ἔχομε κρεμα-
σμένο ὡς τ' Ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Θεριστῆ. Τότε τὸν βγάζομε καὶ τὸν ρίχτομε στὴ φου-
νάρα». Εἰς τὰς Κυδωνίας σὲ κάθε στεφάνι ἔβαζαν κ' ἓνα σκόρδο γιὰ τὴ βασκανία, κ' ἓνα ἀγκάθι γιὰ τὸν ἐχθρὸ κ' ἓνα στάχυ, γιὰ νὰ φέρῃ εὐφορία. Εἰς Ἀγιάσον «κάνανε στεφάνια ἀπ' ὅλα τὰ λουλούδια καὶ βάζανε μέσα δαιμοναριά, ἓνα ἄγριο χόρτο μὲ πλατιά φύλλα καὶ λουλούδια κίτρινα, γιὰ νὰ δαιμονίζωνται γοῖ γαδροί. Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «κρεμᾶνε ἀφώτητα ἀπὸ τὰ παράθυρα στάχυα, παπα-
ροῦνες, μποτοίκια, σκόρδα γιὰ τὸ μάτι». Εἰς τὴν Σέριφον «ἀποβραδὶς κρεμοῦν στὴν πόρτα στεφάνι ἀπὸ λουλούδια καὶ τσουκνίδα, σκόρδο ὀλάκαιρο, κορφὲς κρι-
θάρι», εἰς τὴν Σύμην «δέσμεν ἐκ κλώνου ἐλαίας, ἀκάνθης τινός, φύλλον μαύρης συκῆς καὶ κλώνου ἀμᾶ».

2. Κτυπήματα γυναικῶν μὲ κλάδους ἢ χόρτα. Π.χ. εἰς τὴν Λέσβον τὴν παραμονὴν τῆς Πρωτομαγιάς αἱ γυναῖκες κτυποῦν ἢ μία τὴν ἄλλην μὲ τσουκνίδα εἰς τὴν ράχιν, διὰ νὰ μακρύνουν τὰ μαλλιά τους.

3. Τρόποι καὶ μέσα ἀποτροπῆς κακοῦ ἀπὸ τὴν οἰκίαν, ἀπὸ τὰ παιδιά καὶ πρὸς ἐπίτευξιν εὐτυχίας.

Π.χ. εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην «κάνουνε μὲ κατράμι ἓνα σταυρὸ σιὸ πορτομάγουλο τῆς πόρτας, γιὰ νὰ μὴν πιάνη τὸ σπῖτι μάτι». Εἰς Ἀγιάσον (Λέσβου) «ἀποβραδὶς κἀναν σταυροὺς πὰ στὴ δόρτα ᾗ τὸ μέλ' γιὰ νὰ περνοῦν γοῖ γαῖθοι καὶ νὰ κολλοῦν». Εἰς τὸν Πόντον (Ἀμισὸς) «κρεμοῦν σταυροὺς ἀπὸ ἄνθη εἰς τὰς καπνοδόχους, τὰ ἀνώφλια τῶν θυρῶν, τὰ ἐνδύματα τῶν παιδιῶν, εἰς τὰ ὅποια ράπτουν ἐντὸς παννίου καὶ τεμάχιον ἄρτου τῆς Μεγ. Πέμπτης». Εἰς Ρεῖσδερε «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς ράβαμε σιὸ φουσιτανάκι τοῦ παιδιοῦ ἓνα σκόρδο κ' ἓνα γαρύφαλλο καὶ τοῦ τὰ βγάσαμε τὸ πρωῒ, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιᾶσῃ ὁ Μᾶης τὰ παιδιά, νά' ναι σὰν τὸ σκόρδο καὶ σὰν τὸ γαρύφαλλο».

4. Ἀποδιοπόμψεις ὄφεων, ποντικῶν, ψύλλων καὶ ἄλλων ζωῶν. Π.χ. εἰς τὴν Ἑπειρον τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς 1^{ης} Μαΐου τὰ παιδιά περιερχόμενα τοὺς κήπους κρούουν χαλκᾶ σκευὴ τοῦ μαγειρείου λέγοντα: Ὁξω ψύλλος καὶ ποντίκι, | μέσ' ἀρνὶ μὲ τὸ κασιόκι.

(β) Ἑθιμα τῆς 1ης Μαΐου.

1. Τί τρώγουν μόνις ἐξυπνήσουν; (Μιὰ μπουκιά ψωμί, ἓνα κουκκὶ φρέσκο ἢ σκόρδο, ἀντίδωρο τῆς Μεγ. Πέμπτης, λαμπροκουλλούρα ἢ μαγιοκουλλούρα, φυλαγμένη ἀπὸ τὸ Μ. Σάββατον κττ).

Τί φοβοῦνται μὴν πάθουν, ἂν τοὺς κομπώσῃ (ἢ τοὺς τσακίσῃ) ὁ γαῖδαρος, ὁ κοῦκκος κλ.; Π.χ. κατὰ τοὺς Ἀγιασιῖτες (Λέσβου), «μόλις ἐξυπνήσῃς, πρέπει κάτι νὰ βάλῃς σιὸ στόμα σ': ἓνα σῦκο νὰ φᾶς κ' ἓνα βλαστὸ ᾗ τὸ κλῆμα καὶ ἀντίδωρο τῆς Μεγ. Πέμπτης, γιὰ νὰ μὴ σὲ κομπώσῃ γαῖδαρος. Ἀμα γκάρ'ζε γαῖδαρος καὶ τὸν ἄκουγες κ' ἤσουννα νησιτικός, δὲν περνοῦσε λόγος σου. Λέγαμε: κόμπωσέ σε γαῖδαρος καὶ δὲν περνα ὁ λόγος σου». Εἰς τὴν Σινώπην «τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς εὑρισκαν ἐπὶ εἰδῶν ἄνθη, τριαντάφυλλα, βιολέττες, ἄνθη ροδακινιάς, μπουρνελιάς, ἐπὶ τέτοια τῆς ἐποχῆς τὰ ἔβαζαν ὅλα σ' ἓνα βαθυνλὸ δοχεῖο, πιᾶτο ἢ λεκάνη, ἔβαζαν καὶ καρύδια μέσα καὶ νερὸ καὶ τ' ἄφηναν ὅλη τὴ νύχτα. Τὸ πρωῒ, νύχτα ἀκόμη, ἐξυπνοῦσαν ὅλα τὰ ἄτομα τῆς οἰκογενείας καὶ ἔπιναν ἀπὸ λίγο καὶ ἔτρωγαν καὶ τὸ κάλαντο (=λαμπροκούλλουρο). Κατόπιν πήγαιναν σιὸ Μᾶη».

2. Μετάβασις πρωῒνῃ εἰς τὴν βρῦσιν, στολισμὸς αὐτῆς μὲ ἄνθη καὶ τάγισμα μὲ βούτυρον, ὕδρευσις καὶ ἀνανέωσις τοῦ νεροῦ τῆς

οἰκίας μὲ καινούργιο (ἀμίλητο;) νερό, χρῆσις αὐτοῦ κτλ. Π.χ. «τὴν Πρωτομαγιά ἀδειάζουν ἀπὸ τὸ βράδυ τ' ἀγγεῖά· δὲν ἀφήνουν στάλα νερό μέσα. Τὸ πρωῒ, νύχτια, παίρνουν τὰ κορίτσια τὶς στάμνες καὶ πᾶνε στὴ βρύση, τὴν ἀλείφουν μὲ βούτυρο, τὴ στολίζουν μὲ λουλούδια, παίρνουν νερὸ καὶ τὸ φέρουν στὸ σπίτι. Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ βρέχουν τὶς καρδάρες, τὰ μποτινέλια (κάδους), ὅπου κοπανοῦν τὸ γάλα, καὶ τὰ πράματα στὸ μαντρί. Βάζουν μικρὰ παιδιὰ καὶ τὸ κάνουν αὐτό, ποὺ εἶναι καθαρὰ» ("Αγραφα).

3. Προσκόμισις πέτρας μαλλιαρῆς ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ραντισμὸς τῆς οἰκίας μὲ θαλασσινὸ νερό. Ποῖος ὁ σκοπὸς τῶν πράξεων τούτων;

Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην «τὴν Πρωτομαγιά πολλὰ πρωῒ, ἄβγαλτος ὁ ἥλιος, θὰ κατεβοῦνε στὸ γιालό, νὰ γιομίσουν ἓνα μπουγιέλο θάλασσα καὶ νὰ βροῦνε μιὰ πέτρα μαλλιαρὴ καὶ νὰ τὰ φέρουν καὶ τὰ δυὸ στὸ σπίτι. Τὴν πέτρα τὴ βάνουνε κάτω ἀπ' τὸ κρεββάτι, γιὰ νὰ διώχνη τοὺς ψύλλους, καθὼς λένε. Μὲ τὴ θάλασσα ρεντᾶνε οὐλο τὸ σπίτι, καθὼς κάνουν μὲ τὸν ἁγιασμό στὴν Πρωτάγιαση. Βουτᾶνε μέσα ἓνα κλαράκι λιόφ'το καὶ ρεντᾶνε ἓνα γῦρο. Ρεντᾶνε τὰ κεφάλια τῶν παιδιῶν τους, οὐλές τὶς ἀγκωνές, γιὰ τοὺς ψύλλους».

4. Ἑξοδος πρωϊνὴ εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ τὰ κατ' αὐτήν: συλλογὴ ἀνθέων διὰ τὴν κατασκευὴν στεφάνου (ὥς καὶ κατὰ τὴν παραμονήν), ἀναζήτησις φυτῶν τινων ἢ ἀνθέων μὲ θαυμαστάς ἰδιότητας. (Π.χ. κατὰ τοὺς Καλυμνίους ὁ ἀνοιχτομάτης ἢ γουρλομάτης, φυτὸν μὲ ἀκανθώδη φύλλα, «κάνει ἐκείνους ποὺ τὸ κρατοῦν ἀπάνω τους ἔξυπνους, γεροὺς καὶ τυχεροὺς». Τραγούδια τῆς Πρωτομαγιᾶς δημῶδη.

Ὁ Μάης ἢ τὸ μαγιόξυλο: φαλλὸς ἐκ ξύλου ἢ πηλοῦ, στολισμένος μὲ ἄνθη καὶ χλόην. Χοροὶ καὶ κύλισμα γυναικῶν καὶ κορασίων ἐπὶ τῆς χλόης, νίφεις αὐτῶν μὲ τὴν δρόσον τῆς πρωΐας, περιζώσεις τῆς ὁσφύος μὲ λυγαριὰν ἢ μολόχαν, ἐναγκαλισμὸς χονδρῶν δένδρων, κατάποσις μικροῦ πρασίνου καρούου. Διὰ ποῖον λόγον γίνονται ταῦτα; Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν «οἱ γυναῖκες δὴ πρωτομαγιά γέντασ' παρέες-παρέες καὶ πῆαιναν στοῦ κὺρ Ἀνεγνώστ' τ' ἀμπέλ' ἑποπίσ', στὸν πέτρινο δὲ μύλο. Θανά πάρ' καθαμιὰ τὰ φαγιά της, τὰ ψωμά, τὰ ρυζόγαλα, νὰ πᾶνε ὅξω στὸ Μάιο, νὰ καθῆσαν νὰ φᾶνε, νὰ πιοῦνε, νὰ πιᾶσ'νε τὸ Μάιο. Στὸ δρόμο τραβουδούσανε «Καλῶς τογε τὸ Μάη...» καὶ μαζεύανε διάφορω εἰδῶ χόρτα, ὅσο νὰ βγιοῦνε πέρα στὸ Ισιάδι, νὰ καθῆσ'νε νὰ φᾶνε. Μόνε γυναῖκες. Παιδιὰ μεγάλα δὲ βαίρνανε μαζί τους. Ἐπειτα σκῶντας καὶ χορεύανε, τραβουδούσανε κ' ἓνα: Καλόγερε τ' ἀδράχτια σου καὶ ἄλλα τραβούδια, ποὺ ἔλεγαν καὶ τὶς ἀποκριές. Σέρνοντιασ' οἱ γυναῖκες πάν' στὸ πρασινάδ' κ' ἔλεγαν: Φάε, μ., χορτάρ' καὶ τὰ

κορίτσια: καὶ τοῦ χρόν' βηλάρα. Εἴχανε καὶ μιὰ βηλάρα (φαλλόν) κανωμένη μὲ κεραμιδόχωμα ἢ ξύλο, δὴ στολίζανε μὲ πρασινάδες καὶ μὲ λουλούδια καὶ δὴ σερβίριζε ἢ μιὰ στήν ἄλλην· δὴν εἴχανε ὁμορφα φκιαγμέν', τὸ σχῆμα καθαρὸ καθαρὸ· τὴν βάφανε κόκκινη καὶ δὴν λέγανε Μάιο». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται (ἢ ἐσυνηθίζεται ποτε) τὸ ἔθιμον τοῦτο; Εἰς τὴν Πέργαμον «τὰ κορίτσια πηγαίνοντας στήν ἐξοχὴ ἐμάζευαν δροσιὰ πάνω ἀπ' τὰ στάχυα καὶ τὴν ἔβαζαν στὸ στόμα τους, γιὰ νὰ ᾿ναι δροσερὲς ὅλον τὸ χρόνο». Μερικοὶ εἰς τὴν Λήμνον «τὸν Μά, τὴν Πρωτομαγιά, κυλιένται μέσ' στὰ κ'θάρια, μέσ' στὰ χορτάρια, γιὰ νὰ ᾿ναι δροσινοί».

Εἰς τὴν Κοζάνην «κόπτουν λυγαριὰν καὶ τὴν τυλίσσουν περὶ τὴν ὀσφύν, διὰ νὰ γίνουν εὐλύγιστοι, ἀγκαλιάζουν χονδρὰ δένδρα, διὰ νὰ παχύνουν καὶ ζήσουν, ὡς ἐκεῖνα, πολλὰ ἔτη». Εἰς τὴν Περιστερὰν Θράκης «αἱ γυναῖκες τὴν Πρωτομαγιάν γονατίζουνσαι δαγκάνουν τρεῖς μὲ χεῖρας ὀπίσω ἀπὸ χόρτον λεγόμενον χόρτον τῆς ζάλης καὶ λέγουν: Ἡ γνώμη στὸ κεφάλι κ' ἡ ζάλη στὴ γῆ». Εἰς τὸν Μέγαν Πλάτανον Λοκρίδος «τὴν ἡμέραν αὐτὴν οἱ πάσχοντες ἐκ τοῦ ὀμφαλοῦ καταπίνουν μικρὰ πράσινα καρύδια, διὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὸ ξέστριμμα τοῦ ὀμφαλοῦ».

5. Ἄγερμοὶ παιδίων καὶ ἀνδρῶν περιαγόντων τὸν Μάιον. Τί κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας (μαγιόξυλο;) καὶ τί τραγουδοῦν περιφερόμενοι ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν; Ποῦ ἀντὶ κυπαρίσσου ἢ κλάδου δένδρου περιάγουν ἄνθρωπον (ἄνδρα ἢ παιδίον) στολισμένον μὲ ἄνθη καὶ στεφάνους; (τὸ Μαγιόπουλο, ἢ *Ηπιεριά* κτ.) Κροῦσις κωδῶνων καὶ ἄλλαι πράξεις γινόμεναι κατὰ τὴν περιφορὰν. Ποία ἡ σημασία τοῦ ἔθιμου; Γίνονται καὶ μεταμφιέσεις καὶ μιμικὴ τις παρὰστασις; Λεπτομερὲς περιγραφὴ. Δῶρα διδόμενα εἰς τὸν Μάη.

Π.χ. Εἰς τὴν Πάργαν «ἀπὸ τὸ πρῶτ' τῆς Πρωτομαγιάς τὰ παιδιὰ γύριζαν τὰ σπίτια καὶ τραγουδοῦσαν τὸ τραγοῦδι τοῦ Μαΐου, στεφανωμένα μὲ λουλούδια καὶ κρατῶντας στὰ χέρια τους μεγάλους κλώνους πορτοκαλιᾶς ἢ νεραντζιᾶς, γεμάτους ἄνθη. Ἐτραγουδοῦσαν: «Ἐμπῆκε ὁ Μάης, ἐμπῆκε ὁ Μάης, ἐμπῆκε ὁ Μάης ὁ μήνας, | ὁ Μάης μὲ τὰ τριαντάφυλλα κι ὁ Ἀπρίλης μὲ τὰ ρόδα. | Μάη μου, Μάη δροσερὲ κι Ἀπρίλη λουλουδάτε | Ἀπρίλη, ροδοφόρετε κτλ.

Εἰς τὴν Κέρκυραν περιάγουν κορμὸν τρυφεροῦ κυπαρισσιοῦ, ἴσιου καὶ φουντωτοῦ· τὸ ἔχουν σκεπασμένο μὲ κίτρινες μαργαρίτες καὶ ἄλλα ἄνθη, τοῦ κρεμοῦνε κ' ἓνα στεφάνι· ἀπὸ τὰ χλωρὰ κλαδιά του δένουνε μεταξωτὰ μαντήλια, ζουνάρια καὶ κορδέλλες· ἀπὸ τὸ στεφάνι τέλος κρεμᾶνε φρούτα (μούσμουλα κλπ.) καὶ χορταρικὰ προφαντά. Ἔτσι «μὲ τὸ μαγιόξυλο αὐτό, οἱ νέοι ἐργάτες ντυμένοι γιορτινὰ μὲ κάτασπρα παντελόγια καὶ πουνκάμισα, μὲ κόκκινα ζουνάρια καὶ κόκκινα μαντήλια στὸ λαιμὸ γύριζαν τὴν πόλη, τραγουδῶντας τὸ Μάη, μὲ τὴ συνοδεία ἑνὸς ντεφιοῦ κ' ἑνὸς ἀτσαλένιου τριγώνου».

Στὸν Ἅγιο Λαυρέντιο τοῦ Βόλου «χορὸς ἀπὸ προσωπιδοφόρους συνο-
δεύουν τὸ Μαγιόπουλο, παιδί στολισμένο μὲ λουλούδια καὶ τραγουδᾶνε τὰ μαγιά-
πριλα τραγούδια τους στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ, ἐνῶ χορεύει τὸ Μαγιόπουλο».
Στὴν Ναύπακτο γέροι φουστανελλᾶδες βαστώντας στὸ ἓνα χέρι κουδούνια στολι-
σμένα μὲ ἀνθισμένη ἱτιά συντροφεύουνε κι αὐτοὶ τὸ Μαγιόπουλο στὰ μαγαζιά,
ὄχι ὅμως προσωπιδοφορεμένοι. Στὴ μέση τὸ παιδί, φορῶντας στεφάνια ἀπὸ μαρ-
γαρίτες κίτρινες στὸ κεφάλι, στὸ λαιμό, στὰ χέρια, σ' ὅλο τὸ κορμί, χορεύει, ἐνῶ οἱ
ἡμίχοροι τῶν γέρων βροντᾶνε ρυθμικά, μὲ τὴ σειρὰ τους, τὰ χοντρά κουδούνια καὶ
λένε τὰ τραγούδια. Εἰς τὴν Πορταριά (πρὸ 80 περίπου ἐτῶν) «τὴν Πρωτομαγιά
βγαῖναν πέντε πρόσωπα: τὸ κορίτσι, ὁ γιανίσαρος, ὅλο ἄρματα κι ἀσῆμι, ὁ για-
τρὸς μὲ ψηλὸ φράγκικο καπέλλο, καὶ δύο ἄλλα πρόσωπα. Πηγαῖναν ἐν πομπῇ ἀνὰ
τὸ χωρίον καὶ στὴν πλατεῖα ἄρχιζεν ἡ παράστασις. Ὁ γιανίσαρος δοκίμαζε νὰ
κλέψῃ τὸ κορίτσι· τὸ κορίτσι ἀπ' τὴν τρομάρα του πέφτει λιγωμένο. Ἀκολουθοῦν
μοιρολόγια καὶ κοπετοί. Ὁ γιατρὸς ἀνασταίνει τὴν κοπέλλα. Ἀκολουθοῦν χοροί,
τραγούδια καὶ χαρές». Εἰς τὴν Ἀγόριανη «*χόρευεν ὁ Μάης κι ὁ κόσμος τὸν φίλενε
μπαμπάκι κι αὐγά, σιὰρ' καὶ λεφτιά· κι οἱ τσοπάνηδες ἓνα ποκάρ' μαλλί*». Εἰς
τὴν Ἰστιαίαν τὴν 1^{ην} Μαΐου «μικρὰ ὁμὰς ἐκ 5-6 ἀνδρῶν περιέρχεται τὰς
οἰκίας εἰς κάθε χωρίον καὶ τραγουδεῖ τὴν Πιπεριά. Ὁλόκληρον τὸ σῶμα ἑνὸς τῶν
χωρικῶν περιβάλλουν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν δι' ἀνθέων καὶ κλάδων δένδρων,
ἐλαίας, καρύας κ. ἄ. ἀναρτῶσι δὲ ἀπ' αὐτῶν μέγαν κώδωνα. Ὁ οὕτως ἐνδεδυμένος
χωρικὸς καλεῖται Πιπεριά. Πρὸ ἐκάστης οἰκίας χορεύουν ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὴν
Πιπεριὰν καὶ ᾄδοντες: *Πιπεριά, γλυκειὰ ροῖδιά | γρήγορα στὸν Ἄη Λιᾶ | κι Ἄη
Λιᾶς στὸν οὐρανό, | γιὰ νὰ βρέξῃ Θιὸς νερό | γιὰ τὰ σιάρια, γιὰ τὰ κ' θάρια, | γιὰ
τ' φτωχοῦ τὰ παρασπόρια. | Γοῦρνες γοῦρνες τὸ κρασί, | αὐλάκια αὐλάκια τὸ νερό. |
Πιπερὸς μὲ τὸ τσαπὶ | νὰ στομώσῃ τὸ νερό*». Ἐνῶ ᾄδονται οἱ δύο τελευταῖοι στί-
χοι, εἰς ἐκ τῶν χορευτῶν λεγόμενος Πιπερός, σκάπτει ὀλίγον εἰς τὸ ἔδαφος μὲ
μικρὸν σκαλιστήριον. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χοροῦ ραίνουν ἐξ ἐκάστης οἰκίας
τὴν Πιπεριὰν μὲ νερὸ καὶ προσφέρουν εἰς τοὺς χορευτὰς χρήματα ἢ καρπούς, σῖτον,
κριθὴν, ἀραβόσιτον κτλ.

Εἰς τὸ Κεφαλόβρυσον «πολλοὶ γίνονταν *Μήηδες*, δηλ. γέμιζαν πρόσωπο, κεφάλι
καὶ κορμί μὲ μαϊάτικα λουλούδια. Κρατῶντας κ' ἓνα κουδούνι στὸ χέρι καὶ τρα-
γουδῶντας τὸ Μάη, γύριζαν μαγαζιά καὶ σπίτια καὶ χόρευαν τὸ Μάη. Καὶ τώρα
ἀκόμα τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτομαγιάς καὶ τὴ νύχτα γλεντᾶνε παιδιὰ καὶ γερον-
τότεροι· κρατοῦν *βάντες* (κλάδους) ἀπὸ καρυά, χτυποῦν κουδούνια τραγουδῶντας τὸ
Μάη. Εἰς τὸ Ζαγόρι τὸ ἔθιμον τελεῖται ὅχι μόνον τὴν Πρωτομαγιά, ἀλλὰ καθ' ὅλην
τὴν ἀνοιξιν. Τὰ κορίτσια ἐκεῖ ποὺ βγαίνουνε καὶ βόσκουνε τ' ἀρνάκια στὰ γρασί-

δια, παίζουν τὸ *Ζαφείρη*. «Ένα παιδί κάνει τὸν πεθαμένο· ξαπλώνεται ἀπάνω στὸ χλωρὸ χορτάρι καὶ τὰ κορίτσια τὸν στολίζουνε μὲ ἄνθη καὶ μὲ πράσινα κλαδιά. Ὑστερα κάθονται τριγύρω καὶ ἀρχίζουνε τὸ θρήνο καὶ τὸν ὀδυρμὸ (τὸν *κομμό*, ὅπως λένε):

«Γιὰ ἰδέτε νιὸ πὺν ξάπλωσα, γιὰ ἰδέτε κυπαρίσαι!

Δὲ σειέται, δὲ λυγίζεται, δὲ σέρν' τὴ λεβεντιά του.

Ποιὸς σοῦ ἔκοψε τίς ρίζες σου καὶ στέγνωσε ἡ κορφή σου;

Τί μοῦ ἔκαμες, λεβέντη μου, τί μοῦ ἔκαμες, ψυχὴ μου;

Τώρα πὺν ἦρθ' ἡ ἄνοιξη κ' ἦρθε τὸ καλοκαίρι,

παίρνουν κι ἀνθίζουν τὰ κλαδιά κ' οἱ κάμποι λουλουδίζουν,

ἦρθαν πουλιὰ τῆς ἄνοιξης, ἦρθαν τὰ χελιδόνια...

κ' ἐσύ, καλὲ λεβέντη μου, μέσα στὴ γῇ τὴ μαύρη!...

Ἐπειτα φωνάζουν: «Σήκου, *Ζαφείρη*, σήκου! καὶ ὁ *Ζαφείρης* ξεπετιέται καὶ τρέχουν ὅλοι τραγουδώντας στὰ χωράφια».

Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται ὁμοία μιμικὴ παράστασις ἢ παιδιὰ; Πρβ. τὸν *Κάνναβον* ἐν Πόντῳ, τὸν *Κραντωνέλλο* ἐν Μυκόνῳ. Λεπτομερὴς περιγραφὴ τοῦ ἐθίμου μετὰ φωτογραφιῶν τῶν διαφόρων σκηνῶν ἐνδιαφέρει μεγάλως τὴν ἔρευναν.

6. Ὁ κλήδονας, τρόπος μαντικῆς τῆς 1^{ης} Μαΐου. Περιγραφὴ αὐτοῦ. Π. χ. εἰς χωρία τινὰ τῆς Θεσσαλίας «τὰ κορίτσια, τὰ κάτω τῶν 15 ἐτῶν, τὴν 1^{ην} Μαΐου χωρίζονται εἰς μικρὰς ομάδας, εἰς τὰς ὁποίας τὸ μικρότερον ὑποδύεται τὴν νύμφην. Τὰ δύο ἀπὸ τ' ἄλλα κορίτσια εἶναι αἱ συνοδοὶ τῆς καὶ τὴν κρατοῦν ἀπὸ τὰ χέρια. Τὰ ὑπόλοιπα κρατοῦν μίαν στάμναν, τὴν ὁποίαν ἔχουν γεμίσει μὲ ἀμίλητο νερὸ καὶ μὲ διάφορα ἀντικείμενα (δακτυλίδια, καρφίτσες ἢ βραχιόλια), ἀνήκοντα εἰς ἄγαμα κορίτσια καὶ ἀγόρια. Τὰ δύο τελευταῖα κορίτσια προπορεύονται καὶ σὲ κάθε πηγᾶδι πὺν θὰ συναντήσουν στέκονται καὶ ἀδειαίζουν λίγο ἀπὸ τὸ νερὸ τῆς στάμνας εἰς αὐτό. Τὴν ἐπομένην τῆς Πρωτομαγιάς ἀνοίγουν τὸν κλήδονα καὶ ἐξάγουν τὰ ἐντὸς τῆς στάμνας ἀντικείμενα. Ἀναλόγως δὲ τῶν στιγμάτων, τὰ ὁποῖα φέρουν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ὕδατος, ἐξάγεται ὅτι ὁ κάτοχός του θὰ παντρευθῇ γρήγορα, ποιά θὰ πάρη, ἐὰν θ' ἀποθάνῃ κτλ.» Διὰ τὸ «τραγοῦδι τοῦ *Mā*» ἐν Κύπρῳ βλ. Σακελλαρίου, τὰ Κυπριακὰ Α 709.

7. Ποιμενικαὶ συνήθειαι τῆς Πρωτομαγιάς.

(α) Κτυπήματα τῶν ζώων μὲ χλωροὺς κλάδους ἀγριοτριανταφυλλιάς κλ. διὰ νὰ γεννοῦν εὐκολα. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον τὴν 1^{ην} Μαΐου ὠδήγουν τὰ ζῶα ἐκ τῆς μάνδρας εἰς τὴν βοσκήν μὲ τρία χλωρὰ κλαδιά λεφτοκαρυᾶς, ἀγρίας ροδῆς καὶ *κιαρμασασούδας* (ἀγρίου θάμνου), διὰ νὰ μὴν ἀρρωστήσουν τὰ ζῶα καὶ διὰ νὰ γεννοῦν ἐλεύθερα. Κτυπῶντες δὲ μὲ τὰς ράβδους αὐτὰς τὰ ζῶα ἔλεγαν: «Χίλια κεφάλια! χίλια κεφάλια!».

(β) Ἀνάρτησις τεμαχίου ἀγριοτριανταφυλλιᾶς ἐκ τοῦ τραχήλου ζώων καὶ πτηνῶν (κερατίσα ἐν Πόντῳ).

(γ) Πῆξις τυροῦ τὴν Πρωτομαγιά με νερό τῆς βροχῆς.

8. Σημασία τῆς Πρωτομαγιάς διὰ τὴν μαγείαν. Πίστις, ὅτι τὰ μάγια πιάνουν πολὺ τὴν ἡμέραν αὐτὴν (τεκνιάζουν, Δαμασκηνιά Κοζάνης), ὅτι αἱ συλλεγόμεναι κατ' αὐτὴν βοτάναι ἔχουν μαγικὴν δύναμιν κτλ.

Ἐξοδος νυκτερινῇ τῶν μαγισσῶν γυμνῶν εἰς τοὺς ἀγρούς, διὰ νὰ κλέψουν τὴν ἐσοδεῖαν τῶν ἄλλων, παρασκευὴ ἰσχυρῶν φυλακτῶν, ἄλλαι σχετικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς Τσακῆλι (Θράκη) «οἱ μάγισσες π' ξέρενε ἀπ' τὰ ὄξω, βγαίν'νε ταίτσιδες μετ' τὴ σκοτίδα, αὐγίσα, καλ'κεῦνε τ' βάνα, παγαίν'νε στὰ γιουρέδικα (=εὐφορα) τὰ χωράφια, διαβάζνε τὰ μαγικά τς, κόφνε ἀπὸ 'να σιάχ' ἀπὸ τς τέσσερς ἄκρες τ' χωραφιοῦ, τὸ παγαίν'νε στὰ δικά τς καὶ τὰ ρήχν'νε κεῖ καὶ παίρν'νε τὸ δερκετ» (Θρακ. Θ 327). Εἰς Δαμασκηνιὰν Κοζάνης «τὴν Πρωτομαγιά δὲν βγαίνουν ἐξω, γιατί φοβοῦνται τὰ μάγια καί, ἂν βροῦν κάτι στὸ δρόμο, δὲν τὸ παίρνουν, γιατί εἶναι μάγια». Εἰς Μεγ. Πλάτανον Λοκρίδος τὴν Πρωτομαγιά «μερικοὶ τρέχουν καὶ πιάνουν μίαν ἔχιδναν, τὴν θέτουν ἐντὸς φιάλης με νερό καὶ κόπτουν με ἓνα φλουρί τὴν κεφαλὴν τῆς· κατόπιν πηγαίνουν τὴν κεφαλὴν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ λειτουργηθῇ 40 ἡμέρας καὶ ἔπειτα τὴν φέρουν ἐπάνω των, διὰ νὰ μὴ θαμβώνωνται ἀπὸ τὸν μαγνητισμόν».

9. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι τῆς Πρωτομαγιάς. Π. χ. «Τὸ νερό τῆς βροχῆς τῆς Πρωτομαγιάς τὸ εἶχαν σὲ πολλὴ ἐκτίμηση. Στέκανε με ξέπλεκα μαλλιά στὴ βροχή, γιὰ νὰ βραχοῦν κ' ἔτσι νὰ φουντώσουν καὶ νὰ μεγαλώσουν. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ σὰν μαγιά, γιὰ νὰ πῆξουν τὸ τυρί» (Κοτύωρα). Ἐπίσης τὰ μικρὰ κορίτσια ἄλειφαν τὰ νύχια τους με διάφορα χόρτα κοπανισμένα ἢ με κινὰ ἢ με κοπριά ἀγελάδας, τέντωναν τὰ χέρια στὸν ἥλιο καὶ τραγουδοῦσαν: «*Ἦλε, ἦλε, κάντηλε | σ'ίναξον τὰ χέρια μ' | κοκκίνισον τὰ νύχια μ'*».

Εἰς τὴν Ἱεράπετραν τὴν Πρωτομαγιά μουζώνουνε (μουντζουρώνουνε) τὰ παιδιὰ με κατράμι πάνω ἀπὸ τὰ φρύδια, γιὰ νὰ μὴν τὰ πιάνη ὁ τζίμπλης (=πονόματος). Καὶ γιὰ νὰ μὴ βγάνουνε πονέματα, δοκιμάζουνε τὴν Πρωτομαγιά σαράντα λογιῶν πράματα. Γι' αὐτὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη τρῶνε μέλι καινούργιο, πὺρ τὸ ἔχει πάρει ἢ μέλισσα ἀπὸ 40 λογιῶν φυτὰ». Εἰς τὴν Κύμην τὴν Πρωτομαγιά πετοῦν ἐπάνω εἰς τὴν στέγην τῆς οἰκίας μιὰ δρακοντιά (φυτόν), γιὰ νὰ μὴ πέσῃ ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀστροπελέκι. Εἰς τὴν Σινώπην «δένουν περὶ τὴν χεῖρα λινὴν κλωστήν, τὴν ὁποίαν θεωροῦν καλὸν νὰ ἐγγίζουν, ὅποτε πτύουν χάριν μεταβολῆς τύχης, ρίπτουν δὲ εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου.

10. Συνήθεια ψευδολογίας. Ποῦ λένε ψέματα τὴν Πρωτομαγιά, καθὼς τὴν Πρωταπριλιά;

5. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου).

1. Ἀνοιγμα τοῦ *Κλήδονα* (τοῦ *Κουκουμῆ* ἐν Σύμῃ). Περιγραφή τῶν κατ' αὐτὸ τελουμένων.

2. Πανήγυρις μετὰ λιτανείας καὶ θυσίας δημοτελοῦς ταύρων ἢ ἀμνῶν. Ποῖα τυχὸν ἔθιμα τοπικοῦ χαρακτῆρος τελοῦνται κατὰ τὴν ἑορτήν; Π. χ. εἰς Τσακῆλι (Θράκ.) ἄγῶν δρόμου, εἰς τὴν Δημηνίτσαν Χασίων μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν «τὰ κοράσια, ἱστάμενα παρὰ τὸ χεῖλος τῆς ὄχθης τοῦ Ἀλιάκμονος, τραγουδοῦν τὸ ποτάμι: «Δὲ σὶ θαρροῦσα, πόταμι, νά 'σι κατιβασμένους κτλ.».

6. Τῆς ἁγίας Μαύρας (3 Μαΐου).

Ἀπαγόρευσις τελέσεως γάμου καὶ πάσης ἐργασίας κατ' αὐτήν. Δεισιδαίμονες φόβοι. Π. χ. «τῆς Ἀγίας Μαύρας εἰς τὴν Καστορίαν δὲν δουλεύουν, γιὰ νὰ μὴ βγάλουν μαῦρα σπυριά στὰ χέρια». Εἰς τὴν Μεθώνην «ὄγοια μέρα πέση τῆς ἁγιά Μαύρης, αὐτὴ τῇ μέρα τήνε φυλᾷνε οὐλο τὸ χρόνο. Δὲν κόβουνε ροῦχο, δὲν λευκαίνουνε παννί, δὲν ἄλωνίζουνε, δὲν κάνουνε ἐλιές στὸ λιοτριβεῖό, γιὰτὶ γένεται μαῦρο τὸ λάδι». Κατὰ τοὺς Κυπρίους «ὅποιο παιδὶ δὲν πιῇ τῆς ἁγίας Μαύρας γάλα μαυρίζει, ἀλλὰ δὲν τυροκομοῦν, γιὰτὶ γεμίζει τὸ σπίτι καὶ τὸ τυρὶ ἀπὸ μαῦρες (κατσαρίδες)».

7. Τῆς ἁγίας Πελαγίας (4 Μαΐου).

Δεισιδαιμονίαι. Δὲν θερίζουν, γιὰτὶ σηκώνεται ἀνεμοστρόβιλος καὶ διασκορπίζει τὰ γεννήματα (Γύθειον).

8. Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (8 Μαΐου).

1. Ἀργία γεωργῶν. «Ὁ ἅγιος Γιάννης αὐτὸς στέλνει τὸ χαλάζι καὶ καταστρέφει τὰ σπαρτά, ἔξ οὗ ἅγιος Γιάννης χαλαζιάς (Ἀγραφα). Ἀλλὰ αὐτοῦ ὄνόματα: Τριανταφυλλᾶς (Αἶνος), Βροχάρης (Τήνος), ἅγιος Γέρος (Τσακῆλι Θράκης).

2. Πανηγύρεις. Θυσία ἀμνῶν, κοινὴ τράπεζα εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ὡς ἐν Λαδᾷ Ἀλαγονίας.

3. Ἀποδιοπόμπησις ζωῦφίων κλ. Π. χ. εἰς τὴν Ἴον κάθε οἰκογένεια τὴν παραμονὴν προμηθεύεται νερὸ καὶ χόρτα καὶ τὴν πρωΐαν ὁ οἰκοδεσπότης θέτει δύο - τρεῖς κατσαρίδες ἐντὸς τοῦ κοίλου τοῦ καλάμου καὶ τὰ ρίπτει εἰς τὴν θάλασσαν. Ἔτσι καταστρέφονται οἱ κατσαρίδες.

9. Τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (21 Μαΐου).

1. Πανήγυρις καὶ δημοτελὴς θυσία ταύρων ἢ κριῶν καὶ διανομὴ τῶν κρεάτων εἰς τοὺς πανηγυρίζοντας. Λιτανεία, ἁγῶνες, χοροί.

2. Τελετὴ ἀναστεναρίων ἐν Κωστί καὶ ἄλλοις χωρίοις τῆς ΒΑ Θράκης. Ἀναστενάρηδες, κονάκι, εἰκόνες. Τὸ ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου καὶ τὸ περὶ αὐτὸ ἄλσος. Περιφορὰ τῶν εἰκόνων ἀνὰ τὸ χωρίον, ἁγιασμός καὶ θυσία δημοτελὴς ταύρου μέλανος, τριετοῦς, τελείου. Διανομὴ κρεῶν εἰς τοὺς πανηγυρίζοντας, χοροί. Ἐκστασις, καταλαμβάνουσά τινας ἐκ τῶν χορευτῶν (τοὺς πιάνει ὁ Ἅγιος) καὶ χορὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς πυρᾶς χρησμοὶ καὶ μαντεῖαι.— Ποῦ ἄλλοῦ γίνονται ὅμοιαι τελεταὶ καὶ κατὰ ποίας τυχὸν ἄλλας ἡμέρας; Π.χ. ἐν τῷ χωρίῳ Ἁγίῳ Ἰωάννῃ τῆς Βιζύης τὰ νεστενάγια ἐγίνοντο τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου (7 Ἰανουαρίου).

3. Ἀγερμοὶ παίδων. Π.χ. εἰς τὴν Σινασσὸν (Καππαδ.) τὰ παιδιά κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου περιεφέροντο μετημφιεσμένα καὶ ᾄδοντα:

Ἄγιε μ', ἄγιε μ', Κωνσταντίνε μου, | δὸς ἐδῶ βροχός, δὸς ἐκεῖ πελός, | σιὰ χορτάρια μας, σιὰ ἀστιάχνα μας | σιὰ τζεῖρια μας, σιὰ τζιμένια μας. | Μιὰ ἐδῶ, μιὰ ἐκεῖ, | μιὰ στοῦ Χάρου τὴν αὐλή. | Οἱ νοικοκυρὲς τοὺς ἔδιναν δῶρα, αὐγὰ καὶ στραγάλια. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

4. Πράξις μαγικαὶ πρὸς καρποφορίαν τῶν δένδρων: τὸ ἀρραβώνιασμα π.χ. εἰς τὴν Ρόδον «ἀνήμερα τ' ἄη Κωνσταντίνου βάλλουν πάνω στοὺς κλάδους τῶν ροδιῶν καὶ συκιῶν βλαστάγια ἀροδάφνης καὶ ἀριγανίς. Αὐτὸ τὸ λέν ραώνιασμα (ἀρραβώνιασμα) καὶ τὸ κάμνουν, γιὰ νὰ πιάσουν τὰ δέντρα περισσότερους καρπούς. Ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα περιμένει τὸν νοικοκύρη του τὸ δέντρο, γιατί, σὰν δὲν τὸ νοιαστῇ, νομίζει πὼς πέθανε καὶ λυπᾶται». Ὅμοίως εἰς τὴν Κάρπαθον «τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου ρωνιάζουν τὰ δέντρα καὶ λέγουν: «Νά, τουρά, τὸν ἄντρα σου τσαὶ κράτει τὸν καρπὸς σου». Ὑστερα βάζουν στὴ ρίζα τὴν μιὰ πέτρα ἢ καὶ ἓνα κλωνάρι ἀπὸ σφάκα», (δηλ. πικροδάφνη).

5. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες πράξεις. Π.χ. τ' ἄη Κωσταντίνου νὰ μὴ σὲ χτυπήσ' ἡ Πούλια· τὴν αὐγὴν βγαίν' μαζί με τὸν ἥλιο. Καὶ τὰ ζῶα τὰ κρύβνε νὰ μὴ δᾶ δὴ ἡ Πούλια, γιατί πέφτ' ἡ τρίχα τς, βγάν'νι ἀμγκάδισ, ἅμα τὰ χτυπήσ' ἡ Πούλια» (Πέτρα Λέσβου). Εἰς τὸ Μπαϊντίρι (Μ. Ἀσίας) «τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου ἔπαιρναν φύλλα κυδωνιᾶς καὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες τὰ φορούσανε ὡς ἀνήμερα τὸ μεσημέρι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς χτυπήσ' ἡ Πούλια καὶ βγάλνε πούλιες (=πανάδες) στὸ πρόσωπο. Ἀκόμα καὶ οἱ τσομπάνηδες ἔφερναν τὰ πρόβατα, τὰ ἀγελάδια καὶ τὰ ἄλλα ζῶα σὲ μέρος, ποὺ νὰ μὴν τὰ ἀντικρύσ' ὁ ἥλιος τὸ πρωῒ».

5) Μεσοπεντηκοστή, Ἀνάληψις, Πεντηκοστή.

1. Τῆς Μεσοπεντηκοστῆς.

1. Ὄνομα: Τὰ εἰκοσιπεντάρια, ἥτοι 25 μέρες ἀπὸ τῆς Λαμπρῆς (Λῆμνος).

2. Συνήθειαι ἀποτρεπτικά:

Λιτανεία καὶ ἁγιασμός πρὸς προφύλαξιν τῶν ἀμπέλων. Π.χ. εἰς τὴν Στενήμαχον «τῆς Μεσοπεντηκοστῆς γιορτάζουν τὴν Παναγία (Παναγία ἡ Μεσοπεντηκοστή). Μετὰ τὴν λειτουργία παίρνουν τὶς εἰκόνες καὶ βγαίνουν στ' ἀμπέλια. Ἐκεῖ κάνουν ἁγιασμό καὶ κάθε μιὰ γυναῖκα μ' ἓνα μπουνκαλάκι ρίχνει στ' ἀμπέλι τῆς ἁγιασμό. Εἶναι γιὰ τὶς ἀρρώστειες καὶ γιὰ τὸ χαλάζι. Ὅσο κρατάει ἡ λιτανεία, σημαίνουν οἱ καμπάνες κ' ἓνα παιδί μπροστὰ ἀπὸ τὴν πομπὴ κρατάει στὰ χέρια του ἓνα μικρὸ σήμαντρο καὶ τὸ χτυπάει».

3. Ἐξοδος εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ μιμικαὶ παραστάσεις: Ἐνταφιασμός ὁμοιώματος ἀνθρώπου, θρῆνος ἐπ' αὐτοῦ καὶ διανομὴ κολλύβων. Ἀνάστασις καὶ συμπόσιον. Π.χ. ἐν Ἀνω Ἀμισῷ «τὴν ἡμέραν τῆς Μεσοπεντηκοστῆς ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά ἐξέρχονται εἰς ἐξοχὴν τινὰ ἐκεῖ κάμνουν ἐκ πηλοῦ ἀπείκασμα (Κάναβον), καί, ἀφοῦ διανείμωσι κατὰ τὰ νενομισμένα τὰ κόλλυβά του, τὰ ὅποια φέρουσιν οἴκοθεν ἔτοιμα, καὶ κλαύσωσι δι' αὐτόν, θάπτουσιν ἐκεῖ εἰς μέρος τι, καὶ ἔπειτα ἄρχονται τῆς εὐθυμίας, τρώγοντες καὶ συνευθυμοῦντες. Τοῦτο καλοῦσι κανναβοῦρι». Ποῦ ἄλλοῦ γίνεται (ἢ ἐγένετο ἄλλοτε) ἡ παράστασις αὕτη;

4. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. «Δὲ δουλεύουν γιὰ τὰ ποντίκια, γιὰτὶ κόβουν τὰ ροῦχα, τὰ γεννήματα καὶ τὰ μποστаниκά» (Γρίζι Πυλίου).

2. Τῆς Ἀναλήψεως.

(α) Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ δοξασίαι.

1. Ἡμέρα τῶν ψυχῶν. Προσφοραὶ ὑπὲρ αὐτῶν. Π.χ. Τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὴν Κομοτινὴν «ἀὴ λέν "Ἀπὸν σκῶν' αἰ τοῦ Χριστοῦ Ἀνέστη,, κὶ εἶνι ψ'χοῦ, μοιράζουν κираса κὶ ψουμί».

2. Ἐσπερινός. Καῦσις τῶν κλώνων τῆς δάφνης, οἱ ὅποιοι ἔμενον σκορπισμένοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ Μεγ. Σαββάτου, καὶ ὑπερπήδησις τῆς πυρᾶς (πρὸς ἀφανισμόν τῶν ψύλλων κλ.). Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην «τὴν παραμονὴν τῆς Ἀναλήψεως πᾶνε ὅλοι στὴν ἐκκλησία καὶ παίρνει ὁ καθένας κὶ ἀπὸ ἓνα κλωνὶ ἀπὸ τὶς δάφνες ποὺ ἔμεναν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Μεγ. Σάββατο, τὸ πάει στὸ σπίτι του καὶ τὸ βράδυ, μετὰ τὸν Ἐσπερινό, τὸ ἀνάβει καθένας στὴν αὐλή του καὶ ὅλοι πηδοῦν

ἀπὸ πάνω: *κάνουν τσαλαφῶτα*, ὅπως λένε. Καθὼς πηδοῦν, λένε: *Νὰ καοῦν οἱ ψύλλοι μας καὶ τὰ κορίδια μας*». Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

3. Διανυκτέρευσις. Πίστις ὅτι τὰ μεσάνυχτα ἀνοίγουν οἱ οὐρανοί. Π.χ. εἰς τὴν Κορώνην «ποὺ ξημερώνει τῆς Ἀναλήψεως, ὅσοι εἶναι καθαροὶ ξαγρυπνοῦν ὅλη τὴ νύχτα νὰ ἴδωσιν τὸ Χριστὸ ποὺ ἀναλήφεται. Ὅσοι εἶναι ἄξιοι βλέπουν ἕνα φῶς καὶ ἀνεβαίνει στοὺς οὐρανοὺς».

(β) *Ἔθιμα τῆς Ἀναλήψεως.*

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: τοῦ *Συναληψιοῦ* (Ρόδος), τῆς *Γαλατοπέφτης* (Σκῦρ. Σίφνος), τῆς *Πληθερῆς* (Νάξος), τῆς *Ἀρμυρῆς* (Μονοφάτσι Κρήτης), τὰ *Σαράντα τῆς Πασκαλιᾶς* (Κομοτινὴ) κτλ.

Σημασία αὐτῆς π.χ. ἀπ' ὅλες τὶς γιορτὲς τοῦ χρόνου ἡ πιὸ μεγάλη γιὰ τοὺς τσοπαναράιους εἶναι ἡ *Ἀνάληψη* (Αἰτωλία).

2. Ἐπίσκεψις νεκροταφείων, προσφοραὶ εἰς νεκρούς. Ἄλλα ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν δοξασίαν, ὅτι τὴν ἡμέραν αὐτὴν αἱ ψυχαὶ ἐπανέρχονται εἰς τὸν Κάτω Κόσμον, κτλ. Π.χ. «Ὅταν ἀναστηθῇ ὁ Χριστός, ὅλοι οἱ πεθαμένοι, καὶ κεῖνοι ποὺ εἶναι στὴν Κόλαση, βγαίνουν, καὶ ὅλο τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» εἶναι κι αὐτοὶ μὲ τοὺς δίκαιους. Φεύγουν πάλι μετὰ τῆς Ἀναλήψεως. Τότε περιμένουν τὸ πιάτο τους τὰ κόλλυβα, νὰ τὸ πάρουν νὰ φύγουν» (Σινώπη). Εἰς τὴν Μεσημβρίαν «τῆς Ἀνάληψης πηγαίν'ν στὰ μνημεῖα, βγάν'ν τὰ χόρτα, καθαρίζουν τὸ μνημόρ', ἀνάβουν κεριά, ρίχνουν κρασί, θυμιάζουν τρεῖς φορὲς (πρωτ', μεσημέρ' κι ἀνάμεσα πρωτ' καὶ μεσημέρ'), ὕστερα γυρίζουν στὸ σπίτι καὶ κάνουν πίττα, κλίξ' ἄμα ψηθῇ, τὸ θυμιάζουν καὶ τὸ δώνουν σὲ μιὰ γειτόνισσα φτωχὴ νὰ τὸ φάη». Εἰς Κιλκίς «τῆς Ἀναλήψεως τὸ μεσημέρι μαζεύονται οἱ γυναῖκες στὸ σπίτι μιᾶς γειτόνισσας καὶ περνᾶνε ἐκεῖ τὸ μεσημέρι τους κουβεντιάζοντας, σὰν νὰ ξενυχτᾶνε νεκροί, γιὰτὶ ἐκεῖνη τὴν ὥρα γυρίζουν, λέει, οἱ ψυχὲς στὴν Κόλαση, ὕστερα ἀπὸ σαράντα ἡμερῶν ἐλευθερία». Εἰς τὴν Ἰστιάαν «τὸ μεσημέρι τῆς Ἀναλήψεως ρίχνουν μέσα στὸ πηγᾶδι τὶς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου μ' ἕνα καθρέφτη, ἀφοῦ σκεπάσουν τὸ κεφάλι τους μ' ἕνα κόκκινο παννὶ καὶ ἐκεῖ βλέπουν τοὺς πεθαμένους νὰ περνοῦν μὲ τὴ σειρά, γιὰτὶ ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα ἐπιτρέπεται στοὺς πεθαμένους νὰ βγοῦν μὲ τὴν ἄδεια τῆς Παναγίας».

3. Ἑορτασμοὶ εἰς τὰς μάνδρας τῶν ποιμένων.

Τέλεσις ἁγιασμοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὰς μάνδρας τῶν ποιμνίων (στάνες, στρουγγες κλ.) καὶ ἁγιασμοὶ αὐτῶν μὲ τὴ βρεχτούρα. Προσφορὰ ὅλου τοῦ τυροῦ, ποὺ πῆζει κάθε τσοπάνης τὴν ἡμέρα αὐτήν, εἰς τὸν ἱερέα. Ἑστίασις κεκλημένων,

διανομή τοῦ γάλακτος, τῆς γιαούρτης καὶ τῶν ψητῶν τῆς ἡμέρας εἰς αὐτοὺς. Χαιρετισμοὶ καὶ εὐχαί. Διασκεδάσεις, χοροί, κούνιες.

4. Ἄλλαι ποιμενικαὶ συνήθειαι τῆς Γαλατοπέφτης: διανομή γάλακτος, παρασκευὴ πολτοῦ ἐξ ἀλεύρου καὶ γάλακτος, γαλατόπιττες, ἐνέργειαι σκοποῦσαι εἰς ἀποτροπὴν τῆς στερήσεως τοῦ γάλακτος κλπ. Π.χ. εἰς τὰ Τελώνια Λέσβου «τῆς Ἀναλήψεως οἱ τζομπανοὶ μοιράζ'νε στὰ σπίτια γάλα. Ἄν περισσέψη πρέπει νὰ τὸ χύσῃ κάτω· δὲν τὸ κάνει τυρί. Αὐτὴ τὴν ἡμέρα φτειάνουν ψειροκοῦκκι, ἓνα φαγητὸ πολτό, ἀλεῦρι μὲ τὸ γάλα· εἶναι καλὸ νὰ τὸ τρῶμε, γιατί ἀναλήβεται ὁ Χριστός». Εἰς τὴν Ἡπειρον τῆς Ἀναλήψεως «ἀπάνω στὸ καρδάρι πῶχει τὸ γάλα βάνουν γαλασιδες, γιὰ νὰ μὴν ἀναλήβεται (στειρεύῃ) τὸ γάλα τῶν σφαχτῶν τοῦ σπιτιοῦ». Εἰς τὴν Σκύρον οἱ τσοπάνηδες ἔβαζαν πάνω ἀπ' τὴν πόρτα τῶν σπιτιῶν μπουκέττα γαλατόχορτα (κίτρινα λουλούδια).

5. Κάθοδος εἰς τὴν θάλασσαν, τὸ πρῶτον κολύμβημα τοῦ θέρους. Ἀνατάραξις θαλάσσης. Νερὸ ἀπὸ 40 κύματα, δι' ἐξορκισμὸν τῶν κακῶν, πέτρα μαλλιαρὴ δι' εὐτυχίαν (γοῦρι) ἢ ἄλλους εἰδικοὺς σκοποὺς· π.χ. τὴν βάζουνε κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι, γιὰ νὰ φεύγουνε οἱ ψύλλοι κ' οἱ κοριοὶ (Ὑδρα). Εἰς τὰς Κυδωνίας «τῆς Ἀναλήψεως κατέβαιναν γυναῖκες καὶ ἄντρες στὴ θάλασσα, μπαῖναν ὡς τὰ γόνατα στὴ θάλασσα καὶ παῖρναν ἀπὸ 40 κύματα νερὸ σ' ἓνα μπουκάλι. Κατόπιν σταυροκοπιῶνταν καὶ κατενώδωναν τὸ Χριστὸ λέγοντας: «Ἄντε, Χριστέλλι μ', στὸ καλό». Ἐπαιρναν καὶ τὰ θυμιατὰ καὶ θυμιάτιζαν στὴ θάλασσα». Εἰς τὴν Σάμον, μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ τῆς θαλάσσης ραντίζουν τὸ σπίτι ὁλόκληρο, ὅπως μὲ τὸν ἁγιασμὸ τῶν Φώτων λέγοντας: «Ὅπως ἀνελήφθηκεν ὁ Χριστός, ἔτσι ν' ἀνεληφτῇ ἀπὸ τὸ σπίτι μας ἡ κακογλωσσιά, ἡ ἀρρώστεια, τὸ κακὸ μάτι καὶ ὅλα τὰ κακά». Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ φυλᾶνε ὅλο τὸ χρόνον, καὶ ὅποτε τύχῃ πρίξιμο ἢ πόνος ἢ δάγκωμα ἢ ὅ,τι δῆποτε ἄλλο, βρέχουν μ' αὐτὸ ἓνα παννάκι καὶ τὸ βάνουν ἐπάνω στὸ πονεμένο μέρος κ' εὐθὺς περνάει. Μὰ κι ὅποτε τύχῃ ἀρρώστεια ἢ κακὸ μάτι ἢ μπῆ στὸ σπίτι ἄνθρωπος μὲ κακὸ ποδαρικό, ραντίζουν πάλι τὸ σπίτι κ' εὐθὺς φεύγει τὸ κακό». Πρὸς τούτοις «τὴ Γαλατοπέφτ' εἶναι καλὸ νὰ πᾶς νὰ πέσῃς στὴ θάλασσα, νὰ κάνῃς μπάνιο. Ἄν ἔχ'ς καὶ καμμιά ἀρρώστεια, φεύγ' ὥρα ἅμα λάχ'» (Λῆμνος).

6. Συλλογὴ φαρμακευτικῶν βοτανῶν, προμήθεια καθαριστικοῦ πηλοῦ κλ. Π.χ. εἰς τὸ Γύθειον τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως αἱ γυναῖκες συλλέγουν χαμαίμηλα καί, ἀφοῦ τ' ἀφήσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ λειτουργηθοῦν, τὰ φέρουν ἔπειτα εἰς τὴν οἰκίαν των. Εἰς τὴν Ἡπειρον κ. ἄ. τὴν ἡμέραν ταύτην αἱ γυναῖκες ἐφοδιάζονται «πανηγυρικῶς» μὲ πηλὸν διὰ τὸ λούσιμον.

7. Δοξασία, ὅτι τὴν ἡμέραν ταύτην αἱ ἀσθενεῖαι (ψώρα, λειχήνες) ἀναλήβγονται, ἤτοι ἐξαλείφονται. Αἱ σχετικαὶ ἐνέργειαι. Π. χ. «οἱ ἔχοντες λειχήνας τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἐγείρονται πρωτὶ καὶ χωρὶς νὰ ὁμιλήσωσι εἰς τινὰ, ἀμίλητοι, ἐμβλέπουσιν εἰς πίθον ἐλαίου».

8. Πίστις, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰς ὠρισμένας περιστάσεις ἀναλήβγεται. Π. χ. εἰς τὴν Θράκην τῆς Ἀναλήψεως «δὲν κοιμοῦντι, γιατί ἀναλήφουντι». Εἰς τὴν Αἶνον «τῆς Ἀναλήψεως κάνουν βόλτες μὲ βάρκες μέσα στο λιμάνι τραγουδώντας καὶ λένε πὼς ἀναλήβγονται». Εἰς Ρεῖσδερε Σμύρνης τὸ πρωτὶ τῆς Ἀναλήψεως πλύνονται καὶ λένε «Ἀνελήβγει ὁ Χριστὸς καὶ ἀνελήβγομαι καὶ ἐγώ» Ποία ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῶν φράσεων τούτων;

9. Μαντικαὶ συνήθειαι. Κλήδονας (βορτουβάρια ἐν Καππαδοκίᾳ). Ὀνειρομαντεία. Π. χ. εἰς τὴν Σάμον «τὰ ἀνύπαντρα κορίτσια παίρνουν ἀπὸ τὸ γιὰ τὴν πέτρα τὴ μαλλιαρὴ καὶ τὸ βράδυ τὴ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι τους, γιὰ νὰ δοῦν ποιὸν θὰ πάρουν. Τὴν ὥρα ποὺ τὴ βάζουν κάτω ἀπ' τὸ κρεβάτι τους, τὴ σταυρώνουν τρεῖς φορὲς καὶ λένε: «Ὅπως ἔδειξες, Χριστέ μου, τὴν Ἀνάληψή σου, ἔτσι νὰ μοῦ δείξης καὶ αὐτὸν ποὺ εἶναι τῆς τύχης μου». Ὑστερα πέφτουν καὶ κοιμοῦνται καὶ στὸν ὕπνο τους βλέπουν ποιὸν θὰ πάρουν ἄντρα». Ὡμοπλατοσκοπία.

3. Τὸ Σάββατον τῆς Πεντηκοστῆς.

1. Ὄνομα: Τὸ Ψυχосάββατο σὺν πενήντα, τοῦ Ρουσαλιοῦ τὸ Σάββατο, (Αἶγινα, Καλάβρ., Βούρβουρα, Ἄργος, Γύθειον κ. ἄ.), τ' Ἀρσαλιοῦ (Ἡπειρ.), τὸ Ψυχосάββατο τοῦ Μάη, Μαγιόψυχος (Σινώπη), τοῦ Μυροθανάτου (Πόντος) κτλ.

2. Δοξασίαι περὶ ψυχῶν, παροιμίαι καὶ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὰς συνήθειαι καθ' ὅλον τὸ μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς διάστημα. Ἀποστολὴ κολλύβων ἢ καὶ τεμαχίων ἄρτου, τυροῦ καὶ φαγητῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ μνήματα καὶ διανομὴ αὐτῶν. Π. χ. «Ὅλα τὰ Ψυχосάββατα νὰ ῥτοῦν καὶ νὰ περάσνε | τοῦ Μάη τὸ Ψυχосάββατο μὴν ἔρτη, μὴν περάση». Οἱ ψυχὲς αὐτὸ τὸ Ψυχосάββατο δὲν τὸ θέλουν, γιατί τὴν αὐριανὴ τὴ μέρα θὰ πᾶνε πίσω στὸν τόπο τους καὶ θὰ κλειθοῦν μέσα καὶ θὰ κλαῖνε. Ἀπὸ τὸ Πάσχα ὥς τῆς Γονατιστῆς εἰς τὸ ἔξω κάθονται ἀπάνω στὰ δέντρα καὶ τὰ βλαστάρια τοῦ ἀμπελιοῦ, γι' αὐτὸ δὲν κόφτουν ὥς τότε βλαστάρια, μήπως πέσουν οἱ ψυχὲς ποὺ εἶναι καθισμέναι ἐπάνω σ' αὐτὰ καὶ κλάψουν. Δὲν ξεραχνίζουν, γιατί καὶ ἐκεῖ κάθονται οἱ ψυχὲς, καὶ τὰ ἀπλωμένα ροῦχα τῆς πλύσης, ἰδίως τὰ ἄσπρα, τὰ μαζεῦνε, πρὶν βασιλέψη ὁ ἥλιος, μὴν καθῆσνε τὴ νύχτα οἱ ψυχὲς. Ἄν τὰ ξεχάσουν μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα, δὲν τὰ μαζεύουνε, παρὰ τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωτὶ τὰ νεροπερνᾶνε (Θράκη). Εἰς Ἀθήνας

ἄλλοτε κατὰ τὰ ρουσάλια ἀξίωναν δηλ. πετοῦσαν ψηλὰ τὸ παιδί «διὰ νὰ γιάνη» (Ἐβδ. Α' 56). Περιγραφὴν τοῦ τρόπου τῆς παρασκευῆς τῶν κολλύβων βλ. εἰς Θρακικά Β', 147 κέ. τῶν δὲ ἐθιζομένων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν *Ρουσαλιῶν* ἐν Φράγκῳ Αἰγίου βλ. Ζητήμ. Ἑλλ. Λαογρ. τευχ. α' σ. 133, 4, ΕΛΑ 2, 197.

3. Δεισιδαιμονίαι: δὲν ράπτουν, δὲν πλύνουν κτλ.

4. Κυριακὴ τῆς Πεντηκοστῆς.

1. Ὄνομα: ἡ Γονατιστὴ (Θράκη, Κάρπαθος κ. ἄλλ.), Γουνουκλισιά (Ἡπειρ.) ἡ Γονογλισιά (Κρήτη), Κουνουκλησά (Ἡπ.), Γονατιά (Παραμυθιά), ἡ Γουνάτιση (Ἀδριανούπολις), τ' Ἀρσαλιοῦ (Βέροια) ἢ τ' ἀηρουσαλιοῦ (Πωγων. Ἡπ.), τὰ Γονατίσματα (Φιλιππούπολις), τὰ πενήντα τῆς Πασκαλιᾶς (Σινώπη).

2. Προσφοραὶ κολλύβων, γαλατόπιττας κλ. εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπὲρ τῶν νεκρῶν καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Π. χ. εἰς τὴν Αἶνον «φέρουν ἐντὸς πινακίων διαφόρους πίττας καὶ γαλατόπιττας, μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας παρακάθηνται ὅλοι εἰς τὸν νάρθηκα, διανεμόμενοι τὰς πίττας πρὸς συγχώρησιν τῶν κεκοιμημένων».

3. Γονάτισμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τὰ κατ' αὐτὸ ἐθιζόμενα Π. χ. εἰς τὴν Καστορίαν «τῆς Πεντηκοστῆς φέρουν λουλούδια ἀπ' τὸ σπίτι τους καὶ κρατοῦν κερί. Πέφτουν στὰ γόνατα, ἀφήνοντας τὰ λουλούδια μπροστά τους. Ἀνάβουν τὸ κερί, γιὰ νὰ φωτίζουν τοὺς νεκροὺς ποὺ περνᾶνε». Εἰς τὸ Ὁρεστικὸν Ἄργος «τὴν ὥρα ποὺ σκύβουν βάζουν στὸ στόμα πικρὸ λουλοῦδι, πέλινο, (=ἀμπαρόριζα). Ἔτσι βρέθηκε. Ἀραδιάζουν τέτοιο καὶ στὸ κόλλυβο.» Εἰς τὸ Κωσταράζι «πρέπει νὰ σκύβουν μὲ κλεισμένα μάτια, στὰ ὁποῖα βάζουν φύλλα ἢ τριαντάφυλλα, γιὰ νὰ μὴ βλέπουν καθόλου, ἐπειδὴ, ἂν τὴν ὥρα ποὺ περνοῦν οἱ πεθαμένοι ἔχουν ἀνοικτὰ τὰ μάτια τους, γνωρίζουν, κλαῖνε καὶ λυπιοῦνται καὶ δὲν θέλουν νὰ πᾶνε μὲ τοὺς ἄλλους στὴ σειρά». Εἰς τὴν Κορυτσάν κλείνουν τὰ μάτια τους μὲ φύλλα καρυδιᾶς, εἰς τὰς Μέτρας (Θράκη) «καθανίνας παγαίν' στὴν ἐκκλησιὰ μ' ἓνα κλωνὶ καρυδιὰ στὸ χέρ', γιὰ νὰ τὸ βάν' νὰ γονατίσ' ἀπάν'. Εἶναι ἡ μέρα ποὺ περνᾶνε οἱ ψυχὲς τοῦ Τρίχας τὸ Γιοφύρ' κι ὅσες εἶναι καθαρὲς μπαίν'νε στὸ βαράδεισο, εἶδεμὴ πέφτνε μέσ' στὸ γόλασ'».

4. Δεισιδαίμονες συνήθειαι, τελούμεναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ὥραν τῆς γονουκλισίας πρὸς ἐπίτευξιν ὑγείας, καρποφορίας κλπ. Π. χ. εἰς τὴν Ἰμβρον «αἱ γυναῖκες ἔσκυμμένοι οὔσαι βάλλουσι μίαν μικρὰν πέτραν ἐπὶ τῆς ράχεώς των πρὸς τὴν ὁσφὺν εὐχόμεναι «νὰ βαστᾷ ἡ μέση των εἰς τὸ θέρος». Εἰς τὴν Κάρπαθον «παίρνουν τὸ κλειδί τοῦ σπιτιοῦ στὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν ὥρα ποὺ

διαβάσει ὁ παπᾶς τις εὐχές, τὸ βάζουν στὸ κεφάλι των, γιὰ νὰ μὴν πονῇ, ἢ δαγκάνουν τὸ κλειδὶ μὲ τὰ δόντια των, νὰ μὴ πονοῦν καὶ νὰ σιδερώσουν». Ἐπίσης «πηγαίνοντας στὴν ἐκκλησία παίρνουν μιὰ χούφτα χῶμα, τὸ δένουν στὸ μαντηλάκι τους καὶ τὸ βάζουν μπροστὰ στὶς εἰκόνες νὰ ᾿φχολογηθῇ. Κατόπιν τὸ ρίχνουν στὴ ρίζα τῶν δένδρων, ποὺ δὲν καρποφοροῦν, καὶ διορθώνονται».

5. Κτυπήματα διὰ κλώνων καρύας. Π.χ. εἰς τὴν Ἄνω Ἀμισὸν (Πόντου), μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κτυποῦνται μὲ κλώνους καρύας ἐπὶ τῆς ράχεως. Ποῖος ὁ λόγος τῆς πράξεως ταύτης;

6. Ἐξοδος εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ συμπόσιον. Μεταμφίσεις γυναικὸς μὲ φύλλα, κλάδους δένδρων καὶ ἄνθη· χοροί, ἄσεμνα ἄσματα. Βλ. περιγραφὴν ἐν Λαογραφίᾳ τ. 6, σ. 177 κέ.

7. Ἀπαγορεύσεις: δὲν ἀνοίγουν τὸ σεντοῦκι, γιὰτὶ πᾶν τὰ ποινίγια καὶ τρωὶν τὰ προικιά.

5. Τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ἢ τῆς Ἀγίας Τριάδος.

1. Προσφοραὶ τροφῶν καὶ δεῖπνα ἐπὶ τῶν τάφων. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «τ' Ἀε Πνεμάτ' ἐσυνήθιζαν νὰ προσφέρουν ἐπὶ τῶν τάφων ρυζόγαλο, φούστουρον (σφουγγᾶτο) καὶ ξύγαλα. Μετὰ τὸ τρισάγιον τοῦ ἱερέως καθήμενοι πέριξ τῶν τάφων ἔτρωγον τὰ προσφερόμενα φαγητά. Εἰς δὲ τὴν οἰκίαν πρὸ τοῦ φαγητοῦ ἔτρωγον τρία κουτάλια ξύγαλα».

2. Ἀπαγορεύσεις ἐκ δεισιδαίμονος φόβου. Π.χ. κατὰ τοὺς Κοτυωρίτας «τὴν ἡμέρα αὕτῃ οἱ ψυχὲς εἶναι ἔξω στὸν κόσμον, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ᾿ναι ἄγρυπνοι, γιὰ νὰ μὴ πάῃ καὶ τὸ δικό τους πνεῦμα, μέσ' στὸν ὕπνο, μαζὶ μὲ τ' ἄλλα κ' ἐπισκεφθῇ τὸν Ἄδην. Ἐπίσης δὲν ἀνεβαίνουν σὲ δέντρα οὔτε λούζονται στὴ θάλασσα, διότι πιστεύουν πὼς ἡ μέρα αὕτῃ ἔχει τὴν κακὴν τῆς ὥρας. Ποῖαι αἱ σχετικαὶ δοξασίαι ἄλλου;

3. Πανηγύρεις καὶ τὰ κατ' αὐτάς. Π.χ. θυσία ἀμνῶν καὶ κοινὴ ἐστίασις ἐορταστῶν πολλαχοῦ τῆς Θράκης, τὸ ἔθιμον τῆς ρόδου ἐν Ζακύνθῳ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάθιζον παιδία ἀναρρώσαντα ἐκ βαρείας ἀσθενείας (Λαογρ. Β 131), τὸ τοῦ «κατακλυσμοῦ» ἦτοι βρέξιμο μὲ θαλάσσιον ὕδωρ ἐν Κύπρῳ «εἰς τὴν θάλασσαν, ἣν Ἄιν Γιαλὸν τότε καλοῦσι» (Σακελλαρίου Κυπρ. Α' 702).

4. Μαντική. Κλήδονας κλπ.

5. Συνήθειαι ἀγροτικά. Πρβλ. τὴν παρουσίαν: τ' ἄη Πνεμάτου βάλ' ὄρνὸ καὶ τ' ἄη Λια φά' σῦκα, τ.ἔ. κατὰ τὴν κινητὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγ. Πνεύματος γίνεται ὁ ἐρίνασμός τῶν σνκῶν, τοῦ δὲ ἁγίου Ἡλίου ὠριμάζουν τὰ σῦκα.

Γ' ΘΕΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Τὸ Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου
καὶ ἄλλαι ἐορταὶ τοῦ Ἰουνίου.

1. Τοῦ ἁγίου Ὁνουφρείου (12 Ἰουνίου).

Ὄνομα δημῶδες: ἄης Ρούφνης (Σύμη).

Δεισιδαιμονίαι: δὲν θερίζουν, δὲν ἄλωνίζουν, διότι ὁ ἄης Ρούφνης ρουφᾷ τὰ στάχυα (Σύμη).

2. Τοῦ Προφήτου Ἑλισσαίου (14 Ἰουνίου).

Ὄνομα δημῶδες: ἄη Λυσσαίας.

Δεισιδαιμονίαι: Οἱ γεωργοὶ δὲν καματεύουν τὴν ἡμέραν αὐτήν, διότι παθαίνουν λύσσα αὐτοὶ καὶ τὰ ζῷα τους (Γραμματικὸ Ἀττικῆς).

3. Τὸ Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (24 Ἰουνίου).

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Λιοτροπιοῦ (Κύθν.) ἢ Λιτροπίου (Κύμη) ἢ Λουτρόπου (Σινώπη) ἢ τοῦ Φανιστῆ (Χίος), τοῦ Λαμπροφόρου (Κύπρος), τοῦ Κληδόγου (Νάξος), τοῦ Ριγανᾶ (Αἰτωλ. Ἀταλάντη, Σπάρτη, Μεθώνη), τοῦ Μελᾶ (Ἄγγραφα), τοῦ Ἀπαρνιαστῆ (Κύθνος), τοῦ Ριζικάρη κλ.

2. Δοξασίαι: ὅτι τὰ μεσάνυχτα ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ ὅτι ζητήσῃ ὁ ἀγρυπνῶν τὴν ὥραν ἐκείνην γίνεται ὅτι ὁ ἥλιος τὸ πρωῒ τῆς ἡμέρας ταύτης «τρέμει ἢ γυρίζει καὶ εἶναι θαμπερός». Πρωῖνῃ ἔγερσις, διὰ νὰ ἴδουν τὸν ἥλιον περιστρεφόμενον, καὶ ἔθιμα σχετικὰ μὲ τὴν δοξασίαν αὐτήν. Π.χ. εἰς τὴν Σινώπην διενυκτέρευον καθ' ὁμάδας συμποσιάζοντες καὶ χορεύοντες καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ «τὸ πρωῒ μόλις χάραζε, ἔβαζαν τὴ μαγείρισσα μέσα σὺν καζάνι, περνοῦσαν ξύλα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ καζανιοῦ καὶ τὴ σήκωναν τέσσερεις. Οἱ ἄλλοι χορεύανε καὶ μὲ τὸ χορὸ πηγαίνανε ὡς τὴ Φοινικίδα (ἐξοχὴ τῆς Σινώπης). Ἐκεῖ περιμένανε νὰ βγῇ ὁ ἥλιος, νὰ δοῦνε τὸν ἥλιο πῶς γυρνᾷ κείνη τὴν ἡμέρα καὶ βγαίνει. Πάλι μὲ τὸ χορὸ γύριζαν πίσω καὶ πηγαινεν στὴν ἐκκλησίαν». Εἰς Νένητα Χίου «ἅμα ἐξέλθουν τῆς ἐκκλησίας, συνέρχονται καθ' ὁμάδας εἰς τ' ἁλώνια καί, ἀφοῦ φάγωσι διάφορα ὀπωρικά, ἀρχίζουν νὰ συστρέφονται (νὰ κουρδουβαλίζουν) μέχρι τῆς μεσημβρίας». Εἰς Οἰνόην Πόντου «μικροὶ παῖδες περιέρχονται τὰς οἰκίας καὶ ρίπτοντες εἰς αὐτὰς λαλάτσια (λιθαράκια) ἐπ' ἁπλοῦς ἐν χορῷ: «Τρόπου, τρόπου, ἥλιε, ποὺ γυρίζουν τὰ λαλάτσια, σὰ μέτερα καὶ σὰ σέτερα...» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο ἢ τι παρόμοιον;

(α) *Ἔθιμα τῆς παραμονῆς* (23 Ἰουνίου).

1. Καθαρισμός οἰκιῶν: «Ἐπρεπε νὰ ξεσκονίσουν, νὰ σφουγγαρίσουν, νὰ περιμένουν τίς τύχες, γιατί ὁ ἅγιος Γιάννης φέρνει τύχες» (Σινώπη). Ἐκθεσις τῶν κλινοσκεπασμάτων εἰς τὸ ὑπαιθρον καθ' ὅλην τὴν νύκτα. (Πρὸς ποῖον σκοπόν;).

2. Συλλογὴ ἀνθέων (ἀγιάννηδες, γιαννάκια κλ) καὶ τοποθέτησις αὐτῶν εἰς τὰς θύρας ἢ τὰς στέγας. Εἰς τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας) ἀποβραδὶς τ' ἅγιος Γιαννιοῦ ἔκαμναν στεφάνι μὲ λούλουδα· ἔπαιρναν κ' ἓνα μεγάλο σκόρδο, ἓνα στάχυ, ἓνα φύλλο συκιάς, ἓνα ἐλαιοφούνταρο καὶ φύλλο ἀμπελιοῦ μὲ τὸ βλαστάρι, ὅλα μαζὶ τὰ ἔδεναν πάνω στὸ στεφάνι καὶ τὸ κρεμούσανε. Τὸ στεφάνι τῆς περασμένης χρονιάς τὸ ἔκαιγαν στὸ φανό. Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τὸ στεφάνι τοῦ ἁγίου Γιάννη;

3. Προετοιμασία τοῦ κλήδονα. Ποῖος καὶ κατὰ ποῖον τρόπον φέρει τ' ἀμίλητο (ἢ βουβὸ ἢ ἀρπαχικὸ) νερό; Ποῖα σημάδια (ριζικάρια) ρίπτονται εἰς τὸ ἀγγεῖον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον τοῦτο σκεπάζεται καὶ στολίζεται καὶ ἐκτίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον «για νὰ τὸ ἰδῇ τὸ ἄστρο, ν' ἀστρονομιστῇ»;

4. Ποῖαι ἄλλαι συνήθειαι συνοδεύουν τὴν προετοιμασίαν τοῦ κλήδονα; Ἐν παραδείγματι: Εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τῆς Λήμνου «τὰ κορίτσια παίρνουν ἓνα μαξιλάρι μακρὸν καὶ τὸ ντύνουν, τὸ κάνουν κούκλα τοῦ βάζουν χέρια καὶ τὸ κλειδώνουν μὲ κλειδαριά—σιανρώνουν τὰ χέρια καὶ τὰ κλειδώνουν.—Τὸ στήνουν ὀρθοῦ στὸ σ' κλί (πεζοῦλι εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τοῦ σπιτιοῦ) καὶ τὸ φυλάγουν ὡς τὴ νύκτα τραγουδώντας καὶ χορεύοντας. Τὸ πρῶτ' τὸ χαλνοῦν. Ἀποβραδὶς γεμίζουν κ' ἓνα κ' μάρ' νερὸ ἀμίλητο ἀπ' τὸ π' γὰδ', ρίχνουν καὶ τὰ δαχτυλίδια, τὰ σκουλαρίκια μέσα στὸ κ' μάρ, ὕστερα τὸ κλειδώνουν καὶ λέγουν:

«Κλειδώσετε τὸν κλήδονα, τ' ἅγιος Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
κι ὅποιος ἔν' καλορίζικος, πρῶτ' θὰ ξεγεφάνη».

Ὅλη τὴ νύκτα τὰ κορίτσια κάθονται καὶ φυλάγουν τὸν κλήδονα». Εἰς τὴν Καστορίαν στολίζουν τὸν κλήδονα ὡς ἑξῆς: εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου ποῦ ἔχει τὸ βουβὸ νερὸ ἀπὸ τὴν λίμνην στερεώνουν τὸ ἀγκάθι ποῦ φέρνει ἓνα ἀγόρι ἀπ' τὸ βουνὸ καὶ ἐπάνω σ' αὐτὸ καρφώνουν διάφορα φρούτα τῆς ἐποχῆς καὶ στὴν κορυφὴν λουλούδια». Ποῖα ἡ συνήθεια ἄλλοῦ;

5. Οἱ φωτιές τ' Ἀγίου Γιαννιοῦ.

Τὸ κοινόν των ὄνομα: Φανὸς (Χίος, Κρήνη κ.ά.), ὀφανὸς ἢ φουνάρα (Κρήνη), ἀφανὸς (Σῦρος, Σάμος, Κύζικος), φανούδα (Κρήνη), φουνταρία (Πυλία), κάψαλος (Κίμωλος), κακανοὶ ἢ κακανέρια (Λήμνος), λαμπατίνα (Κέρκυρα) κτλ.

Μία πυρὰ ἀνάπτεται ἢ τρεῖς εἰς τὴν σειρὰν; Μὲ ποίαν ὕλην ἀνάπτεται (μὲ καλαμιές ἢ παλιοκόφινες;) ρίπτεται εἰς τὴν πυρὰν τὸ στεφάνι τῆς Πρωτομαγιάς

ἢ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου; καίονται καὶ τὰ κλαδιά τοῦ καματεροῦ ἤτοι τοῦ μεταξοσκώληκος; ἢ τί ἄλλο; Τί λέγουν, ἐνῶ πηδοῦν τὴ φωτιά; Π.χ. εἰς τὴν Λήμνον «κάθα σπὶτ' ἀνάφτ' μὲ καλαμνιὲς τρία κακανέρια, τρεῖς φωτιὲς μπρὸς στήν αὐλὴ καὶ τίς πηδοῦν καὶ λέν: "Ὁ ξω ψύλλοι καὶ κοριοὶ | μέσα ἢ ρόγα ἢ χρυσή».

Εἰς τὸ Βασιλίτσι (Πυλίας) λένε: *Νὰ πηδήσω τὴ φωτιά | μὴ μὲ πιάσ' ἡ ἀρρωστειά!* Εἰς τὴν Κάρπαθον αἱ γυναῖκες καθὼς πηδοῦν τοὺς καλαφωνοὺς φωνάζουν «τὸ (β)άρος μου μετὰξι» ἢ «τὸ (β)άρος μου νὰ 'ναι μάλαμα στὸ σπῆτι».

Χρησις τῆς στάχτης ἀπὸ τὴ φωτιά δι' ἀποτρεπτικούς σκοπούς. Π.χ. εἰς τὴν Κρήνην (Μ. Ἀσίας) ἔκαιγαν στὸ φανὸ τὸ στεφάνι τῆς περασμένης χρονιάς καὶ μὲ κείνη τὴ στάχτη τὸ πρῶτ' κούκκιζαν ἐπάνω τίς σονιὲς γιὰ νὰ μὴ πέφτουν τὰ σῦκα.

6. Μεταμφιέσεις καὶ πομπὴ κοριτσιῶν καὶ ἀγοριῶν μὲ τὴ «Νεράιδα τοῦ μαχαλά», τ. ἔ. τὸ ὁμορφότερο κορίτσι ἐπὶ κεφαλῆς πρὸς τὴ βρύση, γιὰ νὰ βρέξουν τὸν Ἀγιάννη, δηλ. τὴ γλάστρα μὲ τὰ λουλούδια. Στὸ δρόμο τραγουδοῦν: «*Αγιε Γιάννη μου, σταυροβότανε, | ποῖος σ' ἐφίλησε κ' ἐμαράγκιασες...* Ταῦτα ἐν Βλάστη Μακεδονίας (βλ. Ἑστίαν 1890 Β' 61).

7. Μαντικαὶ μέθοδοι πρὸς πρόγνωση τοῦ μέλλοντος συζύγου.

(α) ὄνειρομαντεία μὲ τὴ στάχτη τῆς φωτιάς τ' ἄη Γιαννίου ἢ ἄλλα πράγματα (καθρέφτην, ριζικάρι) ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον καὶ μὲ τὴν ἀρμυροκουλλούρα ἢ τὸ ἀρμυροπιττάρι. (Τρόπος τῆς κατασκευῆς μαγικός: νερὸ ἀμίλητο ἢ τοῦ κλήδονα, ἀλεῦρι ἀπὸ τρεῖς Μαρίες, κοσκίνισμα μὲ τὴν σήτιαν ὀπισθεν τῆς ράχεως (ἀνάκωλα), ψήσιμο τῆς πίττας στὴ φωτιά τοῦ κλήδονα). Εἰς τὴν Ἀπύρανθον τῆς Νάξου ὁποῖος φάγη ἀπὸ τὸ ἀρμυροπιττάρι «σεῖει διὰ τῶν χειρῶν τὴν ρίζαν τῆς κληματαριᾶς ἐπ' ἄδων: *'Εὼ σῶ τὸ κλῆμα | καὶ τὸ κλῆμα νὰ σεῖση τὴ 'ἡς | κ' ἡ 'ἡς νὰ σεῖση τὴν ἀαπῶ, | νὰ 'ρθῇ νὰ μοῦ δώσῃ νερὸ νὰ πιῶ* (Λαογραφία Γ' 512). Ὀνειρομαντεία καὶ μὲ τὸ προσκάλεσμα ἢ τὸ δέσιμο τῆς Μοίρας. Παράδειγμα ἐκ Κεφαλληνίας ἐν Ν. Πολίτου, Λαογρ. Συμμ. Γ' 107-8.

(β) Τεφρομαντεία. Στάχτη ἀπὸ τρεῖς φωτιὲς τ' Ἁγίου Γεωργίου, πὺν νὰ τίς ἔχη πηδήσει ἡ μαντευομένη, κοσκινίζεται κατὰ τρόπον μαγικόν: γυμνὴ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἐνὸς δωματίου κρατεῖ τὴν χρυσάραν ὀπισθεν τῆς, ὥστε νὰ μὴ τὴν βλέπῃ τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' ἐξετάζει τὰς γραμμὰς ἢ τὰ σχήματα πὺν φαίνονται ἐπάνω εἰς τὴν στάχτην καὶ ἀναλόγως συμπεραίνει διὰ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου.

(γ) Ὑδατομαντεία. Π.χ. εἰς Ζιζάνι Πυλίας «*τὰ μεσάνυχτα τηρᾶνε τὸ πηγάδι καὶ βλέπουνε τί θὰ γίνη. Φέτο εἶδανε πὺν περνάγανε σιρατιῶτες καὶ λένε πὺν θὰ γίνη πόλεμος* (1939).

(δ) Ἀγγουρομαντεία. Π.χ. «κόβουν ἓνα ἀγγούρι στὴ μέση, ὡς τὴ ρίζα, ἀλλὰ τὸ ἀφήνουν λιγάκι στὴν ἄκρη, γιὰ νὰ μὴ χωρίσῃ ὅλως διόλου καὶ λένε: "Ἄν εἶναι νὰ πάρω τὸν τάδε, νὰ ἐνώσῃ τὸ ἀγγούρι, καὶ τὸ ἀφήνουν τὴ νύχτα στ' ἄστρα ὁλόρθο. Ἄν εἶναι νὰ τὸν πάρῃ, τὸ πρωτὶ θὰ τὸ βρῇ ἐνωμένο τὸ ἀγγούρι».

(ε) Κατοπτρομαντεία. Π.χ. εἰς τὴν Κέρκυραν «αἱ ἄγαμοι γυναῖκες τὸ μεσονύκτιον γυμνούμεναι ἴστανται ἐνώπιον καθρέπτου καὶ ἀπαγγέλλουν τὰ ἐξῆς: "Ἀη Γιάννη λαμπατάρη... δεῖξε καὶ φανέρωσε ποιόνε θὰ πάρω. Τὴν ἐπιούσαν τὸ ὄνομα, ποὺ θ' ἀκούσουν πρῶτον ἅμα τῇ ἐγέρσει, θὰ φέρῃ ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐνίοτε κατακλινόμεναι πολλαὶ γυναῖκες φέρουσιν ἀφ' ἐσπέρας ἐνδύματα ἀνδρικά».

(ς) Κυαμομαντεία: τρία κουκκιά ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, τὸ ἐν μετὰ φλοιοῦ, τὸ ἄλλο ἡμίκοπον καὶ τὸ τρίτον ξεφλουδισμένον· ἀπὸ τὸ κουκκί, ποὺ θὰ πάρῃ ἡ νέα κατὰ τύχην, μόλις ἐξυπνήσῃ τὸ πρωτὶ, μαντεύει, ἂν θὰ γίνῃ τὸ μελέτημά της, ἂν θὰ παντρευτῇ πλούσιον ἢ πτωχόν, νέον ἢ χῆρον.

(ζ) Ἀλλαι μέθοδοι μαντικάι, ὡς μὲ συγκόφυλλα τοποθετούμενα εἰς τὸ ὕπαιθρον. Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν Παρνασσ. «βγάζουν ἔξω συγκόφυλλα, νὰ ξαστριστοῦν ὅλη τὴ νύχτα, βάζοντας λίγο ἀλάτι ἀπὸ πάνω. Τὸ μελετᾶν τοῦ καθενός· ὅποιον ξεραθῇ τὸ φύλλο, θὰ πεθάνῃ αὐτὸν τὸ χρόνον.»

(β) Ἐθιμα τῆς 24ης Ἰουνίου.

1. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ κλήδονα. Πότε καὶ ποῦ γίνεται καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; Δίστιχα τοῦ κλήδονα. Οἰωνισμοὶ μὲ τὸ νερὸ τοῦ κλήδονα. Χοροί, τραγούδια. Π.χ. εἰς τὴν Ἀράχοβαν τῆς Παρνασσίδος «τὸ πρωτὶ βγαίνοντα ὁ ἥλιος, θὰ βγαίνουν τὰ ριζικάρια. Τὸ παιδί ποὺ τὰ κλείδωσε—ἓνα παιδί τυχερὸ—θὰ τὰ ξεκλειδώσῃ (εἰς τὴν Κορώνην τοῦ σκεπάζουν τὸ κεφάλι μὲ τὸ κόκκινο παννί, ποὺ εἶχαν σκεπασμένο τὸν κλήδονα). Εἰς τὰς Μέτρας τῆς Θράκης ἀνοίγει τὸν κλήδονα ἓνα πρωτοπαῖδι, συν. κορίτσι τοῦ βάζουν τουλπάνι ἄσπρο στὸ κεφάλι καὶ τὸ κάνουν νύφη· τοῦ δίνουν κ' ἓναν καθρέπτη στὴν ἀγκαλιά· πρῶτα βγάζουν τὸ ἀγγούρι λέγοντας: Ἀνοίξαμε τὸν κλήδονα, νὰ βγῇ χαριτωμένος, βγῇκε κ' ἓνας ἀγγούραρος, θεριός, θεριακωμένος. Ἐπειτα καθαρίζουν τὸ ἀγγούρι καὶ τρώγουν ὅλοι ἀπὸ ὀλίγον. (Ἄσεμνοι πρᾶξεις κατὰ τὸ καθάρισμα τοῦ ἀγγουριοῦ). Μετὰ τὸ φάγωμα τοῦ ἀγγουριοῦ ἡ νύφη ἐξάγει τὰ σημάδια, ἐνῶ κοιτάζει διαρκῶς εἰς τὸν καθρέπτην.

2. Προσκόμισις μαλλιαρῆς πέτρας καὶ θαλασσίου ὕδατος ἢ πέντε βούρλων εἰς τὴν οἰκίαν. Ποῦ τὰ τοποθετοῦν καὶ πρὸς ποῖον σκοπόν; Π.χ. εἰς τὴν Πέτραν τῆς Λέσβου «ξημέρωμα τ' ἄη Γιαννιοῦ πάει ἓνα κορίτς· στὴ θάλασσα καὶ παίρνει ἀπὸ σαράντα κύματα νερό. Νὰ μὴν τὴ δῇ κανεὶς, νὰ μὴ μιλήσ', ἀμίλητο. Ὅπ' ἀλείφουνε ἡ πὲ κεῖνο τὸ νερό, κἀν'νε σαράντα ὁμορφιές». Εἰς τὴν Κάτω Πανα-

για Κρήνης «αἱ γυναῖκες, ὕπανδροι καὶ μή, μεταβαίνουσαι ἀπὸ τῆς αὐγῆς εἰς τὴν παραλίαν λαμβάνουν ἐκ 40 κυμάτων σταγόνας θαλασσίου ὕδατος καὶ γεμίζουν ποτήριον· λαμβάνουσαι δὲ καὶ λίθον μετὰ βρύων ἐκ τῆς παραλίας ἐπιστρέφουν εἰς τὰς οἰκίας των· καὶ τὸ μὲν ποτήριον ἐκκενοῦται εἰς τὰς τέσσερας γωνίας τῆς οἰκίας, τὸν δὲ λίθον θέτουν εἰς μίαν τῶν τεσσάρων γωνιῶν αὐτῆς. Εὐχονται δὲ τὸ μὲν ὕδωρ νὰ μεταβληθῇ εἰς ἄργυρον, ὃ δὲ λίθος εἰς χρυσόν.» Εἰς τὴν Μάδυτον «ἐκρίζουν πέντε σχοίνους, τοὺς ὁποίους τοποθετοῦν, καθὼς καὶ τὴ μαλλιαρὴ πέτρα, εἰς τὸ εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοὺς φυλάγουν διὰ τὸ δωδεκαήμερον, ἂν τοὺς *καβαλλ' κέψ' ἢ γκαλκάτζαρους, νὰ τὸν δέσουν μὲ τ' ἄη Γιαννιοῦ τὸ βοῦρλο*».

3. Ἐναρξεις τῶν θαλασσίων λουτρῶν. Βιαία κατάδυσις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Ἱπποδρομίαι παρὰ τὴν ἀκτὴν κτλ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «τ' ἄη Γιαννιοῦ τ' Ἀλιτροπιοῦ πρωτοπᾶνε στὴ θάλασσα νὰ κολυμπήσουν· θὰ δέσ' νε μιὰν ἀλνγαριὰ στὴ μέση τους ἢ στὸ κεφάλι τους, γιὰ νὰ ἴναι γεροί. Πρέπ' νὰ φᾶνε καὶ καρπούζ'». Εἰς τὸν Πόντον «διάφοροι ὁμάδες πρωτὶ πρωτὶ ἐπιαναν τὰ περάσματα στοὺς δρόμους κι ὅποιον ἐτύχαιναν τὸν ἄρπαζαν καὶ τρεχάλα τὸν πηγαιναν στὴν ἀκρογιαλιά καὶ τὸν ἔρριχναν στὴ θάλασσα, ντυμένον ὅπως ἦτανε. Μόνον ἂν ἔταξε κανένα καλὸ κέρασμα, ἤμπορουσε τὸ θυμὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν τάλαιπωρίαν». Εἰς τὸ Γύθειον τὴν ἡμέραν αὐτὴν «οἱ πάσχοντες ἐξ ἀσθενείας χρονίας πηγαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀμίλητοι καὶ κολυμβῶντες θεραπεύονται». Εἰς τὴν Μάδυτον «ἐγίνετο Ἱπποδρομία ἢ γαιδουροδρομία μὲ γυμνοὺς τοὺς ἀναβάτας καὶ «δὲν τό ἔχνε σὲ καλὸ νὰ βγαίν'ν ἀπ' τὴ θάλασσα ἐκεῖν' τὴ μέρα».

4. Τ' ἀξιώματα τῶν ἀρραβωνιασμένων. Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Στενήμαχον τὴν ἡμέραν τοῦ Προδρομοῦ οἱ συγγενεῖς «ἀξιῶνουν τοὺς ἀρραβωνιασμένους» δηλ. τοὺς καθίζουν εἰς ἓνα προσκέφαλον (ἢ εἰς τάπητα), τὸ πιάνουν ἀπὸ τὰ ἄκρα καὶ τοὺς σηκώνουν ὕψηλὰ τρεῖς φορές, ἐπιφωνοῦντες «ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος! καὶ τοῦ χρόνου».

5. Συλλογὴ ἱαματικῶν βοτανῶν, ὀριγάνου καὶ ἄλλων χόρτων. Θεραπεία τῆς κεφαλαλγίας καὶ ἄλλαι θεραπευτικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὸ Δαδὶ Λοκρίδος «μαζεύουν τὸ πρωτὶ ρίγανη, ὅση χρειάζονται γιὰ τὸ χρόνο· τὴ μαζεύουν, πρωτοῦ νὰ βγῇ ὁ ἥλιος, γιὰ νὰ εἶναι καλὴ. Εἰς τὴν Σιτίσταν (Αἰτωλ.) τ' Ἀη Γιαννιοῦ τοῦ Ριγανᾶ μαζεύουν ρίγανη καὶ φέρνουν μπουκέττα ἀπ' αὐτὴ στὴν ἐκκλησιά, καθένας τὸ δικό του. Τὴν ψέλνει ὁ παπᾶς, ψέλνει κι ἁγιασμό. Παίρνει ὁ καθένας τὸ μπουκέττο του καὶ λίγο ἁγιασμό καὶ πάει κι ἁγιάζει (ραντίζει) τὰ κτήματά του». Εἰς τὸ Κατιρλί Βιθυνίας «αἱ γυναῖκες, αἱ πάσχουσαι ἀπὸ χρονίαν κεφαλαλγίαν

ἐξέρχονται τὴν 24ην Ἰουνίου εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ περιδένουν τὴν κεφαλὴν διὰ λυγέας».

6. Ἔθιμα Σαρακατσάνικα. Ἀγερόδες παίδων κρατούντων δοχεῖον ὕδατος καὶ περιερχομένων τὰς μάνδρας. Εἰς τὸ Πισοδέρι «ἀποβραδὶς τὸν Κλήδονα τὰ παιδιὰ μαζεύουν καλογιάννηδες καὶ τὸ πρῶτ' τοὺς χορεύουν : δένουν δ' αὐτὰ τὰ λουλούδια δαχτυλίδι καὶ τὰ βάζουν ἀπάνω στὸ κεφάλι τους καὶ χορεύουν. Κρατοῦν κ' ἓνα μπακράτσι μὲ νερὸ ἀπὸ τρεῖς βρύσες καὶ γυρίζουν τὰ κονάκια καὶ τραγουδοῦν : "Αἱ Γιάννη, Γιάννη, Καλογιάννη, | ἔχασα γαῖράνι στὴν Κρυόβρυση | κι ἂν θὰ τό'βρῃς πάλ' νὰ μ' τὸ στείλῃς". Ὅσο τραγουδοῦν, χύνουν νερὸ στὶς καλύβες. Τοὺς δίνουν ἄλλος δραχμὲς, ἄλλος δ, τι ἔχει».

7. Ἔθιμα ἀποσκοποῦντα τὴν καρποφορίαν τῶν δένδρων (συκῶν, ἐλαιῶν κλ.): στάκτη τῶν πυρῶν εἰς τὰς ρίζας τῶν συκῶν, χῶμα ἐπὶ τῶν συκῶν κτλ. Π.χ. εἰς τὸν Μαραθόκαμπον τῆς Σάμου «νὰ σκουθῇς προὐι-προὐι (τῆς 24ης Ἰουνίου), νὰ τρέξ'ς γλήουρα-γλήουρα νὰ μαζέψ'ς τὴ στάχτ' ἀπ' τὶς φουτιές π' ἀνάψαν ἀπουβραδὶς κι νὰ τρέξ'ς νὰ τὴ ρίξ'ς στὴ ρίζα τῆς συκιάς, γιὰ νὰ κάμ' ποντὰ σῦκα». Εἰς τὴν Νάξον, τὴν Κύθον κ. ἄ. «πᾶνε καὶ μαζεύουνε χῶμα κάτω ἀπὸ τὴ συκιά καὶ τὸ ρίχνουνε πάνω στὶς συκιές καὶ τὶς γητεύουνε: "Ὡς βασιτᾷ Χριστὸς τὸν κόσμον | κι ἄη Γιάννης τὴν ἀλήθεια | βάσταξε καὶ σύ, συκιά, τὰ λύθια (=τὰ μικρὰ συκάκια). Πρὸς βλ. ἄης Γιάννης ὁ Ἀπορηιστής, γιατί τότε τελειώνει τὸ ὄργιασμα τῶν σύκων (Κύθνος) "Ἄν λεμονέα ἢ πορτοκαλέα ἢ οἶονδήποτε δένδρον δὲν παράγῃ καρπὸν, θέτουν καθρέπτῃν πρὸ αὐτοῦ καὶ μὲ πέλεκυν εἰς τὰς χεῖρας λαμβάνουν στάσιν ὑλοτόμου καὶ βλέποντες τὸ ἐν τῷ καπτόπρῳ ἵνδαλμα τοῦ δένδρου προσποιοῦνται τὸν θυμωμένον καὶ λέγουν μεγαλοφώνως: Κάμε καρπὸ ἢ σὲ κόβω. Ποῦ γίνεται τοῦτο;

8. «Ἀπλωμα» τῶν ἐνδυμάτων εἰς τὸν ἥλιον πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τὸν σκῶρον (ἢ ἀπὸ φθοροποιόν τινα δαίμονα). Π.χ. εἰς Ἀγιάσον Λέσβου «ἡ Γιουῖλου (Γιῶ), ἅμα εἶχες ἄσπρα ροῦχα μέσ' στὰ μπαούλα, πήγαινε καὶ τὰ κατούρει καὶ κτρινίζαν. Γι' αὐτὸ τὰ βγάζαν τῇ Λιτροπιῷ καὶ τ' ἀπλῶναν στὸν ἥλιο».

9. Δεισιδαιμονίαι. Δὲν ἀρχίζουν καμιὰ δουλειά, διότι, ὡς λέγουν, εἶναι λιτρόπι. Καὶ «ὅποια μέρα πέσῃ τὸ Λιτρόπι τ' "Αἱ Γιαννιοῦ τὴ φυλᾶνε ὅλο τὸ χρόνον δὲν κάνουν γάμους, δὲν κόβουν ροῦχα, δὲν φυτεύουν, δὲν ἀρχίζουν σπορά. Εἶναι κακιὰ μέρα κι ὅ,τι ἀρχινήσῃς, δὲν πάει ἐμπρὸς» (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος Α' 138).

10. Ἄλλαι μαντικαὶ μέθοδοι.

(α) Μολυβδομαντεία καὶ αὐγομαντεία. Π.χ. εἰς τὴν Σῦρον «παίρνουν νερὸ ἀμίλητο τοῦ Κληδόνον καὶ τὸ χύνουν μέσα σὲ μιὰ μπουκάλια· ἔπειτα

ρίχνουνε μέσα ένα άσπράδι από αυγό ή μολύβι λειωμένο και δείχνει δ, τι δουλειά κάνει ο άντρας που θά πάρουν. "Αν είναι βαποριέρης, θά σχηματίση βαπόρι, αν είναι κτηματίας, θά δείξη άμπέλι, κλήμα, αν είναι μάστορης, θά δείξη τὰ εργαλεία του.»

(β) Ύδατομαντεία και κατοπτρομαντεία. Π. χ. εις την Μεθώνην, «τ' αη Γιαννιού μέσ' στο μεσημέρι, κοιτάζονται τὰ κορίτσια μέσα στο πηγάδι, για νά ιδοῦν τί τους μέλλεται. Βάζουν έναν καθρέφτη, τὸν στερεώνουν στο κούτελό τους, ὥστε νά ρίχνῃ ὁ ἥλιος τὴ λάμψη του μέσα στο πηγάδι και ὕστερα σκεπάζουν τὸ κεφάλι τους μ' ένα κόκκινο παννὶ και κοιτάζουν μέσα. Λένε πῶς ὁ, τι εἶναι νά τους γίνῃ, θά τὸ ιδοῦν και μάλιστα αν εἶναι ἀνύπαντρα κορίτσια, θά ιδοῦν πρόσωπο, ἐκεῖνον πὺν θά πάρουν». Ὁμοίως εις τὴν Σκῦρον «βλέπουν ὅποιον μελετήσουν, ξενιτεμένο, πὺν εἶναι τώρα και πὺν εὐρίσκεται, ἢ πεθαμένο». "Άλλες κοιτάζονται γυμνές μέσα στον καθρέφτη. "Άλλες «παρατηροῦν τὴ σκιά τους, μόλις σκάσῃ ὁ ἥλιος. "Αν δὲ φαίνεται καθαρή, τό 'χουν σὲ κακό, θ' ἀρρωστήσουν» (Σκῦρος).

(γ) Ὀνειρομαντεία. «Φυλᾶνε ένα κομματάκι παννὶ ἀπὸ τὸ κόκκινο πὺν ἐχρησιμοποίησαν στον κλήδονα, τὸ ξαστριίζουν και τὸ βάζουν κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό τους. Τὴ νύχτα βλέπουν ὄνειρο σχετικὸ πάντα μὲ τὸ γάμο ('Αταλάντη). "Άλλα μέσα ὄνειρομαντείας : 'Αγιάννης (φυτόν), καλτσοδέτα μὲ κόμπον κτλ.

(δ) Κριθομαντεία. Βάζουν σ' ένα πιάτο νερὸ και ρίχνουν δυὸ κόκκους κριθαριοῦ. Προσέχει τότε κάθε μία πὺν θέλει νά παντρευτῇ ἐκεῖνο τὸ χρόνο, αν οἱ δύο κόκκοι ἐπιπλεύσουν και σμίξουν, θά παντρευτῇ, ἄλλως ὄχι.

(ε) 'Αλευρομαντεία, στακτομαντεία κτλ.

4. Πέτρου και Παύλου (29 Ἰουνίου).

1. Πανηγύρεις και θυσίαι ἢ προσφορὰ σφαγίων ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.
2. Μαντικαὶ συνήθειαι : μολυβδομαντεία και αὐγομαντεία (μὲ νερὸ φυλαγμένο ἀπὸ τὸν κλήδονα), ὕδατομαντεία και κατοπτρομαντεία.

5. Τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (30 Ἰουνίου). Τὰ ἴδια μὲ τὴν προηγουμένην.

β) Ἀπὸ τῆς Παναγίας τῆς Καψοδεματούσας μέχρι τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος (2—27 Ἰουλίου).

1. Κατάθεσις τῆς ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου (2 Ἰουλίου).

Ὄνομα τῆς ἐορτῆς : τῆς Παναγίας τῆς Καψοδεματούσας ἢ Καποχεροβολοῦς ἢ τῆς Βλαχέρας (Κεφαλ.), τῆς ἁγίας Βλαχέραινας (Σωζόπολις), τς Ἀγιαβλαχέρας (Μέτραι Θράκ.).

Δεισιδαιμονίαι : Λέν ἄλωνίζουν. Διηγήσεις περὶ τιμωρίας τῶν παραβατῶν.

Π. χ. «βούλιαξε τὸν παπᾶ μὲ τὰ χερόβολα στ' ἄλῳνι. Καὶ σήμερα ἀκόμα ἀκούγεται ἐκεῖ κάθε χρόνο τὴν ἡμέρα ἐκείνη νὰ φωνάζη ὁ παπᾶς τ' ἄλογά του «ὦπλα, ὦπλα, ὦπλα!» (Μεσοχωρι Πυλίας).

2. Τῆς ἁγίας Κυριακῆς (7 Ἰουλίου).

Δὲν ἄλωνίζουσιν, δὲν ζυμώνουν «γιατὶ γίνεται τὸ ψωμί μαῦρο» (Λῆμνος). Ἐνιαχοῦ τῆς Θράκης ἐγένετο πανήγυρις «τὸ πανηγύρι τῶν ἀγγουριῶν».

3. Τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου (11 Ἰουλίου).

Δὲν δουλεύουν στ' ἀμπέλια, γιατί πέφτει χαλάζι καὶ τὰ καταστρέφει.

4. Τῆς ἁγίας Μαρίας (17 Ἰουλίου).

1. Ἐκδρομαὶ εἰς ἀμπέλους καὶ λαχανοκήπους καὶ προσφοραὶ ἀπαρχῶν (σύκων, σταφυλῶν κλπ.) Εἰς τὴν Μεσημβρίαν τότε κόβουν καὶ καρπούζι πρώτ' ἀρχή. Εἰς Μέτρας (Θράκη) τότε ἔκοβαν τὸ πρῶτο σταφύλι καὶ τὸ ἐπήγαιναν στὸ σπίτι μέσα σὲ κούτρονλο (χωρὶς λαβὴν) καλάθι. Εἰς τὸν Κισσὸν (Πηλίου) «κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην συνηθίζουν νὰ τρυγοῦν τὰ πρωτοφανῆ σῦκα.»

2. Πανήγυρις καὶ θυσία δημοτελῆς (κουρμπάνι). Τί ζῶον σφάζεται καὶ πῶς γίνεται ἡ διανομὴ τῶν κρεάτων εἰς τοὺς πανηγυρίζοντας; Κοινὴ τράπεζα. Π. χ. εἰς τὸ Δεμάτι Ἡπείρου «μετὰ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν θυσιάζεται βοῦς καὶ τέμνεται εἰς 30—32 τεμάχια, τὰ ὁποῖα διανέμονται εἰς τοὺς ἀπογόνους ὠρισμένων οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου». Ποῦ ἄλλου γίνεται παρομοία διανομὴ καὶ πῶς αἰτιολογεῖται αὕτη; Παραδόσεις περὶ ἐλάφου οἰκειοθελῶς προσερχομένης εἰς θυσίαν. Πρὸς ποῖον σκοπὸν γίνεται ἡ θυσία; (δι' ἀποτροπὴν νόσου ἢ πρὸς πρόκλησιν βροχῆς ἢ ἐπὶ τῇ λήξει τοῦ θερισμοῦ ;)

3. Ἀγιασμὸς καὶ ραντισμὸς τῶν σπαρτῶν, «γιά τὰ σκαθάρια καὶ ἄλλα ζούμπερα» (Αἰτωλ.).

4. Δεισιδαιμονίαι: δὲν ἄλωνίζουσιν, δὲν κάνουν καμιὰ δουλειά. «Ὁ παπᾶς τῆς Ἀλωνίσταινας ἄλῳνισε τῆς ἁγιά Μαρίας κι ἄνοιξε ἡ γῆς καὶ τὸν κατάπιε μαζὶ μὲ τ' ἄλογα ... φαίνεται ἀκόμα τ' ἄλῳνι. Καὶ λένε πὼς κάθε χρόνο τῆς Ἀγιά Μαρίας ἀκούγεται ὁ παπᾶς ποὺ σκούζει: «Ἀ Μαρίνα, ἦ!» (Γρίζι Πυλίας) Πρὸβλ. «Ἀγία Μαρίνα μάρανε μάννα καὶ θυγατέρα» (Ἀράχοβα).

5. Τοῦ Προφήτου Ἡλίου (20 Ἰουλίου).

1. Λατρεῖα τοῦ Προφ. Ἡλίου ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων καὶ παραδόσεις, σκοποῦσαι νὰ ἐξηγήσουν «διατὶ τὸν ἄη Λιᾶ τὸν βάνουν πάντα στὰ ψηλῶματα» Λοξασίαι, ὅτι ὁ ἄη Λιᾶς «εἶναι στὰ ψηλά γιὰ τὸν καιρὸ, γιὰ τὴ βροχή», ὅτι διώ-

κει δράκοντα ἢ τὸν διάβολον, ἔχων ὄπλον τὸν κεραυνὸν καὶ τρέχων εἰς τοὺς οὐρανούς μετὰ τὸ ἁμάξι του (ἔφορος βροχῆς, βροντῶν καὶ κεραυνῶν). Αἱ σχετικαὶ παραδόσεις καὶ παροιμίαι. Ἀπεικονίσεις τῆς ἀναλήψεως τοῦ Προφ. Ἡλία εἰς τοὺς οὐρανούς (ἵπποι καὶ ἄρμα Ἡλίου) (βλ. Ν. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ., Β' 146 κ.ε.).

Ποία συντεχνία θεωρεῖ προστάτην τῆς τὸν Προφ. Ἡλίαν; Π. χ. εἰς τὴν Καστορίαν τοῦ Προφήτ' Ἡλία γιορτάζουν οἱ γουναραῖδες. Ὁ Προφήτ' Ἡλίας ἦταν γουναραῖς. Οἱ Κύπριοι εἰς τὸ ἁλῶνι ἐπικαλοῦνται τὸν Προφήτην «να πέψη τὸν ἄέραν του».

2. Πυραὶ καὶ θυμιάματα. Ἀνοδος εἰς κορυφὰς ὄρεων ποὺ φέρουν τ' ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἡλία, μεγάλαι πυραὶ καὶ καῦσις ἀφθόνου λιβάνου εἰς τὸν ἅγιον. (Πρβλ. τὴν ἀνάβασιν πανηγυριστῶν εἰς τὸν Ἀγιολιά, ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τοῦ Ταῦγέτου, καὶ τὰς πυράς, ποὺ ἀνάπτουν οἱ περίοικοι, μόλις ἴδουν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀγιολιά μεγάλην πυράν). Εἰς τὸν Πολύγυρον «ἀπ' τὸν Ἀηλιά ὡς τὴν 1η Σεπτεμβρίου ἀνάβουν ἀδιάκοπα μεγάλες φωτιές (παρακαμνιοὶ)».

3. Πανηγύρεις καὶ θυσίαι δημοτελεῖς ταύρων ἢ κριῶν, τελούμεναι εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ. Ἐκλογή θύματος (ταῦρος ὑγιής, τέλειος, ἀδμής), ἁγιασμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ σφαγὴ παρὰ τὸ χεῖλος ἀνοιγομένου βόθρου. Διανομὴ τῶν κρεάτων καὶ περισυλλογὴ τῶν ὄστων κλ. Σκοπὸς τῆς θυσίας ἡ ἀποτροπὴ λοιμικῶν νόσων (βλ. περιγραφὴν τῶν τελουμένων ἐν Λαογραφίᾳ Γ', σ. 148 κ.ε.). Ἀλεκτοροθύσiai. Εἰς τὸ Ἀλμαλὶ Μαλγάρων «τοὺς ἀλέκτορας δὲν θυσιάζουν οἱ προσφέροντες, ἀλλὰ ἀπολύουσιν καὶ ἕτεροι τρέχοντες συλλαμβάνουσι καὶ θυσιάζουσι ἢ μᾶλλον τρώγουσι αὐτούς.» Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζονται ταῦτα; Εἰς τὸ Σιναπλὶ (Βορ. Θράκ.) ἡ θυσία (κουρμπάν' χωριαν' κὸ) καὶ ἡ δέσις πρὸς τὸν Προφήτ' Ἡλίαν «δὲν γίνεται τ' Ἀη Λιά, γιατί βροχὴ τότε δὲν χρειάζεται γίνεται μετὰ τὸν Ἀη Γιώργη καὶ πρὶν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (2 Μαΐου), ὅποια Δευτέρα τύχ', νὰ γιορτάσουν ἐπιτηδες, νὰ τιμήσουν τὸν Προφήτ' Ἡλία, νὰ τοὺς λυπηθῇ ὁ Θεὸς καὶ νὰ βρέξ'. Σφάζουν 10—15 πρόβατα ἀρσενικὰ ὅλα». Τὴν προηγουμένην ἡμέραν γίνεται περπερούνα: τὰ κορίτσια στολίζουν ἓνα ὄρφανὸ κορίτσι μετὰ πράσινα χόρτα καὶ πηγαίνοντας στὸ ποτάμι βρέχονται ὅλα μετὰ τὰ ροῦχα τοὺς καὶ μετὰ ἓνα μπακιράκι νερὸ γυρίζουν χορεύοντας καὶ τραγουδώντας τὴν Περπερούνα σ' ὅλο τὸ χωριό.

4. Περισχοινισμὸς (ζῶσιμο) τοῦ ναοῦ ἢ τοῦ χώρου, ὅπου τελεῖται ἡ λειτουργία, διὰ λεπτοῦ κηρίνου νήματος. Πρβλ. ἡ δεῖνα ἔξωσε τὸν Προφήτη μετὰ ζῶσμα (Θράκη).

5. Θεραπευτικαὶ συνήθειαι. Π. χ. εἰς τὸν Πόντον «μεταβαίνουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν αἱ γυναῖκες ἔδενον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ σώματος,

ὅπου εἶχον πόνους, στάχνας· μετὰ δὲ τὴν Μεγάλην Εἴσοδον ἀπέκοπτον αὐτούς, διὰ νὰ κοπῇ καὶ ὁ πόνος».

6. Ἀποτρεπτικαὶ συνήθειαι: τοποθέτησις λίθου ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τῆς ἐλαίας, διὰ νὰ κρατήσῃ καὶ νὰ μὴν ἀπορρίψῃ τὸν καρπὸν τῆς (Κρήτη).

7. Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. Π.χ. Τοῦ Προφήτ' Ἡλία τὸ μεσημέρι, ἂν ὁ οὐρανὸς εἶναι καθαρὸς, ὁ χειμῶνας θὰ εἶναι μαλακός, κι ἂν ὁ οὐρανὸς ἔχῃ σύννεφα, θὰ κάνῃ βαρὺν χειμῶνα (Μαυρικᾶτο). Οἱ Καρπάθιοι «τὴν ἑσπέραν τῆς 19 Ἰουλίου, ἑσπερινὸν τοῦ προφ. Ἡλία, ἂν ἐπὶ ὁρέων τινῶν ἐπικάθηνται σύννεφα ἢ ἂν ὁ καιρὸς εἶναι συννεφώδης, προοιωνίζονται πολυβροχὲς καὶ καλοσποριές».

8. Μαντικάι συνήθειαι:

(α) Ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ καπνοῦ τοῦ καιομένου θυμιάματος.

(β) Ἐκ σχημάτων παρατηρουμένων εἰς σταγόνας ἐλαίου ἔναντι τοῦ ἡλίου. Π.χ. «τὸ πρῶτ' τοῦ Προφήτ' Ἡλία, ἅμα σκάσ' ὁ ἥλιος, ν' ἀνάψῃς μόνη σου τὸ καντήλι· θὰ βουτήσῃς τὰ δύο σου νύχια (δηλ. τῶν δύο ἀντιχειρῶν) μέσ' στὸ λάδι καὶ βλέποντας ἀγνάντια σιτὸν ἥλιο θὰ τὰ βάλῃς κοντά, νὰ χτυπάῃ ὁ ἥλιος μέσ' στὰ νύχια καὶ θὰ πῇς: "Αἰμέ μου Προφήτ' Ἡλία, ποὺ προφητεύεις σ' ὅλον τὸν κόσμον καὶ φανερώσεις, φανέρωσε κ' ἐμένανε τὴν τύχη μου, τί εἶν' τὸ τέλος μου. Καὶ θὰ σοῦ φανερώσῃ τὴν τύχη σου." Εἶτοι κάποια εἶδε ἀρνὶ καὶ πῆρε τσοπάνη. Ἀλλῃ εἶδε τὸ φέρετρό της καὶ πέθανε.»

(γ) Ὀνειρομαντεία. Π.χ. εἰς τὰ περὶχωρα Πατρῶν «μαζώνουν τὴν ἡμέραν τ' αἱ Λιᾶ τραγουδῶντας ἀγριολούλουδα σαράντα εἰδῶν. Μ' αὐτὰ πλέκουν ἕνα στεφάνι καὶ τὸ βάζουν τὸ βράδυ κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τους, γιὰ νὰ ἰδοῦν τὴ νύχτα ποιοὺν θὰ πάρουν».

(δ) Ἀπὸ τὸ πλάγιασμα τοῦ σκύλου τῆς μάνδρας. Ἄν εἶναι γυρισμένος κατὰ τὸ βορρᾶ ἢ τὸ μαῖστρο, θὰ κάνῃ βαρυχειμωνιά, ἂν εἶναι κατὰ τὸ νοτιᾶ, ὁ χειμῶνας θὰ εἶναι καλοκαιρινὸς (Σκῦρος).

(ε) Ἀπὸ τὰ πρῶτα καρῦδια ποὺ ἔκοπταν τὴν ἡμέραν αὐτήν: ἂν ἦταν γεμᾶτο, ὅλα θὰ πηγαιναν καλά, ἂν ἄδειο, κλάψε τὴν τύχη σου (Μέτραι Θράκ).

9. Ἄλλαι μαγικαὶ συνήθειαι: Π.χ. «Τ' Ἀηλιὸς οἱ Ἀηβλασιῖτες (Εὐρυτανίας) λειτουργοῦνται σιτὸν Ἀηλιᾶ τους, ἕνα ξωκκλήσι στὴν κορφὴ τοῦ βουνοῦ. Μόλις ἀπολύσῃ ἡ ἐκκλησιά, βγαίνουν στὴν ἄκρη, π' ἀρχίζει ἀπότομος βράχος. Παίρνει καθέννας χαλίκια καὶ τὰ ρίχνει κάτω στὸ βράχο λέγοντας: "Ὅσα χαλίκια ρίχνω, τόσα χρόνια νὰ ζήσω!"

6. Τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (26 Ἰουλίου).

1. Πανηγύρεις καὶ θυσίαι δημοτελεῖς. Κοινὴ τράπεζα τῶν ἑορταστῶν εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας.

2. Ὁργιαστικὴ λατρεία. Ἐκστασις ἢ μανία (τρέλλα) καταλαμβάνουσα τοὺς λάτρεις τῆς ἁγίας, ἰδίᾳ τὰς γυναῖκας Π.χ. τοῦ Βαθυοῦ ἢ τρέλλα: «γυναῖκες πιάνονταν ἀπ' τὶς εἰκόνες στὸ τέμπλο καὶ χτυπιῶνταν στὸ κεφάλ', στὸ στήθος, ξεμαλλιάρες κ' ἔλεγαν: Σῶσε μας, ἁγία Παρασκευή. Ἡμαρτον, σῶσε μας! Ἔτσι τὶς ἔπιανε ἡ τρέλλα, ἔπαιρναν τὶς εἰκόνες καὶ ἀρκουδῶντας, σὰν τὰ μικρὰ παιδιὰ, τριγύριζαν στὸ χωριό, πηγαινάν καὶ σ' ἄλλα χωριὰ ἀρκουδῶντας» (Κύζικος).

3. Ἀγιάσματα καὶ θεραπείαι. Ἐν παράδειγμα: «Στὴν Ἀλικαριὰ τῆς Ἀγχιάλου τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ὅς' εἶχανε ἄρρωστο τὸν πηγαινάν στὸ ἀγίασμα, ἔσκαφταν λάκκο, τὸν ἔκαιγαν μὲ ξύλα γιὰ νὰ ζεσταθῇ, ὕστερα τὸν καθάριζαν, ἔβαζαν μέσα τὸν ἄρρωστο ντυλιγμένο μὲ πάπλωμα, γιὰ νὰ ἰδρώσῃ, κ' ἔσφαζαν ταυτόχρονα πετεινό» (Λαογρ. 13, 112, 49).

7. Τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος (27 Ἰουλίου).

Ἅγιος ἱατρός, ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν ἀναπήρων. Πρβλ. «Κοντισοί, στραβοὶ στὸν ἅγιον Παντελεήμονα». Τρόποι θεραπείας. Π.χ. εἰς τὴν Κίον «ὅποιος πονοῦσε, πηγαινέ στὸν ἅγιο Παντελεήμονα κ' ἔπαιρνε ἓνα βάσταγμα (ἀφιέρωμα) ἀπὸ τὴν εἰκόνα του καὶ τὸ κρεμοῦσε στὸ εἰκονοστάσι του. Τὸ εἶχεν ἐκεῖ, ὥσπου νὰ γινότανε καλὰ ὁ ἄρρωστος· κατόπιν ἔκανε κι αὐτὸς ἓνα ὁμοιο βάσταγμα κ' ἐπῆγαινε καὶ τὰ κρεμοῦσε καὶ τὰ δυὸ στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα».

γ) Ἀπὸ τῆς 1ης Αὐγούστου μέχρι τῆς Ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (29 Αὐγούστου).

1. Πρώτη Αὐγούστου.

(α) Ἐθιμα καὶ δοξασίαι τῆς παραμονῆς (31 Ἰουλίου).

1. Πυραὶ καὶ ὑπερπήδησις αὐτῶν. Μὲ ποίους λόγους συνοδεύεται τὸ πήδημα τῆς φωτιᾶς; Ἀλλαι σχετικαὶ ἐνέργειαι. Π.χ. εἰς τὰ Τελώνια τῆς Λέσβου «τὴν Πρωταυγουστιά, νὰ ξημερών', ἀνάβουμε μέσα σὲ τρίστρατο φωτιά (καψάλα) καὶ τὴν ξεπερνοῦμε λέγοντας: ὦ, καλῶς τὸν Ἀκσιό! Σῦκα τσαὶ καρύδια τσαὶ καλὰ σταφύλια! Ψήνουν μέσα στὴ φωτιά κ' ἓνα σκόρδο, παίρνουν τὶς σισελίδες (τὰ λουβιά) κι τὶς τρών γιὰ τὸν πυρετό.» Εἰς τὴν Ἰμβρον πηδοῦν τὸ φανὸ λέγοντες: «Ἀχσι, Παράχσι, σὰν ἀπ' μ' ἡῦρις νὰ μ' ἀφήσῃς». Εἰς τὴν Μάδυτον: «Ἀκσιους, Παράκσιους, καλῶς μᾶς ἡῦρ' ἢ γι' Ἀκσιους!».

2. Δοξασία, ὅτι τὴν νύκτα τῆς 31^{ης} Ἰουλίου πρὸς τὴν 1^{ην} Αὐγούστου ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ καὶ «ὅ,τι προφτιάσῃς νὰ ζητήσῃς θὰ τὸ ᾗχῃς, θὲς πλούτη, θὲς γειά, θὲς χωράφι. Ἀποσπεροῦ στὸ πανηγύρι τοῦ Ἀγιάσος πλαγιάζουν στὰ τριόστρατα, γιὰ νὰ δοῦν τ' ἅγιο φῶς· περιμένουν ὥς τὸ πρωτὶ. Τό ᾗχουν σὲ καλό» (Τελώνια Λέσβου).

(β) Ἔθιμα τῆς 1^{ης} Αὐγούστου.

1. Ἐναρξεις νέας χρονικῆς περιόδου. Πρὸβλ. Ἐπλάκωσεν ὁ Ἄουστος, ἡ ἄκρα τοῦ χειμῶνα (Κάρπαθος). Δεισιδαίμονες συνήθειαι, σχετικαὶ μὲ τὴν ἀντίληψιν αὐτήν. Π.χ. εἰς τὴν Τήλον τὴν πρωτὴν τῆς 1^{ης} Αὐγούστου σκορπιίζουν ἐντὸς τῆς οἰκίας ἄμμον εἰς σημεῖον εὐτυχίας καὶ ἀφθονίας. Δὲν σκουπίζουν κλπ.

2. Ἀγιασμοὶ ὑδάτων καὶ κατοικιῶν, ἔξοδος εἰς ἀμπέλους καὶ διασκεδάσεις. Π.χ. εἰς τὴν Μεσημβρίαν τὴν 1^{ην} Αὐγούστου «γυναῖκες, ἄνδρες πῆαινανε καὶ κἄνανε ἁγιασμό στὰ πηγὰδια καὶ ἀπὸ κεῖ πῆαινανε στ' ἀμπέλια καὶ γλέντιζανε ὥς τὸ βράδ». Εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν Πρωτανγουσιὰ ὁ παπᾶς γυρίζει τὰ σπίτια τῶν γεωργῶν καὶ διαβάζει ἁγιασμοὺς καὶ τίς εὐχὲς τ' ἄη Τρύφωνα, νὰ φυλάῃ τὰ σπαρτιά τους». Εἰς τὴν Τζαντὼ «τὸ πρωτὶ ἔπαιρναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίᾳ ἁγιασμό καὶ τ' ἁγιαζαν τὰμπέλια κ' ὕστερα μάζευαν τὰ πρώτα σταφύλια».

3. Ἔθιμα νηστευτικά. Καθαρισμοὶ χαλκίνων ἀγγείων, προσφορὰ σταφυλῶν, σύκων κ. ἄ. ὁπωρῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ διανομὴ αὐτῶν εἰς τοὺς νηστεύοντας κατὰ τὸν Ἑσπερινόν. Κτυπήματα τῶν χαλκωμάτων μὲ τὴν ἐπιφώνησιν: «Κούδου, κούδου τὰ σαχάνια, | Κύριε, Κύριε, ἐλέησον, | δῶσ' μου, Χριστέ μου, δύναμη κ' ἐγὼ νὰ σὲ νηστέψω» (Κάτω Παναγιὰ Κρήνης).

4. Προσφοραὶ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Π.χ. εἰς τὰς Κυδωνίας «τὴν πρώτη τ' Αὐγούστου κάθε καλὴ νοικοκυρὰ ἔβαζε ἓνα πιάτο ἐλιές, μισὲς μαῦρες, μισὲς ἄσπρες, καὶ τίς ἔστελγε στὴ γειτονιά, σ' ὅσες δὲν εἶχαν, γιὰ νὰ φᾶνε κείνη τὴν ἡμέρα».

5. Γίνονται κατ' Αὐγουστον μεταμφιέσεις; Κατὰ ποῖον τρόπον.

6. Ἀπαγορεύσεις σχετικαὶ μὲ τίς δρίμες τοῦ Αὐγούστου: δὲν πλύνουν, δὲν λούζονται, δὲν κόβουν ξύλα στὸ λόγγο, δὲν ἀφήνουν τὰ παιδιὰ τους ἔξω τὸ μεσημέρι κτλ. Ποῖαι ἡμέραι τοῦ Αὐγούστου εἶναι δρίματα; Αἱ σχετικαὶ δοξασίαι.

7. Ἐναρξεις ἡμερομηνίων. Πρόγνωσις τοῦ καιροῦ ἐκ μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων, γινομένων κατὰ τὰς 6 ἢ 12 ἢ 14 πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου: *μηνολογιάζουν* παρατηροῦντες τὰς ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου (Κάρπαθος). *Μηναλάγια*, τὰ μερομήνια ἐν Κύπρῳ.

2. Τῆς Μεταμορφώσεως (6 Αὐγούστου).

1. Ὄνομα: Τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Χριστοσωτήρα, τῆς Ἀσωτήρας κτλ.

2. Προσκόμισις ἀπαρχῶν σταφυλῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εὐχολόγησις αὐτῶν· διανομὴ εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Προσφορὰ τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ἐλαίου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σωτῆρος.

3. Εἰδικὰ φαγητά: Ψάρι ἢ μπακαλιάρος ἢ μπιργιάνι (ὡς τῶν Βαΐων καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ). Τρόπος παρασκευῆς. Ψάρευμα καὶ πρόγνωσις περὶ τῆς ἀλιείας ὁλοκλήρου τοῦ ἔτους.

4. Πίστις ὅτι ἀνοίγουν τὴν νύκτα οἱ οὐρανοί.

5. Ἀπαγόρευσις θαλασσίων λουτρῶν, «γιατὶ βγαίνει ἡ Λάμια τοῦ γαλοῦ» (*Κορώνη*).

3. Τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου).

1. Ὁ Ἐπιτάφιος τῆς Παναγίας. Στολισμός αὐτοῦ μὲ ἄνθη, ἀγρυπνία καὶ προσευχαί. Περιφορὰ αὐτοῦ μὲ ἀναμμένα κηρία. Ποῦ συνηθίζεται ἡ τελετὴ αὐτή;

2. Πανηγύρεις καὶ λιτανεῖαι. Προσφορὰ ἀπαρχῶν μέλιτος.

3. Ἐναρξεις χοιροσφαγίων.

4. Ἡμέρα συνάψεως συμβολαίων μεταξὺ πιστικῶν καὶ τσελιγκάδων· ἀπαλλαγὴ τῶν ὑπηρετῶν ἀπὸ πάσης ἐργασίας καὶ ἀπολυσιό, ἥτοι ἐλευθερία εἰσόδου εἰς ἀμπέλους καὶ κήπους.

5. Παραδόσεις σχετικαὶ μὲ εἰκόνας τῆς Παναγίας: εὑρεσις αὐτῶν καὶ θαυματουργὸς δύναμις. Τρόποι πρὸς εὑρεσιν τοῦ τόπου, ἔνθα πρέπει νὰ ἰδρυνθῇ ἡ εἰκὼν κλπ.

4. Τὰ Ἐννιάμερα τῆς Παναγίας (24 Αὐγούστου).

Πανηγύρεις, λιτανεῖαι. Θυσίαι τελούμεναι κατ' αὐτάς.

5. Τοῦ ἁγίου Φανουρίου (27 Αὐγούστου).

1. Παράστασις: Μορφὴ ἀνδρὸς μ' ἓνα κερὶ στὸ χέρι.

2. Τάματα διὰ τὴν φανέρωσιν ἀπολεσθέντων πραγμάτων: «Ἄγιέ μου Φανούριε, φανέρωσέ μου τὸ . . . καὶ θὰ σοῦ κάνω μιὰ κουλλούρα γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς μάνας σου!» (Ἡ μάνα τοῦ Ἁγίου εἶχε πολλὰς ἁμαρτίες). Ὑστερα νειρεύονται αὐτὸ πὺν ἔχασαν καὶ τὸ βρῖσκουν. Τότε κάνουν μιὰ κουλλούρα καὶ τὴ μοιράζουν στὰ μικρὰ παιδιὰ λέγοντας: «Πάρτε νὰ σ' ἰχωρέσετε» (δηλ. τὴ μάνα τοῦ Ἁγίου) (Ἀράχοβα). Πίττα κάνουν καὶ οἱ ἀνύπαντρες, γιὰ νὰ τοὺς βρῇ γαμπρό (Κρήτη).

6. Ἀποκεφάλισις ἁγίου Ἰωάννου (29 Αὐγούστου).

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: τ' ἄη Γιαννιοῦ τοῦ Ἀποκεφαλιστῇ (Ἀδραμύτ).

ἡ τοῦ Κορυοκέφαλον (Καστορία) ἡ τοῦ Κοντισοκέφαλ' (Πόντος), τοῦ Νησιευτῆ (Κορώνη) ἡ τοῦ Νηστικοῦ (Λέσβος), τοῦ Θερμολόγου (Γορτυνία) ἡ τοῦ Ριγολόγου (Κρήτη) ἡ Παροξυσμοῦ (Λήμνος) ἡ τοῦ Κρυαδίτη (Σκῦρος), τοῦ Πετειναρᾶ (Κυδωνίαι), τοῦ Σπασοκάδ' (Γορτυνία), τοῦ Κυνηγοῦ, τοῦ Σταφυλᾶ (Σαμακόβιον Θράκ.) κτλ. Πίστις ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ Προδρόμου «ἀναπηδᾷ ἐν τῷ δίσκῳ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· δι' αὐτὸ πολλοὶ (ἐν Κύπρῳ) ἐγείρονται λίαν ἐνωρίς, διὰ ν' ἀπολαύσουν τοῦ θεάματος».

2. Πανηγύρεις καὶ λιτανεῖαι, παρακλήσεις εἰς ἐξωκκλήσια ἢ ἀγιάσματα.

3. Νηστεία καὶ δεισιδαιμονία: «Δὲν τρώγαμε μαῦρο σταφύλι, μαῦρο σῦκο, ὅ,τι μαῦρο φροῦτο ἦτανε, γιατί τὸ αἷμα τοῦ Ἀγίου τὰ ἔβαψε. Δὲν τρώγαμε οὔτε καρῦδι, γιατί τοῦ ἔκοψαν τὸ καρῦδι, ὅταν τὸν ἀποκεφάλισαν. Δὲν πιάναμε μαχαῖρι κείνη τὴν ἡμέρα καὶ τὸ ψωμί τὸ κόβαμε μὲ τὰ χέρια» (Κίος). «Δὲν κόβνε τὸ καρποῦζι μὲ τὸ μαχαῖρι στὸ πάνω μέρος, νὰ μὴ ξεκεφαλίζουμ' ἔτσι τὸν ἄη Γιάννη. Κεῖν' τὴ μέρα τίποτε δὲν τρῶνε· εἶναι νηστησμάρχης ἅγιος» (Τελώνια Λέσβου).

4. Δοξασίαι περὶ προελεύσεως τῶν πυρετῶν καὶ τρόποι καὶ μέσα θεραπείας. Προσφοραὶ ἐλαίου, λιβάνου κλ. θυσίαι πετεινῶν ἢ ἐριφίων ἀπὸ τάμα, κλπ. Μεταβίβασις τῆς ἀσθενείας εἰς δένδρα κλπ. δι' ἀναθέσεως τριχὸς ἢ ράκους εἰς αὐτά. Κατὰ τοὺς Λημνίους χωρικοὺς «ἀπὲ τότε πὺν ἀποκεφάλισαν τὸν Ἀγιογιάνν', ἀπὲ τότε ἔπεσεν ἡ θέρμη στὸν κόσμον· ταράχκεν τοὺν κιφάλλ' τ' κ' ἔπιοι ταράχῃ, σννερίγ', παραξ' σμός. Γι' αὐτὸ τ' Ἀγιογιάνν' τ' Παραξ' σμοῦν εἶναι γιὰ τς θέρμες. Κεῖνος πὺν θερμαίνεται πάει στὸν Ἀγιογιάνν' λιάδ', κερί, λίβανο καὶ θυμιάζ'» (Σβέρδια). Εἰς τὸ Ἀδραμύττιον «τὸν ἄη Γιάννη τὸν Ἀποκεφαλιστὴ τὸν ἔκαναν τάμα, ἄλλος πετεινάρ' ἄλλος κατοικιάκ' γιὰ τὸν πυρετό. Πήγαινε μιὰ οἰκογένεια κ' ἔσφαζε· παίρνανε τὸ κεφάλι τοῦ πετεινοῦ καὶ τὸ κρεμάγανε σὲ μιὰ συκιὰ καὶ τ' ἀφήνανε κεῖ. Ἡ κόφτανε μιὰ τρίχα πὶ τὰ μαλλιά τς, μιὰ λουρίδα πὲ τὸ φουσιάνι τς καὶ τ' ἀφήνανε πάνω στὸ δέντρο, ὅ,τ' νὰ ἔτανε καλύτερα νὰ ναι ἀλυγαριά. Καὶ τὸ τάμα πού 'κανε ὁ νοικοκύρ'ς στὸν ἄη Γιάννη (τὸ πετεινάρ' ἢ τὸ κατοικί' δὲν τό 'τρωγεν ὁ ἴδιος. Ἄλλοι τὸ τρῶγαν τ' ἄφηνεν ἐκεῖ κι ὅποιος τό βρισκε τό τρωγε. Ψυχικὸ ἦτανε.» Εἰς τὴν Κορώνην «τὴν ἡμέρα πὺν γιορτιάξει ἡ χάρη του, ὄγοιος θέλει μετράει μιὰ κλωνὰ μὲ τὸν ἅγιο Γιάννη, ὅσο δηλαδὴ εἶναι τὸ εἰκόμισμα τοῦ τέμπλου, καὶ τὴ ζώνει στὴ μέση του. Κοιμᾶται μὲ δαύτηνε δυὸ - τρεῖς βραδιὲς κ' ὕστερα τήνε χύνει κερὶ καὶ τὴν ἀνάβει στὴ χάρη του καὶ καίγονται οὐλές οἱ ἀρρώστειες.»

5. Πυραὶ καὶ τὰ κατ' αὐτάς. Π.χ. εἰς τὴν Ἀπολλωνιάδα τῆς Προύσης «τ' ἄη Ἰάννου (29 Αὐγούστου) ἀνάβανε φωτιὲς καὶ πετιοῦνταν ἀπάνω· λένε: ἀφή-

νοῦμε τὸν κακὸ καιρὸ καὶ πᾶμε στὸν καλὸν καιρὸ. Ἀνάβανε καὶ σκόρδα καὶ βάζαν στὰ χέρια τους, γιὰ νὰ μὴ βγάζουν παρανυχίδες».

6. Ἑορτὴ τῶν παιδίων· παρασκευὴ κουλλουρίων καὶ εὐλόγησις αὐτῶν· προσφορὰ εἰς τὰ χρονιάρικα παιδιά. Ἑστίασις κοινὴ «στὸ πέργερον τῆς ἐκκλησιᾶς» καὶ εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν παιδίων (Κάρπαθος).

7. 31^η Αὐγούστου (Κλειδοχρονιά).

Ποῖαι αἱ κατ' αὐτὴν συνήθειαι; Π.χ. εἰς τὴν Λέρον «αἱ γυναῖκες συνηθίζουν τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς 1^{ης} Σεπτεμβρίου νὰ παραθέτουν τράπεζαν ἑστρωμένην εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης καὶ ἐπ' αὐτῆς πινάκια γλυκυσμάτων, διὰ νὰ φάγῃ τὴν νύκτα τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ, ὥς λέγουσιν» (Οἰκονομοπούλου, Λεριακά 97). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται ἡ προσφορὰ αὐτὴ εἰς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ;

Δ' ΦΘΙΝΟΠΩΡΙΝΑΙ ΕΟΡΤΑΙ

α) Ἑορταὶ Σεπτεμβρίου

1. Πρώτη Σεπτεμβρίου (Πρωτοσταυριά).

1. Ἀρχιμηνιά, ἀρχιχρονιά. Συνήθειαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι εἶναι ἀρχὴ τοῦ ἔτους. Π.χ. εἰς τὴν Αἰτωλίαν «τὴν πρώτη τοῦ Τρυγητῆ πάει ὁ παπᾶς σ' ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ διαβάζει ἁγιασμὸ καὶ λένε ὁ κόσμος «χρόνια πολλά». Ἡ μέρα αὐτὴ εἶναι πρωτοχρονιά, λένε. Κλειδώνει ὁ χρόνος σήμερα».

2. Ἀλλαι ὀνομασίαι τῆς ἡμέρας καὶ αἱ σχετικαὶ δοξασίαι· π.χ. τοῦ Χρονογράφου: πίστις ὅτι τὴν ἡμέραν αὐτὴν ὁ Ἄγγελος «ἀπογράφει τίς ψυχὰς ποὺ θὰ πεθάνουν μέσ' στὸν χρόνο».

3. Συνήθειαι γεωργικαί: εὐχαὶ καὶ προετοιμασίαι διὰ τὴν καλοχρονιά· εὐλόγησις τοῦ σπόρου, σύμβολα ἀφθονίας: ἡ ἀρχιχρονιά κτλ. Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὴν Κάρπαθον τὴν ἀρχιχρονιά (1^η Σεπτ.) οἱ γυναῖκες φέρνουν πρωτὶ πρωτὶ νερὸ καὶ λαντουροῦν (ρυντίζουν) τὸν πάτο τοῦ σπιτιοῦ καὶ βάζουν σταθόρια (λουλούδια), βασιλικούς, κατηφέδες, στοὺς στύλους τοῦ σπιτιοῦ καὶ κρεμάζουν ἄρμαθιές τὰ ρόδια, ποὺ τὰ φυλάγουν ὅλον τὸ χρόνο. Ἐνα ἀπὸ τὰ ρόδια σπάνουν καταμεσῇ εἰς τὸν πάτο τοῦ σπιτιοῦ καὶ σκορπίζονται τὰ κουκκιά του. Ἀκόμη κρεμοῦν καὶ κυδώνια καὶ μῆλα Κρητικά. Εἶναι καλόν. Τὴν ἀρχιχρονιά τοῦ Σταυριάτη γυρίζει καὶ ὁ παπᾶς τὰ σπίτια κ' εὐχεται τὸν καλὸ χρόνο καὶ τοῦ δίνου· κουλλούρια μελι-

τωμένα». (Μιχαήλ. Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπ. Α 182). Ἐκτὸς αὐτοῦ κάθε γεωργὸς φέρει τὸν σπόρον εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ τὸν *φκολήσῃ* (εὐχολογήσῃ) ὁ παπᾶς, ὅστις ἐν ἀνάγκῃ προσκαλεῖται καὶ εἰς τὸ σπίτι. (Αὐτ. Β 17). Εἰς τὴν Ρόδον «τὴν ἡμέρα αὐτὴ κρεμοῦν στὸν μεσιᾶ (μεσαῖο χονδρὸ δοκάρι, πὺλιν βασταῖζει τὴ στέγη) ἓνα ἄσπρο σακκουλλάκι, γεμᾶτο σιτάρι ἀπὸ τὰ σιάχνα τοῦ ποθεριοῦ, καὶ γῦρο σ' αὐτὸ βάλλει κάθε νοικοκυρὰ μιὰ ἄρμαθιὰ καρύδια, ἓνα κρομμύδι, ἓνα σκόρδο, ἓνα κεχρί, δυὸ καρύδια (τὸν καρπὸν τοῦ μπαμπακιοῦ, ὅταν μεστῶσῃ), παμπάκι, ἄσκινόκαρπο κ' ἓνα τσαμπὶ σταφύλλι. Τοῦτο τὸ λέγουν ἀρχιχροσιά, γιατί γίνεται στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Ἄν δὲν κάμουν τὴν ἀρχιχροσιά, καμμιά γεωργικὴ προετοιμασία δὲν ἀρχίζουν. Τὴν ἀρχιχροσιά αὐτὴ τὴν ξεκρεμμοῦν ἀπὸ τὸν μεσιᾶ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τὴν Πρωτοχροσιά, τὸ πρωῒ, ἀφοῦ τὴν θυμιάσῃ τρεῖς φορὲς ἡ σπιτονοικοκυρὰ. Τὰ καρύδια καὶ τὸ τσαμπὶ τὸ σταφύλλι πὺλιν γίνεται σταφίδα, τὰ τρώγουν, ἐνῶ τὸ σιτάρι πὺλιν βρίσκεται στὸ σακκουλλάκι, τὸ σκόρδο καὶ τὸ κρομμύδι, τὰ φυλάγουν, γιὰ τὰ τὰ ρίφουν μέσα στὸν σπόρο, ὅταν θ' ἀρχίσουν τὴν σποράν. Τὸ θεωροῦν καλὸ ν' ἀνακατευθοῦν μὲ τὸν σπόρο οἱ καρποὶ τῆς ἀρχιχροσιάς» (Λαογραφία ΙΒ' σ. 104-105). Εἰς τὴν Κῶν ἡ ἀρχιχροσιά εἶναι μιὰ ἄρμαθιὰ ἀπὸ ρόδι, σταφύλι, σκόρδο καὶ φύλλο ἀπὸ τὸν πλάτανο τοῦ Ἰπποκράτη. Τὸ πρωῒ τῆς 1 Σεπτεμβρίου, πρὶν ἀκόμα βγῇ ὁ ἥλιος, ἀγόρια καὶ κορίτσια ἀραδιάζονται στὴν παραλία, ρίχνουν τὴν παλαιὰ ἀρχιχροσιά στὴ θάλασσα καὶ βουτοῦν τὴν καινούργια στὸ νερό· ἔπειτα παίρνοντας νερὸ ἀπὸ 40 κύματα γυρίζουν στὸ σπίτι καὶ κρεμοῦν τὴν ἀρχιχροσιά στὸ εἰκονοστάσι. Γυρίζοντας περνοῦν ἀπὸ τὸν πλάτανο καὶ ἀγκαλιάζουν τὸν κορμό, γιὰ νὰ πάρουν τὸ χόντρος καὶ τὴ δύναμή του.

4. Ἄλλαι συνήθειαι τῆς 1 Σεπτεμβρίου ὡς Πρωτοχροσιάς: ἀνταλλαγὴ δώρων μεταξὺ νονοῦ καὶ βαπτιστικοῦ κλ. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. στὰ παλιὰ χρόνια τὴν Πρωτοχροσιά (τὴν πρώτη τοῦ Σεπτέμβρη) ἡ μάννα ἢ ἡ ἀδερφή τοῦ παιδιοῦ τῶς πὺλιν βαφτίσθηκε ἐκεῖνο τὸ χρόνο ἔφερνε εἰς τὸν τατᾶ ἢ τὴ ναννὰ ἓνα πανιέρι γεμᾶτο ρόδια, καρύδια, κυδώνια, σῦκα, μῆλα κρητικὰ κι ἄλλους καρπούς. Ὁ τατᾶς ἢ ἡ ναννὰ ἐγύριζε τὸ πανιέρι μὲ χαρίσματα, φουστάνι, μαντήλια μεταξωτὰ καὶ ἄλλα δῶρα γιὰ τὸ βαπτιστικό του. (Μιχαήλ. Νουάρου, Λ. Σύμμ. Καρπ. Α 185).

2. Τοῦ ἁγίου Μάμαντος (2 Σεπτεμβρίου).

1. Ἅγιος βοσκός. Εἰκονογράφησις: μὲ τὸ στραβοράβδι στὸ χέρι.

2. Πανήγυρις. Προσφοραὶ καὶ θυσίαι ἀμνῶν. Κοινὴ τράπεζα. Εἰς τὴν Σκῦρον «οἱ τσοπάνηδες τοῦ πᾶνε ἀρνιὰ νὰ ᾗ καὶ κεῖνος τὸ κοπάδι του, νὰ μὴν παραπονιέται καὶ ζηλεύῃ, νὰ τοὺς φυλάῃ καὶ τὰ δικά τους. Στὸ πανηγύρι του, τὴν παραμονὴ τὸ βράδυ, σφάζουν ἀρνιὰ κάτω ἀπὸ τὴν καρυδιά. Γυρίζουν τὸ

κεφάλι τοῦ ἀρνιοῦ κατὰ τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας, τ' ἀκουμποῦν στὸ πεζοῦλι, πάνω ἀπ' τὸ μεγάλο ἄγνε (τὴ λυγαριά) καὶ τὰ σφάζουν, προσέχοντας τὸ αἷμα νὰ τρέξη μέσ' στὸ αὐλάκι τὸ νερό, πὺν βγαίνει κάτω ἀπ' τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας. Κατόπιν τὰ κόβουν, τὰ μαγερεύουν καὶ κάθονται ὅλοι καὶ τρῶνε καὶ διασκεδάζουν». (Ν. Πέρδικα, Σκῦρος Α' 140).

3. Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τῆς Παναγίας τῆς Καρυδοῦς* (Καστορία), *τῆς Παναγίας τῆς ἀποσοδειᾶς* (Αἰτωλία), *τῆς σταφυλόψης* (Σινώπη). Αἰτιολόγησις τῆς ἐπωνυμίας. Π. χ. εἰς τὴν Σινώπην «τὴν ἡμέραν αὐτὴν κόβουν σταφύλια καὶ ροδάκινα καὶ τὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία, ἀφοῦ δὲ τὰ εὐλόγησεν ὁ παπᾶς τὰ μοιράζουν στὸν κόσμον καὶ τότε πρωτοτρώγουν σταφύλι οἱ εὐσεβεῖς».

2. Πανηγύρεις καὶ λιτανεῖαι καὶ τὰ κατ' αὐτὰς ἐθιζόμενα. Πλειοδοσία διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας, ἐστίασις τῶν πανηγυριστῶν κτλ. Π. χ. εἰς τὴν Λίμνην τῆς Εὐβοίας τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τελεῖται λιτανεία, μεταφερομένης τῆς εἰκόνης τῆς Θεομήτορος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Ἄννης. Εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τοῦ ναοῦ ὁ ἱερεὺς ἀναφωνεῖ: *Ποῖός καλὸς χριστιανὸς κατὰ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου μας θέλει νὰ πάρῃ τὴ Χάρη της, νὰ μὴ κουρασθῇ, καὶ νὰ τὴν πάῃ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν μητέρα της;* Ὁ προσφέρων τὰ περισσότερα δικαιούται νὰ μεταφέρῃ τὴν εἰκόνα, διὰ τῶν χρημάτων δὲ ἀγοράζεται ταῦρος πρὸς κοινὴν ἐστίασιν ὅλων τῶν πανηγυριστῶν. — Πώλησις καχεκτικῶν παιδίων εἰς τὴν Παναγίαν: ὁ σκλάβος τῆς Παναγίας. Ἐξαγορὰ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

3. Λῆξις μισθώσεως ὑπηρετῶν, γεωργικῶν ἐργασιῶν (Θρόκη).

4. Τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου).

Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: *Τ' ἅγιον Δελοῦδι* (Μεθώνη), τοῦ Σταυροῦ τοῦ κλέφτη (Σίφνος, Κίμωλος), τῆς μάπας κτλ.

(α) Ἐθιμα τῆς παραμονῆς.

1. Ἐλευθέρα εἴσοδος τῶν παιδίων εἰς ἀμπέλους καὶ κήπους, ὥς καὶ τῶν βοσκημάτων εἰς τοὺς ἀγρούς.

2. Πυραὶ (κάψαλοι, Σίφνος), ἀναπτόμεναι μὲ τὶς σησαμιές· σταύρωμα τῶν δωματίων μὲ αὐτὰς κτλ.

3. Διανομὴ πίττας (μπογάτσας) εἰς ὅλα τὰ σπίτια ἀπὸ τὸν εὐρόντα τὸν σταυρὸν εἰς τὸ λαχὸν εἰς αὐτὸν τεμάχιον κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἐθίμου;

(β) Ἔθιμα τῆς 14ης Σεπτεμβρίου.

1. Διανομὴ βασιλικοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, «γιατὶ στὸ μέρος ποὺ βρῆκαν τὸ σταυρὸ φύτρωνε βασιλικὸς» (Καστορία). Ποῖοι προσφέρουν τὸν βασιλικό;

2. Γεωργικά συνήθειαι: Ἀποστολὴ πολυσπορίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εὐλόγησις αὐτοῦ. Ποίων εἰδῶν σπόροι ἀποστέλλονται πρὸς εὐλογίαν; Στέλλουν καὶ σπόρους ἀπὸ τὴν τελευταίαν δέσμην σταχύων, τὸν λεγόμενον «σταυρόν» ἢ «χτέρι»; Ποία κατόπιν ἢ χρῆσις τοῦ λειτουργημένου σπόρου; Παραδείγματα. Εἰς τοὺς Γαλανάδες τῆς Νάξου τὴν ἡμέραν αὐτὴν «κάθε γεωργὸς θὰ βάλλῃ σὲ μιὰ πετσέτα λίγο κριθάρι, λίγα φασόλια, κουνιά καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχει, γιὰ νὰ σπείρῃ, καὶ τὰ πάει στὴν ἐκκλησιά καὶ ἀφήνῃ τὴν πετσέτα του δεξιὰ τῆς Ἀγίας Θύρας· ἐκεῖ σχηματίζεται σωρὸς ὁλόκληρος, τὸν ὅποιον ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας. Καθένας κατόπιν παίρνει τὴν πετσέτα του μὲ τὸν λειτρονημένο σπόρο. Ὅταν πρόκειται νὰ σπείρῃ, ὁ γεωργὸς θὰ βάλλῃ μέσα στὸ δισάκκι του, ποὺ περιέχει τὸν σπόρο ποὺ θὰ σπείρῃ, καὶ λίγο λειτρονημένο σπόρο, λέγων: Ἐλα Χριστέ μου καὶ Παναγιά μου, ἡ ὥρα ἡ καλή.» Εἰς τὴν Ἐπίδauρον τὸ σιτάρι, ποὺ θὰ εὐλογῇ ὁ παπᾶς τὸ πρῶτό τοῦ Σταυροῦ στὴν Ἐκκλησίᾳ, εἶναι ἀπὸ τὸ σταυρό, δηλ. ἀπὸ τὴν τελευταία χεράδα, ποὺ κόψανε τὸ θέρο στὸ χωράφι (Λαογρ. Γ 675). Εἰς Κλουτσινοχώρια Καλαβρύτων «πᾶνε πολυσπόρι στὴν ἐκκλησιά, δηλ. ἓνα σφυρὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς καρποὺς (σιτάρι, κριθάρι, φασόλια κλπ.) μέσα σ' ἓνα μαντήλι, τὸ ὅποιον θέτουν κατὰ τὴν λειτουργίαν ὑπὸ τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν· ἐπανερχόμενοι ρίπτουν τὸ καθὲν εἰς τὸν σωρόν του». Εἰς τὴν Σκῦρον «βράζουν κόλλυβα γιὰ τὴν ὑγείᾳ τῶν παιδιῶν τους. Τὰ παιδιά, παίρνει καθένα τὴ χαδούλα του (ταψάκι μπακιρένιο βαθουλὸ) καὶ τὴν πάει μονάχο του στὴν ἐκκλησιά, στὸν Ἑσπερινό.»

3. Παρασκευὴ νέου προζυμιοῦ μὲ τὸν ἁγιασμόν καὶ τὸν βασιλικόν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ (Σταυρολούλουδο). Τὸ πρῶτο ψωμί. Αἱ σχετικαὶ δεισιδαιμονίαι. Π. χ. εἰς τὸν Κατάλακκον Λήμνου «κάθε σπίτι, κάθε νοικοκυρὰ φέρνει ἓνα κουμάρι μὲ νερὸ στὴν ἐκκλησιά· τ' ἀφήνουν στὴ μέση τῆς ἐκκλησιᾶς, ὅπου γίνεται ὁ ἁγιασμός, καὶ μετὰ τὸ παίρνουν. Μὲ τὸν ἁγιασμό αὐτὸ κάνουν τὸ προζύμι τῆς χρονιάς· τὸ κάνουν καινούργιο. Τὸ παλιὸ τὸ σβοῦν· τὸ ζυμώνουν ὅλο τὴν τελευταία ἐβδομάδα». Εἰς τὴν Κορώνην «κάνουν ζυμὰρι καὶ βάνουν ἀπάνω τὸ κλωνὶ τὸ βασιλικὸ ποὺ παίρνουν τοῦ Σταυροῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά· ὡς τὴν ἄλλη μέρα φουσκώνει καὶ γίνεται προζύμι ἀπὸ μόνο του. Τὸ προζύμι αὐτὸ 40 μέρες δὲν τὸ δανεῖζουν, καὶ τὸ πρῶτο ψωμί ποὺ θὰ ζυμώσουν μ' αὐτὸ θὰ τὸ κάνουν λειτουργιὰ καὶ θὰ τὸ μοιράσουν.»

4. Ἐναρξεις χειμερινῆς περιόδου δι' ἀγρότας καὶ ναυτίλους:

παῦσις συνηθειῶν τινῶν τοῦ θέρους (μεσημβρινοῦ ὕπνου, δειλινοῦ γεύματος κτλ.), διακοπὴ μακρινῶν πλόων. (Πρβλ. *Τοῦ Σταυροῦ σταύρωνε καὶ δένε ἢ τοῦ Σταυροῦ κοίτα καὶ τ' ἄη Γιωργιοῦ ξεκοίτα*). Ἐναρξίς τῆς σπορᾶς (τοῦ Σταυροῦ σταύρωνε καὶ σπέρνε).

5. Μιμικὴ παράστασις θρήνου καὶ ταφῆς τοῦ Δειλινοῦ, τελουμένη ἐν Αἰγίνῃ κατὰ τὰ ἐκτεθέντα ὑπὸ Π. Ἡρειώτου ἐν Λαογραφίᾳ τ. Η', σ. 289 - 296. Συνηθίζεται τυχὸν ἄλλοῦ τὸ ἔθιμον τοῦ Δειλινοῦ;

6. Ἄλλαι δεισιδαιμονίαι. Π.χ. τὴν ἡμέραν τοῦ Σταυροῦ δὲν κοιμούνται (Λατοίδα Κρήτης). Διὰ ποῖον λόγον;

5. Τῆς ἁγίας Εὐφημίας (16 Σεπτεμβρίου).

Ἑορτασμὸς ὑπὸ τῶν μοδιστρῶν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας «ἐμοίραζαν βελόνες εἰς τὸ ἐκκλησίασμα». Τὸ ἔθιμον συνεχίζεται εἰς τὴν Ἀγίαν Εὐφημίαν, ἐνοριακὸν ναὸν τῆς Νέας Χαλκηδόνης τῶν Ἀθηνῶν. Παράδοσις ὅτι «ἡ Ἀγία Εὐφημία ἦτονε μοδίστρα».

6. Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (26 Σεπτεμβρίου).

Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: *Τοῦ ἁγίου Γιάννη τοῦ Καλαθᾶ ἢ τοῦ Ταλαρᾶ*. Ἐκ τίνος λόγου ἔλαβεν ὁ ἅγιος τὰς ἐπωνυμίας ταύτας; Ποῖαι αἱ σχετικαὶ συνήθειαι;

β) Ἑορταὶ Ὀκτωβρίου.

1. Πρώτη Ὀκτωβρίου.

Ποῖα τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτήν; Π.χ. εἰς τὴν Αἰγίνα τὴν 1^{ην} Ὀκτωβρίου σφάζουν ἓνα πουλὶ (κόττα ἢ κόκορα ἢ ὅ,τι ἄλλο) τοῦ κόβουν ἐντελῶς τὸ κεφάλι καὶ τὸ κρεμοῦν ἀνάποδα. Ἄν τὸ αἷμα τρέχῃ συνεχῶς χωρὶς διακοπὴ, σημαίνει ὅτι θὰ πᾶνε καλὰ οἱ δουλειᾶς τῆς χρονιάς.

2. Πρώτη Κυριακὴ Ὀκτωβρίου.

Γίνονται μεταμφιέσεις κατ' αὐτήν; Ἄλλαι συνήθειαι;

3. Τῆς ἁγίας Μαύρας (8 Ὀκτωβρίου).

Δεισιδαιμονίαι: δυστυχεῖς οἱ γεννώμενοι τὴν ἡμέραν αὐτήν· δὲν ξεκινοῦν σὲ ταξίδι κτλ.

4. Τοῦ ἁγίου Λουκᾶ (18 Ὀκτωβρίου).

Δεισιδαιμονίαι: «δὲν καματεύουσι, διότι ψοφοῦσι τὰ βόιδα» (Μάνη).

5. Τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου (20 Ὀκτωβρίου).

Δεισιδαίμονες συνήθειαι: «Οἱ ἄνδρες πάνε στὴ χάρη του καὶ κάνουν κατράκυλα πάνω στὸ βράχο γιὰ τὴν ὑγεία τους, γιὰ τὸ σπάσιμο, γιὰ τὸ κατέβασμα» (Σκῦρος).

6. Τοῦ ἁγίου Ἀβερκίου (22 Ὀκτωβρίου).

Γεῦσις νέου οἴνου. Εἰς τὸ Ἐμπορειὸ Θήρας, ὅπου ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου, «κανεῖς δὲν πρέπει νὰ μείνῃ ξεμέθυστος».

7. Τοῦ ἁγίου Δημητρίου (26 Ὀκτωβρίου).

1. Ἔθιμα τῆς παραμονῆς γιὰ τὴν καλὴ χρονιά. Π.χ. ἡ *τζαμάλα*: σκελετὸς καμήλας καμωμένος μὲ ξύλα καὶ τυλιγμένος μὲ παννιὰ καὶ προβιές· συνοδοὶ μὲ παραξένα ροῦχα καὶ μὲ στεφάνια κληματαριᾶς στὸ κεφάλι· ἀγερμὸς μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα· εὐχαί: *Αἶ κερά! Καλὴ χρονιά, καλὸ μπερεκέτι καὶ πολύχρονη*. Φιλοδωρήματα. (Τζαντὼ Θράκη).

2. Πανηγύρεις, χοροί.

3. Ἔναρξις χειμερινῆς περιόδου: Λήξις συμβάσεων ἐργασίας, σύναιμις νέων (Σύνορο χρόνου, Πρωτοχρονιά). Προμήθειαι καὶ χειμερινὰ ἐφόδια οἰκιῶν κτλ. Κάθοδος ποιμένων εἰς τὰ χειμαδιά, συμφωνίαι ψυχογιῶν διὰ τὸ χειμερινὸν ἐξάμηνον (μέχρι 23 Ἀπριλίου).

4. Ἀνοιγμα τῶν κρασιῶν Γεῦσις τοῦ νέου οἴνου.

γ) Ἑορταὶ Νοεμβρίου.

1. Τῶν ἁγίων Ἀναργύρων (1 Νοεμβρίου).

Πανηγύρεις. Θυσίαι ζώων.

2. Τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Σποριάρη ἢ τοῦ Μεθυσιῆ (3 Νοεμβρίου).

1. Ἐξήγησις τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Ἀγίου ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς ἡμέρας.

2. Ἔθιμα γεωργικά: Προετοιμασία τοῦ σπόρου τῶν δημητριακῶν καὶ ἔναρξις τῆς σπορᾶς κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. Τοπικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον, «τὸ πρωῒ, *νυχτατὰ νυχτατὰ*, σηκώνεται κάθε νοικοκυρὰ καὶ θυμάζοντας βάλλει τὸν σπόρον τοῦ σιταριοῦ στὸ διαάκκι, καθὼς καὶ ἓνα σκόρδο, κρομμύδι, καρύδι, ποὺ κόβουν ἀπὸ τὴν ἀρχιχρονιά». (Βλ. 1^{ην} Σεπτεμβρίου). Στὴ Λάρδο τῆς Ρόδου οἱ γεωργοὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν «βάλλουν σὲ μιὰ σκάφη τὸ σπόρο καὶ ἀνάπτουν τρεῖς κεριά. Μέσα στὸ σπόρο ἀνακατεύουν διαφόρους καρπούς καὶ λίγο σιτάρι, ποὺ τὸ εἶχαν φυλαγμένο στὸ σακκουλάκι τῆς περασμένης ἀρχιχρονιαῖς. Ἀπὸ τὴ σκάφη αὐτὴ βάλλουν λίγο σπόρο στὸ διαάκκι καὶ μαζί ἓνα ρόδι, ποὺ θὰ τὸ φάγουν σὰν ποσπείρουν». (Α. Βρόντης, Λαογραφ. IB' 111).

3. Ἀνοιγμα τῶν κρασιῶν· π.χ. εἰς τὴν Κάρπ. «τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μεθυστῇ γυρίζουν οἱ φίλοι τὰ διάφορα κελλάρια καὶ ἀνοίγουν τὰ πιθάρια τοῦ κρασιοῦ, διὰ νὰ δοκιμάσουν τὸ καινούργιο κρασί καὶ μεθύουν». Ὁμοίως εἰς Κρήτην·

4. Πανήγυρις ἐορταστικὴ μετὰ θυσιῶν καὶ εὐωχίας.

3. Τῶν Ταξιαρχῶν (8 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἐορτῆς: τ' ἄη Ταξιαρχιοῦ (Ἀράχοβα) τ' Ἀγιοστρατοῦ (Σβέρδια Λήμνου), τ' ἄγιο Μιχαλιῦ (Κορώνη), τ' ἄγι Στράτκου (Σκοπὸς Θράκης), τ' Ἀξεστράτηγου (Κάρπ.).

2. Θεραπευτικαὶ καὶ ἀποτρεπτικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὸν Πόντον «οἱ μητέρες τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἔφερναν τὰ παιδάκια τους στὴν ἐκκλησία καὶ ἐτύλιγαν τὸ λαιμό τους στὴν ἄκρη ἀπὸ τὸ παραπέτασμα τῆς Ὠραίας Πύλης, γιὰ ν' ἀποτρέψουν τὸν πονόλαιμο». Εἰς τὴν Αἶνον «ἀφ' ἐσπέρας τῆς ἐορτῆς τῶν Ἀρχιστρατήγων δὲν ἀφήνουν τὰ ὑποδήματά των ἔξω τῆς οἰκίας, ὥς συνηθίζουν πάντοτε, ἀλλὰ τὰ παίρνουν μέσα, ἵνα μὴ ἰδὼν αὐτὰ ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ ἐνθυμηθῇ αὐτοὺς καὶ ἀναλάβῃ ἐκ τῆς ζωῆς».

3. Θυσίαι πετεινῶν. Αὗται ἐν Σκοπῷ τῆς Θράκης ἐτελοῦντο ὑπὸ γέροντος τινος ὑπὸ τὸ φῶς ἀνημμένων κηρίων εἰς ἡρειπωμένον ἔξωκκλήσιον. (Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ, 6, 213). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται τοῦτο;

4. Νηστεία. Π.χ. εἰς τὰ Κοτύωρα «οἱ γριὲς νηστεύανε στὴ χάρη τοῦ Ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, γιὰ νὰ τίς πάρῃ εὐκολὰ τὴν ψυχὴ καὶ νὰ μὴν παιδεύωνται, διὰ τὴν ἦταν νὰ πεθάνουν».

4. Τοῦ ἁγίου Μηνᾶ (11 Νοεμβρίου).

1. Μεγάλῃ ἐορτῇ γιὰ τοὺς τσοπάνηδες: «Αὐτὸς ὁ ἅγιος κόβει τὸ στόμα τῶν ζουλαπιῶν» (Αἰτωλία), καταδιώκει τοὺς κλέπτας καὶ φανερώνει τὰ κλοπιμαῖα καὶ ἐν γένει τ' ἀπολεσθέντα (Μέτραι Θράκης).

2. Δεισιδαιμονίαι. Δὲν ἀνοίγουν ψαλίδι, δὲν κόβουν τίποτε μὲ μαχαῖρι «γιὰ τὸ λύκο» (Πεντάλοφος, Δυτ. Μακεδονίας).

3. Μαγικαὶ συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὴν Φθιώτιδα αὐτὴ τῇ μέρα οἱ γυναῖκες ράβουν τὰ κακὰ στόματα τοῦ χωριοῦ· δηλ. μιὰ γυναῖκα παίρνει ἓνα κομμάτι παννὶ καὶ μιὰ βελόνα μὲ κλωστὴ καὶ ἀρχίζει νὰ περνᾷ βελονιὲς ἐμπρὸς καὶ σ' ἄλλες γυναῖκες. — Ράβω, ράβω, λέει. — Τί ράβεις; τὴ ρωτοῦν. — Ράβω τῆς . . . τὸ στόμα, ἀπαντᾷ.

4. Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἑναρξιν τοῦ ψυχους. Π.χ. «Ὁ ἄη Μηνᾶς

τὸ μῆνυσε καὶ ὁ Φίλιππος τὸ καρτερεῖ (δηλ. τὸ χιόνι) (Μέτραι Θράκης) ἢ «τ' ἄη Μηνὸς ἰμήνυσα καὶ τ' ἄη Φιλίππ' αὐτοῦ εἰμι (ἐνν. ὁ χειμῶν, Ἕπειρ.).

5. Τοῦ ἁγίου Φιλίππου (14 Νοεμβρίου).

1. Παραδόσεις καὶ συνήθειαι γεωργικαί. «Λένε πὼς ὁ Ἅγιος ἦταν γεωργὸς καὶ ἀπόκρενε σιτὸ χωράφι του· γι' αὐτὸ καὶ σιτὴ γιορτὴ του δουλεύουν οἱ γεωργοὶ σιτὸ χωράφι τους καὶ οἱ γυναῖκες κάνουν μακαρόνια μὲ τὸ ζυμᾶρι καὶ τὰ πᾶνε στοὺς ἄντρες σιτὰ χωράφια (Αἰτωλία).

2. Παροιμίαι σχετικαὶ μὲ τὸν ἁγ. Φίλιππον καὶ τὴν ἑναρξιν τοῦ χειμῶνος· π.χ. Ὁ φτωχὸς ὁ Φίλιππος | ὅλημέρα δούλευε | καὶ τὸ βράδυ ἀπόκρενε· — Ἄν τ' ἄη Φιλίππου λείπω, | τ' Ἄγια τῶν ἁγίων δὲ λείπω.

3. Μικρὴ Ἀποκριά. (Μικρὲς σήκωσες ἐν Κύπρῳ).

6. Σαρακοστὴ Χριστουγέννων (Σαραντάημερο).

Συνήθειαι νηστευτικαὶ καὶ λατρευτικαί: σαραντάρι ἢ σαρανταλείτουργο (μνημόνευσις τῶν ψυχῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως εἰς τὴν λειτουργίαν καθ' ὅλην τὴν Σαρακοστήν)· ἰδιαίτεραι συμφωνίαι, ἀμοιβὴ ἱερέως.

7. Τοῦ ἁγίου Πλάτωνος (18 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα: Τ' Ἄη Πλατάν'.

2. Προλήψεις περὶ τοῦ καιροῦ. Π.χ. «Ὅ,τι καιρὸς κάνη τ' ἄη Πλατάν' θὰ κάνη καὶ ὡς τὰ Χριστούγεννα» (Μέτραι Θράκης).

8. Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου (τῆς Μεσοσπορίτισσας) (21 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα τῆς ἑορτῆς: τ' Ἀεσόφια (Σούρμενα), τ' Ἄγια τῶν Ἁγίων (Χίος, Σίφν. κ. ἄ.), τῆς Παναγίας τῆς Ἀρχισπειρίστρας (Μακρὰ Γέφυρα Θράκης), τῆς Μεσοσπορίτισσας (Πελοπόννησος, Κάρπ. Κρήτη κ. ἄλ.), τῆς Μισοσπορίτριάς (Λήμνος), τῆς Ξισπουρίτ'σας (Ρουμλοῦκι Μακεδονίας), τῆς Πολυσπορίτισσας (Εὐρυτανία, Δυτ. Μακεδονία), τῆς Ἀπουσουδιᾶς (Βιτινίτσα), τῆς Πορτοκαλούσας (Ἄργος). Ἐξηγήσεις τῆς ὀνομασίας. Π.χ. διότι τότε οἱ ζευγᾶδες εὐρίσκονται εἰς τὰ μισὰ ἢ τὰ μέσα τῆς χειμερινῆς σπορᾶς των (Κάρπ.). Αἱ σχετικαὶ παροιμίαι: π.χ. Μισόσπειρες, μισόφαες, μισοκονόμα νά'χης» (Γρίζι Πυλίας) «Τὰ μ' σόσπειρα, τὰ μ' σόφαγα, τὰ μ' σόχου σιτὴν κονφίνα» (Βιτινίτσα).

2. Ἔθιμα καὶ δοξασίαι γεωργῶν. Π.χ. εἰς Δρυμὸν Μακεδονίας «ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι τὰ σπαρτὰ ποὺ σπείρονται μέχρι τῆς 21 Νοεμβρίου φυτρώνουν ἀμέσως, ἐνῷ ἐκεῖνα ποὺ σπείρονται κατόπιν, διὰ νὰ φυτρώσουν, πρέπει νὰ παρέλθουν 40 ἡμέραι». Παρασκευὴ πολυσπορίου. Π.χ. εἰς πολλὰ χωρία τῆς Αἰτωλίας τὴν

ἡμέραν αὐτὴν ἀντὶ ἄλλου φαγητοῦ «βράζουν πούλ' σπόρια, τρώνε καὶ μοιράζουν καὶ σὲ δικοὺς γιὰ τὰ χρόνια πολλά.»

Τάγισμα ἢ νίψιμο τῆς βρύσης μὲ πολυσπόρια. Ὁμοίως εἰς τὴν Αἰτωλίαν, γιὰ νὰ γένουντι καλὰ τὰ σπαρτιά, πρέπ' νὰ πααίνουμι τῆς Παναγιῆς τς Πουλυσπουρίτσας, νὰ νίβουμι τὴ βρύσ' μὲ σπόρια, «δηλ. παίρνουν πολυσπόρια (σιτάρι, καλαμπόκι, κουνιά, φασόλια κτλ.) καὶ πᾶνε στὴ βρύση, τὰ ρίχνουν μέσα καὶ λένε: «Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχη τὸ βιό.» Παίρνουν νερό καὶ γυρίζουν».

3. Συνήθειαι ποιμένων. Κατεβαίνουν εἰς τὰ χειμαδιά.

4. Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις. «Αὐτὴ τὴ μέρα βασιλεύει ἡ Πούλια, καὶ ὅπως θὰ κάμη αὐτὴ τὴ μέρα, θὰ κάμη καὶ τὶς σαράντα κατοπινὲς μέρες» (Αἰτωλία).

9. Τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης (25 Νοεμβρίου).

1. Ὄνομα. «Λέγεται καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ κωλοπάνια, γιὰτὶ πλησιάζει νὰ γεννηθῇ ὁ Χριστὸς» (Καστορία).

2. Παρασκευὴ ἐδεσμάτων. Π.χ. εἰς τὴν Καστορίαν κάνουν πιττουλίτσες μὲ καρύδια καὶ ζάχαρη, εἰς τὴν Κύπρον ξηροτήανα, διὰ νὰ κάμουν πολὺ μετὰξι.

3. Ὀνειρομαντεία δι' ἀρμυροκουλλούρας. Ἐπὶ κλήσις τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης «Ἄγια μου Κατερίνα μου, | ντετόρου θυγατέρα κτλ.»

10. Τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ (26 Νοεμβρίου).

Ἅγιος προστάτης τῶν βρεφῶν. Παράστασις αὐτοῦ εἰς εἰκόνας. Τάματα.

11. Τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (30 Νοεμβρίου).

1. Πίστις ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἀρχίζει τὸ κρύο ν' ἀντρειεύῃ ἢ ὅτι ἀντρειεύεται ἢ νύχτα ἢ ὅτι ὁ ἅγιος ἀντρειεύει τὰ σπαρτιά. Ποβλ. Στοὺς τριάντα Ἀγιαντριᾶς, | ἀντρειεύει ὁ βοριᾶς (Μέτραι Θράκης).

2. Γεωργικαὶ συνήθειαι: Πολυσπόρια (μπόλια, κονλκάτζια, ἀντριλλούσια), τηγανίτες. Σκοπὸς τοῦ ἐθίμου καὶ αἱ σχετικαὶ δεισιδαιμονίαι. Π.χ. εἰς τὸ Λοζέτσι Ἡπείρου «τ' Ἄγι' Ἀντρέα βράζουν καλαμπόκι καὶ σιὰρ' μαζί, (μπόλια), καὶ τὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησιὰ καὶ τὰ διαβάξ' ὁ παπᾶς· τό 'χουν σὲ καλὸ νὰ τὰ βλογήσ' ὁ Θεός, νὰ γίνουν περισσότερα παρέκεια. Τὰ μοιράζουν στὰ σπίτια, γιὰ ν' ἀντρειωθοῦν τὰ σπαρτιά.» Εἰς τὴν Νάξον «τ' ἄη Ἀδριᾶ ἀρχίζουν νὰ κάνουν τὶς τηγανίτες καὶ ὅποιος δὲν κάνει ἐκείνη τὴν ἡμέρα, θὰ τρυπήσῃ τὸ τηγάνι του (Ποβλ. Τ' ἄη Ἀδριᾶ τοῦ Τρυποτηγανᾶ (Νάξος), τοῦ Τρυποτηγανίτη (Χίος).

3. Παροιμίαι καὶ ᾠσμάτια: Π.χ. Ἀγιαντρέα, φύσα, | Ἄε - Βαρβάρα, βρέξον, | Ἄε - Σάββα, σιόντισον, | Ἄε - Νικόλα, βόηθα! (Πόντος).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

α) *Ἑθιμα τῆς σποράς.*

1. Εὐλόγησις τοῦ σπόρου ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς 1^{ης} ἢ τῆς 14^{ης} Σεπτεμβρίου. (Βλ. ἄνωτ. σ. 85 καὶ 88). Ποῦ ἡ εὐλόγησις τοῦ σπόρου γίνεται κατ' ἄλλας ἡμέρας; Π.χ. εἰς τὴν Ρόδον καὶ Λήμνον γίνεται κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Σποριοῦ ἢ τοῦ Σποριάρη (3 Νοεμβρίου). (Βλ. σ. 90).

2. Πότε γίνεται ἔναρξις τῆς σποράς τῶν δημητριακῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ σίτου εἰς τὸν τόπον σας; Δοξασίαι καὶ ἐνέργειαι σχετικαὶ μὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς σποράς. Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον «διὰ νὰ εἶναι καλοῦ φέγγου (ἦτοι καλοῦ φεγγαριοῦ) ἡ σπορά, ὁ γεωργὸς κάποιαν ἡμέραν μετὰ τὴν πανσέληνον, ὅταν ὀλιγοστεύῃ τὸ φεγγάρι, σπέρνει ὀλίγον σπόρον κάπου εἰς τὸ κηπάριόν του ἢ ἀπλῶς πετᾷ ὀλίγον σπόρον ἐπάνω εἰς τὸ δῶμα τοῦ σπιτιοῦ εἰς ἔνδειξιν, ὅτι ἤρχισεν ἤδη ἡ σπορὰ καλοῦ φέγγου. — Ποίᾳς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος ἀποφεύγουν οἱ γεωργοὶ νὰ κάμουν ἔναρξιν τῆς σποράς; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον τὴν Τρίτην, τὴν Παρασκευὴν καὶ τὴν ἡμέραν, ποὺ ἔτυχε νὰ πέσῃ τὸ λιτρόπι, δηλ. ἡ ἑορτὴ τοῦ Κληδόνου. — Ἄλλαι προλήψεις. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον τὴ μέρα ποὺ θ' ἀρχίσουν τὴ σπορὰ, δὲ δίνουν τίποτα μέσ' ἀπ' τὸ σπῖτι' τὸ ἔχουν σὲ κακὸ λένε πὼς δὲ φυτρώνουν τὰ σπαρμένα. Κι ὅσο σπέρνουν, δὲ δίνουν φωτιά, γιατί δανλιάζει τὸ στάρι καὶ τὸ κριθάρι... Σὰ σπέρνουν, τὰ ὄνειρα δὲ βγαίνουν (Πέρδικα, Σκῦρος Α 157). Πρβλ. Λαογρ. Γ' 676. Σ' 140. ΙΒ' 93.

3. Μιμικαὶ παραστάσεις τελούμεναι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σποράς. Π.χ. εἰς τὰ Μάλγαρα τῆς Θράκης στὴν ἀρχὴ τῆς σποράς (μεταξὺ Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου) ἢ τὸ πρῶτον Σάββατον τοῦ Ὀκτωβρίου (ἐν Χατζηγυρίῳ) «μαζεύονται κανένα βράδυ καμμιὰ δεκαριὰ ἄντροι καὶ παρασταίνουν τὴν Τζαμάλα. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς γίνεται καντίνα (κυρά), ρτύνεται γυναικῆσια ροῦχα καὶ λέγεται καὶ Τζαμάλα, δύο ἄλλοι φοροῦν προβιὲς μὲ κουδούνια στὰ γόνατα καὶ λέγονται Τζαμάλ'δες. Ἐνῶ ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς χορεύει μὲ τὴ Τζαμάλα, ὁ ἄλλος τὸν χτυπᾷ μὲ τὸ ραβδί του καὶ παίρνει αὐτὸς τὴ Τζαμάλα καὶ χορεύει μαζί της. Ἐπανερχεται ὁ πρῶτος καὶ χτυπῶντας τὸν δεύτερον, παίρνει πίσω τὴ γυναῖκα, ἀλλὰ σὲ λίγο γυρίζει ὁ δεύτερος καὶ τουφεκῶντας δῆθεν μὲ τὸ ραβδί του σκοτώνει τὸν πρῶτον. Ἐνῶ δὲ ὁ φονεὺς καταγίνεται δῆθεν νὰ ἐκδάρῃ τὸν σκοτωμένον, αὐτὸς ἑξαφνα σηκώνεται

καὶ κάνουν καὶ οἱ δύο τους, χωρὶς νὰ μιλοῦν, κάτι χειρονομίες βωμολοχικές. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται κατόπιν ὡς τὸ πρῶτ' εἰς ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Οἱ σπιτονοικοκύρηδες τοὺς φιλοδωροῦν 2-3 ὀκάδες σιτάρι». (Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ Β' σ. 110). Ποῦ ἄλλοῦ συνηθίζεται παρομοία παράστασις καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς τοῦ ἔθιμου; Βλ. καὶ ἄνωτ. τὰ ἔθιμα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

4. Ἐναρξεις τῆς σπορᾶς καὶ τὰ κατ' αὐτήν. Τί βάζουν εἰς τὸ σακκὶ ἐκτὸς τοῦ σπόρου; (ρόϊδο, σταφίδες, κουλλούρια καὶ εἴ τι ἄλλο). Ποῖος γεμίζει τὴν σποροσακκούλα καὶ τὴν παραδίδει εἰς τὸν γεωργόν; Π.χ. εἰς τὴν Κάρπαθον ὁ γουρλῆς (=τυχερὸς) τοῦ σπιτιοῦ. Μὲ ποίας πράξεις καὶ εὐχὰς κάμνει ὁ ζευγολάτης ἔναρξιν τῆς σπορᾶς; Π.χ. εἰς τὴν Ἐπίδαυρον τὴν ἡμέραν ποὺ θὰ σπείρουν «βαίνουν μέσα στὸ σακκὶ τὸ σπόρο (ποὺ βλογήθηκε τοῦ Σταυροῦ στὴν ἐκκλησία), ἓνα ρόϊδο ἀλάκερο καὶ τὸ πρῶτ-πρῶτ', γιὰ νὰ μὴν κάμουν κακὸ ἀπάντημα, πᾶνε στὸ χωράφι. Ζεύουν τὰ βόδια καί, πρὶν ἀρχινήσουν τὸ σπόρο, παίρνουν τὸ ρόϊδο καὶ τὸ βαρᾶν ἐπάνω στὸ ἐνὶ τοῦ ἀλειτουργοῦ (τὸ ὄνι), ἀνακατεύουν κάμποσα σπυριά ρόϊδο μὲ τὸ σπόρο στὴν ποδιά τους καὶ τὸν πετᾶνε λέγοντα: Καλὰ μπερκέτια! Ἄμα ρηξοῦνε μιὰ σποριά, δηλ. ἓνα στρέμμα, κάθονται καὶ τραῶνε τὸ ἄλλο ρόϊδο κ' εὐ-κειῶνται» (Λαογραφία Γ' 675). Εἰς τὰ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας «ὅταν πρωταρχίσουν νὰ σπείρουν, βάζουνε μέσ' στὸ σπόρο καρύδια, ρῶγες ἀπὸ σταφύλι κ' ἓνα ρόϊδο. Τὰ σπέρνουν μαζὶ μὲ τὸ σπόρο χάμω στὴ γῆ καὶ λένε: Νὰ γένη τὸ γέννημα γλυκὸ σὰν τὸ σταφύλι, τσουπωτὸ σὰν τὸ ρόϊδο καὶ ἀφρᾶτο καὶ ἄσπρο σὰν τὸ καρύδι» (Ἐπετ. Βουρβούρων, 1939, σ. 137). Πρβλ. Λαογρ. 5 140,10. IB' 92 κέ.

Ρίπτει ὅλον τὸν σπόρον ὁ σπείρων ἢ κρατεῖ μικράν τινα ποσότητα σίτου ἐντὸς τοῦ σάκκου; Τί γίνεται ὁ ὀλίγος αὐτὸς σπόρος; Π.χ. εἰς τὸν Δρυμόν «μετὰ τὸ τέλος τῆς σπορᾶς ρίπτεται εἰς τὴν σιταποθήκην μὲ τὴν εὐχήν: ὅσα σπυριά, τόσα κοιλά τοῦ χρόν'».

5. Ἐπιστροφή ἐκ τῆς σπορᾶς. Καταχύσματα κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ζευγολάτη εἰς τὸ σπίτι. Π.χ. εἰς τὴν Ἐπίδαυρον ἢ νοικοκυρὰ τὸν καλοκαρτεράει (τὸ ζευγολάτη ποὺ πῆγε στὸ χωράφι γιὰ τὸ σπόρο), κόβει ρόϊδα, βαίνει σταφίδα, τραγάλια καὶ ἐκεῖνος εὐκειέται καὶ λέει: «Χρόνια πολλά, καλὰ μπερκέτια, χίλια κονβέλια ἢ χίλια μόδια» (Λαογρ. Γ' 675). Ποῦ ἄλλοῦ ἢ νοικοκυρὰ ὑποδέχεται τὸν ζευγολάτην μὲ καταχύσματα;

6. Ἐδέσματα. Πίττα μὲ σπανάκια ἢ ἄλλα διάφορα χόρτα κατὰ τὸ δεῖπνον. Αἱ σχετικαὶ εὐχαί. Π.χ. νὰ φυτρώσουν γλήγουρα τὰ στάρια κὶ νὰ πρᾶσ' νίσουν σὰ δὰ λάχανα τς πίττας (Δρυμός).

β) *Ἔθιμα τοῦ θερισμοῦ.*

Συνήθειαι ἐπικρατοῦσαι κατὰ τὸν θερισμὸν τῶν γεννημάτων καὶ ἐπὶ τῷ πέρατι αὐτοῦ.

1. Τὰ ἐθιζόμενα κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ θερισμοῦ. Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον «βάν'νε μπροστά τ'νε σὶὸν ὄργο μιὰ πέτρα, τὴ σταυρών'νε τρεῖς βολές τσαὶ λένε: "Ὅπου εἶν' ἡ πέτρα γερὴ, νὰ ᾔς τὸ ὁ καρπὸς γερεῖ τσαὶ μεῖς π' θερίζομε». Εἰς τὸν Δρυμὸν «οἱ θεριστὰὶ τὴν πρώτην ἡμέραν ρίπτουν εἰς τὸ φαγητὸν των, τὴν λεγομένην σκουρδάρημ, *μνιαῖ κουνι ἀγριά* (=ἕνα κλωναράκι ἀγριάδας), διὰ νὰ εἶναι γεροὶ σὰν τὴν ἀγριάδα». Τοποθέτησις τῶν θεριστῶν εἰς στοίχους (*πρωταρχάτης, λαάρης, ραάρης* ἐν Κύπρῳ).

2. Τὰ πρῶτα δράγματα τῶν σταχύων, τὸ πρῶτο δεμάτι. Π.χ. εἰς τὸν Δρυμὸν «τὰ πρῶτα δύο δράγματα σταχύων τοποθετοῦνται ἐπὶ τῆς γῆς σταυροειδῶς. Ἔπειτα οἱ θεριστὰὶ κόπτουν ἀπὸ ἕνα στάχυν καὶ τοποθετοῦν ὀπίσω εἰς τὴν μέσσην των, *για νὰ μὴ τοὺς πονῇ ἡ μέσ'*. Τὸ πρῶτον δεμάτι σταχύων, τὸ ὁποῖον δένεται, στήνεται ὀρθιον καὶ οἱ θεριστὰὶ τὸ προσκυνοῦν, ἐνῷ ὁ νοικοκύρης ρίπτει νομίσματα, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται ὡς δῶρα τῶν θεριστῶν. Φαγητὸν τοῦ δείπνου *πίττα*» (Σλίνης, Λαογρ. IB' 98). Ποία ἡ συνήθεια ἄλλου; Οἱ Θερῆκες γεωργοὶ «τὸ βράδυ κάνουν ἕνα δεματικό, κόβουν μιὰ χειροβολιά, ὅσο παίρνει τὸ χέρι μὲ τὴν παλαμαριά, καὶ τὴν ἀφήνουν ἀπάνω στὸ δεματικό, *για νὰ δλεύ' τν νύχτα ἡ μοῖρα τς*» (Λαογρ. IB' 405). Γίνεται τοῦτο ἄλλου;

3. Κατὰ ποῖον τρόπον ἐνεργεῖται ὁ θερισμὸς τῶν τελευταίων σταχύων καὶ ὑπὸ τίνων; Ποίας λέξεις ἢ φράσεις ἀναφωνοῦν οἱ θεριστὰὶ μετὰ τὴν κοπὴν τῶν τελευταίων σταχύων; (Π.χ. *Πιάστε τον, πιάστε τον!*) Τί ὑπονοοῦν μὲ τὰς λέξεις αὐτάς; Μήπως ἀφήνουν ἀθέριστους μερικοὺς στάχυν; Π.χ. εἰς τὸ Μανιάκι «*ἀφήνουνε καὶ καμπόσα στάχνα ἀθέριγα καὶ λένε: ἀφήνω τοῦ ζευγολάτη τὰ γένεια*». Εἰς τὴν Σκῦρον «*σὰν ἀποθερίσουν, ἀφήνουν* *δυσὸ λιμάκια ἀποθέρι* *στὸ χωράφι ἄθερα, για χαρὰ τοῦ χωραφιοῦ καὶ για νὰ φᾶνε τὰ πουλιά καὶ τ' ἀγρίμια*». Ποῖαι πράξεις τελοῦνται τότε γύρω εἰς αὐτούς; Ὑπάρχει ἡ συνήθεια οἱ θεριστὰὶ νὰ ρίχνουν τὸ δρεπάνι τους ψηλὰ ἕνας ἕνας μὲ τὴ σειρὰ καὶ νὰ συνάγουν μαντεύματα ἀπὸ τὴν θέσιν πού θὰ πάρῃ τὸ δρεπάνι μὲ τὸ πέσιμο; ἢ ἡ συνήθεια νὰ πιάνουν τὸν νοικοκύρην καὶ νὰ τὸν σηκώνουν ὑψηλά, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ τάξῃ «*μιὰ κόττα εἴτε κρασὶ εἴτε ὅ,τι ἄλλο θέλει*»;

Μερικὰ παραδείγματα: Εἰς τὰ Βούρβουρα Κυνοῦρίας «*στὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ ἀφήνουν ἕνα κομμάτι γέννημα ἀθέριστο*». Αὐτὸ τὸ θερίζουν ὅλοι μαζί βιαστικὰ καὶ ἀμέσως, ὅταν τελειώσουν, πετοῦν τὰ δρεπάνια καὶ φωνάζουν «*Πιάστε τον!*»

Πιάστε τον! νομίζοντας ότι κάτι άόρατο ξεφεύγει και τρέχει. Μερικοί νομίζουν, ότι είναι για τον τυφλοπόντικα που τον κυνηγούν, για να μην ξανακάνη ζημιές στο χωράφι.» Είς τὰ χωρία τῆς Καρπάθου «ὅταν τελειώσῃ τὸ θέρος, οἱ θερίστρες ἀφήνουν εἰς τὸ τελευταῖο χωράφι μερικοὺς στάχους ἀθέριστους καὶ δλόγυρα κάνουν μὲ τὸ δρεπάνι ἓνα κύκλον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τότε ἡ νεαρωτέρα θερίστρα, τῆς ὁποίας καὶ οἱ δύο γονεῖς ζοῦν, στέκεται ἐντὸς τοῦ κύκλου, σταυροκοπεῖται καὶ ἔπειτα πετᾷ πρὸς τὰ ἐπάνω τὸ δρεπάνι τῆς φωνάζουσα ἐνθουσιωδῶς: *Κι ἀπὸ χρόνου, καλαλωνεμένα! καλοφαωμένα! καλοπρουκισμένα!* (Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου Β, 30).

4. Κατασκευὴ δέσμης ἐκ τῶν τελευταίων (ἢ τῶν πρώτων;) σταχυῶν τοῦ ἀγροῦ. Ὄνομα τῆς δέσμης (σταυρός, ψάθα, χτένι, τ' ἀφεντικοῦ τὰ γένεια). Ποῦ ἀναρτᾶται ἡ κατασκευαζομένη δέσμη; Εἰς τὸ εἰκονοστάσιον ἢ εἰς τὴν μεσουδόκην τῆς οἰκίας; Ἔως πότε διατηρεῖται ἐκεῖ καὶ ποία ἡ χρῆσις τῆς εἰς τὴν σποράν; (Εὐλογεῖται πρῶτον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ κατόπιν ἀναμειγνύεται μὲ τὸν σπόρον;) Π.χ. Εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ὅταν κι ἀποθερίσουμε, ἀφήνουμε ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ χωράφι ἄθερο, ὡς ἓνα μέτρο, νὰ εἶναι τετραγωνικό, εἴτε στὴν ἄκρη, εἴτε στὴ μέση τοῦ χωραφιοῦ, κι ἀπ' ἐκεῖ κάνουμε τὸ σταυρό μας κι ἀρχινίζουμε καὶ θερίζουμε ἀπ' τὴ μὴν ἄκρη εὐτόνουν τοῦ κομματιοῦ, ὥστε νὰ βγοῦμε στὴν ἄλλη, στὸ θερισμένο.» Ὑστερα πιάνουμε πάλι τὴν ἄλλη μπάντα, ὥστε νὰ γίνῃ σταυρός. Τὰ στάχυα ποὺ θὰ κόψουμε τὰ δένουμε τέσσερα ματσάκια κι αὐτοῦνα πάλι τὰ δένουμε σὰ σταυρὸ καὶ τὰ βάνουμε στὸ εἰκονοστάσι στὰ εἰκονίσματα. Ὅταν ἔρθῃ τοῦ Σταυροῦ, θὰ πάρουμε τὸ σταυρὸ, θὰ βάνουμε μέσα σ' ἓνα σακκουλάκι λίγο ἀπὸ τὸ γέννημα ποὺ ἔχουμε στὸ σωρό, καὶ θὰ τὰ πᾶμε στὴν ἐκκλησιά. Θὰ κάνουμε καὶ λειτουργία νὰ λειτουργηθοῦνε. Θὰ τὰ ξαναβάνουμε (τὸ σταυρὸ καὶ τὸ σακκουλάκι) στὰ εἰκονίσματα. Τὸ χινόπωρο, ὄντας βρέξη καὶ θέλ' με νὰ σπείρουμε, θὰ τὰ τρίψουμε φτοῦνα τὰ στάχυα, θ' ἀνακατώσουμε τὸ στάρι μαζὶ μὲ τ' ἄλλο, ποὺ εἶναι στὸ σακκουλάκι, καὶ θὰ κάνουμε ἀρχὴ νὰ σπέρνουμε ἀπ' αὐτά». (Πρβλ. Λαογραφίαν Γ', 675).

5. Ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ διαγωνίζωνται οἱ θερισταὶ δύο παρακειμένων ἀγρῶν μεταξύ των, ποῖοι θὰ τελειώσουν τὸ ἔργον πρῶτοι «διὰ νὰ κυνηγήσουν τὸ λαγὸ εἰς τὸ ἄλλο χωράφι»; Ποῖαι φράσεις λέγονται εἰς παρομοίας τυχόν περιστάσεις; (Βλ. Λαογραφ. Γ' 681).

6. Ποῖα τὰ παιγνίδια τῶν θεριστῶν εἰς ὦραν ἀναπαύσεως; Π.χ. τὸ παίξιμον τοῦ δρεπανιοῦ ἐν Κύρῳ. Περιγραφὴ αὐτοῦ. Τραγούδια τοῦ θερισμοῦ.

7. Συγκομιδὴ τῶν καρπῶν. Μὲ ποίαν τυχὸν πομπὴν μεταφέρονται τὰ τελευταῖα δεμάτια τῶν σιτηρῶν ἀπὸ τὸν ἀγρὸν εἰς τὸ ἄλωνι ἢ εἰς τὸ σπίτι

τοῦ γεωργοῦ; Ἐπακολουθεῖ συμπόσιον καὶ πανήγυρις τῶν θεριστῶν καὶ θεριστριῶν διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ θερισμοῦ; Ποῖα φαγητὰ παρατίθενται εἰς τὴν τράπεζαν; (Πετεινὸς ἢ ὄρνιθα; ἢ ἄλλο τι;). Χοροί, τραγούδια, εὐχαί.

γ) Ἔθιμα τοῦ ἀλωνισμοῦ.

Πράξεις καὶ ἐνέργειαι κατὰ τὸν ἀλωνισμόν καὶ ἐπὶ τῷ πέρατι αὐτοῦ:

1. Ἔθιμα τῆς πρώτης ἡμέρας, ὅταν ὁ γεωργὸς «καταστρώνῃ» π.χ. ἀφήνει ἓνα δεμάτι ὄρνιθο στὴ μέση τοῦ ἀλωνιοῦ. Εἰς τὴν Σκῦρον «προσέχουν, ὅσοι θ' ἀλωνίσουν, νὰ ᾖ καθαροί».

2. Ὄταν λιχμίζῃ τὰ σιτηρὰ (τὸ μάλαμα, Ρόδ. Κύπρ.) καὶ ἔξαφνα παύσῃ νὰ πνέῃ ἄνεμος. Π.χ. εἰς τὴν Κύπρον ἐπικαλοῦνται τὸν Προφήτην Ἥλιαν νὰ πέψῃ τὸν ἀέραν του καὶ τοῦ προσφέρουν θυσίαν *μίαν τηανίαν*, τὴν ὁποίαν ἐκθέτουν εἰς ὑψηλὸν μέρος, ἕως ὅτου πνεύσῃ ἄνεμος. (Φαρμακίδου, Κυπρ. Λαογρ. 1938, 43 καὶ 82).

3. Ὄταν «διρμονίζῃ, δηλ. κοσκινίζῃ τὸν καρπὸ μὲ μεγάλο κόσκινον: π.χ. τοποθετεῖ κλαδιὰ ἀπὸ παλιούρια καὶ ζεῦλα σιδερένια ἐπάνω στὸ σωρὸ πρὸς ἀποτροπὴν τῆς βασκανίας καὶ διὰ νὰ εἶναι ὁ σῖτος «γυρὸς σὰν τοῦ σίδιρου» (Δρυμὸς Μακεδονίας, Λαογρ. IB 102).

4. Ἔθιμα ἐπὶ τῷ πέρατι τοῦ ἀλωνισμοῦ:

(α) Σταύρωμα τοῦ σωροῦ τοῦ σίτου καὶ κύκλος μαγικός, χαρασσόμενος πέριξ αὐτοῦ. Κάρφωμα τοῦ πτύου ἢ τοῦ λιχνιστήρος εἰς τὸ μέσον τοῦ σωροῦ, προσκύνσεις τοῦ σίτου, εὐχαί καὶ καταχύσματα. Ἀπόνιψις τῶν χειρῶν ἐν τῷ ἀλωνίῳ κτλ. Εἰς τὸ Λασηθί τῆς Κρήτης «ἄμα ᾠολιχνίσουνε τὸν καρπὸ, τότε σταίνουνε σωρό. Τοῦ κάνουνε ἓνα σταυρὸ στὴ μέση καὶ κατόπιν ἓνα στεφάνι (κύκλος) γύρω-γύρω. Ὑστερα καρφώνουνε τὴν παλάμη (τὸ φτυάρι) στὴ μέση στὸ σταυρὸ μὲ τὸ χέρι της (δηλ. τὴν λαβὴν), κ' εἶναι ἡ χούφτα (τὸ πλατὺ μέρος) ἐπάνω. Κάνουνε ὕστερα τρεῖς μετάνοιες καὶ πιάνουνε μιὰ χαχαλιὰ καρπὸ, τὸν προσκυνοῦνε καὶ ὕστερα τότε χύνουνε πάνω ἀπὸ τὴν παλάμη. Ξανακάνουνε τρεῖς μετάνοιες καὶ ἀρχίζουνε νὰ σακκιάζουνε τὸν καρπὸ». Εἰς τὸ χωρίον Γουῖβες Εὐβοίας, ἀφοῦ περισυναχθῇ τὸ λειῶμα εἰς ἐπιμήκη καὶ ὑψηλὸν σωρόν, λαμνὶ καλούμενον, «ἢ οἰκοδέσποινα κρατοῦσα λάγνηνον, προσφέρει ὕδωρ εἰς ἓνα ἕκαστον, ἵνα νιφθῇ, κ' ἐκεῖνος νιπτόμενος ραντίζει τὸ γέννημα καὶ τὸ ἀλώνιον κύκλῳ, εὐχόμενος καὶ τοῦ χρόνου! Ἐν τέλει δ' ἡ οἰκοδέσποινα πλαγίως κρατοῦσα τὴν λάγνηνον, δρομαίως περιτρέχει τὸν σωρόν, χωρὶς νὰ πέσῃ οὐδὲ σταγὼν ὕδατος κατὰ γῆς, εὐχομένη καὶ αὕτῃ νὰ γίνῃ τοῦ χρόνου τόσος ὁ σωρός, ὅσος εἶναι ὁ κύκλος, τὸν ὁποῖον ἔκαμε». (Λαογρ. Γ' 681=Πολίτου, Λαογρ. Σύμμεικτα Γ' 196).

β) Τὸ μέτρημα καὶ τὸ σήκωμα τοῦ σωροῦ. Ἐν παράδειγμα: Εἰς τὴν Κάρπαθον τὸ μέτρημα καὶ τὸ σήκωμα τοῦ σωροῦ γίνεται τὴν ἐπομένην πρωΐαν καὶ μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου. Ὁ γεωργὸς στρέφεται πρὸς Ἀνατολὰς, κάνει τὸν σταυρόν του καὶ μὲ τὸ φτυάρι, ποὺ ἔμεινε ἐμπηγμένον ὅλην τὴν νύκτα εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ σωροῦ, λαμβάνει ὀλίγους κόκκους, τοὺς ρίπτει εἰς τὴν δεξιὰν παλάμην καὶ τοὺς πτύνει: *Φτού, φτού, φτού!* εὐχόμενος συγχρόνως: *Χίλια μόδια!* Ἐπειτα ἀρχίζει τὸ μέτρημα μὲ τὸν ἀπλοπίνακα ($\frac{1}{4}$ μοδίου) λέγων: — *Ἐνα!* καὶ ἀπαντᾷ ὁ κρατῶν τὸν σάκκον: — *Ἐνας ὁ Θεός!* — *Δύο!* — *Ἡ Παναγία καὶ ὁ μονογενής της.* — *Τρία!* — *Ἡ Ἀγία Τριάδα.* — *Πέντε!* — *Πέμπε, Κύριε, πέμπε!* — *Ἐξε!* — *Πέψε, Κύριε, πέψε!* — *Ἐφτά!* — *Ἐφτὰ χιλιάδες* (καὶ πλέον οὐ). Καὶ τὸ μέτρημα ἐξακολουθεῖ. (Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου, Β' 36).

5. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι κατὰ τὸ μέτρημα καὶ τὸ ἀλώνισμα τοῦ σωροῦ τοῦ σίτου. Π.χ. ἀπαγορεύεται νὰ δρασκέλισθῃ κανεὶς τὸν σωρὸ κατὰ τὸ λίχνισμα ἢ νὰ φύγῃ ἀπὸ τ' ἀλῶνι, πρὶν τελειώσῃ τὸ μέτρημα κττ.

6. Ὁ πρῶτος ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτος. Αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὸν συνήθειαι. Π.χ. εἰς τὸ Σαμόκοβον *«τὴν πρώτη πίττα, ποὺ ζυμώνουν ἀπὸ τὸ νέο ψωμί, τὴ λένε τζιτζιροκούλλικο, γιατί είναι τοῦ τζιτζιρα ποὺ τραγουδεῖ: Θερίσει' ἀλώνισετε | δεματοκουβανήσετε, | κ' ἐγὼ τὸ κουλλικάκι μου | θέλω νὰ μὲ τὸ δώσετε. Ποῦ τὸ πρῶτο αὐτὸ κουλλοῦρι τὸ ἀφήνουν στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ; Βλ. τὰ περὶ ἀπαρχῶν ἀνωτέρω σελ. 24 (ΕΛΑ 1943-44 σελ. 104).*

δ) *Ἐθιμα τοῦ τρυγητοῦ.*

1. Ἐναρξίς τοῦ τρυγητοῦ. Πῶς καθορίζεται ἡ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως καὶ πῶς γνωστοποιεῖται εἰς τὸ κοινόν; Συμφωνίαι τρυγητᾶδων, μέσα μεταφορᾶς φαγητὰ κλ.

2. Ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ τρυγητοῦ: τυμπανοκρουσαί, ἄσματα καὶ χοροὶ κατὰ τὴν ἐκκίνησιν τῶν τρυγητᾶδων, πομπὴ κατὰ τὴν μετάβασιν. Πῶς γίνεται ἡ μεταφορὰ τῶν σταφυλῶν εἰς τὴν οἰκίαν ἢ εἰς τὸν ληνὸν καὶ μάλιστα ἡ μεταφορὰ διὰ τῆς τελευταίας ἀμάξης; (Πομπὴ ἐορταστικὴ μὲ μουσικὰ ὄργανα καὶ χορούς. Μεταμφιέσεις κλπ.).

3. Ἀφήνουν κανένα κλῆμα ἀτρύγητο καὶ διὰ ποῖον λόγον; Ἀπόνιψις τῶν χειρῶν τῶν ἐργατῶν κλπ. Παραδείγματα: Εἰς τὴν Μεσημβρίαν *«τὰ σταφύλια τὰ κουβανοῦσαν μὲ τὸ βουβαλάμαξο. Μπρὸς πῆαιναν τὰ νταβούλια καὶ μέσ' στ' ἀμάξ' χόρευαν οἱ πατητᾶδες. Τὸ βράδ' γένδαν μεγάλο γλέντι»*. — Εἰς τὰ Βούρβουρα Κυνουρίας, *ἅμα ἀποτρυγᾶνε, ἀφήνουν ἕνα κλῆμα ἄτρυγο. Πηγαίνει ἕνας καὶ φέρνει ἕνα κανάτι νερὸ ἀμίλητο καὶ νίβονται ὅλοι ἀπάνω στὸ κλῆμα.* (Ἐπ. Βουρ-

βούρων Γ', 1939, 137). Εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας «ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ τρυγη- τοῦ χαιρετίζεται διὰ τυμπάνων καὶ ᾠσμάτων· οἱ ληνοὶ συνοδεύονται δι' ὁμάδων ὀρχουμένων καὶ ᾄδόντων καὶ κατὰ τὴν ἀπέλευσιν καὶ κατὰ τὴν ἀφίξιν. Τὴν νύκτα ὅμιλοι προσωπιδοφόρων ἐν τυμπάνοις καὶ ἀλαλαγμοῖς περιερχόμενοι τὰς ἀγυῖας μέχρι βαθείας νυκτὸς ἐπιδίδονται εἰς ποικίλας παιδιὰς καὶ διασκεδάσεις».

4. Δεισιδαιμονίαι καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι. Π.χ. Εἰς τὸ Μα- νιάκι «ἅμα ἐν' τῆς ἄσπερης, κόβουνε ἀπὸ τὸ λειδινὸ τῆς ἄλλης ἡμέρας ἓνα κοφίνι κάνουνε ἀρχή. Τρίτη δὲν ξετρυνγᾶνε. Καλόπιστο εὐκίόμαστε, ἅμα ἀποτρυνγίσουνμε».

ε) *Ἔθιμα τῆς συγκομιδῆς τῶν ἐλαιῶν.*

Οἱ χαμάδες. Τὸ πρῶτο χέρι καὶ τὸ τελευταῖο χέρι. (Τὸ κοκκολόημα, ὁ ράβδος, ἡ ἀπόραβδα [Τριφυλία]).— Ἀνάρτησις χλωροῦ κλάδου ἐλαίας εἰς τὸ εἰκονοστάσιον κλπ. Π.χ. εἰς τὰ χωρία τῆς Πυλίας «ὅταν ἀπορραβδίσουμε τὶς ἐλιές, θὰ κόψουμε ἓνα κλαράκι, τὸν αἰτό, (τὸ καινούργιο κλαδί, ποὺ πετάει ἡ ἐλιά κ' εἶναι φουντωτὸ καὶ φρέσκο καὶ γεμᾶτο καρπὸ καὶ βρίσκεται ψηλά, στὴν κορυφὴ τοῦ δέντρου) καὶ θὰ τὸν φέρουμε νὰ τὸν κρεμάσουμε στὰ εἰκονίσματα καὶ ἀπὸ ἡμέρες θὰ ντόνε μαδήσῃ καὶ θὰ ντόνε ρίξῃ στὶς ἄλλες ἐλιές νὰ βγῇ λάδι».— Ἄλλαι συνήθειαι: Π.χ. εἰς τὴν Σκῦρον «ὅταν θὰ μαζεύουν τὸν καρπὸ ἀπὸ τὰ δέντρα, ἀφήνουν λίγο καρπὸ ἀπάνω, δὲν τὸν μαζεύουν ὅλο, γιὰ νὰ μὴν παραπονιέται τὸ δέντρο. Καὶ σὰν πρωτοκαρπίσῃ ἓνα δέν- τρο, δίνουν τὸν πρῶτο καρπὸ νὰ τὸν φάῃ γυναῖκα προκομμένη καὶ ποὺ νὰ ἔχῃ κάνει πολλὰ παιδιά, γιὰ νὰ γίνῃ καὶ τὸ δέντρο καρπερὸ καὶ προκομμένο». (Πέριδικα Σκῦρος Α' 159). Ἡ ἀλεσιὰ στὸ λιοτρίβι κτλ.

ΠΙΝΑΞ ΕΟΡΤΩΝ

Δεσποτικά έορταί

	σελ.		σελ.
Ἁγίου Πνεύματος ἡ τῆς Ἁγίας Τριάδος	70	Πάσχα	40
Ἀναλήψεως	66	Πεντηκοστῆς	69
Ἀντιφώτων	61	Σταυροπροσκυνήσεως	18
Θεοφανείων	54	Ὑπαπαντῆς	62
Μεσοπεντηκοστῆς	65	Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ	87
Μεταμορφώσεως	82	Χριστουγέννων	35

Θεομητορικά έορταί

Ἁγίας Ζώνης	77	Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου	24
Γενεθλίων τῆς Θεοτόκου	87	Ζωοδόχου Πηγῆς	50
Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου	92	Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου	83
Ἐννιάμερα τῆς Θεοτόκου	83	Μεσοσπορίτισσας (βλ. Εἰσόδια)	92

Ἑορταί ἁγίων

Ἀβερκίου (22 Ὀκτ.)	90	Κυριακῆς (7 Ἰουλ.)	78
Ἀθανασίου (18 Ἰαν.)	61	Κωνσταντίνου (21 Μαΐου)	64
Ἀθανασίου (2 Μαΐου)	63	Λαζάρου	25
Αἰκατερίνης (25 Νοεμ.)	93	Λουκά (18 Ὀκτ.)	89
Ἀναργύρων (1 Νοεμ.)	90	Μάμαντος (2 Σεπτ.)	86
Ἀνδρέου (30 Νοεμ.)	93	Μαρίνης (17 Ἰουλ.)	78
Ἀντωνίου (17 Ἰαν.)	61	Μάρκου (25 Ἀπρ.)	55
Ἀποστόλων (30 Ἰουν.)	77	Μαύρας (3 Μαΐου)	63
Ἀρτεμίου (20 Ὀκτ.)	89	Μαύρας (8 Ὀκτ.)	89
Βαρβάρας (4 Δεκ.)	30	Μηνᾶ (11 Νοεμ.)	89
Βαρθολομαίου (11 Ἰουλ.)	78	Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ βλ. Ταξιαρχῶν	91
Βασίλειου (1 Ἰαν.)	43	Μοδέστου (18 Δεκ.)	33
Βλασίου (11 Φεβρ.)	64	Νικολάου (6 Δεκ.)	31
Γεωργίου (23 Ἀπριλ.)	51	Ὀνουφρίου (12 Ἰουν.)	71
Γεωργίου τοῦ Σποριάρη (3 Νοεμ.)	90	Παντελεήμονος (27 Ἰουλ.)	81
Δημητρίου (26 Ὀκτ.)	90	Παρασκευῆς (26 Ἰουλ.)	81
Δομνῆς (8 Ἰαν.)	60	Πελαγίας (4 Μαΐου)	63
Ἐλευθερίου (15 Δεκ.)	32	Πέτρου καὶ Παύλου (29 Ἰουν.)	77
Ἐλισσαίου (14 Ἰουν.)	71	Πλάτωνος (18 Νοεμ.)	92
Εὐθυμίου (20 Ἰαν.)	61	Σάββα (5 Δεκ.)	31
Εὐφημίας (16 Σεπτ.)	89	Σαράντα (9 Μαρτ.)	23
Ἡλία (20 Ἰουλ.)	78	Σπυρίδωνος (12 Δεκ.)	32
Θεοδώρων	16	Στυλιανοῦ (26 Νοεμ.)	93
Θωμᾶ	51	Συμεών (3 Φεβρ.)	62
Ἰγνατίου (20 Δεκ.)	33	Ταξιαρχῶν (8 Νοεμ.)	91
Ἰωάννου τοῦ Προδρ. (Σύναξις) (7 Ἰαν.)	59	Τριῶν Ἱεραρχῶν (30 Ἰαν.)	61
Ἰωάννου γενεθλίων (24 Ἰουν.)	71	Τρύφωνος (1 Φεβρ.)	62
Ἰωάννου ἀποκεφάλις (29 Αὐγ.)	83	Φανουρίου (27 Αὐγ.)	83
Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (8 Μαΐου)	63	Φιλίππου (14 Νοεμ.)	92
Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (26 Σεπτ.)	89	Χαραλάμπους (10 Φεβρ.)	63

Ἑορταί ἔξω τῆς Ἐκκλησίας

Πρώτη Μαρτίου	19	31η Αὐγούστου (Κλειδοχρονιά)	85
Πρώτη Ἀπριλίου	24	Πρώτη Σεπτεμβρίου (Πρωτοσταυριά)	85
Πρώτη Μαΐου (Πρωτομαγιά)	56	Πρώτη Ὀκτωβρίου	89
Πρώτη Αὐγούστου	81		

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιον IB'. Δαϊκὴ λατρεία

I. Γενικά.

A'. Γλῶσσα τῆς λατρείας	Σελ.	5
B'. Θεὸς	"	6
Γ'. Ἅγιοι	"	7
Δ'. Ἐκκλησίαι, εἰκόνες, σταυροί, λείψανα ἁγίων	"	9
Ε'. Ἀγιάσματα, ἀνεμονέρια	"	12
Ϛ'. Νηστεία	"	13
Ζ'. Καθαρμοὶ	"	14
Η'. Ἡ θεία μετάληψις	"	14
Θ'. Ἀργία	"	15
Ι'. Ἐκκλησιαστικαὶ ποιναὶ	"	16
ΙΑ'. Στοιχειολατρεία (πῦρ, ὕδωρ, δένδρα, λίθοι)	"	16

II. Ἔθιμα λατρευτικὰ τελούμενα ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἢ εἰς ὠρισμένης περιστάσεις (περιστατικά).

A'. Εὐχαὶ — ἀναθήματα (τάματα)	"	18
B'. Ἐγκοίμησις εἰς ἐκκλησίαν	"	22
Γ'. Ἀγιασμοί, προσκομιδὴ ἁγίων λειψάνων, σταυρώματα	"	22
Δ'. Πομπαὶ	"	23
Ε'. Καταχύσματα	"	24

III. Ἔθιμα περιοδικῶς τελούμενα (περιοδικά).

I. Γενικά.

A'. Ἀπαρχαὶ	"	24
B'. Ἄλλαι προσφοραὶ ὕψωματα, θυσίαι	"	
Γ'. Ἑορτασμός ὀνόματος καὶ ἑορταὶ νεκρῶν	"	
Δ'. Πανηγύρεις	"	27

2. Εἰδικά. Ἔθιμα τελούμενα κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ ἄλλας τακτὰς ἡμέρας

A'. Χειμεριναὶ ἑορταὶ		
α) Ἀπὸ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μέχρι τῶν Χριστουγέννων	"	29
β) Ἑορταὶ τοῦ Δωδεκαημέρου. — 1. Γενικά	"	33
2. Χριστούγεννα	"	35
3. Πρωτοχρονιά	"	43
4. Θεοφάνεια	"	54
γ) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μέχρι τῶν Ἀπόκρεων	"	59
B'. Ἑαριναὶ ἑορταὶ	"	
α) Ἀπόκρεω	"	3
β) Καθαρὰ ἑβδομάς καὶ λουτὴ Σαρακοστή	"	12
γ) Ἀπὸ 1ης Μαρτίου μέχρι τοῦ Πάσχα	"	19
δ) Ἑορταὶ τοῦ Πάσχα	"	25
ε) Ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μέχρι τέλους Μαΐου	"	51
ς) Μεσοπεντηκοστή, Ἀνάληψις, Πεντηκοστή	"	65
Γ'. Θεριναὶ ἑορταὶ	"	71
α) Τὸ Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ προδρόμου καὶ ἄλλαι ἑορταὶ τοῦ Ἰουνίου	"	71
β) Ἀπὸ τῆς Παναγίας τῆς Καυδοματούσας μέχρι τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος	"	77
γ) Ἀπὸ τῆς 1ης Αὐγούστου μέχρι Ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου	"	81
Δ' Φθινοπωριναὶ ἑορταὶ	"	85
α) Ἑορταὶ Σεπτεμβρίου	"	85
β) Ἑορταὶ Ὀκτωβρίου	"	89
γ) Ἑορταὶ Νοεμβρίου	"	90

Ἐπίμετρον: Ἀγροτικά ἔθιμα.

Ἔθιμα σπορᾶς, θερισμοῦ, ἀλωνισμοῦ, τρυγητοῦ καὶ συγκομιδῆς τῶν ἐλαίων	"	94
---	---	----

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

- Κεφ. Α΄. Ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν.
- » Β΄. Ζητήματα τοῦ λαϊκοῦ δικαίου.
 - » Γ΄. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸ παιδίον.
 - » Δ΄. Παιδιαὶ καὶ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα παίδων.
 - » Ε΄. Ζητήματα σχετικὰ μὲ τὸν γάμον.
 - » Σ΄. Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν.

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

- Κεφ. Ζ΄. Μαγεία, μαγικαὶ συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι.
- » Η΄. Μαντική.
 - » Θ΄. Ἀστρολογία.
 - » Ι΄. Μετεωρολογία.
 - » ΙΑ΄. Δημώδης ἰατρική.

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

- Κεφ. ΙΒ΄. Λαϊκὴ λατρεία.
-